

**TÜRK ROMANINDA KÖTÜLÜK
(BAŞLANGIÇTAN 1950'YE)**

Ürün ŞEN

**Aralık 2012
DENİZLİ**

**TÜRK ROMANINDA KÖTÜLÜK
BAŞLANGIÇTAN 1950'YE**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı**

Ürün ŞEN

Danışman: Prof. Dr. Yunus BALCI

**Aralık 2012
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi Ürün Şen tarafından, Prof.Dr. Yunus BALCI yönetiminde hazırlanan Türk “**Romanında Kötülük (Başlangıçtan 1950’ye)**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 30.11.2012 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof.Dr. İsmail ÇETİŞLİ

Jüri-Danışman

Prof. Dr. Yunus BALCI

Jüri

Prof.Dr. Metin EKİCİ

Jüri

Doç.Dr. Muharrem DAYANÇ

Jüri

Doç.Dr. Mustafa ARSLAN

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 09.01.2013 tarih ve 02/12... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

ÖNSÖZ

Kötülük kavramı ve kötülük problemi, kötülüğün bizatihi varlığı kadar insanı, insanlığı ve insanın en zengin üretimi olarak sanatı ve edebiyatı derinden etkilemiştir. Kötülüğün, insanın hem içinde hem dışında var olması kavramı derinleştirmekle birlikte, maruz kalan tarafın neredeyse daima insan olması, kötülüğü aynı zamanda bir problem haline getirmiş; mesele antik çağdan itibaren tüm boyutları ile; felsefi, dini, sosyolojik, psikolojik, siyasi, tarihi ve sanatsal boyutlarıyla tartışılmış, genişlemiş ve gelişmiştir.

Batı ve Doğu düşünce dünyaları, kötülüğü bir kavram olarak tanımlamada büyük benzerlik gösterirken her iki düşünüş, kötülük problemini ele alıfta farklı bakış açıları oluşturmuştur. Çeşitli Uzakdoğu felsefeleri bir yana bırakılırsa aradaki temel farkın İslamiyet ile Hıristiyanlığın, kötülüğün kaynağına ilişkin görüşlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bununla beraber Batı düşüncesindeki ateist görüşlerin de kötülüğü bir problem olarak derinleştirdiği; bu sebeple kötülük ile ilgili eserlerin nicelik ve nitelik bakımından daha fazla olduğu ve kurgusal eserlerde de kötülüğün daha derinlikli bulgular sunduğu görülmektedir.

Türkiye’de kötülükle ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak Teoloji ile sınırlıdır. Sanat eserinde kötülüğün kurgulandığı örneklerin azlığı, kötülük bulguları içeren eserlerin geç dönemlerde nitelik kazanması gibi durumların yanında Türk romanının Batıdaki örneklerine kıyasla daha geç olgunlaşmaya başlaması ve hâkim bakış açısının İslami ve vicdani etkileri yansıtması bu alanda yapılacak çalışmaları ötelemiştir. Türk Edebiyatında kötülüğün varlığının sorgulanmasına dair az sayıdaki çalışmaya rağmen kapsamlı ve münferit bir çalışmanın yapılmamış olması; kötülük ve edebiyat bağlamında yapılacak bir çalışmayı ihtiyaç haline getirmektedir. Çalışmamızın temel amacı, bu ihtiyacın giderilmesine katkı sağlayabilmektir. Çalışma alanı olarak romanın seçilmesi, kötülük kavramının pek çok disiplin tarafından biçimlendirilmiş olması ve romanın pek çok bakımdan bu disiplinlerle diğer edebi türlere göre daha sıkı ilişkiler kurmuş olmasındandır. Aynı zamanda romanın sosyal ve siyasal açılardan dönem yansımalarını sunması; niteliklerinin belirlenmesi noktasında ahlak ile ilişkilendirilen kötülük kavramının, yalnız kurgusal eserde değil Türk düşünce dünyasında ve sosyal algısında da nasıl tanımlandığının ortaya koyulmasına katkı sağlayabilecektir.

Türk romanında kötülük ile ilgili daha önce bir çalışmanın yapılmamış olması sebebiyle, çalışmamıza konu olan romanlar, Türk Edebiyatında romanın başlangıcından itibaren seçilmiş; bütüncül bir algı sunabilmek amacıyla 1950 yılına kadar olan romanlar bu seçkiye dâhil edilmiştir. Söz konusu aralıkta yayımlanan romanların tamamının incelenmesi mümkün olmadığından bu seçkiyi hazırlamak zorunlu hale gelmiş; oluşturulan seçkide romanların teknik anlamda nitelikli olmalarının yanında içerik bakımından da uygun malzeme sunacak olmalarına ve ait oldukları dönemin zihniyetinden belirgin izler taşımalarına dikkat edilmiştir. Kötülüğün bir kavram ve problem olarak tek ve nesnel birer tanımının bulunmaması; basitten karmaşığa pek çok olay, durum, olgu ve unsurun kötülükle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olması yapılan tematik çalışmanın oldukça geniş bir bulgular-tartışmalar yelpazesi sunması sonucunu beraberinde getirmiştir. Çalışma boyunca karşılaşılan en belirgin iki zorluk, bulguların fazlalığı ve örnek bir çalışmanın yokluğudur. İlaveten akademik çalışma ortamından uzak olmak ve ayrı bir işte çalışmak tezin yazım süresini uzatmıştır.

Bu çalışma boyunca yönlendirmeleri ile bana destek olan; güvenini daima dile getirerek beni yüreklendiren; fikirlerimi alan; takdirlerini ve yapıcı eleştirilerini esirgemeyen; çalışmalarımı sürekli takip ve teşvik eden Hocam Prof. Dr. Yunus Balcı Beyefendi'ye, beni yetiştiren tüm hocalarıma, Denizli'de bana kendimi hiçbir zaman yalnız hissettirmeyen sevgili arkadaşım Yasemin Aslan'a, beni yaşamım boyunca destekleyen sevgili aileme ve çalışmanın son şeklini almasında emeği bulunan tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ürün ŞEN

Denizli-2012

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Ürün ŞEN

ÖZET**TÜRK ROMANINDA KÖTÜLÜK (BAŞLANGIÇTAN 1950'YE)**

ŞEN, Ürün

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yunus BALCI
Aralık 2012, 782 Sayfa

Türk Edebiyatında Kötülük (Başlangıçtan 1950'ye) adını taşıyan çalışmamız, 1872-1950 yılları arasında yayımlanmış kırk sekiz adet romanı kapsamaktadır. Çalışmamız boyunca roman teorisi, Türk romanı, kötülük, kötülük problemi ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olan eserler incelenmiş; kötülük problemi ana hatları ile ortaya konmuş; kırk sekiz adet roman kötülük bağlamında tahlil edilmiştir. Romanların tahlilinde kronolojik bir sıra izlenmiş, eserler hem kötülük kavramı ile hem yazıldıkları dönem ile hem de birbirleri ile ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, kötü, kötücül, kötülük unsuru, doğal kötülük, ahlaki kötülük, metafizik kötülük, Türk romanı.

ABSTRACT**EVIL IN TURKISH NOVEL (FROM THE BEGINNING TO 1950)**

ŞEN, Ürün

Doctoral Thesis

Department of Turkish Linguistics and Literature

Doctorate Programme of Turkish Linguistics and Literature

Advisor of the Thesis: Prof. Dr. Yunus BALCI

December 2012, 782 Pages

This study titled ‘Evil in Turkish Novel (From the Beginning to 1950)’, includes forty eight pieces of novels published between the years of 1872-1950. Throughout this study, the theory of novel, Turkish novel, evil, novels which are connected to the problem of evil explicitly or implicitly are analysed; the problem of evil is stated broadly; forty eight pieces of novels are analysed in the context of evil. While analysing these novels, a choronological path is followed; novels are analysed by association with both concept of evil and the period which they were written, and also with each other.

Key Words: Evil, villainy, malice, element of evil, natural evil, moral evil, metaphysical evil, Turkish novel.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ	1

TÜRK ROMANINDA KÖTÜLÜK

1. 1. DOĞAL KÖTÜLÜK.....	34
1. 1. 1. Tanzimat Romanında Doğal Kötlük.....	34
1. 1. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Doğal Kötlük	39
1. 1. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Doğal Kötlük	49
1.2. AHLAKİ KÖTÜLÜK	57
1. 2. 1. Birey Temelinde Ahlaki Kötlük.....	57
1. 2. 1. 1. Tanzimat Romanında Birey Temelinde Ahlaki Kötlük.....	57
1. 2. 1. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Birey Temelinde Ahlaki Kötlük.....	116
1. 2. 1. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Birey Temelinde Ahlaki Kötlük	204
1. 2. 2. Sosyal Temelde Ahlaki Kötlük	344
1. 2. 2. 1. Tanzimat Romanında Sosyal Temelde Ahlaki Kötlük	344
1. 2. 2. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Sosyal Temelde Ahlaki Kötlük.....	361
1. 2. 2. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Sosyal Temelde Ahlaki Kötlük	400
1. 2. 3. Siyasi Temelde Ahlaki Kötlük	583
1. 2. 3. 1. Tanzimat Romanında Siyasi Temelde Ahlaki Kötlük	583
1. 2. 3. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Siyasi Temelde Ahlaki Kötlük.....	585
1. 2. 3. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Siyasi Temelde Ahlaki Kötlük.....	589
1.3. METAFİZİK KÖTÜLÜK	745
1. 3. 1. Türk Romanında Kötlüğe ve Kötlüğün Kaynağına Dair Sorgulamalar ...	745
SONUÇ.....	750
KAYNAKLAR.....	764
ÖZGEÇMİŞ	773

GİRİŞ

Kötülük, insanlık tarihi boyunca hem hayatın içinde doğrudan yer almış hem de pek çok disiplin, bu kavramı meseleleri arasında görüp kötülük üzerinde fikir üretmiştir.

Kötülük, TDK'nin hazırladığı Türkçe Sözlükte 1. *Kötü olma durumu*. 2. *Zarar verecek iş*. 3. *Kemlik, şer*¹ olarak tanımlanmaktadır. Türkçede kötülük ile aynı anlamı karşılayabilecek bir kelime-kavram olarak *şer* de dikkate alınmalıdır. Nitekim TDK Türkçe Sözlükte, kötülük kavramının eş anlamlısı olarak *şer* kelimesi kullanılmıştır. Ferit Devellioğlu'nun lügati *şerr*'i 1. *kötülük, fenalık, kötü iş, zıddı hayr* 2. *kavga, gürültü*² olarak tanımlar. Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğünde *kötü, kötülük, kötülük sorunu* tanımlarına yer verir. Buna göre kötü, iyi olmayandır, iyinin karşıtıdır. Şer, fenalık, kabahat eş anlamları ile karşılanan kötülük ise kötünün niteliğidir. Kötülük sorunu ise adı geçen eserde, *En iyi olan tanrıyla evrendeki kötülüğün uzlaştırılması sorunu*³ olarak tanımlanmıştır. Bu son tanım özellikle teolojinin üzerinde çalıştığı bir kavram olan theodiseyi de kapsamaktadır. Fakat bugün kötülük sorunu daha kapsamlı ve disiplinler arası olarak tarif edilmektedir.

Felsefî birer kavram olarak kötü ve kötülük, iyi olmayan, iyinin karşıtı ve kötünün niteliği olarak tanımlanmıştır.⁴ Kötülüğün, iyiliğin tam zıttı veya iyilik yokluğu, iyiliğin olmaması hali şeklindeki bu tanımı, en sık rastlanan akıl yürütmelerin başında gelmektedir. Bu noktada pek çok disiplin ile ilgi kurmak mümkün olsa da kötülüğün felsefe ile ilişkilendirilebilecek ilk tanımları da bu minval üzeredir. Platon'un fikirlerini geliştirerek bir tanım yapan St Augustinus'a göre de kötülüğün pozitif bir gerçekliği yoktur. Daha ziyade o, iyiliğin yokluğudur. (privatio boni, privation of good).⁵

Kötülüğün sınıflandırılmasında üç ana başlık kullanılır: Doğal Kötülük, Ahlaki Kötülük ve Metafizik Kötülük.

Doğal kötülük, tabii ve fiziksel kötülük adlarıyla da anılır. Doğal kötülüğün kapsamını ise, insan tarafından irade edilmeyen kötülük eylem ve durumları oluşturur. Hick'in yaygın olarak kabul gören sınıflandırmasına göre hastalıklar ve depremler, seller, kuraklıklar gibi doğal afetlerin tamamı doğal kötülük örnekleridir.⁶ McCloskey ise bu tanımı geliştirir; doğal kötülüklerden doğan acıları, insani azapları, insanların

¹ *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 1981, s. 516.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Yayınevi, Ankara 1993, s. 1188.

³ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 225.

⁴ A. g. e., s. 224-225.

⁵ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Theodise*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 91.

⁶ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. John Hick, *Evil and the God of Love*, London 1985.

doğuştan getirdikleri engelleri, çirkinlikleri de doğal kötülük sınıfına dâhil eder.⁷ Bu durumda doğal kötülük, en basit tanımla, insan iradesi dışında gerçekleşen her türlü kötü eylem ve durumu kapsar.

Afetlerin ve insanın doğuştan getirdiği engellerin, eksikliklerin doğal kötülüğün kapsamını oluşturduğu konusunda neredeyse konu hakkında fikir beyan eden herkes birleşmiştir. Ancak hastalıkların ve her türlü ölümün, insanın yaşadığı her türlü acının doğal kötülük olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışma konusudur. Sözelimi İslami düşünce, hastalığı, insani eksiklik ve hatalara bağlar ki bu durumda hastalık doğal kötülük olmaktan çıkar zira temelinde insani sebepler vardır. İnsanın iradesi ile seçtiklerinin kendi kötülüğüne sebep olması doğal kötülük olarak değerlendirilemez. Burada en belirgin itirazlar, çocukların hastalıkları ve ölümü, salgın hastalıklar, doğuştan engelli veya hastalıklı kişilerin varlığı durumunda ortaya çıkar. Çocuk, iradesini kullanmaya muktedir olmadığına göre kötülükten de mesul tutulamaz. Salgın hastalıklar, yalnız sağlığına dikkat etmeyenleri değil herkesi, kitleler halinde insanlığı etkiler. Doğuştan getirilen engel, eksiklik ve hastalıklar kişide kendi iradesi dışında gelişen bir kötülüğe maruz kalma algısı oluşturur. İslamiyet, bu itirazları hikmet kavramıyla karşılar ve kötülüğün sorumluluğunun Tanrı ile ilişkilendirilmesine kesin olarak karşı çıkar. Hıristiyanlıkta ise doğal kötülüğün daha çok Şeytan tarafından irade edildiği görüşü yaygındır. St. Augustinus'un temellendirdiği geleneksel görüşe göre, Şeytan, Rabbinde isyan etmiş ve o zamandan beri her türlü sapkınlıkları işlemektedir. Bunun sonucu da doğal kötülüklerdir.⁸

Modern düşüncede, doğal kötülükle ilgili kırılma noktası Lizbon Depremi'dir.⁹ 1755 yılında gerçekleşen deprem, kayıtlı tarihteki en kötü deprem olarak kabul edilir; şiddeti 9 civarındadır. İlk sarsıntı ve yıkımdan sonra hayatta kalan pek çok insan artçı sarsıntılarda, büyük dalgaların şehri vurması sonucunda ve çıkan yangınlarda ölür. Bu deprem, yalnız bir doğal afet olması ve pek çok insanı canından etmesi bakımından değil kutsal bir günde gerçekleşmesi ve yıkılan kiliselerde toplu ölümlere sebep olması bakımından da sorgulanır. Cafer Sadık Yaran'ın Ormsby'den aktardığına göre, bu deprem, daha sonra gelen Batılı entelektüel kuşaklar üzerinde derin bir etki yapmış ve

⁷ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Henry John McCloskey, *God and Evil*, 1974.

⁸ Rafiz Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Theodise*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 41.

⁹ Lizbon Depremi'nin sebep olduğu yıkım ve bu yıkımın kötülük probleminin ele alınışına etkileri, kötülüğün felsefi ve dini bağlamda yeniden yorumlanışını nasıl belirlediği ile ilgili kapsamlı bilgi için bk. Susan Neiman, *Modern Düşüncede Kötülük, Alternatif Bir Felsefe Tarihi*, çev. Ayhan Sargüney, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s. 277-288.

felsefi optimizmin çöküşünün hızlanmasında rol oynamıştır. Yine Yaran'ın 1992 Erzincan depreminin Ramazan ayında meydana geldiğini anımsatması da dikkate değerdir¹⁰ ancak bu depremin kötülüğün kaynağı ve sebepleri hakkında bir sorgulamayı beraberinde getirmediği de bilinmektedir.

Kötülüğün bir problem olarak ele alınışında ve kötülük sorgulamalarının başlangıcında esas etkili olan da öncelikle doğal kötülüğün varlığıdır. İnsanın irade etmediği ancak maruz kaldığı kötülükler, kavramın oluşumuna ve derinleşmesine yol açmıştır.

Doğal kötülüğün sanatsal yansımaları daha çok tipik örnekler şeklindedir. Çeşitli afetler, hastalıklar, doğuştan getirilen eksiklikler, kötü huylar, yazgının kötü olduğuna dair inanç, mutlak iyi olmasına rağmen mutlak kötülüğe maruz kalan kurbanlar doğal kötülüğün sanattaki örneklerini oluşturur.

Ahlaki kötülük, doğal kötülüğün dışında kalan, insan tarafından irade edilen ve uygulanan tüm kötülükleri kapsar. İlk kabullerden hareketle kötülük, ahlakın olmaması veya eksikliği durumudur. İyi olan ahlaktır; iyinin yani ahlakın eksikliği veya yokluğu da kötülüğü meydana getirir. Çeşitleri bakımından en geniş alana sahip olan kötülük sınıfı da ahlaki kötülüktür. Sorgulamalar daha çok doğal kötülüğün varlığına ve metafizik kötülüğe ilişkin örnekler ahlaki kötülük üzerinde yoğunlaşır. Ahlaki kötülüğün varlığı konusundaki asıl sorgulamalar, insana kötülüğü eyleme arzusu ve gücünü veren yaratıcı gücün, kötülüğün varlığına neden izin verdiği sorusunun cevaplarında ortaya çıkar. Ancak buna rağmen, kötülüğün ahlaki sınıfında, genel bir görüş birliğinden bahsetmek de mümkündür. Buna göre, insan özgür iradesi ile var olur; bu irade ile kötülüğü veya iyiliği seçer ve uygular. Necip Taylan'a göre, ahlaki kötülükler, özgür olan fail insanın kendisine yüklenmek istenmiştir.¹¹

Ahlaki kötülük, Hick'in kötülüğü, irade eden ve eyleyen varlıktan hareketle adlandırdığı tanıma dayanarak yaygın biçimde insan kaynaklı kötülüklerin genel adı olarak kullanılır. Kötülüğün, en yaygın örneklerinin de ahlaki kötülük sınıfına dâhil olduğu söylenebilir. İnsan tarafından gerçekleştirilen en basit kötücül davranıştan en karmaşık ve kitlesel yıkıma kadar her örnek ahlaki kötülük sınıfına girer. Sözgelimi kişinin olumsuz bir duygu ile niteliksiz de olsa gerçekleştirdiği eylem kötücüdür; bu eylem birine herhangi bir fiziksel ya da psikolojik acı verdiği zaman kötülük unsuruna dönüşür. Birey temelinde gerçekleşen bu kötülüklerin ötesinde gücü elinde bulunduran

¹⁰ C.S.Yaran, *a. g. e.*, s. 29.

¹¹ Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s. 172.

bir grup tarafından uygulanan kötülük örnekleri olarak savaşlar, işkenceler, insanlık suçları, toplumlarda meydana gelen ahlaki çöküntü, değerlerden uzaklaşma, yabancılaşma, ötekileştirme gibi daha nitelikli örnekler de bu sınıfa dâhildir. Bu bakımdan ahlaki kötülük, çok sayıda ve çeşitli nitelikte, çeşitli temeller üzerinde ve çeşitli koşullarda meydana gelen örnekleri içeren en geniş ve kapsamlı sınıftır.

Ahlaki kötülük, kapsamı çok geniş olmakla birlikte ortaya çıkmak için belli zeminlere ihtiyaç duyar. Bu zeminlerin başında salt bir birey olarak insan gelir. Ahlaki kötülüğün irade edeni ve uygulayanı insan, nitelikli veya niteliksiz pek çok örnekte bu kötülüğün failini ve maruz kalan tarafını oluşturur. Maruz kalan taraf başkaları olabileceği gibi kişinin kendisi de olabilir. İlâveten, insan tarafından irade edilen kötülük, kendi türünden olmayan bir varlığı, bir hayvanı veya doğanın tamamını da etkileyebilir ama kötülük çoğunlukla maruz kalan açısından adlandırıldığından esas nitelikli kötülükler tek başına ya da toplu halde insanı maruz bırakan kötülüklerdir.

Ahlaki kötülük daima insan tarafından irade edilir ve uygulanır ancak kötülüğün bazı örneklerde sosyal bir zeminde ortaya çıktığı da söylenebilir. İrade edenler ve uygulayanlar bireylerden daha belirgin olarak topluluklar olabileceği gibi, kötülüğe topyekûn maruz kalınabilir. Ahlak, kavramsal temeli bakımından zaten toplumla doğrudan ilişkilidir. Ahlakın varlığının iyinin varlığı olarak yorumlandığı genel algıdan hareketle eksikliği kötülüğü meydana getirecektir. Sözelimi toplumsal ahlakı kuran değerlerin yok olması, çökmesi, bir topluluğun, bireysel farklar gözetilmeksizin kötülüğe maruz bırakılması veya kendi kötülüğünü hazırlaması, kötülüğün sosyal zeminde oluştuğunu gösterir.

Ahlaki kötülüğün geliştiği bir başka zemin siyasi nitelik taşır. Mutlak olarak irade, niyet, plan esasına dayanan; bu zeminde gelişen örneklerin hemen tamamı erki elinde bulunduran gruplar tarafından uygulanır; bu gruplar zaman zaman kötülüğü eyleme yetkilerini yasalardan aldıkları gibi zaman zaman gücü yasal olmayan yollarla ve zorla kabul ettirerek de kötülüğü eyleme dönebilir. Kütleli yıkımlara yol açan savaşlar, ahlaki kötülüğün siyasi temellere dayanan en belirgin örnekleridir. Bu örnekler çoğunlukla uygarlık kavramını da sorgulatmış; Rousseau, Reemstma, Baudrillard, Bernstein gibi düşünürler tarafından uygarlık ve kötülük bağdaştırılmıştır. Alain Badiou, siyaset ile kötülük arasındaki bağın tam da hem topluluğun –topluluklar tematiğinin- hem de birlikte olmanın –mutabakat tematiği, ortak normlar tematiğinin-

ele alınma tarzının ürünü olduğunu söyler. Ona göre önemli olan, kötülüğün tekilliği, son tahlilde, bir siyasi düzenin tekilliğinden türer.¹²

Kötülüğün nitelikli kabul edilip edilmemesinde, ortaya çıkışı ve etkileri önem taşır. İradeli, planlı, niyet esasına dayanan örnekler nitelikli kötülük örneklerdir. Burada eylem ile niyet arasındaki kötücül bağ, sonrasında kötülüğün irade edilmesini planlanmasını ve uygulanmasını getirir. Bununla beraber, niyetin iyiliğine rağmen veya tamamen hatalara dayalı olarak yani irade edilmeden de kötülük ortaya çıkabilir. Aynı şekilde, kötülük niyet ve irade esaslarına dayansın dayanmasın, ani bir reaksiyon şeklinde de ortaya çıkabilir veya planlanarak da uygulanabilir. Kötülüğü niyet, irade ve planlama-tasarlama bakımından nitelikli hale getiren, kötülüğün istenmiş ve gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Metafizik kötülük, bazı düşünürlerce doğal kötülükle bir tutulmuş; kötülük sınıflandırılırken metafizik kötülük üçüncü bir alan oluşturmamıştır. Metafizik kötülük, genel olarak, evrende kötülüğün ortaya çıkması için gereken ortamı ve koşulları yaratan eksikliklerin olması durumudur. Aslında kötülüğün kaynağının sorgulanmasına en elverişli olan bu alan, somut veriler sunan doğal ve ahlaki kötülük kadar tartışılmamış; zaman zaman da bu iki sınıfın içinde ele alınmıştır. Macit Gökberk'e göre, sonlu varlıkların eksik oluşları, yetkin olmayışları metafizik kötülüktür.¹³ Yani metafizik kötülük, bir anlamda kötülüğün ilahi veya insani kökenlere dayanıp dayanmadığından ziyade bir olgu olarak onun evrendeki varlığına ve ortaya çıktığı koşullara yönelir. Bu bakımdan sözgelimi kötülükle ilgili yapılan sorgulamaların tamamı akıl yürütme esasınca metafizik kötülükle ilgilidir.

Kötülük sorunu denen şeyin asıl meselesi, aslında kötünün ve çeşitlerinin nitelenmesi değildir. Daha çok (nasıl tanımlanırsa tanımlansın) dini inançlar ve kanaatlerle nasıl bağdaştırılacağı sorunudur.¹⁴ Kötülük problemi de genel olarak üç ana bölümde ele alınır. Bunlardan ilki, Varoluşsal Kötülük Problemi, kötülüğün varlığının dini inançları kabul etmeyi imkânsızlaştırdığını savunur. Buna göre, kötülüğe maruz kalan kişi, Tanrı'nın iyiliğini veya varlığını kabullenemez. Varoluşsal kötülük probleminin en önemli savunucuları Jean Paul Sartre ve Albert Camus'dur. Camus, "Başkaldıran İnsan"ın, kötülük karşısında Tanrı'ya meydan okuduğunu ve sonunda onu

¹² Alain Badiou, *Etik, Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, çev.: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2006, s. 70.

¹³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 322.

¹⁴ Richard Bernstein, *Radikal Kötülük, Bir Felsefi Sorgulama*, çev. Nil Erdoğan, Filiz Deniztekin, Varlık Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.

reddederek özgürlüğünü ilan ettiğini söyler.¹⁵ Ona göre, haklı olan asla öldürmeyendir bu nedenle Tanrı olamaz.¹⁶ Bir başka açıdan, Varoluşçu Kötülük Problemi, Tanrı'nın yokluğunu savunmaz, kötülüğü onun yokluğunun delili olarak kullanmaz; kötülüğün varlığı karşısında onu yargılar ve reddeder. Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler adlı eseri, kötülük bağlamında pek çok bulgu sunan bir edebi eser olarak dikkat çekmesinin yanı sıra, İvan Karamazov'un Tanrı'yı sorgulaması, doğrudan bu problem ile ilintilidir.

17

Mantıksal Kötülük Problemi, kötülüğün varlığı karşısında mutlak iyi ve kudretli bir Tanrı inancını akıldışı bulur. Kötülüğün varlığı ile mutlak iyi Tanrı inancının bağdaşmadığını savunur. Daha çok bir tepki olarak yorumlanabilecek Varoluşçu Kötülük Probleminden farklı olarak Mantıksal Kötülük Problemi, Tanrı'nın mutlak iyi ve kudretli olmadığını yanı sıra, kötülüğün varlığının, onun yokluğunun ispatı olduğunu söyler; Tanrı'yı reddetmez, ona başkaldırmaz, onun varlığını akıl dışı, gerçek dışı bulur. Kötülük karşısında theodiselerin, teistik yorumların birer karşı görüş olarak ortaya çıkması daha çok Mantıksal Kötülük Probleminin savundukları ile ilgilidir. Mantıksal Kötülük Probleminin temelleri Epikuros'un meşhur akıl yürütmesine kadar dayanır.

Delilci Kötülük Problemi ise, kötülüğün varlığının Tanrı'nın yokluğunun mutlak delili olarak kullanılamayacağını söyler. Tanrı'nın varlığı imkânsız değildir ama makul da değildir. Buna rağmen, kötülük ile Tanrı'nın bağdaştırılması da mümkün olabilir. Tanrı, inanıldığı gibi mutlak iyi bir varlık olabilir. Ancak kötülük varsa bu Tanrı yoktur. Çünkü söylendiği gibi mutlak iyi olan bir Tanrı, mümkün olan dünyaların en iyisini yaratır. Kötülük var olduğuna göre, böyle bir Tanrı'nın var olması muhtemel görünmemektedir.

Kötülüğün bir sorun olarak kabulü ve bu sorunun tanımlanma çabaları Antik Yunana kadar dayanır. Anaxagoras'ın, Pisagor ve Heraklit'in evreni bir ruha tabi olarak algıladığı öğretilerinden hareketle söylediği "Bütün varlıklar ruh sayesinde düzene sokulmuştur" sözü Sokrat'ı, varlıkların sebepleri üzerinde düşündüğü gençlik yıllarında çokça etkilemiş ve Sokrat, sadece dünyanın yaratılışına müdahale eden değil, yaratılıştan sonra da dünyada etkin olup her şeyi olabilecek en iyi şekilde düzenleyen

¹⁵ Daha geniş bilgi için bk. Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁶ Albert Camus, *Düşüş*, çev. Yalçın Tura, Varlık Yayınları, İstanbul 1993, s. 94.

¹⁷ Daha geniş bilgi için bk. Fyodor Mihayleviç Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, çev. Ergün Altay, Altın Kitaplar, İstanbul 1969, c. II, s. 364-365.

bir ruhun olduğu kanısına varmıştır.¹⁸ Onun fikirlerini ilk theodiselere kaynaklık edecek biçimde geliştiren Platon'dur. Platon, yalnızca iyinin Tanrı ile özdeşleştirilebileceğini, kötünün ise onun dışında, ondan başka ve madde ile ilgili bir kavram olduğunu söyler. Bunların da tamamının yok olması mümkün değildir. Ancak onlardan sorumlu olan da Tanrı¹⁹ değildir. Sokrates-Platon'da kötü *bilgi dışı* olandır, bu da *ahlaksal çirkin ve yanlış* dile getirir. Bu düşünceye göre kötülük *bilgisizlik*dir, bilginin olduğu yerde *kötülük* olamaz.²⁰ Bu bağlamda Aristo ve Platon'un Tanrısal olanın aşkınlığını ve bu dünyadan ayrılığını kabul ettiklerini anmak gerekir. Onların tam karşısında, iyi ile kötünün bir olduğunu söyleyen Heraklit'in fikirlerini ilerleten Stoacı felsefe yer alır. Onlara göre madde sebep olamaz; o halde Platon'un söylediği gibi kötülüğün kaynağı da madde olamaz. Dünyanın özü, Tanrı'dır. O halde iyi ile kötü bir bütündür. Kötülük, iyiliğin olmaması durumudur ve Werner'in ifadesi ile kötülük bütüncül algımızdaki eksiklerimizde gizlidir.²¹

Sokrates'in fikirleri, sonraları geliştirilen "mümkün olan en iyi dünya" görüşüne kaynaklık ederken, Platon'un, theodise üretmeye çok yakın uzlaştırma çabaları, adı kötülük sorunu ve Tanrı uzlaşımı ile sıkça anılan St. Augustinus ve Irenaus'u, sonrasında Hegel, Leibniz, Spinoza gibi filozofları yönlendirmiştir.

Aiskhylos, kötülüğün devamlılığını, mutlak varlığını ve sonsuzluğunu vurgulaması açısından dikkate değerdir. Aiskhylos'a göre, eski bir kötülük, yepyeni bir kötülüğü doğurmayı sever her zaman, ama er ama geç. Bu da kötülüğün süreğenliği ve doğurganlığı durumunu ortaya çıkarır yani kötülük bir kez ortaya çıktıktan sonra bir daha kesin olarak yok olmaz, varlığını sürdürür. Kötülük, uygun bağlamda başka kötülüklerle sebep olur, başka kötülükleri besler veya doğurur. Kötülüğün süreğenliği üzerinde dikkate değer bir fikir de Hegel tarafından ortaya atılır. Hegel bizzat, kötülüğün tamamen sökülüp atılabileceğini asla iddia etmez. Kötülük, yeni kisveler ve yeni biçimler altında daima patlak vermektedir.²²

Tanrı ile kötülüğü özdeşleştirmekten yana olan tutumun karşısında ise kötülüğün kaynağını Tanrısal bulan anlayış yer almaktadır. Bu yaklaşımı savunan ilk filozoflardan biri, akıl yürütmesi ile ilerleyen çağlarda da etkisini sürdürecektir olan Epicurus'tur. Ona göre, evrendeki kötülükler ile Tanrıyı bağdaştırmak mümkün olamaz. Daha doğru bir

¹⁸ Charles Werner, *Kötülük Problemi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 7-8.

¹⁹ Platon'un Tanrısı, yoktan var eden bir mutlak güç değil kaosu sonlandırıp düzeni kuran güç olarak düşünülmelidir.

²⁰ O. Hançerlioğlu, *a. g. e.*, s. 225.

²¹ C. Werner, *a. g. e.*, s. 15.

²² R. Bernstein, *a. g. e.*, s. 97.

söyleyişle, evrende kötülük varsa Tanrı, ya söylendiği gibi iyi değildir ya da söylendiği gibi güçlü değildir. Bu fikir daha sonra, Epicurus'un sorularının henüz cevaplanmadığını söyleyen ve kötülük sorununu irdeleyen David Hume tarafından sistematize edilir ve ısrarla savunulur.²³

Kötülük ile ilgili felsefi sorgulamalar, kötülüğün nedeni ve kaynağı üzerinde düşünülmesiyle başlar. Bu sorgulamalar, Tanrı'nın varlığı ve nitelikleri hakkındaki akıl yürütmeleri de beraberinde getirir. Daha sonra detayıyla üzerinde durulacak bu akıl yürütmelere göre iki temel paradigma ortaya çıkar. Bunlardan ilki, kötülüğün varlığının insan iradesi ile ilişkilendirilebileceği fakat Tanrı'nın varlığı, mutlak gücü ve iyiliği ile tezat teşkil etmediği yönündeki paradigma; ikincisi, kötülüğün kaynağını Tanrı'da bulan, kötülüğü Tanrı'nın yokluğunun veya mutlak iyi ve kudretli olmadığını delili olarak kullanan paradigmadır. İlk paradigma, beraberinde Tanrı ile kötülüğü uzlaştırma çabalarını yani theodiseleri getirirken zamanla daha çok Teolojinin çalışma alanı haline gelmiş; ikinci paradigma ise Antik Çağ felsefesinden başlayarak kötülüğün varlığını Tanrı ile uzlaştırmak yerine sadece ilişkilendirmiş; onun yokluğunun veya dinlerin, inanç sistemlerinin söylediği gibi mutlak iyi ve kudretli olmadığını delili olarak kullanmış ve Felsefenin devam ettirdiği bir çalışma sahası olmuştur. Buna göre kötülük probleminin kaynakları, aslen kötümser yaklaşıma ve felsefeye dayanmaktadır. Teolojinin kötülük sorunu ile ilgisi ise varlığı kabul edildikten sonra bu sorunun Tanrı ile uzlaştırılması çabaları sonrasında başlar.

Kötülük kavramı görecelik arz ettiğinden herkesin üzerinde birleştiği tek bir tanımdan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Kötülüğü sınırlandırırken disiplinler ve onların bakış açıları ekseninde belli başlı bazı yönelimler etkili olur. Kötülük problemi üzerinde duran teologların ve filozofların, kötülük hakkındaki fikirlerini iki ana yaklaşım belirlediği görülmektedir. Bunlardan ilki, Tanrının mutlak iyiliği fikrinden kaynağını alan, temeli Platon'a kadar uzanan ve özellikle St. Augustinus'un sistematize ettiği, "kötülük, iyiliğin olmaması halidir" tanımıdır. Bu düşüncede, Tanrı iyi olduğuna göre iyilik bir başına vardır, ancak kötülük var olabilmek için iyiliğe muhtaçtır. İyi, mevcudiyeti kendinde olduğundan iyidir ancak kötü, iyinin noksanlığında ya da yokluğunda ortaya çıkar. Dünyada kötülüğü barındırma görevi ise şeytandır. Hristiyanlık, ilk günah kavramından yola çıkarak, şeytanı müstakil bir güç kabul eder

---

²³ C. S.Yaran, *a. g. e.*, s. 11.

ve kötülüğü ona yüklerken İslami düşünüşte şeytan, müstakil bir güç, iyiliğin karşısındaki muktedir kutup değildir.

Bir başka yaklaşım kötülüğü, Tanrı'nın mutlak iyi ve muktedir olmadığı yanı sıra, yokluğunun delili olarak kullanır. Felsefe ile ilişkisi daha derin olan bu yaklaşıma göre, dünyada kötülüğün varlığına izin veren bir Tanrı ya yoktur ya da söylendiği gibi mutlak iyi değildir. Evrendeki kötülüklerin iyi bir Tanrı ile bağdaşmadığı savını ilk ortaya atan M.Ö. 341-270 yılları arasında yaşamış olan filozof Epikuros' tur. Kötülük problemini bir ikilem olarak ifade eden Epikuros'un görüşlerini sistemli bir hale getiren ise 18. yüzyıl filozoflarından David Hume'dir. Hume'nin *Doğal Din Üstüne Söyleşilerde* ele aldığı mesele ile ilgili meşhur akıl yürütmesi özetle şöyledir: Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? O halde güçsüzdür. Gücü yetiyor da istemiyor mu? O halde kötü niyetli bir Tanrı'dır. Hem gücü yetiyor hem de istemiyor mu? O halde kötülük nereden geliyor?²⁴

Kötülüğün ne olduğu konusunda fikir beyan eden bir başka isim Irenaeus'dır. Ona göre insan zaten mükemmel yaratılmamıştır. Özgür ve sorumlu olabilmesi için Tanrı'dan bilişsel bir uzaklıkta bulunmalıdır. Bu uzaklığı sağlayan yer dünyadır ve dünya, insanın yetkinleşme yeridir. Bu yetkinleşme ahrete kadar uzanır. O halde kötülüğün varlık nedeni Tanrı'dır ve kötülük insanın yetkinleşmesinde bir araçtır.

Frank Thilly, Yunan ve Ortaçağ felsefesinde kötülüğü iyilik yoksunluğu (*privatio boni*) olarak özetler ve en büyük kötülüğün mutlak iyinin reddi yani Tanrı'dan yoksunluk olduğunu söyler.

Antik dönemden ve ilk theodiselerin ardından kötülük, felsefenin temel sorunlarından biri olmayı sürdürür. Buradan itibaren daha belirgin bakış açıları ile birbirinden ayrılan iyimser ve kötümser yaklaşımlardan bahsedilebilir.

Mutlak bir iyimserlikle meseleye yaklaşanların başında Spinoza gelir. Leibniz ve Spinoza, bu dünyanın mümkün olan en iyi dünya olduğu fikrinden temellenen daha iyimser bir yaklaşımla insan algısıyla ve görelilik olarak tanımlanan kötülük kavramına karşı çıkarlar. Kötülük sadece insanın hayal gücünde mevcuttur diyerek mutlak bir iyimserliği temsil eden Spinoza'ya göre Leibniz, mümkün olan en iyi dünya fikri ile daha ılımlı bir iyimserliği temsil eder. Kötülük ile ilgili çok daha keskin fikirler beyan eden bir düşünür olan Schopenhauer ise karamsar bir bakış açısı ile meseleye yaklaşır. Ona göre dünya mümkün olan en kötü dünyadır. İnsan, yağıyla çizmelerini

²⁴ Daha geniş bilgi için bk. David Hume, *Doğal Din Üstüne Söyleşiler*, çev.: Örsan K. Öymen, Say Yayınları, İstanbul 2010.

yağlayabilmek için türdeşlerini öldürebilecek bir yapıdadır. Savunduğu, öz yıkıma karşı kozmik eğilim görüşü, ona kendisini yaşadığı çağın dışında hissettirir ve bu dünya Schopenhauer tarafından bir mahkeme gibi algılanır. Onun düşüncesinde kötü ve karamsarlığın hâkimiyeti, aslında çaresizlikle içine düşülen bu mahkemenin varlığından doğmuştur. Antik Yunan Felsefesinde bilgi dışı olarak tanımlanan kötülük, aklın ve gerçeğin hâkimiyeti ile akıl ve gerçek dışı olana dönüşür. Bu görüşle bağdaştırmak tamamen mümkün olmasa da, Tanrı'yı kötülüklerin babası olarak gören Nietzsche de kötülük sorunun mevcut olmadığını, yaşamaya muktedir olmayanlarca yaratıldığını düşünmektedir.

Locke, olay ve durumların, verdikleri acı veya zevke göre ve uyandırdıkları duygular ile görelî olarak iyi ve kötü diye tanımlandıklarını belirtir. Bu görüş, kötülük tanımının maruz kalan tarafından yapıldığını da destekler niteliktedir

Kötülüğün varlığının, Tanrı'nın mutlak gücü ve iyiliği ile bağdaştırılamayacağı fikri, modern çağda daha çok üzerinde durulmuş bir fikirdir. Modern öncesi çağlarda felsefe ve teoloji daha çok uzlaşım için çabalamış, theodiseler üretmiştir.

Theodiseler, her dinde farklı kültürel özelliklerle birleşerek çeşitlense de temeldeki düşünce, var olan kötülüğün sebepsiz olamayacağıdır. Bu sebep de çoğunlukla uygunsuz insan davranışlarından ibarettir.

Hıristiyanlıkta kötülük probleminin ele alınışı ve theodise üretme üzerine ya daha çok çalışılmış ya da daha çok eser verilmiş ve bu eserler korunmuştur. St. Augustinus, iyiliğin yokluğu olarak tanımladığı kötülüğü âdemî olarak niteler. Modern çağlara gelinceye dek pek çok düşünür ve din adamı da bu temelde hareket ederler. İslamiyet'te Gazâlî, İbn-i Sina gibi düşünürler de şer konusu üzerinde durmuş ve yine Tanrı'nın iyiliğini ispat için theodiselere çok yakın görüşler üretmişlerdir. Bir anlamda kötülük, din ile ilişkisinde bir yoksunluk durumu olarak görülür. (privatio boni-iyiliğin yokluğu) İnsan eliyle gerçekleşen kötülük, insanın özgür iradesi ile yaratıldığı ve eylemlerinden sorumlu olduğu fikrinden hareketle Tanrı'nın sorgulanmasında saf dışı bırakılmış, doğal kötülük ile ilgili olarak da insanî kaynaklar üzerinde durulmuştur. Yani dinler açısından kötülük daima âdemîdir.

Doğal kötülük pek çok dinde bir ceza veya helak olmayı hak etme durumu olarak ele alınmış, evrenin ve dünyanın kendi işleyişi olduğu ve bu işleyişin de tüm yaratılanlar gibi kendisinden sorumlu olduğu belirtilmiş, doğal kötülüğün kaynağının bilinmediği, bilinemediği durumlarda fazla sorgulanmaması gerektiği anlayışı yayılmıştır. Terminolojik olarak değilse de sosyolojik ve psikolojik olarak toplum ve

birey, inanç gruplarında sorgulanmayan kötülük ile ilgili olarak muhtemel bir savunma mekanizması ve bilme isteğinin yerine inanma rahatlığını koyarak kader kavramına tutunmuş ve bu kavramı genişletmiştir. Görüldüğü üzere dinler, kötülüğün Tanrısallığını reddetmektedir.

Öbür taraftan bilinmezler ve tanrıtanımazlar, kötülüğün, özellikle doğal kötülüğün varlığını, Tanrı'nın yokluğunun veya söylendiği, inanıldığı gibi mutlak iyi ve kudretli olmadığını delili olarak kullanırlar. İnsan eliyle gerçekleşen kötülük yani ahlaki kötülük konusunda söylenenler ise doğal kötülüğün varlığı ve kaynağı ile ilgili tartışmalar kadar girift değildir. En azından her inanç, kültür ve akımdan düşünür, ahlaki kötülüğün varlığını kabul etmektedir. Fakat ilk akla gelen örnekle pekiştirilecek olursa afetler, yani doğal kötülük örnekleri bazen kötülük olarak değil olağan bir seyir olarak algılanır. Evet, afetler zarar vermektedir ancak Tanrısal bir kaynak veya sebep arayıp terimsel olarak kötü nitelimesinde bulunmak, bunu sorun olarak ortaya koymak gerekli değildir.

Doğal kötülüğün düşünce tarihindeki kırılma noktası Lizbon Depremidir.(1 Kasım 1755, 09:40) Yaşanan olayın sebebinin sorgulanmaya başlanmasının ardından kötülük problemi, deyim yerindeyse theodiselerin ve dinin tekeline çıkar ve antik çağlardan beri bu kavram üzerinde duran pek çok disiplin, kavramı çok boyutlu olarak tartışmaya başlar.

Ahlaki kötülüğün temelinde de açıkça dile getirilmiş olmasa da Tanrı'nın var olduğu anlayışından söz edilebilir. İnsanı Tanrı'nın yarattığı inancından hareketle, üç farklı yaratılış kuramına bakılırsa, Psikanalitik Yaklaşım, insanın doğuştan kötü olduğunu savunarak bir anlamda, insanı yaratan Tanrı'nın kötülükten sorumlu olduğunu söyler. İnsan potansiyel bir kötü olarak doğar; aynı zamanda potansiyel bir iyi ile. Psikanalizim, bu temelden hareketle insan kötülüğünün sorumlusu olarak ilkel güdeleri ve cinselliği gösterir. İnsan yaşadıkça cinsellik ve ilkel güdelerini dizginleyecek böylece iyiye doğru evrilecektir. Ancak yaratılmak kavramından söz edilecekse ve insan kötü yaratıldıysa kötülüğün kaynağı, onu yaratanın tercihi olur.

Ahlaki kötülük konusunda insanın doğuştan iyi olduğunu kabul eden Hümanist yaklaşım, insanın temelde iyi olduğunu, kötülüğü yaşadıkça tercih ettiğini söyler. Davranışçılar, insanın boş bir levha gibi yaratıldığını, yetiştirilişine göre iyi veya kötü olduğunu belirtir. Bunu söylerken, sosyal çevre ve yaşantının, iyiyi ve kötüyü belirleyebilme, ortaya çıkarabilme yetkinliğinden bahsederken Tanrısal yaratı faktörünü konu dışı bırakır. Aslında her iki yaklaşım üzerinde düşünüldüğünde, kötünün insan

kökenli olduğu sonucu ilk elden görülmektedir. Yine de insanın yaratılmışlığını esas aldıklarına göre ve bu iki yaklaşım da dünyada ve insanda potansiyel olarak kötünün varlığını kabul ettiklerine göre Tanrı'nın bu kötüdeki payı sorgulamaya açıktır.

Kötü ve kötülük kavramları bir başına olumsuz anlam değerlerine sahip olmaktan başka bu kavramların çağrıştırdığı anlamca yakın pek çok kavram da çoğunlukla aynı olumsuz anlam değerine sahiptir. Pek çok ulusun mitolojisinde Tanrılar, genel iyiyi ve genel kötüyü temsil ederler ve bu Tanrıların insan özelliklerinden muhal olduğu ve yine insan muhayyilesinde yaratıldığı dikkate alınırsa her birinin, kötülük algısının yorumunda önemli bir rolü olduğu anlaşılacaktır.

Modern düşüncede insan iradesinde dayanan kötülüğün yani ahlaki kötülüğün kırılma noktası Auschwitz'dir. Özellikle savaşlar, katliamlar ve soykırımlar, bu kavramın şekillenmesinde pay sahibidir. Hiroşima ve Nagazaki de, I. ve II. Dünya savaşları da, din ve mezhep savaşları da düşünüşe bugünkü halini veren hadiselerdir. Yine de insan tarafından gerçekleştirilen kötülüğün simgesi Auschwitz olur. Tamamen iradeye dayanan ve bilinçle işlenen sistematik kötülük örneklerinin varlığı, insan onurunun hiçe sayılması, gücü elinde bulunduran ile kötülüğün uygulanabilirliğinin artması, kötülüğün bilinmesi fakat engellenmemesi, yaratılıştan getirdiği özellikleri sebebiyle zararlı kabul edilen insanların kitleler halinde kötülüğe maruz kalmaları Auschwitz'i simge yaparken, kötülük ve insan ilişkisinin olağanlaşması, kötülüğün bir problem olarak ele alınışında temel belirleyicilerden biri haline gelir.²⁵

Savaşlardan, özellikle I. ve II. Dünya savaşlarından söz ederken dikkate değer bir nokta, bu iki savaşın insanların algılarında aldıkları şekillerdir. II. Dünya Savaşı çok daha büyük yıkımlara ve en az üç simgesel kötülük örneğine sahip olsa da I. Dünya Savaşı insanlar üzerinde çok daha büyük bir şok yaratmıştır. Sosyolojik olarak toplumlar, ilk kez karşılaşılan kitlesel bir savaşın yarattığı sarsıntıdan daha çok etkilenmişlerdir. O halde kötülüğün, maruz kalan tarafından adlandırılmasından başka bir özelliği daha ortaya çıkar; kötülük alışılmış hale gelebilir. Gerçekleşen olay her ne ise, alışılmışlık onu daha az kötü yapmaz fakat insanlar ilk şokun etkisini yaşamazlar. Burada toplumsal savunma mekanizmasının da geliştirilmeye başlandığı söylenebilir. Reddetme veya kabullenme de kötü ile karşılaşmanın şekli ve sıklığı ile ilintilidir. Alışma faktörü kötülük algısını da biçimlendirir. Bunun kötünün süreğenliğine ilişkin

²⁵ Daha geniş bilgi için bk., Annette Wieviorka, *60 Yıl Sonra Auschwitz*, çev.: Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

iki tarafı olabilir. İnsan, çözümler üretmeye başlayabilir veya kötülüğü kabullenip maruz kalmaya devam edebilir.

Kötülük ve kötü, zamanda önceye gidildikçe daha simgeseldir. Bir kavramdan çok kişidir. Toplumların soyut düşünce konusunda kaydettiği ilerlemenin bu simgeselliği değiştirmiş olması muhtemeldir.

Kötülüğün en bilindik simgesi şeytandır ki sözcüğün İngilizcedeki karşılığı aynı zamanda kötülük anlamında da kullanılır. Şeytan, pek çok farklı isim ve hayali biçimle, mitolojik bir ahirlikle karşımıza çıkar. Hemen hemen her toplumda, her inanışta kendisini gösterir. İnsanlar kötülüğü birine yükler. Bu biri de şeytandır. Böylelikle kötülüğün kaynağı konusundaki çözümsüzlük ortadan kalktığı gibi Tanrı da bir anlamda insanlar tarafından deyim yerindeyse aklanır.

Bir imge olarak şeytan, insanların tahayyülleri ile farklı biçimler kazansa da, bu hayali biçim, daha çok simgesel kötülükleri taşımaktadır. İkel çağlarda kurban edilecek insanlar –bunlar genellikle kadınlar veya güzel ve bakire genç kızlardır- çırılçıplak soyulmaktadır. Adına kurban etme değil cezalandırma dense de çağlar sonrasında kadınların aynı ritüeli tekrar eder gibi öldürüldükleri görülmektedir. Bu çıplaklık, öldürülen kişinin saygınlığını elinden almaya yöneliktir. Sadece kadınları değil erkekleri de içine alarak değişen bu cezalandırma biçimi modern çağda sık kullanılan bir işkence yöntemi olarak karşımıza çıkar. Pek çok kültürde şeytan, çıplaktır. Bu onun saldırganlığı ve şehvani yönü ile de ilintilidir. Ancak bu çıplak bırakışta onun, insanlar ve Tanrı tarafından seilmeyen onun, saygınlığını yok etme, elinden alma arzusu da vardır. Nitekim Link'in söylediği gibi şeytanın çıplaklığı, bir deli ya da hayvan gibi dışlanmasının göstergesi olmuştur.²⁶

Şeytan kavramı soruna dâhil edildiğinde beraberinde bir yeni bir boyut da getirir. Şeytan kötülüğün simgesidir fakat acaba bu dışlanmada, şeytan da kötülüğün timsali olmadan evvel bir kötülüğe maruz kalmamış mıdır? Onu yaratan Tanrı, onun kötülüğü temsil etmesinin de müsebbibi, şu durumda bizzat kötünün kaynağı değil midir? Bu ve benzer sorgulamalarda teolojik yaklaşımlar irade kavramını ortaya çıkarır. İrade, özgür irade, insanın da tıpkı şeytan gibi günahı yani kötülüğü seçmesindeki sebep haline gelir. Şeytanın kötülüğün temsilcisi olması, onun işlediği günahlandırır. Bu günah, farklı din ve yaklaşımlarca kibir, şehvet, hem kibir hem şehvet olarak adlandırılır. Günahı her ne olursa olsun, kaynak gösterilen iki kavram da yani kibir de şehvet de

²⁶ Daha geniş bilgi için bk. Luther Link, *Şeytan, Yüzü Olmayan Maske*, çev.: Emek Ergün, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 52-102.

kötülük kavramının dairesindeki belirgin alt kavramlardır. Öyle ki çağlar boyunca kötü insanların tanımlanmalarında ve cezalandırılmalarında bu iki özellik etkili olmuştur. Pek çok kurgusal metindeki kötü tipler de bu iki özelliğin ya birini ya da her ikisini taşımaktadır.

Yukarıda insanın da şeytan gibi kendi irade kuvvetiyle günahı yani kötülüğü tercih edebileceğini belirtmiştik. İnsanın tercih ettiği bu kötülüğün sonucunun nasıl olacağına dair fikirler de dinler, inanışlar ve yaklaşımlar arasında farklılık göstermektedir. İslamiyet, daha çok cezanın öte dünyada yani ahrette çekileceği görüşünü savunmaktadır. Keza ödül de oradadır. Henüz hayattayken af dileme, tövbe etme mümkün olsa da bu af ahrette gerçekleşecektir. İslamiyet, zaten özellikle kavramın çok sorgulandığı Hıristiyanlıktan farklı olarak kötülüğün tek ve mutlak sorumlusu olarak şeytanı görmez zira bu şeytan ve Tanrı'yı eşit kudrette tanımlama olarak yorumlanır. Hıristiyanlıkta kefarete ve günah çıkarma kavramları ile karşılaşırız. St. Augustine'e göre şeytanın insan üzerinde hakları vardır. Bu yüzden insanlar şeytana bedel ödemek zorundadır. Tanrı da İsa aracılığı ile şeytanı kandırmıştır. Buna göre insanların işledikleri günahlar, şeytana ödedikleri bedellerdir ki bu yaklaşım insan iradesini saf dışı bırakmaktadır. İtirazın fazlasıyla mümkün olduğu bu yaklaşımın eksik bırakılmış taraflarından bir tanesi, şeytanı günah kavramında belirgin bir role büründürmesi, insan üzerinde hak sahibi kılması fakat Tanrı'yı da etkisiz bırakmasıdır. Bu noktada bir itiraz Anselmus'tan gelir. İtiraz noktası şeytanın kötü, tanrının ise adil olduğudur. Dolayısıyla böyle bir rekabetten bahsedilemez. Ona göre şeytana ödenecek bedel yoktur, Tanrı'ya ödenecek borç vardır. (Tazmin)

Mitlerin üretildiği, olağanüstülüklerin ve olağan dışılıkların fazlasıyla kabul gördüğü devirlerden sonra, şeytanın insanın dışında bir imge, bir sembol, bir varlık olarak temsili de azalır. Aklın hâkimiyetinin kabulü ile günah ve kötülük kavramları soyut düşünüşle ele alınır fakat arada aklın hâkimiyetine kadar olan bir ara devirden bahsetmek gerekir. İşte bu ara devirde şeytan, artık farklı bir varlık olarak değil çokça insan kılığındadır, insan kılığında değilse de insana çok yakın özellikler göstermektedir. Bu varlık her ne ise, vahşidir. Bu vahşi adam fikri, özellikle 12. asırdan sonra edebiyatta ve sanatta hâkim olur. Vahşi adamlar ormanlarda yaşarlar, cinsel bakımdan saldırganlardır ve sonradan şövalyeler tarafından kurtarılacak kadınları kaçırlar.

Daha eskiye gidildiğinde şeytanın belirgin özellikleri arasında bulunan alev alev ve dik saçların, farklı kültürlerde tamamen farklı algılanması da dikkate değerdir. Söz

gelimi bu saçlar Hıristiyan sanatında kötülüğün temsilcisi iken Budist sanatta kötülüğe karşı duyulan öfkenin yarattığı büyük gerilimi gösterir.

Görüldüğü üzere, şeytan tahayyülü, tarih içerisinde belirli biçimler kazanmıştır. Daha çok olağanüstü veya olağandışı özellikler gösteren şeytan, pek çok farklı ad ile anılır. Ancak bazen şeytan insanlaşır ya da insanlaştırılır. Özellikle Ortaçağda insanlar içlerine şeytan girdiği gerekçesiyle, daha ziyade kadınlar cadı oldukları gerekçesi ile kötülük odağı olarak görülür ve öldürülür. Burada ortaya bir paradoks çıkmaktadır. Kötülük, -var olduğuna inanılan ve kişileştirilen kötülük- yine bir başka kötülük ile ortadan kaldırılır. Yani kötülüğü, karşıtı kabul edilen iyilik yok etmez. Hatta uygulanan işkence yöntemleri, yeni bir kötülük alanı oluşturur. İşkence, bugün bir insanlık suçu sayılsa da zamanında kötülüğü yok etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bugün hukuksal zeminini neredeyse tamamen kaybeden ölüm cezası, söz konusu işkencelerin yanında daha az kötü kabul edilmektedir. Bu çağda hâlâ uygulanır olması ya da yakın zamanlara kadar devlet eliyle gerçekleştirilmesi onun bu özelliğindedir. İşkencenin ve öldürmenin yok olduğunu söylemek elbette mümkün değildir fakat sistematik biçimde, yasal dayanaklar yaratılarak ve meşru otorite onayı ile eski sıklığında gerçekleştirilmemektedir. Eski sıklığı ile diyoruz çünkü her ikisinin de hâlâ uygulanmakta olduğu malumdur. Bugün de tıpkı geçmişte olduğu gibi toplumu etkileyen bir dayanak olarak din, işkence ve ölümü meşrulaştırmakta kullanılmaktadır. Bu durum, sorunun bir başka boyutunu ortaya koyar. Söz konusu işkence ve ölümlerin meşrulaştırılması kötülüğün kaynağının daha belirgin ortaya koyulmasını zaruri kılar ki bu kaynak da din değil dinin algılanış biçimi olur. Zira aynı dine mensup farklı toplumlar, ölüm cezası ve işkence konusunda farklı yaklaşımlar sergileyebilmektedir.

Vahşet kavramı da kötülük eksenlidir. Vahşet, algılanış olarak neredeyse tamamen insan kaynaklıdır. Özellikle toplu kıyımlar ve işkenceler bu konuyu da bir çalışma alanı halinde gözler önüne serer. Reemtsma işkencelerin uygulanışı ile ilgili olarak, Freud'u anarak iki tür insan ve güdüden söz eder. İlk grup bunu içinden gelen saldırganlık ile yaparken ikinci grup bunu aslında uygarlığın bir gereği olarak yapmaktadır. İkinci ve daha kötü olan bu grup vahşet işçileridir. Onlara yasal bir emir verilir ve onlar bunu uygular. İlkinin tekrarlanması ikincisini de beraber getirir.²⁷ Burada uygarlık kavramı da söz bilimsel ve iyi çağrışımlı kavram karşılığının yanında insan eliyle şekil değiştirip kötüleştirilebilen bir kavram olarak karşımıza çıkar.

²⁷ Jan Philipp Reemtsma, *Vahşeti Kavramak, İnsan Zulmünü Açıklama Denemeleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 38.

Uygarlık ve kötülük bir arada kullanıldığında Rousseau'yu da anmak gerekir çünkü Rousseau'ya göre kötülük uygarlıktır. Ondan kurtulmak için de doğaya dönmek gerekir.

Kötülüğün, üzerinde durulması gereken bir başka özelliği değişebilir olmasıdır. Daha doğru bir deyişle kötülük algısı dinamiktir. Değerler sistemi değiştikçe -olumlu veya olumsuz yönde- insanların ve toplumların kötülük algısı da değişir. Değişim, zamanla tüm toplumlarda ortaklık gösterebildiği gibi bir toplumda ve sadece o toplumu ilgilendiren konularda da olabilir. Yahut aynı zaman diliminde bir olgu veya durum, farklı toplumlarda farklı algılanabilir. Bu değişimde olgu veya durum, tam karşta yani iyiye çevrilmese de nötrleşebilir. Bu değişimle beraber süreğen kötülük elbette vardır. Daha çok insanın duygu durumları ve zihinsel yetileriyle ilgili olarak değişmeyenler kötülüğü de süreğen kılmaktadır. Kötülüğün bir kez gerçekleştirilmesi daima kendini tekrarlayan düşüncenin de varlığını sürdürmektedir.

İyiliğin yokluğu üzerine kurulan tanımlar, daha çok teistik yaklaşımlara kaynaklık eder. Bu tanım, Tanrı'nın, kötülüğün sorumlusu olmadığını ispata çalışan theodiselerin de çıkış noktasını oluşturmakta; bu yönüyle kötülük kavramını Teoloji ile de Felsefe gibi ilişkili hale getirmektedir.

Dinler, kötülük ile mutlak iyi ve kudretli tanrıyı bağdaştırmak için theodiseler üretirken Felsefe uzlaşımından çok sorunun yani kötülüğün nedenini, kaynağını ve kim tarafından irade edildiğini sorgular. Sokrates ve Platon, kötünün gerçek dışı, Tanrının ise gerçek olduğunu ifade eder. Epiküros, sonraları Hume ve Bayle ile sistematize edilecek olan kötülük karşısında Tanrı'nın kudret ve iyiliğini sorgulayan düşüncüyü ortaya atar. Hegel, kötülüğün akıl dışılığından hareketle Tanrı'nın ölümünü ilan eder. Kant, onun yerine geçmekten bahseder. Hume, Tanrının mutlak kudretini ve iyiliğini sorgular. Rousseau, kötülük karşısında Tanrı'yı savunur ancak bunu yaparak aslında onu savunulacak bir konuma da indirger. M. De Sade, yaratılan her şeyin o ya da bu el tarafından ama muhakkak kötülük için yaratıldığını söyleyerek yaratıcının özünün kötülük olduğunu ve insanlığın kötülüğünün de onun planları için zaruri olduğunu belirtir. Nietzsche, kötülüğü doğal bir olgu, Tanrı'yı da kötülüğün babası olarak kabul eder, Schopenhauer, mutlak bir kötümserlik ile mümkün olan en kötü dünyada yaşadığımızı; Spinoza mutlak, Leibniz ise daha ılımlı bir iyimserlik ile mümkün olan en iyi dünyada yaşadığımızı söyler. İnsanın Tanrı'ya verdiği gücü geri almadıkça özgür olamayacağını düşünen Bayle, kötülük sorununun mutluluk ve erdemin, günahkârlık ve acıyla, deneyimin aşikâr kıldığı karışımı üzerinde düşünmekle ortaya çıktığını söyler. Antik çağdan bu yana gelen tüm akıl yürütmelerle kötülük, modern düşüncenin itici

gücü olarak ortaya çıkar. Modern düşüncede kötülük, doğal kötülüğün daha sorgulamacı ele alınışı ile birlikte yorumlara da açık hale gelir. Baudrillard'a göre, bu dönemde değişik biçimler altında kötülük ilkesi yeniden ortaya çıkar. Ne ahlak ne suçluluk vardır bunda: Kötülük ilkesi tersinme ilkesiyle, rakip olma ilkesiyle eş anlamlıdır; hepsi bu. Toptan pozitifleşme, dolayısıyla simgesizleştirilme yolundaki sistemlerde her türden kötülük, temel bir ilke olan tersinellik kuralıyla eş anlamlıdır.²⁸

Kötünün karşıtının daima iyi olmayabileceği fikrinden hareketle kuramını oluşturan Watzlawick, kötünün iyinin karşıtı değil fazlası olabileceğini söyler. Söz gelimi tedavi için alınan bir ilaç yeter miktarda kötüyü ortadan kaldırırken yani iyiyken, hastalık söz konusu olmadığında alındığında veya hastalık sırasında gerekenden fazla alındığında kötü olabilir. Bir başka taraftan, hastalık esnasında yeterli miktarda alınmayan bu ilaç tamamen etkisiz kalabilir yani ne kötü ne iyi olur. Aynı düşünce pratiğinden hareketle kötünün karşıtı da daima iyi olmayabilir. Jung'un her psikolojik aşırılığın karşıtını da içinde taşıdığı veya karşıtıyla yakın bir ilişki içinde olduğu düşüncesinden esinle Watzlawick bütün iyi şeyleri isteyenlerin aynı zamanda bütün kötü şeyleri de açığa çıkardığını söyler. Kötünün daha çok insan eliyle gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün hallerinden hareket eden Watzlawick, daha somut durumlar üzerinde düşünüldükçe iyi ile kötünün karşıt olmadığı kuramını geliştirir. Ahlaki açıdan da meseleye yaklaşan psikolog, tehlikenin iyilik suretinde insanların çevresinde kol gezdiğini belirterek zora dayanan bir iyi ahlakın artık iyi olmadığını, kötüye dönüştüğünü belirtir.²⁹

Kötülük problemi İslam düşüncesi ve felsefesinde Batı'daki kadar değilse de ele alınmış ancak bu yaklaşımların neredeyse tamamı teistik yorumlarla sınırlanmıştır. Bu görüşler zaman zaman bağdaşır, zaman zamansa birbirine tamamen zıt düşüncelerle gelişir. Örneğin, İslam bilginlerinden Gazali ve İbn-i Sina kötülük meselesi üzerinde durmuş; Gazali, meseleyi kötülüğün varlığında Tanrı'nın takdirinin olup olmadığı sorusundan hareketle ele almış, sorgulamış fakat bir son fikir ortaya koymamıştır. İbn-i Sina ise dünyanın ve her türlü varlığın olabilecek en iyi şekilde yaratıldığını savunarak varlıkları kendisinde hiçbir kötülük bulunmayanlar ve varoluş amacı iyi olmakla birlikte bazı durumlarda kötü olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır.

²⁸ Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 47.

²⁹ Daha geniş bilgi için bk. P. Watzlawick, *İyideki Kötü ya da Hekate'vari Çözümler*, Çev. Turgay Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.

İslamiyet'in, Türk kültür hayatını derinden etkilediği göz önünde bulundurulursa, kötülük algısının biçimlenmesinde ve kötülükle ilgili adlandırmalarda, İslami düşüncenin ve inanın etkileri de tartışmasız biçimde ortaya çıkar.

Kötülüğün, İslam düşüncesinde bir problem olarak ele alınışında iki büyük ekolün görüş beyan ettiği fark edilir. Bunlardan birisi Ehl-i Sünnet, diğeri Mutezile'dir. Mutezile'nin daha sorgulayıcı yaklaştığı meselede Ehl-i Sünnet daha çok hikmet kavramına sığınmayı yeğlemiştir. Her iki yaklaşımda da ahlaki kötülük daha belirgin sorgulanır ve insan iradesi kavramı öne çıkarılırken doğal kötülük yani afetler veya özellikle çocuklara musallat olan hastalıklar, Allah'ın hikmeti olarak görülmüş, çokça sorgulanmamış; bu konudaki sorgulamaların Allah'ın mutlak kudret ve iyiliğine zarar vereceği endişesi egemen olmuştur. Hastalıklar konusunda, insanın sağlığını koruyacak veya hastalıktan kurtulmasını sağlayacak davranışları sergilememesi yeterli sebep olarak gösterilir. Ancak akıl hastaları ve çocukların hastalıklarının kaynağı veya sebebine akıl erdirmenin mümkün olmayacağı yaygın bir kanaattir. Çocuklar konusunda dikkat çekici bir örnek olarak, Hz. Musa'yı rehber kabul eden bir inanmışın, bir oğlan çocuğunu öldürmesi ve buna gerekçe olarak oğlanın ileride ailesinin başına felaketler getireceğinin gösterilmesi anılabılır.³⁰ Kötülüğün en önemli yansımalarından biri olan ecel, kötülüğe maruz kalan en savunmasızlar olarak çocuklar ile söz konusu durumda birleşmiş, ölümün Kehf Suresi kaynak gösterilerek Allah'ın iradesi ile bazı durumlarda öne alınabileceği vurgulanmıştır.

İslamiyet'te genel görüş, kötülüğün varlığını kabul etmekle birlikte onun kaynağını araştırmaya fakat nedenleri konusunda sorguyu sınırlandırmaya yöneliktir.

Ehl-i Sünnet de Mutezile de doğal kötülüğün ilahi bir fiilin neticesi olarak ortaya çıktığı fikrinden hareketle afetleri, Tanrı'nın irade ettiği doğal kötülükler olarak değil, gereklilik ve hikmet olarak kabul ederler. Bu konuya yaklaşımları bakımından aslında İslamiyet ile Hıristiyanlık arasında da büyük bir benzerlik dikkati çekmektedir. Aradaki fark, Hıristiyan düşünürlerin, sorgulayıcı yaklaşımlar karşısında thedoiseler üretmesi, İslami düşünürlerin ise buna gerek görmemesi hatta bu çabanın Allah'ın mutlak kudret ve iyiliği fikrine zarar vererek insanları küfre iteceği düşüncesidir. Bunun yanında

³⁰ *Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladıklarında, Musa'nın arkadaşı (Allahtan kendisine rahmet ve bilgi gelmiş olan bir kul) onu öldürüverdi.*

Bizzat Musa'nın arkadaşı bunun sebebini şöyle açıklar:

"Oğlana gelince, anası babası mümin kimselerdi. Onun için oğlanın bunları azgınlık ve küfürle sarmasından korktuk da istedik ki Rableri bu oğlanın yerine, onlara temizlikçe daha hayırlısını ve merhametçe daha yakınını versin." Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Kitaplığı, İstanbul 2001, s. 173.

filozofların büyük çoğunluğu, ahlaki kötülüğü açıklamada daha tutarlı fikirler ileri sürerken doğal kötülüğün kaynağının mantıklı veya iyimser bir açıklaması olamayacağına hemfikirdirler. Bu konuda Lizbon Depremi de bir kırılma noktası olarak ele alırlar. Doğal kötülüğün açıklanamazlığına ilişkin bu tavır Auschwitz ile insan kaynaklı kötülüğün açıklanamazlığına varır ve Tanrı'nın öldüğü söylemi bu düşüncelerin ardından gelir. Tabii olarak, İslamiyet başta olmak üzere dinler, bu yaklaşıma şiddetle itiraz ederler. Teist görüşlerin odağında, Allah'ın iradesinden ve hikmetinden sual olunamayacağı fikri mevcuttur. Diğer dinlerde görülen ispat arzusu, İslam'da farklı tezahür eder. İslami düşünüş, bu ispatın yalnız inanç ile mümkün olduğunu; aksi bir tavrın küfür olduğunu söyler ve bu sebeplerle Allah'ın kudret ve iyiliğini ispat, kötülüğün varlığındaki payını inkâr etmek yerine inanmayı tavsiye etmekle konuyu nihayete erdirir. Bu tavrın etkisi ile İslami düşüncede kötülük, kaynak ve sebepleri ile ilgili detaylı çalışmalara konu olmamış, theodiseler üretilmediyse de kötülüğün varlığında insan iradesinin mevcudiyetini gören temel yaklaşım, bu sorun karşısında insani çözümler bulmayı önermiştir. Bu bakımdan İslam düşüncesi, kötülüğü problem olarak tanımlamaya ve sınırlandırmaya çalışmaktan çok, onun ortaya çıkış sebeplerini tespit edip bu sebepleri ortadan kaldırmaya yarayacak fikirler üretmekle meseleye yaklaşmıştır.

Felsefede ve dinde, insan eliyle gerçekleşen kötülüğün kaynağı olarak özgür irade kavramı çokça dile getirilir ve Felsefede Stoacılar tarafından başlayarak şekillenen iradecilik yaklaşımı ortaya çıkarken Felsefe ve dini, kötülük probleminde birbirinden ayıran en önemli nokta doğal kötülükte dinlerin bir hikmet bulması; bu kötülüklerin sorgulanmasının çözüm olmayacağı yönündeki fikirdir. Zira Epikür'den itibaren meselenin özünü oluşturan meşhur akıl yürütmede, insan iradesi kavramı çözüm olarak kullanılırken, Felsefe de din de hemen hemen uzlaşmıştır. Bu bakımdan bu iki disiplinin meseleyi ele alışlarındaki asıl farkın doğal kötülük kavramına yaklaşımlarında ortaya çıktığı söylenebilir.

Doğal kötülük konusundaki fikir ayrılıklarından başka irade kavramına dinin ve Felsefenin yüklediği anlamlar da farklılık taşır. Her iki sistemde de ahlaki kötülüğün temelinde insanın özgür iradesinin olduğu konusunda yaygın bir kanaat vardır. Dinlerde ve özellikle İslamiyet'te irade, kulların seçim hakkına sahip oldukları vurgusu ile kötülük problemi hakkındaki akıl yürütmelere dâhil edilir. İnsan, akli ve iradesi ile vardır, o halde iyilikler de kötülükler de onun özgür iradesi ile yaptığı seçimlerle meydana gelir. Kaza ve kader kavramlarının yorumlanışında da irade kavramı kullanılır.

Bu kavramların sorgulanışı sırasında irade, ilahi ve insani irade olmak üzere iki alt kavram olarak ele alınır. İslami düşünceye göre, fiil ile niyet arasındaki ilişki esastır. İnsan güdülerinin, fiilleri üzerinde etkileri olduğunu pek çok akım iddia etmiştir. Deterministler, insanın özgür olmadığını ileri sürerek insan davranışlarının temelinde çevresel etmenlerin yattığını iddia ederken, Maslow'un meşhur ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirttiği haliyle başta Hümanistler, davranışların temelinde ihtiyaç ve güdülerin olduğunu söylerler. Dolayısıyla insan, ihtiyaç veya güdüsünü tatmin için harekete geçtiğinde ki buna mecburdur, güdüyü davranışa dönüştürmek için bir ara unsura ihtiyaç duyar ki bunun adı motivasyondur. İslami düşüncede ise motivasyon kavramının yerini niyet alır. Buna göre niyet ve motivasyon farklıdır. İnsan bir işi farklı motivasyonlarla yapabilir ama niyet eylemin bir parçasıdır. Ayrıca niyet, eylemin niteliğini de belirler. Düşünme, tercihte bulunabilme ve eyleme geçebilme yetenekleri insan özgürlüğünün ispatı gibidir. Bu demek olur ki insan, iradesinde ve eylemlerinde özgürdür; dolayısıyla iyi davranışından da kötü davranışından da kendisi sorumludur. Bu, kötülüğün varlık sebebine bir çözüm gibi görünse de daha kuvvetli itirazlar bu noktadan sonra başlar. İnsanın özgür iradeye sahip olmasının sebepleri, iradesini neden sadece iyiden yana kullanmakla sınırlandırılmadığı veya neden tercih edilecekler arasında kötülerin de bulunduğu dahası bunların varlığından insan sorumlu tutulamayacağına göre bahsi geçen soruların cevabının aranmasında Tanrı'nın iradesi de sorgulamalara dâhil edilir. İslami düşünüşte Mutezile, insan davranışları konusunda ilahi irade kavramını farklı anlamlandırmak gerektiğini savunur. Kadı Abdülcebbar'a göre, ahmakların, hayvanların, çocukların ve delilerin eylemleri dışında kalanlar tamamen insanın özgür iradesi ile gerçekleşir ve her insan kendi özgür seçimi olan davranışından sorumludur. Allah, iyiyi farz ve vacip kılar³¹, iradesi bu yöndedir, ancak seçimi yapan ve uygulan dolayısıyla eylemden yani iyiden ve kötüden sorumlu olan insandır. Zemahşeri'ye göre de Allah, yarattıkları arasından zorlama olmadan seçme hakkı (ihtiyar) vermiştir. Yani Mutezile genel olarak, ilahi iradeyi iki kısma ayırmakta ve Allah'ın zatına ilişkin fiillerine dair iradesini yaratma, başkalarının fiillerine dair iradesini de temenni ve arzu anlamında kullanmaktadır. Bu bakımdan, kulların fiillerine ilişkin ilahi irade, sadece bir temenni ve yol gösterme niteliğinde olup asla zorlayıcı değildir. Allah'ın zorlayıcı ve mecbur kılıcı nitelikteki iradesi, sadece yoktan var etmesine ve yaratmasına ilişkin iradesidir. Bu iradenin aksinin olması mümkün değildir.

---

³¹ M. Özdemir, *a. g. e.*, s. 214.

³² Mutezile, Ehl-i Sünnet'ten insanın iradesinden davranışına kadar özgür olduğuna dair tutumu ile ayrılır. Mutezile kaderi inkâr edip; “Kul, ettiklerinin yaratıcısıdır.” diyen ve Allah sıfatlarını kadim saymakta Ehl-i Sünnetten ayrılan ve Vasıl bin Ata yolunda olan kimselerdir ki Kaderiyye de bunların kollarındandır.³³ Mutezile, kulun kendi eylemlerinin yaratıcısıdır aksi takdirde Tanrıca belirlenen eylemlerinden sorumlu olmadığını söyler.³⁴ İyiyi ve kötüyü Tanrı'nın belirlediğinden ziyade insanın akli ile ayırt ettiğini düşünen Mutezili düşünörlere göre davranış ve tercihlerde insan iradesi değil kader geçerli olsaydı, Tanrı kendi yarattığı iyiyi ödüllendirip kendi yarattığı kötüyü cezalandırıyor olurdu. Oysa ceza da ödöl de insan içindir. İyilerin armağanlandırılması ve kötülerin cezalandırılması Tanrı için zorunlu (vacip) tir. Bağışlama (şefaata) ancak Tanrı'nın haklarıyla ilgili tapım alanında olabilir. Yoksa kulların kendi yarattıkları eylemlerinden ötürü Tanrıca bağışlanmaları Tanrı'nın adaletine aykırı olur. Tanrı'nın yarattığı bir eylemi yapanın yine Tanrıca bağışlanabileceğine inanmak usa aykırıdır.³⁵ Ehl-i Sünnet gibi Mutezile de iyi şeylerin yapılmasının kötü şeylerin yapılmamasının emredildiğini kabul eder ama yukarıda belirtildiği gibi onlar iyi-kötü ayırımının insan akli ile yapıldığını kabul ederlerken Ehl-i Sünnet bu ayırımın yalnız Kuran'da belirtildiğini, iradi olarak insan tarafından seçilemeyeceğini söyler. Mutezile ile karşıt görüşte olan Ehl-i Sünnet'te ilk itirazı Râzî yapar. Buna göre, her tercihin nedeninin bir başka tercih nedeni olduğuna dair akıl yürütme sonsuza kadar uzatılabilir ve böylelikle bir ilk nedene ihtiyaç duyulur. Bunun kaynağı insan olamayacağına göre ilahî iradedir. Ehl-i Sünnet kelamcılarının çoğu, insanda ne aktif bir irade ne de aktif bir gücün bulunduğuna inanmaktadırlar. Kısacası, onlara göre insanın fiilleri dâhil her şey ilahî irade ve kudretin eseri olduğundan insanî iradenin ontolojik bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.³⁶ Mutezile'nin, kötölüklerin de Allah'ın egemenliği altında olduğu ancak onları dilemediği görüşüne Eşar'ı, itiraz eder. Ona göre, bu fikir, Müslömanların, “Allah'ın olmasını dilediği olur, olmamasını dilediği olmaz.” şeklindeki görüşünü inkâr etmektir. Kötölüklerin ilahî iradenin dışında kalması bir güçsüzlük ve yoksunluk sıfatıdır. Allah ise böyle olmaktan yüce ve uludur.³⁷

³² *A. g. e.*, s. 215.

³³ F. Devellioğlu, *a. g. e.*, s. 829.

³⁴ O. Hançerlioğlu, *a. g. e.*, s. 267.

³⁵ *A. g. e.*, s. 268.

³⁶ M. Özdemir, *a. g. e.*, s. 217.

³⁷ *A. g. e.*, s. 220.

Mesele ile ilgili olarak İbn Hümam, Hanefilerin düşünüşüne dayanarak insanın eyleme yönelik kararlılığı (azmi) var ettiği zaman, Allah'ın da onun fiilini yarattığını³⁸ söyler. Yani bir davranış fiile dönüşmesi bakımından Allah'ın, niteliği bakımından insanın iradesindedir. İnsan önce fiile yönelir, sonra Allah, onun yöneldiği fiili irade eder ve yaratır.³⁹

Mutezile ve Maturidilerin bu mesele hakkında alenen belirttikleri fikir, insanın kötü eylemlerinin sorumlusunun seçimleri sebebiyle kendisi olduğu; bu sebeple kötülüklerin Allah'ın iradesi ile ilişkilendirilmesinin mümkün olmayacağı yönündedir. İnsanın özgür iradesinin, davranışlarının seçimini ve niteliklerini belirlediğine hükmeden bu anlayışların karşısındaki Eşariler ise insan iradesinin ontolojik olamayacağını söylerler ki onlara yöneltilen itiraz, bu takdirde Allah tarafından insana irade verilmesinin anlamsızlığıdır.

Konu ile ilgili bir başka tartışma yaratma kavramı ile ilgili olarak doğar. Ehl-i Sünnet, yaratmak kavramı ile yalnız Allah'a ait bir özelliğin insan için kullanılmayacağını öne sürmektedir. Mutezile, buna karşılık, halk sözcüğünü yoktan var etmek için değil, takdir etme, planlama olarak kullandıklarını söyler.

Kötülüğün varlığı, Epikür ve Hume'nin görüşlerinde rastlandığı gibi Tanrı'nın yokluğunun veya mutlak iyi ve mutlak kudretli olmadığının işareti olarak görülür. Buna karşılık, İslam düşüncesindeki akıl yürütme, fiilin niteliğini failin üstlendiği şeklindedir. Yani Allah, iyi, kötü her şeyi yaratmış da olsa, kötülüğün ve kötü davranışların varlığından sorumlu tutulamaz. Ona kötü demek için kötü fiilleri onun işlemesi, yani onun fail olması gerekir. Oysa kötü fiilleri işleyen insandır, o halde kötülüğün faili de insandır. Bu durumda, kötülüğün sebebi olarak Allah'ı görmek veya kötülüğün varlığından hareketle Onun iyiliğini ve kudretini sorgulamak yersizdir.

Allah, küfrü çirkin, yanlış ve kötü, imanı da iyi ve güzel olarak dilemiş ve yaratmıştır. Bu yüzden Onun, küfrü küfür olarak dileyip yarattığı için kâfir olması gerekmediği gibi, imanı iman olarak dileyip yarattığı için de mümin olması gerekmez.⁴⁰ Zira kâfir veya mümin olmak, insana özgüdür.

Kötülük meselesi ile ilgili fikir beyan eden pek çok İslam kelamcısı, ayetlerin de bu konu ile bağlarını kurmaya ve konuya yaklaşımlarını da ayetler ile desteklemeye çalışmışlardır. Bu durumu örneklemek gerekirse, *Allah hiç kimseye gücünün*

³⁸ M. Özdemir, *a. g. e.*, s. 221.

³⁹ *A. g. y.*

⁴⁰ *A. g. e.*, s. 232.

yeteceğinden başka yük yüklemes. Herkesin kazandığı lehine, yüklendiği de aleyhinedir. Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk ya da kastımız olmayarak yaptıkça bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Hem bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz! Hem bize güzüümüün yetmeyeceği şeyi yükletme ve bizim günahlarımızı af buyur ve bizlere mağfiretini revâ, rahmetini atâ kıl! Sensin mevlamız! Bizi Mansur (ve muzaffer) eyle artık seni tanımayanlara karşı! Kahrolsun kafirler! ⁴¹ şeklinde olan Bakara Suresi'nin 286. ayeti Eş'ârî tarafından Allah, hiçbir kimseyi, şerre davet eden nefislerin fısıldadığı fikirlerden yok etmekte zorlandığı şeyler hakkında sorumlu tutmaz. Çünkü Allah, bunlara önem vermemiş ve nefislerinin davet ettiği kötülükleri işlemedikleri sürece, onlara karşı hoşgörülü olmuştur şeklinde yorumlanmaktadır. Böylelikle, Allah'ın kullarından istediklerinin onların gücüne göre olduğu ve bu sebeple kulların, Onun isteklerini yerine getirmede aciz kalmayacakları fikri de ortaya çıkmış olur.

Esasen bu ifadeler ve onlara gösterilen dayanaklar, Hıristiyan geleneğinin theodiseleri ile benzerlik gösterir ancak İslami düşüncedeki fikirler savunma amacıyla ileri sürülmez; aklama çabası yoktur. Hıristiyan din adamları bir yerde, kötülüğü Tanrı'nın yokluğunun veya kötülüğünün delili olarak kullanan filozoflara karşı da savunma görevi üstlenmiş sayılabilir. Oysa İslam düşüncesinde hiçbir sorgulama, dışarıdan kelamcılara yöneltilen sorular, yani mesele hakkındaki herhangi bir yorum, Tanrı'nın varlığını, mutlak iyiliğini veya kudretini sorgulamaya yönelmemiştir. Bu sebeple, İslami düşünüş ve inanın temel özellikleri yanında antitezler üretilmemiş olduğundan, theodise geleneği de oluşmamıştır.

Genel olarak, İslam düşüncesine göre, insanın gerçekleştirdiği kötülüklerle ilgili şunu söylemek mümkün görünmektedir: Allah, her şeyin yaratıcısıdır, insana da yarattığı tüm iyi ve kötü fiilleri tanıtır, insan iradesi ile bunlardan birini seçer ve bunun mesuliyeti de sadece insana aittir, insanın Allah tarafından verilen irade ile yaptığı seçim, Allah'ın kudretine zarar veremez.

İslam düşüncesinin önemli düşünürlerinden Gazali, kötülük meselesine bakışında ilmî ve tasavvufî eserlerinde özü değişmeyen farklı fikirler ileri sürer. İlmî eserlerinde Ehl-i Sünnet'in kabullerinden ayrılmayan Gazali'nin tasavvufî eserlerinde daha sorgulayıcı ve özgün bir tutum sergilediğini söylemek mümkündür. İnsanın kudretinin dileme gücünden ibaret olduğunu savunan Gazali, insanî temelde özgür irade kavramına getirdiği yorumlarla aslında Mutezile'ye de uzak değildir.

⁴¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 30.

Hayrın da şerrin de Allah'tan geldiği fikri hâkimiyetindeki İslam düşüncesi, insan iradesini, yasaklar ve emirleri tercihte söz sahibi kabul eder. Her insanın fitrat üzere doğduğu yani doğuştan iyi olduğu göz önünde bulundurulduğunda insanların iyiyi ve kötüyü tercihleri de hayat süresince gerçekleşir. Bu yolla, kötülük problemi ile ilgili evrensel sorgulamalarda üzerinde durulan, insanların dünyaya gelmeden önce kaderlerinin belli olduğu dolayısıyla eylemlerinden, tercihlerinden, yaptıkları iyilik ve kötülüklerden mesul olamayacakları tezi, İslami açıdan çürütülmüş olur. O halde, kötülük problemine bakışını netleştirmek açısından İslamiyet'tin kaza ve kader tanımları da sorgulamaya dâhil edilir. Kaza ve kaderi, insan iradesini hiçe sayarak tanımlamak, tüm iyiliklerin yanı sıra her kötü fiilden de Allah'ı sorumlu tutmak yorumuna meydan vermektedir. Bu sebeple İslami düşüncede her yaklaşım, kaza ve kaderin fiile dönüşmesinde yukarıda da bahsedildiği gibi insan iradesinin etkili olduğu sonucuna varır. Bu noktadaki farklılıklar, meseleyi ortaya koymadaki tavır farklılıklarıdır.

Mutezileye göre, Allah sadece iyiyi diler, kötüyü dilemez. Zira kötüyü dilemek bizzat kötülüktür. Allah'tan böyle bir şeyin meydana gelmesi elbette düşünülemez. O kötülüğü dilemediğine göre onu kaza ve takdir de etmez. Ehl-i Sünnet açısından ise kötülük, olaylara (malum) etkisi olmayan ihbarî mahiyetteki ezeli ilme göre takdir edilmiştir. Bu takdirin, insanın iradesine olumlu ya da olumsuz hiçbir etkisi yoktur. Bu açıdan, insanın hürriyetine zarar verici değildir.⁴² O halde, İslami düşüncede genel yargı, kaza ve kaderin, fiile dönüşmesinde insanın özgür iradesinin etkili olduğu, insanın iradesi ve seçme hakkı sebebiyle de gerçekleştiği fiillerden kendisi sorumlu olduğu yönündedir.

İslam düşünürleri, kötülük problemini ele alırken meseleye ilahi adalet açısından da bakmışlardır. Bu durumda, her iyi fiil mükâfatını, her kötü fiil de cezasını failine hak olarak getirecektir. Bu mükâfat veya cezalar bu dünyada da ahrette de insanın karşısına çıkabilir yani ilahi adaletin tezahüründen kuşku duymak yersizdir. Öyle ki İbnu'l Kayyim'e göre şeytan bile, ahrette hiçbir nasibi olmadığı halde, Allah tarafından, daha önceden yaptığı iyiliklerin karşılığı olarak kıyamete kadar hayatta kalma imkânı ile ödüllendirilmiştir.⁴³ İlahi adalet gereği, Allah, fiilleri sebebiyle af dileyen kullarını bağışlar ama kötü işlere devam edenler için de ceza muhakkaktır. Bu görüşü ispat için

⁴² M. Özdemir, *a. g. e.*, s. 157.

⁴³ *A. g. e.*, s. 118.

en sık başvuru alan ayet; *Malumunuz olsun ki azabı şiddetli olandır Allah! Hem de hakikaten gafur rahîmdir Allah!*⁴⁴tır.

Dünyada meydana gelen kötülöklere, ilahi hikmetin bir parçası olarak bakmak, bu kötölüklerin küllî değil cüzî olduğu fikrini de ortaya çıkarmıştır. Özellikle doğal kötölük genelmesi ile adlandırılan felaketler, afetler Allah'ın sual olunamaz hikmetinin sonuçları olarak görölmüş ve bunların kaynaklarının sorgulanması lüzumsuz bulunmuştur.

Hem Ehl-i Sünnet'e hem de Mutezile'ye göre metafizikî ve tabiî kötölük, ilahi fiillerin bir sonucu olmaları açısından düşünöldüğünde, bir kötölük değil, belki bir gereklilik ve hikmetli bir iştir.⁴⁵ Felaketlerin, kötölük olamayacağını kabul eden İslami düşünceye göre bu afetler, insanların günahlarına kefarete olabileceği gibi sevap kazanmalarına da vesile olabilirler. Zaten, insanların zorda kaldıkları zamanlarda, Allah'tan sığınma ve af diledikleri de İslam'ın kabul ettiği bir hakikattir ve psikolojik faktörlerle de ilintilidir.

Üzerinde durulan bir başka kavram zulümdür. Kötölükler, insanın maruz kalması açısından zulme uğraması olarak da ele alınabilmektedir. İslam düşüncesi, bu konuda net biçimde, zulüm kavramının dolayısıyla kötölüklerin Allah ile bağdaştırılamayacağını kabul eder. Kötölük gibi algılanan ilahi fiillerinin çoğu, insan eylemleri ile kıyaslandığı için zulüm olarak görülür. Gazali'den aktarıldığı biçimde, bu konu hakkındaki savunma şöyledir: Zulüm, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmaktır. Allah, başkasının mülkünde bir tasarrufta bulunmuyor ki, Onun kendi mülkünde yaptıkları zulüm olsun.⁴⁶

Aslah teorileri, İslami düşüncede Batı'nın theodiseleri ile en fazla uzlaşan söylemleri barındırır. Buna göre, dünya mümkün olabilecek en iyi dünyadır. İbn-i Sina ve Farabi, asıl olanın kötölük değil iyilik olduğu fikrindeki sebatlarıyla Augustinus ile aynı şeyleri söylerler. Theodize'de Leibniz, şu teoriyi geliştirir: "Bu dünya, bütün olası dünyaların en iyisidir."⁴⁷ Gazali de, ilahi cömertliğin yansıması olduğunu düşündüğü bu dünya için aynı şeyi söyler. Bu açıdan bakıldığında İslam düşüncesinin, kötölük probleminde bakışı iyimserdir; yani iyilik asıldır, kötölük insan iradesine dayanan eylemlerin neticesinde ortaya çıkan bir niteliktir ve Tanrı, kötölükten sorumlu tutulamaz. Batı felsefesinde, iyimser yaklaşımlar özellikle iki düşünürün teorileri ile

⁴⁴ E. H. Yazır, *a. g. e.*, s. 62.

⁴⁵ M. Özdemir, *a. g. e.*, s. 113.

⁴⁶ *A. g. e.*, s. 121.

⁴⁷ C. Werner, *a. g. e.*, s. 29.

ortaya koyulmuştur. Bu düşünürler, Spinoza ve Leibniz'dir. İslam kelamcılarının ve düşünürlerinin söylediklerinin, bu iki düşünür arasından daha ziyade Leibniz'in söyledikleri ile benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Spinoza'nın öğretisinde mutlak, Leibniz'in öğretisinde ılımlı iyimserlik hâkimdir. Spinoza'ya göre, Tanrı, tabiatı mutlak bir zorunlulukla meydana getirmiştir.⁴⁸ Kötülük de insanın algısı ile kötülük olarak adlandırılır. Yukarıda, mümkün olanın en iyisi olarak yapılan dünya tanımı da ılımlı iyimserliği ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, geometrik bir mutlaklık ve zorakîlik yerine, hikmet kavramı ile de bütünleşen, ilahi iradenin gerçekleştirdiğini iyi kabul etme eğilimi vardır. Batı'da, theodise geleneğinin öncülerinden olan Augustinus, özgür irade yaklaşımında İslam düşünürleri ile farklı fikirde değildir ve Plantinga'nın aktardığına göre, özgür iradesinden dolayı günah işleyen yaratık, sadece hiçbir özgür iradesi olmadığı için günah işlemeyen yaratıktan daha mükemmeldir.⁴⁹ Augustinus'un İslam düşünürleri ile benzerlik gösteren ve iyiliği esas alan bir başka ifadesine göre de, kötülüğün pozitif bir gerçekliği yoktur. Daha ziyade o, iyiliğin yokluğudur. (privatio boni, privation of good).⁵⁰ Kötülük problemine bakışında Batı felsefesi, Hıristiyanlık ve kimi düşünürler ile ortak nazariyeleri paylaşan İslam düşüncesi ve Doğu felsefesinde, genel olarak teist ve optimist yaklaşımların hâkim olduğu, ateist ve pesimist teorilerin fazla dile getirilmediği söylenebilir; bu bakımdan İslam düşüncesinin kötülük problemine bakışının Batı'daki iyimser teoriler ile benzerlikler göstermesi tabiidir. Buna karşın, Batı'da bu optimist teorilerin ve teist yorumların karşısında yapılan itirazlar, pesimist bakış açısını temsil eder ve İslami düşüncede meselenin bütün halinde yorumlanışında eksik olan budur. Sözgelimi, aslında Hint felsefesi ile asgari benzerlik gösteren Schopenhauer'in kötünün korkunç realitesine dayanan karamsar öğretisi, problemin derinleşmesinde ve farklı yönlerden ele alınmasında katkı sahibi olurken, İslam düşüncesinde, bu karamsar öğreti ile özdeşleşebilecek bir teori olmadığı gibi, meselenin daima benzer kabullerle ele alınması da konu ile ilgili zengin bir çalışma arşivi olmasına olanak vermemiştir. Pek çok sistemde olduğu gibi kötülük, İslam'da da bazı tasniflere tabi tutulmuştur. Griffin'in niyetlenilmiş ve maruz kalınmışlık⁵¹ ile açıkladığı ahlaki ve doğal kötülük temel ayrımı yerine İslam düşüncesinde kötülüğün metafizik ve ahlaki olarak sorgulandığı ama özellikle felaketler ve afetlerden ibaret olan doğal kötülüğün tanımlanmadığı, bu fiillerin Allah'ın iradesi ile gerçekleştiği ve hikmet

⁴⁸ A. g. e., s. 17.

⁴⁹ C. S. Yaran, *a. g. e.*, s. 44.

⁵⁰ A. g. e., s. 91.

⁵¹ A. g. e., s.25.

neticesi oldukları görüşünün kabul edildiği söylenebilir. Yine yaşamın uyumsuzu yarattığını⁵² söyleyen Camus'un, seçmenin söz konusu olmadığı sonucuna vardığı ve yaşama anlamını verecek bir Tanrı inancının ceza görmeden kötülük etme gücünden çok daha çekici⁵³ olduğunu iddia ettiği türden, teist yorumlara karşı gelişen düşünsel fikirler ile ilgili benzer bulgulara İslam felsefesinde tesadüf edilmemektedir. Yani İslam düşüncesinin ortak iyimser bakışı ile ürettiği görüşler, zıt görüşleri ortaya çıkarmamış; sorun, inanç kavramı sorgulanmadan ele alınmıştır. Hıristiyanlıkta ele alınan kötülük probleminin karşısına ise, daha ilk sorgulamalardan itibaren ateist ve pesimist fikirler çıkmış, bu sebeple her iki hâkim bakış açısı, farklı fikirleri ile problem hakkındaki düşünceleri beslemişlerdir. Kötülüğün nedenine ilişkin zıt çıkış noktalarına dair fikirlere yer vermemiş olan İslam düşüncesinde ceza ve imtihan kavramları da Kuran'ın yorumlanmasının birer neticesidir. Başa gelen felaketlerin, ya şerle imtihanın bir unsuru veya kötülüklerin cezaları⁵⁴ olarak ele alındığı düşünüşte, kötülük kavramı bir problem olarak tanımlanmış; bu kavramın unsurları belirlenmiş; tasnifi yapılmış fakat meseleye tamamen dinî kabullerle yaklaşmış olması, bunlar dışında farklı görüşlerle ilgili çalışmalara da olanak vermemiştir. Bu sebeple İslam düşüncesinde hâkim bir iyimser bakış açısı ile ele alınan problem ile ilgili çalışmaların genelde ortaklıklar arz ettiği, meselenin benzer kabullerle ele alındığı ve bu sebeple çeşitlemelerin sınırlı olduğu; Batı felsefesinin ise Hıristiyan teistlerin fikirlerine karşı ürettikleri ile kötülük probleminde farklı bir paradigma doğurdıkları ve bu iki farklı bakış açısının söylemleri ile tartışmanın ve meselenin genişleyerek çeşitlendiğini, dolayısıyla konu ile ilgili kaynakların daha bol olduğunu söylemek mümkündür.

Görülmektedir ki monist bir bakış açısı ile kötülük, iyilik ile aynı bütünün zıt olmayan parçasıdır. Düalist bakış açısı ise iyi ve kötü bütünü reddeder ve bu iki kavramın zıtlığını vurgular.

Bir Uzakdoğu felsefesi olan, Çin diyalektiği olarak da bilinen Yin Yang, temelinde kötülük problemi bulunan düşünüşlerden bir tanesidir. Özünü, her şey iki kutupludur ve birbirine zıttır şeklinde özetleyebileceğimiz bu düşünüşe göre hiçbir oluşum, karşıtı olmadan açıklanamaz, yani her oluşum bir başka karşıt oluşuma bağlıdır. Ancak bu karşıtlar birbirine dönüşebilen yapıdadırlar ve her karşıt içinde diğer karşıtı da (alt karşıt) barındırır. Bu durumda kötülük de iyiliğin karşıtıdır ve iyilik

⁵² Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, Can Yayınları, İstanbul 2006, s. 60.

⁵³ A. g. e., s.76.

⁵⁴ Lütfullah Cebeci, *Kuran'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1985, s. 309.

olmadan açıklanamaz. Aynı zamanda kötülük ve iyilik birbirine dönüşebilir ve içlerinde karşıtlarından bir parça da bulundurlar

Kötülüğü, iyiliğin yokluğundan başka bir şey olarak ele alan görüşler de mevcuttur. Bunlar arasında tam karşıt olarak nitelendirilebileceklerden bir tanesi Baudrillard'a aittir. Ona göre iyilik, kötülük ve iyiliğin diyalektiğine dayanır; kötülük bu diyalektiğin yadsınmasına. Bu durumda kötülük, iyilikle kötülüğün tam ayrımında ortaya çıkar yani özerktir. İyilik kötülüğe diyalektik olarak muhtaçtır fakat kötülük bağdaşımı reddeder ve kendi kendisine temellenir. Bu durumda oyunun hâkimi ve galibi kötülüktür.

Asıl geçerli varsayım kötülüktür. İyilikse içerik değişikliğine uğratılmış ve bir başka şeyin yerini almış, yani kötülüğün öz değiştirmiş biçimidir diyen Baudrillard, kötülük varsayımının bir kötü niyet ve irade ürünü olduğunun söylenemeyeceğini iddia eder.⁵⁵

Kötülüğün yalnız eksiklik ile açıklanamayacağına ilişkin bir başka görüşünü Baudrillard, insan türünün maruz kaldığı tehlikelerin, eksiklikten kaynaklanan tehlikeler olmaktan çok aşırılıktan kaynaklanan tehlikeler olduğu şeklinde ifade eder.⁵⁶

Kötülük kavramının ve sorununun zamanla geçirdiği değişimlerin en önemlileri arasında Levinas'ın ileri sürdüğü fikirlere dayanan yeni tanımlar gelir. Aslında temelini Auschwitz'den alan düşüncesi ile Levinas'la birlikte artık theodisenin bitiminden sonraki bir zamanda yaşamakta olduğumuz söylenebilir.⁵⁷ Auschwitz'in köklü biçimde yeni bir kötülük biçimini temsil ettiği iddiası,⁵⁸ Hıristiyanlıkta çoğunlukla ilk günah kavramına kadar varan theodiselerin üretilmesinin de sonu olur. Theodiselerin üretilmesinden ilk olarak, kötülüğün yeni bir anlama bürünmeye başladığı Lizbon Depremi'nden sonra uzaklaşılır. Auschwitz ise neredeyse tam bir kopuşu simgeler. Böylelikle Modern Kötülük düşüncesi belirginleşir.

Lizbon'dan önce kötülükler doğa, metafizik ya da ahlak meselelerine ayrılıyordu. Lizbon'dan sonra, kötülük sözcüğü, bir zamanlar ahlaki kötülük denilen şeyle sınırlandı. Modern kötülük, istencin ürünüdür. Kötülük eylemlerini, kötü niyetin eşlik ettiğiyle sınırlandırmak, dünyayı, birçok kötülükten anlamlı şekillerde kurtarır.⁵⁹

⁵⁵ Jean Baudrillard, *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*, çev. Oğuz Adanır, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2005, s. 137-160.

⁵⁶ Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı, Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*, çev.: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s. 99.

⁵⁷ R. Bernstein, *a. g. e.*, s. 12.

⁵⁸ S. Neiman, *a. g. e.*, s. 295.

⁵⁹ *A. g. y.*

Bernstein'e göre ise, theodiseye açıkça başvurmaksızın kötülüğün sorgulanmasını başlatan ilk filozof Kant'tır.⁶⁰ Kant, insanın doğuştan gelen kötülük eğilimi olarak algıladığı şeyi adlandırmak için "radikal kötülük" deyimini yaratmıştır.⁶¹ Arendt, yirminci yüzyıl totalitarizminin ortaya çıkışıyla birlikte, benzeri görülmemiş türden bir kötülük –radikal kötülük- ile karşı karşıya kaldığımızı, bu yolla insanları, *insanlar* olarak gereksiz kılmak için sistematik bir çaba harcandığını düşünür. Ne canavar ne de şeytani olan "normal" insanların canavarca kötü eylemlerde bulunmasına yol açan kötülüğün sıradanlığı fenomeniyle de yüzleşmemiz gerekir.⁶²

Kötülük, bir kavram ve problem olarak antik çağdan itibaren çeşitli üretimlerle geniş bir çerçevede tanımlanmıştır. Kötülük, varlığının kabul edildiği ilk andan itibaren sanatında temelinde yer alır. Temel bir çatışma olarak iyi ile kötünün karşıtlığı, kurgusal eserin düğümlerinden birini oluştururken, sanatkârlar zaman zaman iyiliği hâkim kılan sonlar kurgulamış zaman zaman yeni kavrayışlarla kötülük hâkim kılınmıştır. Georges Bataille'ye göre, edebiyat düzen kurma düşüncesinden uzak olmalıdır. Bu durumda romancı, iyiliğin hâkimiyetini kurmak için çabalamaktan vazgeçmelidir. Kurgu, iyiliğin kazanması için oluşturulduğunda yaratıcılık engellenir. Oysa asıl yaratıcılık masumiyette değil kötülüktedir. Bu sebeple edebiyat da masum olamaz; kötülükle iç içe olmalıdır. İyi olmak, itaat eden ve boyun eğen olmaktır. Egemenlik bir yandan yasaklar koymak anlamına gelir ama diğer yandan bu yasakları ihlal etmek de yeni bir egemenlik alanıdır. Kötülükte esas olan insanın öz egemenliği için isyan etmesidir; edebiyat da isyankârdır ve yaratıcılığını bu isyana borçludur. Dolayısıyla artık edebiyattaki yaratıcı itkinin kötülük üzerine temellendiği kabul edilmelidir. Bataille'nin deyişiyle: Edebiyat masum değildir; edebiyat suçludur ve suçlu olduğunu artık kabul etmelidir.⁶³

Bataille'nin kötülük konusundaki bir başka değer fikri, kötülüğün ahlaksızlığı değil yüksek ahlakı şart koştuğudur. Yaygın olarak iyiliğin dolayısıyla ahlakın eksikliği olarak tanımlanan kötülük de böylece anlam değiştirir. Yüksek ahlak, ahlakı hiçe saymanın başlangıç noktasıdır. Ahlakı hiçe saymak, egemen olana, öz egemenlik için isyan etme anlamını taşır böylece isyandan doğan kötülük, yaratıcılık sürecini başlatır. Bu anlamıyla kötülük ahlaksızlık durumunda değil, yüksek ahlak durumunda ortaya çıkar. Esasen kötülüğün bu kavramsal karşılığı, yaygın kabullerin nitelikli ve mutlak kötülük tanımlarından da ayrışır ve sanatsal temelde kötülüğü tanımlar. Bataille'nin

⁶⁰ R. Bernstein, *a. g. e.*, s. 14.

⁶¹ *A. g. e.*, s. 16.

⁶² *A. g. e.*, s. 280-281.

⁶³ George Batallie, *Edebiyat ve Kötülük*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s. 12.

edebiyat ve kötülük bağlamında incelediği E. Bronte, Baudelaire, Michelet, Blake, Sade, Proust, Kafka ve Genet'te kötülüğün yaratım sürecine etkileri ve edebi eserdeki nitelikli varlığı dikkate değerdir.

Kötülük, Batı edebiyatının en temel metinlerinin yaratıcısıdır.⁶⁴ Bunun sebebi, şeytan ve ilk günah kavramlarının algısında aranabilir. Batı'da kötülük dini bir adlandırma olarak günahın cazibesinden ortaya çıkmıştır. Şeytanın insanları ayartması, kötülüğü teşvik etmesi ve bir süre kötülüğün hazza dönüşüp güzelleşmesi, Ortaçağ'dan Aydınlanma dönemine kadar yüzyıllarca süren bir sürecin dramıdır. Zamanla kötülük dini bir formdan rasyonel bir itkiye dönüşmüş ve güçlü bir temsil örneğini oluşturmuştur.⁶⁵ Batı edebiyatının kutsal kitaplarla kurduğu ilişki, edebiyatlarının omurgasını oluşturmuştur. Ne Âdem ve Havva ile, ne Habil ve Kabil ile, ne Yahuda ile, ne de Sodom ve Gomorre halkı ile hesaplaşmaları bitmek bilmiyor. James Joyce'dan Samuel Beckett'e, Marcel Proust'tan, Michel Tournier'ye hemen bütün majör yazarlar, Tevrat ve İncil'i adeta kerteriz almışlardır yazı serüvenlerinde. (...) Bu iki kitabın etki alanı öylesine güçlü ki Batı edebiyatında ateist yazarlar da hesaplaşmalarını ya da reddedişlerini yine iki kitap üzerinden kurgulamakta çağdaş edebiyatta.⁶⁶

Kötülük, vicdaniliğin dışına çıkılmasıyla ancak kişilik kazanır.⁶⁷ Kant'a dayanan temelleriyle kötülüğün akıl ile olan bağı kavramın tanımlanmasında köklü değişiklikler yaratır. Sanatta kötülük, rasyonel temellere dayandığı zaman nitelik kazanır. Kötülükten alınan haz, kavramı derinleştirir. Oysa vicdan irrasyoneldir, akıl dışıdır. Bu sebeple vicdani kaygılarla oluşturulan kötülük algısı veya kurgulanan kötülük örnekleri derinlikli kabul edilmez.

Bütün bu bilgiler ışığında Türk edebiyatında kötülüğün, Batı edebiyatındakine eşdeğer çalışmalarla araştırılmadığını söylemek mümkündür. Bunun temel sebeplerinden biri kötülük bulgularının derinlikli ve gerçek olmadığının düşünülmesidir. Kötülüğün Doğu ve Batı düşünce dünyalarında, Hıristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki kötülük kabulünün farkına dayanan algı, bu düşüncede etkili olmuştur. Sözelimi Şerif Mardin, Türk edebiyatında kötülüğün "içten" yazılmadığı söyler,

⁶⁴ Ahmet Sait Akçay, "Vicdan Aynasında Kötücül: Haz ve Yaratıcılık", *Kitap-lık Dergisi*, S. 103, İstanbul 2007, s. 69.

⁶⁵ "A. g. m.", s. 70.

⁶⁶ Ömer Ayhan, "Türk Edebiyatının Yumuşak Karnı: Kötülük", *Kitap-lık Dergisi*, S. 103, İstanbul 2007, s. 80.

⁶⁷ A. S. Akçay, "a. g. m." s. 71.

kültürün demonik olmaması sorununun Türk edebiyatında kötülüğün varlığını etkilediğini savunur.⁶⁸

Edebiyat yapıtı, estetik ya da metafizik boyutlarıyla bir tartıya konulabilir kuşkusuz. Yine de edebiyatı güzel sanatlar arasında -belki de- en ön sıraya yerleştiren birincil güç, özünde yaşamı ve yaşamın orta yerine fırlatılmış insan'ı her keresinde çözümleme girişimidir. Bu noktada kötülük, olanca görkemiyle, edebiyatçının zihnindeki tahta kurur.⁶⁹

Batı'da edebi eserler de bu edebi eserler ve sanatkârlar hakkında yapılan çalışmalar da kötülüğün yaratıcılık sürecine etkilerini, sanatın itici güçlerinden biri olduğunu, kavramsal bir derinliğe ve sanatsal bir yoruma ulaştığını ortaya koyar. Modern çağda edebiyatın temel kavramlarından, sanat eserinin gerekçelerinden biri olarak görülmeye başlanan, en eski örneklerden itibaren sanat eserinin özünde, çatışmanın ana öğelerinden biri olarak var olan kötülüğün, Türk edebiyatındaki yerinin sorgulanması bu çalışmanın temel amacını oluşturur.

Edebi eser, sanatsal niteliklerinin yanında, çoğunlukla içinde geliştiği sosyal ve siyasi zemini de yansıtır. Bu bakımdan edebi eserden hareketle toplumsal koşulları, algıları, duygu ve düşünceleri yorumlamak; değişimleri takip etmek ve sınıflandırmak da mümkün olur. Ayrıca görülmektedir ki sanatkâr ve onun yaratımı olan sanat eseri, ait oldukları kültürün, toplumun, geleneğin -az veya çok- etkisinde kalır. Roman, Türk edebiyatında, ilk örneklerden itibaren temel konusu olan insanı işlerken sosyal ve siyasi yaşamı da kuvvetli örneklerle yansıtmıştır. Alemdar Yalçın'a göre, Tanzimat'la başlayan yenilik hareketlerinin Türk edebiyatına yansıdığını gösteren en tipik örneklerden biri roman türüdür. Doğrudan doğruya Batı'dan aldığımız edebi türlerden olan roman, hikâye, tiyatro dramatik yapıları itibarıyla sosyal ve siyasi değişmelerle yakından ilgilidir.⁷⁰ Edebi eserdeki kötülük bulgusu, aynı zamanda toplumun dayandığı düşünsel, duygusal, felsefi, sosyal, dini yapıyı ve bu yapının edebi esere derinlik kazandırıp kazandırmadığını da ortaya çıkarır. Bu yönüyle romanların, kötülüğü sadece sanatsal nitelikleriyle değil sosyal ve siyasi algıdaki kabullere dayanarak yansıtması da beklenir. Çalışmamız bu yönüyle, sorunun sanatsal boyuttaki varlığını ve örneklerini yorumlamayı da içinde taşıyan ve bireysel algılarla etkileşim halinde olan bir toplumsal

⁶⁸ Daha geniş bilgi için bk. Şerif Mardin, "Hayal Gücümüz Sansürlü", *Milliyet Gazetesi*, 24 Kasım 2000, s. 27.

⁶⁹ Ö. Ayhan, "a. g. m.", s. 78.

⁷⁰ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 18.

kötülük algısı tanımı oluşturmayı, kötülük kabullerini tüm değişkenleriyle ortaya çıkarmayı ve kötülük bağlamında gerçek ile kurgu arasında bağ kurmayı da amaçlamaktadır.

Başlangıçtan 1950'ye kadar geçen sürede yayımlananlar arasından, incelemeye konu olan 48 roman, içeriklerinin kötülükle ilgili bulgular sunup sunmayacağına ve sundukları bulguların yorumlanabilir olup olmadığına, dönemin edebi, sosyal, siyasi hayatıyla olan bağlarına, eleştirmenlerin eserin kurgusal niteliği hakkında söylediklerine dikkat edilerek seçilmiştir. Roman seçimi için, Alemdar Yalçın'ın ve İsa Sarı'nın hazırladığı bibliyografyalar ile edebiyat tarihleri incelenmiştir. Tezin ana metninde kullanılan tüm roman alıntıları, söz konusu eserlerin kaynakçada belirtilen baskılarından yapılmıştır.

Kötülük kavramının sınıflandırılmasında evrensel kabuller esas alınmış; kötülük üç ana başlıkta, doğal kötülük, ahlaki kötülük ve metafizik kötülük adlarıyla sınıflandırılmış; ahlaki kötülük geliştiği zemin ve etki alanı dikkate alınarak kendi içine birey temelinde, sosyal temelde ve siyasi temelde olmak üzere üç farklı açıdan değerlendirilmiş; bulgular, amaç gereği, tematik ayrımın yanı sıra tarihi ayrıma da tabi tutulmuş; romanların incelenmesinde kronolojik bir sıra izlenmiştir. Bulguların sıralanması ve tartışması birlikte sunulmuştur. Metafizik kötülük tarihi ayrıma tabi tutulmamıştır çünkü tarihi bir ayrım yapmayı gerektirecek kadar bulgu içermez. Yeni Türk edebiyatında tarihi dönemler, Tanzimat Edebiyatı, Servet-i Fünun veya Edebiyat-ı Cedide, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Devri olarak kabul edilir. Dönemlere dair ayrımları matematik bir kesinlikle yapmak mümkün olmadığından ve her dönem kendi zihniyetini yansıtanlar dışında bağımsız sanatkarları da kapsadığından Tanzimat döneminin bitiminden Milli Edebiyatın başlamasına kadar geçen süre "Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Dönemi Romanına" olarak adlandırılmıştır. İncelememizde, Cumhuriyet Devrine ait eserler, devam ettirdikleri gelenek ve zihniyet bakımından "Milli Edebiyat Dönemi Romanı ve Sonrası" başlığı içinde sunulmuştur. Zira Berna Moran da roman söz konusu olduğunda Milli Edebiyatın Cumhuriyet'le sona ermediğini, 1950'lere kadar sürdüğünü söyler. Çünkü Cumhuriyet ile birlikte siyasal bakımdan yeni bir döneme geçilmişse de Cumhuriyet romanını Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa gibi Milli Edebiyat akımının temsilcileri yürütmüştür.⁷¹

⁷¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II, Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 15.

Çalışmamız sırasında, incelemeye konu olan romanlar, romanlar ve yazarları hakkında yapılmış çalışmalar, roman türü ve Türk romanı ile ilgili kuramsal eserler, kötülük kavramını irdeleyen kaynaklar, felsefi, dini metinler, başta Kuran-ı Kerim ve İncil olmak üzere kutsal kitap ve metinler, dinler tarihi çalışmaları, mitolojik araştırmalar, kötülük ile dolaylı olarak ilişkisi kurulabilecek kaynaklar ve yorumlamayı kolaylaştıracak dönemsel eserler, dünya romanından örnekler, Batı edebiyatı ile kötülük arasındaki ilişkiyi açıklayan eserler okunmuş, incelenmiştir. Daha önce Türk romanında kötülük ile ilgili bir çalışma yapılmadığı için tarih aralığı olarak başlangıçtan 1950'ye kadar olan süre seçilmiştir.

Dünyada, kötülükle ilgili yapılan çalışma, sorgulama ve incelemeler, Felsefe, Teoloji, Edebiyat, sanat alanlarında yetkin örnekler sunmaktadır. Türkiye'de bu çalışmalar daha çok Teoloji ile sınırlı kalmış; kötülüğün felsefesine yönelik az sayıda çalışma da meseleyi çoğunlukla yine yabancı kaynaklara atıflarla değerlendirmiştir. Türk Edebiyatında ve dolayısıyla romanında kötülükle ilgili bütüncül bir çalışma bulunmadığından, çalışmamızın bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

TÜRK ROMANINDA KÖTÜLÜK

1. 1. DOĞAL KÖTÜLÜK

1. 1. 1. Tanzimat Romanında Doğal Kötülük

Doğal kötülüğün en kısa tanımı, insan eliyle gerçekleşmeyen ancak insan dâhil olmak üzere tüm varlıkları etkileyebilen; kaynağı belli olmayan kötülüktür. İnsanı doğal kötülüğün sebebi olarak gören yaklaşımlar olmakla birlikte buradaki esas vurgu kötülüğü gerçekleştiren iradenin insan olmadığıdır. Bu iradenin ne olduğu sorusu da cevapsızdır.

İslamiyet'te doğal kötülük, Tanrı ile ilişkilendirilmez. Doğal kötülük sınıfında yer alan afetler de Tanrı tarafından gerçekleştirildiğine göre, ilahi iradenin hikmeti ile açıklanır ve kötülük olarak adlandırılmaz.

Türk romanının ilk örneklerinde İslami bakış açısının ve roman yazma amacının doğal kötülüğün derinlemesine işlenmesine veya kullanılmasına olanak tanımadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla ilk örneklerde doğal kötülük ile ilişkilendirilebilecek örnekler pek az olmakla birlikte bu az sayıdaki örnekte de “kötü”ler oldukça yüzeyseldir. Bu yüzeysellik sonraki dönemlerde de benzer biçimde devam eder.

İlk telif Türk romanı olan “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat” adlı eserde kötülüğe dair bulguların neredeyse tamamı insan eliyle gerçekleşen kötülüğe dairdir ve yazarın kötülük karşısındaki tavrı İslâmî düşünüşe uygundur. Zaman zaman kötü talihten, kaderden bahsedilse de bunlar karşısında sorgulayıcı bir tavır takınılmamıştır. Doğal kötülük sınıflandırmasına en yakın iki durum olarak ölüm ve ayrılıktan bahsedilebilir fakat bu iki durumun da ancak adı anılmıştır. Bu iki durum, klasik kötülük algısından farksız olarak maruz kalanlar için kötüdür, birer realite olarak değil. Ölümün olgusal olarak ele alınmayışı, sadece sevdiği kişiyi kaybedenlere yaşattığı acı durum üzerinde kötülük sorunu dairesinde yapılacak bir sorgulamayı imkânsız kılmaktadır.

Tanzimat dönemi romanlarında babanın ölümü birçok kötüyü beraberinde getiren bir hadisedir. Bununla beraber annenin ölümü de kötü öncüdür. Evrensel bir kötü olan ölüm, insan hatasından kaynaklanan hastalıklar, intihar veya cinayet sonucu gerçekleşmediği takdirde doğal kötülük sınıfına girer. “Felâton Bey ile Râkım Efendi” adlı eserde Felâton Bey’in henüz çok küçükken annesini kaybetmesi onun benimsediği hayat tarzı üzerinde etkili olurken Felâton Bey’in asıl çöküşü babasının kaybından sonradır. Bu romanda anne ve babanın ölümü birer doğal kötülük unsuru olarak ahlaki kötülükleri tetiklemişse de bu ölüm hadiseleri yarattıkları kısa süreli acı dışında

derinlikli kötülükler olarak ele alınmaz. Romanda Râkım Efendi'nin babasının ölümü ise, ailenin fertlerini üzer ama oğlunun hayatının gidişatında hiçbir olumsuz etkiye sebep olmaz.

“İntibah” adlı eserde bir *şeytan* olarak tipleştirilen Mahpeyker de ailesini kaybettikten sonra yaşamaya mecbur olduğu hayat neticesinde bu *şeytani* özelliklere sahip olur.

“İntibah”ta kötülüğe dair ilk bulgu, Ali Bey'in babasının ölümüdür ki yazar henüz eserin başında, Ali Bey'in babasının ölümü ile gelecek belalara işaret etmektedir. Ölüm, bu hadisede olgusal bir kötü olarak ele alınacak derinlikte işlenmemiştir fakat tıpkı Felâatun'un annesizliğinin, onun hayatının yanlış yönere sapmasında etkili olması gibi Ali Bey'in babasının ölümü de oğlunun hayatının *mahvolmasına* sebep olacaktır. Bu noktada olgusal olarak sorgulanmayan ölümün, maruz kalan açısından dikkate değer bir kötülük unsuru oluşturduğu meydandadır.

Kötülüğün kaynağı ve sebebi ile ilgili olarak yapılan tartışmalarda, Tanrı'nın kudret ve iyiliği sıkça sorgulanmıştır. Özellikle doğal kötülüğün varlığı yani insani bir sebep yokken ortaya çıkan kötülük, Tanrı'nın sorumluluğunda görülmüştür. Doğal kötülük olarak kabul edilen afetlerden başka, sebepsiz yere tamamen yaratılış özellikleri sebebiyle kötü olan insanlar da bu sorumluluğu Tanrı'ya yüklemekte örnek olarak kullanılmıştır. Eserde dikkat çeken bir özellik, yaratılıştan gelen bir takım kötü huylara işaret edilmiş olmasıdır. Ali Bey, yaratılışı gereği inatçı ve düşkündür. Bu iki özellik, olay örgüsü ilerledikçe onun felaketlerini hazırlayan iki kişilik özelliği olarak karşımıza çıkar. Yine de inatçı ve düşkün kişiliği Ali Bey'i kötü bir tip yapmaz, olsa olsa onda bu iki kişilik özelliği kötüdür. Ancak bu iki özellik de kötülük sorununa ait bulgular oluşturmaktan uzaktır. Ali Bey'in kurgulanmasında yazarın Psikanalizim etkisiyle insanın kötü yaratılışlı olduğunu yansıttığına dair bir yorum zorlama olacaktır. İslam inancı ve kültürü gereğince de Ali Bey'e yaratılıştan verilen bu iki özellik sorgulanmamaktadır. Bundan başka, yazarın, Mahpeyker'in tipik kötülüğüne yetişme şartları ile zemin hazırlaması, kötülüğü sadece yaratılış özelliği olmaktan çıkarıp hayat koşullarının kişiye yansması haline de getirmiştir. Romanda iyiyi temsil eden Dilaşub'un kötülükle tek ilgisi, ona maruz kalmasıylaadır. Bütün iyiliğine karşın Dilaşub'un hayatı felaketlerle son bulur. Bu felaketler insan kaynaklıdır ama Dilaşub'un bunlara maruz kalmasının sebebinin onun kaderinin kötülüğü ile açıklamak da doğal kötülükle çok yüzeysel de olsa ilişkilidir.

“Sergüzeşt”teki Dilber de Dilaşub gibi bir iyi sembolüdür. Dilber’in maruz kaldığı kötülükler tamamen insan kaynaklı kötülüklerdir. Yukarıda ölümün insani hatalardan kaynaklandığı durumlarda veya intihar ve cinayet ile gerçekleşmesi durumunda doğal kötülük olarak ele alınmayacağı belirtilmişti. Dilber de “kötü kader”inin etkisi ile sonunda intihar eder. Bu bakımdan Dilaşub ile Dilber çok benzerler; ikisi de iyidir ama kaderleri kötüdür. Kaderlerinin kötü olması demek onların karşılına iradi kötülükleri gerçekleştirecek insanların çıkmasını da kader kavramına dolayısıyla Tanrıya bağlar ki bu bakımdan kader kavramı her iki eserde de sorgulanabilir derinlikte değildir. Aslında, esir olmaları sebebiyle kötülüğe maruz kaldıkları düşünüldüğünde, temelde yine ailenin kaybedilmiş olması, hayatta yalnız kalmış olmak yatmaktadır.

“Zehra”da da doğal kötünün ilk örneği Tanzimat romanında sıkça karşımıza çıkan babanın ölümüdür. Ölüm, diğer romanlarda da olduğu gibi yarattığı acının ve eksikliğin yanında geride kalanın hayatında olumsuzlukları da beraberinde getirir ki bu nokta doğal bir kötünün ilerisine geçerek iradi ve ahlaki kötülüklerin ortaya çıkması için elverişli bir ortam yaratması bakımından da kötüdür. Kötü böylelikle süreğen hale gelmekte ve doğal bir kötü insani kötülüklerle de sebep olabilmektedir. Suphi’nin babasının ölümü önceleri karakterin yaşamını olumsuz etkileyen bir eksiklik değilken, Suphi’nin yıllar içinde geçireceği değişimde babanın eksikliği önemli bir etkendir. Bununla beraber, romanın diğer kişisi Zehra da buna benzer bir kayıp yaşar; annesini kaybeder. Doğal bir kötü olan ölüm, romanda ilkin her iki ana kişinin hemcinsi olan aile büyüğünü kaybetmesi ile örneklenirken yarattığı eksiklikler ile kişilerin ahlaki kötülüklerine de ortam oluşturur. Bu bakımdan Suphi ve Zehra, eser boyunca birçok kötünün faili olurken henüz yaşamlarının başında birer doğal kötüye maruz kalmıştır. Ölümün burada bir eksiklik olarak yansması da dikkate değerdir zira kötülük çok defa iyilikten yoksun olma, iyinin yokluğu, iyinin eksikliği, iyinin olmaması hali olarak tanımlanır. Her ne kadar anne ve baba hayatta olsaydı Suphi ve Zehra ahlaki kötülüklerin faileri olmayacaklardı demek açıkça mümkün değilse de yaşadıkları kayıpların onların kişilikleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiği, böylelikle kötülüğe meyilli insanlar olmalarına sebep olmuş değilse de kötü eylemlerinin engellenme ihtimallerini ortadan kaldırdığı söylenebilir. Anne veya babanın kaybı çok yaygın biçimde kişilerin ahlaki noksanlıklarına sebep olan durumlar olarak kurgulanmış bunun aksi örnekler nadiren oluşturulmuştur.

Doğal kötülük, insanın iradesi, seçimleri ve eylemleri dışında gerçekleşen kötülüktür. Bu durumda insanın yaratılıştan kötü olması veya kötü kadere sahip olması da kötülüğün bu sınıfı ile ilgili görülebilir. İslami düşünüş her insanın dünyaya geldiğinde iyi olduğunu söyler ama kaderin kötülüğü noktasında İlahi iradeye sığınır. Hıristiyanlıkta insanın dünyaya günahkâr olarak geldiği anlayışı hâkimdir. Yine psikanalistler insanın doğuştan kötü olduğunu, hümanistler ise insanın doğuştan iyi olduğunu savunur. Zehra, romanda *korkunç bir tabiata* (s. 30) sahip olarak çizilmiştir. Yaratılıştan kıskançtır hatta küçükken kardeşini öldürmeye teşebbüs eder. Bu durumda Zehra'nın gerçekleştirdiği ahlaki kötülüklerin oluşumunda ilk sebep henüz çocuk olduğundan iradi kötülük olarak nitelendirilemez. Bunların altında yatan doğuştan gelen bir kötüyeye meyyal olma halidir. Bu yaratılış teorisi İslami anlayışa pek de uygun değildir. Ancak roman ilerledikçe kötülüğün bu anlamda değerlendirilmediği ve bir yetişkin olarak Zehra'nın bilinçli ve iradi anlamda kötülüğü gerçekleştiren olduğu görülür. Yine de bu iradi kötülüklere dayanak olarak yaratılıştan gelen bir kötülüğün gösterilmesi doğal kötülük alanına dâhil olması bakımından dikkate değerdir. O halde kaynağı sorgulanmasa da doğal kötü iradi, ahlaki, insani kötülüklere sebep olmuştur. Öyle ki, yaşı ilerledikçe Zehra'nın bu kötü yaratılışının izleri silinir gibi olurken, *musibet huyları beklenmeyen bir zamanda nükseder*(s. 40). Yani kötü tam olarak yok olmaz, bastırılır veya engellenir ancak doğuştan gelen bu kötülük hür irade ile gerçekleştirilen kötülüklere sebep olacak biçimde varlığını devam ettirir. İyileştiği, kötü huyların yok olduğu zannolunan zamanlarda bile Zehra'nın *zihni kara şeytanların hücumundan yine uzak sayılmaz*. (s. 42) İslami inanın yansıması şeytan imgesinin kötülüğün kaynağını üstlenmesi ile de fark edilir. Aksi takdirde doğuştan gelen kötünün kaynağı yaratma edimini gerçekleştiren Tanrı olacaktır ki bu durum hâkim bakış açısının tam tersi bir görüşü çağırır. Dünyada kötünün sebebi olarak görülen şeytan hâkim inansa uygun biçimde doğal ve iradi kötünün kaynağı kabul edilirken Tanrı'nın kötüyü yaratmadaki payı hakkında yapılan sorgulamalardan tamamen farklı, geleneksel bir duruş sergilenmiştir.

“Araba Sevdası”nda doğal kötülük yine diğer dönem romanları gibi babanın kaybı ile ortaya çıkar; eserin başında, sonraları ahlaki kötülükleri ile ve ahlaki kötülüklere maruz kalması ile eleştirilecek Bihruz Bey, babasını kaybeder. Bu kayıp da diğer kişiler üzerinde olduğu gibi Bihruz Bey'in gerçekleştirecekleri ve maruz kalacakları için uygun zemin oluşturur. Ancak bu ölümün sebep olduğu durumlar Zehra'da olduğu gibi bu romanda da başka sebeplerle desteklenmektedir. Bihruz Bey de

ahlaki kötülöklere zaten doğuştan meyillidir. Babanın kaybı olarak yansıyan doğal kötü yine devamında ahlaki kötöleri getirmiştir. Romanda dikkate değer bir algı kadın meselesi ile ilgilidir. Buna göre kadın, yaratılışı gereği kötüye kaynak veya kötünün sembolüdür. Bu algı da, iradenin kötü yönde kullanılmasının altında yaratılıştan gelen bir eğilimi gösterir ki böylelikle kadının kötü yaratılışlı olduğuna dair algı doğal veya doğuştan gelen kötölüğü akla getirir. Kadın ahlak bakımından çok defa çirkindir, her türlü kötünün kaynağı kadındır ve kadının şerrinden ancak Tanrıya sığınmak gerekir.(s. 55) Görüldüğü üzere, insani kaynaklar gösterilmeksizin veya dünyevi şartlarla oluşabilecek öncüller kurgulanmaksızın kötölüğün genel olarak kadına yüklenmesi ahlaki kötölüğe kaynak olarak doğal kötölüğün gösterilmesi biçiminde algılanabilir.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı eserde doğal kötölük olarak adlandırılabilir durumlar pek rastlanmamaktadır. Yalnız, çağrışımları ve etkileri itibarıyla bazı durumların doğal kötölük ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Romanın henüz başında, devletin geçirdiği zor günlerin bir sınama olduğunu düşünen Mansur, her kişinin ve milletin Allah tarafından böyle önemli veya önemsiz sınıandığını düşünür. Kutsal kitaplarda ve dinî metinlerde, inanmayan ve küfre sürüklenen toplumların bunun cezasını çekeceklerini anlatan, onların hallerinden ders çıkarılmasını öğütleyen anlatılar fazladır. Ayrıca İslam düşüncesinde, insanın gerçekleştirdiği kötölükler özgür iradenin yansıması kabul edildiğinden Allah ile ilişkilendirilmez, doğal kötölük söz konusu olduğunda yapılan yorum ise bunun bir hikmet olduğu, böyle felaketlerin toplumları cezalandırmak için verilmiş olabileceğinin yanında kurtuluş için de yaşanabileceği yönündedir. Romanda Mansur karakteri, içinde bulunulan kötü durumu, buna benzer bir sınama mantığı ile ele alır. Yalnız klasik anlatılarda karşılaşılan sınamalar, felaketler genellikle doğal kötüye örnek oluşturan tabii olaylar iken burada ahlakî boyut kazanırlar. Bu durumda, gelenekten farklı bir durum ortaya çıkar. Karşı karşıya olunan şey ahlakî bir çöküntüdür ve bu durum da dinî anlatılarda nakledilen, milletleri yok eden doğal afetler kadar felaket getiricidir ve bu niteliği ile ancak İlahi bir sınama olabilir. Yani romanda, klasik dinî metinlerdeki doğal kötünün yerine onun kadar yok edici olan bir ahlakî kötü getirilmiştir.

Mansur’un çocukluk yıllarında karşılaştığı bir başka doğal kötölük unsuru ölümdür. Babasını zaten kaybetmiş olan Mansur’un, beraber İstanbul’a gitmeyi planladığı annesi de ani bir hastalık sonucu ölür. Hastalık ve ölüm çoğunlukla doğal-tabii kötölük olarak değerlendirilirler ancak İslami düşüncede bunlar, isyan gerektiren veya ceza olarak kula verilen kötöler değildir, Allah’ın takdiridir ve fazla

sorgulanmaları gerekmez. Bu anlayışın bir yansıması olarak romanda da bu durumlara derinlikli yerler ayrılmamış, annenin hastalığı ve ölümü, Mansur'un yalnız kalması ve İstanbul yerine Fransa'ya giderek eğitim almasına sebep olmaları dışında kötü algılanmamış, tevekkülle kabul edilmiştir.

Ölüm, cinayet ile gelmediği müddetçe doğal kötülüğe dâhil edilir, dolayısıyla Mansur'un annesi ile Sabiha ve annesinin ölümleri bu gruba dâhil edilebilir. Ancak Sabiha ve annesinin ölümleri doğal yolla gelen ölümler de olsa onları hazırlayan sebepler ahlakî kötülük ile daha ilgilidir.

Doğal kötülük ile yakinen bağlantılı olan bir durum olarak afetler gösterilebilir. Felaket sayılamayacak kadar küçük ve yüzeysel olmakla birlikte, romanda bu duruma örnek teşkil edecek bir sahne mevcuttur. Hatta bu sahne mutlu bir sonu da beraberinde getirmektedir. Aydın'da, Mehmet Efendi, Fatma Hanım, Nuri, Zehra ve Mansur'un birlikte çıktıkları bir gezide fırtına kopar. Ekip, arabalara yetişemeyince, Mansur'un önderliğinde bir kayalığa sığınır fakat ıslanan Zehra üşümektedir. Mansur ona hırka getirmek için kayalıktan çıktığında yıldırım düşer ve ağaca isabet eden yıldırım bir dalı koparıp Mansur'un başına düşürür. Herkesten daha fazla dehşete kapılan Zehra bu korku ile gizli tuttuğu aşkını paylaşır. Mansur, hafif yaralarla bu kazayı atlatır. Zehra'nın, *Allah adildir, bu kadar çabuk gitmeyeceksin, sen yaşayacaksın Mansur!.. Benim için, vatanın için, fikrin için yaşayacaksın* şeklindeki sözleri ile seslendiği Mansur geçekten de bahsi geçenler için yaşamayı sürdürür. Sahne, bir kötülük ile karşılaşma bakımından derinlikli tahlillere olanak vermekten ziyade, Mansur-Zehra aşkının açığa çıkması için kurgulanmış gibidir ve doğal kötülüğe örnek olmaktan ziyade küçük bir değindir.

1. 1. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Doğal Kötülük

“Mürebbiye”, devrin temel bakış açısından ayrılmayan bir eser olarak merkeze yabancı kadın meselesini almıştır. Bu bakımdan asıl eleştirinin yabancı kadın zatında yanlış batılılaşmaya da yöneltileceği bu durumda kötünün de yabancı kadına yükleneceği henüz eserin başından bellidir. Ancak roman, yabancı kadını yani mürebbiye Anjel'i baştan ve kesin bir ifadeyle kötü olarak nitelemek yerine bu kötü oluşa sebepler üretmiştir. Davranışçı kuram ile benzerlik gösteren bu kurgu, Anjel'in kişiliğinin oluşumunu yavaş yavaş göz önüne sermekte, bir yandan kadının kötülüğü vurgulanırken bir yandan da buna dayanaklar oluşturulmaktadır. Bu yönüyle romanın kötü ve kötüye sebep olan kişisi Anjel'in yaratılıştan kötüye eğilimli de olsa kötü

olmaması, yaşadıkları ve mensup olduğu sosyal çevre, aile sebepleri ile kötüye yönelmesi onu doğal kötüden uzaklaştırır. Yine de doğuştan getirilen kötüye eğilim kadın kaynaklıdır. Anjel, *fahişelikte anadan doğma istidadı yüzünden o işte anasından usta çıkar* (s. 13) Buna rağmen romanda kötü-şeytan-kadın şeması dikkat çekmektedir ki bu durum kadını doğuştan, yaratılıştan kötüye eğilimli kılmakta dolayısıyla kadının kötülüğü biçimsel olarak ahlaki kötülük sınıfına girse de kökensel bakımdan doğal kötülük sınıfına girer. Yukarıdaki örneğin yanı sıra sözgelimi Anjel ve onun gibi kadınlar Fransa’da *en aşağı tabakadan bir mahlûk* (s.12) sayılmaktadır. Bu yargının temellendirilmesinde ise hayati şartlar göz ardı edilmektedir. Ayrıca roman kişilerinden Melahat’ın ağzından dile getirilen *kadıya yalan kadına inanılmaz* (s. 35) sözleri de bu algıyı yansıtmaktadır.

Babanın yokluğu ise bu eserde başka bir boyutta yer almaktadır. Ölen ve ölümünün yarattığı eksiklik ile kötülüğe sebep olan değilse de kötülükleri engellemeyen baba Anjel’in hayatında da eksiktir ve bu eksiklik kötülüğe, düşkünlüğe sebep olmaktadır ancak babanın bu romandaki yokluğu ölümden yani doğal bir kötüden kaynaklanmaz buradaki eksiklik babanın belirsiz oluşundandır, bilinmemesindedir.

Genel bir ifade ile belirtmek gerekirse romanda doğal kötüye bir başına fazla anlam yüklenmemektedir. Doğal kötü, asli olarak değil ahlaki kötülüğe zemin hazırlayan bir etken olarak algılanmaktadır. Kurgusal bir kişi olarak romana dâhil edilen *Bodler*’in ağzından, eserlerinde dikkate aldıkları yaşamsal kuralları anlatırken bu bakış açısı şöyle dile getirilmektedir:

Buna göre biz de romanlarımızda yaşatacağımız kişileri tabiattan birer tip (örnek) olmaz üzere seçer, bunların ana-babalarından, atalarından miras olarak alacakları bünye, huy ve başka her türlü yaratılış halleri ile sonradan içinde yaşayacakları adetler, ahlak ve yaşama usulünü göz önünde bulundurarak filan şartlar altında doğup ve filan soysal şartlar içinde yaşayan bir adamın ömrü, rastlayacağı hayat vakalarına göre nasıl geçmesi ve ne gibi neticeler göstermek gerekirse bunu son derece tabiata uygun bir şekilde anlatırız. (s. 23)

Esasen, Hüseyin Rahmi’nin de Anjel’i kurgularken takip ettiği yol farklı değildir. Mürebbiye’de doğal kötülüğe dair bir değinme de Amca Bey’in anlatıldığı kısımlardadır. Dehrî Efendi’nin kardeşi Amca Bey, yaratılıştan bazı kötü özellikler getirmektedir. Bu özellikler kardeşi kadar zeki olmaması ve beden yapısındaki bozukluklardır. Hatta bu beden yapısındaki bozukluklar, yine yaratılış özelliği olarak ahlakında da mevcuttur. Bu durumda, doğal kötünün kaynağına dair sorgulayıcı bir tavır sergilenmez, bunun yerine İslami düşüncenin bir yansıması olarak hikmet kavramından bahsedilir.

Amca Bey'in beden yapısı, Dehrî Efendi'nin küçürek çapta bir çeşit acayip bir örneği idi. Birinin dimdik, ötekinin eğri büğrü boyu Amca Bey'in Dehri Efendi'ye benzerliğini, son oluşum devresinde bulunan bir kurbağa yavrusunun ana-babasına şekilce olan son yakınlığı derecesinde bırakmıştı. (...) Amca Bey'in beden yapısında olan bu bükülme Allah'ın bir hikmeti olarak ahlakına da geçmişti. Dehrî Efendi'yle boyca olan otuz santimlik bir eksiklik aralarındaki benzerliği pek o kadar açmamıştı. Çünkü kafatası büyüklüğü ve yüzlerinin çizgileri birbirinin aynıları idi. Fakat ikisinin de işlerine ve davranışlarına bakan en az dikkatli bir kimse beyin tartısınca Amca Bey'in ötekenden (beyni okkaya bindirmeye müsaade olunursa) okkalarla noksan bulunduğunu anlamakta güçlük çekmezdi. Sanki Yaradan Tanrı ana karnında iken ne kadar işe yarayan ve yaramayan haslet var ise birinci evlada vermiş ve ikincisine her şeyin adisini, bozuğunu, zayıfını bırakmıştı. (s.32)

Kader, kaynağının Tanrısal olması sebebiyle insan iradesinden bağımsız ele alındığında doğal kötülükle bağlantılıdır. Zira küçük yaşta hastalanıp ölen çocuklar örneği doğal kötülük için bir gösterge olarak ele alınmış ve İslami düşüncede doğal kötülük oldukları kabul edilmekle beraber böylesi durumlar hikmet kavramı ile açıklanmıştır. Bununla beraber sosyal hayatta, dini duruşla da ilgili olarak, fiziki güzelliğin önemsizliğini vurgulayan ve bazen onunla tamamen zıt olan kaderden söz edilir. İnsanın görünüşünün değil kaderinin güzel olmasının önemini vurgulayan bu maneviyatçı bakış açısını akla getiren bir örnek ise Anjel'in görünürdeki güzelliğine rağmen kaderinin kötülüğünden şikâyet etmesidir. Mürebbiye, pek çok açıdan kötülük bağlamında derinleşebilen bir romanken söz konusu doğal kötülük olduğunda kalıplaşmış ifadelerin kullanımından öteye varılmaz. Buna rağmen yalnız kaderin kötülüğünden bahsetmek de doğal kötülüğe dair bir bulgudur.

Galiba o güzel çehre, bu latif endamına kaderinin göstermiş olduğu insafsızlığa karşı şikâyet ediyordu. (s.52)

Kader kavramı ile benzeyen ve tesadüf ile açıklanan bir başka değinme daha zikredilmeye değer. Kötünün kaynağı ve oluşumu ile ilgili sorgulamalar yapılmıyor olsa bile, bazı kötülerin kadere veya tesadüflere yüklenmesi ilginçtir: *Uğursuz bir tesadüfle o aralık Melahat'ın İstanbul'daki teyzesi de hastalanıverdi. (s.67)* Görüldüğü gibi burada asıl doğal kötülük olan hastalık yerine hastalığın denk geldiği zamandan söz edilmektedir ki bu aslında kurgunun asıl hareketini oluşturan ahlaki kötülüğün, düğümün, çözüm aşamasına gelmesi ile ilgilidir.

“Aşk-ı Memnu”da doğal kötülük, ilk olarak farklı cephelerde anne ve babanın ölümü ile ortaya çıkar. Adnan Bey'in eşi yani Nihal ile Bülent'in anneleri, Firdevs Hanım'ın eşi yani Peyker ve Bihter'in de babaları ölür. Bu kayıplardan en çok etkilenenler Nihal ile Bihter olur. Yarattıkları tüm olumsuz ruh hallerinin yanı sıra

özellikle Bihter’de babanın kaybı onun annesi gibi olma korkularını da gerçekleştirir yani romana adını da veren ahlaki kötülüğe sebep olur.

Romanda, kötülüğün üzerine yüklendiği ilk kişi Firdevs Hanım’dır. Her ne kadar onun kötülüğü ahlaki de olsa yaratılışı, *huyunun bütün hoppalığı* (s.5) bu ahlaki kötülöklere zemin hazırlar. Firdevs Hanım, yaşam biçimi sebebiyle düştüğü durumu da zamanın doğal akışını da doğal birer kötölük olarak algılar. Genç kalma tutkusu sebebiyle zamanı düşman ilan ederken varlıklarının yavaş yavaş tükenmesinde de *talihin kıskanç elinin* (s.9) sebep olduğunu düşünür.

Adnan Bey, Bihter’le evlenme kararını verirken bir vicdan muhasebesi yapar. Bu muhasebe sonucunda bütün hayatını bir fedakârlıktan ibaret görerek bu evliliği bir ödöl gibi hak ettiğini düşünür. Karısının, yalnızca ölümü değil hastalığı da bu hesaplaşma sırasında bir doğal kötölük olarak karşımıza çıkar. Hastalık ve ölümün yani doğal kötölüğün tek maruz kalanı kadın değildir, onun eşi ve çocukları da bu kötölüğe maruz kalanlardır. Adnan Bey, içindeki suçluluk hissini, bu kötölüğe maruz kalma hadisesinden, fedakârlıklarından, mutsuzlularından ve mücadelelerinden sonra evliliği kendisine hak görerek bastırır. Bunun arkasından aynı kötölüğe maruz kalan iki kişinin yani Nihal ve Bülent’in de onu anlamasını ister.

O, otuz yaşına kadar temiz bir hayat geçirmişti. Hayatının en büyük aşk olayı evlenmesiydi. Şimdi düşünürken on altı yıllık evlilik dönemi anılarında bir pörsümüş papatyanın bile neşesinden yoksun uzun, çıplak bir çöl parçası biçiminde uzanıyordu. Bu on altı yıl yalnız karısının bitmez tükenmez hastalıklarından meydana gelen anılar bırakmıştı. O hastalıklarla savaşmış, çocuklarının annesini kurtarmak için yıllarca uğraşmıştı. Sonunda, esasında beklenen sonuç bütün uğraşmalarını hiçe indirerek işte çocuklarını öksüz bırakmıştı. O zaman harcanan emekler şimdi ödöl bekleyen seslerle anıların arasında bağırıyordu. O vakit yerine getirilen bir vazife şimdi bir hak halini almıştı. Ancak kalbinde ufak bir halecanın susturulması gerçekleşemiyor, bu sebepleri Nihal ile Bülent’e nasıl kabul ettireceğine karar veremiyordu. İstiyordu ki vicdanına karşı kendisini temize çıkaran bu sebepler, onu çocuklarına da bağışlatsın (s. 37)

Bu ölüm yarattığı acıların ve Adnan Bey’in daha mutlusunu hak ettiğini düşündüğü hayatının yanı sıra evde düzensizliğe de sebep olmakta, bunun ortadan kaldırılması fikri evlilik için bir bahane gibi sunulmaktadır. Bu düşünceyle Adnan Bey, *bir süreden beri hizmetleri böyle noksan görüldüğünden, hiçbir şeye bakılmadığından, hanımsız evde ne kadar dikkat edilse, hizmetçilere söz anlatmak mümkün olmadığından bahsetmeği adet etmiştir.* (s. 39)

Annenin ölümü olarak olaylaştırılan doğal kötölük, Nihal üzerinde de derin tesirler bırakır. Nihal bu ölümün yasını hala tutmakla beraber yaşadığı acının yanı sıra bir de sinir hastalığına tutulur. Bu hastalıkta Nihal bir sorumluluk taşımadığına ve aslen

maruz kalan olduğuna göre bu hastalık da doğal kötülük sınıfına dâhildir. Evlilik konusundaki kararını verirken en çok Nihal'i düşünen Adnan Bey'in en büyük tereddütlerinden biri bu acılar ve hastalık sebebiyle Nihal'i yeni bir kötülüğe maruz bırakma korkusudur. Aşağıdaki alıntı bu hali yansıtmaktadır:

Pekiye anlıyordu ki, henüz pek çocukken onu annesiz bırakan yasin o zaman tamamıyla duyulmayan acılarını sonradan, büyüyüp düşünmeye başladıkça birer birer duymuş, onlar yüne gittikçe derinleşen bir yetim ezilmişliğinin acılarını çizmişti. Babasına gülümseyerek bir bakışı vardı ki, ta gözlerinin içinde, ta o gülümsemenin altında tamamıyla tanıyıp sevmeye zaman bulamamış, hatta yüzü bile hatırlanmayan annesi için matem gözyaşları saklıyor gibiydi. Şimdi bu babayı, bu ikinci anneyi bir parça onun elinden alacaklardı. O zavallı yüreği, bu ikinci ayrılıktan nasıl acıklı bir yara ile yırtılacaktı. Bunu düşündükçe kalbinde Nihal için ağlayan bir damar sızlardı. Ama bu, artık gözünde, önüne geçilmek mümkün olmayan, hatta olmasına müsaade edilmek gereken bir zarar olarak görünüyordu.

Adnan Bey, şimdi odasının kahverengi uzun perdeler altında yarı bir karanlığa boğulan derinliklerine dalarak iş masasının yanında meşin yarım koltuğa yaslanmış, ayaklarını uzatmış düşünürken Nihal ile bütün arkadaşlık hayatı parça parça tablolarla koparak gözlerinin önünde canlanıyordu. İlk önce annesini kaybettikten sonra çocuğun huysuzluklarını, o bin türlü olmayacak sebep bularak saatlerce süren ağlayışlarını görüyordu. O zamanlar babasından başka onu kimse susturamazdı. Onda bir de sinir hastalığı vardı ki, düzensiz aralıklarla minimini güçsüz vücudunu saatlerce süren bunalımlar içinde ezer, hırpalardı. Küçük yatağının yanında, o matem döneminde, o sinir bunalımı saatlerinde, geçirdiği ıstırap gecelerini düşündü. (s. 40-41)

Görüldüğü üzere ölüm, bir doğal kötülük unsuru olarak bu romanda evvelki eserlere kıyasla daha derin ve insanlar üzerindeki etkileri ile işlenmektedir.

Evliliğin gerçekleşmesi ve Bihter'in eve gelmesinden sonra Nihal yaşadığı kıskançlık ve mutsuzluk sebebiyle annesinin ölümü karşısında duyduğu üzüntüye, yasına bir başka duygu ekler ki bu duygu düşmanlıktır. Meydana gelen doğal kötülük için değilse de bu kötülüğün sebep olduğu, fırsat verdiği durum için annesini suçlar, ona düşmanlık duyar. Bu durum, Adnan Bey'in evlilik kararını alırkenki kaygısını yani Nihal'i yeni bir kötülüğe maruz bırakma korkusunu da haklı çıkarmaktadır. Yaşadığı acıyı da dile getirmesi yani kötülüğün algılanışı bakımından bu ifadeler dikkate değerdir:

İnanır mısınız Matmazel, öyle zamanlar oluyor ki, anneme düşman oluyorum. Neden öldü diye? O ölmeyecek olsaydı, bu gelmeyecekti, değil mi? Çocukluğumda içimde daima bir şey, bir belirsiz umut, sanki annemin tekrar dirilerek geleceğini umduran anlaşılmasız bir şey vardı. Şimdi kendi kendime: "Artık bu kadın geldi, anneme yer kalmadı ki..." diyorum; o zaman bu kadın gözümde bir hırsız oluyor. Hâlbuki ben artık bir çocuk değilim, değil mi Matmazel? Bana hep: "Bir genç kız oldun şimdi..." diyorsunuz. Bunları anlamalıyım, evet anlamalıyım ki ölenler ölmüştür, artık onlardan hiçbir şey beklenemez... Oh! Bu da ne acı bilseniz!.. Demek şimdi ben hep böyle annesiz kalacağım, öyle mi? Hep böyle, hep bu kadınla beraber... Ama o yalnız annemin yerini

değil, işte babamın sevgisini de, hatta Bülent'i de çalıyor, yarın Beşir de onun olacak, belki Fındık da onun olacak... (s. 133)

Doğal kötülük, en yaygın biçimde bir takım tabiat felaketlerini akla getirirse de hastalıklar, doğal yolla gelen ölümler ve yaratılışa, varoluşa dair oldukları düşünülen, eksiklikler, bozukluklar, vs. bu sınıfa dâhildir. Bihter'in mutsuzluğu ve yalnız kalma arzusunun altında yatan da kendisini yeni yeni belli eden böyle bir bozukluktur. Bihter'in arzuları, aşkı aramasıyla ilgilidir ve olay örgüsünde Behlül ile Bihter'in aşkının gelişimi planlanmaktadır. Bu durumda, Bihter'i bu yasak aşka sevk eden sebepler arasında hayatın getirdikleri ve eksik bıraktıklarının yanı sıra doğuştan gelen birtakım faktörlerin de etkili olduğunu, bu yasak aşka yani ahlaki kötülüğe doğal bir eğilim taşıdığını söylemek mümkün olacaktır. Bu kalpten gelen ve aslında yalnız Bihter'e değil tüm insanlığa atfedilen kötüye meyyal olma hali şöyle ifade edilmektedir:

Kalplerimizde bazı bozukluklar vardır ki, vücudun tamamıyla dokularına geçişmedikten sonra bilinmeyen gizli hastalıklara özgü bir aldaticılıkla kendisini göstermeden, zararlarını haber vermeden, bir iç yangın dumansızlığıyla yanar, yanar. Bu bir ateştir ki, esasını bilmeyiz. Varlığından haber alamayız, birdenbire, bir hiç, bir dakikalık bir belirti, bize gösterir ki, kalbimizde bir yangın var. Nedir, nereden doğmuştur? Bu yangın nasıl serseri bir rüzgârın kanatlarıyla düşerek orasını tutuşturmuştur, bilemeyiz. (s. 145)

Hastalıklar genel olarak kendiliklerinden oluşmadıklarında, yani insan kaynaklı olduklarında doğal kötülük olarak kabul edilemezler. Kendiliğinden ortaya çıkan hastalıklar ve özellikle çocukların hastalıkları doğal kötülük olarak algılanır. Romanda Firdevs Hanım'ın ve Beşir'in hastalıklarını doğal kötülük kategorisine sokmak ise bu bakımdan imkânsızdır çünkü Firdevs Hanım'ın hastalığı yanlış yaşam biçimi neticesinde, Beşir'in hastalığı ise, Firdevs Hanım'ınkinin yanında çok masum bir sebep olarak görülse de Bihter ile Behlül'ü takip ederken üşütmesinden kaynaklanmaktadır:

Firdevs Hanım, uzun, daha son bulmaya dayanamayan bir gençlikten sonra genç kalabilmek için birdenbire harcadığı kuvvetlerle sağlık sermayesini darmadağın etmiş, tamamıyla tükenivermişti. (s. 293).

Beşir hepsini biliyordu. Kaç geceler soğuklarda, yağmurların altında, karanlık köşelerde gizlenerek, sofanın şehnişinde saatlerce onları bekleyerek, yorulmaz bir merakla onları takip etmişti. Durumu bildirmeye, kendisini kemiren bu sırrı haber vermeye kuvvet bulamamıştı. (s. 374)

“Mai ve Siyah”ta doğal kötülüğe dair ilk bulgu Raci adlı roman kişisinde karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, iradeleri ile gerçekleştirdikleri kötülüklerde ahlaki kötü olarak değerlendirilirler. Ancak, felsefeyi ve dinleri kötülük meselesi ile ilgili çokça düşündüren ve hatta kötülük kavramını kötülük problemine dönüştüren, kötülüğün kaynağı meselesidir. Tanrının varlığı, mutlak kudreti ve iyiliği bu bağlamda sorgulanmıştır. Bununla beraber pek çok inanış ve düşünüş temel olarak insanın

gerçekleştirdiği kötülüklerin sebeplerini bizatihi insanın kendi iradesinde ve aklında bulmuştur. İslami düşünüşte de insana kötünün doğuştan yüklenmiş olabileceği görüşü kabul edilmez, bununla beraber irade ve akıla dayanan, hayat şartları ile biçimlenen kötülüğün yanında kötü yaratılış, çocukların maruz kaldıkları hastalıklar, ölümler, afetler, vs. yani doğal kötülük diye adlandırılan olay ve durumların kaynağı Tanrı olarak görülmez ve bunların kaynakları hikmet kavramına sığınarak sorgulanmaz. Bu noktada *Raci'nin yaratılıştan getirdiği kötülük* (s.23) bu algıyla bağdaşmaz. Bununla beraber kötülüğün kaynağı ve insanın yaratılışındaki kötülük bakımlarından sorguyu mümkün kılacak veya İslami anlayışın dışına çıkacak bir sorgulamaya elverişli değildir. Psikanalistlerin insanın doğuştan kötü olduğuna dair kuramları ile ilk bakışta örtüşür gibi duran bu ifade bu bakımdan da detaylandırılmaz. Daha ziyade bu yaratılıştan getirilen kötülük, kötü tip olarak çizilen Raci'nin bu yönünü daha da vurgulamak için kullanılmış gibidir.

Ölüm, bir doğal kötülük olarak “Mai ve Siyah”ta da babanın kaybı ile olaylaştırılır. Ahmet Cemil’in babasının ölümü yalnız yarattığı acı ile değil tüm ailenin hayatında sebep olacağı felaketler ile de ele alınabilir ki bu bahsi geçen romanların hemen hepsinde sıkça tekrarlanan ve acılara, felaketlere, ahlaki kötülüklere zemin hazırlayacak bir eksiklik olarak yaygın bir motiftir. Romanda bu ölümün ilk etkileri, mutsuzluk ve acı, babanın ölümünün hemen ardından dile getirilirken ailenin diğer bireylerinin hayatları üzerindeki etkileri tüm esere yayılarak işlenmektedir. Dikkate değer bir başka nokta bu ölümü doğal kötülük olarak değil alinyazısı olarak algılayıştır. Böylelikle kötülüğün kaynağı noktasındaki belirsizlik ortadan kalkar, durum kendi başına değil uyandırdığı acı ile kötü nitelik kazanır ve İslami düşününün yansıması olarak da alinyazısı devreye girer ve ölüm sorgulanamaz bir nitelik kazanır.

O günden sonra bu küçük mutlu aile nasıl değişmiş; birdenbire bir alinyazısı yumruğu yiyen yuvacık nasıl bozulmuş, baş aşağı düşmüştü? O zamandan beri pembe odanın içinde, kilim döşemesinin üstünde bir şey noksandı; evin havasında bir yaşam parçası eksilmişti. (s. 34)

Romanda mavi ile sembolize edilen hayal ve siyah ile sembolize edilen gerçeğin çatışmasında kötü olan fakat daima kazanan gerçektir, karanlıktır. Oldukça geleneksel bir algı ile siyah, kötüyü temsil etmektedir ve Servet-i Fünun’un zihniyetini bir yansıması olarak gerçek, kaçılması gerekendir, kötüdür. Maruz kalan açısından derlendirildiğinde bu doğal bir kötülük unsurudur. Bu bakımdan gerçeğin kötü oluşu algısında tabii bir kaideden bahsedilebilir. Ahmet Cemil’in hayalleri ile gerçek çatıştıkça, seyrinden keyif alınan tabiat bile kötüye doğru evrilmektedir.

Bulutlara, o saatlerden beri gökyüzünün bilinmeyen uçurumlarından koşuşarak canlanarak ayın önünden, altından, üstünden oynayan, kaçışan yığın yığın beyaz güvercin alaylarına daldı. Bunlar nereden, ufukların hangi belirsiz köşelerinden nasıl bir yaşam doluluğuyla kanatlanarak şu baş döndüren akışla geçip gidiyorlardı? Ara sıra bir rüzgârın tokadına rastlamış dumanlar gibi dağınık, kimi zaman yüksele yüksele birdenbire patlamış bir dalga gibi serpintili, şurada beyaz bir ipek kumaş dizisi biçiminde dalgalı, biraz ötede çok iri bir kuş gibi kanatları gergin, daha sonra yine bir rüzgârın vuruşuyla değişerek – kuşlar yabansı canavarlara, ipek çağlayanları mermer sütun kalıntısına, dalgalar korkunç kasırgalara, dumanlar beyaz tül yığınlarına dönüşerek- her an bir başka biçime giren, her dakika bir ruhun beden değişimi dizisinden geçen bu anlaşılmasız kalabalık dans ederek, baygın baygın süzülerek, sarhoşçasına atılarak, nazlıca sallanarak dalga dalga geçiyorlar, bitmez tükenmez bir kalabalıkla geçiyorlardı. (s. 113)

Niteliği ve sebepleri bakımından ahlaki kötülük sınıfında incelenen yabancı ve düşkün kadın meselesi, tamamen derinliksiz olsa da içinde doğal kötülüğe dair bir iz taşımaktadır. Kötülüğün öngörülemezliğinin sebepleri derinleştirilmezken yaşanan *ahlaksızca* hayat ile kader kavramı birleştirilmiştir. Ahmet Cemil'in algısından yansıyan ifadeler şöyledir:

Acaba temiz bir genç kızken, ya bir mağazada satıcı ya da çiçekçide işçiyken, daha yaşamından bir aşk acısı geçmeden bu sonucu gösterip de, 'İşte, annenin yanından kaçarsan, buraya geleceksin!' deselerdi; bugün şurada kuşkusuz kara yazgısının tüm acılığını duymasında karşılık yine de gülerek bağırmaya çalışan bu yaratık, mutlu bir yuvanın annesi olamaz mıydı?

Kötülüğün insani sebeplerden bağımsız ele alınışı eser boyunca birkaç kez daha dikkat çeker. Ancak bu kötülükler yani insan tarafından gerçekleşmeyen, kaynakları yazgı/kader/yaşam/hayat olan kötülükler sorgulanabilir nitelikler taşımaz, roman kişileri de bu kavramlar söz konusu olduğunda meseleye sorgulayıcı, irdeleyici değil, teslimiyetçi bir tavır ile yaklaşır ki bu durum İslami bakış açısı ile de ilintilidir. Dolayısıyla bu kötülüklerin doğal kötülük ile ilişkilendirilmeleri, sebeplerinin belirsizliği, bundan da öte sebeplerin insan iradesine dayanmamasıdır. Sözgelimi Ahmet Cemil ve annesi İkbâl'in mutsuz hayatı hakkında konuşurlarken Ahmet Cemil'in romantik isyankâr tutumu bir çözüm aramaya yaklaşır gibi görünse de çözüm bulmak yerine isyan etme ve üzülmeye sınırlı kalırken anne yapılacak bir şey olmadığı görüşündedir ve bu tavrı ile aslında her ikisi de kötülüğe rıza göstermektedir. İkbâl'in hayatının üzüntü ve kırgınlıklarla dolu olması aslında doğru olmayan bir evlilik sebebiyledir ve kötülüğün gerekçesi bu noktada insanidir ama Ahmet Cemil ve olaya dâhil olan iki kadın, Sabiha Hanım ve İkbâl, bu kötülüğün kaynağı olarak İkbâl'in kocasını görmelerine rağmen evliliği irade ve seçim ile bağdaştırıp kötülük algısını bu ikisi üzerine kurmak yerine suçu hayat ve kadere yüklemektedirler. Bununla birlikte çözüm de üretememektedirler. Dolayısıyla onların algısındaki kötülük doğaldır.

Sabiha Hanım, sonunda gözlerini kaldırdı, ellerini oğlunun omuzlarına koydu; hastadan umudunu kesen bir acıyla baktı:

“Hiç!” dedi.

Hiç!.. Hiç!.. Gerçek miydi?.. İkbâl'i o öldürücü üzüntünün elinden kurtarmak için bir çıkar yol yok muydu?..

Ahmet Cemil buna inanamıyor; kız kardeşini öldüren o uğursuzluğun giderilmesi için bir çıkar yol bulunacağını düşünüyor; uçları yanan gözleriyle annesine bakıyordu.

“Hiç”, öyle mi? ... Demek İkbâl'i kurtarmak için bir şey yapamayacaklar, onu böyle içerde, odaların yalnızlığına sığınarak ağlamakta, üzüntüsünden kıvranmakta tek başına bırakacaklardı, öyle mi?..

(...)

Genç adam odasında yalnız kaldığı zaman, ayaklarının altında bir evren parçalanmış gibi kız kardeşinin kırık yaşamı karşısında bir kurtuluş yolu bulamamaktan, bir şey yapamamaktan doğan bir bitkinlikle yatağının ucuna oturdu. Kimildamadan, kolları sarkmış, gözleri boş bir bakışla odanın belirsiz bir köşesine dikilmiş durdu. (s. 225)

İkbâl'in bilinci ile düşünür gibi fikir üreten Ahmet Cemil, esasen bir cinayet olan İkbâl'in ölümünü doğal bir hadise gibi algılar ve ölümü yaşama göre esenlik verici bulur. Bu algıda ölüm kötülükten sıyrılır ve bir sığınak, bir kurtuluş olarak yansıtılır. Hatta bu ölümle gelen yeni ve sonsuz hayat, yaşamın alt üst olmadan önceki yani henüz hayal ve gerçeğin çatışmasında gerçeğin, karanlığın, kötünün galip gelmediği mutlu zamanlardan daha güzeldir. Buna rağmen ölümün korkulan ve kötü bir olgu olarak değil, kurtuluş ve yeni bir hayat olarak karşılanması şeklinde tezahür eden algı İslami değerler ile ve hatta tasavvufi düşünce ile örtüşür görünse de kullanıldığı bağlam içerisinde Ahmet Cemil'in asla istediği gibi olamayan ve ona acı veren hayatından kaçış arzusu ile açıklanabilir.

“Sen de mi ağabeyciğim?.. Sen de mi benim gibi yaşamın kötü bir tekmesiyle karşılaştın? Oh bilsen burası ne kadar esenlik dolu! Şu çekingen güneşin altında, bu toprakların yumuşacık kucığında, şu derin sessizlik içinde, bilsen ne hoş bir yaşam, sessizlik ve dinlenmeye yakın nasıl bir mutluluk var!.. Seninle şurada iki kişi yan yana, sana da biraz yer açmak için sıkışarak, seni de yatağımın yanına alarak, birlikte, hani bir zamanlar sen kitabını okurken, ben dikişimi dikerken kendimizi mutlu sandığımız dönemlere benzer bir eşlikle, ama bu kez sonsuz ve mutlu bir eşlikle yatardık!”(s.291)

Ahmet Cemil, babasının ve kız kardeşinin ölümlerini, işten ayrılmak zorunda kalışını yaşamını yıkıma sürükleyen olaylar olarak görür, bunların kaynağını/ sebebini de hayata yükler yani bahsedilen olayları doğal kötülük olarak algılar.

Şimdi bunların tümünden uzaktı! Hele babasından... Ya onu izleyen ikinci büyük yas! Demek, yaşam dedikleri şey böyle sonunda kadar korkunç tokatlar yenerek geçecekti... Bir aralık annesi aklına geldi; bir gün onu da, yaşamının şu biricik zenginliğini, tek avuntusunu da yitirecek olursa ne yapacaktı?... (s. 274)

Bütün bunlardan başka, yaygın doğal kötülük örnekleri olmamalarına rağmen, kendiliğindenlikleri yönünden bu sınıf ile ahlaki kötülükle benzeştiklerinden daha çok

benzeşen bazı motifler dikkat çekmektedir. Bunlar daha ziyade gelecek ile ilgili varsayımlar veya kişilik özellikleridir ve olumsuzdur. Geleceğe dair varsayımlar aynı zamanda romanın devamı ve sonunda hâkim olacak “siyah”ın yani olumsuzlukların da sezdirildiği kısımlardır:

Kuruntu! Niçin öyle olsun? Her olayı kötü kapsamıyla yorumlamak bana özgü bir karamsarlık! Oysa sorun çok yalın. (s. 167)

Ne yazık ki, uğursuz olaylar, insanları en çok umuda sarıldıkları zamanlarda hırpalamaktan tat duyar. Ahmet Cemil de o iki ayı Hüseyin Nazmi'nin her yaz ailesiyle gittikleri Erenköy'deki köşkte geçirmeyi kurarken şans, kendisine başka bir şey hazırlıyordu: Babası ölecekti! (s. 48)

Ahmet Cemil, sanki bu küçük evin havasında uçuşan bir uğursuzluk kokusu duyuyordu. (s. 212)

“Seviye Talip”te daha önce verilmiş örneklerden farklı olarak anne veya babanın ölümü felaketleri de beraberinde getiren doğal kötülük olarak yer almaz ve eser boyunca baskın olarak rastlanan ahlaki kötülük peşin hükümlerle değil niyet/sebepe öne çıkarılarak vurgulanmaktadır. Doğal kötülük ile bağdaştırılabilecek algı, durum ve olaylara neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Bağlantılı olabilecek en belirgin örnek hâkim bir bakış açısı ile algısal olarak ortaya çıkar:

Acaba kadınlarda bir yılanlık mı var ki müzik ile zehir ve tehlikeleri kayboluyor? (s. 50)

Bir imge olarak yaygın olan kadın-şeytan eşleştirmesi, kesin bir fikir olarak değilse de genel algılardan etkilenilerek akla getirilen bir ihtimal olarak dikkat çekmektedir ki bu da kötülüğün kökenini insandan ve iradeden bağımsız kılıp yaratılışa dolayısıyla doğal oluşuma bağlar. Buna benzer bir örnek de kadının güzelliği ve çekiciliğine atfedilen “cehennemi” niteliğidir.

Fakat kalın, geniş omuzlarında yuvarlanmaya başlayarak, beline doğru incelen ve kalçalarının güzelliğini gösteren bu eşsiz, güzel vücutta, bütün varlığı alevler içinde mahveden cehennemi bir çekicilik var. (s. 80)

Ahlaki kötülüğü niyet ve sebep bağlamında irdeleyen bölümlerin baskınlığına rağmen doğal kötülük ile bağdaştırılması mümkün olan bir takım klişe ifadelere yine de rastlanmaktadır. Kader, bu eserde de kötülüğün kaynağı olarak yansıtılmış ancak derinlikli bir sebep bulma çabası olarak gelişmemiş daha ziyade yaygın bir kullanımın ifadesi olarak kalmıştır. Bununa beraber olay örgüsünün devamı hakkında ipucu vermektedir.

Bunları ayın rüyalı ışığında, gerili bir yüzle fısıldayan Macide'yi dinlerken, hayatımızın karanlık alın yazısının üstünden birkaç parıltı geçiyormuş gibi titredim. (s. 47)

Gezimin lüzumunu anlıyor karşı durmuyordu. Fakat boğazını tıkayan bir kederi elinden geldiği kadar göstermemeye çalışıyordu. Bu gece avutmak ve yatıştırmak görevi bana düşmüştü. Biz ikimiz de birer bahtsızdık. (s.75)

1. 1. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Doğal Kötülük

“Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç”, varsayımsal olarak da olsa doğal kötülük kavramının belirgin olduğu bir eserdir. Dünyaya çarpma ihtimali bulunan bir kuyruklu yıldız, gerçekleşmemiş de olsa doğal kötülüğü çağırır. Dünyaya kuyruklu yıldızın çarpması kesin olarak doğal kötülük unsurudur ancak romanda bu gerçekleşmez, tıpkı “Gulyabani”deki metafizik kötülük unsurları gibi burada da doğal kötülük sadece iç kurgunun bir parçası olarak kullanılmıştır.

Romanda yansıtılan toplumsal bakış açısına göre bu doğal kötülüğün sebebi dünyadaki ahlaki eksiklikler, kötülüklerdir. Bu bağlamda bu doğal kötülük bir ceza olarak algılanmaktadır ancak doğal kötülük ve kötülüğün kaynağı noktasında derinlikli bir tahlile imkân yoktur. Bu çarpma, kıyamet metaforu ile karşılanır ve ilahi bir ceza olarak kabul görür. Esasen kutsal kitaplardaki hikâyeleri de anırtıran bu hadise, tıpkı o hikâyelerdeki gibi ahlaki kötülüğe bağlanır. Yalnız bu ahlaki kötülüğün kaynağı olarak kadın serbestîsinin görülmesi yani kadına yüklenen kötülük kaynaklığı ayrıca dikkate değerdir. Doğal kötülük, bir ceza olarak ele alındığında veya kötülüğe kötülükle karşılık verme olarak yorumlandığında Tanrı'nın yokluğunun delili olarak da kullanılmıştır. Doğal kötülüğün kaynağı, İslami bakış açısında ise hikmet kavramı ile açıklanır. Eserde de doğal kötülük unsuru bir ceza olarak kabul görmekte ama bu anlayış uyarınca insanların hak ettiği bir ceza algısından ötede sorgulanmamaktadır.

İrfan'ın dünyaya çarpması beklenen kuyruklu yıldız ile ilgili açıklamalarında doğal kötülükle ilgili malumata erişmek mümkündür. Öncelikle doğal kötülük unsurlarının evrensel tanımlama ve tasniflere uygun olduğu belirtilmelidir. Bununla beraber İrfan, doğal kötülüğün ceza olarak algılanmasını hatalı bularak ona maruz kalanların masumiyetini sorgulayarak doğal kötülük bağlamında Tanrı'nın mutlak iyilik ve kudretinin sorgulandığı felsefeye yaklaşır. Ancak öte yandan da doğal kötülüğün kötü insanlar tarafından hak edildiğine dair fikir beyan eder. Doğrudan doğal kötülük ile ilgili ve önceki örneklere nispeten derinlikli bu bulgu Türk romanında doğal kötülük ile ilgili önemli bir kaynaktır.

Her cinayet işleyen suçluyu cezalandırmak için gökten başına taş düşmesi gerekseydi hiçbir memlekette cinayet mahkemeleri kurmaya lüzum kalmazdı. Fakat maalesef gökten düşen taşların, yıldırımların cezalandırılmaları, hatta vücutlarının ortadan kaldırılmaları gerekenlere dokunmayıp da insandan, hayvandan birtakım masumları öldürdüğü görülüyor. Astronomi bilginlerinden Aragon'un haber verdiği bakılırsa, 1674 yılında bir geminin güvertesine yanar halde bir taş kütle düşerek tayfadan ikisini ezmiştir. Bu göktaşının o gemiye düştüğü saatte o iki gemiciden başka dünyada ezilmeye layık kim bilir ne kadar kötüler vardır. (s.44)

Yine bir çarpma olasılığından bahis, belirgin bir doğal kötülük unsuru sayılabilir:

“Hayli zamandır kuyrukluyıldızın etrafında oluşan uydu yörüngesinden çıkarak tutuldu. Baş dönmesi verecek gibi artan bir hızla üzerimize geliyor. ‘Haley’in bize gönderdiği bu korkunç öncü, kuyruğun temasıyla yapacağı tahmin edilen zararları hiç yok derecede bırakacak küremizce çok büyük tehlikelere neden olacaktır.”ın bu müjdecisi 3855 kilometre çapında bulunduğundan çapı aydan 377 kilometre kadar büyüktür. Bu bir “bolid”, bir “göktaşı” değil adeta koca bir dünya demektir. Yapısının sert olduğu söyleniyor. Avrupa gökbilimcilerine göre buna “Müthiş Bila” adı verildi. Çünkü üzerimize düşmeden önce Ay’la dehşetli bir karambol yapacağından söz ediliyordu. Düşmeden önce dünyanın yörüngesiyle aralarında böyle bir çatışma olsa bu iki dünyanın ateşten kitle halinde dağılacak olan enkazı düşünülemez şiddette birer mermi kesilerek dünyamızı benzeri görülmemiş göksel bir bombardımana tutarlar. (s.57)

Bu doğal kötülüğün neticesinde ortaya çıkacağı varsayılan uzaylılardan bahis de Türk romanında bir ilktir ve varsayımsal bu canlılar kötücül kabul edilir. Onların kötücüllüklerini vurgulamak için verilen barbar Roma ise devlet eliyle uygulana kötülüğe dair bir değinmeden ibarettir. Bu kötülük karşısında ise bir devletler birliğinin ve huzurun tesisini öngörmek kötülüğün sebep olacağı bir iyilik olarak yorumlanabilir.

Bu Bilalılar dünyayı yenecek güçtelerse o zaman bütün Avrupa vaktiyle Roma’nın barbar istilasına uğramasından daha müthiş bir felakete düşeceğinden artık Avrupa devletleri arasında üçlü, ikili birlikler türünden örnekler lüzumsuz görülerek Bilalılara karşı gelebilmek için bütün devletler, Fransızlarla Almanlar, İngilizlerle Ruslar hep birliğe ve Balkan hükümetleri birleşerek kardeşçe hareketlere mecbur kalacaklar. Avrupa siyasetinde ilk ve belki de son defa olarak huzurun birleşmede olacağı hakikati hilesizce kabul olunmak harikası görülecekti. (s. 62-63)

Bu çeşit bir doğal kötülüğün beklentisi, doğal kötülük gerçekleşme de insanlar üzerinde yarattığı etki ile bir kötülük unsuru olarak anılmaya değer niteliktedir.

Dünyanın başına gelecek felaket, uzmanlar tarafından bilimsel olara ispatlandıktan sonra herkesteki heyecan son dereceyi buldu. Korkudan intiharlar başladı. Çıldırınların sayısı inanılmayacak kadardır. Mevcut tumarhaneler, sürü sürü getirilen delileri almaya yetmediğinden büyük hükümet dairlerinden birkaçının tumarhaneye çevrilmesi düşünülmektedir. (s. 53)

İrfan yaptığı yorumlarda, dünyevi, ahlaki kötülüklere maruz kalmaktansa böyle topluca ölmenin daha hayırlı olduğunu söyler. Tahayyül ettiği en büyük kötülük, vatanın işgalidir, bu işgal Bilalılar tarafından gerçekleştirilecek gibi de diğer herhangi bir dünya devleti tarafından gerçekleştirilecek gibi de yorumlanabilir ancak her durumda erk sahibi bir otorite tarafından uygulanan kötülük sınıfına dâhildir. Buna sebep olan ise bireysel sebeplere dayanan ahlaki kötülüklerle toplumsal yapının bozulmasıdır. Doğal kötülük, pek çok yaklaşımın aksine Tanrı’nın mutlak iyiliğinin önünde bir engel olarak değil bilakis mutlak iyiliği yönünde bir kanıt olarak kullanılmıştır.

Hayatımızın son anında olsun bu insanca zevki bize verdiği için Cenabı Hakka şükredelim. İsteklerimizde ve duygularımızda karşılıklı anlaşmazlıklar, karşılıklı kötü niyetlerimiz, ahlaksızlığımız yüzünden memleketimizi yabancıların işgal ettiğini görmektense Allah'ın su ve ateş cezasına uğrayarak vatanımızla beraber böyle mahvolmayı büyük bir nimet saymalı ve bunu da Allah'ın bir tür armağanı olarak anlamalıyız. Haydi, kucaklaşalım, öpüşelim... Çünkü bir saatten daha uzun ömrümüz yoktur. (s. 81)

Diğer yandan, İrfan Bey de uzmanların bilimsel ispatına güvenmekte ve felaketi beklemektedir. Doğal kötülük için öngörülen saat geldiğinde o da maruz kalanlardan biri olacağını korkusu içindedir.

Saniyeden saniyeye Batı tarafı kararıyor, şark parlıyordu... Bir gümbürtü başladı. Aman Allah'im, bir gümbürtü... Gözümün ucuyla saate baktım... ki yedi sekiz saniye var... Of... Rabbim... Bitiyorduk... Yine gözlerimi yumdum... Kendimi ecele bıraktım... İşte bitik... Kıyamet işareti bir gürleyiş, bir gümbürdeyiş koptu... Yer gök birbirine giriyor... İşte bummm... (s. 85)

Roman boyunca, bir ihtimal olarak işlenen doğal kötülük, dünyaya Haley kuyruklu yıldızının çarpacağı beklentisi doğru çıkmaz yani kötülük bir ihtimal olarak işlenmekle kalır ve sonunda bu ihtimal de ortadan kalkar. Ancak İrfan için, bu kötülük ihtimali, bir evliliğe, mutluluğa yani iyiliğe sebep olmuştur.

“Ha... Sahi... Tamamıyla sabah olmuş da haberimiz yok. Hani Haley'in kuyruğundan geçecektik? Hepimiz zehirlenecektik?” diye etrafa bakındılar. Güneş doğudan altın ışıklarını saçmaya başlamıştı. Göğün coşkusu, ağaçların tazeliği için kuşların cıvıltıları işitiliyor bütün varlıklar neşe içinde görünüyordu. Kaç aydır bilimsel çalışmalarına imzalarının şöhretine, sözlerine güvenerek mayısın bu sabahı için genel zehirlenmeyi ilan eden kötümserler o müthiş düşüncelerine, o delice bekleyişlerine karşılık şimdi evrendeki bahar sevinci, bu hayatın bu güler yüzünü görünce acaba ne düşünmüşlerdir? Korkunç keşiflerinin çıkmadığına belki canları sıkılmıştır?

Yenge çekilince, İrfan sabah yıldızları kadar parlak bir güzelliği olan karısının önünde taparcasına diz çökerek:

“Bana senin gibi eşsiz bir güzellik verdiği için Haley'i kutsarım” dedi. Sonra baygın bir bakışla Feriha'yı süze süze doğruldu. Titreyen dudaklarını o saf, onurlu yüzüne dokundurdu. (s. 148)

“Çalığı”nda, Munise'nin hastalığı ve ölümü bir doğal kötülük unsurudur. Bu hastalık ve hastalığın sebep olduğu ölüm, Munise'nin bir kabahati, eksikliği, hatası sebebiyle gerçekleşmediği için doğal kötülük sınıfına dâhildir ama derinlikli bir tahlile imkân vermez ki bu da İslami bakış açısı ile ilgilidir.

Bu hastalık birdenbire ortaya çıkar ve hızla ilerler. Hastalığın sonunda Munise'nin ölmesi ise bu doğal kötülüğü nitelikli hale getirir. Hastalığa yakalanmasında bir kabahati olmaması ile birlikte özellikle henüz iradeden yoksun kabul edilen bir çocuk olması Munise'nin doğal kötülüğe maruz kaldığının ispatıdır ancak bu doğal kötülük unsurunun derinleştirilerek ele alındığı söylenemez, bu ölüm daha çok geride kalanlar üzerindeki etkisi ile ele alınmıştır. Feride'nin bu ölüm karşısındaki hastalığı,

doğal kötülük unsuru olmaktan çok doğal kötülüğün sebep olduğu bir başka kötücül hadisedir.

Bu sabah Munise biraz hasta ve renksiz uyandı. Gözleri kırmızı, rengi soluktu. Mektepte çok iş olduğu için evde kalmak mümkün değildi. (...) Eve döndüğüm vakit Munise'yi yatakta buldum.(...) Munise'nin nezlesi artmıştı. Başu ateş gibi yanıyor, sabahkinden daha sık öksürüyordu. Sesi kısılmış, nefes alırken tıkanıklık hissettiğini söylüyordu. Boynunun altından tutarak ağzını açtırdım, elim sert sert bezeler dokundu. Yüzüne yaklaştırdığım lambanın ziyası gözlerini kamaştırıyordu. Ağzında, küçük dilinin etrafında beyaz beyaz kabarcıklar görünüyordu. (s. 322)

Bu sabah hesap ettim, küçüğüm toprağa düşeli tam yetmiş üç gece olmuş. Yavaş yavaş buna da alışmaya, bu acıyı da hazmetmeye başlıyorum. İnsan neye tahammül etmiyor ki!... (s. 322)

Büyükçe bir beyin humması geçirmişim. Doktor Hayrullah Bey, beni kendi evine nakletmiş, on yedi gün başucumdan ayrılmamış. Bu benim ilk büyük hastalığımdı. Nekahet kırk günden ziyade sürdü. (s. 329)

Buna rağmen Feride, bu hastalığın onu üzen ve yıpratın, son üç yılda maruz kaldığı tüm kötülüklerin etkisini sildiğini düşünür ve nekahet döneminden memnun olur. Feride'nin bu algısı kötüdeki iyilik olarak kabul edilebilir.

Nekahet ne tatlı şey... İnsan yeniden dünyaya gelmiş gibi oluyor. (...) Hastalık son üç senemin bütün zehirlerini silip götürmüştü. Hatıralarım bile başkasına ait şeylermiş gibi geliyordu. Onlar artık bende ne bir keder, ne bir heyecan uyandırıyor. (s. 329)

“Kırık Hayatlar”da, Ömer Behiç ve Vedide'nin hayatında, roman boyunca süregelen bir hal alacak olan bir doğal kötülük hali mevcuttur. Söz konusu kötülük unsuru, küçük kızları Leyla'nın zaman zaman iyileşme belirtileri göstermekle birlikte daima ilerleyen hastalığıdır. Bu yönü ile Leyla'nın hastalığı bir doğal kötülük örneğidir ancak bu kötülükle mücadele eden aile, bu hastalığı bir doğal kötülük sorgulaması yapacak biçimde ele almaz. Bunda elbette dini kabullerin ve yerleşik toplumsal kaidelerin de payı vardır. Öte yandan Leyla'nın hastalığını çok boyutlu ve nitelikli bir kötülük haline getiren, bu hastalığın süregelen olması ve gerçekçi seyridir. Hastalıklar, dini yorumlarda insanların hataları ve eksiklikleri ile ilişkilendirilir böylece doğal kötülük kabul edilmez. Çocukların hastalıkları, doğuştan getirilen engel veya hastalıklar ise hikmet kavramı ile açıklanır dolayısıyla yine doğal kötülük olarak kabul edilmez. Ancak Leyla'nın hastalığında, Leyla'nın kötülükten mesul tutulamayacak bir çocuk olması ile birlikte bir yetişkinin ihmaline kuran olması doğal kötülük olarak adlandırılmaya müsaittir. Sütmenin bir ihmalden bahsedilse bile hastalığın ilerleyen zamanda aldığı şekil Leyla'nın aslında doğuştan getirilen bir takım eksikliklerin de etkisi ile bu doğal kötülüğe maruz kaldığını gösterir ki bu maruz kalışı dikkate alındığında Leyla bir kurban tipidir, ancak onu maruz bırakan, kötülüğü irade eden bir

güçten, yine dini kabullerin etkisi ile bahsedilmez. Romanda ailenin çözülüşünü de koşut olarak hazırlayan bu hastalık bir merkez zincir hüviyetindedir ve bu hastalık ile iyi-kötü çatışması hatta mücadelesi devamlı vurgulanırken sonunda kötülüğün galibiyeti kesinlik kazanır.

Leyla'nın hastalığı, geçmişte kalmış kötü bir anı olarak ortaya çıktığında kötülük hâlihazırda atlatılmış gibidir. Yine de Leyla, bir yetişkinin hatasından kaynaklanıyor gibi görünse de doğal kötülük olarak yorumlanabilecek bir kötülüğe maruz kalmıştır. Roman boyunca süreğenliği vurgulanan bu kötülüğün, Leyla'nın hastalığının, ilk bulgusu bir anıda ortaya çıkar. Öte yandan bu hastalık aslen Leyla'ya acı veren bir kötülük unsuru iken Leyla'nın anne ve babasını da psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakmaktadır. Hastalık, bir kötülük unsuru olarak, klasik kullanımına uygun biçimde hem hastalanan kişiyi hem de o kişinin yakınlarını maruz bırakan bir özellik göstermektedir. Dikkat çekici bir başka nokta, bu hastalığın, Ömer Behiç ve Vedide'nin *başına indirilen bir yumruk* olarak tanımlanmasıdır. Bu ifade bir parça derinleştirilmiş olsa doğal kötülük ve Tanrı bağlamında bir irdeleme mümkün olabileceksen sadece bu kullanım ile böyle bir yorumda bulunmak zorlama olacaktır.

Babası, çocuktaki bu sokulma gereksinliğinin, onu bir yaşındayken az daha ellerinden alıverecek zatiirreeden ileri geldiğini sanıyordu.

Bu ne korkunç bir anyıdı! Bir gün çocuk, sütünün ölçüsüz davranışı sonucu, bir gezinti sırasında birdenbire çıkan dondurucu bir mart esintisinde bir saat kaldıktan sonra eve getirilmiş ve hemen o gece hastalık başlamıştı. Onuncu gün karı koca, Leyla'larının baygın, bitik, can çekişmeye benzeyen tutuk soluğunun içinde boğula boğula öldüğünü görmeye dayanamayarak öpmüşler, onunla esenleşmişler, son görevi artık başkalarına bırakarak uzak bir odaya kaçmışlardı. Orada birbirlerini avutmaya güç bulamayarak, birden başlarına indirilen bu çok acılı yumruğun sersemliğiyle üzüntülerinden saatlerce kıvranmışlardı.

Hiç konuşmadan, evin en küçük bir yaşam titreşiminden anlamlar çıkararak duruyorlardı. Ara sıra açılan bir kapı, yavaşça merdivenlerden inen bir ayak, sokak kapısının çekingen çingırağı birer özel anlatım kazanıyordu. Bir aralık odalarının kapılarını hafif bir el açmış ve Vedide'nin annesi Salime Hanım başını uzatarak:

"Gelsenize" demişti, "Çocuk kendine geliyor."

O büyük acıdan sonra bu ne sonsuz bir sevinç olmuştu! Hastalığın artmasından beri Leyla'sını iyileştirmeye güç bulamayan ve onu arkadaşlarından birinin bakımına bırakan Ömer Behiç, bu dakikadan sonra bütün gücüyle uyuşukluktan kurtulmuş, yine ayağa kalkmış; yine babalığı doktorluğunun önünde silinmişti.

İyileşme dönemi çok iyi gitmiş, o günden sonra sürekli özenlerle bir bakım dönemi başlamıştı. (s. 39)

Leyla'nın hastalığı tüm önlemlere ve titiz bir bakıma rağmen ilerler; bu hastalık, küçük kızı bir doğal kötülüğe maruz bırakırken yarattığı acı ile süreğenliğinin yanında doğurgan bir kötülük unsuruna da dönüşür; Vedide ve Ömer Behiç'i de manevi bir

acıya maruz bırakır. Leyla'nın hastalığındaki kötücül gidiş, Ömer Behiç'in ahlaki kötülüğünün nitelikli hale gelmesi ile koşut ilerlemektedir.

Karı koca, anılarını Leyla'nın geçirdiği en küçük hastalıklara kadar döndürerek bu niteliği anlaşılamayan ateşe bir ad koyabilmek için güvendikleri tüm doktorların görüşünü alarak uğraşmış, çırpınmış, bir gün ölümün kara gölgesini başlarının üstünden kovamayıp dakikadan dakikaya gerçekleşebilecek bir yıkımın korkusuyla titreyerek on beş günün her saatini bir cehennem acısı içinde geçirmişlerdi. (s. 311)

Leyla'nın hastalığı gittikçe daha kötücül bir hal alır. Leyla'nın özellikle çok acı çekiyor olması bu hastalığı çok daha belirgin ve nitelikli bir kötlük unsuru haline getirmektedir. Vedide ise kızının bu denli acı çekmesinin kötücüllüğünü en derinden duyan insandır.

(...) Leyla:

“Anneci!” dedi.

“Ne var kadın nine?”

“Kucak istiyoy...”

Vedide'nin dizlerinin bağı çözüldü, çabucak sedirin ucuna çöktü ve Leyla'yı sokak için hazırlanmış süslü kılığıyla kucacağına çekti. Kızı, hemen başını onun koluna koyarak gözlerini sıkı sıkı yumdu, kaşlarını kaldırdı. Vedide yeniden sordu:

“Söylesene kadın nine, ne oluyorsun?”

Leyla annesine, sesinde derin bir yakınmayla karşılık verdi:

“Başı ağrıyo...”

Vedide'nin ayaklarının altında bir evren yarıldı; tüm varlığı sonsuz uçurumlarını açan bir yarığın arasında süzülüp yuvarlandı. (s. 334)

Leyla'nın hastalığının kötücül sonunun kesinleşmesi, onun geçmek bilmeyen baş ağrıları ve ışık hassasiyeti ile ortaya çıkmasından sonradır. Bu ayrıntılar, bir doğal kötülük unsuru olarak hastalığın, gerçekçi biçimde kurgulandığını, alelade bir değinmeden ibaret olmadığını gösterir.

(...) Vedide başıyla yine Leyla'yı gösterdi:

“O istedi. Işık istemiyor...”

Kötü bir ağız Ömer Behiç'in kulağına yaklaştı ve soğuk bir soluk içinde “ışık korkusu!” dedi. (s. 348)

(...) Birdenbire evinin çatısına yığılan kara bir bulut çatlamış, göğsünden bir dolu yağışı başlatmıştı. (s. 348)

Beklemek, görülecek evrelere iyice bakmak gerekiyordu. Ama ne yazık ki hastalığın evreleri acımasız bir dizyle birbirini izledi.

Leyla önce acı çekmeye, hasta olmaya alışkın bir çocuk dayanıklılığıyla yaşamı hep böyle taşınacak acı bir yük gibi saymak için yeteri kadar deney geçirmiş bir boyun eğiş ve sabırla, yalnız ara sıra “başı ağrıyo...” diye başlamıştı. (s. 349) (...) Sonra gittikçe acı daha çok belli olmaya ve artmaya başladı. Gittikçe demir çember daha çok sıkıştı, o zaman birkaç saat acıya dayanmakla savuşturulacak sanılırken çocuk daha acımasız, daha dayanılmaz olarak süren aşırı bir sıkıntıya karşı başkaldırmış sanıldı. (s. 350)

Leyla'nın hastalığının kesin teşhisi, tüm bu kötücül belirtiler ortaya çıktıktan sonra konur. Bu beklenen en kötü teşhistir ve Leyla'nın acı çekerek ölümü muhakkaktır.

Bu bakımdan Leyla gerçek bir kurban olmakla birlikte nitelikli ve süreğen bir kötülüğe maruz kalmış en belirgin tipi meydana getirmiştir.

“Beyinzarı yangısı” demişlerdi ve tehlikesini açıkça söyleyerek “habis!” diye eklemişlerdi. (s. 352)

Zamanla Ömer Behiç Leyla'nın ölümcül hastalığından kendisini ve işlediği ahlaki kötülüğü mesul tutmaya başlar. Bu bakımdan Leyla'nın hastalığı ve ölümü Ömer Behiç tarafından bir ceza olarak algılanır ancak burada esas maruz kalan kesinlikle masum olan bir çocuk olduğuna göre bu doğal bir kötülüğü ifade eder ve bunu bir ceza olarak veren de Tanrı olur ki Ömer Behiç'in suçluluk psikolojisi ile ürettiği bu fikirler İslami bakış açısı ile bağdaşmaz.

“Uğursuzluk!”

Eğer yaşamda insanların alinyazısına egemen olan, onları yönelten ve yöneten çözümlenemez ve açığa vurulamaz, anlaşılmaz güçler varsa, asıl bu yeni evin mutluluğuna büyük kötülük başka bir ufuktan üfürülmüş uğursuz bir yeldi. Ve bu ufkun örtüsünü kendi elleriyle, kendi isteğiyle açmıştı. (s. 359)

Leyla'nın hızla ölüme ilerleyen hastalığı bütün ev yaşayışını değiştirir, doğal kötülük kendisine yaygın bir egemenlik alanı kurmuş; ayrıca yarattığı acılarla da doğurganlaşmıştır.

O günden sonra Ömer Behiç'le evin yaşamında bir kasırga sürmeye başladı. Küçük evin o zamana dek kurulu düzeni bozuldu. Şimdi her şeye söz geçirten, her gün yeni bir yıkımını getiren Leyla'nın hastalığıydı. (s. 369)

Ve bu süre içinde acımasız hastalık günden güne acımasız yıkımlarını getirerek, hükümlüsünü birdenbire tüketmeyerek onu küçük küçük kemirdikçe yaban bir tat alıyormuşçasına ağır ama güvenli adımlarla ilerliyordu. (...) (s. 370)

Bu hastalığın son bunalımıydı; artık çocukta anlama gücünden ne kaldıysa onu da yutup bitirecekti. (...) Çocuk dirimle ölüm arasında bir çekişme dönemi geçirecekti. (s. 378)

Gayet detaylandırılarak ve derinleştirilerek anlatılması itibarıyla belirgin ve nitelikli bir kötülük unsuru olarak tahlile gayet elverişli olan bu hastalığın neticesinde Leyla ölür. Kötülük, Leyla'nın hastalığı konusunda galiptir.

“Bir Kadın Düşmanı”nda doğal kötülükle ilgili bulgu, Homongolos'un doğuştan gelen çirkinliği ve bu çirkinliğin genç adam üzerindeki olumsuz etkilerinde ortaya çıkar. Bu doğal kötülük unsuru da yaygın kullanıma uygun olarak derinlikli değil yüzeyseldir. Homongolos'un en belirgin özelliklerinden biri de çirkinliğidir. Ancak bu abartılı çirkinlik, bir yaratılış özelliği olmasına rağmen Sâra tarafından alaycı bir dille anlatılır. Bu bakımdan oldukça yüzeysel de olsa bir doğal kötülük unsuru olarak çirkinlikten bahsetmek uygun olabilir.

(...)Hani coğrafya kitaplarının başında beyaz, sarı, kara, kırmızı ırkların her birinden birer numune gösteren resimler vardır. O resimleri gözünün önüne getir. Afrika zencilerinin kısa kıvrıkcık sivrice başını al. Onun altına Avrupalının biraz çıkık alnını yapııştır. Sonra Çinlilerin, Japonların uçları havaya kalkmış kaşlarını, badem gibi

çekik gözlerini tak. Amerikan vahşisinin iri kemikli yırtıcı çenesini ilave et. Sonra yine onun kırmızı rengiyle bu çehreyi baştan başa badana et... İşte sana Homongolos'un başı. Artık bu çehrenin karşısına geç, bak, bak için açılınsın. Kudretin neler yaratmaya kadir olduğuna hayret et. Cenabı Hakkın bin bir isim ve vasfı arasında bilmem bir de "ya müstehzi" var mı? Her halde kudret, bu Homongolos'u yaratırken çok uğraşmış, harikulade bir karikatür bediası vücuda gelmiş. (s. 47)

Çirkinliğini umursamıyor gibi görünse de Homongolos için bu çirkinliğin azap veren bir durum olduğu, onun ölmüş arkadaşına yazdığı mektuplarda ortaya çıkar. Bu bakımdan bir yaratılış özelliği olarak çirkinliğin, yüzeysel olarak ele alınsa da bir doğal kötülük unsuru olduğu açıktır. Bu yargıyı kuvvetlendiren bir başka bulgu, Homongolos'un çirkinliğinin Allah tarafından ailesine verilen bir ceza gibi algılanmasıdır. Öte yandan insanların bu çirkinlikle alay etmeleri Homongolos'un azabının ve ötekilik hissini asıl sebebini oluşturmaktadır. Bu durum bilhassa ötekileştirme, evrensel olarak kabul gören bir kötülük unsurudur. Öte yandan fiziki çirkinliğin ahlaki kötülüğün bir yansıması olduğu kabulü de sık rastlanan ancak gerçekdışı bir durumu karşılar. Hatta bilhassa Tanzimat romanında karşılaşılan ahlaki da yüzü gibi çirkin bu karikatürize tipler yüzeysel kötülük unsurları kabul edilmişlerdir. Bu sebeple Homongolos'un böyle bir algı ile karşılaşması da çirkinliğinin yüzüne vurulması ile meydana çıkan kötücüllüğü nitelikli hale getirmektedir. Bu kötücül tavırlar Homongolos'u kabalaştıran sebepler arasındadır oysa Homongolos kendisini korumak için bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Bu bakımdan insanların, özellikle kendi ailesinin, çirkinlik karşısındaki tavırlarının da ahlaki kötülük örneği olduğu söylenebilir. Bütün bunlara sebep olan ise bir doğal kötülüktür. Homongolos, çirkin yaratılışı ve insanların bu çirkinliğe bakış açıları sebebiyle belirgin bir kötülüğe maruz kalandır.

(...) Ancak o çirkin çocuk bu yuvadaki ahengi ve güzelliği fena halde bozuyordu. Çirkinlik, yalnız yüzde olsa belki ona tahammül ederlerdi. Fakat tabiatı, ahlaki da yüzü kadar çirkindi. "Yüzü çirkin olanın ahlaki da çirkindir!" sözü büyük bir hakikattir. Gerçi bu çocuğun ahlakındaki çirkinlik, yüzündeki çirkinlik neticesiydi. Şeklindeki noksan sebebiyle kimse onu sevmemişti. Küçüklüğünde seilmeyen, okşanmayan, nazını çekecek kimse bulamayan bir çocukta ince ve güzel hislerin doğmasına nasıl imkân tasavvur edilir? Onun mahrumiyeti bu kadarla da kalmamıştı. Onunla mütemediyen eğlenmişler, ona hakaret, hatta zulmetmişlerdi. Bunu yapanlar onun en yakınlarıydı. Sevmek değilse bile hiç olmazsa acımaları lazım gelenlerdi. Birbirinden güzel bu dört çocuk arasına bu hilkat garibesi nasıl karışmıştı? Emektar hizmetçiler, yanımda hiç çekinmeden bunu yeni hizmetçilere anlatmışlardı:

-Anası gebeliğinde maymuna baktı da ondan...

-Yok, yok... O değil... Lohusayı yalnız bıraktılar da iyi saatte olsunlar asıl çocuğu çaldı... Yerine ecinni yavrusunu bıraktılar...

-Kim bilir babasının, anasının hangi ceza-i ameli için Allah onlara bu maskarayı verdi. (s. 137)

“Sinekli Bakkal”da Râkım’ın cüce olması dolayısıyla bir doğal kötülük göndermesinden bahsedilebilir. Râkım, cüceliği sebebiyle alaya uğramış, Tevfik’le tanışana kadar da bir yerde tutunamamış, sevgi görmemiştir. Yaratılışı sebebiyle de kendisini tüm dini görevlerden azade sayar. Râkım’a bunu düşündüren, kötülüğe maruz kalmış olması, kötülüğe maruz kalanın algısıdır.

Cüce sırttı. Acı, mütekallis bir sırtı:

- Çocuklar oruç tutar mı? Maymunlar hele hiç tutmaz. Allah beni maymunla çocuk arasında bir mahlûk diye yarattı. Benden ne namaz, ne niyaz, ne oruç... (s. 64)

1.2. AHLAKİ KÖTÜLÜK

1. 2. 1. Birey Temelinde Ahlaki Kötülük

1. 2. 1. 1. Tanzimat Romanında Birey Temelinde Ahlaki Kötülük

“Taaşuk-ı Talat ve Fitnat”ta Tal’ât, gerçekçi bir karakterden ziyade hiçbir kötü özelliği olmayan tamamen iyi bir tiptir. Huylarındaki ve yaratılışındaki bu iyilik, görüntüsüne de yansımıştır.

Tal’at Bey nazik ve latif bir çocuk olup daima yüzü gülerdi ve tabiatında kibr ü hased gibi ahlak-ı zemime bulunmadığından başka, çapkınlık ve hovardalıktan dahi bütün bütün bihaber olup gayetle uslu olduğundan, gerek kalem şerikleri, gerek bilcümle bildikleri kendini pek çok severlerdi. (s.35)

Roman boyunca Tal’ât hiçbir kötü eylem gerçekleştirmemiş, sadece âşık olduğu için kötülüğe maruz kalmıştır. Yani kötülüğe maruz kalması bile iyi bir sebeptir. Roman boyunca, hâkim ahlak kuralları ile tam uyuşmayan tek davranışı Fitnat’ın evine kadın kılığında girmesidir fakat burada da Fitnat’ın kendisini sevdiğini öğrendiğinde bile sırrını sevgilisine açıklamaz. Tal’ât bir insanın üzerinde temsili bir iyidir.

Fitnat, tamamen bir başka temiz ve iyi tip olarak karşımıza çıkar ki onda da kötülüğe dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Yazarın tavrı, Fitnat’ta da bu temiz ahlakı ve iyi yaratılışı fizikî görünüşe de yansıtmaktan yanadır.

Fitnat Hanım, cismi narin, boyu orta, gözleri, kaşları simsiyah, örme saçları arkasından beline dek uzanmış, rengi süt gibi bembeyaz, burnu gayetle düzgün, hokka gibi ufak ağız, lal gibi iki dudak ve ufak beyaz dişlerle tezyin olunmuş velhasıl hüsn-i mücessem denmeye şayan on beş yaşında bir kızdı. Fitnat Hanım gayetle halim olup hiddet ve gazabın ne olduğunu bilmezdi. Nezaket ve letafet ona mahsus şeylerdi. Pek az söyler. Sesi gayetle ince ve güzel... Hiçbir vakit kahkahayla gülmeyip ancak tabiatın acayibinden olan inci gibi dişlerini gösterecek kadar bazen tebessüm ederdi. Ahlakını uzun uzadıya tarif etmektense Hacıbababa gibi titiz ve hadidü’l-mizac bir adamla imtizac edip Merkurum’u hiçbir vakit gücendirmedini ve emr ü tenbihi haricinde ebedi hareket etmediğini zikr etmekle kifayet etsek daha iyidir, zannederim. (s.45)

Fitnat’ın da kötülükle tek ilgisi, Tal’ât gibi ona maruz kalmasıylaadır. Yine de Fitnat, Tal’ât’tan daha zor bir durum içinde çizilir. İşte bu noktada yazarın kadın meselesi hakkında mesaj verme kaygısı belirginleşir. Fitnat’ın ömrü gerçeklikten pek

çok kez uzaklaşan bahtsızlıklar ve facialar ile geçer ve son bulur. Öncelikle babasını daha sonra da annesini kaybeden Fitnat, annesinin ona hamile iken evlendiği Hacıbabâ'nın elinde büyür ve aslında kötü bir insan olmayan Hacıbabâ, son derece mutaassıp tutumları ile Fitnat'ı kötülüklerden de korumak düşüncesiyle adeta eve hapseder ki niyet iyi olsa da bu durum Fitnat açısından psikolojik bir kötülüğe maruz kalmayı, yalnızlaşmayı ve özgürlüğünden mahrum bırakılmayı berberinde getirir.

Hacıbabâ bu kızın terbiyesine çok dikkat edip beş yaşına bastığı gibi mektebe göndermeye başladı ve hiçbir zaman yalnız göndermeyip daima bir adam terfik ederdi. Sekiz yaşına varıncaya dek mektebe devam ettirdi. Sonra mektepten çekip eve kapadı. Ama şöyle kapadı ki biçare Fitnat ol vakitten bahsimiz olan zamana değin yani on dört yaşına varıncaya kadar sokak kapısını bile görmemişti desek mübalağa etmiş olmayız. (s.45)

Fitnat ile Tal'ât, klasik edebiyatın sık kullandığı bir motifle, birbirlerini uzaktan görerek âşık olurlar. Ancak, hem devir hem de Fitnat'ın yaşadığı hayat göz önünde bulundurulduğunda ikilinin bir araya gelmesine imkân yoktur ve bu zorunlu ayrılık her ikisi içinde psikolojik acı veren bir kötülüktür. Buna çözüm olarak Tal'at'ın bulduğu yok kadın kılığına girerek Fitnat'ı görmek ve büründüğü kimlik olan Ragıbe Hanım'ın, Tal'ât'ın kız kardeşi olduğuna Fitnat'ı inandırmaktır. Tal'ât, bu görüşmeler sırasında ahlaki kötülük olarak adlandırılabilir herhangi bir davranış sergilemediği gibi, Fitnat'a gerçeği itiraf etmeyerek onun da evine erkek kabul ederek ahlaki bir kötülük işlemiş olmasını engeller. Tal'ât'ın kendisini Fitnat'a tanıtması, bir mecburiyet olarak yansıtılır. Fitnat, başka bir adamla evlendirilmek üzeredir. Bu ikisi için de *kara bir haber* (s. 95) dir; kötüdür. Aşağıdaki bölümler Fitnat ve Tal'ât'ın maruz kaldıkları psikolojik kötülüğü yansıtması ve itiraf sahnesini dolayısıyla geçici olan vuslatı da barındırması açısından önemlidir. İki âşığın belki de tek iyi anı, birbirlerinin ve aşklarının gerçekliğini bilerek kavuştukları bu andır.

-Fitnat'im! Siz yeter ağladınız artık. Şimdi benim ağlayacağım vakittir. Bu hususta asıl ağlamak benim hakkımdır. Ah! Felek, bana bu kadar nimet gösterdikten sonra, nasıl birdenbire mahkûm etmek istiyor! Ah! Beni senin ağuşuna kadar soktukten sonra şimdi nasıl ayırmaya kail olur? Ben senden nasıl ayrı yaşayabilirim? Meğerki toprak altında mahpus olayım!

-O ne söz? Ragıbe! Ne söylüyorsun? Anlayamıyorum... Şuuruna mı halel geldi?

-Fitnat'im! Senin ayağındayım... İstersen affet, istersen kendi elinle beni öldür... Öldür... Beni bu cihandan kurtar... Sana olan aşkımın ifrâtı, beni böyle desiselere kaçmaya mecbur eyledi... Maksadım görüşmekti... Lakin yine suçlu benim...

-Ragıbe! Ragıbe!

-Ragıbe deme artık... Benim ismim Ragıbe değildir... Tal'ât de, Tal'ât...(s.96)

Tal'ât da Fitnat da, Fitnat'ın başkası ile nişanlanmasının kesin bir ayrılık olduğuna ikna olurlar. Kavuşmak için bir çözüm aramazlar ve kötülüğün hâkimiyetini

acizlik hissi ile kabullenirler, mücadele etmezler. Bu yönleri ile kötülüğe maruz kalsalar da kötülükle mücadele etmeyen, ona rıza gösteren edilgen tiplerdir. Tal'ât ve Fitnat o kadar temiz ve iyidir ki, kötülükle mücadele etmeleri mümkün değildir.

-Lakin... Eyvah!... Benim muhabbetim neye yarar?... Onun muhabbeti neye yarar?... Biz muhabbetlerimizi kendimizle beraber mezara götüreceğiz!... Muradımıza nail olamayacağız!... Bu aşk u muhabbet bizim celladımız olacaktır! Ah, ah! Ben onu seviyorum. O beni seviyor... (...) Ne güzel şey... Fakat heyhat! Bizde bu şartlar bulunduğu halde dünyanın en kara bahtlılarıyız. Ah felek ah! (s.101)

Tal'ât'ın sunduğu tek yok, Fitnat'ın intihar edeceği tehdidi ile babasını bu nişandan caydırması fikridir. Ama bu fikir de gerçek bir mücadele veya çözümü içermediği gibi, maruz kalman kötülüğü ortadan kaldırmaz.

-Fitnat'ım! Siz yine babanıza bir rica edersiniz, ayağına düşersiniz. "O kocaya varmazdan evvel kendimi telef edeceğim." dersiniz. Belki rahm eder. Belki bir çare bulunur... Olmadığı halde... Olmadığı halde... Siz sağlıklı kocanıza varınız... Beni unutunuz... (s.99)

Özgürlüğünden mahrum bırakılmak, ailesini kaybetmek, baskı altında neredeyse bir hapis hayatı yaşamak, sevdiği insandan ayrı bırakılmak, sevmediği bir adamla evlendirilmek gibi türlü kötülüğe maruz kalmakla Fitnat'ın yaşadıkları bitmez; hayatı daha büyük bir kötü ile sonlanır: Fitnat'ın evlendirildiği adam babası çıkar. Bu son kötülük unsuru olmasa da romanın başkışileri olan Tal'ât ve Fitnat'ın ölümlerine sebep olan asıl olay birbirlerinden ayrı bırakılmalarıdır ve ikilinin bununla mücadele edecek gücü, iradesi yoktur. Kötülük karşısında kullanılmayan irade, kötülüğün süreğenliğini beraberinde getirmektedir.

Fitnat da Tal'ât da ayrılığın ardından üzüntülerinden hasta olurlar. Fitnat'ın bu halini gören Emine Kadın ile Hacıbaba da Fitnat'a bir oyun oynarlar; onu önce evlilikten vazgeçtiklerini söyleyerek kandırır sonra da bir hile ile evlendirirler. Böylelikle Fitnat'ın ve Tal'ât'ın ölümüne sebep olan hadisenin hazırlayıcısı olarak bu iki kişi planlı ve iradi bir kötülüğün faili olurlar.

Öyleyse bir şey yapalım, kıza söyleyelim ki, "Peki o kocaya vermeyeceğiz." Sonra evleneceği gün, Ali Bey'e de haber yollarız, onu da kail ederiz; kıza deriz ki, "Üsküdar'da kira ile bir ev tuttuk, bu yazı orada geçirelim." Böyle aldatarak, kıızı, Ali Bey'in konağına götürürüz... Sonra o konakları filanı gördüğü gibi hoşlanacak. Sonra Ali Bey'i görecek. O da genç, güzel, gayetle nazik; onu da beğenecek. Hem kız da şimdi kendisine, "Evlendirmeyeceğiz." dediğimiz gibi ağlamadan kesilecek, sıhhati, çehresi de bozulmayacak. (s.103)

Ali Bey, Fitnat'ın hileli olarak kendisiyle evlendirilmesinden sonra onun çektiği acıdan etkilenir; onu zorlamaz. Fitnat, aldatıldığını ve Tal'ât'tan sonsuza dek ayrıldığını idrak ettikten sonra çok acı çeker; Fitnat, büyük bir psikolojik kötülüğün maruz kalan tarafı olmuştur. Öte yandan Ali Bey de karısının kendisini sevmediğini anlayarak ve

onun kederinden etkilenererek üzülür ve dolaylı olarak o da psikolojik bir kötülüğe maruz kalmış olur.

(...) *Fitnat, Emine Kadın'ın gitmiş olduğunu anladığı gibi, daha o kadar mahzun ve mükedder oldu. Hâsılı, Fitnat Hanım o günü ağlayarak, sızlayarak geçirdi. (s.114)*

(...) *Biraz sonra haber verirler ki Fitnat Hanım kalktı. Ali Bey yanına gider. Yine akşamki macera... Fitnat başını eğmiş gâh ağlar, gâh içini çeker. Hiç gözlerini kaldırmaz. Ali Bey düşünmeye dalmış. Bir şey söylemeye cesaret edemez. Fitnat'ın yüzüne baktığı gibi, gözyaşları dökülür. İşte bir hafta kadar böyle geçer ki bunlar beraber oldukları vakitte her biri bir köşede heykel gibi donup duruyor ve ayrıldıkları vakitte her biri kendinden meyas bir halde ağlayıp duruyor. (s.120)*

(Ali Bey): *Ah! Bu bana verdiğin azap nedir? Artık çekemem! Ben sana ne yaptım? On günden beri döktüğüm gözyaşı! Çektiğim ah u eninler gönlüne hiçbir tesir etmedi! Elmas gibi bir vücudun içinde taş gibi bir yüreğin bulunmasına kim inanabilirdi? Bir defa yüzüme bakmadın! Bir lakırdı söylemedin! İnsaf, insaf! Ben seni bu kadar seviyorum, senin muhabbetinden deli divane olacağım da sen benden nefret ediyorsun! Yüzüme bakmaya tenezzül etmiyorsun! Niçin? Bir kabahatim varsa söyle islahına çalışayım. Benden ürkiyorsun! İşte titriyorsun! Ah, bu ne insafsızlık! Ah, ben çıldıracağım! Öleceğim! (s.124)*

Bu hadisenin ardından romanın çözümü gelir. Ali Bey, Fitnat'ın, bir tesadüf eseri olarak eline geçen muskasından, aslında onun babası olduğunu öğrenir. Üzüntüsünden hasta olan Tal'ât, Fitnat'ı görmeye gelir ve onun intihar ettiğini görünce o da ölür. Öz kızı ile evlendiğini anlayan ve onun ölümüne şahit olan Ali Bey de önce çıldırır ve sonrasında o da ölür. Böylece roman, birbirini seven iki insanın kavuşamaması ve gerçekliğin bir parça dışında kalan kötü tesadüfler sebebiyle tam bir felakete, kötülüğün hâkimiyeti ile sonuçlanır.

(...) *Fitnat kapıyı kilitledi idi dedik. İşte kapıyı kilitlediğinin sebebi bu idi. Zavallı, canından bıkmış! Canından meyas! Tal'at'a mektup göndereli üç gün olmuştu. Ne Tal'at geldi ne bir cevap gönderdi... Fitnat meyas olur... Hele o maceradan sonra, meyasluğu bin kat olur. Daha yaşamak istemez! Kapıyı kilitlediği gibi cebinde bulunan ufak bir çakı çıkarır. Göğsünü açar! Ta midesinin üzerine saplar! Yatar!!! (s.135)*

Fitnat'ın nefesi tükendiği gibi bir vaveyla, bir gırv kalkar... Halayıklardan kimi ağlar... Kimi bağırır... Kimi başını vurur... Kimi saçlarını koparır... Bir iki ihtiyar kadın Fitnat'ın cenazesine yaklaşır birisi gözlerini kapatır... Diğeri çenesini bağlar... Tal'at ise, Fitnat'ın son nefesine dek, gözlerini Fitnat'ın yüzüne dikip öyle donmuş kalmış. Ve Fitnat'ın bütün bütün ruhsuz kaldığını gördüğü gibi, anide bayılıp düşmüştü... Herkes Fitnat'ın cenazesıyla meşgul... Kimse Tal'at'a kulak asmaz ve belki kimse görmez... Birazdan sonra, kızın biri Tal'at'a yaklaşır kaldırmak ister. Kaldırmaya çabalarken birdenbire sesi yettiği kadar bağırır:

-O ne? Ölmüş!... Ölmüş!... (s.138)

İşte zavallı Ali Bey de çıldırır! Hem ne kadar çıldırır! (s.139)

Cinneti günden güne artar. Altı ay kadar, böyle, halkı iz'ac ederek kendisi dahi bendelerinden yahut talihinden cefa görerek... Velhasıl acınacak bir surette yaşadıkdan sonra zavallıyı bir sabah ölü bulurlar!.. (s.140)

İntihar, gerçekleştirilinceye kadar, romanda sıkça dile getirilmiştir. Kavuşamayan âşıklar kendilerini telef etmekten bahsederler. İslami inanışa göre günah

kabul edilen intihar, nihayet, neredeyse birer melek kadar iyi çizilen âşıkların çıkar yolu olur ki burada, bunca kötülüğe maruz kalan âşıkların bu tavrı eleştirilmez. İntihar, dini boyutundan tamamen bağımsız şekilde çaresiz bir insanın ölüm şekli; ölüm de bir kurtuluş yolu olarak karşımıza çıkar. Günah, çağrışımsal olarak kötüdür ancak Taaşuk-ı Tal'ât ve Fitnat'ta intiharın günahına dolayısıyla kötü olduğuna değinilmemiş, asıl kötü, intihara sebep veren olay ve kişilere yüklenmiştir.

Romanda bir tipten ziyade karakter özelliği göstermeye en yakın kişi olarak Hacı baba'nın adı anılmalıdır. Romanın henüz başlarında, bir esnafın algısı ile kötü tanıtılan Hacı baba, (*Hangi Hacı baba? Hacı Mustafa mı? Aman ne kadar haz etmem şu adamı... Ne kadar müezzî... Müseyyib... Müzevvîr... Pek çok adamların canını yakmış. s. 39*) Fitnat'ın esaretten farklı olmayan hayatından mesuldür fakat Fitnat'ın hayatını bu hale getirmesinin altında herhangi bir kötü niyet yatmadığı gibi bilakis o Fitnat'ı korumak için yani tamamen iyi niyetle böyle davranmaktadır. Kötülük ve iyiliğin karşıt kavramlar oldukları ve birbirlerinin yoksunluğu olarak tanımlandığı pek çok anlayıştan farklı olarak burada niyet kavramı ile tanımlanan kötülüğe dair izler mevcuttur. Görüldüğü gibi her iyi niyet daima iyi sonuçlar üretmeyebilir. İyi, beraberinde kötüyü getirebilir. Roman boyunca gerek kişilerde gerekse olaylarda böylesine bir derinlik fark edilmese de Hacı baba karakteri ve onun niyeti ile tavrı arasındaki fark, esere kötülük bağlamında bir derinlik kazandırmaktadır.

Romanda Fitnat'ın babası Ali Bey, sadece olayların sonundaki kötücül durumu pekiştirmekte kullanılmıştır. Görücüler ve Hacı baba tarafından maddi imkânları sebebiyle uygun kismet sayılan Ali Bey, birbirlerini hiç tanımadıkları için kızı ile evlendirilir. Aslında bir kötülüğe araç olurken bir kötülüğe de maruz kalmaktadır. Burada, her türlü disiplinin üzerinde birleştiği bir kötülük unsuru olarak bir baba ile kızın evliliğinin mevcudiyetinin de adı anılmalıdır. Ali Bey, Fitnat'la evlenerek onun ölümüne sebep olduğu gibi öz kızıyla evlendiğini öğrendikten sonra o da aklını ve hayatını kaybeder. Burada kötülüğü hazırlayan kişiler olarak görücü kadınlardan bahsedilebilir ancak bu kişiler de bilinçli kötüler değildir. İşte bu sebeple ortaya çıkan kötülük unsurunun, asıl etkisi kişilerin hayatları üzerinde olduğundan sosyal temellere oturduğunu söylemek mümkün değilse de derinliksiz bir eleştiriye barındırdığı da söylenebilir.

Romanda insan eliyle gerçekleştirilen ve psikolojik acı veren kötülüğün hâkimiyeti dikkat çeker. Bu psikolojik acı, kötücül sona yani ölüme de zemin hazırlar. Olaylar boyunca yaşananlar, kimi zaman kötü talihe yüklense de, İslami inanışın bir

yansıması olarak kadere sığınılmıştır. Türk edebiyatında çokça karşılaşılan iyinin mükâfatlandırılması, kötünün cezalandırılması hususu ise bu eserde kendisine tam anlamıyla yer bulamamıştır.

“Felâton Bey ile Râkım Efendi”de, alafranga-alaturka çatışması, kişileşmiş haliyle Felâton-Râkım çatışması, kurgunun temelini oluşturan iyi-kötü çatışmasının bir varyantıdır. Alaturkanın iyiyi temsil ettiği yazar anlatıcının tavrından da açıkça anlaşıldığı gibi, romanda iyi tam iyi, kötü tam kötüdür. Kişiler de bu sebeple tip özellikleri göstermektedir. Bu durum derinlikli kötülük tahlilleri yapmanın olanaklarını ortadan kaldırmaktadır.

Klasik Türk anlatılarında çok sık karşılaşılan bir özellik, olaylar neticesinde iyinin mükâfatlandırılması, kötünün cezalandırılmasıdır ki olayların temeli de iyi-kötü çatışmasına dayanmaktadır. Bu romanda, bu özelliğe tam anlamıyla uyulmuştur. İyi iyi ile, kötü kötü ile karşılık bulmuş ve hatta bu ödül ve cezalandırma sistemi öyle belirginleştirilmiştir ki roman gerçeklikten uzaklaşmıştır. Elbette burada kötülük kavramı ile kastedilenin alafrangalık ve onun kavram dairesindeki davranışlardır. Bu özelliği ile Felâton Bey ile Râkım Efendi; Taaşuk-ı Tal’ât ve Fitnat, İntibah, Sergüzeşt gibi aynı döneme ait romanlardan ayrılmaktadır.

Romanda, alafranga-alaturka temsillerinden de anlaşılacağı gibi Felâton kötü, Râkım ise iyi tiplerdir. İyinin temsilcisi olan ve Felâton’un tam karşısında yer alan Râkım, küçük yaşta babasını kaybetmesine rağmen devrin diğer tipleri gibi bu durumdan olumsuz etkilenmez; çok çalışkan, disiplinli, geleneklerine bağlı, kötü alışkanlıkları olmayan, iyi eğitim almış, zeki bir genç olarak yetişir.

Râkım büyüdü. Beş yaşında Salıpazarı’ndaki Taş mektebe verilip on bir yaşında İstanbul tarafında Valde Rüştüye Mektebi’ne alındı. On altısında oradan çıkıp Hariciye Kalemine kendisini kabul ettirmeğe yol buldu.

Aman bu çocuk ne kadar çalışıyordu! Hani ya “gece gündüz çalışıyor” derler ya! İşte gece gündüz gerçekten çalışan bu idi. (s.21)

Sözü uzatmaya neden mecbur olalım? Râkım birkaç sene bu yola devam eyledikten sonra ayda yirmi otuz lira kadar kazanmaya başlayıp fakat biçare çocuk bu parayı kazanabilmek için yirmi dört saat gününden yalnız yedi saat kadarını uyku ve istirahat ve yemeğe içmeğe sarf ederek on yedi saatini hemen mütemadiyen işlemek ile geçirirdi. (s.25)

Hiç Rakım için iş bulunur da kabul edilmemek mümkün olur mu? Herif iş makinesi! Bunu da ma’lmemnuniye kabul eyledi. (s.29)

Râkım, bu özelliklerinin ve geleneklerine bağlılığının yanında eskiye körü körüne de bağlı değildir; yeni ile eski arasındaki dengeyi kurmuş, Batılılaşmayı doğru anlamış bir tiptir. Sözelimi Felâton gibi onun da Batılı dostları vardır ama o Felâton gibi onlarla sadece israf edip eğlenmek yerine iş yapmayı, dolayısıyla para kazanmayı

hedefler; bu konudaki amacı da eylemi de eyleminin sonucu da iyidir. Râkım bu gidişti sayesinde İngiliz bir ailenin kızlarına da öğretmenlik yapmaya başlar.

Râkım bir aralık Frenk dostları çoğalttı. Bunların çoğalması kendisine bir alafranga arzihâlcilik ve tercümanlık yolu açıp ecnebilerden Türkçe bir nota lâyiha protesto arzihâl filan yazdırmak isteyenler işlerini Râkım'a havale ederlerdi. (...)

Meğer iş denilen şey İngiliz'in iki nefer kızına haftada birer gün Türkçe dersi vermek imiş... (s.25)

Bu yolda, sözgelimi Râkım'ın yabancı bir kadınla olan arkadaşlığı gençlikte hoş görülecek bir tavır olarak algılanmakta iken Felâtun'un dostu olan yabancı kadın, her yönüyle kötü olduğu gibi Felâtun'un tamamen alafranga olma hevesiyle bu kadın için yaptıkları, kötülüklerinin yanı sıra aptalca da bulunmaktadır. Bu romanda, yabancı kadın meselesi de devrin zihniyetinin bir yansıması olarak göze çarpar. Yazarın buradaki tavrı iki yola işaret etmektedir. O kadınlarla, onların adetlerince yaşamak kötü ve felaketleri getirici iken, o kadınlarla sadece arkadaşlık etmek ve işi bununla sınırlı tutabilmek zararsızdır. Ayrıca her iki tipin seçtiği kadınlar da farklıdır; Felâtun'un seçtiği kadın, Polini, tüm kötülükleri barındıran hafifmeşrep bir kadinken Râkım'ın arkadaşı Josefino romanın iyi kahramanlarından. Hatta Râkım'dan bir beklentisi olmayacak kadar iyi ve kendini bilen bu kadın, aşkın ıstırabını çekmekle bir anlamda klasik bir kötülüğe de maruz kalmaktadır fakat bu kötü alışılmış bir aşk acısı gibi ele alınmamakta, normalleştirilerek önemsizleştirilmektedir. Yabancı kadın meselesi ile ilgili olarak romanda adeta yazar araya girerek öğüt verir ve şöyle söyler:

“O şehvet denilen şey yok mu? Pek kötüdür. Ama gerçekten kötüdür.” (s. 26)

Şehvet, şeytanla bağdaştırılan ve pek çok din tarafından kötücül bulunan unsurlardan biridir ve oldukça genel bir algıya uygun olarak burada da olgusal bir kötü olarak yer almıştır. Şeytan imgesi ile ilişkilendirilebilecek bir kavram olarak bahsi geçen şehvetten başka bu ad bir kez de alafranga karşılığı ile romanda kullanılır ama bu kullanımdaki karşılığı yastır. Babasının vefatının ardından alafrangalık gereği yas tutan ve bundan çok bunalan Felâtun, *Hele şu devil yani yastan kurtulduğuna çok sevinmektedir.* Felâtun ve Râkım'ın kadın arkadaşlarından başka, Râkım'ın ders verdiği ailenin Râkım hakkındaki algısı ve hatta Râkım'ın onların Türkler hakkındaki algısını değiştirmesi kötülüğün karşısına konan tek boyutlu iyilerdir. Bu ailenin kızlarının Râkım'a âşık olması ve kızlardan birinin bu aşk sebebiyle hastalığa tutulup ölüme yaklaşması bir kötülük durumunu işaret etmekte iken her yönüyle iyi olan Râkım, masum ve iyi bir kızın ölümüne istemeyerek de olsa sebep olmaz ve kız mucizevî şekilde düzelir. Görüldüğü gibi kötü gidişat iyiye dönmüş ve iyilik ödüllendirilmiştir.

Romanın sonunda, tipler deyim yerindeyse hak ettiklerini bulurlar. Râkım, çalışkanlığı sayesinde rahatça yaşayabileceği maddi imkânlarla kavuşur, sevdiği kadınla, Canan'la evlenir. Bütün alaturka tavırları, hayatını geleneklerden kopmadan sürdürmesi bu iyi adamı romanın kazananı yapar. Felâtun ise, sırf alafrangalık sevdası ile varını yoğunu kaybeder, geleneklerinden ayrılıp yabancı kadınlarla yaşadığı için elinde avucunda kalan tüm parayı onlara kaptırdığı gibi bir evlilik de yapamaz. Nihayet tamamen yalnız kalarak İstanbul'u terk eder.

Felâtun: Hınzır kahpe, beni yolup kül ettikten sonra yüz çeviriverdi.

Râkım: Yolduktan sonra mı?

Felâtun: Ah, öyle ya!

Râkım: Bari mâlî birkaç bin liraya oldu mu?

Felâtun: Birkaç bin mi? On altı bin diyemiyor musun?

Râkım: (Daha ziyade telaşla) Ne dedin? Zati senin servetin ne kadar idi ki?

Felâtun: (Gözleri dolarak) İşte ne kadarsa hepsini yoldu. Ah birader, sen bana pek doğrusunu söylemiştin ama ne faide... O zaman şimdiki aklım olsaydı, ne yapacağımı ben biliyordum.

Râkım: Ey, şimdi?

Felâtun: Şimdi taşlarla döğünmekteyim ama faide yok. Eniştemle de bozuştuk. Dünyanın halini şimdi anladım diyorum ya! Parasız kaynı eniştelere, parasız biraderi hemşireler de kabul etmiyormuş! (Gözlerinin yaşı daha ziyade arttı.) (s.176)

Felâtun: İstanbul'un zevkini size bıraktık birader. .... Adası'na mutasarrıf oldum, gidiyorum. (s.195)

Felâtun'un kötü sonunda kendi payı olsa da sevdiği kadın tarafından aldatılarak soyulması onun da kötülüğe maruz kaldığını gösterir. Ancak, yazarın araya girerek verdiği telkine göre Felâtun, cezasını bulmuştur, bu sonu hak etmiştir. Dolayısıyla onun için üzölmeye gerek yoktur.

Vaktiyle gözlerini açmalı idi de elindeki serveti bir kaltağa kaptırmamalıydı. Evvelleri Râkım'ı beğenmiyordu ya! (s.177)

Felâtun'a tam anlamı ile kötü demek mümkün değildir. Zira "kötü" kavramını karşılayacak derinlikte de çizilmemiştir ancak romanda ahlaki kötülüğü temsil etmek için kullanılmaktadır. Bu kötü özellikleri ile Felâtun da romanın kaybedeni olur. Ancak bu kötü son aynı zamanda Felâtun'u ıslah da eder; *şerden hayır doğar*, kötü, iyiye yol açar. Felatun, bir anda yaptığı tüm yanlışların farkına vararak bambaşka bir adam olmaya karar verir:

Yok birader! Sefahat ettim, çocukluk ettim. Her haltı ettim. Ama memur olduğum yerde maaşım ile kanaat ederek sık u ihlâs ile çalışacağıma emin olmanı isterim. (s.195)

Babasızlık veya babanın kaybı, Tanzimat romanının pek çok örneğinde olduğu gibi Felâtun Bey ile Râkım Efendi'de de etkindir. Râkım'ın babası ölmüştür ancak babanın ölümü Râkım'ı olumsuz etkilemez, onu kötülöklere sevk etmez. Çünkü Râkım,

Ahmet Mithat Efendi'nin "iyi" ve "doğru"yu vurgulamak için kurguladığı bir tiptir ve otobiyografik izler de taşımaktadır. *Ahmet Mithat'ın özdeşleştiği kahramanların hepsinin babasının yokluğuna rağmen iyi bir İslam kültür ve terbiyesi almış kahramanlar olduğunu görürüz.*⁷² Bu yönüyle sözgelimi Bihruz ve Ali Beylerden ayrılır. Felâton'un ise babası ölmemiştir ama varlığının da iyileştirici bir etkisi yoktur. Esasen *Ahmet Mithat Efendi'de babasızlık yanlış terbiyeye eşittir.*⁷³ Mustafa Merakî Efendi'nin, çocuklarına geleneksel bir eğitim ve terbiye veremeyişi aslında onun Felâton'dan evvel, yozlaştığının ve ahlaki kötülüğü temsil ettiğinin ispatıdır. Râkım'ı, babanın eksikliğine rağmen ahlaklı bir birey olarak yetiştiren anne de olmayınca Felâton, biraz da karikatürize edilmiş bir ahlaki kötü tip olarak karşımıza çıkar. O halde yozlaşmış babaların varlığı, babasızlıktan daha büyük bir tehlike oluşturabilir.⁷⁴

"İntibah", kendisinden önceki romanlardan farklı olarak kötülüğü daha merkezde tutan bir romandır. Jale Parla'ya göre Türk romanlarında aşk, şehvevlik ve sevgi diye ikiye ayrılır; kadın kahramanlar da erkeklere olan bağlılıkları ruhani bir sevgi mi yoksa duygusal bir şehvet mi olduğuna göre melek ya da şeytan olarak sınıflandırılır.⁷⁵ Bu romanda, kötülüğün asıl kaynağı; şehvet, kibir ve hırsın vücuda gelmiş hali olan Mahpeyker'dir. Sıralanan özellikler, şeytanın evrensel olarak kabul gören özellikleridir ve bu nitelikler ile çizilen Mahpeyker de "şeytan" sınıfına dâhildir. Bütün bu özellikleri, başka herhangi bir insanî özellik taşımadan kendisinde toplayan Mahpeyker de Türk edebiyatının belirgin kötü tiplerinden bir tanesidir. Ayrıca roman boyunca meydana gelen kötülüklerin neredeyse tamamının sorumluluğu da ona aittir.

Romanda kötülüğe dair ilk bulgu, Ali Bey'in babasının ölümüdür ki yazar henüz eserin başında, Ali Bey'in babasının ölümü ile gelecek belalara işaret etmektedir. Ölüm, bu hadisede olgusal bir kötü olarak ele alınacak derinlikte işlenmemiştir fakat tıpkı Felâton'un annesizliğinin ve babasının eksik terbiyesinin onun hayatının yanlış yönlere sapmasında etkili olması gibi Ali Bey'in babasının ölümü de oğlunun hayatının mahvolmasına sebep olacaktır. Ayrıca Ali Bey'in annesi de Râkım'ın annesi ve dadısından farklı olarak onu ahlaken iyi yetiştiremeyecektir. Bu noktada olgusal olarak sorgulanmayan ölümün, maruz kalan açısından dikkate değer bir kötülük unsuru

⁷²Jale Parla, *Babalar ve Oğullar, Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 29.

⁷³A. g. y.

⁷⁴A. g. y.

⁷⁵A. g. e., s. 19.

oluşturduğu meydana gelir; Ali Bey babasının ölümünün neticesinde ilk olarak acı çekerek psikolojik bir kötülüğe maruz kalır.

Çocuğun yaratılışı başta olmak üzere gördüğü terbiye, vicdanındaki hislere daha kuvvet verdiğinden ve babası hayatının başlangıcı olduğu için gözünde kendi hayatından daha değerli olmanın dışında her zaman terbiye edeni, danışmanı ve arkadaşı, en yakın dostu olduğundan gönlünde ne kadar sevgi ifadesi var ise hemen hepsini ona adamıştı. Böyle hiç hatırında yokken vicdanın ve kültürünün sahibi olan değerli bir varlığı bir daha geri gelmeyecek şekilde ansızın yitirince hayatın anlamını da onunla beraber kaybetti. (s.21)

Ama asıl belirgin olan kötülük, Ali Bey'in babasızlığın yarattığı boşluk ve eksiklik ile ahlaki kötülüğe meyyal hale gelmesidir. Ali Bey'in babası iyi bir örnektir ve oğlunun iyi yetişmesi için de çabalar.

Ali Bey, zengin çocuklarından yirmi bir yirmi iki yaşında bir delikanlıydı. Anasının, babasının bir tanesi olduğundan ve özellikle babası evlat kıymetini gerçekten bildiğinden, İstanbul'da bulunduğu halde, eğitimine eğitim açısından en yüksek dereceye erişmiş soylular kadar itina olundu. (...) Çocuk on yaşında iken birkaç dil bilir, edebiyatçılar arasında yeni yetişenlerin en yeteneklilerinden kabul edilirdi. Hele babasının bizim taraflarda benzeri pek az görülen, yumuşaklık ve şefkati, fitratında olan saflık ve nezakete o kadar kuvvet vermişti ki terbiyesine, davranışlarına bakanlar kendini adeta bir melek zannederlerdi. (...) Ali Bey babasının sağlığında ve hele on dört, on beş yaşına girdikten sonra âlemde öğrenmekten başka önemsenecek, arzu edilecek bir şey bulamaz olmuştu. (s. 19-20)

Görüldüğü gibi Ali Bey, babasının varlığında ahlaki kötülüğün örneği sayılabilecek hiçbir davranışa eğilimli olmaksızın yetişmektedir. Bu noktada kötülüğün asıl ortaya çıkış nedeninin, babanın ölümü olduğu da açıkça vurgulanır. Kötülük, Ali Bey'in hayatında, iyinin eksikliği olarak tezahür etmektedir.

Fakat bu yenilikler dünyası kendi yerinde durmadığından çocuk, yirmi yaşına girer girmez, var olma sebebi fikirlerinin terbiyecisi olan babası ölünce Ali Bey'in halinde birbirini takiben çeşitli bulutlanmalar, çeşitli belalar görülmeye başlandı. (s.20)

Ali Bey'in, yalnız babasının ölümü ile tamamen değişmesi yani "melek" gibi olan yetişkin bir adamın birdenbire kötülüğün faili olması, bireyi ve iradeyi yok sayan gerçekçilikten uzak bir durumdur. Oysa insana atfedilen her türlü davranış, niteliğini irade ile kazanır. Kötülük, niyet ve eylemde iradi vasıf varsa kötülük kabul edilir. Oysa Ali Bey'in durumunda yalnız babanın ölümü, yaratılıştan getirilen bazı eğilimleri belirginleştirerek ve iradeye bağlı değil kaçınılmaz bir gidişatla kötülüğü beraberinde getirir. Bu durumun sebebi Tanzimat zihniyeti ile ilgilidir. Yine Jale Parla, bu durumu şöyle izah eder: Tanzimat yazarlarına göre egemen normlar ve üst beni simgeleyen babanın yokluğunda iradenin de yok olması doğaldır, çünkü onların insan tanımında

irade bireysel değil kolektiftir, yani gücünü bireyin kararlılığından değil camiacı normların doğru ve yanlışlarından alır.⁷⁶

Ali Bey, babasının ölümünden sonra, hayatın anlamını kaybettiğini düşünecek kadar üzülünce, gezmek, eğlenmek gibi çarelerle onun üzüntüsünü dağıtmasının yolu aranır. Böylelikle, sosyal hayatın bir yansıması olarak Çamlıca'daki yaşantı romana dâhil olur. İlk zamanlarda Ali Bey, henüz babasının eğitiminin olumlu etkilerinden uzaklaşmamış olması dolayısıyla bu eğlenceleri, bu hayatı sevmez, kötü bulur.

Bu haller ise Ali Bey'in yaratılışına, eğitimine tamamen aykırı olması sebebiyle bu eğlenceden, kötü bir felaket kadar eziyet duymaya başlar. (s.25)

Önce üzüntüsünü hafifletmesi için bir yol gibi görünen ama Ali Bey tarafından da pek sevilmeyen bu hayat, daha sonra onun tamamen kendisini kaptıracağı ve kötülüğün süregelen bir hal almasına rıza göstereceği bir alışkanlığa, tutkuya dönüşür. İyi niyet, kötü sonucu getirir. Bu değişim için ise kurguya Mahpeyker dâhil olur. Ali Bey, gezme, eğlenme arzusu ile değil ama yanlış yerde tanınmış ve âşık olunmuş yanlış bir kadın sebebiyle kötülüğün faili olur.

Mahpeyker'i Ali Bey'in karşısına çıkararak kötü bir kaderdir. Ama Ali Bey'in bu kaderin elinde oyuncak olmasını hatta cisimleşmesini kolaylaştıran iki noksanı vardır: "Mürebbi-i efkâr"ı olan babası ölmüştür ve insanı insan yapan iradesini yitirir. Bu iki kayıpla, doğal olanla insani olan arasında Tanzimat düşününün çizdiği sınırın ötesine geçip kötü güçlerin elinde bir oyuncak olması işten bile değildir. Öyle de olur. "Fakat biçare ne yapsın ki?" diye araya girer Namık Kemal, "daha arkadaşlarıyla Çamlıca'ya gittiği gün hareket-i ihtiyariyyesinin eceli gelmiş ve belki mezarı orada kazılmıştı."⁷⁷

Ali Bey, Çamlıca'daki hayata alışmaya başlayıp bir de Mahpeyker'e âşık olunca artık kötülüğün hâkimiyetini kuracağı da belli olur. Çamlıca'daki hayatın "yaratılışına ve aldığı eğitime" aykırı olduğu defalarca vurgulanan Ali Bey, değişmeye, babasından aldığı terbiyenin ona yanlış ve kötü bellettiği şeyleri yapmaya başlar; annesine yalan söyler.

Ona göre ise hem yalan söylemek hem de ilk yalanı ile dünyada herkesten aziz bildiği validesini aldatmak ölmekten beter bir azap idi. Lakin zavallı ne yapsın? Doğduğu günden beri alıştığı utanmayı birdenbire terk ederek kendisi için kutsal olan bir kadına nasıl gerçek durumunu açıklayabilirdi? Validesinin doğal olarak duyacağı endişeleri düşünerek, düştüğü bu felaketi ona nasıl söyleyebilirdi? Mecburen, "Dürug-ı maslahat âmiz bih ez rast-i fitne engiz. (İyi niyetle yerinde söylenen (yalan) fitne koparıp herkesi birbirine düşürecek (doğrudan) daha iyidir.)" sözüne uyararak utangaçlığı bırakıp elbette validesini üzmemeyi tercihle titreyerek ve söylediği sözler

⁷⁶ A. g. e., s. 91.

⁷⁷ A. g. y.

dudaklarını yakarcasına ağızdan dökülerek: “Kalemde işimiz çoktu, vapura yetişemedim, belki yarın da yetişemem, merak etmeyin.” dedi. (s.30)

Eserde dikkat çeken bir özellik, yaradılıştan gelen bir takım kötü huylara işaret edilmiş olmasıdır. Ali Bey, yaradılışı gereği inatçı ve düşkündür.

(...) Mizacının bir diğer neticesi olan aşırı düşkünlük ve tutkuya esir olduğu her zaman anlaşılıyordu. (s.19)

Babası ise dünyada hem en büyük olgunlukların hem de en büyük eksikliklerin sebebi olan bu inatçılık huyunu çocuğun tabiatından çıkarmaya imkân görmediği için o eğilimleri daima eğitmek ve düzeltmek yoluna giderek oğlunu bu halden kurtarmaya çalışırdı. (s.20)

Bu özellikler, olay örgüsü ilerledikçe onun felaketlerini hazırlayan iki kişilik özelliği olarak karşımıza çıkar. Yine de inatçı ve düşkün kişiliği, Ali Bey’i kötü bir tip yapmaz; olsa olsa onda bu iki kişilik özelliği kötüdür. Ancak bu iki özellik de kötülük sorununa ait bulgular oluşturmaktan uzaktır. Ali Bey’in kurgulanmasında yazarın Psikanalizm etkisiyle insanın kötü yaradılışlı olduğunu yansıttığına dair bir yorum da Davranışçı ekolün etkisi ile bir insanın kişiliğinin eğitim ve yaşam koşulları sayesinde belirlendiğine ilişkin yorumlar zorlama olacaktır. Bundan başka, İslam inancı ve kültürü gereğince de Ali Bey’e yaradılıştan verilen bu iki özellik sorgulanmamaktadır. Yaşanan her gelişme, babasının vefatıyla sahipsiz kalan Ali Bey’deki bu kötü özelliklerin baskın çıkmasına sebep olmaktadır. Tesadüfler, Ali Bey’de mevcut iki olumsuz özellikten daha çok, kötülüğün sebebi olma rolünü üstlenmektedir. İnsanın yaradılışından bahsedilirken Mahpeyker’in adeta *şeytanlaştığı* romanda, onun çocukluğuna ve ilk gençliğine dair bulgular, Davranışçıların kuramıyla bağıntılı görülebilir. Mahpeyker, kötü bir evde doğmuş, çocukluğunu ve ilk gençliğini her türlü ahlaksızlığın içinde geçirmiş, akrabaları tarafından başka adamlara satılarak sermaye olarak kullanılmış ve böyle başlayan bir hayatın sonunda kötü yola düşmüştür. Bu kadın, şehvete, kibre, hırsa teslim olmuşsa ve bu özelliklerin onun doğasında bulunduğu savunulmuşsa da, yetiştirilme tarzındaki kusurların etkisi açıklayıcı kabul edilebilir ve hatta bu unsurların varlığı romanı gerçeğe yaklaştırır. Kötülüğün kaynağı ve sebebi ile ilgili olarak yapılan tartışmalarda, Tanrı’nın kudret ve iyiliği sıkça sorgulanmıştır. Özellikle doğal kötülüğün varlığı, yani insani bir sebep yokken ortaya çıkan kötülük, Tanrı’nın sorumluluğunda görülmüştür. Doğal kötülük olarak kabul edilen afetlerden başka, sebepsiz yere tamamen yaradılış özellikleri sebebiyle kötü olan insanlar da bu sorumluluğu Tanrı’ya yüklemekte örnek olarak kullanılmıştır. İşte bu noktada, yazarın, Mahpeyker’in tipik kötülüğüne yetişme şartları ile zemin hazırlaması, kötülüğü sadece

yaradılış özelliği olmaktan çıkarıp hayat koşullarının kişiye yansması haline de getirmiştir.

Hanımefendi ki ismi Mahpeyker'dir. Ahlak ve terbiyeye büsbütün Ali Bey'in zıddı olarak, gayet namussuz, alçak bir aile içinde yetişmiş ve ergenlik zamanına erişir erişmez her çeşit rezillikte bunları kendisine öğretenlere üstâd olmuştu. Okuyup yazmakla biraz uğraştığı ve vaktinin çoğunu namussuzlukta meşhur kadınların toplantılarına katılmakla geçirmesi sebebiyle bir kat daha kuvvet bulan hilekâr zekâsı öyle bir derecede idi ki peri güzelliğinde Haccac kuvvetinde bir şeytan yaratılmış olsaydı, istediği adama hükmetmekte bu narin kadın kadar maharet ya gösterir ya gösteremezdi. Bununla beraber sonsuz derecede isteklerine mağlup olduğu gibi ahlakça dahi sevdiği adamları hâkimiyeti altında tutmayı isterdi. Ve hatta bu yoldaki teşebbüslerinin hepsinde her istediğini yapmıştı. Güzel erkekleri çok severdi. Yılan, bir adamı nasıl sararsa bu da öyle sarmak isterdi! Mezar vücudu nasıl kucaklarsa bu da öyle kucaklamaya çalışır onun yalnız kendisinin olmasını ister zavallıya artık dünya yüzü göstermezdi. (s.38)

Yukarıda belirtilen özellikleri ile Mahpeyker, doğrudan kötü bir tiptir. Bu dönem anlatılarında, daha evvelkilerin de tesiriyle kötü insanların çirkin, iyi insanların güzel çizilmesine Mahpeyker'de uyulmamıştır. Mahpeyker şeytan kadar kötü, fakat çok da güzeldir. Yine de, onun içi o kadar kötüdür ki, bu güzellik unsurları onda canavarca bir çirkinlik meydana getirir. Özellikle, namuslu, temiz ve güzel Dilaşub'un kişi kadrosuna dâhil olmasıyla Mahpeyker'in erkekleri peşinden koşturan güzelliği, kötülüğün somutlaşmış sureti olarak tasvir edilmektedir. Hatta ona kendisini kaybedecek ve türlü felakete sürüklenmeyi göze alacak kadar âşık olan Ali Bey bile Mahpeyker'in hayalini melek kıyafetine girmiş bir şeytan olarak görür. Erkek cinselliğinin de birbirine zıt iki nesnesi vardır; bunları, iyi yürekli, müşfik, kurtarıcı güzel kadınlar ve kötü yürekli, şehvetli, öldürücü güzel kadınlar olarak gruplayabiliriz. İntibah romanından çıkaracağımız bir genellemeyle: Dilaşublar ve Mahpeykerler.⁷⁸ Ali Bey'in, bu kadın için feda ettiği istikbali, kalbini kırdığı annesi ve arkadaşları ile ilgili hisleri vicdanını rahatsız eder. Mahpeyker, kötülüğün sembolü olarak Ali Bey'e pek çok ruhani sıkıntı yaşatmaktadır. Mahpeyker'in yaptıkları, insan eliyle gerçekleşen kötülüklerdir; psikolojik ve fiziksel olarak da acı vermektedir. O halde, doğal kötülüğün, romanda adının anılmasından başka kullanılmadığı ama romanın adeta ahlaki kötülük ekseninde

⁷⁸ A. g. e., s. 93.

kurgulandığı söylenebilir. Elbette, bu kötülüklerin bu kadar tipleştirilmesinde ve birer simge haline getirilmesinde zihniyetin tesiri olarak ders verme ve halkı eğitime arzusu da vardır. Şu halde, romanda yer alan kötüler, abartılmış olsalar dahi, devrin toplumsal ve kültürel hayatını tehdit ettiği varsayılan gerçek kötülerdir de. Yabancı kadınlar, bu tehditlerin gerçek hayattaki algısına uygun olarak romana dâhil olmuştur ki en belirgin işlendiği eser Felâton Bey ile Râkım Efendi'dir. Ancak bu romanda yabancı kadının yerini, tehlike bakımından onlardan geri durmayan bir Türk kadın almaktadır. Burada kadını kötüleştiren ve şeytanlaştıran anlayış, aslında ilk çağlardan beri sanat eserlerinde ve toplumsal hayatta kendisini gösteren yargıların tezahürü olarak yorumlanabilir. Mahpeyker hafifmeşrep bir kadındır, bir fahişedir ve bu özellikleriyle şeytanîdir. Onun yaşadığı ev de bir "kötülük yuvası"dır. Romandaki her türlü kötülüğün merkezinde de Mahpeyker yer almaktadır. Mahpeyker'in yaşantısı tamamen kötüdür ve bunlar ahlakî kötülük örnekleridir. Ahlakî kötülük Mahpeyker ile geçirdiği günlerde Ali Bey'e de yansır, onun aldığı aile terbiyesini yok eder.

"Validem nerden duyacak? Yanında olmayınca içki içtiğimi nerden bilecek? Yoksa yanınızda içki içince ayılmadan ayrılacak mıyım? Siz lütfedin de bir kadeh rakı verin! Oldu olacak eğlencemizin o tarafını olsun noksan bırakmayalım." şeklinde bir konuşma geçtikten sonra Mahpeyker: *"Mademki emrediyorsunuz karşı gelmek bendenizin haddi midir? gibi yapma bir isteksizlik göstererek kadehi doldurdu, eliyle Ali Bey'e içirdi. Bu ilk vuslat meclisi ve ilk şehvetli öpücük heyecanlarını tamamlayan bu ilk küçük içki gayet hafif bir neşe ile Bey'in fikrinde gizli olan terbiye kurallarını da temelinden srsmaya başladı. (s.83)*

Zamanla bu kötülüklere alışan Ali Bey, ilk zamanlarda onları yadırgarken sonradan onların esiri olur. Mahpeyker'in *namussuzluğunu* sindirmesinin ardından neredeyse onun bütün kötü alışkanlıkları Ali Bey'e de sirayet eder. *Mahpeyker'in namussuzluğuyla beraber içkiyle dost olacak kadar kötü huylu olması* (s.81) Ali Bey'in *iyice canını sıkırsa da* (s.81) Ali Bey hemen o akşam içkiye de alışarak bu kötücül bulunan davranışı da benimser. Ali Bey'in Mahpeyker sebebiyle edindiği bir kötü huy da yalandır. Ali Bey, Mahpeyker'le tanışmadan önceki hayatının aksine, pek çok vicdan azabına rağmen, bu kötü davranışları sergilemeye devam eder. Annesini üzmemek istemediği için yalan söylemeye başlar, bu yalanlar Mahpeyker ile birlikte olmak içindir ve yalan söylemeye başlayan Ali Bey, sonraları vicdan azabından da uzaklaşarak bu davranışı sürdürür yani kötülük bir kez ortaya çıktıktan sonra devam eder ve süreğen bir hal alır.

Ali Bey, ilerleyen zamanda Mahpeyker'in kendisini aldattığını düşünerek ondan ayrılır. Burada ayrılığın sebebi Mahpeyker'in kötülüğü değil, Ali Bey'in kıskançlığıdır.

Ali Bey, Mahpeyker'den nefret etmeye başlar. Bu nefret onu Mahpeyker'den uzaklaştırır. Nefret, algısal olarak kötülüğe yakın durur. Ancak burada Ali Bey nefretiyle yani bir kötülük unsuru ile maruz kaldığı ve alet olduğu esas kötülükten kurtulmaktadır.

Bir yarım saat daha her dakikası bir kabir azabı gibi olan zaman geçirdi. Fakat gitgide etrafına baktıkça önceleri ruhani bir cennet zannettiği köşk, gözünde adi bir musibet zindanı, Mahpeyker'in güzel yüzü ise bütün etleri dökülerek çirkinleşmiş bir iskelet gibi iğrenç ve zehirli gülücükler dağıtmaktaymış gibi görünmeye başladı. Önceden kendinde can kuvveti bildiği nağmelerin sesi kulaklarına "Benden sakın ki zorlu belayım" feryadı gibi dehşetli gelirdi. (s.103)

Şehvetinin isteklerine esir olan ve bu dayanılmaz hakareti kabul etmekten başka çaresi kalmayan Mahpeyker, üzüntüsünün şiddetinden kapının önüne yığılarak: "Allah aşkına beş dakika beni dinle de suçum varsa o vakit öldür." sözleriyle Ali Bey'in paçasına sarılmak istediye de Ali Bey ayağıyla göğsünden iterek oluşturabildiği daracık geçitten bahçeye atıldı. Etrafa attığı vahşi, korkunç bakışlarla o kötülük yuvasına sonsuza dek veda etti. (s.108)

Ali Bey, artık kötü kabul ettiği Mahpeyker'den böylelikle kurtulduğunu düşünür. Hatta Mahpeyker kendisini affettirmek ve Ali Bey'i kendisine döndürmek için bir mektup yazdığında Mahpeyker'in kötülüğünün ayırdında olduğunu açık eden bir cevap da yazar.

Hanım! Maşallah adam aldatmakta İblis'e meydan okumaya başladınız. Kendinizi öldürmekten bahsediyorsunuz. Kararınız gerçek bile olsa, gerçekten layık olduğunuz bir cezanın yerine getirilmesinde siyaset cellâtlarının vazifesini ellerinden almış olursunuz. Benim için zaten varlığınızla yokluğunuzun hiç farkı yoktur ki öldüğünüzü ya da yaşadığınızı düşünüyüm. Eğer dünyadan giderseniz maskara maskesi kadar sahte bir güzellikle ücretli ağlayıcı feryadı gibi bir takım sadakat delillerinden kendilerini kurtaramayan namuslu insanlar sevinsin. Gönül meselelerini bir tafra bırakalım da biraz akıllıca düşünelim: Sizinle olan dostluğumda pekâlâ tecrübe ettim ki insanın yalanla uyuşması mümkün olmadığı gibi doğruluk erdemi ile kötü ahlak arasında bir uyumu sürekli sağlamak mümkün olmayacak. Ben gönlümü emanet edecek namuslu bir gönül buldum. Siz arzularınıza oyuncak olacak başka bir eğlence düşkünü bulmakta elbette zorlanmazsınız. Benim için cana kıymak değil, bir saatlik eğlenenizi bile feda edemeyeceğinizi bilmeyecek kadar aptal olmadığımından siz bu işten vazgeçseniz gerçekten minnettarınız olacağımı açıklarım. (s. 121)

Ali Bey'in bu tavrı bir anda gerçekleşen bir uyanıştır. Yine bir dönem özelliği olarak bu uyanışın ardından ıslah olur. Ancak Mahpeyker, Ali Bey'in bu cevabından sonra ondan intikam almaya karar verir; kötülüğün faili olarak Mahpeyker bu sefer Ali Bey'i cezalandırma niyetindedir.

Kötü kadın, hemen o dakikadan itibaren (intikam) amacın nasıl ulaşacağını düşünmeye başladı. (s. 121)

Öte yandan, kötünün karşısına onun tam zıddı olarak iyi de koyulur. Ali Bey'in annesinin, durumu öğrenerek, oğlunu Mahpeyker'den kurtarmak için, Dilaşub'un eve alması bu duruma örnek teşkil eder.

Şeytani yenmek için melekten yardım gerektiği gibi kötü bir güzelliğin tesirlerini olsa olsa namus ile süslenmiş bir güzellik mahveder. (s.91)

Dilaşub hem Mahpeyker'den daha güzel hem de onun tam zıttı şekilde iyi ahlaklıdır.

Dilaşub, sırma gibi parlak sarı, alnı, temiz vicdanının aynadaki yansıması denecek kadar duru beyaz, kaşları zülfüne nispetle biraz kumrala yakın ve biraz kalın olmakla beraber biraz da yay gibi, gözü açık mavi, sevdaya düşürecek derecede mahmur, çehresi âşıkane bir soluk beyaz üzerine güzel bir gül pembeliğine yakın renk ile süslü, burnunun rengindeki temizlik ile uyumundaki hoşluk, açılmasına bir gün kalmış bir zambak goncasına benzer; dudaklarının gerek inceliği ve gerek pembeliğinin parlaklığı birbirine sarılmış iki gül yaprağını andırarak aralarında inci dişleri şebnem damlası gibi görünür; çenesi daha yaprakları perişan olmamış bir beyaz katmer gül zannedilir; hele boynu şeffaflığından dolayı damarlarının dış vuran hoş rengiyle o kadar parlak görünüyordu ki ancak ay parlaklığıyla on eşit olabilirdi. Boyu bir kadına yakışacak derecede uzun ve her erkeği âşık edecek kadar narindir. Beli on iki yaşındaki bir çocuğun koluyla tamamen sarılamayacak kadar ince idi. Bununla beraber baştan ayağa bütün vücudu hafifçe baliketi dolgunluğunda olduğundan göğüsleriyle omuzlarının birleştiği bölgelerdeki en küçük kemik çıkıntısı bile görünmüyordu. Ve nazik parmaklarının her boğumuna bile büyücek bir inci tanesi sığabilirdi. (s.92)

Önceden yazdığımız tariflerden anlaşılacağı üzere Dilaşub, Mahpeyker'den kıyas kabul etmez derecede güzel olduğu gibi, namus ve sadakati, güzelliğinin kıymetini kat kat arttırmakta idi. (s.114)

Dilaşub, bu yönleri ile Mahpeyker'in tam karşısına yerleştirilen ve ruhi derinliğe, karakter tahliline gerek duyulmadan çizilen bir iyi tiptir. Onun romandaki varlığı iyiliği temsil etmekle beraber Mahpeyker'in şahsında vücut bulan kötülüğü de vurgulamak içindir.

Görüldüğü gibi romanda güzellik, salt iyi değildir. Güzellik, kötü ve hatta şeytani olabilir. Burada güzelliği iyi yapan onun namus kavramı ile birleşmesidir ki bu durum güzelliğe ahlakî bir boyut kazandırmaktadır. Mahpeyker'in güzelliğinin bu boyutta bir manası kalmazken Dilaşub'un güzelliği yücelmektedir. Dilaşub, Fatma Hanım'dan kötü muamele görmez, zamanla Ali Bey de onu sever, ona iyi davranır. Ama Dilaşub, sonunun kötü olacağını sezerek üzüntü duyar, bu üzüntüsünün sebebinde gizler.

Bununla beraber Dilaşub'da yine bir durgunluk görülüyor ve Hanım bu hali de kızın utangaçlığına veriyordu. Hâlbuki hüznüne sebep aşkın başlangıcında ortaya çıkmış olan kötü sonuçlar hakkında aklına gelen kötü ihtimallerdi. Neyse ki kız mertçe bir mücadele ile kendini üzüntülü halini sezdirmemeyi başarabildi. (s.117)

Gerçekten de Dilaşub, bu endişeleri ile psikolojik bir kötülüğe maruz kalmaktayken romanın sonunda hem fiziksel acı veren kötülöklere hem de psikolojik acı veren kötülöklere maruz kalır. Onun kötölökle ilişkisi yalnız on maruz kalmaklardır ki bu yönü ile Dilaşub da bir kurbandır.

O iyidir ancak *kaderi kötüdür*. Dilaşub, romanın sonunda Ali Bey'in hayatını kurtarıırken Mahpeyker ve onun tuttuğu cellât tarafından, fiziksel kötülüğün son kertesi olan ölümlle karşılaşır, bir cinayete kurban gider. Daha öncesinde de Mahpeyker'in evinde fiziksel ve ruhsal işkenceye maruz kalır. Bu kötülüklerin kaynağı Mahpeyker'dir fakat Mahpeyker'in düşmanlığına sebep de Ali Bey'dir. Dolayısıyla romanda dolaylı olarak Ali Bey, Dilaşub'un maruz kaldığı işkenceler ve ölümden mesuldür. Ayrıca, iftiralara koşulsuz inanarak Dilaşub'a şiddet uygulaması, onun haysiyetiyle oynaması, ona hakaret etmesi ve bir esir olarak onun, ölüme kadar gidecek yolda Mahpeyker'e satılmasına sebep yine Ali Bey'in kötülükleridir. Bu özellikler Ali Bey'in kötü bir tip sayılmasında yeterli değildir zira bunlar bilinçle zarar vermek gayeli kötülükler değildir, kişisel olarak maruz kalınan kötülükler ve üçüncü kişilerin kötü niyetlerinin hazırladığı tavırlardır. Bu davranışlar Ali Bey'i kötülüğe maruz kalan ve düşkün yaradılışlı bir tip olmaktan uzaklaştırır; iyiyi de kötüyü de kişiliğinde barındıran bir karakter olarak karşımıza çıkarır. Nitekim Ali Bey de, romanın sonunda istemeden sebep olduğu bu kötülüklerin acısını çeker.

Ali Bey'in annesinin oğlu ile ilgili olarak ikbal hırsından başka bir kötü özelliğinden bahsedilemez. Fatma Hanım, daha ziyade Ali Bey'in Mahpeyker'e âşık olup birtakım ahlaki düşkünlükler sergilemesi ile psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalır. Belirgin bir örnek ise Dilaşub'un evden gönderilmesinden sonra Ali Bey'in annesine düşman olarak söyledikleri ve hatta ölümünü bile umursamayışdır.

Ali Bey'in aşağılık eğlencelerle terbiyesi o kadar bozulmuş, ahlakına o derece bozukluk ve nimete karşı o kadar çok nankörlük çökmüştü ki kendini senelerce karnında, kucağında taşıyan validesinin yirmi günden fazla süren ölümcül hastalığında ancak bir kere yanına uğrayarak onda da: "Ne yapalım? Herkes yaptığını bulur. Evin içine soktuğun fahişe ikimizi de bu hale getirdi." diye taş kalpli bir tavırla söylediği bir takım sözler zavallı kadını ölüm döşeginde kabir azabına uğrattı. Hatta validesinin cenazesine bile gelmeyerek gariban cenazesini azadlısı, bazı yrdımseverlerin yardımıyla kaldırttı. Hanımefendi uğradığı belayı sırf kendi kötü talihinden bilerek yine son nefesini oğlunun hayrı için dua ederek tamamlamıştı. (s.146)

Aslında Dilaşub'un kötülük yapmayacağından emin olan Fatma Hanım'ın onun satılmasına engel olmayışı, hekim tavsiyesi ile oğlunun sağlığına kavuşması içindir ki bu mesele onu derinden üzer. Bu tepkisizlik, bilinçli bir kötülük olarak değil bir çaresizliğin pasifliği olarak sunulmaktadır. Fatma Hanım'a göre *Dilaşub'un satılması kötünün en iyisidir.*(s.137) Aslında Dilaşub'un satılması, bir kötülüğe maruz kalma durumu olsa da, onun için Mahpeyker tarafından irade edilen kötülükler silsilesinin de başlangıcıdır. İntikam almaya karar veren Mahpeyker, öncelikle Dilaşub'un ahlaken düşkün bir kadın olduğu yönündeki bir dedikoduyu yayar.

Lanetli grubun amacını gerçekleştirmeye işin bu derecesi yeterliydi. Fakat berikiler, galibiyet silahları altında can veren biçarelerin ölü organlarını parçalamadıkça rahat etmeyeceklerdi. Arap, yine sözüne devamlı: “Sen galiba Dilaşub’dan bahsediyorsun. Biz onu daha önceki hanımın yanında bilirdik. Aşuften kendisi bir kapı mandalı buluncaya kadar pekâlâ sabretti. Fakat önceden bize gönül yüzü göstermekten geri kalmazdı. (s.130)

Planın bir parçası olarak Dilaşub’a atılan bu iftira, Ali Bey tarafından sorgusuz sualsiz doğru kabul edilir böylece Dilaşub’u yalnız ve kötülüklerle karşı savunmasız bırakacak süreç başlar. Böylelikle Dilaşub, hem Ali Bey hem de Mahpeyker ve Abdullah Efendi tarafından kötülüğe maruz bırakılmış olur. Mahpeyker’in Dilaşub’a uyguladıkları, tamamen bilinçli ve iradi kötülüklerdir; hem psikolojik hem de fiziksel acı vermeye yöneliktir. Vahşet içeren ve insan varlığına yönelik olan kötülükler Mahpeyker’i, ahlaki bakımdan tipik bir kötü kadın olmanın ötesinde, nitelikli ve bilinçli bir kötülük faili de yaparken, Dilaşub’un maruz kalandan öte bir kurban olduğu kabulünü güçlendirir.

Dilaşub, kaderinin yakasına sarılan bela pençesinin ne kuvvette bir şey olduğunu tamamiyle anladı. Aniden kalbine hücum eden sonsuz ayrılık ve daima aşağılanma endişeleriyle öyle dayanılmaz bir ıstıraba uğradı ki hemen o dakikada ölümüne yaklaşmış felçli gibi hareket edemedi, bir tarafa yığıldı. (s.141)

Dilaşub’da, güzelliği ve huyunda varolan üstünlüklerin hepsinden çok Mahpeyker’in hasedini asıl kabartan kızın namuslu olmasıydı. Bu yüzden kötü kadın her şeyden fazla biçarede onu yok ederek kendi derecesine düşürmek istiyordu. Cellâtlara hayret verecek işkenceler hazırladı. Aylarca uğraştı, günahsızın elini bir erkeğin eline değdirmeyi başaramadı.

O kadar eziyet ve mağduriyet içinde kalan kadıncağız, öyle açıkça günahların işlendiği bu kötülük yuvasında namusunu, sevgi sadakatinin harikulade kuvvetiyle koruyarak hem hakkında meydana gelen kötü yargılarından dolayı Bey’inden manevi bir intikam alır ve hem de kahrının pençesinde esir olduğu rakibesini lanetli eziyetlerini tesirsiz bırakarak kendinden çok rakibesini yaralardı.

Uzun bir süre sonra Mahpeyker, Dilaşub’un temiz yaradılışını bozmadığı için ümitsizliğe düştü. Zavallıyı, kendini bir kere kuyuya, bir kere de pencereden sokağa atmak üzereyken tuttuğu için ölmesi halinde karşısında nefretini giderecek bir canlı görmemek arzusuna düştüğünden, her türlü hakaret ve eziyetine devam etmekle beraber namusunu mahvetmeye götürecek hareketlerden şimdilik vazgeçmişti. (s.142)

Mahpeyker’in Dilaşub’a yaptıkları bir intikam arzusu ile açıklanmaktadır. Ama onun asıl amacı Ali Bey’in sevgisini kazanmaktır, bu konuda hâlâ umudu vardır. Ancak Ali Bey’den gördüğü direnç karşısında sevgisi nefrete dönüşür ve onu öldürmeye karar verir. Yani yeni bir kötülük eylemi planlar. Böylece olayların da çözümüne yaklaşılır.

Mahpeyker, uğradığı hakaret darbesinin ilk tesirinden kurtulunca gönlüne, gördüğü nefretten korkunç, uğradığı hakarettten öldürücü birtakım hisler hücum edince artık Ali Bey’i önceki gibi nazlı bir âşık değil, kanlı bir düşman gibi görmeye başlamıştı. (s.153)

Mahpeyker, yaradılışının kötülüğünden kaynaklanan şiddetli nefreti ile beraber o zamana kadar en şiddetli intikamı cariyeye dövmek, rakibiyle alay etmek, âşık üzmetten

ibaret gördüğü için ilk başta vicdanının sesi, karar verdiği kanlı fikri gözünde canlandırdıkça yaşadığı şeylerden dehşete düşen sevdazedeler gibi kalkıştığı iş karşısında titremeye başladı. (s.155)

Mahpeyker, kararını kesinleştirdikten sonra kötülükten zevk alan biri halinde çizilir; olay örgüsü ile koşut olarak Mahpeyker'in kötücüllüğü de nitelikli hâle gelmektedir.

Mahpeyker ise, yalnız lanet niyetiyle kanaat edemeyerek kan yalamakta lezzet bulan vahşi hayvanları bile iğrendirecek derecelerde bir intikam daha almak düşüncesine kalkıştı. Bu düşünce ise Ali Bey'in cesedini, onun hayaliyle yaşayan Dilaşub'a kanlar içinde göstermek ve o şekilde biçarenin topraktan olan vücudunu, canlanmış bir ölü gibi bela içinde kalmış bir ruh haline getirerek mezarına göndermekti. Ali Bey'den sonra kızın da yaşamasına izin vermeyeceği için seçeceği hareketin gizli cinayetin ortaya çıkmasına sebep olabileceğini dahi düşünmedi. (s.158)

Dilaşub, gerçekliğin biraz da ötesine varan bir idealize iyilik ile kendi canını feda ederek Ali Bey'in hayatını kurtarır. Böylece Mahpeyker'in tipik kötülüğünün karşısında Dilaşub'un tipik iyiliği pekişir ve Ali Bey'in hataları burgulanır.

Bu kadın sanki masum bir validenin vefatından sonra oğlunu kötülüklerden korumak için görevlendirilmiş bir melekti. (s.163)

Dilaşub'un esareti zihniyetin de bir yansımasıdır ve kötüdür. Sergüzeşt'teki gibi temel mesele esirlik, cariyelik değilse de Dilaşub'un bunca kötülüğe maruz kalmasında onun kimsesizliği ve "sahipleri"nin onun üzerinde istediklerini yapma tasarrufunu ellerinde bulundurmaları etkilidir.

Bir biçare ki en çok şefkat ve barınmaya ihtiyacı olduğu masumiyet zamanını, esaret gibi en kötü bela olarak bilinen bir felaketin her çeşit sıkıntısı içinde geçirmiş, bir zavallı ki ömür rüzgârının sıcak ve soğukluğu arasında bu ilkbahar mutluluğu sayılan gençliğinin başlangıcı gibi en şiddetli duygulardan olan bir tutkunun bin türlü felaketlerle geçen hayat macerasını ne kadar hayallerden sıyrılmış bir halde düşünebilirdi. Vücudu ruh için, dünyayı da vücut için mezar olmaktan başka bir şey olarak göremiyordu. Ve bunun üzerine ölümü ne derecelerde müthiş, ne derecede mutlulukların sebebi saysa yine de hayatı tercih etmek doğaldır.(s.167)

Gerçekten, romanda kötülüğü gerçekleştirenler ve kötülüğe maruz kalanlar iradelerini kullanmaya muktedirdir. Bir melek kadar namuslu, ahlaklı, güzel ve iyi olan Dilaşub ise esareti sebebiyle bu kudretten mahrumdur ve çaresizce en büyük kötülere maruz kalır.

Dilaşub, Ali Bey'in kılığına girerek onun yerine ölmeyi tercih edince Ali Be de onun masumiyetine ikna olur. Bu defa, psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalan Ali Bey'dir. Çektiği acı öylesine kuvvetlidir ki, Dilaşub'un ölmesinden cehennemde acı çekmeyi tercih eder.

Ali Bey, biçarenin vücudunda ufak bir görünce, deli gibi bir telaşla yanına koşarak birkaç dakika hiçbir şey söylemeye güç bulamadan elini, yüzünü öptükten sonra: "Dilaşub! Seni bu halde görmektense zebaniler elinde ilelebet azap çekmek, bin

kat hayırlıdır. Sana ben kıydım. Allah belamı vereydi de dünyaya gelmez olaydım!” (s.171)

Ali Bey, Dilaşub’un ölümüne sebep olan Mahpeyker’i de öldürür. Cinayet, insan eliyle gerçekleştirilen iradi bir kötülüktür ancak burada Mahpeyker’in öldürülmesi bir kötülük örneği olarak sunulmaz, bu ölüm daha ziyade hak edildiği düşünülen bir cezadır.

Ahlaksız kadın, ne suretle canını kurtarabileceğini artık düşünemeyerek merhamet isteyecek sebeplerin her birini sıraladıktan sonra Dilaşub’un ruhuna yemin vermek gibi bir küstahlığa cesaret edince, Ali Bey Mahpeyker’in böyle kendini idam ettirdiği adamı, suçunun bağışlanmasında aracı kılarcasına yaptığı bu ahlaksız isteği karşısında öyle hale geldi ki, dünyada kendi için tek zevki, geri kalan ömrünün tek lezzeti olan intikamdan dahi vazgeçerek memnuniyet dolu bir feryatla hemen bıçağı fahişenin beynine sapladı. Canını cehenneme gönderdi. (s.176)

Ali Bey de Dilaşub’un ölümünden ve tüm yaşadıklarından duyduğu acıya fazla dayanamaz. Bir kısmında kendi kabahatlerinin de etkili olduğu açık edilen kötülüklerden sonra, kederden ölür. Böylelikle Ali Bey de birtakım kötülüklerle sebep olmakla, rıza göstermekle, engel olmamakla birlikte kötülüğe maruz da kalan bir adam olarak karşımıza çıkar.

Yalnız, Ali Bey, birkaç ay hapiste kalarak, ancak hükümet izin verdikçe validesinin mezarına gider, orada gerek onun ve gerek Dilaşub’un kara topraklarını gözlerinin yaşı ile ıslatırdı. Ne faydası var ki bu pişmanlık zavallının altı ay içinde kederle ölmesinden başka bir şeye yaramadı. Meşhur bir atasözüdür ki; Son pişmanlık fayda vermez! (s.178)

Romanın, üzerinde fazla durulmayan ve işlevsel bir figür olarak kullanılan bir diğer kötü tipi Abdullah Efendi’dir. Her türlü ruhi ve fiziki kötülüğü kişiliğinde ve bedeninde taşıyan bu adam aynı zamanda bir ahlaksızlık ve namussuzluk örneğidir.

Abdullah Efendi, Suriye’nin en ahlaksız alçaklarından olarak, ortak olduğu birkaç taciri hileleriyle batırmak sayesinde bir hayli servet meydana getirmiş ve özellikle Mısır ile yaptığı ticaretle yanılmaz bir maharet, azalmaz bir gayret göstererek zenginlikle şöhret bulan sayılı kişiler arasına girmişti. Yaşı 70’i geçmişti. Kadınlarla oynaşma yolundan kendini alamadığı gibi yüzü pek fazla çiçek bozuğu olmakla birlikte rengi melezi andırır derecede esmer, gözleri birkaç defa çektiği Mısır göz hastalığından kalma olarak hem perdeli, hem çipil, burnu hiçbir vakit derdinden kurtulamadığı frengi hastalığından çürümüş Frenk inciri gibi hem iri, hem çentik, birkaç çürük diş ile çirkinliği bayağı iğrençlik derecesine ulaşan ağız geniş, bıyığı, sakalı ise uyuz havyan tüyü kadar seyrek bir şey olarak kötü ahlakının da kadınlarca güzellikle kabul görmesine yetmediğinden, musallat olduğu kötü kadını altınlara boğmakla beraber her türlü davranış eğlencesinde serbest bırakmak, yalnız ara sıra birkaç saat iltifatıyla kanaat etmek, artık onun tuttuğu bir yol olmuştu. (s.100)

Mahpeyker’e tutkun olan Abdullah Efendi onun bütün masraflarını da üstlenmekte; kötülüğü bununla da desteklemektedir. Mahpeyker, romanın sonunda intikamını almak için ondan yardım ister. İsteddiği şey Ali Bey’in öldürülmesidir. Bu olay Abdullah Efendi için sıradan bir iştir ve bir sıkıntı hali yaratmaz. Burada vahşet

kavramı ile ilgili olarak ortaya atılan fikirlere değinilebilir. Reemtsma, vahşetin ortaya çıkışında iki tür insandan bahsetmektedir. Bunlardan ilki kötülüğü irade eden ve içlerinden gelen saldırganlık ile yapanlardır ki romanda bu sınıfa dâhil edilebilecek kişi Mahpeyker'dir. İkinci grup vahşet işçileridir yani aldıkları öldürme emrini uygulayanlardır ve onlar yaptıkları işi olağan karşılamaktadır. Abdullah Bey de bu ikinci sınıfa yakındır. Her ne kadar, Reemtsma'nın vurguladığı, kendisine meşru zeminler bulan ve işkence ile vahşileşen kötülük ise de, vahşet işçileri bu işi uygarlık gereği yapmaktaysa da belki daha az derinlikle ama aynı akıl yürütmeye bu tasnif İntibah'ta da uygulanabilir.

Abdullah Efendi ömrünün başından beri âlemde her ne varsa istediğini yapmak gücüne sahip olanların faydalanması için yaratılmış olduğunu düşündüğü için, servetini arttırmak yolunda ocaklar batırmayı, yün kırmak ve süt sağmaktan farklı görmediği gibi sefahati uğrunda adam öldürmeyi de eğlence için ava çıkmak gibi eğlenceli sayacak kadar vahşi bir kalbe sahipti. (s.155)

Abdullah Efendi'nin sonu da tıpkı Mahpeyker'inki gibi hak ettiği bir son olarak sunulur.

Abdullah Efendi, yaşanan olayları işittiği zaman kötü insanların hiçbir vakit kurtulamadıkları kalp zayıflığı sebebiyle korkusundan öldürücü bir felce uğradı. (s.178)

“Sergüzeşt”te, henüz eserin başında, esir ticareti yapan Ömer, ilk kötü tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada tek düşüncesi ile kendisinin de dâhil olduğu insanlığın kişisel çıkarından başka bir kısmın gelen felaketlerden etkilenmez, bir şarkıcının sesiyle bir kızın ağlamasını bir sazın sedasıyla bir hüsn-i bi baharın istirahatını ayırmazdı. İnsanlık görevlerinden iki şeyi mukaddes bilirdi. Biri ticaretin yükselmesine vasita olarak odasının duvarında asılan kırbacı, diğeri evine giren zayıf yaratıkların kimsesizliği idi.(s. 16)

Bu esirci, tıpkı “İntibah”ın Abdullah Efendi'si gibi hem çirkin hem de kötüdür. Sadece esir tüccarı olması değil, elindeki esirlere kötü davranması, onlara şiddet uygulaması onu tam bir kötü tipi yapmaktadır. Uyguladığı kötülük eylemleri de insan varlığına ve onuruna yöneliktir.

Romanın başkişisi Dilber, henüz çocuk yaşta esir tüccarlarının eline düşer ve memleketinden, sevdiklerinden ayrılır. Romanda bu ayrılık, esir alınan kişinin kimsesizliği pek çok kez içine düşülen kötü durumun duygu halleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilber, ilk olarak satıldığı evde sürekli kötü muamelelere maruz kalmaktadır. Evin Hanımı da yüzeysel bir kötü tip olarak çirkin ve kabadır, merhametsizdir. Ama aynı zamanda bu kadının, kocası tarafından kötülüğe maruz bırakıldığının da altı çizilmektedir.

(...) Zaten hiç çocuk sevmez, hiç kimseye acımazdı. Gençliğinde, ara sıra kendisini döven kocasının vahşice davranışlarını görmüş ve en nazik yaratılan bir kadını bile en azgın hayvan çevirecek kadar üzücü olan kıskançlığı çok çekmiş, hele bir zamandan beri kötü idare ve kötü bir iş işlemesinden dolayı yüksek hükümetin hükm-ü adaletiyle kocasının görevden alınma ıstırap ve üzüntüsünü duymuş, bunların hepsi kalbine cımasızlık ve neşesizlik getirmişti. (s. 21)

Bir zamandan beri kocasının alışverişinde görülen başarısızlık ve eviyle ilgilenmemesinde de görülen müşkülât zaten öfkeli olan mizacın günlerce devam eden bir neşesizlik getirdiğinden o kadar sevdiği kızının eksik terbiyeden doğan bir çocuk gururu ile ettiği şikâyet üzerine; “Buraya gel pis Çerkez, buraya gel. Murdar dilenci!” diye Dilber’i odasına çağırıldı. Çocuk odaya girdiği zaman o rastıklı kaşlarının altındaki sönük, beyazı siyahından büyük gözlerini açarak; “Şimdi dilenciligi öğrendin mi?” sorusuyla bohçanın içinde ne kadar şeker, meyve varsa pencereden aşağıya attı. Kötü kalpli kadın... (s.24)

Dilber sadece hanımından kötülük görmez, evin Arap azatlısı Taravet de ona düşmanca davranmaktadır.

“Haydi, su getir, tembel, sonra akşam yemeği yetişmez.” diyordu. Çocuk olduğu yerden kımldayarak; “Artık su getiremem.” dedi. Taravet, ağacın aşağısından bakıp da yukarıdaki kuşları düşüren bir yılan gibi beyazları kan içinde ve yalnız o gözlere özgü vahşiyane bir bakışla ocaktan yanar bir odun çıkararak Dilber’e doğru yürüyünce çocuk üzerine bir yanardağ geldiğini veyahut elindeki topuzuyla yanında bir zebani dolaştığını görünce yufka yürekleri en fazla heyecanlandıran korku ve ürkeklikten doğma itaatkarane teslimiyetle hemen dışarı çıktı.(s. 25)

Esasen Taravet de vaktiyle kötüye maruz kalandır ve hala hür olmadığına göre kötülükten mağduriyet devam etmektedir ancak Taravet de gücü yettiğince kötüyü irade eden ve gerçekleştirendir. Dilber ile yaşıt olan evin kızı Atiye, annesinin tavırları sebebiyle çocuk safiyetinden uzaklaşır ve o da Dilber’e kötü davranmaya başlar. Kötülük, kötülüğü doğurur ve sürengenleşir.

Önceleri Atiyye Hanım kendisiyle oynamak istese de annesinin ve Taravet’in yaptığı muameleleri gördüğünden şimdi her ne zaman yanına gelse: “Pis hizmetçi, haydi aşağıya!” diye kovardı. (s. 23)

Ailenin ve sosyal çevrenin etkisi, kötülüğün yayılması ve uygulanmasında etkili olmaktadır. Dilber’in maruz kaldığı kötülükler, her türlü hakareti içeren psikolojik zarar veren kötülüklerin yanında dayak, kızgın maşayla teni yakma, dolaba kilitleyip aç ve susuz bırakma gibi işkence sınıflandırmasına giren fiziksel acı veren kötülükleri de kapsamaktadır. Tüm bu örnekler insan varlığına ve onuruna yönelik olmaları, bilinç ve irade ile gerçekleştirilmeleri bakımından nitelikli kötülük unsurlarıdır.

Dilber, diğer esir kız tiplerinden farklı olarak, biraz da çocukluğunun etkisi ile cesur ve mücadelecidir. Gördüğü kötü muamele karşısında evden kaçır. Ancak bu girişim, başarıyla sonuçlanmaz.

Zavallı çocuk! Bu kısacık ömründe ikinci defa, fakat öncekinden daha şiddetli bir delil ile kendisinin demirden kuvvetli, ölümden soğuk, esaret pençesi içinde nasıl

zebun olduğunu anlayarak gece yarıları kaçtığı hapis azabının kapısına gelince ruhunun, vücudunun bütün kuvvet ve cesaretiyle kurtulmaya çalıştığı elemden ve kederlere, zorlu hizmetlere harap edici bir kuvvet tarafından tekrar teslim olunduğunu görerek zihninin ulaşmadığı ve kendisinin tabiatın üstünde saydığı bu dehşetli kuvvete karşı masumane duyguları ve çocukça muhakemeleri, tamamı ile zebun ve mahkûm olduğu cihetle baştan aşağı titreyen siniri ile evin kapısından içeri girdi. Hanımın merdiven başında, “Hinzırı gözüm görmesin. Dolaba kilitle!” dediğini işitti. Sesini çıkarmadı. Taravet dolaba sokarken arkından tekme ile vurduğu için Dilber, dolabın içine şiddetle düşerek yüzünden bir iki damla kan aktı. Gözünden bir damla yaş bile çıkmadı. Hayvanlar içinde yılanlardan çok korktuğu farelerin çevresinde takırdayarak dolaştığını işittiği halde bir kere başını bile çevirip bakmadı. Gece saat üç... Dolap hala kilitli... Sabahdan beri yalnız bir parça ekmekle peynir yemişti. Hapisten çıkardılar. Bir parça ekmek yiyerek tam bir sükûnetle odasına gidip yatağını yaptı. (s. 35-36)

Dilber’in, evine sığındığı yaşlı kadın, onu aileden istemek için Mustafa Efendi’nin evine geldiğinde kendisine verilen cevap yalnız evin hanımının ve Taravet’in değil, Mustafa Efendi’nin de tipik bir kötü olduğunun ispatıdır. Ayrıca Mustafa Efendi’nin sözlerinde esaret algısıyla ilgili kötücül bir bulgu da dikkat çekmektedir. Mustafa Efendi, hırsı ve intikam isteği ile esirinin onun malı olduğunu, ona ne isterse yapabileceğini söyleyerek Dilber’i geri alır ve kötülük bir kez daha süregelenleşir. Bu, doğrudan insanı metalaştıran, özgürlüğü yol sayan ve bir başka insanın varlığı üzerinde hak iddia eden tavır bütün yönleri ile nitelikli bir kötülüktür.

“Eviniz hırsız yatağı mı?” diye sordu. Yaşlı kadın sustu. İhtiyarlara saygı, kadınlara hürmet, çocuklara saygı, insanlığın, medeniyetin, vicdana emanet ettiği kutsal bir görev olduğunu bilmeyen bir murdar vahşi: “Esirim değil mi? Öldürürüm de yine de sana satmam!” der demez ihtiyar ayağa kalktı. (s. 34)

Dilber, yanında yaşadığı ailenin göç etmesiyle bir kez daha esircinin eline düşer. Burada, Dilber’e işkence yapan ve onu insan yerine koymayan ailenin, ahlaken de kötü olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ailenin göçünün sebebi evin beyinin iş ahlakından yoksun olmasıdır.

Dilber, yeni esircinin elinde kötülüğün nesnesi olmaya devam eder. Bu esirci de esircinin yaşadığı ev de tipik olarak kötüdür, kasvet uyandırıcıdır. Yazar, mekân ile esirlerin durumunu ve esircinin kötülüğünü özdeşleştirmektedir:

Edirnekapı civarında yetmiş seksen sene önceki Osmanlı mimarisi tarzında yapılmış ve en bayındır kıtaları, en ileri medeniyetleri bile toprağa gömen, zamanın geçmesiyle bazı köşeleri, zemine doğru meyli görülecek şekilde çökmeye başlamış azametli, gamlı, büyük bir evin, birkaç sene önceki azamet ve vahşetli mamureyi andıran sağ yanında ev eşya olarak, katığı çıkmış bir uzun minder, yüzleri çürümeye başlamış birkaç yastıkla döşenmiş bir büyük, odasının açılan pencerelerinden, tarihi bilinmeyen ve çoğunlukla yeniçeri tahribat ve zulmüne isnat edilen dehşetli bir ateşin külü olarak geniş bir yangın harabesi, gerilmiş iki büyük siyah kanat gibi güneş ışığının yayılışına engel olan uzun saçaklarla derununda etkili bir rutubet hissedilen ve yine o rutubetin etkisiyle sıvaları dökülmeye başlamış karanlık bir sofasından büyük bir bahçe, bahçenin sonunda ortaçağların vahşet yerlerinden olan

şiddetli bir zindan görünüyor ve bu tahta mevki içinde soyutlanmış duran evin büyük, bahçeleriyle kuşatılmış ve bahçelerin içinden uzaktan uzağa eski Bizans harabelerine bakan kısmındaki adalarının saçaklara yakın dış taraflarında baykuş gibi, atmaca gibi bazı vahşi kuşlar yuva yapmışlardı ki bu sıkıntılı evin bir kat daha hüznünü arttıran gurub ile beraber yürek parçalayan avazları işitiliyordu. (s. 39-40)

Bu evde yaşanan bir sahne, esir tüccarının uyguladığı şiddeti göstermek için kurgulanmış gibidir. Dilber'den yaşça büyük kızlar, evlerinin ve ailelerinin özlemi ile mahzundur ancak zaten bir kez böylesi bir kötülüğe maruz kalan kızların, bunu konuşması bile yasaktır ve konuşmalarının duyulması ile esir kızlar kırbaçlanarak cezalandırılır. Kırbaçlamanın, halen bazı toplumlarda terbiye edici bir ceza olarak uygulandığı günümüzden önce de bu ceza –ki tüm işkence yöntemleri gibi var olduğuna inanılan kötülüğün bir başka kötülük yolu ile defedilmesi paradoksunu yansıtır- gücü elinde bulduranın yaptığı işkence, kötülüğün belirgin bir yansıması olarak göze çarpar. Bu evde, Dilber'in yaşadıklarının, diğer esirlerden daha az kötücül olmasının sebebi, yaşı küçük olan bu kızın istenen paraya satılmama korkusudur. Esircinin ona daha az kötü davranması iyi niyetten değil çıkarlarına zarar gelmesi korkusundandır yani niyet yine kötücüldür; dolayısıyla esirci, bu sebeple daha az kötü değildir.

İlgi, mahrumiyet, iltifat, zulüm, esirlik ıstırabı... Sırlarının ortaya dökülmesi... Sohbet buralara geldiği zaman oda kapısı birdenbire şiddetle arkasına kadar açıldı! Dilber kendisine verilen görevde yanılmıştı. Zira esirci, ticaretine en büyük bir sekte vereceği için böyle sırlarını açıklayan sohbetleri tam bir şiddetle yasakladığı halde, bu yağsa rağmen kapıdan dinlediği en gizli sözler üzerine öfkeyle elinde bir kırbaç olduğu halde odaya girdi.

Dokunaklı manzara, acıklı bir ibret görüntüsü... Kırbaç hükmünü şiddet ve ani saldırılarla yürütmeye başlayınca kızlar feryat ederek kaçıyorlardı.

En büyük ailelerin talih ve iltifatı ile yetiştirilen bu güzel kızların çıplak vücutlarına değen kırbaç görmek, bir küçük bahane ile satan efendilerinin bile taş yüreklerine tesir ederdi. Bir iki dakika sonra herkese tövbe ettirdiği cihetle oda içinde bir sessizlik hâkim oldu. (s.43-44)

(...) Dilber gözleri yaşla dolu olduğu halde; “Ben bu gece pek korktum. Bu oda pek fena.” dedi. Esirci korkudan Dilber'in sağlığına gelecek darbe ve bozulmanın ticaret menfaatine dokunacağını mecburen düşünerek; “A kızım! Korkacak ne var? Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim bu odada seni yalnız bırakır mıydım? (s.47)

Dilber'in ikinci kez bu esirci tarafından satıldığı ev, uygar bir ailenin evidir. Ev halkı, insana insan olduğu için değer vermektedir. İlk zamanlar her hatasında şiddet göreceğini zannederek özür dileyen Dilber, bu evdeki olumlu tavırlar sayesinde kendisini sürekli kusurlu ve eksik gören benlik algısından kurtulur, hatta yaşam şartlarının iyileşmesi ile gelişir ve güzelleşir. Kötülüğe maruz kalma hali geçici bir süre için de olsa ortadan kalkar. Evin sakinleri, ona iyi davransa da, onu küçük görmeleri Dilber'e acı verir. Bu evde Dilber'in algısında kötü olan en belirgin durum, evin oğlu ressam Celal Bey'in tabloları için modellik yapmasıdır ki bu modellik sırasında

kendisine bir oyuncak gibi davranılması onuruna dokunmaktadır. Dilber, öncekine nispetle mutlu olduğu bu evde bile esir olması sebebiyle psikolojik kötülüğe maruz kalmaya devam etmektedir. Aslında ona iyi davranan insanların bile onu üzen tek tavırlarının sadece esir olması ile ilgili olması meseleye yüklenen kötülük vasfı bakımından dikkat çekicidir.

Ev halkı gördüğü uygar terbiyenin tesirinden olacak, kendisine daima iyilik ve nezaketle muamele ediyorsa da cariyeler hakkında mensup olduğu Mısır ailelerinden kendisine intikal eden erin bir hakaret ve alay bakışı, insanlığın şiddet ve hırsını görüp geçiren Dilber'e bazı küçük kusurlarını affettiği zaman "Ne olacak! Cariye parçası." der ve bu aşağılayıcı laf Dilber'e zalimane bir ceza kadar dokunaklı gelirdi. Özellikle Celal Bey'in, her türlü hevesât-ı bisebatına tabi olan bu muktedir ressamın her saat değişen birtakım güdük arzularına, eğlencelerine araç olmak insani onurunu yarıyordu. Bu küçük ıstıraplı mahlûk genç, mesut, âli, bahtiyar olan bu beyin bir "oyuncağı" idi. (s.54)

Aslında Dilber, Celal Bey'e âşıktır ve onun tarafından bir oyuncak gibi kullanılmaktan dolayı üzgündür. Böylelikle maruz kalanın algısında kötülük daha nitelikli hale gelir; Dilber yalnız esir olduğu ve söyleneni yapmaya mecbur olduğu için değil, âşık olduğu adamın davranışları sebebiyle de psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalmaktadır.

Bir dakika. Üç dakika. Altı dakika. Hala ağlıyordu. Kendisini talih ve servetin sonsuz heveslerine terk eden esaretin insani meziyetini indirmesinden kırık gönlünün ne kadar müteessir bir halde olduğunu gösteren baygın gözleriyle, hürmet edilmek, sevilme gibi kadınların mukavemeti imkânsız olan sonsuz derecede şiddetli arzularının ayaklar altında çiğneyerek aşağılanmasından gelen üzüntü ve ıstırapı o haline uçları aşağıya doğru meyletmiş, hassas olduğunu ortaya koyan incecik dudaklarından anlayarak ne kucağında ağlayacak bir annesi ne de kendisini koruyacak bir baba ve kardeşi olduğunu hatırlamak. Ve bu kısacık esaret müddetindeki macerası gördüğü şiddet ve aşağılamalar... Masumane arzuları... Küçükük ümitleri, emelleri... (s.57-58)

Zamanla Celal Bey de Dilber'e âşık olur. Dilber artık oyuncak değildi. "Kleopatra", "Juliet"e dönüşmekteydi. (s.58) İki sevgili bu karşılıklı aşk ile çok mutludur. Özellikle Dilber'in hayatı, ummadığı biçimde değişmiş, iyileşmiştir. Ancak doğurgan ve süreğen bir kötülük unsuru olarak esirlik, bir kez daha Dilber'in hayatını mahveder. Evin hanımı ve beyi, bütün "iyi" tavırlarına karşın bir insan sınıflandırması yapar ve bir "halayık parçasını" oğluna layık görmez.

"Neyiniz var? Bu sabah birdenbire rahatsız olmuşsunuz." Ellerinizi donmuş."

"Celal'in dalgınlığından, halinin değişmesinden ne kadar endişe ediyordum. Bu hallerin hepsi bir halayığın aşkından geliyormuş."

"Nasıl halayık?"

"Dilber."

"İmkânsız. Biz onun terbiyesine, eğitimine bu kadar çalıştığımız ve kendisine geleceğini hazırladığımız halde bütün uğraşımızı, kendisinin istikbalini, her şeyi bir cariyenin hizmetten kirlenmiş eline mi teslim ediyor? İmkânsız bu..."(s.72)

Dilber, Celal Bey'den gizli tekrar satılır ve bununla beraber, esaretine aşkından mahrum kalmak da eklenince evvelkilerden daha büyük bir psikolojik kötülüğe maruz kalır.

“Ne söylüyor bu? Anlayamıyorum.” diyordu. Zira bu genç zihni, birkaç gün önceki bir saadet gününü böyle bir matem sonunun izleyeceğini anlamaktan acizdi. Bu kadın, bir idam mahkûmunu ölüme davet eden bir gardiyan gibi, kızın başucunda her türlü duygudan uzak duruyordu. (s.79)

Buradan sonra Dilber, çocukluğundaki mücadelecî tavrının aksine, esir tüccarının evindeki kızlar gibi bezgin ve çaresizdir. Dilber'in satılmasına ve sevgilisine kavuşmasına mani olan esaret, sadece Dilber'in değil, aslında bütün bir toplumun meselesidir ve bu durumdan aslında sadece esirler etkilenmemektedir. Nitekim Celal Bey, Dilber'den ayrı bırakılışına çok üzülür, o da psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalır. Celal Bey'in isyan ettiği şey, yalnız sevdiği kadından ayrı bırakılmak değildir; evlilik kararını yalnız başında alamamasından ama asıl esaretin kötülüğündendir de. Bu durumda bir başka zihniyet yansıması da gençlerin sevdikleri ile evlenmelerine dolayısıyla mutluluklarına ailelerin mani olmasının kötülüğüdür. Böylelikle ilk kez esir olmayan bir insan, esaretin kötülüğünü doğrudan idrak etmiş olur.

Eğer sevdiği, esaretin kötü talihinden olmasa evlenmek gibi tamamıyla kendi nefesine ait saydığı hakkı, her türlü zalimane saldırıya karşı koyacağını ve savunacağını hatırlamak kendisini şiddetli bir azap içinde bırakıyordu. Hele gençlerin arzularına aykırı olarak velilerinin uygun görmesi ve seçmesi ile yürütülen evliliklerin haksızlığını, kötülüğünü göstermek için bir tablo yapmayı düşünüyordu. (s.86)

Sonunda Celal Beyi Dilber'den ayrı kalmaya dayanamayarak çıldırır. Annesi, Dilber'i satmakla hem genç kızı hem de öz oğlunu, ikisini de hayatlarından eden bir kötülüğe maruz bırakmıştır. Burada annenin niyeti ikisine de kötülük etmek değildir fakat niyet tam anlamıyla iyi de sayılamaz çünkü oğlunu kurtarma hevesi ile Dilber'in hayatı tamamen göz ardı edilmektedir.

Hata mıydı? Hayır. Yaratılışın unsurlarına ansızın görünen yokluk ile iktidar, kuvvet, cesaret gibi hayatın sebepleri kendisini ölümden korkunç olan yokluğa terk ve teslim ederek etrafından çekildiğini hissediyor ve bu çaresiz hal içinde yanındaki iskemlenin üzerine düşüp gözlerini bir noktaya dikerek zihni bir mezarı aydınlatan kandil gibi hazin düşüncelere, mahvolmuş ümitlere içinden bir çocuk gibi ağlamak geliyor fakat ağlayamıyordu. (s.93)

“O, şimdi cariye!” dedi. Sonra ellerini birbirine kilitleyerek birden bire kız kardeşinin kucağına düşüp bayıldı. Annesi ile kız kardeşi ağlaya ağlaya yatağa koyarak topladıkları hekimleri, hastalık şiddetli bir beyin iltihabı ve hasta pek ağır bir haldeyse de büsbütün ümitsiz olmadıklarını tabipler müzakerelerinin kararını özet olarak açıkladılar. (s. 109)

Celal Bey, ailesi içerisinde, evlilik ve aslında daha genel olarak insan algısı ile diğerlerinden daha ileri bir mertebededir. Burada İslami terbiye ile yetişen amcanın, dini bakış açısının rolünü üstlenmesi, Celal Bey'in ise Avrupai hayat görüşünü temsil etmesi, bir durumun algısal farklılıklarla kötü veya iyi olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Burada, yazarın tavrının Celal Bey'den yana olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Amca, *genç zihinleri elim bir sapıklıkla zehirleyen medeni kanunlara ve bir takım uzaktan uzağa fikirlere işaret ederek herkesin dengini alması, gençlerin yuva kurmayı ve evlenmeyi velilerine bırakmaları gerektiğinden* (s. 83) bahseder. Celal Bey'in algısında bu kötüdür, gençler âşık olmalı ve kendi tercihlerini yapabilmelidir ki burada yine bir zihniyet yansıması olarak görücü usulü evlilik eleştirilmekte, ancak asıl kötülük esirliğe yüklendiğinden meselenin üzerinde durulmamaktadır. Nihayet, Dilber ve Celal'in hayatlarına mal olan kötülüğün sebebi, amcanın fikirlerine ek olarak Dilber'in esirliğini de kapsamaktadır.

Dilber, satıldığı yeni yerde, aşk acısının da etkisi ile hayatından bıkmış haldedir ve ölümü arzulamaktadır. Dilber'in kurtuluşu hürriyetindedir. Ancak mevcut şartlar hürriyetin ancak ölümlle geleceğine de işaret etmektedir. Ölüm, böylelikle bir kez daha kurtuluş gibi algılanır; kötüdür ama daha kötüyü ortadan kaldıracığı için istenir. Dilber'in yaşamı boyunca başına gelen her kötülüğün sebebi ilk ve doğurgan bir kötülük unsuru olarak esaretine bağlanır. Bu yeni yerde karşılaştığı bir azatlı köle, Cevahir, tamamen iyi bir tip olarak tasarlanmıştır. Cevahir'de, içindeki kötülüğün çirkinlik, iyiliğin güzellik olarak dışa yansıması klişesinden uzaklaşmış, hatta Cevahir'in iyi niyetini vurgulamak için kendi ağzından şu sözler söylenmiştir: “*Yüzüm siyah diye ruhumun da karanlık olması mı gerekir?*” (s. 115) Cevahir, yalnız iyi yürekli olmakla kalmaz, Dilber'i kurtarmak için de çabalar. Cevahir'in bu tehlikeyi göze alması onun kötülüğe rıza göstermemesi ve iyiyi kötünün karşısına koyması ile derinlikli ve irade sahibi bir iyi tip olduğunun da ispatıdır. Onun Dilber'e kurtuluş sözü verdiği satırlar ise Dilber'in çektiği acıyı, maruz kaldığı kötülüğü vurgulaması bakımından önemlidir.

“Yeter! Kalbini parça parça ettin yeter.” kulağına eğilerek; “Seni kurtarırım, Allah aşkına yeter!” (s. 116)

Cevahir'in bu güvencesinden sonra Dilber umutlanır, kurtulacağına inanır. Ayrıca, evin beyinin odalığı olacağı söylendiğinde, daha önceki teslimiyetçi tavırlarından uzaklaşarak, bu duruma karşı çıkar; yetişkin olduktan sonra kötülük karşısında irade gösterir, kendi maruz kalacağı kötülüğe rıza göstermediğini ve

göstermeyeceğini açık eder. Dilber, insan olduğunu, birey olduğunu kabul ettirmek ister. Yazara göre Dilber'deki bu hal, aşkını koruma arzusunun bir neticesidir.

Dilber, geçirdiği haller ve olaylarda çok keder görmüş, çok ağlamış, insanlığın bazı haksızlıklarına karşı âli bir şekilde nefret etmiş fakat şiddete alışkın olmayan nezaket huyunu hiç coşturmamıştı. O sabah ise gözyaşları arasından geçerek karşısında gülümseyen kadına şiddete meyleden bir bakış, o şakacı ağızından birbirini izleyerek dökülen sözlerinde bir etki, bütün hal ve tavırlarında bir garip coşku vardı. (s.118)

Galiba bu esir kendisine sunulan mutluluğu tanımaz bir nankör, efendisinin emrini tanımaz bir asi idi. Hayır! İnsan kalbini inceden inceye araştıranlara göre öyle değil. Her türlü teklif ve tehdide karşı koyan demir bir arzu kesilmişti. Doğu hayallerinden olarak nisan yağmurunun ilk damlasını alır almaz kapanıp da bir inciyi saklayan inci kabukları gibi Celal Bey'in ilham ettiği sevgiyi koruyan kalbi, hiçbir emel ve arzusunun etkisine izin vermiyor, hiçbir kimseden gelecek iyilik ve mutluluğa açılmıyordu.

Aşkı yoluna tam bir şevk ve sevinçle bir büyük fedakârlık ederek, ıstırap içinde geçen bu hayatında teselli veren rahat bir vicdana sahip olmak istiyordu. Yanındaki kadına öfkeyle;

"Efendinizin hazineleri, mücevherleri varsa benim de gönlüm var. Odalık mı? Ben onun yüzünü gördükçe nefretimden tüylerim ürperiyor. Git kendisine böyle söyle!" deyince yanındaki kadın tahammülünü kaybederek doğru yanına çıktığı efendisine bu cüreti, isyanı, küstahlığı cezasız kalırsa kızların terbiyesi için verilen görevi kabul etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Dilber hapsedildi. (s. 119-120)

Bu son olayın ardından Cevahir, artık Dilber'in o evden kurtarılması için harekete geçer. Fakat Cevahir, Dilber'i kaçırmaya çalışırken ölür.

Zavallı Cevahir! Toprağın üzerinde kendi beyhude karanlığı içinde yüzüyordu." (s. 123)

Cevahir'in son anda ölümü ile artık kendisinde mücadele edecek gücü bulamayan Dilber, kendisini Nil nehrinin sularına bırakarak intihar eder. Bu intihar sahnesinde mekân, olay ve kişi arasındaki bağdaşım da eserin yazıldığı dönem için yeni kabul edilebilir.

Ruhu yükseldikçe vücudu düşüyordu. Şimşek gibi ani olarak geçen bir zaman içinde Nil'in o soğuk, öldürücü girdapları, doğunun seması gibi saf, aşk gibi günahsız olan Dilber'i birkaç kere derinliklerine doğru çektikten sonra artık suyun yüzüne çıkarmıştı.

Nehrin yüzüne arka üstü çıkararak gecenin sakinliği içinde akıntılara süs olmuş Dilber'in uzun saçları, suların üzerinde dalgalanmakta ve ayın ışığı o renksiz çehrenin her arzuyu, ümit ve emeli terk etmiş anlamlı çizgilerini aydınlatmaktaydı.

Üzerinde hüzüün veren ayın donuk ışığından başka bir renk olmayan o çehrede, bütün elem ve ıstırabın sükûnet bulduğu, bütün sevda ve emellerin sönüğü görülüyordu.

Acaba Nil'in bu korkunç, bu öldürücü girdap ve taşkın suları, bu zavallı Dilber'i, bu kötü talihli esiri nereye götürüyor?

Hürriyetine...(s.126)

Dilber'in intiharında ölüm kötü, intihar günah değildir bilakis kurtuluştur. Dilber, bu nehrin suları ile onun için ancak ölümlle kurtulmanın mümkün olduğu esareten hürriyetine kavuşmuştur.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı romanda kötülüğün esas olarak siyasi temelde bulgular sunduğu görülmekle beraber kötülük bağlamında kişilerin belirgin nitelikleri vardır ve bu kişiler dört grupta toplanabilir. İlk grup tamamen iyi özelliklerle sahip idealistlerin yer aldığı tam iyiler veya iyi tipler, ikinci grup yaratılıştan iyi olmalarına karşın eksik terbiye sebebiyle kötü ahlakî özelliklere sahip karma karakterler üçüncü grup tamamen kötü nitelikler taşıyan kötü tipler ve dördüncü grup da iyiliği veya kötülüğü belirgin olmayan figürlerden oluşmaktadır. İlk grupta Mansur, Zehra, Fatma, Mehmet Bey, Şeyh Salih Efendi, Nesrin, ikinci grupta Sabiha, İsmail, Müzeyyen, üçüncü grupta Raşit, Seyis İbrahim, Ahmetü'n-Nasır, dördüncü grupta Salih Efendi'nin karısı ve gelini, Emine ve Ahmet Şunudî yer almaktadır. Bu kişiler dışında Henri hariç olmak üzere tüm yabancılar ve görev ifasında ahlaksızlık gösteren, kötünün failleri olarak tasarlanmış tiplerdir ve bu tiplerin olayların akışına ciddi etkileri yoktur.

Bahsedilen roman kişilerinin hiçbirinin, yaratılış özelliği olarak kötü olduğu belirtilmemektedir. Bu davranışçı yaklaşım ile bağdaşan karakter çizimi aynı zamanda İslamiyet'in her insanın iyi yaratıldığı inancına da uygundur.

İlk grupta yer alan iyi ve idealist aydın tipi olarak Mansur'un kötülük ile ilişkisi onu ortadan kaldırma gayreti ve ona maruz kalışı ile sınırlıdır. Batı'nın ilmi ile millî ve dinî değerleri birleştirmesi yönü ile sentezci aydın tipine dâhil olan Mansur, devrin ideal aydınıdır ve ideolojik yönü, çözüm önerileri, mücadelesi ile diğer aydın tiplerinden ayrılır.⁷⁹ Mansur'un kötülük ile ilgili asıl vazifesi, roman tezinin ve romanın arka planındaki ideolojinin, çoğunlukla onun nazarından nakledilmesindedir. Genelleyerek söylenecek olursa, Mansur'un nazarında, dinî ve millî değerlere bağlı olmayan, kişisel çıkarları sebebiyle devlete ve millete zarar veren, görev bilinci ve sorumluluğu olmayan, alafranga yaşayan kişiler ile bu kişilerin gerçekleştirdiği eylemler ve bu kişilerin sebep oldukları durumlar kötüdür. Bu kişiler ile onarlın sebep oldukları durumlar ve olaylar karşısında asla susmayan ve hatta keskin bir dille onları eleştiren Mansur, bu özelliklerine rağmen sağlam fikrî ve ahlakî yapısı sebebiyle takdir kazanır, çözüm üretmeye yönelik tavrı ile hataları düzeltir ve maruz kalınan kötülükler

⁷⁹ Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.55-56.

karşısında bir kurtarıcı olur. Yani iradesini yalnız iyilik için kullanmaz, kötülük karşısında da irade gösterir.

Yalnız, kalemde küstahça tavırlarına tahammül edemediği bir Fransız'ı dövmesi, Raşit Efendi'yi intihara zorlaması Mansur faili olduğu eylemler arasında kötülük ile bağdaştırılabilecek davranışlardır. Bunların ilkinde duyulan öfke, Mansur'un davranışını, dinî ve millî benliği müdafaaya yönelik bir hareket gibi göstermektedir. Ancak bu hareket romanın genelinin aksine kötüyü iyi ile uzaklaştıran davranış biçiminden ayrılır ve fiziksel şiddeti içerir. İkincisinde de Mansur'un "haklı" sebepleri vardır. Bir ailenin yok olmasına sebep olan, vaktiyle kendi canına da kastetmiş Raşit'i önce tehdit eder daha sonra intihara zorlar ve ölümüne sebep olur. Burada, Mansur gibi idealist bir aydının, tehdit unsuru olarak kullansa da inancı ve değerleri gereği cinayet işlemeyişi, buna rağmen ölümü, bir cezayı uygular gibi Raşit Efendi'nin karşısına çıkarışı da manidardır. Yani Mansur, bu iki eylemde de adaletin tecellisini sağlama amacındadır. Özellikle Raşit'in ölümü vakasında ona yüklenen tavır, yani bu idealist aydına cinayet işletmeme ve ona buldurulan yol ile Raşit'i kendi ölümünün faili yapma bu tipin iyi niteliklerini zedelememek adına özellikle tercih edilmiş gibidir. Buna rağmen, öldürmemek fakat intihara mecbur etmek, her ne davranış karşısında olursa olsun, muhakkak ki salt iyi olarak değerlendirilemez.

Zehra, romanın ikinci idealist ve iyi tipidir, Mansur'un kadın kimliğindeki halidir. Zehra'nın nazarında kötü olanlar da Mansur'un algısındaki kötücüllerden farklı değildir. Hatta Zehra, çocukluktan kalan kızgınlığına rağmen Mansur ile aynı idealde ortaklığını alafranga hayata karşı tecrübe ile duydukları derin hiddette fark eder. (s.182) Mansur, idealini gerçekleştirmek için harekete geçtiğinde bu yalnızlıktan kısmen kurtulsa da Zehra, Fatma ile karşılaşınca kadar konaktan çıkmaz, yalnızdır. Bir tecrübesi, onun kötülük algısını da yansıtmaları bakımından önemlidir:

İşte beğenmeyip aleyhlerinde söz söylediğimiz Hıristiyanlar, Frenkler! Hallerine iyi bakınız! Hiç bize benziyorlar mı? Kadınlarından hiçbiri bizim gibi tecavüze uğruyor mu? Çapkınların hadleri mi olmuş? Bir kere tecrübe etsinler. Bakın ne muamele görürler. Hâlbuki içlerinde belki herkesçe maruf kötüler bile mevcut olabilir. Bu gibi cemiyet düşkünleri bile bizden edepli görünürler. Bize edilen muamelenin nüsünü görseler namus davası için tereddüt göstermezler. Yazık değil mi bize? İşte bakınız, görüyor musunuz? İki şapkalı, arabadaki İslam familyasına işaret edip gülüşüyorlar! Yanlarından geçelim bize de yaparlar. Kendi madamlarının insanlardan maada her şeye yakışan bu sokak rezaletini kabul etmeyeceklerini bilirler. Onlara yapamazlar. Bizde rezaleti kabul etmeyi görmüyorlar. İsmet-i milliyemize yazık değil mi? Cihanın dillerine destan olan ar ve namus-ı kavmiyemiz nerede? Nerede? Allah'tan korkmak, halktan utanmak yok mu? Şu bizim arabacı yahut ayvaz yüzümüze tükürse hakkı yok mu? (s.50)

Zehra ile kötülük arasında kurulabilecek bir bağ, onun Sabiha'yı kurtarmak için söylediği yalanlarda ortaya çıkabilir ki bu eylem de kötülük tanımına uymamaktadır. Yalan genel niteliği bakımından kötüdür ancak Zehra'nın yalan söylemesi, bir kötülüğü ortadan kaldırmak ve Sabiha'yı kurtarmak içindir. Bunda başarılı da olamayan Zehra, niyetin esas alındığı hâkim düşünceye göre kötülük etmiş sayılamaz. Yine Mansur'un odasında bulduğu defteri gizlice okuması kendisine dahi ayıp görünse ve hatta içindeki okuma arzusunu şeytanın dürtmesine bağlasa da, bundan da zarar gören kimse yoktur hatta bu okuma, Zehra'nın Mansur'a duyduğu aşkı kendisine itiraf etmeye başlamasına da neden olur. Bir başka bağ, Zehra'nın tehlikeli bir hastalığa tutulmasıdır. Burada Zehra bir kötülüğe maruz kalmıştır, bu bir hastalıktır ama doğal bir kötülük de değildir çünkü Zehra'nın hastalanmasının sebebi, gördüğü ahlaksızlıklar karşısında kapıldığı hislerdir.

Mehmet Bey, ana kişiler arasında değilse de romanın iyi tiplerindedir. O da idealist bir aydındır ama Mansur'daki ideoloji üretme ve uygulama becerisi onda uygulama ile sınırlıdır. Ahlakî yönden tamamen iyi özellikler taşıyan Mehmet Bey, tam bir Anadolu insanıdır.

Şeyh Salih Efendi de romanın iyileri arasında yer alır. O da dinî ve millî değerlere bağlılığı ile iyi ahlakın temsilcisidir ancak Mansur'un yanında idealist aydın olarak sönük kalır. Ayrıca Mansur ile Salih Efendi'nin terakki anlayışları da farklıdır; Mansur'daki Osmanlıcı izler Şeyh Salih'te yoktur. Salih Efendi, Mansur'un bazı fikirleri ve bu fikirleri dile getirişine de zaman zaman öfke duyar. Roman boyunca Salih Efendi'nin gerçekleştirdiği bir kötülük olmamakla birlikte kötülüğe en fazla maruz kalanlardan birisidir, ahlakî yönden ona tamamen zıt iki evlat ve ikinci eşin varlığı yanında ailesinin tüm fertlerini, evini, birikimini de peş peşe yitirir.

Fatma, Zehra'dan sonra romanda idealize edilen kadın tipidir. Hem ahlaklı hem de eğitimlidir ancak Zehra'dan farklı olarak güzel değildir. Meseleler hakkındaki iyi-kötü algısı ve ahlakçı yapısı da diğer iyi tiplerden farklı değildir. Ona roman boyunca en çok acı veren şey Zehra ve Mansur'un uzun süre gizli kalan aşklarıdır.

Nesrin bir figür olarak da değerlendirilebilir ama Sabiha'nın Kazım Bey ile ahlak dışı ilişkisini, Sabiha'ya kurulan ölüm komplosunu ortaya çıkarması bakımından, idealist kadın tiplerin yanında sönük kalsa da olay akışını etkileyen ve iyi değerler ile kuşatılmış bir tiptir.

Nesrin ve kısmen Şeyh Salih Efendi hariç, romandaki iyi tiplerin, ideali gerçekleştirecek yeni neslin, ortak özelliklerinden birisi de yabancı taklidini kötü

görmelerine karşın ilim alanında onların çalışmalarından istifade etmeleridir ki bu onları din ve millet olgusuna körü körüne bağlı olmaktan çıkarır; ilerlemeyi, refaha çıkmayı, kötüyü kovmayı, bir ideoloji geliştirip bunu uygulamaya koymayı onların arzu ve görevi kılar.

İkinci grupta yer alan yaratılıştan iyi özelliklere sahip olmalarına rağmen eksik terbiye sebebiyle kötü özelliklere sahip karma kişilerin başında Sabiha gelir.

Sabiha, Şeyh Salih'in ilk karısından doğma kızıdır. Tam bir alafranga merakıyla yaşar ve ahlakî düşkünlüklerinin cezasını canıyla öder. Zehra ile yan yana fakat ondan tamamen zıttır. Aralarındaki ilk ayırım Sabiha'nın cezbedici güzelliğine rağmen, zekâ ve ahlaktan yoksun oluşunun Mansur'un nazarında bu güzelliği değersiz kılması ile başlar. (s.118) Sabiha, Kâğıthane gezilerini ve eğlencelerini sever, sık sık da bunlara katılır. Buradaki davranışları Müslüman ahlakına tamamen aykırıdır. Sabiha'nın kötü ahlakına ilişkin örneklerden bir tanesi, onun babasının ikinci karısı olan Müzeyyen'e duyduğu nefreti açığa vurduğu cümlelerinin aleladediğinde görülür: *O pisin, o mahalle karısının oğlu benim kardeşim olamaz!* (s.174) Bu tepkisi aslında Sabiha'nın algısındaki bir kötülüğü de yansıtmaktadır ancak onun bu tavırda sebatı yoktur. Sabiha'nın ahlakî kötülük ile doğrudan ilişkili bir başka tavrı, hastalık oyunu ile Mansur'u kandırmaya ve kendisine âşık etmeye çalışması ile ortaya çıkar. Bunun için Sabiha çok güvendiği güzelliğini kullanır ama Mansur'un dirayeti ve onunla ilgilenirken hekim tavrının asla dışına çıkmaması Sabiha'yı öfkelenendir:

Budala olmasa şunlara kaba et der mi?..Kaba et!..Terbiyesiz! Bundan daha nazik, daha güzel et nasıl olur? Şu herifi adam zannettim. Yüreği, kanı, tabiatı yok! Kalbini gâvur memleketinde şeytanlara satmış gelmiş olmalı... Budalalık perdesi altında neler söyledi.(s.179)

Sabiha'nın bu tavrında ve sözlerinde, ahlakî düşkünlüğün yanı sıra İslam dinince hoş karşılanmayan kibir de kötü bir özellik olarak gösterilebilir. Sabiha aslında, aile terbiyesi almış dolayısıyla yaratılıştan getirdiği iyi ahlakı devam ettirmesi gereken bir kızıdır. Ancak, onun bu kötü ahlaka meyli, annesinin bu terbiyeyi ona vermedeki eksikliğine bağlanmaktadır. Nihayet, kendi ölümünü de hazırlayan ilişkisi başlar. Bu ilişki, eğlence âlemlerinin simalarından Kazım Efendi iledir. Kazım, Sabiha ile evlenmeye de niyetlidir ancak onda da dine ve geleneğe uygun bir davranış görülmez. Gecikecek evlilik sebebiyle Sabiha'nın ölümüne sebep olacak ve üzeri çok örtük olarak verilen gebelik, gayriahlâkî bulunan bu ilişkinin neticesidir. Bu andan sonra Sabiha'ya, yazarın da açıkça göstermekten çekinmediği bir acıma duygusu ile bakılır:

Biçare bebek! Vücut-ı beşerde hayvaniyete insaniyetin galip gelmesini temin için tedariki lazım olan sermaye-i edep ve faziletten bu kadar muteber ana baba sayesinde tedarik olunan hisse senin için ancak bir dakikalık muhalefete kâfi gelebilmişti. (...) Sana Zehra'ya benzemen tavsiye olunmuştu. Zehra... Anasız, babasız büyümiş Zehra, senin yerinde olsaydı, acaba yalnız bu kadar mı kuvvet ve metanet gösterecekti? Acaba bir ordu, üzerine gelse ırz ve edebini muhafaza edebilmekten kat'-ı ümit eyler miydi? Acaba yalnız "Aman beyefendi, şimdi birisi gelir (?!)" demekle iktifa, yahut o sözü kale almaya tenezzül eder miydi? (s. 245)

Burada, Sabiha'nın durumunun ardından yapılan kıyaslama, Zehra'nın ahlakî değerler bakımından ne kadar faziletli olduğunu vurgulaması ve onun karşısında Sabiha'nın durumundaki zavallılığı göstermesi, ikisi arasındaki zıtlığı vurgulaması bakımından önemlidir. Bu olayın ardından Sabiha hatasını anlar ama yaptığı hata, felaket yani kötülük zincirini başlatmıştır.

Sabiha Hanımın akli başında değildi. Yalan söylemeye mecbur oluşu, fena bir harekette bulunduğu, fikr-i perişanına ifham etmişti. (s.247)

Sabiha'nın bu yaşantısının sonu ölümle gelir. Ancak burada, kötünün cezalandırılması olarak görülecek bir ölümden ziyade ders çıkarılması gereken hataların vurgusu yapılmaktadır:

Zengin, muteber, güzel, fitraten haluk bu kızcağız mücerret terbiye noksanının kurbanı olarak dehşetengiz azaplar içinde gitti, mahvoldu. Emsaline güzel ihtar-ı ibret-nisardan başka bir şey bırakmadı. (s.308)

Sabiha'nın kardeşi İsmail Bey de romanda hem ahlakî kötülük hem de kötüye maruz kalma ile yer alan kişilerdendir. Esasen İsmail'in eğlence âlemlerine düşkünlüğü dışında olumsuz bir özelliği yoktur. İsmail, babasının ilgisi ve övgüsüne mazhar oluşu ve başarıları karşısında Mansur'u kıskanmaz, onu takdir eder ve kendisinden üstün görür. Kâğıthane eğlenceleri, Beyoğlu âlemleri ve kumar gibi alışkanlıkları dışında kötü huyu da yoktur ama din ve devlet meseleleri hakkındaki kayıtsızlığının yanında bu düşkünlükleri Mansur'un nazarında kendisini İsmail'den uzaklaştıracak kadar kötüdür. İsmail'in ölümü, Raşit Efendi'nin, Şeyh Salih'in mirasını bir başına elde edebilmek için yaptığı plan neticesinde kaza süsü verilen bir cinayete kurban gitmesi ile olur.

Müzeyyen, Salih Efendi'nin ikinci karısıdır. Aslında aileyi yok edecek olan tüm planları yapan Raşit Efendi'yi kurguya dâhil eden de bu evliliktir. Kendi kararları olmayan ve ağabeyi Raşit'in dediklerini uygulayan olarak Müzeyyen, yukarıda değinilen "vahşet işçisi" kavramı ile benzerlik arz etmektedir. Müzeyyen'de kötü hal ve uygunsuz davranışların peyda olması, davranışçıların kuramı ve İslam düşüncesi ile uyumlu olarak, çevre ve yaşantılar yoluyla, bu bakımdan Müzeyyen de eksik terbiyenin ve çevrenin kurbanlarından. Raşit Efendi'nin kötü planlarının uygulayıcısı olan Müzeyyen'in bundan başka da bir rolü bulunmamaktadır. Sabiha'dan farklı olarak

koruyucu ve terbiye edici bir aileden yoksun olan Müzeyyen zamanla, farkında bile olmadan çeşitli ahlakî düşkünlüklere sürüklenmiştir. Müzeyyen için kurgulanan bu geçmiş, verilmek istenen bir ders ile ilgilidir. Buna göre terbiye ve eğitimle yaratılıştan gelen iyi özellikler ahlak ile beslenmelidir. “Çapkın”, “fahişe” isnadı pek ucuz alınıp verilir, lakin noksan-ı tahsil ve terbiye kurbanı bulunan bu cahil çocuklar acaba buna müstahak olabilirler mi? (s. 173) Bu sorunun cevabı aslında bellidir, Sabiha ve Müzeyyen gibiler eğitimsizlik ve yetiştirilişlerindeki dinî ve millî terbiyenin eksikliğinin kurbanlarıdır.

Üçüncü grupta bulunan kötü tiplerin başında Raşit Efendi gelir. Raşit Efendi’nin geçmişinde de iyi bir özellik tespit etmek mümkün değildir. Bulduğu memuriyetlerin tamamından ahlaksız davranışları sebebiyle kovulmuş, kız kardeşini çıkarları için bir araç olarak görmüş, aslında başına gelenler bakımından Sabiha ve Müzeyyen’e benzeyen bir hayat kadını olan Emine ile evlenmiş olan Raşit Efendi İsmail Bey’i kaza süsü verdirttiği bir araba kazasında, Sabiha Hanım’ı ise Kazım Bey’le evlendirme çabalarından itibaren şartların hazırladığı her durumda hatta özel ilaçlar hazırlatarak öldürtmeye çalışmış, bu ikisinde muvaffak olmuş hatta bunların üzerine diğer kişilerden de kurtulmak için Salih Efendi’nin konağını yakmıştır. Onun tek amacı, Salih Efendi’nin servetini elde etmektir. Bu amaçla gerçekleştirdiği tüm eylemler de ahlaki kötüler ve İslam’a göre büyük günahlardır. Bu bakımdan o, kişiler dikkate alındığında, romanda tezi oluşturmak için kullanılan hiçbir durum kötüsünün faili olmasa da kişiler dikkate alındığında “en kötü”dür, bunun için özellikle çizilmiştir. Bir başka önemli özelliği, kararları veren, planları yapan ama onları başkalarına uygulatan biri olmasıdır. İsmail’i Seyis İbrahim’e öldürmüş, Sabiha’nın ölümüne giden olaylar zincirinde Müzeyyen ve Emine’den faydalanmış, zengin olabilmek için kız kardeşini kullanmış, ona engel olabilecek herkesi ortadan kaldırmak için işe dâhil olduğu ilk seferde ise yanına yine Seyis İbrahim’i almıştır. Raşit Efendi’nin psikolojik bir derinliği yoktur. Kız kardeşini amaçlarına uygun şekilde kullanmaktan cinayete kadar her türlü kötülüğün faili olan Raşit, bunları sadece zengin olabilmek için yapar. Bu yönüyle de, psikolojik derinliği olmayan, klasik anlatı kötüsüdür. Onun bu özelliği dış görünüşüne de yansımakta, her hareketinde özellikle bakışlarında şeytanilik okunmaktadır. Roman boyunca, yazarın, kurguladığı kişilerde gerçekçi bir özellik olarak iyi insanların güzel, kötü insanların çirkin çizilmesi geleneğinden uzaklaştığı söylenebilir ancak bu tavır, Raşit’in fiziki ve ruhi kötülüğünün vurgulanmasında terk edilmiştir. Raşit’in bunca kötü olmasına dair hiçbir sebep de dile getirilmiş değildir.

Romanın bir diğerkötü tipi, konakta çalışmazdan evvelinden sabıkalı olan Seyis İbrahim'dir. İbrahim, bu özelliğini bilen Raşit tarafından kullanılmaktadır. O, iradesiyle kötü olmaktan çok, başkalarının karar verdiği kötülükleri uygulayandır, kötülük işçisidir. Raşit ile birlikte çıkardıkları konak yangınında ölür.

Ahmetü'n-Nasır, aslında Mansur'un ve Şeyh Salih'in daima iyi yönleri ile andıkları İbn-i Galibler'in yüz karasıdır. Kişisel çıkarları için Fransızlarla işbirliği yapması, millî ve dinî değerlerinden uzaklaşması, paraya verdiği önem ve Mansur ile Şeyh Salih'in idealizmini saçma bulması onu da romanda tipleştirilen kötülerden yapar.

Dördüncü grupta bulunanlar arasında yukarıda zikredilenlerin yanında romanın geri kalan tüm kişileri vardır.

Bunlar arasında Şeyh Salih'in ilk karısı, genel itibarıyla iyi niyetli, iyi ahlaklı bir kadındır fakat çocuklarının terbiyesinde bilinçsizce sebep olduğu eksikler, her ikisinin de felaketini hazırlar. İslamî bir yansıma olarak, konuyla ilgili bir cümlesi dikkat çekicidir: *Şimdi kazaya rıza lazımdır.* (s.174)

Bu grubun önemli isimlerinden biri Ahmed Şunudi'dir. Şeyh Salih'in Mansur'u kendi fikirlerini kabulüne ikna için görevlendirdiği Ahmed Şunudi Mansur ile yaptığı konuşmadan etkilenerek Müslüman coğrafyada, gezgin olarak görevine devama gider. Romanın sonlarına doğru tekrar ortaya çıkarak artık Mansur'un ideolojisini benimsediğini söyler. Ahmed Şunudi aslında iyi'dir ama derinlikten yoksun bu roman kişisi sanki yeni fikirlerin uygulayıcısı olmak suretiyle sahip olduğu iyiliği bir kademe arttırmış, bir dava adamı olarak Mansur ile ikinci görüşmesinin ardından Müslümanları eğitime görevine koşmuştur.

Emine, kötü yola düşmüş bir kadındır. Çalıştığı evden de Raşit Efendi ile evlenerek çıkar. Emine'nin içinden çıktığı bu ev de romanda ahlakî çöküntüye temsil oluşturan bir kötülük unsurudur. Emine, Raşit Efendi'nin ölümünden sonra, geldiği bu eve döner.

Emin Paşa, Şeyh Salih'i ziyarete geldiği bir sahnede kurguya dâhil edilerek bürokrasinin amirlerinin vasıfsızlığını ve çözüm üretemeyişini temsilen kullanılmış, bu sayede Mansur'un bu konudaki fikirlerini ifade edilmiştir. Yurtdışına eğitim için gönderilen gençlerden, döndükleri zaman fayda görmediklerini söylemesiyle aslında Mansur'un da paylaştığı bir fikir ileri sürmüş olmakla birlikte bu ve buna benzer meselelerin çözümü konusundaki kayıtsızlığı onu Mansur'dan tamamen ayırır ve bir aksaklığı, işleyişteki kötülüğü vurgulama aracı haline getirir.

“Zehra”da, kötülüğün başkişilerde göze çarpan baskın biçimi hem maruz kalma hem maruz bırakma şeklindedir. Zehra, kocası Suphi’nin Sırrıcemal ile olan ilişkisi sebebiyle kötülüğe maruz kalırken romanın asıl aksiyonunu meydana getiren intikamı ile maruz bırakandır. Suphi Sırrıcemal ile ilişkisi ve Zehra’yı ihmal etmesi ile yarattığı acı ve üzünlük bakımından kötülüğe maruz bırakırken Zehra’nın intikam amacıyla yaptığı kötücül planlar neticesinde süregelen bir kötülüğe maruz kalır. Sırrıcemal, Suphi kadar etkin değilse de Zehra’nın kötülüğe maruz kalmasına sebep olurken hem Zehra hem de Suphi tarafından ölümlerle neticelenen bir sonu yaşamaya mecbur bırakılması ile kötülüğe maruz kalandır.

Kötülük, en genel ayrımla doğal ve ahlaki kötülük olarak sınıflandırıldığında ahlaki kötülük insan iradesi ile gerçekleşen tüm kötülükleri kapsar. Kötünün, iyinin yokluğu olduğu fikrine benzer bir kabulde ahlaki kötülük de ahlakın olmaması, ahlakın eksikliği biçiminde tezahür eder.

Araba Sevdası, Osmanlı toplumunun bu yüzyılın başlarındaki çözülüşünü sahneliyor dersek, Nabizade Nazım’ın Zehra’sını bu çöküntüyü hazırlayan ahlak gevşekliğini sergileyen Jakoben bir öç tragedyası olarak niteleyebiliriz.⁸⁰ Bu durumda romanda ahlaki kötülük sınıfında irdelenecek tüm kötülüklerde bu bakışın hâkim olduğunu belirtmek gerekir. Sözelimi Zehra’nın babası, kızının yaratılıştan getirdiği bazı huysuzluklarının ve kıskançlığının ahlaki birer eksiklik olduğu kanaatindedir yani aslında doğuştanlığı ve yaratılışla ilgilendirilmesi bakımından pekâlâ doğal kabul edilebilecek bu kötülükler babanın algısında ahlaki eksiklikler dolayısıyla ahlaki kötülüklerdir ve baba bunların evlilik ile düzelebileceği kanaatindedir; kötüyü iyi ile ortadan kaldırmak ister. Bunu başaracağından emin değildir fakat iyinin galibiyetini umar. Bu umuda rağmen asıl gücün kötüye atfedildiği de dikkat çekmektedir:

İki sene önce Zehra’nın annesi ölmüştü. Bir müddet bu üzüntü ve acı ahlakının şiddeti gibi göründüyse de heyhat!..

Şevket için bir kurtuluş kalmıştı ki bu da evlilikten ibaretti. Kızının hanımlık görevleri arasında belki ahlakını düzeltereğini ümit etmekteydi. Fakat bazen bu ümidini de boş buluyordu. Aksi halinde gerek kendisine, gerek kocasına vereceği acının muhtemel sonuçlarını göz önüne alırdı. Biçare adam, hayatından adeta pişman olacak kadar üzülüyordu. (s.30)

Zehra’nın hali sebebiyle üzülen baba, eşinin ölümü ve kızının hali sebebiyle doğal bir kötülüğe maruz kalmış gibi görünse de bu belirgin değildir ve işlenmez. Bununla beraber Şevket, açıkça dile getirmese de Suphi ile Zehra’nın tanışmalarını ve

⁸⁰ Robert P. Finn, *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, çev. Tomris Uyar, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984, s. 99.

evliliğini hazırlar ki bu durumda bir ihtimal olarak ele aldığı acılar Suphi'yi kötülüğe maruz kalan haline getirir. Şevket'te niyet iyidir fakat eyleminin sonuçları kötülüğü doğurmuştur. Niyet ve eylem daima aynı nitelikleri taşıyabilir, iyi niyet kötüyü, kötü niyet de iyiyi beraberinde getirebilir. Davranışın veya kişinin kötülüğünü belirleyen asıl faktör ise pek çok din ve düşünüşte niyet ile iradedir. Burada Şevket'in niyeti iyidir, iradesini iyiden yana kullanmıştır ama eylem kötü sonuçlanmıştır. Eylemin kötü sonuçlanması ise Şevket'i kötü yapmaz.

Babasının farkında olduklarının Zehra da farkındadır ve o da değişmeyi istemektedir yani niyet esasına dayandırılan bir iyilikten bahsedilebilir. Zehra da ahlaki eksikliklerini kötülük olarak kabul eder ve onları değiştirmek ister onun için mutlu bir hayat da böyle mümkün olacaktır. Değişmekten yana ümidi olmayan Zehra, Suphi'yi tanıdıktan sonra umutlanır. Böylelikle henüz eylem aşamasına varmadan her bireyde iyilik niyet bakımından ortaya çıkmış olur:

Kızcağız hayat âlemindeki vaziyetini düşünmeye başlamıştı. Ahlakındaki kötülükleri insaf bakışına aldı. Bu gidişle hali nereye varacaktı?.. Âlemde bu ahlakın kendisi için bahtiyarlık sağlamayacağını zekâsı sayesinde takdir etmişti. Bu halde değişikliğe ve ahlak düzeltmeye mecburiyet vardı. Fakat bu konuda ne gibi çareler düşünülmüş ve ihtimali dâhilindeydi? İşte kızcağız bu soruya ne zaman vasil olsa ümitlerinin hepsinin boşa gittiğini görerek üzüldü ve bu acı hiddetini çeker ve davet ederdi.

Fakat şimdi bu tehlikeden kurtulmaya imkân görmüştü. Ah ümit, ümit! Sen insanlara ne kadar büyük hizmetler edersin! İşte bugün zavallı kız biraz rahatlamıştı. Zihninde bir ümit ruhu parlamaya başladı. Bu nur sayesinde hayati gerçekleri karanlık içinde fark ve teşhise muvaffak oldu. (s. 31)

Evlilik, yaygın olarak sembolik denebilecek kadar iyidir. İyi niyetlere bağlı bir eylem olarak ortaya çıkan Zehra ve Suphi'nin evlilikleri de ilk aşamada iyidir. Hatta henüz eylem gerçekleşmemişken, evlilik bir ihtimal iken bile Zehra'da kötüden iyiye doğru bir değişim görülür:

Henüz ismini bilmediği bu delikanlıya sahip olmak hevesine kadar hayallerine yol vermişti, onun bazı fillerinden kıskançlığı tepmekte ve bu gücenmeler ile evhamlar vücudunu daha şiddetli sıkmaktaydı. Hırçınlığı bir dereceye gelmişti ki tam bir öfkeyle yerinden sıçrayıp karşısında duran hayali rakibini ellerinde boğmaya davranmıştı. Bu hareket havasını yerine getirince ümitsizce kanepenin üzerine düşüyordu. Kim bilir ne zamandan beri bir fırsat gözlemekte olan gözyaşları akmaya başladı. Uzun bir süre ağladı. Fakat şu ani gözyaşları kızın imdadına yetişmiş oldu. Fikrinde bir açıklık belirdi. İşte bu gözyaşları yaratılıştan gelen sertliğini cidden değiştirerek onu yumuşak huylu ve nazik biri haline getirmişti. (s.33)

Evliliğin ilk zamanlarında herkes mutludur, hâkimiyet iyidedir. Hatta Suphi, Zehra yanında oldukça onu her türlü kötülükten koruyacağına inanmaktadır. Bunun dile

getirildiği bölümde yazarın anlatıya müdahale ederek iyiliğin hâkimiyetinin sona ereceğini sezdirmesi ise dikkat çekmektedir.

Zehra'yı kolları içinde tuttuğu zaman, o mutluluk hazinesine ulaşmaktan dolayı kendi kendini tebrik ederdi. Bu defineyi bir gün olup da elinden çıkarmanın uğursuz ihtimali hatırına bazı bazı geldikçe ölüm terleri dökerdi. Sevdiğinin yanında buldukça onu meydana gelebilecek her türlü kötülüklerden koruyabilir gibi bir an ayrılmak istemezdi. Birbirlerinin vefa kucaklarını en sağlam bir güvenli yer sayarlardı. Birbirlerini bakışlarıyla cesaretlendirmekteydiler. Gafil çocuklar!.. (s.39)

İyinin hâkimiyeti ahlaki kötülük ile bozulsa da Zehra'nın yaratılış özellikleri bu hâkimiyeti ilk sarsan darbeler olur. Zehra kuşkulananmaya, kıskanmaya başlar ve bazı dış faktörler bu kıskançlığı, kuşkuları tetikler. Zehra gerçek olmayan hadiseler karşısında bu yaşadıklarından acı da duyar, kuşkularını yok saymaya çalışır ama bir hastalık gibi algılanan ve münferit bir kuvvet olarak yansıtılan doğal kötülük yok olmaz ve tekrar ortaya çıkar. Bu tekrar ortaya çıkış ahlaki kötülüklerle de zemin hazırlar.

Kadıncağız o tarafa doğru yürüdü. Başlangıçta bu rastlantıdan kötüye yorma hatırına bile gelmemiştir.

Fakat hayvanın yanına kadar gelip de oralarda Suphi'yi göremeyince zihninde bir şüphe noktası belirdi. Bu nokta sadece bir meraktan ibaretti. Bir de çevreye göz gezdirip de şöyle bir bağ içinde birkaç ağaçtan oluşan siper arkasından biri erkek diğeri kadın iki kişi gözüne takılınca tepeden tırnağa kadar büyük bir öfkeye kapıldı. Bir hayli zamandan beri sükûnet bulmuş sanılan kıskançlığı oksijen temas etmiş fosfor tozu gibi birdenbire tam bir hız ve şiddetle parlayıverdi. O öfkeyle ne yaptığını bilmeyerek kendisini bağın içine attı; "nankör kocasını" suçüstü dakikasında basmaya gayret gösterdi. (...) Bu beklenmeyen olay gerçi kocası hakkındaki sevgi ve emniyetini arttırmışsa da bir taraftan da musibet huyunun hiç ummadığı bir zamanında nüksedivermesi pek büyük bir vicdani ıstırapı davet etmişti. (s. 40)

Suphi'nin bu gece evde kalmasını dışarıda bir uğraş kaynağı olmamasına delil sayarak Zehra memnun olmaktaydı. Fakat zihni kara şeytanların hücumundan yine uzak sayılmazdı. Ya Suphi arayacağını bu gece şu deniz üzerinde bulamayacağını kesinlikle biliyorsa; boş yere ne için ıstırap duysun, niçin heyecanlansın? İşte bu siyah nokta kızın zihnine yerleşmek istiyorsa da kız olanca metanet ve muhakemesini bunun giderilmesine harcıyordu. (s. 42)

Bundan sonra asıl kötülüğü insanlar ve onların davranışları üstlenir. Evlilikle sembolleşen iyi bunları yok etmeye kötüyü ortadan kaldırmaya muktedir olamaz hatta kötülüğe yaygınlık ve üstünlük kazandırır.

Romanda, güzellik ve kadınlık timsali olarak Sırrıcemal'in Zehra ve Suphi'nin hayatına dâhil olması hareketi tetikler ve kötülüğün önünü açar. Sırrıcemal, gelişiyse yol açacağı durumlara sebep olmayı istemez hatta iyiliği ve güzelliği, gerçeği aşacak biçimde yüceltilerek olay ve kişi arasındaki tezat da vurgulanır. Sırrıcemal güzelliği ile de ahlaki ile de zekâsı ile de çok üstündür.

(...) Bu hallerin hiçbiri Sırrıcemal'in zeki bakışlarından uzak kalmıyordu. Zavallı kız, varlığıyla şu bahtiyar ailenin rahat ve huzurunu bozduğu için son derece

üzülmekteydi. (...) Zavallı kız! Güzellik ve terbiyece Zehra'dan aşağı olmadığı ve belki ahlaken ondan üstün olduğu halde bile yine kendisini hanımının bir kölesi ve beyinin değersiz bir hizmetçisi sayacak derecede yüksek ahlak ve duygu sahibiydi. (s.45)

Bu satırlardan anlaşılacağı gibi olanların sorumlusu Sırrıccemal veya onu eve getiren Münire Hanım değildir, hatta Sırrıccemal'e âşık olan Suphi de alenen suçlanmaz. Bu durum, Suphi'nin gerçekten âşık olması ve Zehra'nın olumsuz yönlerinin yarattığı kaçış arzusu ile insani bir gerçeklik içerisinde yansıtılmaya çalışılmaktadır ve asıl vurgulanan ahlaki eksikliklerdir. Bu ahlaki eksikler de kader kavramını çağrıştıran bir rastlantılar zinciri sonunda ortaya çıkmaktadır ve bu rastlantısallığın önünde durulamaz.

Çoğunlukla tesadüfün zorlamaları önünde durulamaz. Bu imkândan olarak ne Zehra'nın, ne Sırrıccemal'in duyguları, Sırrıccemal'in şu yalıda alıkonulmasına engel olamadı. İşte bu günden itibaren Zehra tamamen değişti. Evlilikten önceki öfkeli huyunu daha fazla şiddetle ele aldı. (s. 44)

Sırrıccemal'in eve gelişinin bir felaket hazırlayacağı, kötülüklerle uygun zemin hazırlayacağı olayların hiçbiri cereyan etmemişken anlatıcı-yazar tarafından ilan edilir:

Zavallı Münire!.. Sevgili evladiyla gelini arasına böyle bir güzel koymaktan doğabilecek afeti hatırına, hayaline bile getirdiği yok. O sadece iki evladının hizmetleri artık bundan sonra tam bir düzenle görülecektir diye dünyalar kadar sevinip yatıyor. (s. 43-44)

Sırrıccemal'in gelişinden sonra Zehra kıskançlığı sebebiyle artık iradi kötülükler sergilemeye başlar ki bu kötülüklerin hedefinde iyiliği ve güzelliği ile tipeleştirilen Sırrıccemal vardır. Zehra'nın yaptıklarından üzüntü duyan fakat yapabileceklerinden korkan Suphi ilk aşamada bu kötülüğe rıza göstererek ortak olur.

Zehra'nın Sırrıccemal'e karşı olan aşağılayıcı davranışları gerçi yüreğini sızlattıysa da karısının duygularını daha fazla azdırmamak için sesini bile çıkarmamakta ve kendisini adeta hiçbir şey görmemeye, işitmemeye alıştırmaktaydı.(s. 49)

Kötülüğe maruz kalan Sırrıccemal'in iyiliğini muhafaza etmesi maruz kalınan kötülüğün derecesinin arttığı izlenimi verir. Kötüye kötü ile değil iyi ile karşılık verme bir ahlaki üstünlük olarak vurgulanırken ahlak ile bir tutulan iyiliği de en üst seviyeye çıkarır. Suphi Sırrıccemal'in güzelliğinden de etkilenir ama Suphi'yi Sırrıccemal'e asılı âşık eden onun güzelliği değil, iyiliği ve yüksek ahlakıdır. Güzellik, bu ikisi Suphi'yi etkileyip âşık ettikten sonra bir başka üstünlük olarak algılanır.

İki senelik olaylar bile hayalin kucağına gelmekte ve bu olaylar arasında karısıyla Sırrıccemal'i yan yana görmekteydi. Fakat ikisi arasında bir kıyaslama yapınca karısını biraz daha solgun ve pek fazla huysuz bulmaktaydı. Sırrıccemal'deki bünye Zehra'da bulunmadığı gibi çekicilikte de Sırrıccemal karısına üstün görünmekteydi. Bir an geldi ki karısı yoğun bir duman içinde gözden kaybolup aydın beyaz bulutlar içinde gülümseyen bir Sırrıccemal kaldı. Duygularını bir türlü engelleyememekte bir türlü yerinde duramamaktaydı.(s. 53)

Sırrıccemal'in tercih edilirliliği iyiliği ve ahlakındandır. Oysa Zehra'nın korktuğu ve kıskandığı güzelliştir. Suphi'nin Sırrıccemal'i seçmesi Zehra'da eksik olan bu iyilik ve ahlaktandır yani kötü kurguyu hazırlayan da bu ahlaki eksiklidir. İyi, kötüye ortam hazırlamaktadır ve iyinin yokluğu kötüdür. Bu iki kavram, iyi ve kötü, birbirinin tam zıttı olarak kullanılmaktadır.

Kızcağızın değer biçilemez güzelliğine eklenen güzel ahlakına ve cömertliğine kendi yüzünden uğradığı şu felakete karşı güçsüz, tesirsiz, hükümsüz kalmaktan pek üzüliyordu. Lakin ne yapsın!.. Şimdiye kadar henüz Sırrıccemal'i yakından dikkatle seyretmemişti bile. Fakat şu sıralarda kızcağız dikkatini çekmeye başlamıştı. Şu kızcağızda olan sabır ve tahammül karısında bulunsaydı ne kadar bahtiyar olacağını düşünmekteydi. Sırrıccemal, daima hayali önünde nemli gözleri, bükük boynu ile boy göstermekteydi. Fakat bu hüznü hali içinde de güzelliğine, cemaline hiçbir zarar gelmemekteydi. Bu hüznü hali gözünün nünden ayırmamaya başladı. Önceleri Suphi bu durumu Sırrıccemal'e olan merhamete dayandırmaktaydı. Fakat gün geçtikçe duygularının başka bir şekle girdiğini hissetmeye ve kendisini kınamaya başladı. Doğal hislerin akışı önüne engel çekilemez. Bir gün geldi ki Suphi, gönlünde Sırrıccemal için şiddetli bir arzu duymaya başladı. (s. 49-50)

Ahlakın sembolü olarak çizilen Sırrıccemal, Suphi'nin kendisine âşık olduğunu öğrendiğinde sevgisine karşılık bulduğu için sevinirken Zehra için üzülecek kadar hassastır.

Gerçi hanımını seviyor ve zavallı kadına acıyorsa da bu ilk göz ağrısı üzerine seçilmiş ve güzel kabul edilmiş bulunmasına seviniyordu. (s. 54)

Ancak Suphi'nin aşkını öğrendikten sonra Sırrıccemal de değişir, Zehra ve Nazikter'e onların yaptıklarınca karşılık vermeye başlar, aşkıdan duyduğu mutluluğu kıskırtıcı biçimde sergileyerek, Zehra'nın kıskançlığını, nefretini ve öfkesini tetikler. Sırrıccemal'deki bu değişim de belirgin biçimde kötücüdür.

Sırrıccemal'in şuh tavırları ve kıskırtıcı hareketleri de gün geçtikçe kuvvetlenmekteydi. (s. 61)

Fakat bu sevda kızın ahlakını da bozmuştu. Önce alçakgönüllü olan huyu şimdi gurura kapılmıştı. Yalnız Nazikter'i değil Zehra'yı bile hareketleri altında ezme arzusunun düşmüştü. Bu arzusunun her haliyle her sözüyle ortaya koymaktaydı.

Hatta bir kere Zehra, en ufak bir bahane ile hiddetlenerek Sırrıccemal'i dövmeye davranmış iken Sırrıccemal'den adeta layıkça bir karşılık görmüştü; işte bu hal Zehra'ya iyice kudurtmaktaydı. (s. 62)

İki kadın arasındaki bu düşmanlığın sebebi, Suphi'ye duydukları aşk veya onu sahiplenme, onunla birlikte olma arzusudur. İki kadın arasındaki, Zehra'nın Sırrıccemal'in karnındaki çocuğu bile öldürme arzusu duymasına sebep olan bu düşmanlık ve mücadele Suphiye keyif vermektedir. Yani Suphi bencilce bir gurur ile "kötü"den zevk almaktadır:

İki kadın dövüşmeye başlamışlardı. Münire bu halleri ağlaya ağlaya hâlbuki Suphi güle güle seyretmekteydi.

Sırrıccemal ile Zehra'nın iki tavuk gibi dövüşlerini horoz gururuyla seyredip bu mücadelelerin, bu kavgaların hep kendisini paylaşamamak maksadıyla meydana gelmekte olmasından hoşlanmaktaydı.

Bir başkası olsaydı evin içindeki bu geçimsizlikten acı duyar ve üzülürdü. Hâlbuki Suphi bununla eğlenmekteydi. Gerek Zehra'yı ve gerek Sırrıccemal'i hareketlerinde serbest bırakmış idi; belki de birbirlerinin aleyhine kışkırtmakta idi. (s. 66)

Suphi, Makriköy'e taşındıktan sonra zamanını tamamen Sırrıccemal'e ayırmaktadır. Sırrıccemal'in kurguya dâhil olduğu ilk zamanlarda aslolan kadın Zehra iken şimdi Zehra "öteki" olmuştur, bir maruz kalandır. Sırrıccemal, Zehra'nın kaybettiğinin ve bundan acı duyduğunun farkındadır öyle ki kendisi de bu duruma düşmekten, yani kötülüğün olasılığından korkar.

Kim bilir? Kim bilir? Bugün onu benim için feda eden, yarın da beni onun için feda edemez mi? Ah a o zaman! (s.69)

Sırrıccemal Suphi'ye sahip olduğundan hiçbir zaman tam anlamıyla emin olamazken onun da kuşku dönemi başlar fakat bu süreçte o da tıpkı Zehra'nın yaptığı gibi "kadın"ı suçlar, kötülüğün kaynağı olarak diğer kadını görür.

Düşünmekte idi, mutlaka Zehra Suphi'yi kandırmış, yanına çekmiştir. Melun karı! (s.71)

Dikkate değer bir nokta olarak iki kadın da kötülüğün kaynağı olarak birbirlerini görürler, Suphi suçlamazlar. Suphi'nin ise tercihlerine rağmen gelgitleri devam etmektedir. Sırrıccemal onun Zehra'dan boşanmasını istediğinde yaptığı muhasebede artık boşamasa da ayrıldığı Zehra için üzülür ama yine Sırrıccemal'i tercih eder. Henüz ilk zamanlarda Sırrıccemal'i üstün ve tercih edilir kılan özellikler devam etmektedir oysa Sırrıccemal de yavaş yavaş Zehralaşmaktadır. Yine de Suphi'den boşanması istemesi dışında bu ruh halini yansıtmamaya gayret eder, kötü algılanan bu duygu ve davranışları bastırarak tercih edilirliliğini sürdürür.

Sırrıccemal! Güzelliğin, nazın ve özellikle iyilik ve nezaketin timsali olan bu nazenin uğrunda en aziz emellerini fedaya kadar göze almaktaydı. Zehra ile Sırrıccemal arasında bir karşılaştırma yapmaktaydı. Bu karşılaştırma Zehra'yı yavaş yavaş karartmaya, tam tersine Sırrıccemal'i aklamaya başladı. Gittikçe Zehra sararıp solmakta, hâlbuki Sırrıccemal açılıp gelişmekteydi. Zehra, kıskanç, hırçın göründü, hâlbuki Sırrıccemal kuzu gibi itaatliydi. (s. 77)

Bu itaatkâr tavırlarına karşın Sırrıccemal istediğini başarır ve Suphi'nin Zehra'dan boşanmasını sağlar. Suphi tarafından çok acımasızca bulunan ve alenen eleştirilen boşama gerçekleşmiştir. Bu durumda kötülüğe bir kez daha maruz kalan Zehra, yaşamına nefret ve intikam duyguları ile devam edebilir, yaşadıklarına bu ikisi sayesinde katlanabilir. Zehra kötülüğü kötülük ile ortadan kaldırma yolunu tercih eder.

Burada kötülük, bireysel algılara dayanır, genel ve evrensel bir kötülükten ziyade maruz kalma ve maruz bırakma biçiminde tezahür eder.

Zehra kendisini şu ayrılığa alıştırabildiyse de gerek Suphi'ye ve gerek Sırrıcemal'e karşı olan düşmanlık duygusu ve arzusu, intikamı kuvvet hükmünden düşmüş değil, belki şiddet kazanmıştı. Adeta Zehra bu duygu ve istek sayesinde yaşamaktaydı. Nefret ve intikam! İşte hayatını yönlendiren ve yöneten, harekete geçiren güçler bu nefret ile bu intikamdan ibaret kalmıştı. (s. 78)

Bundan sonra Zehra'nın yapacağı her şey iradi kötülük özelliği taşıyor; artık yaratılıştan getirdiği huyları sebebiyle değil, maruz bırakıldığını, haksızlığa uğradığını düşündüğü için intikam almak, kötülük etmek arzusu ile kötülük eder ve böylelikle planlanan ve bilinçle uygulanan daha derinlikli kötülük eylemlerinin faili olur.

Bu noktada her iki kadını da kötü algılatanın sahip olma ve güç arzusu olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. İtaatten vazgeçtikleri anda, kendi taleplerini ilettikleri anda her ikisi de terk edilir, her ikisi de bu duruma Suphi'ye sahip olmakla düşerler.

Zehra, intikam almak için bir plan yapar ve yine kötülüğü eyleme geçirecek güç olarak bir kadın seçilir. Bu sefer, yabancı kadın ve alafranga hayatın düşkünlüklerini de vurgulayan Urani, Zehra'nın para ödeyerek yaptığı bir planla, kötülüğün uygulanması kurgusuna dâhil olur. Suphi ilk zamanlarda Urani'nin oyunlarının farkındadır ama bu oyunlardan da kurtulmak istemez. Suphi'de kötülüğe rıza gösterme ve kötülük karşısında irade kullanmama hali devam etmektedir.

Suphi, düştüğü tuzağın içyüzünü anlayan bir bakışın peşinden olayın akışı ile takdir etti. Fakat şu kapandan kurtulmaya pek o kadar istekli değildi. Bu arzu kamçulayan havayı rahat rahat teneffüs etmeye başlamıştı. (s. 88)

Şehvet, içki ve yabancı kadın düşkünlüğü Suphi için hazırlana intikam planında asıl kötülük unsurlarıdır. Ancak günah kavramı ile de bütünleşen bu kavramlar, Suphi'nin kişisel felaketini hazırlayan araçlar olmanın ötesinde bir derinlik kazanmamışlardır. Henüz planın uygulanmaya başlandığı ilk akşam durumu fark eden ama bu oyuna rıza gösteren Suphi, Sırrıcemal'i üzmesi ve aldatması sebebiyle vicdan azabı duyar.

Sabahleyin Suphi gözünü açtığı zaman Urani çay hazırlamakla meşguldü. Suphi, hafızasını yokladı; olayları hatırlamaya başladı. İşte burada duran güzel kadının kavuşma zevkine ne kadar beklemeden ulaşmıştı. Hâlbuki öte tarafta sevgili bir dost, kim bilir ne heyecanlar içindeydi. Ah taş yürek! Zavallı Sırrıcemal, bu gece ne kadar düşünmüş, ne kadar ağlamıştı. Hâlbuki düşünen, ağlayan sade Sırrıcemal mi idi? Ah taş yürek! (s. 89)

Ancak artık bu vicdan azabı Zehra'dan ayrılırken duyduklarından farklı değildir. Durumu değiştirmek için hiçbir eylemde bulunmaz ve kötülüğe teslim olur.

Suphi, kötülük edenden ziyade kötülüğe rıza gösteren ve kötülüğe teslim ve araç olan bir tiptir.

Fakat Suphi gözlerini Urani'den de bir türlü ayıramıyordu. Ne vücut, ne eller, ne boy pos, ne renk, ne gözler, ne saçlar, hele ne konuşma, ne eda! (...) Sanki Suphi artık Sırrıcemal'i de, Zehra'yı da unutmuş gitmişti. Urani'nin şüphelerine karşı sevgisini yeminlerle temine çalışmaktaydı.(s. 89)

Hala durumun farkında olmadığı için dilediği zaman Urani'den vazgeçebileceğini sanan Suphi Urani'ye sonunda tamamen teslim olur. Bu aynı zamanda kötülüğe de tamamen teslim olmak anlamına gelir. Bu kadar güzel bir kadın tarafından sevilip isteniyor olması ona gurur vermektedir. Suphi, Zehra ve Sırrıcemal kendisini paylaşamazken de buna benzer bir gurur duymaktadır. Onun aşkları daha ziyade istenmekten ve sevilmekten kaynaklanan gurura dayanmaktadır. Kibir ile de açıklanabilecek bu durum, onu tamamen kötülüğe teslim olan bir davranış biçimine ve bundan zevk de almaya sürükler ki bu durumda Suphi kötülüğün iradi faili olarak değilse de derinlikli bir kötü insan olarak algılanabilir.

Suphi, eğlence âleminin henüz acemisi olmakla beraber, şu gecelik macerasından bile ibret alabilmişti. Urani'nin güzelliğini bir örtü, bir deri olarak gömlek addetmekteydi.

Biraz uğraşsa, o örtüyü, o gömleği çekip çıkarabileceğine inanıyordu.

Lakin böyle bir güzel ağızdan çıkan yalanlardan zevk almamak da mümkün değildi. İnsan aldanırsa böyle fitneci güzellere, böyle lezzetli düzenlere aldansın. Suphi, zevkini arttırmak için Urani'yi hırslandırmaktaydı. (...) Suphi gülümsememekte fakat memnun olmaktaydı. Şu memnuniyetinde ufacık bir gurur da eksik değildi. (s. 90)

Yabancı kadın figürü olarak *namussuz, fitneci* gibi sıfatlarla anılan Urani, güzelliği ile Suphi'yi tamamen esir alır ve Suphi'nin bu defa yalnız aile hayatı değil iş hayatı da alt üst olur. Suphi bütün gereklilik ve sorumluluklarından uzak bir sefahat hayatına dalar. Hem Zehra hem de Urani, güzellikleri ile zıt birer ruha sahiptir. Sırrıcemal ise birkaç istisna dışında hem güzel hem de ahlaklıdır. Ancak Suphi, Urani ile tanıştıktan sonra bunları da umursamaz ve asıl kaybeden, kötülüğe asıl maruz kalan Sırrıcemal olur; önce çocuğunu kaybeder sonra da intihar eder. Bunlara sebep olan Suphi'dir, bir insanı ölümle sonuçlanan bir hayata sürüklemiştir. Yalnız kendi hayatında değil başkalarının hayatında da belirleyici olan kötülüklerin yolunu açmıştır. Suphi'nin Urani ile tanıştırılması Zehra'nın planı olduğundan bunda Zehra ve planın uygulayıcısı olarak Urani de pay sahibidir. İkisinin tavırları kötülüğü isteyen ve bunu bir karşılık ile gerçekleştiren bağlamında ele alındığında Zehra irade edense Urani de kötülük işçisidir.

Sırrıcemal'i iyilik ve güzellik sembolü olarak gören ancak Suphi ile ilişkilerinden sonra tavrını yavaş yavaş değiştiren Münire Hanım da Suphi ile Zehra'nın boşanmasının ardından Zehra'nın yanında bırakılır. Sebep oldukları yüzünden önceleri

yalnız kendisini suçlayan kadın, bu sefer Sırrıccemal'i sorumlu bulur, ona kızar ancak bu kadının düşmalığı yalnız duygularında kalır, eyleme dönüşmez.

Zavallı Zehra, zavallı oğlu! Ah o Sırrıccemal kahpesi yok mu? (s.83)

Oğlu ve gelini için hayıflanana Münire Hanım'daki bu pasiflik, Sırrıccemal'i eve çok temiz niyetlerle getirmesinden dilenerek ölmesine kadar devam eder. Pasiflik ve iyi niyet, romanın asıl hareketlerini oluşturan kötülüğün ortaya çıkmasına sebep olmuş, niyete zıt bu kötülük, Münire'nin de hayatını kötücül bir sona sürüklemiştir. Suphi arada sırada annesini hatırlar ama kötülüğü ortadan kaldırmak için yine mücadele etmez.

Acaba Münire, şimdi ne haldeydi? Yalnız başına biçare ne yapıyor idi, ooof, ooof! Suphi, validesini düşündüğü sırada gözlerinde yaşlar birikmekteydi. Gariptir ki validesini bu hatırlayışı birinci defa idi. (s. 83)

Bu gelgit anlarında Suphi, bütün kötülüklerin sebebi olarak Urani'yi görür, bu anlarda ondan nefret eder, kurtulmak ister ama bu hisler uzun süreli değildir:

Vicdanından utanmaya başladı. Yanı başında kendisine gülücükler sunmakta olan Urani'ye bir nefret bakışıyla bakmaktaydı. Şu cılız, şu soluk, şu çirkin, şu çirkef için mi bu kadar fedakârlığı gözüne aldığına nefsine sormaktaydı. Muhabbet ha! Ne iğrenç düşünce! Ne iğrenç düşünce... (s.129)

Düşünüyor idi ki işte Urani'den nefret etmekte idi, yani sevmiyordu. Ya şimdiye kadar sevmediği bir varlığa nasıl bağlanmıştı? Niçin? Niçin? Sırrıccemal'i, zavallı Sırrıccemal'i niçin feda etmiş idi? Zavallı Sırrıccemal, şimdi kim bilir ne kadar işkence çekmekteydi. Kim bilir kendisine ne kadar lanet okumakta ve ihtimal kendisini nasıl bir ümit içinde gözlemekteydi. Sırrıccemal'in kötü sonundan Suphi henüz haberdar değildi. Zehra'yu Sırrıccemal için feda etmişti, ya Sırrıccemal'i ne için feda etmişti? Herkese uygun bir murdar karı için! Ah, karı ha! Kaskatı kalasıca! Annesini ise hepsi için terk etmiş, atmıştı. Parçalanası baş! (s.130)

Ah, ya evladı! Elbette şimdi dünyaya gelmiştir. Evlat! Suphi evladını hatırına getirdiği zaman içi titredi. Evlat, ne tatlı hayal... Ah evladını da feda etmişti. Lakin bu fedakârlıklar kimin için? Suphi bu soruyu tekrar tekrar nefsinden sormaktaydı. Sordukça Urani aleyhindeki hiddeti, nefreti artmakta idi. (s.131)

Suphi'nin duyguları yine Urani'nin lehine yönelmişti. Zaten akşamki duyguların birden değişmesinin sebebini hâlâ keşfedememişti. Zavallı kız beni o kadar sevdiği halde akşam zavallıyı acımasızca terk edip yalnız başına bırakmıştı. Şimdi kızcağız, kim bilir ne azaplar, ne işkenceler çekiyordu. (s. 133)

Denilebilir ki bu duyulanlar his olmakla sınırlı kalırlar, birer düşünce olarak işlenmez ve geliştirilmezler bu halleri ile de kötülüğün önüne geçebilecek iradi bir eylem niteliği kazanamazlar. Hissi tavır pasifize edilmiştir, eylem içermez, düşünsel tavır iradeyi, niyeti ve eylemi içerir. Suphi'de, yalnız vicdan azabından kaynaklanan ve ancak zaman zaman rahatsız edici olan kötülükten rahatsızlık ve suçluluk duyma halinden fazlası yoktur ki onun kötülük karşısındaki teslimiyetçi tavrının temelinde yatan da budur. Özellikle Urani ile birlikte olduğu zamanlarda, planlanan-kurgulanan

kötülüğün kusursuz bir işlev kazandığını söylemek mümkündür. Suphi, nadiren sebep olduklarını düşünür, tamamen umursamaz değildir ki bu onu klasik bir kötü tipten uzaklaştırır. Ancak kötüyü yok etmek için eyleme geçmez, ona razı olur, teslimiyetçidir. Kendisini, annesinden, Sırrıcemal'den ve henüz anne karnındaki çocuğundan haberi olmayacak kadar Urani'ye ve birlikte yaşadıkları yıpratıcı, yok edici hayata kaptırmıştır. Bu hayat, yalnız insani ilişkilerini değil maddi varlığını da eritir. Suphi, tüm kötülükler karşısında duyarsızlığa sığınır gibidir. Kötülüğün farkındadır ama eylemsizdir, pasiftir. Kötüye karşı koyacak, onu değiştirecek veya ortadan kaldıracak güce sahip olup olmadığından ziyade dikkat çekici olan bunu irade etmeyişidir. Dünyada onu ilgilendirebilecek her şeyden tamamen uzaklaşır, Sırrıcemal'in çocuğu kaybettiğinden ve intiharından, annesinin dilencilik ettiğinden haberdar bile olmazken tüm servetinin tükenmesi ve Zehra'nın evlenmesi ile de ilgilenmez. Sıralananlar, adeta bir kötülükler zinciri oluşturmaktadır ve bu zincir Suphi'nin hayat akışını oluşturur. İstemli veya istemsiz yapılan her hareket bir şekilde birbirine bağlanmış ve ahlakın eksikliği temeline dayandırılan kötülük algısının biçimlendirdiği bir kötü kavramı ortaya çıkmıştır.

Zehra ve Sırrıcemal terk edilenler, bir anlamda Suphi tarafından kötülüğe maruz bırakılanlardır. Urani ise terk edendir. Yaşadıkları ilişki boyunca ve terk edişiyile Suphi'ye asıl felaketi yaşatan odur. Zira Suphi, bunların farkında olarak kötülüğü algılar, algılamasına rağmen onun önüne geçemez. Zehra doğuştan getirdiği bazı olumsuz özellikleri ile kötülüğe yaklaştırılsa da Urani kadar maddi bir kötülük kaynağı olmaz. Sırrıcemal zaten hayatta iken de ölümü ile de birkaç istisna dışında maruz kalan, itaatli ve tam iyidir. Zehra asla Urani gibi bir nefret hissiyle anılmaz. Bu da ahlaki kötülüğün nitelikliliğini ispatlar niteliktedir. Urani'nin, Zehra'nın planını eksiksiz uygulaması da bu ahlak eksikliği ile ilgilidir. Sonuç Zehra'nın istediği gibi olmamış, Suphi'nin kendisine dönmesi ve kendisinden özür dilemesi için yaptırdıkları, Suphi'nin Urani'ye tamamen teslim olması ile sonlanmıştı. Urani'nin Suphi'nin zannettiğinin aksine onu sevmediği, onda faydalandığı da ahlaki düşkünlükleri sebebiyle üstlendiği kötü rolü pekiştirmektedir:

Suphi hakkında kalbinde bulunan gizli nefret, gün geçtikçe baş kaldırmaktaydı. Suphi'nin kendisini sahiplenmesini pek soğuk, pek rahatsızlık verici olarak görmeye başlamıştı. Suphi'nin kesesi gittikçe hafiflemekteydi. İşte Suphi, arzu edilen sona yaklaştırılmış, baştan savmak zamanı gelmişti. Lakin elinde kalan kiralari da silip süpürmek için biraz daha dişini sıkmak gerekiyordu. (s.135)

Urani işi bu sonuca getirince Suphi'ye karşı eslemekte olduğu nankörce duyguları artık meydana vurmıştu. Her tavriyla, her sözüyle Suphi'nin gönlünü kırmaya başlamıştı. (s.137)

Suphi Urani tarafından terk edilince ve tüm varlığını yitirince kötülüğe maruz kalan algısı ile hareket eder ve annesini bir sığınak olarak görür, ona gitmeyi kurtuluş sayar fakat sebep olduğu zamanlarda fark edemediği felaketleri, bu hale düştükten sonra öğrenir.

Bu kötü durum, Suphi'ye her şeyden önce annesini hatırlattı. Hemen Hocapaşa'ya koştu. Heyhat! Zehra Muhsin'e varıp da Münire'yi yalnız balına bıraktığı zamandan beri, biçare kadın yalnız başına borç harç içinde yaşayabilmiş ise de borçlarının birikmesi üzerine alacaklıların baskıları şiddetlenmiş ve kadıncağız bu baskıları önleyemeyince sonunda ona buna avuç açmak aşağılığını işlemeye mecbur olmuştu. Konu komşu Suphi'ye bu macerayı etraflıca anlattılar. Annesinin şimdi yersiz yurtsuz gruplara karışmış olduğunu, kim bilir nerede ve ne halde bulunduğunu üzüntüyle haber verdiler. (s. 139)

Bu durumda muhtaç kalma, başkasından yardım istemeye mecbur olma bir aşağılanma sebebi olarak yansıtılmış ve kötülüğe mecbur kalma olarak algılanmıştır. Sorumluluk, dile getirilmese de annesine sahip çıkmayan Suphi'dedir. Suphi'nin hayatı yalnız bireysel anlamda değil, etkileriyle manen ve maddeten, o ve onun hayatına girmiş Sırrıcemal'i, çocuğunu, annesini de kapsayarak genişleyen bir kötülük ile çevrelenmiştir. Bu kötülüğün şekillenmesinde Zehra da pay sahibidir, zira planı yapan ve uygulatan, bunun için para ödeyen ve Münire Hanım'ın muhtaç duruma düşmesine göz yuman, Sırrıcemal'i eve getirdiği için olanlardan Münire Hanım'ı da sorumlu tutan Zehra'dır. Ancak Zehra, Münire Hanım'ın sonu karşısında üzüntü ve pişmanlık duyar; kötü sonu değiştirmeye gücü yetmemiştir ama kötülüğe de vicdanen teslim olmuş değildir.

Zehra şöyle sokularak, kadının birisine meselenin neden ibaret olduğunu sordu. Bir fakir, ihtiyar kadın şuraya düşüp ölüvermiş. Zehra, bu ihtiyara kalben pek acıdı. Derhal hatırına zavallı Münire gelmişti. Zavallı kadıncağız, şimdi kim bilir ne haldeydi? (...) Zehra bu ihtiyar kadının Münire olduğunu derhal tanıdı. Ayıbı, düşünmeyi filan unutarak bağıra bağıra koştu. Sedyeye üzerine atıldı. Zehra hüngür hüngür ağlamakta ve ölünün buz kesilmiş olan yanaklarından şapur şapur öpmekteydi. İşte Münire'nin akıbeti de korkunç şekilde bitmişti. (s. 161)

Suphi, yaşadığı bütün düşkünlüklerin yanında cinayet de işler ve onun hayatının sonunu biçimlendiren de bu olur. Suphi, kendisini terk eden Urani'yi kıskanır ve öldürür. Bu yönüyle nitelikli ve evrensel bir kötülük unsuru olan cinayetin de faili olur. Suphi de Zehra gibi, doğuştan getirdiği bir eğilimle olmasa da, kıskançlık duygusu ile bir ölüme sebep olmuştur ama onun sebep olduğu ölüm Zehra'nın arzuladığı intikam gibi uzun vadeli bir plana değil alelade ve adi bir cinayete dayanır, Suphi bu cinayeti oldukça soğukkanlı bir halde işlemiştir. Suphi'nin, onu seven iki kadını ve annesini terk

etmesi dışında iradi olarak en belirgin kötülük eylemi bu cinayettir. Bu cinayet ile Suphi, kötüyü yalnız rıza gösteren ve teslim olan olmaktan çıkmış, nitelikli ve bilinçli bir kötülüğün faili olmuştur:

Urani'yi bundan önce de böyle bir rakip ile birlikte görmüştü. O zaman hiç etkilenmeyen kibri ve rekabet duygusu bu sefer fena yaralanmıştı.

Vurmakla, vurulmakla alışkanlık kazanmış olan duyguları bu sefer tam bir şiddetle Urani aleyhine dönüvermişti. "Kahpenin vücudunu kaldırmalı" kararını hemen, hiç heyecansız ve düşünmeden vermişti. Urani'nin mahvına karar vermişti. Artık bu kararı ne düşünüyordu ne de bir şey. Karıyı öldürecek vesselam.

Kendisi için bundan kolay ne var? Solucanın bir kamadan işi biter. (...)

Gelenler tam kendi hizasına gelince bir kere canavar gibi haykırarak üzerlerine saldırdı. Beş öfkeli darbe ikisinin de işini bitirmişti.

Ayakları altında çırpınmakta olan Urani'ye beş, altı kere daha kama saplayarak vücudu cansız hale getirmişti.

İşte, ettiğini kahpenin yanına koymamıştı ya. (s. 155)

Bu cinayetin ardından Suphi Trablusgarp'a sürgün edilir.

Roman, her kişinin korkunç akıbeti ile sona ulaşır, neredeyse bütün kahramanlar ölür. Suphi de annesi gibi düşkün bir hayatı yaşamaya mecbur olur, artık kötülüğün faili de olmuştur, suç işlemektedir, başkalaşmıştır.

Çirkin ve açık sözlerin ve rezilliğin her çeşidini öğrenmiş, bir vakitler Zehra gibi, Sırrıcemal gibi ülfet ve güzellik örnekleriyle yaşarken şimdilerde en çirkef kadınlarla düşüp kalkmaya alışmıştı. Bu uğurda bir kaç defa kavgalar bile etmiş, bir hayli dayak yemiş, hele bir defasında işi iyice azdırmış, birisinin kafasını yarmıştı. Tutukları gibi hapse attılar. Birkaç ay tutuklandı. Buradan kurtulduğu zaman Suphi artık maneviyatça bitmiş durumdaydı. (s. 151)

Suphi'nin ona dönmemesi ve yaşadıkları neticesinde Trablusgarp'a sürgününe kadar olanlar Zehra'nın istediği sonuçlar değildir ve Zehra intikam duygularını doyuramamıştır; nefreti hem Suphi'ye hem Münire'ye hem de Sırrıcemal'e karşı devam etmektedir. Bu hislerinde de kendisini yerden göğe kadar haklı görür, kendisini asla suçlamaz.

Sırrıcemal'in kötü sonu, Münire'nin perişanlığı, Suph'nin yoksulluğu yüreğine bir türlü su serpmiyordu. Rakibi gebermiş, felaket sebebi dilenmeye başlamış, kendisini aşağılayan hükmen yok olmuş iken bile gönlü hâlâ tatmin olmamıştı. Belki bu istekli hallerini, hırsını daha fazla harekete geçirmiş ve şiddetlendirmişti. İçini yakıp kavuran haset ateşi ve intikamı bir türlü teskin edememiş, belki daha da çok alevlendirmişti. (s. 152)

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi Zehra'nın kötülüğü, en başından itibaren kıskanç yaratılışından ve bu kötü huylarını açığa çıkaran hallerden kaynaklanmaktadır. Onun için tatmin edici olan herkesin hayatının kötü sonlanması değil, Suphi'nin ondan af dilemesidir. Yaptığı her şey bu amaca hizmet eder, kötülüğü amaç değil araçtır. Ayrıca, kıskanç bir kadın olarak yaratılmış olmak daha en baştan Zehra'nın, yaptıklarındaki sorumluluk payını azaltır.

Kendisi gibi huy olarak kıskanç olan kadınlar sevgilerine karşı meydana gelen aşığılanmaya mümkün değil sabır ile tahammül edemezlermiş. (s.152)

Zehra, istediğinin bu kötü sonlar değil Suphi'nin pişmanlığı olduğunu fark ettiğinde, diğerlerinin felaketlerle sonuçlanan hayatları sebebiyle de üzüntü ve pişmanlık duymaya başlar. Bir anlamda Zehra'nın nefreti ve uygulamaya koyduğu plan, kendi hayatını da zehirlemiş, anlamsızlaştırmıştır. Zehra da kendi yaptıklarının bir kurbanıdır. İntikamının ona arzu ettiği iç rahatlığını ve tatmini sağlayamayacağını anladığında hayatın anlamını da yitirir ve ölmek ister. Yaşadıkları sonunda hatta biraz da Sırrıcemal ile yaşadığı rekabet etme duygusu ile intihar etmek ister ama intihar günah olduğu için vazgeçer. Esasen maruz kalacağı ilahi bir kötülükten çekinmektedir.

Okuduğu romanlarda birçok kadının cesurca intihar ederek dünyanın yorgunluklarından kurtulmalarına gıpta etmekteydi. Hele Sırrıcemal kadar da mı olamayacaktı? Fakat kararının ahretteki cezası hatırına geldi. Kendini öldürmenin korkunç bir cinayet olacağını düşündüğü zaman tövbe ve istiğfara girişti. Ancak intiharını haklı gösterecek delilleri araştırmadan da büsbütün vazgeçmiyordu. (s. 160)

Burada İslami bakış açısı belirgindir. Günah kavramı ile kötülük kavramı bütünleştirilmiştir. Ancak burada değinilmesi gereken bir başka nokta Zehra'nın olanları Allah'ın takdiri olarak algılamasıdır. Burada bütün dönem romanlarında olduğu gibi paradoksal bir durum oluşur. Olanlar Allah'ın hikmeti ve takdiri ile açıklanır ama kötülüğün kaynağı Tanrısal değildir. İslami düşünüş, bilinmeyen ilkelerle bu durumu açıklar. Sebep insan iradesine dayandırılır. Ancak, olanların hepsini "takdir-i ilahi" olarak değerlendirmek, sorumluluğu insandan uzaklaştırır. İradi kötülükle açıklananları, sebebi bilinmeyi hikmetlerle açıklar ki kötülüğün kaynağı bu durumda insani değil Tanrısaldır. Zehra'nın da bu çıkmazdan kurtulamadığı görülmektedir. Kötülüğün kaynağı olarak ahlaki eksiklik ve insan iradesinin yerini Tanrısal bir kaynak alır bu durumda ilahi takdir İslami bir unsur olarak kullanılsa da kötülüğü problem olarak sorgulamak gerektiğinde İslami bakışa aykırı bir durum ortaya çıkar.

Zehra'nın dindarlığı yerinde olmak hasebiyle bulduğu delillere uzun müddet dayanıp durmayı tekdire itiraz yolunda kabul etmekteydi. Olan biten şeylerin hep Allah'ın takdirinden ibaret bulunduğu hükmetmekteydi. Bu halde? (s.160)

İntihar ve Allah'ın takdiri konusunda romanın diğer kişilerinin yaşadıkları bağdaştırılmamışken, söz gelimi Sırrıcemal'in intihar etmesi yalnız Sırrıcemal'in zavallılığının vurgulanması ile açıklanırken Zehra'nın intihar fikrinde dini sorgulamaların yapıyor olması da dikkat çekicidir.

Buna rağmen, biçimce intihar olmasa da Zehra hastalığı boyunca bir süre doktora görünmeyi ve tedaviyi geciktirerek hastalığın sonucundaki ölümden emin olmaya gayret eder. Bu durum da intihardan çok farklı olmamakla beraber günah

kavramı ile de ifade edilen kötülüğün failini değiştirmesi bakımından tercih edilmiştir. Zehra intihar etmiş olsa idi kötülüğün faili kendisi olacak fiili de günah olacaktı, bu da ilahi takdire karşı çıkma anlamına gelecek, Zehra bir günahkâr olarak cezalandırılacaktı. Ancak tedavi edilmeyen hastalıkta ölüme günah algısını biçimlendiren bir durum söz konusu değildir, sadece insani iradeden veya iyiliği korumakta hata veya eksiklikten bahsedilebilir. Bununla birlikte hastalık da günah değildir. Hastalık burada doğal kötü de değildir, çünkü insani bir kaynakla ölümcül hale gelmiştir. Bu durumda kötülüğün kaynağı olarak Tanrıyı göstermek fikrinden tamamen farklı gelişen İslami görüş, ilahi takdirdeki paradoksal kullanımdan farklı olarak, tam anlamıyla belirgindir. Kötülük, çoğunlukla maruz kalanın algısı ile şekillenir. Zehra, tedaviyi reddederken aslında ölümü bir kötülük unsuru olarak değil kurtuluş ve tercih olarak görmektedir, bu bakışı ile de ölümü gerçekleştirme yöntemi ile de kendi dini kabullerinden ayrılmaz. Tedavisini reddettiği, sonradan bu reddedişten pişmanlık duyduğu hastalık, Zehra'nın ölümüne sebep olur. Bu ölüm de rahat ve huzurlu değil, acılarla gelen bir ölümdür ve kötücüdür.

Bir hayli günler hiçbir doktor filan çağırmaksızın hastalığını azdırdı. Komşuların zoruyla gelen doktorun da verdiği reçeteyi kullanmıyor, yani yine şu suretle intihara teşebbüs ediyordu. Hastalığı şiddetlendiği ve özellikle o kalp üzüntüsü biraz hafıflediği zaman aklı başına gelerek hayatın değerini takdir ettiyse de iş işten geçmiş hastalığı kalıcı hale gelmişti.

Yatak içinde bitkin, ümitsiz yattığı sırada geçmişin hatırası hep birer birer katmer kaldırdıkça azap ve ıstırabından kıvranmakta ve şu vicdani ıstırabı, maddi ıstırabını arttırıp hastalığını içinden çıkılmaz bir hale getirmekteydi.

Yatağa yattığının otuz beşinci günü sabahleyin güneş doğmak üzereydi ki zaten pek zayıf kalmış olan hayat ışığı bir şiddetli nöbet fırtınası altında söndü gitti. (s. 162)

Son söz olarak Zehra'da kötülüğün etkinleşmesine sebep olan iki temel sebebin ahlak eksikliği ve intikam duygusu olduğunu söylemek mümkündür.

Bir dönem motifi olarak babanın ölümü "Araba Sevdası"nda da kötülüğe dair ilk bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Keşfi Bey'in babasının ölümü tıpkı diğer dönem romanlarındaki gibi bir doğal kötülüktür ve kötü sıfatını kazanması yalnız yarattığı acı ve üzüntüden değil sebep olduğu eksiklik ile ahlaki kötülüğün oluşacağı zemini de hazırlamasındandır.

Bihruz Bey, ailenin tek çocuğu olduğundan şımarık büyütülmüştür. Burada ailenin çocuk yetiştirmede benimsediği yol ahlaki kötünün önünü açtığından kötücüdür. Bihruz Bey'de bazı ahlaki değerler bu şımarıklık sebebiyle eksik kalır ve kötülük bir kez daha iyinin olmaması hali olarak kabul görmüş olur. Ahlakın olmaması hali de bu bağlamda kötüdür. Bihruz Bey'in bu şımarıklığa kendisini tamamen

kaptırması ve düzenli bir hayat kuramayan bir mirasyedi haline gelmesinin temel sebeplerinden biri şımarık yetiştirilmesinin yanında babanın vakitsiz kaybidir.

Bihruz Bey, anasının babasının biricik evladı olduğu için zaten pek şımarık büyütülmüştü. Paşa'nın zenginliği, oğlunun her istediği şeyi kolayca elde edebilmesine elverişli olduğu gibi, gençlik icabı bazı aşırı istekleri de hiçbir taraftan dizginlenmediği için Babiâli'deki görevine gidip gelmeyi de günden güne seyrekletirmeye başlamıştı. (s. 19)

Nihayet, "...” Paşa'nın ölümü üzerine bu züppe oğlan birden yirmi sekiz bin liralık bir mirasa konarak hareketlerinde de serbest kalınca büsbütün ne oldum delisi oldu. O koca serveti en kısa zamanda silip süpürecek müthiş bir eğlence âlemine daldı. Çünkü annesinin bu çocuk üzerinde öteden beri en küçük bir otoritesi yoktu. Kocasını ölümü ile oğluna ve kendisine kalan büyük servetin iyi bir şekilde iradesi için yakın akrabadan bazılarını işe karıştırmak gibi tedbirlere başvurduysa da olumlu bir sonuç elde edemeyeceğini çabuk anladı ve bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Üstelik oğlunu da tamamen kendi havasına bırakmak zaafını gösterdi. Fazla olarak, delikanlıya o bakımdan da sıkıntı çekirtmemek düşüncesiyle evin mutfak masraflarını ve işleri için alıkoydukları bazı emektar adamların aylıklarını kendi gelirlerinden ödemeye razı oldu. (s. 20)

Araba Sevdası'ndaki kötü algısının Tanzimat döneminin algısından farklı olmadığını bir başka göstergesi hafifmeşrep kadının romanda üstlendiği kötücül roldür. Bihruz Bey'in Batılı tarzda oluşturulmuş eğlence yerlerinde gördüğü ve tamamen karikatürize biçimde tutulduğu, âşık olduğu "sarışın hanım"ın kötücüllüğü henüz kadının kurguya dâhil olduğu anda sezdirilmektedir.

Sarışın hanım gönül avcılığında kendisi gibi ustalık kazanmış yosmalara mahsus birtakım işvelerle yanındaki hanım bir şey söylemiş de ona gülüyor gibi gülümseyerek ve Bihruz Bey'in bulunduğu tafra tatlı bir bakışla bakarak ağır ağır yürüdü. (s. 30)

Belirgin olarak yansıtılan ahlaki kötülük ise Bihruz Bey için fark edilir, anlaşılır değildir. Onun sarışın hanımı kötü kabul etmesi ancak kendisine iltifat etmemesinden, onun aşkını kabul etmemesinden, kadının Keşfi ile buluşacağını zannetmesindedir yani bir bakıma bir asil olarak tercih edilmeyişine kızmakta, bir burjuvanın tercih edilmesini kıskanmaktadır. Bihruz'un gerçek bir temele dayanmasa da burada yaptığı bir sosyal sınıf ayrımıdır ve evrensel bir kötülük unsurudur. Ancak onun bu davranışı çok da derinlikli bir tahlile müsait değildir zira Bihruz da onun fikirleri de yüzeysel ve özentidir.

Ne bayağı kadın! Yazık ekipaja! O ad bir şey değil ya... Zaten modası geçmiş! Hayvanlar desen kaç paralık şeyler? Öyle ordiner (bayağı, adi) insanlar kendileri gibi insanlara meylederler... Se natürel (tabii bir şey), lakin domaj Vuala ün bote mal plase! Si se-tüin bote par egzampl! (Yazık! İşte yerini bulamamış bir güzellik! Eğer buna güzellik demek caizse...) (...) Keşfi'nin randevusu anlaşıldı... Hay şıllık hay! Sö ne kün grizet! (Bu ancak bir fındıkçıdır!) Ya berikinin o ağızları neydi? Lakin bu kadın kim? Belli ki bir kokot! (hafifmeşrep, havai) Böyle adi bir kokotla Keşfi gibi bayağı bir kurörün (kadın kız peşinde dolaşan, çapkın) birlikteliğini görmek de hoştur ya! Ben de parka gider, bir kenara gizlenerek bunları seyrederim. Ne önemi var ki... Ah, o zevzeğe

niçin yüz verdim de arabama çağırdım? Hatta yanına bile oturttum! O kaç paralık adam ki benimle yan yana oturabilsin! Lakin şu sarışının kim olduğunu mutlaka öğrenmeliyim... Laparans e trompöz (Görünüşe aldanmamalı) derler; ne kadar doğru bir söz... (s. 30)

Bütün bu düşüncelerine rağmen Bihruz Bey iradesini doğru bulduğundan yana kullanmaz ve kendince kadının en ufak hareketlerinden ümitler devşirerek kadını takip eder.

Sarışın hanımın yani Periveş'in güzelliği ile ahlaki yönü tam bir tezat içindedir. İlk eserlerde fiziki görünüm ve ahlaki durum daha çok uyum içinde yansıtılır. Kişiler melek kadar güzel ve iyi veya çok çirkin ve kötü çizilir. Burada ise Periveş, tıpkı Mahpeyker gibi bu algıdan farklı çizilmiştir. Bu tavır, iyi ve kötünün sadece tipik özelliklerle yansıtılması durumunun da değişmeye başladığını gösterir. Öte yandan, Periveş'in güzelliği klasik edebiyatın güzel algısını da yansıtır biçimde kalıplaşmış ifadelerle anlatılmaktadır.

Sarışın hanım, kısıdan uzunca, uzundan kısaca, tamam orta boylu, narin yapılı, yürürken ansızın durur, dururken birdenbire hareket eder, döner döner arkasına bakar, hani şu meşhur:

*"Ahu zi to amuht be-hengam-ı deviden
Rem kerden o istaden o vapes nigeriden"*

(Sıçraya sıçraya koşarken, bir şeyden ürkmüş gibi, birdenbire durmayı ve dönüp dönüp arkasına bakmayı ceylan senden öğrendi) beytinde tarif ve tasvir olunduğu gibi, gönül avcısı, edalı bir yosmaydı. Saçları şimdiki saç boyalarının verdiği kızıl renkte değil, gayet açık tabii sarı, gözleri ise çok güzel bir yaratılış hatası olarak, mavi ya da yeşil değil, çizgili koyu sarı, kaşları kumral, siması vücudunun narinliğine nispetle dolgunca; burnu ise çehrenin dolgunluğuna nispeten incecik, çekme dedikleri biçimde, ağız şairlerin hayal ettikleri gibi küçük, biçimli ve bin defa öpülmeye layıktı.

Şu nitelikleriyle gerçekten güzel denilebilecek bu sarışının en ilgi çekici, en büyüleyici güzelliği bakışlarıyla dudaklarındaydı. Bakışları akıcı ve yakıcı bir şimşek gibi, en hissiz gönülleri bile bir anda yakar tutuşturur, dudakları gülümsemek veya konuşmak için kıpırdamaya başlayınca türlü türlü manalar alır, âşık kalplerde en tatlı ümitleri uyandırır. (s. 31)

Çengi Hanım ise sürekli yanında olduğu Periveş Hanım'dan tamamen farklı olarak çirkindir ve onun bu hali Periveş'in güzelliğini pekiştirmektedir. Üstelik Çengi'nin bazı davranışlarındaki serbestlikleri, Periveş'in güzelliğinin altında gizlenen ahlaki kötülükleri de açık etmektedir. Yani görünüşte bu iki kadın birbirinin tam tersidir; Periveş güzelliğin, Çengi çirkinliğin sembolü gibidir. Ama Periveş öyle güzeldir ki onun bu güzelliği Çengi'ye de bir parça tesir etmektedir.

Sözün kısası bu iki kadının birbiriyle arkadaşlıkları ve bir arada görünmeleri ifratla tefriti iyi bir şekilde denkleştiriyor; güzel bir manzara meydana getiriyordu. Yine bir benzetmeyle sarışın kadın, mesela sarı bir gül, öteki ise bu güle bağlanmış bir mazi dalydı. Ya da sarışın hanım, çiçek açmış nazik bir fidan, yanındaki de o fidanın düzensiz bir gölgesiydi. Veya sarışını, parlak bir güneş, öbürü ise bu güneşin yanından

hiç ayrılmayan, onu daha gösterişli, daha parlak göstermekle beraber kendisi de oldukça güzel bir kara buluttu. (s. 33)

Çengi, aynı zamanda Periveş'i ahlaki kötülüğe sürükleyen kadındır. Periveş yaratılış gereği değil, hayat şartlarının etkisi ile kötülüğe mecbur olmuştur. Babanın kaybı, Periveş'in hayatında da ahlaki kötülük için ortam hazırlamıştır. Boşanması ile beraber yalnız kalınca da tesadüfler neticesinde hâlihazırda içinde bulunduğu hayata sürüklenmiştir. Boşanma burada Zehra'da olduğu gibi toplumsal bakımdan ele alınmaz hatta eski eş Mağmum Efendi'den olumsuz bahsedilmemekle birlikte Periveş'i sorumlu kılan boşanmanın gerekçesi bile açıklanmaz. Babanın ölümü ve boşanma, Periveş'in hayatta yalnız kalışını vurgulamak için kurgulanmış izlenimi uyandırır. Kötü, yine iyinin yokluğu biçiminde ortaya çıkar; "fazilet ve namus"un kaybı kötüdür. Bu bir anlamda ahlakın olmaması hali yani ahlaki kötülüktür de. Ahlaki kötülüğü asıl yüklenen Çengi Hanım'dır ancak Periveş'in onunla tanışması "kötü bir tesadüf"le açıklanmaktadır. Bu tesadüfü doğal kötülüğe yaklaştırmak mümkün olsa da irade kavramının tercihte esas olması yaşananların ahlaki kötülük olduğunu gösterir. Buna rağmen, Çengi Hanım'ın Periveş Hanım'ı nasıl ikna ettiği, Periveş Hanım'ın bu düşkün hayatı nasıl ve neden yaşmaya başladığı, ruh hali ve fikirleri belirtilmediğinden bu kötülüğü her iki bakımdan da irdelemek mümkün değildir.

Bu sarışın yosma, kaşıkçı esnafından Sakin Ağa adında namuslu bir adamın kızı ve arzuhalcilik yaparak evini geçindiren Mağmum Efendi namında hamiyetli bir zatın karısıydı. On altı yaşında babasını kaybettikten ve yirmi üç yaşında da kocasından boşandıktan sonra annesi Zaim Hanım'la birlikte, Karabaş Mahallesi'ndeki dört odalı evlerinde kimseye muhtaç olmadan fakir fakat namuslu bir hayat yaşıyor, kendi hallerinde geçinip gidiyorlardı. İstanbul'un sayılı güzellerinden olan genç kadını bir gün kötü bir tesadüf Çengi Hanım denilen bu fındıkçı ve hileci karı ile tanıştırdı. Yillardır o yolun yolcusu olan fakat mevsimi geçtiği için pek iltifat görmeyen Çengi Hanım'la arkadaşlık kurduktan sonra Periveş'in fevkalade güzelliği ve zarafeti kısa zamanda her yana yayıldı. Artık İstanbul'un meşhur simaları arasına geçmiş fakat ne yazık ki fazileti ve namus cevheri elinden gitmişti.

Bu kötü ilişki kurulduktan sonra Periveş Hanım sık sık Çengi Hanım ile buluşur, daima onunla gezer ve gerektiğinde Çengi Hanım'ın evinde kalırdı. (s. 43-44)

Periveş Hanım, ahlaken toplum ile uyuşmayan bir hayat yaşamasın rağmen belli bir çevre içerisinde ilişkiler geliştirmektedir, burada en büyük olasılık bu ilişkilerden maddi çıkar elde etme arzusudur ve bu durumda ahlaki kötülük, planlanan bir kötülüktür. Ancak Periveş Hanım tamamen namus dairesi dışına çıkmaz, sosyal bir figür olarak romana giren ve kötü nitelik taşıyan taciz, onu fazlasıyla rahatsız eder. Yani kötülüğe ve ahlaksızlığa koşulsuzca teslim olmuş değildir; ahlaki eksikliği planlı ve çıkara dayalı bir kötülük meydana getirmektedir. Sosyal motif olarak taciz ise terbiyesizce bir durum olarak sergilenmektedir. Kötü yine yoksunluk halinde bu sefer

terbiyenin yokluğu şeklinde tezahür etmektedir. Bu durumda Periveş Hanım tam anlamıyla maruz kalandır zira içinde bulunduğu ahlaki durum bilinmediği halde sadece güzelliği sebebiyle tacize maruz kalmaktadır. Yaşadığı hayat tacize gerekçe değildir ancak meselenin vurgusu açısından Periveş'in tipik düşkün kadın davranışlarını sergilemediğini açık etmesi bakımından bu detay önem arz etmektedir.

Pazarlık devam ede dursun... Oralarda dolaşan kayıkçı, hamal, kundura boyacısı, beygir sürücüsü, vs. gibi birtakım adamlar, Periveş Hanım'ın etrafını sarmış; çirkin çirkin laf atıyor, kadını taciz ediyorlardı. Bir yandan bu sırnaşık heriflerin verdiği rahatsızlık, bir yandan da tepelerinde kaynayan Haziran güneşinin bunaltıcı sıcaklığı kadıncağıza buram buram ter döktürüyordu. Bu müşkül durumdan bir an önce kurtulmak ihtiyacıyla Periveş Hanım, arabacıya işaret edip arabanın kapısını açtırdı. Kendisini içeriye dar attı. (s. 45)

Ahlaki kötülüğün en belirgin temsilcileri Periveş Hanım ile Çengi Hanım'dır. Onlarda kişileşen kadın problemine farklı bir bakış Mösyö Piyer tarafından dile getirilir. Bu görüşe göre kadın yaratılıştan kötüdür. Herhangi bir dini veya ilmi dayanağı olmayan bu görüşlerini Mösyö Piyer, hayat tecrübesine, edebi eserlere dayandırır, Âdem ile Havva'ya atıfta bulunur ve bazı sanatkâr ve düşünürleri de kaynak gösterir. Bahsedilen durum, yani kadının yaratılıştan kötü olduğu iddiası belirgin biçimde doğal kötüdür, çünkü iradenin ve insani niteliklerin tamamen dışında bir özü yansıtmaktadır. Bu durumda bu kötünün kaynağı Yaratıcı olur. Bu durumda ahlaki kötülüğün de kaynağını doğal kötülükten aldığı söylenebilir. Böylelikle, değiştirilmesine muktedir olunmayan bir yaratılış gereği ahlaki kötülüğün faili olmak da ahlaken kötü olmak değildir, kötülüğün faili olmak iradenin tamamen dışına çıkarılmış olur ki bu durumda tüm kötülükler irade dışıdır ve insan kaynaklı değildir. Bu kurgusal algıya dayanan kötülük de elbette ki dayanaksız ve derinliksizdir.

Ha! Ahlak bakımından çok def gayet çirkin olan o güzel cinsin, o zekâ ve zarafetleri akla uygun şeylerden çok delilikleri kamçılaman kadınların aşkına... Öyle mi? Benim sevgili öğrencim, korkarım ki, bir kadına ilgi duyuyor olmalı... (...) Kendine dikkat et evladım! Kendine dikkat et! Yine sizin büyük bir şairiniz:

“Deniz kadın gibidir, hiç inanmak olmaz ha!” demiyor mu? Kadınlar çok muzırdırlar. Bir peygamberi bile günaha sokan ve cennetten çıkarılmasına sebep olan yine bir kadın değil midir? Biz erkekleri cennet kapısından cehenneme sürükleyen yine o güzel yaratıklardır... Bir köre demişler ki: Karınız bir güldür. O da: Evet, dikenlerinden ben de öyle anlıyorum.” Cevabını vermiş ve muhatapları karısını daha da övmeye başlayınca ilave etmiş: Gülü tarife ne hacet, ne çiçektir, biliriz...” (...) Dinleyiniz, dinleyiniz! Söyleyeceklerim daha bitmedi. Sokrat ne diyor bilir misiniz? Diyor ki: “ Kadın her türlü kötülüğün kaynağıdır.” Aristofan da: “ Dünyada kadınlar kadar idaresi zor yaratık yoktur. Zirdelileri ve canavarları idare etmek onları idare etmekten çok daha kolaydır. Kadın şerrinden ancak Tanrı'ya sığınmalı...” demiş. Ben de ilave edeyim: Özellikle de kaynana olduktan sonra. (s. 55-56)

Mösyö Piyer dememiş miydi ki: “Kadınlar azap melaikelerinin yeryüzünde peyda olmuş benzerleridir ki bizi cennet kapısından cehenneme atarlar.” (s. 119)

Bihuz Bey, Periveş ile karşılaştığı ve konuştuğu ilk anda ona hayran olur. Bu hayranlık, onda kötülüğü tanıyamama, idrak edememe hatta aslından tamamen farklı olarak iyicil algılamaya dayanması bakımından gülünçtür.

Bihruz Bey hem ağır ağır yürüyor hem de Periveş Hanım'ın müstesna güzelliğini düşünerek böyle melek yüzlü, melek huylu, esprisi (zekâ, nükte) fevkalade, edükasyonu (terbiye, görgü) mükemmel ve bu değerleriyle gayet nobl (asil) bir aileden olduğu asla şüphe götürmeyecek kadar aşikâr bulunan bu hanımefendinin Keşfi gibi bayağı v mal elöve (kötü eğitilmiş, kötü yetiştirilmiş, terbiyesiz) bir adama iltifata tenezzül edeceğine ihtimal vermiyor; biraz önce bu kadın hakkındaki yanlış ve kötü zannından dolayı duyduğu üzüntüsünü (...) gidermeye çalışıyordu. (s. 36)

Bihruz Bey'in Periveş'e duyduğu aşkta eğitimsizliğinin veya parça parça edinilmiş eksik ve yanlış bilgilerin rolü büyüktür. Bihruz Bey, bu yönüyle kötüye bilinçli olarak meyletmemiştir. Periveş'i güzellik ve namus timsali sayacak kadar cahil ve saftır, bu yönüyle de komiktir. Bihruz Bey'in zihninde canlandırdıklarıyla, hissettikleriyle gerçek tamamen farklıdır. Bihruz Bey bu aşk sebebiyle hem çok acı çeker hem de başka bir şeyle ilgilenecek hali kalmadığından maddi anlamda bir çöküş yaşar. Bu kötü durumlara düşmesi ise eğitimsizliği ve alafrangalık merakı sebebiyledir. Yani kötülük, kötülüğü peşinden getirir. Bihruz Bey, Periveş'in öldüğüne dair uydurma haberin ardından derinden üzülür, yas tutmaya başlar, hastalanır, hatta sevgilisi gibi o da ölmek ister; ölümden mutluluk ihtimali görür. Keşfi Bey, bilmeden büyük bir acıya sebep olmuştur. Bihruz Bey, tifodan öldüğünü duyduğu sevgilisinin tifodan değil veremden öldüğüne kendisini inandırır ki bir aşk hastalığı olarak gördüğü verem sarışın hanımın hikâyesine daha acıklı bir hava vermektedir. Bihruz Bey, Periveş Hanım'ın ölümünü hem doğal bir kötülük olarak kabul edilebilecek hastalığa yani vereme hem de kendi kötü davranışlarına bağlamaktadır.

Ah! Ne söyleyeyim? İşte o şer adore (aziz sevgili) gitti! Yazık! Yazık! O yeni açmış sarı gül soldu... O on sekiz baharın parlaklığı, körpe fidan kurudu... O güzellik güneşi ebediyen söndü... Cihanı süsleyen o nur parsçı kara topraklara girdi... Eyvah! Eyvah! Gitti dostlar, uçup gitti...

Ya şimdi ben ne olacağım? Ah! Ben de onun gibi can verip gidebilseydim, benim için ne büyük saadet olurdu... Hâlbuki ben maalesef ölüp kurtulamayacağım... Ben daimi bir can çekişme içinde senelerce ıstırap çektikten sonra, yarı ölü ve perişan kalacağım...

Bundan böyle benim karamsarlık ve bezginlik mesirem تنها kırlar; bundan böyle benim durup dinleneceğim yerler kara ormanlar olacak; bundan böyle büyük yasımın kucağında gece gündüz senin için ağlamaktan başka bana yapacak bir şey kalmadı. Ya sen ne olacaksın? Sen de beni o talihsiz başından atıp o ümitsiz ve kederli kalbinden çıkarıncaya kadar benimle birlikte azap çekeceksin...

(...) Zavallı kızcağız tifoya tutuldu deniyor... Yanlış! Veremden gitti o... Zalim verem! O öyle bir kurttur ki daima böyle ince fidanlara musallat olur. Onu da galiba ben davet ettim. Niçin itiraf etmeyeyim? Zavallı kızın iki ay içinde kara topraklara düşmesinde benim de etkim oldu. (...) Garip garip efsanelerimle, hazin hazin zihin çelmelerimle, hırçın hırçın heveslerimle ruhunu istediğim gibi sıkmaya, gönlünü istediğim gibi üzmeğe muvaffak oldum. O zalim verem de bit yandan ciğerini kemirip duruyordu. En sonunda o zavallıyı öldürdük gitti. (s. 165)

Bihruz Bey, ahlaki kötülük olarak değerlendirilen tüm tutum ve davranışları sırasında annesini de ihmal eder. Yani kötülük, yaygınlaşmakta, sadece Bihruz Bey'i değil, annesini de etkilemektedir. Bihruz Bey'in tüm tutumlarının yanında annesine karşı tavrı da genel kanaate göre de ahlaki bir kötülük unsurudur.

Çocukluk âleminden gençlik âlemine atlayınca, beyefendi önce araba sevdasına tutuldu; arkasından da alafrangalık illetine yakalandı. Daha sonraları bunlara başka hevesler de karıştı. Paşa baba ölünce, üstelik bir de mirasyedilik çıkınca, artık türlü türlü sefahatler, israflar aldı yürüdü. Bihruz Bey gece gündüz işte bunları düşünmekten, bunlarla meşgul olmaktan, aynı çatı altında yaşadıkları halde, günde beş on dakikacık olsun annesini görüp hatırını sormaya, görüşmeye vakit bulamaz olmuştu. Yalnız geceleynin yatmaya giderken veya sabahleynin haremde çıkarken annesinin oturduğu odanın kapısından bakarak –eğer hanımefendi oradaysa- alafranga bir eda ile: “Bonsuar!” veya “Bon nui” yahut da “Bonjur mer” deyip zavallı kadından karşılık almaya bile lüzum görmeksizin çekilir giderdi. Periveş Hanım'ı görüp de ortaya bir de âşıklık çıkıverince, Bihruz Bey annesiyle o kadar cık olsun selam sabahı da unuttu. Mahdum beyin bir sürü münasebetsiz ve yakışsız davranışlarına eklenen bu son saygısızlığından dolayı annesi hanımefendi ona epeyce gücenmiş, kırılmıştı... (s. 171)

Bihruz Bey'in annesi hakkında düşündükleri de ahlaki kötülüğe belirgin örnek oluşturur. Hiç üretmeden tamamen tüketerek ve borçlanarak yaşayan Bihruz Bey, annesinin tüm mal varlığını kendisi için feda etmesini ister ve bu mümkün almayınca da annesini para canlısı olarak tanımlar hatta ölümünün yaklaştığı fikri ile bunu anlamsız bulur. Üstelik babasından kalan varlığa annesini ortak görmez, tüm mirasın kendisine ait olması gerektiğini düşünür. Bu yargılar toplumsal ahlaka uygun değildir, kötüdür. Kurgusal dünyada Bihruz Bey'in algısında kötü olanlar bir kez daha gerçek ile çatışır.

Biz bu borçların altından nasıl kalkacağız? Annem pek fena dargın... Yemin etmiş, konağı sattırmayacakmış. Elmaslarını da birer birer satıp konsolide (tahvil) çevirdiğini işitiyoruz. Elli yaşında kadın... Bilmem daha ne kadar yaşayacak ki bu derece aşır para canlılığı ediyor? Babasının evinden getirmiş sanki... Hepsi babamdan kaldı onların... (s.96)

Bihruz Bey'in algısında, alafranga tavrın bir yansıması olarak yerli olan her şey kötüdür. Türk dilini, cemiyetini, kültürünü, sanatını beğenmez, Avrupalı değerleri ve özellikle Fransız dili ile sanatını yüceltir ki bu mukayesesinde yalnız merakından kaynaklanan bir yüzeysellik göze çarpmaktadır. Kurgusal anlamda, Bihruz'un algısında yerli olan kötü iken, gerçek algıda bu tutum eleştirilmektedir:

Ah! Türklerde adam gibi bir şair gelmemiş ki... Yalnız Vasıf isminde birisi şansonette (şarkı) epeyce ün kazanmışsa da onun yazdığı şeylerin de birçoğu komiktir. (s. 73)

Beyefendi, bu noksandan dolayı kitabın İngiliz müellifinde kusur bulmaya yine de cesaret edemedi. Çünkü o İngiliz'di, yani bir Avrupalıydı. Elbette kusur işlemezdi. (s.78)

Fransızca... Fransızcanın her kelimesi güzeldir; bizimki gibi kaba değildir. (s. 216)

Bütün bunlara ek olarak Bihruz'un çalışanlarına karşı olan tavırları da kötüdür, onları insan yerine koymaz, aşağılar hatta kendi hataları sebebiyle onları suçlar. Bunların arasında özellikle Mişel, bu kötü muameleye maruz kalandır. Mişel, araba borcunun ödenmesi ile ilgili bir mektubu kendisine ulaştırdığında Bihruz Bey'in bu tavrı açıkça ortaya çıkar.

Bihruz Bey, mektubu alıp açmaya uğraşırken kucağındaki kitabı yere düşürdü. Mişel hemen eğildi. Kitabı yerden alırken kitap açıldı; en parlak resimlerden biri meydana çıkıverdi. Mişel de bunu gördü. Buna son derece sinirlenen Bihruz Bey, hiçbir suçu olmadığı halde, zavallı uşağı:

"Katır herif! Defol buradan!" diye haksız yere hem azarladı hem de odadan kovdu. (...) Bihruz Bey öfkeli bir sesle uşağı çağırdı:

"Mişeeel!"

"Mösyö!"

"Sersem hayvan! Böyle bir mektubu bana getirmeye nasıl cesaret ediyorsun? Sen bilmiyor musun ki birinci taksitin ödenmesine daha yirmi gün var... Git söyle o herife, cevap yoktur." (s. 95)

Keşfi, eser boyunca olumsuz özellikleri ile anılsa da tipik bir kötü değildir; bazı ahlaki eksiklikleri vardır. Bunların başında yalan söylemesi gelir ki bu yalanları bir çıkar için söylemez, yalancılık onun doğal bir özelliği gibi aktarılmaktadır. Niyet esas alındığında Keşfi Bey kötü değildir ama onun sebepsiz yere söylediği bir yalan Bihruz Bey'in hayatını alt üst eder. Yalan genel algıda da kötüdür. Ancak kötülüğün nitelenmesinde niyet de önemli bir etmendir. Burada Keşfi'nin söylediği yalanlar art niyet taşımazlar ama istemeden de olsa bir insanın manen ve maddeten çöküşüne sebep olurlar. Bu bakımdan Keşfi'yi derinlikli bir kötü olarak incelemek mümkün değilse de yalan söylemeye dayanan davranış biçimini kötü kabul etmek mümkündür. Yine de asıl kötülüğün yalana değil Bihruz Bey'in cehaletine ve heveslerine yüklendiğini söylemek mümkündür. Keşfi'nin yalan söylemesi başlı başına bir hareket değildir, bir hareketin hazırlayıcısıdır. Bunun dışında Bihruz Bey'in algısında Keşfi asil olmayışı ile kötüdür, ayrıca Bihruz Bey Keşfi'yi, Periveş Hanım ile bir araya gelmesinin önünde bir engel olarak görür. *Keşfi'nin, o meşan (kötü huylu) oğlanın trayizonu (ihamet) ile mesele meydana çıkar. (s.128)* Keşfi önceleri çocukça isteklerinin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla yalan söyler. Sonraları bu bir alışkanlık halini alır. Yalan nitelik

bakımından kötüdür ancak Keşfi'nin yalancılığı yüzeyseldir, amaçsızca söylenmiştir ve bu bakımdan da derinliksizdir; kötünün tahliline imkân vermez, sadece ahlaki bakımdan bir genel kötüyü vurgular. Keşfi'nin Periveş'in öldüğüne dair yalanı ise Bihruz'a çok acı çektirmekle beraber Bihruz tarafından adeta hevesle kabul edilir, sorgulanmaz. Üstelik Keşfi bu yalanı Bihruz'a çektirmek için de söylememiştir. Niyeti ne iyi ne kötüdür, ama eylem kötücül nitelik taşımaktadır.

Yalancı Keşfi, 'siyehçerde'nin öldüğüne dair o uydurma kara haberi vermekle, aziz arkadaşı Bihruz Bey'i kulağından zehirleyip beyninden vuracağını bilmiş olsaydı o kuyruklu yalanı hiç uydurur muydu? (...) Ne çare ki, aziz arkadaşının, sarışın hanımı ilk gördüğü dakikadan beri, saçlarının sırma tellerine gönül bağlayıp gece gündüz hayali gözünün önünden gitmediğini, bu yüzden pek kararsız, pek perişan bir durumda olduğunu bilmiyordu... Hatta konuşma sırasında yine tedbiri elden bırakmayarak Bihruz Bey'in sarışın hanımla bir ilgisi olup olmadığını kendisinden sormuş ve arkadaşı gerçeği gizlediği için o musibet tellallığında bulunmakta hiçbir sakınca görmemişti... Bununla beraber, asıl kabahat yine Bihruz Bey'in kendisindeydi: Keşfi'nin, o koca mantörün (yalancı) yalan söylemeksizin bir dakika bile duramayacağını, bundan dolayı hiçbir sözünü doğru diye dinlemek caiz olamayacağını, daha kısacası, yalancılıktaki şöhretini pek iyi bildiği halde, bunları hiç hesaba katmaksızın, kendisine hemen aldanıvermenin ve aklını, muhakemesini kaybedip, hareketlerini şaşırarak derecelerde şiddetli üzüntülere kapılmanın anlamı var mıydı?

Evet! Keşfi denen o meşhur yalancının bir ayak üzerinde kırk yalan kıvırdığını herkes gibi Bihruz Bey de bilmez değildi... Buna rağmen nasıl olmuş da uydurduğu yalana hemen inanıvermişti?(s.157)

(...)Keşfi henüz üç beş yaşlarında, her şeye karşı hevesli, küçük bir çocukken göstermeye başladığı masumca arzular, yerine getirilmez daha doğrusu getirilemezdi. Çünkü babasının maaşı, bu gibi fuzuli masrafları karşılamaya elvermiyordu. İstekleri yerine getirilmeyince çocuk sürekli ağlayıp durur; annesi babası da onu susturmak için, eğitsel çarelere başvuracak yerde, birtakım yalanlarla kendisini avutmaya çalışırlardı. Sonra çocuk aldatıldığını anlar; çocukça şikâyetlere kalkışır; o zaman da ya sürekli bir kahkaha veya öncekinden daha büyük bir yalanla karşılaşırdı... (s. 158)

Keşfi de, en büyük kötü özelliği olan yalan söylemeyi ailenin yanlış eğitimi neticesinde edinmiştir. Romanda ailenin verdiği eğitimin hatalı veya eksik olması durumunda çocukların erişkin yaşamlarında kötü huylar edinecekleri fikri veya çocukların kötü huylarının altında ailenin verdiği eğitimin eksikliği veya yanlışlığının bulunduğu görüşü bir tez gibi işlenmektedir ve buradaki temel fikir davranışçı kuramla benzerlik taşımaktadır. Nitekim tıpkı her isteği yerine getirilen ve oldukça şımarık büyütülen Bihruz Bey'in bu özelliklerini yetişkinliğinde de sürdürmesi ve neredeyse hayali bir aşka kapılması, alafrangalık hevesleri, maddi çöküşü gibi Keşfi Bey'in de, bu varlığın tam aksi bir yoksulluk sebebiyle istediklerini elde edemeyerek ama yalanı öğrenerek büyümesi ailelerin kabahatidir; bir anlamda bu iki genci ahlaki kötülüğe sürükleyen ailelerinin hatalarıdır. Asıl sorun varlık veya yokluk içinde olmak yani değiştirilemeyen şartlar değil, yanlış eğitimidir. Eğitimsizlik bu noktada iki katmanda

karşımıza çıkar. İlk olarak, aileler çocuk yetiştirme konusunda yeterince bilgi sahibi değildir; ikinci olarak onların yetiştirdikleri çocuklar bu eksik eğitim sebebiyle sürekli yanlışlar yapan, kötüye sebep olan cahil bireyler olmuşlardır. Bu durumda eğitimsizliğin körü kabul edildiği, bir sorun olarak görüldüğü ve eleştiriye tabi tutulduğu söylenebilir. Keşfi'nin kişiliğinin oluşması, yalancılığı, adeta doğal bir süreç halinde ortaya çıkar. Keşfi'de yalancılık doğuştan gelen bir kötü özellik değil, sonradan öğrenilen bir davranıştır:

Küçük Keşfi büyüdüğüce zekâsı da gelişiyor; zekâsı geliştikçe, o eski çocukluk hevesleri de yavaş yavaş ciddi istekler haline gelmeye başlıyordu. Ne yazık ki annesi, babası onu hâlâ bebek sanıyor; hâlâ birtakım yalanlarla avutmaya çalışıyorlardı... Zavallı çocuk, her gün çeşit çeşit, renk renk, kaba kaba, ince, münasebetli, münasebetsiz birtakım yalanları, hem de dünyada herkesten fazla güvenmesi gereken anasından babasından işite işite kendisi de kıvrılabildiği kadar ufak tefek yalanlar uydurarak etrafındakileri aldatmaktan enikonu zevk almaya başladı; bu kötü alışkanlık, büyüye büyüye ortaya meşhur yalancı Keşfi Bey çıkıverdi... Yalan söylemek ihtiyacı onda tıpkı su gibi, ekmek gibi, hava gibi, en tabii bir ihtiyaç haline geldi.

O gerçi bu yalanları kimseye zarar vermek düşüncesiyle söylemiyor; fakat kıvrıdığı yalanların ne gibi kötü sonuçlar doğurabileceğini de asla hesaba katmıyordu...Onun en büyük merakı, ne zaman, nerede ve kime karşı olursa olsun, bir şeyler uydurup söylemekten ibaretti. (s. 158)

Keşfi'de doğal olarak var olan özellikler genel olarak iyidir ancak bu özellikler ailenin yanlış tutumu sebebiyle ortaya çıkmamış, yerlerini kötü alışkanlıklara bırakmış, Keşfi Bey alafranga bir tip olmuştur. Yine de Keşfi Bey Bihruz Bey kadar aşırılıklara düşkün değildir, daha ölçülüdür.

Keşfi Bey yaratılıştan zeki bir gençti. Fakat küçüklüğünden beri tembel alıştırıldığı için, bir şeyler öğreneceğim diye kafasını yormak istemez; öyle sıkıntılı işlere gelemeydi. Bu yüzden Türkçeyi öğrenemediği ve öğrenmek de istemediği gibi, bütün alafranga beylerin bilir görünmekle övündükleri Fransızcada da "cim karnında bir nokta" olmaktan ileri gidememişti.

Yaratılıştaki yumuşaklık ve sessizlik, karakterindeki ölçülük, hiçbir şeyde aşırı derecede ileri gitmeyen, hiçbir zaman ölçüyü elden kaçırmayan Keşfi Bey, gönül ve sevda işlerini de öyle Bihruz Beyler filanlar gibi aşırı düşkünlük derecesine götürmemiş, ara sıra kadınlara baksa bile bunu medeniyet ve alafrangalık icabı saydığı için pek öyle arkalarına düşmezdi. Onun biricik merakı, vazgeçilmez biricik düşkünlüğü yalan söylemekti. Sokakta, mesire yerlerinde yanından geçen veya karşısına çıkan bir kadına laf atsa veya başka bir muamelede bulunsa bile bunu da yine medeniyet ve alafrangalık icaplarından saydığı için yapar; fakat daha ileri gitmez; halk deyimiyile "kadına balta olmak" istemezdi... (s. 160)

Bihruz Bey yaşadığı aşk acısı sonrasında biraz daha durgun bir hayat yaşamaya başlar. Artık eğlence âlemlerinden keyif almamaktadır. Önceki yaşantısına nispeten daha düzgün bir hayat sürmektedir. Hatta Ramazan'ın gelmesi ile birlikte daha da başkalaşır, dinî görev kabul ederek oruç tutmaya başlar; önceleri biraz zorlansa da ibadetini devam ettirir, yaşam biçimini, muhitini değiştirir, alafranga heveslerinden ve

eğlencelerden uzaklaşır. Bundan da huzur duyar. Bu genel algıda kötünden iyiye doğru bir değişimdir:

Bihruz Bey gerçekten sözünde durdu. Ramazanın birinci, ikinci, üçüncü günleri oruç biraz güç gelmiş, hayli sıkılmıştı. Bir hafta içinde ona da alıştı ve halinden pek memnun olmaya başladı.

Geceleri çok defa sahura kadar oturuyor; dersleriyle meşgul oluyor; sahur yemeğini yiyor; sonra hareme geçip yatıyordu. Gündüz saat beşe kadar uyuyor, uyanınca dadı kalfanın da teşvikleriyle hemen abdest alıp giyiniyor; saat sekize doğru konaktan çıkıyordu. Bazen Beyazıt Camii'ne, bazen Ayasofya'ya ve bazı defa da Şehzade Camii'ne gidiyor, güzel sesli hafızlardan dokunaklı bir sesle Kur'an okuyuşlarını ve doğru sözlü vaizlerin uyarıcı vaazlarını dinliyor; ikindi namazını büyük cemaatle kıldıktan sonra camiden çıkıyor, sergileri dolaşılıyor; bu arada Beyazıt ve Şehzadebaşı'ndaki kalabalığın gezintilerini uzaktan şöyle biraz seyrettikten sonra konağa dönüyordu. Konudan komşudan, davetli, davetsiz birçok akşam hazır bulunan misafirlerle iftarını ediyor; bu misafirlerin içinde kafa dengi bir arkadaş bulunduğu geceler civardaki Süleymaniye Camii'ne teravi namazına gidiyordu. (s. 234-235)

Bu değişimin ardından düzgün sayılabilecek bir hayat sürmeye başlayan ve ahlaki kötülükten uzaklaşan Bihruz Bey, bir tesadüf neticesinde hayatını bu hale getiren haberin yalan olduğunu öğrenir; Periveş Hanım ile karşılaşır. Esasen bu haber, çektiği bütün acıların yanında, yani maruz kalınan kötülüğün yanı sıra, Bihruz Bey'in yaşam biçimini değiştirmesine yani iyiye de vesile olmuştur. Bihruz Bey, Periveş Hanım'la karşılaşmadan önce, onlara edilen muameleyi adi ve basit bulur, kötülük algısı değişmiştir, önceleri içinde bulunduğu hayatı eleştirir:

Süslü hanımlara edep dışı, açık saçık laflar atarak sırnaşmak için böyle fırsat kollayan şık giyinmiş terbiyesizlerden ikisi, adi bir kira arabasına kurulmuş düzgünlü, boyalı, namus ehli(!) iki kadına, sözüm ona, kur yaparak türlü türlü maskaralıklar ediyor; arabadaki yosmalar da aynı maskaraca tavırlarla o iki züppeye karşılık vermekten geri kalmıyorlardı. Bihruz Bey bulunduğu yerden ne ileri ne geri gidebildiği için bu adi zamparalık faslını ister istemez görüyor; fakat araba biraz ileride bulunduğu içindeki malları pek iyi seçemiyordu. Kara sevdalı zavallı genç biraz daha ilerleyebilse de arabanın içine biraz dikkatlice bakabilseydi arabadaki yosmaların rahmetli siyehçerdesi Periveş Hanım'la arkadaşı Gülşeker Hanım'dan başkası olmadığını öğrenecekti.

Zavallı Bihruz Bey, gördüğü bu çirkin manzaradan son derece tiksiniş ve kendi kendine şöyle düşünmeye başlamıştı:

Komse degutan! (Ne iğrenç!) Bir kadına böyle adice kur yapılır mı? Aman yarabbi ne bayağı herifler! Ne bayağı kadınlar! Biz de kurörlük yaptık... Lakin böyle ıskandalö, rezalet çıkarırcasına, hareketlerde bulunmadık. Benim baktığım kadın... Hâşâ... O kadın değil, parmağı hiçbir erkeğin parmağına değmemiş bir kız... Hayır! Kız da değil... Bir gül goncası, bir melekti... Yazık, zavallı kız şimdi sağ olaydı o da dadısıyla birlikte buralarda bulunurdu ya! Evet! O da çıkıp gezerdi ama nasıl? Nobl (asil) bir hanıma yakışır şekilde... (s. 238-239)

Bihruz nihayet gerçeği öğrenir ve hayal ile gerçeğin çatıştığı, uyuşmadığı hayatında bu gerçekle yüz yüze geliş onda nefret duyguları uyandırır. Periveş ile Çengi

ise Bihruz'u anımsamadıkları gibi onun haline gülerler. Bu tavırları onların düşkün hayatlarını ve umursamazlıklarını vurgular gibidir:

Bihruz Bey, bir süreden beri uçmakta olduğu o yüksek ve engin hayal âlemlerinden birdenbire gerçeğin yalçın kayalarına çarparak yere yuvarlanıvermişti. (s.240)

1. 2. 1. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Birey Temelinde Ahlaki Kötülük

“Mürebbiye” taşıdığı sosyal mesajların yanı sıra belirgin bir kötü kadın tipi olan Anjel'in olayları yönlendirmedeki kötücül etkisi ile de dikkate değerdir. Anjel'in çiziminde dikkate değer bir nokta güzel-iyi, kötü-çirkin bağdaştırmasından uzak durulmuş olmasıdır ki bu, esere gerçekçilik katmaktadır. Kötülük de, yabancı kadın meselesinden daha derin ele alınabilir. Anjel hem para kazanmak hem de gönlünü eğlendirmek için aşk oyunu oynamayı planlar. Eserde niyetin esas alınması ve kötülüğün karakteri de içine alarak kavramsal genişlemesi dikkate değerdir.

Anjel esasen ailenin hiçbir ferdine sevgi duymazken maddi çıkarları için evin beylerini kendisine âşık etmeye karar verir. Bunun için hazırladığı planın tehlikeli olduğunun farkındadır ama onun için asıl olan kazancı ve gönlünün eğlenmesidir. Tehlikenin asıl kaynağı aşkın *korkunç bir hastalık* olmasındandır. Yani varlığı gereği kötülüğe gebe olan bir duygu iradi olarak bir plan için kullanılmaktadır. Bu nitelikli bir ahlaki kötülüktür zira bencilce olan bu tavır diğerlerini maruz bırakmayı umursamayışın da bir ifadesidir. Anjel'e göre kendisine âşık edeceği adamlar birer zavallıdır. Bu durumu “kurban” kavramı ile açıklamak zorlama olacaksa da temel bir benzerlikten bahsedilebilir.

Anjel'in planı pek derindi. O kadar ki bazen en usta bir avcının bile ava çevirdiği tüfekle kendini vurması gibi kız da kendisi için yanıp tutuşan ayakların dibine kazdığı örtülü sevda çukuruna kazara kendisinin tekerlenmesinden korkuyordu. (...) Anjel'in sevda teorisi, bu işteki maksadı bambaşka idi. Kız, mürebbiyelikten ne kazanabilecek? Ayda dört beş lira... Bu kadarcık parayı kalbinde beslediği emellerin gerçekleşmesi için hiç yeter bulmuyordu. Evlerinde mürebbiyeliğe çağrıldığı aile pek zengindi. O hizmetten alacağı parayı iki katına, üç katına, belki de dört katına çıkarmak için yalnız çocuklara gramer ve lisan okutmak değil, evdeki genç beylere aşkın en ince noktalarından dersler vermek lazım geleceğini, böylece kendine mühim bir irat yolu açabileceğini düşünmüştü. Matmazel böyle mühim bir ameliyata başlamadan önce işin enini boyunu hesaplayan usta bir mühendis gibi “ekspluate” edeceği gönüllerin sevdaya olan istidatlarını tetkik ederek her birinin nabzına göre şerbet vermeye fakat sevgisine kapılacak zavallılarda aşk denilen korkunç hastalık tam bir hızla ateşleninceye kadar birine ettiği iltifattan ötekinin haberi olmamasına son derece dikkat etmeye, avlayacağı gönüllerin bir kere iradelerini ele geçirdikten, ateş saçağa sardıktan sonra tutkunlarının arasına kıskançlık düşürüp bu halden hem hazlanmaya hem de paraca faydalanmaya karar vermişti. (s. 11)

Anjel konaktaki tüm erkekleri etkiler ve her birini yaptığı plan uyarınca yalnız kendisine gönlünü verdiğine inandırır. Dolayısıyla hiçbirinin aklına Anjel’i suçlamak gelmez. Anjel’in oyununa ve yalanlarına kanan adamların her biri diğerini suçlar. Konağın beyleri kadar iltifata mazhar olmamakla beraber Anjel aşçıbaşına da ilgi gösterir. Böyle bir ilgiyi ummayan ama aslında Anjel’den etkilendiği için bu ilgiden memnun da olan aşçıbaşı ise mürebbiyeyi gördüğü zaman hissettikleri sebebiyle günaha girdiğini düşünür ve bunun için de Anjel’i suçlar. Eserin bütünü dikkate alındığında çok sıradan bir ifade olmakla beraber kadın ve günah kavramlarının dolayısıyla kötü ile kadının özdeşleştirildiği bu ifadeye değinmek gerekir.

Bu kokona benden ne istiyor canım? Gördüğü yerde sırtıyo... Benim de elim ayağım donakalıyo, işim bitiyo. Tuh Allah cezasını vere, bu karı bana alakalandı mı acap? Beni günaha sokuyo... (s. 29)

İlk romanlarda, kötü-çirkin, güzel-iyi bağdaştırması zaman zaman kullanılmakla beraber daha önce de değinildiği gibi bu bağdaştırmanın dışında hatta tam ters tarafında yer alan örnekler de mevcuttur. Amca Bey ile kötü-çirkin bağdaştırması biraz farklılıkla da olsa kullanılmış olur. Burada Amca Bey’in kötülüğü kendisinden başka kimseyi etkilememektedir; Amca Bey, insanlara zarar veren bir kötü değildir, kötülüğü bir tek kendisine dokunuyor olmakla birlikte muktedir değil aciz bir kötüdür. Yukarıda da belirtildiği gibi, Amca Bey’in ahlakının kötülüğü ile beden yapısındaki bozukluklar arasında bir sebep-sonuç bağlantısı kurulmaktadır. Buna benzer bir örnek de sakat bir bedende kalbin de sakat olacağı yorumunda ortaya çıkar. Kötülüğün algısal değişiminin zaman içersinde değiştiğinin de bir örneği olan bu ifadeye göre fiziki engeller, sakatlıklar, çirkinlikler ruhi güzellikleri de imkânsız kılmaktadır. Gerçek olması mümkün olmayan bu kabul, romanda en tipik kötü –Anjel- doğuştan taşıdığı özelliklerden başka hayat koşulları ile açıklanmaya çalışılırken oldukça tekdüze ve gerçek dışı bir kötülüğü simgelemekte, Amca Bey’i alışılmış yargılarla alışılmışın dışında bir kötü tip yapmaktadır. Amca Bey, ahlaken kötü olmakla birlikte tipolojik olarak tam bir kötü değil, daha ziyade zavallıdır. Birilerinin kötülüğünü planlamaktan çok, fiziki ve ahlaki kötülüğüne rağmen Amca Bey aslında kötülüğe de alet edilendir.

Mürebbiye, Paris’in romancılarına taş çıkartan o psikolog, sakat bir vücutta sağlam bir kalbe pek az rast olunacağını bildiğinden Amca’ya kancayı takınca zavallıyı istediği tehlikeli sevdaya doğru güdeceğini anlamıştı. (s. 33)

Amca Bey’in onurlu bir duruşu da yoktur. Zamanla Anjel’in kendisi ile sadece eğlendiğini anlar ve bu sebeple büyük bir acı da çekmez. Üç aşığın da Anjel’in kapısı önünde yakalanmasının ardından ise kendisini bu işten tamamen kurtarmak için çareler arar. Durumun, Anjel’i odasında ziyaret etmesinin ahlaksızca olduğunun farkındadır.

Ama onun asıl korkusu ağabeyi Dehri Efendi tarafından reddedilmek, cezalandırılmaktır. Yani asıl düşündüğü Şemi ve Sadri gibi Anjel ve onun aşkı değildir, herhangi bir kıskançlık hissine de kapılmaz, sadece kendi çıkarlarınınca hareket eder ve çare olarak da yalana başvurur.

Ne idi birader bu gece uğradığımız felaket? Zerre kadar iliştiğim olmayan bu iş için az kaldı çok kötü bir zan altında kalarak biraderimin teveccühünü kaybedecektim. (s. 113)

Anjel'in mürebbiye olarak çalışmaya başladığı konakta bir aşk oyunu oynamaya karar vermesi kurgunun esasını oluştururken, evin erkeklerinin tamamının Anjel'e âşık olması ile karmaşıklaşan ve çıkmaza giren oyunun sonuna dair bir ipucu da dikkate değerdir. Bu sezdirmeye göre bu oyunun sonu "kötü"dür:

Mürebbiye, işin sonundaki kötülüğü anlayarak üçüne de gece kabulleri kapısını kapamak zorunda kaldı. (s. 67)

Dehrî Efendi konağında herkes Anjel'e hayranlık duyar ve onu severken evin çalışanlarından Eda, Anjel'e düşman olur ve evde onunla birlikte bir uğursuzluğun da baş gösterdiğine inanır. Eda'nın bu düşmanlığı Anjel'in iç yüzünü bilmesinden değil bazı şeyleri sezmesinden ve rekabet duygusu ile Anjel'in kötülüğüne kendisini tamamen inandırmış olmasından kaynaklanmaktadır. Eda, Anjel ile girdiği rekabetin sonunda bir yandan Anjel'e kötülük etmeye gayret etmesi ile kötülüğün faili olurken olaylar neticesinde çok da haksız olmamakla beraber cezalandırılması onu aynı zamanda kötülüğe maruz kalan rolüne sokmaktadır. Eda, Anjel'i şeytan imgesi ile birlikte anmaktadır. Bu tutumları ile Eda, Zehra'nın Nazikter'ini andırmaktadır.

Bu kokana karısı geldi geleli bizim yalıtı periler bastı. El ayak çekilir çekilmez, ne hikmet bilmem, şu sofadaki lamba kendi kendine söniyor, ortalık zifiri karanlık kesiliyor, ondan sonra evin içinde bir patırtı, bir çatırtıdır gidiyor. Şu yalıtı doğmadımsa büyüdüm. Şimdiye kadar buralarda ne cin vardı ne şeytan! Ben biliyorum ya! Bu patırtıdayan şeytanlar, murabiye midir, kurabiye midir, matmzel midir, müptezel midir, ne karın ağrısı ise işte o karının fistanından dökülüyor. Aslını sorarsanız şeytanın en büyüğü işte o karının kendisi! (s. 71)

Anjel'den rekabet hislerinin de etkisi ile nefret eden Eda, kötünün yani Anjel'in yalının tüm erkekleri ile ilişkisi olduğunun ortaya çıkması için gayret etmekle birlikte başka kötülöklere de hizmet etmektedir. Bununla beraber onun asıl kin ve nefreti Anjel'e karşı yenik duruma düşmekle ilgilidir.

Kendini temize çıkarmak için uyduracağı yalan deliller ne kadar inandırıcı olsa onların hiçbirine ehemmiyet vermeyip Efendi'nin mürebbiyeye daha çok inanacağını Eda biliyor. Çünkü o mürebbiyedir, kokanadır, gençtir, güzeldir. Kırıla döküle söz söylüyor. Efendi üzerinde o sözlerin kuvveti, tesiri bir başka oluyor. Uğrayacağı mücazattan çok mürebbiyeye karşı yenileceğini hissetmek Eda'ya, kinden, çekemezlikten öldürüyordu. Kendi kazdığı kuyuya kendi mi düşecek? (s. 88)

Nihayet Eda, cezalandırılan olur. Mürebbiyenin kapısını bağlama hadisesi ve evin beylerine iftirada bulunduğu –ki iftira değil doğrudur- gerekçesi ile Eda'nın işine Dehrî Efendi tarafından son verilir, kıskandığı kocası ise bir başkası ile nikâhlanır.

(...) *Dehrî Efendi kâhya kadın Eda'yı gece mürebbiyenin oda kapısını kuşağı ile bağlamış olduğunu ilkin inkâr, sonra itiraf etmek, beylere odalarında bulunmadıkları hakkında haksız olarak iftiraya, mürebbiyenin namusuna karşı edepsizce laflar ile kızı tahkire kalkışmış olmak suçları ile itham edilerek ailesi asına bundan sonra ayak basmamak üzere o yalıdan kovuldu.*

Bununla da yatılmayarak mücazatını katmerlemek için halayıklarından Nevres adında bir kızı Eda'nın kocası Şaban Ağa'ya nikâh etti. (s. 105)

Şemi, Anjel'e duyduğu aşk sebebiyle çözümsüzlük içerisinde ve Anjel'in aslında Şemi'ye âşık olmaması, oyunun ortaya çıkması durumunda yaşadığı üzüntü psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalma olarak adlandırılabilir. Bununla beraber, Şemi Anjel'e beslediği duygular sebebiyle kendi hayatını düzene sokma, planlama konusunda iyiye doğru bir değişim de geçirir ya da bu değişim için niyetlenir. Şemi'nin gelecek için kurduğu planlar safça da olsa Anjel'in sebep olduğu kötülük bu planların kısmen de olsa hayata geçmesi durumunda Şemi için kurtarılmış bir gelecek anlamına gelebilir. Kötülük, farklı açılardan bakıldığında hem kötülüğü hem de iyiliği beraberinde getirmiştir. Şemi'nin bu planları safçadır ve bu yönü ile Şemi'nin Anjel'e aşkı ahlaki bir düşkünlüğü değil temiz bir aşkı karşılamaktadır. Anjel'den faydalanmayı istemek yerine ona âşık olması ve onunla evlenmeyi arzu etmesi bu iyi oluşu desteklerken Anjel'i olduğundan farklı bir insan olarak görmesi yani kötülüğün farkında olmaması, bu düşüncelerin kaynağıdır. Zira Anjel'in düşkün bir kadın olduğunu, evdeki her adamla aşk oyunları oynadığını bilmek hatta bilmezden evvel düşünmek bile Şemi için hayal kırıklığı, nefret sebebidir. Yani Şemi kötülüğün karşısına iyi ile çıkmaz, kötülüğü iyilik zannettiği için iyidir. Kötülük ile karşılaştığı zaman ise tavrını kötülükten yana koyar, kimi neyle suçlayacağını pek de iyi bilemediği aşk oyunu içerisinde evvela üzüntüsünden intihar etmek istese de aldatılmayı gururuna yedirmez ve intikam almaya karar verir. Bu karar yalnız maruz kalan olmaktan çıkıp aynı zamanda maruz bırakan olmakla ilgilidir ve öyle ki Şemi, Sadri'yi yalnız Anjel'e âşık olmakla değil karısını aldatmakla da yani ahlaken kötü bulduğu bir başka davranışla da suçlar, *cezaya layık bulur*. Ceza vermek gücü de elinde bulundurmamak anlamı taşımaktadır ki Şemi bu gücü intikam duygusundan almaktadır. Bununla beraber ceza bir karşılık olarak görüldüğünden bu istek Şemi'yi muktedir bir kötü yapmaz. Şemi, kötülüğe kötülükle karşılık verme niyetinden öteye gitmez.

Mürebbiyeyi sevdiği günden beri sadakat hayallerini hep Anjel üzerine kurmuştu. Ona olan kalp bağı bütün ömrünce kopmaz sanyordu. Şemi'nin fikri, okulda çok çalışıp birinci çıkmak, bu hakla büyük memurluklara, maaşlara çıkıp mutlaka mürebbiye ile evlenmek, bütün kazancını onun saadeti için harcamak, ölünceye kadar hayatını ona bağlamaktı. (s. 109)

Ben divane mi oldum? Beni bu hale koyanlardan intikam almadan niçin intihar edeyim? Evvela intikam, sonra intihar sözleri ağızdan korkunç bir şekilde çıktı. (...) Sadri'yi karısı Melahat'a hıyanet etmek, Anjel'i de kendisini aldatmış olmakla kabahatli buluyor, her ikisini de cezaya layık buluyordu. (s. 110)

Şemi'nin bütün öfkesi Anjel ile Sadri'ye yöneliktir, Amca Bey'i dikkate almaz, onun doğuştan getirdiği "zavallılık" sebebiyle düşman olmaya degecek biri olmadığına dolayısıyla cezalandırılmasının da gereksiz olduğuna karar verir. Yani Şemi'nin intikam alma isteğinin temel sebebi rekabet duygusudur.

Amca Bey'in, Anjel meselesinde kendisiyle bir aşk rekabetine girişmiş olmasına pek o kadar kızmıyordu. Çünkü amcasının vücutça sakatlığı Anjel tarafından sevmeye bir engel sayılıyordu. (s. 110)

Bu duygularına rağmen Şemi, düşüncesinde Anjel'i aklar. Bütün öfkesi ve intikam duygusu Sadri'ye yönelir. Evin aşçısından olan biteni, Anjel'in yalnız kendisiyle değil Amca Bey ve Sadri ile de ilişkisi olduğunu öğreninceye kadar da onu her türlü kötülükten aklamaya çalışır. Zaman zaman onun bir takım gizli planları olduğu kuşkusu ile ona kızsya veya onu suçlasa da nihayetinde onun melek kadar saf ve temiz olduğuna kendisini inandırır. Bu davranış kötülükten kaçmak için geliştirilmiş bir savunma mekanizması olarak da değerlendirilebilir. Örneğin Amca Bey ile birlikte selamlığa gönderileceğini öğrendiğinde bunu *Anjel'in şeytanlığı* (s. 133) kabul eder. Buna rağmen onun kötü olduğundan, kendisini aldattığından emin olmaz, düşünceleri yalnız kuşku boyutundadır. Sonrasında olan biteni aşçıbaşından öğrendiğinde artık gerçeği kabul etmek yani kötülüğe maruz kaldığını ve âşık olduğu kadının kötülüğünü kabul etmekten başka çaresi de kalmaz. Onun Anjel'i de gerçekten suçlu bulması, bir anlamda olayların çözüme de kavuşmasına sebep olur, Şemi gerçekçi bir gözle duruma bakmaya başlar, kötülüğü tüm boyutları ile fark eder.

Mürebbiyenin Şemi'ye hıyaneti hakkında Tosun'un saflıkla verdiği haber, gerçeği korkunç bir surette ortaya koyuyordu. Sevgili Anjel'i artık melek gibi düşünmeye, onu her türlü kötülükten saf biri görmek ihtimallerini aramaya, daha doğrusu içindeki azabı yatıştırmak için Şemi'nin kendi kendini aldatmaya uğraşmasına imkân kalmamıştı. (s. 148)

Bu gerçeği idrak etmesinden sonra Şemi'nin intikam arzuları kuvvetlenir ve bu defa intikam olarak gördüğü cezanın, öldürmenin muhatabı yalnız Sadri değil aynı zamanda Anjel'dir. Şemi'nin niyeti, kurgularda da çok kullanılan, kötülüğü kötülük ile

defetmedir. Cinayete onu cesaretlendiren ise aşçıbaşı ile içtiği mastikadır ancak bunun dışında içkiye yüklenen bir kötülük de yoktur.

Düşünmek istiyordu. Fakat zihni her vakitki aydınlığını kaybetmişti. Yalnız kafasında akan ateş gibi bir fikir dönüp dolaşıyordu ki o d bu gece Mürebbiye Sadri ile yalnız başlarına otururken üzerlerine gidip ikisini de gebertmek gibi korkunç bir niyeti. (...) Mastikanın beynine verdiği ateşli bir şiddetle ilk kararının zorluklarını teker teker düşünüp taşıdı. İşi kolaylaştırmak için öldürmek için lazım olan aleti bulmaktan başladı. (s. 153)

Planı için uygun zamanı bekleyen Şemi, Anjel'in fotoğrafına bakarak ona sitem eder, artık maruz kaldığı kötülüğün tamamen farkındadır ve bunun için Anjel'i suçlamaktadır. Artık onun için asıl kötü Anjel'dir. Anjel'in kötülüğüne Şemi'yi ikna eden ve ona sitem etmesine sebep olan ise Anjel'in ona âşık olmamakla beraber kendisi üzülürken Anjel'in bu durumu umursamamasıdır, yani kötülük yalnız Şemi için kötülüktür. *Ben ağlarken sen gülmek için mi yaratıldın?* (s. 157) diyerek içine düşürüldüğü kötücül durum sebebiyle Anjel'e sitem eden Şemi, bu gülüşü *zehirli ve kandırıcı* (s. 157) bulmaktadır. Buna rağmen Şemi'nin aşkı da devam etmektedir. Hatta Anjel'i öldürüp kendisi de intihar edince aynı gün gömülecek olmaktan bile mutluluk duyarken Sadri'ye düşmanlığı da, onlarla aynı sonu paylaşacağı için katmerlenmektedir. Şemi'nin bu ifadelerinde klasik edebiyatın âşık, maşuk, rakip tiplerini hatırlatan kalıplar da ilgi çeker.

Az bir zaman sonra bu ev bir matem evine dönecek. Yarın gece bu vakitler acaba nerede olacağım? Hiçbir yerde... Cesedimi denizde bulabilirlerse bir mezara gömerler. Fakat Anjel... O perişan saçları, o güzel yüzü, her erkeği bir türlü baştan çıkaran o sevimli ağzıyla o da toprağa girecek. İkimiz bir günde gömüleceğiz. Sadri, o hain, o da bu şerefe nail olacak. Ölümümüzde bile Anjel ile aramıza kötü bir rakip olarak giriyor. (s. 157)

Şemi bütün bu planlarına rağmen istediklerini gerçekleştirmez. Planladığı cinayeti gerçekleştirmek için, Sadri ile birlikte olduğundan neredeyse emin olduğu Anjel'in odasına giren Şemi, dolaptan babasının çıkması ile planını uygulayamadığı gibi, düşer bayılır.

“Mai ve Siyah”ta belirgin ve simgesel bir kötülük algısı dikkat çekmektedir. Buna göre mavi ile simgelenen hayaller iyi, siyah ile simgelenen gerçekler ise kötüdür. Temeli bu iki değer çatışması üzerine kurulu olan romanda ayrıca bir kötü tip olarak Raci'nin varlığı önemlidir. Raci, yaratılıştan getirdiği kötü özelliklerinin yanı sıra ahlaki kötülüğün de failidir ve Ahmet Cemil'in de düşmanıdır. Buna rağmen Ahmet Cemil, Raci'ye hiçbir zaman gerçekten kötü davranamaz. *Raci'yi hiçbiri sevmez* (s. 14); o, herkesin algısında kötüdür, *şeytan*(s.11) dır. Böylelikle henüz romanın başında Raci, şeytan sembolü ile katıksız bir kötü olarak sunulmuş olur. Elmasının kabuğunu

bütünlüğünü bozmadan soyan Ali Şekip bir noktede hareketle Raci'yi çatlattığını söylediğinde bu ima ve algı da açığa çıkar. Nüktenin açıklaması imgesel kullanımın ilk örneğidir.

Saip yanlarına yaklaştı; yere düşen elma kabuğunu bir ucundan tutarak gösterdi; nükteyi açıkladı. Söylediğine göre, meyvelerin kabukları bütünüyle soyulursa şeytan çatlarmış! (s. 11)

Romanda kişiler arasındaki asıl çatışma Raci ile Ahmet Cemil arasındadır ama Ahmet Cemil, Raci'ye karşılık verirken ahlakından ve iyiliğinden asla ödün vermez. Raci'den yaratılıştan gelen bir farklılıkla ve ahlaki tavırları ile ayrılır. Raci'nin ve Raci'yi sevmemekle beraber ona onun gibi karşılık verenlerin tavırları Ahmet Cemil'in iyiliğini belirginleştirmektedir. Raci'yi tartışmasız bir kötülük sembolü olan şeytan ile adlandıran Ali Şekip'in şakası ve bu şakayı komik bulan Saip'in tavrı yine tıpkı Raci'nin ahlaki yoksunlukları yansıtan davranışları gibi olumsuz algılanmakta, Ahmet Cemil'e bir vakar yüklemektedir.

O, Ali Şekip'in şakasını çok parlak buluyor; kırık, çirkin ve sinirli bir kahkahayla gülüyordu. (s. 11)

Ahmet Cemil, Raci'yi gerçekten sevmez ve anlatıcın bakış açısı da Raci'nin romandaki kötü tip olduğunu vurgular. Raci, ahlakın eksikliğinden ve yaratılıştan bir kötüdür, derinliksiz bir kötü tiptir. Yaratılıştan getirdiği kötülük, Tanrısal kaynaklı bir kötülük olarak sunulmaz. Raci'nin asıl kötülüğü yaratılış özelliklerini kabul etmeyip başkası olmaya çalışmasıdır.

Bu adamdan, tanıştığı ilk dakikadan başlayarak duyduğu tiksintiyi şu üç sözcük, eksiksiz açıklamaktaydı. Onu hiç sevmez, sevmemenin bütün anlamıyla sevmezdi.

Raci, hiçbir şey olmamak için gönderilenlere karşılık her şey olmak isteyenlerden biriydi. Üstelik hiç olamayacağı bir şeye özeniyordu: Şair... Ahmet Cemil, bu adamın, bilmem kimin gazeline benzer bir gazel yazmak için bir gün Boğaziçi'nde ta Kavak iskelesine kadar gidiş geliş yolculuğunu göze alıp, on kuruş da paradan olarak, ancak iki buçuk beyitle dört ayağı zor bularak döndüğünü çok iyi biliyordu.

Ahmet Cemil, Raci'nin, zafer kazanmışçasına gazeteye girdiğinde, elindeki kağıtta yirmi otuz çizilmiş satır arasında sağ kalabilmiş altı mısra ile bir mısraın yalnız bir parçasını –evet, son parçasını- görmüştü. Aman Tanrım! “Şair Raci” dedikleri işte buydu! Bu kadar hiçliğine karşılık her üstün nitelik sahibine düşman... (s. 20)

Ahmet Cemil'in tavrı ise diğerlerinden çok daha farklıdır. Sözelimi, Raci ile tartışma ihtimalleri bir doğal felaketin yaklaşmasına benzetmesi ile anılacak kadar kötü kabul edilirken o ölçülü tavrından vazgeçmez ve onun asıl saygınlığı da bu tavırlarından kaynaklanır.

Birden hepsi susmuştu. Havanın içinde sanki şimşek çakmış, bir fırtınanın kopmak üzere olduğu duygusunu vermişti. (...) Hepsi Ahmet Cemil'in başlamasını bekliyordu. Bu uzun sarı saçlı genç, onlarca bir başka yaratılıştan tanınır, o söze

başlarken herkes saygı duygusuyla susardı. Ama hepsi umutlarında aldandılar; bekledikleri fırtına patlamadı. (s. 14)

Ahmet Cemil'in de herkes gibi Raci'yi sevmediği açıktır. Aynı şekilde Raci de insanları pek sevmez ama özellikle Ahmet Cemil'e düşmandır ve onu kıskanmaktadır. Burada açıkça ifade edilmese de bu iki duygu arasında bir ayrımdan bahsedilebilir. Ahmet Cemil'in Raci'yi sevmemesi, Raci'nin ahlaki düşkünlüklerinden ve kötü alışkanlıklarından, davranışlarından kaynaklanmaktadır. Oysa Raci'nin düşmanlığının asıl sebebi kıskançlıktır yani yine kendi kötülüğüdür. Bu durum ilk olarak Ahmet Cemil'in bir toplantıda, kavga veya tartışma beklentilerinin aksine Raci'yi gayet ölçülü bir tavır ve dil ile ona haddini bildirmesiyle ortaya çıkar. Bu durum karşısında Raci, *düşmanlıktan, kıskançlıktan oluşan bir duyguyla boğulur gibidir. (s. 15)*

Bu iki kişinin zıtlığı başkaları tarafından sevilen ve nefret edilen olmaları ile de belirginleşir. Ahmet Cemil genel olarak herkes tarafından sevilmede, beğenilmektedir. Ahlaki kötülük olarak adlandırılabilir yalan, tembellik, kadın düşkünlüğü, haksız kazanç, sorumsuzluk gibi her türlü davranışı sergileyen Raci'den ise herkes nefret etmektedir. Ancak Ahmet Cemil, herkes tarafından beğeniliyor ya da seviliyor gibi görünmesine rağmen bu görünürdeki beğeni ve sevginin samimiyetinden karamsarca bir tutumla emin değildir. Hatta görünenin altında olumsuz hisler de olduğuna neredeyse emindir. İçinde bulunduğu basın dünyasının samimiyetinden emin değildir. Hayal ve gerçeğin çatışmasının belirgin dile getirilişlerinden birisi de burada ortaya çıkar. Okuldayken kurulan hayaller ve basın dünyasında çalışırken karşılaşılan gerçekler çakışmaktadır. Belirgin biçimde hayaller iyi, geçekler kötüdür.

Arkadaşları onu seviyorlardı, ama o sevgi içinde kim bilir ne saklı düşmanlıklar, ne derin çekememezlikler vardı! Bugün onu beğenenler, yarın –kendisini düşürmeye sebep olabilecek bir şey yazsın- bakınız nasıl gülerler. Ah! Şu basın dünyası! Bir yıldan beri o çevrenin az deneylerini mi görmüş, az acılıklarını mı tatmıştı!

Okuldayken ne düşler kurardı! Bugün de kim bilir o basın dünyasında tat olduğunu düşünen ne çok genç vardır? Ama bir kez o çirkin yaşama girseler...

Ahmet Cemil, "gizli düşmanlık" ve "kıskançlık" dendikçe hep Raci aklına gelirdi. Bu adam, basın çevresinde bir çeşit yaratıkların tipik örneği idi. (...) Gazetede kimse onu sevmez, hele yönetici, o kendisine "Ahmet Şevki Efendi" diyen yuvarlak adam, Raci'den konuşulunca ateş püskürür; onun kadar aylığından kesmek üzere para alan, gazetede kimse bulunmadığı zamanlarda gelen ilanların paralarına el koyan bir yazarı, şurada bulunduğu on yıldan beri, hiç görmediğini söylerdi. (s. 21)

Raci'nin tam karşıtı olan tek insan Ahmet Cemil değildir. Ali Şekip de romanın iyi tiplerinden birisidir ve Raci'nin kötülüğünü vurgulayan bir anlatımla tanıtılır. Aynı zamanda Raci'nin tam zıttı olduğu için onda bulunan ve iyi kabulünü yansıtan özelliklerin karşıtıları yani kötü kabulünü yansıtanlarla da dolaylı yoldan Raci

anlatılmaktadır. Buna göre Raci, bilgisiz, cahil, küstah, kibirli, utanmaz, cüretkâr, art niyetli bir adamdır:

Başyazar Ali Şekip ise büsbütün başka bir insandı. Raci'nin tam bir karşıtı... Uzun boylu, geniş omuzlu, açık yüzlü, ancak otuz beş yaşında olan bu adam, biraz bönce –deyimde incelik aranmazsa- biraz budalaca olmakla birlikte, “Olayların Aynası” yazı işlerinin en bilgili kişisiydi. Hukuka ilgisi vardı; çok kitap okuduğu için her şeyden anlardı; küçük yaşından beri basında çalışmıştı; dünya politikasının en önemsiz yanları bile belleğindeydi. Bir ansiklopedik sözlük gibi, kafasında sayfalar döndükçe, çeşitli bilgiler saçardı. Fiziğe ilişkin bir şey yanında, yönetim bilgisine ilişkin bir bölüme de rastlanırdı.

Bununla birlikte, çok alçakgönüllüydü; bildiğine güvenemeyenlere özgü bir korkaklıkla, herkesten iyi konuşabileceği tartışma konularında susmak alışkanlığı vardı. Bu nedenle kendisini tanıyanlar, ondan hiç korkmaz, yanında en saçma şeylerden söz ederler de o, düzeltmekten utanırdı. Üstelik Raci'nin gazellerini güzel bulmamaya bile yüreklilik gösteremez, aslında edebiyattan kesinlikle anladığını da öne sürmezdi. (...) Kısacası Ali Şekip, insan ellerini ellerine koyacak olursa onlarda duyulan temiz sıcaklıkla yaşamın birçok kötülüklerinin kalpte oluşturduğu buzların eridiği sezilen insanlardan biriydi.

Ahmet Cemil, Ali Şekip'in yalnız bir şeyini bağışlamazdı: Tüm utangaçlığına karşılık, onun ara sıra şakalaşmak istemesi... Bu temiz yüreği incitmek için Ahmet Cemil, onun en katlanılmaz şakalarını bile hoş bulmuş görünürdü. (s. 22)

Kötülük algısı, kişi ve olaylar bağlamında biçimlense de tarifi yüzeyseldir.

Romanda tam bir kötü tip değilse de iyi de sayılmayan Sait de kötülüğün algılanışı hakkında fikir vermektedir. Sait, *kötülük etmez, iyilik yapmaya çağılmazsa iyilik etmek aklına gelmez, kişiliğinin yokluğundan kuşku duyulurdu.* (s. 23) Sait kötü değildir ama iyi de değildir. Bu yaklaşım tipeleştirmeden uzak ve nispeten gerçekçidir. Kötülük üzerine fikir üreten pek çok geç dönem düşünür de kötülük ve iyiliğin tamamen zıt kavramlar olmadığını dile getirirler. Örneğin Watzlawick iyi ile kötünün tam karşıt olmadığını ve birbirlerinin yoklukları durumunda ortaya çıkmadıklarını söyler. Sait'in varlığı da bu anlayışa uygun çizilmiştir.

Raci kadar belirgin ve temsili bir kötü tip olmamakla beraber Saip, Ahmet Cemil'in algısında kötüdür. Saip'te ahlaki kötülüğün varlığı ile fiziki görünümün çirkinliği arasındaki koşutluk, klasik kötü tipleri akla getirmektedir.

Saip; kısa, kuru çocuk... Ahmet Cemil'in sınırlarına dokunan, işte bu yaratıktı. Onun görünümünden duyduğu soğuk ürpermeyi, Raci'ye bile duymazdı.

Saip; bu kısa boylu yaratılmış, kemikleri irileşmemiş, kasları kemiklerinin üzerinde kurumuş, küçük gözlü, ufak yüzlü, boyuna ayakta, boyuna yerinde duramaz, kulaklarıyla gözleri boyuna uğraştı olan bu genç, sanki evrene görülmeyecek şeyleri görmek, duyulmayacak şeyleri duymak için gelmişti. (s. 23)

Elmas Yağmuru, sembolik bir adlandırmadır. Waldtemfel'e ait bir valsın adı olan bu tabir Ahmet Cemil'in nazarında yeni bir anlam kazanmaktadır. Esasen *güzel, tatlı hülyalar veren, düş ülkeleri açan* (s. 25) bu ad, Ahmet Cemil'i kendisi ile baş başa

kaldığı ve yıldızları izleyerek onlara bu adı yakıştırdığı bir anda, hayatın tüm acı ve mutlulukları ile yani iyi ve kötünün birlikteliği ile yeni bir çağrışıma dönüşür. Ancak iyi ve kötü dengesi Ahmet Cemil'in kişiliğini yansıtır biçimde gerçekçi değil hayali bir anlayış ile kurulmaktadır.

Bir düş içinde ya da büyü bir evrenin karşısındaydı. Kemanların titreyen inlemeleri, fliavtanın kahkahaları, sanki bu müzik araçlarından, tüm bu kirislerle tahta ya da bakır parçalarından büyü bir solukla canlanarak, kanatlanarak uçuşan küçük küçük ezgiler birbirine atılıyor; birinden ötekine bir ayrılık acısının sesi, ötekinden bir umutsuzluk iniltisi, şundan bir özlem inlemesi, öbür birinden bir umut karşılığı çıkararak, tüm o zavallı insan kalbine özgü acılıkların, tatlılıkların zenginliğini taşıyor; mavi siyah kelebekler gibi uçuşarak, birbiriyle dudak dudağa bir kavuşma içinde dağılıyorlar, yükseliyorlar. Sonra bunlar, o parlak göğün maviliklerine, şu karanlık denizin siyahlıklarına serpiliyor; işte işte, şu aşağıya süzülen, şu yukarıya uçuşarak siyahlara bürünen soluk ışıklar! "Elmas Yağmuru." (s. 27)

Ahmet Cemil'in muhayyilesinde insan kalbinin zavallılıklarının anlamı romantiktir. Bunlar, kendi hayatında da karşılaşacağı ve acının asıl kaynağı olan kötülerle benzeşmezler, Ahmet Cemil gerçekten karşılaşacağı kötülerini hayal bile etmez. Ancak burada romana adını veren sembolik kullanımın hayatın iyi ve kötü yanları ile kullanıldığı da görülmektedir. Gökyüzü mavi, yeryüzü veya deniz siyahtır. Henüz ulaşılmamış olan hayal, gökyüzü ve mavi ile içinde bulunulan durum yani gerçek, siyah bir deniz ile açıklanır. Ancak Ahmet Cemil bu noktada iyimserdir, hayalleri ile gerçeklerin, insan hayatında acılar ve sevinçlerin bir arada bulunması gibi birleşeceğini ummakta, bu hissi tabiattaki sıradan bir manzara ile özdeşleştirerek düşünmektedir. Mavi ve siyahın temsili kullanımları Ahmet Cemil'in yazmaya çalıştığı eserin de aslını oluşturur. Gerçek ve hayalin biraradalığını vurgulayan bu kullanımda mavi ve gök, siyah ve yeryüzü hayal ile gerçeğin temsilleridir ve siyah ile temsil edilen hayatın gerçeğini yani kötülükler getireni de temsil etmektedir. Ahmet Cemil, hayatında olduğu gibi eserinde de bu ikisinin birlikteliğini yazmak amacındadır.

(...) Of! O siyah katları parçalayarak içine bak; in, in, in... Ne kadar inebilirsen o kadar in... Ne buluyorsun? O siyahlar içinde ne buluyorsun? Siyah... Hep siyah değil mi? İşte öyle bir şey yazmak istiyorum ki, yukarı bakılsa mavi hep mavi, aşağı bakılsa siyah, hep siyah... Bir şey ki, Mavi ve Siyah olsun... (s. 47)

Romanda, babanın kaybı ile Ahmet Cemil merkezli olmak üzere ailenin hayatında bir çöküş başlar. Bütün aile kötülüğe maruz kalır. Ama bu durum esasen Ahmet Cemil'in hayalleri ile gerçeğin çatışması üzerinden vurgulanmaktadır ve hareketi başlatan olay olarak babanın ölümü kabul edilirse bunun gerçekleşeceğine ve sonucun kötülüğüne, Ahmet Cemil'in hayallerin değil gerçeklerin baskın çıkacağına dair ifadeler söz konusu olaydan önce zikredilmekte, kötülüğün gelişi duyurulmaktadır. Bu

ifadelerde de siyahın ve bulutların kötülüğü karşılayan semboller oldukları, güneşin ve aydınlığın ise iyiliği simgeledikleri görülmektedir. Bu durumda siyah ve bulut hayatın gerçeği iken güneş ve aydınlık hayaller ve umutlardır. O halde romandaki hâkim bakış açısı da realist bir tutumdan ziyade Ahmet Cemil'in algısına yakın şekilde kötümserdir.

Daha yirmi iki yaşındaydı. Bu yaşta, genliğin bu duygulu döneminde düşünceleri; aydınlık bir göğün elmas yağmuru altında parlak huyyla evrelerinde kanatları kırılmış bir kuş gibi daha topraklara düşmemiştir. Gözleri, ışıklıklı bir düş ufkunun parlaklıklarıyla doluyken bir perde altında siyah bir köşenin açılmakta olduğunu daha görmemiş; yalnız aydınlık, sevinçli bir sabahın düşüne dalmış; umut güneşinin üzerine ta uzaklardaki bir ufkun içinde toplanan bulutların dökülmeye hazırlandığını anlamamıştır. (s. 29)

Raci'nin karakter özellikleri olarak taşıdığı tüm kötülüklerin yanı sıra alışkanlıkları da dönemin ortak kötülük anlayışına uygundur ve ahlaki düşkünlüklerden oluşur. Bunların başında kadın ve eğlence düşkünlüğü gelmektedir. Raci'nin bu düşkünlüklerini daha "kötü" hale getiren ise ailesinin, eşinin ve çocuğunun, durumunu asla düşünmeden bu hayatı yaşıyor olmasıdır. Raci'nin bu ahlaki kötülüğü, Felatun, Bihriz gibi alafranga kötü tiplerinkinden daha farklı ve daha katmerlidir. Bu da onu yalnız alafranga bir kötü tip olarak ele almayı imkânsız kılar. Raci, gerçek ve derinlikli bir kötüdür. Ahmet Cemil'in bu durumdan Raci adına utanç duyuyor olması da onun ahlaki iyiliğini vurgulayan bir örnektir.

Ahmet Cemil, Raci'nin ikide birde Kristal Palas'ta geç saatlere dek kaldıktan sonra, geceyi de evinden başka yerde geçirdiğini bilirdi. Kaç kez mutsuz karısı gazetenin kapısına kadar gelerek, beş altı yaşındaki yavrusuyla kocasını arattırması, Ahmet Cemil'le birlikte bütün arkadaşları nasıl karşılık vereceklerini şaşırılmışlardı. (s. 30)

Kötülük, Ahmet Cemil'in hayatına ilk kez babasının ölümü ile girer. Babanın ölümü *uğursuz* bir olaydır ve böylesi olayların insanları en umutlu zamanlarında hırpalamaktan tat duyduğu dile getirilmektedir. Bu ifade ile ölüme iradi bir özellik yüklenmekte ve ölümün geride kalan insanlara yaşattıkları ile haz duyduğu ifade edilmektedir. Burada ölüm, kişileştirilmektedir. Bu kişileştirme akla, "uğursuzluk" ve "şans" ile ilgisi kurulabilecek semavi dinlerin kader anlayışı ile birlikte ilk inanış biçimlerini akla getirmektedir. Ölüm, kötü bir ruh gibidir, kendi iradesi vardır ve bu iradeyi kullanarak verebileceği en büyük acıyı vermekten de zevk duyar. Şans daha ziyade olumlu bir çağrışıma sahipken buradaki kullanım kader kavramı ile karşılanabilir. Ancak tüm eserlerde olduğu gibi burada da kader kavramının kullanılması ile kötülüğün kaynağının sorgulanması ile ilgili bir tavır söz konusu değildir. Belirtildiği gibi buradaki asıl dikkat, ölümün kişileştirilmesinde ve bu

kişileştirmedeki özelliklerin ilk inanış biçimlerindeki “ölüm” teşhislerini hatırlatmasındadır.

Ne yazık ki uğursuz olaylar, insanları en çok umuda sarıldıkları zamanlarda hırpalamaktan tat duyar. Ahmet Cemil de o iki ayı Hüseyin Nazmi'nin her yaz ailesiyle gittikleri Erenköy'deki köşkte geçirmeyi kurarken şans, kendisine başka bir şey hazırlıyordu: Babası ölecekti! (s. 48)

Bu ölümü ve ölümün aile efradı üzerindeki etkilerini vurgulamak için de yine kötülüğü belirtmek için sembolik bir ifade tercih edilmesi dikkati çeker.

On dokuz yaşına kadar Ahmet Cemil, yaşamda olunabildiği kadar mutluydu. Babası ölünce geçim kaygısı yaşam uğraşı başlamış; kendisinin şairlere yakışır deyimiyle “Acı hayat kadehinin zehirli suyu”na dudakları dokunmuştu. (s. 31)

Bu ifadeler her açıdan kötülüğün ifadesidir. Üstelik bu ölüm ile Ahmet Cemil'in hayatında bıçakla kesilmiş gibi bir ayırım da baş gösterir. Mutlu olduğu hayatı birdenbire sıkıntıların, acıların, üzüntülerin hâkim olduğu bir hayata dönüşür. Burada kullanılan hayat sözcüğü de gerçeği ifade etmeye daha yakındır. Bu yanıyla da yaşamın gerçek yüzü, herkes için değil ama Ahmet Cemil ve onun ailesi için kötüdür. Kötülüğe maruz kalan yalnız Ahmet Cemil değil aynı zamanda onun annesi ve kız kardeşidir. Kız kardeşi İkbâl'in adının da sembolik bir anlamı olduğunu söylemek yaşananları göz önünde bulundurunca makul görünmektedir. İkbâl, Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğünde “baht açıklığı veya yüksek bir makama, duruma erişmiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Kişi Adları Sözlüğünde de ikbalin karşılığı “baht açıklığı” olarak verilmektedir. (Bahsedilen anlamlar kelimenin ilk anlamlarıdır.) Bu durumda, İkbâl'in yaşadığı kötü evlilik tecrübesi ve ailenin tamamen dağılmasına sebep olan ve onu da kötülüğe maruz kalanların başına koyan ölümü ile adı arasında tam bir karşıtlık bulunan kişidir. Esasen İkbâl'in ölümü ile ailenin de ikbalinin tamamen yok olduğunu söylemek mümkündür. Felaket diye nitelenen ve babanın ölümü ile başlayan kötü olaylar silsilesi her ne kadar Ahmet Cemil ve onun hayallerinin gerçekler karşısındaki yenilgisi merkezli anlatılsa da bütün bir ailenin hayatı aynı şekilde kötüleştirmiş, Ahmet Cemil'in maruz kaldıklarına anne ve kız kardeşi de maruz kalmıştır. Ölüm ile gelen kötülük, bütün aileyi kapsamaktadır.

O günden (babanın ölümünden) sonra bu küçük, mutlu aile nasıl değişmiş, birdenbire bir alinyazısı yumruğu yiyen yuvacık nasıl bozulmuş, baş aşağı düşmüştü. O zamandan beri pembe odanın içinde, kilim döşemesinin üstünde bir şey noksandı; evin havasında bir yaşam parçası eksilmişti. Hele acılı ilk günlerde bir akşamüstü, sözgelimi kapı çalınırsa, İkbâl'in: “Babam geldi!” diyeceği tutardı.

Yemek masasının başında toplandıklarında hepsinin bilincine işlemiş o yüz, şimdi de karşılarındaymışçasına yemeğe başlamadan ellerini uzatmazlardı. Bir yas suskunluğu başlar, yemek masası başında bir mezarın sessiz iniltisi yaygınlaşır, ciğerlerinden çıkan bir ölümsüz çığlık boğazlarına kadar gelir takılır, lokmalar geçmez,

anne yaşların saldırısıyla titreyen gözlerini oğluya kızına çevirirdi. Bir aralık bu üç çift göz birbiriyle karşılaşsa, o bekleyen yaşlar birbirini uyandırır, taşar, yiyemedikleri lokmalarıyla üzgün duran tabaklara damlardı.

Kaç sabah Ahmet Cemil yatağından, göğsünde bir ateşle kalktıktan sonra, sanki korkunç bir düşten uyanmış da sabahleyin o düşün altından mutlu bir gerçek çıkacakmışçasına odasından yavaşça yürüyerek babasının odasına gitmiş, onu şimdi de yatağında sessiz uyurken görmek umuduyla titremiştir.

O günden bu yana yaşama uğraşı ne kadar korkunçlaşmış, geçimin yükü bu güçsüz omuzlara nasıl çökmüştü! (s. 34-35)

Yukarıda alıntılanan bu kısımlar, ölümün ardından hissedilen psikolojik acı ile beraber ailenin hayatındaki kötücül değişimin de başladığının işaretidir. Ölümün getirdiği, yalnız çekilen acı ve üzüntü değil aynı zamanda yaşamın gerçekleri ile yüzleşmedir; geçim sıkıntısıdır. Ahmet Cemil, ölümü ve ölümün getirdiği maddi manevi sıkıntıları kabul etmekte güçlük çekerken bu durumu bir “kâbus” olarak düşünmek istemektedir. Kâbus, çağrışımları ve anlamı itibarıyla kötüdür ve yine geceleri görülen bu kâbusların sabahları mutlu bir gerçekle bozulması dilenmektedir. Yani sıkça kullanılan gece-kötü, sabah-iyi bağdaştırması burada da görülmektedir fakat bu defa durum farklıdır; artık sabah, gerçeği ve kötülüğü getirmektedir. Babanın ölümü Ahmet Cemil ve ailesinin yaşamı üzerinde kötülüğün hâkimiyetinin kurulmasındaki dönüm noktasıdır. Bu haliyle ölüm, diğer kötülükleri de peşinden sürükleyen bir baş kötüdür, doğurgandır. *Alınyazısının yumruğu* ile de ifade edilmesine rağmen ve esasen babanın ihmalkârlığı veya kastı, isteği bulunmadan gerçekleşmesi dolayısıyla doğal kötü olmasına rağmen bu ölüm asla kader ve Tanrı sorgulanması olarak ele alınmamaktadır. Kötülük, sorgulamacı bir bakışla işlenmekten ziyade gerçeğin bir niteliği olarak kabul edilmekte ve kaynağına dair bir fikir üretilmemektedir. Kötülüğün kaynağı noktasında sadece görünür ve metafizik anlamlar taşıyan değil dünyevi bir gerçeği karşılayan ölüm ve hayat koşulları/gerçek, sebep olarak ele alınmaktadır.

Ölümün özellikle Ahmet Cemil üzerindeki etkilerinin psikolojik ağırlığı onun duyarlılıkları ile de ilgilidir. Ahmet Cemil, gerçeklerden kaçacak kadar onlara tahammül edemezken, ölüm gibi bir gerçekle yüz yüze gelmek onu fazlasıyla sarsar. Kötülük zaten çoğunlukla maruz kalan açısından tanımlanır. Ancak her kötülük unsuru, her insan üzerinde aynı psikolojik etkileri, acıları uyandırmaz. Burada Ahmet Cemil’in algıladığı ve maruz kaldığını düşündüğü kötülük, üst seviyededir, yani onun hassasiyetleri, kötülükten duyacağı acının da etkilerini arttırmaktadır.

Ahmet Cemil için bu korkunç olay, öyle beklenmedik bir şeydi ki bir süre kafasının içi donmuş gibi oldu.

Onda uzun uzun şiirle uğraşmak, hastalıklı bir duyarlık meydana getirmişti. Öyle bir duyarlık ki, buna tutulanlar başkaları için anlaşılmaz, aklı başında olduklarına

kesin karar verilemez; davranışlarında, düşüncelerinde, duygularında bir büyüklük olduğu kanısına varılır da doğruluğunu belirtmeye yüreklilik gösterilemeyen bilmeceler durumuna sokulur.

Öyle bir duyarlık ki, bir gün yaşamı bütün çirkinlikleriyle, aç kalmış ailelerden, gözleri görmeyen genç kızlardan, çocuklarını kilise kapılarına bırakan annelerden, bir şarap şişesinin yanında insanlıktan çıkmaya çalışan kara yazgılılardan, tüm o çirkinliklerden oluşmuş gösterir ve insana: “Kaç! Bu yaşamdan kaç!” der. (s. 49)

Görüldüğü gibi Ahmet Cemil’in *hastalıklı duyarlılığı* gerçek karşısında da çaresizdir, gerçekten de acı duyar, onun için gerçek de kötüdür. Gerçeğin acı verici yanları olarak sıralananlar dikkate alınırca en üst sırada ölümün olması da doğaldır. Ancak Ahmet Cemil, gerçeğe zaten kötümser yaklaşmakta ve herkesin acısını görerek bundan üzüntü duymaktadır. Yani engellenemeyen gerçek, kendisinden kaçmayı gerektirecek kadar kötücüdür. Bunun sonunda, onu çok büyük bir acı ile karşı karşıya bırakmasının yanı sıra hayallerini ve umutlarını terk etmeye zorlayan ve dışarıdan gözlediği zamanlarda bile fazlasıyla hassasiyet gösterdiği gerçeğe bir anda karşı karşıya bırakan ölüm, bir derecelendirme yapılırsa denilebilir ki Ahmet Cemil için karşılaştığı en kötücül olaydır. Her insanın yaşamının sonunda gerçekleşecek olan ve her insanın yakınındakilerin başına geldiğinde benzer maruziyetleri yaratan ölüm işte Ahmet Cemil’in bu karamsar ve hayalperest hali sebebiyle onu herkesten fazla etkilemekte ve bu özellikleri sebebiyle Ahmet Cemil, kötülüğün etkilerini daha fazla hissetmektedir. Dönemde kurgulanan diğer kişilere bakıldığında babanın ölümü pek çok roman kişinin hayatını felaketlere sürükleyen gerçek bir kötülük unsuru olarak olayların asıl hareketini oluştursa da manevi acı ve maddi sıkıntılar bakımından, mevcut durumu, algısında Ahmet Cemil kadar kötü betimleyen bir başka roman kişisi yoktur. Ahmet Cemil’in yeni yaşantısında kendisini kötülüğe maruz kalan olarak algılamasının en önemli sebepleri istediklerinin yokluğu, geçim sıkıntısı ve para kazanmak için çalışmaya mecbur olmasıdır. Ona göre sadece zevk alarak çalışmak iyi, para kazanma zorunluluğuyla çalışmak kötüdür. Sebep-sonuç ilişkisi esasında onun çalışmaya mecbur olması yoksul olmasındandır. Bu durumda da yoksulluk kötüdür. Esasen her şeyin kötüleşmesinin sebebi babanın ölümü değil babanın ölümünden sonra ortaya çıkan yoksulluktur. Yoksul olma veya varıl olmama olarak açıklanabilecek kötülük aslında pek çok insan için geçerli bir durumdur, pek çok insan para kazanabilmek veya geçinebilmek için çalışmaktadır, pek çok insan yoksul değilse de varıl da değildir. Ama Ahmet Cemil bu iki hali birbirinin tam karşıtı olarak kabul eder. Yoksul olmak istemez, ama orta halli olmak da istemez, varıl olmak ister. Bu durumda birbirinden çok kesin çizgilerle ayrılan bir iyi-kötü algısı vardır. Bu kesin ayırım, kavramları da

tamamen zıt kabul etmektedir. Bu haliyle de kötülüğün problem olarak ele alınması ile birlikte sıkça öne sürülen ve iyilik ile kötülüğü bir bütünün parçaları değil birbirini tam karşıtı kabul eden yaklaşım ile kötülüğü, iyiliğin yokluğu olarak açıklama eğiliminin izleri fark edilmektedir. Ahmet Cemil'in hayatı kötüyü karşılıyor ise onun tam karşıtı olarak algıladığı Hüseyin Nazmi'nin imrenilen hayatı da iyiyi karşılamaktadır. Burada bir kez daha hayal ile gerçek çatışır ve gerçek yani kötülük galip çıkar. Daha önce de örneklendiği gibi kötü, gerçektir.

Sözgelimi çalışmak genel algılayışta kötü kabul edilemezken Ahmet Cemil'in çalışmaya mecbur kalması bu roman kişinin algısında kötüdür. Buna sebep olan yoksulluk da aynı gerçeklikten dolayı kötüdür.

Tüm geçmiş mutluluğunun güzel yuvası olan bu evceğiz, şimdi onulmaz bir acının karanlığı gibi, Ahmet Cemil'i eziyordu. Burada yaşamaya zorunlu olmak; burada, şu basma perdeli, tek pencereci dar odacıkta yazın şu bunaltıcı sıcaklığıyla çalışmak... Keşke Ahmet Cemil de varlıklı olsaydı; onun da Erenköy'de bir köşkü, köşkte süslü bir kitaplığı, kitaplığının önünde güzel bir bahçesi olsaydı. Lamartine'i, Musset'i orada okusaydı... Ama on altı sayfasını kırk kuruşa çevirmek için değil, yalnız kendi beğenisi, kendi mutluluğu için... (s. 60)

Sadece para kazanmaya mecbur olarak yaptığı çeviri işi değil, çevirdiği eserin nitelikleri de kötüdür, hatta mecburiyetinden daha kötüdür. Bu algıyı kuvvetlendiren bir başka hal de Ahmet Cemil'in güzellikler yaratmaya muktedirken bu kötü işlere mecbur oluşudur.

O günden sonra Ahmet Cemil için sürekli bir çalışma başladı. Okulun olmadığı günlerden yararlanarak gece ve gündüzlerini; yabancı olaylardan dolaşık bir yumak yaratmakta usta bir yazarın kafasından çıkan ve kim bilir kaç kişinin kış uykularına türlü korkunç düşler karıştıracak olan bu öyküyü; bu cinayetler ve tatsız olaylar dizisini, tiksine tiksine çeviriye ayırdı. (...) Bu işten duyduğu iğrenme, çalıştığı süreyi çekilmez bir acıya dönüştürüyordu. (...) Damarlarında bir besteci kanının tutuşmasına karşılık, ekmek parası için gecesinin sekiz saatini pis kahvelerde iğrenç şarkıcı kadınlara eşlikle geçiren bir kemancı gibi, ruhu güzellik değeri yüksek çeşitli şeyler yaratabilecek güçteki Ahmet Cemil de; bataklık evlerinde hırsızların bitmez tükenmez konuşmalarını çevirdikçe, kalbinin tiksineyle dolduğunu seziyordu. (s. 60-61)

Ahmet Cemil için, bütün bu gerçeklikten ve mecburiyetten, yapmak zorunda kaldığı çevirmenlikten dolayı çektiği acıdan daha da kötücül olan özel ders vermektir. Burada çalışmak ve mecburiyetten, istenmeyen işlerde çalışmak arasındaki farkın vurgulanışı ve kötülüğün ikinciye yüklenmesi dikkate değerdir.

Basında çalıştığına hiç üzgün değildi. Çünkü tüm umutlarının sürekli çalışmayla gerçekleşeceğine inanıyordu. Ama Vezneciler'deki ders Ahmet Cemil'e o kadar ağır geliyordu ki... Eğer başka yoldan para kazanabilse, o iki lirayı çoktan bırakırdı. (s. 75)

Ahmet Cemil'in, yaşamın getirdikleri karşısındaki hassas tutumu üst seviyededir. Öyle ki yaptığı işten hoşlanmazken çevirdiği eserlerdeki ahlaksızlık bile

onu iğrendirmektedir. Ahmet Cemil'in babasını kaybettikten sonraki hayatında gerçekten kötü olanların yanı sıra Ahmet Cemil'in hassasiyetleri ile kötü algılananlar da vardır. Çevirdiği eserlerdeki kurguların ve bu kurgulardan kazanç elde etmenin dayanılmazlığı bu kötülerdendir. Çalışmak zorunda olmayı kötü kabul etmesine bir sebep de bu işi mecburiyetlerle yapmasının yanında yaptığı işin de kendi seviyesinin altında olduğunu düşünmesidir. O halde Ahmet Cemil'e göre, "kötü"nün bir tanımı de "hoşa gitmeyen ancak mecbur olunan"dır ve ailesinin yaşamı ile ilgili olan daha derinlikli kötüler ile Raci başta olmak üzere diğer insanların hayatlarındaki ahlaki düşkünlük ve eksikliklerin oluşturduğu kötülüklerin yanında bir de yalnız onun mecbur kaldığı ve hoşlanmadığı kötülükler vardır ki bu son gruptakiler genel kötülük algısından çok Ahmet Cemil'in kişiliği ile ilgilidir. Dolayısıyla onun kötü algısını da yansıtmaktadır.

O günden sonra Ahmet Cemil için sürekli bir çalışma başladı. Okulun olmadığı günlerden yararlanarak gece ve gündüzlerini; yabancı olaylardan dolaşık bir yumak yaratmakta usta bir yazarın kafasından çıkan ve kim bilir kaç kişinin kış uykularına korkunç düşler karıştıracak olan bu öyküyü; bu cinayetler ve tatsız olaylar dizisini tiksine tiksine çeviriye ayırdı.

İlk dört bölümünün çeviri biçiminden yüreklerek gerçekte hiçbir anlam özelliği ya da düşünce inceliği taşımayan bu kitabı bir solukta Türkçeleştiriyordu. Ama bu işten duyduğu iğrenme, çalıştığı süreyi çekilmez bir acıya dönüştürüyordu.

Damarlarında bir besteci kanının tutuşmasına karşılık, ekmek parası için gecenin sekiz saatini pis kahvelerde iğrenç kadınlara eşlikle geçiren bir kemancı gibi, ruhu güzellik değeri yüksek çeşitli şeyler yaratabilecek güçteki Ahmet Cemil de batakevlerinde hırsızların bitmek tükenmek bilmez konuşmalarını çevirdikçe kalbinin tiksimeyle dolduğunu seziyordu (s. 61)

Yaptığı çeviriler Ahmet Cemil'de kötülüğe maruz kalan hissi uyandırmaktadır ama bir derecelendirme ve mukayese yapılması mümkün olursa bundan daha kötüsü ile de karşılaşır ki bu daha kötü de koşullar ne olursa olsun yabancı bir eve giderek evin çocuğuna özel ders vermektir. Bu duruma *düşmek* Ahmet Cemil'i çeviri yapmaktan daha çok sarsar. Çalışmaya mecbur olmak ve bu sebeple sevmediği ve hatta tiksindiği işleri yapmaktan başka bu kez bir kat daha fazla kötülüğe yani ders vermeye mecburdur. Başkalarına muhtaç olma, kötülüğün onun algısındaki yeni şekli olarak karımıza çıkmaktadır.

(...) Vezneciler yolculuğundan, gerçekte kışın güçlük çekmişti. Öyle ki ders günleri yemeğini yedikten sonra mangalın başında ısınmak varken bundan kendisini yoksun bırakıp soğukta, karların, çamurların içinde yeniden sokağa çıkılması gerekeceğini düşündükçe eve gitmekten korkar olmuştı.

Soğuk! Kışın tipilerle esen yeli, paltosunu başlığından sallandırarak yüzünü tirmalar, bütün bedenini kaplayan ürpermelerle titrerdi. Hasır iskemle üstünde yazarak geçirilen bir günden sonra o küçük ama şirin sarı mangaldan uzak kalmak,

karışık işlerle geçinen düşkünler gibi gecenin karanlıklarında ekmek parasına koşmak, insanın gücünü kıran onulmaz bir acıydı. (s. 77)

Ahmet Cemil, bahsi geçen zor koşullarda derse gitmeyi düşkünlük olarak algılamakta yani kötü kabul etmektedir. Roman boyunca Ahmet Cemil'in ve ailesinin başına gelen kötülüklerin kademeli olarak arttıklarını söylemek mümkündür. Ahmet Cemil çevirileri yapmaktan sıkıntı duyarken ders vermek zorunda kalır ve bu işten daha büyük sıkıntı duyar. Daha sonra ise eniştesinin çalışmanı olur ki bu onun onurunu daha da zedeler. En sonunda ise tüm hayallerinden vazgeçerek bir memuriyete atanır ve İstanbul'dan ayrılır. Benzer biçimde babasının ölümünden duyduğu acının ardından İقبال kötü bir evlilik yapar, utanç duyar, şiddet görür, bebeğini kaybeder ve ölür. Yani kötülük, kademeli bir artışla ailenin üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Genel kabule uygun bir takım kötülüklerin dışında özellikle Ahmet Cemil'in algısında kötü olanlar farklılık arz eder. Sözelimi Felâton Bey ile Râkım Efendi'de Rakım'ın özel ders vermek de dâhil yaptığı her iş takdirle karşılanmakta ve Rakım bu çalışkanlığı ile romanda iyiyi temsil eden tip olarak çizilirken kendisi de bu biçimde çalışmayı kötü algılamaz bir utanç veya düşkünlük sebebi saymaz. Ahmet Cemil'in hassasiyeti burada daha belirgin hissedilmektedir. Aynı şeylere mecbur, aynı kaybı yaşamış, aynı sosyoekonomik şartlarda yetişen ve yaşayan iki tipin bireysel özellikleri gereğince kötülük algıları birbirinden tamamen farklıdır.

Raci'nin kötü bir tip olmasının örneklerinin başında ahlaki düşkünlükleri gelir ki Tanzimat romanında da Servet-i Fünun romanında da derinliksiz olsa da başlıca kötü tiplerden biri olan yabancı kadın ve ahlaki bir kötülük olarak, kadın ve eğlence düşkünlüğü bunlar arasındadır. Raci, Tanzimat tiplerinden farklı olarak evlidir. Onlar daha çok yanlış Batılılaşma sonucunda bu ahlaki düşkünlükleri gösterirken Raci'nin ahlaki kötülüğünde, yanlış Batılılaşma etkisinden çok kişilik etkilidir. Bu yönü ile Suphi'ye benzer ancak onun gibi romanın merkezinde değildir. Suphi de Raci de bu düşkünlükleri sebebiyle ailelerinin ve kendilerinin hayatlarını olumsuz etkilerler ancak Raci Suphi'den farklı olarak yalnız bu yönü ile değil, hayatının tüm alışkanlıkları ile ve insan ilişkilerinin tamamında kötüdür. Suphi, pek çok felakete sebep olmakla birlikte yabancı kadın tiplemesine örnek oluşturan Urani ile birlikte olduğunda bile onu farklı bir kadın, bir melek olarak görür ve ona gerçekten âşıktır. Oysa Raci, birlikte olduğu kadının iyi olmadığını da farkındadır. Urani'den farklı olarak, kadın çirkin ve yaşlıdır, bu özellikleri ile de hiçbir derinliği olmayan ve ahlaki çirkinliği ile fiziki çirkinliği koşut olan bir kötü kadın tipidir. İkili arasındaki bir başka fark da Suphi'nin yaptıklarının

zaman zaman farkına varması fakat kötüyü değiştirmek için çaba harcamaması iken Raci, yaptıklarının kötü olduğunu kabullenmez ve Suphi'nin zaman zaman çektiği vicdan azaplarını da çekmez. Yani Suphi kötülüğe teslim olan ve rıza gösterenken Raci kötülüğün bilinçli ve iradeli failidir.

Zavallı kadın, yine öksüzler gibi boynu bükük çocuğuyla gelmiş, gazetenin aşağı katında ağlayıp duruyor. Görersen ne de güzel kadıncağz! Genç, üzgün görünümlü bir zavallı... Mutsuzluğu her davranışından belli... Adam karısını evde kimsesiz, yapayalnız, belki de ekmezsiz bırakıp kim bilir hangi kötü kadının yanında vakit geçiriyor? Gereği var mı bunun? İki de birde "babam nerede?" diye gelen bu çocukla gazetede kilerin kaba gülüşleriyle ağlayan o kadıncağzı gördükçe içim içime sığmıyor... Tanrı bilir, bir gün o çapkını tuttuğum gibi pencereden aşağı atacağım. Ama neye yarar? Bütün iş, bu zavallıların onulmaz acılarını gidermekte... (s. 82)

"Ooo! Biz onu bilinen yerde bıraktık. İçti, sızdı... Orada pis, kart bir karıya tutulmuş..." (s. 90)

"Görülecek şey... Karı; Raci'ye ne nazlar, ne cilveler yapıyor... Ya Raci'nin durumu? Karının yüzüne baygın baygın gazel söyleyişini bir görerseniz..." (s. 90)

"Hele karyı görerseniz! İri bir Alman, yarım yamalak Türkçesiyle Raci'nin gazelleri için "Ne diyuğ, ne diyuğ?" dedikçe biz Sait'le gülmekten kırıldık." (s. 91)

Öte yandan Ahmet Cemil için, yaşanan ahlaki kötülüğü bir derece daha arttıran etmen, tüm bu yaşantının estetikten tamamen yoksun olmasıdır. Söz konusu hayat, nitelikleri bakımından zaten ahlaki kötülüğü temsil etmektedir, ancak bu ahlaki kötülüğü daha da adileştiren, basitleştiren şey, görünürdeki çirkinlik ve estetizmden yoksun oluşturmaktır. Bu bağlamda, kötülük bir kez daha iyinin olmaması hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genç adamda onulmaz bir hastalık gibiydi; her şeyde, üstelik en aşağı eğlencelerde, kadının kendini parayla satmasında bile bir süs, bir incelik olmasını isterdi. "Gerçekte çirkin olan bu şeyler, hiç değilse aldatıcı gösterilere bürünmeli" diye düşünürdü. Onun için şu yaşına dek arkadaş eğlencelerine pek katılmamış, tüm bu dünyadan uzak kalmıştı. Üstelik iki kez, ne oldukları anlamak için rastlantıyla girdiği aşk pazarlarından, bir daha oralara gelmemeye ant ederek çıkmıştı. (s. 128)

Raci'nin ahlaki düşkünlüğünün ortaya çıktığı bir başka nokta da Ahmet Cemil'e karşı olan düşmanca tutumu ve kıskançlığı ile onunla ilgili yazdıklarıdır. Bu yazılanlar, olması gerektiği gibi eleştiri yazıları değil sadece karalama ve alay etme amacıyla kaleme alınan yazılardır ve amaçları Ahmet Cemil'i küçük düşürmektir, ona hakaret etmektir. Yani Raci'nin bu yazıları yazmaktaki amacı Ahmet Cemil'e kötülük etmektir. Bu amaç ve amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği eylemler nitelikleri bakımından kötülük sınıfına dâhildir. Bunların faili olan Raci de bilinçli olarak bu kötülükleri irade etmektedir.

İkisi birlikte okudular. Ahmet Cemil için kullanılmamış onur kırıcı söz, esirgenmemiş aşağılama sözcüğü yok gibiydi. Saçlarına, gözlerine, yürüyüşüne bile

saldırılmıştı. Mektubu yazan, şiiri sözcük sözcük ayrıçlar içine alarak her birine sataşacak bir söz, bu yüzden de şaire armağan edilecek bir aşağılama bulmuştu. (s. 94)

Raci, Ahmet Cemil'in eseri hakkında *kötü değil* yorumunu yapsa da yine onu aşağılayan bir yazı yazar. Raci'nin ahlaki düşkünlükler sebebiyle ailesi ve kendisinin kötülüklerine sebep olan davranışlarından başka onun kötülüklerine maruz kalan en belirgin figür, Ahmet Cemil'dir.

Ahmet Cemil, o kadar açık seçik ama gülünç biçimde anlatılıyor; başıyla, kollarıyla, saçlarıyla, tüm giyinişiyle, varlığıyla alay ediliyordu ki, kızgınlığından gözlerinin beyazına dek kızararak dudaklarının arasından:

"Raci!" dedi. (s. 238)

Burada değinilmesi gereken bir başka konu kötülükten zevk duyan insanlardır. Ahmet Cemil'e açıkça kötülükleri dokunmasa da bazı iş arkadaşları, Raci'nin Ahmet Cemil'i aşağılamasından haz duyarlar; eylem kötü olduğuna göre bu insanlar acılar karşısında etkilenmiş gibi görünen, eyleme geçmeyen ama kötülükten gizli de olsa haz duyanlardır.

Genç adam, yazıyı okuyup bitirdikten sonra –bir çamur denizine düştükten sonra topluluğun içinde ayağa kalkarak çevresine bakanlara özgü dağınık bir davranışla- bir arkadaşlarının aşağılandığını görmekten gizlice kıvanç duymakla beraber bir acı karşısında etkilenmekten uzak kalmayan yüzlere baktı. (s. 239)

Romanın sonuna doğru Raci hastalanır. Raci'nin hastalığı da kötülük unsurudur ancak doğal kötü değildir, çünkü Raci kendi hastalığına yaşam tarzı sebebiyle kendisi sebep olmuştur. Raci'nin tüm yaptıklarına rağmen Ahmet Cemil, Raci'nin kötü sonuna duyarsız kalmaz ki bu tavır da Ahmet Cemil'in mutlak iyiliğini vurgular.

Romanda kadınların maruz kaldıkları kötülükler baskın biçimde insan eliyle gerçekleşen kötülüklerdir ve bu kadınların maruz kaldıkları kötülükleri irade edenler de onların kocalarıdır. Sözgelimi İkbâl, kocası sebebiyle kötülüğe maruz kalandır. Raci'nin karısının kötülüğe maruz kalması da aynı sebeptendir. Bu iki kadın, yanlış evliliklerin mağdurlarıdır ve hayatlarını tek başlarına sürdürme şansları olmadığı için kocalarına muhtaçlardır. Bu bakımdan üstünkörü olaylarla aktarılsa ve tali kötülükler olsa da bu durum devrin kadın sorununa değinen sosyal bir eleştiriyi de ihtiva etmekte ve bu kadınların durumunun kötülüğünü vurgulamaktadır. Raci'nin karısı ile İkbâl, bu kötülüğe maruz kalma ve çaresizlikleri noktasında romanın iki benzer kadın kişisidir.

İkbâl'in hayatında da kötülüğün hâkimiyeti babasının ölümü ile kurulmaya başlanır. Ancak İkbâl, Ahmet Cemil'den daha silik bir roman kişisi, daha belirgin bir kötülüğe maruz kalandır. İkbâl'in ölümü ile sonlanacak bu maruz kalma dönemi bir evlilik ile başlar. Evlilik, düğün çoğunlukla olumlu çağrışımları olan kavramlardır. Ancak İkbâl'in evliliğinde bunların yaptığı çağrışım henüz işin başında kötücüdür,

yaşanacakların habercisi gibidir. Özellikle Ahmet Cemil, bu genel algıdan farklı olarak evliliği ve düğünü olumsuz algılamaktadır; işin sonunu bilircesine bir karamsarlığa kapılmıştır. Oysa bu aşamada durumun kötücül algılanması için bir sebep görünmemektedir. Hatta Ahmet Cemil, damat adayını, Vehbi'yi- tanıdığı anda onunla ilgili olumlu sayılabilecek izlenimler edinir.

Eniştesini ilk önce gazetede, babası Tevfik Efendi'nin yanında gösterdiler. Geçkin yaştaki hastalıklı bir adamın çelimsiz doğmuş bir çocuğu. Herkes gibi bir genç, memurluk yaşamında terbiye almış, uçarı değil, üstelik biraz ağırbaşlı... Ahmet Cemil, işte onu ilk gördüğünde edindiği izlenimi, kafasında bu birkaç sözcükle özetlemişti. (s. 144)

Buna rağmen, açıkça sebepler bulamasa da bu evliliği istemez. Kötülüğü sezer ama tespit edemez. Gösterecek sebep bulamadığı için de, İkbâl'in mutlu olma ihtimali karşılığında bu evliliğe razı olur.

Ahmet Cemil, bu evliliğe ne razıydı ne karşı... Sonunda karşı durulmaya uygun bir neden bulunmaması, "hayır" demesini önlediği gibi, enişte olacak adamın herkes gibi oluşu da yan tutmasını engellemiştir. (s. 144)

Ahmet Cemil'in bu evliliğe tam bir rıza göstermemesinin sebeplerinden bir tanesi de İkbâl için hayal ettikleri karşısında kötü gerçeğin bir kez daha galip çıkmasıdır. Düşlerinde aldandığını görmek, İkbâl'i basit bir düğünle –ki çirkinliğin sunulmasında bile estetikten yana olan Ahmet Cemil için bu düğündeki aleladeliliğin acısı büyüktür- evlendirmek, dayanılmazdır, psikolojik bir acı verdiğine göre bu durum da kötülük unsuru olarak kabul edilebilir. Ayrıca İkbâl için kurduğu hayaller, iyi bir evlilik diye düşündükleri, İkbâl'in evleneceği adam ve onunla kuracağı yaşamdan çok, varsıllıkla ilgilidir. Bu durumda yoksulluk Ahmet Cemil için bir kez daha kötülüğün kaynağını oluşturur.

Ahmet Cemil, İkbâl'i böyle gelin etmek istemezdi. Onun için neler düşünmüştü? Süslü evler, görkemli odalar, hoş tuvaletler, incelikle düzenlenmiş çeyizler düşünmüştü. Demek gelecekte oluşacağına güvenerek aldandığı düşler.

Genç adam, bir zamanlar kardeşinin gelin olacağını düşündükçe onu beyaz uzun etekli –moda gazetelerinin renkli eklerinde görerek imrendiği şeylere benzer- bir giysi içinde, beyaz ipek duvağı yanlarına dökülmüş, başı mücevherlerin altında biraz eğilmiş görürdü. Sonra yeleleri savrulmuş yağız Macar atlı hoş ve parlak bir araba onu alıp götürürdü. Daha sonra, seçkin tuvaletlerle canlı bir çiçek denizi gibi dalgalı geniş bir mermer holün ortasında o çiçek denizinin perisi, köpüklerden oluşmuş bir ece gibi, İkbâl... Doğu halıları döşenmiş çifte bir merdiven, salonlar, avizeler, tablolar, kadifeler, atlaslar...

Demek bunların tümü de yalandı... Düşününün ona bağışladığı bütün bu görkem, kendisini kendinden geçirten o gösterişli düş... Demek bütün bu şeyler boştu!

İkbâl, şimdi kapının önünde sopasıyla bekleyen bekçinin; sokağında alacalı, yaygaralı çocuklar kaynaşan küçük evde rastıklı, kınalı, saçları boyalı komşu bayanlar arasında damat beyi, gazetenin müdürü Tevfik Efendi'nin oğlu Vehbi Bey'i bekliyordu. (s. 146)

İkbal'in Vehbi Bey ile evlenmesinin ardından kötülüğün ortaya çıkması kısa bir zaman alır. İkbal, bu evlilikte mutsuzdur. Görünürdeki ilk sebep, Vehbi Bey'in içki içmesidir. Var olan kötü alışkanlık, evlendikten on beş gün sonra ortaya çıkar. Oysa bu İkbal'in mutsuzluğu için henüz görünen sebeptir. Hatta Ahmet Cemil tarafından fark edilen ve kötü sonuçlanacağı fark edilen bu alışkanlık anne Sabiha Hanım tarafından önemsiz görülür. Ancak Ahmet Cemil, kötümser ve karamsar öngörülerinde yine yanılmaz.

(Sabiha Hanım:) "Bilmiyorum. Gerçekte kız, gelin olduğu günden beri neşesiz... Dünkü ağlayışı büsbütün aklıma takıldı. Acaba kocası biraz içki içtiğinden mi?"

Vehbi Bey'in akşamcılığı vardı. Evde yeni oluşundan çekinerek on beş gün kadar bu alışkanlığını sürdürememiş, sonunda bir akşam bir şişe Fertek rakısıyla gelmişti. Ahmet Cemil'e bundan hiç söz edilmemiş; ama o, birkaç günde bu alışkanlığı sezmiş, birkaç kadeh rakının şu mutluluk yuvasına zehir saçacağını anlamıştı.

(...) Sabiha Hanım, Vehbi Bey'e yüklenecek bir suç bulamıyordu. Evine düzenli gelip gidiyor, bir geçimsizliği olmuyordu. İkbal'e karşı da soğuk davrandığı görülmemişti. İkbal'in ağlayışı eğer biraz içki içirse...

Ahmet Cemil, kız kardeşinin mutlu olmadığını iyice seziyordu. Evlenmesinden beri, İkbal'in yüzünde gözden kaçmayan bir üzüntü rengi, bunu her türlü yakınmadan daha açık seçik belirtiyordu. (s. 148-149)

Ahmet Cemil İkbal için çok üzülür ve onun üzgünlüğüne sebep olan şeyin kocasının biraz içki içmesinden daha fazlası olduğunu anlar. Ahmet Cemil'in kendisine has bir karamsarlıkla en başından beri kötüye yordduğu evlilik, tıpkı onun endişelendiği gibi kötü sürer ve biter. Kötülük, kendini gerçekleştiren kehanettir. Bununla ilgili ilk belirgin duyguları annesi ile İkbal hakkında konuşmasının ardından oluşur.

Annesiyle konuşması, yüreğine bir damla zehir damlatmış gibiydi. Orada bir şeyin yandığını, sanki bir noktanın kazınarak kemirildiğini duyuyordu. (s. 149)

Ahmet Cemil zamanla kötülüğü sezmekle kalmaz; olayları birleştirdikçe karamsarca da olsa öngörür, bunun için sebepleri vardır. Sabiha Hanım ise durumun vahametini anlamakta biraz gecikir, ilk elden meseleye yaklaşımında ise gelenekçi bir bakışın izleri fark edilmektedir. Oysa yeninin temsilcisi olan Ahmet Cemil, eniştesinin içki alışkanlığının geçiştirilecek, küçümsenecek bir sorun olmadığını ve daha büyük sorunları getireceğinin bilincindedir. Nitekim Vehbi'nin ahlaki kötülük örneği sayılabilecek davranışları içki içmesi ile sınırlı kalmaz. Vehbi'nin babası aniden hastalanır. Vehbi ise babasının bu durumundan pek etkilenmez, onun genç bir kadınla evlendiği için hastalandığını söyleyerek alay eder.

Sonra içeri girdi. Herkes üzüntüsünü belirtmeye, avutucu sözler söylemeye hazırlanıyordu. Vehbi Bey, tersine güldü. Gülünç bir olay duymuşçasına alay ediyor, tümünün yüzüne bakarak, sanki bu olayın güldürücü etkisinden başkalarının da pay alıp almadığını inceliyordu. (...) Bu yaşta genç bir kızla evlenmenin sonucu budur. (s. 162)

Tevfik Bey'in hastalanmasının ardından Vehbi Bey de gazetenin idaresinin kendisine kalacağını düşünmeye başlar ve İkbâl'e bu işi Ahmet Cemil ile birlikte yapabileceklerini söyler. Ancak bunun gerçekleşmesinin koşulu olarak babasının ölmesini öne sürer. Ahmet Cemil ve İkbâl ile Vehbi'nin farkı burada belirginleşir. İki kardeş babalarının ölümünden sonra yaşadıkları tüm sıkıntıların yanında onu kaybetmenin acısını çok derinden çekerler. Oysa Vehbi'de hiçbir üzümlük belirtisi olmadığı gibi yaşayıp yaşamayacağı henüz belli olmayan babasının ölümü halinde ne yapacağını henüz hastalığın başında düşünmeye başlar. İkbâl, kocasının ahlaki kötülüğe gerçek bir örnek oluşturan bu tavrından öğrenir.

İkbâl, sözlerini bitirdikten sonra, babasının ölmesini bekleyen kocasının utanılacak bir yanını açıklamış gibi gözlerini indirdi. Ahmet Cemil, kardeşinin bütün varlığından kocasına karşı bir öğrenme taşıdığını sezdi. Ta evlendiğinden beri anlayamadıkları gizin bir parçasını görür gibi oldu. (s. 162)

Tevfik Bey'in hastalığı inme olarak açıklanır. Bu durumda hastalık bir kötülük unsuru, Tevfik Bey de bu kötülüğe maruz kalandır. Ancak bu hastalığın roman kurgusu üzerindeki asıl kötücül etkileri, Vehbi'nin gazetede yönetimi eline alması ile baş gösterir ve hem gazete çalışanları hem İkbâl bu durumdan olumsuz etkilenirler. Hatalıkla oluşan durumun asıl maruz kalanları bu gruptur. Kötülük, bir kez ortaya çıktıktan sonra süregelenleşip yaygınlaşmakta ve bu kötülüğün faili Vehbi olmaktadır.

Vehbi Bey buyurucu bir tavır takınmıştı. Ahmet Cemil, birden kendisini bu adamın karşısında küçülmüş, alçalmış gibi gördü. "Enişte" demeye bile gönlü güçlükle yatan bu adamdan böyle buyruğa benzer şeyler mi duyacaktır artık? (s. 165)

Ahmet Cemil'in eniştesi olan Vehbi'nin gazetenin başına geçmesi ile birlikte kadroda bazı değişiklikler yaşanır. Ancak aynı zamanda Ahmet Cemil'in de yönetime ortak olmakla birlikte çektiği sıkıntılardan bir parça kurtulma ihtimali vardır. Yalnız Ahmet Cemil, bu durumu kendisine yediremez. Bununla beraber Vehbi de Ahmet Cemil'den gazete için destek istemeye başlar. Bunu yaparken takındığı tavır da küçümseyicidir, ahlaken kötüdür. Ahmet Cemil bir süre eniştesinin söylediklerini bir yandan beğenir çünkü eniştesinin söyledikleri gerçekleşirse hayatının kötü gidişi son bulacaktır. Bir yandan da önerilen işin kötü sonuçlanacağından kuşku duyar.

Vehbi Bey, Ahmet Cemil'in önüne geldi. Kuşkusuz bu akşam biraz fazlaca içtiği rakının neşesiyle gülerek:

"Sen de parasız adamın birisin. Şimdi iki yüz üç yüz liran olsaydı da gazeteye verseydin." dedi. (...)

Bütün bu düşler; Ahmet Cemil'in kafasını uyuşturuyor, bir süre için tatlı bir kendinden geçişle sardıktan sonra birdenbire üstünde kötü bir iz bırakarak yitiyordu. Elinde olmadan eniştesinin düşlerine katılamıyor, karşısında türlü ayrıntılarla yarattığı o umut evrenine inanarak bakamıyordu.

Oysa kendi kendine, “Bu söylenen şeyler doğru değil mi? Ben, onun dediği gibi parasız bir adam olmasam da bugün iki üç yüz lirayı gazeteye, basımına verebilsem bütün bunlar gerçekleşmez mi?” diyordu. Akşam da eniştesinin sesi kulaklarında yankılanıp durdu:

“İki üç yüz lira...”

Demek, yaşamının tüm amaçlarını hemen gerçekleştirmek için yalnız şu iki üç yüz lira yetecekti, öyle mi? (s. 184)

Ahmet Cemil’in, Vehbi’nin söyledikleri karşısındaki bu değişken tutumunda eniştesinin nasıl bir adam olduğuna henüz tam olarak karar vermemiş olması da etkilidir. Karamsar veya kötümser fikirleri ağır basmaktadır ama eniştesini henüz tamamen de kötü algılamamakta, onun anlattıkları aklını çelmektedir. Oysa İkbâl, kocasını iyi tanır, kimseye söylemese de onun kötü bir insan olduğunu bilir, onun riyakâr ve çıkarıcı tavırlarından utanır.

Ahmet Cemil de kendi eniştesini düşündü. Bu adam için daha kesin bir yargıya varamamış, “kötü” ya da “iyi” diyememişti. (s. 185)

İkbâl daha çok duramadı; bu kaba şakanın ağabeyinin üzerindeki acılığına tanık olmamak için kalktı, çıktı. (s. 184)

Ahmet Cemil, eniştesinin söylediklerinden etkilenir ve parayı bulmak için çareler arar. Bulduğu çare evi ipotek ettirerek borç almaktır. Ama buna da bir anda karar veremez.

Ama o minimini ev! Yaşamında, evrenin uçsuz bucaksız genişliği içinde payına düşen Süleymaniye’deki bir avuç toprağı... Onu isteklerinin bir oyuncuğı gibi kullanabilir miydi?

Rehin olarak verme! Bunda bir soğukluk buluyor, ürkiyordu. Zavallı babası, onu rehin vermek, oğlunun bir isteğı uğruna çekinceye koymak için mi bütün yaşamının çabası karşılığı elde etmişti? Haydi, kendisinin olan payı bir aracı olarak kullansın. Ama İkbâl’in payını hangi yetkiyle kullanacak, kız kardeşinin payını hangi nedene dayanarak tehlikeye atacaktı? (s. 188)

Bu düşüncelerin sonunda Ahmet Cemil, evi ipotek ettirerek gerekli parayı bulur ve yayınevine ortak olur. Bu onun bilmeden yaptığı en büyük kötüdür. Böylelikle Ahmet Cemil, elinde bulunan tüm varlığını da kaybedeceğı yola girmiş olur. Burada Vehbi, önerisi ile bu kötülüğü Ahmet Cemil’in aklına sokmuş olsa da, riski etraflıca hesaplar yapmadan alan Ahmet Cemil, iradesi ile bir seçim yapmıştır.

Bu noktada dikkat çeken önemli bir nokta Ahmet Cemil’in evden İkbâl’e düşen payı hesaplamasıdır ki bugün bile kadın ile erkek arasında tam anlamıyla eşitlikçi bir tavırla pay edilmeyen miras konusunda Ahmet Cemil, tam anlamıyla iyiyi temsil eden ilerici bir tavır takınır. Onun olması gereken noktasında temsil ettiği iyi, Vehbi’nin İkbâl’i ve İkbâl’in payını, İkbâl’in kadın olması üzerinden yürüttüğü bir cinsiyetçilikle değersiz ve önemsiz bulması iki karakter arasındaki zıtlığı vurgularken Vehbi’nin

kötülüğünü, Ahmet Cemil'in ise iyiliğini pekiştirmektedir. Ancak buna rağmen, Ahmet Cemil, İkbâl'in payını da kullanarak borcu alır ve böylece kötülüğe de rıza gösterir.

“Dün İkbâl'e ev işini açtım.” dedi.

Sonra, yine gazete ve basımevinin günlük işlerine geçti. Ahmet Cemil, ancak ayrılacakları sırada sormayı göze aldı:

“İkbâl ne karşılık verdi?”

Eniştesi omuzlarını silkti. “Onun ne değeri var ki?” demek ister gibiydi. Sonra:

“Ben ne karışırım, diyor, ikimizin oyuna bıraktı.” dedi. (s. 189)

Yayınevinde işler önceleri gayet iyidir. Ahmet Cemil, kendisine büyük sıkıntı veren özel ders verme işini de bırakır. Kendisini de mutlu hissetmektedir. Ona büyük sıkıntı veren ve algısında en kötülerden olan yoksulluk sorunu çözülmüş gibidir ve o artık istediği gibi yalnız yapıtı ile ilgilenme çabasıdadır.

Ahmet Cemil, tüm zamanını basımevi ve gazeteye verebilmek için, eniştesinin öğüdüne uyarak, derslerini, üstelik yavaş yavaş dostluk kurmaya başladığı öğrencisi Muzaffer'i de bıraktı. Akşamları evde, yemek masası başında eniştesiyle artık hep gazete ve basımevinden konuşuluyordu.

Ahmet Cemil, şimdi bütün bütün mutluydu. Yalnız bir kaygısı vardı: Yapıtını bitirmek. Onu bitirdikten sonra gerçek yaşamında mutlu bir dönemin ilk saati de çalmış olacaktı. (s. 190)

Ahmet Cemil, karşılaştığı tüm zorluklara rağmen hayalindeki yapıtı hazırlamaktan ve tasarlamaktan bu rahatlama dönemi öncesinde de zaten vazgeçmez. Bir bakıma bu yapıt onu hayal ettiği yaşama kavuşturacaktır. Ancak ilginç olan bu yapıtın Ahmet Cemil'in hayatı ile olan benzerliğidir. Kurgunun içine dâhil edilen bu mini kurgunun Ahmet Cemil tarafından, esas kurgu ile benzer biçimde siyahın yani kötülüğün galibiyeti ile sonlandırılması tasarlanmaktadır.

Düşündüğü konu pek yalındı. Taze bir ruh, yaşama bir umut pırıltısıyla açılıyor, sanki gökyüzünün el değmemiş göğsüne güneşin öpüşünden, onun aşk dolu dudaklarının dokunuşundan tutuşmuş bir bahar sabahı... Ama sonra yavaş yavaş ufuklar yanmaya, çevreye ateşli bir havanın baygınlıkları yayılmaya başlıyor; o temiz ve taze ruha yaşamın ilk kaygıları yavaş yavaş sokuluyor: Yaşama uğraşı... Daha sonra umut güneşi, o kırılmış kalbin emel yıkıntısına içe dokunan bir ayrılık bakışıyla süzülüp gidiyor: Sonucun kara bulutları... (s. 98)

Yapıtı ile ilgili tüm hayallerine, verdiği emeklere ve yapıtın beğenilmiş olmasına rağmen, Ahmet Cemil, yaşadıklarının ardından artık yapıtıdan da nefret eder, umutlarını üzerine inşa ettiği eserinin hiçbir umudunu gerçekleştiremeyeceğini, kötülüğün hâkimiyetini fark ettiğinde bu eser de anlamını yitirir ve Ahmet Cemil için artık eseri de kötünün bir yansımasıdır.

Genç adam yapıtıdan tiksiniyor, kırık yaşamının öcünü ondan almak istiyordu. Küçük defteri kapattı; onu avucunun içinde zararlı bir böcek gibi sıkmaya başladı. (s. 298)

Ahmet Cemil'e bu hissi verenlerden biri, felaketine hayallerinin ve umutlarının sebep olduğu düşüncesidir. Yani kötülüğün hâkimiyetinin, kötülüğe maruz kalışının altında kötülüğü yüklediği gerçekleri fark edemeyişi, kabul edemeyişi olduğunu düşünür. Gerçek ile hayalin çatışmasının esas olduğu ve gerçeğin hâkimiyetinin mutlaklığı ile sonlanan bu romanda Ahmet Cemil'in gerçekçi olmayışı, kötülüğü ayırt edip kabullenmeyişi, iki ölüm ile gelen kötülüğün, bu iki ölümlle sınırlı kalmaması ve doğurgan hale gelmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Hatta İkbâl'in ölümünde de doğal sebepler değil insani sebepler etkili olduğundan Ahmet Cemil'in kendisini suçladığı hayalperestliğinin ve hayalleri peşinde koşmasından kaynaklanan ilgisizliğinin, nihayet gerçekçi olmamasının etkili olduğu söylenebilir.

Artık düşlerinden büsbütün ayrılmaya, onlardan bir belirti bile bırakmamaya ihtiyaç duyuyordu. Kendisini öldüren bunlar değil miydi? Sonra onlar da birer birer ölmüşlerdi. Şimdi yalnız bu yapıt, bu hasta kafanın son belirtisi kalmıştı. Onu da öldürmek, ötekiler gibi, bunu da ortadan kaldırmak istiyordu. (s. 300)

Ahmet Cemil, eserini yok etmek için onu yakmayı, yani hem arındırıcı hem yok edici özellikleri ile ateşi seçer. Böylelikle eser yok olurken ondan kaynaklandığını düşündüğü kötülüklerden de Ahmet Cemil'i arındırır.

Ahmet Cemil'in hayatın gerçekleri ile karşılaştıkça yaşadığı acılara aşk acısı da eklenir. Ahmet Cemil, Hüseyin Nazmi'nin kardeşi Lamia'ya âşıktır. Ancak, bu aşkı itiraf edebilmek için birtakım hayat başarıları elde etmiş olması gerektiğini düşünmekte, kendini içinde bulunduğu halde Lamia'ya layık görmemektedir. Bu bekleyiş içerisinde umutlar beslediği halde aşkın karşılıksız çıkması ve Lamia'nın bir başkası ile evlenmesi de onun maruz kaldığı psikolojik acı veren kötülüklerden bir tanesidir. Bu aşkın kötü sonuçlanacağına ilk izleri, Ahmet Cemil'in Lamia'ya âşık olduğunu kendine itiraf ettiği anda belli olur. Ahmet Cemil'e bunu fark ettiren hayal, *kötücül bir gülümseme* ile konuşmaktadır. Aslında bu durum bir hayalden çok er ya da geç ortaya çıkacak ve hayali yok edecek kötücül gerçektir.

Sonra çirkin, kötücül bir gülümseme açılıyor açılıyor, bu bir bilmeceyi andıran yüzü bir yandan bir yana kaplıyordu. "Evet, bay şair, o genç kız..." Bu yüz sırtıyor, acı bir alayla durmadan sırtıyordu. (s. 112)

Ahmet Cemil, bir aralık Lamia'nın, aşkına karşılık vereceğine dair umutlar beslese de bütün kötü olayların sonunda bu umutlar da boş çıkar. Ahmet Cemil bu defa da büyük bir psikolojik kötülüğe maruz kalır. Lamia'nın kendisine ümit vaat ettiğini düşündüğü davranışlarının ardından bir başkasıyla evleniyor olması üstelik Ahmet Cemil ile alay eden tavırları Ahmet Cemil'in içinde Lamia'ya karşı düşmanca hisler uyandırır. Bu durumda kötülüğün asıl faili de Lamia'dır.

Ahmet Cemil, onu görmemek için oturdu. Lamia'ya gizli bir düşmanlık duyuyordu. Biraz önce onu gülerken görünce dayanılması güç onulmaz bir acı içini sarmıştı. (...) Lamia'yı yitirmekten değil, bu bakıştan korkunç bir acı duyuyor, özellikle genç kızın yukarıya bakarken gülüşünü bir cinayet gibi, başışlamıyordu.

Lamia, ona aldatan, sevgisi süresiz bir insan olarak görünüyordu. Evet, yalnız bu bakış bir cinayete eşitti. Biraz önceki gülümsemesiyle bir saniye sonraki bakışıyla Lamia sanki yukarıya "Ne kadar mutluyum" derken aşağıya "bu da kim oluyor?" demişti.(s. 286)

Evet, Lamia Ahmet Cemil'i sevmiyordu. Hiçbir zaman da sevmemişti. O, şimdi mürebbiyesinin yanında belki nişanlısını görmek özlemiyle koşarak yürüyordu. (s. 287)

İkbal, romanın kötülüğe maruz kalanları arasında en belirgin kişilerdendir. Onun için bu maruz kalma durumu özellikle Vehbi ile evlenmesi ile belirginleşir. Zamanla, Ahmet Cemil kendince bir düzen kurmuş olmanın ve yapıtını tamamlamanın verdiği mutluluğu yaşarken bile o, acı çekmeye ve kötülüğe maruz kalmaya devam etmektedir. Durumu fark eden Ahmet Cemil, İkbal'in bu halini gördükçe olayların kötü sonuçlanacağına hükmetmekte ancak bu sonu değiştirmek için de eyleme geçmemektedir.

Ahmet Cemil, sanki bu küçük evin havasında uçuşan bir uğursuzluk kokusu duyuyordu. İkbal'in her zaman kapanık yüzü, evin içinde silinmeye hazır bir düş gibi dolaşan üzüntülü varlığı; hep ağlamak ama bir şey söylememeye kesin karar vermiş gibi donuk, acıklı ama gerçeği sezdirmemekte direnip duran gözleri... (s. 212)

Evin hizmetçisi Seher, en başından beri İkbal'in mutsuzluğunu ve kötülüklere maruz kaldığını, Vehbi Bey'in ahlaksızlıklarını bilmektedir. Bunu belli etmeye çalışsa da o da kötüye engel olacak kudrete sahip değildir. İkbal'e saygı duyup susar; kötüyü ortadan kaldıramasa da en azından onun varlığını belli eder. Bu özelliklerine karşın romandaki hâkim bakış açısından yansıyan Seher için, çağrışımı iyi denebilecek sözler sarf edilmez.

Sonra, bu sıkıntının çevresinde o gizi tek bilen kişiymiş gibi bir hayvan bağlılığıyla dargın yüzü ve kızgın gözleriyle dolaşan Seher...

Bunu çok iyi seziyordu. İki sözcüğü birbirine bağlayacak kadar düşünme yetisi olan bu kaba köylü kızında bir süreden beri İkbal için çılgınlığa benzeyen bir tutkunluk, derin bir acıma görüyordu. Evin içinde yalnız bu aptal kız, hayvani bir kararlılıkla İkbal'in gizini anlamakta herkesten önce davranmıştı, denebilirdi. Seher'in bir "küçük hanım" deyişleri vardı ki, ağlamaya benzerdi. İkbal'e öyle bakışları vardı ki, "Senin mutsuzluğunu yalnız ben biliyorum, sana yalnız ben acıyorum." demek isterdi. Onun çevresinde dolaşmak için sürekli nedenler bulur, mutfaktan çıkınca zamanını küçük hanımın eteği dibinde çorap örmekle geçirirdi. (s. 213)

Ahmet Cemil, İkbal ve Seher'in tüm hallerini birleştirip İkbal'in durumu hakkında bir yargıya varır. Şimdiye dek kardeşinin mutluluğu, derdinin çözümü için bir şey yapmış olmamakla, onu anlamamakla bencillik ettiğini düşünür, kendisini suçlar; bundan büyük bir acı duyar. Bir bakıma Ahmet Cemil, umutlarının, işinin, uğraşlarının içerisinde İkbal'e acı çektiren bütün kötülüklere de izin vermiştir. İkbal'in durumunu

ölümcül bir hastalığa benzetmesi de meselenin kötülüğünün idraki ve kötülüğün çaresizlikle kabullenilişi açısından dikkat çekicidir. Ahmet Cemil, bilerek ve isteyerek olmasa da İkbal'in evliliğine rıza göstererek bu kötülüklerin oluşacağı zemini hazırlamıştır. Niyetin iyiliği eylemin sonucunun kötü olmasını değiştirememiştir.

Sonra İkbal'in tüm duygularının gizini bir sözle özetledi:

"Sevilmediği için mutsuz!" dedi.

Daha sonra, öldürücü bir hastalığı zamanında sezemeyen bir doktor gibi, bu gerçeği bulup çıkarmada geç kaldığı için kendine bir suçlu gözüyle baktı:

"İkbal sevilmiyor. Şimdi bundan hiç kuşum yok. Kız kardeşim, gözümün önünde her dakika ölüyor; her dakika ciğerlerinden ağrı akıyor... Ah! O bir dakika önce ağlamış gibi yardım dilercesine bakan gözleri şimdi anlıyorum. Oysa ben, bunu bulup çıkarabilmek için bir yıl yitirdim." diyordu.

Ahmet Cemil, şimdiye dek yalnız kendisini düşünmüştü; gazetesini, yapıtını ve... Eklemeye yüreklilik gösteremiyordu. Ama gerçek öyle değil miydi? Lamia'ya düşünmüştü. Kız kardeşini, gözünün önünde canlı, ama sessiz korkunç bir olay gibi, "Anlamıyorsunuz, yazık!" sitemiyle duran o zavallıyı anlamamış, anlamak için de bir şey yapmamıştı. Artık kendisini bağışlamıyor, bir yanlışlıkla uğursuz olaylara yol açanların vicdan acısıyla duramıyordu. (s. 213-214)

Ahmet Cemil, İkbal'in üzüntüsünün sebebini ve kardeşinin halini anlayınca onunla konuşmaya karar verir. Ancak İkbal ona bir şey anlatmaz. Yine de kötünün kaynağının kim olduğunu sezdirir.

"Gidiniz ağabey... Şimdi gelir..." dedi.

Genç kadın, sanki korkunç bir yaratıktan söz ediyormuşçasına kapıya bakıyor:

"Şimdi gelir, şimdi gelir." diyordu. (s. 216)

Ahmet Cemil, İkbal ile konuşmayı denemesi ile eyleme geçer gibi görünse de romantik bir üzüntüden öteye varamaz; çözüm üretmez, yalnız acı çeker ve üzülür. Bu, kötülük karşısındaki teslimiyetçi bir tutumdur. Sabiha Hanım da olanlar konusunda kadere bir tutum takınır. Annesinin bu tutumu ile bir çözüm bulunamayacağına ikna olmasa da Ahmet Cemil de İkbal'in kötü sonunu önleyecek bir yol bulamaz. İkbal'in maruz kaldığı kötülüğü fark etmekle birlikte bundan acı duymalarına rağmen Ahmet Cemil ve Sabiha Hanım kötülüğe engel olmazlar; razı olurlar.

Ahmet Cemil:

"Ah, pis yaratık!" dedi.

Ayağa kalkarak annesinin yanına kadar gitti, yanı başında diz çöktü. Sabiha Hanım'ın gözleri yine sert seğirmelerle kapanıyor, dağınık yaşlar kirpiklerinin ucunda yine dolaşmaya başlıyordu.

"Peki, anne; İkbal için ne yapmalıyız?"

Bu soru üzerine ikisi de sustu. İki kalp, bütün acılarla sanki birbirine sarılmıştı. İkisi de eş bir önlem ihtiyacıyla çarpıyor; "ne yapmalıyız?" diyordu.

Sabiha Hanım, sonunda gözlerini kaldırdı, ellerini oğlunun omuzlarına koydu; hastadan umudunu kesen bir acıyla baktı:

"Hiç!" dedi.

Hiç! Hiç! Gerçek miydi? İkbal'i o öldürücü üzüntünün elinden kurtarmak için bir çıkar yol yok muydu?

Ahmet Cemil buna inanamıyor, kız kardeşini öldüren o uğursuzluğun giderilmesi için bir çıkar yol bulunacağını düşünüyor; uçları yanan gözlerle annesine bakıyordu.

“Hiç” öyle mi? Demek İkbal'i kurtarmak için bir şey yapmayacaklar, onu böyle içerde, odaların yalnızlığına sığınarak ağlamakta, üzüntüsünden kıvrılmakta tek başına bırakacaklardı öyle mi? (...) Başka bir önlem, onu büsbütün kurtaracak başka bir yol bulmalı diyordu. (s. 225)

Vehbi'nin İkbal'e uyguladığı fiziki ve psikolojik şiddet gittikçe artar.

Vehbi Bey'in sesi yavaş yavaş yükseliyor, bir kızgınlık tonu kazanıyor; ara sıra İkbal'in çekingen sesinin bir yalvarış ezgisini andıran hafif mırıltısı geliyordu. Sabiha Hanım:

“Yine kızı haşlıyor.” dedi. (s. 249)

Sonunda, Ahmet Cemil ve Sabiha Hanım'ın, kurtuluşu için bir çare bulamadıkları İkbal, kocasının şiddetine maruz kalarak ölür. Vahşet içeren kötülüklerin faili olan Vehbi ise İkbal'in önce çocuğunu düşürmesine sonra ölümüne sebep olmasına rağmen en küçük bir pişmanlık ya da üzüntü belirtisi göstermez. Bu durum İkbal'in kötülüğe en belirgin biçimde maruz kalan roman kişisi olmasının yanında Vehbi'nin de kötülüğün en belirgin faili olmasının uç örneğidir. Elbette İkbal'in, cinayet olarak adlandırılabilir ölümünün ardından özellikle Ahmet Cemil ve Sabiha Hanım da psikolojik bir kötülüğe maruz kalırlar.

Vehbi Bey, yukarda söylenmesini sürdürüyordu:

“Gerçekte, sizin içinize düştüğüm gün ne olduğumu anladım. Daha o gün bırakıp kaçmalıydım. Çekil, çekil yolumdan yoksa kötü yaparım!”

Yukarki odada bir şeyin yere düştüğü duyuldu. (...)

Sabiha Hanım'la Seher yukarıya koşular: İkbal, kapının yanında, yerde bir eliyle boğruüne basarak inliyordu. (s. 259)

Bir yardım umarak doktorun yüzüne baktı. Ondan, kendisini yüreklendirecek, avutacak bir söz, bir belirti, bir hiç bekliyordu. Ama adamın insanı aldatmak istemeyen güvenilir, ağırbaşlı yüzü kaygıyla doluydu. Her şeyi söylemek istemiyormuşçasına basık duran dudakları, “Kötü!” der gibiydi. (s. 263)

“İkbal!” dedi.

Bu gözler, Ahmet Cemil'in çığlığına sessiz kaldı. Şimdi de kendisine bakıyordu ama onlarda artık bir şeyler eksikti. (s. 265)

Ama her şey bitip de tabutu kaldırmak, bu eve bir daha dönmek üzere götürmek gerektiği zaman korkunç olay, bütün gerçekliğiyle gözlerinin önünde belirdi. (s. 266)

Ahmet Cemil, bunlardan artık dayanılmaz bir üzüntü duyuyor, tüm bu gördüklerine kendi yasına karşı bir aşağılamaymış gibi, göğsü yırtılarak bakıyordu. (s. 268)

(...) Benimle uzun uzun konuşmadı. Ertesi sabah, “Dün cenazeye gitmişsiniz. Vah vah! Üzüldüm, iyi kızdı. İlişkimizi kesmekle yerinde iş görmüşüz, yoksa çok acı çekecektim.” dedi o kadar.

Ahmet Cemil susuyordu. Bir insanın insanlık duygularından bu kadar sıyrılabileceğini gösteren öyküler duydukça abartmaya yorardı. Karısı olarak bir yıl

birlikte yaşadığı bir varlığın ölmesine yol açtıktan sonra bu kerte ilgisiz kalabilmesi için bir kalbin çok katı olması gerektiği düşüncesiyle şaşkınlaştı. (s. 271-272)

İkbal'in tüm bu üzüntülerine ve ölümüne sebep olması ile Vehbi, romanın çözüm kısmında Raci'den daha belirgin bir kötü tipe dönüşür. Raci, karısı ve çocuğu başta olmak üzere çevresindekileri dolaylı yollardan kötülüğe maruz bırakır ve kötülüğün büyüğünü kendisine ederken Vehbi'nin faili olduğu kötülükler başta İkbal olmak üzere insanları doğrudan etkilemektedir. Üstelik Raci'nin, ahlaki düşkünlüklerinden başka, kötülüklerinde pay sahibi olan yaratılışından bahsedilirken Vehbi'nin bu yönünden bahsedilmez. Sözelimi Raci iş arkadaşlarına çoğunlukla kıskançlık sebebiyle kötülük ederken, Vehbi bir kıskançlık neticesinde değil, sadece kötü olduğu için kötülük etmektedir, sonuna kadar bilinçli ve iradelidir.

Vehbi'nin kötülükleri İkbal'e yaptıkları ile sınırlı değildir. Gazete ve basımevi ortaklığında da Ahmet Cemil'i aldatarak, onun tüm varlığını yitirmesine sebep olur. Ahmet Cemil başlarda gazeteden ayrılacağını düşünse de evi yitirmekten kurtulamaz yani kötülük bu sefer de ekonomik çöküş olarak tezahür eder. Bu durumun kötülüğü hakkındaki yorumu ilk kez Ahmet Şevki dile getirir:

Gerçek kötülüğü, kız kardeşin nasıl o çapkın herifin buyruğu altındaysa senin de gazete yüzünden tutsaklık altına girmende görüyorum.” dedi. (s. 244)

Ahmet Cemil, Vehbi'yi, İkbal'e şiddet uyguladığı ilk akşamdan itibaren cezalandırmak ister ama annesinin engellemeleri sonucu bunu gerçekleştirmez. En sonunda, Ahmet Cemil, şiddete başvurur ve Vehbi'den intikam almak için ona tokat atar. Bu intikam biçimi de diğer romanlarla kıyaslandığında oldukça basit ve romantik görünmektedir, ancak Ahmet Cemil'in yapabileceği en kötü şey de budur. Ahmet Cemil, bu tokatla yalnız fiziki bir acı vermek isteğinde değildir, acıdan ziyade ona hakaret etmek, yaptıklarından dolayı ona duyduğu düşmanlığı ve öfkeyi yansıtmak amaçındadır. Tarafsız bir bakış açısı sokak ortasında yenen bu tokadın Vehbi için kötücül olduğunu söylemeyi gerekli kılar ama kötülüğün faili olarak Vehbi, bunu ve hatta daha fazlasını hak etmiş biri olarak yansıtılmaktadır. İkbal'in ölümüne sebep olması başta olmak üzere faili olduğu kötülükler sebebiyle hiçbir ceza almamış olması da kötülüğün egemenliğinin geçerli hale gelmesinin sebeplerindendir. Attığı tokat, Ahmet Cemil için bir rahatlama vesilesi olmuştur. Bu tokat sahnesinin anlatıldığı kısım da, Ahmet Cemil'in maruz kaldığı tüm kötülüklerin özetlendiği, topluca zikredildiği bir bölüm olma özelliği taşımaktadır.

Kolunu en son kertesine kadar açtı; yaşamında yıkılan ne varsa tümünün birden toplanan acısıyla dolu elini şimşek gibi çakan gürültülü bir tokatla Vehbi Bey'in suratına indirdi.

Ahmet Cemil'in, bütün yıkılan emelleri, sonuçsuz kalmış bir düşün acısı, ailensin yok edilen mutluluğu, İkbâl'in yürekler acısı sonu, kırık aşkınun çığlığı, yaşamın olanca acıları, hepsi; bu tokadın içindeydi. Bununla nice sindirilmiş aşağılamaları, bir akşam şu iğrenç yarattığın ağzından dökülen pislikleri, özellikle o tekme, geri vermiş oluyordu. Tokadı ta yüreğinin kan döken yarasından kopan bir güçle vurmuydu.

(...)

Genç adam kalbinde büyük bir hafiflik duyuyordu. Bu tokayla tüm kötülükleri silkip atmış gibiydi. (s. 294-295)

Ahmet Cemil, hayatının iki büyük hadise sonucunda alt üst olduğunu düşünür.

Bu iki olay da hem manevi hem de maddi açıdan yıkıma sebep olmuştur. Babasının ve kardeşinin ölümü, Ahmet Cemil'i yaşamın daima kötü şeyler getireceğine inandırmıştır.

Şimdi bunların tümünden uzaktı. Hele babasından... Ya onu izleyen ikinci büyük yas! Demek yaşam dedikleri şey böyle sonuna kadar korkunç tokatlar yenerak geçecekti... (s. 274)

Ahmet Cemil, tüm olanların ardından, gerçekleri ile karşılaştıkça kötü olduğuna hükmettiği yaşamdan nefret eder; artık yalnız gerçekler değil hayat da kötüdür. Ölümde ise bir esenlik vardır. Kaçış arzusu ile açıklanabilecek bu durum dönem zihniyetini yansıtmaktadır. Ahmet Cemil'in kötülük ile karşılaşmasına ve nihayet hayatın da kötü olduğuna karar vermesine sebep olan iki ana olay babasının ve kardeşinin ölümleridir. Başına bir şey gelmesinden korktuğu annesi dışında özledikleri ve sevdikleri artık bu dünyada değildir. Bu dünya zaten, Ahmet Cemil'in algısında kötüdür, sevdiklerinin de bulunduğu öte dünyada ise bir esenlik vardır. Burada İslami düşünüşün ölümü bir kavuşma olarak kabul etmesinden çok Ahmet Cemil'in gerçeklerden ve hayatın kötülüğünden kaçma arzusunun etkili olduğunu belirtmek gerekir. Ölümün esenliğine ve kurtuluş olduğuna inandığında Ahmet Cemil'in düşünceleri, İkbâl'den yansıtılarak aktarılır:

Sen de mi ağabeyciğim? Sen de mi benim gibi yaşamın kötü bir tekmesiyle karşılaştın? Oh! Bilsen burası ne kadar esenlik dolu! Şu çekingen güneşin altında, bu toprakların yumuşak kucağında, şu derin sessizlik içinde, bilsen ne hoş bir yaşam, sessizlik ve dinlenmeye yakın nasıl bir mutluluk var. Seninle şurada iki kişi yan yana sana da biraz yer açmak için sıkışarak, seni de yatağımın yanına alarak, birlikte hani bir zamanlar sen kitabını okurken, ben dikişimi dikerken kendimizi mutlu sandığımız dönemlere benzer bir eşlikle ama bu kez sonsuz mutlu bir şekilde yatarız. (s. 291)

Görüldüğü gibi ölüm, huzur ile eş tutulmaktadır. Ölümü çoğu kez doğal kötülük diye adlandırırken bu kötülüğün iki farklı etki alanından bahsetmek gerekir. Bunlardan bir tanesi, ölen kişinin bu dünyadan isteksizce ayrılmasıdır, yani ölen kişi bir kötülüğe maruz kalandır. Bu ilk durumun yorumlanışında dini kabullerin, inançların daha olumluyucu bir tavırları varken, meseleye teistik yaklaşmayanlar açısından bu olumlama söz konusu değildir. İkinci alan ölümden psikolojik acı duyanlardan oluşur. Yani bir insanın ölmesinden onu kaybetmekten doğan acıyı yaşayanlar da kötülüğe maruz

kalmıştır. Ölümüne teistik yaklaşımın bu durum için de nispeten olumsuzlayıcı olduğu söylenebilir. Ahmet Cemil, ikinci gruptadır. İktbal ise her iki grupta da yer almaktadır; babasının ölümü karşısında ikinci gruba dâhilken kendi ölümü, üstelik bu ölümüne bir başkasının sebep olması göz önüne alındığında, ilk gruba da dâhildir. Ölüm, roman boyunca çok belirgin ve süregelen, doğurgan bir kötülük unsurudur. Bir kez başlattığı kötülük silsilesi güçlenerek devam eder. Ancak eserin sonunda artık ölüm, ölen açısından da geride kalan açısından da bunca kötülüğün ilk sebebi olmasına rağmen, lanetlenen değil özlenen, arzulanan bir olgudur. Yarattığı acı ile ölüm hala kötücüdür ama ölen insanın kötülüğe maruz kaldığına dair algı farklılaşmış, ölüm bir kurtuluş olarak algılanmıştır.

Romanın sonunda Ahmet Cemil'in yaşadığı *siyah gece*, kötülüğün hâkimiyetini vurgulamaktadır. Bu siyah gecede hem yer hem deniz hem de gök siyahtır, mavi yani umutla ifadesini bulan iyi kaybolmuştur. Gerçekle ve siyahla özdeşleştirilen kötülük, galip gelmiştir.

Bu siyah bir geceydi. Öyle bir gece ki gökler tüm ıklarını söndürerek denizlere gözle görünmeyen bir dünyanın gizliliklerini dökmeye hazırlanmış gibiydi. (...)

Ah, zavallı, hurpalandım, ezilmiş yaşam! Mavi bir geceyle siyah bir gece arasında geçen şu zavallı, mutsuz yaşam! Bir elmas yağmuru altında gelişerek, şimdi bir siyah inci yağmurunun altında gömülen o umut çiçekleri...

İşte görüyordu: Gözlerinin önünde yağın bu siyahlıklar denize döküldükçe bir sarhoşluk ezgisiyle boğulan bu karanlıklar, işte bunlar, o düş yaşamının üstüne çekilen bir yas kefeni değil miydi?

Denize baktı: Siyah bir deniz... Karanlığın içinde geminin kıyısından esmer bir köpükle kaynaşarak kaçan o karanlıklara bakıyor, altında korkunç, ürkütücü, yokluk kuruntusu verev siyahlıktan başka bir şey görünmüyordu.

Ah, bu denizin karanlıklarında saklanan gerçeler, asıl gerçek...

(...)

Ve yaşamda hiçbir umudu kalmamış bu çocuk, yavaş yavaş, bu siyah geceden, şu kendisini çekip almak isteyen yokluktan ayrılarak, annesini izledi. (s. 312-313)

Aslında Ahmet Cemil de bu karanlığa teslim olmak ister, çünkü yaşamak için hiçbir hevesi kalmamıştır. İntihar etmeyi, denize atlamayı, artık bir huzur kaynağı, bir kavuşma olarak algıladığı ölümü ister ancak annesinin yanına gelmesi ile bu düşüncesini eyleme dökmeyi ve yeni hayatına razı olur. Ölüm, Ahmet Cemil için artık kötüyü değil iyiyi temsil etmektedir fakat o, annesi için bu ölümün psikolojik acı veren bir kötülüğü karşılayacağını da bilincindedir.

Bunların siyah kucağına atılmak, yarın doğacak güneşin yaşamın düşkünlükleriyle alay eden ışığından kaçmak, bu karanlıklar içinde sonsuz bir yoklukla mutlu ve kaygısız yitip gitmek...

Kendisini bu dalgaların arasında süzülüp tatlı bir kendinden geçişle sarhoş olarak, sınırları uyuşarak denizin o dipsiz uçurumlarına doğru iniyor sandı. (s. 313)

Ahmet Cemil, bu düşünceler içerisindeyken ölümü denizle birleştirir, kendisini denize atarak öldürmek ister. Dalgalar, çok yaygın ve arkaik bir benzetme ile siyah yılanlar ile karşılanmaktadır.

Dalgalar, uzun, kalın birer kara yılan gibi kıvrana kıvrana, yuvarlana yuvarlana açılıyor, anlaşılmaz bir dille karanlıkların sonsuz uzaklıklarına doğru yayılarak onu çağırıyordu. (s. 313)

Romanda kötü sözcüğü sıklıkla kullanılmakla beraber her zaman incelemenin temelini oluşturan kötülük kavramı ile eşdeğer derinlikte değildir. Kötü sözcüğü pek çok durumda çirkin, yakışsız, hoş gitmeyen anlamlarında ve gündelik hayata dair alelaide deyişlerde geçmektedir.

(...) Ah şu seyrek bıyıklara da biraz genç görünüş verebilse... Ama hayır... Kötü olmadı işte!

Sırtarak Ahmet Cemil'e sordu:

"Pek kötü olmadı değil mi?..." (s. 115)

"Yapıtınız genellikle kötü değil." (s. 202)

"Aşk-ı Memnu"da kötülük ile ilgili en temel bulgu ahlaki eksiklik durumunda ortaya çıkan kötülüktür ve insan kaynaklıdır. Ahlaki eksiklik dar bir anlamla sınırlandırılmakta kadın-erkek ilişkisi çevresinde işlenmektedir. Yasak aşk, yaşanan aşka dönünce ahlaki kötülük de ortaya çıkmış olur.

Başlangıç devri romanlarında anlatıcının kötülüğü yüklediği kişi veya kişileri açıkça belli etmesine benzer biçimde, Aşk-ı Memnu'da da Firdevs Hanım bu tipleri andırmaktadır. Belirtilen ilk özelliği, onu biraz da komik duruma düşüren gençlik kuruntusudur. Bu durum kızları ile arasında bir savaş ve alay meselesine döner. Firdevs Hanım, kızlarını, gençliğini elinden aldıkları için suçlar. Bu durumun biçimlendirdiği anne-kız ilişkileri dikkate alındığında ahlaki tutumlarla pek de bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Çok belirgin olmasa da bu durum ahlaki bir kötülle benzeşmektedir. Firdevs Hanım'ın algısında ise en belirgin kötülük unsuru yaşlılıktır. Onun genç kalma isteği Peyker'in yakında çocuk sahibi olacağı gerçeği ile çelişmekte ve Firdevs Hanım bu durumu, doğal bir kötülük unsuru kabul etmektedir. Peyker'in hamileliğini *zaman yoluyla gelen bir ceza* (s. 3) olarak gören Firdevs Hanım'a göre büyükanne olmak da bir kötülüğe maruz kalmaktır, dolayısıyla Peyker de kötülüğün failidir.

Peyker biraz sonra onu büyükanne yapacaktı. Bunu anladıktan sonra büyükannelik bir kâbus ağırlığıyla onu bunaltmaya başladı. (...) Melih Bey takımı içinde kadınlar, hatta zor anne olurken, büyükanne olmayı da bir alçalma, bir ayıp sayıyordu. (s. 3)

Peyker'in çocuğunun doğması ile beraber büyükanne olacak Firdevs Hanım, bu sebeple kızına düşmanlık beslemektedir, bu süreçte onun için yalnız büyükanne olmak bir durum kötüsü ise Peyker de kötülüğün belirgin faili olur.

Bu olay onu hayatını kirletecek bir leke kadar onu korkutuyor ve artık Peyker'e onu büyükanne yapacak olan bu yaratığa, açıkça düşmanlık duyuyordu. (s. 3)

Firdevs Hanım'ın ahlaki bakımdan kötülük sınıfına dâhil edilebilecek davranışlarının belirgin örnekleri aile kurumu ile ilgilidir. Kızları ile gençlik rekabeti içerisinde olmasının yanı sıra kocasını da gerçekten sevmez; onu para kaynağı olarak görür.

Huyunun bütün hoppalığıyla ve dünyada güzel giyinmekten ve mümkün olduğu kadar eğlenmekten başka bir şeye önem vermeyen aklının ulaştığı yargıyla her ne olursa olsun bir koca –elbiseleriyle arabalarının masraflarını sağlayacak- Firdevs Hanım için koca, elbise ve araba masraflarını karşılayacak bir kesedir. (s.6)

Bu yönleri ile Firdevs Hanım düşkün kadınlara benzemektedir. Onu evvelki romanların bu tiplerinden ayıran en belirgin yanı ise evli ve çocuklu olması yani bir aileye sahip olması ve özellikle Adnan Bey'in Bihter ile evlenmeden önceki hayatında sahip olduğu yüksek ahlaki yansıtan aile simgesi göz önünde bulundurulduğunda ahlaki değerlerinin eksikliği ve bu eksiklerin biçimlendirdiği yaşam biçimini temsil etmesidir. Aile sosyal bir kurum olarak kabul edildiğinde Firdevs Hanım'ın bu sosyal hayata ait olmaması, "öteki" olması ile de kötülüğü temsil ettiği görülmektedir.

Firdevs Hanım, ahlaki kötülüğün sembolü gibidir öyle ki eş seçiminde bile kendi çıkarlarını gözetmektedir. Eşini tercih sebebi faydadır. Bu durumda Firdevs Hanım'ın içten bir duygu ile evlendiğinden bahsetmek mümkün olmaz ki çoğunlukla iyi çağrışımlarla anılan evlilik Firdevs Hanım için bir zorunluluk haline gelmektedir. O halde evliliğin bir durum iyisi olarak ele alınmadığını, çeşitli şartlarla niteliğinin belirlendiğini ve söz konusu evliliğin iyicil değil kötücül olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Evliliğin amacı da kendisi de kötüdür. Firdevs Hanım eşine sevgi ile bağlı olmadığı gibi istekleri karşılanmaz olduğunda ona düşmanlık da duyar, onun için esas olan tek şey istekleridir. Bu istekleri gerçekleştirmek için ahlaki olmayan yollara başvurması da onu tipik bir ahlaki kötü olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Daha ziyadesi Firdevs Hanım'ın ahlakında belirginleşmektedir. Zira kötü olan onun evliliğidir. Ahlaki bakımdan samimiyet ile bağdaşmayan ve yalnız menfaatlerini gözetken bu bencil yapı ahlaki kötülüğe belirgin bir örnek teşkil etmektedir. Firdevs Hanım'ın kızları hakkındaki olumsuz fikirleri, gençlik tutkusu, eğlence düşkünlüğünün anlatılması ile biçimlenen kötü ahlaki, evlilikte gözettikleri ile de belirgin hale

getirilmektedir. Bunlara rağmen Firdevs Hanım, evlilik konusunda asıl haksızlığa uğrayanın yani kötüye maruz kalanın kendisi olduğunu düşünmektedir. Firdevs Hanım'ın evliliği dönemde kabul gören ve ahlaka uygun olan örneklerle de benzememektedir; Firdevs Hanım'a ahlaki düşkünlüğün bir ifadesi olarak yüklenen eğlence düşkünlüğü, kocasının kıskançlıkları karşısında diğer erkeklerin mektuplarına cevap verme tehdidi ile birleşir ki bu örnek de hem Firdevs Hanım'ı hem onun evliliğini ahlaken kötü olarak adlandırmaya sebeptir. Firdevs Hanım için, onlara karşılık verilmediği sürece başka erkekler tarafından ilgi görmek ahlaken kötü değildir. Ancak onlara cevap vermenin kötü olduğunu düşündüğünü söylemek de doğru değildir çünkü Firdevs Hanım cevap vermemeyi evliliğin getirdiği görevlerden biri olarak görmektedir, kendi iradesi ile ahlaki bulmadığından cevap vermiyor değildir. Mektuplara cevap vermek, başka erkeklerle ilişkiler kurmak onun nazarında kötü değildir, bir çeşit yasaktır ama Firdevs Hanım bu yasağı delmeyi de bir tehdit olarak kullanır çünkü karşı tarafın algısında bu davranışın ahlaki kötülüğü temsil ettiğini bilmektedir. Bu durumda kötülüğün algısal farklılığı ile karşılaşırız. Genel algıya ve bu algıyı taşıyan eşe göre ahlaki kötülük örneği olan Firdevs Hanım'a göre kötü değildir. Yalnız bu algının farkında olması sebebiyle karşı tarafı kötülüğü eyleme geçirmekle tehdit etmek de bir başka ahlaki kötülük örneğidir.

Evet! dedi... Bir demet, içinde bir mektup! İstersen okuyabilirsin. Daha yırtmadım. Fakat sonra? Ne olacak sanki? Halkı, çiçek atmaktan, mektup yazmaktan men edecek ben değilim. Bence yapılacak bir şey varsa cevap vermemektir. Sonra kocasına eğilmiş ve parmağını sallayarak tehdit etmişti: Hem baksanız a, bana kıskançlık meseleleri icat etmemenizi öğütlerim size. Aksi halde belki cevap yazmaya zorlamış olursunuz. (s. 8)

Firdevs Hanım, eylemlerini bilinçli ve planlı gerçekleştirmemektedir, onun kötülüğü zarar vermeye dayanan bir kötülük değildir; tamamen kendi mutsuzluğu ile beslenen bir ahlaki kötülük örneğidir. Bunun sonucunda oluşan roman kişisi de devrin eğlence düşkünü ve hafifmeşrep kadın tipleri ile benzerlik göstermektedir. Denilebilir ki Firdevs Hanım da, yukarıdaki özellikleri sebebiyle, dönem şartlarının biçimlendirdiği ve ahlaki kötülüğü zihniyet tarafından biçimlendirilen bir kötüdür.

Firdevs Hanım, dönem romanlarında çizilen annelere hiç benzememesi ile de dikkat çekmektedir. Anne, toplumsal kabullere göre kutsal kabul edilmekte ve istemsizce, cahilce, çaresizce kötülüğe engel olamasalar da dönem romanlarındaki anneler tipik iyi ortaklıklar taşımaktadır. Çoğunlukla erkek çocuk sahibi olan bu kadınların her biri anne olmaktan memnundur ve çocuklarını bazen onları yanlış eğitmeye varacak kadar çok sevmektedirler. Firdevs Hanım ise anne olmaktan nefret

eder, ona göre anne olmak kötüdür çünkü yaşlanmayı da içermektedir. Bu yaşlanma ve annelik de onun gençlik tutkusu ile çelişmektedir. Yani Firdevs Hanım'a göre tüm kötüler neredeyse tüm toplumun iyi kabul ettikleridir. Onda tüm ahlaki ve toplumsal iyiler, iyi kabuller kötü olarak kabul görmektedir. Kızlarına karşı olan tutumunda, onların eğitimindeki hatalarında devrin diğer annelerine benzese de onlara düşmanlık duyması ve anne olmaktan nefret etmesi ile diğer tüm anne tiplerinden ayrılmaktadır. Bu haliyle Firdevs Hanım genel algıda da kötülüğün temsilcisidir. Erkek kahramanların anneleri, yaptıkları hatalar ile birtakım maddi, manevi kayıplara ve ahlaki düşkünlüklere sebep olmuş olsalar da Firdevs Hanım'ın ona benzemekten çok korkan ama onun tarafından yetiştirilen ve ona benzeyen kızı Bihter ile belirginleşen kötülüğü doğuran, engellemeyen terbiyesi daha farklı bir ahlaki düşkünlüğe ve ahlaki kötülük olarak süregelen zincirleme kötülükler sebeptir. Kötü kadın ve kötü adam tipleri ailelerin eğitimi ile ortaya çıkarken bu tipler de toplumsal kabullere uygun biçimlendirilmektedir. Nihayet Firdevs Hanım, diğer annelerden de yukarıda zikredilen ve ahlaki kötülük olarak kabul edilebilecek özellikleri ile ayrılmaktadır. Anne olmak onu yalnız kızlarına karşı değil kocasına karşı da düşman etmektedir. Bu açıdan hem kızları hem de kocası maruz kalanlar iken Firdevs Hanım psikolojik acı veren bir kötülüğün failidir.

İki yıl sonra Peyker, üç yıl ara ile Bihter doğuyordu. Firdevs Hanım için bu iki olay iki önemli uğursuzluk gibiydi. Kendisini böyle birbiri üstüne anne yapan bu adamla artık her gün savaşıyor; ona, çocuklarına, kendisini gençliğinden ayırmak isteyen bu şeylere, her şeyi kavga sebebi sayıyor düşman kesiliyordu.

“Ömrüm sana çocuk yetiştirmekle mi geçecek?” cümlesi en beklenmeyen zamanlarda kocasının yüzüne vurulacak bir kamçıydı. O, bu kamçı darbelerine yüzünü uzatır, gülerek bu korkunç kavgaların sonucunu beklerdi. Karşısında bu erkeği o kadar aşağı, o kadar miskin görmekten ötürü düşmanlığın bir de iğrenme karışır. Bu, ikisinin arasında yıllarca süren bir cehennem hayatı oldu. (s. 8)

Firdevs Hanım'ın belirgin ve genel ahlaki kötülüğünün yanında faili olduğu belirgin ilk kötülük eşinin ölümüne sebep olmasıdır. Eşi, Firdevs Hanım'ın özel eşyasını karıştırarak öğrendiklerinden sonra fenalaşarak ölür. Bir anlamda Firdevs Hanım'ın ahlaki kötülüğü örnekleyen her türlü davranışı kocasının ölüm sebebi olmuştur; bu durumda ölen eş, Firdevs Hanım'ın kocası olması sebebiyle kötülüğe maruz kalandır.

Eşinin ölümüne sebep olan ve toplumsal ahlak ile bağdaşmayan bu yaşam tarzı ve bu yaşantı ile övülmek, yukarıda da belirtildiği gibi, Firdevs Hanım için kötücül değildir. Haklarındaki söylentiler de onun için can sıkıcı değildir. Bu söylentilerin sebebi, Melih Bey Takımı'nın genel ahlak kaidelerinden farklı davranışlarıdır. Ancak Firdevs Hanım, halk diye adlandırdığı bu söylentilerin sahiplerinin kötülük algısına

katılmaz. Onda kötü diye adlandırılabilen tüm özellikler bencillikle ilgilidir. Bu düşünce tarzı Firdevs Hanım'ın ağzından şöyle yansıtılmaktadır:

Oh! Halka bakarsanız hiçbir şey yapmamak gerekir. Bence insan halk için değil özvarlığı için yaşamalıdır. (s. 11)

Nitekim Melih Bey takımına göre, toplumun ahlaki kaidelerince olumsuz kabul edilenler incelik gereğidir. Sözgelimi evli bir kadının flörtü özellikle eserin kaleme alındığı dönem dikkate alındığında bir ahlaki kötülüğü işaret ederken Peyker'e göre Behlül'ün iltifatlarını kabul etmemek, ona ilgisiz kalmak kabalıktır. Firdevs Hanım'daki kadar belirgin bir zıtlık olmasa da toplumsal ahlak açısından kötü olan ile Peyker açısından kötü olan farklı değerlerle biçimlenmektedir. Böylelikle ahlaki kötülüğün tanımlanmasında toplumsal zümrelerin kendi değer yargılarının etkili olduğunu söylemek mümkün olur. Bununla bağlantılı olarak da ahlaki kötülük kendi içinde şekillenen ve algının özelliğine, kabullere göre tanımlanan değişken ve öznel bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Bir süreden beri Peyker'i böyle gözleriyle takip ediyordu. Peyker bundan ötürü kızmıyordu. Onun için bu öyle bir eğlenceydi ki çocukluktan beri gezinti yerlerinde başlanmış şakların tabii bir devamı gibiydi. Behlül'ün takibi bir şakadan öteye geçmedikçe buna kızmak fazla bir zahmetti. Hatta bağlı oldukları sınıfın ahlak felsefesine göre bundan kaçınmak bir kabalık sayılabilirdi. (s. 122)

Kızları ile rekabet halinde olan Firdevs Hanım, onların evlenmelerinden de memnun olmaz çünkü bu evlilikler de onun yaşlandığını ortaya koymaktadır. Adnan Bey, Bihter ile evlenmek istediğinde de aslen bu sebeple evliliğe karşı iken, başka bahaneler üretir, aradaki yaş farkından dolayı Adnan Bey'i yargılar. Bu yargılamayı da toplumsal tutuma dayanarak yapar. Yani şartlar değiştiğinde Firdevs Hanım için değer yargıları da değişmektedir. Diğer durumlarda genel kanıda ahlaki kötü olanlar onun için kötü değilken bu defa toplumsal kabulleri dayanak kabul ederek Adnan Bey'i davranışından dolayı kötücül kabul eder. Ancak bu kabulde sağlam gerekçeler yoktur, esas etkili olan iki sebep ise rekabet duygusu ve gençlik tutkusudur. Aslında Firdevs Hanım'ın düşüncesinden hareketle kötü olan Adnan Bey değildir; Adnan Bey'in Bihter ile evlenmek istemesidir.

Birden kafasında Adnan Bey'in aleyhine bağırarak takım takım sorular ayaklandı: Utanmıyor mu? Ellisini geçkin herif! Henüz bir çocukla evlenmeye istekli olsun! Hiç olmazsa yaşlarda uygun bir ortam gözetmek lazım değil miydi? (s. 19)

Ailede Adnan Bey'in Bihter ile evlenmek istemesine olumsuz tepki gösteren tek insan Firdevs Hanım olur. Bihter ise evlenme ihtimali doğduktan sonra tüm aileyi küçümsemeye başlar. Artık daha iyi bir hayat mümkün olduğunda Bihter için arasında yaşadığı insanlar kötüdür. Bu evlilik de bu insanlarla paylaştığı hayattan kurtulmak

anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Bihter Adnan Bey'e gerçekten âşık değildir ama onunla evlendiği takdirde yaşayacağı hayat iyidir, dolayısıyla tercih edilesidir.

Bu köşecikte, şu fakir evceğizde, her zaman birbirine benzeyen saatleri sürükleyerek geçen günleri, yirmi iki yıllık hayatını bir an içinde gördü. Bütün eğlenceler, gezintiler, hatta o zamana kadar sevile sevile yapıp giyilmiş elbiseler, yirmi iki yıllık hayatının en güzel hatıraları bile birden gözünde bayağı ve değersiz hiçler derecesine indi. (s. 25)

Bihter, Adnan Bey ile evlendiği takdirde yaşayacağı hayatın zenginliğini, kendi hayatı ile kıyasladığında kendisinininkini sefil bulur. Bihter'in evlilikteki fikrinin tamamen samimi ve ahlaki olmadığını sezdirildiği kısım da öncelikle burasıdır. Ciddi manada sıkıntısı olmayan ve Bihter'in dikkate aldıkları noktasında pek de sefil sayılmayacak olan hayat, daha iyi veya en iyi ortaya çıktığında artık onun gözünde kötüdür. Bu düşünce, olay olarak kötülüğü karşılamasa da Bihter'in karakteri hakkında ipuçları vermektedir. Watzlawick'in akıl yürütmesine göre iyi ve kötü daima zıt değildir. Bazen iyi ve daha iyi, bazen kötü ve daha kötü vardır. Bihter'in evlenme ihtimali ortaya çıktıktan sonraki iyilik-kötülük algısı da bu akıl yürütme ile benzerlik göstermektedir. Bihter'in Adnan Bey ile evlenmesinden sonra Behlül'le yaşadığı aşk ve bu yasak aşkın doğurduğu tüm kötü sonuçlar düşünüldüğünde bu defa kötülük, kötülük ile başlamamıştır; iyilik kötülüğü doğurmuş ve süregelen hale getirmiştir. Kötülük, iyiliğin varlığını göstermesinden sonra başlar ve yoksunluktan hareketle algılanan kötülükler, söz konusu aşamadan sonra gelir.

Bihter'in Adnan Bey ile evlenmeyi kabul etmesinin önemli sebeplerinden bir tanesi de annesinden intikam alma isteğidir. Bihter'e göre ailenin içinde bulunduğu kötü durumun sebebi annesidir. Ona göre Firdevs Hanım, bu kötü duruma sebep olmakla kalmamış, Bihter'in emellerini de engellemiştir. Böylelikle Firdevs Hanım'ın gençliğini elinden aldıklarını düşünerek düşmanlık beslediği kızlarından bir tanesi de aynı şekilde ama içinde bulunulan kötü durumun yegâne sebebi olarak onu görerek Firdevs Hanım'a düşmanlık duymaktadır. Firdevs Hanım'ın düşmanlığında, kızlarını varlıkları dışında suçlayabileceği bir sebep yokken Bihter'in annesine duyduğu düşmanlık kendince gerekçelere dayandırılmaktadır. Bihter için artık kötülük, yoksul saydığı ve bu sebeple acı çektiği hayat; bu hayatın yani kötülüğün sebebi de annesidir. İyi ise evlendikten sonra yaşayacağı rahat hayattır ve bu durumda onun kurtarıcısı da Adnan Bey'dir.

Bihter'in yaşamakta olduğu hayatı kötü kabul etmesi ise derin sebeplere dayanmaz. İçinde bulunulan ahlaki düşkünlükten ziyade fakir bir hayat yaşamak ona

kötü görünmektedir. Bu yönü ile Bihter'in durumu Ahmet Cemil'i andırır. Halit Ziya'nın iki başkışısı de hayatlarının yoksulluğundan, fakirliğinden öğrenirler ve eserlerin ilk kısımlarında en büyük mutsuzluk sebepleri budur. Algıladıkları en kötücül şey ise bu hayata mecbur olmaktır.

Ah! O zarafeti sadelikte araştırmaya mecbur edip de bu alınmayan şeylerin acısını, gizli hüsrânını, saklamak için yapmacık bir tikslenme öğreten fakir hayat... Artık o hayattan bunları görmemek için gözlerini kapatmaktan usanmıştı. (s. 27)

Bihter, annesini yaşadıkları hayatın suçlusunu, sorumlusu olarak görürken aynı zamanda bu hayat sebebiyle iyi bir evlenme teklifi alamayacağını düşünmektedir. Bu düşünce de onun için annesine karşı bir düşmanlık sebebidir. Firdevs Hanım kızlarını nasıl kendi hayatı önünde engel olarak görüyorsa Bihter de annesini dilediği hayatı yaşamanın önünde bir engel olarak görür ki bu da kötüdür. Bihter'in bu kötülük algısını pekiştiren ise maruz kalma psikolojisidir çünkü ona göre yaşadıkları ve Bihter'in kötücül bulduğu hayatın bu hali almasında, ailenin ahlaki bakımdan düşkün kabul edilmesinde kendisinin hiçbir payı yoktur. Bu sebeple Adnan Bey'den gelen evlenme teklifi, hem vaat ettiği müreffeh hayatla hem de toplumun olumsuz ahlaki yargılarından kurtulmasını sağlayacak olmasıyla Bihter için büyük ve beklenmedik bir fırsattır.

Oh! Şaşılacak bir şey yok anne! dedi. Yirmi iki yaşında bir kız ilk defa olarak kabul edilecek bir evlenme isteği karşısında bulunur da sonunda oyunu belirtmeye gerek görürse acele etmiş olmaz zannederim. Açıkça söyleyiniz ki Adnan Bey'i kabul etmemek için gösterdiğiniz sebepler belki başka bir kız için düşünülebilir. Ama kabahat kendisinin olmadığı halde kim bilir hangi sebeplerle koca bulmaktan ümidini kesmiş bir kız... (s. 32)

Bihter, bu düşüncelerini dile getirirken annesini üzmemekten zevk duyar. Aralarındaki konuşmanın annesini üzdüğünü bilmekten de hoşnuttur. Bihter, yalnız Adnan Bey ile evleneceğinden emin olduğu için değil aynı zamanda annesinden intikam aldığı hissiyle de kendisini zafer kazanmış addetmektedir.

Bihter, odasına bu gece bir zafer sevinciyle girdi. Şimdi artık gerçekleşeceğinden emin olduğu hülyasıyla yalnız kalmak için acele ediyordu. (s. 34)

Burada Bihter, psikolojik acı veren bir kötülüğün failidir ve bu kötülükten de zevk almaktadır. Annesinin üzüntüsünden zevk alması ona düşmanlık beslemesine sebep olan ve yukarıda açıklanan nedenlerden dolayıdır. Buna ek olarak Bihter, annesinin Adnan Bey'in isteğine karşı çıkmasının en önemli sebebi olarak aslında Firdevs Hanım'ın onunla evlenmek istemesi olduğunu düşünür ve bunu da annesine söyler.

Bihter şimdi karşısındakinin ıstırabından tat alan, yaraladıktan sonra bıçağını yaranın içinde kanırtarak çeviren bir vahşet insafsızlığıyla söylüyordu:

Çünkü? İşitmek istiyorsunuz öyle mi? Çünkü ben bu evde birisini bilirim ki eğer Adnan Bey onu istemiş olsaydı...

Firdevs Hanım'da artık tutulması mümkün olmayan bir hiddet taşıtı, elinin tersiyle Bihter'in ağzında cümlesinin aşağısını durdurmak isteyerek çarptı. Bihter bir çılgın gibi iki ellerinin kasılmasıyla annesinin iki ellerini tuttu ve dişlerinin arasından ıslık çalan bir sesle:

Evet, onu istemiş olsaydı, dedi, koşacaktı, sevincinden çıldırarak koşacaktı... (s. 33)

Eserin başından beri ahlaki kötünün sembolü olarak tanıtılan Firdevs Hanım bu kısımda ilk kez yalnız kendi algısında değil gerçekte de psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalandır.

Firdevs Hanım kendisini sandalyesine bırakıverdi. Beş saniye evvel hasta sınırlarında kalan bir kuvvet artığıyla isyan ettikten sonra tekrar bir düşkünlük, onu bir süreden beri her sohbetinde artık mağlup eden çocukça bir düşkünlük, cevap vermekten alıkoydu. Gözlerine yaşlar hücum etti ve bütün hayatının cezası bu gece kızının ağzından dökülen bu kadın orad, karanlık gecenin içine, birer acı damla ile ağlayarak dökülüyor zannolunan gökyüzünün sönük, dargın yıldızları altında uzun uzun ağladı. (s. 34)

Adnan Bey Bihter'le evlenmek istediğinde vicdan muhasebesi yapar. Evliliğin kötü olmayacağından emin olmak ister. Bu sorgulama sırasında Adnan Bey'in eşinin uzun süren hastalığı ve sonrasında ölümü ile birlikte psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kaldığını kendisinin de kabul ettiğini ve bu maruziyetin ardından evlenip mutlu olmayı hak ettiğini düşündüğü dile getirilmektedir.

Aslında bütün hayatı bir fedakârlıktan ibaret değil miydi? Kararsızlıklarına karşı yenici bir silah bulmak için evlenmesinin bütün şiir ve aşk anılarını inkâr ediyor, bu ikinci sevdanın tasarlanmış beşiğini süslemek için zavallı ölmüş aşkının mezarından çiçekleri söküyor, koparıyordu.

O, otuz yaşına kadar oldukça temiz bir hayat geçirmişti. Hayatının en büyük aşk olayı evlenmesiydi. Şimdi düşünürken on altı yıllık evlilik dönemi anılarında bir pörsümüş papatyanın bile neşesinden yoksun, uzun, çıplak bir çöl parçası biçiminde uzanıyordu. Bu on altı yıl yalnız karısının bitmez tükenmez hastalıklarından meydana gelen anılar bırakmıştı. O hastalıklarla savaşmış, çocuklarının annesini kurtarmak için yıllarca uğraşmıştı. Sonunda esasında beklenen sonuç bütün uğraşmalarını hiçe indirerek işte çocuklarını öksüz bırakmıştı. O zaman harcanan emekler şimdi ödül bekleyen seslerle anılarının arasında bağırıyordu. O vakit yerine getirilen bir vazife şimdi bir hak halini almıştı. Ancak kalbinde ufak bir halecanın susturulması gerçekleşemiyor, bu sebepleri Nihal ile Bülent'e nasıl kabul ettireceğine bir türlü karar veremiyordu. İstiyordu ki vicdanına karşı kendisini temize çıkaran bu sebepler onu çocuklarına da bağışlatsın. (s. 37)

Adnan Bey, kötülüğü iyilik ile ortadan kaldırmayı mümkün görmektedir ki bu durumda Bihter'in anlayışından farklı olarak Adnan Bey'de iyi ve kötü birbirinin zıddıdır. Dönem romanlarının pek çoğunda olduğu gibi Adnan Bey'e psikolojik acı veren de doğal bir kötülüktür; hastalık ve ölümdür, üstelik bu doğal kötülüklerin etkisi yalnız Adnan Bey üzerinde değil ailenin diğer fertleri üzerinde de etkili olmuştur. O

halde Adnan Bey'in bu durumu söz konusu olduğunda doğal kötülük ile başlayan silsilenin çeşitlenerek süregelenliğini söylemek mümkündür. Adnan Bey kararını verip bu kararı Bihter'e açıklayınca kadar da çeşitli sıkıntılar çeker ki bu sıkıntıları da psikolojik acı veren kötülükler sınıfına dâhil etmek mümkündür.

Kendisini aylardan beri içinden çıkılmaz kararsızlıklar yoran bu müracaat işte sonunda yapılmış, kalbini ezen ağırlık, sanki göğsünün üstünden büyük bir taş gibi sonunda kalkmıştı. (s. 36)

Bunun dışında asıl sorun, evlilik kararını aileye açıklamaktır ki Adnan Bey'i en çok düşündüren ve zorlayan da budur. Öyle ki Adnan Bey'in Nihal ile konuşmaya çalışırkenki ruh hali cinayeti itiraf etmeye çalışan bir katilinkine benzetilmektedir.

Tamamlayamıyordu. Kendi sesinde öyle bir şey sezmişti ki soğuk bir ürperme ile vücudunu titretiyordu. Cinayetini açığa vurmaya kuvvet bulamayan bir suçlu korkaklığıyla çocuğun karşısında sustu. (s. 46)

Adnan Bey kararını çocuklarına açıklarken en çok Nihal'in vereceği tepkiden endişe duyar. Çünkü annenin kaybından en çok etkilenen Nihal'dir; kötülüğe en fazla maruz kalan o olmuştur. Zamanla idrak ettiği yas, onu hassaslaştırmış ve bir sinir hastalığına da tutulmasına sebep olmuştur. Bu durumda Nihal, Adnan Bey'den farklı olarak yalnız psikolojik bir acı çekmemiş, ikinci bir aşamada hastalık sahibi olarak da kötülükten etkilenmiştir. Öte yandan aslında Adnan Bey'in asıl sıkıntısı da Nihal'in bu ikinci evlilik sebebiyle yeni kötülüklerle maruz kalacağını düşünmesidir.

Pekiye anlıyordu ki henüz pek çocukken onu annesiz bırakan yasın o zaman tamamıyla duyulmayan acılarını sonradan büyüyüp düşünmeye başladıkça birer birer duymuş, onlar, yüzüne gittikçe derinleşen bir yetim ezilmişliğinin acılarını çizmişti. Babasına gülümseyerek bir bakışı vardı ki ta gözlerinin içinde, ta o gülümsemenin altında tamamıyla tanıyıp sevmeye zaman bulunamamış hatta yüzü bile hatırlanmayan annesi için matem gözyaşları saklıyor gibiydi. Şimdi bu babayı, bu ikinci anneyi onun elinden alacaklardı. O zavallı yüreği bu ikinci ayrılıktan nasıl acıklı bir yara ile yırtılacaktı. Bunu düşündükçe kalbinde Nihal için ağlayan bir damar sızlardı. Ama bu, artık gözünde, önüne geçilmek mümkün olmayan, hatta olmasına müsaade edilmek gereken bir zarar olarak görünüyordu. (s. 40)

(...) Onda bir de sinir hastalığı vardı ki düzensiz aralıklarla minimini güçsüz vücudunu saatlerce süren bunalımlar içinde ezer, hırpalardı. (s. 41)

Ah! Nihal'in o yaşamaktan yakınıyor zannolunan sarı, sarılığında uçucu bir pembeliğin aldatıcı neşeleri hemen solacak bir gül inceliğiyle titreyen üzüntülü çehresi... O hasta iken sizi yalancı gülmeleriyle aldatmaya, çevresindekileri yapmacık bir mutluluk içinde kandırmaya çalışan, derinliklerinde hasta ruhu ağlarken gülen gözleri! Bunları bütün anlamlarıyla görüyordu. O zaman kızının hastalıklarını, o sinir bunalımlarını, ta ensesinden başlayarak haftalarca süren baş ağrılarını hatırlıyordu. (s. 43)

Nihal, ev halkı tarafından çok sevilmele birlikte tamamen mutlu olamaz. Matmazel'e göre bunun sebebi yalnızca annesini kaybetmiş olması değil onu çok seven ev halkının bu sevgilerinin yanında on acımalarıdır da. Bunların belli belirsiz etkisinde

kaldıkça Nihal daha da duygusallaşmakta böylelikle sınırları daha da hassaslaşmaktadır. Yani daha çok acı çekmekte, daha çok üzülme ve daha sık hasta olmaktadır. Acımak veya acınmak da bireyi belirsizce etkilese de bir çeşit psikolojik acı veren kötülük ortamı yaratmaktadır.

Matmazel, Nihal'de bazı şeyler sezerdi ki bunlar kalbinde ufak bile olsa bir korku uyandırır. Bu çocukta alışılmamış, çözümden kaçan karşıtlıklar vardı. Babasından başlayarak bütün ev halkına kadar ona gösterilen sevgide her vesile ile bir acıma hâkim olur ve bu acınarak sevilme esasen çocuğun doğuştan getirdiği bir güçsüzlükle hasta sınırlarında daha ziyade bir incelik daha ziyade bir duygusallık uyandırır. Bu onu bir uysallık havası içinde sarar ve sanki bu havadan şu narin çiçeği öldürmeyecek ama daima sarartıp solduracak zehirli bir nefes yayılırdı. (s. 61)

Adnan Bey, Nihal ile konuşma konusunda başarılı olamayınca Matmazel'den yardım istemeye karar verir çünkü artık susmak daha kötü sonuçlar doğurabilecek hale gelmiştir.

Nihal, şüphesiz kaçmak için bir sebep arıyordu. Ama bu konuşma orada bırakılamazdı. Şimdi o noktada durmayı daha kötü bularak mutlak söylemek ve Nihal'e söyleyemezse başka birine söyletmek için o anda karar veren Adnan Bey:

-Nihal, mürebbiyene söyler misin? Kendisini görmek istiyorum. (s. 46)

Adnan Bey ile Matmazel'in konuşmalarının ardından Nihal özellikle Matmazel'in kendisine acıdığını hisseder ve kötü şeyler olacağını anlatıcı bu kısımda sezdirir. Buradan itibaren, esas kuvvet kötülüktedir.

Ağzında lokma büyüyor, mümkün değil yutmak için kuvvet bulamıyordu. Gözlerini kaldırdı, karşısındaki Mlle de Courton'a baktı. İhtiyar kız dalgın ve sanki bir facianın yasını tutuyor zannolunacak kadar gamla dolu bir bakışla ona bakıyordu. Birden belirtilemez bir yürek yumuşaklığı, babasıyla bu ihtiyar kızın acıma dolu bakışı, o kendisine ağlıyor gibi bakan gözlerin arasında bulunmaktan doğan derin bir zulme uğramışların üzüntüsünü duydu. Bu iki bakış ona babasıyla mürebbiyesinin görüşmesi sonucu görüldü. Daha esasını keşfedemediği kötülüğün orada çok belli bir senedini okumuş oldu. (s. 53)

Nihal babasının evlenmesinden pek memnun olmaz. Kırgınlıkları, üzümlükleri, kıskançlıkları onu mutsuz eder. Bu bakımdan kötülüğe maruz kalan rolünü devam ettirmektedir. Herkesin bu evliliğin çok iyi olduğunu düşündüğü ve mutlu olduğunu düşündüğü zamanlarda bile Nihal, mutsuzdur. Nihal, Bihter'i henüz tanımadan kıskanmaya başlar, onu, kendi algısında kötücül özelliklerle biçimlendirir.

Eve bir kadın geleceğini öğrenir öğrenmez bunun temeldeki içyüzünü düşünmeksizin yalnız duygusal, yalnız sinirsel bir acı duymuştu. Bu meselede muhakemesinin hiçbir etkisi yoktu. Bu duygu en doğru olarak kıskançlık tabiriyle özetlenebilirdi. Gelecek o kadından her şeyi, hele babasını, Bülent'i, Beşir'i, bütün ev halkını, evi, eşyayı, hatta kendisini kıskanıyordu. Bu sevilmiş şeylerin içine girmekle o kadın bunları çalacak, elinden alacak; evet, nasıl, pek iyi çözümleyemiyor, açıklıkla düşünemiyor ama ruhu duyuyordu ki o geldikten sonra kendisi şimdiye kadar sevdiklerini artık sevemeyecekti. (s. 91)

Bu hislerine rağmen Nihal'in Bihter ile karşılaşması olumludur. Bihter, onun beklediği, zannettiği gibi bir kötülük kaynağı değildir. Nihal, *korkunç bir rüyadan, bir felaketin kâbusundan uyanmış gibidir.* (s. 94) Nihal'in, bu tanışmanın ardından Bihter ile ilgili iyimser fikirleri onun bu tanışmaya kadar içinde bulunduğu durumu, psikolojik acıya sebep olan kötülük olarak tanımlamaya olanak verir. Kötülüğü Bihter'e yükleyemeyince Nihal, babasına kızar, evliliğin ve bu evlilikle birlikte geleceğini varsaydığı tüm kötülüklerin sebebi ve sorumlusu olarak Adnan Bey'i görür. Kötülüğün kaynağı, çok sevmesine rağmen, onun algısında babası olmuştur. Bihter'in varlığından aslında memnun olmakla birlikte, babasının evlenmesinden huzursuzluk duymakta, kendisini babasının ihanetine uğramış hissetmektedir.

Nihal'de şimdi evin içinde, uzak durmak, تنها köşeler aramak, kendisini saatlerce odasından çıkarmayacak işler bulmak merakı başlamıştı. Bu merak babasının evde bulunduğu zamanlarda görülürdü. O gittikten sonra Nihal eski kıpırdak çocuk olur, evin içinde gezer, özellikle Bihter'in yanından ayrılmazdı. Sebebi belli olmayan bir duygu olayıyla bu evlenmenin bütün kinini babasına yüklemiş, Bihter'le onun arasına bir soğukluk koymamıştı. O günden beri basından kaçıyor, sanki zavallı ruhu kendisini aldatan kalbinin öcünü ondan uzak kalmakta arıyordu. (s. 99)

Bu mutsuzluk hali geçici değildir, Bihter'i değilse de bu evliliği kötücül kabul etmeyi sürdürür, bu evlilikten hâlâ acı duymaktadır. Söz konusu aşamada, Nihal'in bunun için geçerli ve gerçekçi sebepleri yoktur dolayısıyla henüz bu aşamada Adnan Bey ile Bihter'in evliliklerini kötü diye adlandırmak mümkün görünmemektedir ancak Nihal'in algısında bu evlilik kötüdür ve çektiği acı sebebiyle Nihal psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalandır.

Bütün ev halkıyla beraber böyle bir kır gezintisi yapmak düşüncesi Nihal'i sevincinden çıldırtırken Behlül'ü bu sözünden sonra (yıldönümü kutlaması ile ilgili söyledikleri) onda hoş olmayan bir şeyin acısını uyandırmıştı. Her zaman yaptıkları gibi Bihter'le sevinç içinde güzel bir gezinti yapacaktı. Ama böyle aylardan beri hazırlanan kalabalık bir ziyafet ve bu ziyafete takılan ad? Artık ikide birde en küçük sebeplerle hayatlarına katılan Firdevs Hanımlar, Peyker Hanımlar, hatta bütün eski sevdikleri, hele babası, o mutlu evlenme yılını kapayarak yeniden mutlu bir evlenme yılı açacak olan adam, evet, bunların hepsi şimdi onu kızdırıyor, onda herkes için düşmanlığa benzer bir şey uyandırdı. Ama bunlar anlamıyorlar mıydı ki, içlerinden hiçbiri duymuyor muydu ki, bu yapılan ziyafetlerin, bu eğlencelere sebep olan mutlulukların arasında onun kırılmış kalbinden parçalar, birer yakınma ağıtıyla işitilmez sesleri titreyen kırılmış duyguları vardı. Onları duymuyorlar mıydı? (s. 119)

Nihayet Nihal, içinde yaşadığı üzümlüğü paylaşmaya başlar. Bütün üzümlüğünün yanında kötülüğe maruz kaldığını düşünmesindeki önemli sebeplerden bir tanesi de bu evlilikten onun gibi acı duyan birinin olmaması ve kimsenin onun acısının farkında olmamasıdır. Nihal, maruz kaldığını düşündüğü kötülüğün yanında kendisini yalnız da hissetmektedir ve yalnızlık hissi ile de kötülük ile bağdaşık bir ruh

hali tamamlanmaktadır. Nihal'in Matmazel'e söylediklerinde, kendi algısında kötülüğe maruz kaldığını düşündüğü aşikârdır.

Ama ben bir yıldır kötü uyku uyuyorum anlıyor musunuz? İşte bugün de kötü uykularımın şenliğini yapmaya gidiyoruz. (s. 121)

Nihal, içinde bulunduğu yalnızlık hissini de etkisi ile ölen annesine kızar, annesinin onu ilk ve doğurgan olan kötülüğe maruz bıraktığını; ölecek yalnızlaştırdığını düşünür. Esasen annenin ölümü doğal bir kötülüktür ancak burada Nihal ona kızarak bu kötülüğü iradi olarak algıladığını göstermektedir. Bu gerçek bir fikir değil, üzerinde fazla durulmamış bir histir; annenin kaybı bu defa yarattığı acıdan çok Bihter'in Nihal'i rahatsız eden varlığına fırsat verdiği için kötücüdür ve Nihal annesine öldü diye değil Bihter ile babasının evlenmesine imkân verdi diye kızmaktadır. Bihter'i ilk zamanlardan farklı olarak kötücül kabul etmesi de içinde bulunduğu durumu idrak etmesi ile ilgilidir ve aslında Bihter'in kötücül olduğunu düşündüğü için değil Bihter annesinin yerine geçtiği için onu kötücül kabul etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Nihal'in kızgınlığı, kötülüğe maruz kaldığını ne derece hassasiyetle düşündüğünün ispatı olarak ilgi çekmektedir.

Matmazel, öyle zamanlar oluyor ki anneme düşmanlık duyuyorum, neden öldü diye. O ölmeyecek olsaydı bu gelmeyecekti değil mi? Çocukluğumda içimde daima bir şey, bir belirsiz umut, sanki annemin tekrar dirilerek geleceğini umduran anlaşılmaz bir şey vardı. Şimdi kendi kendime: "Şimdi bu kadın geldi, anneme yer kalmadı ki..." diyorum. O zaman bu kadın gözümde bir hırsız oluyor. (s. 133)

Romanda Nihal'in durumu göz önünde bulundurulduğunda iki çeşit ana-baba kaybindan bahsedilebilir. Bunlardan ilki annenin ölümüdür ki Nihal zaman zaman yalnız bırakıldığı fikrinden hareketle annesine kızsada bu ölüm doğal bir kötülüktür. Nihal de buna bir parça alışır. Onun üzerinde daha büyük bir acı yaratan ve ilk kaybın acılarını da anımsatarak pekiştiren kayıp ise babasının evlenmesi ve tamamen ona ait olmaktan çıkmasıdır. Nihal, babasının evliliğinden sonra onu da kaybettiğini düşünür. Onun kötülüğe maruz kaldığını düşünmesi asıl bu ikinci hadiseden sonradır.

Görüldüğü gibi Aşk-ı Memnu'da ölüm, alelade bir doğal kötülük örneği veya eksiklik olarak değildir; daha derin ve insanlar üzerindeki etkileri ile işlenmektedir. Bir başka dikkate değer nokta, olayların merkezindeki asıl kötülüğün ve hareketin ortaya çıkmasına sebep olacak koşulları yaratan da yine bu ölüm olmasıdır. Bihter'in Adnan Bey ile evlenmesi ve ardından gelişecek, romana da adını veren yasak aşk, romanın en belirgin kötülük unsuru olduğuna göre, bu biraradalığı sağlayan ilk koşul da Adnan Bey'in eşinin olmaması ya da ölmüş olmasıdır.

Romanda anlatıcının araya girerek aktardığı bir yargı, hâkim bakış açısını yansıtması bakımından dikkate değerdir. Kötülük ile ilişkisi noktasında derinliksiz bir örnek olarak görünse de Matmazel'in şahsında, anne olamamanın kadınlar için tüm hayattaki en büyük kötülüklerden biri olduğunu belirtiyor olması bu yargıyı zikretmeyi gerektirir.

Kadınlık emellerinden el çekmiş bütün zavallı kadınların kalbinde her türlü yoksunlukların gözyaşları dinebilir ama bunlardan biri, analıktan yoksun kalmış olmak acısı, üzerine daima damla damla zehir akan bir onulmaz yaradır. (s. 59)

Aşk-ı Memnu'da dikkat çeken bir özellik de kişiler tanıtılırken oluşturulan ilk intibaların, onların sonraki davranışlarını da destekleyecek biçimde veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla romanın iyi kişileri de kötü kişileri de kurguya dâhil oldukları andan itibaren bu özelliklerini hissettirirler. Sözelimi Behlül'ün tanıtıldığı bölümde onun hayalperest değil gerçekçi oluşu, eğlenceye düşkün görünmekle beraber aslında devamlı bir can sıkıntısı yaşadığı ilk elden bildirilir. Burada asıl dikkat çekici olan Behlül'ün hayata bakışıdır. Ona göre hayat, güzel değildir, *o hayatı bütün maddiyat ve adiliğiyle görür. (s.79)* Ahmet Cemil'in hayalleri ile çatışan gerçekleri Behlül hayatın kendisi olarak görmekte, tanımakta ve buna göre yaşamaktadır.

Behlül'ün davranışları toplumun ahlaki kabullerine uygun değildir. Buna ek olarak Behlül, Peyker'i bir eğlence olarak görmekte ve onun evli olduğunu önemsemeden onunla flört etmektedir. Bu davranışında Peyker'in onu yadırgamayan tavırlarının da etkisi vardır. Yani Behlül'ün Peyker hakkındaki fikirleri ve onu elde etmeye yönelik davranışları ahlaki kötülüğe örnek oluşturmaktadır. Behlül'ün bu fikirlerine en belirgin örnek kendi iç konuşmasının da yer aldığı aşağıdaki pasajdır:

Behlül, Peyker'i kendisi için söz verilmiş bir çiçek, o aşklarından meydana gelmiş demetlere kesinlikle eklenecek bir süs olmak üzere sayıyordu. Kendi kendisine: "Tamamıyla bana benziyor. Peyker'i elde etmek için en başarılı yol onu bir şiir atmosferine çekmektir. Peyker o tip kadınlardandır ki onlarla y sonuna kadar böyle şakalar yapılır y da bir gün büyük bir atakla elde edilir. O halde evet, o atak yapılmalı. (s. 123)

Behlül aslında ahlaki kötülük kabul edilebilecek bu davranışına ahlaki bir kılıf bulmaya, bir anlamda kendisini kötülükten arındıracak bahaneler üretmeye çalışır. Ona göre kendisi bu tavrıyla ahlaki bir kötülük işlememektedir çünkü karşısındaki Melih Bey Takımı'ndan bir kadındır ve bu kadının kocasını aldatması mümkündür. Bu düşüncesi ile Behlül, Peyker'i peşinen kötü ve ahlaken düşkün kabul etmektedir. Ahlaki kötülüğü yalnızca cinsiyetçi bir yaklaşımla kadına yükleyen anlayıştan farklı olarak ise Behlül'ün dayanağı Peyker'in dâhil olduğu toplumsal gruptur. Ancak Behlül de ahlaken kötü bulunduğu bu gruptan uzak durmayı yeğlemez, bunun yerine bu kötülüğe ortak olur.

Şüphesiz barıştık. Ama açıkça söylemeli ki ben de bugün komşu kızını takip eden bir okul çocuğundan daha beceriksizdim. Burada, herkes tarafından görülebilecek bir yerde! Bu yolun kadınları bayağı bir oynak kadın gibi anılmak istemezler. Bu öyle bir şey, öyle beklenmemiş, öyle birdenbire ortaya çıkıvermiş bir olay olmalı ki her şeyden çok bir kazaya benzemeli. (s. 136)

Behlül'ün, amcasının karısı Bihter'le yaşadığı aşk, ahlaki kötülüğün belirgin bir örneği olarak sunulmaktadır. Bu sebeple anlatıcının *Bu adamın ahlak anlayışı nasıldı?* (s.81) diye sorması ve Behlül'ün ahlak anlayışını peşinen nakletmesi dikkate değerdir. Böylelikle Behlül'ün ahlaki kötülüğe eğilimli oluşu henüz belirgin örnek olaylar yaşanmadan belirtilmiş olur. Açıklanan özellikleri ile Behlül devrin alafranga tiplerinden pek de farklı değildir ve ahlaken kötücüdür.

Bu öyle bir soruydu ki Behlül şimdiye kadar kendine karşı bile bu soruyu sormaya gerek görmemiş, zaman bulamamıştı. Bazı şeylere inancı vardı: Parayı büyük bir kuvvet olarak sayardı. İyi bir insan olmak için güzel giyinmenin başlıca şart olduğuna inanmıştı. İnsanlara karşı görevinin onlarla elinden geldiğince eğlenmek, memleketine karşı görevinin elinden geldiğince gezinti yerlerinden yararlanmak, kendisine karşı görevinin ise bu ele avuca sığmaz çocuğu elden geldiğince sıkmamak olduğunda şüphesi yoktu. (s. 82)

Romanın sonunda yalıda yaşanacak felakete tezat oluşturacak belirgin bir tablo yalının bahçesinde çizilmektedir. *Bahçenin üzerinde derin bir mutluluk sessizliği kanatlarını germiş, bu hayat köşesini bir huzur havası içinde uyutuyor gibiydi. (s. 87)* Bu tablo klasik iyi-kötü çatışmasını anımsatmaktadır. Her şeyin huzur ve mutluluk içinde görüldüğü bu tablonun ardından roman bir yıkımla sona erecek yani kötülük hâkimiyetini kuracaktır. Aynı karşıtlık olay örgüsünün başı ve sonu ile bağdaştırılarak Mai ve Siyah'ta, biraz daha belirgin biçimde kullanılmaktadır. Başlangıçta her şeyin iyi olmasına bir örnek de, bir felaketle sonlanacak romanda bu felakete sebep olan yasak aşkın başlamasına ortam yaratan evliliğin ilk yılının mutlu geçmesindedir.

Durunuz bakayım! Geçen yıl düğün ağustos sonunda değil miydi? Şu halde bu ziyafet bir yıldönümü ziyafeti olacak. Amcamla yengemin mutlu bir yılını kapayarak onlara yeniden mutlu bir yıl açacağız. (s. 119)

Buraya kadar her şey iyidir, henüz bir çatışma yoktur. İyi ve kötü arasındaki çatışma başladıktan sonra ise kazanan kötülük olur.

Adnan Bey'in yalısında, evliliğe tepki duyulmuş olsa da Nihal dâhil olmak üzere kimse Bihter'i kötü bir tip olarak kabul etmez. Yalnız evin çalışanlarından Şakire Hanım, Bihter'in evdeki varlığını, Melih Bey Takımı'nın, Adnan Bey'in ailesi ile karışmasını, Bihter ile Adnan Bey'in evliliğini başından beri içine sindiremez; onun algısında en baştan en sona dek Bihter kötüdür ve kötülüğün de kaynağıdır. Henüz Bihter kötülük ile ilişkilendirilebilecek bir davranış sergilememişken bile Şakire Hanım onun gelecekteki kötülüklerin faili olacağından emindir. Bu dayanaklı bir fikir veya

tahlil olmakla birlikte kötülüğün gerçekleşeceğine dair kişisel bir önyargıdır fakat romanın sonunda sahibini haklı çıkarır.

Bu kadın beyin başına ne belalar getirecek. Yaşarsak görürüz a... (s. 131)

Bihter ile Adnan Bey'in evliliği sonrasında öncelikli olarak Nihal'in ve evin diğer fertlerinin psikolojik acı veren kötülüğe maruz kaldıklarına dair düşünceleri aktarılmaktadır. Oysa Bihter de kendi açısından, özellikle evin çalışanları tarafından sevilmediğini, Matmazel ile Nihal konusunda anlaşmazlık yaşadığını ve Nihal ile ilgili meselelerden dışlandığını söyleyerek bir bakıma psikolojik acı veren kötülüğe maruz kaldığını düşünmekte ve bunu ilk defa olarak kır gezintisinde dile getirmektedir. Bu dile getiriş ise samimi bir paylaşımdan ziyade Matmazel'e gizli bir uyarıdır. Bihter ile Nihal'in arasındaki kötücül iletişim ise, herhangi bir ahlaki kötülük sebebiyle veya ikisinin kişilikleri ile ilgili uyumsuzluklarla değil bir genel kötü kabulü olarak üvey anne kalıbı ile açıklanmaktadır.

-Matmazel! Nihal'in nesi vardı rica ederim? Siz ki her sırrını bilirsiniz.

Bu senin tonunda saklanamayan bir kavga kokusu vardı ki Mlle de Courton'un duyarlılığından kaçmazdı.

(...)

Benim daha çok ilgimi çekiyorsunuz Matmazel. Ben Nihal'in duygularına bilmekte, anlaşılabilir herkesten sonraya kalıyorum. Bir süreden beri onda öyle ufak tefek şeyler, hele bu sabaktan beri öyle anlaşılabilir küskünlükler görüyorum ki... İnanır mısınız Matmazel, size bir şeyi açıkça söyleyeyim evin içinde çocuğun zayıf sinirlerinden yararlanmak isteyenler var.

Bihter'in gülümsemesine daha çok kuvvet geliyordu:

-Sözgeleşi aleyhimde olmaları şüphesiz bulunan bütün o hizmetçiler... Bilirsiniz ki, Nihal'i sevmek, kendimi on sevdirmek için mümkün olabilenin fazlasını ben yaptım. Hala da yapıyorum değil mi Matmazel?

Mlle de Courton ile Bihter arasında böyle bir sohbet ilk defa olarak geçiyordu. Birden ihtiyar kız kendisini bir üvey ana ile kızı arasında güç bir durumda buldu. Bugün şurada, bu kır gezintisinde, şu top oyunu karşısında geçen bu konuşma ile artık evin içindeki durumunun değiştiğini sezdi. Kendisi için dayanılması zor bir hayat başlamış olacaktı. Nihayet o korkulan şey bir yıldan beri geciken ama meydana gelmesi önlenemeyecek şey sonunda işte başlıyordu. Bihter'le Nihal birbirini tırmalamak ihtiyacıyla kaşınan tırnaklarını çıkarıyorlardı. İhtiyar kız kendi kendine: "Kabahat kimde? Hiç! Olayın kendisinde... Üvey ana ile kız! Ama bu, insanların hayatıyla birlikte başlamış bir komedyaya ya da bir tragedya. Bihter'le Nihal arasında bu oyun nasıl bitecek? Korkarım ki biri için komedi, diğeri için trajedi. (s. 139)

(...)

Şimdiye kadar aralarında zarafete aykırı bir küçük söz, bir ufak hareket geçmemiş olmakla birlikte ihtiyar kızla genç kadın birbirlerini hiç sevmemişlerdi. Mlle de Courton, herkesi seven yaradılışına karşılık, Bihter'le ilişkilerinde kendisini ürktüren bir şey sezer; bu kadının kendisini sevmeyişini anlardı. Bihter'in Nihal'i istediği gibi idare edebilmesi konusunda Matmazel'in varlığını bir engel saydığı şüphesizdi. Mürebbiye, bu çocuğu, yaşlı kız kalma acısının tek neşesi, kısır ömrünün tek çiçeği görmeseydi zavallı ruhunun ana olamayan sonsuz yarasına Nihal'in sevgisinden

avunma damlaları serpilmeseydi ta bu evlenme tasavvurunun başlangıcında hepsini orda kendi hallerine bırakacak, buradan kaçacaktı. Ama o zaman, Yarabbi! Nihal, kimsesiz, bu fırtınanın içinde elleri bir tahta parçası bile bulamayarak, ne yapardı? Nereye tutunur, şefkatli bir göğse dökülmek isteyen yaşlarını nereye serperdi? (s. 140)

Bu düşüncelerin açık edilişi aynı zamanda Bihter ile Nihal ve Bihter ile Matmazel arasındaki ilişkilerin artık tamamıyla iyi olmayacağını işaretidir. Aslında bu ikili ilişkilerde tarafların tavır, fikir ve duyguları hiçbir zaman tamamen iyi olmamıştır ancak birbirleri hakkındaki kötü fikirlerin ve hislerin gizlendiğini söylemek mümkündür. Yani kötü vardır ancak iyi ile gizlenmektedir. Yine de tam zıttı olan iyi, kötüyü ortadan kaldırmaya yetmemiş, kötü ilk uygun ortamda galip gelmiş, söz konusu üç kişi arasındaki ilişkiler de bozulmaya başlamıştır. Bunun bir durum kötülüğü olduğundan bahsetmek daha uygun görünmektedir zira herkes kendi yaşadıkları bakımından psikolojik kötüye maruz kaldığını düşünmektedir. Oysa kötülüğün faili olan ve kötülüğü iradi ve bilinçli olarak eyleme geçiren bir kötü tipten bu noktada bahsetmek imkânsızdır. Bilakis kötülük, tüm bu gerginliğin başlatıcı sebebi olarak görülen olaya yani evliliğe yüklenir gibidir.

Üvey analık meselesi, Bihter için de kötücüdür; Bihter, özellikle Nihal'e annelik yapmaya çalışmaktan ama sevgisinin ve çabalarının karşılığını görmemekten dolayı da mutsuzdur ve bu durumda Nihal'in tavırları sebebiyle kötülüğe maruz kaldığını düşünmektedir. Bihter ile Nihal'in ilişkisinde tipik bir üvey ana kötülüğünden bahsetmek mümkün değildir ama ikisinin de birbirlerini kötülüğe maruz bıraktıklarını düşünmeleri aralarındaki bu bağdan kaynaklanmaktadır.

Bihter, mutlu geçen bir yılın ardından, yalnız kalma ihtiyacı duymaya başlar. Bu yalnız kalma ihtiyacının altında, evliliğinde bulamadığı aşkın arayışı yatmaktadır. Yani aslında Bihter mutsuzdur ve Nihal'i, Matmazel'i, evin çalışanlarını hatta Firdevs Hanım'ı psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakan olay olarak evlilik, tüm bunların içinde yaşamakla birlikte, beklentilerini karşılayamayan Bihter'i de belki diğerlerinden daha fazla kötülüğe maruz bırakmaktadır. Bu demek olur ki Bihter, ahlaki bir kötülüğün faili olsa da kötü kadın tipi olarak kurgulanmamıştır. İnsani sebepleri, arayışları, beklentileri ve mutsuzlukları vardır. Bu bakımdan Bihter, evliliğinin ilk yılından itibaren çeşitli anlamlarda zaman zaman farklı algılarda kötülüğün faili ya da sebebi/kaynağı olarak görülse de aynı zamanda kötülüğe maruz kalan bir kadındır. Bihter'in ruh halini vurgulamak için ateş sembolünün kullanılması dikkate değerdir. Mecazen ateş, yanmak, üzülmek anlamında kullanılmaktadır ve çağrışımları bakımından ikisi de kötüdür.

Şimdi başını soğuk bir yere dayamak, bu soğuk havayı böyle içmekte devam etmek, üşümek, evet, bir kış yağmuru altında çıplak kalmış kadar titreye titreye üşümek istiyordu. Ah! Böyle üşüyebilse! Bir serin rüzgârın dokunuşundan sonra bulunduğu ateşe, başının, ciğerlerinin bütün varlığının ateşine bu üşümek iyi gelecek zannediyordu.

Kalplerimizde bazı bozukluklar vardır ki vücudun tamamıyla dokularına geçişmedikten sonra bilinmeyen gizli hastalıklara özgü bir aldaticılıkla kendisini göstermeden, zararlarını haber vermeden, bir iç yangın dumansızlığıyla yanar, yanar. Bu bir ateştir ki, esasını bilmeyiz. Varlığından haber alamayız. O yavaş yavaş, görevinden emin, devam eder. Sonunda bir gün birdenbire, bir hiç, bir dakikalık bir belirti, bize gösterir ki, kalbimizde bir yangın var. Nedir, nereden doğmuştur? Bu yangın nasıl serseri bir rüzgârın kanatlarıyla düşerek orasını tutuşturmuştur, bilemeyiz. (s.145)

Bihter'in içinde bir ateşin yanması ile açıklanan mutsuzluğu, arayışları ve yalnızlık hissi, Adnan Bey'e de soğukluk olarak yansır. Bihter bu soğuklukta bilinçli olarak ona zarar vermek istemez yani ortada istemli bir kötülük yoktur ancak Adnan Bey de evliliğinin başından beri ilk kez psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalır. Bihter'in bu soğukluğunun belirgin bir sebebi yoktur ama Bihter'in de psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kaldığı *gizli bir kalp hastalığı* ifadesinden anlaşılabilir. Bihter'in hem içinde bulunduğu durum, hem soysal konumu hem de bir anlamda mecbur olunan evlilik, kötülüğün doğması için koşullar yaratmış sayılabilir. Bihter, kendisinde bahsi geçen sıkıntıları fark ettikten sonra Adnan'dan soğur ve onunla yaşadığı hayat, gözüne kaçmak, gizlenmek istenen bir hayat gibi görünür; Bihter artık Adnan ile evli olmaktan mutlu değildir. Bu evlilik, artık onun için de kötüdür.

Bu gece, bu dakikada vücudunda bir şey ayaklanmış, bu adamın kollarının arasında kalmamak istemişti. Firketeleri düşmüş, uzun saçlarının gür dalgaları onun hala kaçınmak isteyen dudaklarını doymaz bir öpücükle kilitleyen kocasını örtüyor, sanki bu karanlık odada, bu genç kadınla bu yaşlı adamın öpüşünü daha karanlık bir gece içinde saklamak istiyordu.

İkisi de, biri karşı koymasından, diğeri sarkıntılığından utanmış, hiç konuşmayarak bakıştılar. Bu boğuşmaktan sersemlemiş gibiydiler. (s. 147)

Bihter Adnan Bey'in bu tavrından sonra ona kırılır ve odalarını ayırır. Onunla evlilik hayatını sürdürmek, mutsuzluğunu arttırmaktadır. Aralarındaki bu olaydan sonra artık her ikisi de birbirleri tarafından kötülüğe maruz bırakıldıklarını düşünmektedirler. Bihter için kötülük, aşkın eksik olduğu bu evliliği sürdürmeye mecbur olmak ise Adnan Bey için kötülük de sevildiğinden emin olamamaktır.

-Beni kırdınız! Bilseniz, ne kadar yorgun, ne kadar dinlenmeye muhtacım!

Adnan Bey yine yaklaşmış, karısının ellerini okşayarak soruyordu:

-Beni affettin değil mi? Söyle bakayım...

Sonra kulağına sokularak:

-Bilsen seni ne kadar seviyorum! Sen de beni seviyor olsan, bundan emin olmak mümkün olsa... (s. 147)

Adnan Bey ile Bihter'in evliliği pek çok kişi için kötücül iken ilk kez ikisi için de kötü anlamlar yüklenmiş olur. Bihter için, bu kötülük algısını değiştirecek olan şey ise Adnan ile eş değil sadece dost olmaktır. Bihter'in bu durumu göz önünde bulundurulduğunda, yaşadığı mutsuzluğun yanında istemediği bir evliliği yürütmeye mecbur olmak da bir çeşit kötülüğe maruz kalma durumu doğurmaktadır. Bihter'in asıl acısı Adnan'a âşık olmamaktır. Aslında romanın en belirgin kötülüğü olarak kabul edilebilecek yasak aşk da kaynağını bu evlilikteki aşk eksikliğinden almaktadır. Bihter'in ruh halindeki değişimi fark etmesi ile beraber, ilk yılı mutlu geçtiği varsayılan evliliğin de bir hata olduğu düşüncesi ortaya çıkar. Bihter'in düşünüşünde de asıl kötülük, gerçektir ve Bihter bu gerçeği görmezden gelerek evliliğinin ilk yılını mutlu gibi geçirmiştir. Ancak gerçek, Bihter tarafından idrak edildiğinde kötülüğün varlığı ve hâkimiyeti de idrak edilmiş olur. Aşağıdaki bölümler, evliliğin başından beri, kendisine bile itiraf etmemiş olmasına karşın Bihter'in maruz kaldığını düşündüğü kötülükleri yansıtmaları bakımından önemlidir.

Ama bu gece ne oluyordu? Bu mücadele ile alın öpücük o boğuşularak kadınlığından zorla koparılan aşk sadakası... Kocasını, evet onu birden üşütmişti. İşte şimdi üşüyordu. Ama bu, insanı iç açıcı, dinlendirici dalgalarla saran bir üşüme değil, hasta eden acı veren bir üşüme idi.

Bu gece, şu dakikada ona adeta acı vererek ortaya çıkan bu gerçek, evliliğinin ta ilk günlerinde başlamıştı. Bu adamın ilk dokunuşunda bütün gençlik aşkının emellerini almak için açgözlü öpüşlerle yüzüne gözüne sürünen dudaklarında bedeni bir ayaklanmayla ürpermiş, bir sinir titreyişi içinde bu evlenmenin kendisi için hep böyle titretecek dakikaları olacağını sezmişti. Bunlar öyle dakikalardı ki her türlü muhakeme dayanıklılığına, kalbin güçlü kararına karşı yener, acımasız anlamı gittikçe sağlamlaşan titreyişlerle vücudunu sarardı.

Kocasının kollarında gözlerini kapamak, kendisini ve onu görmemek, bu sevişme saatlerini onunla beraber yaşamamak isterdi. Hayır istemezdi. Bunun tersine, isterdi ki, ona vücudunun gençliğiyle beraber, kalbinin emellerini de versin. Ama kendisini bundan meneden bir şey vardı: Öyle bir şey ki kolları arasındayken bütün vücudunda bir kaçınmak, bir erimek, hemen orada, o dakikada ölmüş bulunmak isterdi. Bunu yenemiyordu.

Bir süre bu duyguyu çözümlenmek, bu titreyişlerin altında saklanan korkunç gerçeği görmemek istedi. Bu sevişmelerden kırılmış, sanki tazeliğinden bir şey eksilmiş, hayır öyle de değil, daha doğrusu kirlenmiş bir dağınıklığı duyarak çıktıkça, düşünmemek için vücudunu, kafasını susturmaya çalışırdı.

Ama onun öpüşlerinden kalan tırmalayıcı izler, hele dudaklarının yanında bir köşe vardı ki sanki sızlardı. Sonra bu sevişmelerin ateşleri arasında verilmiş öpücüklerden, kendi dudaklarının aşk sadakasından orada günlerce üşüyen bir şey kalırdı.

Bu sevişme acısını burada, bu odada duyardı. Buradan başka yerlerde alınıp verilen öpücükler onun için bir dostluk samimiyetinden başka bir anlam taşımadı. Ama burada onunla yalnız kalıp da ona sade bir dost değil, hayatının bütün aşk kitabı beraber okunacak bir koca gözüyle bakmak gerekince ürkerdi.

Onun dostuydu, evet... Bu adam için kalbinde derin bir saygı hatta sevgi vardı. Ama bütün ruhunu ona verebilen bir kadın olamıyordu. Bu odadan başka yerlerde onu seviyordu. Berber gezerken, aşağıda o küçük odada otururken, hatta onun odasında, evet, şu yanı başlarındaki odada; Bihter'de bir sokulmak, elinden geldiğince yakınında bulunmak isteği uyanırdı. Arada bir başını omzuna kor ya da bir çocuk sokulganlığıyla dizine yatardı.

Bütün evlilik hayatı böyle geçseydi, onu lekesiz, arızasız bir sevgiyle sevecek, mutlu olacaktı. Ama ondan fazla bir şey, sevgi değil, aşk isteniyordu. Kendisini tamamıyla haksız, acımasız bulmakla beraber, bu aşkı veremiyordu. O zaman bu aşk, bu verilmeyen, verilemeyen aşk, kendisinden karşı gelinemeyen bir hakla alındıkça, vücudundan, kalbinden bir şeyin zorla koparıldığını sanır, ağlamak, bağırarak, acısından kıvrılmak isterdi.

Demek kendisi için evlilik buydu; aşk bundan ibaret olacaktı. Aşk her zaman, ondan böyle zorla alınacaktı ve o ruhunun gerçek aşkını vermiş olmayacaktı. Gerçek ruhuna sahip olacak bir öpücük, dudaklarını araştırıp bulmayacaktı. Kendisini üşüten bu öpüşlerden başka bir şey görmeyecekti. Hep böyle olacaktı; her zaman, her zaman...

Artık açıkça söylemeliydi: İşte bir yıldan beri bu gerçeği görmemek için gerekli görülen uğraşmalar onu daha çok yormuş, daha çok ezmişti. Evet, açıkça söylemeliydi, hep böyle olacaktı. (s. 148-149)

Hemen oraya yatağının yanındaki alçak yer iskemlesine oturmuş, dirseğini dizine dayayarak, başı elinde düşünüyordu. Şimdi bu evliliğin bütün kötü yönlerini küçük küçük hiçlerden meydana gelerek onu sıkacak bir toplam meydana getiren şeyleri kendi kendine sayıyor; artık bir kere o gerçeği söyledikten sonra ona kuvvet verecek, süsleyecek ve daha çok acıklı olaya benzetecek sebepler bulmaya çalışıyordu. (s. 150)

Bihter'in roman kişileri arasında kötü rol üstlenenlerden olması bir bakıma onun, içine sonuçlarını pek düşünmeden girdiği düzenin kendi ihtiyaçlarını karşılayamaması ile ilgilidir ve bu durumda Bihter kötülüğün bilinçli faili değildir, daha ziyade istediklerini bulamamış, ihtiyaçlarını karşılayamamış ve kendi algısında kötülüğe maruz kalmış bir kadındır. Onun tek belirgin kötülüğü ahlaki alandadır, kocasını aldatmasıdır. Bu kötülüğün altında yatan sebepler ise insani ihtiyaçlar ve doğuştan gelen bir takım etkilerdir. Bihter, roman boyunca asla tekdüze bir kötü kadın olarak çizilmez, bilakis ahlaki bir kötülük işlememek için direnir, kocasını aldatırken de vicdanen rahatsızdır ve acı çekmeye devam eder. Bu noktada kötü olan yalnız Bihter'in davranışı değil bu davranışı hazırlayan tüm değişkenlerdir. Bihter, maruz kaldığı veya maruz kaldığını düşündüğü psikolojik kötülükler sebebiyle ahlaki kötülüğün faili olur.

Bihter başta namuslu bir kadındır ve namuslu kalmak için çırpırır; ne var ki içinde bulunduğu koşullar ve yaratılışındaki bir eğilim, onu önüne geçilemez bir zorunlulukla, kocasını aldatan bir kadın yapar. Bu gelişim hep, neden-sonuç ilişkisine göre yürütülür ve Uşaklıgil özellikle psikolojik nedenler üzerinde durarak bu kaçınılmazlığı belirtmeye çalışır. Üç aşamadan geçer Bihter: 1) Genç kızlık emellerine kavuşacağı umuduyla zengin Adnan Bey ile evlenen ve görevini yapmaya çalışan Bihter. 2) Hayal kırıklığına uğradığı için mutluluğu yasak bir sevgide bulan Bihter. 3)

Bıkıldığını ve terk edildiğini anlayarak kıskançlıkla boğulan ve intikam için her şeyi yıkıp intihar eden Bihter.⁸¹

Bihter'i evlilik hayatı içinde çok yoran ve psikolojik olarak ahlaki kötülüğe hazırlayan sebeplerden en önemlisi Bihter'in Adnan Bey ile karşılanamayan aşk ihtiyacı olarak kabul edilebilir. Bir başka önemli sebep ise Nihal'in ve ev halkının onu hiçbir zaman gerçek anlamda kabullenememesi ve ona karşı düşmanca duygu ve tavırlarıdır. Bihter, Bülent ile iyi vakit geçirdiğinde bu durum Bülent için bir kabahat olur. Nihal ile ilk zamanlar olumlu gibi görünen ilişkileri Nihal'in özellikle kır gezintisinde dile getirdiklerinden sonra açık şekilde düşmanca bir hal alır ve Bihter, Nihal için daima bir üvey ana olacağını bilir.

Artık üvey analık görevinden de sıkılıyordu. İşte bir yıldan beri Nihal'le dostluk için devamlı bir mücadele içinde yaşamıştı. O Nihal'i seviyordu ama bu kızın kendisinin tamamıyla sevmeyeceğinden emindi. Biliyordu ki, Nihal yalnız bir defa duygularını çözümlenerek kendisine kalbinde ayrılmış sevginin zorla verilmiş bir sevgi olduğuna, şu sevdiği kadının sevilmemesi gereken bir üvey anadan başka bir şey olmadığını anlar anlamaz o zamana kadar türlü uğraşmalarla kurulabilen samimiyet binası birden yıkılacaktı. Ve onun yerine de artık bir daha doldurulmaz bir uçurumun boşlukları açılacaktı. Evet, yalnız bir küçücük olay bile ikisinin arasındaki her şeyin kırılmasına sebep olacaktı. Olayların gereğiyle bu iki kalp birbirine düşman olmaya mahkûmdular, henüz olmamışlardı. Belki bir süre daha olmayacaklardı ama bir gün böyle bir olayın meydana gelmesi muhakkaktı. (s. 151)

Bir süreden beri Nihal'de artık dostluğa son vermek için bir acele, şüphesiz kendisini sıkan bu barış halinden çıkarak açık bir savaşa yol açacak bir sebep bulmaya yeter bir arzu seziyordu. Bugün dostluklarının son günü olacağından korkmuştu. Sabahtan akşama kadar Nihal kendiliğinden ona bir kelime bile söylememişti. Eğer evde bir dakika soğukkanlılığını kaybetse demek yarından tezi yok artık bir cehennem hayatı başlayacak, bu çocukla savaşmak gerekecekti. Buna yol açmamak için kendisini tutmaya, bu gizli savaşın bütün üzüntülerine katlanmaya mecburdu. Onun fedakârlıkları anlaşılmayacaktı. Hatta etrafında bunu takdir edecek kimse bulunmayacaktı. Skine Nihal'in en haksız hırçınlıklarından, en sebepsiz ağlamalarından o sorumlu olacak, herkes dudaklarını bükerek düşmanca ona bakacak, Şakire Hanım'ın yine başağrıları tutacaktı.

Şimdi Şakire Hanım'ı alnını sıkan yemenisiyle karşısında kınayan somurkanklığıyla görüyordu. Daha sonra Şayeste, Nesrin; hanımsız evde hep açıkça belirtilmeyen bir umutla yaşayarak ikinci hanıma sonu gelmez bir düşmanlık besleyen bu kızlar hatta evin içinde ondan hep korkulacak bir yaratık gibi kaçınan Cemile, birer düşmandan başka bir şey değildi. Bunlar, yarım bırakılan cümleleriyle, gözlerinin kinli bakışlarıyla, sessizlikleriyle, her şeyleriyle, Nihal'in etrafında bir soğuk daire çeviriyorlardı ve o, işte bir yıllık uğraşmaları sonucunda bu daireyi geçerek Nihal'i tamamıyla kendine bağlayamamıştı.

Yalnız Bülent'le dost idiler. Onların ikisini birleştireni dost eden bir şey vardı: Gülmek...

⁸¹ B. Moran, a. g. e., s. 95.

Bu noktada birleşmişlerdi ve onunla her zaman dost olacaklardı. Ancak bu dostluk Bülent için bir kabahat olacaktı. Çocuk evin içinde kimseye, hele ablasına onu bir anne kadar değilse bile herhalde bir üvey anadan daha çok sevdiğini açıkça söyleyemeyecekti. (s. 152)

Nitekim Bihter, bu düşüncesinde haklı çıkar; Nihal, Bihter ile Bülent'in yakınlığından acı duyar, onun için bu yakınlık kötücüdür. Bunun da ötesinde Bülent'in Bihter'i anne kabul etmesi ve onu desteklemesi Nihal için tam bir psikolojik acı veren kötülük örneğine dönüşür.

-Bülent biliyor musun? Evde yeni bir olay var: Şakire Hanım'la Cemile gittiler.

Bülent omuzlarını kaldırarak:

-Biliyorum! Beşir'den haber aldım. O da annemle uğraşmasaydı.

Nihal, isteği dışında bir hareketle Bülent'in defterini itti. Bugünün en büyük yarasını Bülent'in bu sözü açmıştı. Nasıl? Demek o kadını haklı buluyordu öyle mi? Annesi! Ama onu büyüten, ona bakan, ta doğduğu günden beri ona annelik eden Şakire Hanım'dı. Bunun mükâfatı işte bu sözdü öyle mi? Annesi! O kadın... (s. 172)

Nihal'in Bihter'i kötü algılamasının tüm hallerinde olduğu gibi burada da esas mesele Nihal'in Bihter tarafından bilinçli olarak yalnızlaştırıldığını yani Bihter'in planlı bir kötülüğü uygulamakta olduğu fikridir.

Demek gidiyorlardı. Hep böyle gideceklerdi. İşte Bülent de gitmemiş miydi? Bütün bu etrafındakiler gidecekler de yalnız o mu kalacaktı? Bir kişi, dostsuz, arkadaşsız, koruyucusuz, yapıyılmaz... Ama bu kadın, Yarabbi! Nihal'in sevdikleri ne yapıyorlardı ki, hep böyle kollarından tutulup sokağa atılıyorlardı? (s. 167)

Bihter, Nihal'le birbirlerinden uzak gibiydiler. Şakire Hanım'ın ayrılışından sonra aralarına artık saklanmak mümkün olmayan bir kin girmişti. Nihal ondan hep kaçıyor. Şimdi Nihal babasından da kaçıyor. Evin içinde hemen herkese karşı çehresinde küçük dargınlıklar seziliyordu. (s. 199)

Aslında Nihal'in kötülük algısı, sevdiklerini paylaşmak zorunda kalması ile ilgilidir ve Bihter'in belirtilen veya sezdirilen hiçbir davranışı Nihal'i yalnız bırakmaya ona bilerek kötülük etmeye yönelik değildir. Bihter, hiçbir zaman, tipik ve kötüyü üstlenen bir üvey ana tipi olmaz, o yalnız Nihal'in nazarında bu tipe yakındır ve kötüdür. Nihal, sevdiklerinden onu uzaklaştırmanın ve onu yalnız bırakanın üvey anası Bihter olduğundan ve dolayısıyla onun kötü olduğundan emindir. Nihal, evvela maruz kaldığı tüm kötülüklerin sebebi olarak belki kader kavramı ile de karşılanabilecek hayatı görür ve onu bir canavar olarak sembolleştirirken asıl kötülüğü kendilerini bu canavara teslim eden Bihter'e yüklemekten vazgeçmez.

Bülent'in okul meselesi ortaya çıktıktan sonra babasından hep böyle hayatla ilgili nutuklar işitmişti. Hayat... Hayat... Bu ne demektir? Hayat, o kadar kötü bir şey miydi? Minimini kafasında hayat, bir biçim ve görünüş alıyor, uzun yırtıcı tırnaklarıyla korkunç yakıcı gözleriyle heybetli bir canavar oluyor; sonra insanlar, şaşırmış, çıldırılmış, bu canavarın tırnaklarından kurtulamıyor, gözlerinin ateşinden kaçamıyorlardı.

İşte annesini bu hayat almış, yine bu hayat babasını değiştirmişti. Sonra yine o, hep o, Bülent'i tırnağına takmış, ta uzaklara atmıştı. Muhakemesinin bütün bu hükümleri bir aralık bir noktaya saplanıp kalıyor ve kendi kendine: "Eğer o gelmeseydi hayat bizi rahat bırakacaktı" diyordu. (s. 162)

Nihal, bir müddet Bihter'e karşı olan olumsuz hislerini gizler. Ama en başından itibaren Bihter onun için kötüdür. Sonunda, Bülent ile Nihal'in odalarının ayrılmasından sonra –ki romanda odaların ayrılması artık çocukların yaşlarının bir gereği olarak yansıtılmaktadır- böyle düşündüğünü Bihter'e de itiraf eder. Daima yalnızlaştırıldığını ve böylelikle kötülüğe maruz kaldığını düşünse de bir bakıma bu davranışı ile Nihal, Bihter'i psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakandır.

Bunlar hiçbir şey için yapılmıyor, yalnız beni amaçlayarak yapılıyor, anlıyor musunuz? Bu evin içinde artık fazla gelen kızı kahretmek için yapılıyor. İtiraf etseniz ya! Niçin saklıyorsunuz sanki? Siz beni herkesten uzaklaştırmak, yalynız bırakmak istiyorsunuz. İşte geldiğinizden beri bunu gerçekleştirmek için çalışıyorsunuz. (...) Ben sizi hiçbir zaman sevmedim, sevemedim. Sizden nefret ediyorum, işitiyor musunuz? Sadece nefret! (s. 232)

Nihal, sonrasında Behlül'ün kendisi ile konuşması neticesinde hem Bihter'e haksızlık ettiğini hem de bu davranışı ile babasını üzmüş olduğunu kavrar. Bihter'e haksızlık ettiğini düşünse de ona kendisini kötü hissettiren asıl şey babasını üzmüş olmasıdır. Bu davranışı ile Nihal, yalnız kötülüğe maruz kalan olmaktan çıkar, niteliksiz de olsa bir psikolojik kötülüğün faili olur. Bu durumu fark ettiği zaman ise kendisi de üzülür ve böylelikle o da psikolojik bir başka kötülüğe maruz kalır. Yani Nihal'in, Bihter'in eve gelmesinden sonra yaşadıklarının tamamında döngüsel bir kötülükten bahsetmek mümkündür.

Kendisine ilk defa olarak söylenen bu şey o kadar beklenmeyen, o kadar umulmayan bir şeydi ki onu sersemletmişti. Kalbinde bir damar kopuyor gibiydi. Demek o, babasını üzüyordu. Evet, bu doğru olmalıydı. Nasıl olmuştu da bunu kendisi düşünememiş ev şimdiye kadar hiç kimse ona bu gerçeği söylememişti? Birden kendini korkunç bir cinayet işlemiş olmak töhmetiyle gördü: Babasını üzmüş olmak... Evet, evet, bu böyleydi, böyle olmalıydı. Şimdi ne yapacaktı? Ne yapmalıydı ki her şeyi unuttursun, her şeyi affettirsin? Şüphesiz artık Firdevs Hanım'ın gelmesine ses çıkarmayacaktı, artık Bihter'le uğraşmayacaktı, ama evvelkileri nasıl unutturacaktı?

Behlül'ün söylediklerini dinlemiyordu. Bihter'le geçen şeyleri birer birer hatırlıyordu. Kendisini bu konuda çok haksız buluyordu. Nasıl kuver bulmuştu da bunları yapmıştı? (s. 244)

Nihal'in yalnızlaştırılması, Matmazel de Courton'un evden ayrılması ile devam eder. Nihal, bu mesele ile ilgili olarak da Bihter'i suçlar ama aldığı karar gereği bu konuda söz söylemez. Nihal, bir kez daha kötülüğe maruz kaldığını düşünmekte ve bu kötülüğün faili olarak Bihter'i görmektedir. Onun için bir başka acı, Adnan Bey'in, Nihal'in fark ettiklerini fark edemiyor olmasıdır. Kısa bir süreliğine de olsa psikolojik

ve niteliksiz bir kötülüğün faili olan Nihal, bir kez daha kötülüğün farkında olan ama onunla mücadele etmeyen, ona maruz kalmayı kabul eden algısına geri döner.

Nihal, kendi kendine; “Zavallı, ihtiyar kız!” diyor ve bir nakarat gibi içinden tekrarladığı bu cümlelerin arasında düşünüyordu: Düşünüyordu ki, onun artık yorulduğundan bahsederek memleketine dönmek istemesi bir masaldan başka bir şey olamazdı. Bihter’in ona karşı hiçbir zaman tamamıyla saklanmayan bir düşmanlığı vardı. Nihal’in bütün huysuzluklarına o bir kışkırtıcı olarak düşünülüyordu. Kaç kereler Bihter bunu ihtiyar kıza dolaylı olarak anlatmak istemişti. Onun evdeki varlığı Bihter’i rahatsız ediyordu. Şüphesiz bu, onun tarafından düzenlenmişti. Sonunda bir gün kocasına: “Bu kadından beni kurtarın.” demiş olacaktı. O zaman zavallı kızın yıllarca süren bir dakika bile ara verilmeyen fedakârlıkları unutulmuştu. Bu evin rahat ve dirliği onun artık Nihal’i yalnız bırakmasıyla mümkün olabileceği kendisine anlatılmış olmalıydı. Bu durum örtülü bir dille kendisine anlatıldıktan sonra da, iyilikbilmez bir hizmetçi alçaklığıyla kovulmuş olmamak avuntusu vermek için ihtimal onun müsaade istemesine imkân vermişlerdi.

Ya bu adam Yarabbi! Ya bu baba nasıl görmüyor, sezmiyordu ki, kızının elinden bütün sevdikleri böyle birer birer alındıktan sonra o yaşayamayacak, evet, böyle yapıyınız yaşayabilmek için artık kuvvet bulamayacak. (s. 249)

Aslında Adnan Bey de, Nihal’in Bihter’e karşı olan pek çok davranışını haksız bulurken, Matmazel de Courton’u evden göndermekle hata ettiğini, bu davranışı ile Nihal’i kötülüğe maruz bıraktığını düşünür ve bu sebeple kendisi de acı çeker. Esasen, mürebbiyenin evden gönderilmesi bir simge olur, bunda hata ettiğine dair bir kuşku duyması ile Adnan Bey, ilk defa olarak Nihal’i davranışlarında haksız görerek, onun sıkıntılarını fark etmemiş olarak kızına kötülük edip etmediğinden de kuşku duyar.

Ama sonunda bu sabah darbeyi vurduktan sonra şimdiye kadar Nihal’e indirilen darbelerin iyileştirici etkisi hususunda şüphe veren bir korku, bugüne kadar aldanmış olmak, hayır aldatılmış olmak korkusu, korkunç, çok üzücü bir korku, kalbini delmiş ve ateşten iğnesinin ucuyla o kalbin ters bir köşesinde, bir ölü duygusuzluğuyla susan damarı, babalık damarını bularak yakmış, sızlatmıştı.

Yoksa kızını öldürüyor muydu? (s. 269)

Nihal’e göre Bihter, iradi ve planlı olarak sürekli kötülük yapan bir kadındır ama romanda çizilen Bihter karakteri, Nihal’in bu algısını destekleyecek bir üvey anne tipinden uzaktır. Zaten roman da bir üvey annenin kötülükleri üzerine kurulmamıştır. Nihal, Bihter ile ilgili fikirlerinin hepsinde tamamen haksız olmamakla birlikte aşırı hassas ve gerçekçilikten uzak düşüncüler ortaya koymaktadır. Bihter, Nihal’in algısında biçimlendirdiği gibi, planlı, hesapçı bir kötü kadın tipi değildir.

Öte yandan Bihter’i, başından beri hesaplı hareket eden, kendi çirkin amacı için hizmetçilere yol veren ahlaksız bir karakter olarak görürsek trajik bir yanı kalmaz. Başına gelenleri hak etmiş bir kötü kadın olur. Oysa Bihter yavaş yavaş, istemeye

istemeye, direnmesine rağmen düşer ve ancak ondan sonra mürebbiyeyi savmak gibi oyunlara girişir.⁸²

Böylelikle Bihter, aslında evliliğin verdiği tüm görevleri yerine getirmeye çalışırken ve özellikle Nihal konusunda olumsuz bir davranış sergilememişken psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalmaktadır; sevilmemekte ve kabul görmemektedir. Bu sevilmeme, istenmeme ve kabul görmeme hali Bihter’i yalnızlaştırır ve onda bir maruz kalma psikolojisi oluşturur. Zamanla, çalışanların evden ayrılmasında, doğrudan değilse de dolaylı olarak sorumluluk alır. Adnan Bey ile olan ilişkisinde de beklentileri karşılanmayan, sürekli bir aşk ihtiyacı ile üzülen Bihter, bu sebeplerin birleşimi ile yaşayacağı yasak aşkı kendisi için haklı kılan sebepler üretir ve maruz kaldığını düşündüklerinin etkisi ile kendi mutluluğunu arayarak ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışarak ahlaki bir kötülüğün faili olur. Bu yönüyle Bihter, tek yönlü bir kötü kadın tipi olmaktan çıkar ve Tanzimat romanında pek rastlanmayan, kötülüğün faili olan ancak bunun için insani sebepleri bulunan, sonrasında ahlaki kötülüğünün bedelini de yine kendi vicdanı ve kararları ile ödeyen karmaşık ve trajik bir kadın kahraman olur.

Bihter açısından, maruz kalınan kötülüklerden birisi de Firdevs Hanım’ın kızı olmak ve bundan da öte ona benzemek ve bu benzerlikten korkmaktadır. Korkusunun asıl sebebi ahlaken kötü olduğunu düşündüğü annesi gibi, bu benzerlik sebebiyle, düşkünleşme ihtimalidir. O, daha az güzel olmaya razı olarak babasına benzemek ister, onun için iyi olan babasıdır, annesi ise bir *yüzkarasıdır*. Buna rağmen, Behlül’le bir aşk yaşaması ve kocasını aldatması, kötülüğünün bilincinde olduğu bir ahlaki düşkünlük olarak bir parça bu benzerliği ispatlaması bakımından kendini gerçekleştiren bir kehanet sayılabilir. Bihter açısından bu durumun kötülük niteliğini arttıran bir hal alması çok korktuğu bu benzerliğin mevcudiyetini, tüm kaçınma arzularına karşın, bizzat kendisine ispatlamasıdır.

Bu anne! Hayatının devamlı bir yüzkarasıydı. İşte bugün Behlül’le şaklaşırken üzerine atılmak, “Ama artık utanınız, siz bir ihtiyar karısınız, ihtiyar, ihtiyar, anlıyor musunuz?” demek istemişti.

Evet, Firdevs Hanım’a benzemeyecekti, işte yemin ediyordu.

Kendi kendine, annesine benzememek için içinden yemin ederken aklına başka bir şey geliyordu. Ta küçüklüğünden beri Peyker’e babasına benzer, Bihter için annesine çekmiş derlerdi. Mademki bunu söylemekte herkes birlikti, demek o, annesine benziyordu. Bu benzetilmeden korkardı. Kalbinde bir şey vardı ki bu bedeni benzeyişin hayatını da etkileyeceğini sanır ve bu onu titretirdi.

---

⁸² A. g. e., s. 101.

O da babasına benzemeliydi: Peyker gibi... Biraz kumral, biraz daha geniş omuzlarla dolgunca bir vücut, kısa ve kılsız kaşlar, beyazdan çok saza yakın bir renk; işte Peyker... Şüphesiz Bihter daha güzeldi. Ama kalbi, babasına benzemiş olmak için daha az güzel olmaya razıydı. (s. 153)

Bihter, annesine benzemekten duyduğu acı ve korkunun neticesinde Peyker'i babasına benzemesinden dolayı kıskanır. Hatta ona göre kendi mutsuz ve mezara benzeyen evlilik hayatının karşısında Peyker'in mutlu ve sakin evliliği bu benzerliğin bir sonucudur. Onun mutsuzluğu ise annesine benzemekten kaynaklanan bir yazgıdır. Bunları düşündükçe Bihter, mezara benzettiği evlilik hayatından kurtulmak sevmek ve mutlu olmak, yani yazgısını değiştirmek ister. Sevmek ve mutlu olmak arzularını Behlül ile tatmin etmeye çalışması dikkate alındığında ve bu sebeple Behlül ile yaşadığı yasak aşk bir ahlaki kötülük unsuru kabul edildiğinde Bihter, bir kez daha sebepleri olan ve bu sebeplerle kendisini haklı gören bir fail olur. Artık ölmek ile karşılanan evlilik hayatının karşısında hayatta kalma içgüdüğü, yaşama arzusu olarak kabul edilebilecek sevmek, âşık olmak yer alır. Bihter'in ahlaki kötülüğü insani sebeplerle gerekçelendirilmiştir.

Tanımadığı babasına derin bir saygısı vardı. Annesine veremediği kalbini tamamıyla bu ölünün hatırasına veriyordu. Ve ayrıca bu hatırayı süslerdi: Rastlantıyla işitilmiş şeylerden, parça parça edinilmiş ayrıntılardan babasına bir hayat hikâyesi hazırlamıştı. Sonra onu Firdevs Hanım'ın elinde işkenceler içinde yaşatır; her şeyden habersiz namuslu bir koca olarak babasının evlilik hayatına trajik bir hava verir, sonunda onu müthiş bir darbe ile ezilmişlere özgü acılar içinde öldürürdü. Babasını ne kadar seviyordu! Peyker'i babasına benzemiş olmaktan basbayağı kıskanıyordu.

Ona göre Peyker, babasına benzediği için hayatında mutlu olacaktı. Kendisi ise yanlış bir evlenme yaptığından ötürü mutlu olmasına imkân yoktu. Peyker, şüphesiz mutluydu, kocasını seviyordu, aralarında mini mini Feridun vardı. İşte sakin bir aile hayatı... Onun, onun nesi vardı?

Bu soruyu kendi kendine sorarken karanlıkta ellerini kavuşturarak siyahlıklara gömülen bu odanın isfendan takımlarından, atlas perdelerinden, bütün bu gösterişli eşyadan, bir cevap bekleyerek duruyordu. Sevmek, sevmek istiyordu. Hayatında yalnız bu eksikti ama hayatta her şey bundan ibaretti: Sevmek... Evet, bütün mutluluk yalnız bununla elde edilebilirdi: Küçük, yoksul, çıplak bir oda, demir bir karyola, beyaz perdeler, iki hasır iskemle... İşte yalnız şu kadarcık bir aşk odası. Ama sevmek, yarabbi! Sevmek istiyordu. Ateşler içinde delice bir aşk ile sevecek ve mutlu olacaktı.

İşte şimdi bu gösterişli odanın zenginliği içinde siyah mermerlerle örtülü bir mezarda diri diri gömülü gibiydi. Nefes alamıyor, boğuluyordu. Bu mezardan çıkmak, yaşamak, sevmek istiyordu. (s. 154)

Bihter'in yaşama arzusu, âşık olmak, sevmek ve sevdiği adama teslim olmak, böylelikle mutlu olmak ve mezarda yaşamaya benzettiği evlilik hayatından kurtulmak şeklinde tezahür eder. Bir bakıma Bihter, kadınlığının, aşkın ve mutlu olma ihtimalinin farkına varır. Onun algısında evlilik hayatı kötü, aşk ise iyi olarak açıkça ifadesini bulur. Bihter'in âşık olmasının ahlaki kötülük ile bağdaşan kısmı ise sadece bu aşkı yaşamak için kocasını aldatmasıdır. İçinde bulunduğu kötü durumu değiştirmek için

Bihter, bir ahlaki kötülüğü tercih eder. Ancak, söz konusu andan itibaren, sonunda ne getirecek ve ne yaşatacak olursa olsun Bihter yaşamak için ihtiyacı olanın aşk olduğuna karar verir. Yaşayacağı aşkın sonunda ölecek olması ise bu yaşama arzusu ile belirgin bir tezat oluşturmaktadır. Sonunda ölecek olmasına rağmen Bihter, âşık olmuş, sevmiş ve böylelikle varlığının hiç farkında olamadığı bir ölü hayatı yaşamaktansa gerçekten yaşamış ve ölmüştür.

(...) Ama onun böyle, ruhu sarsan bir sevgiyle kavuşma ihtiyacı içinde ölmeye, can vermeye ihtiyacı vardı. İşte bu ihtiyaç şimdi bir yanıp yakılma iniltisiyle bütün benliğinde feryat ediyor, bedenine acı veren bir ateş oluyordu.

Evet, şu dakikada bu vücut; sanki bir kaza sırasında zorla elde edilen kızlığının, küçük bir avunma hoşluğu ve hafif bir neşe parçası bile bırakmaksızın verilmeyerek alınan öpücüklerin, sinirlerini ayaklandırarak derin bir acıyla sızlanan kucaklaşmaların, evet bütün evlilik hayatına ait o çirkin, zavallı sevişme hatıralarının üzüntülerini de duyuyor; bunlar kendisinden alındıktan sonra gerçek ruhunun dokunulmamışlığını, o gerçek kadın dudaklarının öpüşlerini verememekten inliyordu.

Öyle bir kucaklaşma düşünüyordu ki, onu ta benliğinin derinliklerine kadar titretsin, hırpalasın, ezsin; öyle bir aşk istiyordu ki, onun ruhunda, kendinden geçiren baygınlıklar bıraksın... Şimdi bu hayalin, kendi hayalinin karşısında ıstırabından kıvrınmamak için kendini tutuyordu. Kendisini hiç bu haliyle görmemişti. Bu hayalin kendisinden başka bir şey olmadığından şüphe edecekti. Onu güzel, pek güzel buluyor ve bu güzelliğe ağlamak istiyordu. (s. 157)

Bihter, aşkı, varlığını tutuşturacak bir ateş olarak istemektedir. Bu aşk isteğinin kendisi için artık yasak olduğunun farkındadır ama bu isteği karşılanmazsa öleceğini de düşünmektedir. Dolayısıyla yasak da olsa âşık olmak Bihter' göre artık yaşamsal bir zorunluluktur. Burada ilginç olan aslında çağrışım bakımından iyi olan evliliğin kötüyü doğurmasıdır. Aşkı ihtiyaç haline getiren ve Bihter'in aşk ihtiyacını tutuşturan, onu yaşamsal kabul ettiği bir sebeple ahlaki bir kötülük olan yasak aşka sevk eden, Adnan Bey ile yaptığı ve onun sevilmeyle, sevmekle ilgili ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalan evliliğidir. Yaşadığı ruhi karmaşaya ve aşka hayati bir ihtiyaç olarak bakmasına rağmen bu sefer de Bihter için yeni bir psikolojik kötülük var olur. Aşkın kendisi için yasak olduğunu düşünen Bihter, kocasına ihanet etmemeye karar verir ancak bu karar da onu bir çözümsüzlüğün ortasında bırakır. Böylelikle Bihter'i ahlaki kötülüğe hazırlayan şartlar ve bu kötülüğün faili olmasına rağmen maruz kaldığı psikolojik kötülük, biçim kazanır.

Genç kızlık hayatında hiç böyle bir şeyle karşılaşmamıştı. Aşk ateşinin varlığını sızlatacak bir acısını duymamıştı. Hatta genç kızlık hayatında bütün aşk rüyaları belirsiz hatlarla çizilmiş bulutlardan ibaretti. Ama evlilik hiçbirini doyurmaksızın o zamana kadar saklı kalan emelleri uyandırmış, hiçbirine çare olmaksızın, ruhunun aşk ihtiyaçlarını tutuşturmuştu. Demek evlilik bunlardı ve onun evliliği bunlardan biri değildi.

Oh, ne kadar yanılmıştı! Ona sevmek, sevmek gerekti. Sevmeyecek olursa ölecekti. Ama nasıl sevecekti? Sevmek, bu artık kendisi için yasak, olmayacak bir şey değil miydi?

Kocasına hıyanet etmek için mi evlenmişti? Bu soru korkunç bir alayla kulaklarında titreşiyordu. Ve beynini uyuşturan, kulaklarını dolduran bir uğultu arasında hep o çağırın gülümsemesiyle karşısında uzak, belirsiz gölgelere boğulmuş hayali çağırıyor, bütün varlığını ona vermek istiyordu.

Asla, evet asla hıyanet etmeyecekti. Hem ne için hıyanet edecekti? Bugün bir evlilikte bulunmayan şey, hıyanette mi bulunacaktı? (s. 159)

Bihter'in tüm karşı koyma çabasına karşın Behlül ile yakınlaşması kaçınılmaz bir hal alır. Aralarında gelişen aşkın ilk zamanlarında Bihter, Behlül için diğer tüm kadınlardan farklıdır. Yani Behlül de amcasını aldatmak suretiyle ahlaken kötü olanı yapsa da bunda planlı değildir, o da olayların esiri olmuş gibidir ve çapkın bir kötü adam tipinden daha fazlasıdır. Hiç değilse Bihter'e âşık olduğu zamanlarda Behlül, ahlaki bir kötülüğün içindedir ama aşkı konusunda samimidir, böylece onu da ahlaksız bir kötü adam tipi olarak sınırlandırmak mümkün değildir. Bihter de Behlül de ahlaki kötülüklerinin yanında hem neden-sonuç ilişkisini aydınlatacak hem de onları tip değil karakter kılacak derinliklere sahip gerçekçi roman kişileridir. Yaşadıkları aşk, yani faili oldukları ahlaki kötülük de planlanarak ortaya çıkarılmış değildir bilakis kendiliğinden ve karşı konulamaz biçimde ortaya çıkmıştır. Bu da kötülüğün hâkim hale gelmesinde insan faktörünün yanına yazgıyı ve olayların akışının önlenemezliğini ekler. Böylelikle kötülüğün tek sorumluları Bihter ve Behlül olmaktan çıkar, hayatın tüm değişkenleri, olayların akışı, bir araya gelen insanların birbirlerinin hayatları üzerindeki etkileri, bir sonuç olarak görülen ahlaki kötülüğün sebepleri arasında yerini alır.

Artık ayağa kalkmıştı. Behlül de elinde şekerleme kutusuyla ayakta ona bakıyordu. Karanlıkta birbirlerini tam göremiyorlardı. Yalnız geniş geniş soluduklarını duyuyorlardı. Bugün şurada en umulmaz biçimde o zamana kadar birbirlerine karşı açıklık kazanamayan durum birdenbire belirli bir hale gelivermişti. Bir saniye içinde Behlül o kadar ileri gitmişti ki artık geri dönmek mümkün değildi. Yine bir saniye için uzun bir muhakemeye zaman buldu: "Ne için geri dönmeli?" diyordu: "Bütün hayat benim için Bihter'in ayaklarına dökülen o resimlerle, satın alınan bu ilişkilerle mi geçecek? İşte bir kadın ki beni seviyor, henüz sevmiyorsa bile yarın sevecek. Evet, bir kadın ki her ne olursa olsun beni ya da bir başkasını sevecek... Şu halde niçin beni sevmeyip de başka birini sevmesine müsaade etmeli?"

Şimdiden onun başka birini sevebilmesi ihtimalini düşündükçe müthiş bir kıskançlık duyuyordu. Bu akşam onları tamamıyla bağlayacak bir olay meydana gelmeden salıverecek olursa artık onun kendisi için ulaşamaz, yakalanamaz bir ufukta açan bir hayalden ibaret kalacağına ve işte o zaman acısından öleceğine kanaat getirdi. (s. 177)

Aslında Bihter'deki âşık olma, sevme ve sevilme ihtiyacını ilk ve en iyi kavrayan ve onun bu ihtiyacından istifade ederek aralarındaki ilişkiyi onu kaybetme korkusuyla başlatan ve bu yönüyle ahlaken Bihter'den daha nitelikli bir kötülük faili

olan, Behlül'dür. Behlül, Bihter ile bir aşk ilişkisine başladıktan sonra bir müddet kendisini iyi ve mutlu hisseder. Behlül'ün amcasını, Bihter'in de kocasını aldatmalarından dolayı duydukları vicdan azabı yani ahlaken kötü olan eylemlerinin neticesinde maruz kaldıkları psikolojik kötülük bu aşamada henüz şiddetli değildir. Hatta Behlül için öncesinde yaşadığı her ilişki basit, bayağı, adidir; kötüdür. Bihter, ona iyiliği de getirendir.

Aşk hayatında bu akşamdan başlayan seçkin bir bölüm açılıyordu. Birden kendisini yükselmiş, adi sevişmelerin, bayağı ilişkilerin üstüne çıkmış buluyordu. Artık hayatının küçük aşk maceraları kapanmış, şimdi her türlü tutkularıyla, emelleriyle, ateşleriyle, mutluluklarıyla uzun bir aşk hikâyesi başlamıştı. Bütün o eski hatıraları hor ve bayağı buluyordu. Onların, çocuklukta karalanıp da artık varlıklarından utanılan, yırtılıp atılmak, yakılıp kül edilmek istenen karalamalar kadar değeri yoktu. Şimdi aşk hayatının bir eşi bulunmayan eserini yazacaktı ve artık bu eserinden sonra aşk hayatını kapayabilirdi. (s. 181)

Bihter'in yaşadığı vicdan azabına karşın Behlül'ün bu aşk ile mutlu olması ve psikolojik bir kötülüğe hiç değilse ilk zamanlarda maruz kalmaması da dikkate değerdir. Esasen Behlül, meseleyi algıladığı nokta bakımından değişiklik göstermez. İlk Bihter ile mutluyken bu aşkı kendisine hak görür sonraları hevesi geçtiğinde ise kendi hayatını yaşamak artık onun için haktır.

Hâkim bakış açısı, Bihter ve Behlül arasında yaşananları yaygın sembole uyararak bir günah olarak adlandırır, yaşananları çirkin gerçek olarak tanımlar. Yine de Bihter, âşık olmanın mutluluğunu arzu ettiği gibi yaşayamaz, Behlül'ün henüz kendisine âşık olduğu zamanlarda bile kocasını aldatan bir kadın olmak, annesine benzemek onun için acı vericidir. Bihter bu sebeple kendisini suçlar, onun algısında artık kendisi düşkün bir kadındır, kötüdür. Bu yönüyle Bihter ahlaki kötülüğün faili olmanın yanında psikolojik acı veren kötülüğe de maruz kalandır. Ayrıca Bihter, davranışının kötü olduğunun farkındadır ancak kötülüğü planlı, iradi olarak gerçekleştirilmemektedir. Olayların ve bir parça da karşı duramadığı yaratılışının etkisi ile kendisini mutlu ettiği kadar üzecek olan bu ilişkiyi yaşar. Bu çelişkiler ve çatışmalar da yine Bihter'i ahlaksız, düşkün, hafif bir kötü kadın tipi olmaktan uzaklaştırır.

Bu ilk aşk günahından sonra Bihter hastalanmış gibiydi. Behlül'ün odasından çıkınca hiçbir şey duymamıştı. Bütün duygularını uyuşturan bir uyku içindeydi. Bir şey düşünmeyerek hep susmak istiyordu. Yatağına girince hemen uyumuştur. Ama sabahleyin gözlerini açar açmaz henüz yatağından kalkmadan bütün o çirkin gerçeği kendisiyle beraber uyanmış buldu.

Demek bu sabah Bihter, her sabahkinden başka bir Bihter'di. Artık mutsuz ve mutsuzluğuna acınacak bir kadın değil bir daha silinmeyecek bir lekeyle kirlenmiş, alçak, pis bir yaratıktı. Sonunda işte şimdi büsbütün Firdevs Hanım'ın kızı olmuştu. Bunu kendi kendisine söylüyor ve kendisinden öğrenilecek bir varlıktan kaçarcasına

kaçmak istiyordu. Ama ne için böyle olmuştu? Bu günahı affettirecek bir sebep de bulamıyordu. Behlül'ü sevmiyordu, hayır, bundan emindi; çapkın bir çocuktan başka bir şey olmayan bu adam hakkında aşk benzer hiçbir şey duymamıştı. Şu halde oradan kaçmak, onun kim bilir kimlere karşı binlerce defa tekrar olunmuş sözlerini dinlememek, hatta onun odasına girmemek o kadar mümkünken ne için, evet ne için gidip bayağı bir sokak kadını düşkünlüğüyle bu adamın kollarına atılmıştı? Bu düşüşü affettirecek hiç, hiçbir sebep bulamıyordu. Hatta bundan bir küçük mutluluk bile bekleyemezdi. Kocasına karşı, görevine karşı, bundan sonra artık herkese, kendisine saygı gösterecek olanların bütününe karşı aldatarak hatta kendi benliğine karşı bir özür sebebi bulamayıp kendi kendisini aşağılık bir yaratık yaptıktan sonra mı, bu suretle mi mutlu olacaktı? Şimdi kendinden öğreniyordu; hayattan, her şeyden öğreniyordu. (s. 187)

Bihter, Behlül ile ilişkisinin başlamasının ardından kendisini düşkün bir kadın olarak algılar ve vicdan azabı çekerken olanların sorumluluğunu annesine ve onu annesine benzeten kadere yükler. Bihter için yalnız kendisi kötü değildir, asıl kötülük kendi düşkün davranışına kaynak oluşturan annesindedir. Annesinin kızı olmak da onun için en az kocasını aldatmaktan dolayı duyduğu acı kadar büyük bir psikolojik kötüdür.

Sonunda Firdevs Hanım'ın kızı olmuştu; evet yalnız onun için gitmiş, bu adamın kollarında kirlili bir kadın olmuştu. Başka bir sebep bulamıyordu. Demek kanında, zerrelerinde, bir şey vardı ki onu böyle sürüklemiş, sebepsiz, özürsüz, Firdevs Hanım'ın kızı yapmıştı. Bütün bu günahın, bu pisliğin sorumluluğunu annesine yükliyordu. Bu kadına düşmandı, ondan tiksiniyordu, kendisini bu kadının kızı yapan kadere küsüyordu. (s. 188)

Bihter'in, bulduğu çözüm ile kötülüğü süregelenleştirmesi dikkat çekicidir. Bihter, bayağı bir kadın olduğu hissinden yani maruz kaldığı psikolojik acı veren kötülükten kurtulmak için bu kötülüğün sebebi olan ahlaki kötülüğü sürdürmeye karar verir. Behlül'e âşık olarak, onu severek, önce bir düşkünlük olarak gördüğü ilişkisini ve düşkün kabul ettiği kendisini yüceltmek ister. Burada Bihter'in algısı değişmiştir; onun için kötü olan artık kocasını aldatmak değil âşık olmadığı bir adamla birlikte olmaktır ve bunun çözümü Behlül'e âşık olmaktır. Yani Bihter, artık âşık olmayı kendisinde hak görmekte ve aşkı yaşamayı da kötü kabul etmemektedir. Böylelikle kötülük, döngüsel bir süregelenliğe bürünür ve romanın da sonunu hazırlar.

Böyle, sabahleyin, o düşüşün heyecanı tazeyken, hem kendisinden öğreniyor hem de benliğinin gizli derinliklerinde bir bilinç alevi, duyuyordu ki, artık bu başlayan düşüşü takip etmemek, yine o odaya, yine onun kollarına dönmek mümkün değildi. Behlül'ün hatırasında rastgele elde edilmiş bir sokak kadını olarak kalamazdı, artık onun hayatını eline almalıydı, onun olmalıydı, onu sevmeliydi, sevmeye çalışmalıydı. Bu aşk günahına öyle bir gelecek yolu çizmeliydi ki onu düşürmesin aksine yükseltsin. Evet, bunu yalnız aşk temizleyebilirdi. (s. 189)

Bu kararına rağmen Bihter'i ilişkinin devamına ikna eden ve rahatlatan aslında Behlül'dür. Behlül'ün bu konudaki bencilce sayılabilecek tavırları ve düşünceleri Bihter'i de bu aşkı yaşamaya ikna eder. Yani aslında ahlaki kötülüğün Behlül ve Bihter

olmak üzere iki faili varken bunlardan yalnız Bihter, yaşadıkları sebebiyle psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalır. Behlül için ise maruz kalılabilecek psikolojik acı veren kötülük, Bihter ile arzu ettiği aşkı yaşayamama ihtimalidir. Buna rağmen, Behlül Bihter'den açıkça aşkını istediğinde Bihter rahatlar ve kısa sürecek olsa da kaygılarından arınarak mutlu olur, kendisi ile ilgili kötücül algısı değişir.

Ama sizi böyle sevmemek kadar büyük acı olur mu? Bilseniz bir haftadan beri ne kadar acı çektim. Bir daha sizinle böyle yapayalnız kalamayacağım, bir daha sizi böyle dizlerinizin dibinde dinlemeyeceğim sanıyordum. Nasıl mümkün olur Bihter? Sizi sevmeye mahkûm olduktan sonra ben nasıl yaşarım? Ama sizi böyle sevmek, ayaklarınızın altında bahtiyar olarak sevmek... Ah! Sizi sevmemediğim, size bunları söyleyemediğim dakikalar, işte onlar birer büyük sıkıntı, birer işkence idi. Siz de beni seviyordunuz, uzaktan uzağa bunu anlıyordum. Şu halde mutlu olmak için ne mani vardı? Bugün mutlu olduktan sonra sevişmemeye, bu mutluluğu kendi ellerimizle öldürmeye sebebiyet verecek ne olabilir?

Oh! Bilseniz sizi sevmekle neler kazanıyorum: Hayatımı, kendimi, varlığımı, işte siz bana bunları kazandırılıyorsunuz. Sizi sevmekten evvel duygusuz, ruhsuz bir yaratıktım. Bütün o koştuğularım, o uğraştıklarım yapılmak için yapılmış şeyler, boşa geçirilmek istenilmeyen bir gençliği doldurmuş olmak için icad olunan yalanlardı. Anlıyor musunuz? Bütün o hayat baştanbaşa bir yalandı. O yalanların içinde ruhumun bozulduğunu, artık onda saf ve yüce bir sevgiyle titremek yeteneğinin mahvolduğunu seziyordum. Siz bunların hepsini değiştirdiniz. O ölmüş sanılan ruhun bütün saf ve temiz emellerini uyandırmış oldunuz. Artık sevmeye yeteneği yok sanılan kalbin o zamana kadar hiç sevmeyişini bundan sonra yalnız ve yalnız sizi seveceğini siz gösterdiniz. (s. 197)

Bu ikinci buluşmadan sonra Bihter'in bütün acıları dinmişti. Artık kendi kendine Behlül'ü sevdiğini açıkça söylüyordu. Yavaş yavaş son kaygıları aşkının ufkundan siliniyor, orada gittikçe parlayan bir sabah doğuyordu. Bu aşk günahının bütün yasak lezzetleri onun aşk ateşini öyle kendinden geçirterek yatıştırıyordu ki artık bu aşkın dışında kalan bütün hayat siliniyordu. Bu sevişmeye bütün benliğiyle kendini bırakıyor ve şimdi bundan ne bir acı, ne küçük bir kaygı duyuyordu. Kendisini mutlu, tamamıyla mutlu buluyor; yalnız ara sıra kalbinde birdenbire beliriveren bir korku, ancak bir an yanıp sönen bir duygu Bihter'i mutluluğun içinde titretiyordu. (s. 198)

Bihter, Behlül ile beraber olmaya başladıktan sonra değişir. Bihter'deki bu değişim, hatta Bihter'in Behlül tarafından ahmaklık olarak nitelendirilen birtakım fedakârlıklar yapması, ilişkilerini açık etme tehlikesini doğurduğu gibi bu fedakârlıklar ve Bihter'in Behlül'ün her dediğini yapması ona koşulsuz teslimiyeti Behlül'ü de zaman içinde Bihter'den uzaklaştırır. Bihter böylelikle asıl büyük psikolojik kötüye maruz kalacağı ayrılığı hazırlarken ahlaki kötünün de bir intikam olarak tarafından ortaya çıkarılacağı yola girmiş olur.

Bihter bu tehlikeleri düşünüyor ve bu tehlikelerin verdiği korkularla o tasavvur başka bir değer kazanıyordu. Aşkta, sınırlarını uyutacak bir sessizlik değil, böyle korkular, heyecanlar, titreyişler istiyordu. Buna bir de fedakârlık lezzeti ekleniyordu. Böyle tehlikelere atılmakla: "Görüyor musun? İşte bütün bunlar senin için!" demiş olacaktı. (s. 201)

Kalbinin çarpıntısını işittikçe ayak sesleri sanacak, bir demirden el bileklerini sıkıyor, bir boğuk ses kulaklarına, “Nereye gidiyorsun?” diyor sanacak. O zaman hepsini açıkça söyleyecek, “Oraya! Ötekinin odasına!” diyecek; kalbinin taze emellerine bir avunma damlası serpilemeyen bu gerdek odasından kaçarak ötekinin, o günahın tutku yuvasına koştuğunu söyleyecek, bunu söyledikten sonra orada, bilinemez nasıl bir intikam darbesiyle yıkılacak, önünde korkunç bir gelecek girdabı bırakarak bütün hayatı mahvolacak ama o yine mutlu, böyle her şeyi kaybetmekten, hatta ölmekten mutlu, yine aşkına koşacak... (s. 201)

Bihter, ahlaki kötülük olarak kabul edilen aldatmayı, Behlül’ün aşkına inanarak sürdürür; yukarıda da belirtildiği gibi onu bu ilişkinin devamına ikna eden ve onun vicdan azaplarını azaltan Behlül’dür. Birlikte geçirdikleri ve çok mutlu oldukları gecelerde bile Bihter, daima bir parça huzursuzdur. Eyleminin kötü olduğunun farkındadır ama zamanla bu kötülüğe teslim olur; onu değiştirmeye çalışmaz. Artık âşık olduğu için kendi eyleminden ziyade toplumsal algıdaki aldatma ona kötücül görünmektedir; bu kalıba girmek asıl kötülüktür. Behlül ile bu aldatma meselesini konuşmak istemesi de bir rahatlama arzusundan, kötülüğü ortadan kaldırma değil eylemin kötü olmadığına ikna olma arzusundan kaynaklanmaktadır.

Bihter, vicdan azabından, aldatmanın bayağılığından söz etmek istedi. Bunlardan söz ederse işlediği cinayeti açıklayanların hafifliğini duyacağını sanıyordu.

Ama sesinde bir şey fark ediyordu ki bu kendi kulaklarında bile yanlış bir nağmenin etkisini uyandırıyor. Yoksa bu söyledikleri hep yalan mıydı? Hiçbir vicdan azabı duymuyor, bu aldatmanın bayağılığını ruhunda samimiyetle sezmiyor muydu? (s. 210)

Nihayet kendi aşklarının kötü olmadığına inanan Bihter ve Behlül, şartların onları ahlaken kötü olana zorladığını düşünürler. Durumlarının fark edilmesi, aslında onlar için kötü değildir, aksine onlara dilediklerince birlikte olma şansı verebileceği için iyidir. Ancak içinde bulunulan şartlar, aralarındaki ilişkiyi açıklamayı olanaksız kılmaktadır bu durumda da kötülük, kendi davranışlarından ziyade bu aşkı gizli yaşamalarını zorunlu kılan koşullardadır. Kaçış sembolü burada önemlidir. Devrin zihniyetinin bir ürünü olan, Servet-i Fünun sanatkarlarının çok kullandığı kaçış sembolü, durumu çözmekte çaresiz kalan Behlül ve Bihter için de mutlu bir zamana gidiş, kötülükten kurtuluş anlamı taşımaktadır ve gerçekçi değildir.

Bihter, bir aralık bir cümleye başlamak istedi:

-Ama...

Behlül soruyordu:

-Ama?

-Ya bir gün, sözgeşi burada,, böyle mutluluktan kendimizden geçmişken öyle bir şey olsa ki, o...

Kocasının ismini söyleyemiyor. Behlül onun hemen korkusunu giderdi:

-Ne iyi olurdu! O zaman sizinle beraber buradan giderdik. O zaman büsbütün mutlu olurduk. (...) Uzak, her şeyden uzak bir yere... (s. 212)

Esasen Behlül de Bihter de, ilişkilerini açık ettikleri surette rahatlayacaklarını ima ederlerken yine tipik bir özellik olarak bu ilişkiyi itiraf etmekten kaçınırlar yani faal değildirler, pasif şekilde, ilişkilerinin Adnan tarafından fark edilmesini beklerler ki baş başa kalacakları ve mutlu olacakları bir geleceğe kaçış, ancak böyle mümkün olacaktır. İkili, kötülüğe teslim olur ve ahlaki bir kötülüğü gerçekleştirirken, kötülüğü ortadan kaldırma imkânları varken bunun yerine onu sürengenleştirmekte ve kötülüğün niteliklerini de arttırmaktadırlar.

Kötülük, bir kez meydana geldikten sonra kendisini tekrarlar, sürengenleşir. Bihter'in ahlaki kötülük sınıfına –genel bir yargı, detaysız bir tahlille- girecek davranışı da böyledir. Behlül'ün odasına giderken veya Behlül'ü odasında kabul ederken yakalanmamış olması, ona bu davranışı tekrarlamak için ihtiyaç duyduğu güven ve cesareti verir. Kötülük, öz niteliği bakımından aşkın varlığı ile Bihter için anlamını yitirirken, başka insanlar tarafından infaz edilebilecek maddi ve manevi cezalar da korkulacak özelliklerini yitirirler. Artık ahlaki kötülük Bihter'in vicdanında değil toplumun algısında anlamlanır ve Bihter için bu sır ortaya çıkmadığı müddetçe eylemini ahlaken kötü kılan bir özellik kalmamıştır.

Demek gecelerin kara gözlerinden başka hiçbir göz onu görmemişti. Demek bu kadın bu geceyi başka bir odada geçirmişti de bunu kimse öğrenmemişti. Bihter, bunun bu derece kolay olabildiğine şaşıyordu. Şu halde isterse yarın gece, isterse her gece oraya gidebilecekti.

Belki bir defa görülebilirdi. Ama bundan ötürü korkmaya bir sebep yoktu. Mademki onunla beraber gideceklerdi... Ta engin denizlerin öte tarafına... Bihter, kendini, Behlül'ün kolunda, yeşil ormanlar, mavi çağlayanlar arasında bir aşk sarhoşluğu içinde yavaş yavaş yürüyor görüyordu. (s. 214)

Bihter, fedakâr tavırlarla bir takım tehlikeleri de göze alarak kendisini tamamen Behlül'ün aşkına adayınca, Bihter'in bu hali Behlül'de kötü bir etki uyandırmaya başlar.

Behlül, zannının tamamıyla tersine olarak Bihter'de yumuşak, gevşek bir kadın buluyordu. Bir kurala uyarcasına odasına gelişleri vardı ki, Behlül'de kötü bir etki bile uyandırıyor. Bu sevişmede birbirlerini arzu etmeye zaman bulamıyorlardı. Behlül, pek açık olmamakla beraber, bu kadının elinde kendisinin bir kadın gibi kalmaya başladığını sezmekteydi. Odasına gelinip aranan, her arzu edildikçe alınıp kullanılan kendisiydi. Pek iyi çözümleyemiyordu ama bu aşk biçiminden kendisine bir alçaklık payı çıkarıyor ve kalbinin çok derin, kendisine bile gizli tutulan bir noktasında Bihter'e bir düşmanlık duyuyordu.

Kendi deyiminde bu çok hoş kadında aşkın isteklendirme, harekete geçirme özelliği tek kelime ile aşk sanatı eksikti. Sevişmelerinde Bihter o kadar maddileşiyor, Behlül'ün gözü doymaz arzularına öyle yenilgiyle boyun eğiyordu ki belki bir fedakârlık olan bu şeyler, aleyhine çevrilerek onu bayağılaştıracak, saygınlıktan düşürecek aşağılamalar haline geçmiş oluyordu. Behlül'ün hiçbir isteği geri çevrilmiyordu, hiçbir isteği fazla bulunmuyordu. Hâlbuki o, geri çevrilmeye, yalvarmaya, istenen şeyin zor elde edilmiş olmasından lezzet almaya muhtaçtı. (s. 255)

Böylelikle Bihter, artık Behlül tarafından aldatılan, eskisi gibi sevilmeyen ve tüm bunlar sebebiyle de kendini düşkün hissedene, suçlayan ve intikam almak isteyen bir kadın olma yoluna girmiş olur. Bihter gerçekten âşık olmuş ve Behlül'e bağlanmış ama Behlül'ün Bihter'den hevesi geçmiştir. Hatta Firdevs Hanım'ın uygulamaya soktuğu bir plan olarak Nihal'le evlenme mevzuu ciddiyet kazanınca Behlül, Bihter'i korkunç bir rüya olarak görmeye başlar. O halde, Behlül'ün değişken davranışları dairesinde aslında Bihter'e nispetle ahlaken daha kötü olduğunu söylemek gerekir. Bihter, ahlaki bir kötülüğü gerçekleştirmiştir ama öte yandan aşk, kendince bu davranışını haklı kılmıştır. Temelde, hem insan psikolojisiyle hem de insanın yaratılışı ile ilgili değişkenler yatmaktadır. Adnan Bey'i aldatmış olmakla beraber Behlül'e duyduğu aşkta samimi ve sadıktır. Behlül ise, gerçek ve samimi bir âşıktan ziyade Bihter'i bir heves olarak gören bencil ve çapkın bir adam olarak ahlaki kötülüğün daha tipik bir temsilcisidir. Bihter'in davranışlarında etkili olan psikolojik sebepler ve karmaşa Behlül'de mevcut değildir.

Uşaklıgil'in, romanda toplumsal bir mesaj olarak değerlendirilmesi mümkün bir müdahalesi de vardır ve anlatıcının doğrudan okura hitap ettiği bu kısımda erkeklerin kadınlara bakışı ve kötü kadın algısından izler vardır. Kapalı bir yapıda ve özellikle ahlaki kötülüğün, psikolojik maruz kalmaların çeşitlemelerine tanık olunan bu romanda esas olan daima kişiler ve insan psikolojisi iken bu değinme toplumsal algıda kadının yerini yansıtması ve kötülüğün adlandırılması bakımından değinilmesi gereken bir noktadır.

Bu tikslenme gerçekte Bihter'e saygı duymamaktan doğuyordu. Erkekler bir kadını sevebilmek için, ona saygı duyabilmelidirler. Erkekler en tutkulu aşkları arasında bile namuslarını kaybetmiş kadınlara bir aşagülama payı ayırmaktan kendilerini alamazlar. Duygularını açıklıkla çözümlenmekten çekinmekle beraber Behlül de Bihter'i gerdek odasından kaçıp başka bir adamın koynuna giren bir kadın gibi görmeye başlamıştı. Gece odasında, koltuğuna gömülerek Paul Bourget'in, kadın ruhunu okuyan o insafsız ruhbilimci yazarın birkaç sayfasını süzerken Bihter'in hem gelmesini bekler hem de gelmesinden korkardı. (s. 256)

Zamanla Bihter, Behlül için düşkün ve kötü bir kadın olur. Behlül, aralarındaki ilişkiden yalnız Bihter'i sorumlu tutar ve Bihter'in, ilişki boyunca kendisini aşkla aklamasından farklı olarak aşk konusunda acemi olduğu fikri ile kendisini aklar. Bihter için en korkunç şey olan annesine benzeme fikri, Behlül tarafından düşünölmeye başlanır. Behlül'ün aşkı sona erince ve Behlül Bihter'den uzaklaşınca Bihter'in de kendisini aşkla aklayan anlayışı değişir ve Bihter için maruz kalınan en kuvvetli psikolojik acı veren kötülük başlamış olur. Maruz kalınan kötülüğün en az üç boyutundan bahsedilebilir. İlk olarak Bihter, artık aşkının karşılıksız kalmasından,

Behlül'ün onu sevmemesinden ve onunla ilgilenmemesinden, onu aldatmasından acı duyar. İkinci olarak Bihter, Behlül'ün kendisi hakkındaki algısının değiştiğini fark eder ve kendini, kocasını aldatan düşkün ve ahlaksız bir kadından farksız görür. Üçüncü olarak Bihter, en çok korktuğu şeyin, Firdevs Hanım'a benzediğinin, hem kendisi farkına varır hem de başkalarının böyle düşündüğünü bilir.

Kendisi, ustalık sahnesinde hiçbir sanat eseri göstermeye henüz zaman bulmadan alkışlanan bir sanatkâr kadar alıklaşmış olarak, kollarında Bihter'i buluvermişti. O kadar kolay düşen bu kadın, bütün aşkını vermekte yine aynı kolaylıkla devam ediyordu.

İlk düşüşü takip eden o kısa vicdan acısı devresi bile Behlül'ün gözünde birden maskesi düşüveren yarım kalmış, kötü düzenlenmiş bir komediye benziyordu. O zamandan beri Bihter, bu aşkın bayağılığını, ayıbını hiç duymuyor gibiydi. Ama o bayağılığı, o ayıbı şimdi Behlül duyuyordu. Kaç kereler Bihter, kollarının arasındayken birden silkinmek, "Ama sezmiyor musunuz ki bu aşk iğrenç bir şeydir!" demek istemişti.

Kendisini affediyordu ve kendisini affetmek için bulunan sebeplerin bütünü Bihter'i daha fazla suçlu yapıyordu. Onu gelip alan kadın, hala gelip almakta devam ediyordu. Behlül, onun ellerinde kendisini, günahsız bir cinayet aleti görüyordu. (s. 258)

Bihter için Firdevs Hanım'dan bile bir aşağılama sebebi çıkarıyordu. Bir zamanlar İstanbul'un seçkin zevk hayatında en parlak bir çehre olan bu kadın şimdi taze kalmak için gülünç çılgınlıklarıyla Behlül'e o kadar tuhaf, ama iğrenç bir tuhaflıkla tuhaf görünüyordu ki, Melih Bey takımının bütün parlaklığına, bu sonucun küsufundan sanki yığın yığın bulutlar dökülüyor ve ta uzak, belirsiz bir ufukta Bihter'in çehresi bu bulutların gölgeleriyle örtülüyordu.

Bu anne, kızının gelecekteki bir sayfası gibiydi. (s. 258-259)

Düşüncelerindeki bu değişikliklere rağmen Behlül, Bihter'i aldatmayı hâlâ alçaklık olarak görür, bu davranışı ile Bihter'i psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bıraktığının farkındadır. Ancak kendince bunun sebebini Bihter'e duyduğu aşkı kurtarmak olarak açıklar. Behlül'de bu davranışı, eski hayatının alışkanlıklarına geri dönmeyi, Bihter'in üzüleceğini bile bile devamlı hale getiren, Bihter tarafından özgürlüğünün kısıtlandığını düşünmesidir. Bu yönleri ile Behlül ne açıkça konuşup Bihter ile ilişkisini bitirir ne de bu ilişkiyi eskisi gibi sürdürür. Bihter'in maruz kaldığı asıl kötülük de budur.

(...) Bu akşam hemen gidecek Kette'ye bir yemek verecekti. Bir saniye içinde karar vermişti. Sonra Bihter'i düşündü. Bu, onu aldatmak değil miydi? Bihter'e karşı bir acıma duyuyordu. Kendi kendine: "Zavallı kadın!" diyordu. Behlül'ün bir aralık bunu düşündüğünü bilmiş olsa kim bilir ne kadar ağlayacaktı? Hayır, hayır, bu alçaklığı kesinlikle yapmayacaktı. Sonra birdenbire içinden şunları geçirdi: "Ama ahmak" dedi; "Sen bunu asıl Bihter için yapacaksın, onu daha çok sevmek için..." (s. 262)

Kendisini birden kaba, sert bir adam olmaya iten taşkınlığını zor tuttu. Sonunda bu kadın en küçük hürriyetlerine bile karışan sevdasıyla can sıkacak bir şey oluyordu. (s. 264)

Behlül'ün, Bihter'e duyduğu aşkın bitmesi ile Nihal ile Behlül'ün evlenmeleri ihtimal dâhiline girer. Bihter, hislerine kapılarak birlikte işledikleri ahlaki kötülüğü açık etme aşamasına yaklaşır; Adnan Bey'de yavaş yavaş kuşkular oluşmaya başlar; Beşir, Bihter ve Behlül arasındaki ilişkiden emin olur ve ahlaki kötülüğün itiraf edileceği, ortaya çıkacağı sona doğru roman da çözüme evresine girer. Behlül, Bihter'den uzaklaşmıştır ama Bihter'in Behlül'e kin duyması, onu kötü kabul etmesi, Adnan Bey'in, Behlül'ün evden ayrılmak istediğini söylemesinden sonradır.

Birden Behlül hakkında öyle taşmak isteyen bir kin duydu ki hemen şu dakikada hepsini, evet, ondan intikam almak için bütün o iğrenç aldatışlarını kocasına açık açık söylemek istedi. Bir anda hayatı gözlerinin önünde yıkılıyor gibiydi. (s. 273)

Tüm olanlardan sonra aslında en fazla acı çeken Bihter'dir. Behlül'ün Beyoğlu'na gidişi, eğlence hayatına tekrar dâhil olması, başka kadınlarla ilgilenmesi, kadını ayıran ve yalnızlaştıran bir zihniyetin yansıması olmakla beraber aralarındaki ilişkinin tüm suçunu ve sorumluluğunu da Bihter'e yüklemektedir. Buna ek olarak, Behlül, hıyanet ettiği için Bihter'in çektiği acıları düşünerek ona acımasına rağmen artık yalnız Bihter'in sevgilisi değildir ve Bihter bu sebeple bir aşk acısı da yaşamaktadır. Behlül ise faili olduğu psikolojik kötülüğü fark etmekle birlikte kötülüğü engelleme gayesinde değildir.

Ellerini karnına basarak vahşi bir kıskançlık acısıyla kıvranıyordu. Sonra birden, bir rüzgâr darbesiyle gıcırdayan sobanın başlığını, rezeleri üzerinde yavaşça sallanan bir pancur kanadını dinleyerek, "Belki o geldi!" diyordu. Böyle ancak bir saniye tutuşan bir umut ışığından sonra kendisini bıraktığı derin bir uyuşukluk içinde artık gelmeyeceğine, artık hepsinin, hepsinin bittiğine acı acı kanaat getirdi. O zaman şiddetli bir baş ağrısının acısını dindirmek için kendisini unutmaya çalışan hastalara özgü bir kararlılıkla gözleri kapalı, kaşlarının bir kasılmasıyla dimağını faaliyetten alıkoymak isteyerek durdu. (s. 286)

Bu isteği geçtikten sonra Bihter'i düşünmüştü. O, kim bilir, bu üç geceyi ne büyük acılar içinde geçirmişti? Bu hıyanetini keşfetmesine müsaade edecek miydi? Onu aldatmak için ne yalanlar bulacaktı?(...) Kendi kendine "Zavallı Bihter" diyordu. Elindeki bu mendile bakarak, onun sessiz dilinden akan acı anlatıma karşı başışlanmasını umuyordu. (s. 289)

Bütün bunlar, hafif davranışlarına rağmen Bihter'i ahlaki kötülüğün tek sorumlusu olmaktan çıkarır. Romanda Bihter'in itiraflarının ve Behlül ile Bihter'in yaşadığı yasak aşkın ortaya çıkmasını hazırlayan en büyük aksiyon, Behlül'ün Nihal ile evlenmeye karar vermesidir. Behlül'ün bu davranışı ile Bihter, artık sevilmediğinden kesinlikle emin olarak intikam alma çabasına girer. Dolayısıyla Adnan Bey'in kuşkuları, Beşir'in söyledikleri ve Matmazel de Courton'un sezdirdiklerinin hazırlamaya yetmeyeceği kötücül sonu, tüm sırlarını itiraf ederek Bihter gerçekleştirir ama bu sonu asıl hazırlayan Behlül'dür. Firdevs Hanım'ın aralarındaki ilişkiyi

anladığından kuşkulanan Behlül, zamanla onun önerdiği Nihal'le evlenme fikrine kendini kaptırır ve Nihal'le evlenmeyi içtenlikle ister. Öyle ki âşık olduğu, sonradan basit bularak uzaklaştığında bile hâlâ düşünmeye devam ettiği Bihter, bundan sonra kendisi için tam manasıyla kötüdür ve mutluluğunun önünde de bir engeldir. Esas olarak ise Behlül'ün, gerçeği göz ardı ederek yalnız kendi çıkarlarını gözeterek yaptığı bu yargılama kötücüdür.

“Hayır” diyordu, “bir rüya değil, bütün ötekiler rüya, Bihter rüya, üstelik kötü bir rüya, asıl Nihal bir gerçek, hayatımdaki biricik gerçek!” (s. 363)

Evlenme fikrine Nihal de başta pek sıcak bakmazken veya bulmuyor gibi davranırken sonrasında o da Behlül ile evlenme düşüncesinden mutluluk duyar. Behlül ile adada geçirdiği geceyi *kötü bir rüya* (s. 334) diye adlandırırsa da Behlül ile evlenmeyi yine bu gece kabul eder.

Artık bu evlilik meselesinden sonra, haksızlığa uğradığını düşünen ve aşk acısı çeken Bihter, yalnız intikam almak ister. Büyük bir psikolojik kötülüğe maruz kaldığına inanan Bihter artık kötülüğe maruz bırakmayı da kendisinde hak olarak görmektedir.

Behlül'le son konuşmadan başlayarak, bir süre eğlenmeyi amaçlayan ve artık bıkkın aşkı, bir hakaret yumruğu içinde geri çevrilecek pis bir şey gibi yüzüne fırlatıldıktan sonra bu kadında yalnız bir duygu yaşamaya başlamıştı: İntikam! Ondan, onlardan intikam almak! Bu duygunun içinde Behlül'le Nihal'i birleştiriyor, onları öfke ve düşmanlığın mengeneleri arasında boğmak istiyordu. (s. 256)

Evet, bu aşk ölecekti ama etrafına uğursuzluklar saçarak.

Nihal'e acımıyordu. Onun için birikmiş gizli kinleri vardı. Bu kız için bugüne kadar katlandığı şeyler şimdi ona birer oç alma hakkı vererek düşmanlığa yol açıyordu. Ama bütün bu düşmanlığın üstünde bir şey vardı ki, henüz dün çocuk sayılacak Nihal'de bugün birdenbire bir rakibenin gelişmesiydi. Bunu bir türlü bağışlayamıyordu.

Bu evlenmenin gerçekleşmesinden sonra kendisi için başlayacak işkence hayatı o kadar ağır olacaktı ki bundan ötürü bu evlenmeyi engellemek için her şeyi gözden çıkarmaya karar vermişti. (s. 357)

Roman boyunca kötülük, Melih Bey Takımı ve Adnan Bey'in yalısındaki hayatın birleştiği noktada, yalıtılmış ilişkiler içerisinde karşımıza çıkmaktadır; dönemle, sosyal hayatla, devrin ahlaki yargıları ile ilişkilendirilmemektedir. Bunun dışına çıkılan bir değinme, kır gezintileri hariç yalının dışına çıkılan yegâne belirgin örnek olan bir tanıdığındır. Bu düğündeki insanlar, Nihal'in bakış açısı kullanılarak yalıda Bihter ile Adnan Bey'in evliliğinden önce yaşanan salt iyi yaşamı, bu yaşamla Melih Bey Takımı'nın getirdiği hayat biçiminin zıtlığını, düğündeki bayağı yaşam ile Melih Bey Takımı'nın yaşamı arasındaki paralelliği ve yine Adnan Bey'in ailesinin yaşamı arasındaki zıtlıkları vurgulaması bakımından dikkate değerdir.

Düğünde hiç eğlenmemişti. Daha çok o zamana kadar uzakta görülerek tamamıyla ayırt edilemeyen birçok gerçeğin sert yüzüyle karşılaşınca adeta yaralanmış

gibi oldu. Bu iki gün içinde görülen çehreler, işitilmiş cümleler, bir düğün evinin olaylarını meydana getiren bütün o küçük küçük tablolar, gürültüler, çalgılar, karmakarışık, hep birden bir âlemin patlayarak bulutlar içinde dönen bir perişan yıkıntısı biçiminde beyninin içinde çalkalanıyordu. (s. 215)

Burada, yalının bir ferdi olarak Nihal'in, bu düğüne ve düğüne katılan insanlara yabancılığı, insanları bayağı bulması, onun içinde yetiştiği ve yaşadığı hayatın masumiyetini vurgulaması açısından önemlidir. Böylelikle Adnan Bey'in yalısına kötücül olanı getiren de Melih Bey Takımı'nın bir ferdi olan Bihter ve Adnan Bey'in onunla evlenmesinden sonra aileye dâhil olan Firdevs Hanım'dır.

Uşaklıgil'in romanın başında yalıyı kapalı bir dünya olarak çizdiğini ve buradaki yaşamı bir masumiyet ve mutluluk yaşamı olarak gösterdiğini söylemiştim. Gerçekten de kötülüklerden uzak, sevgi üzerine kurulmuş ilişkilerin, masum eğlencelerin oluşturduğu, bolluk içindeki yalı yaşamı cennet bahçesini anımsatır. Sonra, Melih Bey takımının zevk, günah ve cinsellik öğelerini çağrıştırdığı dünyasından cennet bahçesine Bihter, hiç değilse gücül halde, kötülük öğesini getirir. Şeytanın yaptığı gibi...⁸³

Berna Moran, yine bu iki ailenin bir araya gelişini şöyle yorumlar:

Adnan Bey'in yalısı ise, Adnan Bey, çocukları, yeğenleri, mürebbiye ve hizmetçileriyle, dışa kapalı, kendi kendine yeten, sevgi, masumiyet ve mutluluğun dünyasıdır. Bu iki ailenin, romanın başında okura sunulması sadece roman kişilerini tanıtmak amacı ile yapılmaz; daha sonra gelişecek olayların nedenine ışık tutmak amacıyla yapılır. Bir kötülük havası taşıyan birinci dünyadan Bihter'in, Adnan Bey'in yalısına gelin olarak gelmesiyle bu mutlu dünya gölgelenir, bulutlanır, birkaç kişi arasında büyük tutkuların, korkunç kıskançlıkların ve şiddetli nefretlerin alıp yürüdüğü bir cehenneme dönüşür ve sonunda bir kasırgayla temelinden sarsılır.⁸⁴

Adnan Bey, Behlül ile Bihter'in yaşadıkları gizli aşk boyunca hiçbir şeyden kuşkulalmaz ama Bihter'in kendisinden uzak durmasına üzülür. Aslında Adnan Bey, iki farklı açıdan kötülüğe maruz kalmaktadır. Kendisinin de farkında olduğu psikolojik acı veren kötülük, Bihter'in kendisinden uzaklaşması ve onu bir eş olarak sevmediğini hissettirmesi ile Adnan Bey'e yaşattığı acıdır.

Bu yara evliliğinin yarasıydı. Başlangıçta küçük, belirsiz bir leke gibiydi. Bihter'le mutlu olmak umudu onu öyle kendinden geçiriyordu ki mutluluğunun arasında ufak bir iğnenin batışı gibi sızlayan bu noktayı duymuyordu. Ama iğne yavaş yavaş daha çok batmış, o nokta kanayan bir yara olmuştu. Artık bu yarayı görmemek, acısını duymamak mümkün olmamıştı. Bütün evlilik hayatı bununla zehirleniyordu. Mutlu görünmeye çalışırken kendisini süslü görüşler altında korkunç bir hastalık saklayanlar

⁸³ A. g. e., s. 107.

⁸⁴ A. g. e., s. 93.

kadar sahte buluyordu. Evvelce mutluluğunun taze neşesi acılarını örterken şimdi onlar mutluluğunu eziyor, boğuyordu. (s. 270)

Adnan Bey'in farkında olmadığı ancak romanın sonunda öğreneceği diğer kötülük ise eşi ve yeğeni tarafından aldatılıyor olmasıdır. Aslında Adnan Bey, Bihter'in Behlül'e âşık olmasından kuşkulanır ancak ikisi arasındaki bir ilişkiyi ispat edemez. Adnan Bey'in bu kuşkusu ile beraber, uzun zamandır Bihter'in kendisini sevmediğini fark etmiş olduğu, evlenmeden önceki bir aşkı hâlâ devam ettirdiğini düşündüğü ve bu düşünceleri sebebiyle de psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kaldığı ortaya çıkar.

Kendi kendine: “Muhakkak beni sevmiyor!” diyordu. Kaç kereler, o bunalmalar sırasında, bu söz dudaklarının ucuna kadar gelmişti, ona: “Beni sevmiyorsun!” diyecekti. Sonra bu soruya karşılık verilecek teminata sevilmediğinin daha açıklık kazanan bir delilini görmek korkusuyla titrer, söyleyemezdi.

Odasında, şüphe işkenceleri içinde saatlerce uyuyamazdı. Bihter'in, evlenmeden evvel birisini sevmiş olabilmesine ihtimal vererek bu var sanılan aşkın var sanılan anılarını kıskanırdı. Belki bu aşk hala onun kalbinden silinmemişti. Belki de Bihter'in bütünüyle kendisinin olmasını önleyen, onun şimdi de yaşayan bu hatırasıydı. Kaç kereler bir belirti bulabilmek, genç kadının geçmiş hayatında şüphe verecek bir nokta bulmak için onu ustaca sorgularla konuşturmuştu.

Bir gün kalbine, o zamana kadar hiç düşünülmemiş bir şüphe düştü: Behlül! (s. 272)

Yukarıdaki iki sebebe, dolaylı olarak Adnan Bey'in tüm yaşam düzeninin alt üst olmasını, kızı başta olmak üzere sevdiği insanları üzmüş, onarla haksızlık etmiş olmaktan kaynaklanan üzüntüsünü de eklemek mümkündür.

Ölüm, “Aşk-ı Memnu”da özellikle üç karakter, Bihter, Nihal ve Beşir tarafından, bir kurtuluş olarak kabul edilir. Bu yaklaşımda kötülüğün kötülük ile defedilmesi mantığı fark edilmektedir. Bu kabule karşın bu üç karakterin de ölümü bir kurtuluş olarak görmeleri, onu, kendilerini kötülüklerden kurtaracak bir yol olarak kabul etmeleri farklı sebep ve hislere dayanmaktadır. Sözgelimi Nihal, ölmek isteyerek, yalnızlaştırıldığını ispatlamak ve onu anlamayan ailesini, sevdiklerini cezalandırmak ister. Ayrıca öterek, annesine de kavuşmuş olacaktır ki Nihal tarafından, Bihter'in Adnan Bey ile evlenmesinin sorumlusu zaman zaman annesinin ölümü olarak da algılanmış, Nihal annesine kendisini yalnız bıraktığı için kızmıştır. Kendisine acınmasını isteyen Nihal'in, fazlasıyla santimental olan bu ölme arzusu gerçekçi bir istek değildir zira gerçekleşmez de. Amaç aslında kötülüklerden kurtulmak değil, kötülüğe maruz kaldığını düşünen Nihal'in, babası başta olmak üzere tüm sevdiklerini psikolojik bir acıya, kötülüğe maruz bırakma, cezalandırma isteğidir.

(...) İstiyordu ki kendi kendisini haksız bulmakla beraber herkes ona hak versin, ona acısın. Evet, kendisine acınmasını istiyordu, onuna acınmaya ihtiyacı vardı. (...)

yalnız o zaman kendisini yıkan bu korkunç, bu ciğerleri kavuran ateşten kurtularak iyileşebileceğini biliyordu. (s. 236)

Ölmek! Kim bilir bu ne güzel bir şeydi! Ama ne korkunç bir şey... Asıl korkunçluğunda bir güzellik buluyordu. (...) Mademki bu hayatta sarı saçlarını (gözyaşlarıyla) ıslatacak bir kalp olmadığına göre bu gözyaşlarını mezarda bulacaktı. Gökyüzü kızına ağlayan bir anne yasıyla ağır ağır, yavaş yavaş, gözyaşlarını serperken, o mezarında ruhuyla bunları içecekti. Bu ölmüş genç kızın renksiz dudakları mutlu bir gülümsemeye tazelik bulacaktı. Sonra kim bilir, belki mezarların karanlık yollarından, o toprakların altında çeşitli siyah dehlizlerden bir ölü annesi, beyaz kefenleriyle sürüklene sürüklene, turnaklarıyla toprakları deşe deşe, yol açarak, geceleri kızını yalnız bırakmamak için yavaş bir sesle: "Nihal'im! Benim minimini Nihal'im!" diyecek: "İşte ben, yalnız ben sana hak veriyorum!" Evet, minimini Nihal'e yalnız o hak verecekti. (s. 237)

Bihter, Behlül artık kendisini sevmediğinde ama aslında Nihal'le evlenmeye karar verdiğinde, intikam almak için her şeyi itiraf etmeye karar verir. Böylelikle aslında Bihter, kendi maruz bırakılışının acısını çıkarmış olacaktır. Bu noktadan sonra ölüm, Bihter için bir kötülük unsuru değil kurtuluştur. Bihter'in, ahlaki kötülüğün, vicdan azabının doğal bir cezası olarak algıladığı da düşünülebilecek olan intiharı, Nihal'in kendi kendine tasarladığı santimental ölüm karşısında tamamen gerçekçidir ve kısa bir tereddüt anı geçirilse de istendiği biçimde uygulanır. Bununla beraber, aslında suç ve sorumluluk anlamında ortak olunan ahlaki kötülüğün bedelini Bihter yalnız başına öderken Behlül, elindekileri kaybetmek dışında bir bedel ödemez.

Kendisini aldatmak isteyen bu hain şeyi silkip atacaktı, ölmeyecekti. Bu güzel, genç, nefis kadın yaşayacaktı. Sonra birden, artık kırılmaya hazır çatırdayan kapının karşısında, bileğinin direnmesine bir kesiklik geldi. Sanki bir kuvvet onu bükerek gibi oldu, yendi. Sonunda o siyah ağız kıvrıldı, kıvrıldı. Bir yılan hıyanetiyle karanlıkta, o acı aşk yarasıyla sızlayan noktayı buldu. (s. 379)

Bihter, bu son ve onu bu sona getiren tüm sebepler dikkate alındığında kesinlikle kötü bir tip değil trajik bir kahraman olarak kabul edilebilir. Yine Bihter'in sonu da, nedenleri değişik de olsa, Madam Bovary'nin, Anna Karenina'nın sonudur.⁸⁵

Ölüm konusunda, Bihter ve Behlül hakkında bildiği her şeyi itiraf eden Beşir'in de farklı bir bakış açısı vardır. Beşir, Bihter ile Behlül'ün yasak ilişkisini takip ederken üşütür ve hasta olur, bu hastalığın neticesinde de ölür. Beşir'in hastalığı, doğal bir kötülük değildir çünkü bu hastalığın sebebi Beşir'in kendisine dikkat etmeyerek üşütmesidir. Ancak Beşir, bütün bunları Nihal'e âşık olduğu ve bu yasak ilişkiye rağmen Behlül'ün Nihal ile evlenerek onu mutsuz edeceğini düşündüğü için yapar. Bu yönüyle Beşir'in asıl önemsedığı, kötülüğün önüne geçmek değildir; hatta uzun zaman bildiklerini saklayarak kötülüğün sürmesine ve çeşitlenmesine de olanak tanır.

⁸⁵ A. g. e., s. 102.

Küçük hanımı öldürüyorlar. Artık hepsini söyleyeceğim. Ve yatağın demirine dayanarak, Adnan Bey'in gözlerinden kaçınarak anlatmaya başladı.

Beşir hepsini biliyordu. Kaç geceler soğuklarda, yağmurların altında, karanlık köşelerde gizlenerek, sofanın şehnişinde saatlerce onları bekleyerek, yorulmaz bir merakla takip etmişti. Durumu bildirmeye, kendisini kemiren bu sırrı haber vermeye kuvvet bulamamıştı. (s. 374)

Beşir, tüm bu itiraflarının ardından Nihal'in mutsuzluğunu engellediğini düşünerek ve Nihal'in kendisi ile ilgilenmesiyle mutlu olarak ölmekten adeta memnun olur. Ölüm, bir kez daha klasik kötülük algısından uzaklaşarak bir kurtuluş, bir mutluluk olarak algılanır.

Böylece, toplumsal gerçeklik yerine, bireylerin psikolojik mekanizmasına eğilen Aşk-1 Memnu, Batılılaşmış bir aileyi konu edinmekle beraber Batılılaşma sorununu işleyen romanlardan farklı bir türe girer ve Mehmet Rauf'un Eylül'ü, Halide Edip Adivar'ın ilk romanlarıyla birlikte, Türk romanında ayrı bir çizgi oluşturur.⁸⁶

“Seviye Talip”te, anlatıcının bakış açısından sunulan kötü algısı, ülke sorunları ile ilgilidir yani bireyci olmaktan çok toplumsaldır. Romanın sonuna doğru ise, anlatıcının kötülükle ilgili algıları, meselenin toplumsallıktan sıyrılıp şahsileşmesi ile bireyci bir nitelik kazanır.

Romanın başlarında toplumcu fikir ve hareket arzusu ile dikkat çeken Fahir'de zamanla bir değişim baş gösterir, Seviyye'ye karşı olan tutumu değişir, aslında ona âşık olur fakat bunu evvela kendisine itiraf edemez. Dolayısıyla ona duyduğu yakınlığı, onunla bir arada olma isteğini ahlaki yargılarında meydana gelen bir değişiklik olarak görür ama bu değişikliği kötücül kabul etmez.

Kendimde, ahlakıma yabancı kalan bir hilekârlık hissediyorum. Hayatın ayrıntıları bana o kadar yabancı, o kadar küçük geliyor ki dün kızdığım şeylere bugün gülümsüyorum ve ilgisiz bakıyorum. En büyük isteğim Seviyye'yi görebilmek ve sesini işitmek için çareler aramak! Tabii bunu ancak Macide yapabilir. (s. 59)

Seviyye'nin durumunu eleştiren ve Macide'nin, aşkı her şeyin üzerine koyan düşüncesinden korkan Fahir, Seviyye'ye âşık olur ve ahlaki değerleri, tutumu ile bağdaşmayan bu aşk sebebiyle kendisiyle çatışırken, bu aşk sebebiyle psikolojik acı veren bir kötülüğe de maruz kalır. Ahlaki bakımdan Seviyye'yi düşkün ve kötü bulanlara yöneltilen en büyük eleştiri, bu kimselerin ikiyüzlü davranışları, aşklarını itiraf edip cesurca yaşamak yerine aldatmayı bir yol olarak görmeleridir. Bu durumda Fahir de, özellikle Macide'yi Seviyye ile yakınlaşmakta bir aracı olarak gördüğü göz önünde bulundurulduğunda, ahlaki bir kötülük işlemektedir.

⁸⁶ A. g. e., s. 112.

Aşkın ilk zamanlarında ise Fahir, kendisini Seviyye'ye kaptırmamak için çabalar, bu aşkın kötü neticeler doğuracağını bilir ve kötülüğün önüne geçmek ister.

Anlıyorum ki Seviyye'yi görmek benim için büyük bir felaketti. Bu tatlı rüyalı bir cennet fakat bütün ailem ve kendim için ne uçurumdu! (s. 59)

Seviyye'ye âşık olmasının ardından Fahir'in aşk ile ilgili düşünceleri değişir. Âşık olmamanın mutsuzluk yaratan bir eksiklik olduğunu düşünmeye başlar ve romanın başında aşktan ziyade toplumsal bir sorumluluk olarak gördüğü Macide'yi ideal bir kadın haline getirme amacına hizmet eden evliliğini, kendi evliliğinden hareketle evlilik kurumunu hatalı bulur.

Demek ki evlenmeler, her türlü bağları koparan, hatta bazen milyonlarca insanın niteliği ile kurulmuş bir siyasetti, bu suretle bütün bir memleketi tersine çeviren şu insan güçsüzlüğü pek ama pek korkunç bir şeydi. (s. 62)

Fahir, zamanla Seviyye'ye duyduğu aşk ve tutku ile başka bir adama dönüşür; Seviyye için Macide'yi terk etmeye hazırdır, Cemal'e ise kin beslemektedir. Fahir'in bu durumu, onun, aşk acısından kaynaklanan psikolojik acı veren kötülüğe maruz kaldığını göstermektedir. Bununla beraber Fahir, düşüncelerini eyleme geçirmenin bir ahlaki kötülük olduğunu kabul etmekte ve bunu yapabilecek potansiyeli kendinde gördüğü için de kendini alçak addetmektedir.

Şimdi gene eski hırçınlığım, eski bulutlu yüzümle dolaşıyorum. Önceden yalnız, hiçbir vakit ele geçemeyecek parlak bir mutluluk amacı ile ölüyordum. Şimdi kendi kendimi korkutan bir kin ve garezle çıldırıyorum. Yavaş yavaş, her gün biraz daha, bu kinim yaşayan, intikam alan bir nefretle dönüyor. Cemal'i gördüğüm zamanlar hemen Seviyye'yi görmüş kadar titriyorum; fakat nasıl başka nedenlerle bu adam olmayaydı, belki Seviyye beni sevecekti. O zaman... Her şeyden beraber kaçarak, onunla beraber nerelere gitmezdik!

Ya Macide ile Hikmet?

Macide'yi korkutan bir kahkaha salıverdim. Evet, ben de kendimden korktum; çünkü isteğime kavuşmak için kanlı alanlar açtıktan sonra, çocuk, kari, namus, her şeyi bırakarak nasıl çabuk kaçmaya hazırdım. Demek ben o kadar alçak bir adamdım! (s. 73)

Fahir'in maruz kaldığını düşündüğü psikolojik acı veren kötülük, çektiği acı, yaşadığı çelişkiler ve idealizminden onu uzaklaştıran değişim kendi ağzından şöyle ifade edilir:

Demek ki biz zavallı insanlar, kalplerimizin elinde birer oyuncaktan başka bir şey değiliz. İyi geçen bütün bir hayat, uzun manevi perhizler, yıllarca yerleşen esaslar, bazen bir kadının parlak gözleri için alt üst olabiliyor. Yoksa herkes dayanıklı da ben ayrıca böyle zayıf mı doğmuşum? Bununla beraber prensiplerimi ve karımı aldatacak bir şey yapmamıştım değil mi? O kadar acı arzular, istekler, manen ve maddeten hasta olacak kadar ezilmiştim de yine Seviyye'ye bir şey söylememiştim. Bana benliğimi kaybettiren bir hararet, muvakkat bir delilikle ruhumun acılarını, biçarelüklerini Macide'ye anlatırsam kabahat bende mi? Bu biçimde düşünürsem, düşüncelerim uzuyor ve kendimi suçlu değil zulüm görmüş kadar belge topluyorum. (s. 84)

Fahir, yaşadığı acıdan kurtulmak için bir gezi planlar. Ancak Fahir'in bu planı, kaçış arzusu ile kötülüklerden kurtulmaya çalışan Servet-i Fünun kişileri Bihter ve Ahmet Cemil'inki gibi belirsiz bir kaçış değildir; iyileştirici etkisi olduğuna inanılan uzun soluklu bir seyahattir ve bir arzu olmanın ötesine geçerek gerçekleşir.

Fahir'in geçirdiği değişim sebebiyle, psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalan diğer isim Macide'dir. Fahir de Macide'nin bu durumunun farkındadır ve ona acımaktadır. Her ne kadar Macide'yi aldatmamış olmakla teselli bulsa da aslında daha evvel eleştirilen ikiyüzlülüğü o da sergilemiştir. Fahir, Macide'ye psikolojik acı veren kötülüğün failidir ve bunun da farkındadır ama bu kötülüğün önüne geçmek için de iradesini kullanmamaktadır çünkü aynı zamanda ve aynı sebeple kendisi de psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kaldığını düşünmektedir.

Zavallı Macide! Ne kesik kesik, ne mahvolmuş bir çocuk temizliği ile ağlıyordu. En büyük suçum, iyi olmadığım halde ona iyi gözükmem olacak. Ahlakımda olağanüstü bir dayanıklılık olduğuna onu yıllarca inandırdıktan sonra şimdi önünde o kadar zayıf görünmek onun inancını ne kadar sarstı. (s. 85)

Fahir, sosyal bir mesele olarak ele aldığı, Macide'nin hayatını değiştirme amacını gerçekleştirmiş ancak Macide'yi mutlu etmeyi başaramamıştır. Macide'nin yaşadıklarını ifade eden aşağıdaki bölümler, onun, romanın sonunda tipik bir kötülüğe maruz kalana benzediğini göstermektedir. Macide, Fahir'in kurbanı olmuştur.

Herhalde, ben kendimi küçük bir ölçü diye alıyorum. Avrupa'dan çevreme yenilik ve mutluluk vermek düşüncesiyle gelmiştim. Macide'nin hayatını değiştirecek, bilgi seviyesini yükseltecektim. Yazık! Hayatını değiştirdim fakat yeni bir mutluluk vererek değil. Aksine eski sessizliğini, inancını aldıktan sonra yerine de bir şey veremeyerek, onu elleri boş, halinden memnun olmayan, başıboş, şaşkın bir keder ile hasta bıraktım. Nasıl olurdu da artık bana, yeni hayatın temsilcisi adama inanırdı? Bütün memleketi, bizim hayatımızın büyük çapta bir örneği olarak görüyordum. Hâlbuki suç ne bende ne de memleketin yöneticilerinde idi. Hepimizin iyi niyeti, çabası, fedakârlığı toplum zaaflarının, insanlığın yenediği suçların önünde darmadağın oluyordu.

Döndüğüm günden beri Macide ile aramızda bir şeyin çaresiz bir suretle kırıldığını duyuyorum. Beraber bulunduğumuz yerlere, hatta yatak odamıza kadar uzanan bir ölüm soğukluğunu duyuyorum. Geldiğim akşam, bizim hararetli o içten evlilik hayatımızı temsil eden yatağımız bana tuhaf bir sanduka gibi sırttı. Hikmet'in beşiği odaya konan öbür küçük karyolaya bitleştirilmişti.

Yatacağımız zaman Macide, o yatağa tırmanırken, titrek bir sesle:

-Sen yorgunsun, "rahatsız olma" diye buraya başka bir yatak koydurdum, dedi.

Ve sandım ki bir an için bir karşı koyma, bir yalvarma bekledi. Fakat artık bu zavallı kadına ikiyüzlülük yapmaktan korktum. Ona pek derin bir iyilikbilirlik hissettim fakat bu sabahlara kadar gelmeyen uykuyu beklerken talihsiz kalbimde acımdan, pişmanlıktan başka his yoktu. (s. 118)

Macide, kırgınlığını açıkça dile getirmez ama Fahir, onun kırgınlığının ve üzüntüsünün farkındadır. Buna rağmen Seviyye'ye duyduğu aşk tamamen sona

ermeden Macide'ye göstereceği yakınlığın daha kötücül olduğunu, onun daha da canını yakacağını bilir. Macide, bir başkasına âşık olduğunu bildiği kocasına, bu konuyla ilgili kırgınlığını veya kızgınlığını dile getirecek bir söz söylemez ama aynı zamanda merhamet de istemez. Macide, Türk romanında var olmuş pek çok kadın karakterden ve tipten daha güçlü ve onurlu çizilir. Özellikle Aşk-ı Memnu'nun hassas genç kızı Nihal'deki acınma isteği onun için maruz kaldığı tüm psikolojik acı veren kötülüklerden daha kötüdür.

Hayır! Dedi. Merhamet istemiyorum. Her şeye katlanır, ona katlanamam Fahir, anladın mı? Bana bu en son ve en büyük aşağılama olur. (s. 121)

Roman boyunca Macide de Fahir de ciddi değişimler geçirmişlerdir. Macide, Fahir'in çabaları ve içinde bulunan yenilenme arzusu, sahip olduğu farklı bakış açısı ile idealize edilen kadına yaklaşırken Fahir, romanın başındaki aydın tutumundan uzaklaşmış, sorumluluk hislerinden kopmuş ve toplumsal bir görev bilinci ile sürdürdüğü hayatının, millete hizmet etme arzusunun yerini bireysel duyguları, eksiklikleri, arayışları, mutlu olma arzusu almıştır. Fahir'in karşılıksız aşkı klişe bir psikolojik kötülüğe maruz kalma halidir.

Yine romanın sonuna gelindiğinde Fahir, kendisiyle hesaplaşmasını bitirir; kendini tam bir kötülük faili olarak görür. Üstelik artık kötülük ettiğini düşündüğü üç kişi vardır: Seviyye, Macide ve oğlu Hikmet. Gezilerle, gezintilerle geçiremediği acılarını, savaşa giderek, şehit olarak yok etmeye karar verir. Böylelikle bireysel yaşamının yarattığı yıkım ile anlamsız bulmaya başladığı ve telafi edemeyeceği hatalar yaptığını düşündüğü hayatını kutsal bir amaca feda ederek kendisini kötülüklerden arındırmış ve belki Macide'ye affettirmiş olacaktır. Ölüm, Fahir için de bir kurtuluş anlamı kazanır. Ancak daha önceki örneklerden farklı olarak Fahir, hiç değilse vatanına faydalı olarak yani kötülükle mücadele ederek ama kesinlikle ölmek planı ile sonunu hazırlar.

Şimdi, hep yerlere, çamurlara sürüklediğim ıslıl ıslıl bir kadını görüyorum. Biliyorum ki o gece, kirliliğin ağırlığı ile yerlere kapanan sarışın baş bir daha kalkamayacak! Her gün daha alçak, daha düşük, daha utanmış karanlıkların derinliklerine yuvarlanacak. Aşkı temiz gören, hayatını inanisine göre ayarlamaya cesaret edebilen o beyaz yüz, o temizliğini, ağır başlılığını kiskanç bir özenle koruyan kadın... Onlar şimdi nerede? Tanrıların altın zevkler kupası gibi hayatın, neşenin altın verimi ile dolan bu göğsü daima bir utanç hatırası koparacak, ölümden fena küçüklükler didikleyecek.

Tanrım ben ne yapmışım? Bir kere bakmak için ölmeye hazır olduğum gözleri, insanlara bakamayacak bir felaket lekesiyle boyamışım. Şimdi o kadar alçak, o kadar küçük ve aciz bir günahkârım ki ebediyen herkese gösterilerek, yanarak kusurlarımı silmek isterim. Anlıyorum ki dünyada günahkârlardan daha bedbaht daha zavallı

insanlar olamaz. Şimdi eskiden tiksindiğim suçlulara ne kadar acıyor ve bir zamanlar kendimi onlardan büyük gördüğüm için kendimden nasıl öğreniyorum.

Macide'ye çok fenalık etmişim fakat hiç olmazsa o kendini saydırmak hakkını elinde tutabiliyor. Ya Seviyye?

(...)

Hareket ordusu geliyor. Yerlere kapanan ruhumda kişisel aşkımın unutturduğunu sandığım yurt sevgimi, muzaffer, fedakâr kalbimi sürükleyip götürüyor. Bütün bir milletin, mutluluğunun geleceği için ateş başına! (...) Şimdi çıkacağım. Hayatımın hayatlarını bedbaht ettiği bu iki varlık, belki ölümümle alınlarında bir zafer tacı hissedecekler. (s. 127)

Romanda asıl çatışmanın ahlaki ve psikolojik kötülük ile eski-yeni üzerine kurulu olduğunu ve tarafını ve savunduklarını sezdirse de öğüt veren Tanzimat romanından farklı olarak yazarın algısal farklılıklardan hareketle iyi ve kötü yargıları oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Ölüm, “Jön Türk”te de birey temelinde bir kötülük unsuru olarak mevcuttur ve ilk olarak Miralay Gazanfer Bey’in ölümü ile olaylaşır. Gazanfer Bey’in ölümü, ailenin ahlaki kötülüğe maruz kalmasına da sebep olur. Bununla beraber Gazanfer Bey’in ölümünde kötülük sorgulaması bakımından ilgi çekici bir nokta, şehitliğin kullanılmasıdır. Gazanfer Bey’in ölümü şahadet ile olmasa da bu ihtimalin değerlendirildiği kısımlarda şehit olmak konusunun işlenmesi ile böyle ölümlere bir kutsiyet atfedilir.

Yeni müteehhil bir adamın taze zevcesini bırakıp muharebeye gitmesi vakıa pek acı bir müfârekat sayılır. Lâkin din ve millet yolunda telef olan şehit ve kalan gazi olmak tebşiratıyla mübeşşer olan bir Osmanlı askeri için bu müfârekatların hükmü olamaz, değil mi? (s. 8)

Bununla birlikte, Gazanfer Bey’in kötülüğe maruz kalışı esaret dolayısıyladır. Esaret belirgin bir kötülük unsurudur. Çok yüzeysel olarak sunulsa da faili devlet olan bir kötülük unsuru olarak savaş da burada kullanılmakta ancak Gazanfer Bey’in karakteri ve ölümü için çizilen bir arka plandan öteye gitmemektedir. Bu koşullarda Gazanfer Bey’in esir düşmesi bir çeşit kötülüğe maruz kalma iken şehit olmak kutsal bir mertebeyi dolayısıyla iyiyi karşılar. Ancak Gazanfer Bey, şehit düşmez, maruz kaldığı kötülükten yani esareten kurtulur, İstanbul’a döner. Burada ise bir başka kötülüğe, bir salgın hastalığa maruz kalır ve ölür. Salgın hastalık, doğal kötülük sınıfına dâhil olması bakımından dikkate değerdir ancak derinlikli bir kötülük tahliline imkân vermeyecek kadar sığ kullanılmıştır. Dikkate değer bir başka nokta ise, salgın hastalığa yani doğal kötülüğe maruz kalan asıl kişi Gazanfer Bey iken, onun ölümü dolayısıyla asıl maruz kalanların Dilşinas ve Ahdiye olduğunun söylenmesidir.

Cenk meydanlarında dönüp dolaşan Gazanfer Bey nihayet Plevne'ye düşer. Şanca birkaç galibiyete faik olan Plevne mağlubiyetinden sonra yirmi bin kadar silah arkadaşlarıyla beraber Rus esaretine duçar olur. (...) (s. 8)

Gazanfer Bey, (...) Ahdiye'nin doğmasından bir sene sonra İstanbul'da zuhur eden bir kolera esnasında o zalim hastalıktan irtihâl ile Dilşinas'ı dul ve Ahdiye'yi yetim bıraktı. (s. 10)

Dilşinas Hanım, genel, geleneksel ve yüzeysel bir iyi kadın tipidir. Esasen bir cariyedir. Ancak cariyeye olması dolayısıyla kötülüğe maruz kalmaz, o da "Felâton Bey ile Râkım Efendi"nin Canan'ı gibi gelenekler sayesinde kölelikten kurtulmuştur. Kölelik kötücüdür ama geleneksel Türk ve Müslüman hayatı iyidir; dolayısıyla bu geleneklerin hâkim olduğu bir evde yetişen Dilşinas da kötülüğe maruz kalmaktan kurtulur. Onun maruz kaldığı kötülük, kocasının ölümüdür, bu sebeple duyduğu acı ve yalnız kalmaktır.

Dilşinas Hanım cariyeye ise de yine kuzât-ı askeriyeden birisinin dairesinde adeta evlat gibi bir mevkiye bulunduğundan Gazanfer Bey ile vuku-ı izdivacı öyle cariyeye alım satımı yolunda olmamıştır. (s. 7)

(...) Ancak bilahare kocasının vefatından sonra o kahraman askerinin yeis ve matemi badema hayatının mecrâ-yı yegânesini teşkil ettiğinden kırktan öteye geçmiş olan sinîn-i ömründe bir de mâtem-i dâimî acılığı munzam olunca bîçare kadıncağız o gençlik revnak ve letafetini bilküllüye kaybetmiş. Hatta "Cami yıkıldı ise mihrap yerindedir." meselinin de hükmü kalmamış. (s. 7)

Roman boyunca Ahdiye'nin saf ve temiz bir iyilik sembolü olduğu ancak aynı zamanda kötülüğe maruz kalan sıfatıyla da bağdaştığı görülür. Sözelimi Nurullah Bey ile kendisi için tertip edilen düğüne damadın iştirak etmemesi veya edememesi ile psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalır:

Zavallı Ahdiye neye uğradığını bilemiyor. Bu belâ-yı azîmin derece-i dehşetini tayine bile muktedir olamıyor. (s. 40)

Böylelikle, maruz kalacağı kötülükler silsilesi de başlar. Bu ilk maruz kalış düğüne gelen kadınlardan biri tarafından facia olarak adlandırılır.

Pek zannediyorum ki bu düğün, bu bayram bir facia suretini alacak. (s. 38)

Düğünün dağılması durumunda kötülüğe maruz kalan sadece Ahdiye değil aynı zamanda bu olayı bir utanç kaynağı olarak gören Dilşinas Hanım'dır.

Bîçare Dilşinas Hanım'ı hiç sormayınız. Hicabından, kahrından yerler yarılrsa yerlere geçecek. (s. 39)

Bir başka maruz kalan da neler olup bittiğini anlamlandıramayan Kâşif Efendi'dir. Damadın babası olan Kâşif Efendi durumu şöyle ifade eder:

Ne diyeceğimi ben de bilmiyorum, bizi bir felaket vurdu. Ama nasıl bir silleye uğradığımızı vallahulazim bilmiyorum. (s. 42)

Aslında Dilşinas Hanım ve Kâşif Efendi'nin maruz kaldıkları psikolojik acı veren kötülük ikincildir; daha ziyade durumdan utanç duymakla ilgilidir. Ahdiye'nin

maruz kaldığı ise daha nitelikli bir kötülüğü ifade eder. Burada ilgi çekici olan, bu üç kişinin maruz kaldığı kötülüğün faili gibi görünen Nurullah'ın asıl fail olmaması, esasen onun da bir kötülüğe maruz kalmış olmasıdır. Nurullah, bir iftiraya uğramış bu iftira neticesinde de tutuklanmıştır. Nurullah'ın maruz kaldığı kötülüğün asıl faili Ceylan'dır, ancak kötülüğün uygulayıcıları yasal güç sahibi zabitlerdir. Bu durum, kötülük kavramını yüzeysellikten bir parça kurtarır gibi görünse de derinleştirmez. Nihayet, Nurullah da kötülüğe maruz kalan olarak karşımıza çıkar.

Evet! Biçare Nurullah bir kazaya uğramıştı. Hem de ne büyük bir kaza! Rabbimiz teâlâ e tekaddes hazretleri düşman başına vermesin... (s. 44)

Nurullah'ın başına gelenleri öğrenen Kâşif Efendi'nin sözlerinde de Nurullah'ın düğüne gelemeyişinin onun kötülüğe maruz kalmasından ileri geldiği, bu durumda Nurullah'ın bir kötülük faili olmadığı ve aslında bu durumdan etkilenen herkesin, Ahdiye, Dilşinas Hanım ve Kâşif Efendi'nin, aynı kötülüğe maruz kaldıkları ifade edilmiş olur.

Bela ve felaketin ne kadar büyük olduğunu anladım. Galiba bir düşman şerrine uğramıştır dediler. (s. 44)

Biçare kadınların hanelerinin hali ölü hanesinin ahval-i küduretinin makûsu oldu. (s. 46)

Romanda ahlaki kötülük, alafranga bir kız olan Ceylan'a yüklenmiştir. Ceylan, Felâtun veya Bihruz gibi zararı yalnız kendisine dokunan bir ahlaki kötülük faili değildir; aynı zamanda planlı ve iradi eylemleri ile kötülüğe maruz bırakan bilinçli bir faildir. O halde Ceylan'da ahlaki kötülüğün iki boyutta ele alınması mümkündür. İlk olarak Ceylan, alafrangalığı, geleneklerden kopuk, toplum ahlakından bağımsız, serbest hayatı, vs gerekçelerle bir ahlaki kötülük örneği iken ikinci olarak hırs ve arzularını gerçekleştirmek üzere Nurullah'a iftira etmesi ile de bilinçli bir ahlaki kötülük failidir.

Ceylan ile Nurullah'ın karşılıklı konuşmalarında Ceylan'ın alafranga fikirleri ahlaki kötülük bağlamında sunulmaktadır. Buna karşılık Nurullah, gelenekleri reddetmeyen bakış açısı ile kötünün karşısında yer alan iyiyi temsil eder. Ceylan, Nurullah'ı, *teorilerinize (nazariyatınıza) bakarsak serbest fikirli bir adamsınız. Yeni adamlardansınız... Hâlbuki pratiklerinize (ameliyatınıza) bakınca hâlâ eski zamanlar çürüklüğü içinde pala çalıp giden bir... bir... Of nasıl tabir edeyim. Bizim Türkçemizde bu tabirler de yok ki. Bir timide (mahcup) bir... Ha! Buldum: Bir mıymıntısınız (s. 47)* sözleriyle eleştirirken aslında Nurullah'ın şahsına yönelttiği eleştirilerin onun nazarında kötülüğü yüklenen eskiye ait olduğu aşikârdır. Bununla beraber ikili arasındaki esas fikir ayrılığı kadın ve kadının toplumsal konumu ile ilgilidir. *Kız kızlığını bilecek, erkek erkekliğini (s. 48)* diyen Nurullah, geleneksel yaşamı yansıtan ahlaki kuralları ve

davranış biçimlerini benimserken Ceylan, bu kuralların dışında kalmayı sürdürür, bu yönüyle sosyolojik değerlendirmenin dışında kalan bir ötekidir ve öteki algısı ile kötülüğü temsil etmektedir. Bu sebeple bütün konuşmaları bu toplumsal algıları yıkma gayretini, onların dışında olma durumunu yansıtır biçimde kullanılmıştır. Nurullah ile ilişkilerinde serbestliği savunan Ceylan, eserin kaleme alındığı dönem için aykırı bir tiptir ve ötekiliğini kendisi de bizzat vurgular ancak ona göre de kötü olan geleneklerin dayattığı aşk ve kadın anlayışıdır. Bu şarki kötülüğün karşısına da garbi iyiliği yerleştirir.

Sevdim. İnsan birini severse eski zaman kızları gibi sevdasını kimselere söylemeye bile cesaret edemeyerek verem olup gitmez ya? Sevdasının zevkini sürmek ister. Hicran ve hasretten yanıp yıkılmak miskinliği şu zaman için tahayyül edilebilecek şeylerden midir?(s. 49)

Hangi medeniyetin kanunları? Menşei Hindistan'a kadar varan yedi sekiz bin senelik medeniyet-i Brahmaniyye kanunları mı? Gözlerinizi yalnız şarka dikip oradan ayıramayacağınıza biraz da garba çevirseniz a? Avrupa ve Amerika'nın yeni medeniyeti "medeniyet" değil midir? Her tarafta hukuk-ı nisvân davasıyla kıyam olunmuyor mu? "Nisvân" deyince kızlar dahi dâhil değil midirler? Acayip! Bu ne kadar haksızlık? Bir beyefendi tehhül edecek. Görücüler gelir. Cariye alacaklarmış gibi kızı uzun uzadıya muayene ederler. Beğenip beğenmemek hakk-ı muhakkirânesi bunlarda. İlk muayenede beğenirler ise de ikinci muayenede nefesini koklarlar. Gece horlayıp horlamadığını tahkik ederler. Bilmem ne, bilmem ne? Sonra da utanmadan çeyizini sorarlar. Babasının servetini sorarlar. Bunlar ne? O biçare kız varacağı herifi rüyasında bile görmez. "Pek alafraga" diye bazı daha çürük akıllıların tayiplerine rağmen damat beyin bir fotoğrafı irae olunur ise o! Yeni moda, alafranga bir iş olur. Her ciheti kız için bir güne hakaretten ibaret olan düğün yapılır. Badema kızcağzın dirliği düzenliği kocasının ağzından çıkacak iki kelimeye merbut kalır: "Boş ol!" Nuri Bey, hâlâ bu fikirlerde misiniz? Hâlâ bunu medeniyet diye kabul ve tasdik edecek fikirlerde misiniz? (s. 50-51)

Nihayet yazar, Nurullah ve Ceylan'ın sözlerindeki eski-yeni, geleneksel- Batılı, iyi-kötü çatışması karşısında araya girerek fikir beyan eder ve sentezci bir bakışı ortaya koyar. Aslında Nurullah'ın fikirlerinin Ceylan'ın fikirleri kadar keskin bir ötekinin kötülüğü algısı ile biçimlenmediği bir başka ifadeyle yazarın araya girerek beyan ettiği fikirlerinden pek ayrılmadığı da söylenebilir. Buna göre kötülük, iki uçtan birinde olmakla daha ilgilidir, iki değeri bir bütün olarak kaynaştırabilmek ise kötülük unsurlarını ortadan kaldırabilir. Anlatının arasına giren yazar, bu görüşleri beyan etmekle kalmaz öte yandan fikirleri ile kötülük faili olacağını sezdirdiği Ceylan'ın gerçekleştireceği felaketleri de haber vererek kötülüğü Ceylan ve onun fikirlerinin bir niteliği olarak sunar.

Her şeyde ifrat da fenadır, tefrit de! Kızları esen yellerden esirgemek gayretiyle kafesler derununda kanarya kuşu gibi yetiştirmek de tehlikelidir, bir hürriyet-i tabiiyye

ile başıboş gezen sakalar, isketeler, ispinozlar gibi bırakmak da. Bu serbest-i i tabii halinde gezip yaşayan kuşlar da vakıa guna –gun tehlikelere maruzdurlar. (s. 52-53)

Romanımızın ilerilerinde Ceylan Hanımın filvaki takarrübü ne kadar tehlikeli bir mahlûk olduğunu meydana koyacak türlü türlü haller görülecektir. (s. 53)

Yazar bunun üzerine, kötülüğü gizlemek değil açık etmenin faydasına inandığına dair görüşlerini açıkça belirtmektedir. Bu açıklama kötülük tahlili için kurgusal bir kaynak sunmasa da devrin ve yazarın ahlaksızlık ile tanımlanan kötülük algısını yansıtması bakımından dikkate değerdir. Yazarın Emile Zola'nın fikirlerine dayandırdığı bu yargılar, İslami düşüncenin belirgin ilkelerinden “haksızlık/ zulüm/ kötülük karşısında susan dilsiz şeytandır” fikri ile de paraleldir. Ayrıca kötülük kavramının yine ahlakın yokluğu olarak algılandığının da göstergesidir.

Evet! Hakiakat böyle diyor. Bir murdarlığı örtmek ile onun levsinden tevakki edilmiş olamaz. Onu açmalı, âleme göstermeli. Âlem onu görmeli. Sıhhat-ı ahlâkiye için ne kadar muzır olduğunu anlamalı da ona göre ondan tevakki ve mücânebet etmeli.

Evet, sıhhat-ı ahlâkiyye! Aynıyle sıhhat-ı bedeniyye gibi bir sıhhat-ı ahlâkiyye! Sıhhat-ı bedeniye hususunda muzır, müfidi bilmek ne kadar lâzım ise sıhhat-ı ahlâkiyyece dahi tehlike ve selâmet cihetlerini bilmek o kadar lâzımdır. (s. 54-55)

Türk romanında sosyal hayatın yansması olarak da kabul edilebilecek tipik eski-yeni düalizmini yansıtan Nurullah, Ceylan'ın düşüncelerini paylaşmasa da onunla vakit geçirmeye devam eder ki bu davranış Ceylan'ın faili olacağı kötülüklerin gerçekleşmesi için de ortamı uygun hale getirir. Nurullah'ın bu davranışları kötünün iyisini tercih etme olarak sunulsa da bir anlamda iradenin her ne koşulda olursa olsun iyi için kullanılmayışına da örnektir. Bu sebeple Nurullah bir kötülük faili olmasa da kötülüğün ortaya çıkması için gereken ortamın oluşumunda pay sahibidir.

Evet! Nurullah da olmaz demedi. Artık inadın bu derecesini o da çok gördü. Hiç olmazsa bir büyük beladan bir ehven suretle kurtulmayı tercih ile o tehlikeli kıza istediği cevab-ı muvafakati verdi. (s. 59)

Nurullah, Ceylan'ın bir iftirası ile onun isteklerini yerine getirmediği için ihbar edilir ve tevkif olunur. Bu durum belirgin bir kötülük unsurunu içinde barındırır. Ancak buna ek olarak devlet eliyle uygulanan kötülük grubuna dâhil edilebilecek bir durum daha kendisini gösterir. Ceylan'ın ihbarına göre Nurullah bir Jön Türk'tür. Bu da dönem için bir fikir suçu oluşturur ve Nurullah, ihbar asılsız olduğu halde cezalandırılır. Bu cezalandırmanın Nurullah'ın çevresine yayılma ihtimali vardır. Bu dönemsel gerçekle bağdaşan değinmeler de kötülük bağlamında değerlendirilebilir ancak detay içermez.

En sonra hükm-i istibdad olanca sıkletiyile halkın üstüne çökmüş bulunduğu sırada Kâşif Efendi, hürriyetperest ama bittabi daha hafî, muhterizane. Böyle bir zamanda hafiyelerin şerrinden kendisini kurtarabilmiş olması pek büyük bir eser-i muvaffakiyet sayılır. (s. 60)

Nurullah Beyefendi! Odanızda zuhur eden âsâr-ı muzır ve memnua maateessüf jön Türk fesadına iştirakinizi maa ziyadetin ispat edeceğinden... (s. 178)

Romanda kötülük ile ilgili bir başka önemli bulgu, kötülüğün algısal değişkenliğine ve göreliliğine dairdir. Bunun iyilik ve kötülük yargısında bir karmaşa doğuracağı fikrinden hareketle, kesin hükümler belirlemek ve durumları, olayları, kişileri bu hükümlere göre iyi veya kötü diye nitelemek gerektiği vurgulanır.

Herkesin, her şeyin iyiliği, fenalığı onları telakkiye göredir. Bizim iyidir diye telakki ettiğimizi siz fenadır diye reddediyorsunuz. Hangimiz haklıyız? Bunu hükmetmek mümkün olamaz. İyi ne, fena ne olduğu evvelce tayin olunmalı ki bunlara edilecek kıyastan bir doğru hüküm çıkarabilelim. (s. 62)

Ağırlıklı olarak ahlaki kötülüğün hâkim olduğu eserde bu kötülüğü üstlenen asıl kişinin Ceylan olduğu açıktır. Tipik kötülerden farklı olarak Ceylan, bu özelliğini doğuştan getirmez, ailenin ahlaki tutumu ve Ceylan'ı yetiştirme tarzı ona bu özellikleri yükler. İlk eserlerde rastlanan tek yönlü, tipik ve doğuştan kötü roman kişilerinden farklı olarak Ceylan, kötülüğe meyli bakımından daha insani çizilmiştir. Böylelikle, kötülüğün kaynağı konusunda İslami bakış ile çelişen, Yaratıcı tarafından verilen kötü huylar da bertaraf edilmiş olur.

Ceylan'ın babası Fransızca bonjur demeyi bilmez ama polka oynamakta mahirdir. Annesi Sezayidil, yaşı kırkı geçmiş olduğu halde henüz gereği gibi şakrak, fıkradak bir şuhtur, bir şeydâdır. (s. 63)

Yazar, çatışmanın iki temel unsurundan biri olan kötüyü, roman için muhakkak gerekli görür, bazı durumlarda olay örgüsünün devamı için felaketler kurgulandığını söyler. Böylelikle anlaşılır ki, olay örgüsünün de devamı için felaketler kurgulanmaktadır; bir anlamda kötülük en azından çözüme kadar hâkimiyetini kuracaktır. Bu anlamda Nurullah ile Ceylan'ın ilişkisinin de bir felakete doğru ilerlediğinin bilgisi bir kez daha açıkça okura iletilmiş olur. Ceylan ile Nurullah'ın arasındaki ilk münasebeti aktardıktan sonra yaptığı açıklamayı haklı çıkarır şekilde Ceylan'ın bir kötülük faili, Nurullah'ın da maruz kalan olduğu bölüm başlar.

Bazen asıl roman visalden sonra başlayacağı için müncer olacağı felakete kadar hikâyede devam olunur. Evet, ekseriya bir macera-yı aşkın neticesi bir felaket olur. (s. 80)

İşte mülakat ve muhaberele teakup ve devam ettikçe bu hakayık noktaları birer birer Ceylan'ın insâf-ı ruhîsi önünde tecelli eylediğinden aklen, hikmeten müstahak-ı merhamet görülecek bir hale gelmiştir.

Hâlbuki hâl-i felâket-iştimâl bundan da ibaret kalmamıştır. (s. 113)

Romanın asıl düğümünün, Ceylan'ın Nurullah'tan intikam alma çabası, ona ve çevresindeki herkese, kendi isteklerini kabul ettirmek için oyunlar oynaması ile oluştuğu kabul edilirse kötülüğün uygulandığı kısımları barındıran asıl bölümün de düğüm kısmı olduğu söylenebilir. Bu bölümde Ceylan artık bir kötülük failidir, ahlaki

kötülüğün yalnız teoride değil pratikte de simgesidir dolayısıyla ötekidir ve sonuçta kötülük kazanmasa da kötülüğün bir süreliğine hâkimiyeti kurulmaya başlanır.

Ceylan, savunduğu serbest ilişki neticesinde ve aslında Nurullah'ı da oyuna getirerek hamile kalır ve bir süre sonra bu durumu önce annesine itiraf etmek zorunda kalır, sonrasında bu durumdan çevrelerindeki diğer insanlar da haberdar olur. Evli olmayan bir kadının hamile kalması, çocuk sahibi olması bugün de pek çok kültürde gayriahlâkî kabul edilmektedir dolayısıyla bu hamileliğin görece bir kötülük unsuru olduğu söylenebilir. Ceylan, bu davranışını açıklarken kendisini savunur ve bilinçli olarak yani Nurullah'ı kandırarak hamile kaldığını da söyler.

Ne yapayım anneciğim? Nuri'yi başka türlü yola getirmeye imkân bulamadım ki! (s. 118)

Bu durumda Ceylan bir beklenti sahibidir, Nurullah'ın bu durumda onu terk edemeyeceğini düşünür. *Ama beni şu halde âleme kepaze ederek terk edip gitmez ya? (s. 119)* Ceylan'ın bu durumu, planlayarak gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulursa o her ne kadar terk edilerek kötülüğe maruz bırakılmış olacağını iddia etse de açıkça iletilen mesaj Ceylan'ın bu durumun yegâne sorumlusu olduğu dolayısıyla kötülüğe maruz kalan taraf olmadığıdır.

Ceylan bu eylemi ve bu eylem sonuç vermeyince yaptıkları ile Nurullah'ı, Ahdiyye'yi ve onların ailelerini kötülüğe maruz bırakmıştır ancak bununla birlikte, aslında bir parça hafifmeşrep bir kadın olarak tanıtılan annesi Sezayidil'i de, onun üzerinde yarattığı utanç duygusu ile psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakmış olur.

Hele bazı kere dahi ettiği küstahlıktan hiç de pişman değilmiş gibi gösterişler yapıyor ki validesini bilküllüye meyus eden şey de işte bu hallerdir. (s. 120)

Ceylan'ın annesi, bu hamileliği sonlandırması, duruma bir çare bulması için Madam Despino'ya müracaat eder. Despino'nun niyetindeki kötülük veya kötülüğü rahatlıkla uygulamaya yatkınlık yazar tarafından Despino'nun *hayvan* (s. 125) olarak anılmasından, yapmaya çalıştığı şeyin *melunane* (s. 129) olduğunun söylenmesinden de bellidir. Sezayidil ve Despino, hamileliğe son vermekten bahsederken Ceylan bunun bir cinayet olduğunu söyleyerek bu fikre karşı çıkar. Hamileliği tıbbi bir gerekçe olmadan sonlandırmanın bugün pek çok ülkede yasak olduğu, yasalarla engellenmediği pek çok ülkede ve kültürde de yine genel algıda çoğunlukla cinayete eşdeğer tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda bu eylemin de birey temelinde biçimlenmesine ve örneklenmesine rağmen ahlaki yargılarla biçimlenen sosyolojik boyutu haiz bir kötülük unsuru olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu çatışmayı yansıtmaları bakımından Ceylan ve Sezayidil'in tartışması manidardır. Bu tartışmada taraflar, adeta

en yaygın olan iki bakış açısını yansıtmaktadır. Ceylan'ın pek çok konuda üstün ve iyi gördüğü Batı'nın, bu noktada bu *vahşete* daha meyilli imiş gibi iması, Sezayidil'in ise Ceylan'ın ahlaki kötülüğünden Batı medeniyetinin değer yargılarını sorumlu tutması, tartışmanın sonunda ise bu durumla ilgili yazarın, verdiği malumatta ahlaki kötülük olarak değerlendirdiği meseleyi, Batı'ya mal etmesi dikkate değerdir.

Ceylan Despino'nun bu sözlerini büyük bir teessür ile telakki ederek:

-Iskat ha? Allah göstermesin. O ne büyük cinayettir? Frenk kitaplarında bile bu vahşiliğin aleyhine muhakemâtla sahifeler doldurulmuştur.

Diyor da validesi kızının bu mütalaasına da iştirak etmeyerek:

- Seni böyle berbat eden o Frenk kitapları değil midir?

Tekdirini de Ceylan'ın yüzüne çarpıyor. Alınız size ana ile kız arasında bir kavga! Ceylan:

-Bu hâl benden başka bin kızın daha başına gelmiş onlar dahi Frenk kitaplarıyla mı idlâl olunmuşlar? Diyor. Sezayidil Hanım:

-Bir delikanlıyı uyutup şeytanetini hangi kız düşünmüş? Bunu olsa olsa Frenk kitabından akıl alan matmazeller düşünebilirler.

Diye hiddetin derecesini arttırdıkça arttırıyor.

(...)

Ana ile kız arasındaki şu kavgaya dikkat etmiş iseniz anlamışsınızdır ki: Ceylan Avrupaca bu gibi ahlakın hakayıkına vakıf olamamıştır. Bu adem-i vukufunu da en büyük bahtiyarlıklardan addedersiniz. Avrupa'da böyle cinayetkarane bir muvasala mahsulü olan bigünah çocuklar hakkındaki muamele Despino'nun tavsiye ettiği muameleye pek muvafıktır. Umumi vilâdehanelere müracaat eden matmazelleri ahad-ı nâsdan olan kızlar olup bunlar şerik-i tohumları olan erkekler ile intikâp ettikleri muamele-i gayr-ı meşruayı işte "ahrarane izdivaç" tabir eyledikleri yolda tevcih ve tevil ederek mahsul-i muhabbetlerini yok etmeye mecburiyet görmezler. Fakat az çok sıraya gelen familyalardan olan kızlar için iskat veyahut bade't-tevlîd idam pek ziyade hükmünü icrâ eden bir âdet-i kabîha olup bundan dolayı mahkemelere vürud eden davalar nadir addolunmak ihtimalin bin kat haricindedir. (s. 127)

Ceylanın asıl bu hadiseden sonra kötülük faili bir insan olarak tanımlandığı da açıkça ifadesini bulmaktadır. Buna göre eğer kötülük fikirlerinde kalsa idi, Ceylan tam olarak kötü bir insan olarak kabul edilmeyecektir ancak onun eyleme geçmiş olması artık kötülüğünün de açığa çıkması ve ispatı olarak kabul edilir. Yani kötülüğün asıl adlandırması ve nitelikli kabul edilmesi fikirden değil eylemden sonradır.

İnsanın nik ü bed ahlâkı, mertebe-i insaniyyesi hâl-i sükûn ve sükûtunda tayin olunamaz. Arbede-i hayat içinde meziyât-ı mahsusası kendisini göstermelidir ki o adama bir mertebe tayin mümkün olabilsin. Bizim Ceylan fikrindeki olan taşkınlığın eserini şöyle bir cür'et-i mücrimâne ile ortaya koymuş bulunmasa idi gayet şen, şatır, biraz da açık seçik bir kız olmak üzere hükmedilir kalırdı. (s. 129)

Nurullah, Ceylan'ın hamileliğini haber aldıktan sonra üzüldü, bu konuda Nurullah'ın iradesi ve eylemi sorgulamaya açıktır ancak oldukça detaysız belirtildiğinden bir tahlile olanak vermemektedir. Hâkim bakış, Nurullah'ın bir çeşit kurban gibi yansıtılmasından yanadır dolayısıyla Nurullah'a da kötülüğe maruz kalan

tarafıta yer verilmiştir. Nurullah'ın en büyük üzüntü sebebi de *nikâhsız olmalarıdır*. (s. 131) Bu bakış açısı ile çözüm nikâhmış gibi görünse de Nurullah, iradesini bu yönde kullanmaktan kaçınır.

Ceylan, çocuğu dünyaya getirmek, hamile kalmak için hilelere başvurmak gibi kötülüğü barındırdığı imasıyla sunulan davranışların faili olsa da, özellikle çocuğu doğurmak konusundaki ısrarının ona duyduğu bağlılık veya sevgi olmadığı vurgulanır ki bu da Ceylan'ın nitelikli bir kötülüğe doğru evrildiğini göstermektedir. Ancak buna rağmen Ceylan kötülüğü üstlenmektedir. Olayların devamında ise bunun bir aldatmaca olduğu ortaya çıkar ki bu da Ceylan'ın nitelikli bir kötülüğe evrildiği görüşünü destekler.

Vukua gelen musibetten dolayı sizi mesul tutacağıma ve rezaletimizi mahkemelere kadar götüreceğime ihtimal vermeyiniz. Bu musibet emrinde sizin hiçbir dahliniz, binaenaleyh hiçbir mesuliyetiniz yoktur. Her şeyi yapan benim, her mesuliyet bana ait. (s. 143)

Ceylan'ın bu aldatmacası ile Nurullah, onu kötülüğün faili olarak görmekten vazgeçer. Ceylan'a acılamakla birlikte kendisini de bu olayın sorumlusu olmadığı yönünde telkin eder. Bu durumda Ceylan'ın planındaki kötücüllük, Nurullah'ın Ceylan'a bakışındaki safiyet fakat kendisini olayın dışında tutan tavrı vurgulamak için kurgulanmış gibidir.

Her mesuliyet ona raci olduğu her felaket, her musibet o biçareyi vurmuş bulunduğu halde o bu kadar metanetli davransın da ben hiçbir şeyden mesul olmadığım halde duçar-ı fütur olayım? (s. 147)

Ceylan, Nurullah ona dönmeyince intikamını artık planlı olarak uygular. Kişiliği gereği *kanı kan ile yıkayacaktır*. (s.158) Yani planlı, bilinçli ve iradi kötülükler gerçekleştirecektir.

Nihayet Ceylan bütün ümitleri tükenince planını uygulamaya koyar. Bu plana göre Nurullah'a yasak yayınlar gönderecek ve onu ihbar edecektir. Bunda muvaffak da olur. Böylelikle kötülük hâkimiyetini kurar. Ceylan da bu planı uygulayarak ve gerçekleştirdiği kötülükten de haz duyarak nitelikli bir kötü karaktere dönüşür.

Müntakim kız daha o gün gündüzden kendi babasının kitap odasına girerek bir takım kütüb ve resâil ve evrâkı büyücek bir torbaya yerleştirmişti. Bu kitapların, bu resâil ve evrâkın ne mahiyette şeyler olduğunu anladınız ya? O zamanlara göre kâmilten muzır görülen şeyler. (s. 164)

Evet, Ceylan şu intikam hususundaki muvaffakiyetinden dolayı pek ziyade mahzuz idi. (s. 175)

Ceylan, kötülüğü uygulamada başarılı olmuştur. Bu durum karşısında babasının söyledikleri Ceylan'ın nitelikli kötülüğünü açıkça dile getirmesi bakımından dikkate değerdir. Bununla beraber baba, kızının bu kötülüklerinin sebebi olarak onu yanlış

yetiştirmelerini görür. Bir bakıma, romanın başından itibaren, devrin pek çok eserinde olduğu gibi ahlaki kötülüğün kaynağını oluşturan yanlış Batılılaşma, bu ahlaki kötülüğü benimseyenler için de kötülük niteliğini ispat etmiş olur. Ceylan'ın bunca kötülüğü işlemedense kendini öldürmüş olmasını tercih etmek söz konusu durumlar için kötü-daha kötü- az kötü değerlendirmesini de içermektedir.

Ceylan! Sen kendin için bir bela, bir musibet olmak üzere yetişmiş bir kız çıktın! (s. 175)

Allah bizim belamızı o melun alafranga yüzünden vermek için çeşm-i basiretimizi bağlamış da... Kızım orada alafranga bir terbiye alıyor diye beni sevindirmiş şimdi de kan ağlatıyor. Evet, kendin bir bela, bir musibet olmak üzere yetişmiş bir kız çıktın! Fakat bu musibet yalnız kendinde kalmadı. Keşke yalnız kendinde kalsa idi. O faciayı oynadığın gecenin ferdasında yahut Nurullah'tan bilhakkın cevab-ı red aldığın anda kendini geberte idin de kendi musibetin yalnız kendine kalsa idi. Ceza-yı amelini bulmuş olurdun. Lakin şimdi bela ve musibet taammüm etti. Bizi de mahvettin, Kâşif Efendi ailesini de, biçare Dilşinas ailesini de! Cihet cihet cani bir melunsun! (s. 176)

Kazım Bey, kızının bir kötülük faili olduğunu bilse de bu kötülüklerin üstünü öter çünkü kendisinin ve ailesinin zarar görmesini istemez. Bu sebeple kötülüğü gizler, açık etmez. Kötülüğü saklı tutmak da bir bakıma kötülüğe ortak olmak ve iyinin hâkimiyetini engellemektir. Buna ek olarak Ceylan bir kötülük faili olduğuna göre Kazım Bey, bu davranışı ile kötülüğü cezalandırmak yerine ödüllendirmektedir. Üstelik Kazım Bey, bunu planlı olarak, çıkarlarını korumak adına yapmaktadır. Onun bu davranışı da ahlaki kötülük sınıfına dâhildir.

Kendi ailesini bu musibet-i fâcianın her türlü serpintisinden, sirayetinden kurtarmak için de bu sırrı kimseye fâş etmemek, ketm ve ihfâ-yı musîbete son dereceye kadar cehit ve ihtimam göstermek lâzım geleceğini Kazım Bey söylediği zaman artık Ceylan'ın itminan ve memnuniyeti son derecelere vardı ise de babasının bu kararını takviye için bile sözü uzatmak istemedi. (s. 176)

Buna rağmen Kazım Bey, kendisini kötülüğe maruz kalmış bir adam olarak görür; Ceylan onu üzmenin yanında ihbarı onun adıyla yaparak da Kazım Bey'i kötülüğe maruz bırakmıştır.

Esmayı üstümüze sıçratmaktan kurtulduk ama belli başlı bir hafiye olduk. (s.182)

Anlatıcının artık açıkça *şeytan kız* (s. 202) olarak andığı Ceylan, kötülüğün belirgin bir failidir ve kötülüğe süreğenlik kazandırmaktadır. Nurullah'tan haber alabilmek için *melunane oyunlar tertîb eder.* (s. 202)

Ceylan'ın bir anlamda Zehra'nınkine benzer bir intikam peşinde olduğu söylenebilir. Ancak Nurullah, Suphi gibi kötü değildir daha ziyade bir kurban olarak çizilir. Zehra ile Ceylan'ın kötülük bağlamındaki en büyük ortak noktaları, intikamlarının sonsuzluğu ve amaçlarının intikam almaktan öte sevdikleri adamları

kendilerine dönmeye ikna etmek olmasıdır. Ancak Ceylan'ın hayatı da tıpkı Zehra'nınki gibi, yaptığı kötülükler neticesinde çığırından çıkar. Özellikle doğumdan sonra *hâli acınacak bir suret peyda etmeye başlar.* (s. 210) *Ceylan gayret-i intikam ile cayır cayır yanarak ne tarafa saldıracağını bilmeyen bir divane kesilir.* (s. 228) Ceylan, çaresiz kalır; oğlunu ve kendini öldürmeyi düşünür. İntihar ve cinayet olmak üzere iki temel kötülük eylemini barındıran bu düşünce, dini ve ahlaki açıdan, insani değerler ve hukuk bakımından derinlikli olarak ele alınmaz, Ceylan'ın dini inançlarının olmaması anılır ama bunun bir kötülük sebebi olarak görüldüğünü söylemek çok mümkün değildir. Bu fikirler, yalnızca Ceylan'ın içine düştüğü durumun kötülüğünü pekiştirmek için kullanılır. Ceylan'ın bu intihar ve cinayeti işlemesi için yegâne sebep kendisidir, koşullar değerlendirmeye alınmaz bu da olası kötülüğü tek boyutlu yapar. Ceylan bir kötülük faili ve ahlaki kötülüğün sembolü olarak işlendiğinden onun son durumu kötülüğe maruz kalmakla birlikte anılmaz bilakis kötülüğü yalnız yanlış eğitimden değil doğuştan da gelen bir *canavar* olarak sunulur. Ancak daha ilginç olan, doğan çocuğun, toplumsal ve yaşamsal koşullar göz önünde bulundurulduğunda esasen kurban kavramı ile bağdaşan durumunun, belirgin bir kötülük ilgisi bulunmasına rağmen bu bağlamda ele alınmamasıdır.

Yapar mı yapar. O yolda terbiye almış ve zaten kanı ve sütü de nasıl olduğu hükmedilememekte bulunmuş olan bir canavar, bir ifrit her şeyi yapar. Hiçbir dinin semtine uğramamış ve ulûhiyetten hiçbir şemme almamış olan böyle bir melunu en büyük cinayetlerden men edecek ne gibi ihsas tasavvur olunabilir? (s. 221)

Sonuç, Ceylan'ın yaptığı bütün kötülüklerin ardından onun felaketine yöneliktir.

Bu romantik sonda, tıpkı Mahpeyker'inde olduğu gibi Ceylan'ın bu kötü sonu hak ettiği iması vardır. Nurullah Ahdiyye'yi de Mısır'a aldırınca *kudurmuş bir yaban domuzuna döner.* (s. 233) En sonunda da yanarak ölür. Ceylan'ın ölümü, en kötü olarak adlandırılması mümkün biçimde kurgulanmıştır. Ceylan'ın ölümü gazetelerde şöyle yer alır:

Ser haftiye Feyzullah Efendi'ye mensup olan Kazım Efendi'nin kızı feminizm daiyelerinin en muzır cihetlerinde tebehhur ederek iğfaline çalıştığı bir delikanlı ile huyla ettiği izdivaca muvaffak olamadığından galiba yeis ile çıldırmıştı. Bir iki gün etibbanın müdâvât-ı şedîdesine rağmen buhâr-ı cinnette devam eyledikten sonra lâbis olduğu elbise üzerine beş altı kadeh petrol döküp tutuşturarak cayır cayır yanmış ve şuraya buraya koştukça haneyi dahi yakmaya ramak kalmışken yetişilip mukaddemat-ı harik itfa edilmiştir. Mevla taksiratını affeyleye. (s. 234-235)

Romanda sonu kötü biten, kötülükleri cezalandırılan bir başka kişi de Feyzullah Efendi'dir. Aslında ona yapılanlar, sözgelimi bağlanarak sürüklenmesi bir çeşit işkenceyi dolayısıyla mutlak biçimde kötülüğü işaret etmektedir. Ancak tıpkı Ceylan'ın

sonunda olduğu gibi Feyzullah Efendi'nin linç edilmesi girişimine bakışta da bir hak ediş iması vardır.

Hafiyelerin en müstekrehi, en melunu olan Feyzullah .....'daki hanesine kapanıp dışarıya çıkamadığı ahrar-ı ümmet tarafından bilistihbar hanesi basılmış ve dışarı çıkarılıp iki ayağıdan ip ile bağlanarak bir buçuk kilometreye kadar sürüklenmiştir. Bu işkence esnasında elbisesi pare pare olduğundan tesadüf edilen bir bakkaldan bir iki çuval alınıp onunla vücudu setr edildikten sonra ..... karakolhanesine varıldıkta efrâd-ı asâkir tarafından kurtarılıp karakolda hapsedilmiştir. (s. 236-237)

Sonu kötü biten üçüncü kişi Kazım Bey'dir. O, eser boyunca Ceylan ve Feyzullah gibi belirgin bir kötülük faili olarak işlenmemiştir ama gerçeği gizlemesi ile kötülüğe ortak olmuştur. "Haksızlık/zulüm/kötülük karşısında susan dilsiz şeytandır" düsturu ile roman kötülerini arasına girmiş dolayısıyla, romanın sonunda o da cezalandırılmıştır. Onun ölümü bir intihardır ancak bu intihar dini manada sorgulanmaz, sadece bir ölüm biçimi olarak kullanılır. Onun ölümü ile ilgili haberde ise Kazım Bey, tipik bir kötü olarak tanıtılmaktadır.

Dün Kandilli burnundan bir adam kendisini denize atmış ve Beylerbeyi pîşgâhında naşı denizden çıkarılmıştır. Zabita tarafından icra olunan tahkikata nazaran bu adam seramedân-ı memurin-i hafiyeden melun Feyzi'nin en büyük vasıta-i icraiyyesi Kazım şakisi olup sekiz sene mukaddem Nurullah Bey namında pek namuslu bir adamı zevcesinin koltuk günü tevkîf ettiren şerir-i lâindir. (s. 237)

"Salon Köşelerinde" adlı romanın başlarında ahlaki kötülükle ilgili bulgular dikkat çeker. İçinde bulunulan ortamdaki ahlaki düşkünlükler *Benim!... Minimini! Ve sonra Siziska!... Yani Kristal'in, Konkordiya'nın en ucuz, orta malı fahişesi...* (s. 7) gibi ifadelerle sunulur. Buna benzer mekân tasvirleri yabancı kadının bir mesele olarak ele alındığı eserlerde, Felâtun'un, Raci'nin, Suphi'nin hayatlarında da tıpkı buradaki kötülük nitelikleri ile mevcutturlar. Kahraman anlatıcı Şekip, bu ortamın kötülüğünün farkındadır ve bu kötülükten kurtulmak için de bir arayış içine girmiştir.

Artık bıkmış, usanmıştım; bir romanın malum kısımları gibi sürüp giden o belirli, o bilinen devrelerden geçmeye mahkûm salon sevdalarından artık tiksiniştim. Ya müsrif, havai bir eşin intikamını almaya yahut ihtiyar, hasta bir kocanın vazifesindeki noksanları, ihmalleri karşılamaya alet olmayı adi, pek adi buluyordum. (s. 23)

Bu kurtulma çabasıyla beraber ilginç olan bir nokta da Şekip'in sonun mutlak kötü olacağına dair inancıdır. Bütün bu yaşantının sonunda veya âşık olacağı bir kadınla yaşayacakları neticesinde *muhakkak ama muhakkak bedbaht olacağını* (s. 8) düşünür. Buna rağmen, yani inandığı veya öngördüğü kötülükten emin olmasına rağmen istediği şey de korktuğu ile aynıdır.

İşte ben bunu, bu kadını, bu ızdırabı, bu ölümü, bu aşkı istiyordum ve bunun için kalbimde bir boşluk, bir haraplık duyuyor, tamir edilemeyecek bir viranlık duyuyordum. (s. 24)

Şekip için iyi olan, Batı medeniyetidir, bu sebeple onun beğendiği, âşık olduğu kadın da bu medeniyetin bir parçasıdır. Bu yönüyle Şekip, alafranga tipleri andırsa da onların tipik özelliklerini göstermez, ahlaki kötülüğün simgesi olarak kurgulanmamıştır.

Özetle Lydia'yı her gören, bir bakışta Batı medeniyetinin zarafeti içinde doğup büyümüş nadir, ince ve nazik bir çiçeğe benzetirdi. (s. 32)

“Salon Köşelerinde”, ilk bölümlerde kötülük algısının ve hayatın tamamen bireysel olduğu sonrasında ise milli bir algıyla toplumsal bir içerik kazandığı göz önünde bulundurulursa iki ana kısımda incelenebilir. İlk kısımdaki acılar, üzüntüler, bireysel ıstıraplar yani kötülük kavramı ile ilişkilendirilebilecek her bulgu, oldukça yüzeysel ve şahsidir. Bunların başında da Şekip'in esas sebebini hiç bilmediği sıkıntılı, acılı ruh hali, aşk, yalnızlık, vs. gelir. Özellikle aşkın hastalık gibi algılanışı ve acı kaynağı olarak görülmesi onun bir kötülük unsuru olarak algılandığını gösterir.

Ben neyim? Ne arzu ediyorum, niçin böyle muzdaribim? ...Ben bu ince, bu hassas kalbimle bir zavallı, bir gariptim! (s. 37)

Miss Lydia'yı bir daha gördüğün anda seveceksin ve sonra ebediyen mustarip olacaksın. (s. 40)

Romanda kötücül yabancı kadın algısı ile eşleşebilecek en belirgin örnek Madam Dölans'tır. Hem fiziksel hem de ahlaki bakımdan çirkin olan bu kadın, sadece yabancı kadın tipi olması ile değil sözkonusu tüm özellikleri ile de klasik bir kötüdür.

Madam Dölans gayet çirkin, ikiyüzlü, son derece kışkanç bir kadındı ki eşinin memurluğu ve kendisinin büyük serveti sayesinde cemiyet içinde önemli bir yer edinmiş olduğundan genç kadınlar bir araya geldikçe, fırsat buldukça arkasından söylemediklerini bırakmayarak içlerini döküp rahatlamakta devamla beraber, yüzüne karşı olağandışı bağlılıkla hürmet ederler, genç kızlarsa şerrinden sakınmak, salonunda, gece eğlencelerinde bulunarak yardımıyla parlak bir evlilik yapabilmek için kendisine son derece sevgi gösterirler, emirlerine boyun eğerdiler. (s. 43)

Şekip, bu eğlence âleminin içinde yer alarak Miss Lydia ile bir arada bulunma ve aslında âşık olduğu bu kadına acı çektirerek intikam almak arzusundadır. Bir karşılaşmalarında Şekip, Lydia'ya karşı *sevemeyenlere, kalplerinde mukaddes bir sevgi taşımayanlara* (s. 55) acımak gerektiği fikrini savunurken aslında onu kırmak ister. Çok basit de olsa bu istek psikolojik acı veren kötülüğün bilinçli faili olmak arzusu şeklinde yorumlanabilir.

Şekip'in bütün bu halleri ile beraber kötümser ve karamsar bir kişiliği olduğu söylenebilir. Aşk bile Şekip için, sonu her şekilde kötü bitecek olan bir serüvendir. Lydia'yı sevmenin kendisi için bir felaket olacağından emindir, ondan kaçmaya çalışır ama onu göremediği zamanlarda da mutsuzdur. Lydia ile hâlihazırda kavuşsalar bile sonunda psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalacağından da emindir.

Şekip'in âşık olduğu Lydia, aynı sosyal çevreyi paylaştığı kadınlardan farklıdır hatta onun diğer kadınlar gibi davranması Şekip'i mutsuz eder.

Miss Lydia'nın o herkesten başka, herkesten yüce gördüğüm genç kızın böyle diğer kızlara, diğer kadınlara benzemesinden, onların halleri ve tavırları, fikirleri ve hisleriyle dolu olmasından dolayı kalbimde bir üzüntü, ruhumda bir eza hissediyordum. (s. 61)

Bu düşüncesi sebebiyle Lydia'nın bazı sözleri ve davranışları da Şekip için psikolojik acı veren birer kötülük unsuru olarak algılanır, bu sebeplerle Lydia'yı bir kötülük faili olarak görür. Ancak bu algılar, kötülüğün algısallığı hakkında da derinlikli yorumlara imkân tanımaz, fazla şahsi ve hassas alımlamalar olarak sınırlanır. Lydia'nın *şeytani* tabir edilen bu tavırları ise daha ziyade, diğer kadınların hemen hemen hiç ilgilenmediği oysa Lydia'nın kesin fikirlere sahip olduğu ve Şekip ile fikir ayrılığına düştüğü toplumsal ve milli meseleler konusunda aktif rol almakla ilgilidir.

"Her zaman uyuyunuz, daima uyuyunuz!..." Elindeki kadehi bitirdikten sonra, şimdi bir şeytanlıkla parlayan gözlerini süzerek "O sizin bitmek tükenmek bilmeyen uykularınızın, süslü rüyalarınızın sıhhatine içiyorum!" dedi. (s. 85)

Lydia ile Şekip uzun müddet birbirlerine acı çektirirler, bu çok basit olmakla beraber psikolojik acı veren kötülük örneği olarak kabul edilebilir. Burada asıl dikkat çekici olan aşkın klasik anlatılardaki algılayış ile yansıtılmasıdır. Ancak Şekip'e acı çektirmesi bakımından maşuk tipi ile özdeşleştirilebilecek olan Lydia'nın aşğa acı çektirme sebebi bambaşka bir konu ile, milli duyarlılıklar ile ilgilidir. Lydia, ait olduğu Batı medeniyetini koşulsuzca överken, Türk kültürünü küçümsüyor görünse de onun asıl küçümsediği Şekip'in milli unsurlar hakkındaki duyarsız tavrıdır ve Lydia'nın bu kötülük algısı ile bu algısı sebebiyle Şekip'e karşı takındığı tavrın içerdiği kötücüllük, bu tavır ile duyguları arasındaki tezat özellikle dikkat çekicidir.

Evet, bir müddet birer eski düşman gibi birbirlerine karşı nefretle bakan kalplerimiz, birbirini paralamak, birbirini kanatmak hususunda o kadar ısrar etmişler; gençliğimizin parlak semasının ötesinde berisinde bazen kendiliğinden parıldayveren yıldızlar üzerine siyah bir düşmanlık bulutu çekmek suretiyle o yeni doğan aşkın titrek ışıklarını söndürmekte öyle bir acele ve kararlılık göstermişlerdi ki biz artık sonsuza dek birbirimize can düşmanı kalacağımız sanmıştık. (s. 98)

O günden sonra nefretimiz her dem artan bir şiddetle devam etmeye başladı. Lydia gâh nefretini açıkça göstererek huzurumdan bir bıkınlık, yakınlığımdan bir eza hissediyor gibi davranır, bulunduğu daireye ben dâhil olunca hemen sözünü kesip biraz sonra çekilir gider gâh benimle alay etmek, Avrupa görmeyenlerin yarı vahşi sayılacağını, sözlerinin tamamıyla boş ve yararsız olacağını beyan etmek suretiyle kalbimi kırardı. (s. 101)

Şekip ve Lydia, çektikleri acıları birbirlerine itiraf etmek suretiyle aşklarını da itiraf etmiş olurlar ancak Şekip için iyiye inanmak hala mümkün değildir; *bir kat daha bedbaht olacağını düşünerek sözlerine inanmaktan korkar. (s.115)* Şekip'in bütün bu

hislerini desteklemek için kullandığı bakış açısı ise, kadına kötülüğü ve kötücüllüğü yaratılışından kaynaklanan bir özellik olarak yükleyen bakış açısıdır. Şekip, kadınların genel özellikleri olarak sıraladığı bir takım davranışları da kendisine psikolojik acı veren kötülükler olarak yansıtır. Yani kötülük algısı yine maruz kalan veya maruz kaldığını düşünen tarafından biçimlendirilmektedir.

Lydia kadınların yaradılışında var olan o samimiyetsizlik, o hilekârlık hissine elinde olmadan uyararak sordu:

“Nasıl azizem, sofrada Şekip Bey’i benim yanına mı oturttunuz?”

Madam Daven güldü.

“Öyle oldu nasılsa... Fakat daha vakit var. İsterseniz değiştirilebilir.”

Şimdi ikisi de şeytanca gülüyorlardı. (s. 117)

Ooof, bu müthiş muamma!... Bu ebedi muamma... Bu kadınlık... Ooof, bu kuruntulu kalplerin ebedi tereddütleri!.. Bu sevilmemiş olmak korkuları!.. O tereddütler, o korkular ki en açık itiraf karşısında bile devam eder, ruha azap verir, kalbi parçalar!.. Bir aşkı, bir kalbi, bir kadın kalbini tamir edilemeyecek surette kırıp bırakır!.. (s. 126)

Ya bu ıstırap, beni helak eden bu tereddüt... Bunların sizce önemi yok mudur? İşte beni bunlardan, bu elemelerden, bu ateşli hummadan, bu tereddütten kurtarmış olacaksınız... (s. 134)

Kötülüğün roman boyunca en sık ortaya çıkan biçimi aşk ile ilişkili olandır. Aşk, maruz kalınan psikolojik acı veren bir kötülük halini alır; mutluluk değil mutsuzluk kaynağı olur. Lydia’nın *evlilikle neticelenmeyen aşkların hepsi boştur* (s. 144) beyanı üzerine Şekip, Lydia’ya evlenme teklif etmeye karar verir ve böylelikle, âşık olduğu günden beri çektiği acılar biraz hafifler, Şekip sakinleşir. Yani kötülük ortadan kaldırılabilecek bir hal alır. Ancak bu sefer de *kader* Şekip’e kötülükler etmeye başlar. Lydia ve ailesinin İstanbul’dan ayrılma kararı, evlenme arzusunun gerçekleşmemesi yine psikolojik acı veren kötülükler olarak yansıtılır fakat bu sefer bunların kaynağı kaderdir. Ancak kötülüğün hazırlayıcısı olarak görülen kader ancak alelade bir kullanımı yansıtır, bu bakımdan kader yoluyla Yaratıcıya yüklenen bir kötülük yoktur.

Uyandırdılar! Beni gaflet uykusundan uyandırdılar! Meğer iki üç saat süren bu zaman esnasında kader alnıma neler yazıyormuş, benim için neler, ne felaketler hazırlıyormuş! Bir dakika sonra bütün bu elemeleri gördüm. Beni uyandırdılar; bir cani, bir katil gibi... Ya ben çaresiz, ben masum kalbimin katili değil miydim?... Evet, ümit perisinin, teselli perisinin de artık beni korumadığını, bütün umutlarımın idam edileceğini söylemek, anlatmak için bir cani, bir katil gibi uyandırdılar! (s. 146)

I. 2. 1. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Birey Temelinde Ahlaki Kötülük

“Handan”, Sosyal değinmeleri ve kadın sorununu belirgin bir kötülük unsuru olarak işlemekle birlikte kötülüğe maruz kalan bir kadının üzerinden kurgunun şekillendiği bir eserdir. Handan’ın kocası, kurgudaki ilk yerini kötücül değinmelerle

anılarak alır; hem aile bireyleri hem de Handan tarafından seilmeyen, hiç değilse onlar tarafından öteki, kötü kabul edilen bir adam olarak tanıtılır.

Handan'ın kocası daima Neriman'da, bütün ailede bir bulut yapıyor. Anlıyorum ki ya sevişmiyorlar yahut aile uyuşmuyor. (s. 20)

Ancak Refik Cemal de bu aile içinde Handan'ın yerini kıskanmaktadır. Ona, özellikle Neriman'ın duyduğu dostluk, Refik Cemal tarafından olumsuz karşılanır. Bu kıskançlık sebebini, çok basit ve yüzeysel olmasına rağmen kötülüğün maruz kalan algısıyla nitelendirilmesine dair genel yargıdan hareketle psikolojik acı veren kötülük sınıfına dâhil etmek mümkündür.

Neriman'ın hayatında bu kadar kati bir hükümle yaşayan bir dostu azıcık kıskanıyordum. Bu kıskançlık hayatımın tek bulutunu teşkil ediyordu. (s. 20)

Handan hayatımızı ebediyen seyrediyor gibi Neriman, dedim. (...) O kadar mutluym ki Handan'ın resmini duvarlarda bırakabilirim. (s. 22)

Refik Cemal'in algısında kötü olan bir başka mesele, hâlihazırdaki tüm mutluluğuna rağmen, evliliğin gelecekte alacağı şekildir. O, evliliğin ilerleyen yıllarlarda kötüleşeceğine emin gibidir ve bunu kendi algısı olarak değil değişmez bir gerçek olarak görür. Hatta bu konuda Handan'ın Neriman'ı bilgilendirmiş olmasından da kuşku duyar.

Yoksa beş yıldır evli olan Handan ona her şeyi anlatmış, hayatı bütün gerçekleriyle söylemiş miydi? (s.21)

Neriman, romanın tek yönlü ve en belirgin iyi tipidir. Uysal ve itaatkâr özellikleri, Refik Cemal'in ona duyduğu asıl bağlılığın sebepleridir çünkü Refik Cemal'e göre onun bu özelliklerinin karşıtlarını taşıyan kadınlar kötüdür. Neriman ise kötülüğe bile iyilikle karşılık verebilecek bir kadındır. Ondaki bu özelliklerin aldığı İngiliz terbiyesi ile bağlantılı olabileceği fikri ise, diğer medeniyetlerin tesirindeki yetiştirme tarzlarının kötülük kaynağı olarak yorumlandığı bir dönemin ardından, ilginçtir.

Neriman'da –bilmem bütün İngiliz terbiyesi alan kızlar öyle mi?- sade ve iddiasız hayata kendini bir uyduruş var. Sonra ruhunda sevdiği adama itaat etmek için çarpınan bir şey var. Eğer bir zalim koca olsam Neriman'a zulmedebileceğim. O da aynı sevgi, berrak gözlerle her şeye katlanacak. Hayatı bir işkence, bir burğu yapan kadınlardan sonsuz olarak beni uzaklaştıran bu sade ve samimi kıza ne kadar bağlılık ve minnet duyuyorum. (s. 23)

Milli ve toplumsal içerikli kötülük unsurlarının yanı sıra, aslında yine kadın meselesi başta olmak üzere toplumsallıkla ilişkilendirilebilecek ama bireysel içeriklerle yansıtılan kötülük unsurlarına da yer verilmektedir. Yani devletin ve milletin içinde bulunduğu durumun kötücüllüğü daha ziyade romanda arka planın parçası olarak sınırlandırılmaktadır.

Söz gelimi, Handan ve Nazım'ın aşkı fakat Nazım'ın maruz kaldığı kötülükler ve iki aşğın kavuşamaması, Refik Cemal'in Neriman'dan duyduğu şüpheler ve belirgin olarak Handan'ın kocası Hüsnü Paşa'nın Handan'a karşı tavırları bu kötülük unsurlarının en belirginleridir.

Refik Cemal, Neriman ile Nazım'ın evvelce bir aşk yaşadıklarından kuşku duyar ve bu kuşkusunu dürüstçe paylaşmak yerine kavga ederek bir kırgınlığa sebep olur, yani hem kendisini hem de Neriman'ı psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakmış olur. Ancak burada asıl dikkat çekici kötülük unsuru, detaylandırılmamış da olsa Nazım'ın ölümüne dairdir.

-Eğer miskin Hüsnü Paşa yerine Handan'ın kocası Refik Cemal olsaydı zavallı Nazım'ın ruhu da memnun olacaktı, dedi ve artık daha fazla tahammül edemeyerek gözlerini sildi.

Bu birden birdenbire zihnime bir mızrak gibi saplandı. Bu ne demektir? Zavallı Nazım, beni neden Handan'ın kocası görmek isterdi? Handan'ı sevmiş olmasından mı yoksa Neriman'ın evli olması ruhunu muazzap edeceğinden mi? Bu, birdenbire zalim bir şüphe oldu. Başım döndü. Sanki Neriman'ın yüzündeki ilk temizlik ve ışık karardı. (...) (s.30)

Neriman'ı yatak odasında, şezlong üzerinde, elinde mendil, ağlar buldum. (...)

-Niçin ağlıyorsun? dedim ve sanırım sesimde yumuşaklıktan çok bir kızgınlık ve tecessüs vardı. Fakat Neriman farkına varamadı. (...)

-Zavallı Nazım'ı hatırladım, dedi.

-Nazım senin nen oluyor da hatırlayıp ağlıyorsun?

(...)

- Refik, diye haykırdı. Sana ne oldu rica ederim? Eski bir dost, hem de o kadar feci bir surette ölen bir dost için ağlamak tabii değil mi?

Artık kızma sırası bana gelmişti. Ve ilk kavgamızı oracıkta ettik. Dün gece yine ilk defa olarak yatağımıza aramızda bir şey kırılmış gibi girdik. Ben inatçı ve sessiz bekledim. İki saatlik, ikimizin de uykumuzu kaçırın surattan sonra Neriman ağlayarak, ben de hemen hemen ağlamaya yakın, birbirimizin kolları arasına atıldık. Neriman, bu meseleyi açıklamak için benden on beş gün izin istedi. Hissettim ki kendi sırrı değil. Belki Handan'dan izin isteyecek. Ben bunu Handan'a ait diye düşünmekten o kadar bahtiyardım ki. (s. 31-32)

Hüsnü Paşa, Refik Cemal'in Avrupa seyahati ile ilk kez başkalarının değil anlatıcının bakış açısından tanıtılır ve bu bakış açısında da Hüsnü Paşa, önceki yargılar desteklenir nitelikte kötücüdür.

Hüsnü Paşa, bu ilgisiz ve kibirli yaratık, eminim ki hiç de karısına iyi bakmıyor. (s. 36)

Hüsnü Paşa, ilk beş altı cümleden sonra sustu. Gözlerinde, gündüz renkli matmazellere bakan ışıkla Handana bakıyor. Bu fena bir bakış Neriman; bu bakışı hiç sevmedim. Karısına ilgisiz görünen bu adamın gözlerindeki bu tutkulu ışığı hiç sevmedim. Hissettim ki o Handan'a güzel ve iştahlı dakikalarında yenecek, koklanacak ve başka zamanlar unutulacak bir meyve, bir çiçek gibi bakıyordu. (s. 37)

Kadını maddeleştiren, karısını aldatan, kaba ve kırıcı bir adam olarak çizilen Hüsnü Paşa, yalnız Refik Cemal'e göre değil genel kabullere göre de kötülük failidir.

Onun bu kötülüklerinin maruz kalanı ise Handan'dır. Diğer kadınlardan tamamen farklı halleri ile kötülüğe maruz kalan ancak bu maruz kalmadan doğan hislerini gizleyen kuvveti ile güçlü bir kadın kahraman olarak Handan'ın romandaki yeri belirginleştirilir.

Handan, Nazım ile ilişkisini sonlandırdıktan sonra Hüsnü Paşa ile evlenir. Nazım'ın aşk anlayışı ile Handan'ı psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakması gibi Handan da bu evlilik ile Nazım'ı psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakmış olur. Bu niteliksiz bir kötülük unsurudur ve fazla bireyseldir. Bir dava adamı olarak çizilen Nazım ise Avrupa'ya kaçarken yakalanır ve hapsedilir. Bu da Nazım'ın tüm milli amaçları neticesinde gücü elinde bulunduran devlet tarafından maruz bırakıldığı bir kötülük olarak yansıtılır. Nihayetinde Nazım, intihar eder; intihar Nazım için de kötülükten kurtulmanın bir vasıtasıdır. Ancak Nazım'ın intiharında asıl sebep hapsedilmesi ve sürgün ile cezalandırılması olarak görünse de Handan'ın Hüsnü Paşa ile evlenmesinin de bu intiharın sebeplerinden biri olduğu sezdirilir.

(...) O bir kadın gibi hiçkırarak söylüyordu. Avrupa'ya kaçarken yakalanmışlardı. Fizan'a sürmeye karar vermişlermiş. Kararları uygulanmadan kendini hapishanede asmış!

-Cebinden Handan'a yazılmış iki uzun mektup çıkmış. Selim Bey verdi. Korkuyorum, ah korkuyorum ki bu intiharın sebepleri arasında bir de Handancığının Hüsnü Paşa ile evlenmesi var. (s. 79)

Bu ölüm geride kalan herkes için olduğu gibi Handan için de kötüdür. Ancak Handan için asıl kötü olanın yaptığı evlilik olduğu Hüsnü Paşa'nın tavrından anlaşılır. Hüsnü Paşa, adeta Nazım'ın ölümünden ve bunda Handan'ın veya bir başka kadının pay sahibi olmasından, Handan'ın çektiği acıdan mutludur; bir bakıma kötülükten zevk almaktadır.

-Güya buna sebep bir de sevdiği kız olmuş! derken ve Handan'a zafer kazanmışların fena gülüşüyle bakarken bile Handan'ın gözleri kuruydu. (s. 80)

Refik Cemal, Nazım'ın ölümünün sebebi olarak Handan'ı görür. Ona göre Handan, kötücüdür, Nazım'ın intihar etmesine sebep olan asıl kötülüğün faili de odur. Üstelik Refik Cemal, Handan'ı suçlamakla kalmaz, onun hakkında sahip olduğu kötülük algısını tüm kadınların kötücüllüğü fikrine vardırır. Handan'dan başlayarak kadınların tamamına varan bu kötülük algısı dikkat çekicidir. Ayrıca arkadaşı Server'i de, Handan'dan korumaya çalışır zira ona göre Handan kötülük kaynağıdır; Refik Cemal de kendince arkadaşını kötülüğe maruz kalmaktan kurtarmaya çalışır.

Hâlbuki ben ondan şimdi tiksiniyorum. O kadar itina ile, bütün güzel duygular ve temiz adımlarla geçen bir çocukluktan sonra temiz ve yüksek Nazım'ın hayatını sırf kendini beğenmişliği, küçük vücudu yeteri kadar sevilmiyor evhamıyla yıkması affedilir mi hiç? Ben adeta Nazım'ın hapishanedeki hayatını yaşamış kadar Handan'a lanet ediyorum. Kadınlar sonsuz birer sinir sistemi, birer hiç, birer süs! Erkeklere ruh ve fikir

arkadaşı olduklarını savunarak yıllarca feminizm davası çıkardıkları halde her temiz ve saf şeyi yıkan tahripçiler! (...) Handan İstanbul'da Kuzguncuk'ta, Neriman'ın yanında... Oğlumun isminin Nazım olmasını rica eden de o oldu. Ne tuhaf ve fena kadın... Biçareyi öldürdükten sonra yine en çok acınacak kendisiymiş gibi görünmeye çalışan ne hileleri var. (...) Hüsnü Paşa sonbaharda gelecek ve kışı Londra'da bize yakın bir yerde geçirecekler. Sakın gelmeye kalkma. Ben bilirim ki, bu kanlı, korkunç kadınlara kesinlikle tutulursun. O kadın seni usta pençesinde boğar. O vakit ben de erkek olduğumu unuttur, onu mutlak boğarım. Bir dostu öldürmesi yeter. (s. 87)

Handan'ın bazen düşünceleri ve elleriyle, bir fikrini karşısındakine adeta aşılarcasına bir verişi var ki zavallı Nazım'ın gölgesini yeryüzüne gelmiş sanıyorum. Ve bu katilinin güzel gözlerinde konuşan sevgili arkadaş için ruhum parçalanıyor, gözlerim yaşla doluyor. (s. 99)

Handan'ın kötülüğünden bahseden yalnız Refik Cemal değil, onun Handan'ın kötülüğünden korumaya çalıştığı Server'dir de. Aslında Handan'ın, Nazım'ın ölümüne sebep olduğuna dair fikirlerinden başka, tanıdıkları diğer kadınlardan farklı olması, onun tavırlarını kötücül bulmalarına sebep olur. Handan, bir bakıma ötekidir.

Bilir misin, Refik, Handan adeta terbiyesiz. Sana bu kâğıtları yazarken kızgınlığımdan titriyorum. (...) Hakkın var Refik, Handan fena, pek fena. Yıllar var ki kimse benim bu kadar sinirime dokunmadı. (s. 89)

İki arkadaşın Handan'ın kötülüğüne ilişkin düşünceleri bunlarla kalmaz; Refik Cemal, Hüsnü Paşa'nın aslında kötülük timsali olan tavırları ile Handan'ın kötülüklerine karşılık verdiğini düşünerek mesut olur. Bu haliyle Refik Cemal, kötülükten değilse de varsaydığı kötülüğün, kötülük ile cezalandırılmasından haz duyan bir adamdır.

Boynunda iple ölen Nazım'ın öcünü alabilecek olan bu Hüsnü Paşa'ya ilk defa olarak kalbimde minnet duydum. Ah suçlu ve vefasız kadın! İşte bu akşam ona yumuşayan kalbim yine kinle doldu. (s. 92)

Refik Cemal ve Server Handan'ın bir kötülük faili olduğunu düşünseler de Handan Hüsnü Paşa tarafından psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakılan bir kadındır. Hüsnü Paşa, Handan'ı aldatır, başka kadınlarla birlikte olur, onu dâhil etmediği eğlencelere katılır. Handan, yoksunluk ve mutsuzluk çeker. Handan bu durumun maruz kalanı ise Hüsnü Paşa da maruz bırakanıdır; bu özellikleri ile ahlaki kötülüğü temsil eder, bilinçli bir kötülük failidir. Ayrıca Handan'ın durumu, açıkça ifade edilmese de dönemin kadın sorununa dair izler taşımaktadır. Kadının, erkeklere eşit haklara sahip olmadığı bir düzen de kötücül bulunur. Kadının, yasal bakımdan ülkede sahip olamadıklarından öte, eşitlikçi olmayan algı, kötülüğü üstlenir zira Handan Avrupa'daki yaşantısında da bu algı sebebiyle yalnız bırakılır.

Birkaç zamandır Hüsnü Paşa da Paris'te. Pek tuhaf bir yaşayış... Her yerde opera dansözlerinden Matmazel Juliette ile güzel siyah sakalını teşhir edip duruyor. Ben senden öğrendiğime göre karısı da İtalya'da fırsat buldu sanıyordum. Hâlbuki Handan da buradaymış, sessiz bir kenara çekilmiş, Paris'ten dışarıda bir şalede

oturuyormuş. Arkadaşlarından Hüsnü Paşa'nın karısını hemen hiç gören yok. İşittiğime göre evine kimseyi kabul etmezmiş. Kibirli olması gereken Handan bu unutulmuş nasıl katlanıyor, bilmem. (s.85)

Hüsnü Paşa, nitelikli bir kötüdür. Onu, Handan'dan intikam aldığı düşüncesiyle seven Refik Cemal de, gördükleri karşısında yani onun hayatın her alanına yönelen kötücüllüğünden rahatsız olur. Bunun belirgin örneklerinden biri, Nazım konusunda hassasiyet göstermeyen Hüsnü Paşa'nın Refik Cemal ve Neriman'ın, adı Nazım olan çocukları hakkında söyledikleri olayda görülür.

Hüsnü Paşa gülüyor:

-Şimdi de Handan, istersen daha pis bir çocukla, hatta bir maymunla hatırın için sokaklarda gezerim. Fakat bu bebeği, bu ismini hazmedemediğim bebeği kucağıma almak elimde değil.

Kahkahalar sürüp gidiyor, bir faciaya dokunan bu şakaya bile Handan gülüyordu. (s. 97)

Şimdi iki aya yakındır ki hemen hemen beraber yaşıyoruz. Bazen Hüsnü Paşa'nın bu ilk hareketini yalanlayan o kadar fena muameleleri oluyor ki, Maud bir haftadan çok duramadı. Ayrıntıya girmek istemiyorum ama bütün yılda üç yüz altmış beş gün ve üç yüz altmış beş günde her gün iki yemek ve iki kahvaltı olduğuna göre Hüsnü Paşa bu kadar defa kavga ediyor. Hizmetçi, karısı, Neriman, ben hangimiz rastlarsak salıyor. Biz alıştık fakat hâlâ Handan alışmamış. Bu uzayıp giden bir didiklenme, bir esirliğe karşılık ne yapıyor ki, Handan'ın gözleri Hüsnü Paşa'dan başka bir şey görmüyor, bilemedim. (s. 98)

Handan ile Hüsnü Paşa arasındaki bir tartışma ise kadın-erkek ilişkileri konusunda kötücül bulunan fikirlerin ve Handan'ın maruz kaldığını söylediği psikolojik acı veren kötülüğün öte yandan Hüsnü Paşa'nın kendi yaptıklarını kötü bulmaması arasındaki tezdin yansıtılması bakımından dikkate değerdir. Bir başka önemli nokta ise Hüsnü Paşa'nın Handan'ı Refik Cemal'e kur yapan hafif bir kadın olmakla itham etmesidir.

Handan kesik, duraksar, ne söylüyor, işitmiyordum.

-Bir erkek bir kadına tamamıyla bağlansın, bunu nerede gördün, güzelim? Her halde o erkek ben değilim, Hanımefendi. Gidiyorum, evet, hem Juliette'ye değil.

-Neme lazım? Kiminle istersen... Gittikten sonra kıskanmak, öyle mi? Pek tuhaf, bütün dünya kadınları olsa kıskanmam.

-Ya sesin titriyor, gözlerinden yaşlar akıyor, o neye?

-Kızgınlığımdan. Bir paçavra gibi beni hor görüyorsun. Gitmek mi? Evet, köye gidiyorum. İstersen gel, istersen kal!

-Ben sana mutlak köye git demedim ya. Köye elbet ya... Felsefeler geç kaldı. Bana söylemeye ne hakkın var? Açıkta açığa Neriman'ın kocasına kur yapıyorsun.

-Ben mi? Bu fazla... Rica ederim, git. Ben de yarın artık İstanbul'a, babama gidiyorum.

-Bu teraneden bıktım. Allah selamet versin!

-Mersi, selametlemeye hacet yok, yalnız giderim.

-Refik Cemal seni selametler!

-Sus! Yeter. Her şeyi kirletiyorsun.

-Yok, Hanımefendi, kirlı bir Şeye iltifat buyurmazsınız. Fakat sen, Handan, (haykırarak) kadın değil, kalbin bir kuyu; ben her saniyemi sana bağlasam ve herkes, etrafındakiler bastığın yere başlarını koyup geberseler sana yetmez! Anladın mı kadın? Yetişmez. Sana aşk, sevgi, dostluk ne verilse altından sızan bir kuyu gibi kalbinden akar gider. Bencil ben değil, sen! Artık sevin, akşamımı başıma sığrattın, saat da geçiyor. Allah belanı versin kadın! Gidiyorum. (s. 101)

Handan'ın yüzünde ölmeyen bir kayıp, ölmeyen bir acı ve elem gölgesi dalgalanıyordu. (s. 103)

Handan çektiği acılar ve maruz kaldığı kötölükler neticesinde, önceleri uzunca sohbet ettikleri Refik Cemal ile yakınlaşmaya başlar. İki de bu durumu kabul etmezler ama Refik Cemal Handan'a âşık olmaktadır, ondaki bu hali ilk fark eden de arkadaşı Server olur ve Refik Cemal'i bir kötölük unsuru olarak gördüğü bu aşk karşısında uyarır.

Handan'la geręekten suçsuz olan bu dostluğunuza dikkat et Refik. Ben olsam pek böyle Şeylerden korkmam. Fakat benim vefalı, nefsini tutabilen Refik'im, sen tutulursan bir felaket olur, kardeşim. Çünkü senin anlatışına göre iyi kötü Handan Refik Cemal'den ayrılacağa benzemiyor. Ayrılrsa da herhalde sevgili yeğenin kocasını sevmeyecek kadar hayatında acı tecrübeler görmüş olacaktır. Fakat eğer severse bu korkunç bir Şey olacak. Bu, gözyaşları, acı kasırgaları, felaketler ve ölümlerle sonuçlanacaktır. (s. 109-110)

Handan'ın artık Hüsnü Paşa tarafından kötölüğe maruz bırakıldığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Kurgusal algıdan başka, aldatmak, çok eşlilik, hor görmek, aşağılamak bugünün geręeklięinde de kötölük unsurları kabul edilir. Handan işte bu kötölüğe maruz kalmaktadır ve Hüsnü Paşa'ya yazıp göndermediği mektuplar maruz kaldığı kötölüğü, genel geçer yargılar ve dini yorumlar, kabuller ile bağdaştırarak kendi ağzından dillendirmesi bakımından önemlidir.

İnsan, gerçi bir Şeytan kadar kibirli... Fakat Şeytandan büyük Tanrı olduğu gibi, kibirden de büyük acı var.

Hayatımın bu dikenli ve kötü yolunda, her Şeye rağmen aynı el içinde elim, aynı kola dayanmış başımla geçip gideceğim sanıyordum. (s. 116)

Beni seven bir adama istediğimi yaptıramayacağımı hiç düşünmezdim. Böyle olunca zorlukla, bazen de ani olarak her dediğimi herkese yaptırdım. Sana bile, inatçı ve kalpsiz sana da değil mi? Ve içimden bir Şey diyor ki: Bekle. İstediğin Hüsnü'nün kalbi değil mi? Mutlak onu da kazanacaksın. Bütün dünyanın kadınları yarışmaya girse yine kazanacaksın. Fakat başka bir Şey, başka bir Şeytan, "Ya senin kalp diye beklediğin Şey onda sinir sisteminden başka bir Şey değilse?" diyor. (s. 117)

Bu mektubu sana göndermek elimde değil. Sen metresinle, metresinin kolları arasındayken bu kelimeleri okuyup esneyeceksin değil mi? Hayır, elem, ıstırap –ne önemi var?- sonunda beni kahredebilir fakat beni söyletemez.

Çünkü evlenme, bir erkekle bir kadını en temiz ve sonsuz bir bağla bağlayan bir Şeydir ve bu kutsal bağa ihanet eden kadın ve erkek ebediyen lanetlidir, lanetli olsun! Ne bir kadının, ne bir erkeğin, hele bir erkeğin hayatında ikinci bir erkek olmamalı ve olamaz. Ve mademki bir kadına daima bir erkek gerekir, bu, sefil ve sırf insani ihtiyaçları için değil, bir kadının kişiliğini tamamlayan erkek kişiliği bu ikisinden tam ve mutlu bir Şey yapmak için gerekir. Onun için bunu bir kadına ilk erkek, hayatına ilk

giren erkek yapabilir! Evet, ben inandım ki dünyada yalnız bir evlenme, bir bağ ve bir erkek vardır. Fakat sen Hüsnü, sen bir kişilik olmaktan o kadar uzaksın ki! Haydi, bu mektup da çöp sepetine gitsin! (s. 120)

Ne tuhaf adamsın Hüsnü, nasıl öldürücü ve düzenci, hem beni elden kaçırmamak istiyor hem de beni itiyor, tekmelerle itiyorsun. (s. 122)

İçimde korkunç yılan dişleriyle vücudumu zerre zerre zehirleyen öyle bir kıskançlık var ki... Bu kalbimde değil! Kalbim seni kıskanacak kadar alçalmadı. (...) Bugün kıvrılan, en acı ve fena sefil bir acıyla kıvrılan şey ne kalbim ne de ruhumdur. (s. 123)

Handan'ın bu mektuplarda itiraf ettiklerinden biri de Refik Cemal'e duyduğu aşktır. Bu aşkın kötücül olduğunu düşünür, düşkün bir kadın olmaktan korkar, kendisini engellemeye gayret eder. Ancak Server'in felaketler getireceğini söylediği ve bu sebeple bir kötülük unsuru saydığı aşk, ikili arasında ortaya çıkmıştır. Bu aşkın kötücüllüğü algısının yanında aslında bu kötücüllüğün asıl maruz kalanları da yine Handan ile Refik Cemal'dir.

(...) Fakat bir gün, tuhaf bir gün, bu zaafî öyle bir adama karşı hissettim ki sana söyleyemezdin ve yavaş yavaş bu zaaf her gün büyüdü. Bu bir cinayet, bu bir hıyanetti Hüsnü. (s. 129)

Sen olsan bu düşkünlük olmayacak, söylemeye cesaret edemiyorum fakat artık işte iyice anlıyorum ve bu son iki ay yanlarında anladım, sevgili Neriman'ı kıskanacak kadar hain olduğum vakit anladım. (...) Refik Cemal'e karşı hissettiğim dostluk tehlikeli bir şey, hain bir şey, henüz pek fena değil fakat olacak. (s. 130)

Yaşadıklarının sonunda Handan, hastalanır. Bu hastalık onun tüm yaşadıkları ile bağlantılı olarak sunulduğuna göre bir kötülük unsuru kabul edilebilir. Handan'ın kötülüğe maruz kaldığı algısı Refik Cemal tarafından bütün hayata yansıtılan bir kötücül isyan duygusu ile sunulur.

Hayatın meğer pek siyah, pek yaman, pek korkunç bir yüzü varmış. (s. 138)

Bu hastalık Refik Cemal için, ta başından bir kötülük unsuru kabul edilen Handan aşkının da açığa çıkmasına sebep olur.

Birden onun havda kapladığı yerin aynının ruhumda bulunduğunu sezdim ve iki yıl önce çirkin saydığım bu kadının ruhuma açtığı, ruhuma verdiği değişik, seçkin güzelliğin nasıl işleyici, nasıl tehlikeli bir zehir olduğunu ve bu insanın varlığına bir kere damladıktan sonra bütün zerrelere onu nasıl çekip emdiğini düşündüm. (s. 143)

Handan'a âşık olduğunu fark eden ve Handan'ın hastalığı sebebiyle onunla daha sık vakit geçirmeye başlayan Refik Cemal bu aşk dolayısıyla çeşitli vicdan azapları da çeker; Neriman'ı düşünerek üzüldürken aklına Nazım da gelir. Bu noktada, Handan'ın saçları için kullanılan yılan imgesi, klasik anlatılardaki manzumları anımsatır ayrıca bir kötülük unsurunu karşılar. Refik Cemal ile Handan'ın arasındaki de bir çeşit yasak aşktır ancak burada, söz gelimi yasak aşkın olayların merkezinde olduğu "Aşk-ı Memnu"dan farklı olarak bu aşk ahlaki kötülüğe dönüşmemiştir.

(...)Nazım'ın:

-Kumral, kızıl bir halat var şurada!

Diye feryadını duyar gibi oldum. Acaba zavallı Nazım bu canlı, güzel yılanların boğuşunu mezarında hala duyuyor mu? Ben bu kumral, bu kızıl halatı kolumda hissettim. Çözülmez bağlar yapan korkunç ve güzel halat o kadar çözülmez ki onları toprak örtse onlar yine boynumda, kolumda kalacaklar. (...) Dizimde başı, ölmüş gibi yatan kadının belki gerçekten ölmekte olduğunu artık hissetmiyordum. Bende cehennem, bin cehennem yanıyordu. Ve hep o cehennemleri besleyen ateşin pınarı koluma bir yumuşak alacalı yılan gibi düşen bu canlı halattı. (s. 147)

(...) Fakat ağzım, boğazım, bu alevlerini şakaklarımda, avuçlarımda duyduğum cehennemle kurumuş, bitmişti. Sonunda ben, kendime saygı göstermeyecek bir alçak, adi, kirli bir alçak mı olacaktım? (s. 148)

Handan ve Refik Cemal, hastalığın ölümle noktalanacağı anlaşıldığında birbirlerine aşklarını itiraf ederler, geçici ve *işkenceli bir mutluluk* yaşarlar. Sonunda Handan ölür ve zaten yasak olan aşkları da yaşanmadan, ahlaki bir kötülüğe dönüşmeden sonlanmış olur. Ahlaki kötülüğe dönüşmez, çünkü Handan düşmez. Bu noktada, ahlaki kötülüğün gerçekleşmesi için kalbî birlikteliğin yeterli olduğunu da söylemek mümkündür ama Handan ve Refik'in aşkı daha çok ölüm ihtimali ortaya çıktıktan sonra iradeleri dışında ve çaresizlikle açık edilmiş, saf bir hal olarak sunulur. Bir ilişki kurulmamış olsa da özellikle Handan ciddi vicdan azapları ve gelgitler yaşar. Bu hislerinde oldukça belirgin kötülük söylemleri de dikkati çeker. Handan ve Refik Cemal'in acı çekmelerinin asıl sebebi, Neriman'ı aldatmış oldukları fikridir. Bunun için de karşılaşacakları cezanın ne kadar büyük olursa işlediklerini düşündükleri kötülüğü o kadar karşılayacağına inanırlar. Ancak Handan, bütün bu fikir ve hislerin yanında zaman zaman Neriman'dan nefret ettiğini de dile getirir; Neriman'ı, Refik Cemal'i elinden alan kötücül bir kadın olarak görür.

Ben artık aşağılık ve yoksul bir günahkâr oldum. Ben artık tarihin lanetlenmiş kişisi Yehuda'ya benzedim. (...) Yehuda, İsa'yı sattığı paraları, feda ettiği Tanrısal şeyin pahası diye öğrenerek geri verdi ve kendini astıysa ben de bu büyük ve kötü aldatmanın kazandırdığı sevgiyi fırlatıp bir köşede gebermek istiyorum. (s. 194)

Ben o kadar iğrenilecek bir leke, bir et parçasıyım; başka bir şey değil. Değil cennet hatta cehennem, cehennemden en yakıcı, en işkenceli derinlikleri bile beni kusup atmalı. (...) kirli yüzümü, günahkâr ruhumu örtmek, saklamak için kaçmalı, sürünmeli, kahrolmalıyım! (s. 195)

Hatta sevgili Refik Cemal de ikiniz de gidiniz, kahrolunuz, aşkınızı cehennemde, alevlerde, zebanilerin bakışları altında yaşatınız. (...) Hayır, Neriman, seni sevmiyorum, senin öldüğünü istiyorum. Sen onu benden alıyorsun, seni ve herkesi onu kaybetmemek için ezerim. (s. 200)

Handan'ın hastalığı ve ölümü, özellikle babası için bir kötülüğe maruz kalma halidir. Cemal Bey, kızının yanında olamaz çünkü devlet buna izin vermez. O halde Cemal Bey'in maruz kaldığı kötülük iki boyutludur; kızının ölümcül hastalığı ve bu hastalık esnasında onun yanında olamamak. Bunlardan ikincisinde maruz bırakanın

devlet olduğu söylenebilir ama elbette bu kötülük unsuru derinlikli bir yoruma uygun değildir. Olayların sonunda Handan'ın ölmesi de kötülüğün, hem Handan hem de onu seven insanların hayatında hâkimiyet kurduğu söylenebilir.

“Ateşten Gömlek”te hâkim olan siyasi ve sosyal kötülüğün yanında pek belirgin olmasa da bireysel temelde gelişen kötülükler de göze çarpar. Anlatıcı, Peyami, Ayşe'ye âşık olur fakat bu aşk ümit vadeden, iyicil çağrışımlarla anılan bir aşk değildir bilakis Peyami için, maruz kalınan bir çeşit kötülük olur. Burada kötülüğün, kalıplaşmış mecazlara uygun; kadın-cehennem-şeytan bağlamında yansıtılması dikkate değerdir ancak derinlikli bir kötülük tahlili de değildir.

İnsanları en korkak, en mazbut itiyat esaretlerinden ocaklara, köşelere bağlayan kadın gözleri bazen ta cehenneme götürüyor. (s. 62)

İşgal İstanbul'unda ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ağırlıklı olarak siyasi ve sosyal temalar belirginleşse de, bütün bu milli gayeler ve uğraşlar içinde, bireysel arzular tamamen yok olmuş değildir. Ortak bir düşmana, birlikte maruz kalınan bir kötülüğe karşı mücadele verilirken bile, aşk ve bireysel istekler sebebiyle bir köylü kızı olan Kezban, Ayşe'ye, İhsan da Ahmet Rıfki'ya kin besler. Kin, tabii bir kötülük unsurudur ancak romanda hareketi belirleyen diğer kötülük unsurlarının yanında niteliksizdir.

Ben Kezban'ın, Ayşe'ye yanaşmadığını, bârid hatta hırçın mukabele ettiğini, ona karşı adeta gayzla dolu olduğunu biliyorum. Bunu Ayşe de biliyor fakat bildiğini belli etmiyor. Diğer taraftan İhsan'ın Ahmet Rıfki'ya karşı artan ve katılaştıran bir kini var. (s. 90)

Peyami'nin, Kezban ve Ayşe'nin durumundan hareketle kadınlarla ilgili genellemesi, rakip algısına dayanan kötücül bir iz olarak değerlendirilebilir.

Bu bir his düellosu mu? Yoksa iki kalbin çekişmesi mi? Yeşil gözlü kadınların, İzmir'in kızı da olsalar, yine zehirli hançerlerle dolu, yine insan yüreğinde daim ateş yakan alev gibi kızıl dudakları, kalbi ısırın fil dişi gibi dişleri oluyor. Ayşe'nin kızıl dudakları o gün zalim bir hatla açıldı, beyaz dişleri merhametsiz ve hissiz acı bir istihza ile İhsan'a güldü. (s. 95)

Romanda hâkim olan kötülüğün yanı sıra, bu kötülükle bir noktada bağlantılı da olsa ondan bağımsız olarak ortaya çıkan, karakterlerin maruz kaldığı kötülükler arasında Kezban'ınki dikkat çeker. Yengesinin onu fazla çalıştırması, dövmesi ve aç bırakması da üzerinde fazla durulmayan ama nitelikli, bilinçli, iradi kötülük unsurlarıdır.

Zavallı çocuk bana sonra, Doğançay'da nasıl avare dolaştığını ve yengesinden nasıl dayak yediğini anlattı. (...) Ağası gideli yengesi onu daha fazla işletiyor ve dövüyormuş hatta el işi yapmasa karnı bile doymuyormuş. Kimsesi yokmuş. Babasını öldüren ve kendini aç, çıplak bırakan gâvurlarla artık o da dövüşmek istiyordu. (s. 118)

Kezban, yaşamının tüm hatları ile tipik bir kötülüğe maruz kalandır. İhsan'a duyduğu aşk da ona acı verir; onu psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Kin beslediği Ayşe, onun için yenilmesi zor bir rakiptir, bir kötülük kaynağıdır, failidir ama

Ayşe'nin bilinçli, iradi kötülükler gerçekleştirmediğini de bilir, onu kötülüğe sebep olmakla suçlar.

İhsan köyden gittikten sonra öyle azap ve hasret çekmiş ki Mehmet Çavuş kendisini gezmeye ikna ettiği zaman İhsan'ın yüzünü görmekten başka bir şey düşünmemişti.

O yiğit bir avrat dedi. İki elim yanıma gelecek neyleyim, kahpe değil emme kahpe gibi erleri birbirine gatiyo. Yiğit canlar uğruna telef olup gidiyo. O sarı oğlan, Mülazım Ahmet Rifkı neden öldü? Emme ben biliyom. Şehirli avrat karnından asıl Cumandan Bey'e yanıyo. Tıpkı benim gibi. (s. 127)

Kezban için maruz kalınan bir başka kötülük Mehmet Çavuş'un aşkı olur; Mehmet Çavuş, kendisini sevmeyen Kezban'ı kaçıır, Peyami'yi vurur. Bu yönüyle Mehmet Çavuş nitelikli bir kötülük failidir.

(...) Ondan sonra Mehmet Çavuş'un haşin aşkının girdabına düşecekti. (...) Tam elini tutup küçük avucuna parayı koymaya çalışırken bir tüfek patladı. Döndüm. Kolumda garip bir yıldırım darbesi duydum. Yere su gibi bir şey damlıyordu. Kezban telaş içinde sağa sola koşuyordu. Mehmet Çavuş'un gölgesi ağaçlar arasından bir kaplan gibi sıçradı, kızı belinden yakaladı.

-Köyde aradım, beni aldattın kahpe, diyordu. Hele dur bununla İhsan'ın da ciğerini bir deleyim.

Kızı belinden yakalamış silah sesleriyle koşuşan nöbetçilerden olanca süratiyle kaçıyordu. (s. 129)

Aşk, Mehmet Çavuş ve Kezban örneklerinde oldukça arka planda bir kötülük unsuru olarak kullanılsa da bilhassa Peyami, Ayşe ve İhsan üçgeninde süregelen ve daha belirgin bir kötülük unsurudur. Ayşe'ye âşık olan yalnız Peyami değildir, İhsan da Ayşe'ye âşıktır, tutkundur ancak İhsan da Ayşe'nin aşkını kötücül bir şeymiş gibi hisseder, anlatır, hastalıkla bir tutar. Milli bir tezi hayat amacı edinmesi bakımından ideal kadın tipi olan Ayşe'nin yine kişiliklerinde kötülükler taşımayan ve aynı amaca hizmet eden bu iki adam tarafından, aşkı ile kötülük faili gibi değerlendirilmesindeki tezat dikkat çekicidir.

(...) Ben kadını yakından görmüş bir insanım fakat bu defa bu, kadın sıtmasından başka bir şeye, bir tauna, bir felakete benziyordu. Onun ruhumda karıştırmadığı, alt üst etmediği bir nokta kalmadı. Her şey birdenbire yıkıldı. Her bağ çözüldü. Her insan siması soldu. Dünya simsiyah oldu; yalnız o, Ayşe, ateşten dudakları, zehirli gözleriyle yegane şey olarak karşıma dikildi, durdu. (...)

Bu zehir, bu sıtma beni nerelere sevketti, ne ateş, ne kan, ne ölüm; bunu bir şey teskin etmedi. (...)

(...)Ben demir gibi şeref ve haysiyete bağlı asker, utanmadan itiraf ederim ki o birgün bana "muharebeden kaç!" diyeydi, beş dakika sonra beynimi kendi elimle parçalamak şartıyla o söyledi diye hattıharbı terk ederdim. (s. 169)

İhsan, Ayşe'nin aşkından, evvela ona âşık olabilecek herkesi, sonra da kendisine zulmettiğine inandığı için Ayşe'yi öldürmeyi hayal eder. Bunlar nitelikli kötülük planları olarak görülebilecekse de İhsan'ın bunları yapmayacağını bilgisinin katıyetle

sunulması, bu düşüncelerin, şiddetli bir aşk ve kıskançlık neticesi geliştirildiği fikri ağır basar ve İhsan'ın aklındaki bu hayaller kötücüllüklerini kaybetmese de kötülük unsuru olmaktan çıkar.

(...) Keskin bir kılıç bu dilber yuvarlak boynu bir vuruşta bu iki hat ortasında keser düşürür mü?

(...) Ayşe'nin iki kaşları arasına ısrarla bakıyordum. Acaba kaşlarının güzel başlangıçlarını bozmadan o beyaz noktaya bir kurşun sığar mı? Ta yakından revolverle başını iki siyah hat ortasından delmek kabil mi? (s. 187)

“Çalığı”nda Feride'nin annesinin uzun zaman önceki ölümü geriye dönüş tekniği ile aktarılır ve bu anlatım, romanda kötülüğe dair ilk bulgudur. Türk romanının başlangıcından itibaren pek çok başkişide olduğu gibi Feride'de de annenin kaybı, hayatın geneline yayılan bir eksiklik ve kötülüğe maruz kalma halini oluşturur. Feride'nin annesinin ölümü doğal kötülük olarak değerlendirilebilir ancak detaylı değildir. Daha ziyade Feride'nin yalnızlaşması, ailesiz kalması dolayısıyla kötülüğe maruz kalması şeklinde işlenmektedir. Feride için bu ölümün en kötü taraflarından biri ise, onu çok az hatırlayabilmesidir. Anne, erken ölümü neticesinde, hiç var olmamış gibidir.

(...) “İlk hatıram sevgili anneciğimin küçük karyolamın üstüne eğilen müşfik altın sarısı başı, bana muhabbetle gülümseyen gök mavisi gözleridir. “ tarzında şairane bir yalancık... Hakikatte annecikler altın sarısı ve gök mavisinden başka renklerde de olabilirdi. (...) Bana gelince, ben bambaşka bir çocuktum. Çok küçük yaşta kaybettiğim annemden aklımda pek fazla bir şey kalmamıştı. Fakat herhalde altın saçlı ve mavi gözlü olmadığı muhakkaktı. Böyle olunca da hiçbir kuvvet bana onu asıl çehresinden başka bir çehre ile düşündürmeye ve sevdirmeye muktedir değildi. (s. 6)

Annesinin ölüme varan hastalığı sırasında Feride, kimsesiz bir Arap kadını olan Fatma'nın bakımına bırakılır. Feride'nin ilk büyük matemi de, evlendirilen Fatma'dan ayrılmak olur. Bu ayrılık neticesinde yaşadığını da İslami düşünüşte belirgin bir kötülük unsuru olan Kerbela olayına atıfta bulunarak anlatır. Kerbela hakkında söylenenler detaylı bir kötülük tahlili için yeterli değildir ama bu ayrılık Feride'nin kendi algısında da kötülüğe ilk maruz kalışıdır.

Oğlu Hüseyin'i Kerbela'da şehit ettikleri zaman Fatma anamız sağ mıydı bilemiyorum. Fakat kadıncağız, o kara güne yetiştiyse kopardığı vaveyla benim düğün gecesini sabahı evde kendimi yabancı bir kadının koinunda bulduğum zaman kopardığım vaveylanın yanında hiç kalırdı.

Hâsılı, Kerbela Kerbela olalı zannederim ki böyle gürültülü matem görmemiştir. Bağılmaktan sesim kısıldığı zaman, günlerce büyük adam gibi açlık grevi yaptım. (s. 9)

Aslında, hastalığı ve ölümü ile Feride'nin yaşam boyu yalnız kalmasında etkisi olan anne, gerçek bir kötülüğe maruz kalandır. Hastalığa ve onun sonucunda gelen ölüme sebep olan kendi hataları olmadığına göre maruz kaldığı da doğal kötülüktür ancak derinleştirilmez ve daha ziyade Feride'nin kimsesiz kalmasını geliştiren bir

kötülük unsuru olarak kullanılır. Nizamettin Bey'in, mesleği gereği çok yer değiştirmek, İstanbul'a ve aileye duyulan özlem bu hastalıkta etkili olsa da zaten Feride'nin annesinde bu hastalığa meyyal bir taraf vardır. Bu sebeple, ölümü ile Feride'yi yalnız bırakan annesi değildir, Feride'nin maruz kaldığı kötülük de, dolaylı yoldan ilk doğal kötülüğün devamıdır ve doğal kötülük derinliği itibarıyla değil kişiler üzerindeki etkileri ile nitelikli hale gelir. Feride'nin gözünde ise annesi, hastalığı sebebiyle bir zavallıdır.

Annemi bana benzetirler. Hele babamla evlendiği seneden kalma bir resmi vardır ki benim modelim gibidir. Fakat zavallı kadın sıhhatçe hiç bana benzememiş. Çok zayıfmış. Bitip tükenmez yolculuklarla, dağların sert havasına, çöllerin ateşine dayanacak bir vücutta değilmiş. Sonra, galiba, bir hastalığı da varmış. Fakat zavallının bütün evlilik hayatı bu evliliği saklamaya çalışmakla geçmiştir. Ne yapsın babamı çok seviyormuş. Kendisini zorla ayırırlar diye korkmuş. (...) Sonra İstanbul'u göreceği geldiğini babamdan saklamış. (s. 11)

Bu hastalık neticesinde Feride'nin annesi ölür, babası Feride'yi neferi Hüseyin ile İstanbul'a gönderir. Böylece Feride hem annesini kaybeder hem de babasından ayrılmak zorunda kalır. Buna rağmen, olayların yaşandığı vakitte henüz maruz kaldıkları kötülüğü fark etmemiştir.

Bu bizim bir arada geçirdiğimiz son gün oldu. Annemi ertesi gün açık bir sandığın kenarında, başı bir çamaşır bohçasının üstüne düşmüş, dudaklarında bir kan lekesiyle ölmüş bulmuşlar!

Altı yaşında bir çocuğun epeyce şeylere akli ermesi lazım gelir. Fakat ben, nedense hiçbir şey sezememiştim. Bulduğumuz ev kalabalıktı. Birçok günler büyük bir bahçede çocuklarla boğuştuğumu, Hüseyin'le beraber sokaklarda, deniz kenarlarında, cami avlusu gibi kubbeli yerlerde dolaştığımı biliyorum.

Annemi yabancı bir toprakta bıraktıktan sonra İstanbul'a dönmek babamın içine elvermemiş. Galiba biraz da büyükannem ve teyzelerimle karşılaşmaktan çekinmiş. Fakat buna mukabil beni onlara göndermeyi vazife bilmiş. Sonra tabii, günden güne büyüyen bir kız çocuğunu kışlada nefer elinde terbiye etmek imkânsızlığını da düşünmüş olacak. (s. 12)

Feride için, onu önceki hayatına bağlayan Hüseyin'den ayrılmak da kötücüdür. Önce Fatma'dan, sonra Hüseyin'den ayrılmak ona çok acı verir ancak babasından uzaklaşmak veya annesini kaybetmek bu iki durum kadar açıkça idrak ettiği, acı veren dolayısıyla bu iki ayrılık kadar kötücül kabul edilen durumlar değildir.

Ayrılık gününün faciasını hala hatırlar ve gülerim. (s. 15)

Feride, bu ayrılıktan sonra büyükannesi ve teyzeleri ile yaşamaya başlar. Ancak diğer çocuklardan daha farklı, çokça yaramazdır. Büyükannesi Feride'yi elbette sever ama ona bakmak zorunda kalmak büyükanne için bir çeşit kötülüğe maruz kalmaktır. Hatta bu sebeple ölen kızına bile sitem eder.

“Ne vardı ölüp de bu yaşında bu canavarı benim başıma musallat edecek?” diye anneme çıkışıyordu. (s. 17)

Kısa bir süre sonra Feride, zaten uzun zamandır ayrı olduğu babasının ölüm haberini alır. Bu ölüm de bir kötülük unsurudur ancak Feride üzüldür ama bu ölümü büyük bir soğukkanlılıkla karşılar; neticede acı ve yalnızlık ile kötülüğe maruz kaldığı hissine kapılmaz.

(...) *Baban bir parça hasta imiş... Bir parça diyorum amma galiba ziyadece...*

(...)

Anlamıştım. Bir şey söylemek istiyordum. Fakat Sör Süperiyör gibi benim de dilim tutulmuştu. Başımı çevirerek açık pencereden karşıki ağaçlara baktım. Güneş vurmuş tepelerinde kırlangıçlar uçuyordu.

Birdenbire bana da onlar gibi bir canlılık geldi:

-Anladım Ma Sör, dedim, üzülmeiniz... Ne yapalım? Hepimiz öleceğiz... (s. 23)

Feride, yaz tatillerini Besime Teyzesinin Kozyatağı'ndaki köşkünde geçirir.

Burada geçirdiği vakitlerde Kamrân, onun nazarında nefret edilecek, kötü biridir. Kâmran'ı herhangi bir kötülüğün faili olarak görmez ama onun varlığı, tavırları, sözleri onu erkekten çok bir kıza benzeten Feride için kötücüdür ve Feride ona zarar vermeye, kötülük etmeye çalışır.

Fakat o yirmi yaşına yaklaşan ve sivri uçlu incecik dudakları üstünde incecik bıyıkları çıkmaya başlayan koskocaman Kâmran'a ne oluyordu? Kız ayağı gibi küçücük ayaklarında beyaz podüsiyet iskarpinleri, ipek çorapları, yürürken ince bir dal gibi sallanıyor zannedilen narin vücudu, sadakor gömleğinin açık yakasından çıkan uzun beyaz boynu ile erkekten ziyade kıza benzeyen bu çocuğa son derece içerlerdim.

(...)

Kaç defa koşarken ayağım kaymış gibi yaparak üstüne düştüğümü, kitaplarını yırttığımı, sudan bahanelerle kavga çıkarmaya çalıştığımı hatırlıyorum. Fakat Allah'ın kulu bir gün bir parça canlan, kız, aksi bir şey söyle de kedi gibi senin tozun, toprağın içine yuvarlayayım; saçlarını çekeyim; yılan gözlerine benzeyen yeşil gözlerini parmaklarımla tehdit edeyim. (s. 24)

Kamrân'dan nefret eden ve onu kötücül gören Feride, onun Neriman ile olan ilişkisini bir ahlaki kötülük örneği olarak görür. Neriman, Feride'nin mesut dul diye andığı bir kadındır ve Feride, Neriman ile Kâmran'ın bir akşam bahçedeki münasebetlerine istemeden şahit olur. Bu durumu mutlak bir ahlaki kötülük olarak adlandırır ve Kâmran ile Neriman'ı ahlaksız ve kötü bulur. Feride'nin bu algısı da ahlaki eksiklik veya yoksunluk biçiminde ortaya çıkan yaygın ahlaki kötülük tanımına uygundur.

(...) *Kuzenim, mesut dulla beraber bana doğru geliyor.*

(...) *Bu nutuk sırasında kulağıma yalnız: "Neriman, cicim, meleğim." diye birkaç kelime geldi. Zangır zangır titremeye başladım. (...)*

Kuzenimin birdenbire ona doğru yürüdüğünü, ellerini kaldırdığını görüyorum... Yüreğim oynuyor: "Nihayet akli başına geldi, bu fena kadına güzel bir tokat atacaktır!" diyorum. Kâmran bunu yapsa ben de ağlayarak kendimi ağaçtan atacağım, onunla ölüncüye kadar barışacağım. Fakat o canavar, bunu yapmadı. Sıksa kollarından, bembeyaz ellerinden umulmaz bir kuvvetle onu evvela omuzlarından, sonra

bileklerinden yakaladı. Kucak kucağa, soluk soluğa boğuşuyorlar! Çınar yaprakları arasından kaçan ay ışıklarından saçlarının birbirine karıştığını görüyorum.

Ne rezalet yarabbi, ne rezalet! Bütün vücudum zangır zangır titriyordu. (s. 35)

Aslında Feride'nin Kâmran ile ilgili bu düşünceleri ve tepkilerinin sebebi, bir müddet bunu reddetse de ona duyduğu aşktır. Ancak aşk, Feride için iyi değil kötüdür, bir felakettir. Aşkın, kötülükle neticeleneceğine inanç, mutluluk değil azap verdiği dair düşüncenin etkisi ile aşk kötücül bir his olarak kabullenilmiştir.

İnsan birini sevmek felaketine uğradı mı esir gibi bir şey oluyor. (s. 55)

-Zavallı Ferideciğim. Sen Kâmran'ı sahiden seviyorsun, dedi.

Bir çılgılık kopararak Müjgan'ın üstüne atıldım, onu kuru otların üstüne yuvarlayarak tartaklamaya başladım:

-Ne dedin abla ne dedin? Ben, o sinsî sarı çıyanı... (s. 61)

Feride, Kâmran'a âşık olduğunu kabul eder ve ikilinin evliliği için karar alır.

Feride utangaçlığından mutluluğunu yansıtmaz ama bu evlilik hadisesi onu çok mutlu etmektedir. Bu vakitlerin onun için iyiliğin hâkimiyetindeki bir dönem olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Feride, Kâmran'ın, Sarı Çiçek diye anılan Münevver Hanım ile olan ilişkisini bir kadın aracılığı ile öğrenince bu, onu psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Kamrân da nişanlı olduğu halde bir başka kadınla ilişki yaşamış, gönlünün boş olduğunu, bu sebeple bu aşka ihtiyaç duyduğunu söyleyerek bir kötülük faili olmuştur. Feride, aldatılmayı ve sevilmemiş olmayı içine sindirmez. Münevver'in hastalığını da duyarak, Kâmran'ı ve konağı terk eden Feride'nin hayatı, pek çok kötülük ile karşılaşacağı bir başka döneme de girmiş olur. Feride, bu terk edişle bir anlamda Münevver'i de kötülüğe maruz bırakmaktan kurtaracağına kanidir.

-İşte bunu söylemek güç, dedi. Münevver bugün sizin düşmanınız vaziyetindedir.

-Estağfurullah.

-Öyledir Feride Hanım. Fakat hiç fena bir insan değildir. Gayet içlidir. Kâmran Bey onun için rastgele bir macera değildir. Onunla evlenmeyi umuyordu. Bir kabahat varsa tamamıyla Kâmran Bey'de. Çünkü bir başkasıyla sözlü olduğunu bile saklamış. Beni bu çirkin vazifeyi üstüme almaya mecbur eden şu ki zaten bu içli kadının ölmesinden korkuyorum.

-Yani Kâmran'la evlenmezse mi?

-Niçin yalan söyleyeyim öyle. Münevver, bu haberden sonra katiyen yaşayamaz.

-Yazık zavallıya.

-Daha doğrusu ikinize de yazık.

(...)

(Kadının yanında getirdiği yazı) "Benim Sarı Çiçeğim" diye başlıyordu. Arkasından bir sürü edebiyat. Güneş doğmadan evvel nasıl dünyaya belli belirsiz bir aydınlık yayılırsa, "Sarı Çiçeği" görmeden evvel de onun kalbine böyle bir aydınlık yayılmış. "İçimde anlaşılmaz bir sevinç var. Ben mutlaka fevkalade bir şeyle karşılaşacağım!" diyormuş. Nihayet o fevkaladelik olmuş. Bir akşamüstü otelin bahçesinde ışıklar yanarken "Sarı Çiçeği" karşısında görmüş.

"Gönlüm boştu. Sevmeye ihtiyacım vardı. Sizi uzun, ince vücudunuzla, menekşe gözlerinizle karşımda görünce her şeyin rengi değişti."

(...)

Kâmran'ın bizim artık bir daha barıştığımızı görmeyecek kayanın yanında ne kadar beklediğini bilmiyorum. Fakat beklemekten usanarak odama geldiğini ve masanın üstünde çizgili mektep defteri yaprağına karalanmış şu birkaç satırı gördüğü zaman herhalde şaşalamış olacaktır:

Kâmran Beyefendi. "Sarı Çiçek" romanını baştan sona öğrendik. Bir daha ölünceye kadar birbirimizi görmek yok. Senden nefret ediyorum. Feride.(s. 104)

İstanbul'dan ayrılan ve Anadolu'da öğretmenlik yapmaya başlayan Feride için artık *arkasında bıraktığı iğrenç bir dünyadır.* (s.107) Bir bakıma bu görev ile kötülüğü ortadan kaldıramadıysa da maruz kaldığı kötülükten uzaklaşmış olur.

Feride'nin Zeyniler'de öğretmenlik yaptığı sırada karşılaştığı ve sonradan evlat edindiği Munise, birey temelinde gerçekleşen kötülüğün tipik bir maruz kalanıdır. Annesi, ahlaken düşkün kabul edilip dışlandığı için babası ve üvey annesi ile yaşayan Munise, babasının kötü muamelesine maruz kalınca evden kaçır ki bu hadise yalnız üvey annenin değil babanın da kötücüllüğünü göstermesi, Munise'nin ailesi tarafından maruz bırakıldığı kötülüğü ve bu kötülüğün doğurganlığını örneklemesi, Feride'nin Munise'yi evlat edinmesinin yolunu açması bakımından dikkate değerdir. Munise'nin kaybolması Feride'yi, Munise'ye iyi davranan ve arkadaşlarının kötülükçü tavırlarını engellemeye çabalayan Vehbi'yi de psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakır hatta Munise'nin maruz kaldığı kötülük onu sevmeyen arkadaşlarının bile ona acımasına yol açar; Munise bu aşamada bir kurban sembolü gibidir.

Bugün hayatımın en acı, en dertli günü oldu. Sabahleyin talebelerim bana fena bir havadisi getirdiler. Dün gece Munise bir kabahat yapmış, babası odunla dövmek için üstüne yürümüş, çocuk, odanın penceresinden kendini bahçeye atmış, karlar ve karanlıklar içinde uzun müddet kalamayacağını, biraz sonra kapıya gelip yalvaracağını zannetmişler fakat saatler geçtiği halde çocuk görünmemiş. O vakit komşulara haber vermişler. Köy delikanlıları ellerinde yanar çıralarla sokaklara dökülmüşler, zavallının nereye gittiğini anlamak bir türlü kabil olmamış.

Munise'yi en sevmeyen arkadaşları bile ona acıyorlardı. (...) Vehbi, bugün büyük bir erkek kadar ciddi ve telaşlıydı. Munsise'nin hala bulunamadığını anlatmak için soğuktan morarmış avuçlarının içini gösteriyor, kaşlarını çatarak: "Gitti fakir kızcağzı, kurtlar yemiş olmalı!" diyordu. (s. 183)

Munise'nin ortaya çıkmasının ardından Feride Munise'yi evlat edinmeyi teklif eder ve bu teklif kabul görür. Bu sebeple Munise'nin babası ile görüşen Feride, bu görüşme sonrasında Munise'nin babasını tıpkı klasik anlatılardaki gibi korkunç, kötülüğü fiziki özellikleri ile de ortaya çıkan tam bir kötülük faili tipi olarak tahayyül ettiğini de açık eder. Ancak gerçek tam olarak bu hayaldeki gibi değildir hatta Feride, kızına acıyan babayı, bu görüşmenin ardından kötü bir tip olarak algılamaz; bu adam, kötülüğe mecbur ve razı olan, kötülük karşısında irade gösteremeyen bir zavallı olarak çizilir.

İki saat sonra Muhtar, Munise'nin babasıyla birlikte mektebe geliyordu. Ben bu adamı fena çehreli, korkunç, zalim bir insan diye düşünüyordum. Hâlbuki bilakis ufak tefek, hastalıklı, düşkün bir ihtiyardı.

(...)

Munise'yi bana vermeye razı oluyordu fakat ona çok acıdığını hissettim. (s. 188)

Feride, Zeyniler'den sonra Fransızca öğretmeni olarak görev yaptığı ilçede mutludur. Ancak kendisine âşık olan Yusuf Efendi bilinçli ve iradi biçimde olmasa da bu mutluluğun devamına mani olur. Yusuf Efendi hastadır ve Feride'ye duyduğu aşkın acısı bu hastalığın derecesini arttırmaktadır. Böylelikle Yusuf Efendi hem hastalığı ile hem de aşk acısı ile kötülüğe maruz kalmaktadır ancak bu kötülüğün bir faili yoktur, doğal kötülük olduğu hakkında da bir yorum bulunmamaktadır. Feride, farkında olmadığı bu aşkı öğrendikten sonra kötülüğe sebep olduğu fikri ile oradan ayrılma kararı alır. Onun için bu kötülüğe son vermenin yolu budur. Bir başkasını, istemeden de olsa kötülüğe maruz bırakmaktansa kendi maruz kalacağı kötülöklere razı olur.

(...) *Arkadaşım ellerimi tuttu:*

-Yusuf Efendi seni ölesiye seviyor Feride, dedi.

(...) *Doğrusu istenirse benim de burada kalmaya niyetim yok. Şeyh Yusuf Efendi vakası beni çok müteessir etti. İnsan içine çıkmaya utanır oldum. Mektepler açılacağı vakit başka bir yere razıyım. Öyle bir yer ki beni üzsün, uğraştırsın, ziyani yok fakat kendi kendime yalnız bıraksın. (s. 242)*

Yusuf ise, bu hastalık ve aşk onu ölüme götürse yani kötülüğe maruz bıraksa bile, Feride'ye duyduğu aşk ile mutlu ölmekte, kötülüğe maruz kaldığını düşünmemektedir.

Yusuf, on seneden beri hastaydı. O kadar uğraştım, o kadar çırpındım, melun hastalık bir türlü durmuyor, kardeşimi için için yiyip bitiriyordu. Nihayet bu vaka oldu. Sizi gördü. Zaten fazla içli bir adam... Gözle görünürcesine erimeye başladı. (...) Fakat öyle anlıyorum ki mesut ölüyor. Ne şikâyet var ne acı söz ne çırpınma. (...) Dün ellerimi tuttu, birer birer parmaklarımı öperek: " Onu bir daha göster bana abla!" diye çocuk gibi yalvarmaya başladı. (s. 249)

Yusuf, hastalığının neticesinde ölür. Bu ölüm de bir kötülük unsuru olarak kabul edilebilir ama bu ölüm ile birlikte kötülüğe maruz kalan bir başka kişi de tayin istemek zorunda kalan Feride olur.

Feride'nin, Yusuf'un ölümünün ardından görev yerini değiştirir ve onun son görev yerine varması ile savaş da başlar. Savaş yıllarında birlikte çalıştığı Hayrullah Bey, zaman zaman ortaya çıkan kaba saba tavırlarına rağmen mutlak iyi bir tiptir. Feride'nin aşk acısı sebebiyle bir kötülüğe maruz kaldığını ve onu Anadolu'ya getiren asıl sebebin bir idealizm değil de bu maruz kalış olduğunu da ilk olarak o fark eder.

(...)

-Ne yalan söylüyorsun küçük? Dudakların yalan söylemeyi öğrenmiş ama gözlerin, halin daha pek toy... Kimden mi haber soruyorum? Seni böyle memleket memleket gezdiren kimse ondan...

Gülerek omuzlarımı silktim:

-Maarif demek istiyorsunuz. Sonra tabii memleketin çocuklarına hizmet emeli...

Doktor yine Zeyniler'deki iddiasını tekrar etti. Bu söz, beni çok müteessir ettiği için kelimesi kelimesine aklımda kalmıştı:

-Bu yaşta, bu halle, bu çehreyle mi? Peki, öyle olsun yaramaz, öyle olsun, tek sen vahşilik gösterme. (s. 307)

Hayrullah Bey'in Feride'nin hayatına etkisi olayların akışını değiştirecek kadar belirgin ve iyicildir. Hayrullah Bey, öleceğini anlayınca, Feride'nin, Anadolu'da geçirdiği yıllar boyunca tuttuğu defterini gizlice Kâmran'a ulaştırarak, ikisinin birbirlerine kavuşmalarına da olanak sağlar. Bu da Feride'yi ve ikincil olarak Kâmran ile onun ailesini de uzun süreli etkileri de olan bir kötülüğe maruz kalmaktan kurtarmak anlamına gelir. Feride'nin yaşadıklarını, Hayrullah Bey ile olan evliliğinin aslını, Kâmran'a hâlâ âşık olduğunu öğrenen Müjgan ve Kâmran'ın, diğer aile fertlerini de bilgilendirmesi ile Feride ve Kâmran arasında bir nikâh kıydırılır ve Feride artık sevdiği adamla evlenerek İstanbul'da kalır. Nihayet, kötülüğün hâkimiyeti sona erer ve iyilik galip gelir.

(...) Aziz Bey, aynı müteheyyiç kahkaha ile:

-Etrafindakiler sana tuzak kurdu Çalkuşu; bu Müjgan haini esrarını sattı. Allah gani gani rahmet eylesin, merhum senin defterini Kâmran'a göndermiş. Ben, onu aldığım gibi kadiya gittim. Kaleminden çıkmış bazı parçaları gösterdim. Kadı geniş kafalı adam, hemen nikâhını kıyıverdi, anlıyor musun Çalkuşu? Bu adam artık kocan, seni bir daha da bırakacağı benzemiyor. (s. 387)

(...)Bir dakika sonra ayrılmışlardı. Feride uzun bir susuzluktan sonra berrak dereden kana kana su içen bir kuş gibi gürültü yapıyor(du). (...) Yanlarındaki ağacın dalında bir çalkuşu ötüyordu. (s. 391)

“Kiralık Konak”, aslında sosyal kötülük temelinde gelişen kötülük unsurları bağlamında ele alınması daha uygun bir eser olsa da kişiler temelinde ele alınmaya müsait kötülük unsurları veya kötücül bulgular da içerir. Örneğin evin damadı, alafranga özentileri, geleneklerle bağdaşmayan, gayri milli olmaktan öte milli değerlere düşmanlık besleyen fikirleri ile birleşen şahsi özellikleri ile Servet Bey, belirgin bir kötülük tiptir.

Kocası ise kırk beş yaşında bir züppeden başka şey değildi. (...) Naim Efendi'nin damadı Düyunu Umumiye müfettişlerinden Servet Bey, Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eden bir kazasker oğludur. Aldığı terbiye ile yaşadığı muhit birbirinin aksi olan her insan gibi Servet Bey de daimi bir ihtilaç, daimi bir isyan halinde yaşar. (...) Türkler içinde kimse bu Servet Bey kadar ateşle, coşkunca alafrangalığa düşkün olmamıştır. (s. 14-15)

Romanda, birey temelindeki ahlaki kötülüğü yansıtan kişiler arasında Naim Efendi'nin torunları Seniha ve Cemil olsalar da bu iki kişi, bir sosyal yansımanın da

sembolleridir. Onlardan çok daha belirgin bir ahlaki kötülük tipi ise, eğlence, kadın ve kumar düşkünlüğü ile tanınan Faik Bey'dir ve aslında aldıkları yanlış eğitim ve terbiye ile ahlaki eksiklikten kaynaklanan kötülüğe meyyal hale gelen Seniha ile Cemil'i ahlaki kötülük kabul edilen eylemlere, yaşantıya yönlendirenler arasında o da vardır. Naim Efendi, Faik Bey'i değilse de onun etkisi ile hem kötülük faili olmasından hem de kötülüğe maruz kalmasından endişe ettiği Cemil'i korumak, bu kötülüğün önüne geçmek için çabalar ancak başarılı olamaz. Aşağıdaki alıntı hem Faik Bey'i bir kötülük faili olarak tanıtmayı hem de özellikle kumarın geleneksel algıdaki kötücüllüğünü vurgulaması bakımından önemlidir.

Faik Bey'in dün gece yaptığı şey sahi çok fena idi. Sabaha kadar kumar oynamış ve hayli kaybetmişti. Naim Efendi, Kasım Paşa –Faik Bey'in babası- ile pek eski ve pek samimi ahbap olmakla beraber, oğluna, birçok sevimsiz ve serbest hareketleri bir yana, asıl bu kötü huyu için hiç tahammül edemezdi. Kaç defa Cemil'e münasebeti kessin diye damadı ve kızı nezdinde teşebbüste bulundu. Kaç defa Cemil'i karşısına alıp nasihat verdi ve hatta yalvardı.

İhtiyar, dindar ve namuslu kimseler nazarında kumar, seyyiatın en müthişidir. Ocakları söndüren bu, evleri yıkan bu, insanı hırsızlığa, cinayete, intihara sevk eden budur; bunlar, kadını kumar nispetinde tehlikeli zannetmezler. Bunun içindir ki Naim Efendi, Faik Bey'in, Seniha'nın yatak odasına girip çıkmasından ziyade Cemil'in onunla beraber geç vakitlere kadar dışarıda kalmasından ürker ve endişe ederdi.

Bu hususta hissi onu aldatmıyor. Hakikaten Faik Bey'de kumar iptilası her iptilanın fevkindedir; o daha şimdiden kadından bıkmış ve sevdadan yorulmuştur. (...) (s. 22-23)

Yine bu arkadaş çevresinden, Seniha ile de ilgilenen Macit Bey, Faik bey'e çok benzeyen ancak onun kadar popüler olmayan bir başka ahlaki kötü tiptir. Bu tiplerin ortak özelliklerinden olan kadın, eğlence, kumar düşkünlükleri onda da mevcuttur.

Gerçi, bazı geceler onun sabaha karşı Beyoğlu barlarında Viyanalı fahişelerle vals ettiğini ve her akşamüstü kıyafetine ait bir iş için "Mir"e uğradığını bilenler vardı. Fakat zengin dostlar âlemindeki muvaffakiyetlerinden kimsenin haberi yoktu. Mütemediyen kadın peşinde koştuğu görülür. Lakin bunlardan birine yaklaşıp da konuştuğu henüz vaki olmamıştır. (s. 25)

Diğer tarafta, bu arkadaş çevresinin de etkisiyle Seniha, konaktaki yaşantıyı ve insanları sıkıcı bulmakta ve bu hayatı sürdürmek istememektedir. Bu da onun algısında maruz kalınan, katlanılması zorunlu olan bir kötülük unsurudur. Kuzeni Hakkı Celis'in düşüncelerine karşılık Seniha, Hakkı Celis'i tüm sıkıntısını arttıran, tahammül edilmez biri olarak görür; ona göre, aslında ahlaki kötülüğü temsil eden kitleden ayrılan Hakkı Celis ile vakit geçirmek de bir kötülüğe maruz kalmaktan farksızdır.

Seniha iç sıkıntısından bitiyordu. Gönlü hiçbir şeyle avunamıyordu. Etrafındakilerin seslerinden, sözlerinden, kahkahalarından, daima aynı tarzda tekerrür eden seslerden artık usanmıştı. Bütün tanıdıklarından, kadın erkek, ayrı ayrı nefret ediyordu: Bahusus Hakkı Celis'in inşatlarına artık hiç tahammülü yoktu. Geçe gün o

konağa gelir gelmez, bu odasına çekildi ve kendini yok dedirtti. Esasen birkaç günden beri odasından dışarıya hemen hiç çıkmıyor gibiydi. Ne görmek, ne görünmek istiyordu. Evin içindekilerden biri yanına girip çıktıkça fena halde muazzep oluyor ve sorulan suallerin hiçbirine cevap vermiyordu. (s. 40)

Bu sıkıntı sebebiyle Seniha bir sinir krizi geçirir, bu kriz de kötücüdür ancak sorumluluğu tam olarak Seniha'da da olmamakla birlikte faili de yoktur, ancak maruz kalanı Seniha ve Naim Efendi başta olmak üzere onu bu halde görenlerdir.

Seniha, tipiye tutulmuş bir kimse gibiydi; saniyeler ve dakikalar sıkı bir kar kasırgası halinde, yüne, göğsüne çarpıyor, nefesi tıkanıyordu. Dört gün içinde birbirinden şiddetli iki sinir buhranı geçirdi. Bir defasında Naim Efendi de hazırdu. Biçare ihtiyar, ömrü boyunca bu kadar acılı, bu kadar heyecan verici bir manzara görmemişti. Yavrucağın vücudu, görülmez bir elin delice bir hareketle kıvrıp büktüğü bir urgan parçası gibiydi. Sesi ve nefesi dişlerinin arasına sıkışmış, uzun, parlak trnakları birer ince hançer uçları halinde avucunun etine saplanmıştı. (s. 41)

Naim Efendi tarafından, kötülüğe maruz kaldığı ve bu kötülükten kurtulması için evlenmesi gerektiği düşünülen Seniha'ya göre, onun çaresi Avrupa'dır. Onun için kötülüğe maruz kalmak İstanbul'da, sıkıcı ve geleneksel bulunduğu hayatın içinde yaşamaya mecbur olmaktır. Bir anlamda bu Tanzimat'tan beri çizilen alafranga tiplerin düşünüşüne benzer, yerli, milli ve geleneksel olan mutlak kötü, Avrupa ve Avrupalı olan her şey mutlak iyidir.

Seniha, şimdi böyle başıboş şahlanmış bir hayvan üstünde gibiydi. Fakat kendini daracık bir saha içinde, mahsur ve mahpus hissediyordu. Ruhunda çılgın cevelanların, bitmez tükenmez mesafelerin hasreti vardı. En küçük teferruatına kadar her şeyini ve her tarafını bildiği ve ezberlediği bu evden, doğduğu günden beri daima aynı havayı yuta yuta adeta bunaldığını hissettiği bu memleketten kaçmak, uzaklara, görülmemiş, işitilmemiş şeylere doğru gitmek istiyordu. Çölde yürüyene serap neyse Seniha'ya Avrupa oydu. (...) Seniha'ya göre İstanbul'da hiçbir şey dikkate değmezdi; buradaki hayatın herhangi nevinde olursa olsun, gönül bulandırıcı bir yavanlık vardı. (s. 43)

Seniha, sıkıntılarının dağılması için Büyükkada'ya, halasının yanına gider. Bir süre sonra İstanbul'daki eğlence arkadaşları da ona katılırlar. Bu ada eğlenceleri sırasında, Seniha ile Faik Bey arasında tam da Naim Efendi'nin ahlaki kötülük unsuru olarak nitelendirdiği tensel yakınlık meydana gelir. Dönemin geleneksel ahlak anlayışının dışında kalan bu yakınlık, ahlaki kötülüğün eyleme geçmiş hali olarak kabul edilir. Belirgin bir ahlaki kötü tip olan Faik Bey ile geleneklerden kopmuş ve Avrupa hayranlığı ile ahlaki eksiklikleri temsil eden Seniha bu kötülüğün failleridir. Faik Bey, Seniha'yı zevklerinin bir nesnesi gibi gören bakışı ile tamamen bilinçli bir kötülük faili iken Seniha, yanlış veya eksik ahlaki terbiyenin hataya sürüklediği bir insanın tarifi gibidir.

(...) Seniha yine cevap vermedi. Bir dua veya murakabe vaziyetindeydi. Vakıa bir salonda, bir musiki dinler gibi ayak ayak üstüne atmış ve ellerini dizinin üstüne

kilitleyerek oturmuştu. Kolları lüzumundan fazla uzun, ince ve beyaz görünüyordu. Genç adam, yan gözle Seniha'yı süzmeye başladı ve içinden: "Hiç fena değil!" dedi.

Seniha, bu mehtap gecesini teşkil eden tabii unsurlardan biri gibiydi. Giyindiği esvap, sudan ve köpükten, eti ve derisi ay aydınlığından; saçları ateşlendi ve mehtabın bütün esrarı ondaydı. Faik Bey yarı can sıkıntısı ile yarı tecessüs ve merak saikasıyla bu ışıldayan tayfa dokunmak, sokulmak ihtiyacını hissetti. Evvela, bastonunun ucuyla genç kızın ayaklarına bir iki hafif darbe vurdu; diğer elini sırtında dolaştırmaya başladı, sonra eğildi, eteklerinin kıvrımlarını düzeltir gibi birtakım hareketler yaptı. Seniha yine kimildamıyordu. Genç adam genç kızı yavaşça belinden kavradı ve onu kendine doğru çekti. (s. 63)

Faik Bey'in, kadını bir nesne olarak algılamasına ve hazları için kullanma alışkanlığına ve hatta Seniha'ya ilk zamanlar yaklaşmasında bu fikirleri sabit olmasına rağmen, zamanla Faik Bey, Seniha'ya karşı farklı bir bağlılık hisseder. Seniha, Faik Bey'deki bu bağlılığı sezince, kendisi ile gurur duyar ve genel algıda ahlaki kötülük kabul edilen bir ilişkinin tarafı olarak Seniha, içinde bulunduğu durumu, kötülük unsuru olarak değerlendirmeksizin devam ettirir. Bu davranışı ile de artık faili olduğu ahlaki kötülük, onun adına bir hata olmaktan çıkmıştır. Aşağıdaki alıntı Seniha ile Faik'in bu ilişkideki hallerini, her ikisinin ama özellikle Faik Bey'in Seniha'ya duyduğu düşkünlükteki kötücül alışkanlık benzerliğini, Seniha'nın âşık olduğu için değil bir çeşit gurur duyduğu ve aslında bu gururun intikamda muvaffak olmakla bağdaştığı için bu ilişkiyi devam ettirdiğini ve kadının, içinde av hayvanlarınkine benzer bir kötücüllük taşıdığını aktaran anlatımı ile dikkate değerdir. Böylelikle artık ahlaki kötülük faillerinin her ikisinin de bilinçli ve iradi oldukları söylenebilir.

(...) Faik Bey için de böyle oldu; bu ana kadar zevkinin en doğru ölçüsünü olgun ve usta kadınların sinesinde bulan bu genç, birdenbire Seniha'nın ham ve sert göğsünde hiç tatmadığı müstesna bir lezzet duydu.

Vakıa Seniha, Faik Bey'in önüne yalnız et ve kemikten müteşekkil bir mevcut halinde çıkmadı; ona en ziyade kaplayan ve nüfuz eden bir ruh ve sinir gibi yaklaştı; öyle ki genç adam neye uğradığını bilemedi. Bir hafta içinde kendini sanki on yıldan beri bu kızın aşığıymış gibi hissetti.

Her rezaletin bir itiyat ve her itiyadın bir iptila haline girdiği maneviyatında Seniha'yı sevmek de birdenbire vazgeçilmeyen itiyatlarından biri oluverdi. O, şimdi kumara ne kadar düşkünse Seniha'yı da o kadar arıyor, Seniha'ya da kendini o kadar düşkün hissediyordu.

Seniha, Faik Bey'in bu ani iptilasından nihayetsiz bir guru duydu. Her kadında, yırtıcı bir avcı hayvanattan bir şey vardır. Kuşu yakalayan kedide nasıl nihayetsiz bir hazzın raşeleri ve dişlerini bir ceylanın etine geçiren aslanda ne kadar derin bir şehvetin emareleri görülürse, kadınlar da lâlettayin herhangi bir erkeği kendilerine ram etmekte o kadar büyük bir haz ve neşat duyarlar. Bu cins sevmenin ve sevilmenin sırrı yalnız bundan ibaret değildir. Denilemez ki şuh ve müstehzi Seniha, çapkın ve havai Faik Bey'i, Juliette'in Romeo'yu, Leyla'nın Mecnun'u sevdiği gibi sevdi; hayır... Buna inanmak için bu genç kızın o genç adam tarafından bundan birkaç zaman evvel nasıl lakayt ve muhakkir bir muamele gördüğünü unutmamak lazımdır. Seniha'yı Faik Bey'e doğru iten şey ne Ada'nın mehtaplı geceleri, ılık ve mahmur fecirleri, ne çamlıkta

söylenen şarkılar, içilen içkilerdir. (...) Seniha, Ada'nın sevdâvi gölgelerinde, Faik Bey'in yanbaşında yabani bir kedi gibi dolaştı ve aylardan beri kâh yatağının içinde kâh tuvalet masasının başında bilemediği tırnaklarını nefret ve gayza yakın bir hırsla batırmak istediği etin en yumuşak tarafını, en gafil anını yoklamakla meşgul oldu. Ne vakit ki buna muvaffak oldu, avını başkalarından kaçırmak, uzaklara götürmek, yalnız ve asude kalmak ihtiyacını hissetti. (s. 68-69)

Seniha ve Faik arasındaki bu ilişki, imzasız mektuplar vasıtasıyla Naim Efendi ve Servet Bey'e duyurulur. Naim Efendi, söylenenlerin tamamını doğru kabul etmemekle birlikte, söylenenlerin gerçeği yansıtan kısımlarını tespit etmek ve bu kötülükleri ortadan kaldırmak niyetiyle Servet Bey ile görüşür ancak Servet Bey'in kesinlikle yok saydığı ve hatta var olsa bile ihbarda bulunanların eylemlerinin kötülüğü yanında kızının ilişkisini konuşulmaya değer bulmadığını ifade eden tavrı karşısında geri adım atar. Servet Bey'in kötücül tavrı ve Naim Efendi'nin çaresizliğinin bir kez daha vurgulandığı bu konuşma ile ahlaki kötülüğün süreğenliğine de olanak tanınmış olur. Denilebilir ki, Seniha'yı yanlış veya eksik eğitim ile ahlaki kötülüğe meyilli yetiştiren tutum, bu kez de onun faili olduğu ahlaki kötülüğe rıza göstermektedir. Bir başka dikkate değer nokta, birey temelinde gerçekleşen ahlaki kötülüğü göz ardı eden Servet Bey'in bu imzasız mektup yazma alışkanlığını, sosyal ve siyasi bir içerik ile Abdülhamit devri istibdadı ile bağdaştırarak toplumsal ve siyasi bir kötülüğün izleri olarak yorumlamasıdır.

(...) Ne garip memleket! Herkes işini gücünü bırakmış, nelerle meşgul oluyor! Hey gidi, haysiyet, namus, hey! Haysiyetli, namuslu adam imzasız mektup yazar mı, rica ederim? İmzasız mektup yazan bir adamın haysiyet ve namus hakkında bir fikri olabilir mi? İmzasız mektup yazıyorlar. Kime, niçin? Bir genç kızın babasına, kızının genç bir adamla seviştiğini söylemek için... Lakin bu nevi mektupları yazan kimseler bilmiyorlar, hissetmiyorlar ki kendi yaptıkları feci ve galiz hareketin yanında bir genç kızın şaşırması, bir kadının fahişeliği, bir kumarbazın hırsızlığı, hatta bir katilin cinayeti hiç kalır. Bu gibi mektupları alır almaz yapılacak iş, birçok vesaitte başvurup aramak, taramak, sahibini bulmak ve cevap olarak suratına bir sille indirmektir. (s. 75)

(...)

İftira deyiniz, tezvîr deyiniz... Abdülhamit devrinin bu millete terk ettiği anane-i ruhiye...

Evet, evet, hakkı âliniz var. Bunun bir dedikodudan ibaret olduğuna zerre kadar şüphe etmiyorum. Fakat anlamak istediğim şey şudur ki acaba bu mektuplarda hakikate temas eden noktalar hangileridir? (...) Dinleyiniz rica ederim, dedi, sabahları çırılçıplak denize girmeleri, alâmeleinnas sarılıp öpüşmeleri yetmiyormuş gibi, otelde her türlü kuyud-u diniye ve milliyeyi ayaklar altına alarak birtakım ecanip ile şampanyalar içtikleri ve bâdehu otekin salonunda dans ettikleri dahi vaki olmuştur. (s. 75)

Bu konuşmanın ardından Naim Efendi için kötücül olan bir başka unsur da özellikle onun gerçek ise önüne geçmek hususunda fikir beyan ettiği haberler hakkında Servet Bey'in müstehzi bir tavırla; *Olabilir a, bunda o kadar harikulade ne var*

efendim? (s. 76) diye yorum yapmasıdır. Servet Bey'in bu cümlesi Naim Efendi'nin zihnine *bir yumruk gibi iner ve onu benliğinin içlerine doğru iter.*(s. 76) Buna rağmen Servet Bey, Seniha'yı konağa geri çağırır. Naim Efendi için, eğer söylenenlerin bir kısmı bile gerçekse, kötülük zaten gerçekleşmiştir ve bu kötülüğün yok edilmesi de artık mümkün değildir. Seniha'yı kötücül bulan bu ilk fikirlerinden sonra ise Naim Efendi, Seniha'ya duyduğu zaafın bir neticesi olarak onu zihninde aklar, masum bulur, kötücüllüğünü inkâr eder. Böylelikle Servet Bey gibi alenen değilse de Naim Efendi de kötülüğün süreğenliğinde pay sahibi olur.

Naim Efendi başını salladı. Seniha buraya gelmiş veya orada kalmış, neye yarardı? Olan oldu, biten bitmedi mi?

Kasım Paşa'nın sefih, hayırsız ve rezil oğlundan artakalmış bir Seniha'dan burada olsun, orada olsun artık ne hayır umulurdu? Naim Efendi böyle düşünmekle beraber, yine için için Seniha'nın saffetine ve masumiyetine inanıyordu. Kendi kendine: "Daha kaç yaşında; yavrucuk, daha kaç yaşında?" diyordu. Ve kendi kendine böyle söyleyerek yavaş yavaş, o da damadı gibi Seniha'yı, bu müfsit ve müfteri muhitin bir kurbanı halinde görmeye başlıyordu. Nitekim Servet Bey'le bu feci muhaverenin ertesi günü akşamüzeri, Seniha konağa döner dönmez, büyük pederi tarafından öyle bir şefkat ve iştiyak tuğyanıyla karşılandı, saatlerce o kadar okşandı, o kadar nazlandırıldı ki kendini adeta ilk çocukluk devrine avdet etmiş hissetti. (s. 77-78)

Seniha'yı ilişkilerinin bir döneminde tutkulu biçimde sever görünen Faik Bey, yaratılışına yüklenen ancak derinleştirilmeyen kötücüllüğü ile zamanla ilişkilerinin aldığı biçimden rahatsız olur, aslında başka kadınlarla münasebet kurmakta, Seniha'yı aldatmakta bir sakınca görmez ama onun kötü alışkanlıklarından bir başkası, kumar, buna imkân vermez. Seniha için de kumar kötücüldür ancak Seniha'nın algısında bunun ahlaki bir eksikliği işaret ettiği bu sebeple kötücül bulunduğu söylenemez; o, kumarı kendisine rakip gördüğü için kötü bulur ki bu bir bakıma kendisini yalnız bir heves olarak algılayan Faik Bey'i tasdiktir. Bütün bu detaylar Faik Bey'i nitelikli bir kötü tipe yaklaştırırken, ilk zamanlar intikam duyguları ile hareket eden Seniha'yı daha evvel örneği olmadığı biçimde bilinçli halde ve elinde kötülüğün önüne geçmeye imkân varken kötülüğe maruz kalan intibai uyandıracak biçimde tanır.

Faik Bey'le yan yana yürüdükleri yolun her merhalesinde "daha ileriye, daha ileriye" diye haykırmak istiyordu. Lakin Faik Bey, daha ileriye gitmenin lüzumuna kani değildi. Bahusus, Seniha ile münasebetlerinin şairane tarafını hiç sevmiyordu; genç kızın coşkunluklarını vahşi ve zarafete aykırı buluyordu. Bazı kimselere hayattaki manevra gülünç ve kaba görünür; taşkın hareketler, ağlamalar, haykırmalar, bir ideale doğru soluk soluğa koşmalar bu kimseler için ya cinnet ya avanaklıktır. Faik Bey de bunlardan biriydi. Bu genç adam, kendi hayatının ne kadar düzme, kendi ruhunun ne kadar iğreti olduğunu hiç düşünmeyerek Seniha'yı fena halde suni buluyordu. (...) (s. 89)

(...) Genç adam, Seniha ile beraber iki ve hatta üç kadının bir arada idaresini o kadar müşkül bulmuyordu; onun belini büken şey, asıl kumardı. Bu rakip kabul etmeyen

iptila yüzünden âşıkane hayatında çekmediği sıkıntı, girmediği üzüntü kalmıyordu zira bu sahada çıkan hadiselerde daima mağlup düşen, perişan ve alil olan kendisiydi. Bunun içindir ki Seniha'nın en ziyade korktuğu rakip, Faik Bey'i, Faik Bey'in üzerindeki nüfuzunu o kadar hiçe indiren bu kaba ve adi iptiladır. (s. 91)

Faik Bey'in bu kumar düşkünlüğü, Seniha için onu sevmesi önünde bir engel teşkil etmeye başlar. Seniha, Faik Bey'in çok kaybettiği bir gecenin sabahında, özellikle de onun çaresiz ve ölümden medet uman hallerini gördükten ve Faik Bey borcunu ödemek için ondan para istedikten sonra *sevgisinin sendelediğini* (s. 92) sezer ve Faik Bey'i ondaki kötücüllüğü fark edecek biçimde ilk kez görür. Bu onun kötülük karşısındaki ilk uyanışıdır, kötülüğü ilk idrak edışıdir.

(...)Ve bunları söylerken Faik Bey'in boynundaki yakalığın kirden dalga dalga olduğunu gördü; hayalinde o kadar büyüttüğü bu adam meğer ne zibidi bir şeydi! Onu daha ziyade görmek, dinlemek istemedi, arkasını döndü, çıktı, gitti.

(...) Ve hayatında ilk defa olarak ağır, ciddi, düşündü kaldı. Hayat bir an içinde ona en çıplak ve en kaba haliyle görünmüştü. Bu dünyada her şey ne bayağı, ne beyhude, ne kirliydi... Bu dünyada güzellik bir hayal, sevgi bir efsane, asalet ve zarafet insanın üstünde hafif bir cilaydı. (s. 93)

Seniha ilk defa olarak o gün, Faik Bey'in muhabbeti yoluna kendi vücudundan ve kendi namusundan yaptığı fedakârlığa acıdı. (s. 94)

Ancak bütün bunlara rağmen kötülüğe maruz kalan Seniha değil Faik Bey olur. Seniha'nın onu sevmemesi, umursamaması, küçük görmesi Faik Bey için psikolojik acı veren birer kötülük unsuruna dönüşür. Seniha ise kesinlikle acı çekmediği gibi Faik Bey'i artık kendisine layık görmez. Faik Bey ise Seniha'nın bu tavırları karşısında ona zarar vermeye, genç kızı fiziksel acı veren bir kötülüğe maruz bırakmaya niyetlenir hale gelir.

Ne oldu? Niçin? Hayatında artık fazla mıyım? Yemin ederim bundan sonra istediğin gibi olacağım, kaç zamandır nasıl yaşadığımı bilmiyorum. Her gün yeni bir zulüm icat ediyorsun. Söyle bu cezaya müstahak olmak için ne yaptım?

(...) İlk defa olarak bir kadın, onu kışkandırıyor, ilk defa olarak bir kadın, onun haysiyetiyle, gururuyla oynuyordu. Bir an geldi ki Faik Bey'in sevgisi fazla tahammür etmiş şaraplar gibi kalbinden isyan halinde taşı ve Seniha'ya müthiş bir kin bağladı. Tekdire, tehdide başladı.

O kadar huysuz, o kadar haşin oldu ki Seniha eski havai ve şuh genci artık tanıyamıyordu. Gittikçe kabalaşıyor, tavrına bir külhanbeyi bıçkınlığı geliyordu. Seniha ona diyordu ki: "Senden korkuyorum, senden iğreniyorum. Ne kadar fena gözlerin var!" Ve genç adam dişlerini sika sika gülüyordu. Bir gün ona Madam Kronski'nin refakatinde sokakta rastgeldi, gözlerinin akı kıpkırmızıydı, nefesi ispirto kokuyordu. İhtiyar kadına ancak selam verdi ve müthiş bir tavırla Seniha'nın önünde dikilerek:

"Şimdi benimle beraber geleceksin! Şimdi benimle beraber, şimdi!..." dedi.

(...) Madam Kronski bu hadise üzerine bir uykudan uyanır gibi oldu. Konağa döndükleri zaman Seniha'ya dedi ki:

"Çocuğum, akıbet işi bu dereceye kadar mı getirdiniz?"

Genç kız önüne baktı, cevap vermedi. İhtiyar kadın sordu:

"O halde, niçin evlenmiyorsunuz?"

Bu sual üzerine Seniha derhal başını kaldırdı:

“ Faik’le evlenmek mi? Asla!” dedi.

Seniha, bir âşığı koca yapacak kadar adi değildi. (...) (s. 96-97)

Servet Bey ile Sekine Hanım, Faik Bey ile Seniha’nın aralarında geçenleri, münasebetinin geldiği hali, Madam Kronska vasıtasıyla öğrenince, basit bir hadise diye yorumlarlar ve Servet Bey çözüm olarak evlenmelerini ileri sürer. Madam Kronska, dönemin genel ahlak algısına göre fazla serbest bir ilişki yaşayan dolayısıyla ilişkileri ahlaki kötülük unsuru kabul edilen ikilinin evlenmek istemediğini söylediğinde, Servet Bey, bir başka yol bulamayacağını, ailenin reisi olan Naim Bey’in bu çözümü üretmekle mesul olduğunu beyan ederek yani Naim Efendi’yi hem psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakıp hem de kaynak olan ahlaki kötülüğün ortadan kaldırılması görevini ona bırakarak meseleden çekilir. Naim Efendi için ise olanlar, ölümü yeğletecek kadar kesin ve mutlak bir ahlaki kötülüğü ifade etmektedir. Bu ahlaki kötülük, niteliği bakımından bir başka kötülük unsuru olan ölümü arzu ettirmektedir ki bu düşünce kötülüğün algısal farklılıklarını, ahlaki kötülüğü tanımlama bakımından Servet Bey ile Naim Efendi, dolayısıyla yeni ile eski, kötü ile iyi arasındaki farkları ortaya çıkarması ile dikkate değerdir.

Servet Bey, karışık işleri, müşkülâtlı anları, hele heyecanlı, facialı şeyleri hiç sevmeydi(...) hiçbir şeyi halletmez, başından savardı. Bunun içindir ki karısı Sekine Hanım: “Aman babam duymasın!” diye ağlamaya başlar başlamaz, adeta öfkelenir:

“Amma da yaptınız hanım!” dedi. “Bu işi babandan nasıl saklayabiliriz? Bugünkü günde ailenin reisidir, meseleyi halletmek bizden ziyade ona düşer.”

Ve o akşam Naim Efendi, her şeye vakıf oldu. Bu ihtiyar adam, hayatında üç facialı an biliyordu; bunlardan biri annesinin, diğeri karısının öldüğü gündü, üçüncüsü de çoktan beri öğrenmekten korktuğu bu müthiş hakikate erdiği gün oldu. Vakıta ne fazla bir teessür, ne de fazla bir keder gösterdi. Fakat kendi tabiri üzere dünya başına yıkılmış zannetti. Kızı Sekine Hanım’a dedi ki:

“Allah canımı alsaydı da bugünü görmeseydim; bu felaketi işitmeseydim!” (...) Sabahleyin kızı odasına girdiği vakit, onu on sene daha ihtiyarlamış buldu. (s. 101)

Naim Efendi, kendisini çok utandıran ve üzen bu işe mecbur olur. Bu mecburiyet maruz kaldığı kötülüğün de niteliğini arttıran bir hadisedir. İlâveten, Naim Efendi’de kötülüğe mecburi rıza göstermesine rağmen hâlâ baskın olan ahlaki iyiliği daha belirgin hale getiren Kasım Paşa’nın ahlaki eksikliklerden kaynaklanan kötülüğü, iyi-kötü çatışmasında galip gelen kötülüğün de kişileşmiş halidir.

(...) Esasen Kasım Paşa’ya ne hürmeti ne de muhabbeti vardı; bu adam öteden beri kabalığı, kibir ve nahvetiyle tanınmış kimselerdendi.

Naim Efendi, o gün öğleden sonra bir arabanın içinde Faik Bey’in babasının evine doğru yol alırken idama giden bir mahkûm gibi kendini manen bitmiş, boşalmış hissediyordu. Kendi kendine, “Yarab! Ne olur, şimdi bir kazaya uğrasam da mahvolup gitsem!” diyordu.

(...) (Kasım Paşa) Naim Efendi'nin geldiğini haber verdikleri zaman kendi kendine: "Hah! İşte korktuğum başıma geldi; mutlak bizim mahdum beyin desti izdivacını talep edecek!" demişti. Kasım Paşa, çok rint ve hoşgu geçinir bir adamdı. Bütün terbiye ve ahlak eksikliklerini birtakım babayani tavırlarla örtmeye çalışır, en fena şeyleri hoş görür ve iyilere karşı birden kıvrılırdı. Hiç sevmediği kimselerden biri de Naim Efendi'ydi, zira bu vakarlı, dürüst ve kibar adam, onun taban tabana zıddı bir şahsiyetti. (s. 102- 103)

Seniha, Naim Efendi'nin Kasım Paşa'ya gitmesinden sonra Faik Bey ile bir araya gelir ve evlenmeme kararı alır. Bu kararı Naim Efendi'ye açıklarken dede ile torunun fikirleri, ahlaki algıları arasındaki fark, kötülükle ilgili bakış açısı farklarını da ortaya dökmektedir. Burada kişisel algı farklarından ziyade dönemin belirlediği toplumsal ahlak çöküntüsünün sebep olduğu bakış açısı farklılıklarından bahsetmek daha doğrudur. Dolayısıyla Seniha ile Faik Bey'de ahlaki kötülük olarak görülen olgular, esasen sosyolojik bir boyutu olan ahlaki kötülüklerdir ama birey temelinde örneklendirilmişlerdir. Naim Efendi'nin nesli ile bu nesil, eski ile yeni arasındaki çatışma da ahlaki iyilik ve ahlaki kötülük arasındaki esas çatışmayı simgelemektedir.

(...) Evet, evet sevişiyoruz. Bugün istesem ben ona varırım; bugün istesem o beni alır; dünya bir araya gelse kimseler bizi ayıramaz. Fakat ne çare ki istemiyoruz. Zira evlenme hakkındaki fikirlerimiz sizinkilere hiç benzemiyor. Bizim için evlenme bir kalp meselesi değildir. Ne de uzvi bir zarurettir. Ben ve o, bu işi bir hesap ve akıl meselesi telakki ediyoruz; paraya müteallik bir iş... (...) Bunun içindir ki, bir gün Faik Bey'le baş başa verdik, düşündük, taşındık; birbirimizle evlenmeyi pek fena bir iş bulduk: Onda benim arzularımı temin edecek kadar bir servet, bende ona muhtaç olmayacak kadar bir çeyiz yoktu. Dedik ki: "Şimdi sevişiyoruz fakat o zaman didişeceğiz, birbirimize ağır geleceğiz, birbirimizden nefret edeceğiz!" O bilir ki benim arzularım – hırslarım dese daha iyi olur- hadsiz hesapsızdır; evet hırslarım hadsiz hesapsızdır!... (s. 109)

Naim Efendi, bütün bu olanlardan sonra ağır bir hastalık dönemi geçirir. Bu hastalık doğal bir kötülük değildir; sorumluluğu, Naim Efendi'nin hayatını etkileyen ahlaki kötülüğün faili olan insanlardadır. Seniha, bu hastalıkta kendi payının bilincindedir ve gerçek bir pişmanlık içindedir. Sebep olduğunu düşündüğü bu hastalık sebebiyle çektiği acılar, mesuliyeti kendisine ait olan ahlaki kötülüklerin failine etkileri olarak düşünülebilir zira Seniha, klasik örgülerdeki gibi, kendisi ile evlenilmeyen kız olarak bir kötülüğe maruz bırakılmış değildir. Onun, ahlaki kötülüğün sonuçlarına maruz kalışı dedesinin hastalığına sebep olmaktan doğan vicdan azabı şeklinde tezahür eder.

"Yanına giremiyorum" dedi, "çünkü utanyorum. Kendisine o gün söylediklerim, kendisine o gün yaptığım aklıma geliyor. Anne ona bir şey olursa ben de muhakkak yaşayamam."

Nitekim hasta iyiliğe döner dönmez, Seniha, hiç bilmediği bir kurtuluş sevinci duydu. (s. 114)

Bu süreçte Seniha'nın yanında Hakkı Celis vardır. Önceleri hoşlanmadığı ve sıkıcı bulduğu bu genç, âşık olduğu Seniha'ya, kötücül olarak nitelendirilebilecek zamanda yoldaşlık eder, onun acısını paylaşır. Burada karşılaşılan Hakkı Celis, ahlaki kötülüğün faili olan Faik ve Macit Beyler ile Cemil ve Seniha'nın karşısında, maruz kaldığı psikolojik acı veren kötülükten, aşk acısından, fikri ve ruhu için iyilik devşiren bir adama dönüşmüş haliyle ahlaki iyiliğin belirgin bir temsilidir. Seniha, bu süre zarfında, ahlaki kötülükten uzaklaşmaya, iyi bir kız olmaya da karar verir ki bu durum hem kötülükten bir iyiliğin doğması ihtimaline atıftır hem de Seniha'nın içinde bulunduğu durumu, ahlaki bir kötülük unsuru olarak algılaması konusunda fikir vermektedir.

Her gün, her dakika, kendi kendine bundan böyle iyi, uslu ve şefkatli bir kız olmaya ahdediyordu. Hazin bir surette tatlı olan bu tövbe ve pişmanlık yolunda Hakkı Celis, ona misli bulunmaz bir yoldaş oldu. (...) Genç adamın ruhu son zamanda, değişe değişe, dolaşa dolaşa, epeyce yüksek zirvelere varmıştı. Seniha'nın yanına yaklaşmadığı bütün o hicran ve hasret demlerinde, ıstırabını, göğsü üstünde bir kedi gibi okşamanın ve kalbini parça parça edip tekrar toplamanın sırrına erdi. (s. 115)

Buna rağmen Seniha, dedesinin iyileşmesinin ardından eski haline geri döner; yani kötülük bir kez ortaya çıktıktan sonra yok olmaz, süreğen hale gelir. Hakkı Celis, Seniha'yı iyiliğe çekmekte başarısız olduğunun bilakis onun tarafından kendisinin kötülüğe çekilmekte olduğunun farkına varır. Hakkı Celis şahsında iyilik, bir kez daha kötülük karşısında mağlup olur.

(...) Seniha'da ruh çarçabuk maddileşiyordu ve Celis, onu kendine doğru çekeceği yerde kendisinin ona doğru gittiğini ve onun mevcudiyetinde eriyip kaybolduğunu hissediyordu.

Genç adam daima genç kızın yanında bulunmak şartıyla her saat buna benzemez bin türlü manevi bozguna razıydı. Fakat ne yazık ki Seniha'nın bu tövbe ve pişmanlık devresi çok uzun sürmedi. (s. 116)

Seniha için eski yaşantısını ve hayallerini canlandıran hadise, arkadaşı Belkıs Hanım'ın Paris'e gideceklerini haber vermesidir. Bu Seniha'nın hep istediği şeydir ve bu şansa sahip olanın kendisi olmaması onun için kötücüdür.

“Senihacığım, Senihacığım; seninle vedaya geldim. Yarından sonra Paris'e gidiyoruz.” dedi. (s. 116)

Belkıs'ın söyledikleri, Avrupa seyahati, aslında Seniha'nın tam da istediği şeydir. Seniha'ya göre konakta ve İstanbul'da yaşadığı hayat sıkıcıdır, onun için kötülüğe maruz kalmak da bu hayatı değiştirememektir ve bu kötülükten kurtuluş yolu olarak mutlak biçimde Avrupa'ya gitmeyi görür. Belkıs'ın gideceği haberini aldıktan sonra kötülüğe maruz kaldığına dair hisleri ve fikirleri hareketlenir, git gide nitelikli hale gelen bu kötülük algısı doğurgandır ve zamanla Seniha'yı da kötü bir insana

dönüştürür, içinde bulunduğu çevre ve özellikle konak onun için bir kötülük yuvası haline gelir. Aşağıdaki alıntı, Seniha'nın algısında maruz kaldığı kötülüğü ve onun kötü bir insana dönüşmesini yansıtmaları ve bu kötücül algıyı yansıtırken yılanı, kötücüllüğü yansıtan bir klasik anlatı ögesi olarak kullanması bakımından dikkate değerdir.

Seniha: "Bu kuytu ve çukur bahçe benim mezarım." dedi. (...) Bu evin içindeki her şey ve herkes ona hiç bu akşamki kadar sevimsiz, eski ve tahammül edilmez görünmemişti. Bu konağın çivisinden, tahta budağından kapılarına ve damına varıncaya kadar her noktadan ayrı ayrı nefret ediyordu.

Kalbini hedefi muayyen olmayan bir kin, kör bir yılan gibi sarmıştı. Bu yılan her tarafını sanki mütemadiyen sokuyor ve sanki her soktuğu yer derhal iltihaplanıyordu. Öyle ki az zaman içinde bu iltihap bütün mevcudiyetini sardı, konuşması bir haykırma, kımıldanışları birer kıvranış halini aldı. Konakta kavga etmediği kimse kalmadı. Her gözde kendine karşı bir hakaret seziyor ve her sözde sinirlerini tırmalayan bir sitem buluyordu.

(...) Gözlerine hiç bu kadar fena bir bakış gelmemişti. Bu gözlerin gittikçe koyulaşan rengi altında yırtıcı kuşların bakışındaki vahşi huşunet seziliyordu.

Çok geçmedi, Seniha, bu ihtilalci, yakıcı ve kızgın halden sıyrılıp bir başka vaziyet aldı, bir başka tavır takındı. Dalgın, sinsî ve esrarlı oldu. (...) (s. 118-119)

Seniha, kötücül halinin bu ikinci evresinde gizlice Avrupa'ya gitmek için plan yapar ve kimseyi kuşkulandırmadan geçirdiği bu hazırlık evresinin sonunda Madam Kraft'ın da yardımı ile kaçır. Burada Seniha'nın bilinçli ve iradi olarak bu eylemi gerçekleştirdiği söylenebilir ancak Seniha için bu eylem, maruz kalınan kötülükten kurtulmayı ifade etmektedir dolayısıyla onu bir kötülük faili olarak tanımlamak tam olarak mümkün değildir. Ancak Seniha'nın gidişi özellikle Hakkı Celis başta olmak üzere tüm ailesini psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır, bu sebeple ahlaki kötülük ile de bağdaştırılan eyleminin kötülüğe sebep olduğunu söylemek daha doğrudur. Öte yandan Seniha'nın arkadaşlarının da içinde olduğu bir grup Seniha'nın bu seyahat ile ahlaki kötülüğün faili olacağından emindir. Geride kalanların algısı Seniha'nın bu gidişinin ahlaken kötü olduğu yönündedir. Naim Efendi de bu ahlaki kötülüğün kendisinden ziyade duyulmasından, yayılmasından endişe etmektedir ki olayın duyulması, Seniha'nın ve ailenin adının lekelenmesi onun için kötülüğün nitelik kazanması anlamına gelmektedir.

Naim Efendi, resmi mahâfili bu işe karıştırmamanın hiç taraftarı değildi; hadisenin vukuundan ziyade şuyuundan korkuyordu. Hele iş matbuata düşecek diye içi titriyordu. "Bekleyelim, sabırlı ve mütevekkil olalım" diyordu, "bekleyelim, elbette gelir!" Fakat ihtiyarın bütün sükûn ve ihtiyatına rağmen İstanbul'da Naim Efendi'nin torununun kaçışından haberi olmayan kalmadı. (...) Bazı kimselerce bu, büyük bir rezalet, bazılarınca hazin bir felaketti. Mesela Seniha'nın arkadaşları, başta Nuriye ve Neyyire Hanımlar olmak üzere bu hadisenin bütün ayıp taraflarını görüyorlardı ve diyorlardı ki:

“Seniha, Madam Kraft gibi bir kadının elinde, oralarda ne olacak? Mutlaka fuhsa düşecek. Zaten son zamanlarda bir fahişeden ne farkı kalmıştı? O ne giyiniş, o ne sürme çekiş! Nasıl gülüş, nasıl yürüyüşü?”

Seniha'nın kaçıışı üzerine en müthiş darbeyi yiyen kalp, Celis'in kalbi oldu. Bu vakanın biçare çocukta hâsıl ettiği şey tasvire sığmaz derecede trajikti. O, büyük amcasının torununu çirkin bir ölümle ölmüş zannediyor ve kaç defa sesini dinlediği, etine dokunduğu, yanında günlerce yaşadığı bu kız, ona şimdi, bu hadisenin etrafında hâsıl olan dedikoduların, zanların, iftiraların, şayiaların dokunduğu esrar perdesi arkasında şekli daima değişen acayip bir hayalet gibi görünüyor. (...) (s. 127-128)

Naim Efendi'nin Seniha'nın gidişinden sonra yaşadıkları, uzun zamandır maruz kalmakta olduğu ve ona ölümü arzulatan, şahit olduğu ve rıza göstermeye mecbur kaldığı kötülüğü nihai derecesine varır.

Naim Efendi artık hiç odasından dışarıya çıkmaz olmuş. İhtiyar adam bu odanın içinde bir müezzin hücrelerinde acayip bir mahlûkun müstehasesi halini almış. Sekine Hanım gittikçe Flamandiye ressamlarının yaptığı o semiz “Mather Dollorosa”lara beniyor, böğründe bir gizli yarası var gibi çenesi tutulmuş, gövdesi kalçaları üzerine yığılmış, kendini güç taşıyor. (s. 130)

Naim Efendi, Seniha'nın gidişinden sonra hem tipik bir kötülüğe maruz kalan hem de çaresizliği son raddeye varmış bir adamdır. Belirgin bir kötücül eylemi bulunmakla beraber özellikle Seniha'nın yetiştirilmesi ve sürdürdüğü yaşam tarzı, dolayısıyla içinde bulunduğu ahlaki kötülük üzerinde payı olan Servet Bey, Naim Efendi'yi, Seniha'nın gidişinden, ahlaki kötülüğünden mesul tutar. Bu, Naim Efendi'ye hakaret etmekle eş anlamlıdır ve asıl kötülükle bağlantılı bir başka kötülük unsurudur. Servet Bey, ahlaki kötülüğünü en belirgin biçimde saygısızlık, umursamazlık ve köksüz bir Batı hayranlığı ile göstermektedir. Yetiştirdiği ve hatalarını düzeltmeye gerek görmediği Seniha ve Cemil'in ahlaki kötülüklerinden dolayı da olsa sorumlu olan bu adam, Naim Efendi'ye söyledikleri ve ona karşı tüm saygısız tavırları ile git gide nitelikli bir kötülük failine dönüşür. Diğer yandan Servet Bey, Naim Efendi'yi maddi anlamda da sömürmektedir ki bu da bilinçli gerçekleştirilen bir kötülük unsurudur. Seniha'nın gidişi ile doruk noktasına ulaşan kötülük, yaygın, süregelen ve doğurgan bir hal almıştır.

Servet Bey ise, her zaman kaynatasının aleyhinde bulunmaya hazırdı. Hele Seniha'nın kaçıışı hadisesinden sonra sanki buna yegâne sebep oymuş gibi bütün hiddeti, bütün ceberutu ile suçu zavallı ihtiyarın üzerine yükledi. Daima ona çatmak için fırsat arıyordu. Servet Bey, Madam Kronski'nin yola çıktığı gün bu fırsatı yakalar gibi oldu. Fakat Naim Efendi'nin ağır, vakur, kibar tavrı önünde tecavüze azmetmiş bu adam zelil bir ricata uğradı. Mesele bir para meselesiydi. Madam Kronski'nin kendilerinden birçok alacağı kalıyordu. Gideceği günün sabahı bu hesabın mutlaka tesviyesini talep etmişti. Bunun üzerine Servet Bey, soluğu Naim Efendi'nin yanında aldı ve adeta kâhyasına emreden bir irat sahibi tavrı ile bu paranın derhal ödenmesi lüzumundan bahsetti; ihtiyar adam, başını çevirip damadının yüzüne bakmadı bile. Yalnız dedi ki:

“Rica ederim, bu işler için, Ragıp Efendi’ye müracaat ediniz.”

(...)

Dün Faik Bey, Cemil’le haber göndermiş,” dedi. “Brüksel’e gidiyormuş, bittabi Paris’e uğrayacak, Seniha’ya bir diyeceğiniz var mı diye soruyor.”

Naim Efendi gayet kuru ve düz bir sesle:

-Hayır, hiçbir şey!” dedi.

O zaman Servet Bey, odanın ortasına doğru birkaç adım daha atarak:

“Hiçbir şey mi?” diye sordu. “Sizin nahvetiniz yüzünden şerefi, haysiyeti feda olmuş bir kıza hiçbir diyeceğiniz yok öyle mi?” (s. 134-135)

Seniha’nın kaçtığı Avrupa’dan dönüşünü ve ailenin Şişli’de sürdürdüğü yeni yaşam tarzını mutlak bir ahlaki kötülük olarak gören ve onlar için en keskin ifadeleri kullanan Selma Hanım’dır. Selma Hanım, Seniha başta olmak üzere bu aileye artık nefret duyar ve hem içinde buldukları ahlaki kötülük hem de Naim Efendi’yi maruz bıraktıkları kötülüklerin karşılığı olarak onların en kötüye maruz kalmasını diler. Seniha’nın ve ailesinin son durumu belirgin bir ahlaki kötülük olarak yansımakta ise de Selma Hanım’ın bu kötücül niyeti insani bir yan taşımakla birlikte hem evrensel insancıl görüşlere hem de İslamiyet başta olmak üzere tüm inanışlara aykırıdır ve bu dilek de bir anlamda kötücül bir arzunun, daha doğru bir deyişle kötülüğün Tanrı tarafından kötülükle cezalandırılması arzusunun ifadesidir. Öte yandan ağabeyini kendi evine taşınmaya ikna etme çalışan Selma Hanım batıl bir inançla kötülüğün kaynağının, konağın uğursuzluğu olduğunu da ileri sürer ki bu gerçekçi bir kötülük algısı değildir.

İnşallah, bir gün gelecek, o kız, babası önde, kendisi arkada sokak sokak sürünecek, dilenecek! Cenabıhak kimsenin yanında koymaz! Fakat neye yarar? Biz göremeyeceğiz! (s. 159)

Göreceksin, bu konaktan çıkar çıkmaz her şey öyle bir yoluna girecek ki! Bütün uğursuzluklar bu evden geliyor. (s. 161)

Bir süre sonra konak satışa çıkar. Naim Efendi bir kez daha kötülüğe maruz kalır. Konağın, doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı ve her ne koşulda olursa olsun yaşamaya devam ettiği evinin satılması onun için ciddi bir manevi acıdır dolayısıyla kötücüdür. Konağın satışı ile Selma Hanım da ilgilenir ve hatta Naim Efendi’nin satmak istemediği konağa alıcı bile getirir. Bu davranışı ile Selma Hanım da Naim Efendi’yi kötülüğe maruz bırakanlar arasına girer ki bu hadiseden sonra Naim Efendi için bu satış işinin yarattığı acı gayet belirgin bir kötülük unsuruna dönüşür.

Günün birinde, Selma Hanımefendi’nin bizzat kendisi, bir araba dolusu ev bakıcıları getirdi ve bunları ta biraderinin yatak odasına kadar soktu. Zavallı Naim Efendi, o gün haysiyetinden büyük bir şey kırıldığını hissetti. Kendini adeta bir hancı, bir bezirgân ya da bir dilenci derecesine inmiş sandı ve ziyaretçiler gittikten sonra bütün bir gece sabaha kadar teessüründen hiçkırıldı durdu. (s. 163)

Faik Bey, olay örgüsünün sonuna doğru, Seniha ile olan ilişkileri ve özellikle Seniha’nın onu hiçe sayan tavırları sebebiyle kadınların kötücüllüğü konusunda

yargılara varır. Ona göre kadın, yaratılıştan kötüdür ve ondaki kötülük doğurgandır; başka kötülöklere de kapı açar. Klasik bir imge olarak bu kötölüğü tanımlamada da yılan kullanılır. Faik Bey'in yargıları, gerçekçi tahliller olmaktan uzak şahsi tecrübesine dayanan genellemelerdir ve aslında Faik Bey'in kendi ahlaki kötölüğünün de bir neticesi olarak ulaşılmış fikirlere dir. Faik Bey, bir değişim geçirerek bu yargılara varmış böylelikle ahlaki kötü tip olmaktan sıyrılmış ise de ahlaki kötölüğünü kendi algısında olumlamış ancak onu ortadan kaldıracak bir eylemde de bulunmamıştır. Yine de onun bakış açısından yansıtılan kadının kötücüllüğüne dair algı, birtakım kalıplaşmış fikirlere dayanması ve alt katmanda aslında bu fikirlerdeki kötücüllüğü de ortaya çıkarması bakımından dikkate değerdir.

(...) Faik Bey, birdenbire yumruğunu masanın mermerine vurdu:

"Dünyada kadın kadar berbat bir mahlûk var mı?" dedi.

Hakkı Celis, derin bir uykudan uyanır gibi silkindi. Şaşkın şaşkın arkadaşının yüzüne baktı. Faik Bey'in gözlerine sert ve haşın bir ifade gelmişti:

"Bakınız, şunlara bakınız; sarışın, siyah ve beyaz yılanlar ki etrafımızda kıvrana kıvrana kımıldanıyorlar."

Ve elinin hafif bir hareketiyle soldaki kadınları gösterdi; bir viski daha içti ve büsbütün genç adama doğru çevrilip:

"Zanneder misin ki," diye sordu; "Bunlar hakikaten bizden, bizim cinsimizden olsunlar? Hayır... Bunlar insanlarla hayvanların haricinde, başka bir cinsten acayip ve korkunç birtakım mahlûkattır. Bizim gibi söz söylerler, tebessüm ederler ve ağlarlar. Bizi anlar gibi bakan gözleri vardır fakat asla, asla bizden değildirler; ne damarlarında işleyen kanların, ne göğüslerinin altında çarpan kalbin bizim kanımız ve kalbimizle münasebeti vardır. Erkeklerin en büyük hatası ve felaketlerinin başlıca sebebi onları da kendilerinden telakki etmeleridir. Onlara beşeriyetin nisfi demişiz; onların kucığında ana diye yatmışız, onları karı diye evimize almışız, onlara sevgili diye kollarımızı açmışız, işte, o zamandan beridir ki ne vücudumuzda rahat, ne evimizde sükûn, ne kollarımızda kuvvet kalmış. Haberimiz olmaksızın bize sokuluvermişler, zehirlerini gizli bir tarafımızdan şahdamarlarımıza akıtıvermişler." (s. 186)

Faik Bey'in kötölüğü bir yaratılış, bir tür özelliğı olarak kadına yüklediğı bu anlayışının temelinde aslında kendisinin Seniha tarafından kötölüğe maruz bırakıldığı algısı vardır. Kendisini hakarete uğramış addeder ve yine kötücül bir amaç olarak değerlendirilebilecek bir kararla Seniha'dan intikam almaya niyet eder.

"Azizim, aşk bir izzetinesis meselesi, bir izzetinesis yarasıdır. Ondan, mutlaka intikamımı alacağım, mutlaka..." (s. 187)

Bu intikam arzusunun ardından da Seniha'nın nasıl bir kadın olduğunu anlatmaya başlayan Faik Bey'e göre Seniha kesin bir kötölük failidir, kadının tüm kötücül özelliklerine had safhada sahiptir üstelik akıllı olduğu için daha da nitelikli bir kötücül tipe dönüşür. Faik Bey, zaman zaman genellemelere başvurmayı sürdürerek Seniha'nın kötölüğünü şöyle anlatır:

“Aşk işlerine bu kadınların hiçbiri kadar da vakıf değildi!” dedi. “Ne öğrendiyse benden öğrendi; bununla beraber daima soğuk ve heyecansız kaldı, mizacına şu kadar bir hararet gelmedi, bu kız hep kafasıyla hareket eden bir kızdır; her hareketi bir hesap üzerinedir ve bence kadınların en müthişi işte böyledir. Esasen insan olmayan bu mahlûk, bir de akıl denilen şeyle silahlandı mı adeta dişli, tırnaklı bir canavar haline giriyor; kanınızla beslenmeye başlıyor ve tırnaklarını etinize geçirmek yegâne zevkini teşkil ediyor.

(...)Canlı şeylerin hiçbirini sevmeyiz. Ne insan, ne köpek, ne kedi, ne civciv. Sevdiği şeyler hep kumaş, taş, boya, rahat ve muntazam odalar, araba, kundura ve çoraptır. Bütün bunları kendisine temin eden adam nazarında bir ilah kesilir, zira bu adam bütün taptığı putları avucunun içinde getiren harikulade bir mahlûktur. (...)” (s. 189-190)

Hakkı Celis’in kadınlar ve Seniha hakkındaki fikirleri, iyi algıları Faik Bey’in bu konuşmasından sonra değişir, o da Seniha’daki ve tanıdığı diğer kadınlardaki kötücüllüğü fark eder, bu kötücüllüğe dair dile getirilmiş fikirlerin doğruluğuna kani olur.

Hakkı Celis on iki saatlik zaman zarfında on iki senelik bir hayat tecrübesi yapmış gibiydi. Belkıs Hanım’ın yalvaran ve titreyen etinde, ona behimi hazların ne kadar esrarı varsa bir anda açılıvermişti.

Nuriye ve Neyyire Hanımlar gibilerin iğreti ruhlarında tecelli eden bir nevi zoraki içliliğin ne gülünç, ne sevakten çıktığını öğrenmişti. Seniha’dan kendisine ulvi, yüksek, derin, hudutsuz, ince, dolaşık görünen şeylerin ne kadar aşağılık, düz, dar, kaba ve basit olduğunu hissetmişti ve Faik Bey’den aşkın her türlü tecellilerinden şifa bulmaz bir tarzda iğrenmişti. “Bar”daki âlemde ise sefahat denilen şeyi iğrenç ve müthiş olmaktan ziyade yavan ve boş bulmuştu. (...) (s. 191)

Faik Bey’in söylediklerine rağmen Seniha, onu terk etmesinin haklı gerekçeleri olduğunu Hakkı Celis’e anlatır. Özellikle Naim Efendi’yi kötülüğe maruz bıraktığını da kabul eder ancak Faik Bey’e kötülük ettiğini kabul etmez. Ona göre kötülüğe maruz kalan asıl kendisidir. Seniha’ya göre, içinde yaşadıkları, memleketteki bakış açısı, bir kadın olarak onun hakkında bu ilişki sebebiyle tümünden olumsuz yargılar oluşturulmasına yeterlidir. Hakkı Celis ile Seniha arasındaki asıl ayırım da burada ortaya çıkar. Seniha’nın algısındaki memleket, ona özgür bir yaşam sunmadığını düşündüğü için kötücüldür. Hakkı Celis’e göre ise memleket, içinde bulunduğu savaş ve tüm sosyal, siyasal hali ile bir kötülüğe maruz kalandır, zavallıdır.

“Beni arkamdan ite ite, elimden çeke çeke nihayet getirdi, bir uçurumun dibine bıraktı. Zira –neden saklamalı?- ben uçurumun kenarında duran bir kadınımdır. Evet, Hakkı, evet, bunu herkes bilir ve kendim de hissediyorum. Hakikati niçin görmemeli, neden inkâr etmeli? Bir romanda görmüştüm. Bütün ahlak düsturlarının hulasası şudur diyordu: Hakikat için, hakikati söyleyebilecek bir tarzda yaşamak. Ben vakıa anneme, babama, hasetsen büyükbabama çok fenalık etmiş bir kıyım; pek çok kusurlarım var fakat bütün bunlara mukabil bir tek meziyetim var ki o da hiç riyakâr olmayışımıdır. Her zaman, bilmeden, kendiliğimden açık sözlü, açık özlü bir kıydım. Hiç kimsenin ne dediğine, ne diyeceğine zerre kadar ehemmiyet vermedim ve harekâtımı herkesin arzusuna uydurmaya lüzum görmedim. Bütün bunlar fazilet değil midir? Bahusus böyle

bir memlekette, batıl akidelerin, riyanın, korkunun bu kadar şiddetle hüküm sürdüğü böyle karanlık bir memlekette... ”

Hakkı Celis ilk defa olarak genç kızın sözünü kesti:

“Memleketi ne karıştırıyorsunuz? Zavallı memleket, o sizin dışınızdadır.” dedi. (s. 208)

Servet Beylerin evindeki bir davet, kötülük bağlamındaki değinmeler ile önemlidir. Bu davet gerçekleştiği esnada Naim Efendi can çekişmektedir ki bu zamanlama Servet Bey ve ailesinin içinde bulunduğu ahlaki kötülüğü; verdiği cevap ile de Servet Bey’in kötücüllüğünü Naim Efendi’nin ise kötülüğe maruz kalışını bir kez daha belirgin hale getirmektedir. Öte yandan Seniha’nın yeni sevgilisi, aşığı olarak Azmi Bey kurguya dâhil olur ve Hakkı Celis’inkine çok benzeyen bir algı ile savaşın kimler için verildiğini sorgular. Bu sorgulamayı yaptıran kişi, kötücül bir tip olarak kurgulanmış şeker tüccarıdır ve bu adamla beraber Servet Bey, savaşı fırsat bilerek kazandıkları paralar ile bilinçli ve planlı kötülük failleri olarak yansıtılırlar. Servet Bey’in para kazanma yolu, açıkça belli değildir ama gayriahlâkî dolayısıyla kötülük ile bağlantılı bir yol olduğu bilinmektedir.

Servet Bey’in haremi Sekine Hanım da bir haftadan beri ölüm halinde olan babası Naim Efendi’nin yanındaydı, biçare adamın can çekişmesi uzun sürmüştü. Nitekim Servet Bey’in misafirlerinden biri ona:

“Kayınpederiniz nasıl?” diye sorduğu vakit o epeyce gülmüş:

“Maateessüf, hala ölmedi, biçare adam bir türlü Azrail bile alıp götürmek istemiyor!” demişti.

Servet Bey’in işleri son zamanlarda epeyce yolunda girdiği için sekerattan ve ölümden bahsederken bile neşesini muhafaza etmektedir.

(...) Vakıa harbin ikinci yılından itibaren yaşayışına bir harp zengini şatafatın verdi fakat bu şatafatın nereden, hangi yollardan hasıl olduğunu bilenler gözlerini kırıp bıyık altından gülüyorlardı.

Nitekim bu akşam şerefine ziyafet çekilen zat, son şeker vurgununu vuranlardan, gayet mühim bir tüccardı. Servet Bey bunun şeriki olduğunu söylüyordu. Lakin işin içyüzünü bilenler, bu şeker tacirinin, gözlerini Seniha’dan hiç ayırmayan Kaymakam Azmi Bey’in rakibinden başka bir kimse olmadığını pekâlâ görüyordu. (...) Her davranışından anlaşılıyordu ki bu adam işten ziyade kadınla alakadardır.

Nitekim büyük şeker tacirinin bu halini uzaktan tetkikle meşgul Kaymakam Azmi Bey, silah arkadaşı Binbaşı Hüsnü Bey’e yaklaşır:

“Hele şuna bak! Hele şuna bak! Nerede ise kızcağızı yiyecek!” diyordu; sonra hiddetle başını sallayarak:

“Biz bu alçaklar için mi harp ediyoruz? Bunlar yesin, içsin, göbekleri ile yanaklarını şişirsin diye mi?” (s. 212-213)

Söz konusu davette kötülükle ilgili bir başka bulgu Hakkı Celis’in ölümüne ve savaşa dair konuşmalarda kendisini gösterir. Hakkı Celis, savaşta şehit düşmüştür. Memleketi için savaşan ve şehit olan bir adam olarak ölüm onun nazarında da genel algıya uygun biçimde kötücül değildir. Ancak daima bir fon oluşturmak için kullanılan savaş, bu ölümü naklederken bir parça detaylandırılır ve böylelikle kötülük unsuru

olarak nitelikli bir hal alır. Öte yandan Seniha, Hakkı Celis'in ölümüne üzülse de bu pek belirgin bir üzüntü değildir. Birinin ölümünden duyulan acı bir çeşit kötülüğe maruz kalma hali yaratır ancak burada Seniha için asıl kötülüğe maruz kalış Hakkı Celis'in ölümünden duyulan acıdan çok bu ölümün ona aktarılması, anlatılmasıdır. Öte yandan bu hadiseden kişisel bir fayda umarak Seniha'nın gözüne girmeye çalışan şeker tüccarının tavrı ahlaki kötülüğe örnektir. Bu ölümün anlatıldığı satırlar, Hakkı Celis'in istekli bir ölüme gittiğini vurgular. Hakkı Celis bu savaşa memleketten başka hakikat bulamadığı için gitmiş ancak bu ölüm arzusunun altında bir parça da Seniha'nın sebep olduğu hayal kırıklıkları ve hayal ile gerçeğin çatışması yer almıştır. Ancak Seniha'nın bu konuda bilinçli bir kötülük faili olduğunu söylemek pek mümkün değildir o daha ziyade bu ölüme ve daha temelde Hakkı Celis'in aşkına istemsizce sebep olmuş Hakkı Celis ise asıl yıkımı Seniha'nın ahlaki kötülük içinde olduğunu idrak etmekle yaşamıştır. Bu bakımdan Hakkı Celis, ölümü bir kurtuluş olarak algılamış, ölümünü ise vatana faydalı olacak biçimde yaşamak istemiş olur ki bu, onun maruz kaldığı asıl kötülüğün savaş ve ölümden ziyade hayal kırıklıkları olduğunu gösterir. Aşağıdaki alıntı, Hakkı Celis ve diğerleri açısından, ölümün ve savaşın anlamlarını ve ölüm ile savaşın belirgin birer kötülük unsuru olarak açıklanışını ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Üstelik Hakkı Celis'in ölümünün yani sonunun anlatıldığı bu satırlar romanın da sonudur.

“Evet, Hanımefendi, gözlerimle gördüm, gözlerimle...” dedi. “Benim elimde, benim kucacımda teslim-i ruh etti. Bir esvabım vardır ki, onun üstünde hâlâ kanının lekeleri durur. Pek çok kahramanca ölenler gördüm fakat bu büsbütün başka bir şeydi. Biri omzunda biri de ta göğsünün ortasında üç yarası vardı, vurulurken görmedim lakin görenler söylüyorlar, o gün Anafartalar'da ilk süngü hücumunu yapanların arasındaymış. Kurşunu ilk defa sağ kolundan yemiş; hiç sesini çıkarmamış, bir saniye bile tevakkuf etmemiş, derhal silahını sol eline almış, yürümüş; bu sefer omzundan vurulmuş ve yere yuvarlanmış fakat çok geçmemiş bir de bakmışlar ki iki kollarını göğsü üstünde kavuşturmuş, düşe kalka koşanların arkasından geliyor. İşte zannederim bu sırada son kurşunu yemiş. Kolundaki ve omzundaki yaralar ehemmiyetsizdi, fakat göğsünün ortasından giren bir kurşun alimallah, kaburga kemiklerini parçalayarak sırtından çıkmıştı.”

Seniha, bir tarafı sancımış gibi yüzünü ekşitti ve deminki suali sorduğuna pişman önüne baktı. Hüsnü Bey devam etti.

“(...) İçimize girdiği ilk günden beri fevkalade mağmum ve düşünceli bir hali vardı. Ekseriya siperde, yanında bulunanlar diyorlar ki en büyük emeli şehit olmakmış. İki de birde yarı beline kadar siperden dışarıya çıkarmış hâlbuki siperden dışarıya serçe parmağınızı bile çıkarmaya gelmez; hemen kurşunu yersiniz.

Seniha'nın sinirlendiğini hisseden Azmi Bey arkadaşına gözünün ucu ile artık susmasını işaret etti. Hüsnü Bey bu işaretin farkına varmadı:

“Akşamüstü, geç vakit, bir sedye içinde karargâha getirdiler. Gurubun kızılığı arasında gözlerinin acayip bakışı vardı. Bu gözler, arka taraflarında suni bir alevle

parlatılmış iki cam parçasına benziyordu, benzi sapsarıydı. Mütemadiyen su istiyordu. “Yanıyorum! Yanıyorum!” diyordu. Fakat bu kadar ağır yaralıya hiç su verilir mi? Maazallah bir katresi bir yudum zehir gibidir. Yanına yaklaştım, dedim ki: ‘Suyu içersen ölürsün.’ O, acayip gözlerle yüzüme baktı hazin bir tebessümle güldü: ‘Daha iyi ya, bir an evvel kurtulurum!’ dedi ve bu sözü söylerken ağzının yan taraflarından pembe iki köpük aktı. Teneffüsü bir hırıltı halini almıştı. Ondan sonra hiç söz söylemedi. (...) Diğer yaralıların başında dolaşan doktora koştum, elimle Hakkı Celis’i gösterdim; sordum: ‘Rica ederim, eğer nasıl olsa bu çocuk kurtulmayacaksa bari ölmezden evvel bir yudum su verelim!’ dedim. (...) Artık boğazını tıkayan hırıltulardan bir tek kelime söylemesine imkân kalmamıştı.”

Seniha üst üste su içiyordu. Servet Bey, bu uzun ölüm tarifinden pek çok canı sıkılmış ve suratını asmıştı. (...)

“Nihayet doktor geldi, uzun, derin bir nazarla genç yaralıya baktı; sonra başını sallayarak bana döndü yavaşça; ‘Bitmiş, yapacak bir şey kalmamış!’ dedi. Zavallı Hakkı Celis’in gözleri doktordan bana, benden doktora gidip geliyordu. Mutlaka onun bana ne söylediğini anladı zira yüzüne melül bir tevekkül geldi ve gözlerini kapadı. Koştum, büyük bir maşrapa su getirdim, bir elimle yavaş yavaş başını kaldırdım, diğer elimle suyu dudaklarına uzattım. ‘Hakkı Bey! Hakkı Bey! Kardeşim, işte su!’ dedim. Hemen gözlerini açtı ve doğrulmak istedi fakat muvaffak olamadı. Başı tekrar avuçlarının içine düştü. Suyu yudum yudum ağzına akıtmaya çalışıyordum fakat ne mümkün... Su olduğu gibi dışarıya akıyor ve boğazından geçebilen birkaç yudum da biraz sonra burnundan fışkırıyordu.”

Seniha tahammül edemedi. Azmi Bey’e doğru eğildi:

“Aman, ne yaparsanız yapın, arkadaşınızı susturunuz” dedi.

O zaman Azmi Bey, yarı emreden yarı yalvaran bir tavırla arkadaşına seslendi:

“Azizim Hüsnü Bey, yeter artık!” dedi, “görmüyor musunuz Seniha Hanım fazla müteessir oluyor. Böyle bir sofrada bu hazin şeyleri tekrara ne lüzum var?”

Bu ihtar üzerine ister istemez susmaya mecbur olan Binbaşı Hüsnü Bey, mahcup, başını önüne eğdi. Kadınlardan bazılarının gözleri yaşarmıştı. Büyük şeker tüccarı bile biraz mahzun oldu; filozofça başını salladı:

“Bu harp çok fena şey vesselam!” dedi. “Böyle ne kadar gençler, gençliklerine doyamadan gittiler.”

Sonra Hüsnü Bey’e dönüp:

“Azizim,” dedi, “lütfen bana bir gün bu çocuğun medfun olduğu yeri gösteriniz; ona bir muhteşem mezar yaptıralım.”

Ve gözünün ucuyla Seniha’ya baktı, bu civanmerdane fikrinin genç kız üzerinde yapacağı tesiri görmek istedi.

Fakat Seniha yalnızca güzel ve süslüydü. (s. 215-216-217)

Ahlaki bir çöküşün anlatıldığı “Sözde Kızlar”da Mebrure, bir savaş mağduru olarak akrabalarının yanına sığınır; onu evin kızı Nevin karşılar. Nevin’in karşılaşmasında belirgin bir kötücül tavır yoksa da ertesi sabah Mebrure’ye gönderdiği bohça genç kızı psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Nevin’in bu hareketi bir ima içeriyor olsa da açıkça belirtilmiş bir niyet ve dolayısıyla belirgin bir kötülük unsuru sayılmayacak olan bu davranış yalnız maruz kalanın algısından kötücüldür zira Mebrure bu bohçanın kendisine yollanması ile onurunun zedelendiğini, küçük düşürüldüğünü hisseder. Öte yandan bu aileye muhtaç oluşu, Mebrure’yi, kötücül

bulduğu davranışlara da mecburi olarak tahammül etme durumunda bırakır. Bu haliyle Mebrure, henüz eserin başında saf, gururlu, yalnız ve çaresiz bir kız olarak karşımıza çıkar ki zaten içinde bulunduğu durum alenen kötücüdür ve bu kötücül durum doğurgandır; mecburiyetle maruz kalınan diğer kötülükleri getirmektedir.

(...) Hizmetçi, bohçayı sandalyelerden birine koyarak izah etti:

-Belki iktizazınız olur, küçük hanım size biraz çamaşır ve esvap gönderdi.

Mebrure yalnız bir "A..." diyebilirdi, ağzı açık kaldı; hizmetçi kadın derhal odadan çıktı.

Genç kız yerinden kımıldayamıyordu, bu sabah ianesi onu felce uğratmış gibiydi, şu sandalye üstünde duran mavi ipek bohça, onu bir akraba, bir misafir derecesinden bir besleme mevkiine indirmiyor muydu? Nevin'le aralarında hiçbir samimiyet olmadığı halde bu ianeyi kabul edebilir miydi?

(...) Mebrure iki seneden beri, taze vücudunun hasret olduğu bu temiz ve zarif eşyaya izzetinefsinin menettiği bir arzuyla bakıyordu. Bunları kabul etmek sonra bu ianeyi ödeyememek, acı bir şey... Kabul etmemek de mümkün fakat bir bahane bulmak lazım... Mesela derhal odadan çıkıp pek mühim bir işi olduğunu söylemek, acele teşekkür etmek, köşkü bırakıp gitmek... İhtiyacı meydandayken bu yardımı reddetmek kabalık! (s. 13)

Nevin, savaş ve savaşın sonuçları olan kötülük unsurlarına olan ilgisizliği, ahlaki kötülüğü işaret eden özellikleri dışında kötü niyetli, planlı, iradi bir kötü tip değildir. Mebrure'ye yardımcı olmaya da çalışır, cömerttir ve bu tutumları "arkadaşçadır."

-Ne yapayım babamı seviyorum, çok seviyorum, hele ortadan kaybolduktan sonra ölesiye seviyorum.

Öteki soğukkanlılıkla başını salladı:

-Hakkın var, hakkın var, nihayet bir baba...

Sonra küçük avucu içinde bükülü bir zarfı Mebrure'nin eline sıkıştırarak arkadaşça dedi ki:

-Bunu da kabul et... Muhakkak ki lazım olacak, bunlar hep borç! Günün birinde ödeyeceksin, bir ay, bir sene, on sene sonra... Gecikmesinin ehemmiyeti yok...

Esasen Nevin'in bu tavrında, özellikle parayı borç olarak verdiğini belirtmesinde Mebrure'yi küçük düşürür bir yan yoktur, buna rağmen Mebrure, bu sefer Nevin'in tavrını hakaretimiz bulmasa da bu paraya muhtaç kalmış olmayı kötülük unsuru sayar ki bu onun mağrurane kişiliğine ait bir özelliktir.

Mebrure'nin parayı tutan eli kötürüm olmuş gibi boşlukta sallandı, yüzü kızardı, dudakları titredi; genç kız bunu reddetmedi, teşekkür edemedi, bir kelime telaffuz edemedi, Nevin'e selam bile vermeden, elini sıkamadan sokağa atladı ve biri tarafından kovalanıyormuş gibi sık ve telaşlı adımlarla koştu. (s. 22)

Behiç, ahlaki kötülüğün belirgin bir failidir. Kötülüğe maruz kalmış ve evlerine sığınmaya mecbur olmuş Mebrure'den faydalanmak ister, bu sebeple bir yalan söyleyerek onu odasına çıkarmayı başarır. Bu bilinçli, iradi ve planlı bir kötülük eylemi demektir. Mebrure ise, bu kötücül amacın gerçekleşmesine izin vermez ve Behiç'e kötü bir adam olduğunu açıkça söyler.

Genç kız ayakta kararsızlık içinde dururken Behiç bir kolunu uzatarak Mebrure'nin elini birden tuttu, sonra iki koluyla genç kızın vücudunu yakalayarak kucacağına doğru çektii. İlk hamlede muvazenesini kaybeden Mebrure, bir yastık hafifliğiyle Behiç'in dizlerine düşüverdi. Behiç, sert kollarının arasında sıkışan genç kızın dudaklarını çabucak buldu fakat sıcak kanatların ilk temasında Mebrure başını silkeledi. Kollarının şiddetli bir ihtilacıyla vücudunu kurtardı, ayağa kalktı, isyanın kızarttığı yüzünü elleri arasında gizleyerek bağırdı:

-Siz fena adamsınız, odanıza geldiğime bin kere pişman oldum, çirkin, pek adi, pek çocukça bir hareket... Yazık size... (s. 31)

Behiç'in davranışı annesi Nazmiye Hanım ve kızkardeşi Nevin tarafından da anlaşılır. Behiç'in bu davranışı ahlaki kötülük unsuru olduğu halde annesi de kızkardeşi de bu davranışı kötücül bulmaz hatta hafife alır, Behiç'le şakalaşır. Nevin ise, Mebrure'nin de, Behiç'in ahlaki kötülüğünün bir davranış biçimi olduğunu ispat eden eski ilişkilerinde olduğu gibi bu ilgiye karşılık vereceğinden emindir; bunun Mebrure'yi kötülüğe maruz bırakacağını düşünmeksizin gerçekleşmesini bekler ancak bu bekleyişte de kötücül bir yan vardır. Mebrure, böylelikle yalnız olduğu ve yalnızlığı sebebiyle kötülüğe maruz kalmaktan korktuğu İstanbul'da ahlaki kötülüğü bir yaşam biçimi olarak benimseyen bir ailenin evine sığınarak daimi bir kötülük tehdidi altına da girmiş olur.

(...) Nazmiye Hanım, oğlunun yüzüne biraz dikkatlice bakarak dedi ki:

-Behiç nereye?

-Bahçeye anne.

-Sebep?

-Canım sıkıldı.

-Çapkın... Mebrure'ye sataştın galiba...

Behiç sesini çıkarmadı. Nazmiye Hanım gülererek devam etti:

-Daha dün bir, bugün iki, ne acele bu a çocuk? Kızdı mı?

-Evet.

-Aferin kıza.

Nevin, merdivenin duvarına yaslanmış, loşlukta parıldayan şeytani gözleriyle bu mükâlemeyi dinliyordu, için için gülererek annesinin kulağına fısıldadı:

-Merak etme, o küçük hanımı da görürüz, bir hafta... Fazla değil...

Merdivenleri çıkarken:

-Bir hafta bile sürmez! dedi. (s. 31)

Behiç'in planlı bir ahlaki kötülük faili olduğunu gösteren başka bir örnek, yine Mebrure'yi genç kızın iyi niyetinden faydalanarak bir yalanla odasına çıkarmasında ortaya çıkar. Behiç, elinin sakatlandığına dair bir yalana başvurmakta; bunu Mebrure'ye yaptığı kötülüğün doğal bir cezası gibi düşündüğünü söylemektedir. Bunların tamamı bir oyundan ibarettir. Üstelik Behiç Mebrure'ye âşık değildir; onunla şehvet arzusuna dayalı bir ilişki kurmak ister, bu onun için doğal bir davranış biçimidir ve nitelikli bir kötülüğü yansıtır. Ancak daha önce oynanıp başarıya ulaşmış bu oyun Mebrure'de işe yaramaz; Mebrure ahlaki kötülük karşısında direnmektedir.

-Felaket... Tenis oynarken bileğim burkuldu. Berbat, fena acıyor... Kolonya ile ovmak lazım, ne yapmalı?

Mebrure tereddüt ediyordu.

-Öyle fena acıyor ki gözlerimden yaş gelecek. Odamda kolonya var ama kim ovacak? Siz lütfetmez misiniz?

Mebrure için bir gece evvelki hadiseyi unutmak mümkün müydü? Behiç, kızın tereddüdünü anlıyor, şüphelerini silmeye çalışıyordu:

-Emin olunuz uslu duracağım. Zaten görüyorsunuz ki mecburum. Talih intikamınızı aldı, düşününüz kolun en nazik yeri, pek fena sızlıyor.

Genç kız razı oldu.

Behiç'in odasına çıktıkları zaman genç adam ceketini çıkardı, kolunu sıyırdı, uzattı:

-Şurası... Şurası... Bakınız, nasıl kızarmış?

Mebrure avucunun pembe çukuruna birkaç damla kolonya döktü. Behiç'in bileğini tuttu, dirseğine kadar yavaş yavaş sıkmaya, ovalamaya başladı. Behiç derin derin nefes alıyor, her nefeste gözlerini süzüyor, dudaklarının ucunu ısırarak: "Ooo...h adeta rahat ediyorum. Hıhhh... Ovunuz..." diye mırıldanıyordu. Seyyal bir kolonya tabakası bulunan çıplak kolda Mebrure'nin sıcak avuçları etleri gererek, bastırarak gidip geliyordu. Her ikisi de seslerini çıkarmıyorlardı. Odada yalnız Behiç'in kısa, kesik, heyecanlı solukları işitiliyordu.

Mebrure biraz durdu:

-Yetişmez mi?

Behiç yalvardı:

-Azıcık daha... Azıcık daha... Bileğime yeni bir hayta geldi, bir rahatlık hissediyorum...

Mebrure biraz daha ovduktan sonra hemen odadan çıktı. Behiç, genç kızın uçan gölgesine bakarken kendi kendine dedi ki: "Geçenlerde Güzide'ye bu oyunu oynamıştım. İnsan lüzum gördükçe vücudunun ötesini berisini kadınlara ovdurmalı!" (s. 34)

Behiç'e direnen Mebrure'yi tuzağa düşürmek için Nevin'in kabul gününün akşamı Behiç ile Siyret bir plan yaparlar ki bu her ikisinin de belirgin birer ahlaki kötü tip olduklarının ispatıdır. Behiç, Mebrure'yi bu akşam kandırmak ve uzun zamandan beri istediği birlikteliği gerçekleştirmek ister. Bunun için de Siyret'in yardımını istediği bir plan yapar. Bu plana göre Behiç, Mebrure'yi aşkına ikna etmek, kandırmak gibi bir yolu değil doğrudan mütecaviz bir tavrı sergileyeceğini, onun rızasını yalan da olsa almaya çalışmayacağını açık eder ki bu evrensel geçerliliği olan bir kötülüğü ifade eder.

Behiç'le Siyret de mühim bir pazarlığa girişmiştiler. Behiç, arkadaşını koluna sıcak bir sokulganlıkla girerek diyordu ki:

-Bu gece bir taarruz daha yapacağım. Şimdi odasına gidip bir kitap bırakacağım, gece herkes yattıktan sonra: "Kitabımı burada unutmuşum." diye odasına gireceğim. Bir kere daha saldıracağım.

-Muvaffakiyetinden yüzde kaç eminsin?

-Yemekte fazla şarap içirdim, heyecanı fazladır, taarruzu mahirane idare edersem yüzde doksan muvaffakiyettir. Fakat bir felaket var!

-Ne gibi?

-Güzide de Mebrure'nin odasında yatacak. Güzide'nin yanında hiçbir şey yapılamaz.

İki genç sustular.

Behiç, düşünür gibi söyleyerek devam etti:

--Mamañih bir çare yok değil. Senin yardımın lazım... Güzide'yi şimdi kandırıp da geceyarısı bir bahçe gezintisine çağırabilirsen ala... Sen onu bahçede oyalarsın, ben de Mebrure ile rahatça yalnız kalırım. (s. 46)

Bu konuşma ile aynı anda Mebrure ile Güzide de sohbet etmektedir. Bu konuşmada Mebrure'nin de Güzide'nin kötülüğe dair önsezileri ilginçtir; iki genç kız da bir kötülüğün geleceğinden neredeyse emindir. Aslında bu yalnızca hisleri ile vardıkları bir yargı değildir, yaşamlarında karşılaştıkları kötü hadiseler ve insanlar, bu hissi desteklemektedir. Mebrure, yalnız kötülükten endişe duymakla kalmaz, Güzide'nin kötülüğü için çabaladığını belirterek kendini koruması gerektiğini söyler. Bu sözler Mebrure'nin kötülüğün karşısındaki, ona mani olmaya çalışan tutumunu da kesinleştirir. O yalnız kendisini değil, başkalarını da kötülüğe maruz kalmaktan kurtarmak istemektedir; yani mücadelesi kötülüğün kendisi ile.

(...) Mebrure dedi ki:

-Bu gece beni korkutuyor... Fena hissikablelvukular var.

-Benim de öyle...

-Başımdan o kadar vaka geçti ki etrafımdaki insanlar bana hep tehditkâr görünüyorlar, şu çam ağaçları hatta kameriyenin etrafını saran taflanlar bile içime korku veriyor...

-Benim de öyle...

Güzide, bacaklarının ince dallarını asabiyetle sallıyor, küçük ayaklarıyla yerdeki yaprakları itiyor, dürtüyor, eziyordu. Ani bir fikir hamlesiyle dedi ki:

-Ben bedbaht olacağım.

Mebrure başını yaklaştırarak, Güzide'nin yüzüne yakından baktı, yaş fazlalığı ve tecrübenin verdiği hâkimiyeti hissetti, kendisini unuttu ve dedi ki:

-Evet, seni tehlikede görüyorum. Etrafında senin felaketine çalışanlar var.

Küçük kız gözlerini açtı:

-Nasıl felaket?

-Adeta felaket. Bazı insanlar var ki kendi düştükleri adiliğe seni de düşürmek istiyorlar.

-Bundan kurtulmak için ne yapmalı?

-Bu eve gelmemeli. (s. 47)

Behiç, daha önce de yaptığı gibi Mebrure'yi kandırmaya çalışır hatta onun sözkonusu ortam hakkındaki kötücül algısını bildiğinden bu algıyı paylaştığını ve kendisinin Mebrure'nin zannettiği gibi kötü bir adam olmadığını anlatır. Bunlar esasen, birkaç saat evvel yapılan kötücül planın birer parçasıdır. Mebrure, temiz ve iyidir, Behiç de kötücül amacı için bu temizlik ve iyiliği sömürmekte, kullanmaktadır. Bu davranışı da onu yalnızca ahlaken düşkün biri olmanın ötesinde bilinçli, planlı ve nitelikli bir kötülük faili yapar.

Mebrure, şiddetli bir hareketle elini Behiç'in kerpeten gibi sert avucundan kurtarmak için çırpındı.

-Bırakınız, bizi görüyorlar, müşkül mevkie düşüyorum, rica ederim, bırakınız, bırakınız diyorum.

Behiç Mebrure'nin öteki elini de yakaladı fakat taşkın bir nezaketle en halâvetli sesiyle sık sık, üst üste söyledi:

-Benden kaçmayınız, buna lüzum yok, ben zannettiğiniz kadar fena bir adam değilim. Yaşadığımız hayat size şüphe veriyor, hakkınız var, ben de sizin kadar bu muhitten, bu insanlardan nefret ediyorum, size de kalp rahatı vermek arzu ediyorum.

Bu sözler Mebrure'nin üzerinde derin ve kuvvetli bir tesir bıraktı. Gergin azaları derhal gevşemiş, vücudu bükülmüş, uzun kirpiklerinin arasında gözleri ince bir siyah çizgi kadar küçülmüştü.

Behiç'in sözlerine inanmak istiyor, fakat bu titrek, samimi, içten gelen ses, bu doğru itiraf, fikirlerin bu muntazamlığı ve hakikiliği onu şaşırtıyordu. (s. 49)

Behiç, kalabalığın dağılmasını takiben, ortalık sakinleşince planını uygulamaya başlar ve Mebrure'nin odasına gider, ancak kötücül amacını gerçekleştiremez. Buna rağmen ertesi gün konuşmak için Mebrure'den söz alır ve bunu bir başarı adımı olarak değerlendirir. Yine de Mebrure'nin odasından çıkmaya mecbur kaldığı için geceyi yalnız geçirmek istemez ve Belma'yı odasında bulduğuna sevinir. Bu sevinç sadece tensel arzularının tatminini istediği ve bunun için Belma'yı kullanabileceğini bildiği içindir. Bu sebeple de yalan söyler. Bu düşünce de, söylediği yalanlar da Behiç'in ahlaki kötülüğünü vurgulamaktadır. Öte yandan Belma, kötülüğe maruz kaldığına dair düşüncesini Behiç'le paylaşır.

Behiç, Belma'yı odasında bulduğuna sevindi. O heyecandan sonra geceyi yalnız geçirmek istemiyordu:

-Ne münasebet? dedi. Kuruntuyu bu derece ileri götürmeye lüzum var mı ya? Sigaram bitmişti, caddeye kadar çıktım. Sen benim Mebrure ile meşgul olduğumu zannedersen aldanırsın.

Mebrure ismi Belma'yı titretti. Behiç'in üstüne koşarak ellerini genç adamın omuzlarına koydu, gözlerinin içine bakarak artık hiç saklayamadığı, saklamak istemediği bir isyan ile bağırdı:

-Aldanmıyorum, biliyorum, sen beni, benim gibileri, karşına çıkan her zayıf genç kıızı nasıl kandırdın, kendine nasıl halayık yaptınsa onu da, o budalayı da bu hale getirmek istiyorsun. Biliyorum, sen bütün kızları, kadınları bir el ilanı okur gibi okuyor, buruşturup atıyorsun! Biliyorum sen bizim bütün zaaflarımızı anlıyor, nerede, ne zaman, nasıl kendimizden geçtiğimizi, aklımızı kaybettiğimizi hesaplıyorsun. Biliyorum sen dünyaya bunun için gelmiş, bunun için yaşıyor, bunun için öleceksin ve son nefesinde bile seni deliresiye sevenler bulunacak. Bana yaptıklarını unutma. Genç kızlığımın ilk hezeyan günlerinde bana ne vaatlerde bulunduğunu, altı senedir beni kullanmak, başka muvaffakiyetlerine vasıta yapmak için ne yezit planlar tatbik ettiğini unutma. Nihayet, iliklerime işleyen bir felakete sebep olduğunu hatırla. Beni Cerrahpaşa gibi sakın, temiz yerlerden buralara getiren, bu rezalet ocağına düşüren sensin. (s. 59)

Mebrure, bu kabul günlerini ve yanlarında konuk olduğu ailenin vaziyetini gördükten sonra, onlar hakkındaki kötücül algılarından, onların ahlaki kötülük içinde bulduklarından emindir. Bu ortamda yaşamak istemez ancak başka bir çare de

bulamaz ve bu ahlaki düşkünlük içinde ona katılmadan yaşamını sürdürmeye karar verir. Mebrure, bu hali ile kötülüğe değilse de kötülüğün hüküm sürdüğü bir yaşamın kişileri ile aynı yerde yaşamaya mecbur kalmaktadır. Bir yandan bu ailenin ahlaki kötülüğüne dâhil olmaktan korkarken diğer yandan bu ahlaki kötülüğe dâhil olmadığı müddetçe kendisini bir yük gibi hissetmesine sebep olan kötücül algıdan da kurtulamayacağını bilmektedir. Evden ayrılmak ise onun için mümkün değildir ve başka kötülük ihtimalleri doğurmaktadır. Burada Mebrure bir kötülük derecelendirmesi yaparak, manen bu aileye yük olduğu fikri ile acı çekse de ahlaki kötülüğe dâhil olmaktansa bu kötülüğe maruz kalmayı tercih eder.

Biraz evvelki teheyyüçlerinden kurtulunca kendi vaziyetini sükûnetle, soğukkanlılıkla muhakemeye başladı. Artık buna pek, pek ziyade ihtiyacı var. İstanbul'a geldiği zamandan beri daha hiç zihnini toplamamış, olan biten şeylerin manasını verememiş, bu göz karartıcı hayat içinde nasıl yaşayacağını kararlaştıramamıştı. Ne yapacaktı? Babasını bulacağı güne kadar, burada, bu sonsuz misafirlikte kalacak mıydı? Bu hayatın nihayeti belli değil, ne zaman, nasıl biteceğini tahmin edemiyordu, ya bu evin hoppa, delice ve biraz iğrenç hayatına karışarak Nevin'e sevimli bir arkadaş olmak, böylece bir yanaşma kedi vaziyetinden kurtulup evin içinde göze batmamak yahut bir iki gün daha oturduktan sonra çıkıp gitmek lazım. Nereye? Meçhul... Mebrure'nin zihni bu kati iki yol karşısında durakladı. İkinci yol büsbütün sarp ve çıkmaz görünüyordu. Bu evden ayrılmak, kaldırımlara ve belki daha iğrenç hayata düşmekti, sonu hiç belli değil. Öyle ise birini yolu ister istemez beğenmek, orada biraz ihtiyatlı yürümek lazım geliyordu.

Mebrure için bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefih, zevk düşkününü, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden fakat vartayı da hissetmeyen yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı. Nazmiye Hanım pek borçlandığını söylemişti, şüphesiz ki ölçüsüz bir para israfı bu borçları daha çoğaltacak, hiç azaltmayacaktı. Nevin, yirmi beşine yaklaşan bir kız fakat gözlerini dolayan çürüklü buruşukluklarla adeta beş çocuk doğurmuş bir kadına benzemişti. Bu kız, istikbali için ne düşünebiliyor? Hastalık, parasızlık, ihtiyarlık felaketlerinden nasıl korkmuyor? Mebrure pek iyi dikkat etti ki bütün bu insanlar şu evde, yalnız birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yan yana gelmişlerdi. Bu maksada yürümek için başkaları tarafından kutsi tanınan her şeyi hurafe sanıyorlar, korkmadan çiğniyorlardı. (s. 62)

Mebrure için ahlaki kötülüğün yuvası saydığı bu evi daha tehlikeli hale getiren asıl unsur Behiç'tir. Behiç'in tipik bir kötü olduğundan emin olan Mebrure, onun kötücül amaçlarının bir gün gerçekleşme ihtimalinden, kendisinin bir zaaf anından istifade edilmesinden ve böylelikle kötülüğe sürüklenmekten de korkar. İradesini yitirmekten korksa da Mebrure Behiç'teki kötülüğün ve onun hangi davranışının kötücül neticelere sebep olabileceğinin de farkındadır. Bu, kötülüğü ayırt etmek, kötülüğün farkında olmak anlamına gelir böylelikle Mebrure ahlaki kötülüğe düşmemenin yolunun zaaf göstermemek, iradesini yitirmemek, Behiç'e kanmamak için

çabalamak olduğuna karar verir. Behiç, Mebrure'ye göre tipik bir kötüdür ancak yanlış Batılılaşan, cahil, köksüz, gülünç bir alafranga tip de değildir, onun kötücüllüğü çok daha derinlikli ve nitelikli örneklerle ortaya çıkmaktadır. Behiç'i, kendisinden önceki ahlaki kötülüğü temsil eden alafranga tiplerden ayıran da bu özellikleridir.

Behiç'i düşündü: Gazetelerde karikatürü yapılan asri genç bu muydu? Hayır, gerçi kıyafeti o kıyafet, tuvaleti o tuvaletti; gerçi söz söyleyişi, yürüyüşü, bakışı, bütün halleri o hallerdi fakat züppe ismi verilen gülünç Türk genci bu değildi; çünkü Behiç, ne yaptığını bilmeyen, budala, tecrübesiz bir insan olmak şöyle dursun, etrafında herkesin zaaflarını çok iyi anlamış, herkesi gülünç ve manasız görebilmiş, kendi arzularına göre yaşamanın sırrını keşfetmiş bir mahlûktu. Kendi aklına göre yaşamasını, iyi yaşamasını biliyor, harikulade zeki. Bu genç adam, bir karikatür, gülünç bir insan değil, belki şaşkın ve tehlikeli zekâsıyla korkunç ve zararlı bir mahlûktu.

Mebrure bu adamdan korkuyordu, bunu kendi kendisine itiraf etti. Behiç, yalancı, sahtekâr, hodbin ve nankördü, fakat sevimliydi. Yahut böyle görünmesini pek iyi biliyordu. Mebrure, birçok Mebrure, birçok genç kızların aldandıklarını, kandırıldıklarını bile bile, isteye isteye bu adamın kucağına atıldıklarına emindi. Çünkü İzmirli arkadaşlarından birkaçı bu sihirbaz gençlere böyle kanmışlardı.

Kendisi de tehlikeyi sezdi. Behiç'in günün birinde Mebrure'nin pek zayıf, erkeğe pek muhtaç saniyelerinden birini yakalayarak bundan istifade etmesine ne mani idi? Mebrure kendi iffetine, namuskârane mukavemetine emindi fakat şunu biliyor ki her insanın zaafı ve iradeden mahrum kaldıkları zamanlar var, çok vardır. Her insan bu zamanlarda bir manyetizmacı karşısında şuurunu kaybeden hastaya benzer, kendine malik değildir, düşünemez, düşünse de tabii zevkleriyle mücadele edemez, mücadele etse de galip gelemez.

(...) En sonunda Mebrure kararını verdi: Ertesi sabah babasını sormak için Nadir'le Muhacir'in'e gidecek, haber alamazsa yine bu eve gelecek, bu eğlence âlemlerine katlanacak, zahiren iştirak eder görünecek ve her tehlike ile şiddetle mücadele edecekti. (s. 63-64)

Zamanla Belma'nın ağabeyi Salih ile evdekilerin arası açılır. Salih'e en büyük düşmanlığı besleyen ise, Belma'yı kandırarak ondan istifade eden dolayısıyla bir anlamda ilk ve doğurgan olan kötülüğe sebep olan Behiç'tir. Bu ilişkide kötülüğün tek faili Behiç değilse de Belma, ahlaki kötülüğü planlayan ve uygulayan değil, ona iştirak eden ve sonunda maruz kalandır. Salih'in intikam arzusunun temelinde Behiç'i perişan etmek vardır ve Behiç bu düşmanlığın farkında olarak Salih'e nefretini, onun hakkındaki kötülük algısını en açıkça ifade eden kişidir. Ancak bu nefretin dayanağı olarak Belma ve dolayısıyla Salih ile yaşadıklarını değil, Salih'in diğer kötücül davranışlarını göstermektedir.

Düşününüz ki o melun başka bir adam namına sahte ilmühaber tanzim ettiriyor, o adam namına bir han satıyor, parasını yiyor sonra elini kolunu sallayarak buralara kadar sokuluyor. Ben bunu evvelce bilseydim, bu eve sokar mıydım? (s. 87)

Nadir, Salih ve Salih'in halindeki kötülük ile ilgili ev halkına malumat verir. Buna göre Salih, kötülük planları yapmaktadır. Nadir bunların ne olduğunu bilmesede de sebebinin, Salih'in algısında kötülüğe maruz kalma fikri ve kin olduğuna emindir. Bu

demek olur ki kötülük, kötülüğü doğurmakta ve kötülük ile karşılanmakta böylelikle ortadan kalkmayan kötülük, faileri değişerek süreğen hale gelmektedir.

(...) Behiç'in yüzüne pek manalı bakarak devam etti:

-Salih'in İstanbul'da gizli bir tasavvuru var. Onu yaptıktan sonra Anadolu'ya gidecek, asker olacaktı... Bu tasavvurun ne olduğunu bilmiyorum yalnız korkunç bir proje olduğuna eminim. (...) Salih'in son günlerdeki hali acayipleşti, eski bildiğimiz Salih değil. Artık latifeler yapmıyor, eski şenliği, kayıtsızlığı kalmadı, somurtkan, öfkeli bir adam oldu. (...) Nadir fazlalaşan bir ciddiyet ile anlattı:

-Evet, çıldırmış olduğuna eminim. Harekâtı buna hiç şüphe bırakmıyor. Her gece içiyor, eve sarhoş geliyor, kimse ile konuşmuyor, odasına kapanıyor, evde herkesi azarlıyor... Zavallı Belma, çok bedbaht, pek şaşkın bir halde... Ağabeyini teselliye çalışıyor muvaffak olamıyor. Bu kızın ne kadar zayıflamış olduğunu görseniz şaşarsınız...

(...) Mebrure sordu:

-Birini mi seviyor acaba?

Nadir güldü:

- Bilakis Mebrure Hanım, birine kini var. (s. 105)

Öte yandan Behiç, Mebrure ile ilgili planlarına devam etmekte, kötücüllüğünü sürdürmektedir. Bunun için de Anadolu'yu ve milli duyarlılıkları ve Mebrure'nin bu kötülüklere bizzat maruz kalmaktan doğan hislerini kullanır. Kötülüğü, göstermelik bir iyilik ile gizleyerek uygulamaya çalışmak nitelikli bir kötücül eylemdir. Aşağıdaki alıntı hem Behiç'in, hem Behiç'le sınırlanan ama esasen yaygın bir kanyı karşılayan taşra algısının kötücüllüğünü ifade etmesi; hâkim bakış açısına göre ise İstanbul'un taşra algısındaki kötücüllüğü vurgulaması bakımından dikkate değerdir.

Behiç de o gecesini düşünmekle geçirmişti. Mebrure'nin Fahri'yle gezintisini beğenmedi, meçhul bir rakibin mücadelesinden korkuyordu. Vakıa Fahri'yi hiç tanımıyor, Nadir'in ara sıra anlatışlarına göre, onu eksik ve silik bir şahsiyet tasavvur ediyordu. Bildiği şey basitti: Bu taşra genci, hararetili, okumuş bir adam... Bir adam amma Mebrure üstünde tesir yapmayacağına nereden emin olabilirdi? Eskiden Rumeli, Anadolu, taşra, muhacir sözleri İstanbulluların sinirine dokunurdu, o insanlarda her zaman bir yabancılık, uzaklık, eksiklik tevehhüm edilirdi, hele kibar âlemlerinde bir taşralı adam, Sahra-yı Kebir'in yarı beline kadar vahşi hayvan postu giyen zencileri gibi tiksindirici tesir bırakırdı. Bugün öyle değil, iş değişti, İstanbul'un hangi köşesinde kaynadığını bilmediği birtakım diğer fikirler, başta milliyetperverlik, mefkûre, Turancılık, halkçılık vesaire cereyanları adeta moda oldu. Hele Mütareke'den sonra, Anadolu'dan gelenler, Paris'ten, Berlin'den, Viyana'dan, Ekslebent'ten, Nis'ten, Venedik'ten gelenlerin itibarından daha fazlasını kazandı. Gerçi, Şişli muhitinde, bazı dalkavuk milliyetperverler müstesna tutulursa, bu cereyanı sevenlerin sayısı azdı; gerçi, Frenk zevki alanlar, yine kıymet verdikleri âdetleri ve yaşama tarzını değiştirmiyorlardı fakat Behiç pek iyi keşfediyordu ki kuvvet ve itibar ötededir, bu cereyan nihayet umumileşecektir. Hele Mebrure gibi doğrudan doğruya düşman zulmü gördüğü için şiddetli vatanperver bir kız, taşrayı ve taşralıları elbette severdi; o halde Fahri'ye karşı zaafi olabilirdi. (s. 118)

Behiç, bu milli duyarlılıkları kullanarak Mebrure'yi etkileme çabalarını sürdürür hatta bunlara Mebrure ile evlenme, Anadolu'ya gitme arzusunu da ekleyerek esasen bir

kötülük planı olan fikirlerini uygulamaya koyar. Nevin de bu süreçte, Mebrure'yi ikna etme çabaları ile bu kötülüğe ortak olur. Niye kötücüdür ve bu niyete dayanan plan açıkça Mebrure'yi evlilik ve Anadolu'ya gitme vaadiyle kandırarak, Behiç'in ahlakında kötünden iyiye doğru bir değişim yarattığına onu inandırarak genç kızı tuzağa düşürmekten ibarettir. Evlenme vaadi de, Anadolu'ya gitme ve Mebrure'nin babasını bulma amacı da, Behiç'in ahlakındaki değişim de arzu edilen kötücül son için söylenen yalanlardır. Bu, Behiç'in ve onun planına iştirak eden Nevin'in planlı, iradi, bilinçli birer kötülük faili olduklarını doğrular. Nevin ile Mebrure arasında geçen aşağıdaki konuşma, iyilik kisvesi altında uygulanmaya çalışılan ve kötülüğe maruz kalan bir insanın duygu ve düşüncelerinin istismarına dayanan ahlaki ve bilinçli kötülüğün örneğidir.

-O halde söyleyeceğim şeylerde benim hiçbir menfaatim yok. Yalnız iki kişiye iyilik etmek istiyorum. Belki sana azıcık ispat ettim ki ben iyilik etmekten kaçan bir kız, bir kadın değilim.

-Şüphesiz...

-Hah, mersi. Bu kadarcık hakkımı teslim et. Benim iyilik etmek istediğim iki kişiden biri Behiç'tir. Her manasıyla Behiç'i kurtarmak istiyorum. Hayret etme, bu ağır vazife, burada en ziyade bana düşüyor. Onda da bu arzu var, çok var. İyilik etmek istediğim ikinci dost da sensin.

(...) Mebrure'nin elini avuçlarında gittikçe fazla bir okşama ile sıkı Nevin, aynı samimiyet içinde söyledi:

-Seni kurtarmak, evet... Emin ol Mebrure, bu köşke geldiğin günden beri adeta her gece seni düşündüm. Benim az çok param var, belki güzel ve sevimli değilim fakat istediğim zaman evlenebilirim. Hem, biraz da erkekleri kendime bağlamasını bilirim zannediyorum. Buna güvendiğim için korkum yok istikbalden, meçhul tehlikelerden. Halbuki sen, sen... Bugün, her şeyden evvel pederini arayıp bulmalısın, bulmak için aramalısın, taşralara, Anadolu'lara gitmelisin. Oralara seyahat için hem para, he arkadaş, hâmi lazım... Yalnız başına gidebilir misin? İmkânı yok... (...) Bunu hep düşündük. Annem de ben de, Behiç de... Aklımıza güzel ihtimaller geliyordu. Fakat Behiç'e de danışmak lazımdı. Buna hacet kalmadan gördük ki ağabeyim seni çok beğeniyor... Hatta hatta (...) seviyor, seviyor!

(...) Sen Behiç'in üzerinde büyük tesirler yaptın. Adeta onun ahlakını değiştirdin, hepimizi şaşırtdın. Behiç, dün bir haylazdı, bugün yirmi yaş büyümüş gibi sakın bir adam oldu. Bu değişiklik senin tesirinden... (s. 130-131)

Mebrure, Nevin'in bu konuşmasından etkilenir ve tereddütleri olsa da genel anlamda, söylenenlere inanır. Bu kötülük planının sonuca ulaşması için Mebrure'nin söylenenlere ikna olması gerekmektedir ve Nevin bunu başarmaya yaklaşmış dolayısıyla kötülüğün hâkimiyeti de gelişecek mecra bulmuş olur. İlaveten Nevin, konuşmayı düşüneceğini söyleyerek bitiren Mebrure'ye rağmen bir oldubitti, bir emrivaki yaparak planı kesinleştirmek ister ve bu sebeple Behiç'e de Mebrure bu teklife

onay vermiş gibi davranmasını salık verir. Bu tavır da nitelikli kötülük planının bir parçasıdır.

-Acele etme Nevin, Nevinciğim, biraz düşünmeliyim.

Nevin: "Yok, yok, bu iş bitti, bravo... Bravo..." diye bağırarak Mevrure'yi öptü. Onun cevabına zaman bırakmadan, koşu koşu, bağıra bağıra odadan çıktı: "Behiç, neredesin, koş, uykuyu bırak, rüyadan daha güzel bir haber var..." (s. 133)

Genç adam (...) uykulu gözlerini açıp kapadı:

-Evet, daha iş bitmiş sayılmaz ama bu kadar da bana yetişir.

Yatağın içinde dimdik sıçrayarak bir sigara ateşledi:

-Bir nişan halkası yetişir... Parlakça bir ziyafet... Birkaç hediye... Bir iki otomobil gezmesi daha... Mesele bitmiştir... Artık bekleyedursun...

Behiç söylerken Nevin sinsi sinsi gülüyor, kaşlarını oynatarak söyleniyordu:

-Bana dua et bana...

-Mersi canımın içi, mersi...

Nevin sıçradı:

- Ha... Mersi dedin de aklıma geldi, şimdi aşıya inersen Mevrure'yi gör, ona teşekkür et.

-Sahi, işi emrivaki haline getirelim. Hakkın var, bu da bir fikir... (s. 133-134)

Mevrure, kötülüğün iyilik gibi yansıtıldığı bu sözlere inanır ve hatta Fahri Bey'e verdiği değere rağmen rahat yaşam arzusu gibi sebeplerle Behiç'le evlenme fikrine olumlu yaklaşır. Bu yönü ile Mevrure, ideal bir kadın tipinden uzaklaşır; ahlaki kötülüğün bilincinde olduğu varsayılabilir ama değişime inanarak onu bir süreliğine görmezden gelir. Aslında mecburen içinde bulunduğu ortam içinde iyiliği temsil eder, memleketin hali ile ilgilidir ancak bu ilgi genel bir bilinç haline değil daha çok kişisel maruz kalışlarına bağlıdır ve bir zaman kendisinin de korktuğu zaafırlara, irade kaybına yaklaşan, söylenen yalanlara inanmaya başlayan Mevrure kötülüğe teslim olmaya da yaklaşır.

(...) Behiç'le evlenmek! Behiç deyince evvela uzun bir gölge, bir resim, moda dergilerinde zarif duruşlarını beğendiği gençlere benzeyen biçimli şekillerden biri gözünün önüne geliyordu. Sonra kıvraklığını, gururunu, hodbinliğini, bazen inceliğini ve sevimliliğini hatırlıyordu. (...) Kabul ettiği fedakârlığın ehemmiyeti inkâr olunamazdı. Bütün servetini kendisine feda edecek, zavallı babasını aramak, bulmak için uzun bir seyahatin masrafına da katlanacaktı. Bu Anadolu seyahati, Mevrure için pek canlı bir vaatti. Behiç'i yalnız bunu düşündüğü için bile sevebilirdi, buna muktedir de, parası vardı, bütün Anadolu seyahatinde, her türlü vasıta eksikliğine rağmen, bir ecnebi gibi rahatça gezmek mümkündü. Hâlbuki Fahri? O... İmkân yok... Bazen bir günlük nafakasını bulamayan bu zavallı çocuktan, Behiç'in yapabileceği fedakârlıktan yarısı bile beklenemezdi. Mevrure, birdenbire Fahri'nin gözlerini hatırladı. Hiç sönmeyen bir pırıltı ile sıcak, işleyici ve derin bakan bu gözlerde samimiyetin bütün izleri vardı. Tertemiz, saf bir ruh, bu gözlerde kendisine bakılmasına müsaade ediyordu. Fakat neye, neye yarar? Yaşamak lazım, iyi yaşamak lazım, rahat yaşamak lazım... Mevrure için bu köşkteki refahı, vasıta bolluğunu bırakmak da güçtü. Artık hicretlerin, parasızlıkların, hastalıkların adı ve çirkin üzüntüleriyle titremeye razı değildi. İzdivaçta aradığı sükûnun birinci şartı da bu refahtan başka ne idi? (s. 134-135)

Nazmiye Hanımların evinde yaşanan ahlaki kötülüğün en belirgin maruz kalanları, bunda hem kendilerinin hem de Behiç başta olmak üzere ev ahalisinin payı olan, Salih ve Belma'dır. Babasını aramak için Nadir ile görüşen Mebrure, Salih'in bir felakete uğradığını haber alır; Belma'nın hali de kötüdür. İki kardeşin, iradeleri ile karşı koymadıkları için maruz kaldıkları kötülük, nitelikli ve düzeltilemez biçimde süregelenleşmekte, hâkimiyet kurmaktadır. Nadir'in sözleri, özellikle Belma'nın bu kötülüğe vaktiyle rıza göstermesini eleştiren yanı ile dikkate değerdir; sorumluluğu tam anlamıyla Salih ve Belma'ya yüklemese de Nadir'in nazarında bu maruz kalınan kötülüğün hak edilmiş bir tarafı da vardır. Bu düşüncesine karşın, kötülüğün karşısında bir tutum da sergiler. Salih'in delirmesi de Belma'nın hastalığı da insan iradesine dayanan ve ahlaki bir kötülükten doğan belirgin kötülük unsurlarıdır. Ancak Nadir, kötülüğün insan temelli olduğuna dair en fazla kabul gören düşünceden farklı olarak insan iradesini, kötülüğü tercih etmede veya engelleyememekte yetersiz bulur ki onun bu bakış açısı dikkate değerdir.

(Nadir) biraz nefes alarak genç kızın koluna girdi:

-İnelim, yürüyelim, fena haber başka: Dün siz gelmişsiniz. Pazar olduğu halde evde bulunamadım çünkü Cerrahpaşa'ya gittim ve elim bir işle meşgul oldum. Elim, pek elim... Mebrure Hanım, Salih çıldırdı!

-Ne diyorsunuz?

-Evet, evet... Dün tımarhaneye götürüldü, başında ben vardım, müthiş hikaye... Bunu görmemeliydim, canım sıkıldı, ben... Salih'i severdim... Bütün insanları sevdiğim gibi... Ah, görmeliydiniz...

-A... Vah vah... Tuhaf... Yazık...

-Dahası var, Belma'nın hali de fena... Kız derin bir yeise düştü, teselli edilemeyecek bir halde... Sizi mutlaka görmek istiyor, en büyük arzusu bu.

(...) (Mebrure:)

-Ben daha ziyade Belma'ya acıyorum.

-Eğer felaketlerimiz zaaflarımızın cezalarıysa Belma'ya acınmaz. Çünkü Behiç'e karşı gösterdiği saflık yahut adale, sinir ve kalp zaafı pek fazlaydı. Fakat irademiz elimizde değil... (s. 136)

Nadir ve Mebrure, Belma'nın isteği üzerine onu ziyaret ederler. Belma'nın niyeti Mebrure'yi Behiç'in sebep olabileceği ve onu maruz bırakabileceği bir kötülük karşısında uyarmak, zaaf göstermesine mani olmaktır. Bu yönüyle Belma, olası bir kötülük karşısında belirgin ve etken bir tutum sergiler; kendi maruz kaldığı kötülüğe iradesini kullanarak engel olamamış hatta rıza göstermiş olsa da aynı kötülüğe bir başkasının maruz kalmasını istememesi ve bu konuda çaba sarfetmesi onu kötülükle mücadele eden bir karaktere dönüştürür. Belma, kötülüğe maruz kalmış ve telafi edilemez kötücül etkiler ortaya çıkaran bu maruz kalmanın ardından bir ahlaki kötü tipinden tamamen farklı biçimde, kötülüğün süregelenliğine engel olmak için bir yol

bulmuştur. Belma, ahlaki kötülüğün içinde yer alsa da pek çok açıdan bir kurbanı da benzer; onun iradesini kötülük karşısında zaafa uğratan, aslını inkârı ve serbestliğine özendiği yeni yaşam tarzıdır. Belma'nın hayatındaki asıl kötücüllük bu iki fikirde, bu fikirlerin onu yönlendirdiği yaşam tarzı ile Behiç'e âşık olmasında ve ona inanmasındadır. Ancak Belma, Nevin veya Behiç gibi bilinçli, planlı ve iradi bir ahlaki kötülük faili de değildir. Belma, Mebrure ile konuşmaya karar verdiğinde kötücül sonuna rıza göstermiştir ve asıl niyetinin Mebrure'yi kötülükten korumak olduğunu da açıkça belirtir.

(Belma:)

-Geçsin, geçmesin Mebrureciğim... Artık beni düşünme, ben, bittim... Ben ölüyorum... Yalnız, yalnız seni düşünüyorum. (...) Evet... Seni, yalnız seni düşünüyorum. İki gün evvel haber... aldım, Siyret... Salih'e söylemiş. Behiç'le evleniyormuşsunuz. (...) Bilmezsin Mebrure... bu haber... Bu haber... Bizi... Beni ve Salih'i nasıl çığırımızdan çıkardı. Ah, dinle... İtiraz etme, iyi dinle, bugün seni bunun için çağırdım... Bak... Neye benzeteyim? Böcekli, kurtlu, yılanlı bir dereye düşüyorsun... Hiç, hiç farkında olmadan, kendini bir gün, bu pis, hastalıklı, cerahatli suyun dibinde bulacaksın. (...) Beni dinlemeye tenezzül edersen, emin ol ki zararlı çıkmayacaksın ve yemin ederim, yalnız seni düşünerek söylüyorum. Yalnız seni düşünerek buraya çağırdım. Yalnız seni düşünerek annemi komşuya, küçük kardeşimi mektebe gönderdim, evin yalnız kalmasını istedim. Çünkü sana birkaç senelik bir maziyi anlatacağım. (s. 154-155)

Belma, evvelce kötü olduğunu, ahlaki kötülüğün içinde yaşadığını ve Mebrure'ye kötülük etmek istediğini kabul ve itiraf eder. Daha önce de belirtildiği gibi Belma'da kötülüğü itiraf eden, kötülük karşısında da mücadeleci bir tavır takınmasına sebep olan bu değişim onun ahlaki kötülük tipi değil, kötülüğü irade eden, kötülüğe ortak olan ve kötülüğe maruz kalan bir karakter yapar. Belma, yalnız kötülüğünün değil, bu kötülüğün kaynağının da farkındadır. O, aslını ve geleneksel ahlakı, yaşamı reddetmiş ve bu sebeple kötülüğe sürüklenmiştir. Hâkim bakış açısının da yansıttığı bu görüşün, durumunu kabul eden örneği Belma'dır.

Her şey bitti... Düşündüğüm yalnız sensin. İlk tanıştığımız günlerde ben kıskanç ve fenaydım. Hatta sana kinim de vardı. Hatta bütün erkeklere senin aleyhinde de bulundum. Hatta herkesin içinde birden ayağa kalkarak senin yüzüne haykırmak, "ahmak" diye bağırarak istiyordum. Bilmem, hatırında mı? Bir oyun oynamıştık da ben senin için "mumya" demiştim. Hâlbuki sen bana "zarif kız" yazdın. O inceliğin bile beni kızdırdı. Beni kıskanmadığına çok öfkeleniyordum. O zamanlar pek asabiydim, ah bilmezsin, bilmezsin sonradan öyle bir uyanış uyandım ki, öyle bir uyanış uyandım ki... (...) Eskilerin "yapma" dedikleri, ihtiyarların "çirkin" buldukları, hocaların "günah" saydıkları ne varsa merakla ve zebkle yaptım. Bu arzuda bana kolaylık gösteren de Behiç'tir. (s. 156-157)

Belma'nın bundan sonra anlattıkları, esasen Behiç'in faili olduğu fakat Belma'nın da engel olmadığı, sonradan olamadığı nitelikli bir kötülüğü ifade eder.

Bahsedilen kötülük, Belma'nın hamile kalması ve Behiç'in bu haberi alır almaz bu çocuğu öldürme teşebbüsleri ile ilgilidir. Behiç'in, çocuğu doğumdan sonra diri diri gömerek öldürmesi ve bunu kendi menfaatlerini korumak için hak görmesi, vicdani bir tereddüt göstermemesi, canavarca hislerle insan öldürmektir ve Türk romanında başlangıçtan itibaren karşılaşılan en nitelikli kötülük unsurlarından bir tanesidir. Buna ek olarak insanın hatalarına dayanan ve bu sebeple doğal kötülük unsuru kabul edilemeyecek bir hastalık olarak frengi, tüm bunların gerçekleşmesi için gereken ortamı hazırlayan ahlaki kötülük örneği olan ilişki, söz konusu durumu ve olayı gayet kesin ve müstesna bir kötülük örneği haline getirir.

Belma'nın ilk naklettikleri, Behiç'teki, kendi çocuğunu öldürme fikri ve arzusunun, Belma'yı bu çocuğu aldirmaya ikna etmeye yönelik tavrın en baştan itibaren değişmeyen bir kötücül tip özelliği olarak varolduğunu gösterir. Belma da bu hamileliğin tehlikelerinin, yasak olduğunun farkındadır; bu anlamda hamile kalmayı kötülüğe maruz kalmak olarak değerlendirir ama bu kötülüğü bir kötülükle sonlandırmayı düşünmez; bir çözüm yolu bulmaya yönelir ve çocuğuna bağlanır. Behiç, babalıkla ve insanlıkla ilgili en ufak bir his taşımaksızın çocuğu aldirmak ve öldürmekle ilgili fikirlerini tabii bularak dile getirir. Ayrıca Behiç, tehlikeli yollarla Belma'nın çocuğu düşürmesini sağlamaya da çalışır ki bu, Belma'nın hayatı için de bir tehdit olduğu halde tehlikeyi umursamaz; dolayısıyla bu tavır da kötücüllüğü belirginleştirir. Belma'nın bu durumda, kendi hatası bulunsa da manen bir kötülüğe maruz kaldığı ve bu kötülüğün toplumsal baskı ve algı sebebiyle de nitelik kazandığı söylenebilir. Belma düşük yapmayı kabul etmez ve çocuk doğarsa Behiç'in kendisini ve çocuğu korumaya mecbur kalacağını düşünür; bu iyimser bir bakış açıdır oysa Belma'nın bu planı başarısız olur. Bu mesele, Belma'nın karşı çıktığı ilk kötülüktür ve Belma'nın asıl kötücül sonunu hazırlayan da bu karşı koyma olur.

(...) Ben de (...) bir sabah, bu evde, bu odada, bu karyolada bir şey öğrendim. Müthiş bir şey, alabildiğine müthiş: Gebeydim! (...) Gebe! Düşün bir kere, karnımda, hükümetin, muhitimin tanımadığı bir çocuk taşıyordum. O gün, ilk şüphayle Behiç'e koştum. Kâfir mahlûk sert parmaklarını karnımda gezdirerek hınzırca güldü: "Burada mı çocuk? Sıkıvereyim gitsin!" dedi. Ehemmiyet vermiyordu. "Biraz daha büyüsün, dünyasını görmeden onu çinko leğene düşürmenin yolu var." diyordu. Fakat evden işitecekler, anlayacaklar diye titriyordum. Bol elbise çarşaf yaptırıp, azar azar büyüyen şişkinliği belli etmemeye muvaffak oldum. Bir ay geçince Behiç'e yalvarıyordum: "Ne yapacağız?" Bana küçük bir kutu toz verdi: "Bunu iç, korkma." dedi. İtiraz ettim, hatta birinci defa olmak üzere bağırdım, bu cinayeti kendi elimle yapamayacağımı söyledim, dinlemedi. Eve gelince, yine bu odada düşündüm, düşündüm. Çocuk üç aylık vardı, kımıldıyordu. Onu ölmekle bir insan öldürmek arasında ne fark var? Hem de kanını kendi içime akıtarak, vücudunu kendi vücudumda

boğarak... Kabil değildi, hiç, hiç... Hâlbuki doğarsa, yaşarsa, babası bu çocuğu kurtarmaya, benimle evlenmeye de mecbur olacak, vaatlerini tutacaktı. (s. 158-159)

Belma, Behiç'in kötücül isteklerine karşı koyar ve çocuğu doğurur. Doğumdan sonrasının çok zor olacağına bilincinde olmasına rağmen fikrinden vazgeçmez. Ancak ahlaki kötülükten kaynak alan bir kötülükler silsilesi başlamıştır ve Belma'nın türlü tehlikeyi göze alarak doğurduğu çocuk hasta doğar ki bu hastalık hem Behiç'te hem de Belma'da varolan, Belma'nın haberdar olmadığı frengidir. Bu süreçte Belma'nın çeşitli biçimlerde kötülüğe maruz kaldığı söylenebilir ancak bu hadisenin asıl maruz kalan tarafı bebektir; doğması ve yaşaması babası tarafından istenmeyen bu bebek, yaşasa bile ölümüne sebep olacak bir hastalıkla doğarak belirgin bir kurban tipi oluşturur. Bu bebek, Behiç ile Belma'nın ahlaki kötülüklerinin yani insan eliyle gerçekleşen kötülüğün kurbanıdır ancak iradesinden bahsetmek mümkün olmadığına göre doğar doğmaz hastalık ve ölümle karşılaşması, hayatının babası tarafından sonlandırılması bir doğal kötülük yansıması olarak da değerlendirilebilir.

(...) Vücudumda başka bir vücut vardı. Bunu benden başka hiç kimse istemiyordu. Kanun onu tanımıyor, muhit bilmiyor, babası reddediyordu. Herkesin nefret edeceği bu insanı ben tek başıma büyütecektim, kolay mıydı ya? Kolay, güç, fikrimden dönmedim. Ne ilaç içtim, ne hain ebelere koştum, ne Behiç'in gürültülerine kulak astım, beş ay daha kendimde o maddi, manevi ağırlığı taşıyarak bekledim. (...) Herkesin gözünde günahkârdım, çocuğumu yaşatmaya hakkım yoktu, takatim yoktu, insanlar tarafından değil Allah tarafından da himaye edilmezdim. (s. 160)

(...) Behiç o gece, bir doktor arkadaşıyla geldi. İki gece kaldılar, bir de gizli ebe getirdiler. Behiç diyordu ki "Bu çocuk ölü doğacak!" Sebebini söylemiyordu. Üçüncü gece sabaha karşı Behiç'in ağzını kapayan sert parmakları arasında haykırmak istiyor, muvaffak olamıyor, çırpınıyordum. Gözlerimin arkasında, beynimin içinde, şimşek gibi uzun ve parlak çizgiler tutuşuyordu. Acı, ağrı, sızı, dehşet, dehşet! (...) Ne uzun, ne uzun sürdü... (...) Bayılmışım. Gözümü açınca, kendimi çok rahat buldum, anladım, sordum: "Sağ mı?" Üstüme eğilen Behiç, müteessir: "Sağ!" dedi. (...) Çocuk sağdı, bana gösterdiler. O saniyeyi sana anlatamam. Öyle bir bağırış bağırışım ki yanımdakiler korkarak kaçtılar. Çocuğumun eti yoktu. (...) Doktorun Behiç'e söylediği Fransızca kelimelerden birisinin manasını anlayarak bu zavallı çocuğun hastalığını öğrendim: Frengi. (s. 161) O günden sonra müthiş geceler geçirmiştik. Kanımı muayene ettirdim, şüphe kalmadı, ben de vardı. (s. 163)

Behiç, bundan hemen sonra Mebrure'nin tüm karşı koyma çabalarına karşın öz çocuğunu öldürür. Bu cinayet, bilinçli, istekli ve iradi bir kötülük unsurudur, eserde karşılaşılan kötülük unsurlarının da en niteliklisidir. İnsan öldürme, bir çocuğu hastalığa maruz bırakma ve sonrasında öldürme, bir insanı acı çektirerek, diri diri gömerek ve şahsi menfaat için, vicdansızca öldürme gibi pek çok derecelendirmenin ve adlandırmanın yapılabileceği bu kötülük unsuru aşağıdaki satırlarla anlatılır:

(...) –Sen o işi bana bırak, dedi. Canavarca arzusunu gözlerinden anladım, bağırardım, avazım çıktığı kadar bağırardım:

-*Sen delirdin! Çocuğun katili mi olacaksın? Allah'a inanmıyorsun, kanun tanıtmıyorsun, vicdanın da mı yok? Yüzüme dikkatli dikkatli baktı. Çalımını hiç değiştirmede. Kımıldamadan, yavaşça cevap verdi:*

-*Kararım kati diyorum. Bu iş hem bu gece bitecek. (...) (s. 164) Gündüzden yeri hazırladım: Bir küçük çukur... Üstüne toprağı atınca, iki dakikada boğulur gider, onun canından ne olacak? (s. 165)*

(...) Sesin geldiği tarafa doğru yürürken ayağıma bir şey vurdu. Hafif bir çığlık kopardım, yere eğildim. Behiç, toprağa yüzükoyun yatmış, kulağını dayamıştı. Beni gördü, kıpırdamadan: "Sus!" dedi.

Zaten bayılacak gibiydim, büyük bir ağacın gövdesine dayandım, birbirine vuran çenelerimin gürültüsü başımı uğuldatıyordu. Ne yapıyor diye ona baktım: Kulağını yerden hiç ayırmıyordu. Bilmem ne kadar öylece durdu (...)sonra bir sıçrayışta ayağa kalktı, hırıltıya benzeyen korkunç bir sesle fısıldadı: "Haydi yürü, her şey bitti. Artık sesi çıkmıyor." (s. 166)

Ait olduğu hayatı reddederek nitelikli kötülüklerin faili ve maruz kalanı olan Belma, bundan böyle kendisine Hatice diye hitap edilmesini ister. Ağırlaşan hastalığında son olarak, Mebrure'den milli ve dini değerlerine bağlı kalmasını, Behiç'in tuzağına yani ahlaki kötülüğe düşmemesini ister ve hem daha önce içinde bulunduğu ortamın hem de Behiç'in kötücüllüğünü, birinci elden tanık olduğu kötülüğü, Mebrure'yi korumak, artık kendisini daha fazla maruz bırakamayacak olan kötülüğün başkalarını etkilemesini engellemeye çalışarak anlatır.

Otur... otur... Bir dakika daha... Bir dakika... Dinle... Ben... Sana... Söylemek istiyorum ki... Behiç... Müthiş... müthiş adamdır: Yalancı, kalpsiz, hain, menfaatperest, zevkine düşkün bir... bir adam,, bir berbat adam... Mebrure... Ona, ötekilere... çünkü ötekiler de öyledir: Nevin de... Nazmiye de... Benim gibi hastadırlar. Hep fena adamlar, hep ahlaksızlar... Ah, sus... Ben neler bilirim, neler... Geçelim... Onlara hiç aldanma, hatta bana vaat et, artık köşke gitmeyeceksin, vaat et... Mebrure vallahi... Hep seni düşünüyorum... Hep... ve bütün temiz, namuslu, öz Türk kızlarını... (s. 171)

Belma Mebrure'ye tüm macerasını, Behiç'in kötücüllüğünü anlattıktan sonra, Mebrure'yi kendi maruz kaldığı kötülüğün aynısına maruz kalmaktan korumakla görevini yaptığını düşünerek intihar eder, ölür. Burada da aslında bir kötülük unsuru olan ölümün, kurtuluş olarak algılandığı, kötülüğü sonlandırmanın bir yolu olarak benimsendiği görülmektedir.

(Nadir:)

-*Haydi, Mebrure Hanım, son vazife, doktora... Koşunuz, caddede, köşede, eczane, doktor olmazsa eczacı... Kim olursa... Zehirlenen var deyiniz. Çabuk! (...) Tecrübesi malumatından fazla doktor, Nadir'i kolundan tutarak yavaşça geri çekti:*

- *Yetişir... Bitti... Bakınız çeneye...*

Alt çene aşağıya sarkarak bir iki defa sallandı ve sola doğru çarpılarak hareketsiz kaldı. (s. 177)

Belma, anlattıkları ile Mebrure'yi kötülüğe maruz kalmaktan kurtarır. Bir anlamda şerden hayır doğar. Hatta Nadir'e göre *Belma intiharıyla hepimize, hatta bütün memlekete hizmet etmiştir.* (s. 188) Behiç, Belma'nın bıraktığı mektup sayesinde

tutuklanır, cezalandırılır. Aslında ahlaki kötülük, ölümlere sebep olsa da sözgelimi Mebrure, ona teslim olmamış, *sözde kızlar* arasına katılmamış ve bunu tam da Behiç tarafından ikna edilmek üzereyken ahlaki kötülüğün faillerinden birinin geçirdiği değişim sonucu kendisini uyarması ile gerçekleştirmiştir. Romanın sonunda Mebrure, savaş sırasında kaybettiği babasını da bulur. Mebrure, Nadir ve Fahri tarafından temsil edilen millete ve dine bağlı, ahlaki kötülüğe düşmeyen ve ona rıza göstermeyenler, bir bakıma ideal gençliğin ilk temsilcileri iyiliği temsilen romanın kazananları, ahlaki kötülüğün faileri ise kötülüğü temsilen romanın kaybedenleri olur.

“Damga”, üstlenilen fakat gerçekleşmemiş ahlaki kötülüğün gönüllü kurbanının romanıdır. Romanın kahraman anlatıcısı, maruz kaldığı, faili olduğu, rıza gösterdiği kötülükler ile bu gönüllü kurbanın kendisidir.

“Damga”nın kahraman anlatıcısı, “Çalığışu”nun başkişisi Feride’ye benzer biçimde bir kayıpla karşımıza çıkar. Anlatıcının hayata dair ilk anısı ve ilk acısı anne ve onun ölümü ile bağlantılıdır. Ancak tıpkı Feride’de olduğu gibi bu ölümden duyulan acının romanın merkezine koyulabilecek gerçek ve nitelikli bir kötülük unsuru olduğunu söylemek güçtür. Anne, her iki kişide de hatırlanamayacak kadar silik izler bırakmıştır ki ölümün dışında bu annesizlik hissi de kötücül bir hali karşılamaktadır.

Çocukluğumun en eski hatırası bir ağustos şenliği gecesidir. (...) Bana öyle gelir ki ezel karanlığından o gece doğdum.

Annemi hiç tanımam. Öldüğü zamanı bilmiyorum. Fakat o zaman henüz sağlamış. O gece kendimi bir aralık, sarışın bir kadının kucığında görür gibi oluyorum. Belki annemdi. Belki de annesini tanımamış bir çocuk kalmamak için bu hatırayı icat ettim. (s. 5)

Romandaki olay örgüsünün ilk halkasını oluşturan annenin ölümü yarattığı manevi acının yanı sıra bir aile yıkımını da beraberinde getirmiştir ve bu haliyle doğurgan bir kötülük unsuru olarak kabul edilebilir. Bu ölümü takip eden bir başka ölüm, anlatıcının kardeşi Suad’ın ölümü ve konağın idaresinin bozulması ile ailenin içine düştüğü durum, ailenin diğer fertlerinin hali, hep annenin ölümü ile bağlantılı olarak sunulan kötülük unsurlarıdır.

Yine bir gün benden bir yaş küçük kızkardeşim Suad’ın minimini ölüsünü dokuma bir yatak çarşaftı içinde bu merdivenlerden indirmişlerdi. Nihayet konağımızın yandığı gece Kâmiyap kalfa beni kucığında kaçırırken b kapının dibinde dizleri üstüne düşmüştü. (s. 6)

Sonradan öğrendiğime göre annem idareli bir kadınmış. Onun ölümü, konağımızı pek bozmuş. Paşa babam, evinin işlerine hiç alaka göstermemiş. Rahmetli büyük ağabeyimiz müsrif ve çapkınmış. Kızkardeşlerimin hiçbir şeye akli ermezmiş... Annemin ölümünden sonra cahil lalalar, hırsız vekilharçlar eline düşmüşüz. (s. 7)

Anlatıcı, İffet, çocukluğunu diğer çocuklar gibi geçirmek, onlar gibi mektebe gitmek, onlar gibi yaşamak ister fakat paşa babası buna müsaade etmez. Bu hayattan ayrı kalmanın yarattığı ötekilik hissini bir kötülük unsuru olarak değerlendirmek mümkündür. Öte yandan İffet, Kâmiyap kalfa sayesinde, babasından gizli olarak bu hayata dâhil olur. Gizlice gittiği mektepte arkadaşlık ettiği Ömer, onun yaşama ve kötülüğe dair ilk gerçekçi algılarını oluşturmasında önemli bir paya sahiptir ve İffet'te oluşan bu algılar çoğunlukla kötücüdür. Özellikle, bilmeden ve istemeden Ömer'in kötülüğüne sebep olmak onun için vicdani bir azaba dönüşürken, Ömer'in hikâyesini öğrenmek de hem bu ailenin maruz kaldığı kötülükleri ifade etmesi bakımından hem de İffet'e verdiği manevi acı bakımından dikkate değerdir.

(...) Çocuklar, Ömer'i Hoca Efendi'ye müzevirlemişler; "İffet'i kandırıp köftelerini alıyor." demişler.

Hoca şiddetle yanımıza geldi. Ömer'i cılız omuzlarından tutarak havaya kaldırdı, yanağına iki kuvvetli şamar vurdu. Sonra köfteleri bana geri verdi. Ben de fena korkmuştum. Bir şey söylemeye cesaret edemedim. Fakat bu vaka gittikçe içime işliyordu. Ömer'in benim yüzümden haksız yere dayak yemesi yüreğime dert olmuştu.

(...) Bir zamanlar annesinin hırkasını giydiği için Ömer'le eğlendiğimi düşündükçe kendi kendimden utanıyordum.

Ömer'in bir ağabeyi varmış. Harbiye mektebinden subay çıkacak, onların elini tutacakmış. Kılıç kuşanmasına üç ay kala iftiraya uğramış, Fizan'a sürülmüş... (s. 13)

Bu hikâye İffet'in üzerinde büyük tesir yapar, İffet, özellikle Ömer'in maruz kaldığı kötülük sebebiyle acı çeker. Ömer'in ağabeyinin maruz bırakıldığı kötülüğün önüne geçmek için babası ile konuşur fakat bu konuşma İffet'in gizlice mahalle mektebine devam ettiğini ortaya çıkarır ve İffet, bir daha Ömer'i göremez.

Küçük Ömer'le arkadaşlığımız burada bitti. Birkaç defa ayağında büyük annesinin eski terlikleri, arkasında annesinin işlemeli hırkasıyla konağın etrafında dolaştığını, pencerelere baktığını gördüm. Sonra bilmem ne oldu, bir daha görünmedi. (s. 14)

Uzun yıllar mektebe gitmek yerine Mahmut Efendi'den ders alan İffet, bu kalender adamın terbiyesinden geçmekle onun temel hayat anlayışından da etkilenir. Kurgunun ilerlemesinde temel bir hareket noktası oluşturacak bu anlayış, Mahmut Efendi'nin ifadesiyle: " Evlatlarımın maktul olmalarını, katil olmalarına tercih ederim!" (s. 15) dir. Kötülük faili olmaktansa kötülüğe maruz kalmayı yeğlemek, dini sistemlerin de desteklediği bir düşüncedir ve bu düşünce İffet'in hayatını da derinden etkileyecektir. İffet'te bu düşünceyi destekleyen, bir olay, bir yaşanmışlık olarak dinlediği hikâyedir. Halasının Karamürsel'deki Damlacık çiftliğinde dinlediği ve çok etkilendiği bu hikâye, bir takım değişikliklerle fakat esası aynı kalmak suretiyle İffet'in hayatının da yönünü değiştirir. İffet'in, kötülüğe maruz kalmayı tercihi, denilebilir ki bu

iki hadisenin etkisiyledir. Kurgu içinde kurgu olarak sunulan ve kavuşamayan âşıkları anlatan bu klasik öykü hem İffet'in hayatındaki rolü hem de çok boyutlu bir kötülüğe maruz kalma halini barındırması açısından dikkate değerdir. Bu öykü birbirine sevdalı olan Ayşe ve İsmail'e aittir. İsmail, Yemen'e asker olarak gidip uzun yıllar dönmeyince Ayşe kötücül bir tip olan Gaffar Ağa ile evlendirilir. İsmail Yemen'den dönünce, bir akşam gizlice değirmende buluşan iki âşık, Gaffar Ağa'nın erken dönmesi ile yakalanma tehlikesi yaşarlar. İsmail, kendini değirmenden atarak Ayşe'nin bir kötülüğe maruz kalmasının veya ahlaki kötülükle itham edilmesinin önüne geçer. İsmail'in bu tavrı bir fedakârlık olarak kötülüğe tek başına maruz kalmayı seçmektir.

(...) İsmail: “Korkma Ayşe, ben öyle de öldüm böyle de... Senin namusunu kurtarırım. Kimsenin haberi olmaz!” demiş. Değirmenin yüksek taş oyuğundan kendini çaya atmış. Zavallının ölüsü bile meydana çıkmamış... Besbelli sevdiği kadının namusuna söz gelir diye, ölürken bataklıktaki sazlara sarılmış. (s. 17)

İsmail'in adanmışlık olarak açıklanabilecek, kendi varlığını bir başkası için feda eden bu tavrı, İffet için adeta kutsal bir davranış şeklini alır ve onda aşkın sonunun kötücül olacağına dair bir fikir gelişmesine de sebep olur.

Bu masal, bana aşkı; sevilen kadın için kendini feda etmek diye öğretti. (s. 18)

İffet genel olarak iyi özellikler taşımaktadır; meselelere yaklaşımında hayalperesttir. Bu özelliğini kendisinin de fark etmesi, halasının çiftliğinde geçirdiği yaza rastlar. Arkadaşı Celal ile konuşmalarında kötülüğü çözmek, ortadan kaldırmak noktasında farklılık gösterirler. Celal, kötülüğü kötülükle ortadan kaldırmayı savunurken İffet kötülüğü yok etmenin yolunu onun yerine iyiliği koymakta bulur. İffet'in yaklaşımı dini sistemlerin söylemleri ile bağdaşsa da bu etkinin derinleştirdiği bir kötülük-iyilik algısından bahsetmek zorlama olur.

Meşrutiyet'in ardından siyasi ve sosyal yapının değişmesi ile ailesinden gelen imkânları yitiren İffet, İstanbul'da, Cemal Kerim Bey'in yalısında bu ailenin çocuklarına öğretmenlik yapmaya başlar. Emir altında çalışmak, küstah tavırlarla karşılaşmak ona güç gelse ve bu tavırlar birer kötülük unsuru olsa da İffet, evin hanımı Vedia'ya âşık olur ve yalıdaki işine devam etmeye onun da ricasıyla karar verir. Aşağıdaki alıntılar İffet'in kötülüğe maruz kaldığına dair algısını ve Vedia'ya duyduğu aşk sebebiyle bu kötülüklerin süreğenliğine rıza göstermesini ifade etmesi bakımından dikkate değerdir.

Ben kim oluyorum? Aylıkla tutulmuş bir adam, efendisinin misafirine nasıl fena muamele eder? Nasıl isterse öyle çalıştırırlar... Hakları değil mi? (s. 42)

Peki, dedim, kalırım. Siz böyle söyledikten sonra zilletin, hakaretin ne ehemmiyeti olur? (s. 43)

İffet'in Vedia ile olan münasebetinde genel tavrı nihai kötülüğe inanma ve razı olma olarak özetlenebilir. Bu ilişkinin olası sonu İffet'e çocukken dinlediği Değirmen hikâyesini anımsatır. Bu ihtimal İffet'e kötücül görünmez. İffet'in bu fedakârane tavrı, kötülüğe razı olmayı da içermektedir.

Deniz kenarında daha ilk görüştüğümüz gece, bu değirmen masalını hatırlamıştım. Halimiz bu masala ne kadar benziyordu. Günler geçtikçe, bu düşünce bir "sabit fikir" inadiyla beynimde musallat oluyordu. Ümitsiz aşkımız için bundan iyi bir netice tahayyül edemiyordum. Zaten fedakârlık ihtiyacı çocukluktan beri benim kanımda idi. Beni bu kadar derinden derine sarsan bu aşk gönlüme sığmıyor, gün geçtikçe çılgın bir fedakârlık ihtiyacı şekline bürünüyordu. (s. 44)

Öte yandan Vedia ile İffet arasında başlayan aşk ilişkisi de genel algıya göre ahlaki kötülüğü temsil etmektedir. Buna rağmen Vedia'nın, evliliğinde kötülüğe maruz kaldığına dair algısı bu ilişkiyi hazırlayan, Vedia'da bir aşk ihtiyacı doğuran sebep olarak yansıtılmakta ve ikilinin aşkını belirgin bir ahlaki kötülük yansıması olarak yorumlamayı güçleştirmektedir.

Dört aydan beri birbirimizi sevdik. Vedia benim neremden hoşlanmıştı? Bunu sonradan yavaş yavaş anladım. Bu sakin, sessiz; hasta tavırlı kadın, görüldüğü gibi değildi. Mağrur ve hassas bir ruhu vardı. Cemil Kerim Bey ondan bir şey anlamamıştı. O da kocasını sevmiyordu. Fazla olarak, hürmeti de yoktu. Onu biraz boş bir gururla âmiyane kurnazlıklardan mürekkep kaba, sahte bir kukla gibi görüyordu. (s. 45)

Nihayet değirmen masalının sonu, kendini gerçekleştiren bir kehanet gibi İffet'in de başına gelir, İffet ve Vedia bir akşam yakalanma tehlikesi yaşarlar. Onun bütün kaygısı bu ilişkinin duyulması sonucunda Vedia'nın kötülüğe maruz kalmasıdır. Bunu engellemek için, yaratılışından getirdiğini ifade ettiği fedakârlık duygusu ile hareket eder ve ahlaki kötülük olarak değerlendirdiği, biraz da Vedia'nın ısrarlı tavırları ile mevcut boyuta ulaşan bu ilişkinin neticesini tek başına üstlenir ancak ilişkiyi itiraf etmez. Hırsızlık yapmak niyetinde olduğunu söyleyerek bir kötülük derecelendirmesi yapar; böylelikle hem Vedia'yı kurtarmış olur hem de daha kötü ve utanç verici bulduğu kötülüğün duyulmasını engeller.

-Gece hali bilinmez ki... Benim yüzümden sana bir fenalık gelirse ne yaparım?

Vedia, eliyle ağzını kapadı:

- Sus, dedi. Biliyorum... Hepsini düşündüm... Duyulursak, bir rezalet olursa, ben muhakkak ölürüm İffet! (s. 47)

-Seni ne kadar sevdiğimi bundan anla... Mamafih bu deliliği bir defa yaptık... Gelecek yaza kadar seni yalnız gündüzleri, çocukların yanında görürüm, olmaz mı?

-Nasıl istersen... Senin selametin, benim aşkımdan elbette pek çok ehemmiyetlidir.

Bu bir kereye mahsus deliliği hemen her hafta tekrar etmeye başladık.

(...)

Bir gece, yine bu küçük odada Vedia ile beraberdim. (...) Kollarımın içinde uyuşmuş gibi duran Vedia birdenbire silkindi:

-İşitiyor musun dedi, bahçede bir ayak sesi var. (s. 47-48)

(...)

- Git! Beni yalnız bırak, diye yalvarıyordum.

Biraz kendine gelmişti. Merdivenin basamağına oturdu.

-Sen ne olacaksın İffet? dedi.

- Ben kaçmaya çalışacağım... Olmazsa teslim olacağım...

-Nasıl olsa meydana çıkacağız...

-Hayır... Beni yalnız bulacaklar... Niçin, kimin için geldiğimi anlamayacaklar...

-İmkânı yok...

-Seni kurtarmak için ne olsa yapacağım. Adi bir hırsız olduğumu söyleyeceğim...

Hırsızlık için eve girdiğimi iddia edeceğim.

Bu söz hiç düşünülmeden, hemen hemen gayriihtiyarî dudaklarımdan çıkmıştı. Beynimin içi birdenbire aydınlandı. Aradığım çareyi bulmuştum; kendimi hırsızlıkla itham edecektim. Bu da bir kahramanlık değil miydi?

Sevinçten, heyecandan adeta ağlıyor Vedia'nın ellerini, yanaklarını öperek bu fedakârlığa razı olması için yalvarıyordum.

Vedia evvela isyan etti. Kendime sürmek istediğim lekeyi çok çirkin buldu.

Verdiğim kararın sükûnu içinde;

-Seviştığımızı duyarlarsa daha mı az hakir olacağım? dedim. İnsanın, ekmeğini yediği bir adamın karısını sevmesi, beş on parasını çalmasından acaba daha az mı çirkindir? (s. 50)

İffet, hırsızlık yapmak niyetiyle aslında Vedia ile buluştukları odaya girdiğini söyler ve tevkif edilir. Bu tevkifin ardından aldığı ceza, aslında işlemediği bir suçun cezasıdır ve bu bakımdan kötülüğe maruz kalmak olarak yorumlanabilir. Ancak İrfan, daha kötücül bulunduğu bir davranışı gizlemek adına bu kötülüğe maruz kalmayı tercih etmiştir. Arkadaşı Celal, kefaleti ödeyerek İffet'in serbest kalmasını sağlar ancak bu İffet'in kötülüğe maruz kalışını sonlandırmaz hatta denilebilir ki İffet'in kötülüğe asıl maruz kalışı bu vakitten sonra başlar. Aslında işlemediği hırsızlık, artık onun damgasıdır ve bu damga tüm yaşamını olumsuz etkileyerek süregelen bir kötülük unsuruna dönüşür. İffet ve Vedia'nın aşkı bir ahlaki kötülük olarak kabul edilse bile İffet'in gönüllü olarak gerçekleştirdiği ve aslında toplumsal algıda uzun süreli bir kötücül algıyı beraberinde getiren fedakârlığı, onu gönüllü bir kurban tipine yaklaştırır. Celal de İffet'in hırsızlık yapmadığından, yalan söylediğinden emindir ve bu yalanın İffet'in bütün hayatını etkileyecek bir kötülük unsuru olduğunu düşünür, diğer yandan da İffet ve Vedia arasındaki aşkı ve bu aşkın sonundaki kötülüğü sezdiği halde arkadaşını uyarmadığı için pişmanlık duyar. İrfan'ın fedakârlık olarak gördüğü davranışı, Celal'e göre bile bile kötülüğe maruz kalmaktır ve İffet'in gururla ödediği bedel ona göre lüzumsuzdur. Bu noktada İffet'in romantik tavrı karşısında Celal'in düşüncesinin daha gerçekçi olduğunu söylemek ve bu durumu kötülüğün algısal farklılığı olarak yorumlamak mümkündür.

Çok budalalık ettin İffet... Kendini göz göre göre ateşe attın. Ben zaten vakayı işitir işitmez anlar gibi olmuştum... Dün hâkimi gördüm, ifadeni okudum. Fikrim daha kuvvetlendi. Dünyada hiçbir hırsız bu kadar kendini itham etmez. Sonra seni görünce zerre kadar şüphem varsa o da gitti. Saf bir çocuk olduğunu bilirdim. Fakat bu derecesini aklıma getirmezdin.

(...)

O kadını sevdiğini zaten anlamıştım... İsmi ağzına almaktan çekiniyordun. Birkaç kere seninle açık konuşmak, tehlikeli bir oyun oynadığını anlatmak istedim. Dilim varmadı.(...)

Celal, kesik ve acı bir gülüşle:

-Ah, biçare çocuk, dedi. Bunlar öyle genç hareketlerdir ki insanı daima yarı yolda bırakır. Kendini iyi yokla İffet... Biraz evvel zehir gibi acıydın... Yüzüme bakmaktan çekiniyordun... Şimdi ise, kalbin rikkat ve muhabbetle dolup taşıyor. Sebebini anladın mı? Sırrını bildiğime, fedakârlığını anladığıma kanaat ettin de ondan... Bir gün gelecek ki ne benim seni anlamam ne hatta onun aşkı seni teselliye kâfi gelmeyecek. Bu işi düzeltmek için bir çare bulalım. Sen, cemiyete karşı isyan halinde yaşayabilecek insanlardan değilsin. (s. 52-53)

(...) İstikbalin, bugün bu muhakemenin vereceği karara bağlıdır. Bugün sana kızgın bir damga vurulacak; halk artık seni bir gece hırsız diye tanyacak. (s. 54)

İffet, cezasını doldurur ancak hırsızlık damgası onun için süregelen bir kötülük halini alır. Sosyal ortam, onu bir kötülük fili olarak algılar ve onda tekrar edecek kötülüğün potansiyelini görür. Kötülük, kavram olarak, çoğunlukla bir kez gerçekleşirse devam edeceğine dair bir fikir ile genişletilir ancak burada İffet'in işlediğine dair bizzat bilgi yaydığı kötülük zaten gerçek bir kötülük unsurunu karşılamamaktadır. Psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bu kötülük algısını pek umursamayan, bu sebeple maruz kaldığı kötülüğü fazla ciddiye almayan İffet için asıl kötülük, bu fedakârlığı uğruna yaptığı kişinin onu unutmaması, kaybolup gitmesi ve bu fedakârlığı bir saçmalaktan ibaret bırakmasıdır. Adanmışlık duygusu ile hareket ederek, kötülüğe maruz kalmaya ve işlemediği bir suçun cezasını çekmeye, sevdiği kadının onuru için razı olan ve bu davranışın sonuçlarını, sırf bu sebeple kötülüğe maruz kalmak olarak değerlendirmeyen İffet, gerçeği bilen kişinin, sevdiği kadının onu unutmamasını bir kötülüğe maruz kalma hali olarak değerlendirir zira bu unutuşun ardından, yaşamakta olduğu sosyal baskı da onun için gerçek bir kötülük unsuruna dönüşecektir.

Adi bir hırsızlık için altı ay hapis yatmış bir adamın adliye memuru olması, başkalarına ceza vermesi ne gülünç şeydi. Bir iş de tutamayacaktım. Artık bana kim, niye emniyet ederdi? Yüzümdeki damga ile kimden bir iş istemeye hakkım vardı? Acaba Celal haklı mıydı? Değirmen masalındaki İsmail'i taklit etmek fena mı olmuştu? (...) Bu fedakârlığı bir aşk için yapmıştım. Bu aşk benim sadece mazeretim değil aynı zamanda kuvvetimdi de... Uğruna kendimi feda ettiğim şeyin, bir vehim gibi silinip gittiğini görürsem nasıl tahammül edecektim? (s. 64)

İffet, cezası bittikten sonra insanların kendileri ile ilgili algı ve çekincelerinden rahatsızlık duyar. Ona göre daha kötücül olan, yaptığından utanan bir zavallı gibi

görünmektir. Bu fikri ile İffet, insanların ona acımalarını, kötülüğe maruz kalmak olarak kabul etmektedir. Öte yandan aslında yapmadığı ama yaptığını söylediği hırsızlığı doğal bulan, bir insanın, gerçekleştirdiği bilinen kötücül bir eylemden utanç duymayan tavrı İffet için bir başka kötücül durumu karşılamaktadır. İffet'in, ağabeyi ve eşinin ailesi ile olan münasebetinde bu kötülük algısı belirginleşir. Aşağıdaki alıntı, bu algıyı doğrudan açıklaması bakımından dikkate değerdir.

Yengem beni hiçbir şey olmamış gibi karşıladı. Babası her zamanki bön neşesi, laubali edasıyla:

-Ele geçirdik ya vefasız çapkını, kulaklarından asalım! diye şaka etti. Heyecanlı bir dakikamdı. Ben de gülerek:

-Hapisten sonra bir de darağacı fazla olmaz mı? diye cevap verdim.

Yengem kızardı. Babası:

-Amm yaptın ha!.. Amma yaptın ha!.. diye kollarını salladı.

Bu sözleri söylemek için fırsat bulduğuma memnundum. Düşkünlüğümü açık açık söyleyen bir yüz­süz gibi görünmek, halinden utanan bir biçare olmaktan daha iyiydi. (s. 67)

Ağabeyi ve ailesi İffet'i ağırlasa ve suçu ile ilgili bir imada bulunmasa bile ondan kuşkulandır ki İffet için asıl kötücül olan budur. İffet'in taşıdığı hırsızlık damgası, süreğen bir kötülük halinde onu kötülüğe maruz bırakmaya devam eder.

(...) Merdivenlerde süratli bir ayak sesi işittim. Birisi adeta koşa koşa odama geliyordu. Aynı telaşla kapı vuruldu. "Buyurun!" dedim. Gelen yengemdi. Halinde biraz şaşkınlık vardı:

-Affedersiniz İffet Bey, dedi. Sizi rahatsız ettim. Dolapta Nezih'in oyuncakları vardı da... Yarın belki geç kalkarsınız.

Bir oyuncak dolabı olmak için çok fazla mükellef olan aynalı dolabı açtı. Bana göstermemeye çalışarak oyuncakları alıyordu. Fakat telaş ile bunlardan birini yere düşürdü. Belli etmede göz ucuyla baktım. Nezih'in acele ile odamdan kaçırılırken yere düşen oyuncuğı bereket versin kırılacak cinsten değildi. Bir inci gerdanlıktı... (s. 69)

Yaşadığı dönem yalnız İffet için değil memleket için de kötü bir dönemdir. Burada ülkenin içinde bulunduğu durumun sebepleri ve siyasi kötülük unsurları ile bir arka plan oluşturulmuştur. İffet'in, maruz kaldığı kötülüğü atlatamamasının, normal bir yaşama geçememesinin sebeplerinden biri de devrin sosyal ve siyasi şartlarının herhangi bir insana olağan bir hayat kurma fırsatı vermiyor olmasına bağlıdır. Fazla olarak İffet, hırsızlık damgası da taşımakta, bu da onun bir iş bulma, bir hayat kurma çabalarını sonuçsuz bırakarak kötülüğün süreğenliğini inşa etmektedir.

Ben hapisten çıkalı iki ay olmuştu. Celal kendi işlerini yüzüstü bırakıyor, bana iş bulmak için oradan oraya koşuyordu. İstanbul'un fena bir zamanıydı. Birçok cesur, işgüzar, temiz adamlar aç kalıyordu. Değil ki benim gibi himayesiz, korkak, fazla olarak damgalı bir genç...

Arkadaşım bana daima cesaret vermeye çalıştığı halde, bazen ümitsizliğini gizleyemiyor:

-Ne buhranlı zaman... "Yer demir, gök bakır!" diye şikâyet ediyordu.

O zavallı da sıkıntı içinde idi. İşleri iyi gitmiyordu. Celal, çocukluğundan beri azgın bir ihtilâlcı idi. Fakat üç yüz yirmi dört meşrutiyeti onu memnun etmemişti. Zaten o, hiçbir devir ile uzlaşamayacak bir adamdı. İnsanlar için, memleket için hiçbir zaman mümkün olmayacak uzun emelleri vardı. Ekseri ideal adamlar gibi, iyinin fenadan, güzelin çirkinden ayrılmayacağını, dünyanın böyle kurulduğunu zihnine aldirmiyordu. Böyle adamlar, hiçbir devirde muvaffak olamazlar. Arkadaşım kimseden yardım görmüyor, bin güçlkle ancak ailesini geçindirebiliyordu. (s. 74)

İffet, çalışmak için bir ticarethaneye başvurur ve başından geçenleri de anlatır. Ticarethanenin sahibi, Rum Aristidi Efendi, İffet'in macerasını öğrendikten sonra ondan ahlaki olmayan amaçları için istifade etmek ister. Aristidi Efendi bu yönü ile ahlaki kötülüğü simgeler; onun haksız kazanç arzusu bir parça da devrin kötülükleri ile ilişkilidir. İffet, Aristidi Efendi'nin bu talebi ile psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalır ancak kendisinde bu talebe itiraz etme hakkı görmez, bu algıyı, işlediği bilinen suçun doğal bir neticesi kabul eder.

Vazifem, bilhassa gümrükten eşya kaçırmak olacaktı. Bunun için, gümrükçülerle anlaşacaktım. Aristidi Efendi, çürük malları sürmek, sigortalı eşyayı vapur veya trende imha usullerinden ve daha birçok hilelerden bahsediyor:

-Gençsin oğlum ama gözünü açarsan çabuk öğrenirsin... Becerebilirsen bol komisyon alır, iyi para kazanırsın, diyordu.

Bunları hiç sıkılmadan, beni incitebileceğini düşünmeden söylüyordu. Tıpkı bir meslektaşla konuşuyor gibi... Hakkı yok muydu? Sefil bir hırsızlık için altı ay hapis yatmış bir adamın nesinden çekinecekti?

Hakikati şimdi anlamaya başlıyordum. Dürüst bir genç beklerken karşısında top bir hırsız bulmak Aristidi Efendi'nin keyfine gitmişti.

İsyana kendimde ne hak ne de cesaret buldum. Hatta bu işi kabul edemeyeceğimi bile söyleyemedim.(...) (s. 77)

İffet'in maruz kaldığı süreğen kötülüğün bir başka delili, ahlaki kötülüğe alet olmadan çalışacağı bir iş bulamaması dolayısıyla geçim sıkıntısı yaşamaması ve başkalarının yardımları ile ayakta durabilmesidir.

Yaz bitiyordu. Hâlâ iş bulamamıştım. Kâh odamda saatlerce uzanıp yatıyor kâh تنها yerlerde tek başıma dolaşıyordum. Sefaletim son haddini bulmuştu. Ara sıra Karamürsellî halamla Muzaffer'in hediye kabilinden küçük yardımları olmasa açlıktan ölecektim. Halimi kimseye söyleyemiyordum. Celal bile bazı günler aç kaldığımı bilmiyordu. (s. 80)

Celal, arkadaşı İffet'i yalnız bırakmaz; ona iş bulur, kendi yaşamını sürdürmesini sağlar. Tüm davranışları ile Celal, İffet'e hem manen hem de maddeten iyilik eder. İffet'in başına gelenlerden sonra Celal, her koşulda, İffet'in maruz kaldığı kötülüğü ortadan kaldırmaya yönelik bir tavır sergiler hatta kötülüğü ortadan kaldırmak için İffet'ten daha fazla çabalar. Bütün bunlar için Celal'e müteşekkir olan İffet, giderek bozulmakta olduğunu söylediği ahlakının da düzeldiğini belirtir. İffet'in kötülüğe maruz kalmış olmasının, kötülük faili olmasını gerektirecek bir seyir izlemesine engel olan, böylelikle kötülüğün doğurganlığını ve süreğenliğini engelleyen de Celal'dir ve bu yönü

ile Celal, sıradan bir iyi tip olmanın ötesinde kötülüğü engelleyen, durduran davranışları ile nitelikli bir iyiliği simgeler. Psikolojik olarak kötülüğe maruz kalmış veya gönüllü olarak gerçekte işlenmemiş bir suç, iki kişinin dâhil olduğu bir hatanın bedeli olarak tek başına kabullenen ve cezasını çekmesine rağmen sonrasında maruz kaldığı sosyal baskı ile hayatının olağan akışı engellenen bir insanın, etkisinden kurtulamadığı bir kötülüğün devamında hayati gereksinimlerini de karşılamak ihtiyacıyla kötülüğe meyilli hale gelmesi, geçirdiği psikolojik sürecin, buhranın, mücadelenin neticesinde olağan karşılanabilir ve İffet'te başlayan değişim alametleri onun gerçek, planlı, iradi bir kötülük faili olduğu anlamına gelmez. Bu noktada Sami Belig Bey'in söylediklerine yakın bir durum söz konusudur, mecbur kalınarak işlenen veya işlendiği söylenen bir kötülük, süreğen bir hal aldıkça kaçınılmaz olarak kişinin de kötülük faili olmasının yolunu açmaktadır. Bütün bunların altında yatan temel sebep olarak İffet'in bir adanmışlık duygusu ile yaptığı fedakârlık, İffet'in algısında artık bir aşk göstergesi olmaktan çıkar ve bir namus borcuna, deyim yerindeyse bir göreve dönüşür. Yaptığı fedakârlığın karşılığında sevdiği kadının aşkının devamını alamayan İffet, bir görevi yerine getirdiği bilinci ile maruz kaldığı kötülüklerden pişmanlık duymaktan uzaktır. Diğer yandan, silineceğini ümit ediyor olmasına, yani iyiliğin galip geleceğini düşünüyor olmasına rağmen bir *damgası* olduğu halde bir işe kabul edilmiş olmak, ona göre bir lütuftur ve bu sebeple emeğinin sömürülmesine yani esasen bir kötülüğe maruz kalmaya da ses etmez, bu durumu kabullenir. İffet'in bu tavrında maruz kaldığı kötülüğün süreğenliğini ve insanların algılarını doğal karşılayan, kötülüğü kabullenen izler bulmak da mümkündür.

(...) *Ben,*

-Bana pek büyük iyilik ettin. Sade açıklıktan değil, vicdan azabından da kurtardın, dedim. (...) Hakikati neye saklamalı? Benim yüz karam var. Onun için herkese karşı boynum eğri. Bazı kendime ait olmayan işleri de yüklüyorlar. Memnuniyetle kabul ediyorum. Söyledim ya, çalışmak benim için zaten bir ihtiyaç halinde... Ne dersin Celal, bu küçük işle adeta iftihar ediyorum. "Herkesle çalışıyorum. Demek ben de bir insanım!" diye seviniyorum. Damgam günden güne siliniyor. Galiba senin tahminlerin doğru çıkacak Celal... Zaman bu yarayı kapayacak. Ben de herkes gibi olacağım. (...) Bir şeye daha seviniyorum. Ahlakım bozulmaya başlamıştı. Bedbaht, acı bir adam oluyordum. Hâlbuki yavaş yavaş neşem yerine gelmeye başladı. Hâsılı çok mesudum. Söyledim ya...

Celal gülümseyerek yüzüme bakıyor, bir şey söylemek istiyordu. Nihayet dayanamadı:

-Sana bir şey soracağım, dedi, kalbin ne halde? Hâlâ onu seviyor musun?

-Tabii...

-Pek yavaş söylüyorsun.

-Onu hâlâ seviyorum. Fakat eskisi gibi olduğunu söylersem yalan olur...

-Yaptığın fedakârlık için pişman oluyor musun?

-O, bir namus borcuydu. Mutlaka ödemek lazımdı. Her namuslu adam, benim gibi hareket ederdi. Pişman olmaya mahal yok... Yalnız o vakit, onun için kendimi ateşe atmakta acı bir lezzet bulmuştum. Bugün o mevcut değil... (s. 86-87)

Celal'in bulduğu işte çalışmaya başlayan ve hayatı bir süreliğine düzene giren İffet'in rahatı ve mutluluğu uzun sürmez, çalıştığı gazete, Hukuk-i Millet, iflasa sürüklenir. Böylelikle işsiz kalan İffet, yeniden bir kötülüğe maruz kalmış olur fakat bu defaki yalnız onun şahsını ilgilendiren bir kötülük değildir. Öte yandan işsiz kalmanın ötesinde İffet için psikolojik acı veren bir kötülük unsuru olarak, Sami Beliş Bey'in kendisinden gazeteyi kurtarmak için Muzaffer Baki Bey'e şantaj yapmasını istemesinden bahsetmek gerekir. Bu durumda iki taraflı bir kötülükten bahsedilebilir. Sami Beliş Bey'in başvurduğu yol, şantaj, ahlaki değildir ve açık bir kötülük unsurudur. Ancak kötülüğün nitelikli hale gelmesinde genel yaklaşım olarak niyetin belirleyici olduğu genel algısından hareketle, Sami Beliş Bey'in gazeteyi kurtarmak için bu şantaja mecbur kalması hatta şantaj yapılacak kişinin kötücül özellikler taşıması, Sami Beliş Bey'i ve onun davranışını gerekçelendirir. Zaten Sami Beliş Bey de kötülüğe mecbur kaldığını açıkça ifade eder. Şantaj fikri, bir kötülüğün karşılığı ve kötülükten kurtulmanın yolu olarak yansıtılmış, kötülüğü kötülük ile ortadan kaldırmak hak görülmüştür. Bu durumda Sami Beliş Bey'in nitelikli bir kötülük faili olarak değerlendirilmesi tam anlamıyla mümkün görünmemektedir.

Evet, şantaj yapmayı düşünüyorum. Şantaj pis bir şeydir ama ne yaparsın, mecbur kaldık. Hayırlı neticelere varmak için bazı böyle pis yollardan da yürümek mecburiyeti vardır. Dediğim gibi ya dükkânı kapayacağız ya da bu haltı yiyeceğiz. İki, bir yok... Şimdi beni iyi dinle İffet, "Muzaffer Baki Nakliyat Şirketi"ni bilirsin. Muzaffer Baki, karagöz göstermeliği kabilinden pis bir heriftir. Asıl iş üç beş Rum'la Yahudi'nin elindedir. Bu şirket aptal hükümetin gözü önünde bin türlü pislik yapıyor. Elimde birçok vesikalar var. Hem şirkete hem hükümete dehşetli bir darbe indirmeye hazırlanıyorum. Aklıma şantaj yapmak geldi. Gazetenin istikbalini garantiye almak için bundan başka yol yok. Gelgelelim şantajın tatbik şekline... Allah belasını versin, ben bu işin acemisiyim. Bir şey düşündüm, bakalım ne dersin? (s. 88)

Sami Beliş Bey'in fikirlerinde ve söylediklerinde asıl kötücül olan, bu şantajı İffet'e yaptırmak istemesidir ki bu istek İffet'i isyan ettirir. İffet için işsiz kalmaktan daha kötücül olan kendisinin bu ahlaki olmayan işler için uygun görülmüş olmasıdır. Sami Beliş Bey ise, esasen, İffet'i böylesi bir bakışla kötücül bir adam olarak değerlendiren bir adamdan ziyade içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak için her yolu deneyen bir adam olarak sunulmaktadır.

Sami Beliş Bey, yumruklarını kapayıp açarak topuklarıyla tahtalara vurarak odanın içinde dolaşıyor, düşünüyordu. Nihayet önümde durdu, iri ellerini omuzlarıma koyarak:

-Bu işte senden yardım bekliyorum oğlum, dedi. Bugün Muzaffet Baki Bey'i gör. Elimdeki vesikalari satacağımı, bundan sonra da şirketi rahat bırakacağımı anlat. Ancak bir şartım var; para aldığıma dair kâğıt falan veremem. Bu heriflerin bin türlü dalaveresi vardır. Bu defa da mukabil şantajla benim gagamı büsbütün kapamaya kalkarlar, anlıyorsun ya... Hâsılı bu işi senin tecrübene bırakıyorum. Adamlarımın içinde en ehil seni buldum.

Bu son söz beni isyan ettirdi. Sert bir hareketle ayağa kalktım:

-Bu itimadınız için size teşekkür edemeyeceğim Beyefendi, dedim. "Hırsızlık etti, hapse girip çıktı, namussuzluğun ve zilletin yolunu öğrendi" diye mi beni bu vazifeye ehil görüyorsunuz?

Sami Belîğ Bey şaşkın şaşkın yüzüme bakıyordu:

-Kızma İffet, dedi. Ne söylediğimi, ne halt ettiğimi kendim de biliyor muyum? Seni hakikaten dürüst adam gördüm. Efendi adam gördüm. Ama dürüst adama, efendi adama karşı bu halt edilir mi dersin o da diğer bir bahis. Kızma İffet, otur şuraya... Doğru yolda yürümek çok güç oğlum... Şimdiye kadar düşündüğümü söylemekten çekinmedim. Ne tehdide kulak astım ne vaitlere metelik verdim... Fakat olmadı... Doğru yol beni bir çıkmaza soktu. Vaziyeti anlıyor musun? Yoluma devam için bu çıkmazdan kurtulmak lazım. Bir sağdan geri hareketi yapıyorum... Sağa, sola biraz döneceğim ama bu yine maksadım yoluna gitmek için... Mamafih, "insan, kuyuya düşer gibi paldır küldür yuvarlanmaz. Böyle gafil mantıklarla kendini aldata aldata, alıştıra alıştıra namussuz olur" dersin o da başka bahis... (s. 89)

Sami Belîğ Bey, şantajı İffet'e değil bir başkasına yaptırır fakat gazetenin kapanmasına engel olamaz. Gazetenin kapanmasının ardından İffet, bir arkadaşı aracılığıyla Telgraf adlı bir başka gazetede iş bulur. Ancak bu sefer de Selamet-i Milliye gazetesinin, İffet'in hırsızlık yaptığını ve eski bir hafiyenin oğlu olduğunu söyleyerek gazeteye hücum etmesi onu bir kez daha kötülüğe maruz bırakır. Bu durumda İffet için artık kötülüğün kesin olarak süregelenliğinden bahsetmek mümkündür. Selamet-i Milliye'nin söz konusu yazıyı yazan çalışanı, İffet hakkındaki ifadeleri tamamen kötücül bir amaçla ve bilinçli olarak, amacına hizmet edecek bir üslupta dile getirmiştir ve bu yönüyle bir kötülük failidir. İffet, çalışma arkadaşlarının gazeteyi dava etme önerilerine karşın şikâyetçi olmaz; maruz kaldığı kötülüğe rıza gösterir ve işten ayrılır. Böylelikle İffet, kötülükle mücadele etmeyen, kötülüğün etkilerine maruz kalmaya razı olan edilgen tavrını tekrar eder. İffet'in kötülüğü ortadan kaldırmak için bulabildiği tek yol kendini öldürmektir ki buna da cesaret edemez.

(...)

-Bugün Selamet-i Milliye'yi okumadın mı? (...) O halde hiç okuma İffet.

Kalbim şiddetle çarpmaya başlamıştı:

-Bana dair bir şey mi var? dedim.

Sezai Efendi meyus bir hiddetle:

-Sade sana değil, hepimize İffet, dedi. Fakat sana hücumu hayli ağır. Rüşuhu Bey için artık söyleyecek lakırdısı kalmadı... Şimdi bize çatıyor.

Masanın üzerinde gazeteler arasında "Selamet-i Milliye"yi bulup çıkardım. Vücutum baştanbaşa titreyerek okumaya başladım. Serlevha "Eşkiya yatağının mahiyeti" idi. Makale şöyle başlıyordu:

“Telgraf” ismindeki eşkiya yatağının mahiyetini karilerimize tanıtmak artık vacip oldu. Hayatı baştanbaşa şenaat ve habasetle dolu olan Rüşuhi, erbab-ı namus için şehrin göbeğinde “Telgraf” isminde bir eşkiya yatağı meydana getirmiş, bizim gibi alnı açık, kalbi pâk, mazisi temiz fedakâran-ı milletin enzar-ı nâstan düşürmek için sahte tasniine kadar varmıştır. Bu köpeğin rüfeka-yı habasetini bugün enzar-ı nâsta teşhir edeceğim. “Telgraf” paçavrasının nasıl bir eşkiya yatağı olduğunu takdir etmeyi muhterem karilerin irfan ve vicdanına bırakıyorum.”

“Selamet-i Milliye” sahibi, “Telgraf” muharrirlerinden her birini başka türlü lekeliyordu. Makalenin sonlarına doğru beni de yazmıştı. Aynen şunları söylüyordu:

“Bunların arasında bir de hapiste yatmış sicilli hırsız vardır. Bu adam, devr-i menhus-ı zailin en melun hafiyelerinden birinin oğludur. ‘Akıbet gûzkâde gürk şevved’ fetvasınca pek genç yaşta hırsızlığa teşebbüs etmiş, velinimeti olan bir şahsın evine zorla tecaviüz ederek çoluk çocuğunu silahla tehdit ve kasasını şikest etmiştir. Rüşuhi domuzunun diğer rüfeka-yı habaseti gibi, bu hırsıza isnat ettiğim şeyleri de bugün ve yarın huzur-i Rabbülâleminde ispata kadirim. (s. 92)

Rüşuhi Bey matbaadan ayrılmama çok teessüf etti. İşlenmiş sekiz on günlük paramı verdiler. Kitaplarımı topladım. Arkadaşlarıma veda etmeye cesaret bulamayarak matbaadan çıktım.

Biraz cesareten nasibim olsaydı, bu vakadan sonra mutlaka kendimi öldürürdüm. (s. 93)

İffet’in gazetede çalışmasıyla nispeten düzene giren ve kötülükten uzaklaşan hayatı Selamet-i Milliye gazetesinde çıkan haber sebebiyle işten ayrılması neticesinde eskiye döner; kötülük İffet’in hayatında tekrar hâkimiyetini kurar. İffet, bu sefer hem fiziksel hem de psikolojik acı veren kötülüklerle maruz kalır. Bu dönemde İffet, maruz kaldığı kötülükten yalnız kendisini mesul tutan yaklaşımını bırakarak, tüm insanların kötülüğüne inanır ve kendi kötülüğünden tüm insanların, tüm dünyanın sorumlu olduğunu düşünmeye başlar. Önceleri adanmışlık düzeyindeki bir fedakârlık arzusu ile maruz kaldığı kötülükleri haklı bulan ve şikâyetçi olmayan İffet, zamanla bu duygulardan uzaklaşır. Bu son döneminde İffet kötülük karşısında hâlâ edilgen bir tavır sergilemekle, kötülüğü yenmek için bir mücadele azmi göstermemekle birlikte bir isyan duygusuna kapılır.

Sinirlerim büsbütün bozulmuştu. Vehham, hasta, bedbaht bir adam olmuştum. Evvelle felaketimden yalnız kendimi mesul tutuyordum. Şimdi bütün insanlara gazez olmuştum. Dünyada tek bir temiz insan kalmadığına inanmaya başlıyordum. Kalabalık caddelerden akıp giden insan kabileleri bana haydut sürüleri gibi görünüyordu. Sanıyordum ki bütün şehir ahalisi bana gadretmek için birleşmişler. (s. 94)

İffet, geçirdiği bu zor dönemde kötülüğe maruz kalmanın karşılığı ve kötülükle mücadele etmenin yolu olarak kötü bir insan olmayı dener, kendi kendine, kötülük etmenin hakkı olduğunu telkin eder ancak kötülüğü gerçekleştirmez, kötü bir insan olamaz. Olamaz zira kötülüğün içinde olmadığını düşünür. Bu yönü ile İffet, kötülüğü yaşam koşullarının etkisine değil yaratılışa bağlayan yüzeysel bir anlayışa sahiptir.

Niçin itiraf etmeyeyim? Hayatımın bu devresinde fena adam olmaya da çalıştım. "Mademki haksız yere ceza gördüm, damgalandım, mademki cemiyet kanunu beni fena tanıyor o halde fena adamlar gibi hareket etmeye hak kazandım." diye muhakemeler yapıyordum. Kaç kere, içim bir ölüm isyanıyla dolu, karanlık sokaklarda dolaştım. Kaç defa Unkaparı civarındaki koltuk meyhanelerinde Karabet ile hırsız arkadaşları aramaya gittim. Fakat son dakikada azmim, kararım beni terk ediyordu.

Bu dört buçuk aylık sefil, avare hayatım, yalnız manevi bir sükût ile kaldı. Hiçbir fenalık etmedim. Daha doğrusu edemedim. Ne yapayım, içimde yok... (s. 98)

İffet, Konya'da iş yapmakta olan Celal'den bir teklif alınca çalışmak üzere Konya'ya gider. Böylelikle yaşam koşulları iyice değişir. Onun için en büyük kötülük kaynağı olan *damgası*, Anadolu'da bilinmediğinden huzuru da yerine gelir, hayatı da düzene girer. Celal, bir kez daha kötülüğü iyilik ile yenmeye uğraşan adamdır.

(...) İnsanlara karşı nefretle, kinle dolmaya başlayan kalbim yumuşuyordu. Yeniden merhametli, temiz bir insan olmaya başlıyordum. (s. 101)

(...) Ben artık kanunun damga vurduğu İffet değilim. Köyde bana hürmet ediyorlardı. Allah'tan, namustan, doğruluktan bahsettiğim zaman kimse gülmüyordu. (s. 110)

İffet'in hayatı, ailesinden kalan mirasın kendilerine verilmesini karara bağlayan dava sonucunda tamamen değişir. Hemen hemen bir servet sahibi olan İffet, böylelikle maruz kaldığı kötülüklerden tamamen kurtulmuş olur. Buna rağmen onu hâlâ rahatsız eden, Vedia ile yaşadıkları maceradır. Vedia ile karşılaşan İffet, yeniden acı çekmeye başlayacağından emindir ama karşısına onun zihnindekinden büsbütün başka bir Vedia çıkınca, türlü kötülüğe maruz kalırken hiçbir pişmanlık duymayan, önceleri aşkın verdiği adanmışlık hissi ile sonraları namus borcu mantığıyla yaptığı fedakârlığı bir gereklilik olarak değerlendiren İffet, pişman olur. Vedia, İffet'in evlenme isteğini reddeder. Bunun sebebi, İffet'in hırsızlık suçundan ceza almış olmasıdır. Vedia gerçeği biliyor olsa da, İffet kendisi için büyük bir fedakârlık yapmış olsa da insanların kendileri hakkında hoş sözler söylemeyeceğini ifade ederek İffet'i geri çevirir. Vedia'nın bu tavrı, İffet'in fedakârlığını tamamen karşılıksız bırakan bir düşüncüyü ifade etmesi bakımından bir kötülük unsurudur, ahlaki değildir. Öte yandan İffet, uğruna pek çok kötülüğe maruz kaldığı Vedia'nın asıl yüzünü görünce onun için yaptıklarından pişmanlık duymanın yanı sıra hayatının büyük kısmını işlemediği bir suçun *damgası* ile geçirmiş olmanın acısını duyarak belirgin ve çok boyutlu bir kötülüğe maruz kalmış olur.

(...) Vedia buna benzer daha birçok sebepler sayıp döküyordu. Fakat hiçbirinin ciddi olmadığını anlıyordum. Nihayet asıl sebebi söyletmeye muvaffak oldum:

-Başımızdan bir felaket geçti, dedi. Biz birleşirsek herkes ne der?

Acı bir gülüşle:

-Vedia Hanım, eşinin kasasını kıran damgalı bir hırsızla evlendi derler, değil mi efendim? dedim. Fakat mademki siz hakikati biliyorsunuz...

Vedia şaşırmişti, kekeleyerek:

-Evet ama, dedi, benim bilmem kafi değil ki... Cemil Kerim Bey'in daima tekrar ettiği bir söz vardı: "Bir şeyin süvuu vukuundan beterdir." Evlenmemiz ikimizi de tuhaf bir mevkide bırakacak. Hiç olmazsa bu kadar şeyi göze alacağımıza göre büyük bir aşk mazereti olsa...

Bu birkaç sözden Vedia'nın bütün ruhunu görmüştüm. Titreyerek ayağa kalktım:

-Size zahmet verdim Vedia Hanım. Artık konuşulacak bir şeyim kalmadı dedim.

-Allahısmarladık!

-Allahısmarladık!

Bir kere daha yüzüme bakmaya cesaret edemedi yanımdan uzaklaştı.

Hayatımı bir vehme kurban etmişim. (s. 143)

"Kırık Hayatlar"da, kötülük, roman boyunca iki koldan ilerler. Ailenin küçük kızı Leyla'nın, bir doğal kötülük unsuru olan hastalığının yanı sıra Ömer Behiç'in şahsında örneklenen ahlaki kötülük, çeşitli bulgular sunar. Ömer Behiç, ahlaki kötülükten uzak durmak için bilinci ve arzuları arasında bir iyi-kötü savaşı yaşar ve ahlaki kötülüğe teslim olduğu anlarda, kötülüğün galibiyeti, hiç kirletmeyeceğini düşündüğü aile yaşantısının aldatma ile kirlenmesinde ortaya çıkar. Ömer Behiç, tamamen kötülük failine dönüşme de Leyla'nın hastalığının kötücül sona doğru olan seyri ile koşut olarak ahlaki kötülüğe, düşkünlüğe ilerleyen bir süreç yaşar. Ancak Ömer Behiç, kötülüğün bilincindedir ve ondan kurtulmaya da gayret eder. Burada çatışan; düşündükleri, ahlaki kabulleri yani fikirleri ile arzuları, güduları ve duygularıdır. Ahlaki kötülüğü eylediği bir dönem olsa da sonunda aslında mutlu olabileceğini düşündüğü bir aşk macerasından vazgeçer. Böylelikle ahlaki kötülüğün hâkimiyetini yıkmış olur. Ancak bu vazgeçiş de ona acı verir; Ömer Behiç, bir bakıma asıl istediğini değil yapması gerektiğini düşündüğünü yapar. Böylelikle ahlaki kötülüğün dışına çıksa da kendi manevi kötülüğünü hazırlar. Oğuz Atay, Ömer Behiç'in bu tavrını diğer Halit Ziya kahramanları ile aynı bulur. Ona göre kahramanlar kendileriyle hesaplaşabilirler, çünkü kendilerini oldukları gibi hatta bunalım anlarında olduklarından da aşağı görürler. Gerçek insanımız gibi birçok şeye katlanırlar ama sonunda gene bizim insanımız gibi gösterdikleri tepki başkalarına isyan değil kendilerini cezalandırmaktır. Ömer Behiç tutkularından –büyük acı duyduğu halde- vazgeçer, Ahmet Cemil, uzak bilinmeyen sıcak bir ülkeye gider. Bihter kendini öldürür. Bunlar hep kırık hayatlardır, bir bakıma tutunamayanlardır; ama öyle boş, kişiliksiz, zavallı kuklalar değillerdir. Kuvvetli ya da zayıf ama gerçek karakterlerdir.⁸⁷

Bu bağlamda Leyla'nın hastalığının kötücül sona varan seyri ile Ömer Behiç'in kesin hükümlerle karşısında olduğu ahlaki kötülüğe sürüklenmesi birbirine dolanmış iki

⁸⁷ Oğuz Atay, *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 194.

zincir şeklinde bütünleşir. Her ikisinin kötücüllüğü muhakkak olmakla birlikte Ömer Behiç, sonunda ahlaki kötülük unsuru saydığı tutkularından uzaklaşarak evliliğini kurtarma, Vedide'nin gönlünü alma çabaları ile görev saydığı iyiliği ifa etmiş olur.

Roman, Ömer Behiç ve ailesinin, yeni ve iyicil bir başlangıcın da simgesi olarak yeni bir eve taşınmasıyla başlar. Bu yeni hayatta her şey fazla iyicil ve istedikleri gibidir ki bu durum gelecek kötülüğün bir belirtisi olarak da yorumlanabilir. Ömer Behiç için hep arzu ettikleri aile hayatının tamamlayıcısı, bu evin, aynı zamanda onun mesleğini icra edeceği bir iyilik yuvası olmasıdır. Mesleğini, kötülükle mücadele etmenin bir aracı olarak gören Ömer Behiç, bu evdeki hayatına, bir de başkalarının maruz kaldıkları kötülükleri ortadan kaldırma, hastalıklarına çare bulma anlamı yükler.

(...) “Geliniz” diyordu, “Geliniz, siz tüm çıkar yolu olmayanlar, düşkünler; hasta çocuklarının iyileşmesini dileyerek dolaşan analar, ciğerlerini kemiren yara için ilaç arayan gençler, yatakta, hasta, belki yarın çocuklarınızı aç bırakacak babalar için daha yaşam bekleyen kadınlar, yaşamın tüm onulmaz acılarını yenik, yoksul, kaygılı, şaşkın sürükleyen zavallılar; siz tümünüz buraya geliniz. Buradan bir parça umut, gözyaşlarınıza biraz dinme verecek bir avunma, belki de kim bilir iyileştirici bir şeyler bulacaksınız; burada fazla bir şeyler bulacağınıza inanabilirsiniz: Zavallı insanlık için bitmez tükenmez bir acınma ve sevecenlik...” (s. 53)

Ömer Behiç'in bu iç konuşmasında dikkat çeken nokta, kötülüğü ortadan kaldırmaya yönelik mücadelenin yanı sıra kötülüğe maruz kalmanın yarattığı manevi çöküşü de tedavi etme, sağaltma arzusudur. Ömer Behiç'in kastettiği bu topluluk, ki ortak özellikleri yoksul ve hasta insanlardan oluşuyor olmasıdır, belirgin bir örneğini zaman zaman evin hizmetlerine bakan Suzidil'in çocuğu Ferit'te bulur. Ferit, yoksul bir ailenin bakımsızlık sebebiyle hastalıklı olan çocuğudur ve bir kurban tipi olarak çizilmiştir. Yoksulluk, doğurgan bir kötülük unsuru, yoksul insanlar özellikle çocuklar da bu kötülüğe maruz kalan tipler olarak yansıtılmaktadır. Bu bakış açısı esasen evrensel geçerliliği olan bir kötülük unsurunu da yansıtmaktadır. Ancak bu kötülük unsurunun kaynağı ve sebepleri sorgulanmamakta dolayısıyla kötülüğe bir derinlik biçilememektedir. Söz konusu kötülük unsuru, yoksulluk, özellikle çocuklar üzerindeki etkileri bakımından bir doğal kötülük örneğine yaklaşmakta ancak kötülüğün kaynağına dair bir gönderme bulunmadığından yapılacak yorumlar genişletilememektedir. Sözelimi çocuk, bir kurban olarak tanımlanmakta ama kötülüğün nedeni, kaynağı, kim tarafından irade edildiği değinilmeden geçilen konular olduğu için, -burada da din ve toplum temelli inanç ve düşüncelerin etkisi belirgindir- nitelikli bir kötülük örneği ortadayken nitelikli bir kötülük tahlili yapmaya imkân bulunmamaktadır. Hasta doktor

ilişkinin ötesinde bir yakınlıkla bu topluluğa dâhil olan Suzidil ve Ferit, söz konusu kötülüğü tanımlamak için kurgulanmışlardır.

Ferit, Selma'nın eskisinden küçültülerek yapılmış bir ceket bozuntusunun içinde büzüldü. Fesinin üstünden yüzünün yarısını örterek bağlanmış sarı yemeni arasında daha sarı, sanki yeşil görünen yüzüne yoksulluğun ve zavallılığın türlü yoksunluklarıyla solgun, hastalıklı, daha iki yaşında derin bir acıyla kaplı bu yüze dokunaklı bir pırıltı, sanki bir güzellik veren uzun kirpiklerle gölgeli iri, parlak siyah gözlerini Ömer Behiç'e dikti ve korkarak bir adım geri çekildi.

Ömer Behiç, çocuğu ne zaman görse alır, soyarak uzun uzun göğsünü dinler, bu güçsüz bedene bir parça güç ve sağlık sunacak ilaçlar verir, annesine türlü uyarı ve uyarımlarla izlenecek yolu anlatırdı. Suzidil bunları yakınmasız dinler, göğüs geçirerek:

"Peki, efendim, yaparız!" derdi.

Bu "yaparız" karşılığı nasıl bir yakınma iniltisiyle çıkardı! Evet yapmalı! Kuşkusuz yapmak isterdi ama nasıl?

O, çocuğuna her sabah iki taze yumurta, her gün bir kilo süt, biraz çorba içirmek istemez miydi? Bütün bir kışı kuru bürülceyle, pastırmayla, lahana kapuskasıyla geçirmişlerdi. Çocuğa efendilerinin iyilikseverliğiyle alınan ilaçlar yinelenemiyor, uzun aralar veriliyordu. Sonra bu yapılamayan şeylerin üzüntüsüyle yapılabilecek şeyler de artık savsaklanarak yoksulluğun bu suçsuz kurbanı büyüyecek yerde günden güne küçülüyordu.

Çocuğun bacaklarında gittikçe kendini belli eden bir çarpıklık, omuzlarında başını içeri çekiyor sanılan bir çöküklük vardı.

Ömer Behiç'in acıma ve sevecenlik dolu gözleri, bu zavallı yoksul görünüşünün üzerinde epeyce durdu. Hastalıklı çocuk, bütün o doycak kadar yiyemeyen, üşümecek kadar giyinemeyen, düşmüş, aşağılanmış, iğrenç yoksulluk köşelerinde, çürük, korunaksız yıkıntılarda, ıslak, pis kokulu, kanı ağılayan, kemikleri çürüten konutlarda bir şey getirmeyen yaşamlarını, sonunda götürülüp bir çukura atılacak bir yük ağırlığıyla sürükleyen o mutsuz sınıfın bir örneği gibiydi. (s. 58)

Suzidil ve Ferit'in kötülüğe maruz kalmalarının tek sebebi yoksulluk değildir.

Bu ikili, Suzidil'in kocası ve kayınvalidesi tarafından da kötülüğe maruz bırakılırlar. Bu ikinci kötülükte, insan onuruna yönelik boyut, kötülüğü evrensel bir nitelikte kabul etme sebebidir. Ayrıca Ferit, bu ikinci kötülük örneği ile her boyutu tamamlanmış bir kurban tipi oluşturur. Ancak Ferit'in bir kurban olarak çizilmesinde, kötülükten sorumlu tutulan güç belirsizdir; davranışlarındaki kötücüllükler ile baba ve babaanne sorumlu tutulur. Bu yönüyle bu kurban tipinin çizimi de İslami bakış açısına uygundur.

"Neler çektiğimi anlatamam ki... Nasıl dayandığıma şaşıyorum. Ne de çıkmaz canım varmış! Sabahtan akşama kadar o cadı anasının sözlerini duy. Aman ne ağza alınmaz sözler, Küçük Hanımcığım! Neler neler söylemiyor? Acaba yeryüzünde benden aşağılık, benden kötü bir kadın var mıymış? Çıldıracak oluyorum. Gönül, ya bu kadının gırtlığından yakala sık ya da kendini Ferit'inle birlikte kaldır kuyuya at, diyor.

Sonra gece yatsılardan sonra yıkıla yıkıla zil zurna eve gelir. O gün ne kazanmışsa içkili yerlere vermiştir. (...) Yüreklenirsen ağzını aç da bir söz söyle. O zaman tokat hazır. Tokat... Şimdiye dek yediğim tokatlar sayısız. (...) O, yaptığından biraz utanarak gülüyordu. O zaman bakışım cadıyla karşılaştı. Gözlerine 'Oh olsun!' diyen bir sevinç vardı. Kaynanamı öyle görünce ağlamaya başladım."

(...) Mehmet Ali; hırçın, baruttan yaratılmış kadar tutuşmaya elverişli, toplumda payına düşen aşağı sınıf öcünü evdeki cılız varlıklardan çıkarmak isteyen canavarlar gibi sertti. Çarpan, sokan bir acımasızdı; kendi küçüklüğünü, başkalarını daha küçükleştirmek, daha fazla aşağılamakta unutmak isterdi.

(...) Bir gün kaynanası, saçlarını boyadığı kınayı dolaptan çekerek döken Ferit'i, Suzidil'in orada bulunmayışından yararlanarak iki bacağının arasına sıkıştırmış ve zavallı çocuğun kavruk cılız ellerine iğne batırmıştı. (...) Artık savaş alanı Ferit'in sürekli hastalıklarla çürümüş sıska bedeni, zavallı güçsüz varlığıydı. (s. 85-86-87)

Ömer Behiç ve Vedide'nin huzurlu ve iyiliğin hâkim olduğu aile hayatının dışında ahlaki kötülüğün hüküm sürdüğü bir hayat vardır ve bu hayatın belirgin bir maruz kalanı ve kurbanı olarak Şekure'den de bahsetmek gerekir. Şekure, aldatılan bir kadın olarak ahlaki kötülüğe dâhil olan bir adamın irade ettiği kötülüğe maruz kalır; bu maruz kalma hali yalnız psikolojik değildir, fiziksel hasara da sebep olur. Şekure de bu genel manzaranın bir parçası olarak, Ömer Behiç ve Vedide'nin hayatına hastalığı sebebiyle giren, ahlaki kötülüğü irade edenler tarafından değil de maruz kalanlar tarafından yansıtan belirgin bir örnek olarak sunulmuştur.

(...) Bu sırada karşıda, yüzüstü bırakılmış zavallı karısının bu aldatılış olayını görmek, daha iyi görmek, görerek ölmek isteğiyle Şekure'nin başını uzattığı, eğilerek baktığı, sonra artık o iki araba arasında söylenecek dört sözcük bitip de Rafet'in arabası süzülerek diziyeye katılınca, Şekure'nin kırılmış, ezilmiş bir bozgunla başını çekerek arabasının içine yaslandığı görüldü.

(...) Şekure her şeye dayanırken yalnız bir şeye dayanma gücü bulamıyordu: Hastalanmak... Yalnız hasta olmaya, yatmaya, ölmeye dayanamıyor; yalnız bunu istemiyordu. Artık onu saatlerce saran korkunç ateşler içinde soyup yatırmak için üsteleyen annesinin sözünü dinlemeyerek, hep yeni gelin özenleriyle sırtına geçirilmiş çekici giysilerinin içinde bir kanepeye kıvrılır, dudakları kavrulmuş, gözlerinde siyah bir yangın, solgun yanaklarının üstünde kırmızı birer el; kendisinin acıklı bir gülümsemeye "sıtma" dediği bu ateşli titremeleri geçirirdi. Ölmek, yaşama asılmak için onda hastalıkla savaşan, ne olursa olsun yenilmek istemeyen çelikten bir güçlülük vardı. (s. 67)

Aslında Şekure'nin kötülüğe maruz kalmasının tek sorumlusu, onu aldatan kocası, Ferruh, değildir. Kötülüğün algısal farklılığını ve pek çok değişkenle belirlenen yapısını ortaya koyan bu hikâyede Ferruh da kendi algısında bir kötülüğe maruz bırakılmıştır ancak esas kurban tipi yine Şekure'dir. Ferruh'un Rafet ile yaşadığı aşkı olumsuz karşılayan aile, oğullarını Şekure ile evlendirerek diğer kadından ayırmak ister ancak bu ayrılık mümkün olmaz. Bu bakımdan aşkları engellenen Ferruh ve Rafet de kötülüğe maruz kaldıkları algısını geliştirirler. Asıl kötücül olan, Ferruh'un ailesinin tavrıdır. Şekure'ye bakışları insani değerleri hiçe sayacak kadar kötücüldür. Ferruh'un haline acımakla beraber yine de Ömer Behiç, Şekure'nin kötü sonunu engellemediği için onu sorumlu tutar.

Rafet’le önce bir evde tanışmışlar ve çabucak birbirlerini sevmişlerdi. İlk zamanlar hiç kimse bu ilişkiyi öğrenememişti. Ama sonra araya anneyele baba girmiş çocuklarını kurtarmak için bir çıkar yol düşünmüşlerdi: Evlilik!

O zaman Şekure bulunmuştu. Birisini kurtarmak isterken başka birisinin, suçsuz bir kızın yaşamını çekinceye düşürmekten kimse korkmamıştı. Onlarca Şekure bir araç, alınacak bir ilaç, başvurulacak bir çıkar yoldu. Kendisinden beklenen yarar sağlanmazsa atılabilirdi.

(...) Kim bilir, belki bir gün bir dostu gelerek Ferruh’u karısına götürmek isteseydi Rafet artık bırakılması gereken bir düş olacak ve sonunda görev, aşkı yenecekti.

Ferruh, başını ellerinin arasına almış, bir çocuk taşkınlığıyla bağıra bağıra ağlıyordu. Demek, bu adamda insanlık duyguları, doğru yolu gösteren bir sesi duymayacak akdar sağırlaşmamıştı. Bu da bir hastaydı. İyileşmek için zavallı sakat ruhuna bakacak bir doktora gereksinliydi. Bu doktorluk görevini de en büyük ustalığı çocuklarına kurban edilecek bir kızcağız bulmakta sanan babayla annesi yapmalıydı.

Şimdi, şimdi bunları nasıl iyileştirmeliydi? Ortada bakılacak iki kişi, hayır, üç kişi vardı. Belki de ötede, o billurlarıyla, gümüşleriyle pırıl pırıl yemek masasında bu gece yalnız yemeğe katılmak için yutkunan genç kadın da acınacak, ağlanacak bir mutsuzdu.

(...) Oysa Ömer Behiç, bu adamın yüzüne bağırmak istiyordu:

“Ah sen! Sen isteseydin belki böyle bir son hiç olmayacaktı. Bugün içinde özsuyu kuruyan bir çiçek üzüntüsüyle boynu bükük, düşmeye hazır bu kadın, yaşamaktan sevinçli, yaşamak mutluluğunun tadıyla günden güne serpilerek sana ne güzel bir yaşam, ne derin bir mutluluk ve melek kadar güzel çocuklar verecekti. Ama sen onu istemedin. Yaşamda o umudu göreceğ gözlerin yoktu. Onu her gün bir parça öldürdün, şimdi üç beş günü kaldı. Artık daha oturulmadan kalkılan yemek masasının başına dönebilirsin. Yine orada neşeli öpücüklerle sana yalancı tutkuların başka hiçbir mutluluk veremeyecek o kadını kucaklayabilirsin. Ancak aranızda bir tabut, acı acı gülümseyen bir tabut bulunacak. (s. 137-138)

Vedide’nin, ahlaki kötülüğün hüküm sürdüğü bu yaşam tarzına dair algıları tamamen kötücüdür. Vedide, bu kötücül algılarının yanında birtakım kaygılar da duymaktadır. Esasen bu kaygılar, ilerleyen olay örgüsü içinde gerçekleşecektir; Vedide, bu kadar belirgin bir kötülük tablosu içinde kendi evinin ve ailesinin bu kötülükten tamamen arı kalamayacağından endişe eder. Gerçekten, Leyla’nın hastalığının nüksetmesiyle başlayacak süreçte Ömer Behiç’in de ahlaki düşkünlükler göstermesi ile Vedide’nin bu endişesi gerçek olur, kötülük saf iyi olan bu eve de sirayet eder. Öte yandan Vedide, bir gün hayatlarına kötülüğün hâkim olacağı endişesi ve Ömer Behiç’in aslında kendisini aşkla değil bir çeşit acıma duygusu ile sevdiği fikri ile psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalmaktadır.

Demek, gözünün önünden bütün bu aile yaşamının türlü acıklı olaylarını ve kirlerini anlatarak geçen topluluk, birbirine dost ve bağlı kalmak için birçok neden varken, tersine aralarına aldatma ve kötülük uçurumları koyan bu evli kadın ve erkekler; kafasında aşırı bir genişlik kazanarak acı ve tasayla serilen, sayılamaz, çoğunun korkunçluğunu düşünse sığdıramaz, yıkık, eski evlerden oluşmuş, sonsuz bir sıkıntı ve çöküşle uzanıp giden kara bir tablo çiziyordu. (...) Kalbinde belirsiz bir soru

vardı: Kendi evi, kendi yeni evleri ne olacaktı? Çevresinde sallanıp yıkılan yapıların arasında bu ev beyaz yüzünde her gün taze bir mutluluk ve sevinç parıltısıyla tutuşarak, hep esenliğin neşesiyle gülümseyecek miydi? (s. 70-71)

(...) Yaşamının mutluluğunda sürekli bir tasa vardı ki onu en sevinçli saatlerinin arasında bile arayıp bularak izlerdi: Bu mutluluğun sürememesi; bir gün en beklenmedik, en umulmadık bir dakikada bir olayın bu mutluluğu kırıp yok edivermesi düşüncesi... (...) “Mutlu kadın! Bunun böyle sürüp gideceğine inanyor musun?” demek isteyen kötücül bir anlamla bakardı. (s. 72)

Ona öyle geliyordu ki Ömer Behiç kendisini bir iyilik ve acıma duygusuyla seviyordu. Bunu, biraz da sadakaya benzer bir sevgi türü sayar, üstelik kendisini de hiç güzel bulmazdı. (s. 77)

Vedide, bu algılarını, korkularını, düşüncelerini kimseyle paylaşamaz. Aslında Ömer Behiç tarafından aşkla sevilmediği fikri ve bir gün aldatılacağı, mutluluğunu kaybedeceği endişesi de yersiz değildir. Bu bakımdan Vedide'nin de Ömer Behiç'in de kaygılarının kendilerini gerçekleştiren birer kehanet gibi korkulan kötücül sonları getirdikleri söylenebilir. Vedide'nin tüm bu düşünce ve hisleriyle bağlantılı olarak kapıldığı bir başka kötücül duygu da kıskançlıktır. Gizli tutmaya mecbur hissettiği tüm diğer hisleri gibi bu gizli kalan kıskançlık hali de Vedide için maruz kalınan bir kötülüğü ifade eder.

Bu sessiz karşılığı verirken de yüreğinde o kendisini hiçbir zaman bırakmayan, ne zaman İstanbul eğlencelerinin ünlü kadınlarından biri kocasına başvursa yinelenen bir acı düğümlendi. (s. 157)

Yeni evlerine taşındıkları ilk zamanlarda, Ömer Behiç'in uzunca bir süredir ayrı kaldığı ablası Müveddet Hanım'ın kocası, ölümcül bir hastalığa yakalanır. Bu hadise, Vedide'nin mutlak iyiliğini vurgulaması bakımından önemlidir. Müveddet Hanım ve kocasının maruz kaldıkları kötülük ise yalnız Ömer Behiç ve ailesinin hayatı üzerinde yapacağı değişiklik ile anılır. Ömer Behiç, ablasının, Vedide'nin önerdiği gibi yanlarına taşınması durumunda aralarında kötücül bir ilişki gelişeceğini düşünür ve kötülüğü ortaya çıkmadan evvel önlemeye çalışır.

Ömer Behiç dalgındı. Tümüyle, özellikle Mansur Bey'le ilgilenmeye çalışırken kafasında bir düşünce vardı. Eniştesinin ölümüne kuşkusuz üzülmüştü. Düzmeceliğe gerek görmeden bu üzüntünün niteliğini açıkça saptıyordu. Bu, üzülmeye duygusundan çok, can sıkıntısı gibi bir şeydi. Eniştesinin ölümünden önce akla gelebilecek tüm sonuçları düşünmekten kendini alıkoyarken, şimdi bunun kendi yaşamını nasıl etkileyeceğini düşünmeye başlamıştı.

Artık kendi kendisine saklamaya gerek görmüyordu: Ömer Behiç'in yaşamındaki sessizliği bozacak bir olaydı bu... Vedide, kalbinin önüne geçilemeyen sevecenliğiyle evini, mutlu yaşamının bu giz dolu göğsünü kocasının dul kardeşine açmak istemişti. Kuşkusuz, gelecek kadının görünüşü olduğunu düşünmemişti. İkisi de yüreklerinin en iyi duygularıyla, düşüncelerinin en doğru yanlarıyla davransalar bile biri “gelin” öteki “görümce” olmaktan kurtulamayacaklardı ve o zaman bu sessiz yuva bir cehenneme dönüşecekti. (s. 152)

Bu olası kötülükten çekinen Ömer Behiç, kötümser ve karamsar tutumu ile bir Servet-i Fünun tipini andırır. Esasen onun yaşamındaki tüm kötülükler, önceden düşünülmüş, olması durumunda nasıl gerçekleşecekleri tahayyül edilmiş, olmasından çok korkulmuş, kesin olarak engellenmeye çalışılmış olaylardır. Bu bakımdan Ömer Behiç'in bu endişelerini kendini gerçekleştiren kehanet olarak tanımlamak da mümkündür. Ahlaki kötülük karşısında çok kesin bir tavır takınır; ona karşı koymayı bir erdem olarak değerlendirir; ahlaki kötülüğün faillerine karşı olumsuz bir tutumu vardır; bir gün bir ahlaki kötülüğe sürüklenmekten korkar ve sürüklenir. Kızının hasalığı, olur olmaz zamanlarda onu korkutur; Leyla'nın ölümle biten hastalığı nükseder. Aynı şekilde henüz ablası yanlarına gelmeden zihninden geçirdiği kötülükler, ablasının yanlarına yerleşmesi ile bir bir gerçekleşir. Yılların birbirine yabancılaştırdığı bu iki insan arasında bir kardeş samimiyeti sağlanamazken ablası, tüm tavırlarında o evde bir fazlalık olduğuna dair hislerini ima yoluyla anlatır ve zamanla Vedide'yi, evin düzenini aynı yolla eleştirmeye başlar.

(...) Kendi kendine bunu sorarken Vedide'yi mutluluğu kazaya uğramış karayazgılı bir kadın üzüntüsüyle, artık evini, kocasını, çocuklarını sevmekten tat alamayan küskün bir davranışla köşeye çekilmiş düşünüyor; dargın gözleriyle, azarlamalı ve iğneli bir yakınmayla kendisine, "Yazık, yaşamımı kötüleştirdiniz... Evet, sen ve kız kardeşin!" derken görüyordu. (s. 153)

Ömer Behiç, ablasında daha önce sezilememiş, belki ayrı oldukları sürede yaşam deneyleriyle sonradan edinilmiş bir kimlik de buluyordu. Bu kimlik; düşlenen, kafasında ayrıca yaşayan ablasının kişiliğinden o kadar farklıydı ki onda tıpkı bir ruh değişiminden geçtikten sonra dönmüş izlenimi bırakıyordu. Bu nedenle genç adam, uzaktan sevilen ve anısına bağlı kalınan birinin kılığına bürünmüş yabancı bir ruhun karşısındaymış gibi bir duyguya kapılmıştı. (...) (s. 162)

Vedide'ye üstelik Selma'yla Leyla'ya "siz" diyen törenselliği, "hanım" diyerek onları gözünde büyütmeye çalışan uğraşları, yemekten kalkar kalkmaz karı kocayı yalnız bırakmaya gerek gören yitmeleri oluyordu. Yemekte bile elden geldiğince az yer tutmak, az yemek gibi kendini zorlayan davranışları da Ömer Behiç'i tıkar gibiydi. (...) (s. 164)

Meveddet Hanım'ın davranışlarındaki kötücüllük zamanla daha belirgin hale gelir, Vedide'nin mutlak iyiliğine karşın Meveddet Hanım'ın, kendi kendini daima ötekileştiren tavırları, esasen Vedide'ye duyduğu bir düşmanlık ve kıskançlığın yansıması olarak yorumlanır.

Ömer Behiç sapsarı olmuştu. Önce bir beceriksizlik yaptığı yargısına vardı. Sonra bu konuyu daha çok uzatırsa ablasında gizlenen sarsıcı bir duygunun taşmasına yol açmaktan korktu. Meveddet Hanım'da, her şeye karşı yaşlanmış bir dul görümcenin genç ve mutlu bir geline duyduğu gizli bir düşmanlığın varlığı açıkça anlaşılıyordu. (s. 234)

Meveddet Hanım, hayatı boyunca maruz kaldığı veya maruz kaldığını düşündüğü kötülüklerden başkalarını, bilhassa mutlu ve dilediğini elde etmiş insanları

sorumlu tutan fazlasıyla duygusal ve gerçekdışı bir tutum içindedir. Bu tutum aslında psikolojik bir hastalığın da işareti olarak yorumlanabilir. Bu bakımdan aslında Meveddet Hanım, gerçekte çok da nitelikli olmayan kötülük unsurlarını karşılayan davranışlarını sergilerken irade gücünden yoksundur. Hâlihazırdaki yaşamında Meveddet Hanım, bu algı ile başta Vedide olmak üzere –çünkü elde edemediği her şeyi elde eden kadın odur, asıl özdeşimi onunla kurar- Ömer Behiç ve ailesine samimi bir sevgi beslemez, onlara karşı kötücül davranışlarını sürdürür.

Hiçbir zaman ablasına “kötü ruhlu bir kadın” gözüyle bakmamıştı. Üstelik birçok anuların tanıklığıyla onu iyi gören, iyi düşünen, iyi duyan bir insan olarak tanır. Şimdi bile kendisini dinlerken bu düşüncesini değiştirecek güçlü bir neden bulamıyordu. Ancak onun için derinliklerinde kendisinde de gizli kalmış bir kaynaktan sızan bir öcü vardı ki adaletinin denetimine alamadığı düzmece nedenlerle taşıyordu. Bu öç, çocuksuz, evsiz, kocasız kalmış olmanın öcüydü. Yıllardan beri kurulu bir yaşamı yumruğu altında ezip kıran, döküp dağıtan şansa karşı bir öçtü ki kendisine belirli bir akış alanı bulamayıp çapraşık yollarda dolaşıyor ve yer altında izi görülmeyen oyulmuş damarlardan geçerek Vedide’ye, bu mutlu aile annesine, mutlu bir yuvanın kadınına, üstelik onun mutluluğunu oluşturan şeylere yöneliyordu. Bunu kendisinin de bilmesi gerekirdi: Onda yalnız yaşlanmış bir görümcenin genç bir geline karşı değil belki yaşamına kopuk ipliklerin acı anısıyla bağlı kalan yalnızlığa yargılı bir dulun özü mutluluk olan örnek bir aile ocağında üşiyen duyguları vardı. Bu da öyle bir ruhsal olaydı ki mantıklı düşünce gücüyle bile susturulamazdı. (s. 242)

Ömer Behiç’te ahlaki kötülüğe meylin ortaya çıkması da yeni evlerine taşındıkları zamanlara rastlar. Ömer Behiç’in sürekli engellemeye, durdurmaya çalıştığı, yok saydığı, önüne geçtiği arzuları vardır ve bu arzular onun nazarında kesin ahlaki kötülük örnekleridir. Esasen şehvet pek çok din, inanç sistemi ve toplumsal ahlak kuralınca da kötülük unsurudur. Ömer Behiç’in bu kötülüğü engellemek, bu kötülüğün kaçmak için tek sığınağı evi, karısı ve çocuklarıdır. Ancak bu ahlaki kötülük eğilimi, uygun koşullarda davranışa dönüşmeyi bekler biçimde Ömer Behiç’in içinde vardır. Zira kötülüğün karşısındaki erdemli saydığı tavrını da çok uzun müddet sürdüremez.

Onu yıkan toplum yaşamıydı. Sanatının boş saatleri ne zaman onu toplum yaşamına yöneltse, kendinde öbür Behiç’in tüm aşk ve çılgınlığıyla, varlığının her noktasında ateşlenen bir kadın isteği yanan yaratığın azdığını duyar ve bu kişiliği, öbürünü öyle korkunç bir zorlamayla isteklerine yenik düşürmek, sonunda taşmak isteyen bu zorla bastırılmış aşk tutkularıyla birlikte öyle bir kasırga içine atmak isterdi ki bu boğuşmadan hırpalanmış çıkardı.

Yenik düştüğü anlar da olmuştu. Kendi kendine, evliliğe böyle büsbütün bağlı kalmasını eleştirerek:

“Aptal!” derdi. “Bu evlilik mademki onun aşk isteğine karşılık veremiyor öyleyse evlilik aşktan başka bir şey... Onları birbirinden ayırmalı. İkincisinden birincisine zarar vermenin yolunu bulmak da erdemlik kaygısındaki vicdanı susturmak bakımından yeterli olmalı.”

Bu yargılamasının eksik yanlarını çabucak görerek güler ve eklerdi:

“İşte, bütün kötülük yapanların kullandığı ‘önce vicdanı aldatmak’ kuralını ben de uygulamaya başlıyorum!” (s. 98-99)

Ömer Behiç’in, kötülüğe karşı koymak konusundaki tavrı uzun müddet devam eder. Bu bakımdan esasen içinde doğal oldukları izlenimi de uyandıran kötücül arzular barınsa da Ömer Behiç, bir kötülük faili değildir bilakis iyi bir adamdır. Davranış gerçekleşmediği sürece Ömer Behiç, engellemeye çalıştığı arzular sebebiyle bir ahlaki kötülük faili olarak tanımlanamaz.

Eğlencelerinde, bir gececik süren ilişkilerinde, ele avuca sığmaz olmaktan çok, uslu bir genç diye tanınırdı. Üstelik bu eğlencelerden onu haftalarca böyle yerlere gitmekten alıkoyan bir iğrenme duygusuyla ayrılırdı. Ömer Behiç’te öyle bir iç temizliği vardı ki kendisine en az sahip olduğu zamanlarda bile kişiliğini kınamaktan geri kalmazdı. Genç adam bu çekişmelerden birinde yenilse, evlilik yaşamını küçük bir aldatmayla olsun kirlitse bunun kirinin her zaman kendisini izleyeceğini, onu her zaman kendisiyle mutluluğunun arasında bulacağını düşünürdü. Ve böyle başkaldırma zamanlarında, bir hastayı iyileştirmeye çalışırcasına kendi kendine:

“Hastalık ateşini andıran bu dönemleri atlatmak için biraz direnmeli!” derdi. (s. 104)

Ömer Behiç’in ahlaki kötülük konusunda tam zıddı olan kişi ise Piç Bekir’dir. Ancak Tanzimat’ın tipik ahlaki kötülerinden farklı olarak Bekir, kötü bir insan değil sadece ahlaken düşkündür. Bekir’in bu kötülüğü, yaratılışına yüklenir ki bu doğal kötülük anlamına gelmektedir ancak bu da detaylandırılmayan örnekler arasındadır. Bekir’deki bir başka kötücül özellik, başka insanları da ahlaki kötülüğe özendiriyor olmasıdır ki bu kişilerin başında Ömer Behiç gelir. Burada dikkat çeken asıl nokta, insanın içinde açığa çıkmak için uygun koşulları bekleyen kötülüğün olduğu fikridir ancak bu fikir herhangi bir kuramla bağdaştırılacak kadar detaylandırılmamıştır.

Düzecek eğlenceler hep onun kafasından çıkar ve o eğlencelerin ruhu olurdu. Kötü şeylere yaratılış bakımından eğilimi bulunduğundan bu eğlencelere ancak kulaktan kulağa fısıltılarla anlatılabilen çeşitler de katardı. (s. 109)

Bekir, yavaş yavaş Ömer Behiç’i öyle etkilemişti ki onun temiz kanına karışmış kötülük mikrobu gibi damarlarında dolaşır. Ve Ömer Behiç; çirkin, kötü bir şey nasıl sevilirse o tutkunluğa benzer bir gereksinimle onu sevdi. (s. 110)

Ömer Behiç’in ahlaki kötülüğün faili olmasıyla başlayacak sürecin ilk hadisesi de Bekir Servet’in etkisiyle olur. Görevi gereği, daha önce Veli Bey’in kızları olarak adları geçen Nebile ve Neyyir ile bir araya gelen Ömer Behiç, *perdenin arasından gülümseyen şeytan gözleriyle gördüğü Neyyir’den* (s. 139) etkilenir. Etkilenmesine rağmen onun kötü yola düşeceğinden emindir ya da böyle düşünerek ortaya çıkmasından korktuğu kötülüğe mani olmaya çalışır. Buna rağmen Bekir Servet’in de yönlendirmesi ile Neyyir, Ömer Behiç’in zihnine işlemeye başlar.

Yukarı katta gece lambasına kadar hazırlanan yatak odalarını göstermek için “Bey, biraz buraya gelir misiniz?” diye seslenen Vedide’ye koşarken, Feriköy

Bahçesi'nden getirilen çiçekleri yemek masasına yerleştirirken, Sabriye Kadın'la yapılacak son işleri konuşurken kafasında dakikalar geçtikçe büyüyen sonunda rahatsız edici bir bilmece önemine bürünerek beynini tırmalayan bir soru vardı ve hep Bekir Servet'in kötü bir düşünce soğukluğu veren alaylı yüzü daha çok sırtarak, "Bilsen, küçük senin için çıldırıyor!" diyordu. Kendi kendine yineliyordu: "Çapkın!" (s. 145)

Ömer Behiç, kendisini kötülüğe sevk edecek olanın kendi istekleri veya iradesi değil, şeytani vasıflara sahip bir kadın olacağından emindir. Aslında bu kadın tipi de Ömer Behiç'in aklında yer etmeye başlayan Neyyir'i karşılar ve Ömer Behiç, olası bir ahlaki kötülüğün sorumluluğunu Neyyir'in şeytaniliğine yüklemekle kendi vicdanını rahatlatmaya çalışır. Derinliksiz de olsa, kötülüğün kaynağıyla ilgili tüm bu akıl yürütmeleri, insanlığa genelleyerek yapar.

İnsan ne anlaşılabilir ve çok zaman da ne kokuşmuş bir bilmeceydi. Bunu düşünürken kendisini de düşünüyordu. Kafasında Şekure'nin can çekişmesi, kendi aile yaşamı üstünde birdenbire patlayan bir yazgı mermisinin korkusu çalkalanırken yine o dakikada, gizli gizli, başka bir düşünce bulutlarını, minimini ellerle kapı perdesinin iki kanadını ayırarak çıkan o kıvrık baş, şeytan gözlerinin türlü bozguncu anlamlarıyla dağıtmıyor muydu? Sözde; orada, beyninin içinde kırmızı dilinin ucunu çıkararak kendisine "Nasıl? Bunu beğenmediniz mi?" demiyor muydu? (s. 145)

Bütün bu düşüncelerine rağmen evlerine gelip gittikçe Ömer Behiç ile haline zaman zaman üzüldüğü Neyyir arasındaki gayriahlâkî ilişkinin de temelleri atılır. Burada sürekli Neyyir'in şeytaniliğinden bahsedilmesi, Ömer Behiç'in de bu ilişkinin kaderini tayin etmede kendi iradesinden çok Neyyir'in isteklerinin belirleyici olacağını düşünmesi, yani kötülüğün sorumluluğunun ilk elden Neyyir'e yüklenmesi dikkate değerdir. Bu yönüyle Neyyir, kötülüğü asıl irade eden ve planlayan; Ömer Behiç de bu kötülüğe alet olan, rıza gösteren, teslim olan olacaktır.

Genç kız, kuşkusuz şu dakikada havada uçuşan çekici titremeyi tüm sinirlerinin sarsılmasıyla duyuyordu. Biraz doğruldu; Ömer Behiç de dökmek için bütün ilgisini ellerinde daha çok toplayarak şişeden kaşığa şurubu boşalttı; sağ eliyle Neyyir'i tutarak uzattı. Kupkuru bir ağızla da:

"Size yardım edeyim!" dedi.

Elini kıvrık saçları altına koyarak bu küçük şeytan başı tuttu. İkisinde de konuşmalarını önleyen bir heyecan vardı.

(Ömer Behiç) Yaşamının bundan sonraki akışının artık genç kızdan gelecek sözcüğe bağlı olduğunu gördü. O "evet" derse ayakları geri dönme olasılığını yok eden bir güçle önünde açılan uçuruma doğru ilerleyecek. "Hayır" derse esenleşerek kalkıp gidecek ve belki bir daha buraya dönmeyecekti. (s. 174)

Ömer Behiç, Neyyir ile bir aşk yaşamayı arzu eder fakat bu ilişkiyi bir ahlaki kötülük olarak değerlendirir; bu ilişki ile Vedide'yi ve kızlarını kötülüğe maruz bırakacağını, sıradanlaştıracağını düşünür. Böylelikle Ömer Behiç'in, kötülük süreğenleştiğinde de devam edecek olan iç mücadelesi başlar.

Yaşamı boyunca erdemli bir aile babası kalmak; çevresini saran o sayısız “kırık hayatlar”ın arasında kendi evini, kendi ailesini; çatısının üstünde gürleyen fırtınalardan her zaman sapsağlam çıkan dayanıklı ve ulu bir tapınak dokunulmazlığıyla yükseltmek isterdi. Ama bir güçsüzlük dakikasıyla işte o da Vedide’sini, bir elinde Selma’sıyla öbür elinde Leyla’sıyla, varlığında saygın ve kutsal ne varsa onların tek örneği olan bu kadını, acınıp ağlanılan öteki kadınlara benzetecek, onu da bir tekmeyle göçüvermiş bir evrenin yıkıntıları arasına devirecekti. (s. 180)

Çektiği vicdan azabı Ömer Behiç için de psikolojik acı veren bir kötülüktür ve aslında Vedide’yi mutsuz etmekten kaçınmanın yanı sıra kendi maruz kaldığı kötülükten de kurtulma çabasıdır. Ancak, Ömer Behiç’in kötülüğe teslim olmamak için arzularına mani olmak suretiyle verdiği bu mücadele, erdemli davranma çabası, kötülüğün hâkimiyetini engelleyecek başarıya ulaşamayacaktır ve bu durum, henüz Ömer Behiç’in iç mücadelesi devam ederken açık edilir.

(...) Gerçekte bu, suçunun bir çeşit çile simgesi, pişmanlığının bedeli, eşine bağlılığını doğrulayan bir belge değil miydi? (s. 185)

Demek Ömer Behiç, bugün böyle bir uçurumun kıyısındaydı ve geri dömeeyeceğini şimdiden biliyordu. Ve böyle bir yeğnilikle, yalan bir avuntuyla, elinde kocaman bir dalın gözleri okşayan ikiyezlü renkleriyle evine dönüyor, kendi eliyle, kendi isteğiyle onu, kötücül yalanı, daha boyaları kurumamış, daha eşyası bütünlenmemiş evinin körpe yaşamına bile bile sokuyordu. (s. 185)

Ömer Behiç, esasen Neyyir’deki ahlaki kötülüğün farkındadır; onda istediği şey bir aşk değil bedensel arzularını tatmindir. Bu noktada denilebilir ki Ömer Behiç, mevcut ahlaki kötülükten istifade ederek aslında kendisinin de ahlaken kötücül bulunduğu ve temeli şehvet gibi evrensel ve dini temelli bir kötülüğe dayanan arzuları tatmin etmek isteğindedir ve bu yönüyle bilinçli bir kötücül davranışın içindedir. Artık davranışının sonunu düşünmüyor olması yani kötülüğün galibiyetinden eskisi gibi endişe duymaması da Ömer Behiç’in kötülüğe peyderpey teslim olmakta olduğunun göstergesidir. Artık davranışını kötücül de bulsa ondan alacağı hazzı esas almaktadır.

Doktorun artık Neyyir için fazla temiz bir düşüncesi yoktu. Bu ailenin çeşitli oyunlarını öteden beri bilirdi. On sekiz yaşında henüz çocuk sayılabilecek Neyyir, eğlence düşkünü toplumun görmüş geçirmiş bir kişisi gibi bugün kendisine açık bir buluşma yeri saptarken onu hiç şaşırtmıyordu. Ömer Behiç, Neyyir’den şiirli bir erek de yüksek bir amaç da beklemiyordu ki... Genç kızı, yalnız kanı, derisi, bedeni istiyordu. Onu burgacına alıp yuvarlayan kasırğa körpe bir kadın etinin dayanılmaz çekiciliğiyle.

Sonra ne olacaktı? Böylece başlayan bir ilişki nereye varabilirdi? Gücü, onu evden nerelere kadar sürükleyebilirdi? Durulması gereken yerde durabilecek miydi?

Bunları düşünemiyordu, düşünmek istemiyordu. Kendisine söz verilen, yaklaşan bir saat vardı; ona ömrünün en çekici sarhoşluk dönemini yaşatacaktı. Ve o saatin gelmesine, önüne geçilemeyen bir gücün buyruğu karıştığına göre hiç olmazsa sonradan doğacak acıların düşüncesiyle bunun tadını şimdiden bozmaya kalkışmamalıydı.

Böyle düşünürken Ömer Behiç, kötü bir adam olmaktan korktu. Kendisini o kadar iyi, insanların en iyisi bilirken şimdi insan öldürmeyi tasarlamış, vicdan acısına yol açabilecek düşüncelerin girebileceği bütün delikleri de tıkamıştı.

Evet, yalnızca kötü, iğrenç bir insan oluyordu. (...) (s. 187-188)

Ömer Behiç'te başlayan değişimin, ahlaki kötülüğe doğru sürüklenişin tersine Bekir Servet, ahlakî özellikleri ile tanıtılan Müzzan adlı bir kadınla ciddi bir ilişki geliştirmektedir. Yani Ömer Behiç, kötülüğe sürüklenirken Bekir Servet kötülükten arınmaktadır. Öte yandan Bekir Servet'in verdiği bir haber Neyyir'in tipik bir ahlaki kötü olduğu yönündeki yargıyı destekler niteliktedir.

“Ooo... Neyyir... Korkunç yaratık...”

Sonra gözleri bulanana, kulakları tıkanan dostunun yine yakasından tutarak:

“Bilirsin ya” dedi, “onun için ‘annesinin eski âşıklarından biriyle başlamış.’ derler.” (s. 202)

Tüm bu olanlarla koşturularak Leyla'nın hastalığının da kötücül sona varacak seyri başlamıştır. Bu yönüyle aslında bu aşamadan itibaren romanın olay örgüsü bir kötülükler silsilesi şeklinde ilerler.

Vedide çok gösterişsiz ama çarpıntısını bütünüyle gizleyemeyen saygılı bir gülümsemeye:

“Doktor Bekir Servet Bey'in burada olduğunu biliyordum. Leyla'ya bir kez de beyefendi baksalar... Diyorum ki gerek sen gerek ben, her gün göre göre alışan gözlerle çocuktaki değişikliği iyice değerlendiremiyoruz.”

(...) Karısının bu dileği üzerine Ömer Behiç, Leyla'nın kaygı verici durumunu arkadaşına açıkladı:

Çocuğun bir yaşındayken yakalandığı çift zatürreeden ölüme çok yaklaştığı bir zamanda son dakikada kurtarıldığını, bundan sonra onun sürekli bir bakım içinde güçlendirilmesine çalışmaya bir an bile ara verilmediğini, bilim ve ilgi yoluyla her dakika çekinceli bir durum doğabilir diye hazır ve uyanık bulunulmasına karşılık çocuğun en küçük nedenlerle çok büyük sarsıntılar geçirdiğini, üç beş gün süren, nasıl gelip geçtiğine usa yakın bir açılama yapılamayan ateşler sırasında aylarca bakımdan sonra elde edilen iyi sonuçların birden nasıl yitirildiğini anlattı.

Ömer Behiç, tüm ayrıntılarıyla biliyordu ki bu aile mutluluğunun içinde, çok parlak bir yaz göğünün ucuna saklanmış siyah bir bulut noktası gibi bir yıkımın oluşabileceğini belirten bir kaygı vardı: Leyla... (s. 204)

Ömer Behiç'in bu kaygısı sebepsiz değildir. Leyla'yı zaman zaman muayene eden Ömer Behiç, Leyla'da olası bir hastalığın bulgularına rastlar ancak henüz kuşku halindeki bu kötülüğün ihtimal olmaktan çıkıp gerçekleşmesi sanki tanıyı koymasına bağlıymış gibi bir tarafıyla da bu kötücül gerçekten kaçır. Öte yandan Vedide de Leyla'da normal seyretmeyen bir gelişimin farkındadır. Ömer Behiç'in, Leyla'nın iyi olduğuna dair açıklamaları, onu zaman zaman rahatlatır da Vedide için de Leyla'nın hastalığı şeklinde tezahür eden kötülük daima bir olasılık olarak mevcuttur.

(...) Bunları kafasında ölçer ve sonunda yüreği yoran bir kaniyle Leyla'nın göğsünde, ta omuzlarına ve boynuna yakın üst bölümünde doğal durumda olmadığı kuşku götürmeyen fazla bir kabarıklık görürdü. (s. 205)

Bekir Servet, Leyla'yı ve Vedide'yi rahatlatmak için yaptığı muayenede kötücül bir sonuca ulaşmadığını, Leyla'nın durumunun normal olduğunu söylese de Ömer Behiç'e bir takım kötücül kuşkularından bahseder. Ömer Behiç aslında bu kötücül ihtimallerin farkındadır ancak kötülüğü görmezden gelerek kötülüğün açığa çıkmasını engelleyeceğine dair bir savunma mekanizması geliştirmiştir ve bu yönüyle rasyonel düşünmemektedir. Ömer Behiç, Leyla'nın hastalığı konusunda bir hekimden çok babadır ve bunun uyarınca akılcı değil duygusal tepkiler vermektedir. Öte yandan Leyla da yavaş yavaş hastalığına dair sezgiler geliştirir ve bunu kötücül bir durum olarak kabule başlar.

(...) Bekir Servet de esenleşme sırasında Vedide'ye güvence vermek zamanını buldu. Yalnız daha sonra yapılacak şeylere kadını hazırlamak için bu güvencenin aldatici olmamasına özen gösterdi:

“Çocuğun göğsünde kaygıyı gerektiren olağanüstü bir şey yok” diye başladı. “Sezdiğiniz yuvarlaklık, kabarıklık var ama çocuklarda kemik yapısıyla ilgili bu şeyler genellikle görülür. Olağanüstü bir hastalık durumunu düşünmeye gerek yok. Şimdiye kadar uygulanan bakımı yine sürdürmeli. Leyla'nın bir yaşındayken geçirdiği hastalığın belirtileri büsbütün ortadan kalkıncaya kadar yapmalı bunu.”

(...)

Bekir Servet arabada arkadaşıyla daha açık konuştu. Aralarında oturan Leyla'nın anlayamayacağı bir dille bütün düşüncelerini söyledi. Onun ölçülü davranarak ama uzağı görerek anlattıklarından hiçbiri Ömer Behiç'in bilmediği şeyler değildi. Ömer Behiç onları yalnızca kafasında her zaman görmeye güç bulamayarak bir kuşku sisyle örterdi. Kendi kendini aldatmaya dayanan bu oyuna, şimdi arkadaşını dinlerken başvuramıyor ve yüreğinde bir acıyla sanki sahiplik hakkını daha fazla güçlendirmek için Leyla'yı biraz daha kendine çekiyordu. (s. 210)

(...) Nasıl oldu, nasıl bir çekim olayıyla bu iki adamın anlaşılmayacak bir dille konuştuklarından bu çocuk ruhuna bir anlayışın ağısı damladı? Kağıthane sırtını izleyen caddeye yeni çıkmışlardı ki Leyla birdenbire:

“Eve dönecem” dedi. (...) “Gidecem. Eve gidecem.” diyor ve sesinin içine kendisinden gizleyerek yine kuşkusuz kendisiyle ilgili şeyler konuşan bu iki insana dargınlığının öcünü koyuyordu. (s. 211)

Etkileri yok olmayan bir kötülük unsuru olarak hastalık, Leyla'nın ve ailesinin hayatını etkilemeye devam eder, öte yandan kötülüğün önüne geçmek için bulunan çare Leyla'yı güçlendirmek olur. Fakat Leyla zaman zaman bu özen ve bakımın neticesi olarak gayet sağlıklı dönemler geçirse de bir anda güçsüzleşmekte, hastalanmakta bu durum da mutlak kötülüğün artık yakın bir ihtimal olduğunu göstermektedir.

Ömer Behiç, Leyla'nın kötücül sonundan ciddi bir endişe duymaktadır; bu onun için de bir çeşit kötülüğe maruz kalma halidir.

Bahçeden çıkarken Ömer Behiç'in yüreğinde anlaşılmaz bir duygu vardı: Ya Leyla'yı kurtaramazlarsa... (s. 214)

Bu endişeler ile bir müddet ahlaki kötülük konusundaki bocalamalarından kurtulan, evine, çocuklarına ve karısına sığınan Ömer Behiç, çok zaman geçmeden

daima teslim olmamak için mücadele ettiği ahlaki kötülüğün içine sürüklenir; Neyyir ve Ömer Behiç arasındaki gayriahlâkî ve şehvani ilişki fiilen başlar. Bu bakımdan yalnız Neyyir değil Ömer Behiç de bir ahlaki kötülük failidir.

Ömer Behiç, içinde bir saatlik mutluluğun baygın tadı çalkalanan gözlerini süzdü; yarı çıplak, uzun divanın üstüne uzanmış, bir türlü kalkıp gitmeye karar veremeyen, bir kez daha sevişme ateşiyle tutuşmak umuduyla orada bekleyen Neyyir'e gülümsedi, karşılık vermedi. (s. 215)

Ömer Behiç'e göre, kötülük karşısındaki engelin ortadan kalkması, iradenin devreden çıkması ile ilgilidir. Ömer Behiç arzularına teslim olmuş ve içindeki kötücül arzular, iradesi ile engellenmediği için kötücül sonuçlar doğurmuştur. Oysa Ömer Behiç, Neyyir ile buluşacağı terzihaneye bir anlık kararlar değil günler süren gel-gitli düşünceler neticesinde karar vererek gitmiştir ve bu yönüyle sadece bir an arzularına teslim olmuş insandan ayrılır; Ömer Behiç, iradesini daha öncesinden farklı olarak bu kez arzularına hâkim olmakta kullanmamıştır. İçinde bulunduğu, faili olduğu ahlaki kötülüğün asıl sebebi budur. Ömer Behiç de zamanla kendisini rahatlatmak için sığındığı ihtiyaç ve zaaf fikri ile kötülüğe sürüklenme algısından sıyrılır ve esasen bilinçli ve iradi olarak bu kötülüğü tercih ettiğini duyar.

(...) Ömer Behiç bu yargısının da çürüklüğünü benimsemekte gecikmiyordu. O, bir istem güçsüzlüğüyle, alçalmış ve yenilmiş gelip de burada kendisine söz verilmiş bir mutluluk saatini yaşama gücünü bulamamışsa, bundan kapsamı gereğinden fazla genişletilmiş bir anlam çıkarmaya kalkışmamalıydı. Onun her türlü temiz ve ince duygularına karşı yaşamın yalnız acılarını ve yorgunluklarını görmüş ömründe bir günaha ama ruhunu belki o zamana dek tadılmamış baş döndürücü tatları içinde uyuşturup sarhoşluğun doruğuna çıkararak bir günaha gereksinliği vardı.

Bu günaha bile bile gelmişti. Gelmesini önleyemeyeceğini ta başından beri de biliyordu. Bütün o uğraşı, o çekişme izleyicilere özgü bir şeydi. O izleyiciler de kendilerine şu kadorcık bir özen borcu gösterilmesine gerek görmüş olan yine kendi seçkin duygularından başka bir şey değildi. (s. 216)

Aslında bu ahlaki kötülük karşısında Ömer Behiç'in, duyguları ve düşünceleri arasındaki bu çatışma onun içindeki iyi ile kötünün de çatışmasıdır. Güdüler ve arzular, ki şehvet tamamen bunlarla bağlantılı sunulmuştur, kötücüdür; bu kabule pek çok düşünce ve inanç sisteminde de rastlanır. Bu kötülüğün karşısında durması gereken insani güç ise, insanı kötülükten alıkoyacak olan akıl ve iradedir. İnsanı diğer canlılardan farklı, dolayısıyla işlediği kötülüklerden sorumlu kılan da budur. Yine bununla bağlantılı olarak asıl nitelikli kötülük, niyet esasına dayanır; özgür irade ile gerçekleştirilir. Aynı zamanda özgür irade teorisi, Tanrı'yı, insandaki kötülükten mesul tutan yaklaşımları çürütmek için kullanılır. Bu yönüyle Ömer Behiç, tam da bu kabullerin çerçevesinde bir kötülüğün içindedir ve kendisi de irade faktörünün farkındadır. Ömer Behiç, kötülüğü irade etmekten çok, kötülük karşısında durmak için

iradesini kullanmamak itibariyle kötülüğün faili olur. İsteklerinin gerçekleşmesi, ona geçici mutluluklar sunarken zihni bir yandan her yönü ile bu eylemi çirkin, bayağı ve kötücül bulur. İlaveten, Ömer Behiç'in tüm tereddüt ve bocalamalarına rağmen yıllarca kaçındığı ahlaki kötülük bir sonraki randevunun da belirlenmesi ile artık belirgin olarak süregelenleşir.

Ömer Behiç yeniden sordu:

“Nerede?”

Neyyir, eliyle peçesine son bir dokunuşla hiç düşünmeden karşılık verdi:

“Yine burada, yine bu saatte...”

Ömer Behiç, bu terzi odasına, bayağı bir buluşma evi gibi gelinen bu karanlık ve pis yere önce karşı çıkacak oldu. Sonra daha güvenli bir yer bulmanın olanaksızlığını düşündü. Belki ileride başka şeyler düşünebilirdi. Bu usuna gelen şeye, yine benliğinin erdemli Ömer Behiç'i başkaldırdı. Daha ilk buluşmada gelecek için geniş bir olasılık ufku açmaya kalkışmasını kınayan bir sesle, kendi kendine: “Yazık!” dedi. (s. 221)

Ömer Behiç'in ahlaki kötülüğe sürüklenmesi ile koşut olarak Leyla'nın hastalığında da kötücül gidiş devam eder. Henüz kesin bir hastalık tanısı veya belirgin bir kötücül son kendini göstermemiştir ama kötülüğün meydana çıkacağını haber veren işaretler mevcuttur. Ailenin gösterdiği özen ve sağladığı bakım ise kötülüğü önlemek için yeterince mücadele edildiğini gösterir niteliktedir.

Bir süreden beri Leyla'nın sağlığı çok iyi gidiyordu. Bekir Servet'le görüşmeden sonra genişletilen bakım yöntemi çocuğu sabahleyin yatağından başlayan ve gece yine yatağında bırakan bir sırayla sürüp gidiyordu. Onların gerçek üzüntülerine yol açan şeyde bir ilerleme yoktu. Genel durumuyla çok iyi gidiyordu. Yalnız son haftada ensesinde iri bir çıban çıkmış, günlerce işlemişti. Ömer Behiç, bunu yarmadan iyileştirmek istemişti ve çıbanda olağanüstü bir durum göremeyince genellikle kocakarı ilaçları kullanmıştı.

Vedide, “Bu çıban nereden çıktı?” dedikçe kocası, “Bilir miyim?” karşılığını verirdi. Evet, fazla beslenmeden mi, bitkinlikten mi, nereden bilecekti?

Doktorluğunun bulup çıkarma gücü, bir kutuptan öteki kutba giden varsayımlar arasında bocalayıp duruyordu. Bir çıbanın neden meydana geldiğini bile açıklmayan bu bilimle gözle görülmeyen, elle tutulmayan yerlerde saklanmış, kötücül bir gizlilikle yıkım belirtileri gösteren hastalıklar nasıl bilinebilirdi? Ya da onlar düşünülebilse bile nasıl iyileştirilebilirdi? İşte örnek olarak Leyla'sı, “Kadın Nine”si...

Leyla'da yıllardan beri, hiçbir zaman usanılmayan bir bakımın uzun yorgunluklarla alınan sonuçlarını küçük bir nezle, ufak bir çıban, bir günlük bir sıtma çabucak alıp götürüyordu. Onun artık kurtulduğu, artık büsbütün sağlığına kavuştuğu sanılan zamanlarda gözle bir türlü açıkça görülemeyen bir şeyde gizlenmiş düşman kötücüllüğüyle etkileyen, yıkıp yeniden belirsiz düzmece bir nedenle ortaya çıkmak için sinen bir ağısı vardı. (s. 228)

Ömer Behiç'in Neyyir ile yaşadığı ilişki, zamanla Vedide ile olan ilişkisinin kötücülleşmesine sebep olur. Vedide, henüz bir şey bilmemektedir ancak Ömer Behiç'le arasında bir soğukluk başlar. Bu bakımdan Ömer Behiç'in faillerinden biri olduğu

ahlaki kötülük, doğurgan bir nitelik kazanır. Ömer Behiç'in en çok övündüğü yanı olan ailesi, zamanla onun gayriahlâkî ilişkisinden zarar görmeye başlar.

(...) İşte Neyyir'in Ömer Behiç'in aşk yaşamını ele geçirdiği günden beri karı koca arasındaki ilişki böyle ikide birde kopan ve yine bir düğümle bağlanarak yumaklanan çürük bir ipe dönüşüyordu. Onların aşk şarkıları artık yer yer silinmiş, ses vermeyen yalnız şurasında burasında kopuk ezgiler çıkarken birden bir cızıltıyla susan bozuk bir plağa benziyordu. (s. 238)

Bu durumun farkında olsa da Ömer Behiç, ilerlemekte olan kötülüğün önünü alma gayretine düşmek yerine Neyyir ile olan ilişkisinin yalnız bedeni bir tarafı olduğunu, bir aşk ilişkisi olmadığını kendi kendine telkin ederek vicdan azabından kurtulmaya çalışır. Artık Ömer Behiç için Vedide'yi kötülüğe maruz bırakma hissinden çok kendi vicdan azabı münasebetiyle maruz kaldığı manevi kötülüğü örtme, onun yarattığı hislerden kurtulma çabası esastır.

Aşk? Bu bir aşk mıydı? Neyyir'e düşkünlüğünün "aşk" adını taşımasına kesinlikle izin vermiyordu. Onun aşkı karısaydı, yalnız onaydı ve ona ayrılmıştı. Bu, daha başka bir şeydi; bir hastalık durumuna, bir gün kendiliğinden hastalık ateşleri duruveren bir beden yıkımına daha çok benziyordu.

Ömer Behiç böyle bir ayırım yaparak karısına içtenlik ve bağlılık borcunu belgelemiş oluyor, kendisini o hastalık bunlaımlarını geçiren suçsuz bir hükümlü gibi görüyordu. (s. 243)

Bir yandan Ömer Behiç'in Neyyir ile kurduğu ilişkideki ahlaki kötülük ilerlerken bir yandan da Leyla'nın hastalığının kötücül seyri devam eder. Ortada çok belirgin bir kötülük henüz yoktur ama kötü bir sona ilerleyiş belirgindir. Leyla da bu hastalık sebebiyle belirgin bir kurban tipi olarak derinleşmektedir.

Leyla'nın her hastalanışındaki gibi dargın bir görünüşü vardı. Kimseye bakmıyor, yüksek ateşten çakmaklanan gözlerini tavanda gezdiriyor, elleriyle yatağın çarşafını kaşıyordu. Yüzüne birdenbire sürülmüş bir görünüm gelmişti. Başının gereğinden fazla büyüklüğü, kaş arasının fazla genişliği biraz daha ortaya çıkmış gibiydi.

Babası, ateşin arkasından hastalığın çabucak anlaşılamayacağına aldırmadan çocuğun boğazına, göğsüne, karnına baktı. Görünür bir şey yoktu. Görünen tek şey Leyla'ya aylardır uygulanan bakımın sonucunu alıp götürecek yeni bir yazgı havasının esmesiydi.

Böyle hastalıktan hastalığa yuvarlanan "Kadın Nine"si sonunda ne olacaktı? Ömer Behiç'in yüreğinde bu soruya verilebilecek karşılıktan düğümlenen bir acı vardı. (s. 246)

Ömer Behiç, giderek Neyyir ile arasında kurulan ahlaki kötülük bağına teslim olurken Bekir Servet, içinde bulunduğu ahlaki kötülükten Müzzan'ın aşkı sayesinde kurtulur. Ömer Behiç iyiden kötüye bir değişim gösterirken Bekir Servet kötüden iyiye bir değişimin içindedir.

“Evet, Ömer” dedi, “Bir çift koyu yeşil göz ki biraz önce ‘doğru yol’ sözünü kullanmıştın; ben onlarda söz verilen doğru bir yolun kutsal ayetlerini okumaya başladım.” (s. 257)

Bekir Servet, Ömer Behiç’i ahlaki kötülüğe özendirilen bir adam olarak anılırken aslında Ömer Behiç’in aşk ve evlilik konusundaki iyiliği temsil eden fikir ve davranışlarından etkilenmiştir. Öte yandan Ömer Behiç, artık Bekir Servet’in etkilendiği özelliklerini yitirmekte olan bir adamdır. Birbirinin tam tersi olan bu iki değişim hadisesi Ömer Behiç’in algısında içinde bulunduğu ahlaki kötülüğün azabını pekiştiren bir durum doğurur.

(...) Arkasını getiremedi, Bekir Servet bütünledi:

“Evlilikte şiir ve aşk birlikte yaşayabilsin... İşte sen! Seninle her zaman alay ederdim ama kuşkusuz görürdün, şakalarımın altında seni beğenen, üstelik sana benzeyememekten acı duyan bir kalp vardı.”

Ömer Behiç’in gözleri bulandı, az kalsın bağıracaktı, “Ooooh! Bilmiyorsun.” diyecekti. “Bende beğenilecek, benzemeye özenilecek hiçbir şey kalmadı. Senin girmek istediğin o şiir ve aşk tapınağından ben yalanla, aldatmayla çıktım. Sıkılmadan, utanmadan, sanki aldatmanın tadını, sevincini savura savura çıkıyorum. İşte bir aydan beri durmadan yalan içinde yaşıyorum. Yarın yine oraya koşacağım, yaşamımın yalanına gideceğim, yine onun göğsünde pis bir sarhoş gibi uyuyacağım.” (s. 259)

Ömer Behiç, kendini Neyyir’e âşık olmadığı, yalnız bedensel arzularını doyurmak için onunla birlikte olduğu fikriyle kendisini avutsa da zamanla Neyyir’in başka adamlarla da onunla kurduğu gayriahlâkî ilişkileri kurmasını kıskanmaya başlar. Ömer Behiç, bu kıskançlık sebebiyle manen bir kötülüğe maruz kalırken bir yandan da Neyyir’in olasılık dâhilindeki bir evlilikle İstanbul’dan ayrılacağını düşünmek, çok acı verecek olsa da gözüne kötülükten kesin kurtuluş olarak görünmektedir. Ömer Behiç bu hissi ile aslında kötülüğe karşı koyacak iradeyi gösteremeyeceğini ispat etmiş olur.

(...) Belki bu bir doktor bıçağı vuruşuydu; varlığını bir yandan bir yana delip deşecek bir vuruş... Ancak bir kez bunu yapıp da ilk acının korkunçluğu geçince ruhunun içinde daha ağılayan, gittikçe daha pis kokan bir ur patlayacak, onu ölüm kaynağına taşımaktan kesinlikle kurtaracaktı.

Bu bir tıp işlemiydi, kurtulması için en uygun yoldu... Kim bilir ne kadar sızlayacak, ne kadar kıvranacaktı! Bunu şimdiden seziyor, daha şimdiden bir acının kuruntusuyla doktor bıçağının vuruşunu duyuyordu.

Neyyir’i yitirmek... (s. 267)

Neyyir’in ve ailesinin içinde bulunukları ahlaki kötülük, ilk anda görünenden daha fazlasıdır ve Ömer Behiç, bu ahlaki kötülüğün tüm çıplaklığıyla farkındadır. Yine de Neyyir’le ilişkisini devam ettirir ve kötülüğü görmezden gelir. Sözelimi Neyyir’le buluştukları terzihane, belirgin bir kötülük yuvasıdır, bir fuhuş mekânıdır; üstelik Neyyir de bu fuhuşun müşterekleri arasındadır. Nitelikli ve evrensel bir kötülük unsuru olan fuhuşu fark ediyor olması bile Ömer Behiç’i Neyyir ile olan ilişkisinden menetmez. Ömer Behiç’in bu tavrı, Neyyir’le ilişkisinden önce ahlaki kötülüğün kesin

olarak karşısında durduğu dönemdekinden tamamen farklıdır. Ömer Behiç, ahlaki kötülüğün içine girdikçe kötülükle olan mücadelesinden de yavaş yavaş vazgeçer.

Yaşamı çeşitli serüvenlerin hiçbir zaman akıllardan silinmeyecek anlarıyla dolu bir anne için bile kızlarının ilişkilerine göz yummak o kadar kötü bir şeydi ki bunu hiç olmazsa çocuklara karşı hoş görmemek gerekirdi. Onları bu durumun alçaltısından kurtarmak üstelik bir terzi kadının yatak odasında buluşmak çirkinliğine bile katlandırarak kadar etkili bir nedendi.

Ömer Behiç bu buluşma yerinin çirkinliğini biliyordu ve ondan rahatsızdı. Ama güven içinde sevişebilmeleri için bundan başka sağlam bir yol yoktu. (...)

Ömer Behiç anlatılanları hem göğsünü sıkın bir acıyla sanki tiksine tiksine Neyyir'i bu duyduğu somut ve bayağı şeylerin arasında görmek küçüklüğünü bir an önce kovmak için tezcanlılıkla hem de kendisine onun özel yaşamına, gizlerine ilişkin bilgi veren şeyleri öğrenmek gereksinliğiyle dinlemişti. (s. 271)

Diğer gönül ilişkileri ve ahlaki düşkünlüğü sebebiyle Neyyir'in kötücüllüğünü kabul eden ve bu sebeple ondan öğrenen, onu kıskanan, ona kızan Ömer Behiç, ilişkisini devam ettirirken bir yandan da Neyyir'i küçük görerek, metalaştırarak, intikam almaya çabalayarak yani bir haz nesnesi olarak kabul ettiği Neyyir'i manen kötülüğe maruz bırakarak vicdanını rahatlatmak ister. Kötülüğe kötülükle karşılık veren bu tavır, esasen Ömer Behiç'in kötülüğe tamamen teslim olmadığına kendisini ikna etmek için sığındığı bahanelerden biridir.

Neyyir'le ilişkisini yüksek bir aşk gibi değil, etinin bir açlık gereksinliği olarak yorumluyor, sanki onu kafasında her türlü ruhsallıktan, temiz görece ve yükseltecek duygulardan ayırmakla evlilik yaşamına bağlılığını bir yana bedeninin tutkusunu öbür yana koyarak bir sınıflama işlemi yapıyordu.

"Ve mademki bu, öbürlerinin haklarından, ona borçlu şeylerden hiçbirini, üstelik ruhsal saygıdan en küçük bir parçayı bile çekip almıyor" diyor, böylece benliğine karşı günahını hafifletici nedenler bulmuş oluyordu.

Sonra bu para işi çıkınca bir aralık Neyyir'in bu oyunda parmağı olabileceğini, kadınla ortaklaşarak kendisine gerçekte olmayan bir hesap gösterilebileceğini düşündü. Böylece Neyyir, kendisini para karşılığında kendisini para karşılığında elde edilen bir mal bayalığına indiriyordu. Bunu düşünürken kendi kendine "daha iyi!" dedi.

Neden daha iyiydi? Bunu belki gereği kadar açık anlatamazdı. Ama bu düşkünlüğü böylece aşağılamakla aldatışın kendi kendisine bir çeşit cezasını veriyor, Vedide'nin adına sanki onun öcünü alıyordu. Sonra daha karışık bir duygu dizisi arasında böyle cebinden evinin borçlarına, eksikliklerine karşı tomar tomar biriktirilen paradan önemlice bir toplamı ayırırken kendi varlığını da utandıran ve gelecek için çekinceler göstererek yıldırın bir ufuk açmış oluyor(du)... (s. 272-273)

Ömer Behiç, Neyyir ile giderek daha sık buluşur ve Neyyir'e daha çok bağlanırken Leyla'nın hastalığı da ilerlemektedir. Ömer Behiç, kızının kötücül hastalığına rağmen kendi arzularını tatmine çalışan ve yasak, gayriahlâkî bir ilişkinin maddi, manevi sıkıntıları ve zevkleri ile meşgul bir adam olarak kötücüdür. Bu, onun da farkında olduğu bir durumdur ve kendisindeki kötücüllüğü fark etmek Ömer Behiç

için şahsından utanma sebebidir. Buna rağmen kötülük karşısında acı çekmekten başka bir çaba da göstermez.

(...) *Sonra birden karısını düşünürken yüreğini sızlatan başka bir görüntü gördü: Leyla'sını...*

Nasıl? Kadın ninesi evde ateşler içinde tüm yaşamı için niteliği belirsiz bir korku saklayan bir hastalıkla çarpınırken o burada, pis bir tutkunun bunalımlarıyla sokaklarda sürtiyordu, öyle mi?

Kendi kendisinden öğrendi. Demek bu kadar alçak bir adamdı. Tüm aile sahiplerinin, babalarının arasında seçkin ve yetkin bir örnek olarak tanınan, böyle olduğuna kendisi de inanan, bununla övünen Ömer Behiç, alçak bir yaratıktan başka bir şey değildi.

Büyük bir utanç duygusuyla kendinden, ayıbından, suçunun kötülüğünden kaçmak istiyormuşçasına fırladı. (s. 277)

Ömer Behiç, Neyyir konusunda, kendini, daima ona âşık olmadığı düşüncesi ile rahatlatır; bu fikir, kötülüğünün bahanesi olurken, Neyyir'e âşık olduğunu fark etmesi, onun için asıl kötülük anlamına gelmektedir.

"Eğlenmek başka, sevmek başka" demişti terzi kadın ve tüm gerçeğin özü bu noktadaydı. Neyyir'le bu kadar ilgilenmek, bütün yaşamını unutacak kadar onu düşünmek için, demek o "eğlenmek" sözcüğüyle özetlenmek istenen yöntemi aşmıştı. Demek Neyyir'i seviyordu! (s. 297)

Yaşamakta olduğu hayattan vazgeçmemek kaydıyla yaşlı bir adamla evlenme planları yapan Neyyir, Ömer Behiç için tam bir kötülük simgesi olmakla birlikte istenen, arzulanan ve kıskanılan bir kadındır da. Neyyir'i sevmeyi kötücül bulan Ömer Behiç, bu kıskançlığın da etkisi ile mevcut kötülüğü ortadan kaldırmak için nitelikli bir kötülük örneği olan cinayeti düşünür. Diğer yandan, içinde bulunduğu kötülükten Neyyir'i sorumlu tutması, bu arzusunun destekler. Bu, gerçekleşecek bir plan değil, Neyyir'i cezalandırmak için arzuladığı bir intikamdır. Ancak Ömer Behiç, eyleme dökmese de bir kötülüğü istemesi bakımından bu noktada kötücüdür.

Şimdi ona gizli bir düşmanlığı vardı. Kendisini bu kadar etkileyebildiğinden, gücünü üstünde bu kerte sağlamlaştırmasından kızgınlık ve düşmanlık dolu bir duyguyla onu hırpalamak, ezmek, boğmak istekleri duyuyordu. Üstelik de öldürmek...

Sevgililerini öldüren âşıkları düşünüyordu. (...) Belki tüm insanlar az çok böyleydi. Öldürmek, yaşamında yok edilmesine başka türlü olanak bulunamayan bu çok büyük karışıklığın nedenini ortadan kaldırmak... (s. 304)

Bu tutkunluğunun karşısında ne kadar güçsüz ve yoksun, ne kadar uyusuk ve bayağıydı? Onda güzel, iyi, yüksek ve temiz ne varsa bu düşkünlik tümünü elinden almıştı. (...) (s. 307)

Vedide bir yandan Leyla için acı çekerken bir yandan da Ömer Behiç'in kendisini aldattığını sezerek bunun verdiği acı ile bir başka kötülüğe maruz kalmaktadır. Vedide'nin algısında Leyla, bir kurbandır ve bu çocuğun maruz kaldığı kötülüğün yarattığı acı, Ömer Behiç'in onu aldattığı fikrinin yarattığı acıyı ötelemektedir. Ancak öte yandan Vedide de hayatın kendisine hazırladığını düşündüğü kötülükler sebebiyle,

bunların başında Leyla'nın hastalığı ve Ömer Behiç'in aldatışı gelir, bir kurbanı dönüşmüştür. Vedide, çektiği acılar sebebiyle kendine acımakta; Leyla'nın hastalığına çare bulamamanın acısı ve Ömer Behiç ile ilgili gerçek olmasından korktuğu kuşkuları sebebiyle nitelikli bir kötülüğe maruz kalmaktadır.

Kendisine mutsuz, kazaya uğramış gözüyle bakıyor ve sonra çok sevilen birinin kendisince bilinmeyen yıkımına ağlayan bir dost duyarlılığı ve sevecenliğiyle bu mutsuzluğun, bu kaza kurbanının üstüne acınma yaşları döküyordu. (s. 314)

“ Ama görmüyor musun, kocanı görmüyor musun? İnsan öldürmüş gibi bir korkuyla senden kaçan, saklanan bu adamın gizli bir aldatışını sezmiyor musun?” (s. 315)

Vedide'nin Ömer Behiç'le ilgili sezgi ve kuşkularında asıl kötücül bulduğu şey bu sezgi ve kuşkuların doğru çıkmasıdır. Bu durumda ne yapacağını bilemeyen Vedide, biraz da bu sebeple varlığından kuşkulandığı kötülüğün gerçekliği ile karşılaşmak için, en azından Leyla'nın hastalığı ortadan kalkıncaya kadar çaba göstermemeyi tercih eder. Kötülükten kaçmak veya kötülükle karşılaşmayı ertelemek olarak da kabul edilebilecek bu karar, Vedide'yi iki taraflı bir kötülük ile yaşamaya mecbur eder.

Kocasından oç alma biçimlerini düşündü. Evet, ne yapacaktı? Boşanma! Bunu çirkin, bayağı buluyordu. Çocuklarını alıp kaçmak ya da evin içinde kendini silerek, onunla her türlü ilişkiyi keserek bir köşeye büzülüp hep dargın kalmak üstelik evet, evet kendini öldürmek... (s. 316)

Evet, izlenecek en doğru yol buydu ama gerçek ondan önce davranır da birgün en umulmayan, en beklenmeyen bir dakikada kocasının aldatışı, bir kuruntu değil bir olay olarak karşısına dikilirse evet, o zaman ne yapacaktı? (s. 317)

“Ya aldatılışımın yalanlanmayacak bir belgesini ele geçirirsem ne yaparım?” (s. 326)

Leyla'nın hastalığı son evresine girerken Ömer Behiç'in Neyyir ile olan ilişkisi de kötülük bağlamında derinleşmektedir. Aralarındaki ilişki, hem Ömer Behiç hem de Neyyir için birbirlerini bilinçli olarak kötülüğe maruz bıraktıkları bir hal almış, ahlaki kötülüğün tüm unsurlarını da barındırır olmuştur.

(...) Birbirlerini ağlatmak, incitmek, yaralamak, artık aralarında gizli düşmanlığa, öfkeye çevrilmiş bir duygunun tüm silahlarını birbirine karşı kullanmak için buluşuyorlardı. (s. 337)

Ve böyle sevişirken birbirlerini alçaltırlar, en büyük tadı ve beğeniye bu boğuşmadan karşısındakini daha fazla düşkün ve onuru kırılmış görerek çıkmakta ararlardı. (s. 339)

Ömer Behiç'in, kötülüğünün farkında olduğu bu gayriahlâkî ilişkiyi bitirmesi Leyla'nın ölümünden sonradır. Bu ölümden sonra Neyyir ile olan ilişkisini kesin olarak noktalarken kendini Vedide'ye bağışlatmaya, yaşamlarını yeniden kurmaya karar verir ki çok büyük acılara ve kötülüklere maruz kalmış bu iki insanın yaşamında mutlak kötü bir sonun varlığından bahsetmek mümkün görünmemektedir.

“Dudaktan Kalbe”, genel olarak Lamia’nın, kurban tipi olarak belirlediği bir eserdir ancak kötülük tahlili konusunda, Lamia’nın, kötülüğün hâkim olduğu hayatının belirlenmesinde ondan fazla irade sahibi olan Kenan’ı ele almak gerekir. Esasen Kenan’ın kişiliğini belirleyen olayların temelinde onun da kötülüğe maruz kaldığı bir çocukluk dönemi vardır. Kenan’ın annesi Melek Hanım, ailesinin izni olmadan Kenan’ın babası Nail ile evlenir. *Nail, talihsiz bir gençti(r) fakat fena ve kalpsiz bir adam değildi(r)* Melek Hanım’la evlendikten, baba olduktan sonra *hafif tabiatını, bütün fena huylarını bırakmıştı(r)*(s. 18)

Bu aile yaşamında Nail’in belirgin bir kötü tip olmadığı görülmektedir ancak yoksulluk, döneme ait pek çok romanda olduğu gibi burada da doğurgan bir kötülük unsuru olarak karşımıza çıkar. Zamanla, yoksullukla başlayan kötülüğe maruz kalma algısı, kötülük faili olmaya mecbur olmayı beraberinde getirir. Nail, kötü alışkanlıklarını bırakmış olsa da ailesini geçindiremiyor olması sebebiyle bu alışkanlıklar tekrar günyüzüne çıkar ve Nail, yoksulluk sebebiyle bakamadığı çocukları için hırsızlık yapar. Bu eylemde, niyet kötücül değildir; bu sebeple eylem de nitelikli bir kötülük eylemi sayılamaz. Hırsızlık, bir ahlaki kötülük unsuru dolayısıyla Nail de failidir ancak mecbur kalma hali, bu eylemi nitelikli kötülük örneği olmaktan uzaklaştırır.

Bu sefalet içinde Kenan yedi, Afife beş yaşına gelmişti. Artık hiçbir işte muvaffak olamayacağına inanan Nail, kapkara bir adam olmuştu. Kederini unutmak bahanesiyle tekrar içmeye, sıhhati gibi ahlakı da günden güne bozulmaya başlıyordu.

İşte bu esnalarda idi ki ailenin vaziyeti birdenbire düzeldi. Nail, daha çok para kazanıyor, daha canlı ve sinirli görünüyordu.

Fakat bu refah uzun müddet devam etmedi. Bir gece jandarmalar evi bastılar, bir sebep söylemeden onu alıp götürdüler.

Melek Hanım’a ertesi gün, kocasının yeni bir iftiraya uğradığını haber vermişlerdi. Fakat bu seferki iftira değil âdi, cüretli bir hırsızlıktı.

Nail, bunu açıkça itiraf ediyor, hemen hemen fütursuz bir tavırla:

-Başka türlü yaşamak imkânsızdı... Çoluk çocuğum açlıktan ölecekti... diyordu. (s. 18-19)

Bu hadise üzerine Melek Hanım’ın ailesi, Nail ile tüm bağını kesmesi karşılığında Melek Hanım ve çocuklarını kabul eder. Ailenin bu tavrı, Melek Hanım ve çocukları kötülükten korumaya yönelik bir tavır olsa da babasından ayrılmak, Kenan’da ilk kez gerçek bir kötülüğe maruz kalma algısı geliştirir.

Kenan’ın en eski ve acı hatırası babasından ayrıldığı güne aitti. (s. 19)

Melek Hanım’ı aileye kabul etmek için ahlaken kötü kabul ettikleri Nail’den ayrılmasını şart koşan ailesi de aslında ahlaki kötülüğün bir başka boyuttaki temsilcileridir. Bu ailedeki ahlaki kötülük, makam ve mevki elde etme, çok para

kazanma ve bunları adil yollardan gerçekleştirmemek diğer yandan da özellikle Kenan'ı ötekileştiren davranışlar şeklinde tezahür eder.

Saip Paşa'nın Karantina'daki zengin konağı, Bozyaka'da imaret giib işleyen muhteşem kulesi, ne Melek Hanım'ı ne de Kenan'la Afife'yi mesut edememişti. Bu adamda sönmez bir ikbal hırsı, müfrit bir azamet deliliği vardı.

Bir paşalık ile üç beş nişan elde etmek için Mabeyne dünya kadar para yedirmişti. Nasıl ki son zamanlarda İzmir'de bütün faaliyet ve kudretini belediye reisi olmaya ve o mevkii ne olursa olsun muhafaza etmeye sarfetmişti. Kışın konağı, yazın kulesi tekke gibi işler, hacıdan, hocadan birtakım tufeyliler, dalkavuklarla dolar taşardı. Adeta muntazam teşkilat yapmıştı. Nüfuzundan istifade edebileceği şahıslardan hiçbirini ihmal etmez, bağbozumunda İstanbul'daki hamilerine denk denk üzüm, incir gönderir, şehre her yeni vali geldikçe adeta karşılama şenlikleri tertiplerdi. (s. 20)

Bu özellikleri ile evrensel anlamda kötücül kabul edilen davranışların insanı olan Saip Paşa, Melek Hanım'ı eve kabul etmiş ancak bağışlamamıştır. Dolayısıyla mecburiyet sebebiyle onlarla yaşayan Melek Hanım, Kenan ve Afife süreğen bir kötülüğün içine girerler. Saip Paşa için bu ailenin en kötücül ferdi, Nail ile özdeşleştirdiği Kenan'dır. Kenan'da gördüğü kötülük, Kenan'ın irade ve niyetine değil onun elinde olmaksızın gelişen şartlara bağlıdır; Saip Paşa'ya göre Kenan, Nail'in oğlu olduğu için kötülüğe meyyaldir ve terbiye edilse de içindeki kötülük açığa çıkacaktır. Kötülüğün kaynağında, sadece yaratılışı ve aile mirasını gören bu yaklaşıma göre, aslında Kenan'daki kötülüğü, doğal kötülük kabul etmek gerekir zira Kenan, zaten doğduğu andan itibaren bu kötülüğü gerçekleştirecek bir insan ise, kötülüğün mutlaklığı fakat Kenan'ın iradesinin eksikliği, akla doğal kötülüğü getirir ki bu düşünce İslamiyet'te ve tüm dinlerde, kötülüğün ortaya çıkmasında insan iradesini esas alan yaklaşıma uygun değildir.

Saip Paşa kızkardeşini evine kabul etmekle beraber hâlâ affedememişti. Hele Kenan'ı bir türlü sevemiyordu. Kenan, onun nazarında sefil, sefil bir hırsızın oğluydu. Terbiyesine ne kadar gayret edilse netice vermeyecekti. Mutlaka babası gibi olacak, hayatını hapishanede, hatta ihtimal darağacında bitirecekti. Zaten bu yaşta, bu boyda bir serseriye benzemiyor muydu? Bu çocuğun mazlum, halîm, çekingen tavırlarına inanmak doğru olmazdı. Babası da görünüşte böyleydi fakat fırsat buldukça hangi fenalıktan geri durdu? (s. 21)

Kenan, dayısının bu tavırları karşısında psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalır ve kendisini hakareten korumak için, yaşadığı evde herkesten uzak kalmaya çabaladığı bir yaşam düzeni geliştirir. Bu pasif direniş, Kenan'ın kendisini korumak için geliştirdiği bir savunma mekanizmasıdır ancak dayısının tavırlarının çocuğun ruh haline etkileri, Kenan'ın bir süre sonra kendisinin de tesisine uğraştığı ötekileştirme çabası, belirgin bir kötülük unsurunu karşılamaktadır. Buna rağmen Kenan, bu evde meydana gelen her türlü kötülüğün de sorumlusu kabul edilir. Bunun belirgin örneklerinden biri

çalındığı zannedilen bir saati almakla itham edilmiş olmasıdır. Tüm bu kötücül tavırların insan psikolojisi üzerindeki olası etkileri göz önünde bulundurulduğunda Kenan, yalnız hâlihazırda kötülüğe maruz kalmamakta aynı zamanda kişiliğinin gelişimi evresinde ona yönelen, insan onuruna hakaret niteliğindeki bu tavırlar onun hayatını etkileyecek olumsuzluklar doğurmakta ve böylelikle kötülük de süreğen hale gelmektedir.

(Kenan) bir haksızlığa uğradığı vakit şikâyet etmez, mazlum bir sükûtle başını eğdi. Fakat birisinden tatlı bir muamele, küçük bir iyilik gördüğü zaman saf, sevimli bir minnetle mukabele ederdi. (...)

Çocukluğunun en acı hatıralarından biri de annesi ve kardeşiyle beraber dayısının konağından ayrıldığı güne aitti. O vakit on bir yaşındaydı. Bir kış sabahı onu kolundan sarsarak yatağından kaldırmışlar, uyku sersemi dayısının odasına götürmüşlerdi.

Saip Paşa'nın cebinden kıymetli bir altın saat çalınmıştı. Sabahleyin istintak edilen kalfalardan biri gece Kenan'ı dayısının oda kapısı önünde gördüğünü söylemişti. Bu kadarcık bir delil, çocuğu ithama kâfiydi. Evde, hapishane köşesinde ölmüş müseccel bir hırsız oğlu varken başkalarından şüphe etmek olur mu?

(...)

Kurdun çocuğu akıbet kurt olur kızım... Bu kanun-ı tabiattır. Biz tevekkele mi o kadar inat ettik. Görüyorsun ya bize de ettin kendine de...

Kapı hafifçe gıcırdadı. Kenan, elinde bir eski kadife nişan mahfazasıyla girdi. Titreyen parmaklarıyla kutunun kapağını açmak istiyor bir türlü beceremiyordu. Birkaç kere elinden yere düşürdü.

Saip Paşa onun yüzüne bakmadan kutuyu aldı, açtı. Mahfazada bir başka saat, Kenan'ın babasından miras kalan o altın kaplamalı küçük saat vardı.

-Bu ne? dedi.

Kenan bu defa başını kaldırmaya cesaret etti. Kirpiklerinin içinde toplanmış bir yaş tabakasıyla perdeli mavi gözlerini dayısına çevirdi, hıçkırmamak için olanca gayretini sarfederek:

-Onun yerine bunu alınız Paşa Dayı... Sizin saatiniz bende değil, dedi.

Birkaç dakika sonra Saip Paşa'nın karısı asıl saati getiriyordu. Saat, yeleşin sökükle cebinden kumaşla astar arasına kaymıştı. (s. 23)

Bu tutumların belirlediği davranışlar ve babasının kaybı, yoksulluk gibi belirgin kötülük unsurlarının etkisinde geçirdiği çocukluk dönemi, Kenan'ın kişiliğinde bir öğrenilmiş çaresizlik hali, bir kötülüğü kabullenme durumu yaratır.

Kenan böyle doğmamıştı. Ondaki emel, ondaki yaşamak hırsı dünyalara sığmayacak kadar büyüktü. Fakat hayatının fukaralık ve muvaffakiyetsizlik içinde geçeceğine vakitsiz inanmış, hayata adeta darılmıştı. Yarım saadetlerden nefret ediyordu. Bitirmeye muvaffak olamayacağı bir kadehi dudaklarına götürmeyi sefil görüyordu. (s. 32)

Kötülüğe maruz kalma algısı noktasında, Kenan'ı Ahmet Cemil'e yaklaştıran bir histen bahsetmek gerekir. Ahmet Cemil gibi oldukça hassas bir genç olan ve yoksulluktan mustarip Kenan, özel ders vermeye mecbur olur. Onun için bu özel ders verme işi, mecbur ve maruz kalınan en kötücül hadisedir.

Sırf evlerdeki keman dersleriyle geçinmek mecburiyetinde kaldığı zaman daha ziyade üzülmeye başlamıştı. Meyus bir nakarat gibi diline dolamıştı: Her evin kapısını çalarken gözlerini yere indirir, kendi kendine: “Ah, ne kadar düşünüyorum...” diye tekrar ederdi.

Bu iş, haysiyeti, insanlığı kadar sıhhatine dokunuyor, nahif vücudunu, hasta sinirlerini fazla yoruyordu. (s. 35)

Kenan, yaşamını bu şekilde sürdürürken hayatını tümünden değiştirecek bir olayın temelleri atılır; arkadaşı Cevat, onu Avrupa’ya davet eder. Bu davet karşısında annesinin yüreklendirmesine rağmen Kenan gitmeye gönüllü değildir. Bu isteksizliğin sebebi, bundan böyle kötülüğe maruz kalarak yaşamayı kabullenmiş olamsıdır. Kenan, bu hali ile kötülüğe maruz kalan, bundan mutsuz olan fakat kötülükle mücadele etme şansı doğduğunda dahi bu mücadeleden kaçan bir adamdır. Kenan’ı Avrupa seyahatine ikna eden, bunu kötülüğü yenmenin bir çaresi olarak gören annesi olur.

Çocuk musun anne? Ben bir şey istemiyorum... Ben bir hayat mağlubuyum... Ben de babam gibi oldum... O kada meyus olma anne... Elbette bu böyle devam etmeyecek... Yaşım arttıkça bu mağlubiyete alışacağım, kaderime razı olacağım... Ne bilirsin, belki son günlerimizde biraz mesut oluruz...

Kenan, annesini fikrinden döndürmek için günlerce uğraştı fakat Melek Hanım bu son ümidinden vazgeçmiyor, çocuk gibi ağlayarak inat ediyordu.

Nihayet kabul etti. (...) (s. 38)

Melek Hanım haklı çıkar ve Kenan, Avrupa’da müzikal yeteneği ile beğeni toplar. Bu onun kötülükle ilk gerçek mücadelesidir ve bu ilk mücadelede, kötülüğü mağlup etmiş görünmektedir. Babasından kendisine genetik miras yolu ile kötülük eğilimi aktarıldığı düşünülür iken Nail’in sanatkârlığı, duyuşu, yeteneği Kenan’da artarak devam etmiştir. İstanbul’a döndüğünde bu defa hem oradaki insanlardan hem de dayısından bambaşka bir muamele görür. Bu, kötülüğün açıkça ve mutlak yok olması değildir ancak Kenan’ı, bundan böyle kimsenin Avrupa yıllarından öncesinde olduğu gibi kötülüğe maruz bırakamayacağı da ortadadır. Zira Kenan, kendisi ile övünç duyulacak bir insan olmuştur; Kenan’a kötülük etmekten kaçınmanın bilakis onu övmenin sebebi, sevgi ve samimiyet değil, insanların Kenan’ın şöhretinden istifade etmeye yönelik çıkarlarıdır ve bu yönü ile bir ahlaki kötülülük olarak yorumlanabilir.

Kenan’ın sanat kudreti umulmaz bir süratle inkişaf ediyordu. Tanınmış bir musiki üstadının teşebbüsü üzerine verdiği bir konser ona umulmaz bir muvaffakiyet temin etti. (s.39)

Talih, artık Kenan’a gülmeye başlamıştı. Bu muvaffakiyet, İstanbul’un –günü gününe, saati saatine uymayan bu güzel bukalemunun- insan ve sanatkâr bir zamanına tesadüf etmişti. Üç beş sene evvel yarı aç sürüp çıkardığı Kenan’a bu defa bir dâhi, bir yarım ilah gibi kollarını açtı. Avrupa’dan aldığı parlak şahadetnameden sonra artık bu gencin ehliyetinden şüphe edilemez, musikisine lakayt kalınamazdı. (s. 39)

O yaz, hem eserini bitirmek hem de annesiyle kardelini görmek için Seydiköy’e gitmeye karar vermişti. Saip Paşa, kıyametler kopardı. İstanbul’a telgraf üstüne telgraf

yağdırdı: “Nur-i didesi, medar-ı iftiharı” Kenan’ı pek göreceği gelmişti. İhtiyar dayısını çiğneyip geçmek vicdansız bir hareket olurdu. Genç sanatkâr dayısının bu ısrarlarına mukavemet edemedi. (...) (s. 41)

Kenan, ünlenmesinin ardından bir parça değişir; çapkınlaşır; küstahlaşır. Onu, tüm yaşamı boyunca kötülükten kurtaracak bu sanat şöhretinin, birtakım ahlaki kötülük eğilimleri getirmesi, Kenan’ın bir takım mahrumiyetlerin acısını çıkarma arzusu ile açıklanabilir. Bozyaka’da, dayısının yanında kaldığı vakitler için bulduğu ilk eğlence, ahlaki düşkünlük belirtileri gösteren evli bir kadın olan Nimet Hanım’dır. Ancak Kenan’ın bazı tavırları, bu düşkünlükleri eylem haline getirecek kadar cüretkârdır. Bu yönüyle Kenan, ahlaki kötülüğü arzu ve irade eder.

(...) Kenan daha ziyade yaklaşmıştı:

-Asıl mâni biliyorum fakat doğru bulmuyorum, dedi. Benden korkuyorsunuz, değil mi?

Nimet Hanım yarı şaka yarı ciddi hafif bir hiddet ve hayret feryadı kopardı:

-Sizden mi? Niçin?

-Kim bilir... Belki mesela zorla sizi öperim diye...

Bu beklenilmez bir küstahlıktı. Genç kadın kıpkırmızı kesildi, hiddetle:

-Kenan Bey, rica ederim... dedi.

Genç adam korkmuyor, ehemmiyet vermiyordu. Aynı çapkın fakat sevimli küstahlıkla genç kadını bileklerinden tuttu, süratle yanağından öpüp bıraktı:

-Görüyorsunuz ki bunda korkulacak bir şey yok... dedi.

Bu, o kadar seri ve o kadar delicesine tuhaf bir şey olmuştu ki Nimet Hanım Kenan’a acı, sert bir şey söylemek istediği halde becerememiş asabi bir kahkahayla gülerek oradan uzaklaşmıştı.

(...) (Kenan) “Bozyaka’da sıkılmayacağım” dedi, “Bu güzel, genç kadınla bir iki aylık bir maceram var...” (s. 48-49)

Romanın asıl maruz kalan tipi Lamia, Kenan’ın Nimet ile olan bu macerası sırasında kurguya dâhil olur. Lamia, hayatta o ana dek yaşadıkları itibarıyla da hâlihazırda da mütemadiyen kötülüğe maruz kalmıştır. Bu yönü ile haline acınan bir kızdır. Ancak Kenan, Nimet’in Lamia’ya olan düşkünlüğünden, Lamia’nın, Nimet Hanım ile Kenan’ın ilişkilerini serbestçe devam ettirmeleri yolunda bir engel haline gelmesinden rahatsızdır ve bu sebeple Lamia’ya acıdığını söylemekle beraber aslında onun kendi hikâyesine de benzeyen hikâyesinden etkilenmez, hatta ona düşmanlık besler yani kötülük karşısında duyarsızdır; yalnız kendi çıkarlarını dikkate alıyor olması da ayrı bir kötücüllüğü ifade eder.

O akşam Lamia’yı da beraber almışlardı. Kenan ile Nimet yürüyordu. Nimet Hanım ona işittirmemek için yavaş sesle Kenan’a anlatıyordu:

-Bu çocuğa asıl muhabbetim merhametten geliyor... Lamia, nazlı bir İstanbul kızı... Üç sene evvel annesini kaybetmiş. İstanbul’da yakınından kimsesi yokmuş. Şark vilayetlerinden birinde kaymakam olan babası yanına aldırmuş. Bu minimini çocuk iki sene babasına adeta bir anne gibi bakmış. Geçen sene adamcağız bir kazaya uğramış. Kızcağız oralarda yalnız kalmış. İzinli bir zabiti yanına katarak buraya, amcası Şükrü

Bey'in yanına göndermişler. Çocuk mahrumiyet içinde... Şikâyet etmemekle beraber anlıyorum ki hiç mesut değil. Amcasının çocuklarına adeta dadı gibi bakıyor. Böyle olduğu halde yengesi yine şikâyet ediyor, onu evde fazla görüyor...

Lamia şimdi epeyce uzaklaşmıştı. Kenan, lakayt gözlerle ona baktı:

- Zavallı çocuk... Acınacak hal, dedi, yalnız artık onun hikâyesine nihayet verelim. (...) Bu manasız Kınalı Yapıncak'ın hikâyesinden çok daha ehemmiyetli şeylerimiz var... (...)

Kenan, Nimet'in Kınalı Yapıncak'ına adeta düşman olmuştu. (s. 55)

Kenan, zamanla bencilleşmiş; kendi arzuları ve isteklerinin yerine gelmesinden başka bir şeyle ilgilenmez olmuştur; başkalarının maruz kaldığı kötülükler, Lamia örneğinde olduğu gibi Kenan'ı ilgilendirmez. Bu kötücül değişim, Kenan'ı belirgin bir kötü tip yapmaz, zaman zaman Kenan da bu değişimdeki kötücüllüğü fark etmekten rahatsız olur; buna rağmen kendi kişiliğindeki bu kötüye gidişi engellemek için çaba sarfetmez.

Kenan'a bir zamandan beri garip bir hodgamlık gelmişti. Kendine ait olmayan her şey gibi, başkalarının bedbahtlığına da bigâne kalıyordu.

Böyle olduğu halde bugün bu çocuğa içinin sızladığını duydu. "Ne garip bir adam oluyorum... Bazen dünyanın ele mi beni hissiz bırakıyor... Şimdi de böyle zayıf, sinirli bir kadın gibi hiç ehemmiyetsiz bir şeye acıyorum!" diye düşündü. (s. 58)

Lamia, her yönü ile maruz kaldığı kötülüklerle tezat oluşturur biçimde, iyiliği ve saflığı ifade eder. Kenan ve Nimet arasındaki ilişki, Nimet'in evli olması sebebiyle ona gayriahlâkî dolayısıyla kötücül görünür. Nimet ve Kenan arasında gelişen, yalnız histe kalmış bir aşk, Lamia'ya göre yücedir ancak özellikle tensel zevklerle birleşen aşk onda kötülüğü simgeler. Lamia, Kenan ve Nimet arasındaki bu yasak aşka kötücül bakışı konusunda toplumdaki genel ahlak kuralları ile de uyum içindedir.

Lamia, o gece geç vakte kadar uyuyamadı. Kenan'la Nimet'e karşı birçok temiz, nazik hisleri incinmiş, kırılmıştı. Onlara hem darılıyor hem öğrenmeye benzer bir şey hissediyordu. (s. 61)

Kenan ile Nimet arasındaki ilişki de artık belirgin bir ahlaki kötülüğün örneği olmuştur. Lamia, bu manzara karşısında, onların aşklarına bakışındaki kötücül algıyı derinleştirir.

(...) Hakikaten onlar, adamakıllı gemi azıya almışlar, cüret ve cesareti delilik derecesine getirmişlerdi. Pencerelerin karanlık, kemanın sessiz kaldığı evvelsi geceyi onlar "Buca"da bir otelde beraber geçirmişlerdi. (...) Lamia bu vakayı unutmuş göründü. Kenan'ı tekrar gördüğü vakit hiçbir şey söylemedi. Bu vaka, bu güzel aşkın tarihinde ilk bir hayal kırılması, ilk bir düşüm olarak içinde kaldı... (s. 65)

Kenan, hazırladığı eser ile büyük bir başarıya ulaşır ve ününü perçinler. Ancak alışkanlık haline getirdiği ahlaki düşkünlükler hayatını olumsuz etkilemektedir. Kenan, başarı ve ün sahibi olunca edindiği bu davranışlardan keyif almaktadır ve bu davranışların özünü oluşturan kötücüllükler, pek çok din, toplum ve ahlak sisteminde

aynı yorumlanır. Bu yönü ile Kenan'ın ahlaki düşkünlüklerini, kendisine de zarar veren ahlaki kötülük örnekleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Kenan'da o sabah ağır bir sersemlik, müziç bir yarım başağrısı vardı. Bir zamandan beri sabahları neşesiz ve yorgun uyanıyor, geç vakitlere kadar yataktan kalkmıyordu. (...) Hep kabahat, İstanbul'un geciken baharında, havalarındaki ıttırsızlıktaydı. Kendisinin hiç kusuru yoktu. Sabahlara kadar çalgıyla, sarhoşlukla, kumarla, kadınla geçirdiği geceleri kale alınmaya değer miydi? (s. 75)

Zengin bir ailenin kızı olan Cavidan Hanım'la evlenecek olan Kenan, düğün öncesindeki yazı da Bozdoğan'da geçirir. Ahlaki düşkünlüklerle değişmiş kişiliği yine ahlaki kötülüklerin faili olmasına sebep olmaktadır. Lamia'nın hayatını, uzun bir müddet kötülük ile iç içe geçirecek olan doğurgan kötülük unsuru da aynı dönemde, ortaya çıkacak ortamı bulur. Kenan, Lamia ile vakit geçirdikçe onunla ilgili bir takım arzular beslemeye başlar. İlk zamanlar, yaptıklarını zaaf olarak değerlendirir; şehvetten kaynaklanan davranışlarındaki kötücül yanın farkındadır.

(...) Kenan onu alnından, gözlerinden, sonra ıslak yanaklarından, sarı çilli kınalı yapıncaklarından tekrar tekrar öpüyor... Lamia dudaklarında mecalsiz bir nefes, vücudunda sıcak bir uyşuklukla gözlerini kapıyor, başını Kenan'ın omzuna bırakıyor. (...) Bu vakadan sonra Lamia iki gün ortadan kaybolmuştu. Kenan, yaptığını düşündükçe kendi kendine kızılıyordu: "Ben sahiden fena adam oluyorum... İzansız hayvanlar gibi neyi canım çekerse saldırıyorum. Bunlar yeni hayatımın âdetleri yahut sevitabileri... Bir genç kıızı öpmek, üzüm yemekten farksız benim için... Fakat ya bir çocuk için?" (s. 93)

Kenan'ın, Lamia ile devam eden ilişkisi, kendi davranışlarındaki kötülüğü fark etmesine rağmen sürer ve bir gece Lamia'nın karşı koyma çabasına rağmen Kenan ile Lamia birlikte olurlar. Bu birliktelik Lamia için süregelen kötülüğün fiilen doğuşudur.

Genç kıızı, bir müdafaa sevitabiisiyle çırpınıyor, kendini kurtarmaya çalışıyor: "Bırakınız beni Kenan Bey... Bırakınız... Gideceğim!" diyordu. Sonra, mehtap gecesindeki gibi gözlerinde iki büyük yaş damlasıyla: "Yazık bana Kenan Bey!"

Genç adam, onu daha kuvvetle kollarında sıktı; hemen hemen vahşi bir sesle: "Çok geç Kınalı Yapıncak... Çok geç!" (s. 112)

Kenan, kendi arzularına engel olmamasından kaynaklanan bu durum karşısında, Lamia'yı kötülüğe maruz bırakmış olmasından ziyade kendi yaşamını olumsuz etkilediğini düşünür. Lamia ile evlenmeyi bir görev kabul eder ama bu evlilik, onun Cavidan'la yapacağı parlak evliliğin gerçekleşmemesi demektir ve Kenan bencilce bir duyguyla asıl bunu kötücül bulur. Oysa Kenan'ın davranışı kendisine ait bir hatadır ancak maruz kalanı kendisinden ziyade Lamia'dır.

(...) "Hayatımı yeniden kırdım... İstikbalim mahvoldu!" diye inliyor.

Kenan o gece uyuyamadı. Mütemediyen odasında gezinerek sigara içti. Cavidan ile beraber bütün o parlak istikbal ümitlerini gömmek, hayatını manasız bir küçük kıza bağlamak lazım geliyordu. Bu, ölüm gibi kaçılmaz bir zaruretti. (s. 113)

Kenan'ın bir zorunluluk ve görev addettiği bu evlilik, Lamia tarafından reddedilir. Lamia, Kenan'ın kendisi ile bu sebepten evlenmesine karşı çıkar; onun açısından asıl kötücül olan, aralarında geçenlerden ziyade Kenan'ın kendisine acıması ve bu sebeple onunla evlenmek istemesidir. Bu sebeple Lamia, kurban olduğu algısını yıkmak için iradeye vurgu yapar; salt kötülüğe maruz bırakılan olmadığını iddia eder; bu kötülüğün zemininin oluşmasında kendi iradesinin de payı olduğunu söyleyerek aslında onu maruz bırakan kötülüğün sorumluluğunu paylaşır. Kenan'ın düşüncelerinin yanında Lamia'nın his ve fikirleri, genç kızı onurlu bir insan olarak yansıtır ve düşkün, ahlaken kötü yüzeysel bir tip olmaktan uzaklaştırır.

(...) Anlamanız lazım gelen şey şu... Ben baştan çıkarılmış bir evlatlık değilim. Her kız gibi basbayağı bir kızım. Yani kendime göre kafam da var, onurum da var. Birbirimizden hoşlandık. Aramızda bir şey geçti. İyi yaptım, fena yaptım, o bana ait bir şey. Niçin sevgili prensesinizden ayrılacaktıysınız. Demek istiyorum ki ben sizinle evlenmeyeceğim. (s. 115)

(...) Nasıl söylüyordunuz bakayım? Onu dudaklardan aşağı bırakmamalı. Ben buna razı oldum. Nimet Hanım biliyordu, o da razı oldu. Niçin, ben Nimet Hanım'dan daha mı onursuz bir insanım... Ağlaya sızlaya prensesi bırakacaksınız, beni alacaksınız; ben mesut olacağım! Zavallı babamın bir sözü vardı, ağır bir şey istedikleri vakit: "Ben bu ekmekten yemem." derdi. Ben de öyle söyleyeceğim Kenan Bey... Ben bu ekmekten yemem. (s. 116)

Lamia'nın Kenan ile olan macerası öğrenilince Lamia, Kütahya'ya, büyük dayısı Rıza Bey'in yanına gönderilir. *Gençliğinde bir politika kazasına uğrayarak Kütahya'ya sürülmüş* (s. 127) Rıza Bey, geçim zorlukları sebebiyle Lamia'nın gelmesine önce karşı çıksa da bu bir *aile namusu meselesi* (s. 127) olduğu için, onu yanına kabul eder. Özellikle Lamia'yı gördükten sonra ise Lamia'nın kötülükte payı bulunmadığı, kötülüğe maruz bırakıldığı fikrini edinir ama yine de tedbirli davranır.

- Kim bilir hangi itin işfaline kurban gitti yavrucak, dedi, zaten Şükrü de şimdiye kadar hiç de fena bir halini görmediğini temin ediyor. Ona inanırım, ciddi adamdır.

Fakat suçlu kız hakkında fazla yumuşak konuşmuş olmaktan korkarak hemen ilave etti:

-Bununla beraber ihtiyatlı olmalı... Bilinmez... (s. 128)

Büyük dayısının evinde, Lamia'ya yönelik doğrudan bir kötücül tavır yoktur. Lamia, çevreye dul bir kadın olarak tanıtılmıştır. Böylelikle algısal kötülük örtülmek istenmiştir. Bunun neticesi olarak bir sosyal baskıdan bahsetmek gerekir ki bu baskı sosyolojik temelde gelişen fakat esas olarak bireyi etkileyen bir kötülük unsuru olarak değerlendirilebilir.

Açık pencerede oturmayacaksın, sokağa karşı gülmeyeceksin, izinsiz evden çıkmak yok. Kızoğlan kızlar bir arada konuşurlarken aralarına girme. Ne kadar olsa senin adın dul! Evkaf memurunun kızlarıyla pek sıkı fıkı konuşma; belki anaları istemez. (s. 131)

Lamia, etrafa bir dul olarak tanıtılsa da hikâyenin aslı öğrenilir ve yayılır. Bu, Lamia için kötülüğün süreğenliği anlamına gelmektedir. Sosyal baskılar bir kez daha bireyi maruz bırakan kötülük unsurları olarak ortaya çıkar.

Huriye Yenge'nin "al gömlek"i nihayet meydana çıkmıştı. Kütahya, Rıza Bey'e İzmir'den misafir gelen genç dulun hikâyesini çoktan öğrenmişti. Gizli bir dedikodu halinde aylardan beri dillerde dolaşan bu vaka nihayet ayaktakımı türküsüyle açığa vurulmuş oluyordu. (s. 139)

Bütün bunlar olurken, Kenan'a, göndermediği mektuplar yazan Lamia, çocuğunu dünyaya getirir. Ancak bu kız bebek, Lamia için bir mutluluk vesilesi olmaz zira o Kenan'ı yaşatacak bir erkek çocuk beklemektedir. Öte yandan, hem yeni doğan bebek hem de Lamia bu doğum sırasında ve sonrasında sağlıklarının ve hatta hayatlarının tehlikeye girmesi itibarıyla kötülüğe maruz kalmış sayılabilirler.

"Bir haftadan beri sana mektup yazmadım. Çok hastaydım. Hep ölüm tehlikeleri geçirdim. Sonra bu bir hafta içinde beni hiç yalnız bırakmadılar. Odamda yatan ihtiyar bir komşu hanım biraz evvel uyudu. Sürüne sürüne lambanın yanına kadar gittim. Sana bu birkaç satırı karalıyorum. "Mebrure" yüzünde mavi yemenisiyle yatağında uyuyor. Mebrure'nin kim olduğunu anladın değil mi? Ben, sana benzeyen bir erkek çocuk bekliyordum. Senin ismini vermek için bahaneler hazırlamıştım, ümidim boşa gitti. Mebrure'yi pek o kadar sevmiyorum. Fakat çok acıyorum. Zayıf, küçük, böcek gibi bir bebek..." (s. 141)

Lamia'nın adının ahlaki kötülük ile beraber anılması, onun fail olmadığı durumlarda da başkaları tarafından istismar edilir. Mahmure, evli bir kadındır ancak kocasını aldatır ve yakalanır. Kocasını, yüzünü görmemiştir, bu sebeple bir plan yapar ve Lamia'yı, o adamla görüşenin kendisi olduğunu söylemeye ikna eder. Böylelikle, Lamia'nın daha evvel maruz kaldığı nitelikte bir kötülüğe bir kez daha maruz kalması karşılığında kendisini kötülükten kurtarmış olacaktır. Söz konusu davranış, zaten kötülüğe maruz kalan birinin bu halinden faydalanmak, onu istismar etmektir ve bu yönüyle nitelikli bir kötülüktür. Mahmure'yi kötücül yapan da işlediği ahlaki kötülükten çok, Lamia'dan bu kötülüğü üstlenmesini istemek ve bu isteğini gerçekleştirmektir.

-Lamiacığım senden hiçbir şey saklamayacağım. Ben birkaç aydan beri bir jandarma çavuşunu seviyorum. (...) Evvela birbirimize uzaktan işaret ediyorduk. Nihayet bir gün ben, onun annesinin evine uğradım. Aksi kocakarının hamama gideceği tutmuş. Çavuşum da evde yalnızmış. Beni zorla elimden tutup içeri çekti. Düşün, bıçaklı, tüfekli koca eşkıyaları tutup hapse sokan aslan gibi bir jandarma çavuşu... Benim gibi zayıf bir kadın ona ne yapsın? (...) Kocam her şeyi biliyor... Daha başka şeyler de söyledi: "O bahçe kapısı önünde senin canını çıkaracağım!" diye boğazıma sarılmak istedi. Kendim zor kurtardım. Bereket versin sarhoş... Kıpırdanacak hali yoktu... Yarın Rasih beni boşayacak... (...)

(...)

-Söylemek istemiyordum ama mademki bu kadar ısrar ediyorsun... Peki... dedi, ben kendimi öldüreceğim... Bu lekeyi ölümden başka bir şey temizlemez... Şimdi kendimi kuyuya atacağım...

(...)

Mahmure saf amcazadesinin bu dakikasını ve bu sözünü bekliyordu. Yeisle omuzlarını silkti:

-Kocamı kandırmak için bir çare var ama o da imkansız...

-Nedir o çare?

-Bahçe kapısında çavuşla konuşan kadının "ben" olmadığını ispat etmek...

-!!!

(...)

-Peki abla... Kolcu gibi jandarma çavuşunu da ben sevmiş olacağım, dedi. (s. 143-144-145)

Mahmure'nin bu planı işe yarar ve onun hatasını üstlenen Lamia, bir kez daha ahlaki kötülüğün faili olarak görülür. Bilhassa Mahmure'nin kocası Rasih, Lamia'yı tipik bir ahlaki kötü olarak değerlendirir ve ona düşmanca davranır. Lamia, doğurgan bir kötülük unsurunun etkisindedir ve ve tüm iyiliğine, onurlu davranışlarına rağmen kötülüğe maruz kalmaya devam etmekte, maruz kaldığı ve kalmakta olduğu kötülüklerle de karşı koymamaktadır.

(...)

-Onu zannetmiyorum... Sen kolay kolay uslu oturacak bir kıza benzemiyorsun... Nesini sevdin o palabıyık miskin herifin? Nesini sevebildin, söyle bana? (...) Söyle nerelerde görüşüyordunuz? Melun, seni nasıl ele geçirdi? Demek biz eşek gibi horul horul uyurken sen onun kollarında... (...) Mutlaka o aşağılık herifin gırtlığına sarılacağım... Bir daha buradan geçtiğini görürsem geberteceğim...

-Bunu yapmanız doğru olmaz enişte... Beni öldürmek mi istiyorsunuz?

Rasih acı, istihfafkar bir kahkahayla güldü:

-Ben seni değil, sen beni... Yani bizi, ailemizi öldürmeye kastetmişsin. Ayağını denk al Lamia... Bir daha birisine baktığını, bu dudakların birisine güldüğünü hissedersen seni öldürürüm... Haydi, artık orada durma... Gözüme görünme... (s. 147)

Lamia'nın, ahlaki olmayan ilişkilere meyilli olduğuna dair oluşan bu yargı, Rasih'i kızdırmanın yanında cesaretlendiren de bir durumdur. Lamia'yı zaten beğenmekte olan Rasih, görünürde ahlaki kötülüğün en sert biçimde ve hatta işkence olarak adlandırılabilir yöntemlerle cezalandırılması gerektiğinden bahsederken esasen Lamia'nın, varsaydığı düşkünlüğünden faydalanabileceği fikrinden cesaret alarak isteklerini belli etmeye başlar ki bu durum Lamia'yı bir kez daha kötülüğe maruz bırakır. Kendi kabahatlerinden çok başka insanlarınkinin bedelini ödeyen Lamia, bu yönüyle bir arzu nesnesi olarak algılanan ve bu amaçla kullanılmak istenen yahut kendisi hakkındaki bu algılar kullanılarak kötülüğe maruz bırakılan kurbandır. Ancak o da iradesini kötülüğe karşı durmak, itiraz etmekten yana değil kötülüğe razı ve teslim olmaktan yana kullanır.

Sözlerinde daima acı, hakaretli imalar vardı. Yemekte mutlak fırsat düşürerek vicdansız, ahlaksız kadınlardan bahsediyor, böylelerini kör işkembeci bıçağıyla kesmek, taşa gömmek lazım geldiğini söylüyordu.

Ara sıra Lamia'yı tenha bir yerde, bahçede yahut sofada kısıtıyor: "Ben yine bir şeyler seziyorum... Sen galiba uslu oturmuyorsun!" diye istintaklara başlıyordu. Lamia, bazen masum yeminlerle kendini müdafaa ediyor, bazen öfkeleniyor, ağlıyordu. Rasih, o vakit hemen tavrını değiştiriyor, biraz evvelki muamelesine hiç benzemeyen bir tatlılıkla onu teskine çalışıyor; böyle ağlamaması, kendisini mazur görmesi için ona yalvarıyordu. Hatta fazlaca sarhoş olduğu bir gece: "Halimden anlamıyorsun!" diye sakil sakil ağlamaya başlamıştı. Lamia, onun halini çoktan anlamıştı. Fakat derdini kimseye söyleyemiyor, geceleri gizli gizli ağlamaktan başka elinden bir şey gelmiyordu. (s. 148)

Rasih'i asıl kötücül yapan bütün bu düşüncelerini eyleme geçirme çabalarıdır. Rasih, Lamia ile gizli bir aşk ilişkisi kurmak isterken tek amacı arzularını doyurmaktır. Burada Rasih'in davranışlarını şekillendiren temel duygunun şehvet olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan Rasih'in davranışı, tüm dini sistemlerce günah kabul edilen kötücül bir isteğin yansımasıdır. Bu kötücüllüğün maruz kalanı ise Lamia'dır. Rasih'in algısında Lamia gibi bir kadın için kendi isteklerinin gayriahlâkî olması ve karşılanmaması mümkün değildir ve kızgınlığının asıl sebebi, kendisinde varolduğuna inandığı, Lamia'yı bir haz nesnesi olarak kullanma hakkının karşı taraftan kabul görmemesidir. Bu sebeple Rasih, isteklerini gerçekleştirmek için fiziksel ve psikolojik şiddeti de kullanmaktan çekinmez.

(...) Rasih adeta morarmıştı. Sinirli parmaklarıyla kendini boğmak ister gibi ellerini boynuna götürüyor, adım adım yaklaşıyordu. Boğuk, kısık bir sesle:

-Beni öldürüyorsun... Senin için kuduruyorum... Ne olur, beni de mesut et, dedi.

Lamia'nın gözleri büyümüş, saçları ürpermişti:

-Enişte, üstüme gelerseniz kendimi pencereden atarım... Kanıma girerseniz, dedi.

Rasih daha ziyade yaklaştırmaya cesaret edemedi, yere yatmak, ayaklarına kapanmak ister gibi hareketler yaparak yalvarmaya başladı:

-Lamia, halime acı... Artık tahammülüm kalmadı... Ben de insanım... Ben o kolculardan, çavuşlardan aşağı adam mıyım? Merhamet etbana... Billahi bu evde kimsenin ruhu duymaz... Sen de kadınsın... Senin de sevmeye ihtiyacın var... Elalemin ipsizleriyle başını derde sokacağına beni tercih et... O çavuşun seni kollarına aldığı düşünülürken aklım başımdan gidiyor. Billahi katil olacağım...

Nihayet bir akşam daha fena bir vaka oldu. Onu merdiven arasında sıkıştırmaya muvaffak olan Rasih, kudurmuş bir hayvan gibi üstüne saldırdı, zorla kucağına lmak, öpmek. (s. 150)

Lamia'nın, Rasih sebebiyle maruz kaldığı kötülükten kurtulmak için bulduğu yol, görünürde mücadele etmek değil, kaçmaktır. Esasen bu tavrı, kötülük karşısında mücadelecilik olmamak şeklinde yorumlamak da gerçekçi değildir zira Lamia'nın bulabildiği tek yol, onun koşulları dikkate alındığında bir bahane ile o evden uzaklaşmaktır. Lamia, bu anlamda kötülüğe teslim olmayı kabullenmeyen bir tavır da

göstermiştir. Lamia, bir komşu kadının önerdiği evliliği, bu sebeple kabul eder. Yaşlı bir telgraf müdürü adına iletilen bu talep aslında Lamia için bir başka kötülüğü karşılar ancak bir derecelendirme mantığı ile Lamia en kötüden kurtulmak için buna razı olur. Asıl dikkat çekici olan, Lamia ile telgraf müdürü arasında aracılık eden yaşlı kadının Lamia'ya, genç kadının ahlaki düşkünlüğüne vurgu yaparak bu evliliği bir lütf olarak sunmasıdır. Yaşlı kadının aşağıdaki sözleri, sosyal ve dini temellere dayanan bir bakış açısındaki kötücüllüğü de ortaya çıkarmaktadır. Lamia, bu bakış açısına göre bir kez kötülük yapmış olduğuna göre kötülüğe meyillidir ancak bu meyil bir başka davranışa dönüşmeyebilir. Öte yandan Lamia'nın yaşamındaki bilinenler değil gerçeklikler düşünüldüğünde Lamia için söylenen bu sözler ve onunla ilgili fikirler kötücül kabul edilebilir.

“Bak kızım... Müslüman dini aşikâre... Açık açık konuşalım... Sen, başka dullara benzemezsin... Ne kadar olsa adın çıkmış... Her erkek, başından böyle bir kaza geçmiş, dile düşmüş bir kadını almaya cesaret edemez... Bu adamcağız, ne kadar olsa gün görmüş... Diyor ki: ‘Kadın baht işidir, ne olacağı bilinmez... Kızıoğlan kız alırsın... Senesine kalmaz baştan çıkar, kötü olur... Başı açık fahişe alırsın... Tövbekâr olur, namaz, niyazdan başını kaldırmaz, eteğinin ucunu kimseye göstermez. Ben sevap işlemesini severim... İnşallah bana yâr olur... Geçmişini unuttur, güzel güzel geçinir gideriz...’ İşte kızım sen de iyi düşün... Eğer bir evin hanımı olmak, rahat yaşamak istersen bu adama var... Yok, eğer başka fikrin varsa... Olabilir ya, insanlıktır bu... ‘Ben bir kere belli başlı bir adamın karısı olayım... Sonra bildiğim gibi oynarım!’ gibi bir şeyler aklına geliyorsa bu işten vazgeçelim. Doğru söz acı olur kızım... Böyle söylediğime darılma... Muhlis Efendi yaşlıdır ama öyle düşkün bir erkek değildir. Burma bıyıklılar adama kolay ekmek yedirmiyor kızım... Onlar bir hafta, on gün adamın yüzüne gülerler... Heveslerini aldılar mı çeviriler yelkeni... Hoş, sen benden daha iyi bilirsin ya... Kim bilir o kolcu herif sana ne diller dökmüştür...”

Lamia bu nasihatleri cevap vermeden dinliyor, ihtiyar kadın ne söylerse başıyla tasdik ediyordu. Bütün emeli, bir rezalete meydan vermeden bu evden kurtulmaktı. (s. 152-153)

Lamia, kötülükten kurtulmanın yanı sıra bir başka kötülük unsurunun açığa çıkmasını da engellemek adına bu evliliği ve kadının tüm sözlerini kabul eder. Ancak Lamia'nın bu kabulü, kötülüğün açığa çıkmasını engellemez bilakis çok daha belirgin bir kötülük unsurunun oluşmasına sebep olur. Lamia'nın evleneceği fikri Rasih'i çok etkiler ve Rasih bir gün Lamia'yı kendisi ile birlikte olmaya zorlar. Lamia, bu tecavüzden kurtulmak için Rasih'i vurur ve öldürür. Böylelikle Lamia, kendini kötülükten korumaya çalışırken katil olur. Ortaya çıkan vaka, cinayet, nitelikli bir kötülük unsurudur ancak Lamia, bir kötülük faili olarak yansıtılmaz. Bilakis bu vakadan sonra Lamia, ahlakını ve namusunu korumak için kendisine saldıran adamı öldürmüş namuslu bir kadın olarak tanınır. Buradaki hâkim algı, Rasih'in bu ölümü hak ettiği

yönündedir. Bu algı, gerçek veya doğru olanı değilse de yaygın bir bakış açısını yansıtmaktadır.

(...) *Rasih birdenbire merdivene saldırdı. Lamia, kaçmak istedi fakat iki basamak atlamaya muvaffak olamadan kendisini Rasih'in kollarında buldu; alt alta üst üste aşağı yuvarlandılar.*

Aralarında bir dakikalık kısa, sert bir mücadele geçti.

Lamia beline dolanan, boynunu sıkan, nefesini tıkayan kayış gibi sert, sinirli kollardan kurtulmak için bir kere daha çabaladı. Takati büsbütün bitiyor, vücudunu ağır bir uyusukluk kaplıyordu.

İspirto kokan bir nefes birdenbire yüzünü yaladı, dudakları bir hayvan ısırması gibi vahşi bir öpüşle kapandı, ağzına Rasih'in at kılı gibi kalın bıyıkları doldu.

(...)

Lamia, revolveri sallayarak: "Gelme!" diye haykırdı, sonra kudurmuş bir hayvan şiddetiyle üstüne atılan Rasih'e doğru iki el ateş etti. (s. 155)

Lamia, hakkındaki davadan beraat eder. Amcası Rıza Bey de dâhil olmak üzere kentteki pek çok insan için Lamia'nın bu davranışı bir kötülüğü değil kötülüğün karşısında durmayı ve ahlaki bir tutumu simgeler. Hatta Lamia Kütahya'ya gelirken onun, kızları ile konuşmasını istemeyen Kemal Bey, Lamia'nın iyi ahlakını tasdik eder. Kötülük algısının değişimini gösteren bu tutum, Lamia'nın süreğen hale gelen bir kötülükten kurtuluşunun ilk hadisesidir.

(Rıza Bey:)

-Artık serbestsin Lamia, dedi, şimdi buradan çıkacağız... Fakat maateessüf seni evime götürmeme imkân yok kızım... Yaptığın işte haksızsın demiyorum... İrzini korumak için acaba silahtan başka vasıta yok muydu? Bunu düşünmeye lüzum görmüyorum. Fakat ne de olsa ölen adam bizim damadımız, kızımın kocası, torunlarımızın babası... (s. 159)

(Kemal Bey:)

-Lamia Hanımı ilk defa görüyorduk, dedi, bu kadar ağırbaşlı ve iyi ahlaklı bir hanım kız olduğunu nereden bilecektik? Hâlbuki sonradan daha iyi tanıdık... (s. 163)

Kemal Bey, Lamia'ya arkadaşlık eden Makbule'nin babasıdır. Zamanla Lamia ile ilgili kötücül algıları değiştiği gibi Lamia ile evlemek, onu koruması altına almak ister. Lamia, bu istek üzerine Kemal Bey ile evlenmeyi minnetle kabul eder. Bu, Lamia için kötülükten kurtuluş anlamına gelmektedir. Ancak Kemal Bey'in Lamia'ya olan aşkı ve bu aşkı kabule mecbur olma, Lamia için psikolojik acı veren bir kötülüğe dönüşür. Bu aşk sebebiyle hem acı çeker hem de kocasına acır. Esasen Kemal Bey'in geç yaştaki bu aşkı, kendisi için bir utanç sebebidir ve Lamia'yı hırpalamasının temelinde bu yatar. Neticede Lamia, bir koruma altına girerek bir kötülükten kurtulmuştur ancak niyet esasında dayanmadığı halde insan onurunu zedeleyen bir aşk ve muamele ile karşılaşmak da nitelikli bir kötülük örneği oluşturmaktadır.

(...)Lamia'yı ilk defa gördüğü, bu işgal macerasını ilk işittiği vakit bu çocuğa karşı tiksintiden başka bir şey duymamıştı. Fakat sonra zamanla bu duyguya biraz merhamet karışmaya başlamıştı.

Katil vakası, Kütahya'yı alt üst etmiş, birçok kimseler gibi binbaşığı da heyecan ve meraka düşürmüştü.

(...)

Binbaşı, bu çok fazla genç kadına karşı duyduğu mevsimsiz aşktan utanıyor, zaafını anlatacak bir kelime söylemeye cesaret edemiyordu. Bu aciz ve utanma ona sevitabiisiyle hareket eden bir hayvan huşuneti veriyordu.

Genç kadın haftalarca onun kaba kollarında örselenmiş, ruh sefaletinin en acısını duymuştu.

Evlencmelerinden bir ay sonra idi. Lamia bir gece birdenbire hastalanmıştı. Kemal Bey telaş ediyor, gece yarısı uzak bir mahallede oturan belediye doktorunu getirmek için elbiselerini giyiyordu.

Lamia buna hacet olmadığını söyledikten sonra:

-Benim için çok yoruluyorsunuz, çok fedakârlık ediyorsunuz... Nasıl edeceğimi bilemiyorum, demişti.

Binbaşı, elini onun saçlarına koymuş, mahzun mahzun yüzüne bakarak:

-Asıl ben sana borçluyum Lamia... Gençliğini bana vakfettin... Sana hayatımı versem minnetimin binde birini feda edemem... demişti.

Bu, ilk itiraftıydı. On beş yaşında mektep çocuklarına yakışan bu söz, dudaklarında melul bir Samimiyet alıyordu.

Lamia, bu kaba tavırlı ihtiyar askerin kendisini ne kadar sevdiğini o vakit anlamış, ona acımaya başlamıştı.

Bununla beraber bir tülü bu aşka alışamıyor, onu hayatın zelil bir mecburiyeti gibi kabul ediyordu. (s. 169)

Kemal Bey'in yeğeni Doktor Vedat'ın Kütahya'ya gelmesi, yeni bir kötücül olayı hazırlarken bir başka kötülüğün de neticesi olarak sunulur. Vedat, Kütahya'ya sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgün, devrin siyasi ve sosyal kötücüllüğünün bir yansımasıdır ancak detaylandırılmamış, değinmelerle aktarılmış, birey temelinde ele alınmıştır.

(...) Beni buraya üç beş arkadaşla beraber sürgüne gönderdiler dayı... (...) Hâsılı, edebiyatçıların en büyük facia olarak tasvir ettikleri sürgün seyahatini biz bir düğün alayına benzettik... (s. 173)

Vedat'ın algısında dayısının yeni eşi Lamia, bir ahlaki kötülük sembolüdür. Vedat'ın bu fikirleri gerçekçi sebeplere değil önyargılara dayanır ve kötülüğü kalıplara dayanarak Lamia'ya yükler.

(...) Dayısının hazin bir ihtiyarlık zaafına mağlup olarak aldığı bu kadın muhakkak aşağılık bir şey olacaktı. Adiliğini, ahlaksızlığını hafif bir terbiye yaldızıyla bile süslemesini bilmeyen, kuş beyinli, serseri bir mahlûk...

Bununla beraber onu gördükten sonra da birdenbire fikrini değiştirmemişti.

Lamia'nın sade, çekingen tavırlarına, masum gözlerine inanmıyor, kendi kendine: "Sen zannetiğimden daha kurnaz ve aşifte bir şeysin galiba!" diyordu. (s. 178)

Zamanla, Vedat'ın Lamia hakkındaki fikirleri değiştiği gibi, ikisi hakkındaki dedikodular sebebiyle Lamia bir kez daha kötülüğe maruz kalır. Vedat'ın yaralandığı ile

ilgili bir yanlış haber ile onun evine giden Lamia ile Vedat burada zehirlenir. Ancak bu vaka, Lamia ile Vedat'ın gayriahlâkî bir ilişki içinde olduklarının delili olarak görülür ve böyle aktarılır. Nihayet Kemal Bey, Lamia ile Vedat arasındaki bir ilişkiye kesin olarak inanmasa da bu olayın ardından Lamia'nın evden ayrılmasını ister. Bu istek, Lamia için evsiz kalmak anlamına gelir, yani Lamia, yine kötülüğe maruz kalır. Bununla beraber, ahlaki kötülüğü mutlak surette işleyeceğine dair algı da Lamia'ya acı veren bir kötücül fikir olarak kabul edilebilir.

-Lamia... Bunlar beyhude... Seninle gayet ciddi konuşmak lazım... Bizim evlenmemiz münasebetsiz bir şeydi. Bunu inkâr etmemeli... Bu işe razı olmakla sen bir çocuk ben bir bunak gibi hareket ettik. Sen küçük yaşta büyük felaketlere uğramışsın... Ben... Hâsılı münasebetsiz bir iş oldu. Ben, insaflı, namuslu adamım Lamia... Söylemedim, belli etmedim fakat kendimden otuz yaş küçük bir kızla evlenirken ne kadar arlandığımı Allah bilir. Kütahya'da ahbablarımla yüzüne bakamaz oldum, bir kahvede iki kişi konuşsa benden bahsediyorlar sanıyordum. Doğrusunu istersen ben Vedat'ın gelmesini hoş görmemiştim. Fakat bu şüpheyi hissettirmek çok çirkin, çok ayıp bir şey olacaktı. Onun gençliği beni eziyordu... "Vedat Bey'in beğeneceği kadın Lamia ablama benzemeli" dedi. Kızım ne söylediğini bilmiyordu. Nihayet dünkü vaka oldu. Bir jandarma neferiyle bir ihtiyar kadın telaşla buraya koşup vakayı anlattılar. Vedat'la seni kömür çarpmış... Hayatınız tehlikedeymiş. Makbule bir çılgılık kopardı: "Vedat'ı Lamia öldürdü. Birbirlerini seviklerini biliyordum!" diye haykırmaya başladı. O dakikada nasıl geberip gitmediğime hayret ediyorum. Hâsılı dünden beri Kütahya birbirine girdi. "Sürgün doktorla binbaşının karısı bir odada kapanarak kendilerini zehirlemişler, kucak kucağa ölmek istemişler." diyorlarmış. Hakikaten kabahatiniz var mı yok mu? Bunu bilmiyorum. İhtimal ki vaka senin anlattığın gibidir. İhtimal ki değildir. Mamefih ne de olsa bundan sonra beraber yaşamamıza imkan kalmadı. Seni artık evimde alıkoyamam. Bütün hayatımda doğru dürüst bir insan olarak kendimi tanıttıktan sonra bu yaşta bu akibete uğramak istemezdim. Ne çare kaderde bu da varmış... (s. 198-199)

Bu hadise üzerine Vedat, Lamia ile evlenmek ister. Bu, Lamia'yı maruz kaldığı kötülükten korumanın ve kurtarmanın yoludur ancak Lamia, bunu kabul etmez. Ona göre bu fedakârlık gereksizdir ve kötülük kendi talihinin bir getirisidir. Lamia, tavırları böyle yorumlanabilir gibi görünse de aslında kötülüğe razı olduğundan değil, bir başkasını bu kötülüğe ortak etmek istemediği için Vedat'ın teklifini reddeder. Kenan ile olan ilişkisinde pek çok kötülüğe maruz kalmayı kabullenerek evliliği reddeden Lamia, Vedat ile ilgili dedikodularda da buna benzer bir tavır sergiler. Bu yönü ile Lamia, insanların kendisine acıyarak iyilik etmesinden, onurlu bir duruş sergileyerek kötülüğü kabullenen bir tutum içindedir. Bu tutumun da bir çeşit kötülük mücadelesi olduğunu söylemek mümkündür.

(...)

Vedat bu tavırdan ürkmeyerek:

-Dinleyin Lamia Hanım, dedi, vaktimiz var... Uğradığınız felakette benim de bir mesuliyet payım bulunduğunu unutmamak lazım...

-Sizin mi? Niçin?

-Görünüşte değil fakat hakikatte öyle... Ne olursa olsun kocanızdan ayrılmanıza ben sebep oldum. Her namuslu erkek gibi bunu tamir etmek lazım... İstemedem sebep olduğum felaketi tamir için benimle evlenmenizi teklif ediyorum...

(...)

-İmkân yok Vedat Bey. Namuslu erkek böyle yapar diyorsunuz... Sorarım size, hiç kabahati olmayan namuslu bir erkeğin bu kadar büyük fedakârlığını bir kadın nasıl kabul eder? Rica ederim... Artık ayrılalım Vedat Bey, insaniyetiniz için size teşekkür etmeyi unutmuyorum... (s. 201)

Cavidan ile evlenen ve sanat hayatı büyük bir başarı ile süren Kenan, bir süre sonra mutsuz bir adam olur ve sanattaki yaratıcılığı da sekteye uğramaya başlar. Kenan'ı mutsuz eden sebeplerden en belirgin olanı Lamia'nın yokluğudur. Kenan, Lamia'ya kötülük ettiği düşüncesi ile bir vicdan azabı çekmektedir.

Bu mahzun akşam saatinde kalbimin bir yara gibi sızladığını hissediyordum. Kınalı Yapıncak'ın evi acaba hangisiydi? Acaba hangi taşların üstünde oynamıştı? (...) Ah Kınalı Yapıncak... Birbirimizi artık hiç göremeyeceğiz. Fakat seni dünyada tesadüf etmediğim en güzel, en temiz bir şey gibi hatırlayacağım. (...) Evet, ben Kınalı Yapıncak'ı bu üç sene içinde birçok defalar hatırlamıştım. İtiraf edeyim ki ona ettiğim fenalık beni en mesut, en tatlı saatlerimde zehirledi. (s. 216)

Lamia'ya karşı hisleri canlanan, onu özleyen, ona kötülük ettiği fikri ile vicdan azabı çeken Kenan, Cavidan ile olan evliliğini tatsız bulmaya başlar; aslında Cavidan'ı gerçek anlamda hiç sevmediğini fark eder. Lamia ile evlenmesi halinde vazgeçmek zorunda kalmayı kötücül bulduğu hayat, geçen üç yıl içinde Kenan için asıl kötülüğü yüklenir. Vicdan azabı ve yalnızlık ile geçirilen bu zamanlar, Kenan'ı psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakmaktadır ancak Kenan'ın bu halinin sorumlusu da kendisi ve tercihleridir.

(...) Ondan sonra aynı teraneyi yüzlerce ağızdan işittim. Herkes bizim birbirimizi çok sevdiğimize derin surette inanıyordu. Öyle ki bu aşka ben de inanmaya başladım. Aylarca kendimi çılgın bir âşık sandım.

(...)

Bir gün onunla samimi, kalbi bir hasbihalim olmadı. Zaman zaman rikkatlerim, çocukça sevinçlerim yahut küçük, ehemmiyetsiz vakalardan doğmuş hüznlerim vardı. Kı-uvvetli ve yüksek adam görünmek gayretiyle bütün bunları ondan saklamam lazım geldi. İki buçuk sene birbirimize yorucu bir komedyaya oynadık.

Sonra yeni hayatım, senelerce uzaktan hasretini çektiğim, kibar, yüksek, debdebeli hayat... Bu hayatı şimdi ne yorucu, ne adi, ne tahammül edilmez buluyordum... (s. 217)

Aslında Kenan'ın, hâlihazırda kötülük addettiği ve Lamia'yı üç yıl boyunca ahlaksız bir kadın yüküyle yaşatarak kötülüğe maruz bırakma sebebi, Lamia'ya duyduğu aşkı geç fark etmesidir.

Kendimi aldatmak, avutmak için çok uğraştım. Fakat beyhude... Ben Kınalı Yapıncak'ı seviyorum... Nasıl? Niçin? Bilmiyorum. Sade şundan eminim ki bu aşk, kanıma, kalbime işlemiş. Ben ölmeyince çıkmayacak... (s. 235)

Kenan, tatil için gittiği Bozyaka'da Lamia'nın başına gelenleri öğrenir ve onun kendisi sebebiyle maruz kaldığı kötülüklerden dolayı acı duyar. Kenan, artık Lamia'yı sevdiğinden de onu mutlak bir kötülüğe maruz bıraktığından da emindir. Kötülük karşısında, onu ortadan kaldıracak tavrı sergilemeyen Kenan, kötülüğün etkileri devam ederken bu kötülükteki payını fark eder ancak üzölmek dışında bir davranışından bahsetmek de mümkün değildir. Kenan'ın yaklaşımında, aşkın kötücöl çağrışımlarla anıldığını da belirtmek gerekir.

Şükri Bey'den Lamia'ya dair bazı ufak tefek malumat alacağımı umuyordum. Adamcağız, ümidimden fazla samimiyet gösterdi. Zavallı Kınalı Yapıncak'a ettiğim fenalığın hikâyesini mahzun bir saffetle bana anlattı. (...) Şükri Bey'den ayrıldığım vakit dünya gözümde simsiyah kesilmişti. (...) (s. 237)

Artık şüphem yok. Ben Lamia'yı daima sevdim. O, küçük, sade, biçare bir kız çocuğuydu. Ben, uzun mahrumiyet ve ümitsizlik senelerinden sonra gelmiş muvaffakiyet, şöhret ve saadete sarhoş, hodgam, görgüsüz bir zavallı...

(...)

O vakit benim için belki de öyleydi. Fakat bir şaka, bir yalan, bir eğlence gibi başlayan bu aşk, bir gizli zehir gibi dudaklardan kalbe indi... (s. 239)

Lamia'ya ettiği kötülükten dolayı vicdan azabı çekmekle beraber ona duyduğu aşkı geç fark etmenin pişmanlığı ve acısını yaşayan Kenan, bu kötücöl ruh hali ile evliliğine de zarar verir. Bu noktada Cavidan'ın da Kenan tarafından kötülüğe maruz bırakıldığını söylemek mümkündür zira Kenan, Lamia'yı sevdiğini fark etmesi ile birlikte sıkıldığı yaşam biçimi ve evliliğinden tamamen vazgeçer. Bir zamanlar Lamia sebebiyle gerçekleşmemesinden korktuğu evliliğinin bitmesi ise Kenan için artık bir kötülük unsuru değildir; geçen zaman içinde Kenan'ın his ve fikirleri ile birlikte kötülük algısı da değişmiştir.

Hakikati saklamaya lüzum yok... Evim, ocağım yıkılıyor... Vakıa, cephe hâlâ yerinde... Görünüşte hâlâ sakın ve güzel... Fakat temeller çürüdü, bütün gizli istinatgâhlar yıkıldı. Bu bina, yıkılmak için vakaların kuvvetli rüzgârını bekliyor. (s. 261)

Cavidan, esasen Kenan'ı değil onun sanatını ve şöhretini seven bir kadın olarak sunulur. Bununla birlikte kötücöl bir kadın değildir; bir çıkar umarak değil, Kenan'ın bahsedilen özelliklerine hayranlık duyarak onunla evlenmiştir. Bu bakımdan Kenan, evliliğini bitirmek istediğinde Cavidan'a kötülük etmediğini düşünür, bilir. Cavidan için kötücöl olan evliliğın bitmesi değil, Kenan'ın bu süreçte yaşadığı değişimdir zira Kenan bu değişim ile Cavidan'ın beğendiği adam olmaktan uzaklaşmıştır. Kenan ile Cavidan'ın ayrılık kararını bu düşüncelerin belirlediği söylenebilir. Bu noktada Kenan'ın Cavidan'ı kötülüğe maruz bırakmama çabası içinde olduğu da ortadadır.

-Sana ettiğim fenalığı tamir etmek çaresini keşfettim Cavidan. Bir şeyden çok korkuyordum... Her şeye rağmen beni bir parça sevmen... Bu takdirde müebbeden

bedbaht olabilirdin. Hâlbuki şimdi artık eminim. Bir başkasıyla mesut olabilirsin. Yeniden bir yuva yapabilirsin. Gençsin, güzelsin, birçok meziyetlerin var... Niçin benim gibi alil, sönük, fena, zavallı bir adamla hayatını çürüteceksin? Ben, bitkin bir adamım Cavidan... Mevcudiyetim bir güzel sestem ibaret... Şimdi artık o da sustu. Geçmeyecek bir ruh hastalığıyla malulum... Bu hastalık aydan aya, gündün güne daha kuvvetle bastırıyor. Belki bu ayrılık, benim için de iyi olur... Artık ne istediğimi anlıyorsun değil mi? Seni olsun kurtarmak ümidi benim için son teselli olacaktır. (...) Razi oluyorsun değil mi Cavidan? dedim.

Saçlarını okşamak, ellerini öpmek, yalvarmak istiyordum. Karımın omuzları hafif bir hıçkırıkla sarsıldı:

-Peki, Kenan, nasıl istersen... dedi. (s. 267)

Cavidan'dan ayrılan, sanat hayatı bitme noktasına gelen Kenan'ın tek ümidi, Lamia' ya kavuşmaktır. Ancak Lamia, Kemal Bey'in yeğeni ve Kenan'ın da arkadaşı olan Vedat ile evlenmek üzeredir. Lamia, Vedat'la evlenmeyi kabul ederken Kenan'ı artık sevmediğini fark ettiğini söyler. Öte yandan Vedat'ın evlenme isteği de bir acıma duygusunun ötesindedir. Lamia'nın kendisini artık sevmediğini öğrenmek Kenan için karşılaşılabilecek en kötücül durumdur. Böylelikle Lamia'ya kavuşacağı ve kötülüğün her ikisi adına da etkilerini yitireceği zamanların ümidini kaybeder. Ancak bu kötücül durum, Lamia'nın sorumluluğunda değildir.

-Artık söylememde bir beis yok... Çünkü iş katileşti... Kiminle evleniyorum biliyor musun? Tanıdıklarından biri... Hani İzmir'den tanıdığın hanım... Lamia Hanım... Bu izdivaç, aile arasında fazla dedikodu yapacak... Çünkü eski kocası yakın akrabamdan... Fakat bu, biraz da zaruri... Hemen hemen bir vicdan meselesi... Lamia Hanım'ın ayrılmasına ben sebep olmuşum. Münasebetsiz bir dedikoduya uğramıştık... Yemin ederim ki aramızda hiçbir şey yoktu. Dışarıların dedikodusunu bilirsin... Fakat kalbimde bir şey yoktu dersem yalan olur Kenan... Her türlü fena ihtirastan arî bir şefkat... İstersen buna aşk da diyebiliriz. (...) Bu gözler, bu bakış her zamankinden başka idi: "Vedat Bey, diyordu, beni hâlâ istiyorsanız artık size cevap verebilirim... Hastalığım tamamen geçti... Bundan eminim... Eğer geçmeseydi bugün de mutlaka nüksetmiş olurdu. Eski sergüzeştten içimde hiçbir iz kalmamış... (s. 281- 283)

Bu vaka, Kenan için kötülüğün nihai noktaya varmasıdır. Kenan, kendi iradesi ile tercih ettiği hayatta Lamia'yı ve onunla kıyaslanacak kadar değilse de Cavidan'ı kötülüğe maruz bırakmıştır. Ancak bu iki kadın da bu kötülüklerin üstesinden gelerek yeni birer hayat kurarlar. Yani kötülük bu iki kadının hayatında mutlak bir galibiyet kazanmaz; bilhassa Lamia'nın hayatında iyiliğe mağlup olur. Kenan ise mesul olduğu bu kötülüklerin acısını çekmekten başka hayatına artık yeni bir yön çizemeyecek duruma geldiğinden mutlak kötülüğün onun hayatı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu son kötülük, tamamen Kenan'ın sorumluluğunda gelişmiş ve sonuçta en belirgin biçimde onu etkilemiştir. Yaşadıklarının neticesinde Kenan, maruz kaldığı kötülükten kurtulmanın yolu olarak ölümü tercih eder. Ölüm, Kenan'ın hayatında da kötücül bir

anlamdan uzaklaşarak bir kurtuluş anlamına bürünür; Kenan intihar etmek suretiyle ölür.

Altı ay sonra İzmir gazetelerinin birinde şu fıkra okundu:

“Belediye reis-i eskabı Saip Paşa'nın yeğeni Hüseyin Kenan Bey'in dün müntehiren vefat ettiğini teessürle öğrendik. Asabi bir rahatsızlıktan mustarip bulunan Kenan Bey, birkaç aydan beri dayısının Bozyaka'daki bağında ihtiyar-ı uzlet etmişti. Münevver ve vatanperver bir gençti. Musikiye istidadı vardı. Vakitsiz ölümü zayıttandır...” (s. 287)

“Akşam Güneşi”, dönem zihniyetinden bağımsız bir eser olarak karşımıza çıkar.

Nazmi Bey'in kişisel trajedisinin anlatıldığı romandaki kötülük bulguları da dönemin hâkim kötülük algısını yansıtır nitelikte değildir. Romanda kötülükle ilgili asıl bulgular eyleme dönüşmeyen, niyette kalan bir yasak aşk ve olası ahlaki kötülük olarak özetlenebilir.

Nazmi Bey bir asker ve salon adamı olarak yaşadığı renkli hayattan, hastalığı üzerine vazgeçmek zorunda kalır. Bu hastalık, Nazmi Bey'in kendi hata ve noksanlarının sebep olduğu bir kötülük unsurudur dolayısıyla doğal kötülük olarak değerlendirilemez. Bu hastalığın ardından, sevdiği ve flört ettiği Nazan Hanım'dan ayrılan Nazmi Bey, bir zaman sonra kuzeni ve romandaki mutlak iyiliğin sembolü Şükran ile evlenir ve birlikte M. Adasına yerleşirler. Bir zaman sonra Şükran'ın yeğeni Jülide, kimsesiz bir kız olarak adaya, bu ailenin yanına taşınır. Jülide küçükken, onunla çok güzel arkadaşlık eden Nazmi, bir genç kız olarak Jülide'yi beğenmez, kötücül bulur. Ona göre Jülide'nin serbest tavırları ahlaki kötülük örnekleridir.

Jülide'nin bende bıraktığı ilk intibalar çok fena idi. Vapurun sarhoşlarla dolu salonunda piyano çalmasını beğenmemiştim. Heyecandan yarı baygın bir halde kendisini kucaklamak isteyen teyzesini hafifçe itişini, “biraz sonra, herkes bize bakıyor, gülünç olacağız!” deyişini unutamayacaktım. (s. 130)

Jülide, adadaki ve çiftlikteki durgun hayata da kolay uyum sağlayamaz, sıkıcı bulduğu bu hayatı, icat ettiği eğlencelerle renklendirmeye çalışır. Jülide'nin bu ruh hali Nazmi ve Şükran'ın kendi kızları gibi büyüttükleri Ayşe'yi de etkilemeye başlar. Nazmi için bütün bunlar Jülide'yi bir kötülük faili haline getirmektedir. Oysa Jülide'nin bu davranışları ile belirgin bir kötülük faili veya nitelikli bir kötü tip oluşturduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. O halde bu kötülük algısının sadece Nazmi Bey'de şekillendiğini belirtmek gerekir. Nazmi Bey'e göre Jülide, kötülüğünün engellenmesi gereken bir varlığa dönüşmüştür.

Bu hiddet ve kin günden güne büyümeye başladı. Jülide gittikçe afacanlaşıyordu. İlk günlerde her şeye dudak bükmesini, sürgün bir kraliçe edasıyla sessiz, sedasız evin içinde dolaşmasını beğenmemiştim fakat şimdi yaramazlığına da tahammül edemiyordum. (...) Ayşe'nin ağzından böyle bir söz işiteceğimi dünyada aklıma

getirmezdim. Şükran kahkahalarla gülmeye başladı. Ben bilakis derin bir ıstırap hissettim. Bu sözler, bu tavır, bana korkunç bir ruh hastalığının başlangıcı gibi geldi. Bu zavallı köy kızına bu mikrop Jülide'den sirayet ediyordu. (s. 148-149)

Nazmi Bey'in, Jülide'den bildiği kötülük Ayşe'ye evlilik hakkında söyledikleridir. Jülide ise çizdiği evlilik tablosunda kendi algısına göre bir sosyolojik tanımlama yapar ve bu tabloyu kötücül bulur. Kişileri dikkate almadan çizilen bu genel tablo içerdiği kötücüllükler bakımından tamamen gerçekçi olmasa da gerçekdışı da sayılamaz. Dini ve toplumsal yansımalar ile şekillenen ve bir genç kızın ait olduğu toplumdaki evlilik kurumuna; bu kurum içerisinde kadının kötülüğe maruz kaldığına dair algılarını vurgulaması bakımından dikkate değerdir. Jülide'nin bu tavrı aynı zamanda Ayşe'nin evlenmesinden yana olan Nazmi Bey'e de açık bir tepkidir zira onun kötücül bulunduğu evliliğin azmettiricisi eniştesidir.

-Köydeki kulübende mesut bir hayat geçireceksin... Kocan gündüzleri tarlaya, akşamları kahve yahut meyhaneye gidecek. Evinizde güzel güzel çalışacaksın... Ne tatlı meşguliyetlerin olacak... Birer birer doğan minimilerine babalarının eski çamaşırlarından gömlekler dikeceksin... Tırnakların tencere diplerinde kırılacak... Ocaktaki ıslak odunları üflerken gözlerin yanacak... Gece, çocuklarını uyuttuktan sonra kendi kendine türküler söyleyerek erkeğini bekleyeceksin... Gece yarısından sonra o, yorgun yahut sarhoş eve gelecek... Yemeğini soğuk bulunduğu için homurdanacak... Yahut daha başka bir hiç için kavga çıkaracak, azarlayacak belki de daha ileri gidecek... Fakat ne ziyarı var? Namuslu bir adamın her şeyi iyidir... Namuslu bir kocanın her emrine baş eğmeyi Alla emrediyor, ağırbaşlı, ciddi insanlar emrediyor. Görüyorsun ya Ayşe... Senin için velinimetinin nasihatlerini dinlemekten başka çare yok... (s. 151)

Nazmi, Jülide'ye kızmakla beraber belirgin tepkiler göstermekten kendini alıkoyar. Ona göre Jülide'deki bu kötücül seyrin sebebi eksik veya yanlış eğitimidir. Kötülük, bir yaratılış özelliği değil, annesinin eksikliğini hissederek ve memleketinden uzakta babası tarafından büyütülen bir kızın eğitimindeki eksiklikten dolayı ortaya çıkmış bir sonuçtur. Nazmi'nin Jülide hakkındaki fikirlerinin koşulsuz kabul edilmesi mümkün görünmese de kötülüğün kaynağı konusundaki fikirlerinin akılcı temellere dayandığı söylenebilir.

-Ben kendi hesabıma bu titizliklerin sebebini gayet iyi anlıyorum, rahmetli Neyyir Bey'in ona Avrupa'da verdiği fena terbiyenin neticeleri. Jülide fena bir muhitte büyüdü, sefahate benzeyen eğlenceler içinde gözünü açtı. Fazla olarak ana şefkatinden de mahrumdu. Bu çocuğun masum gözlerine hayat eğlence ile, çalgı ile, süs ve elektrikle dolu bir sefahat gecesi gibi göründü. Ömrünün daima gürültülü ve ışık içinde geçeceğini umarken günün birinde bu sessiz, sakin adaya düşünce hayal kırıklığına uğradı. Buralara bir türlü alışamıyor. Fakat sen korkma Şükrançığım, Jülide ne de olsa bir çocuktur. Belki yavaş yavaş alışır. (s. 165-166)

Jülide, adadaki hayatından sıkıldığını zaten başından beri dile getirmektedir. Ancak onun hassasiyetinin, üzünlüğünün asıl sebebi eniştesi Nazmi Bey'in davranışları sebebiyle kötülüğe maruz kaldığını düşünmesidir.

-Dargınlık değil abla, diyordu. Sığındığım bir evin sahibine darılmak pek mahalle çocuğu işi olmaz mı? Daha başka bir sebep var... Eniştem ne söylerse bana batıyor... Ben de kusurlarımı biliyorum... Ben de senin gibi: "O benim için hemen hemen bir babadır... Ona hürmet lazım." diyorum. Fakat ne yapayım elimde değil... Nasihatlerine, tekdirlerine dikkat etmiyor musun? Ben onun gözünde kabahatli bir çocuk değil, küçük, ehemmiyetsiz, sefil bir şeyim... (s. 173)

Jülide'nin duygularını anlamaya başlayan Nazmi'nin hoşgörüsü ve Jülide'nin de tesisine gayret gösterdiği ciddiyeti ile iki eski arkadaşın araları düzelmeye başlar. Bu noktada Jülide'nin kitap okumak istemesi ile ilgili bir hadise, dönüm noktasıdır. Jülide, vakit geçirmek için eniştesinin kitaplarını okuma izni ister. Nazmi Bey, Jülide'ye bu konuda izin vermez. Bunun sebebi dikkate değerdir zira Nazmi Bey, kitapları bir kötülük kaynağı olarak görür; insanlarda ulaşılamayacak hevesleri uyandıran ve onları yaşadıkları hayatta mutsuz kılan, kitaplardır. Nazmi Bey'in bu fikrini kötülük kavramı konusunda gerçekçi ve derinlikli bulmak mümkün değilse de yeni kurduğu sakin hayatında eskiye olan özlemine dindirmek; uyumu, sükûneti muhafaza etmek ve kendini psikolojik acı veren kötülüğten kurtarmak için kendince bir yol bulduğu söylenebilir.

(...) Ben bu adaya geldikten sonra müthiş bir kitap düşmanı kesilmiştim. İnsanlara bütün zehrin onlardan geldiğine kanaat ediyordum. Kitap, bizi hiçbir zaman hakikat olmayacak rüyalar, arzularla zehirleyip çıldırtıyordu. Etrafımızdaki sakin hayata razı olamıyor, ömürlerimizin mütevazı nasibine kanaat etmiyorduk. Benim fikrimce insanlara kitap okutmak, kanatları kesilmiş, ayakları bağlanmış kuşlara geniş ufukları göstermek nevinden bir zulümdü. Jülide gibi mariz bir anadan doğmuş, bulanık ve karışık bir muhitte büyümüş bir buhran çocuğu için kitaptan daha korkunç bir tehlike olamazdı. (...) (s. 176)

Nazmi Bey'in, Jülide'yi kötülüğten korumak amacıyla koyduğu bu yasak, Jülide tarafından delinir. Geceleri kütüphaneye girerek gizlice kitap okuyan Jülide, eniştesine yakalanır. Bunun ardından yaptıkları konuşma her ikisinin de birbirini daha iyi anlamalarının yolunu açar böylelikle aralarındaki gerilim de yavaş yavaş yok olur.

Bu gece enişteliğimin, vasiliğimin icap ettirdiği ciddiyet ve vakar ile konuşmaya, bu saatte rutubetli odalarda en zehirli kitaplarla kendini öldüren bu çalgın çocuğa nasihat vermeye kuvvetim yoktu. Yüreğim merhamet ve rikkatten eziliyordu.

(...) Birbirimizi yanlış anlıyoruz Jülide, dedim, hemen hemen kucağımda büyüdün. Seninle en iyi arkadaşlık. On sene birbirimizden uzak yaşadık. Bu on sene içinde benim hayalimde hiç büyümedin. (...) Ben karşımdaki genç kızda hâlâ o eski çocuğu görüyor, ona sırf kendi selameti ve bahtiyarlığı için ara sıra darılıyordum. Sen ise hatırlamadığın bu eski dostu bir yabancı sayıyor, her sözüne güceniyorsun. İşte anlaşmamızın sebebi Jülide... Sana söz veriyorum... Artık hiçbir şey için darılmayacağım... Elverir ki sen mesut ol... (s. 181)

Geçen zamanla birlikte, Jülide’de Nazmi Bey’e karşı bazı hisler uyanır ve Jülide eniştesine âşık olmayı büyük bir ahlaki kötülük kabul eder. Uğradığı bir kaza sonrası Jülide’nin birtakım sayıklamaları bu meseleyi açıkça ortaya dökmese de sezdirir. Jülide, bir ahlaki kötülük örneği saydığı ve kendini suçladığı bu aşk sebebiyle kötülüğe maruz kalmakta ve affedilmez bir hata yaptığını düşünmektedir. Buna rağmen Nazmi Bey dışında kimse Jülide’deki bu düşünceleri sezemez.

-Allaha emanet bir şeyi yok... Sabaha kadar açılır... Zavallı, çok korkmuş. Biraz evvel bir asabi buhran geçirdi. Boynuma sarılıyor, “Ben şimdi ölecek miyim?” diyordu. Sonra: “Ölürsem toprak beni kabul etmez!” diye çürpünmeye başladı.

Belediye doktorunun bu sözünü işitince vücudundan soğuk bir râşe geçti. Akşam üstü meczubun kapı önünde okuduğu beyit aklıma geldi:

*“Yer beni, yer beni,
Yüreğime kurt düştü, gece gündüz yer beni,
Ben bu dertten ölürsem, kabul etmez yer beni.”*

Jülide, meczubu dinlerken düşecek gibi olmuştu. Sonra birdenbire beni bırakarak eve kaçmış, odasına kapanmıştı. Meczubun beyti ile bu kaza arasında acaba bir münasebet mi var? Çiftlikte hiç kimsenin fark etmediği gizli bir facia mı geçiyordu? (s. 286)

Ayşe ve Nazmi, önceki olaylara ve gözlemlerine dayanarak Jülide’nin geçirdiği kazanın, bir intihar teşebbüsü olduğu fikrine varırlar. Jülide, daha önce Ayşe’ye de kötü bir insan olduğunu söylemiş hatta bunu, bir sembolü, yılanı kullanarak yapmıştır. Bu durumda Jülide’nin maruz kaldığı ve sebep olmaktan korktuğu bir kötülükten kurtulmak için ölümü tercih ettiği düşünülebilir. Ölüm, onun algısında kötülükten kurtulmanın bir yolu haline gelmiştir. Öte yandan, Jülide’nin yaşadığı kötücüllüğün ne olduğu hâlihazırda kesin olarak belirtilmiş değildir.

(...)Bir gece: “Ben insan değilim Ayşe... Ben bir yılanım... Benim başımı ezmek lâzım.” diye saatlerce ağladı. Jülide Hanım hastaydı beybaba... Yüzüğü zorla parmağına taktıktan sonra: “Ayşe, kardeşim... Senden bir şey isteyecektim.” dedi. “Amma dediğimi yapacağına, kimseye bir şey söylemeyeceğine yemin edeceksin.” Çekmecesinden bir zarf çıkardı: “Al Ayşe, bu zarfı sakla” dedi, “onu senden başka kimse bilmeyecek... İnsan hali bu... Günün birinde hastalanıp ölürsem yahut bir kazaya uğrarsam onu enişteme teslim edeceksin... Amma hiç kimsenin görmeyeceği bir yerde... Anlıyor musun? Ayşe? Bunu ancak ben öldükten hatta iyisi gömüldükten sonra vereceksin... Sonra senden başka kimse bilmeyecek.” Jülide Hanım, bana mektubu verdikten sonra bahçeye gideceğini, bir köşeden eğlenceyi seyredeceğini söyledi. Onu yalnız bırakmak istemiyordum. “Ben de geleyim” dedim. “Dünyada olmaz. Sen artık bu geceden sonra akıllı, uslu bir ev hanımı sayılırsın kızım” dedi. Yanaklarımı öperek beni misafirlerin yanına gönderdi. Aradan bir saat geçmeden bu sandal kazası oldu beybaba. Bana öyle geliyor ki Jülide Hanım bu gece kendini öldürmek istedi. Zaten son günlerde daima ölümden bahsediyordu. (s. 289)

Ölümün bütün lekeleri sileceğini (s. 291) ve aşkını iğrenç bir hastalığa (s. 295) benzeterek hislerini kötücül bulduğunu söyleyen Jülide’nin mektubunu okuyan Nazmi, Jülide’nin iyileşmesi için ayrıca çaba harcamakla beraber zamanla o da kendisinde gizli

kalmış hisleri fark eder; Jülide'ye âşık olduğunu anlar. Zamanla bu aşkın etkisinden ve acısından kurtulan Jülide'nin aksine Nazmi Bey, bu aşkı bir hastalık gibi taşımaya başlamıştır ve bu defa kötülüğe maruz kalan odur.

Jülide'yi seviyordum.

O, gündend güne iyileşiyordu. Genç bir çocuktur. Bu vaka, onun hayatından bir yaz fırtınası gibi geçmişti. Son buhranlar, son hüznler ve tahayyüller de bir zaman sonra büsbütün geçecekti. Bu hastalığın belki hafif bir izi bile kalmayacaktı. (...) O iyileştiği nispette benim hastalığım artıyordu.

Jülide henüz çocuktur. Ben ölmeye mahkûm bir alildim. Aramızda yirmi yaştan ziyade fark vardı. Eniştesi, vasisi, hemen hemen babası idim, ona “kızım” diyordum.

Bu aşkın beni utancımından öldürmesi lâzım gelirdi. Fakat utanmıyordum. Çünkü Jülide kendisini sevdiğimi fark etmeyecekti. (s. 300-301)

Jülide ve Nazmi Bey arasındaki aşk, açığa çıkmaz ve eyleme dökülmez, bu sebeple de bir ahlaki kötülük örneği olarak yansıtılmaz. Hatta iki taraf da aşklarının yasak olmasından ziyade bu yasağa rağmen âşık olmanın utancından mustarıptır, kötücül buldukları budur.

Jülide'nin hisleri, zamanla Nazmi Bey'in öngördüğü biçimde değişir ve Jülide nişanlısı ile evlenir. Ancak Nazmi Bey'in asıl felaketi bundan sonra başlar zira o Jülide'yi yakınında görmekten ve onu, yalnız gözleriyle sevmekten mutludur. Bundan mahrum kalmak onu mustarip eder. Bu durumda denilebilir ki, Jülide vaktiyle daha şiddetli tepkiler vermiş olsa da kötülüğe asıl maruz kalan Nazmi Bey'dir.

Bir çöl içinde gibi yalnızdım. Hiç sönmeyen bir rüya içinde yaşıyordum. Bana söz söyleyenlere içimde darılıyordum. Günden güne sıhhatim bozuluyor; perişanlığımın artmasına bu da ayrıca yardım ediyor. Gitgide uykularım bütün intizamını kaybetti. (s. 326)

Ben uzun bir hastalık geçirdim enişte... Doktorlar sebebini anlayamadılar. Zaten ou kimse anlayamadı ve anlayamayacak. Hayat benim içi bitti sanıyordum. Birçok zaman ölmeyi düşündüm. Hatta bir gün... Her ne ise enişte... Bu hastalığı hatırlamak bile bana şimdi ıstırap veriyor. Muhakkak olan bir şey var ki artık tamamıyla iyi oldum. Yakın zamanlara kadar vakit vakit nükseder gibi oluyordu. Eski buhranlarım başlayacak sanarak tir tir titriyordum. Fakat yavaş yavaş bunlar da geçti. Biraz evvel beni dans ederken gördünüz. Ben artık dans etmeyecektim... Kimse farkında olmadan Jülidecik büyük bir hastalık geçirdi. Halinden, yaşından umulmaz bir tahammül gösterdi. Derdini kimseye anlatmadı. Fakat şimdi tamamıyla iyi oldu. Bu sözlerim herhalde eniştemi memnun edecek. İyilikleriniz, şefkatleriniz için size teşekkür ederim... (s. 334)

Ortaya çıkmayan, eyleme dönüşmeyen ve bu sebeple ahlaki kötülük unsuru kabul edilemeyecek bu aşk, Jülide için gelip geçici bir hastalık olurken Nazmi Bey için sonu ölümle gelen bir acıya dönüşür. Yani bu aşkın asıl maruz kalan tarafı Nazmi Bey olur. Öte yandan her ikisini de kötülüğe maruz bırakan bu aşkın sorumluluğu, herhangi birine ait değildir; irade, kötülüğü ortaya çıkarmada değil engelleme kullanıldığı için bu

aşk ahlaki kötülük unsuru da değildir. Ancak yarattığı acı ile ve bir ölüm sebebi olarak kötücüdür.

(...) *Nazmi Bey çalgının durmasından korkuyormuş gibi: “Biraz daha... Biraz daha!” diyor... Birdenbire bir tıkanma ile durmuş... Genç kızı bırakmış... Ellerini göğsüne bastırarak yandaki kanepelerden birine gitmeye çalışıyormuş. Ayakları dolaşarak yüzüstü yuvarlanmış... Tesadüfen davetliler arasında bulunan bir doktor, bir iki dakika sonra yetiştiği vakit onu ölü bulmuş. (s. 336)*

“Bir Kadın Düşmanı” da dönemin, zihniyetten bağımsız romanlarından biridir.

Adnan Paşa'nın kızı Sâra güzelliği ve ailesinin ilgisi sebebiyle gayet şımarık büyümüş bir gençtir. Eğlenceyi, İstanbul'daki hayatı çok sever ve bu sebeple babasının yanına Erzurum'a gitmemek için çeşitli yalanlar söyler. Bütün bunlar tipik fakat derinliksiz, yüzeysel ahlaki kötülük örnekleri olmakla birlikte Sâra, şımarıklığı dışında ahlaken düşkün, kötü bir kız olarak sunulmaz. Romanın asıl hareketi, Sâra'nın bir akraba düğünü için üç aylığına Marmara'nın sakin bir köyüne gitmesi ile başlar. Sâra, eğlenceden mahrum kalacağı bu üç ayın, çok sıkıcı olacağını düşünmekle birlikte kendini avutacak bir şeyler bulma çabasıdadır. Bu sebeple de güzelliğini kullanır. Onda, ilgiyi sürekli üzerinde toplama isteği ve güzelliğinin verdiği şımarıklık, basit ahlaki kötülükler ile birlikte nitelikli ahlaki kötülüklere de meyilli olma durumunu ortaya çıkarır.

(...) *Güzelliğim beni çok şımarttı. Etrafımdaki insanları kendime hayran ve esir etmekte adeta marazi bir zevk duyuyorum... Bu belki de bir hastalık... Öyle sanıyorum ki etrafımda hayret ve elem uyandırmayan bir güzellik ziyan olup giden bir şeydir. Hatta biraz fenalık da yaptığının farkındayım. Belki bir gün bunun cezasını çekeceğim. (...) (s. 21)*

Kuzeni Vesime ve nişanlısı gibi vefakâr ve temiz aşklarla birbirine bağlanan (s.21) insanları gülünç bulan Sâra'nın ilgisi yalnız eğlenceye yönelik değildir. Sâra, aslında yaşadığı coğrafyayı iyi gözlemleyen, kalkınma hakkında fikirleri olan zeki bir kızdır ancak bu görüşlerini, yerli olana bir eleştiri olarak sunmanın ötesine taşımaz. Onun misafir olarak gittiği kasaba hakkındaki görüşleri, içinde bulunulan kötücül duruma, savaş sonrası yoksulluğa, bir değinme olarak değerlendirilebilir.

Şimdi sana buraların ziraatı hakkında da tafsilat vereyim: O ağaçlıklar büyük zeytinliklerdir ki bu sahillerin en kıymetli servetidir... İyi işletilseler buraların ahalisini Amerikalılar gibi zengin eder. Fakat maalesef harp ve muhtelif muhaceretler sebebiyle bakımsız kalmışlardır. Halkta para ve teşebbüs bulunsa, zeytinyağı fabrikaları filan yapılsa dehşet olur... O hendese şekilleri buğday, arpa, yulaf, tütün filan tarlalarıdır. Ekserisi Rumeli muhacirlerine aittir. (s. 25)

Sâra, misafirliğinin ilk zamanlarında *Homongolos* lakabıyla bilinen bir adam tanır. Kitaba adını veren bu adam, iyi bir sporcudur, zekidir, idealdir ancak hissizdir; *bir kadın düşmanıdır*. Bu hissizliği sebebiyle Homongolos, kötücül özellikler taşıyan fakat

kötü olarak adlandırılmayacak bir adam olarak karşımıza çıkar. Onun hissizliğini örneklemek için anlatılan hikâye, Sâra ve onun gibi pek çok insana canavarca gelse ve kötücül algılansa da esas itibarıyla ciddi kötülük unsurları barındırmaz.

(...) Onun ne kadar hissiz bir adam olduğunu göstermek için size bir vaka anlatayım. Bunun kardeş gibi beraber büyüdüğü bir arkadaşı varmış... Harpte feci surette yaralanmış. Hastaneye kaldırmışlar... Homongolos gece gündüz yatağının başından ayrılmıyormuş.

Yaralının İstanbul'da güzel bir nişanlısı varmış. Zavallı çocuk sevdiğinin ölmek üzere olduğunu haber alınca duramamış... (...) Üç günlük bir seyahatten sonra yarı ölü bir halde hastaneye gitmiş. Yaralı sevgilisini son bir defa kucaklamak istemiş... Fakat Homongolos, iri vücuduyla kapıya dayanmış: "Hasta ağırdır... Doktor kimse ile görüşürülmemesini tembih etti... Müsaade edemem!" demiş. (...) Can vermek üzere olan hasta sevgilisinin feryatlarını işitmiş o da Homongolos'a yalvarmaya başlamış. Ölecek bir hastanın son arzusu kırılmaz değil mi? (...) Homongolos yine merhamet etmemiş. (...) Genç kız bir zaman daha kapının önünde ağlayıp çırpınmış. Nihayet yarı baygın bir halde onu oradan götürürlerken yaralı da arkadaşının kolları arasında gözlerini kapamış... Biçare belki ağlayarak ölmüştür. (s. 42)

Homongolos'a kadın düşmanı denmesine sebep olan, kadınların fazla hassas bulunduğu bir takım davranışları ile ilgili sözleridir. Bu sözler kadın ile erkeği eşit görmeyen imalar içerse ve bu bakımdan kötücül olsa da gerçekten ayrılıkçı ve cinsiyetçi fikirler olarak yorumlanacak derinlikte değildir. Homongolos'un herkese ve her şeye karşı hissizliğinin bir başka ifade alanı olarak kabul edilebilecek bu konudaki fikirleri de nitelikli kötülük unsurları sayılamaz.

Ne münasebet efendim... Kadın düşmanlığı fikrimce gayet ayıp şeydir... Civanmert bir insan, ancak kendi derecesinde, kendi kuvvetinde insanlarla çarpışır. Kadına düşman olmak sokakta minimini bir çocuğa silah çekmeye benzer. Herhalde bendenize iftira etmişler. (s. 49)

Homongolos, kadınlarla ilgili kötücül düşüncelerini desteklemek için de her yıl en az bir kez oynadığı bir boğulma oyununa, kadınların verdikleri tepkileri örnek gösterir. Homongolos'a göre kadınlar, gerçekte onun haline üzüldükleri için değil, kendi yaşamlarının gerçek ve olası acıları ile mevcut durum arasında münasebet veya özdeşlik kurdukları için riyakâr bir üzüntü gösterisi sergilemektedir ve asıl kötücül olan da budur.

Dışarlıklı bir ihtiyar kadın varmış ki "Vay anacığının yüreği yandı! Benimki de acep Barbaros da böyle mi gitti?" diye bağırtıyormuş.

Dikkat buyruluyor mu? Bana acıdığından falan değil... Sırf oğlunu hatırlayıp meraklanıyor... Hatta belki ona acıması da samimi değildir... Muhakkak o vakit de "benim aslan oğlum... Büyüdü, adam oldu... Elimden tutacaktı... Bana gazevilerle pirinç, kellelerle şeker, toplarla basma getirecekti... Ekmeğini yiyecektim!" diye bağırmış, basmaların matemini tutmuştur. Boş yaygara! (s. 57)

Homongolos'un anlattığı bu hikâyelerden sonra, öfkesi ve kini artan Sâra, kendisinin diğer kadınlardan farklı olduğunu ispat ederek bir oyun oynamaya bu oyunun

neticesinde de Homongolos'u kendisine âşık edip ona bir ders vermeye karar verir. Böylelikle bütün kadınlar adına da bir intikam almış olacağını düşünür. Sâra'nın bu planı kötücül bir niyete dayanır ve sonuç olarak bir kötülük planıdır.

- *Öyle bir şey düşündüm ki sade senin değil bütün kadınlığın intikamını alacak. Onu tatlı tatlı dinleyişim de bundan ileri geliyordu. (...) Şimdi zamanı değil... Sonra anlatırım... Tabii sen de bana yardım edersin... Bir vesile ile Homongolos'a yaklaş. Hiç aranızda bir şey geçmemiş gibi muamele et. Buraya sık sık gelip gitmesi çarelerini ara. Riyakâr, hain erkeklere Homongolos'un çirkin yüzüne öyle dehşetli bir intikam sillesi vuracağım ki... (s. 60)*

Sâra, bu kararından sonra Homongolos'a farklı muamele etmeye başlar. Planını uygularken sebep olduğu bir kötülükten daha bahsetmek gerekir. Kasabaya gelir gelmez gülünç bulduğunu ifade ettiği Vesime ve nişanlısı Remzi Bey ile eğlenen Sâra, Remzi Bey'in kendisine âşık olmasına sebep olur. Yaptığı, ona sonradan acı verse de bencil bir arzu ile sebep olduğu bu aşk, onun kötücül özelliklerinden birini ortaya çıkarır. Planlayarak sebep olduğu bu aşk, Sâra'nın faili olduğu bir kötülük unsurudur. Buna rağmen Sâra, Remzi'yi bu kötülüğün asıl sorumlusu olarak görür.

Evvvelce de sana itiraf ettim ya Nermin. Onların çılginca seviştiklerini gördüğüm zaman kıskanmıştım. Remzi Bey, dünyada ondan başka sevicecek mahlûk olmadığını söylerken bana meydan okuyor gibi gelmişti. Bu saf dışarlık çocuğuna küçük bir ders vermek, onu geçici, hazin bir tereddüde düşürmek istemişim.

Fakat oynadığım küçük komedinin ümidimden çok daha tehlikeli bir tesir yaptığını dehşetle görüyordum. Artık geri dönmek, istemeden açtığım yarayı tamir etmek zamanı gelmişti. Zaten bu çocuktan isteyecek bir şeyim de kalmıyordu.

(...) Nermin, en iyi miyim? Yoksa çok fena bir kız mıyım? Bunu bir türlü anlayamadım. Belki de bütün insanlar benim gibi... Fenalığı bile yapıyorlar sonra azabımı çekiyorlar... (s. 72)

Evet, o gün biçare Remzi Bey'de sevgili bir ölüsünün henüz gömüldüğünü görmüş bir insan hali vardı. Bütün yeisini gözlerinde toplamış, derin derin bana bakıyordu. Bir kelime söylesem çocuk gibi ağlayacağını hissediyordum.

Ne kadar yumuşak yürekli bir kız olduğumu bilirsin Nermin... Benim kalbim de parç parça oluyordu. Bu felakete sırf kendi ihtiyatsızlığının, sırf kendi budala gururunun sebep olduğunu biliyordum. Ben, fazla kabahatli olmadığımı eminim. Fakat söyledim ya, zayıf kalpli bir kızım. Bir insanın karşımda ıstırap çektiği görmeye tahammülüm yok. Zavallının bu kadar mustarip olacağını bilseydim o küçük intikamdan da vazgeçerdim. (...) Anlıyorsun ya Nermin... Çocukların saadeti için benim mutlaka buradan ayrılmam, aralarından çıkıp gitmem lazım... Remzi Bey, beni karşısında gördükçe iyi olmayacak... (s. 102-103)

Sâra'nın asıl kötülük planı, Homongolos'u kendine âşık etme çabası başarıya ulaşır. Ancak Homongolos, son anda Sâra'nın planını fark eder ve kaza süsü verdiği bir intihar ile ölür. Bu ölümün sorumlusu doğrudan Sâra'dır ve bu yönüyle nitelikli, planlı bir kötülük faili olmuştur. Homongolos ise, esasen kötülüğe maruz kalmakla birlikte, bunu dillendirmez. Ölüm, onun için de kötülükten kurtulmanın bir yolu olur. Hissiz diye tanınan Homongolos'un aslında hissiz, katı, kötü bir adam olmadığı; sadece bu hisleri

gösteremediği de böylelikle netlik kazanır. Ancak Sâra, bu ölüme sebep olmak konusunda kendisini hiç suçlamadığı gibi, Homongolos spor müsabakası yerine kendisinin yanına gelmeyi tercih etmiş olsaydı biraz gururunun incinmesine rağmen hayatta kalacağını düşünerek, aslında gururu incindiği için ölümü tercih eden Homongolos'a sitem eder. Sâra'nın bu benlik algısı kötüdür, kötülüğün kaynağıdır. Planını sonlandıran hadise ve Homongolos'un ölümüne bakış açısı bunun delilidir.

Kardeşim Nermin,

Sana bir havadisim var: Homongolos, dün feci bir kaza neticesine öldü. Arkadaşları zavallıyı bu sabah kasabanın mezarlığına gömdüler.

Bu hayat ve sıhhatle dolu adam için ölüm öyle uzak, öyle uzak görünüyordu ki hâlâ bu faciaya içim inanmıyor.

(...)

Ah Homongolos, sen yine kalpsizliğine kurban gittin. Sabırsızlıkla yolunu bekleyen Sâra'ya şüursüz bir spor müsabakasını tercih etmeseydin böyle mi olacaktı? Belki biraz gururun incinecekti. Fakat bu sonbahar gününün güzel güneşi altında yaşamaya devam edecektin... (s. 117-118)

İşin asıl yüzü, Homongolos'un ölmüş arkadaşına yazdığı mektuplarda ortaya çıkar ve Sâra'nın bu ölümün sorumlusu olduğu ispatlanır ancak bu gerçeği Sâra dâhil olmak üzere hiç kimse bilmez.

Muamma halledildi. Sâra Hanımın niçin bana bu kadar alaka gösterdiğini artık biliyorum. Bu genç kız, büyük güzelliğinin kuvvetiyle manevi bir saltanat kurmuştu. Etrafındaki insanları baştanbaşa kendi tebaası, onların ıstıraplarını, gözyaşlarını bir nevi vergi addediyordu. Çirkin bir Homongolos'un sahte lakaydisini zihnine sığdıramadı. Bunu bir isyan zannetti. Asi için müthiş bir ceza hazırladı.

(...)

Sâra Hanım, bir iki güne kadar gidiyor. Müthiş bir mücadele devresi başlayacağını hissediyorum. Otomobil altında vücudumun yarısı ezilmiş bir köpek gibi, yollarının üstünde kanımı dökerek sürünmeye cesaretim yok. Zaten söylemiştim ya... Gece onun gözlerinde başka bir dünyaya baktıktan sonra etrafımdaki şeylerde bir tat bulmak kabil değil. Yarın bir motosiklet müsabakası var... Galiba bir kaza olacak... O gece onunla kenarında dolaştığımız bayırdan yuvarlanacağım... Buna cesaret edersem görüşmemize ancak yedi, sekiz saat kaldı Necdet... Şimdilik Allahaismarladık... (s. 167-168)

“Hüküm Gecesi” siyasi kötülük unsurları tarafından biçimlendirilir fakat romanın başkişisi Ahmet Kerim'in şahsi hayatında yaşadığı bir aşkın acısını da kötülük unsuru olarak kabul etmek mümkündür. Ahmet Kerim için bu aşk, başlangıç evresinde siyasi kötülükle bağlantılı iken genç kızın intihar etmesi ile roman boyunca süren bir başka kötülüğe maruz kalma haline dönüşür.

Ahmet Kerim'in âşık olduğu Samiye, İttihatçı ağabeyi ile birlik olarak ona bir oyun oynamış fakat daha sonra Ahmet Kerim'in maruz kalacağı kötülüğü vicdanına sığdıramayarak onu kurtarmıştır.

(...) Üç adam birden bağırdı:

“Vay, hayâsız, bak bir de neler söylüyor!”

Ve üçü birden, sanki mihaniki bir hareketle, Ahmet Kerim’in üzerine yürüdüler. Lakin aynı saniyede genç kız yatağından fırlamış ve bunlarla Ahmet Kerim’in arasına girmişti. Samiye beyaz ve uzun gecelik entarisinin içinde saçları dağınık ve ayakları çıplak bir küçücük çocuğa benziyordu ve başı ancak Ahmet Kerim’in göğsüne kadar geliyordu. İki eliyle genç adamın üzerine yürüyeni itti:

“Çekilin yoksa yangın var, adam öldürüyorlar, diye bağırırım. Vallahi billahi bağırırım ve her şeyi söylerim. Her şeyi, her şeyi...”(s. 109)

(...) O gece evine dönemedi. Bir deli gibi İstanbul’un içinde oradan oraya dolaştı, durdu. Bir deli gibi yumruklarını sıkıyor, dişlerini gıcırdatıyordu. Boş yere içkide teselli aradı; boş yere fuhuştan şifa bekledi. Boş yere başka kadınların canlı etleri, canlı sesleri arasında kaybolup gitmek istedi. Samiye’nin deniz üstündeki serseri cesedi beyninde, gözünde, yüreğinde ve sinirlerinde bütün bu yaşayan gerçeklerden daha canlı, daha hazır, daha tesirli idi. (s. 149)

Böylelikle planlı bir kötülüğe maruz bırakılmak istenen Ahmet Kerim, kendisini tuzağa düşüren fakat sonrasında kurtaran Samiye tarafından ihanete uğradığını düşünür. Pişmanlık ifadelerine rağmen Samiye’yi affetmez ve Samiye, pişmanlığının samimiyetini göstermek için intihar eder. Bu bakımdan Samiye de kötülüğe maruz kalan bir kurbandır. Samiye’nin ölümünden sonra, Ahmet Kerim’in genç kız hakkındaki algıları değişir ve sebep olduğu bu ölümden pişmanlık duyar. Sonrasında, kimseye bağlanmadan Samiye’nin hatırasını yaşatmaya çalışır ve bu durum da Ahmet Kerim için psikolojik acı veren bir kötülük unsuruna dönüşür. Ancak romandaki hâkim siyasi kötülüğün yanında, bahsedilen psikolojik acı veren kötülük, Samiye’nin ağabeyi ve Ahmet Kerim’e oynanmak istenen oyun noktalarında devrin siyasi kötülüğü ile ilişkilendirilse de sadece Ahmet Kerim’in kişisel hayatını ilgilendiren bir örnek olarak kalır, arka plandadır ve roman boyunca süregelen biçimde işlenen siyasi kötülüğün yanında derinliksiz ve belirsizdir.

Siyasi kötülüğün esas olduğu “Sodom ve Gomore”de, kimi dini metinler ve kişilere yüklenen tipik ahlaki kötülükler asıl dikkate değer bulgulardır ve zaman zaman bu bulgular sosyal ve siyasi temelden çok birey temelinde ele alınmaya müsait örnekler oluşturur. Romanın dördüncü bölümünün epigrafı, fuhuş ve eşcinsellik ile ilgilidir. Fuhuş, evrensel kabullerde daima kötülük unsuru kabul edilir ancak eşcinsellik kimi görüşlere göre sapkınlık, kimi görüşlere göre hastalık, kimi görüşlere göre ise normaldir ve insanın tercihiindedir. Bu sebeple, eşcinselliğin evrensel kabullere uygun bir kötülük unsuru olduğunu söylemek mümkün değildir ancak dini kurallar ve bu kuralların etkisi ile oluşmuş toplumsal ahlak çoğunlukla eşcinselliği bir kötülük unsuru olarak değerlendirmektedir. Romanda bahsedilen eşcinsellik ise daha çok, çocuk yaştaki ve ilk gençlik yıllarındaki erkeklerle para karşılığı birlikte olmayı içerir yani hem dinde hem

de toplum ahlakında kötücül kabul edilenin yanı sıra fuhuşu, bir evrensel kötücüllüğü de barındırmaktadır. İlâveten karşı tarafın kötülükte irade ortaklığı edecek olgunlukta olmaması, çocuk istismarı ve nitelikli cinsel istismar suçunu ortaya çıkarır ve bütün bunlar belirgin, evrensel kötülük unsurları olarak kabul görür. Sapkınlık ve şehvet ise bu kötülük unsurunun diğer nitelikleridir ve mevcut kötülüğü derinleştirir. Bu kötülük unsurunun belirgin faillerinden biri, işgal kuvvetlerinin askerlerinden Captain George Marlow'dur.

“Kezalik erkekler dahi nisanın tabii istimalini terk ile kendi şehvetlerinde birbirleriyle kızışıp erkek erkek ile fuhşiyat işleyerek nefislerinde kendi dalâletlerine lâyük olan cezayı buldular.” (“Ahdi cedid” Pavlus Resulün Romalılara Hitabı)

-Haydi oradan... Ben sizin zevklerinizi bilmez miyim? Bana mutlaka yine bir esmer delikanlının adalelerinden veyahut körpe bir çocuğun teninden bahsedeceksiniz. (s. 45)

-Sabahları hayrolsun Mephisto! Fakat ne yazık ki ben Faust gibi saf yürekli değilim ve bunu siz herkesten iyi bilirsiniz. Tam on senedir beni cinsi latif aleyhine kendi Gomorelik meyillerinize çekmek istediniz. Hatta... Hatta bunun için sayısız tuzaklar kurdunuz fakat asla muvaffak olamadınız. (s. 47)

İlerleyen bölümlerde ise Marlow'un eşcinsel eğilimleri, tamamen sapkınca bir şehvet duygusu ile verilir. Romanda, ahlaki kötülüğün simgelerinden biri de Azize Hanım'dır. Azize Hanım, bir müddet Captain Marlow'un kendisine âşık olduğunu zannederek yaşar. Oysa durum onun zannettiğinden çok daha farklıdır, Captain Marlow ve Azize Hanım'ın kocası Atıf Bey sevgili olmuştur. Yukarıda açıklanan nitelikleri ile bir kötülük unsuru kabul edilen bu ilişki, bu sefer daha detaylı olarak çizilir ve belirgin ahlaki düşkünlükler içinde ilerler.

Ve İngiliz zabiti teşekkür yerine masanın altından Atıf Bey'in dizini sıktı. Azize Hanım'ın kocası kendi içinden “Ne tuhaf çocuk bu!” diyordu; İngiliz'in bu kadar laubalisine de hiç rastgelmemişti. Kâfir, fena da değil. Lakin bıyıklarını tıraş etse daha iyi olacak! Kim bilir kaç yaşındadır? Yirmi mi, yirmi bir mi? Herhalde daha fazla olamaz. Bak, bak, hele teni de ne kadar taze! Boynu ne kadar beyaz ve narin!

Azize Hanım'ın kocası aklından bu şeyleri geçirirken gözlerinin ucuyla dadurmadan Marlow'u süzüyordu. Zira bu adam Beyoğlu'nun yalnız en meşhur kumarbazlarından değil, aynı zamanda en tanınmış cinsi sapıklarından biriydi ve bu çeşit kimselere mahsus bir sezinti ile yanına gelip oturan delikanlının kendine sokuluşlarındaki manayı hissetmeye başlamıştı. (s. 159)

İşte o gün bu gündür Captain Marlow'la Azize Hanım'ın kocası birbirinden ayrılmaz iki dost oldu. Genç İngiliz zabiti Türkiye'ye gelirken hayalinde tasarladığı Türk'ü nihayet bulduğuna inanıyordu. Yavaş yavaş elinden giden ilk gençlik heyecanlarını mutlaka bu adam diriltebilecekti. İstanbul'a geldiği günden beri şuradan buradan para karşılığında elde ettiği delikanlıların ona verdiği zevkte tamamen eğreti, tuzsuz bibersiz, yavan bir tat vardı. Halbuki o, Türkiye'ye büsbütün başka hülyalar ve ümitlerle gelmişti. O, yarı vahşi, yağız yüzlü Türk erkeklerinin elinde bir kız gibi hırpalanıp didiklenmek istiyordu. (s. 160)

Ahlaki çöküntüyü simgeleyen insanlar arasında, iki kadının sevişmesi de Sodomcu bir sevişme adıyla kötülük unsuru olarak yansıtılmaktadır. İşgal kuvvetleri ile onlara katılan Türklerin içinde buldukları ahlaki kötülüklerin birer birer yansıtıldığı davet sahnesinde, şehvet de belirgin bir kötülük kaynağıdır ve cinsellik genel olarak sapkınca yaşanan bir kötülük unsuru olarak ele alınmıştır. Yalnız Marlow değil, Miss Fanny ve Nermin de sapkınlık olarak yansıtılan bu ahlaki kötülüğün faileri arasındadır. Major Will ise, bir başka sapkınlıkla, sevişen iki kadını gözetlemekle bir başka kötülüğün failidir.

Madam Jimson epeyce büyük bir helecanla ileriye doğru yürüdü.

-Ne kuytu, ne ıssız yer burası!

Derken geniş ve derin sedirin içinden yarı çıplak iki vücut uyurken yakalanmış iki Nefte gibi titrek ve çevik fırlıyor. Ne o? Nermin'le Miss Fanny Moore! Ya Major Will nerede?

(...)

Kalabalığın içinden biri:

-Afedersiniz Miss, biz buraya sizi bulmak için gelmedik. Major Will'i arıyoruz, dedi.

Fanny Moore fazla bir içkinin ve yarım kalmış bir şehvetin mahmurluğuyla bulanmış gözlerini etrafını alanların üzerinde gezdirdi.

-Bir de benimle alay etmeye kalkıyorsunuz, öyle mi? Sizi buraya gönderenin o olduğunu hissetmeyecek kadar sersem miyim sanıyorsunuz? İhtiyar kurt işte bu kapıdan çıktı ve öbür kapıdan da sizi içeri salıverdi.

Miss Fanny Moore "işte!" derken kimsenin dikkatini çekmeyen perdeli bir küçük kapıyı işaret etmişti. Madam Jimson bu perdeyi çekince arkasındaki yarı açık balkon kapısının aralığından Major Will'in kalın ve kısa gölgesini gördü. (...) En az bir saat önce kendilerini yalnız bırakıp çekilir gibi görünen bu adam meğer bütün bu müddet içinde balkon kapısının perdesi arkasında bir adi gözcü imiş; iki genç kız arasında geçen Sodomcu sevişmenin bütün teferruatını açıkça seyredip durmuş! (s. 124-125)

"Sinekli Bakkal"da kötülük ile ilgili ilk bulgular Rabia'nın dedesi ve annesi şahsında ortaya çıkar. Rabia, İmam İlhami Efendi'nin torunu, Emine'nin kızıdır. Bu iki tip, tamamen korkuya dayanan şekli bir din anlayışının, katılığın, sevgisizliğin ve kötümserliğin sembolleridir bu bakımdan kötücül kabul edilirler. Bilhassa İmam İlhami Efendi, dönem romanlarında sıkça rastlanan yobaz din adamı tipi olarak adlandırılabilir. Bu kötücüllük onun dış görünüşüne de sirayet eder ve İmam İlhami Efendi, kötücüllüğünün yansıması olarak çirkin bir adam olarak tasvir edilir.

Kirpi kılları gibi ayakta duran iki kalın kaş, içeriye çökmüş, kömür gibi siyah, kor gibi yakıcı, burgu gibi keskin iki ufak göz. Burun uzun ve tilkivari... Kara sakal hayli kırışmış. Boyu kısa vücudu cılızdır. (...)

(...)

Eğer Sinekli Bakkal imamı, İkinci Abdülhamit tedhiş devrinde gelmeyip de on dördüncü asırda gelseydi, gözlerinin ateşi, akidesinin korkunçluğu bilhassa üslubunun kudreti ile sürüleri başına toplayıp herhangi bir fikir peşinde sürükleyecek softa tiplerinden biri olabilirdi. (s. 6)

İmam İlhami Efendi'nin din anlayışı tamamen hoşgörüden uzaktır; onun dinî anlatılarının temel noktasını cehennem oluşturur. Cehennem, kötülük problemi çevresinde üzerinde en çok durulan kavramlardan biridir. Dini sistemler, cehennemi, dünyada işlenmiş kötülükleri cezalandırıldığı yer olarak kabul ederken, kötülüğün varlığını Tanrı ile ilişkilendiren düşünceler, cehennemi, Tanrı tarafından uygulanan kötülüklerin mekânı olarak kabul eder. İmam İlhami Efendi'de cehennem fikri, yaşamaktan az da olsa haz duyan hemen herkesin, içinde cezalandırılacağı yerdir. Cehennemde cezalandırılmak için bir kötülük faili olmak, kötülüğe iştirak etmek, kötülüğü irade etmekten çok daha azı da yeterlidir. Bu bakımdan İmam İlhami Efendi'nin ibadet dışındaki her türlü insani eylemi kötücül bulduğu söylenebilir. Özellikle, eğlenmek, gülmek, sevmek onun nazarında affedilmez günahlardır ve bu günahların cezası cehennemde yanmaktır. İmam, bu cezanın varlığından adeta haz duyar ki bu haz da onun kötülüğünü derinleştirir. Zaten onun gayesi insanları iyiliğe teşvik etmek veya kötülüğü ortadan kaldırmak değil, kötülüklerin nasıl kötücül yollarla cezalandırılacağını anlatarak korku salmak ve nihayetinde onun gibi olmayan herkesin cezalandırıldığını görmektir. İmam İlhami Efendi'de kötülük kavramının günah ile eşleştiğini söylemek uygundur. Dikkate değer olan, İmam İlhami Efendi'nin bu günah-kötülük kavramını yalnız İslami kaidelerden almıyor oluşudur. İslami kurallar veya bir bütün olarak İslamiyet, İmam İlhami Efendi'nin günah-kötülük kavramının çıkış noktasıdır ancak onun nazarında yaşamayı ve insanlığı bu denli kötücül kılan kendi fikirleri ve inanışlarıdır. Bu bakımdan İmam İlhami Efendi'nin kötülük algısının İslamiyet'i temsil ettiğini söylemek doğru değildir. İmam İlhami Efendi, kötülüğün merkezinde, her eylemi ve iradesi dışında gelişen her hali ile insanı görür; ona göre insan günahkâr bir varlıktır yani potansiyel kötüdür bu sebeple de cezalandırılmayı hak eder. İmam İlhami Efendi'nin düşünceleri, bu doğrultuda ele alındığında aslında kötülüğün Tanrı ile olan bağına irdeleyen yaklaşımların, kötülükten Tanrı'yı sorumlu tutan görüşlerini besler niteliktedir. Bu bakımdan İmam İlhami Efendi, İslami dünya görüşünü değil, İslamiyet'in hatalı yorumlanması ile ortaya çıkan yobaz ve katı dünya görüşünü, yani kötülüğü simgeler.

Cemaate telkin etmek istediği naslar bıçak gibi keskindir. İnsan için hayatta iki yol vardır. Vaazlarında imam ikinci yolu daha parlak, daha canlı olarak anlatır. Cehennem bilmediği köşesi, ukubetin tarif edemeyeceği şekli yoktur. Ona göre cehennem yolcuları zevke, cümbüşe düşkün gafillerdir. Bunu öyle bir anlatır ki cemaatin gençlerinde derhal bu gafillere iltihak etmek hevesi uyanır. Cennet yolcuları bambaşka insanlardır. Gülmezler, oynamazlar, rahat etmezler ve kimseye rahat vermezler. Onlar için zevk ve neşe veren her şey günahdır. Oyun ve eğlence zihniyeti ile

işlenen her fiil kebairdendir. Cennet yolcularının suratları asık, kalpleri elem içinde, her an ahret düşüncesiyle meşguldürler. İyilik, kötülük düşüncesiyle, yoksullara yardım, yalan söylememek, kalp kırmamak gibi ahlaki kaidelerle imam, vaazlarında hemen hiç meşgul olmaz. Onun dünyaya öğretmek istediği bir şey vardır: Hazza ve sevince, umum hayat tecellisine karşı dinmeyen bir kin, affetmeyen bir düşmanlık... İşte bunun için yolunun üstünde tebessümler dudaklarda donar, kahkahalar kısılır, çocuklar çil yavrusu gibi dağılır.

Sinekli Bakkal sokağında daimi bir ahret havası yaratmak isteyen imam, insanların günah temayüllerinin karşısında kendini aciz buldu. Mahalle halkı neşeli, gürültülü, bir düziye Allah yolundan şeytan yoluna kayan insanlardır. Fakat o meyas olacak hilkatte değildi. (s. 6-7)

İmam İlhami Efendi'nin kızı Emine pek çok yönden babasına benzer. Temaşa sanatçısı olan Kız Tevfik'e kalan mirasın ardından onunla İmam İlhami Efendi'nin izni olmadan evlenen Emine, bir süre sonra Tevfik'ten ayrılıp babasının evine döner zira Tevfik, Emine'nin, babasının tesiri ile oluşmuş katı yaşam anlayışına uymaz. İmam İlhami Efendi nazarında, herkesi eğlendiren bu adam zaten kötücüdür, günahkârdır; bu ayrılıktan sonra da Emine için Tevfik bir düşmandır. Emine'ye kendisini affetmesi için yalvaran Tevfik, komisere şikâyet edilir. Bir zaman sonra canlandırdığı bir oyunda Emine'yi tipleştirdiği için de Gelibolu'ya sürgün edilir. Tevfik esasen kötücül olmamakla birlikte kötülüğe maruz bırakılan bir adamdır.

Komiser bir gün onu mahalle karakoluna çağırdı. Kendi, dindar muhafazakâr ve imamın vaazlarına muntazaman devam eden bir insandı. Ona Tevfik, adeta kanı helal bir kâfi, başı ezilecek bir yılandan başka bir şey değildi. Birinci defaya mahsus olmak üzere Tevfik'e karakolda temiz bir sopa çekti. (...) Tevfik dükkânı bütün bütün kapadı. Sinekli Bakkal'dan kayboldu. Fakat çok geçmeden Tevfik'in şöhreti tekrar mahalleyi çinlattı. Gene orta oyununda kadın rolüne dönmüştü. Bu defa "Bakkal Çırağı" adında bir oyun uydurmuştu. (...) Bütün Sinekli Bakkal, açıktan açığa "Bakkal Çırağı" oyunundaki kadının Emine olduğunu söylüyorlardı. (...) Kısmen Emine'nin zorundan, kısmen de Tevfik'e gazabından imam, talâk için mahkemeye müracaat etti.

(...)

Mahkemeyi dinleyenlerden, Tevfik'e tatlı saatler borçlu olanlar bile, imamın sözlerinin tesiri ile Tevfik'e kızdılar. Tevfik Emine'yi boşamaya mecbur oldu. Fakat vaka bununla kapanmadı, dedikodu çoğaldı. Din, iman gidiyor, şer'i şerife mugayir şeyler oluyor diye önüne gelen padişaha jurnal veriyordu. Efkârı teskin için saray, Tevfik'i bir zaman İstanbul'dan ayırmaya karar verdi. Tevfik'i idareten Gelibolu'ya sürdüler. (s. 13)

Emine ve Tevfik'in kızı Rabia, İmam İlhami Efendi'nin evinde doğar ve ilk çocukluğunu burada, katı ve hoşgörüsüz bir dini terbiye ile geçirir. Rabia'nın, bu evde kaldığı süre boyunca yaşadıkları çok belirgin olmamakla birlikte kötülük unsuru olarak değerlendirilebilir zira İmam İlhami Efendi, kötücül yorumlarla birleştirdiği din algısını bu küçük çocuk üzerinde tatbik etmektedir. Özellikle cehennem konusundaki tasvirlerin, hikâyelerin Rabia yaşındaki bir çocuğun üzerinde uyandırdığı etkiler ve korku, henüz iradesini kullanma yetkinliğine ermemiş bir insan olduğu da göz önünde

bulundurulduğunda sağlıklı bir birey olarak yetişmesine engel olması itibarıyla kötülük unsurlarıdır ve Rabia'nın tüm yaşamını etkileme ihtimali ile de bu kötülük unsurları, süregelenleşmeyi içinde barındırır. Özellikle, bir oyuncak bebeğin yakılması hadisesi, Rabia'da uyandırdığı acı ve İmamın katı din görüşünü ifade etmesi bakımından belirgin bir kötülük unsurudur.

Başka çocuklar o yaşta nasıl bayram salıncağı, kukla oyunu ile aşına iseler, Rabia da o kadar cennet ve cehennem denilen yerlere aşına idi. İmam Hacı İlhami Efendi torununa bu iki yeri kendisine göre bütün hususiyetleriyle tanıttı. Cehennem onda daha derin alaka uyandırır. Büyükbabası söylerken dişleri kilitlenir, arkası ürperirdi. Fakat gözlerini açar dinlerdi. Evvela imam, Dante'yi solda sıfır bırakacak bir dehşetle bu ukubet diyarını canlandırıyor, sonra babasının ezeli yurdu orası olduğunu şüphe götürmez bir katiyetle söylüyordu. Kız, cehennemden korktu fakat imamın tarif ettiği cenneti de pek cazip bulmadı. Muhayyilesinde ortasından sessiz bir dere geçen bir çayırılık canlanıyor, orada büyükbabasına benzer kocaman sarıklı, asık suratlı imamlarla, annesine benzer yaman yüzlü kadınları el ele vermiş, sabahtan akşama kadar, makamı insana uyku veren bir ilahi söylediklerini görüyordu. Dimağının ilk tasavvurları bu kadar çetin olan bu küçük kız hayatının ilk senelerini etrafı memnuat duvarlarıyla çevrilmiş böyle bir muhitte geçirdi. Belki bundan dolayı çocukluk hülyalarını kafasında saklamaya, yüzünün ifadesine kadar hâkim olmaya, yani iradesini kendi kendine terbiye etmeye mecbur oldu. Bu devirde muhitine tek bir isyanı oldu. O da bebek dikmeyi suret halketmeye müsavi bir günah addeden büyükbabasının emirlerine rağmen, mısır püskülünden yapılmış uzun saçlı, mavi boncuk gözlü bir tek kırmızı boncuktan ağzı konulmuş bir bez bebek dikmesi ve saklaması oldu. Emine'nin keskin gözleri bu günahını keşfedince büyükbabasıyla karşı karşıya geldi. Hacı İlhami Efendi'nin mektep hocalığı günlerinden kalma değnekle yediği ilk ve son dayağı seneler geçtikçe unuttu. Fakat bebeğin çamaşır kazanının altında yanışını hiç unutmadı. Sarı mısır püsküllerinin ateşte büzülüp yanması, mavi boncukların beyaz bezden ayrılması, ona sahiden bir çocuk yanıyormuş hissini verdi. Boğazında acı bir yumru, gözleri kupkuru, yüzükoyun mutfağın taşlarına yatıp uludu. (s. 14-15)

İmam İlhami Efendi'nin katı ve kötücül bulunan din algısının karşısında bir Mevlevi olan Vehbi Dede ve onun hoşgörüyü, sevgiye dayanan din algısı yer alır.

Halide Edip, İslam'ın daha çok hoşgörü esasına dayanan tasavvufi cephesini benimsemiştir. Ona göre hayatta yalnızca hoşgörüye dayalı güzellikler yaygınlaştırılmalıdır. Bu inancı sebebiyle de Mevleviliğe büyük bir yakınlık duyar.⁸⁸ Böylelikle imam ile temsil edilen kötülüğün karşısına Vehbi Dede ile temsil edilen iyilik koyulur.

Şeyhleri hem şakacı hem de ona kullarının zaafını anlayan, affeden ve seven bir Halik olduğunu söylüyorlardı. Bunların arasında bilhassa Vehbi Dede isminde Mevlevi bir musikişinas tanıdı ve meşrebine uygun buldu.

Vehbi Dede, kâinata anlayan ve seven tebensümle bakıyor, hayatı ilahi bir şaka gibi görüyordu. Sabiha Hanım, onu derhal genç halayıklara ve üvey kızı Mihri'ye musiki hocası olarak tuttu. Dede, mütevazı, az söyler ve perhizkâr bir şekilde yaşar bir

⁸⁸ Alemdar Yalçın, a. g. e., s. 34.

adam olduğu için onunla pek sık konuşmazdı. Pratik kafasıyla Dedenin yumuşaklığını konakta tatbik etmek evin intizamını bozabileceğini biliyordu. Dedenin inandığı Allah'ın müsamahası işine geliyor fakat Dedenin sıkı hayatını da yaşayamayacağını biliyordu. (s. 21)

Vehbi Efendi'nin iyicil özelliklerine vurgu yapılan din anlayışı ile İlhami Efendi'nin kötücüllüğü de pekiştirilmiş olur ve Rabia bu iki zıt tesirin etkisi ile gelişir. Rabia'yı Vehbi Dede ile bir araya getiren, ders almak için gittiği Selim Paşa ve Sabiha Hanım'ın evidir. İmam İlhami Efendi, Rabia'nın, müzik eğitimi aldığı takdirde hafızlıktan daha çok para kazanacağı düşüncesi ile onu konağa yollamaya razı olur. Bu bakımdan İlhami Efendi, katı din anlayışının yanında, paraya fazlasıyla ehemmiyet veren, çıkarıcı tarafıyla da kötücül olarak belirir.

Rabia, bütün bu tartışmaların yaşandığından habersiz, konağa eğitim ve hafızlık için gitmeye başladıktan ve özellikle Vehbi Dede'yi tanıdıktan sonra, eski dünyasının tesiri yavaş yavaş kaybolur. Bu da Rabia'nın manen maruz kalmakta olduğu bir kötülüğün etkisini azaltması anlamına gelir. Öte yanan Rabia'nın bakışından Vehbi Dede'nin tasviri, onun İmam İlhami Efendi'nin karşıtı olarak kurgulandığının ve İmamın aksine fiziksel olarak olumlu tasvir edildiğinin göstergesidir.

İmam memnundu. Yalnız para için değil, bir de Rabia yüzünden hatırlı adamların yanında mevki ediniyordu. Ve Emine'nin bütün itirazlarına rağmen imam Rabia'yı o hafta konağa muntazaman göndermeye başladı. Bu yeni hayat şekli Rabia için esaretten kurtulur gibi bir şey oldu. İmamdan artık ders almıyor, cehennem lakırdısı, bilhassa babası hakkında o çirkin lafları işitmiyordu. (...) (s. 35)

Rabia, Dedenin tavrındaki zarafete, yüzündeki bambaşka ifadeye tecessüsle, yeni birşy görmüş gibi bakıyordu. Vehbi Dede'nin gözleri koyu ve bir çocuk gibi emniyetle etrafına bakıyordu, yüzü bir müselleli hatırlatıyor, alnı geniş, çenesi sivri, burnu ince ve muntazamdı. Dudakları biraz müstehzi, kızıl kumral sakalı biraz köse, yanaklarda yok gibi çeneye doğru gürleşiyor. (s. 39)

Rabia'nın Selim Paşa'nın konağında karşılaştığı bir başka isim İspanyol kökenli bir İtalyan müzisyen olan, eski rahip Peregrini'dir. Peregrini'nin, hâlihazırda bir dine inancı yoktur ama Rabia'nın okuduğu ayetlerden etkilenir. Bu ayetlerin içeriği, metafizik kötülük bağlamında ele alınabilir fakat söz konusu ayetler derinlikli bir veri sunmaz; yalnız Peregrini'nin dinden ayrılmasının fikri sebeplerini açıklamak için kullanılır.

Rabia'nın okumuş olduğu ayetlerin Türkçesini söylerken piyanist onları cebinden defterini çıkarmış kaydediyordu:

"Rab, meleklerle, biz dünyaya hâkim olacak birini (Âdem) göndereceğiz, dediği zaman onlar, biz senin kutsiyetini ilâ, hamdüsena ile meşgulken sen oraya fitne ika edecek, kan dökecek bir kimse mi gönderiyorsun? dediler."

Piyanist, defterini cebine koydu:

-Beni Allah'ımdan, ruhbaniyetten ve manastırdan ayıran işte meleklerin bu mantığı, bu itirazı olmuştur, dedi. (s. 43)

Selim Paşa'nın oğlu Hilmi ve arkadaşları, Peregrini'nin Rabia'nın okuduğu ayetler hakkındaki hassasiyetini yadırgarlar zira onlara göre *Türk diyarında her değişikliğe, her ileri atılışa dindarlar manidir.* (s. 43) Burada, dinin değil dindarların kötülükten mesul tutulması dikkate değerdir. Bu düşünce, kötülüğün temelinde dinin değil, o dini yorumlayan, bu yorumlar uyarınca yaşayan insanların olduğu anlamını taşır. Bununla beraber Hilmi'nin Peregrini'ye, üstün bir yetenek olan Rabia'ya ders vermeyi teklifi, Peregrini tarafından geri çevrilir. Peregrini, Rabia'nın, biraz da okuduklarının, hafızlığın etkisi ile dini eserler okumaya, inancı uyarınca yaşamaya devam etmesi gerektiğini savunur ve kendisini bu sebeple onun uzağında görür. Peregrini, kendisini, dinsizliğinin bir ifadesi olarak, tüm dinlerin onu kabul ettiği gibi şeytana uymuş bir adam olarak adlandırır. Şeytan, burada tipik bir kötülüğün değil, inançsızlığın sorumlusu olarak anılmaktadır.

Hilmi sordu:

-Bu sesi terbiye etmek istemez misiniz cher Maître?

Rabia'nın gözleri isyanla tutuştu fakat Peregrini kızı teskin eden bir samimiyetle dedi ki:

-Hayır, Sezar'ın malını Sezar'a, Allah'a ait olanı Allah'a vermek gerek... Ben Sezar'ın, ben Şeytanın zümresindenim. Çocuk Allah'ın, bırakın olduğu yerde kalsın... (s. 43)

Cezası biten Tevfik'in, İstanbul'a dönmesinin ardından Rabia, Selim Paşa'nın da İmam İlhami Efendi ve Emine ile görüşmesi sonucunda, hafızlıktan elde ettiği geliri büyükbabası ile annesine vermek koşuluyla babasının yanına yerleşir.

Bu bölümden itibaren Râkım ve Pembe romana dâhil olurlar; Tevfik, Vehbi Dede ve Peregrini'nin romandaki ağırlıkları artar. Bu insanların her biri, insana mahsus bazı kötücül özellikler taşımakla beraber İmam İlhami Efendi ve Emine gibi tipik kötüler değildir. Bunlar arasında özellikle Peregrini, her ne kadar bir din seçecek olsa İslamiyet'i seçeceğini söylese ve romanın sonunda Müslüman olsa da, romanın ilk bölümlerinde hiçbir dine bağlı olmamakla birlikte kendi ahlak anlayışını oluşturmuş bir insan olarak dikkat çeker. Böylelikle insanın iyiliği veya kötülüğü, yalnız din ekseninde ele alınmamış olur; ahlaklı olmak, iyi olmak yalnız dindar olmakla eşdeğer değildir. Yine Râkım ve Tevfik, Müslümanlardır ama dinin kaidelerini herkes gibi yerine getirmemekten başka dini konulardan da sıkılırlar. Buna rağmen kötü tipler olarak çizilmezler. İmam İlhami Efendi, dine dayandırdığı katı ve sert dünya görüşü ve ahlak anlayışı ile kötücül bir tip olarak karşımıza çıkarken, Peregrini, Râkım, Tevfik gibi insanlar, herhangi bir dine inanmadıkları veya inandıkları dinin tüm kurallarına uymadıkları halde ahlaklı ve iyi kimselerdir. Kişilerin bu biçimde kurgulanmış olması,

kötülük kavramının oluşumu konusunda yalnız dini değerlerin dikkate alınamayacağını ifade etmesi bakımından önemlidir.

(Peregrini):

-Hiçbir dine mensup değilim fakat eğer bir edinmek istersem mutlak Müslüman olurum. İslam'ın yarattığı cemaatteki ferdi kendime daha yakın bulurum. (...) Şimdi ben bir şeye inanmam. Fakat din bir illet gibi insanın kanına bir defa girerse bir daha çıkmıyor. Dindar adamları çok severim, din lakırdısı etmeye bayılırım. Camiler, kiliseler, bütün dua edilen yerlerin etrafında dolaşırım. Sen de dindar mısın dostum?

-Elhamdülillah Müslüman'ım fakat din lakırdısını hiç sevmem... Kiliselerden ürkerim, camide içim sıkılır. Vaaz dinlersem uyurum. Sofu adamlardan umacı gibi korkarım. Hiç namaz kılmadım. Rabia'nın babası da öyle... (s. 63)

Tevfik, bir zaman tifoya tutulur ve hastalıktan yatar. Rabia'nın tek endişesi babasını kaybetmektir. Tevfik'in hastalığı sırasında, romanda pek derinleştirilmemiş ve son zamanlarını kızı ile eski kocasına beddua etmekle geçirmiş Emine, ölür. Rabia, annesinin ölümüne üzülmez oysa ölüm bir kötülük unsuru olarak kabul görür; özellikle annenin ölümü Türk romanında pek çok kötülüğü de beraberinde getiren bir doğurgan kötülük unsuru olarak kullanılmıştır. Ancak burada Emine'nin de başından itibaren bir anne tipi olarak kurgulanmadığını belirtmek gerekir. Emine, çok az sayıda insanın katıldığı bir cenaze alayı ile mezarlığa götürülürken Rabia'nın tek endişesi hasta olan Tevfik'in ölümüdür. Bu durumda, Emine'nin kızına duyduğu kinin, Rabia'da da karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Buna rağmen annesinin ölümü karşısındaki tepkisizliği, Rabia'ya ait bir durum kötüsü olarak yansıtılmaz. Emine'nin ölümünden asıl etkilenen ise gördüğü tüm zarara rağmen Tevfik olur.

Rabia'nın yüzü cama yapıştı, kaldı. Bunca yıl onun başını yiyen, rahat, huzur vermeyen kadın, şu şalların altındaki ince tabutun içinde miydi? Üstünde pembe ipek krep belki Tevfik'e hoş görünmek için bağladığı krepti. İmamın başında en kocaman sarığı, arkasında en bol siyah latası... Kendisi ne kupkuru, ne çöp gibi... Etrafında birkaç tane daha kendine benzeyen ihtiyar, sarıklı imam daha... Kalabalık bir cenaze değil... Tabut, kısık seslerle Kuran okuyan birkaç zavallı ihtiyarın çökük omuzlarında...

Rabia yüzüstü kapandı, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu ve:

-Sakın sen ölme Tevfik, sakın sen ölme Tevfik diye boğuk boğuk inliyordu. (s. 102-103)

Bir zaman sonra babası tekrar sürgüne gönderilen Rabia, müzik derslerine devam eder; sanatını ilerletir ve bir zaman sonra yalnız hafızlık etmek için değil alaturka müzik dersleri vermek için de İstanbul'un en iyi ailelerinin evlerine gitmeye başlar. Tevfik'in Şam'a sürülmesi, durağan bir kötülük unsuru olarak kalır; Rabia babasını özlese ve onun için üzülse de bu olay Rabia'nın hayatında maddi veya manevi bir yıkıma sebep olmaz.

Zamanla Peregrini ile Rabia'nın tanıştıkları andan beri birbirlerine duydukları çekim, bir aşka dönüşür. Vehbi Dede, Rabia'nın da Peregrini'ye âşık olduğunu fark

ettiğinde *Nihayet Havva cennet bahçesinde yılanla yüz yüze geldi* (s. 189) diyerek, sonunun nereye varacağını bilemediği bu aşk ile ilgili kötümserliğini açık eder. Vehbi Dede'nin endişesi, gelenek ve din bakımından bu iki insan arasındaki aşılması zor görünen ayrımdır. Bu ayrımın, aşkın açığa çıkması durumunda bir sorun olacağını endişesini taşır. Bu arada, Peregrini'nin hayattaki tek varlığı olan annesi ölür ve kendisine önemli miktarda miras da kalan Peregrini bir süre için İtalya'ya gider. Bu ayrılık Rabia için ilk zamanlar bir kötülük unsurudur. Peregrini ile Rabia birbirlerine aşklarını henüz itiraf etmiş değillerse de Rabia kendi hislerinden de Peregrini'ninkilerden de emindir. Rabia için ayrılık kadar kötücül olan bir başka durum Peregrini ile aralarındaki din farkı hatta Peregrini'nin herhangi bir dini inancının olmamasıdır. Ancak Rabia'nın bu kötücül hisleri devam etmez zira o Peregrini'yi Müslüman yapıp onunla evlenmeye karar vermiştir.

Feleğin çarhı dönüyor. İnsanlara kısmet dağıtıyor, talihlerini tespit ediyor. (...) Yüz binlerce beygir kuvvetiyle durup dinlenmek bilmeyen, aman aralık vermeyen, kafa, yürek demeyip dişleriyle kemirip ezip geçen çarh!

Rabia kendini böyle bir kör kudretin elinde, böyle korkunç bir talih çarhının dişlerinin arasında hissediyor.

Kader, bir Müslüman kızının gönlünü bir kâfire vermiş. Kâfir de anası ölmüş, ortadan kaybolmuş. Belki bir daha dönmeyecek. (...) Gönlünün bin bir kolundan biri mutlak bir gün Peregrini'yi yakalayacak. Onu Müslüman edecek, onunla evlenecek. (s. 193-194)

Peregrini bir yıl sonra İstanbul'a döndüğünde Rabia'ya onunla evlenmek istediğini söyler. Rabia, Peregrini'den Müslüman olmasını ve Sinekli Bakkal'da yaşamaya devam etmeyi ister. Peregrini bunları kabul eder ve Rabia'nın ona verdiği Osman adını alır; ikili evlenirler. Bu evlilik, Vehbi Dede'nin de, Rabia ve Peregrini'nin de öngördüğü gibi bazı çatışmalar barındırır; aradaki kültür farkı, din farkından daha etkili bir çatışma sebebidir. Ancak bu çatışmalara ve kavgalara rağmen bu evliliğin kötülük unsurları barındırdığını söylemek pek mümkün değildir.

Peregrini ya da yeni adıyla Osman, Emine öldükten sonra kimsesiz kalan ve Rabia'nın Tevfik'in sürgününden sonra Selim Paşa'nın konağına ve hatipliğe gitmemesi ile para sıkıntısı yaşayan İmam İlhami Efendi'yi ziyaret eder. İmam İlhami Efendi hastadır, ölüm döşeğindedir ama insanlara duyduğu kinde, sevgisizlikte bir şey değişmiş değildir. Onda, bu hiç değişmeyen kötücüllük, İmam İlhami Efendi'nin bir kötü tip olduğunu ispat edecek kadar kesin ve değişmezdir. İmamın, *bu kadar parayı ümmeti Muhammed'in evlatlarına şeytan icadı çalgılar meşketmekten mi kazanıyorsun* (s. 226) diye hakaret ettiği Osman, imama ölünceye kadar yardım eder. İmam İlhami Efendi'nin, son günlerinde Osman'ın yardımı ile azalan yoksulluğuna rağmen kimsesiz ölmesi bile

Rabia'yı fazla etkilemez. Rabia annesine ve büyükbabasına duyduğu kin ile bu iki insan romanın siyasi kötülüğü simgeleyen Abdülhamit ve destekçilerinden başka en belirgin iki kötücül tipi olmalarına karşın, tek kötücül özelliğini gösterir.

Rabia'nın hamileliği, derinliksiz fakat insan hayatını tehlikeye atması itibarıyla nitelikli bir kötülük unsuru olarak kabul edilebilir. Ancak kötülük yalnız hamilelik evresinde kalır, çocuk sağlıklı doğar ve Rabia da sağlığına kavuşur. Roman hem siyasi anlamda hem de Rabia ve çevresindekilerin şahsi yaşamlarında neredeyse tam anlamıyla kötülüğün yenilmesi, iyiliğin hâkimiyeti ile sona erer.

"İçimizdeki Şeytan", içerdği sosyal kötülük unsurlarının yanında bireylerin hayatlarında ve hayata bakış açılarındaki kötülük unsurları ile de dikkat çeker. Ömer, bir yandan Darülfünun'daki eğitimine devam eder bir yandan da bir tanıdığın yardımı ile bulunan postanedeki işinde çalışır. Ancak yaşamayı anlamsız bulan Ömer, öğrenciliğe de iş hayatına da özen göstermez, onun yaşamında bohem hayatın izlerini görmek mümkündür. Ömer'in dünyaya ve hayata bakışı da kötücüdür; onun nazarında yapılabilecek en iyi şey ölmektir. Türk romanında çok defa kötülükten kurtuluş yolu olarak görülen ölüm, Ömer'in düşüncesinde nispeten bir felsefi derinlik taşır zira Ömer, başına gelen bir kötülükten kurtulmak için değil hayatın genel kötücüllüğü içinde yaşamayı anlamsız bulduğundan ölümü irade etmek gerektiğini savunur.

Hiçbir şey istemiyorum. Hiçbir şey bana cazip görünmüyor. Günden güne miskinleştiğimi hissediyorum ve bundan memnunum. (...) (s. 12)

Bana öyle geliyor ki hakikaten yapabileceğimiz bir tek iş vardır, o da ölmek. Bak, bunu yapabiliriz ve ancak bu takdirde irademizi tam bir şey yapmakta kullanmış oluruz. (...) (s. 13)

Ömer'in sürdürdüğü bu hayatın değişimi, bir gün vapurda Macide ile karşılaşması ve ona ilk görüşte âşık olması ile başlar. Macide, Ömer'in uzaktan akrabasıdır ve ortak bir akrabalarının evinde kalmaktadır. Babasını henüz kaybeden Macide, konservatuar öğrencisi, irade ve mantık sahibi, akıllı bir kızdır. Yaşanan sosyal ve ekonomik değişimlerin de etkisi ile Macide'nin yanında kaldığı aileden Galip Enişte, servetini ağır ağır kaybeder; bu durum, devrin sosyal ve ekonomik koşullarının doğurduğu bir kötülük unsuru olarak görünse de esasen bireyin hatalarına ve eksikliklerine, ailenin israfına dayandığı için birey temelinde oluşan bir kötülük unsurudur. Öte yandan Emine Teyze, Galip Enişte ve Seniha'dan müteşekkil bu aile, değişimi yanlış anlamış olmaları itibarıyla da bir sosyal yansımayı açığa çıkarırlar ancak bir grubu veya toplumsal bir kötülüğü temsil edecek nitelikte değillerdir. Macide'nin babası öldükten sonra, aileye Macide için yapılan yardım kesilir. Bu dönemde,

Macide'nin Ömer'le tanışması ve sık sık onunla gezmesi ailede bir rahatsızlık yaratır. Macide, kendisine hakaret ettikleri gerekçesiyle bu ailenin yanından ayrılır ve Ömer'le gider. Böylece Ömer'in yaşamında önemli bir değişim gerçekleşir. Buraya kadar yaşadıkları, Macide'yi bir kötülüğe maruz kalan olarak tanımlamaya yeterlidir. Macide'nin, bütün olanlar karşısındaki sakin ve Ömer'le bir araya geldikten sonra daha da belirginleşen akılcı tavrı ise onu güçlü bir kadın olarak tanıtır; Macide, kötülük karşısında kendini kaybedecek kadar aciz değildir ancak Ömer'i ve Macide'yi birleştiren iki kötülük unsuru; yoksulluk ve çaresizlik, hayatlarının kötücül bir seyir almasına ve birlikteliklerinin kötücül sonlanmasına sebep olur.

“Fahim Bey ve Biz”, derinlikli ve nitelikli kötülük unsurları sunmamakla birlikte, yaşadığı zamanda da ölümünden sonra da insanlar tarafından anlaşılmayan ve tüm iyiliğine rağmen kötücül kabul edilebilecek bir hayat geçiren başkışisi itibarıyla belirgin bir durum kötülüğü sunar.

Fahim Bey'in ölüm haberi ile başlayan roman, babası vesilesi ile onu tanımış olan anlatıcının ona dair anlatımı ile sürer. Fahim Bey, yaşadığı devrin adamı değildir; daha doğrusu herhangi bir devrin adamı değildir zira onun kadar muntazam, disiplinli, çalışkan, her olasılığı hesaplayarak planlar yapan ve hiçbir zaman kötülüğe sapmayan bir adamın herhangi bir devrin temsilcisi olarak varlık göstermesi mümkün değildir. Çünkü Fahim Bey'in, daima düşüncede kalan, eyleme geçemeyen tasarıları da gösterir ki dünya hiçbir dönemde onun kusursuz ve iyicil planlarla başarı elde edebileceği kadar iyiliğin hâkimiyetinde olmamış; insanlar kötülükten uzaklaşmamıştır. Bu yönüyle Fahim Bey, bir ideal adamdır, bir hayalperesttir. Yaşamının tüm yönleri ile iyiyi temsil etmiş, kötülükten uzak durmuştur ancak kötülükle fiilen herhangi bir mücadelede bulunmadığı gibi iyiliği de eyleme dökmez. Romanda kötücül durumun, nitelik bakımından gerçek kötülüğü temsil etmediği, iyinin, iyiliğin yokluğu, noksanlığı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Fahim Bey, gençliğinden itibaren, daima başkalarını üzmemekten kaçınır hatta babası onun para kazanamadığını anlamasını diye borca girerek büyük bir konak kiralar. Parasızlık veya yoksulluk, ele alınışları bakımından yüzeysel ya da nitelikli ama her koşulda belirgin kötülük unsurlarıdır. Burada Fahim Bey'in de bu kötülüğe maruz kaldığı ancak kötülüğü ortadan kaldıracak bir mücadelede bulunmak yerine kötülüğü gizlemeyi, onun üzerini örtmeyi tercih ettiği görülmektedir. Yani Fahim Bey, ömrü boyunca bu sıkıntıları yaşamaya devam eder ama bu sıkıntıdan kurtulmak için de belirgin bir çaba sarfetmez.

Bununla beraber Fahim Bey, kötülüğü kendisi için ortadan kaldırmak için vermediği mücadeleyi, elinde imkân olduğu zamanlarda başka insanlar için verir. Sözgelimi, kendi kariyeri ve geleceği için girişimde bulunmazken bir arkadaşının okul sorununu çözer ancak sahip olduğu imkânlardan, tanıdığı insanlardan kendisi için faydalanmaz.

Memuriyetinde biraz terakki etmesi, kendisine biraz maaş bağlanması için bir imkân, bir fırsat baş gösterse kendine ait bu işin konuşulmasından adeta utanır, karşısındakine söyleyemeyeceği mühim bir yerden bir yardım beklediği hissini vererek “ Aman, beni şimdilik mevzubahis etmeyin!” dermiş. (...) Öyle ki bir arkadaşını bir hamlede Tıbbiye’ye yazdırmaya muvaffak olan bu adam, kendisi için, senelerce hiçbir harekete geçmemiş. Ötekiler maaşlarını arttırmalar, rütbe, nişan alırlar, Fahim Bey ise vicdanen müsterih, kendisinden ve atasından emin ve mutmain, böyle bir “açıklar livası” oluşundan sanki memnun ve hatta müftehir, senelerle, odaları boş konağa elleri boş gidip gelmiş. (s. 14-15)

Fahim Bey, bir zaman serbest girişimlerde bulunarak, ticaret yaparak para kazanmak hevesine düşer. Bu teşebbüsleri ve bir yurt dışı görevi sırasında aslında ülkesinin onurunu düşünerek diktirdiği ve ömür boyu giydiği kıyafetler sebebiyle yanlış anlaşılmiş, kötü bir adam olduğu düşünülmüştür, hakkında dedikodular yapılmıştır. Oysa asıl kötücül olan bu dedikodulardır.

Fahim Bey, giydiği bu İngiliz kumaşları yüzünden, kim bilir, belki de kendisinde bir Anglosakson hüviyeti duymuş ve kim bilir belki sonraları eline bir fırsat geçer geçmez bunun için memuriyetinden ayrılarak teşebbüsü şahsi hayatına atılmak istemiştir.

Ve gene kim bilir belki bu İngiliz kumaşlarının cinsleri ve renkleri ve bu esvapların biçimleri onun ahlakını ve zihniyetini başkalarına olduğundan başka türlü göstererek kendini tanımayanlara, hakkında yanlış fikirler vermeye sebep olmuştur. (s. 47)

Fahim Bey, ya hiç anlaşılmaz ya da yanlış anlaşılır; ya insanlar onun kişiliği ile iyi niyetle de olsa eğlenirler ya da hakkında dedikodu ederler. Bu bakımdan Fahim Bey için hem anlaşılmama, hem yanlış anlaşılma halleri hem de insanların kendisi hakkındaki görüş ve sözleri bir durum kötülüğü yaratmaktadır. Buna, Fahim Bey’in en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, planlanmış fakat asla uygulamaya geçirilememiş planları da eklenince Fahim Bey için başarısızlık ve bunun sonucu olarak süregelen hale gelen yoksulluk da kötülük unsurları olarak değerlendirilebilir. Ancak Fahim Bey’e göre yoksulluk bir kötülük unsuru değildir, bu da pekâlâ bir yaşam biçimidir. Fahim Bey’in bu algısı önemlidir zira ilk kez bir roman kişisi, yoksulluk hayatını kötüleştirse de yoksulluğu bir kötülüğe maruz kalma hali olarak kabul etmez. Fahim Bey’deki bu algının sebebi biraz da onun hudutsuz iyimserliğidir çünkü o günün birinde bir şekilde

başarıya ulaşacağına inanır, insanlar tarafından anlaşılmıyor olduğunun ise bunu önemseyecek kadar farkında değildir.

(...) *O bazen bana “Parasızlık insanı lüzumsuz her türlü sarfiyattan kurtarıyor ve insan parasını ancak lüzumlu olan şeylere sarfetmesini öğreniyor!” diyordu. Ben onda hâlâ bir optimizm felsefesi mi yoksa artık bir pesimizm felsefesi mi hâkimdir, anlayamıyordum. (s. 81)*

Fahim Bey hakkında zamanla çok şeyler söylenir, bir takım ahlaki düşkünlükleri olduğu ya da delirdiği de bu söylentiler arasındadır ancak bunlar, onun yanlış anlaşılmasından yahut hiç anlaşılmamasından doğan dedikodulardır; Fahim Bey ile ilgili geçek kötücül bulgular değildir.

Nihayet, bir türlü herhangi bir başarıya ulaşamayan ama ümit etmeyi ve başarıya ulaşacağı yolları tasarlamayı sürdüren Fahim Bey, bir başka kötücül durumla karşı karşıya kalır. Bu yeni kötücül durum, ihtiyarlık ve ihtiyarlıkla gelen hastalıklardır. Ancak doğal bir döngünün neticesi olan yaşlılık, bir kötülük unsuru değil ancak kötücül bir durumdur. Burada Fahim Bey’in karşılaştığı hastalıklar, kötülük unsuru olarak ele alınabilir ancak onların da sebebi genel olarak ihtiyarlık olarak gösterildiğinden herhangi bir kötülük tahlili mümkün görünmemektedir. Fahim Bey’in ölümü de bu ihtiyarlık ve hastalıkların sonucudur, kötücüldür ancak bir kötülük unsuru da kabul edilemez.

“Sürgün”, doğurgan bir siyasi kötülüğü işler fakat özellikle Seher’in şahsında işlenen ahlaki kötülük örnekleri, siyasi kötülük ile bağları olsa da bireysel temelde nitelikli örnekler olarak değerlendirilebilir. Hilmi Bey’in sürgünde iken aldığı haberler, yaklaşmakta olan bir kötülüğü haber vermektedir. Hilmi Bey’in, biraz hafif bulduğu davranışları ve huyları sebebiyle İstanbul’da yalnız bırakmaktan çekindiği kızı Seher, babasının yokluğunda annesi tarafından zapt edilemez olur ve ahlaki kötülük örneği olarak tanımlanabilecek birtakım davranışlara meyleder. Hilmi Bey’in öngördüğü kötülük, kendini gerçekleştiren bir kehanet olarak eyleme dönüşmektedir. Bu hadise, Hilmi Bey’in sürgününün doğurgan bir kötülük unsuru olduğu gerçeğini de kuvvetlendirir; öte yandan babanın eksikliği, ölüm ile tezahür etmese de kötülüğün ortaya çıkmasına olanak veren bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

(...) *Yüreği çarparak açtı; karısı komşulardan bir hanıma yazdırdığı mektupta kızından şikâyet ediyordu: “Bizi yanına aldır efendi; Seher’in gidişini beğenmiyorum, benimle kavga etti, bildiğin ebe Leman’ın evine kaçtı, dört gün görünmedi. Dayanamadım, arkasından gittim, bulamadım, biz bilmiyoruz, dediler. İstanbul pek havalandı, balolar, danslar... Kıza mukayyet olamayacağım.” (s. 33)*

İrfan’ın Halep’te bulunduğu bölümler, burada sürmekte olan eğlence hayatını detaylandırır ve ahlaki kötülüğün tipik örnekleri ile detaylandırılan bu eğlence hayatı

romanın kalan bölümlerine bir arka plan oluşturur. Bundan daha önemli bir kötülük bulgusu ise, Halep'te çok rağbet gören bir kantocu kadının, Nevber'in aslında Hilmi Efendi'nin kızı Seher olduğunun ortaya çıkmasıdır.

Nevber, asıl adıyla Seher, tipik bir ahlaki kötülük tipine dönüşmüştür. İrfan'la olan münasebetinde zaman zaman pişmanlık belirtileri gösterse de, babasının kendisini bu halde görmemesi için Halep'ten ayrılacağını söylese de burada kazandığı paradan ve içinde bulunduğu ahlaki düşkünlüğün verdiği zevklerden vazgeçemez ve kötülüğü baskınlaşır.

(...) Seher'den hayır yoktu, sefil, adi, berbat, zararlı bir mahlûktu; tam manasıyla sokak fahişesiydi; layığı bulmuştu. (s. 166)

Seher, yalnız sahneye çıkıp dans edip şarkı söylemekle kalmaz. Fuhuş, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, kötülükten zevk alma, temiz gördüğü insanları kötülüğe sürükleme gibi tipik kötücül özellikler de gösterir. Birlikte olduğu Kâni de onun vasıtasıyla para kazanmakta ve zaman zaman kavga etseler de bu çift, halinden memnun olarak hayatını sürdürmektedir. Seher'in faili olduğu kötülüklerin tamamı evrensel örneklerdir ve Seher, derinlikli, nitelikli bir kötü kadındır.

(...) Hatta dün gece sabaha kadar köşkte yine eğlenmişlerdi; içmişler, kokain kullanmışlardı. Kız, ikide bir, genç Haleplinin ayaklarına kapanmış, “Çiğne beni, ez beni, ökçenle kafama vur!” diye yalvarmış, öyle kendinden geçmişti... (s. 172)

Kısa bir zaman için İrfan'a da yaklaşan Seher, yakışıklı fakat tatsız bulduğu İrfan'ı esasen kendi düşkünlüğüne yaklaştırmak ister zira ona en fazla rahatsızlık veren şey, artık ahlaken temiz bir insanın varlığını görmektir. Bu amaçla yaklaştığı İrfan'la, Halep'ten uzaklaşan, Antakya'ya giden Seher, burada alışık olmadığı için aldığı alkol sebebiyle uyuyakalan İrfan'ı, kendisi ile ilgilenen orta yaşlı ve yine ahlaken dükün bir adamla bırakarak kaçır. Burada hem niyet, hem eylem kötücüdür ve Seher bu kötülükten haz duyar. Seher'deki bu kötücüllüğün sebepleri arasında kokain bağımlılığının bulunması ise Türk romanında sık rastlanmayan bir kötülük unsurunu da işaret etmesi bakımından dikkate değerdir.

Seher, şimdi zalimce, haince, ahlaksızca işler yaptığı zaman duyduğu zevkin içindeydi; bundan bir sevişme kadar keyifleniyor, lezzetten yüzünün hatları karışıyordu. Beyaz toza alışalı beri yalancılık, düzenbazlık, eziyet tiryakisi de olmuştu. Basit, düzgün, rahat işleri sevmiyordu. (...) “Oh” diye düşündü, “İrfan uyanmıştır, kaçtığımı öğrenmiştir, bana sövüyor aynı zamanda aşkımdan tutuşuyordur.” (s. 193)

Bu olayın üzerine İrfan, aldığı aile terbiyesinin ve iyi ahlakının etkisi ile Seher'den kurtulmak için kısa bir süreliğine İstanbul'a gitmeye karar verir ve Seher'in gara gelip yalvarmasına rağmen kararını uygular. Bu davranışı ile İrfan, kötülük karşısında iradeli bir tavır sergiler. Seher'in Halep'ten ayrılmaktan vazgeçmesi

sebebiyle İrfan, Hilmi Bey'in Halep'e gelmesini engellemek ister, ona mektup yazar fakat Hilmi Bey mektuptan önce yola çıkar. Hilmi Bey'in İrfan'dan habersiz Halep'e gelmesi ile belirgin bir kırılma yaşanır ve Seher'in düştüğü ahlaki kötülüğü öğrenen Hilmi Bey ölür. Ancak Seher, o şarkı söylerken bayılan adamın öldüğünü de ölenin babası olduğunu da öğrenmez. Hilmi Bey, maruz kaldığı tüm kötülüklerin neticesinde hastalanmış ancak onun için ölüme sebep olan esas kötülük, kızı Seher'in ahlaken düştüğüne tanıklık etmek olmuştur. (s. 219) Sürgüne siyasi bir sebeple değil, şahsi bir anlaşmazlığın kurbanı olarak gönderilen ve sürgünün sebep olduğu tüm kötülükleri yaşayan Hilmi Bey, sonunda yine sürgün sebebiyle yanında kalıp koruyamadığı, yoksulluk sebebiyle de yanına aldıramadığı kızının düşkünlüğüne şahit olması, bu ahlaki kötülüğe katlanamaması ile bir kurbanı andırır. Ancak Seher'in, ahlaken kötü bir kadına dönüşmesini sadece sosyal bir çöküntünün örneği, babasının kontrolünden uzak kalmanın neticesi olarak yorumlamak da Seher'in kötülükten haz aldığı, bilinçli ve iradi olarak kötülük eyleminde bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda pek gerçekçi görünmemektedir.

“Çamıcadaki Eniştemiz”de olayların merkezinde yer alan kişi, yalnızlığı ve anlaşılmasız bir insan olması bakımından Fahim Bey'i andırır ancak ondan farklı olarak bu eniştede bazı kötücül yanlara rastlamak mümkündür. Romanın ise genel olarak kötülük problemi konusunda veri sunduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Kitaptaki kötülük algısı, ağırlıklı olarak birinci tekil şahıs anlatıcıya aittir. Kötülükle ilgili ilk bulgu ise normal insanlar ve deliler arasında yapılan bir mukayesede ortaya çıkar. Anlatıcıya göre normal insanlarda, üç taraf vardır ve bunlardan biri doğrudan doğruya kötücüdür; yani ona göre insan, kötülüğü içinde barındıran fakat onu davranışları ve sözleriyle dışa vurup vurmamayı iradesi ile belirleyen bir varlıktır. Bununla beraber, dışa vurulmamış olsa da her insanda gizlenen bir kötücül yan vardır ve bu kötücül yanın gizlenmiyor olması insanı iyi yapmaya yetmez hatta insan, baskın olan tarafı hep asıl gizlediği kötücül yanı olduğu için kötücüdür. Deliler ise, bu yanı gizlemedikleri için, anlatıcıya diğer insanlardan daha güvenilir görünür; eniştesi de bu ikini gruba dâhildir.

(...)Diğer insanlarsa bizi gafil avlarlar. Zira onlar bir değil, hatta iki değil, üç yüzlüdürler: Bir gizlediklerini bildikleri, bir gösterdikleri yüzleri vardır. Fakat asıl karası ve şeytanisi üçüncüdür ki ne gizledikleri (fakat bizim teşhis edebildiğimiz), ne gösterdikleri (fakat bizi aldatmayan) yüzlerine benzemez. En karanlık zamanlardan miras olan bu üçüncü yüzleri ki ihtimal asıl içyüzleridir, onları çok kere kendi menfaatleri aleyhine bile körü körüne ve hesapsızcasına harekete getirir. Eniştemizin çok kullandığı bir tabirle onlara “fisebilillah” fenalık ve hayvanlık ettirir. (...) (s. 12)

Enişte'nin, herkes tarafından yadırganan ve anlatıcının annesi başta olmak üzere pek çok aile bireyi tarafından da sevilmemesine sebep olan garip davranışları, huyları, takıntıları vardır. Bunlar, çevredeki insanların algısında kötücüdür fakat nitelikli kötülük eylemleri olarak adlandırılabilir özellik ve derinlikte değildir. Yalnız, Enişte'nin, konağı satmak niyetiyle değil, ederini öğrenme arzusu ile bir komisyoncuya konağı satacağını söylemesi ve gelen her müşteriyi geri çevirerek ve sonunda zaten hiç niyeti olmadığı gibi konağı satmayacağını söylemesi bu komisyoncuyu maddi zarara uğratar; meselenin sonunda Enkserciyan Efendi aynı zamanda manen de kötülüğe maruz kalır. Niteliksiz de olsa, Enişte'nin bilinçli, iradi ve planlı olarak gerçekleştirdiği bu davranış bir kötülük eylemi olarak adlandırılabilir.

Enkserciyan Efendi diyordu ki:

-Ben mi sana evini sat diye akıl öğrettim? Sen bana geldin, köşkünü satacağım, öüşteri bul, dedin. Ben de aradım, sana müşteri buldum. Parayı beğenmedin, başka müşteri buldum. Yine aradın, birini daha buldum. Mademki benim alıcımaya satmayacakmışsın ne diye beni koşturup duruyorsun? Sende insaf yok, merhamet yok! Yuvanı bozmak istemiyorsan ne diye beni koşturup duruyorsun? (...) Peki, satmayacaktın, bir yıldır her Allahın on beş günü beni ne diye eşek yerine koymuş koşturuyorsun? Buraya yalan dinlemeye geliyorum sanki? Sen Allahtan korkmazsın ki beni boş yere koşturup duruyorsun? Evdekiler senin yüzünden aç kaldılar! Ben uşak mıyım ki böyle kovuyorsun? Bak, bak hele daha neler karıştırıyor? (...)

Enkserciyan Efendi ömründe bu kadar hem zıddına, hem aynı zamanda tuhafına giden söz işitemiş olduğunu söyler, dellâl hayatının bu garip vakasını, senelerden sonra bile, "Meğer beyefendimiz köşkün kaç para edeceğini bilmek ister de onun için bizi eşek gibi koşturmuş!" diye her defasında nükseden bir öfkeyle hikâyeye ederdi. (s. 47-49)

Eniştenin kötücül tarafları arasında ukalalık, bilgiçlik olarak adlandırılan huyları da vardır ancak daha önce de belirtildiği gibi bu huylar nitelikli kötülük unsurları değildir. Diğer yandan, Enişte'nin bu huylarından bahsedilirken onun algısındaki kötücüllüklere rastlanır. Ona göre, Edebiyatı Cedide, köksüz ve kötüdür. Bu bir gerçek hayat yansıması ve dönemin ciddi edebi polemiklerinin de konusu olarak dikkate değerdir.

(...)Edebiyatı Cedidenin ise tereddisine tamamıyla kaniydi. Bu itibarla her hafta "Serveti Fünun" mecmuaları okuyup şiirlerinden zevk aldığını, hikâyelerini ve romanlarını beğendiğini ve denemelerini anladığını söyleyenlerin hepsine "dekadan" derdi ve eniştemiz için bu bir nevi cürüm gibi bir şeydi. (s. 60)

Enişte'nin kötücül özellikleri arasında *gayet kiskanç* (s. 96) olması da vardır. Onun, diğer insanların kötülüğe meyilli olduğuna dair önyargıları ve kabulleri ise kötümser ve güvensiz bir bakış açısını yansıtır. Getirildiği görevlerden *bir suç, bir yolsuzluğu görülerek* (s. 126) mütemadiyen azledilen ve ancak birtakım saray

adamlarına yalvararak yeni görevler elde eden Enişte, bir yandan da beklediği mevkilere başkalarının getirilmesini kötülüğe maruz kalanın algısı ile yorumlar.

Deli eniştemiz, hemen herkesi kabahatli ve mesul bilir ve görüştüğü insanların bile doğruluğundan ve tanımadığı kadınların bile iffetinden şüphe ederdi. (s. 98)

(...) Kendisine layık bulduğu rütbelerin ve münasip gördüğü nişanların rakipleri addettikleri için sevmediklerine verildiğini; kendisinin umduğu, kolladığı memuriyetlere, mutasarrıflıklara, valiliklere de rakipleri oldukları için kıskandıklarının tayin olduklarını öğrenirmiş. İşte bütün bu beklediği nişanları, rütbeleri ve memuriyetleri eline geçiremediği içindir ki böyle hayıflanarak, can havliyle yerinden fırlar, başından dumanlar çıkar ve onların arkasından “Gittiiii! Uçtuuu!” diye haykırır. (s. 119)

Enişte’de rastlanan bir başka kötücül yan kız çocukların tahsiline muarız (s. 101) olmasıdır. Onun bu olumsuz bakış açısına göre, özellikle kız çocuklarının ve kadınların romanlar okumaları, onlardaki potansiyel kötülüğü açığa çıkarabilir; bu bakımdan tehlikelidir. Enişte’nin bu bakışında kadını güçsüz, iradesiz ve kötülüğe doğası gereği meyilli gören bir düşüncenin izleri vardır ve bu düşünce kötücül nitelik taşır. Diğer yandan, onun, özellikle kötülüğün kurgudaki varlığından rahatsız olması ve bunu gerçeğe yansımaları kuvvetle muhtemel bir tehlike olarak görmesi de kötülüğe farklı bir bakışı yansıtır. Bunun için kullandığı örneğin, ahlaki kötülük bağlamında ciddi bulgular sunan Aşk-ı Memnu olması ise dikkate değerdir. Bununla beraber, Enişte’nin kadına yönelik bakışında, onu eksik ve yetersiz gören bir taraf vardır ki bu bir kötülük unsuru olarak ele alınabilir.

(...) Zira kendine has şeylerin istisnası ile, kendi kızının, içinde bir Müslüman kadının kocasından başka birine gönül verdiği hikâye edilen “Aşk-ı Memnu” gibi sevda romanları okumayacağı ve nağmeler yazmayacağı hakkında tam bir itimadı vardı. (s. 101)

Eniştemizin kadınlık hakkındaki fikri, velev ki haremi olsun, bir kadını iyice takdir etmesine mani idi. (s. 107)

Enişte, yaşı ilerledikçe birtakım hafif davranışlar sergilemeye başlar; zamanla önce hizmetçilerle sonra başka kadınlarla gayri ahlaki ilişkiler kurar. Şehvet ve gayrimeşru ilişkiler, anlatıcı tarafından da kötülük unsuru olarak yansıtılır. Enişte’nin bu dönemdeki davranışlarının, fazla derinleştirilmemiş ve kötülük nitelikleri ile irdelenmekten çok Enişte’nin garipliklerine, deliliklerine ek olarak sunulmuş olması detaylı bir tahlile imkân vermez.

Deli eniştemiz bir hayli yaşlanmıştı. Fakat hiç uslanmış değildi. Bin bir huysuzluğuna ilave olarak hizmetçilerle gittikçe daha çok münasebetsiz münasebetlere düşüyor ve bunu herkes duyuyordu. Onun her hali insanlara ihtiyarlıklarında bile hâkim olan hırsların kendilerine nasıl rahat vermediğini ve cinsi duygu düşkünlüğünün aileleri nasıl bozduğunu gösteren bir misaldi. (s. 165)

Enişte'deki bu değişimlerden sonra eşi onu terk eder. Bu ayrılık, uzun zamanlardır tüm garip davranışları ile bilinçli veya bilinçsiz olarak bu kadının süregelen bir kötülüğe maruz kalmasının neticesidir fakat enişte bu ayrılığı yadırgar zira bunca yıldır kendisine katlanan kadının onu terk etmesini anlayamaz; onu kötülüğe maruz bıraktığının da farkında değildir.

Fakat eniştemiz asıl halamın aleyhine ateş püskürüyordu. Asabi ve taşkın olan bu adamın artık daima çektiği bir ıstırap vardı: Ömrü boyunca bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek adeta işkence etmiş olduğu karısı nihayet kendisini bırakıp gidince, çilemi çeken neden bana isyan ederek kaçtı, beni ne diye yalnız bıraktı, nasıl kandırarak boşattı diye kuduruyordu. (s. 166)

Bu ayrılık eniştenin ısrarlı barışma çabalarına rağmen sonlanmaz ve romanın sonunda zaten artık ihtiyarlamış olan hala ve enişte yakın zaman aralıkları ile ölürlür. Bu iki ölüm, yakınlarına acı vermesi itibarıyla manen acı veren kötülük unsurları olsa da yaşlılıkla ve onunla ilgili hastalıklarla gelen tabii ölümler olmaları dolayısıyla gerçek kötülük unsurları değildir.

“Miskinler Tekkesi”, kahraman anlatıcının hayatı etrafında gelişir. Devrin saygın ailelerinden birine mensup olan anlatıcının çocukluğundan itibaren en belirgin özelliği tembelliğidir. Henüz küçükken, *kendileri gibi başkalarına da rahmi olmayan, hasbetenlillah kötülük yapmaktan zevk duyan küçük canavarlar* (s. 5) olarak tanımladığı çocukların hakaretlerinden kurtulmak için benimsediği yol da mücadele değil, onlara yalvarmaktır. O, yalvarmak suretiyle kötülükten kurtulmayı keşfetmenin yanı sıra bir zaman sonra bu yolla tüm çocukları kendisine hizmet eder hale getirir. Mücadele etmek yerine yalvarmayı seçmesinin esas sebebi tembelliğidir ama bu sebeple faili olduğu eylem, bir çeşit duygu sömürsüdür ve kötücüdür. Anlatıcı, yalvararak iyilik elde etmesinin temellerini, sarayda önemli mevkilere gelmiş dedelerinde bulur zira onlar da padişahın dilencileridir. Böylece kötülüğün kaynağı olarak bu genetik etkileri işaret eder.

Benim yetiştiğim İkinci Abdülhamit zamanlarında bile ara sıra saraydan (adına resmen sadaka-i şahane denen) elli altınlık, yüz altınlık ihsanlardan gelir ve Karacaahmet'in meşhur Miskinler Tekkesinde olduğu gibi bütün aile, büyük sofrada toplanarak “âmin, âmin” çağırırdı.

Demek ki sadaka benim mayamdadır; Kocabaşlar ailesinin hamuru onunla yoğrulmuştur ve şanlı dedelerimdeki Tanrı vergisinin ilerleye ilerleye bende tam kemal mertebesini bulmuş olmasına şaşmamak lazımdır. (s. 10)

“Baba Evi”, zengin ve itibarlı bir hayattan geçilen yoksul bir hayatta, bir ailenin ve daha çok anlatıcının başından geçenleri anlatır. Bu bakımdan yoksulluk romandaki en belirgin ve doğurgan kötülük unsurudur.

Romanda kötülükle ilgili önemli bulgulardan biri anlatıcı ve babası arasındaki ilişki ve bu ilişkinin asıl unsuru olan çatışma halidir. Anlatıcının henüz çocukken *gümüş topuzlu bastonu, sarı çantası, hasırlı kırmızı fesi, bilhassa bana bakarken mutlaka çatılan kalın kaşlarıyla o, benim için, iri gövdeli bir korkudan ibaretti* (s. 3) diyerek tanımladığı babası tarafından hem psikolojik hem de fiziksel şiddete uğraması belirgin kötülük unsurlarıdır. Ancak bu kötülük unsurlarına rağmen anlatıcı ile baba arasında hiçbir zaman sıcak olmayan ilişkinin sevgiden yoksun olduğu da söylenemez. Bu bakımdan baba, şiddet uygulayan, kaba bir kötülük tipinden farklıdır ama Türk romanındaki en olumsuz baba figürlerinden de biridir. Oğlunun çocukluğunda ona şiddet uygulamasının en belirgin sebebi, çocuğun ders çalışmıyor olmasıdır; onun başarısızlığını içine sindiremeyen baba bu davranışı çoğunlukla onu döverek cezalandırır. Burada eylem kötüdür fakat babanın aslında oğlunun eğitimi ve çalışkan olmasını istemesi iyi bir amaçtır. Yani amaçtaki iyilik uygulamada kötülüğe dönmüş ve zaten başarısızlığa da ulaşmıştır.

Birdenbire bir tokat, bir tekme... Ekseriya babaannem, beni yerden alır, yukarılara kaçırdırken, babam ter ter tepiniyordur:

“Benim gibi, benim gibi bir adamın oğlu ha!” (s. 4)

Bu ailenin hayatında, anlatıcı, babası sebebiyle kötülüğe maruz kaldığı algısını yaşasa da asıl kurban tipi hem kocası hem de onun ailesi tarafından fiziksel ve psikolojik şiddete maruz bırakılan annedir. Anlatıcının *istese de büyüklük satamayacak bir eski muallime* (s.14) olan annesi, babaanne ve halalar tarafından *hizmetçi ruhlu kadın, aşağılık kadın, ruhsuz kadın!* (s.13) denerek hakarete uğramaktadır. İlaveten, onların sözlerine aldanan eşi tarafından hem hakarete uğrayan, hem dövülen, hatta kabahatli olmadığı bir vaka sonrasında boşanan bu anne, belirgin bir kurban tipidir. Babaanne ve halalar ile baba da iradi ve bilinçli olarak gerçekleştirdikleri bu nitelikli kötülüklerin sorumluları, failleridir.

Babam, annemi saçından yakaladı, sofada sürüdü, sürüdü, sürüdü... Sonra çizmeleriyle tekmeledi, ezdi ve avucunda kalan bir tutam saçı nefretle silkeledi! (s. 18)

Bu olaydan sonra annesini tekrar nikâhına alan babasının Beyrut’a gitmesinin ardından anlatıcının annesi ve kardeşleri ile onun yanına gitmesi ona bir çeşit kötülük gibi görünür. Babasından ayrıldığına hiç üzülmeleyen anlatıcı, baskı günlerinin tekrar başlayacağı düşüncesi ile onun yanına gitmekten de mutsuzdur. Bu bir çocuk için travmatik bir ruh halidir ve kötülük unsurudur. (s. 21-22) Ailenin Beyrut’a yerleşmesi ile yoksulluğun ve yalnızlığın birer kötülük unsuru olarak hâkimiyetini kurduğu yaşam evreleri başlar. Önce bir lokanta açan aile, buranın iflas etmesi sonucunda daimi bir iş

bulamayınca kötülük süreğen hale gelir. Bu kötülük süreğenleştikçe baba ile anlatıcı arasındaki çatışmalar artmakta, anlatıcının, kardeşi Niyazi olan ilişkisi bozulmaktadır. Bütün bunların üzerine zengin ve mevki sahibi bir aile iken düşülen bu yeni sosyoekonomik durum psikolojik etkileri sebebiyle de kötücüdür. Ailenin Beyrut'a gelme sebebi açıkça söylenmese de gece yarılara kadar okuyan babanın dört yanını saran *Sebil'ür-Reşad, Sırat-ı Müstakim gibi kara kaplı mecmua koleksiyonları* (s. 35) bu zorunlu göçün arkasında siyasi sebepler olduğunu gösterir bu sebeple ailenin maruz kaldığı kötülükte siyasi unsurların etkisini de anmak gerekir.

Anlatıcının, çalışıp para kazanmasını beklediği ve dil bilmediği, meslek sahibi olmadığı için iş bulamadıkça hakaret edip dövmeye devam ettiği oğlunu, kötülük unsuru olarak değerlendirilebilecek bir hastalık sırasında, ölüm korkusu ile söylediklerinden aslında sevdiği ve daha önemlisi onu bunca zamandır kötülüğe maruz bıraktığının farkında olduğu anlaşılır. Öte yandan yaşadıklarından duyduğu acının, özellikle ailesinin yoksulluğuna çare olamayışının onu da manen kötülüğe maruz bıraktığı böylece ortaya çıkar.

"Evladım" dedi, "babamız ölüyor artık... Öksüz kalıyorsunuz... Sana çok eziyet ettim, çok dövdüm seni... Hakkını helal et... Size dünya malı bırakamadım. Kader, kısmet böyleymiş... Aklını başına al, annene itaat et, kardeşlerine eziyet etme, onları kanadının altına topla. Sakın birbirinizden ayrılmayın... Memlekete, hısımlarınıza yazın, babamız öldü deyin, kimsesiz kaldık deyin, para isteyin, dönün memleketinize!" (...) *"Beni de," dedi, "mümkün olursa benim ölümü de götürün, beni gurbet ellerde bırakmayın!"* (s. 37)

Bu hastalığın ardından baba ölmez ama artık çalışacak halde değildir bu sebeple ailenin geçimi tamamen Niyazi ile anlatıcının üzerine kalır. Artık çalışamayan babanın bu hastalığının sebepleri arasında en belirginini *çocuklarına bayramlık alamamasından* (s. 37) duyduğu üzüntüdür ve bu psikolojik acı veren bir kötülük unsurudur; aynı zamanda doğurgan bir kötülük unsuru olan yoksulluğun sonucudur. Yaşanan yoksulluk ise Beyrut'a göç etme zorunluluğudur. Böylelikle meydana bir kötülük silsilesi çıktığı görülür. Bu kötülük silsilesi, maddi sıkıntıların yanında ailenin hakarete uğraması ile de devam eder. Söz gelimi bayram sabahı el öpmeye gidilen bir konaktan, çocukların dilenci zannedilerek kovulması ve ailenin küçük kızının babasına sitemi bu manevi kötülüğün en belirgin örneklerindedir.

Ben de çıktım... Yıkılmış gururum, çiğnenmiş insanlığımla mahcup, büyük bir kabahat işlemişim gibi bekledim.

(...)

(...) *Tam bu sırada en küçük kardeşim, elindeki helvayla babama sokuldu:*

"Sen ne biçim babasın be..." dedi, "heykeşin babası cici..." (s. 39)

Anlatıcı, bir süre sonra bir matbaada işe başlar ve mütemadiyen hakarete maruz kaldığı bu işten kovulması, evde babasını da memnun edememesi ile birleşerek bir süre sonra anlatıcıda bazı kötücül değişimlere sebep olur, ailesi ile olan ilişkileri daha da bozulur. Ancak onun için en belirgin kötülük unsuru, vatan özlemidir.

Ahlakımdaki değişimin kendim bile farkındaydım. Eve asık yüzle giriyor, kimseyle konuşmuyor, sorarlarsa zoraki cevaplar veriyor, daha çok kendimle sohbetlerde bulunuyordum ve bundan adamakıllı zevk almaya başlamıştım.

İki seneden beri bir türlü alışamadığım bu yerler, bu gurbet ellerden usanmıştım. Vatanım burnumda tütüyordu. Vatanım, bilhassa memleketim, okulum ve arkadaşlarım... (s. 59)

Bunlara ek olarak, anlatıcının uzun müddet yine iş bulamaması ve evde özellikle babası ile olan ilişkisinin daha da bozulması bir sabah, daha evvel olmayan bir isyana, bir kavgaya sebep olur. Babasının, anlatıcıya ekmeği “*Al kuçu kuçu kuçu!*” (s. 63) diyerek vermesi, bu olayın kıvılcımı olur. Babanın bu hakareti bilinçli ve manevi acı vermeye yönelik bir kötülük unsurudur. Bu olayın ardından babasına ilk kez isyan eden anlatıcı, yıllardır babasının onu kötülüğe maruz bıraktığını, onun davranışlarından duyduğu acıyı da ilk kez dile getirir.

Hüngür hüngür ağlarken “gelmeyeceğim!” diye bağırdım. “Bundan sonra hiçbir zaman gelmeyeceğim, sofranıza oturmayacağım... Bana üvey evlat muamelesi yapıyorsun, beni burunluyorsun!” (s. 63)

Anlatıcı, bu olayın ardından Adana’ya gitmeye kesin olarak karar verir. Babasının arkadaşı olan konsolosa müracaatıyla bu gidiş kesinleşir. Baba, oğluna hakaret etse de, son olaydan sonra onunla konuşmasa da annenin hazırladığı bohçaya “*Koy, benim yün fanilamı da koy...*” (s. 73) derken aslında ona hiç gösteremediği sevgisini ifade etmiş olur. Yani baba, aslında kesin bir kötülük tipi değildir. Ayrılık sırasında, anlatıcı elini öpünce söyledikleri ise bu sevginin bir başka ifadesidir ve bütün bunlar bu babayı kötü bir tip olmaktan uzaklaştırır.

“Yahut” diyor, “onlara bir şey söyleme... Sen yalnız kendini düşün, kendini ve okulunu... Bizi Allah düşünür!” (s. 74)

Anlatıcı, memleketine vardktan sonra özlediği, kavuşmayı sabırsızlıkla beklediği arkadaşlarının hiçbirini yerinde bulamasa da kısa zamanda yeni bir çevre edinir ve hem gurbet hissinden hem de ailesi ile yaşarken hissettiklerinden kurtulduktan sonra bu yeni hayat evresinde hemen hemen herkeste ortak olan yoksulluk dışında, hayatında herhangi bir belirgin kötülük unsuruna rastlanmaz.

“Huzur”da kötülük ile ilgili bulgular, soyut ve somut, şahsi ve içtimai olmak üzere gruplandırılabilir. Soyut bulguların başında farklı bir açıdan sunulan Doğu- Batı çatışmasında, köksüzleşmesi itibarıyla kötücül bulunan yenileşme, çeşitli motiflerle

çizilen sosyal ve siyasi manzaralar başı çeker. Bunlara, Mümtaz'ın, diğer motiflerden ayrılan ve daha belirgin olan acıları, tereddütleri, çıkmazları, ölüm saplantısı ile Nuran'ın bir aile özelliği olarak kendisinde var olduğuna inandığı mutsuz aşka sebep olan özne inancı da eklenebilir. Somut bulgular arasında Mümtaz'ın anne ve babasının ölümleri, savaş, göç, Macide ve İhsan'ın çocuklarının ölmesi, Macide'nin hastalığı, Nuran'ın aldatılışı ve terk edilişi, Suat'ın intiharı, Mümtaz ve Nuran'ın ayrılıkları, İhsan'ın hastalığı ve İkinci Dünya Savaşı belirgin örneklerdir.

Romanın ilk bölümü ve son bölümü hâlihazırda İhsan'ın hastalığı ve savaşın ilanı arasında geçen yaklaşık bir günlük bölümü kapsar, zaman zaman geri dönüş tekniği de kullanılır. Aradaki iki bölüm ise yalnız geri dönüşlerle kurulmuştur.

Bu bakımdan romandaki ilk kötülük bulgusu İhsan'ın hastalığıdır. Hastalığın kesin sebebi belirtilmez fakat zatürree olduğu öğrenilen hastalığın olası sebepleri düşünüldüğünde bunu bir doğal kötülük olarak adlandırmak mümkün olmadığı gibi İhsan'ın yaşayışı düşünüldüğünde insan hatasından ve eksiklerinden kaynaklanan tipik bir kötülük unsuru olarak kabul etmek de olanaklı değildir. Hastalığın, İhsan'ın sağlığı üzerindeki belirgin kötücül etkisinin yanı sıra, onu sevenlere yaşattığı manevi acı da psikolojik acı veren bir kötülük unsuru olarak sunulur.

İhsan iki gün kadar ateşten, halsizlikten, arka ağrılarından şikâyet etmiş sonra birdenbire zatürree fevkaladelik halini ilan etmiş, evin içinde korkudan, telaştan, üzüntüden, bir türlü ağızlarından düşmeyen ve bakışlardan eksilmeyen temennilerden saltanatını, o yıkım psikolojisini kurmuştu. (s. 9)

İhsan'ın hastalığı sırasında ailenin yaşamında belirgin etkileri olan bir başka felaket, bir başka kötülük unsuru ortaya çıkar. Bu kötülük unsuru, İhsan ve Macide'nin oğlu Ahmet'in doğumunda, annesi ve kardeşini ziyaret için hastaneye giden kızları Zeynep'in bir kaza neticesinde ölmesidir. Belirgin bir kötülük unsuru olarak Zeynep'in ölümü bir kazadır ama *talih bu felaketi o şekilde hazırlamıştı(r) ki ortada kabahatli kimse yoktu(r)*. (s. 16) Ayrıca bu hadisenin, nitelikteki kötülüğü, sadece sonuçları ile değil kötülüğün sorumluluğu konusundaki ayrıntısı ile de oldukça başarılı bir kurgu motifi olduğunu belirtmek gerekir.

Bu sekiz sene evvel bir Haziran sabahı olmuştu. Zeynep, annesinin yattığı hastaneye büyükannesiyle beraber gelmiş, sonra getirmesini unuttuğu hediyeyi hatırlamış, hiç kimseye haber vermeden hastanenin önünde babasını beklemek ve ona söylemek için dışarı çıkmış ve kim bilir neler düşünen çocuk kafasının bir anlık dalgınlık anında ölüm kendisini birdenbire kapmıştı. (s. 16)

Bu ölüm, doğurgan bir kötülük unsuru olarak asıl etkiyi aile üzerinde yapar. Ahmet, *kendisini kabahatli bulur* (s. 14), İhsan ve Macide ise çocuklarının ölümünün acısını duymaktadır fakat en belirgin şekilde etkilenen Macide'dir. Onun, bu ölümün

ardından yakalandığı hastalık da kötülük unsurudur. Macide ancak İhsan'ın iradesi ile bir çocukları daha doğunca normale döner. Bu bakımdan Sabiha, evdeki kötücül havayı dağıtan çocuktur.

(...) Çünkü Sabiha, bu evi kökünden sarsan bir felaketten sonra gelmişti. Macide onu doğurduğu zaman yarı deli sanılıyordu. Akla ve hayata dönüşü, Sabiha'nın doğuşu ile olmuştu. (s. 15)

Macide, zaman zaman küçük nöbetler geçirse de neredeyse tamamen normalleşmiştir. Bu sebeple kötülüğün kendisinin değilse de sebep olduğu diğer kötücül etkilerden birinin ortadan kalktığı söylenebilir.

Kötülük unsuru olan diğer hastalık, İhsan'ın zatürreesi de, oldukça ağır evrelerden geçtikten ve bir aralık herkesin ümidini tükettikten sonra düzelme evresine girer. Burada da kötülük vardır, etkili olmuştur fakat hâkim olamamıştır.

-İlaçlar kırıldı! Dedi. Sonra doktora döndü:

-Nasıl? Dedi.

-İyidir, dedi, iyidir. Hiçbir şeye ihtiyacı kalmadı. (s. 391)

Mümtaz'ın hayatının, babasının bir Rum tarafından öldürülmesinden sonraki ikinci felaketi annesinin ölümüdür. Annesi, A...'ya gelmelerinin üzerinden kısa bir zaman geçince hastalanır ve Mümtaz bütün vaktini hasta annesinin başucunda geçirir. Bu ölüm hem başlı başına hem de Mümtaz'da yarattığı acı ile nitelikli bir kötülük unsurudur.

Annesi o hafta içinde bir gece sabaha karşı öldü. (...) Bu ölümün arkasında bir türlü dolduramadığı uzun bir boşluk vardır. (s. 35)

Mümtaz, başına gelenlerden talihini sorumlu tutar; bu, kötülüğün mesuliyetini de kadere yüklemek anlamına gelir fakat detaylandırılmadığı için derinlikli bir yoruma müsait değildir. (s. 36) Annesinin ölümünden sonra Mümtaz İstanbul'a, İhsan'ın yanına gönderilir. İhsan, Mümtaz'ın yalnız bakımını değil, ruhsal ve zihinsel anlamda yetişmesini de sağlaması bakımından bu çocuğu kötülükten koruyan insandır. İhsan'ın siyasi bir kötülüğe maruz kaldığı, Anadolu hareketini İstanbul'daki çalışmaları ile desteklediği yani Kurtuluş Savaşı'nı yürüten zihniyet ile ortak kötülük algısına sahip olduğu da Mümtaz'ı karşıladığı zamanlardaki kısa bilgilerden anlaşılır. Buna ek olarak İhsan'ın daha o zamanlarda sağlığı ile ilgili sorunları vardır.

İhsan, Mısır'daki esirliğinden yeni dönmüştür. Sıhhati Anadolu'ya geçmesine maniymiş. Onun için İstanbul'da gizli bir teşkilatta çalışıyordu. (s. 37)

Bir faicayı, bir roman gibi ve tesirleri daima taze kalacak bir yaşta yaşayan (s. 41)

Mümtaz, kötülüğe maruz kalan ve bu kötülükler neticesinde hayatının akışı değişen bir adamdır. Hayatının akışındaki değişim kötücül olmasa da söz konusu maruz kalışların onda süregelenleşen bir kötülük izi yarattığını söylemek mümkündür. İhsan ve

Macide sayesinde görünürdeki etkisini azaltan bu kötülük, ona pek çok alanda ve zamanda hâkim olan ölüm saplantısı ve daima kötülüğün gerçekleşeceğine dair korkularıdır.

Mümtaz, bu psikolojiyi ömründe ilk defa olarak tanımıyordu. Onun için benliğini, o sular altında uyuyan fakat her şeyi idare eden kesif tabakayı biraz da bu korku yapardı. İhsan, daha o çocukken içine çöreklenen bu yılanı, kökü kalbinde ağacı ondan sökebilmek için çok uğraşmıştı. Fakat asıl Macide'nin eve gelişi ile Mümtaz iyileşmiş, yüzünü güneşe çevirmişti. Onun eline geçene kadar Mümtaz, her şeye küskün, etrafa kapalı, gökten yalnız felaket bekleyen bir mahlûktu ve bunda da haklıydı. (s. 22)

Ölüm, belirgin ve nitelikli bir kötülük unsurudur. Ölümün, kötülükten kurtuluş yolu olarak algılanmasına da sıkça rastlanır. Bu kötülük unsuru romanda aksiyonu da etkiler. Babasının öldürülmesi, annesinin hastalanıp ölmesi, Mümtaz'ın hayat akışını değiştirirken, bir başka ölüm, intihar eden Suat'ın ölümü de Nuran'la olan ilişkisini sonunu getirir. Bir kötülük unsuru olarak ölüm, romanda İhsan ve Macide'nin kızlarının ölümü müstesna, daima Mümtaz'ı etkiler, onun hayatını değiştirir. Suat'ın ölümü, ayrıca dikkate değerdir çünkü Nuran'ın kendisinden ayrılması ile Mümtaz, mutlu hayatını da yitirir ve çektiği acı belirgin bir kötülüğe maruz kalma hali oluşturur. Suat, öteden beri Nuran'a âşıktır ve hastalığı sırasında bunu bir mektupla ona bildirir. Mümtaz ve Nuran'ın hayatını, gösterdiği bu kadar varlıkla bile olumsuz etkileyen Suat'ın intiharı, onların ilişkileri için de bir ölümdür. Suat, ölümü zaten memnun olmadığı hayatından bir kurtuluş olarak görmekle birlikte intiharını kurgulayışı ile karşılıksız aşkın da intikamını aldığını sezdirir. Mümtaz, yoğun yaşama felsefesini savunsa da bilinçaltında ölümü bir kurtuluş telakki ettiği de olur. Öte yandan Mümtaz, romanın sonunda Suat'ı bir diğer benlik gibi algılar, onunla hesaplaşır. Berna Moran'a göre intihar eden Suat ile Mümtaz'ın kafasının ölümü isteyen bir yanı arasında yakınlık vardır. Yani Suat onun davranışlarını yargılayan ve kurtuluşu ölümden arayan “öteki ben”ini ya da bir çeşit bilinçaltını temsil etmektedir.⁸⁹ Aslında Mümtaz'ın Suat'a bir çeşit yakınlık duyması henüz onun bilinçli bir şekilde Nuran'la arasını bozma çalıştığı, kendisine kötülük ettiğine kesin olarak inandığı zamanlarda başlar. Bu yakınlığın, kötülüğe maruz kalanın kendisine kötülük edene duyduğu bir yakınlık olarak tarif edilmesi de önemlidir.

Mümtaz o günden beri Suat'a karşı içinde, farkında olmadan bütün zulüm görenlerin kendilerine zulmedene, serçenin atmacaya duyduğu cazibeye benzer bir his duyuyordu. Bu da tabii idi; aralarında artık bir Frenk şairinin dediği gibi “öldürücü şeylerin muzlim cazibesi konuşuyordu.” (s. 274)

⁸⁹ B. Moran, *a. g. e.*, s. 293.

Suat'ı diğer kişilerden kötü yapan, onun *mesuliyet hissiyle doğmuş olmadığı* (s. 285) gerekçesiyle hayatına verdiği biçimdir. Ailesi ile ilgilenmez, çocuklarını ve karısını sevmez, ahlaki kötülük örneği kabul edilebilecek ilişkiler kurar, bu düşkün hayatın içinde yaşar ve daima kötücül şeylerden bahseder. Öte yandan kendisindeki bu kötücüllüğün farkındadır. Ancak bu kötücüllüğü değiştirmesi gerektiğini düşünmez, bunu en baskın kişilik vasfı olarak kabul eder.

(...) Ben sefil, maddi, ayyaş, vazifesinden kaçan bir adamım. Benim ömrüm biçare bir israftır. Su gibi akıyorum. Hastayım, içki içiyorum; evlat babasıyım, yüzlerini görmek istemiyorum. Kendi hayatımı bir tafra bırakmışım, her an başka bir insanın derisinde yaşıyorum. (...) Her düşüşü tecrübe etmek istiyorum. Bizim bankanın kasasını, bana emanet edilen kasayı kaç defa soydum biliyor musun? (s. 292)

Ölüm fikrinin Suat'ta bir kurtuluş haline gelmesi bu bunalımlardan, bocalamalardan, başarısızlıklardan, düşüşten sonradır. Hatta artık inanmadığını söyleyen Suat, bu ölümü, kendisine tanıdığı hürriyetin bir olanağı olarak kabullenir.

(...) Benim için Allah ölmüştür. Ben hürriyetimi tadıyorum. Ben Allah'ı kendimde öldürdüm. (s. 295)

Romanın en belirgin sahnelerinden biri, yaşadıkları sıkıntıya ve ayrılık endişelerine rağmen evlenmeye karar veren Nuran ile Mümtaz'ın beraber oturacakları eve girdiklerinde Suat'ın intiharı ile karşılaşmalarıdır. İntihar, ölüm, bir kötülük unsurudur ancak Suat bunu bir kurtuluş olarak benimsemiştir. Buna rağmen karşılaşılan manzara belirgin bir kötülük örneğidir.

(...) Holde, çok keskin bir ışığın altında tavana asılmış bir insan vücudu, kapıya doğru sallanıyordu. Mümtaz da Nuran da ilk bakışta Suat'ı tanıdılar. İri kemikli yüzü gariip ve zalim bir istihzada kısılmıştı. Sarkan ellerinde kurumuş kan parçaları vardı. Mümtaz biraz dikkat edince kanın holün seramiği üzerinde de bulunduğunu gördü. (...) (s. 330)

Suat'ın intiharı, kendi açısından bir kurtuluş yolu olsa da o, cesedini Mümtaz ve Nuran'a bulduracak şekilde, onların evinde asarak bir anlamda bile isteye, Nuran'a duyduğu aşkın karşılıksız kalışından duyduğu acıyı vurgulamış olur ve yüzünün ifadesi hakkındaki yorumdan da bunu, Mümtaz ile Nuran'ın evliliklerine mani olacağını bilerek yaptığı sezilir. Gerçekten, bu intiharın en belirgin kötücül yanı, Nuran ve Mümtaz'ın kesin olarak ayrılmalarına sebep olmasıdır.

“Ne yapalım Mümtaz? Kader istemiyor! Aramızda bir ölü var. Bundan sonra beni bekleme artık! Her şey bitmiştir.” (s. 330)

Mehmet Kaplan, Fethi Naci ve Berna Moran, bu intiharın yabancı bir etkinin yansıması olduğu görüşünde birleşirler. Dostoyevski'nin etkisini vurgulayan Fethi Naci, Ecinniler'deki Stavrogin'in düşünce ve intiharı ile Suat'inkileri yakın bulur fakat intiharın Dostoyevski'de topluma bir başkaldırı biçimi olması yönüyle iki ölüm

arasındaki farkı da belirtir. ⁹⁰ Berna Moran ise, romanda da Mümtaz'ın en sevdiği yazarlar arasında adı geçen Huxley'in Point Counter Point romanındaki Spandrel'in intiharından esinlenme olduğunu belirterek her iki intihar sahnesinde de çalan müziklere kadar bir özdeşim kurar. ⁹¹

Mümtaz, yaşadığı aşk acısının en önemli ve bilinçli faili olduğunu bilse de Suat'a karşı hislerinde birtakım farklılıklar gösterir hatta aşklarını o kadar açık ettikleri için Suat'ın intiharından mesul olduklarını düşünür. Bu düşünce aslında sorumlu olmadığı bir kötülüğün mesuliyetini üzerine almaktır. Mümtaz, yolda onu gördüğünü zanneder, bu da gösterir ki iç dünyasında Mümtaz sürekli Suat ile mücadele içindedir.

(...) Bir felaketle alay etmek bana yakışmaz. Kaldı ki ölümünden az çok ben de mesulüm. Hatta yalnız ben ve Nuran... O anahtarı bulup evimize gelmeseydi; burnunun dibinde o kadar güürültü yapmasaydık. (s. 341)

Romanın son bölümünde İhsan'ın ilaçlarını almak için dışarı çıkan Mümtaz, artık her yerde Suat'ı görmekte ve onunla konuşmaktadır. Bu, bir yerde onun kendisi ile hesaplaşmasıdır. Hayalindeki Suat ona meleği olduğunu söylediğinde *Sen şeytanın kendisisin* s. 387) diyerek karşılık verir. Bütün olup bitenler sırasında Mümtaz, daima kendisi ve özellikle Nuran'dan ayrıldıktan sonra bu acı üzerinde durmuştur. İhsan'a doktor ararken, ilaçları alırken, İhsan'ın hasta halini seyrederken içinden sürekli kendi meselelerini münakaşa eder. Suat ile özdeşleşen bu diğer benlik, Mümtaz'da Suat'ın eleştirdiği her şeydir. Korkuları, küçük hesapları, ölüm takıntısıdır. Hayalindeki Suat, onu bütün bu yüklerden kurtarmak için götürmeyi teklif eder ancak Mümtaz korkar ve gitmez. Bu korku ve Mümtaz'ın Suat'la gitmemesi onun kararını ölmekten değil yaşamaktan yana verdiği şeklinde yorumlanabilir. Berna Moran'a göre (...) Mümtaz'daki Suat saplantısının bir ölüm saplantısı olduğu daha açık anlaşılır. Mümtaz, sorunlarını çözememişti(r) ama intihar fikrinden kurtulmuş olarak yaşam macerasını yüklerinin altında ezilmek pahasına da olsa sürdüreceğini⁹² belli eder. Böylece Mümtaz, kötülüğü hayatından çıkaramasa da bu kötülükten kurtulmak için ölümü seçmez, onun tercihi kötülüğe ve kötülüklerden duyduğu acıya rağmen hayatta kalmaktır.

Mümtaz kollarını sarkıttı:

-Zalim olma Suat, çok ıstırap çektim.

Suat tekrar o geniş kahkahasıyla gülmeye başladı:

-Peki, öyle ise haydi gel, seni kurtarayım.

-Gelemem, yapacağım işler var.

⁹⁰ Fethi Naci, *a. g. e.*, s. 211.

⁹¹ B. Moran, *a. g. e.*, s. 283.

⁹² *A. g. e.*, s. 294.

-Hiçbir şey yapamazsın! Benimle gel. Hepsinden kurtulursun. Bunlar senin taşıyamayacağın yükler...

Mümtaz yolun ortasında bir daha durdu ve Suat'a baktı:

-Hayır, dedi. Ben yükümün derecesinde yükselebilirim. Yükselmezsem altında ezilmeye razıyım. Fakat seninle gelemem.

-Geleceksin!

-Hayır, alçaklık olur.

-Öyle ise kal mezbelende...

Suat kollarını açtı ve onun yüzüne şiddetle vurdu. Genç adam sendeleyerek yere düştü.

Kalktığı zaman yüzü gözü kan içindeydi. İlaç şişeleri avucunda kırılmıştı. Bununla beraber yüzünde çok garip, ince bir tebessüm vardı. (...) Bütün macerayı unutmuştu. (s. 390-391)

Mümtaz'ın maruz kaldığı kötülüklerin en belirginini Nuran'dan ayrılması sebebiyle duyduğu acıdır. Bu soyut bir kötülük unsurudur ve psikolojik acı verir. Mümtaz'ın ondan ayrıldıktan sonraki halini açıklayan aşağıdaki alıntı, bu kötülüğü açıklaması bakımından dikkate değerdir.

Bu her türlü hayatın üstünde, bir yığın anlaşmazlığın zavallı kurbanı, onu her budalalığında, her deliliğinde affetmiş, sakın tebessümüyle ömrünün bütün acılarını örtmüş kadının hayalidir. Bu tebessüm arkasında kendisine ait o kadar büyük, facialı, muzlim şeyleri gizlediği için, arkasında onun hatalarıyla delik deşik olmuş bir kalp, insanlara itimadını kaybetmiş, bir bıkkınlık içinde her şeyi bırakmış bir ömür bulunduğu ve bunların hiçbirini göstermediği, hepsini örtüp sakladığı için, kendiliğinden en korkunç silah oluyordu.

Aslında Nuran, ayrıldığı zamanda da Mümtaz'ı sever. Onların ayrılığı kendilerinden ziyade çevrelerinde olan bitenin etkisi ile gerçekleşir. Suat'ın ölümünden sonra ilişkiyi bitiren Nuran, kızının saadeti için kendisini aldatan ve terk eden Fahir'i bağışlar ve onunla tekrar evlenmeye karar verir. Aslında Nuran da hayatında çeşitli niteliklerde kötülüklerle maruz kalmıştır, bunların arasında özellikle aldatılmış ve terk edilmiş olması, aile geleneğinde bir ilk olarak boşanmış olması, anne ve babasını çocuk yaşta kaybetmesi belirgin örneklerdir. Fakat onun acıları Mümtaz'ınkiler gibi sadece kötülüğe maruz kalan algısı ile şekillenmez. Nuran, hislerinden çok aklıyla karar verir ve kararını uygular.

Belki biliyorsun canım... Haber filan dediği, Fahir'le Nuran'ın barışması... Yarın İzmir'e gidiyorlar. Nikâhları orada olacak. (s. 71)

Hadise zaten güzel değildi; inandığı, sevdiği adam, çocuğunun babası, evlendiklerinden yedi sene sonra bir seyahatte tanıdığı Romanyalı bir kadın yüzünden iki sene evini barkını bırakmış, şurada burada sürtmüş, sonra da bir gün artık beraber yaşayamayacaklarını, ayrılmaları lazım geldiğini söylemişti. (s. 73)

Nuran ile Mümtaz'ın yaz boyunca süren ve geri dönüş tekniği ile anlatılan aşkı, Mümtaz'ın hayatının neredeyse tek mutlu dönemidir. Dolayısıyla romanın Nuran başlıklı ikinci bölümünde çok fazla olaya da belirgin kötülük unsurlarına da rastlanmaz.

Yazın bitmesi ile ilişkilerinin de bitmesi sembolik bir kullanım olarak görülebilir. Mümtaz'ın Nuran'da aradığı her şeyi bulmuş olması ve sonunda terk edilmesi maruz kaldığı kötülüğü daha nitelikli hale getirir ancak Nuran da bu kötülüğün sorumlusu olarak gösterilmez.

Nuran, bir yandan, Mümtaz'la aşklarının mutlu sonla bitmeyeceğini başından beri hissetmekte ya da bildiğini düşünmektedir. Bunun sebebi olarak, aralarında bir yakınlık vesilesi, aşklarına dair bir motif olarak da görülebilecek olan “Mahur Beste”nin hikâyesini görür. İkincil bir kötülük unsuru da bu bestenin hikâyesinde göze çarpar. Bestenin sahibi, Nuran'ın dedesi Talat Bey, karısı tarafından terk edilir ve yaşadığı acı ile bu eseri besteler ve bestenin bittiği akşam da onu terk eden karısı Nurhayat Hanım'ın ölüm haberini alır.

Çünkü Mahur Beste küçük ve kısa şeklinde insanın tenine yapışan o acı çığlıklardan biriydi. Eserin kendi macerası da garipti. Talat Bey'in karısı Nurhayat Hanım Mısırlı bir binbaşı ile sevişerek kaçınca Mevlevi muhibbi olan Talat Bey bu eseri yazmıştı. Hakikatte tam bir fasıl yapmak istiyordu. Fakat tam o esnada Mısır'dan gelen bir dostu Nurhayat Hanım'ın ölümünü haber vermişti. Daha sonra ise bu ölümün eserin bittiği geceye denk tesadüf ettiğini öğrenmişti. (s. 56)

Bu, kötü bir aşk hikâyesidir ve ölen Nurhayat Hanım olsa da asıl kötülüğe maruz kalan Talat Bey'dir. Nurhayat Hanım'ın kaçması bir ahlaki kötülük örneği olarak sunulmasa da bu sınıflandırmaya dâhil edilebilir. Öte yandan, Nuran, hem büyükannesinin bu mirasını sürdürdüğüne; mutlu olamayacağına ve edemeyeceğine dair bir fikrisabit geliştirir hem de çok sevdikleri bu eser, giderek ikilinin aşkı ile özdeşleşir. Mümtaz'ın da yaz sonlarına doğru duyduğu korkuların belirginleştiği düşünülürse, her iki tarafın da aslında bu aşkın biteceğine, kötücül bir sona ilk zamanlardan itibaren içten içe inandıkları söylenebilir. Müzik ve İstanbul sevgisinin, algısının, zevkinin zenginleştirdiği bu aşkta Mahur Beste'nin varlığı, nitelikli bir kötülük unsuru olmasa da Mümtaz'da yarattığı acı ile belirginleşen bir soyut kötülük durumunu detaylandıran kurgu parçalarının önemini gösterir.

Bu üç günde büyükannesinin hayali onu hiç bırakmamıştı. Ta çocukken eski bir sandıkta bulduğu çok soluk dakarotip resmin sahibi, beyaz ferace ve yaşmağı, solgun ay ışığı yüzü ve bir uçurum başında uyanmış ceylan bakışlarıyla kendisine o kadar meçhul iştihalar ilham eden, eski şeylerin zevkini veren, eski beste ve şarkıları onun için bir yaşama iklimi yapan kadın, şimdi Nuran'a bütün iç hayatını inkar ettirmeye çalışıyordu. Sanki bu soluk resim her lahzada canlanıyor, “ben” diyordu “çok sevildim, onun için böyle perişan oldumç Sevdiğim ve sevildiğim için bana muhtaç olanların hepsi bedbaht oldular. Kendi yakınında bu kadar canlı bir örnek varken nasıl cesaret edebiliyorsun?” (s. 136)

“Mademki benim kanımı taşıyorsun, sen de sevecek, şu veya bu şekilde ıstırap çekeceksin! Bu kaderden kurtulmaya beyhude çalışma!” (s. 137)

(...) *Şimdi sıra kendisinindi. Kendisinin ve Mümtaz'ın! Mahur Beste'nin altın kafesi arkasında onların gölgesi çırpınacaktı. (s. 138)*

Mahur Beste böylece bir kötülük motifine dönüşür ve Nuran, ailesinde kurtuluşu olmayan bir lanete, bir kötülük hâkimiyetine hep inanır. *Bu geniş ailenin her göbeğinde ayrı ayrı kurbanlar vardı(r).* (s. 139) Nuran'ın Mümtaz'la olan ilişkisinde, onu daima şüphede bırakan bir unsur da kızıdır. Fatma, babası tarafından bırakılmış olmayı bir travma olarak yaşar ve annesini ziyadesiyle kıskanır. Bu bakımdan maruz kaldığı kötülüğün onun hayatını ve hatta kişiliğini etkileyecek kadar nitelikli olduğu ortaya çıkar. Onun zaman zaman kendine zarar vermeye varan kıskançlıklarını görmek Nuran için Mümtaz'la gerçekleşmesini istedikleri evliliklerini aslında hep bir bilinmezlik olarak bırakmıştır. Bu detay, hem bu çocuğun kötülüğe maruz kalan algısının nasıl şekillendiğini hem de Nuran'ın, Mümtaz'la aşklarının kötü sonuna dair sezgi ve tereddütlerinin ifadesi olması bakımından dikkate değerdir.

Fatma'da babasının kendilerini bıraktığı günden beri insanlara karşı emniyetsizlik, kendine ait her şeyi kaybetmek korkusu tabii hal olmuştu. Bu itibarla Mümtaz'ı kıskanıyordu. (s. 160)

Fatma'nın sofraya gelişi bütün havayı bozdu. "Beni de alın ne olur yalnız başıma yemeyeyim..." diyordu. Fakat biraz sonra Mümtaz'la Nuran'ın karşı karşıya oturmalarına tahammül edemedi. (...) Kuyunun başında raks ile koşma arasında bir eğlence icat etmişti. (...) Bu kahkaha ve artan sürat isteri nöbetine çok benziyordu ve sonuna doğru ahenkli hareket bir nevi yarıda kalmış düşme tecrübelerine benzemişti. (...) Nihayet Mümtaz mukadder gördüğü bir felaketi önlemek için yerinden fırladı fakat gecikmişti. Fatma kuyunun kenarında yerde upuzun yatıyordu. (s. 215)

(Nuran): Sonra Fatma'yı düşün... Ya bir münasebetsizlik yaparsa... Bütün ömrümüz zehir olur... Ben Fatma'yı tanıyorum. Nasıl insanlar içinde yaşadığımı biliyorum... (...) Göreceksin Mümtaz, eninde sonunda bizi harap edecekler... (s. 216-217)

Mümtaz ve Nuran'ın ilişkileri, çevrelerindeki pek çok insanın bilinçli veya bilinçsiz şekilde sebep oldukları ile yıpranır. *Teşrin ortalarına doğru saadetleri yavaş yavaş gölgelenmeye başlamıştı(r).* (s. 210) Özellikle Mümtaz, çevrelerindeki bu insanları kötülükten mesul tutar.

Garip bir şekilde rahatsızdı. Düne kadar sadece sevdiği insanlar vardı. Bugün ise mantar gibi bir gecede biten bir yığın düşman etrafını sarmıştı. Bütün hesaplarını kapattı sandığı Fahir tekrar meydana çıkmıştı. Konya'da iki çocuk babası Suat, bir hastane köşesinden hayatını zehirlemek için, öksürük, balgam ve pıhtılaşmış kan arasından destan gibi mektuplar yazıyordu. Çocuğu olmasını istediği, öyle bağlandığı Fatma, onu mustarip etmek sevmediğini herkese göstermek, kendisinin bir kurban, bir öksüz olduğunu anlatmak için bütün bir dram hazırlamıştı. Hem de üç defa provasını yaptıktan sonra kuyunun kenarına düşmüştü. Nihayet sonra Yaşar o ak saçlı budala, o anadan doğma bunak ona hiç yere düşmandı. (...) (s. 221)

Ancak asıl belirleyici etki Suat'ın yazdığı aşk mektubu ile başlar. Burada Suat'ın, romanın diğer kişilerine göre daha kötücül özellikler taşıdığından da bahsetmek

gerekir. Suat evli ve iki çocuk sahibidir ancak ailesini sevmez, gayriahlâkî ilişkileri vardır hayatla ilgili fikirlerinde de fazla keskindir. Onun hastalığı bir kötülük unsurudur ancak derinlikli bir bulgu da sunmaz. Ancak Nuran'a aşkı sebebiyle yaptıkları, Mümtaz ve Nuran'ın ilişkisindeki en kötücül etkilere sahiptir. Bir aralık Mümtaz, kıskançlığı ve öfkesi sebebiyle başka bir adama dönüşmeye başladığını düşünür, Suat'ı yolda görüp selam vermediğinin duyulması üzerine Nuran'ı suçlamaya başlar yani Suat'ın adeta kurgulanmış, planlanmış gibi yürüttüğü tüm davranışları, ölümünden önce, zaten yıkıcı bir etki uyandırmıştır. Mümtaz'ın Nuran'a bu sebeple duyduğu kızgınlık onunla ilgili ilk kötü hissi, fikridir.

(...) *Nasıl aşk birdenbire yine zalim çehresini takınmıştı? “Beni kendine benzetti... Bir adım daha...” ve “Senin yüzünden bakalım başıma daha neler gelecek?” der gibi genç kadına adeta kinle baktı. (s. 238)*

1. 2. 2. Sosyal Temelde Ahlaki Kötülük

1. 2. 2. 1. Tanzimat Romanında Sosyal Temelde Ahlaki Kötülük

“Taaşşuk-ı Tal'ât ve Fitnat”, Türk Edebiyatının ilk romanı olması dolayısıyla birtakım klasik biçimlerden çıkabilmiş değildir. Teknik kusurların yanı sıra, konu da derinliği olmayan klasik bir aşk hikâyesidir ve bir bakıma asırlardır süren geleneklerin etkisiyle gerçeklikten uzak sahneler içermektedir.

Romanda kötülüğe dair bulguların neredeyse tamamı insan tarafından gerçekleştirilen kötülüğe dairdir ve yazarın kötülük karşısındaki tavrı İslâmî düşünüşe uygundur.

Tanzimat'ın sık kullanılan izleklerinden olarak görücü usulü evlilik ve birbirini seven gençlerin türlü engelle karşılaşarak kavuşamaması “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat”ta merkezde yer almakta, bu sebeple yaşanan *facialar* iki meselenin eleştirilmesinde kullanılmaktadır. O halde bu iki konunun romanda kötülük vasfını üstlendikleri söylenebilir.

Romanın henüz başlarında anlatıcı geri dönüş tekniğini kullanarak Tal'ât'ın annesi

Saliha Hanıma eşi Rifat Beyle birbirlerine nasıl âşık olduklarını ve zorlu kavuşmalarını anlattırır. Romanın akışına etkisi olmasa da burada Rifat Beyin anne ve babasından bahsetmek gerekir. Rifat Beyin babası, *hayırsız, alkolik, kumarbaz, müsrif ve berbat bir heriftir. (s. 14)* Ailesine karşı takındığı sorumsuz tavırlar ve zararlı alışkanlıkları ile bu adam, yüzeysel bir kötü tip olarak çizilir. Bu kötü tip, biraz da onun tam zıddı olarak çizilen, namus timsali ve iyi yürekli karısının bu özelliklerini belirginleştirmek için kullanılmıştır.

Ah zavallı Kamile ah! Ah biçare kadıncağz! O kadar iyi kadın! O kadar uslu kadın! O kadar akıllı! O kadar güzel! Elmas parçası gibi zavallı da öyle bir hayırsız kocası olsun! (s.14)

Türlü cefaya karşı evini sırf namusundan terk etmeyen kadınla, yine dönemin zihniyeti ile bağlantılı olarak kadın sorununa da değinilmektedir. Romanda muhtelif yerlerde geçen *biçare karılar* (s.15) ifadesi, kendisine ilk kez burada yer bulur. Sosyolojik açıdan ele alınmaya elverişli bu mesele, kadınların haklarının ve toplumdaki yerlerinin konuşulmaya başlandığı bir dönemde, romanın eksenini oluşturacak kadar derinlemesine ele alınmamışsa da kötü bir sonucun doğmasındaki sebepler arasındadır zira âşıkların kavuşamamasında da Fitnat'ın bir kadın olarak çeşitli haklardan mahrum bırakılışı önemli bir sebeptir. O halde, romanda kötülüğe dair bir bulgu olarak bahsedilebilecek kadın sorunu, sosyolojik bir yansıma olarak ele alınabilir.

Sosyolojik boyutu da bulunan bir kötülük unsuru olarak Saliha Hanım'ın, çok başarılı olmasına rağmen toplumsal baskılar ve kabuller sebebiyle okuldan alınması da dikkate değerdir. Her ne kadar o yıllarda Rifat Bey'den ayrı kalacağı için duyduğu üzüntüyü ilk sıraya koysa da Saliha Hanım, üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen bu durumu sitemkâr bir ruh haliyle hatırlamaktadır.

Yarın öbür gün beni mektepten alacaklar. Yaşmak, ferace, bilmem ne giydirecekler. O vakit nasıl görüşeceğiz? Nasıl yapacağız? (s. 19)

Ne yapalım? İşte hala kızlar için mahsus mekteplerimiz, kadın hocalarımız yok ki... Erkek mektebine on beş yaşında bir kız nasıl gidebilir? Diyerek bana teselli vermek istediysen de benim asıl keder ettiğim şey Rifat Bey'in müfârekati olduğundan hiçbir vech ile müteselli olmadım. Tenha bir yere çekildim. Ağlamaya başladım. Bir dereceye kadar ağladım ki gözlerim ceviz tanesi gibi fırladı! Cihandan bütün bütün meysus oldum. (s. 21)

Burada Saliha Hanım, toplumsal yargılar neticesinde eğitim hakkını kaybetmiş, hem bundan dolayı hem de bu zorunluluk sebebiyle sevdiği delikanlıdan ayrı kalacağı için üzüntü duymuş yani temeli toplumsal ahlakın kabullerine dayandırılan bir psikolojik kötülüğe maruz kalmıştır. Derinlemesine ele alınmasa da bu meselenin sadece romanda bahsinin geçmesi bile, roman ile toplum bağlantısını göstermekte ve özellikle sanatkârın içinde yaşadığı toplumdan etkilenişini, gerektiğinde kurgusal bir metinde eleştirel bir tavır takınabildiğini göz önüne sermektedir.

Bu ayrılığa rağmen Saliha Hanım ve Rifat Bey birlikteliklerini sürdürürler ve evlenirler. Onların evliliği örnek bir evliliktir. Yine bir devir klasiği olarak kavuşamama ihtimali onların karşısına da çıkar; Saliha Hanımın babası, Rifat Bey'in babası sebebiyle bu evliliğe önce karşı çıkar fakat burada kötülük hâkimiyetini kuramaz. Aile, kızın Rifat Beyle evlenmesine izin verir ve bu evlilik, yani birbirini seven gençlerin evliliği, Rifat

Beyin erken ölümü dışında kötülükle ilişkisi kurulabilecek hiçbir özellik göstermez. Hatta birbirine aşkla bağlı bu iki insandan yeni bir iyi doğar ki bu kişi Tal'ât'tır.

Roman, Tal'ât ve Fitnat'ın aşkını anlatmak için yazılmış olsa da esasen iki aşk hikâyesini barındırmaktadır. Saliha Hanım ve Rifat Bey'in aşkında sevenlerin birbirine kavuşmasına izin verildiği için sonuç iyi olmuştur fakat Tal'ât ve Fitnat'ın aşkında gençlerin sevgisine ve kavuşmasına izin verilmemesi kötü bir sonuç doğurmuştur. Bu iki örnekle birbirini seven gençlerin evlenmelerine müsaade etmek veya engel olmak hakkında verilen toplumsal mesaj alenen fark edilmektedir. Evlilik, genel algıda iyi bir durumu karşılar. Romanda Saliha Hanım ve Rifat Bey'in evliliği bu algı ile bağdaşmaktadır fakat Fitnat ve aslında babası olan Ali Bey'in evliliği tam karşıt bir durumu simgelemektedir. Evlilik simgesel bir iyi olmaktan çıkarılmış, duruma ve kişilere göre farklılık gösterebilen bir iyi-kötü algısı ile biçimlendirilmiştir.

“Felâtun Bey ile Râkım Efendi”, temel izlek olarak yanlış batılılaşmayı kullanan ve birbirinin zıddı iki tip üzerinden kurgulanan bir romandır. Dolayısıyla romanda iyi ve kötü, kişilerde bir arada değil, farklı kişilerde iki zıt kutup olarak ortaya çıkar.

Roman, genel hatlarıyla kadın ve cariyelik meselelerine, görücü usulü evliliğe devrin diğer romanlarından farklı yaklaşmaktadır. Burada temel kötülük, yanlış Batılılaşmadır, alafrangalıktır ve diğer romanlarda eleştirilen tavırlar geleneklerle bağlantılı ele alınarak iyiliğin temsilinde kullanılmıştır. Cariyeliği, görücü usulü evliliği iyi yapan da alaturka tavrın ve iyiliğin temsilcisi olan Râkım'ın fikriyatı ve davranışlarıdır.

Romanın henüz başlarında alafrangalık ve alaturkalık kıyaslanmaktadır. Bu mukayesede yazar, alaturkadan yanadır ve bunu açıkça belli etmektedir. Mertlik, olumlu duygu ve çağrışım değerleriyle iyi bir kavramdır. Fakat yazarın deyişiyle, alafranga olanlar mertliğin adeta ahmaklık olduğu görüşündedirler.

Vakıa efkâr-ı atika erbabı sonra arkasından söğüp sayacağı bir adamın yüzüne karşı böyle nezaket göstermeği kendilerinin dava eyledikleri mertliğe muvafık bulmazlar ise de alafranga olanlar dahi mertlik adeta hamakatten ibarettir diye hükmederler. (s.15)

O halde peşinen ortaya çıkan kötücül bir özelliğe de sahip olurlar ki ahmak olmadıkları iddiasıyla bu insanlar namerttir. Burada kötülüğün simgeselleştiği ve sosyal bir yansıma olarak bir gruba mal edildiği görülmektedir. Elbette böylesine kapsamlı bir yargı gerçeği yansıtmaktan uzaktır ve bir tespitten çok şahsi yargıdır. Dolayısıyla alafrangalara biçilen bu kötülük de derinlik taşımaktan uzaklaşır. Ancak bu kötülüğe

asıl sebep olan, değerlerden uzaklaşma olarak genellenebilir ki beraberinde her türlü kötü huy ve düşünceyi de getirecektir.

“Felâton Bey ile Râkım Efendi”nin yazıldığı dönemde, sosyal hayatın bir yansıması olarak romanlarda kadın sorunu, cariyelik ve esirlik meselesi, görücü usulü evlilik olumsuz yönleriyle ele alınmakta ve eleştirilmekte, facia ile sonuçlanan her türlü olay zincirinde bu konulardaki yanlış tutum ve davranışların etkisi gösterilmektedir. Ancak bu romanda meseleler daha farklı ele alınmakta ve eleştirilmek yerine gelenekle bütünleştirilerek haklarındaki kötülük algısı değiştirilmektedir. Sözelimi cariyelik, özellikle Sergüzeşt’te şiddetli bir tenkide uğrayarak roman kötüsünü üstlenirken burada geleneksel bir ailede cariyelerin geleceklerinin nasıl kurtulduğu gözler önüne serilir. Kuşkusuz sorgulanan, bir kurum olarak esirlik ve cariyelik değildir; bu ikisinin varlığı ile ilgili bir tahlil yapılmamış dolayısıyla kötülükleri sorgulanmamıştır. Romanda ilgilenilen kısım zaten var olan bu sistem içerisinde yer alanların kötü muamele görmedikleridir. Yine görücü usulü evlilik ve gençlerin evliliklerdeki tercihlerinin kendilerine bırakılmaması, bu romanda farklı bir bakış açısı ile ele alınır ve Felâton Bey’in kız kardeşi Mihriban Hanım’ın, geleneklere uygun yetişen bir kız olmaması, kendi kendisini temsil etmesi, görücülerin karşısındaki serbest tavrı fazla alafranga olmasından dolayı kızın gidişatının kötü olduğu konusunda kaygı verici bulunur.

Mihriban Hanım oya yapmasını bilmez. Zira alafrangalarda öyle yoktur. Kese, çorap vesaire örmesini bilmez. Çünkü onları modist kızları örer. Nakışı dahi onlar işler. Yapma çiçekler Beyoğlu’nda çok! Bunları yapmak için neye zahmete girsin? Çamaşır yıkamak, ütölemek hizmetkârların ve yemek pişirmek dahi aşçının işidir. Hatta kendi başını taramak bile olmayın mahsusan perukâr karı gelir tarar. (...) Bununla beraber kızcağız hoppa mı hoppa! Şen mi şen! Zıp zıp sıçrar! Ter ter tepinir! Kendisi yetişmiş olduğu cihetle birkaç yerden görücüye gelmişlerdi. Bahusus pederinin servet-i meşhuresi her servet heveskârını celp ederdi. Ancak görücülere Mihriban Hanım oğullarının ne olduğunu sorar. “Kâtip” cevabı alınca “Oh! Cebi delik!” der, “asker” cevabını alınca “yarım kunduralı” der, “hoca” cevabını alınca “sarımsak başlı” der. Hâsılı her biri için bir kulp uydurup ma’zallah eğer görücüler; “A hanım kızım niçin böyle söylüyorsunuz? Oğlumuz şöyledir böyledir.” diyecek olursa bir püsküllü kahkaha koyverip “oh kalmış kalmışım da sizin oğlunuza mı kalmışım? Hanım, oğlunuz başka yerden kız arayınız.” diye kalkar yürüyüverirdi. (s. 18)

Mihriban Hanım, geleneklere sıkı sıkı bağlı bir askerle evlenerek alaturka bir hayat tarzını benimsemesiyle iyiye sevk edilmiş olur. Ahmet Mithat Efendi’nin Tanzimat romanının temel izleklerini çağdaşlarından farklı yansıttığı görülmektedir. Zira onun için başlıca kötülük ve tüm kötülüklerin kaynağı olan tek bir şey vardır: Yanlış Batılılaşma. Yaşanan her kötü olay alafrangalık hevesinin sonucunda ortaya çıktığı gibi, birer karikatür kadar tipik özelliklerle tanıtilen alafranga tipler de roman

kötüleridir. Bu kötüler elbette derinlemesine, felsefi, sosyolojik, psikolojik boyutlarda tahlile müsait olamayacak kadar tipik ve yüzeyseldir ancak hâkim bir bakış açısını yansıtmaları bakımından da dikkate değerdir.

Kadın meselesi ile bağlantı olabilecek bir konu olarak Mustafa Merakî Efendi'nin karısının ölümü üzerinde durulabilir. Bu kadın, erken yaşta ölmüştür ve onun erken ölümü bir bakıma çocuklarının alafrangalık sevdasında etkilidir. Çocuklar, annelerinin ölümü ile yalnız bir kaybediş acısına değil bütün hayatlarını derinden etkileyecek düzensiz bir hayata da maruz kalırlar. Öte yandan kadının ölüm sebebi, genç yaşta hatta çocuk yaşta evlenmek ve çocuk sahibi olmaktır. Burada evlilik meselesi ile ilgili olarak asıl eleştirilenin, devrin diğer eserlerinden farklı olarak görücü usulü evlilik değil evlenen kişilerin yaşlarının küçüklüğü olduğu fark edilmektedir. Burada kötülük unsuru ölümdür, esasen doğaldır ancak çocuk yaşta evlilik ve annelik bu ölüme sebep olunca daha kötücül bir durum ortaya çıkar ki bu da kadının bu hatalar ile ölümüne sebep olan cehalettir. Yine de bu ölümün sadece adı geçmekte, çocukların annesiz kalışına değinilmekte, ölümün sebebi sorgulanmamaktadır. Ama elbette, sıradan bir ölüm sebebi yerine söz konusu sebebin tercih edilmesi dikkate değerdir.

İnsan kırk beş yaşında iken böyle yirmi yedi yaşında bir oğul ile on beş yaşında bir kıza malik olmak ne büyük saadettir. Lakin size derhal şunu da ihtar edelim ki böyle saadet ekseriya babalara mahsus olup valdeler için bu sadet musibet addolunur. Nasıl ki Mustafa Merakî Efendi on altı yaşında iken pederi tarafından evlendirildiği zaman on iki yaşında bir kız ile tezvîç edilmişti. Öyle ya! Karı kocasından dört beş yaş küçük olmak lazım gelmez mi? Vakia on iki yaşındaki kızcağz on beş yaşında dünyaya çocuk getirdi. Ancak ondan sonra kaç defa gebe kaldı ise de çocuğunu rahminde barındırmayıp düşürür idi. Hekimler işin aslını tetkik etmediklerinden hanımın rahminde tedavi ve tamiri nâkabil bir ihtilal olduğunu hükmederek el çektiler. İş ebelere kaldı. Onlar sargılar ile filanlar ile Mihriban Hanım'ı düşürtmeyip muhafaza edebildiler ise de biçare validesi bu kızı doğurduktan sonra loğusa yatağında iken şehiden vefat eyledi. (s.10)

Romanda alafrangalığa karşı bir tavır takınıldığı ve alafrangalığın kötülüğü açıkça vurgulanmaktadır. Bu konuda tavrını gizlemeyen yazar, kahramanına açıkça *Sizin bu Avrupa'nın kötülerini, iyilerinden fazla* dedirtir ki, daha önceki bazı ifadeleri için söylendiği gibi bu ifade için de tespitten çok kişisel bir yargı denebilir.

Romanda cariyelik de sosyal bağlamda diğer eserlerden farklı ele alınmaktadır. Canan, Râkım'ın evine alınan bir cariyedir. Dönem romanlarında eleştirilen bir kurum olarak cariyelik, bu romanda ev sahiplerinin geleneklerine bağlı, alaturka tavırları ile hiçbir olumsuz özellik taşımamaktadır yani kötülük unsuru değildir. Canan, ilk günden evin kızı gibi, hanımı gibi özenle büyütülür ve eğitilir. Sonunda da Râkım'la bir aşk evliliği yapar.

Râkım Efendi ile dadısı Cenab-ı Hak'ın tamamî-i lütfu ihsanı olmak üzere telakki eyledikleri Canan'ı talim ve terbiyeye başladılar. (s. 31)

Râkım dahi Canan'ı istifraş değil adeta izdivaç etmiş olduğunu inkâr değil, biliftihar ikrar ederek yakında şer'an nikâhını kıyacağını dahi söyledi. (s. 192)

Elbette burada, iyi olan cariyeliğin, köle ve esir ticaretinin varlığı değil, geleneksel yani iyi ailelerin bu kimselere karşı tavırlarıdır. Yoksa esirlik ve kölelik savunuluyor değildir. Fakat bu kavramlar için herhangi bir kötü nitelirmede de bulunmuş değildir. Yine Canan'ın masumiyetini ve iyiliğini ifade etmek için yazar, onu devrin alafranga heveslisi genç kızlarından farklı gösterir. Canan, toplumsal hayatın yansıması olarak romana giren gezinti yerlerinden, sözgelimi Kâğıthane'den hoşlanmaz. Gezmek, eğlenmek yerine Canan'ı eğlendiren şeyler, okumak, müzikle ve bahçeyle ilgilenmek gibi tamamen iyiyi çağrıştıran şeylerdir.

Götürür efendim, niçin götürmesin? Hatta dadı kalfa götürmek teklif ettiği zaman bile ben istemiyorum. Neme lazım! Eğlenecek bin şeyim var! Kitaplarım var, yazım var, piyanom var. Ben pek rahatım beyim. Bahçem var. (s. 72)

Bütün iyi huyunun, zekâsının yanında Canan, fiziki bakımdan da çok güzeldir. Bu halde Canan, klasik bir iyi tipin tüm özelliklerini taşımaktadır.

Biçare kızcağız endam düşküni hüsn ü cemal züğürtü değildi ki giydiği kendisine yakışmasın. Ne giyerse kaşık gibi yakıştırırdı. (s. 49)

Canan'ın hem ruhî hem fizikî özellikleriyle tam bir iyi timsali olduğu göz önünde bulundurulursa böyle bir kızın kötü bir alafranga hevesinin olması da elbette mümkün olmayacaktır. Yani Canan, bir sosyal yansıma olarak kabul edilebilecek kötülük unsurlarının tam karşısında bilinçli olarak çizilmiştir.

“İntibah”ta, dönemin bir yansıması olarak Dilaşub ile beraber cariyelik meselesi de esere girer. Dilaşub, manen ve maddeten melekten farkı olmayan bir cariyedir. Bütün iyiliğine karşın Dilaşub'un hayatı felaketlerle son bulur.

Roman, aslında olay zincirinde sadece değinilen ve asıl konu olmayan esirlik meselesinin kötülüğü ile ilgili bir mesaj ile ve son pişmanlığın faydasız olduğuna dair bir ders verme arzusu ile sona erer.

“Sergüzeşt”, “İntibah”ta değinilen cariyelik, esirlik meselesinin kötülüğünü temel izlek olarak kullanan bir romandır. Dolayısıyla bu romanda karşılaşılan her kötülük unsurunun bireysel tarafı kadar toplumsal tarafı da mevcuttur.

Roman, bir esir ticareti tasviri ile başlamaktadır. Zamanla ilgili bir toplumsal gerçeğe işaret etmesinin yanında edebî zihniyeti de yansıtan bu durumun, roman boyunca esirlik meselesinden çok esir ticareti olarak ifade bulması, durumun kötülüğünü belirginleştirdiği gibi, esarete bu durumun bir sosyal sorun olmasından başka insan ticareti vasfı yükler ki bu tavır, esirliğin diğer romanlardan farklı olarak

olgusal bir sosyal kötülük unsuru olarak kabul edilmesine zemin hazırlar. Buna rağmen, olayların kurgulanışı, sosyal temelde değil birey temelinde bu kötülük unsurunun etkilerini anlatacak biçimde geliştiğinden, tahlile uygun sosyal kötülükten bahsedilemez.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı roman, Mansur’un deniz yolu ile İstanbul’a gelmesiyle başlar ve bu bölümde İstanbul, Mansur’un algısı ile görülür. İstanbul’un güzelliklerine hayran olan Mansur, güzele dair bu hayranlığı duyan tek kişi değildir; vapurda, çoğunluğunu yabancıların oluşturduğu topluluk da aynı histedir. Henüz romanın başında, kötü nitelikler ile algılananlar da bu yabancılar olur, Mansur, kendisine soru soran bir Fransız’ı yok sayar ve topluluğun beğenileri karşısında öfke duyar. Devrin zihniyeti ile ilintili olarak yabancı, ötekidir, millî öze aykırı olandır dolayısıyla kötü sıfatının temsilcilerinden birinin yabancı olgusu olacağı roman başlarken sezdirilir.

Başlangıç için seçilen mekân, İstanbul, manidardır. Herkesin hayran olduğu bu şehir, güzellik sıfatının yanında sembolik bir anlam kazanmaktadır, bu güzellik İstanbul’un yalnız doğasından gelmemektedir, o, *merkez-i saltanat-i Osmaniye, makam-ı hilafet-i İslamiye*’dir. (s. 63) Mansur’un asıl saadeti, manzarası ile büyüleyen İstanbul’a değil saltanatın ve hilafetin merkezi olan İstanbul’a gelmesindedir. Bu yolla, İstanbul’u güzel yapan da bu niteliklerdir; İstanbul, idealin coğrafyası olması bakımından iyi ve güzeldir. Zaten, hilafet ve saltanatın merkezi olarak iyinin ve güzelin sembolü olan İstanbul, annesinin etkisi ile daha çocukluğunda Mansur için bir sevgilidir. Bu algı ile İstanbul’a bakan Mansur, Fatih Sultan Mehmet’e atfen yapıldığını düşündüğü güzel yapının Robert Kolej olduğunu öğrendiğinde hayal kırıklığına uğrar. Bu bölüm Mansur’un ideolojisi hakkında bilgi vermenin yanında yabancı olanın hilafet ve saltanat merkezinde bu kadar yerleşmiş olmasının yadırgandığı, yerildiği bölümdür. İstanbul’da fiyat etiketlerine kuruş yerine frankın yazılması da yabancılığa atfedilen kötülüğün yansımasıdır.

Buraya kadar çok yüzeysel kalan ve yabancı ile bütünleşse de kişi değil genel bir durum ile sınırlanan kötülük, Mansur’un karşılaştığı gümrük memurunda kişileşir. Mansur’un kitaplarının muzır olup olmadığını soran gümrük memuru aldığı cevap ile ikna olur ve kitapları incelemeyi bırakır. (s. 69) Burada görevliyi kötü yapan, vazifesini tam anlamı ile yerine getirmemesidir; hatta Mansur, kendisine sorulan sorudan değil, görevlinin bu tavrından rahatsız olur. Roman boyunca bir durum kötüsü olarak sıkça karşılaşılan bürokratik aksaklıkların ilk örneği de gümrük memurunun bu tavrıdır. Bu

aksaklıklar, ideal düzenin oluşmasına ve işlemesine mani olduğu gibi, sosyal ve siyasi hayatı da kötüleştirmektedir. Mansur, ilerleyen bölümlerde, defterlerinin gerçekten muzır bulunmasından ve onlara el koyulmasından endişe duyar oysa devletin zararlı göreceği bu yazılar, Mansur'un fikrinde devletin selameti için hazırlanmış yazılardır.

Mansur'u konaklayacağı otele götüren Yahudi komisyoncu ile yol üzerinde karşılaşılan bir Türk hamalın mukayesesi de yabancı ve yerli, kötü ve iyi arasındadır. Yahudi komisyoncu, kazancı iyi ve itibar gören bir iş yaparken hamal hem çok zorlu bir işte çalışmakta hem de sokak ortasında herkesten kötü muamele görmekte, hakaret işitmektedir. Burada asıl kötü olan, tipleştirilmiş Yahudi komisyoncu değil, Müslüman ve Türk olanın kendi memleketinde, yabancı Yahudi kadar müreffeh ve saygın bir hayatı yaşayamıyor oluşudur ki romanın yabancılarla ilgili teziyle de bağdaşan bir durumu göz önüne serer.

Mansur'un, idealinin merkezi olarak hayran olduğu İstanbul'a bu ilk gelişinde, karşılaştığı kötülükler bu kadarla bitmez. Müslümanlığın ve Türklüğün merkezi olan bu şehirde gittiği Amerikan otelindeki her şeyin yabancı olması, otelin Türk ve İslam unsuru barındırmaması, *hatta odasında bir seccade bile bulunmayışı* (s. 72) Mansur'u hayrete düşürmekle beraber üzer. Görüldüğü üzere burada kötülük, esasen Mansur'un din, millet ve devlet ile ilgili fikirlerinin çatıştığı yabancı yaşam, kural ve ahlaktan kaynaklanmaktadır. Ama gelir gelmez karşılaşılan ve idealize edilen İstanbul, bu kadar yabancı ve kötücül değildir zira otelin bulunduğu Beyoğlu'nda bunları hisseden Mansur, gerçekleştirmek için sabırsızlandığı ideali ile ilgili fikirlerle Müslüman ve Türk İstanbul'a -Fatih'e, Üsküdar'a, Çamlıca'ya, Haliç'e- bakarak başlar; Osmanlı'nın ululuğunu simgelediğini düşündüğü Keşiş Dağı manzarası ile mest olur. (s. 73) Gün boyu onu bunaltan ve şaşırtan yabancılıktan, İstanbul'un bu yüzü ile ve o yüz ile bağdaşan fikirlerine dalarak uzaklaşır. Bu topraklar ümmet topraklarıdır ve Mansur onlara bakarken mağrurdur. Ancak Avrupa ile Osmanlı Devleti'ni kıyaslamaktan da kendini alamaz. Kötü ve zararlı olanın medeniyet kisvesi altındaki Avrupa olduğunu düşünür.

Medeni olduğu iddiasıyla mağrur olan Avrupa, hala zaman-ı cehalete mahsus olan garaz ve taassubu bir türlü elden bırakmıyor! Acaba kasıt mı var, yoksa sade gaflet mi? (s. 74) diye düşünürken aslında Mansur'un sorguladığı, kötülüğün iradi olarak ve kasten uygulanıp uygulanmadığıdır. Medeniyet-cehalet tezadında, kötülüğün kaynağı olarak görülen cehalet, romanda bir tez gibi işlenecek eğitimin gerekliliği

olgusunu da desteklemektedir. Avrupa ile ilgili bu olumsuz fikirlerin ardından Osmanlı ile ilgili övgü ve mağrurane fikirler gelir:

Biz yine o Osmanlı, o Müslümanız. Nizam-ı âlemi vaz' buyuran Hazret-i Hakîm-i Mutlak, hiçbir şahsı, hiçbir heyeti müddet-i hayatında ehemmiyetli, ehemmiyetsiz bir sekteye uğratmaktan masun kılmamıştır. (...) Şu mübarek, müntehap diyarı bize kısmet eden Cenab-ı Nazım-ı Âlem, bizi fitraten ahlak-ı hasene ile de taltif etmiştir. (s. 74)

Mansur'un bu fikirleri, onun İslami idealizmi hakkında önemli yansımalarıdır. Ayrıca, bu sözlerde İslami düşünüş ve algının tesiri de açıkça görülmektedir. Öncelikle, her kişi veya topluluğun hayatında kötü dönemler olabileceği fikri, İslam'daki kötülük anlayışı, ilahi adalet ve hikmet tasavvuruna bire bir uygundur. Dinî inanç, anlayış ve kabullerin mahsulü olan bu fikirlerin ardından gelenlerde ise Allah'ın bir lütuf olarak mensubu bulunduğu milleti doğuştan iyi ahlaklı yarattığını kabul eden Mansur burada milliyetçilik tesirindedir. Her insanın fitrat üzere doğduğu, İslam'ın kabullerinden olmakla birlikte burada Osmanlılık ile birleştirilmekte, yaşanan topraklar ve doğuştan iyi ahlaklı yaratılmak, Allah'ın lütfu olarak değerlendirilmektedir. İlahî iradenin bir sonucu olarak Türk-İslam topluluğuna verilen bu iyi özelliklerin salt bu karakterleri sebebiyle yok olmasına imkân yoktur, yalnız onları yüceltmek ve açığa çıkarmak için eğitim gerekmektedir ki kurtuluş bu niteliklerdedir. *Cehaletin muzlim perdesi kaldırılmadıkça ahlakî ve idari çöküntü de yok olmayacaktır.*

Yabancı, birkaç örnek müstesna, potansiyel bir kötülüğün temsilcisidir. Şeyh Salih'in algısı da bu yöndedir dahası yazar da bu meselenin ele alındığı kısımlarda anlatıcı kimliğini aşarak adeta fikir beyan eder. Salih Efendi'nin avukat Kirkor ile görüşmesi, bu algının bir başka yansıması olarak örnek gösterilebilir. Esasen Kirkor da kurnaz ve çıkarıcıdır, hatta Salih Efendi'nin gözüne girmek için yabancıları kötüler:

Çünkü Fransız bu ya! İhanet ederek öbür tarafa hizmet edebilir. (...) sarraf terbiyesiz bir adamdır, kulunuza tuhaf bir şey söyledi. (s. 106)

Romanda rastlanan ilk kötülük unsurlarının yabancı meselesi, cehalet ve bürokratik aksaklıklar olduğu görülmektedir. Kötülüğü asıl güçlendiren, ona içeriden katkıda bulunanlardır. Bu kişiler alafranga yaşayan ve düşünenlerle devlet görevlerinde çalışırken ahlaklı olmayanlardır.

Romanda kötülüğe asıl maruz kalan millet ve onun değerleridir; Mansur da bu topluluğun bir parçası olarak kötülüğe maruz kalandır ancak maruz kalan davranışından sıyrılıp çözüm üretmesi ile mağdur tipinden ayrılır. Onun çözümü din ve devlet hizmetine girmekten geçer yani düşmanca bir karşılık vermeye değil; kötüyü iyi ile ortadan kaldırmaya yöneliktir ki bu yönü ile Mansur idealist bir aydın olarak yansıtılır.

Burada onun muhatabı, esasen Batılı devletlerdir. Mansur, Fransız istilasının kendi hanedanı başına getirdiği felaketleri düşünmekten kendini alamaz:

Servet ve sâmana büyücek bir mevki ve itibar, hatta bir nevi tevabi ve riayete bile malik bir nesl-i kadim mahvolmuş, ocak sönmüş, âza-yı aileden kimi vatani muhafazaten şerbet-i şehadeti içmiş, kimi esir olarak düşman elinde kalmış, kimi de başka diyara hicret eylemişti. (s. 78)

Ahlakî yani insan tarafından gerçekleştirilen kötülük yalnızca birey tarafından bireye uygulanmaz, aynı zamanda devlet eliyle kendi vatandaşlarına veya bir başka devletin vatandaşlarına uygulanabilir. Fransız istilası ve esasen Batılı devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki faaliyetleri bu türden bir kötülüğü örnekler. Bu kötülük karşısında millî ve dinî benliğini ve özgürlüğünü korumak isteyenlerin yanında, Mansur'un müdahil olduğu İbn-i Galibler vatanperver arzularla yaşarken, aralarında yalnız büyük amca Ahmetü'n- Nasır şahsî çıkarı için kötülüğe âlet olur; Fransızlara yaranmaya çalışır. Bu, onun nazarında kötülükten bir kurtuluş olmakla birlikte hakikatte kötülüğe teslim olmak ve onu beslemektir. Dünyada elde ettiği her şeyi bu çaba ile sağlayan Ahmetü'n-Nasır, bu kötülüğe yalnız çıkarları doğrultusunda teslim olmakla kalmamış onun keyif verici bulduğu yaşam tarzına da bir miktar uymuştur. Bu anlamda yaptıkları ahlakî kötülük tasnifine giren Ahmetü'n – Nasır'ın özünden ayrılan davranışları arasına yabancı kadınlarla içli dışlılığı ve kumar alışkanlığı da dâhildir.

İlerleyen bölümlerde, idealist kimliği ile asıl kişilerden biri olarak romana dâhil olacak Zehra'dan ilk bahis, Mansur, geri dönüş tekniği ile çocukluk yıllarına döndüğünde geçer. İkili arasındaki muazzam idealist bağa karşın yaşanan çatışmaların izleri bu yıllardadır ve yine bu yıllarda farkında olmadan yaptığı bir hata, Mansur'un bütün ömrünün tek vicdan azabı olarak belirtilir. Eğitime devam ettikleri sırada Mansur'un küçük yaşına rağmen bir yetişkin gibi davranması onu kötü davranış ve alaylardan korurken daha güçsüz olan Zehra, nihayet bu sebeple eğitimini bırakmaya mecbur olur. Bu durum da Zehra'nın kötülüğe ilk maruz kalışıdır ve sosyal bir temele dayanır. Birbirlerini rakip gibi gören ikilinin, Mansur ve Zehra'nın, yetişkin yaşlarına kadar devam edecek soğukluklarının sebebi bu yaşta besledikleri düşmanca hislerdir. Aslında, çocukların birbirleri ile alay etmesi, birbirlerini kıskanması iradî kötülükler olarak değerlendirilemez. Ama bu tavırlar, bilinçli şekilde olmasa da Zehra'yı çok sevdiği okuldan mahrum bırakır ve onun bu mahrumiyet dolayısıyla duyduğu hirs ve düşmanlık, uzun yıllar devam eder.

Mansur'un idealleri, annesinin de etkisi ile çocukluk yıllarında şekillenmeye başlar ve bu ideallerin merkezi olan İstanbul'a gitmek, onun nazarında şart olur. Amca

Ahmetü'n-Nasır ise ona bu arzudan vazgeçmesini salık verir. Mansur'un kutsiyet yüklediği fikirler amcasının nazarında saçma ve muzırdır. Hatta Mansur gibi düşünen Salih Efendi de *hayvanca paralarını boş davalara sarf ederek kendi çocuklarını bile güç hal ile beslemektedir.* (s. 89) Burada, Mansur'un idealleri ile amcasının hakikatleri çarpışmakta ve kötülük, amca tarafından bir çıkar gereği savunulan hakikate yüklenmektedir. Onca felakete neden olan işler, amcanın algısında kötülük unsuru değilken, Mansur'un ve onun gibi düşünenlerin idealizmi, tehlikeli, saçma ve kötücüdür. Yani kötülük, kişi algısına göre biçimlenmekte ve algılanmaktadır.

Mansur, annesinin ölümünün ardından eğitim için Fransa'ya gider. Onun, dinî ve millî değerleri yorumlayışı bakımından, burada geçireceği yılların yalnız ve can sıkıcı geçmesi doğaldır. Romanda leitmotiv gibi kullanılan tefekküre dalma hadisesi bu yıllarda alay ile karşılanırsa da Mansur'un güçlü kişiliği bu alayları engeller. Mansur, zaman zaman, insanı aşan iyi niteliklerle çizilmekte ve herkesin takdirini kazanmaktadır. Millî ve dinî duyarlılığı yanında, *sınıfın birincisidir; uslu, edepli muamelede naziktir, şahsen yakışıklı ve cazibelidir.* (s. 91-94) Bu özelliklerinin yanında, kötü veya iyi olarak kesin tarife sokulamayacak bir özelliği de fazlasıyla açık sözlü oluşu ve haksızlığa asla tahammül edemeyişidir. Bu yolda hiçbir sözünden ve davranışından geri adım attığı vaki değildir. Onun bu tavırları, iyi veya kötü olarak nitelendirilmekten çok idealist ve ütöplast kişiliğine dair özellikler olarak görülmelidir ki bu davranışları ile zaten en fazla kendisine zarar vermektedir.

Romandaki başlıca kötülük unsurlarından birinin yabancı unsuru olduğu yukarıda da belirtilmişti. Ancak bu unsur körü körüne bir kabul ile kötülenmez. Nitekim Mansur, onların ahlakî çöküntüye sebep olabilecek özelliklerinin alınmasından, İslamiyet ve Osmanlı Devleti üzerindeki yıkıcı etkilerinden mustarıptır ama bu, onu özel hayatında bir yabancı düşmanı yapmaz. Yani Mansur, kötülüğü ön yargıları ile değil akli ve mantığı ile tespit etmektedir ve düşmanca duygulardan uzaktır. Onun, yabancı meselesi hakkındaki tutumunun, kötülüğe karşı bir tavır alış olduğunu göstermek için Fransa'daki öğrencilik yıllarında Henri ile dostluğu özellikle vurgulanır. Yani kötülük, iradenin ürünü olarak ortaya çıktığında gerçekten kötülüktür ve bu kötülükten yalnız faili mesuldür.

Mansur'un, yaşlıları tarafından alay edilen özellikleri bile aslında onun idealizminin ürünüdür. Zaten aynı arkadaşları tarafından, bu idealizmi vurgulamak üzere ona ütöplast lakabı takılır. Bu yıllar, Mansur için devlete, millete ve dine hizmetin ne yolda olacağını da belirlendiği yıllardır. Nihayet, *tabip, her memleket, her cemiyet*

için müfit bir aza olabilir (s. 95) diyen Mansur, meslek olarak doktorluğu seçer ve politika ile de haricen meşgul olma yoluna girer zira onun, idealine hizmet için her ikisine de ihtiyacı vardır. Çok yaygın karşılaşılan bir yargı olarak insan algısında fayda getirenin iyi, zarar getirenin kötü olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan, tam bir idealist aydın tipi olan Mansur'un manevi değerleri akıl ve bilim ile ilişkilendirip kendisinden ziyade devlete fayda getirecek bir iyiliği tercih etmesi dikkate değerdir. Faydanın, kişinin kendisine değil başkalarına yönelmesi daha üst düzey bir iyilik ve adanmışlık ile bağdaştırılabilir zira Mansur'un, kendisinden çok milleti gözettiği üniversitede ders vermek üzere kalmak yerine hizmet arzusu ile İstanbul'a gitmesi de bu özelliklerin ondaki mevcudiyetine ilişkindir.

Devlet yolunda hizmet için kendi hayatını önemsemeyen ve kendisini bu hizmete adayan Mansur için, devlet kademesindeki her aksaklık eleştirilebilir ancak aynı zamanda halife de olan padişah bunlardan ayrıdır. Roman boyunca, siyasi hayatın yansımaları arasında devletin işleyişindeki bürokratik ve ekonomik aksaklıkların yanında eğitim sorunu sıkça eleştirilir ama bu eleştiriler devleti yönetenlere hele padişaha asla yönelmez, memurlarla sınırlı kalır ve sosyal temeldeki bir kötülüğü karşılar. Romanda mesele ilgili olarak iki padişahın bahsi geçmektedir. İlk olarak cennet mekân olarak anılan Sultan Mahmud Han'a yer verilir. Onu anılması, aslında bir başka hadiseye dikkati çekmek içindir. Hadise, Yeniçeri ocağının kaldırılmasıdır ki Vaka-ı Hayriye olarak da bilinir. Burada Mansur'un asıl dikkate aldığı, devletin sonsuz menfaati ve bekasıdır, kötülüğü yeniçerilere yüklemesi de bundandır. Padişaha romanda ikinci yer veriş, olayların nihayetindedir. Burada ise Sultan Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz Hazretleri diye bahsettiği padişahı, esasen devlet tarafından bir süreliğine de olsa haksızlığa uğramışlığını umursamadan över ve onun başarılı olmasını diler. Bu yönüyle Mansur, nefsinin her türlü arzusundan ve etkisinden kurtulmuş gibidir. Başına ne gelirse gelsin, ne kadar haksızlığa uğrarsa uğrasın, maruz kaldığı kötülükler, onu isyan ve siteme sürüklemeyiz; o, devletin ve hilafetin başına, daima sonsuz güven ve saygı duymaktadır.

Mansur'un, davasına olan inancı sonsuzdur. Bu davanın başarıya ulaşacağına da kanidir; bu yönüyle gördüğü tüm aksaklıklara rağmen iyimser bir insan olduğu da iddia edilebilir. Onun, karşılaştığı her güçlüğü ve kötülüğe rağmen yoluna devam etmesi ve kendinden emin olması, davanın kutsiyetine inanması ve bu konudaki faaliyetlerinin sistemli çabaları sebebiyledir. Yani Mansur, Allah'a yakararak onun yardımını talep eden, yalnız Osmanlı'yı ve Türk'ü değil İslam'ı da korumayı görev bilen, bütün bunları

akıl ve bilim ile birleştirerek uygulayan, aldığı Batılı eğitime rağmen alafranga olmayan, milli değerlerini kaybetmeyen yani hayatta karşılaştığı iyi-kötü her durumdan yalnız iyileri devşiren bir tip olarak çizilmiştir.

Mansur'un, İstanbul'da geçirdiği ilk gecede iyi-kötü zıtlığı, aydınlık-karanlık, gece-gündüz ile bütünleştirilir ki bu geleneksel anlatının yansımasıdır. Ümitsizce fikirlere daldığı vakit gece iken Mansur, gündüz ile idealinin başarıya ulaşacağı ümidi ile mesuttur.

Roman, sosyal hayatı, sınırlanan çevre dışında pek yansıtmasa da ona dair bazı izlenimleri sezdirmektedir. Eğitimi, her türlü kötülüğün çözümü olarak sunan eserde, batıl itikadın kötülüğüne de yüzeysel olmakla beraber değinilmiştir. Mansur'un amcası Şeyh Salih Efendi'nin yaşadığı konak, evvelce, *meşumdur* sözü ile metruk halde bırakılmıştır. Dini, bağnaz yorumlardan etkilenmeksizin ele alma ve onu akıl ile birleştirme yalnız Mansur'a değil amca Şeyh Salih'e de mahsustur. Dolayısıyla, bir mahalle dedikodusundan ibaret olan bu sözden etkilenmez; ona itibar etmez ve konağı yaşanacak hale getirerek oraya yerleşir. Burada vurgu yine cehalete ve mukaddes olanın, cahilin elinde nasıl değiştiğindedir. Bu yönüyle de sosyal bir kötülük unsuru olarak anılmayı hak eder. Burada yine Şeyh Salih'in dedikodulara verdiği yanıt, İslami düşünüşün iyilik ve kötülüğün takdiri konusunda gösterdiği tavırla tam olarak özdeşir: *Her şey Cenab-ı Hakk'ın takdir ettiğine varır. (s.101)* Evin meşumluğu konusundaki söylenceleri devam ettirenler hakkındaki olumsuz yargıları ise yazar, kendi kimliğini de gizlemeden belirtir: *yalnız cehalet ve haset kurbanı bulunan bazı mahalleliler bahusus kadınlar(...) musibet tellaklığı (s. 101)* yapmaktadır. Burada da kötülüğün sebeplerinden biri, romanın genelinde olduğu gibi cehalettir; diğeri ise çağrışım ve anlam değerleri bakımından kötülükle örtüşen hasettir. Yalnız bu iki nitelik ile dedikodunun özellikle kadınlara yüklenmesi, kadının cehalet, haset ve dedikoduda başta gelmesinin herhangi bir dinî açıklaması olmadığı gibi geleneksel algı ile de ilgisi yoktur. Aslında romanda idealize edilen ve ahlaksızlığın kurbanı olarak gösterilen kadınlar hakkında peşinen kötü yargılarda bulunulmamıştır; hatta kötülüğü üstlenen kadınların, bazı eksikliklerin kurbanı olarak bu yolu tercih etmiş oldukları da vurgulanmaktadır.

Salih Efendi ve onun konaktaki hayatı da ilk bakışta dürüstlük ve ahlak ile donanmıştır. Mansur, bu iyi ahlakın, Ahmetü'n-Nasır hariç tutulursa tüm İbn-i Galiblere doğuştan gelen bir özellik olarak Allah tarafından verildiğini savunmaktadır. İslam'ın, her kulun, hiçbir ayırım olmaksızın, doğuştan günahsız olduğu, iyi ve kötü nitelikleri kendi iradesi ile yaptığı seçimler sonucunda hayatı boyunca kazandığı fikri ile bir

miktar çelişen bu yargı, romanda diğer kişiler için değil yalnız Mansur ve onun sülalesi için kullanılmıştır.

Mansur ile Şeyh Salih'in karşılaşmalarında her iki taraf da bir araya gelmekten memnuniyet duyar. Burada, kader kavramının ikilinin algısında farklı olduğuna hükmedilebilecek bir bölüm de vardır. Mansur, yıllarca uzak kalışlarından kaderi sorumlu tutarken Şeyh Salih, bu ayrılığın aslında kendi hatalarından kaynaklandığını söyler. Bu yönüyle Şeyh Salih'in yorumu, eylemlerin tek sorumlusu olarak insanı gören anlayışa daha yakınken Mansur'un da kaderden bahsetmesi aslında sitem için değil, karşılaşma için doğru ve gerekli zamanın takdir olunduğunu düşünmesindedir. Şeyh Efendi'nin bir başka mutluluğu da Mansur'un dinî ve millî kimliğini koruduğunu görmesindedir ki bu algı Mansur ile Şeyh Salih'in aynı idealin insanları olduğu sonucunu doğurur.

Mansur'un iyi ve güzel algısı tamamen ahlakîlik ile biçimlenmektedir. Bu sebeple onun ideal kadını güzelliğine rağmen ahlakî düşkünlükleri sebebiyle Sabiha değil hem güzel hem de ahlaklı ve zeki olan Zehra ile güzel olmamasına rağmen ahlaklı ve zeki olan Fatma'da ifadesini bulur. Romanda asıl kötülüğün ahlakî olmayan olduğu söylenebilir. Ahlak da İslamiyet, Osmanlılık ve Türklük ile çerçevesi çizilen bir kavramdır. Romandaki hâkim kötülük de kişilerde değil ahlaksızlık durumunda ortaya çıkmaktadır.

Mansur'un amcasının konağı yerine Beyoğlu otellerinde kalması hoşça gitmeyen bir durumdur ama bunun ahlaksızlık ile değil geleneklerle ilgisi kurulabilir. Nihayet, kendi hayatını bir başına tesis etmesi gerektiğini düşünen Mansur, konakta kalmaya hekimlik icra edeceği için razı olur. Özellikle Şeyh Salih, sosyal hayatı da dikkate alarak, Mansur'un otele kalma arzusundan ıstırap duyar.

Romanda, ahlaki kötülüğün en belirgin ele alındığı alan bürokrasidir. Tüm bürokratik aksaklıkların yanı sıra, iltimas, bir ahlaksızlık dolayısıyla sosyal bir kötülük unsuru olarak göze çarpar. Mansur, devlet görevi için iltimastan kesinlikle uzak durmaya, amcasının nüfuzundan istifade etmeye asla niyetli değildir ancak onun haberi olmadan bu iltimas vaki olur. Mansur, bir kalemde göreve başlar. İltimas, ahlakî bir kötülük unsurudur; Mansur'un, hele hayatından çok önemseydiği devletin katında böyle bir kötülüğe tahammülü yoktur. Esasen iltiması kabul eden, isteyen, yapan ve yaptıran arasında ahlakî bakımdan da büyük fark yoktur ancak burada Şeyh Salih Efendi'nin bu durumu ahlaksızlık olarak algılamadığını belirtmek gerekir. Çünkü hem Mansur, bütün özellikleri ile bu vazifeyi hak etmektedir hem de işler bu biçimde yürümektedir. Salih

Efendi, kendince Mansur'a iyilik yapmıştır. Burada görünürdeki kötülük, iltimastır ama daha derindeki kötülük, kişilerden azade, devlette işlerin liyakat esasınca değil iltimas ile yürümeye başlamış olmasıdır ki kötülüğün odaklarından biri olarak kabul edilebilecek bürokratik aksaklıklar da bu işleyişten kaynaklanmaktadır. Mansur'un dairede yaşadıkları da bu olguyu desteklemek için kurgulanmış gibidir. Haksızlığa tahammülü olmayan Mansur, hiç kimsenin, işini düzgünce yapmadığı kalemde, önce hakaretamiz tavırlarından rahatsız olduğu bir Fransız ile kavga ederek sonra hak etmediği bir terfi için reise karşı çıkararak görevden ayrılır. Mansur'un bu macerası ile *gözlerinde azim ve metanetin, hallerinde arzu-yı gayretin görülmediği haset ve husumet içindeki memurların* (s. 129) yürüttüğü bürokratik hayattaki çöküntü de dile getirilmiş, böylelikle kurgunun başladığı andan beri yüzeysel olarak yapılan eleştiri, dramatik unsurlarla bir kötülük örneği olarak okura sunulmuştur.

Ahlakî kötülüğün önemli bir tezahürü de devrin İstanbul'unun gözde eğlence yerleridir. Sosyal hayatın tamamını değilse de bir kısmını yansıtan bu eğlence âlemleri, tam anlamı ile ahlaki kötülüğü simgeleyen, alafranga yerlerdir. Mansur'un buralarla tanışması, amcasının oğlu İsmail vasıtasıyla olur, olanları hayretle karşılayan Mansur, hem hilafet ve saltanat başkentinde ahlaksızlığın ve yabancı özentiliğinin bu raddede yaşanmasından hem de akrabasının buna dâhil olmasından çok rahatsız olur. Aynı âlemler, bir kez de Mansur'la aynı duyarlılıktaki Zehra tarafından müşahede edilir. Burada da İsmail'in karısı, yani evin gelini ile Salih Efendi'nin kızı Sabiha bu eğlenceden zevk alanlardır. Romanın genelinde bu kişiler kötü tipler değil, eksik ahlaklı kişiler olarak yansıtıldığından, bu sahnelerin durum kötüsü olarak eğlence âlemlerini vurgulamak adına, idealist Mansur ve Zehra nazarından nasıl değerlendirildiğini de gösterebilmek için kurgulandığı söylenebilir ki bu ikisinin başka türlü bu âlemlere teması zaten mümkün değildir. İkisinin de bu tecrübeleri ilk ve son olur.

Tanzimat romanından itibaren evlilik, cariyelik, esaret gibi meseleler romana dâhil olmuştur. Evliliklerde çiftlerin birbirlerini tanımaması veya birbirini tanıyıp seven gençlerin evliliklerine müsaade edilmemesi bir kötülük unsurudur. Bu romanda bir sosyal yansıma olarak evliliğin olumsuz örneği Şeyh Salih ile Müzeyyen'in ve Raşit ile Emine'nin evlilikleridir. Evlilik denemesinin, genel ahlak kurallarına aykırı davranılması sebebiyle başarısız bir örneğini, Sabiha Hanım ile Kazım Bey'in macerasında görmek mümkündür. Bunlarla beraber ideal adam ve ideal kadın olarak Mansur ve Zehra'nın evliliği örnek bir müessesedir. Asıl dikkate değer olan ise Fatma

ve Mehmet'in her ikisinin de eşleriyle birbirlerini tanıyana kadar süre talep ettikleri, devrin çok ilerisinde, dinî ve millî geleneğin yanı sıra akıl ile birleşen evlilikleridir.

Cariyelik ve esaret konularını romanlarında merkezi veya tali unsurlar şeklinde ve sosyal hayatın bir yansıması olarak kullanan Tanzimat romancıları, bu iki kuruma insanî bir mesele olarak bakmışlar ve genellikle kötücül algılar ile meseleye yaklaşmışlardır. “Felâtun Bey ve Râkım Efendi”de, bir esir kız olan Canan’a sahip çıkan Râkım Efendi örneğindeki iyicil sonucu, bir Çerkez cariye olan Mansur’un annesi ile babasının evliliğinde görmek mümkündür. Bu meseleler romanda, derinlikli kötülük tahliline müsait değillerdir ancak bu meselelere sadece değinilmiş olması bile romanlar arasında kurulacak sosyal kötülük algısı ilişkisi bakımından dikkate değerdir.

Roman boyunca, kötülük tasnifinde yer verilen pek çok unsura rastlamak mümkündür ama asıl vurgu ahlaki kötülüktedir. Ahlakın sınırlarını da İslamî düşünce ve inançlar ile millî kültürün parçaları çizer. Benzer biçimde, Müslüman Osmanlıların doğuştan iyi ahlaka eğilimli oldukları zikredilmektedir. Dolayısıyla meselenin çözümü de mümkündür. Çözüm, eğitimidir, cehaleti ortadan kaldırmaktır. Böylelikle doğuştan gelen iyi ahlak özellikleri eksilmeyecek, yok olmayacaktır. Yani kötülüğün defî, onun tam zıttı olan iyilik ile mümkün olacaktır ki bu çözüm, kötülük tanımının iyiliğin yokluğu olarak yapıldığı dinî inanç sistemlerinin de merkezi fikrini barındırmaktadır.

“Zehra”da, bir sosyal motif olarak ele alınan boşanma, eleştirilmekte; boşama ise açıkça kötülenmektedir. Boşamanın kötü ilan edilmesinin sebebi, kadını içine soktuğu zor durumdur; yani boşama kadını kötülüğe maruz bıraktığı için sosyal bir kötülük unsuru olarak kabul görür. Eşlerini boşayan adamlar da ahlaki eksiklikleri ve kadının yaşayacaklarını hesaba katmamaları bakımından kötülük failidir. Yazarın sosyal bir mesaj verir gibi bu fikirleri aktardığı bölüm, toplumsal kötülük algısını ortaya çıkarması bakımından ilgi çekicidir:

Suphi bazı adiler gibi akli kıt bir adam değildir, “boşama” gibi üzüntü verici bir çareye derhal başvurur. Gerçi bazı zorunlu durumlarda “boşama” insaniyet için gerekli bir hareket ise de boşama, boşanmış kadınlar hakkındaki elem verici korkunç etkilerine de her bir yürek tahammül edemez. Sade boşanmış kadınlar hakkında değil, mutlak hakkında dahi her şeye başış olan bu çareye insaf sahibi olan kişi öyle kolay kolay başvuramaz. Bir ailenin perişanlığının sebebi pek uzun düşünüldükten sonra istenebilecek bir felakettir.

Bu felsefi muhakemeler, başından üç nikâh geçen vicdansız hoppalara tabii ki ait değildir.

İşte, hatta hatırına bile uğradığı zaman tüyleri ürperdiği şu zorunlu sebeplerin bir gün olup da gerçekleşebilmesi, Suphi için bir helak darbesi olacaktı. Hâlbuki aşk ve sevdâ bu gibi insani düşünceler ve değerlendirmeler dilinden hiç anlamayıp gittikçe kanatlarını germekteydi. (s. 50-51)

“Araba Sevda”sında kötülük, “Felâton Bey ile Râkım Efendi”de olduğu gibi alafrangalık hevesine ve müsrifliğe dayalıdır. Bunun altında ise ahlaki eksiklik, kadın sorunu, eğitimsizlik veya eksik eğitim, aile tarafından verilen terbiyenin eksikliği veya yanlışlığı gibi sosyal temelde ele alınmaya müsait kötülük unsurları yer almaktadır. Dolayısıyla romandaki kötülük bulgularının, tipik yenileşme dönemi sorunları olduğunu söylemek mümkündür. Babanın ölümü, bir eksiklik ve ahlaki kötülüğün önünü açmaktadır ancak bir başına sebep değildir; diğer unsurlarla birlikte ele alınmalıdır. Bu durumda bir hızlandırıcı olduğu söylenebilir. Zira Bihruz Bey’de alafrangalık hevesi henüz babası hayattayken başlamıştır ve bu heveslerin altında, eğitimdeki hatalar ve eksiklikler yatmaktadır. Tanzimat zihniyeti çerçevesinde klişeleşen bu özellikler ve yaşam biçiminin kötülüğü açıkça eleştirilerek veya muhatap kişiler komik durumlarda anlatılarak sivriltilir. Babanın ölümü de yaşanan bu manevi çöküşe maddi çöküşü ekler ve kötülüğün yolu tamamen açılmış olur.

Bihruz Bey, tamamen eğitimsiz değildir bilakis özel öğretmenlerden dersler almaktadır ama bu dersler yeterli ve tamamen doğru olmadığı gibi ailenin yetiştirme tarzındaki eksiklik ile bir araya gelince Bihruz Bey, hiçbir şeyi tam öğrenememiş, yanlış bir Batılılaşma hevesine tutulmuş, savruk ve geleneklerinden kopuk bir adam olarak ortaya çıkar. Babanın ölümünün ardından eksiklerle de olsa devam eden eğitim de kesintiye uğrar ve Bihruz’un, Batı hakkındaki Fransa ve Fransız edebiyatı temelli eksik ve yanlış bilgilerinin kaynağı Mösyö Piyer dışındaki tüm öğretmenler işlerini bırakırlar. Mösyö Piyer ise tamamen maddi çıkarları için işine devam eder ve Bihruz Bey’in tutumsuz tavırlarından faydalanarak haksız kazanç da sağlar. Bihruz şahsında işlenen bu meseleler genel anlamda sosyal bir kötülük manzarası da çizmektedir. Kötülüğün çıkar sağlayan ve kötülüğe kendi maddi kazançları için göz yuman M. Piyer ahlaki anlamda kötü bir tiptir. Ancak ona bu kötülüğü eyleme gücü veren de belli çevrelerde hâkim olan bir sosyal algıdır. Kötülük algısı ile yansıtılan yanlış Batılılaşma ki merkezde Fransa’nın olduğu bir batılılaşmadır, bir yabancı ile bütünleşir. Burada önemli olan Mösyö Piyer’den çok, yabancının varlığıdır. Sözelimi Arapça ve Farsça öğretenleri gayet onurlu davranırken M. Piyer yalnız kendi çıkarları peşinde pek de onurlu bir duruş sergilemez ve maddi anlamda kazanan olmayı başarır.

O sıralardaydı ki, beyin Arapça ve Farsça özel öğretmenleri, artık soğuk karşılanmaya başladıkları için birer birer konaktan ayaklarını kestiler. Yalnız Mösyö Piyer adındaki özel Fransızca öğretmeni, beyin nabzına göre şerbet veren kurnaz bir ihtiyar olduğundan onun eskisi gibi derslere devamına izin verildi ve hatta dört altından ibaret aylığı da altı altına çıkarıldı. (s. 20)

Türk romanında sınıfsal ayrımlara pek rastlanmaz. Ancak esaret-cariyelik ve bir başka noktada da yabancı meselesi bu soruna biraz yakın durmaktadır. Sergüzeşt, İntibah, Mürebbiye gibi eserlerde açıkça eleştirilen bu durumdan farklı olarak Araba Sevdası'nda, Bihruz Bey'in bakış açısı ile durum farklı bir boyut kazanmaktadır. *Hâlbuki kendisi nerede, Keşfi Bey neredeydi? O basit bir burjuva çocuğu, kendi ise asil bir paşazadeydi.* (s. 27) ifadesinin açık ettiği gibi, kendisinde doğal bir ayrıcalık bulunduğu inanan Bihruz Bey'e göre asiller üstün, Keşfi'nin dâhil olduğu burjuva sınıfı ise düşkündür, kötüdür. Toplumsal algıda, belirgin sosyal sınıf ayrımları bulunmazken; örneğin esir kızlara, cariyelere bakıştaki olumsuzluk, kötülüğü temsilen romanlara girmiştir. Burada ise belirgin bir tahlile imkân verecek kadar derin olmayan asil-burjuva ayrımı yapan bakış açısı, bu durumu sınıfsal açıdan ifade eden kötülüğe dair iki farklı bakış açısı ile ele alınması mümkün yeni bir algıdır. “Sergüzeşt”in Dilber’i, “İntibah”ın Dilaşub’u, “Zehra”nın Sırrıccemal’i kurgusal algıda yani diğer roman kişilerinin algılarında zaman zaman kötü kabul edilebilir ve küçümsenirken gerçekçi algı bunun tan tersini vurgulamakta; yani cariyeyi değil cariyelik kurumunu kötülemektedir. Burada cariyelik meselesine benzer biçimde bir sosyal sınıf ayrımını örneklendiren asil-burjuva ayrımında da benzer bir kurgusal algı söz konusudur.

“Araba Sevdası”, zihniyeti yansıması bakımından dönem romanı niteliği taşır. Buna göre, eserin yazıldığı dönemde kötü kabul edilen yanlış Batılılaşma, kadınlardaki ahlaki düşkünlük ve erkeklerdeki kadın düşkünlüğü, yanlış eğitim, cehalet, mirasyedilik, vs. olay örgüsünü de biçimlendiren meselelerdir. Bu meseleler ve bunları temsilen oluşturan kişiler de kötülüğü üstlenmişler; olaylar da bu kişiler üzerinden aktarılmıştır; dolayısıyla bu kötülük unsurları nitelik bakımından sosyal temellere dayansa da işlenişleri bakımından birey temelinde olaylaştırılmıştır.

1. 2. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Sosyal Temelde Ahlaki Kötülük

“Mürebbiye”, temelde yabancı kadın meselesini ve ahlaki düşkünlüğü ele alır. Romanda kötülüğü yüklenenlerin bu iki sorun olduğu henüz ilk bakışta söylenebilir.

Alafranga yani kötü tipin üstlendiği, eleştirildiği Fransızca konuşma klişesi, simgesel kullanımdan farklı olarak zaten Fransızca öğretmeni olarak tutulmuş bir mürebbiyeden duyulmaktadır. Burada yanlış Batılılaşma eleştirisi, dolaylı yoldan mürebbiyeyi tutan aileyedir. Roman boyunca gelişecek kötülüklerin kaynağı yalnız mürebbiye, yani yabancı kadın değil yanlış Batılılaşan ve ahlaki değerlerinden uzaklaşan ailedir. Yine de kadın-şeytan sembolünün yer yer üzerinde durulmuş, yabancı

kadının varlığı sebep değilse de bahane olmuştur. Ancak mürebbiye kötülük edense aile de buna maruz kalan değil olanak sağlayan durumundadır.

Anjel'e, ahlaki kötülük örneği olan bir planla kazanç elde etme olanağını sunan, yani kötülüğe zemin hazırlayan, ona mürebbiyelik yapma şansı veren ailedir. Anjel'e verilen bu fırsat da bir aile ile temsil edilmekle birlikte sınırsız bir eleştiridir. Çünkü Anjel aslen eğitim verecek seviyede değildir. Fransa'da yaşadığı hayatın ardından, İstanbul'da öğretmenlik nitelikleri taşınamasına rağmen sorgusuz sualsiz işe alınması da Batılılaşmayı yanlış yorumlayanların eleştirilmesi içindir. Bu sosyal eleştiri için örnek teşkil eden kurgusal durum, Anjel'in aslında bir hayat kadını olması, meseleyi en uç noktada daha belirginleştirir. İşe kabul edildiğine kendisi de şaşırın Anjel, her koşuldaki sosyal kötülüğün bir yansımasıdır ve işe kabul edilme şansını kadere yükler:

Fransa'da "fiy püblik" denilen düşkün kadınlardan iken burada mürebbiyeliğe alındığına şaşır, "destine" yani "nasip" denilen şeyin bu yoldaki garipliklerine, tuhaflıklarına şaşakalırdı. (s. 12)

Anjel, ahlaki kötülüğün temsilcisidir. Bu ahlaki kötülük ise birey temelinde ele alınabilecek bölümler içerse de esas olarak sosyal temelde gerçekleşen doğurgan bir kötülüğün yansımalarını, izlerini, sonuçlarını sunar. İçine doğduğu ve içinde yetiştiği şartların bir neticesi olarak düşkün bir yaşam süren Anjel, bir fahişedir ve aslında bu işten hoşlanmaktadır da. Burada, dinlerde, inanç sistemlerinde, toplumsal kural ve sözleşmelerde ve genel ahlak anlayışları ekseninde, evrensel olarak kötülük unsuru kabul edilen fuhuş, belirgin bir kötülük ögesidir. Bu kötülüğün kaynağındaki sosyal etkiler ise kötülüğü biçimlendirmeleri bakımından dikkate değerdir.

Fransa'da "natüralizm" yolunun en ileri yazarları bu çeşit kadınları yaradılıştan canlılar sırasınca en aşağı tabakadan bir mahlûk sayarak bunların nasıl yediklerini, nasıl içtiklerini, nasıl sevdiklerini, nasıl ayrıldıklarını, sözün kısası bütün hayat hususiyetlerini kılı kırk yarararak tetkikler ile insanlara ibret olsun diye meydana koymaya uğraştıkları ve insan cemiyetinin durmayıp işleyen yaralarından birinin de bu çeşit kadınlar olduklarını gösterdikleri halde işte onlardan biri olan Anjel, "has bahçenin baldıranı, mezbelenin gül fidanı olur" denildiği gibi, kaderin sürüklemesi, daha doğrusu kendisini o sıfatla kabul edenlerin gafletlerinin sonu olarak Dehrî Efendi ailesinden birkaç çocuğun yetiştirilmesine tayin olunmuştu. (s. 12)

Görüldüğü üzere asıl kötücül olan, salt yabancı değildir. Anjel ve onun temsil ettiği ahlaki kötülük Fransa'da da kötülük unsurudur. Eleştirinin asıl yöneltildiği insanlar yabancılar değil, geleneksel değerlerinden uzaklaşan ve Batılılaşmayı sadece şekli olarak algılayan bir topluluktur. Anjel ve onun gibilerin, sosyal bir meseleye dönüşen kötücül etkilerine de bu insanlar olanak vermektedir.

Kötülük, iyiliğin yokluğu yani ahlaksızlık olarak algılanmıştır. Fransa'da, Anjel gibilerin yani düşkün kadınların doğuştan kötü kabul edilmekte olduğu söylenmesine

rağmen, bu ahlaki düşkünlük yalnız yaratılış özellikleri ile açıklanmaz, Anjel'in durumunun hayat şartları ile biçimlenen ve kendi elinde olamayan sebepleri de vardır. Yani Anjel'i veya onun gibi bir kadını doğuştan kötü, yaptıklarını da bu yaratılış gereği doğal kötülük saymak mümkün değildir. Anjel'in bu hayatı yaşamasının sebepleri arasında annesinin de bir hayat kadını olması dolayısıyla yaratılıştan getirdiği özelliklerin yanı sıra aslen içinde yetiştiği ortamın ve babasızlığının etkileri söz konusudur. İyilikle kötülüğü ayırmada, yalnız anne yeterli değildir. Babanın eksikliği burada da kötülüğe olanak tanıyan bir durumdur ama bu kayıp Tanzimat romanında çoğunlukla görüldüğü gibi ölümle gelen bir kayıp değildir. Burada Anjel'in babasının kim olduğu belirsizdir. Babanın olmayışı Anjel'in kötü yolu seçmesine sebep olur; mecburen annesinin içinde bulunduğu ortamda yetişir ve o hayatı kendisi de yaşar. Yani Anjel'deki kötülüğü biçimlendiren, sosyal çevredir. Anjel, kötücül bir ortamda büyümüş ve annesine de düşmanlık beslemiştir. Annesi ile olan ilişkisi de ahlaki kuralların dışındadır. Buna rağmen o da kendisine annesinden farklı bir hayat kurmaz, kuramaz. Bu durum insanın yetişmesinde çevresel faktörlerin etkili olduğu davranışçı kuramı akla getirirse de Anjel'de doğuştan var olduğuna inanılan yatkınlık bu fikir ile tam anlamıyla bağdaşmaz.

Sefahat sonunda dünyaya gelen bu gibi çocukları çok defa babaları kabul etmediği gibi anaları da tehlikelerinden korkarak düşüremedikleri için istemeye istemeye doğurduklarından analarının istekleri dışında dünyaya gelen bu çocuklar iyi ve kötüyü ayırabilecek yaşa gelip ortada bir baba bulamadıkları zaman insanlar arasındaki bu mevkisizliklerinden çıkan bütün felaketlerini analarından bilirler. Her bahtsızlıklarının tek sebebi olarak meydana yalnız onu görürler. Anasına karşı olan bu düşmanlık Anjel'de de vardı. Fransa'da beraber buldukları zaman bazı günler saç saça baş başa dövüşürlerdi. Anjel, annesini: "Babamın adını söyle." diye sıkıştırırdı. Anasının, o zavallı kadının ise dünyada bilmediği, düşünüp düşünüp de bir türlü kestiremediği bir şey varsa o da kızının hayatına sebep olan kimse idi. Anjel'in zorlamasından pek bıktığı günler kadıncağız birkaç düzine erkek adı saydıktan sonra: "Kimin kızı olduğunu ben ne bileyim? İşte bunların içinden babanı ara da bul!" diye haykırırdı. (s. 13)

Bu noktada kötülüğün algısallığından da bahsetmek gerekir. Anjel, babasızlığı sebebiyle annesini suçlar, ona göre kötülüğün kaynağı annesidir. Anne için ise istemediği halde Anjel'i doğurmaya mecbur kalmak kötüdür.

Bütün suçlayıcı tavırlarına rağmen Anjel de annesi ile aynı kaderi paylaşır, o da hamile kalır. Çocuğun kimden olduğunu bilmesine rağmen adam, çocuğu kabul etmez. Bu durum karşısında kendi vicdanınca çözüm bulmaya çalışır; başaramayınca kötülüğün yoluna sapar. Kötülük, yalan söylemek, kandırmak olarak örneklenir. Bu iki

kavram da ahlaki normlara uygun değildir, yaygınlıkla da kötü kabul edilir. Söz konusu durumda ise yalana yani kötülüğe mecbur kalınmıştır. :

Artık Andre'den bir iş çıkmayacağına, işi bir başka kalıba dökmek lazım geleceğine karar verir. Anjel, bu işte kendi vicdani kanaatine göre doğru bir harekette bulunmuştur. Fakat bu gibi işlerde doğrulukla iş yürür mü? Bu gibi zor hallerde en doğru hareket maksada eriştirebilecek olan harekettir. İşin içinde ne kadar yalan dolan, eğrilik bükürlük olursa olsun, siz işin sonundaki maksadın elde edilmesine bakınız. "Gerçek" işte odur. Anjel karnındaki çocuğa bir baba aramıyor mu? Maksat işte o babayı bulmak ve çocuğu o babya kabul ettirmektir. İş çok sade... Bir maksat, bir neticeden ibaret... Bir kere bu mesele şu iki basit temel üzerine kuruldu mu bunu halletmek için yapılacak hileler, yalanlar ikinci derecede kalır. (s. 14)

Anjel'in iç konuşması sırasında bir başka anlayış daha kötü algısı ile birlikte ortaya çıkar. "Çağın maddeci ahlakı" kötüdür.

Hiç Andre gibi kaba, maddeci herif benim gibi kadının karnındaki çocuğun babalığını kabul eder mi? Erkek olur ki benim gibi bir kadın tarafından babalık merhametine takdim olunan bir çocuğun kendi evladı olduğunu kestirse bile Andre gibi bu medeniyet asrının maddeci ahlakından kendini kurtaramayıp öyle bir çocuğa babalık kollarını açmayı ahmaklık, belki en büyük bir ayıp sayar. (s. 14)

Anjel'in bulduğu çözüm yolu, çocuğu, merhamet edeceğini umduğu bir yazara kabul ettirmektir. Bunun için seçtiği kişi "Bodler"dir. Burada bahsedilen kişi, gerçek bir insan olan Baudelaire, kurgusal bir karakter olarak romana dâhil edilmiştir. Baudelaire hakkında, anlatıcı da söz söyler, bu sözler ahlak konusunda ihtiva ettikleri, Baudelaire'in sanatı ve kötülüğün onun sanatındaki yeri hakkında fikir bildirmeleri bakımından dikkate değerdir. Hatta Baudelaire'in yansıtılan sanat anlayışına göre Anjel de tıpkı onun kişileri gibidir:

(...) Her yalan dolu işi hakikat şeklinde göstermeye, her gerçeği roman yoluna sokmaya uğraşırlar. Yalanların sözle olanı bir ahlak edepsizliği sayılırken, kalemde çıkan hüner sayılmak, kitap şeklinde para ile satılmak medeniyet terakkisinin yazarlara verdiği garip bir imtiyazdır. İşte Mösyö Bodler de yazdığı yalanlara kendisi gülüp âlemi ağlatan bu çeşit kalem sahiplerinden biriydi. (s. 15)

Yazar, bu piyesinde düşmüş anaları, ahlaksız babaları, Fransa'daki halkın beşte ikisinin kanun hükmünce şüpheli bir halde, insan cemiyetine karşı bağısız halde bırakan o canavarları layık oldukları dille meydana koymuş, kanun dışında bu gibi münasebetlerin insanlarca sebep oldukları fenalıkları felsefe, ahlak, hukuk daha bilmem ne fenlerine göre teker teker incelemiş, böyle gizli veya açık bağlar sonunda meydana gelen çocukları bazı hayır tesisleri veya kilise kapılarında büyüterek bunların ellerine geçinme vasıtası olarak öldürme, çalma, yankesicilik aletleri verip bütün ömürlerinde türlü fesatlar içinde yüzdürdükten sonra zavallıların sonunda küreklerde, prangalarda nasıl can verdiklerini seyredenlerin dehşetten tüylerini ürpertecek derecede acıklı bir surette anlatmış. (s. 16)

Anjel, yazarı, mühim bir kitap yazmakla uğraşırken bulur. Bodler eline kalemi almış, -hangi yanlış, hangi iftirayı, hangi haksızlığı yazmaya kalkışsa yazmam demeyen o kalemi- parmakları arasına sıkıştırmış. Kendisi adamlıktan, insanlıktan çıkmış, göklere yükselmiş, oradan kuş bakışı bir hor görürlükle bütün insan rezaletleri ve kötülükleri parlak renkler, düzgün sözlerle tasvir ediyor. (s. 17)

Anjel ile Baudelaire'in görüşmesinde toplumsal ahlak da ele alınmaktadır ve Anjel'in bakış açısı problematiktir; Baudelaire'in şahsında toplumsal algıyı ve kendi ahlakının kötülüğünü sorgular.

Ayıp değil ya mösyö! Benim merak ettiğim bir cihet var. Kendisi ahlakın en derin çukurunda bocalayan bir adam âleme "moral" dersi vermek için nasıl kitap yazabilir? İşte ben de bunun anlamak istiyorum. Biz "fiy publik" namını taşıyoruz. Canı isteyen bizden çekinir, uzak durabilir. Size ise "moralist" deniyor. Bu nam altında bütün ayıplarınız gizli, örtülü kalıyor. Bu önemli noktayı bana izah eder misiniz? (s. 20)

Baudelaire'nin ağzından Anjel'e verilen yanıt, edebiyat ve kötülük bağlamında ele alınabilir. Batallie, Edebiyatla ifadesini bulan Kötülük –Kötülüğün en sivri biçimi- bizler için inanıyorum ki egemen bir değer taşıyor. Kötülük kavramı ahlak yoksunluğunu öngörmediği gibi yüksek ahlakı da şart koşar⁹³ der. Yani Türk romanının ilk örneklerinde sıkça karşılaşılan ve kötülüğün en eski tanımına uyan kötülüğün iyiliğin yokluğu olma halinden farklı bir yorum yapar. Bu durumda ahlaksızlık, tek bir anlamlandırma ile kötülük değildir. Baudelaire'in ağzından dile getirilen görüşe göre ise ahlak ile ahlaksızlık birbirinden uzak değildir.

Matmazel! Kendinize "fiy publik" yani "harcîâlem kız", bize, yani yazarlara da "moralist" yani "ahlakıyun" adını veriyorsunuz. Bu iki sıfatın bir arada söylenmesi iki zıt şeyi toplama gibi görülür ise de bu iki sanata şimdiki moral noktasından bakılınca aralarında görülecek şey büyük bir uzaklık değil aksine apaçık bir yakınlıktır. Ahlakıyundan olmak için ahlaksızlığı tetkik etmek icap eder. (s. 21)

Yine Bataille'nin Baudelaire hakkında edebiyat ve kötülük bağlamında bulunduğu yargıya göre; Kötülüğün kasıtlı yaratımı, yani hata, iyiliğin kabul edilmesi ve tanınmasıdır. Kötülük iyiliğe minnet duyar; kendini kötü olarak nitelemekle, görelî ve türemiş olduğunu, İyilik olmaksızın var olamayacağını da itiraf etmiş olur.⁹⁴ Kötülüğün tercihinde iradenin etkinliğini de ifade eden Baudelaire'nin seçilmesi ve gerçek ahlak- ahlaksızlık ile kurgusal ahlak-ahlaksızlığın kötülük kavramı ile ilintili yorumları, dönem için bir ilk olduğu gibi sosyal derinliğinin yanında felsefi bir derinlik de taşımaktadır. Dikkate değer bir başka nokta da yine Baudelaire'in ağzından ahlaki değerlerin sabit değil zaman içerisinde değişebilir olmalarıdır. Gerçekten, kötülüğün anlamı zaman içerisinde değişmiştir. Sözelimi, insan kurban etmek ilkel dönemlerde ve inançlarda bir ibadet biçimi iken bugün cinayet olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde bakire kızların tapınaklarda özel dini törenlerde şehrin erkekleri ile birlikte olmaları bir vakitler ibadet kabul edilirken bugün din aracılığı ile kadınların erkeklerle birlikte olmaya zorlanmaları veya bu davranışın telkin edilmesi nitelikli cinsel

⁹³ Georges Bataille, *a. g. e.*, s.12.

⁹⁴ *A. g. e.*, s. 31.

istismardır. Yani insan algısının değişmesi ile beraber kötülük kavramı ve kötülüğün toplumsal algısı da değişmiş, eskinin ibadeti bugünün büyük günahı olmuştur. Kötülük çok defa –özellikle Türk romanının ilk safhalarında- ahlakın eksikliği olarak kabul gördüğünden ve kötülük, iyiliğin olmaması hali olarak ele alınıp ahlaksızlık da bu diyalektikten hareketle kötülüğün en belirgin biçimi kabul edildiğinden, ahlaki değerlerin değişmesi ile insanın dünyayı farklı yorumlamaya başlamasına değinilmesi de yalnız ahlaki değerlerin değişkenliğini değil kötülük algısının da değişkenliğini vurgulaması açısından önemlidir. Ayrıca, her iyi niyetin iyi neticeler doğuramayacağı, zaman içerisinde her türlü şartın etkisi ile iyi niyetle gerçekleştirilen eylemlerin kötü neticeler de doğurabileceğine değinilirken edebiyatın, edebi eserin ahlaklı olmak ve ahlakı öğretmek gibi amaçlarının bulunmadığı, bulunamayacağı, edebiyatın kurgusal olduğu ve gerçeği öğretmekle görevli olmadığı temel kaidesi de açık edilmektedir.

Tarih, pek çok büyük yazarların küçüklüğünü ve ahlakçılardan bir haylisinin ahlaksızlığını bize bugün gösteriyor. Bundan fazla eski moralistler ile şimdikiiler arasında büyük fark vardır. Hatta “moral” kelimesinin manası bile bütün bütün değişti. Eski Yunanlılarda “moralist” sayılan Teofrast’lar, Plutark’lar, Maksim’ler; Romalıların Çiçeron’ları, Senekleri, Mark Orel’leri ve daha doğru söylenilmek istenirse bizim (Fransızların) dünkü Montenyi’lerimiz, Roşfuko’larımız, Paskal’larımız, Labruyer’lerimiz bugün hayata geri dönmüş olsalar bunlardan her biri kendi zamanlarında öğretmiş oldukları “moral”ın bugünkü peydah ettiği aksi neticeyi görerek şaşırıp kalırlar ve şimdiki morali öğrenmek için yeniden okumak zorunda kalacakları için buna da belki canları sıkılır. Eski “moral” ile yenisini, hele “edebiyat” ile “moral”i birbirinde ayırmak lazımdır. Her parlak söz, kaideye uygunluğu yüzünden “edebiyat”tan sayılabilirse de edebiyattan olan her şey “moral” olamaz. (s. 22)

Yine Baudelaire’in konuşmasının devamında ifade edilenlerden biri ahlaki kötülüğün faili olanların bu kötülüğe eğilimlerinin yalnız doğuştan getirilen özellikler sebebiyle değil, sosyal hayatın şartları sonucunda biçimlendiği fikridir. Bu akıl yürütme, davranışçı yaklaşım ile bağdaşmaktadır ve Mürebbiye’deki hâkim bakış açısı da bu akıl yürütmeyi esas almaktadır ancak Davranışçı kuramın romanın yazıldığı dönemden sonra ortaya çıktığı da dikkate alındığında bu bağdaşımın kuramsal olamayacağı; sadece insan ve sosyal çevre arasındaki etkileşim fikrinin benzerlik gösterdiği ortadadır. İnsanın tüm durum ve davranışları gibi kötülük de yalnız doğuştan getirilen özelliklerle ilgili değildir, yaşanan hayatın şartları, içinde yetişilen sosyal çevre birtakım eğilimleri ortaya çıkarabilir ve kötü davranışları biçimlendirebilir. Yani insan doğuştan mutlak iyi veya mutlak kötü değildir.

Buna göre biz de romanlarımıza yaşatacağımız kişileri tabiattan birer tip (örnek) olmak üzere seçer, bunların ana babalarından, atlarından miras olarak alacakları bünye, huy ve başka her türlü yaratılış halleri ile sonradan içinde yaşayacakları adetler, ahlak ve yaşama usulünü göz önünde bulundurarak filan şartlar

altında doğup ve filan sosyal şartlar altında yaşayan bir adamın ömrü, rastlayacağı hayat vakalarına göre nasıl geçmesi ve ne gibi neticeler göstermek gerekirse bunu son derece tabiata uygun bir şekilde anlatırız. (s.23)

Bu anlayış çerçevesinde oluşturulan roman kişileri, daha gerçekçi özellikler taşımaktadır. Türk romanında, kişilerin ya melek kadar iyi ve güzel ya da şeytan kadar kötü ve çirkin çizilmelerinden vazgeçilmektedir. Değişim evvela “güzel- iyi, çirkin-kötü” nün kalıplarının dışına çıkılması ile başlamış, yeni uygulama, eski tiplerle bir arada yaşatılan yeni karakterler yaratmıştır. Güzelliği dillerle destan fakat ahlak bakımından tam bir kötü timsali olan Mahpeyker ile klasik kötü tip yani hem fiziken hem ahlaken çirkin Abdullah Efendi aynı romanda hayat bulur. Yine hafifmeşrep kadınlar ruhlarının çirkinliği ile yüzlerinin güzelliği tezadı vurgulanarak çizilirken zaman zaman bu anlayış bir takım kalıp yargılarla (kadın-şeytan) da desteklenmeye çalışılmış; Ekrem’in “Araba Sevdası” romanında Mösyö Piyer’in dile getirdiği bu düşünce, en açık biçimini bulmuştur. Öte yandan “İntibah”ın Abdullah Efendi’si ve “Sergüzeşt”in Taravet’inde kişileşen çirkin ve kötü tip veya “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat”ın başkişileri Talat ve Fitnat’ta kişileşen güzel ve iyi tipler yerlerini fiziki özellikleri ile ahlaki özelliklerinin bağdaştırılmadığı, ilişkilendirilmediği roman kişilerine bırakmışlardır. Zamanla, hem kötü hem çirkin tipler ve yaratılıştan kötü olanlar varlığını devam ettirse de ahlaki kötülüğü veya onun tam karşısında yer alan iyiliği iradi yolla benimseyen ve eyleme geçirenler ortaya çıkmış; bu kişilerin ahlaki yönleri ile fiziki görünüşleri arasında bir koşutluk veya zıtlık oluşturma çabası azalmıştır. Bunun sonucunda kurgusal anlamda kötülüğün de iyiliğin de daha derin sorgulamalara imkân verecek nitelikler kazandığını söylemek mümkündür.

Bu anlayışa uygun olarak Anjel de kendi içinde bulunduğu durumu değerlendirir. İnsanlar, şartlar sebebiyle kötülüğe itilmektedir. Anjel de kötülüğe sürüklenenlerdendir. Bu yaklaşım, insanın özgür iradesi ile seçimler yaptığı fikrini işlevsiz bırakabilecek önermeler içermektedir. Kötülüğün yalnız yaratılıştan geldiğini söylemek nasıl insan iradesini önemsiz kılıyorsa, kötülüğe sürüklenmek de aynı kapıya çıkmaktadır. Bu yaklaşım ise çoğu defa doğuştan/yaratılıştan getirilen özellikler ve hayat şartlarının da etkisi ile şekillenen insanın özgür iradesi ile yaptığı seçimlerin iyi veya kötü davranışları meydana getirdiği söylemini oluşturacak şekilde kaynaştırılmaktadır. Anjel, kendi durumunda yaşam şartlarının ve eğitimsizliğin payından söz etmekle birlikte kendilerini kötülüğe sürükleyenlerin erkekler olduğunu düşünmektedir. Yine de bu fikrin, kötülükte iradeyi tamamen yok saydığını söylemek doğru değildir. Bunun yerine, gücü elinde bulunduranın yönlendirmesi ile

açıklanabilecek, kötülüğü değiştirememeye durumundan bahsedilebilir. Ayrıca, cehaletin ve yaşam koşullarının gerekçesini oluşturduğu kötülükte, niteliği niyetin belirlediğine dair kabul de pek çok dini söylem ile ortaklık arz etmektedir. Anjel'in fikirlerinde dikkat çeken bir başka yön kötünün ötekileştirilmesi, ötekinin kötüleşmesidir. Toplum tarafından öteki kabul edilen kadınlar da zamanla, genel ahlak kurallarından ayrılmadan yaşayanları ötekileştirir ve her iki tarafın algısında diğer tarafı öteki, öteki de kötü olur.

Bizin sanatın insanları çok kere cahil olurlar. İşledikleri fenalıkları, geçim sebeplerinden ve belki de hayatın zaruretlerinden sayarak işlerler. Bir fenalığın bilmeyerek işlenmesi ile bilerek işlenmesi arasında çok fark vardır. Size alay sermayesi olan bu kötü hale bizi sürükleyenler de yine erkeklerdir. (s. 24)

(...) İffetimiz olmaması bizi umumi iffete düşman etmiştir. (s. 25)

Anjel'in sorgulamaları bu kadarla sınırlı değildir. Niyet esas alınarak eylemlerin niteliklerinin adlandırılması fikrinden sonra niyetin hangi şartlara göre oluştuğunu ve ahlak kavramını da sorgular. Anjel, kendisi gibi kadınlar için sevmenin bir felaket olacağından bahsederek sevmemenin kendileri için düstur olduğunu dile getirir. Kendi ahlaklarınca bunun dışına çıkmamak ahlaktır. Yani bir topluluk, yaşam kuralları ve şartları gereği bazı kurallar ve esaslar benimsemiştir ve bunların dışına çıkmak ahlaksızlık addedilmiştir. Öte yandan niyetin, davranışın esas niteliğini belirlemesi fikrinin daha derininde bir sorguyla yapar. Bir kötülüğü bilerek yani iradi olarak gerçekleştirmek asli bir kötülüktür. Niyetin iyi olması durumunda eylem kötü de olsa insan iradesinin esas alınması durumunda ilk örnek kadar belirgin bir yargı taşımaz. Bununla beraber toplumsal ahlak ve kurallar, bazı davranışları gerçekleştirmekten insanları men eder; insanlar da bu kurallara uyarlar. Çoğunca, dinlerde de olduğu gibi bu ahlak yasalarında insanları ahlaka uygun olmayan, kötü davranışlardan men edenler, caydırıcılar, cezalardır. Anjel'in fikrine göre sırf bu cezalar sebebiyle kötülük etmemek de mutlak bir iyilik değildir; sadece, tıpkı onların ahlak adını verdikleri kuralları gereği, birlikte oldukları erkekleri sevmemeleri gibi toplumun diğer kesimi de bu kurallar gereği kötülük yapmamaktadır. Yani kötülüğün olmaması, iyiliğin mutlak hâkimiyeti anlamına gelmez; bir başka kötülüğe maruz kalma –bu her türlü ceza veya toplum tarafından ötekileştirilme olabilir- korkusudur. Yani iyi niyet değil, caydırıcı cezalar toplum ahlakını korumaktadır. Bu yolla şekillenen ve korunan ahlak da Anjel'e göre, kendilerinin şartlar gereği koydukları kurallar bütününden farklı değildir ve mutlak iyi de değildir. Dolayısıyla ahlaka uygun davranmak veya davranmamak temelde niyetin iyiliğine dayanan davranışlar olmadığı müddetçe kurallara uymadan ve kişisel çıkarları gözetmekten farklı değildir; ahlaka uygun olanın iyi, ahlaka aykırı olanın ise kötü

sayılması da böylece anlamını yitirir. Anjel ayrıca, yalnız kendisi gibi kadınları değil, onlarla birlikte olan adamları, çağın getirdiklerinin neticesi saydığı, insanca sevmeye duygusundan mahrumiyetleri sebebiyle de aynı derecede kötücül görür. Aşkta duygu noksanlığını ve bedenî hazzın öne çıkmasını, çağın ahlakının ve ilerlemenin bir sonucu sayan Anjel'e göre insani değil hayvani özellik taşıyan bu karşılıklı sevgi hali bir kötülük unsuru yaratır. Bu algının, kötü kabul edilenin uygulayıcısı tarafından dile getirilmesi de dikkat çekicidir.

İçimizde en bahtsız olanlar, bir erkeğe sahiden gönül vermek felaketine uğrayanlardır. Bir erkeği sevmek, bizim gibi kadınların harap olmasının sebebidir. İştten seven çok kere hakarete uğrar, hıyanetle karşılık görür. İşte bundan dolayı sevilip sevilmemek, aldatıp aldanmamak bizim hükmüne uyup hiç ayrılmamaya uğraştığımız bir düsturumuzdur. Bizce sevmek, budalalık, acımak bir kabahattir. Bize göre ahlak dışı hareket işte bu düstur dışına çıkmaktır. Ahlak nedir, Mösyö? Maddi, manevi ceza korkusu ile hükmü geçerlikte olan kaidesine aykırı davranmaktan çekinilen şey değil mi? Pekâlâ... Ceza korkusuyla namuslu yaşayanlarca ahlak ne ise bizim için de bu düsturumuz işte odur. Çünkü bu düsturumuza aykırı davrandığımız anda bizim için de ceza hazırır. Teorimizin bu cihetleri biraz nazik olduğundan sözlerim karışıklaştı ama siz yazar ve hem de mesleğinizin mesleğimize yakınlığını iddia eden kalem sahibi olduğunuz için benim bir sözümden sizin bin anlayacağınızdan şüphe etmem. Bizim oyuncağımız dilbazlık sermayemiz kurnazlıktır. Bu asrın medeniyetçe terakkisi tesiriyle her şeyde görülen değişiklik, aşk ve muhabbetler şimdi yalnız Paul ve Virgini gibi duygu temizliği tasvir etmelerinden dolayı modaları geçmiş sayılan bazı hikâyelerde kaldı. Şimdi hayvan gibi sevişiyorlar. İşte o hayvanlardan birisi ben, gücenmeyiniz mösyö, bir öteki de sizsiniz. Ömrünüzde hiç insan gibi sevdiğinizi hatırlıyor musunuz? Ben kendi hesabıma hatırlayamıyorum. Böyle çocukça bir hatırlamada bulunabilirsek bile bu budalalığımızı birbirimize söylemeye zamanın ahlakını düşünerek sıkılırız. (s. 25)

Bu hayattan gelen Anjel, ahaksız ve dolayısıyla kötü kabul edilen davranışlarını sürdürür; yalan söyler, aşk oyunları oynar ama fahişeliğe de devam etmek istemez. Buradaki vurgu, Anjel'in artık bunlara mecbur oluşudur. Kötülük, kötülüğü ve çözümsüzlüğü getirmektedir ve Anjel'in yalanları tutunma çabasından kaynaklanmaktadır.

İki yol çantası ile eli böğründe beş parasız sokak ortasında kalan Anjel kerhanelerden birine sığınacak yerde çirkin sanatını umumilikten hususiliğe dökmek, fahişelik yorgunluğundan bir parça dinlenmek isteyerek, İstanbul'da yerleşmiş itibarlı bir Fransız ailesine başvurur. Melek gibi, ikiyüzlülük gösteren bir çehre ile kendini temiz bir kız olmak üzere tanıtır. (s. 26)

Bu Fransız aile Anjel'e yardımcı olur ama tedbirli davranmaktan da vazgeçmez. Onu evlerine almak yerine bir oda kiralayıp oraya yerleştirir. İşte Fransız ailenin bu tavrı üzerinden asıl eleştirilen Türk ailenin özensiz tutumu ve Batılılaşma ile yabancı konusundaki yanlış ve iyimser tutumlarıdır; bu tutum da sosyal bir kötülük unsurudur. Fransız aile, kendi milletlerinden olan Anjel'i, onun yalanlarına inanmalarına rağmen

kendi evlerinde bile ağırlamazken Dehrî Efendi ailesi hiçbir araştırmaya gerek görmeksizin Anjel'in Fransız olması ve Fransızca bilmesini yeter sebep görerek Anjel'i evlerine kabul eder. Anjel, İstanbul'a gelirken aldığı karardan vazgeçer ve böylece romanın asıl aksiyonunu oluşturacak ahlaki kötülük temalı olay zinciri başlamış olur. Bununla beraber Avrupalı tutumun kötülüğü, metnin üstünde bir başka gaye ile açıklanır; Anjel'e gösterdikleri şefkatin asıl sebebi, kendi milletlerinin bir başka millet içinde çoğalmasını ve o millet üzerinden geçimini sağlamasıdır. Algısal ve görelilikten ziyade evrensel kötülük unsuru olarak kabulü mümkün olan ve emperyalist söylem ile uyuşan bu amaç, yazar - anlatıcı kimliği ile evrensel bir kötülük algısını dile getirmek için kullanılmaktadır.

O itibarlı Fransız ailesi Anjel'in haline ağlamak derecesinde acımakla beraber kendisini bir gece bile evlerine misafir olarak almazlar.

Vatanları dışında yaşayan Avrupalılar buldukları yabancı memleketlerinde kendi milletlerinden birine rastladıkları zaman o kimseye her hususça saygı duyarak kolaylık gösterirler. Bu saygı ve şefkatin sebebi ise o vatandaşın başka bir milletin kesesinden geçimini sağlamaya uğraşmasıdır. Bu işte düşünülen fayda da kendi milletlerinin bşk bir millet arasında çoğalması ve nüfuzunun artmasıyla oradaki servetten bir kısmının memleketlerine taşınmasına yol açılmasıdır.

O Fransız ailesi tarafından işte böyle bir şefkat duygusu ile Anjel'e yardım edilmeye kalkılır. İlk kendi yakınlarında ucuzca bir oda kiralanır. Matmazel oraya yerleştirilir. Az bir zaman sonra da mürebbiyelik işi ile Dehrî Efendi ailesine gönderilir.

Mürebbiye Anjel, geçmişinden birazcık söz açtığımız işte böyle bir Anjel'dir. Mürebbiyemiz orospuluk yorgunluğundan bir zaman için vücut ve zihin dinlendirmeye niyetlendiği halde "alışmış kudurmuştan beterdir" sözünce arasına katıldığı aile insanları içinde genç, ihtiyar birkaç erkek görür görmez niyetinden cayıverir. (s.27)

"Araba Sevdası"nda ve "Felatun Bey ile Râkım Efendi"de olduğu gibi "Mürebbiye"de de aile terbiyesindeki eksik ve yanlış tutumlar, sosyal kötülük unsurları kabul edilmektedir zira bu aile toplumda eleştirilen bir kesimin yansımasıdır. Ancak "Mürebbiye"de bu kötülük unsurları çok açık vurgulanmaz, neticelerin olumsuzluğu üzerine bir kurgu oluşturulmaz. Sözelimi Dehrî Efendi'nin zalimce sayılabilecek terbiye anlayışı ürkütücüdür ve oğlu üzerinde pek de işe yaramaz bilakis çocuk yalana ve hileye müracaat etmeyi bu sebeple öğrenir. Esasen Dehrî Efendi'nin niyeti iyidir; çocuklarına iyi bir terbiye vermek ister ama eylem de eylemin sonuçları da kötüdür. Sonuçta çocuklar doğruya yönelmedikleri gibi sadece korkmayı öğrenirler ve korkuları sebebiyle de kötü alışkanlıklara yönelirler. Bundan başka, özellikle Anjel'e âşık olan ve diğerlerinden daha büyük bir tutku ile bağlanan Şemi, duyuşsal, zihinsel ve sosyal gelişim konularında bir yetişkin olgunluğuna ulaşamaz.

Çocuklar, babalarının saklambaç oynamak gibi bazı senlibenliliklerine, iltifatlarına uğramakla beraber büyüğü olsun küçüğü olsun kendisinden korkarlardı.

Çünkü peder efendinin hiçbir hususta şakası yoktu. Çocuklardan birinin bıçak, çakı, kalemtıraş gibi kesici aletlerle oynadığını görse hemen o kesici şeyi çocuktan alır, zavallının elini birkaç yerinden kanatıncaya kadar çizer. Çocuğun kendi kendine kazara yapacağı şeyi iyice hatırlatmak için o bile bile yapardı. Ateşle oynayanın elini ateşe sokar. Ateşin acısına dayanılmaz, ne kadar can yakıcı bir madde olduğu çocukta tecrübe ile belli oluncaya kadar o eli ateşte cızırdatırdı. (s. 31)

Şemi yüksek okullardan birine gider. Evine haftada bir gece gelir. Fakat neye yarar? Okula gitmesi gecelerini orada geçirmekten ibaret kalır. Kalın kafasına bir şey dank demez ki... Ama çalışmaz mı, çalışır... Haddi varsa çalışsın. Gittiği yüksek okulda falaka, değnek yok ama yalıda var. Efendi babasının başucunda asılı. Şemi'nin gelmesine bir gün kala çelik gibi âlâ birkaç da kızılık değneği hazırlanır. Geldiği akşam dersini bilirse baklava börek, bilmezse kızılık sopası ikram olunur. (s. 43)

Fakat Şemi öğrenmedeki istidatsızlığı kadar adi desiselerden o kadar nasipsiz değildir. O kızılık sopaları zihnine epey açıklık vermiştir. Okuldan yalıya gelirken kırlarda ya görülmemiş bir yaprak veya tuhaf bir mantar arar. Aradığını bulabilirse bunu doğru peder efendiye vererek hangi fasileden olduğunu sorar. Dehrî Efendi, oğlunun bu öğrenme merakını takdir için bunu elinde evirir çevirir, bütün botanik kitap ve atlaslarını yerlere döker. Bu araştırması günlerce sürer. Bazı Şemi gider, öbür hafta gelişinde babasını hala uğraşır bulur. Bu yüzden Şemi bir iki hafta imtihan belasından ve onun sonu olan dayak muhabbetinden kurtulduktan başka bütün yalı halkı da rahat eder. (s.44)

Romanda ailenin verdiği eğitim ve terbiyedeki yanlış ve eksikliklerin kötücül sonuçları ile ilgili basit bir örnek de Amca Bey'in fiziki görünümü ile ilgilidir. Bu örnekte cahillik ve yanlışlığı anlaşılan bazı eski adetlerin de körü körüne sürdürülmesindeki inat ile bu yanlış yapan anneler kötülüğü yüklenmektedir.

Çocukların bacak aralarını hamam bohçasın çevirircesine, eski annelerin körü bir âdete uyararak oralara pamuklu bezler tıkıştırılmaktaki cahilce inatları yüzünden Amca Bey'de bacaklar yılankavileşmiş, bu boy eğriliğine bel kemiğindeki tabii çarpıklık da katılınca iki nokta arasındaki en kısa yola geometride doğru denmesi tarifine ters bir örnek meydana gelmişti. (s. 32)

Amca Bey, ahlaken de kötüdür ama bu kötülüğün sebepleri Anjel'de olduğu gibi yaşam koşulları ile bağdaştırılmaz, yaratılış özelliği olarak aktarılır. Bu durumda Amca Bey'in ahlaki kötülüklerine doğal bir kötülüğün sebep olduğu yorumu yapılabilirse de İslami bakış açısınca hikmet kavramı bu durumu açıklamak için kullanılmaktadır.

Amca Bey'in beden yapısınca olan bu bükülme Allah'ın bir hikmeti olarak ahlakına da geçmişti. (s. 32)

"Mürebbiye"de geleneksel kabullerin de etkisi ile kadın- kötü bağlamının diğer romanlarda da olduğu gibi derinliğe inilmeden ama sıkça değinmelerle kullanıldığı söylenebilir. Zaman zaman bu bağlantı, kaynağı kültürden gelen, *Kadıya yalan kadına inan olmaz. (s. 35)* gibi sözlerle de ifade edilmektedir. Bu sözü kullananın bir kadın olması da meselenin, bugün algılandığından daha farklı biçimde ve yaygınlıkla kullanılıyor olduğunun işaretidir. Kadın, kendi şahsı söz konusu olduğunda dahi kötü veya şeytan bağdaştırmasından uzak durmaz, bunu bir sosyal kabul olarak ifade eder.

Batıl inançlar ve bazı durum, varlık ve olayların kötüye yorulması doğal kötülük ile de ahlaki kötülük ile de bağdaşmaz. Bu inanışlar, bazı durum, varlık ve olayların kötülüğe işaret ettiği yönündeki bir geleneksel kabulün ürünleridir ve bu yönleri ile toplumsal algıyı yansıttıkları için dikkate değerdir. Ancak kötülük problemi açısından sorgulanabilir nitelikler taşımazlar. “Mürebbiye”de bu unsurlardan, Şemi’nin Anjel’in aşkının yalan olduğunu anlaması noktasında istifade edilmiştir. Şemi Anjel’e büyük bir aşkla bağlıdır ve Anjel’in ona gerçekten âşık olmaması, onunla oyun oynuyor olması Şemi’yi psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Şemi, uğursuz kabul edilen çakal ulumaları, baykuş sesleri gibi unsurları işaret kabul ederek kendi felaketini öngörür.

Gecenin son zamanlarındaki sessizliği içindeki fısıltıları arasında bir baykuş iniltisi, arkasından da birkaç çakal sesi işitti. Garip bir sezikle bu sesleri kötüye yordu. Sanki o baykuşlar, o çakallar “Anjel seni sevmiyor, aldatıyor” diye bağıryorlardı. Gözlerinden kana birkaç damla sıcacık gözyaşı, pencerenin kenarına koymuş olduğu ellerinin üzerine döküldü. O uğursuz seslerin geldiği tarafa başını çevirerek: “Ben onu seviyorum!” dedi. (s. 107) Şemi’yi bu düşüncelere iten atmosfer de gece ve gecenin doğal karanlığının metafiziki bir kötü anlayışı çerçevesinde çizilmesi ile yaratılır. Tan atmaya başladığı sırada gece karanlığının doğu tarafındaki eteği bir sevgi hülyası gibi açılıyor, ufuklardaki tepelerin iri ve kara şekilleri nura karşı gelmek isteyen karanlık müdafaacıları korkunç gulyabaniler gibi seçiliyordu. (s. 107)

“Mai ve Siyah”ta Ahmet Cemil ve Raci ile kişileştirilen iyilik ve kötülük, hayal ve gerçek, yeni ve eski ile de karşılanmaktadır. Halit Ziya’nın bu romanı, bir Servet-i Fünun dönem romanı kabul edilmektedir ve algılar da dönem zihniyetine uygundur. O halde romandaki kötülük algısının, aynı zamanda romanın yazıldığı dönemdeki kötülük algısı ile eş olduğunu da söylemek mümkündür. Yani kurgusal algı, dönemin gerçek sosyal algısını da yansıtmaktadır.

Servet-i Fünun’un genel havasına uygun biçimde, karamsarlıktan ve acıdan memnun olma hali Ahmet Cemil ve arkadaşı Hüseyin Nazmi’nin sanat anlayışlarında da görülmektedir. İki arkadaş, “Mezar” adlı şiiri okuyunca şiirdeki umutsuz ve karamsar havadan, şiirin yansıttığı acıdan çok etkilenirler ve şiiri yalnız bu his yapısı sebebiyle beğenirler, Türkçeye çevirmeyi denerler.

Hüseyin Nazmi, birdenbire:

“Of! Ne karamsar bir şiir! Ne derin bir acı!” dedi.

Ahmet Cemil, gözlerini ayıramıyordu, sanki bütün iç dünyası, bu kapanık şiirin üzüntüsüyle eriyip gitmişti.

Hüseyin Nazmi ekledi:

“İyice anlamak için şiirin kafamda çevirisini yaptıkça sanki bu güzel umutsuzluk tablosunun renkleri siliniyor, kaçıyor... Dikkat ediyor musun, şu şiirdeki uyum, karamsar havasına nasıl yaklaşıyor? Bak, nasıl hafif başlıyor; önce hafif seslerden, sözcüklerden oluşan bir başlangıç... Bir inilti ezgisi yavaş yavaş, sanki sürüklene

sürüklene, gidiyor... Türkçeleştirince o acılı müzik, o yas havası nasıl da yitiveriyor? Çevrisi, bestesi yitirilmiş bir şarkı sözü gibi soğuk...”

Hüseyin Nazmi, görüşünü belgelemek istercesine, kırık dökük çeviriye başladı:

“Sanki ufuklar ölüme nişan tahtası olmuş / Kalbim, mezarların beyazlıklarıyla karanlıklar arasında yattıyor / Eski mermerlerin arasında mezarımın tablosu karmakarışık bir dansla sallanıyor.”

Ahmet Cemil gülerken arkadaşına baktı:

“Kötünün kötüsü oldu; atıyor musun?”

“Dünya, gök, her şey mevsimini yitirmiş / Bu sonu olmayan çölde hiçbir parlayan ışıltı yok / Yalnız bir yanı bulutların kemirmesiyle kırılan ay, ölümlerimi mezarında titretmeye tutuyor”

Ahmet Cemil ekledi:

“Neden **‘titretiyor’** demiyorsun? Ya da Türkçede ille bir şey eklemek gerekiyorsa, **‘Korku ürpertisi veriyor’** demeli ki, sözcüğün son uzun hecesi birden kesiliversin.

Bak şu üçüncü kıtayı, **‘Tümü uyuyor’** diye çevirmek kötü olacak sanıyorum. Bana kalırsa, yine o biçimi koruyarak çevirmeli, ama biraz başlangıcı süsleyerek:

‘Tümü sessizlik uykusunda... Sevinç, umut, aşk, erdem, yüreklilik... / Mezarlığım, başka bir yaşam kavgasının boşa giden güçleriyle dolu / Oysa kefenlerimin tümünü sayıp bitirmedim...’”

Hüseyin Nazmi atıldı:

“Of! Bu **‘oysa...’** Üstelik yanlış çeviri yapıyorsun, **‘saymak’** sözcüğünün buradaki gücü daha başka... Sanırım, çeviri şöyle olmalı:

‘Daha ölümlerimin arkası kesilmedi / Ama ara sıra, bu işkence cehenneminde kıvrananlar, o karanlıkların arasından haykırarak, sanki acılarımla eğlenmek için kalkarlar / Ve karşında alaycı korkunç gölgeleri dans eder’”

Çeviri işi bitince bakiştılar, sonra yaptıkları çeviriden kendileri de utanarak gülüştüler.

Hüseyin Nazmi:

“Aman ne saçma şeymiş bu!” dedi.

İkisi de bir süre, çevirinin soğukluğundan üşüyerek sustular.

Sonra Ahmet Cemil, aslını bir daha okumak istedi. Açık sesle, şiirin taşıdığı tüm umutsuz havayı okuyuşunda yansıtarak yavaş yavaş, düşüne düşüne yineledi. Sesinin ezgisi, içten bir üzüntüyle kalıbın ağır akışı üzerinden hastalıklı bir yol izliyor; sözcükler, uzun bir onulmaz inilti ve hafif iğri büğrülüklerle uzanıp gidiyordu.

Bu okuyuş biçimi, şiirin karamsarlığını ve can sıkıcılığını büsbütün ortaya çıkardı, böylece ikisi de sustu. Bir çeşit sarhoşluk veren bu şaraplı şiir, kafalarını tatlı bir biçimde uyuşturmuştu. (s. 44-45)

Bu iki kişinin ve özellikle Ahmet Cemil’in, Servet-i Fünun sanatçısını temsil eden özellikler taşıdıkları göz önünde bulundurulduğunda, sanat algılarını yansıtan bu beğeniler ve bu beğenilerin ölüm ve acıyla yani romanın merkezinde duran kötülük unsurlarıyla ilgili olması ayrıca dikkate değerdir. Yalnız sanatsal olarak ifadeleri beğenilen bu kötülük unsurları da gerçekçi olmaktan uzak bir kavrayışla ele alınmaktadır. Zira ölüm ve acı, gerçek hayatta yaşandığında Ahmet Cemil’in, hayatın ve hissettiklerinin güzelliğine dair bir düşüncesi kalmamakla birlikte bu acılarda da zevk duyulan değil, şikâyet edilen ve kurtulmak istenen acılara dönüşür.

Öte yandan Ahmet Cemil ile Hüseyin Nazmi arasındaki bu ortaklıklara rağmen derin bir ayrım vardır. Hüseyin Nazmi'nin bütün varlıklarının yanında Ahmet Cemil'in yoksuldur. Bu, ayrımı iki arkadaş tarafından yapılmayan bir sosyal sınıf farkıdır. Öyle ki, çok açıkça dile getirilmese de Ahmet Cemil, kendisi ile Hüseyin Nazmi'yi, kardeşi İkbâl ile Lamia'yı karşılaştırdığında kendisinin ve ailenin şanssızlığına diğer tarafın ise yaratılıştan şanslı olduğuna inanır hatta kendisine ve ailesine gizli bir acıma da duyar. Özellikle babanın ölümü ile başlayan, gerçeklere baş başa kalma ve geçim zorlukları sonucunda Ahmet Cemil, önceden imrenmediği arkadaşının varlığına imrenir ve bu imrenmeyi de olumsuz bir his olarak algılar. Yani Ahmet Cemil' e göre ailesinin talihi kötüdür. Hüseyin Nazmi ve onun ailesi ile şanslıdır. Yaşamlarında büyük acıların olmamasının yanı sıra geçim dertleri de yoktur. Ahmet Cemil de bu hayatın iyiliğini takdir eder ancak kendi durumunun kötülüğünden sıkılıp başkalarının durumunun iyiliğine imrenmek de Ahmet Cemil için lekedir. Kötülük, yine istenenin yani iyinin yokluğu halinde ortaya çıkmakta, kötülük bir yokluk hali olarak algılanmaktadır.

Odanın ötesine berisine gelişigüzel bırakılmış sandalyeler, karşı duvarda renkleri karanlıkta dalgalanarak duran bir harita; kapının iki yanını kaplayan, Hüseyin Nazmi'nin ilk tutkuyla boşuna para verip doldurduğu kitaplıklar... Ah! Onun da böyle bir odası, şöyle bir kitaplığı ve kitapları olsaydı!

Tertemiz gönlü, Hüseyin Nazmi'nin evinde ilk kez böyle bir duyguya düştü. Bir kar parçasının duru beyazlığına düşen bir damla leke gibi... Kendi kendinden utandı. Geçin sıkıntısıyla ilk yarayı alan genç kalbi; gök mavisi köşkün bahçeye bakan yarı aydınlık odasında varlığı gerekli düşünce sessizliğine, gönül esenliğine, yaşamın doyulmaz tadına karşı acı bir yokluk duydu.

(...)

Ya İkbâl? Ahmet Cemil'in kalbi, bir anıyla birden sızlayarak burkuldu. Kız kardeşinin dün akşamki kaygılı bakışını, bir bulut altında duran gülümsemeye yargılı gözlerindeki yaş damlalarını ansıdı. Oysa engin bir neşeyle dolu Lamia, sanki gülmek için yaratılmış bir çocuktur. (s. 54 – 55)

Romanda kötülüğü üstlenen Raci'nin dâhil olduğu eğlence âlemleri ve âşık olduğu kadınlar gayrimüslimdir. Raci'nin bu hayat tarzı, genel kabullerin tümüne göre kötü iken Ahmet Cemil'in bakış açısı biraz daha genelleyicidir. O, gayrimüslim hayat tarzını öteki kabul eder; bu hayat onun için kötülüğün kendisidir. Raci'nin ahlaki kötülüklerinin kaynağını oluşturan da bu hayattır. Bu hayatın içindekiler, geçimlerini ahlaki kötülük yoluyla sağlamaktadır ve asıl çirkin taraf budur.

Galata'ya geldikleri zaman, buraya özgü gece yaşamının uyanmaya başladığını gördüler. Sokağın çamurlarında kahvelerin, içki evlerinin camlarından sızan ışıklar, geçen arabaların, tramvayların tekerlekleri yolcuların ayakları altında kaçıyarak oynaşıyordu. Ahmet Cemil, bu yaşamı bir iki kez yakından görmüş, geçimin böyle düşünce sağlanmasından tiksindi. (s. 117)

Raci'nin ahlaki düşkünlüklerini dizginleyebilmek amacıyla ona karşı hissettikleri tüm olumsuz hislere rağmen Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki, onu bulabilecekleri eğlence yerlerine giderler. Sosyal bir kötülük manzarası sunan bu eğlence yerlerinde, Raci'nin ahlaki düşkünlüğünün sebeplerini ve sonuçlarını sorgularken mesele genel bir kötülük olarak algılanmaya ve ele alınmaya başlanır; kadın ve erkek açısından irdelenir. İnsanın, doğası gereği davranışlarına sebepler ve bahaneler bulunduğu fikri, vicdan kavramı ile birlikte ortaya atılır. Pek çok anlamda kötülük, faili tarafından gerekçelendirildiğine göre bu bakış açısının meselenin özü ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Karı koca arasına böyle bir sevgi kırıklığı girince bir daha iyi ilişkiler kurulamaz. Kadın, ölünceye dek, boşa giden yaşantısına ağlar ya da gözyaşları acısını gideremezse, başka bir yerde eğlence aramak ister. Erkek ise, kendi davranışına hep kadını neden göstermeye çalışarak bunu sonuna kadar sürdürür. İnsanlar anlaşılmasız yaratıklardır! Kötü bir şey yaptıklarını sezerlerse her şeyden önce vicdanlarını susturacak bir neden bulurlar. Kötü iş yapanlara sorunuz: Tümünde kendi kendilerine yaratıp özenle pekiştirdikleri nedenlere rastlarsınız. Hiçbir akla yakın açıklama yapmadan, sanki birçok giz varmış izlenimi verdirmeye çalışarak gülerler ve size: "Anlatamam ki... Bilseniz, beni bağışladınız." demek isterler. Onun bakımından öyle nedenler vardır ki, daha kendisi bile çözümleyip bir sonuca bağlayamamıştır. Ya da bölük nedenlerin varlığına inanmıştır, ama incelenirse, hiçbir şey yoktur. İşte Raci! Kim bilir karısını aldatmak için kendi kendine ne kadar çok özür bulmaktadır. (s. 118)

Pek çok dini ve felsefi yaklaşım, insanın tarafından gerçekleştirilen kötülüklerde özgür iradenin etkili olduğunu savunur. Bununla beraber vicdanın varlığı, dünyada veya ahrette karşılaşılabilecek ceza korkusundan daha etkili bir engelleyicidir. Bu yaklaşımda, kötülüğün faili olan insanın, vicdanını bahanelerle ve kendi algısınca haklı sebeplerle etkisiz kılması manidardır. Bir bakıma, insanın kötülük etme kararlılığının temeli açıklanmaya çalışılmaktadır. Bundan başka Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki'ye göre ahlaki kötülükler, gerçek nedenlerden bağımsızdır, bir takım alışkanlıkların sonucudur. Bu alışkanlıklar da sosyal öğrenmelerle ve sosyal yaşam ile ilgilidir.

Çoğunluk bir neden olmadan gelir. Herkes geldiği için ya da gidecek başka bir yer olmadığı için. Daha doğrusu bir alışkanlık sonucu olarak... Ne dersiniz deyiniz, şu saydığım kahvelere her gece bir bakınız: Yalnız iki kadeh bira içmek gibi sudan bir nedenle ta Aksaray'dan, Şehzadebaşı'ndan, öteden beriden buralara gelmiş yüzlerce insan görürsünüz. Üstelik gecenin ilerlemiş saatlerinde dönmek zorluğuna da katlanacaklardır. Neden? "Ben bu akşam Beyoğlu'ndaydım." diyebilmek ya da ertesi gün, çalıştığı yerde "Aman dün akşam ne kadar eğlendik!" biçiminde bir yalan için...(s. 121)

Bu amaçsızca eğlencenin sebep olduğu ahlaki düşkünlük, Ahmet Cemil'e göre bu düşkünlüğe mecbur kalanlarınkinden daha kötüdür. Bu hayatı yaşamaya mecbur olanlar zavallı yaratıklardır. (s. 124) Hepsinin, bu düşkünlüklerinin altında gerçek

sebepleri vardır. Buradaki sebepler, mecbur kalma ile ilgilidir ve gerçekçidir. Raci ve onun gibilerin bu hayata iştirak etmek için kendilerini kandırdıkları bahaneler gibi değildir. İşte bu sebeple, ahlaki kötülüğü temsil ediyor ve yatıyor olsalar da bu insanlar aslında bu hayatı mecburen yaşamak zorunda oluşları ile bu hayatı bilerek ve isteyerek tercih edenlerden ayrılırlar. Bu ayrım, kötülüğe sürüklenenler ile kötülüğü tercih edenlerin ayrımıdır. Ahmet Cemil, bu mekânlarda çalışan insanlar için hayat hikâyeleri hayal eder. Bu hikâyelerin hepsi de acıklıdır. Yani bugün ahlaki kötülüğün faili olan bu insanlar, hayatlarının bir döneminde yaşadıkları sebebiyle kötülüğe maruz kalmış ve mecbur kalmışlardır. Bu maruz ve mecbur kalma durumu *kara yazgının* neticesidir. Burada kara yazgı ifadesinin, derinlikli ve sorgulamaya müsait bir kader kavramından çok gündelik dile ait bir kullanım olduğu söylenebilir. Ahmet Cemil, hassasiyetinin bir yansıması olarak bu insanları birer kurban olarak görmektedir. Ahlaken düşmüş bu insanların, hallerinin sebepleri yalnız kadere yüklenecek olursa insan iradesi ve hayat koşulları etkisiz hale getirilir ve Yaratıcıya kötülüğü irade etme sorumluluğu yüklenmiş olur ki İslami bakış açısının etkisinden çıkmayan Türk romanında böylesi bir kullanım söz konusu değildir. Aşağıdaki alıntı, Ahmet Cemil'in karamsar, kötümser ve duygusal bir bakışla bu insanlar için zihninde canlandırdığı trajik hayatı anlatması, dolayısıyla onun her şeyi kötüye yoran tarafını vurgulaması ve kötülük algısını, bu algıyı oluşturan başlıca faktörün yoksulluk olduğunu yansıtmaya bakımından dikkate değerdir.

Kim bilir, şu kara yazgılı kızcağızlar; bu kemanlardan, davullardan şu darmadağınık ezgileri kopardıkça neler düşünürler? Tümünün çok uzaklarda; Almanya'nın, Avusturya'nın, Bohemya'nın silik bir köyünde bir aile yuvası vardır: Yaşlı bir baba –artık kendisine gittikçe cimrilik gösteren topraktan ailenin ekmeğini bile çıkaramıyordur- çökmüş bir anne, gözlerinde gözlük, kulübenin bir köşesinde hep çorap örüyor. Birden fazla çocukları vardır, onların tümüne ayaklarını sıcak tutacak birer çift çorap gereklidir. Ama yetiştirmek elde mi? Çorap da, ekmek de yetmiyor. Çocuklar o kadar çok ki... Bunları ayıklamak zorunlu; her birini bir yana yollamak, ekmek bulacakları bir yere göndermek gerekiyor. Çocukların en büyüğü olan kız, evlenecek, çeyiz ister, nişanlısı var... Ama parayı nereden bulmalı?

O zaman ailece düşünülür. Her gece hepsinin bir arada bulunduğu bir sırada yorgun baba; çorabını birkaç dakika için bırakarak gözlüğünü alnının üstüne kaldırarak dinleyen anneye tasarısını açıklar. Geçen gün başvuran adamın önerisini benimsemekten başka çıkar yol olmadığını anlatır. Sonunda iki damla gözyaşıyla bu konu bitirilir. Artık kız, evden gitmektedir. Ama nereye? Rastlantı yeli nereye götürürse...

Gidecek bir köşede yıllarca keman çalacak, çeyizini damla damla toplayacak; geleceğinin ekmeğini buralarda kan kusarak, aç yaşayarak birer birer sağlayacak. Sonra yıllarca özlemini çektiği aile yuvasına dönünce ya babasını ölmüş bulacak, ya komşusunun kızını almış olan nişanlısını görüp oraya yığılıverecek. Ya da hiç olmazsa kollarına atılmak için yaşamının en varlıklı parçasını uğruna verdiği sevgilisinden,

“Zavallı sevgilim, ne kadar bozulmuşsun!” gibi iğneli bir söz duyacak... Ve sonra mutlu olmaya çalışacak... (s. 125)

Türk romanında erkek roman kişilerinin, yanlış Batılılaşma sonucu ortaya çıkan eğlence düşkünlüğüne yaklaşımları, birbirinden çok farklı değildir. Bir grupta bu yaşam tarzına kendilerini tamamen kaptıranlar, ahlaki kötülöklere teslim olanlar varken diğler tarafta bu eğlencelerden hiç hoşlanmayanlar ve bu eğlenceleri adice bulanlar vardır. Felâton, Bihruz, Ali, Suphi gibi tipler ilk gruba dâhilken, başta Mansur ve Ahmet Cemil ikinci grubu temsil etmektedirler. Bu iki grubun arasında ise o eğlence âlemlerine girse ve o âlemlerden arkadaşlar edinse bile asla düşkünlük seviyesinde bu eğlencelere tutulmayan, geleneklerinden kopmayan Râkım vardır. Böylelikle kurgusal kötölük içinde bir sosyal sınıflandırmadan da bahsetmek mümkündür.

“Aşk-ı Memnu” da bir sosyal yansıma olarak Adnan Bey ve ailesinin yalıda sürdürdükleri hayat ile Melih Bey takımının eğlence yerlerinde geçirdikleri hayat ve yaşam biçimleri arasındaki tezat, kötölük bağlamında dikkate değerdir. Tipik yanlış Batılılaşmadan daha farklı olarak, değerlerden uzaklaşma ve bu yaşam biçimini artık seçkinliğin bir ifadesi olarak yansıtan, eğlenceye düşkün yaşam, ahlaki kötünün ilk örneğidir. Bu hayatın başkişisi Firdevs Hanım’dır. Kızları Bihter ve Peyker bu yaşamın temsilcisi olan annelerini kötücül bulurlar, eleştirirler ve onun kızı olmak da istemezler. Buna rağmen, Bihter ve Adnan’ın evliliği ile kesişen bu iki farklı hayat biçiminde iyilik ile kötölük de bir zaman sonra iç içe geçer ve kötölükle ilgili bulgular, zaman zaman sosyal temellerle ilişkilendirilecek örneklerde ortaya çıksa da esas olara birey temelinde gerçekleşen ahlaki kötölük derinlikli bulguları sunar ve örneklendirir.

“Seviyye Talip”, kadın bir yazarın, erkek anlatıcı bakışı ile yazdığı bir roman olması bakımından şimdiye kadar ele alınan romanlardan farklıdır. Halide Edip’in otobiyografik izler taşıyan ilk romanları arasında sayılabilecek Seviyye Talip, kendi hayatını kendi tayin edebilme yeteneğine ve önder bir kişiliğe sahip, dürüst, mütevazı, sanatta üstün başarı ve yetenekler sergileyen⁹⁵ kadın kahramanın, Seviyye’nin hayatını hareket noktası olarak belirleyen ve bu minvalde kadın meselesine yeni bakış açıları ve tezler ile yaklaşan bir romandır. Dolayısıyla bu romanda, öncelikle ideal olan ile ideal olmayanın çatışması esastır ve pek tabii olarak ideal olan iyiliği temsil eder. Asıl söylenmesi gereken ise, bunun tam tersinin, ideal olmayanın daima kötölüğü temsil etmemesidir. Kötölük algısının bir kadın yazar tarafından erkek anlatıcıya atfedilerek ve kadın meselesine yönelerek yansıması da önemlidir.

⁹⁵ Sibel Irzık, Jale Parla, *Kadınlar Dile Düşünce, Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 163.

Romanda, iki kadın karakter şahsında genel yargılar yorumlanır. Bunlardan biri romana adını veren Seviyye, diğeri roman boyunca değişimine şahit olunan Macide'dir. Halide Edip'in asıl ideal tipi Seviyye'dir; Macide ise bir değişimin içindedir ve ideale varıp varamayacağı belirsizdir. Bun rağmen iki kadın belirgin olarak iyiliğin ve kötülüğün sembolleri değildirlir.

Romanda kötülük algısı ile ilgili ilk bulgu, kurgusal bir kişi olan ben anlatıcının bakışından, ülke kadınlarının içinde buldukları durumdur. Anlatıcı, memlekete yeni dönmüş bir aydındır; evlidir ve karısı şahsında memleketin tüm kadınlarının eksikliklerini eleştirmektedir. Kötü olan kadınlar değildir, onların çeşitli toplumsal sebeplerle benimsedikleri hayattır. Bu benimsedikleri hayat onları toplumdan soyutlamakta, aldıkları eğitimi faydasız kılmaktadır. İlk elden toplumsal bir mesaj olarak değerlendirilebilecek bu yargı ile kötülük, eleştirilen bir sosyal manzara olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, eğitimsiz değildir ancak eğitimini toplum faydasına kullanmamakta, kendi küçük dünyası dışındaki gerçek dünya ile ilgilenmemektedir. Bu hem sosyal bir sorundur hem de anlatıcıya göre bir evliliğin renksizlik sebebidir. Yani anlatıcının bir kadından beklentileri, eleştirdiği anlayıştaki gibi, iyi bir ev kadını olması değildir; sosyal, fikir sahibi ve eğitimini millet menfaatine kullanmasıdır. Bu bakış açısı hem bireysel hem de toplumsal anlamda aydına özgü bir kötülük algısını yansıtmaktadır. Bu durum, memleketin sıradan kadınının durumudur ve aslında aynı zamanda kadının ne olmaması gerektiğidir. Halide Edip'in hakiki fikirleri ile de örtüşen bu yaklaşım, romanda sosyal bir tezin oluşumunun ilk safhasını meydana getirmektedir.

Çok zaman Macide'nin, bu sessizlik seven, uysal, biraz da dümdüz görünüşünden başka bir kişiliği var mı diye düşünmüştüm. Fakat hayır! Onlar öyle genç kızlardır ki gazete okuyabilecek, mektup yazabilecek kadar okur yazarlar; sonra bütün zamanlarını ev hayatına ayırırlar. Onlar için en tabii şey dikiş dikmek, ortalık süpürmek, yaygıları temiz, düzgün bulundurmak, ortalıkta döküntü bırakmamaktır. Bunlar küçük görülecek şeyler değildir. Fakat onların bu kadınlıklarında bir erkeği sıcak bucağına koşturacak bir şey yoktur. Ne köşelerde gülümseyen bir iki çiçek, ne de temiz, güzel, sizi anlamaya, sizi eve ısındırmaya hazır bir kadın görebilirsiniz. O daha arkasından iş entarisini çıkarmaya vakit bulmadan siz eve gelirsiniz. Siz ona fikirlerinizden söz ederken onun kuruntulu gözleri konsolun üzerinde toz arar.

İngiltere'de elden geldiğince kadından uzak yaşadım. Onların toplum hayatını ve kadınlarını gördükçe milli bir eksiklik gönlümü tırmalardı. Onun için memleketimize yarayabilecek başka bir görüşle İngiltere'yi gözden geçiriyordum. Fakat her yoldan kadın meselesi karşıma çıkar, sırtırdı. Bu bir yoksulluk ki hiçbir şey onun yerini dolduramıyor. (s. 12)

Anlatıcı, gerçek hayattan romana akseden Meşrutiyet'i, kadın meselesi ile ilgili bir çözümün habercisi olarak nitelendirerek hata yaptığını düşünmektedir. Meşrutiyet, kötülüğü ortadan kaldırmaya ve yerine iyi olanı kurmaya yetmemiştir.

Meşrutiyet'in verdiği ilk güzel umutlar yerine gamlı, kederli bir karaltı ruhumu gölgelendiriyordu. (s. 13)

Görüldüğü gibi asıl kötülük, milli kadın meselesi ile ilgilidir ve anlatıcı, kendi eşi olan Macide'nin de tipik bir üyesi olduğu kadın topluluğunu sosyal bir mesele gibi ele almaktadır. Bu bakımdan, devrin kadın algısı ve kadının toplumdaki yeri kötülük unsuru kabul edilmektedir. Daha önce de Türk romanında kötülük ile kadın bağdaşımı sıkça kullanılmıştır. Özellikle ilk örneklerde, klasik kötü kadın tipi göze çarpar. Bu kadınlar sosyal yaşamın ve aile hayatının olumsuzlukların etkisi ile benimsedikleri ahlaksız hayat ve zalim kişilikleri ile tipik kötülerdir. Öte yandan kötülüğe maruz kalan kadın vardır. Özellikle Tanzimat'ta, sevmediği adamlarla evlenmeye zorlananlar, esir veya cariye olarak hak ettikleri insani kıymeti göremeyenler kötülüğe maruz kalan kadın tiplerinin belirgin örnekleridir. "Sergüzeşt", "İntibah" gibi eserlerde, bir toplumsal mesele olarak kabul edilen esirliğin veya cariyeliğin eleştirisine tanık olunur ama bu romanlardaki kadınlar klasik ve değişmez bir örgünün içinde baştan kestirilebilir kötü sonlarına yaklaşırlar; çoğunlukla tipin ötesine geçemezler. Meselenin vahametini ve doğurabileceği en kötücül sonuçları gösterebilmek için gerçekçilikten zaman zaman uzaklaşan hayatlar yaşarlar ve kötülüğe maruz kalmalarının yanında ideal kadın tipini de barındırmazlar. Halide Edip, ilk defa meseleyi kadın açısından görür ve daha kapsamlı söylemek gerekirse kadın meselesini romanında işler. Romandaki kötülük, klasik anlatılardan farklı olarak insanlardan ziyade durumlara, sorunlara, algılara yüklenir; insanlar psikolojik derinlikleri ile ve kötüyü algılamakta da gerçekleştirmekte de bu psikolojik yönlerinin belirleyici olması ile dikkat çekerler. Bu yönüyle Macide ve Seviyye, Bihter ile kıyaslanabilir. Bu kadın karakterlerin yaşantıları ve eylemleri, düşünceleri tamamen farklı olsa da onların kötülük ile ilişkilendirilebilecek tüm davranışlarında psikolojik sebeplerin etkisi vardır. Seviyye'nin kişiliğinde bunlardan fazla olarak toplumsal ahlak anlayışının da sorgulaması yapılmaktadır. Seviyye, kendi hayatını tayin hakkının kendisinde olduğu fikri ile evliliğini tek taraflı sonlandırıp âşık olduğu adamla yaşamaya başlamış ve böylelikle toplumsal ahlakın kalıpları ile de çatışır hale gelmiştir. Seviyye, toplum tarafından ötekileştirilir yani kötü kabul edilirken, hâkim bakış okura onu hiçbir zaman hafif bir kadın olarak sunmaz bilakis Seviyye'de Türk toplumunda yetişmesi gereken ideal kadının izleri mevcuttur. Seviyye, bu ikinci yönü ile daha önce incelenen eserler arasındaki kadın kahramanlardan en çok Mansur'un idealist eşi Zehra ile benzeşmektedir ama karakter derinlikleri düşünüldüğünde Zehra'nın toplumsal ahlaka sıkı sıkıya bağlı dogmatik değer

yargılarının biçimlendirdiği idealizmi ile Seviyye'nin birey olma ve kadın hakları temelinde şekillenen bilinci ve mücadelesi ile bu duruşun yanında sosyal bir örneği de simgelemesi belirgin bir fark yaratmaktadır.

Romanın başlangıcı, adeta kadın meselesini tanımlamaya, aydınlatmaya ve bu meselenin çözümü ile ilgili fikirler sunmaya; iyi ve kötü yanları, izlenmesi gereken yolları, geçilmesi gereken aşamaları ortaya koymaya ayrılmıştır. Eski ile yeninin çatışmasını da içinde barındıran bu değerlendirmelerde eski iyi değildir ama tipik bir kötü de değildir. Anlatıcının öngörüsüne göre yeni de kayıtsız şartsız iyi değildir; hatta yanlış eğilimler ve eksik eğitim neticesinde kötüleştirilebilir.

Bana öyle geliyor ki yurt bu bakımdan ikiye ayrılmış olacak: Bir kısım, mutaassıp bir kesim olarak bu şeyleri kökünden ezip mahvetmek isteyecek eskiler... Öbür kısım kadınlar, daha hürriyeti iyi kullanacak bir eğitim görmeden, bir ahlak olgunluğu geçirmeden, onlara hürriyet vermek isteyecek züppeler! (s. 14)

Tanzimat'taki yanlış Batılılaşma meselesi, artık ders verme amacıyla oluşturulan tipler üzerinden yanlışlığı ve kötülüğü vurgulanarak değil tıpkı eskiye körü körüne bağlılık gibi fikrî temellendirmelerle kötü addedilmektedir. Yine Tanzimat'taki esaret ve cariyelik meseleleri yani hürriyetten yoksun bırakmanın yerini, artık elde edilmesi bir hak olarak görülen hürriyetin bir ahlaki çöküşü getirmemesi için nasıl yorumlanacağı ve nasıl kullanılacağı almıştır. Dolayısıyla bir sosyal bir kötülük unsuru olan hürriyetten yoksun bırakmanın yerini de kadın hürriyetinin yanlış yorumlanması ve uygulanması alır. Her iki yaklaşımın ortak noktası ise, merkezde maruz kalanın hep kadın olmasına rağmen, insan hakları temelinde yalnız toplumsal, milli bir sorunu yani kötülüğü değil evrensel bir kötülüğü sosyal bağlamda eleştirmeleridir.

Roman, anlatıcının milli ve toplumsal içerikli bir tezinin olduğunun sezdirilmesi ile başlar. Anlatıcının, bakış açısı itibarıyla, devrin aydınlarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. O halde bu anlatıcının kötülük algısı ile devrin bakış arasında bir paralellik olduğu da söylenebilir. Romanda, sosyal meseleler üzerine geliştirilen ve açıklanan kötülük-iyilik algıları sosyolojik bir boyut taşımaktadır. İlginç olan, böyle sosyolojik yönelimlerle ve toplumsal-sosyal izlerle başlayan romanın, anlatıcının geçirdiği serüven neticesinde psikolojik ve bireyi merkeze alan dolayısıyla kötülük algısını da birey açısından biçimlendiren bir hal almasıdır.

Anlatıcının kötülük algısını peşinen açık ettiği ilk bölümlerde aynı zamanda eşi Macide ile aralarındaki uyumsuzluk da ortaya çıkmış olur. Macide, anlatıcının eski bulduğu ve dolayısıyla iyi kabul etmediği sınıfa mensup gibidir ve Macide'nin bu zihniyetinde en önemli faktör mutaassıp kesimin bir temsilcisi olarak romanda

kendisine yer bulan annesidir. Burada kötülük ve iyiliğin eski-yeni diye belirgin bir tezat içinde kullanılmadığını belirtmekte de fayda vardır. Macide, anlatıcının eleştirdiği kesimde yer almaktadır ve anlatıcının gayesi Macide’yi bir proje gibi ele alıp iyiye doğru geliştirmektir. Çünkü ona göre ülkenin içinde bulunduğu kötücül halin en önemli sebeplerinden biri, kadınların eğitimsizliğidir.

Bu üç yıllık aradan sonra Macide’ye karşı görüşüm, duygularım değişiyor; onun ciddiyetine, ağır başlılığına aynı zamanda güzelliğine bağlılığım artıyor. Yalnız ufak bir korkum var; sanıyorum ki, onun epeyce direnen eskiye bağlı bir yaratılışı var. Buna razı olacağım ama bu eskiye bağlılık kökleşmiş bir taassup eseri olmasın diye korkuyorum. Bu kadar değişiklik geçiren yurdumun benden beklediği görev Macide’nin, Hikmet’in yüzü ile karşıma çıkıyor. Belki gelecekte yeni neslin kadınlarına okullar, geniş fikirler, sağlam düşünceler verecek; eğitim ve öğretimin araçlarını hazırlayacak. Fakat bizim gibi Avrupa görmüş gençlerin en büyük görevi evinde şimdiki zaman kadınlarını uyandırmak, onları hayata hazırlamak ve ulusun ilerlemesi için hayırlı işlere itelemek. (s. 18)

Fahir, kendini Batılılaşmayı doğru idrak etmiş bir aydın olarak kabul eder ve aydın arayışı, aydın sorumluluğu olarak adlandırılabilir hisleri ile mevcut hali düzeltmek için yerine getirmesi gereken görevleri olduğunu düşünür. Bu görevler, kötü olanın yerine iyiyi koymakla ilgilidir.

Hissediyorum ki biz, Batı uygarlığını genelleştirecek şimdiki nesil, pek büyük bir sorumluluk altındayız. Biz kar gibi beyaz, çocuk gibi saf ve temiz olmalıyız; hatta insanlığın gereği küçük fenalıklara bile eskilerden şiddetli davranmalıyız ki memlekete yeni esaslar, yeni fikirler sokabilelim. (s. 23)

Fahir, bu yönü ile Mansur’a yakın görülebilir. Ancak toplumsal sorumluluk hisleri ve milli bilinçleri dışında iki karakterin kötülük algıları da ideal düzen anlayışları da birbirinden farklıdır. Mansur’un İslamcı ideolojisinden hiç iz taşımayan Fahir, yine onun kadar ideal bir aydın tipi de oluşturmamaktadır. Bu ikiliye yakın duran bir başka kişi Ahmet Cemil’dir ancak Servet-i Fünun’un aydın tipi olarak benimsenen Ahmet Cemil de toplumsal bağlamda çizilen bir aydın tipi değildir. Fahir’in zihniyetinde esas olan ise, eski ile yeni, milli olanla Batılı olanı bağdaştırma, bir orta yol bulma, yeni bir değerler sistemi kurmadır ki bu yönüyle Milli Edebiyatın başlangıç evresinde çizilen bir aydın tipi olarak dönemle de bağdaşır.

Burada iyilik kavramı, daha doğru olanı karşılamaktadır. Sonradan büyük bir değişim geçirerek anlatıcıdan daha ilerici bir bakış açısına sahip olacak Macide ile anlatıcının, henüz bu değişim gerçekleşmeden önceki bakış açısındaki zıtlık, ikilinin Macide’nin gittiği bir tiyatrodaki gördüklerini anlatması ile belirginleşir. Bu kısım Batılı tarzda bir yaşamın görünen yüzüne bakışın da tarafların algısındaki yerini ifade etmektedir. Bu görünen yüzün, kadınlarla ilgili olması, bir kadın olarak Macide’nin

bakışını, anlatıcının evvelce açıklama girişiminde bulunduğu bakış açısına ilave etmektedir. Bu bakışta Macide, toplumda yaygın olan bir kötülük algısının etkisindedir ve kötü olan da öteki kadınlardır.

Senin de benim gibi bu kabarık saçları sevmediğine sevindim. Bilsen, artık yırtık çarşaflarla, hatta parçalanmış ayakkaplarıyla sokağa çıkan kadınlar bile Beyoğlu'ndan iğreti bir küme saç alıp alınlarına yapıştırıyorlar. Geçende komşu hanım yalvardı da beni tiyatroya götürdü; görmeliydin... (...) Localardan alınlarında okkalarla kıvrıcıklar, arşınlarla kordelalardan kuleler yükselen hanım başları görünüyordu.

Bu cümleye gülmekten kendimi almadım.

-Macideciğim, biraz insaf et, herkesin senin gibi okkalarla güzel saçları yoktur.

Bir de bazı yüzlere, kendini göstermek için, gösterişli saçlar gerekir.

-Peki, ama bunu yırtık pabuçlu bir kadın anlayarak mı yapıyor?

-Bu da doğru ama kendilerine hiç bakmayarak saçaklı başlar, düşük kıyafetlerle gezen kadınlarla bunların bir ortası bulunsa... (s. 17-18)

Batılılaşma meselesi Türk romanında başlangıçtan itibaren temel izleklerden biri olagelmıştır. Özellikle Tanzimat romanında, yanlış Batılılaşan, geleneklerinden kopan ve bu sebeple hayatı alt üst olan, yani hataları sebebiyle kötücül sonunu bir ceza gibi yaşayan ve en sonunda bir anda ıslah olarak hatasını fark eden ve esasen yanlış, kötülüğü vurgulamak, okura ders vermek amacıyla kurgulanan tipler belirgindir. Felâton Bey, Ali Bey, Bihruz Bey hep bu tipin örnekleridir. Ancak bu romanda Batılılaşma, değişmeyen bir kalıp olarak Fransızca kelime takviyeleri ile konuşmak gibi küçük örneklerin dışında, milli bilincin içerisinde ve eski ile yeninin dengesini kurma çabasının bir değişkeni olarak artık bir fikir boyutunda ele alınmakta ve işlenmektedir. Eskiye körü körüne bağlılığın da yeni olana yani Batılı olana körü körüne teslimiyetin de, geleneksellikten ve millilikten uzaklaşmanın da taassubun da yanlışlığına yani kötülüğüne işaret edilen eserde, özellikle millet ve vatan kavramlarının, kadınlar tarafından etraflıca tarif ve tanımlarının yapılamıyor oluşu; dolayısıyla kadınların, milli meseleler konusunda, aldıkları onca eğitime rağmen çözüm ortağı olmayışları ve eski kalıp algıları sürdürerek din ve millet mefhumlarının çerçevesini çizmeleri yanlıştır ve belirgin bir kötülük temsilidir. Bu kötülük temsili de sosyal temellere dayanır.

Macide'de bir şeye dikkat ediyorum; bu, bulunduğu sınıf içinde çoğunlukta olan kadınların ilerisini sezen niteliklerini iyi anlatır sanırım. Vatan fikri onda pek belirgin değil, daha çok Müslümanlık, Hıristiyanlık olarak dünyayı ikiye ayırıyor. Kendisine bunun üzerine çok şeyler söyledim. Vatan ile dinin birbiriyle ilgili olmadığını, bir Rum, bir Ermeni Osmanlı, bir Türk, bir Müslüman Osmanlı kadar vatani sevebileceğini söyledim. Ve gelecekte çocuklarımıza bütün bu görüşü açıklamamız gerekeceğini anlattım. Dinledi, dinledi, başını inanmadan salladı.

-Peki, senin dediğini kabul edeyim ama bu gidişle korkuyorum ki çocukluğumdan beri inandığım şeylere karşı olanlara da beni inandıracaksın. (s. 19)

Macide ile Fahir'in, görüş ayrılıklarının ve kötülük algılarının en belirgin hale geldiği bölüm, Fahir'in bir arkadaşının düğününe gitme mevzuunda ortaya çıkar. Fahir'in *biraz fazla Frenkleşmesini* (s. 19) doğru bulmadığı yakın arkadaşı Numan, düğününe Macide ile Fahir'in birlikte gelmesini ister. Fahir için bunda yadırganacak bir taraf, bir kötülük yoktur ancak Macide tamamen farklı düşünmekte; böylesi bir yeni âdeti ve onu uygulayanları, özellikle kadınları, sadece önyargı ve kabullerine dayanarak, alışılmamış ve öteki kabul ederek, gerçek sebepleri olmaksızın, dinine ve milliyetine aykırı yani kötü addeder ve fikirlerini ilk kez keskin biçimde ifade eder. Macide ve Fahir arasındaki bu görüş ayrılığı da kadının sosyal hayattaki yerine dair bir sosyolojik durumu ifade etmek adına dikkate değerdir.

O isterse çıksın. Kim bilir nasıl şulluk şey! Yeni hürriyet kadınlarından olacak... Ben Türk kızım, Müslüman kızım, öyle şeylere gelemem. (...) Ben biliyorum zaten, iki yıl Avrupa gördünüz mü bizi beğenmez oluyorsunuz. Benim cahilliğimden, kabalığımdan sıkılıyorsan düğüne yalnız git. Ben öyle yere gidip de herkesin eğlencesi olamam. Sen orada kafana uygun bir kadın bulursun. (s. 21)

Eski-yeni çatışmasının çokça ele alındığı bu dönem romanlarında, bir aydın temsilcisi olarak yansıtılan Fahir'in bu çatışma hakkında düşünceleri de kötülük bağlamında ele alınmalıdır. Ona göre eski ve yeniden sadece birinin köktenci bir tarafı olmak kötüdür, çözüm üretici, yapıcı değildir. Fahir, bu çatışmayı ve çatışmanın taraflarından yalnız biri olmayı eleştirmekle kalmaz, mesele ile ilgili çözümünü de sunar. Bu da romana, sanat eserlerindeki iyi-kötü çatışmasının bir yansıması olarak kabul edilebilecek eski-yeni çatışmasında, haliyle kötülüğün ortadan kaldırılması hususunda bir tez üretme vasfı yükler.

Bütün ulusumuzun yakalandığı azaplı hastalık; yeni ile eskinin çatışması, anılarımızla, geçmişimizle, çocukluğumuzla bağlı olduğumuz ve sevdiğimiz eski! Sonra gelecek yolunu açacak biricik sağlam, dik, bizden çaba ve direnme bekleyen yeni! İkisi arasında duraksayarak bekleyen bu elemanları ileri sürmek için ne kadar sabır gerekli idi. Hele geçmişlerini hor görür gibi görünmek, bizim gibi yenilik taraftarlarının bütün çabasını boşa çıkarmak için yeterdi. "Eski"yi saygılı bir biçimde gömmeye çalışırken "yeni"nin bütün erdemliklerini, fakat taklitten uzak, önemini göstermeli. En önce pek esef edilecek örneklerinin gördüğümüz taklitlerle yeniliğin ilgisi olmadığını anlatmalı, yeniliği kabul edecek bir kadın bir Fransız veya İngiliz kadınının kopyası, erkekler de Paris erkeklerinin kopyası olacak değil; biz maymun gibi başka uluslara benzeyecek değiliz. Biz olgunlaşmış, insancıl görünüşleri hayatına uygulamış, Batının ilerleyişini kabul etmiş uygun ve bütün anlamıyla ırkının eğilimlerine bağlı yeni Türkler olacağız, işte bunu Macide'nin dar hayatına uygulayarak yavaş yavaş anlattım. Benim fikirlerimi kabul etmesinin anasıyla bozuşmak demek olmayacağını, anasına karşı saygılı fakat sağlam olmasını, her kişinin kendi özel hayatıyla yaşaması gerekeceğini, her çocuk ana ve babasının hayatını izlerse ilerleyemeyeceğini söyledim. (s. 40-41)

Seviyye'nin romana dâhil oluşu, Numan'ın düğününde kendisinden bahsolunması ileldir. Seviyye, toplumsal ahlakın dışına çıkmıştır ve bu sebeple öteki

kabul edilmektedir. Öteki kabul edilmek, kötü olmak anlamına da gelmektedir. Ancak bu yargı, hâkim bakış açısını yansıtmaz bilakis eleştirilir, yanlış kabul edilir. Seviyye, toplumsal ahlakın dışına çıkan ama bir kadın olarak birey olma mücadelesini yansıtan davranışı ile ahlaken düşmüş bir kötü kadın tipini değil, ideal kadın tipini temsil eder. Numan, Seviyye'nin evli olduğu adam kendisinden boşanmayınca, sevdiği adamla yaşamaya başlamasının, ahlaki bir kötülük unsuru, bir namussuzluk olmadığını şiddetle savunur.

Sofranın bu yanından bir genç, yorgun, kendini beğenmiş bir sesle ekledi:

-Gerçi kadınlar yanında ağza alınacak bir isim değil...

Numan tekrar atıldı:

-Yanıyorsunuz, Seviyye Talip, her namuslu kadın yanında ağza alınacak kadar saygıdeğer bir isimdir. Kendisinden böyle aşağılayıcı biçimde söz edilmesine asla izin vermem.

-O halde İngiltere'de geçirdiğiniz yıllara acıdım.

-Benim İngiltere'de geçirdiğim yıllara değil, sizin bu gibi meselelerde burnunuzdan öteyi göremeyen dar fikirlerinize, ikiyüzlü, aldatmakla yapılan her kusuru görmeyip de göreneğe başkaldırmış, fakat namuslu, anlıyor musunuz, kardeşlerimiz, karılarımız kadar namuslu bir kadına saldırışınıza acıyoruz. (s. 26)

Seviyye, Türk romanında farklı bir kadın temsilcidir. Daha önceki romanlarda, genel ahlaka aykırı hareket eden her kadın tipik düşkün, hafifmeşrep ve kötüdür. Psikolojik derinliği ve yazarının Natüralist bakış açısı ile ayrılan, insani derinliği ile işlenen ama buna rağmen yaratılışından getirdiği etkiler ve aldatma davranışı ile hafif tarafları hâlâ bulunan Bihter, ilk olarak bu örneklerden ayrılır. Ama Seviyye tamamen başkadır; hiçbir hafif davranışı yoktur, ahlaken düşkün değildir, ahlaki kötülüğün faili değildir; ahlaki kurallara başkaldırmış ve birey olarak kendi yaşamını kurmayı kendisinde hak görmüş bir ideal kadındır. Onu kötü bir tip olarak kabul eden kesim, onu ötekileştiren kesimdir ve onların Seviyye'yi tanımaksızın ahlaken düşkün ve kötü ilan eden düşünceleri de aslen eleştirilmekte ve kötü kabul edilmektedir.

Numan'ın Seviyye hakkındaki görüşlerine rağmen, Numan'ın eşi Samime ve arkadaşı Fahir, Seviyye'nin ahlaki bir kötülüğün faili olduğu noktasında birleşirler. Özellikle Samime'nin, duruma hiçbir iç ve dış etkeni dikkate almadan bakışı ve bu bakış ile Seviyye'yi peşinen kötülük faili ilan edişi, Numan'ın eleştirisine uğrar. Numan, bu eleştiriyi Samime şahsında tüm kadınlara atfederek yapar; ona göre birilerini sorgusuz sualsiz suçlu ilan etmek tipik bir kadın davranışıdır. Esasen Numan'ın bu fikri de kötücül bir sosyal bir yansımadır.

Numan'ın karısı Samime şiddetle atıldı:

-Babanın hakkı vardı, Numan; yabancı bir erkekle yaşayan evli bir kadın!

-Sen gerçeği öyle kuru kuruya söylersin ki.

-Gerçeğin süslüsü olur mu ya?

Numan kızıyordu:

-Zaten kadınlar her işin dış görünüşünü görürler. Hele birbirlerini lekelemek fırsatı ellerine geçsin...

Numan'ın kötücül bir yön olarak gördüğü bu özellik, Macide tarafından itiraz ile karşılanır ve Macide burada, kötülük adlandırmasında peşin hükümlü olmayarak Fahir'den de Samime'den de ayrılır.

Affedersiniz Numan Bey, bir kere meseleyi anlatınız da bakalım her kadın aynı hükmü veriyor mu?

Samime sesi titreyerek, Numan'a zaman vermeden başladı:

-Talip Bey'in karısı Seviyye Hanım, piyano öğretmenini sevmiş; kocasının yanından kaçmış, onunla yaşıyor. Bunu Numan süsleyerek bir rezalet yerine bir erdemlik gibi gösteriyor.

-Durunuz bir de ben söyleyeyim.

Artık benim de sabrım tükenmişti:

-Ne duracağız azizim? Çocukluk arkadaşımızın felaketine üzülrüm o kadar... Fakat bu konu çok uzun sürdü. Macide'nin yanında hiç de söylenmesini istemediğim bir şey!

Macide:

-Benim mi yanımda söylenmesini istemiyorsun Fahir? Diyordu. Ben çocuk değilim ya! Bilmek isterim. Yok, yok, kuru bir işin içyüzünü anlamak merakı değil; gerçeği anlayacağım ki ona göre hüküm vereceğim.

Macide'den beklemediğim şu biçim düşünüşe canım sıkıldı:

Yeniliğin bu derecesini de sevmem Macideciğim! Samime Hanım anlattı, bunun süslemesini de romancılara bırakalım. Mutlak olarak iyilik fenalık olmadığına inananlar sonunda ahlaksızlıkla işi bitirirler. (s. 43)

Macide'nin bu tavrı, onda başlayan değişimin de ilk belirgin işaretidir. Macide, artık Fahir'in eleştirdiği gibi mutaassıp değildir hatta Fahir'e göre Macide'nin Seviyye konusundaki yaklaşımı gereğinden fazla yenilikçidir. Fahir, tıpkı düğün evindeki adamlar gibi Seviyye'nin, *namuslu* kadınların yanında bahsinin geçmesinden de rahatsızlık duyar; Macide buna da itiraz eder. Bu görüşüne ve Seviyye meselesinin Macide'nin yanında konuşulmasını istememesine rağmen Fahir, Samime kadar sabit fikirli de değildir. Ona göre Seviyye kötü kadın tipi değildir de Seviyye'nin düştüğü durum ahlaken kötüdür. Bununla birlikte Fahir'in mutlak iyilik ve mutlak kötülük kavramlarına inanmayanların eylemlerinde nihayet ahlaksızlaşacaklarını düşünmesi, kötülük meselesine bir kurgu kişinin bakışını yansıtmaktadır. Fahir'e göre kötülük de iyilik de mutlak surette vardır ve bu ikisinin mutlak kavramları çerçevesinde iyiliği tercih ederek yaşamak, ahlaklı olmayı da beraberinde getirecektir. Fahir'in bu yaklaşımı, kötülük problemine bakışta daha ziyade ilk dönem filozofların, tesitlerin ve teologların, semavi dinlerin kullandığı; iyilik ve kötülüğü kesin ifadelerle tanımlayan ve birbirinin tam karşısında gören bakış açısıdır. Fahir Numan'ın bakış açısı ve Seviyye'nin durumu ile ilgili yine ahlaki temelde şunları da söyler:

Bu kızda, kendisinin bile bilmediği bir duygu şiddeti, bir şairlikle beraber, hayatını düz bir çizgi üzerinde yürütmek için bir erkek direnişi vardı. Ne çare ki onun dümdüz çizgisi, ahlakçıların görüşüne göre bir eğri sayılıyor. (s. 44)

Bu dört insanın da Seviyye konusundaki yaklaşımları ve onu kötülükle bağdaştırmaları veya bağdaştırmamaları, ahlak anlayışları ve ahlaki yorumlayış biçimleri ile ilişkilendirilerek sunulmaktadır ki bu yaklaşım da kötülüğün algısallığı meselesi ile uyumludur. Yalnız, genellikle maruz kalan tarafından tanımlandığına şahit olunan kötülük, ahlaki boyutu ile bu sefer maruz kalan tarafından değil, meseleyle doğrudan ilgisi olmayan insanlar tarafından tanımlanmaktadır. Numan ve Macide'nin kötülüğü adlandırmada, niyet ve sebep değişkenlerini dikkate almaları onları farklılaştırır. Aslında İslami bakış açısı da bir eylemin iyi veya kötü diye nitelenmesinde niyet kavramı üzerinde durur. Natüralist ve Realist akımlar da bu niyet, sebep etkilerinden uzak değerlendirme yapmazlar; Macide ve Numan da bir eylemin niteliğine karar verirken tüm değişkenleri dikkate almaktan yanadırlar dolayısıyla Seviyye'yi ötekileştiren ve kötü ilan eden gruba dâhil olmazlar.

Seviyye'nin hikâyesini anlatan Numan, Seviyye'nin asıl derdinin birey olmak olduğunu, kocasına başka bir adama âşık olduğunu söyleyecek kadar dürüst olduğunu, onu aldatmadığını da açıklar. Bu yönleri ile Seviyye, sözgelimi Bihter gibi kocasını aldatan bir kadın değildir; dürüsttür ve âşık olduğu adamla yaşamak kararını uygulaması onu düşkün bir kadın yapmaz. Burada Seviyye'nin hâlâ evli olması esas mesele gibi görünüyorsa da Seviyye, tek taraflı olarak boşanmaya hakkı olmadığı için evliliğini devam ettirmeye mecbur olmuştur. Kadın haklarının lüzumuna bir değinme olarak düşünülebilecek bu durum, Seviyye boşanma hakkına sahip olsaydı, toplumsal ahlak kuralları dışına çıkmakla veya ahlaki kötülüğün faili olan bir düşkün kadın olarak görülmeyecekti şeklinde de yorumlanabilir.

Macide'nin tüm hikâyeyi dinledikten sonra, katı ahlakçılıktan uzak bir yorumda bulunması Fahir'i şaşırtmakla beraber kendisinden bu kadar emin olması onu korkutur da.

-Evet, dedi, aşk en yüksek nikâhtır. İki kişiyi ondan başka bir şey bağlayamaz.

Yüreğimde tuhaf bir korku ile Macide'nin kolundan çıktım:

-Ne diyorsun Macide? Dedim, bütün insan topluluğunun kanunlarına baş mı kaldırıyorsun? Evliliği bu kadar ince bağlara mı bırakıyorsun?

Macide cevap vermedi. Yalnız kolumdan çekerek, elimi elleri arasında ateşli, çılgın bir sinirlilikle atan kalbine götürdü. Bilmem neden, Macide'nin durgun hayatında, velev kişiliğine karşı olsa bile, şu ateşli değişmeyi görmek istemiyordum.

-Ben seni ölünceye kadar seveceğimden güvençliyim de onun için söylüyorum. Fakat sen başkasını seversen ben hayatından çekilir giderim. (s. 47)

Ötekileştirme, bir kötülük etme biçimidir. Jane Austen'e göre kötülük, başkalarını görememektir. Ötekini görme eksikliğidir. Onlara karşı empati besleme eksikliğidir. Buna göre, Seviyye'nin ve sevgilisi Cemal'in ötekileştirilerek kötülüğe maruz bırakıldıklarını söylemek mümkündür. Bu ötekileştirme, toplumsal ahlakın kuralları ile biçimlenmekte ve özellikle Seviyye'nin kocası Talip Bey'in, onları bir arada yaşatmama gayesi ile biçimlenen kişisel ihtiraslarına dayanmaktadır. Toplumsal ahlakın katı yorumu ve esasen kötücül nitelikler taşıyan Talip Bey'in yönlendirmesi ile yargıda bulunması bir başka sosyal kötülük unsurudur.

Herkesin, böyle bir sanatçının özel hayatını açıklaması sonucunda, zavallı adam, git gide ekmek bulamayacak! Ailenin bütün gençlerine ders verirken, onun davranışlarındaki ciddilik ve adeta amirlik hepimizin beğenisini topluyordu. Senin, bilmeyerek getireceğin öğretmenlerin hayatları, kim bilir ne kadar kirlidir. İkiyüzlü oldun mu, efendim, bu memlekette istersen en fena ahlaksızlıktan çekinme, başışlarlar. Fakat herkesten başka düşünmeye gücünü kendinde buldun mu, işte bunun için başışlamazlar. (s. 48)

Talip Amca onları hep izliyor ve her mahalleden çıkartıyordu. Sonunda Seviyye, olduğu yeri gizlemek zorunda kalıyordu. (s. 46)

Toplumun ötekileştirdiği Seviyye ve Cemal hakkındaki algı, zamanla değişmeye başlar. Ötekileştirme yoluyla uygulanan psikolojik acı veren kötülük, bu değişimin anlatıldığı satırlarda da açıkça dile getirilir. Ancak artık Seviyye ve Cemal'in maruz kaldıkları bu psikolojik acı veren kötülüğün şiddeti de azalmaktadır. Bu, aynı zamanda, toplumun artık bu iki insanı, ahlaki kötülüğün simgesi gibi görmediğini de göstermektedir. Sosyal kötülük algısındaki bu değişimde, açıkça ifade edilmese de Seviyye'nin taviz vermeyen duruşu etkilidir ve bu algı değişimi bir bakıma Seviyye'nin gerçekten ahlaken düşkün bir kadın olmadığının da ispatı sayılabilir.

Cemal birkaç ders daha bulmuş. Seviyye'ye karşı toplumun aforozu da şiddetini kaybetmiş. Ahabpları yavaş yavaş, tekrar onunla konuşmaya başlıyorlar. Onun devam eden uzun, kendi halinde hayatı azıcık inanç sağlıyor. Herkes Talip Bey'i haksız bulmaya başlıyor. Sanıyorum ki şu halden Seviyye çok memnun, göz kapaklarındaki eski ağırlık, davranışlarındaki durgunluk azalıyor. Gözleri iki bulunmaz çiçek gibi, beyaz yüzüne olağanüstü bir güzellik veren tatlılıkla gülüyor, bütün vücudunda yeni bir hayat ve gençlik görülüyor. (s. 68)

Numan, gerçekleştirmeyeceği belirgin biçimde sezdirilen bir eylem ile Talip'i ortadan kaldırmak ve meselesinde haklı bulduğu, rahat etmesini istediği Seviyye'yi onunla evli kalmak, Cemal'le evlenememek, ahlaki kötülüğün faili olarak algılanmak ve ötekileştirilmek sıkıntılarından kurtarmak ister. Bu fikir, Talip'i öldürme fikridir yani kötü kabul edileni kötülük ile ortadan kaldırma niyetini dile getirmektedir. Fahir'in toplumsal kalıpların dışına çıkmayan ve Seviyye ile Cemal'i hâlâ öteki kabul eden anlayışının yanında Numan'ın düşünceleri oldukça farklıdır. Tamamen zıt taraflarda

olmasalar da iki arkadaş, ahlaki kötülük konusunda farklı algılara sahiptirler. Eleştirilen ise, kalıp sosyal algıyı yansıtan Fahir'in fikridir.

-Yazık, Seviyye için fikrini değiştirmedin. Onu neden senin veya benim karımdan daha az saygıdeğer buluyorsun? O, kendisini Cemal'in karısı sayıyor!

-Budala mısın? Başkasının nikâhındayken nasıl olur?

-İşte bunun için bazen kendimde Talip Amcayı öldürecek kadar kırgınlık duyuyorum ya!

Numan'in Seviyye'ye karşı duygusu ne kadar kurcalansa, samimi ve fedakâr bir kardeşin koruma ve inanişına dayanır. Tuhaf, hem çok tuhaf! Memleketimizde bir kadına karşı böyle hislerin bulunabileceğini düşünmek pek güç! (s. 51)

Buna benzer bir düşünce, Seviyye'ye âşık olduktan sonra Fahir'de de görülür.

Fahir de gerçekleştiremeyeceği ortadayken, Seviyye'den bir karşılık görmediği halde, aralarında geçen ve Seviyye'nin, Fahir'in Samime'ye âşık olduğunu sanması, Fahir'in de bu yanlış anlamayı devam ettirdiği bir konuşmanın ardından, aşkını yaşamasına engel olarak gördüğü, Seviyye'nin sevgisinden kıskandığı Cemal'i öldürmeyi ister.

-Size bir eski arkadaş gibi açık davranmak isterim. Durumumun uygunsuzluğu bana çok dikkatli, hatta mutaassıp davranma zorunluluğu veriyor. Sonra Cemal, bütün dış sessizliği ile beraber çok kıskançtır. Fakat böyle rastlantılar olursa sizi dinlerim.

-Mektup da yazamaz mıyım?

-İşte o hiç olmaz azizim. Çünkü bana ne yazılsa ben Cemal'e gösteririm. Aramızda gizli bir şey yoktur. Onun bilmesinde bir sakınca yoksa.

-Asla!

Son cümlesi yararı olanca gücüyle kanatmıştı. Piyanoda "Çerni" etütlerini sert, küçük vuruşlarla, Macide'ye gösteren bu solgun öğretmeni öldürmek, yok etmek için derin bir istekle titredim. (s. 73)

Sosyal temelde ele alınabilecek kötülük unsurlarının varlığı, Fahir'in Seviyye'ye âşık olmasından sonra ağırlığını yitirir ve Fahir'in bireysel acılarla biçimlendirdiği kötülüğün hâkim olduğu dönem başlar. Macide'nin geçirdiği değişim, Seviyye'nin bir ahlaki kötülük faili olmadığının ispatı ile sosyal tezler ispatlanmış, kötülük algısı da birey temelinde biçimlenmeye başlamıştır.

"Jön Türk"te dönemin kadın algısı ve kadının eğitimi sorunu, kötülük algısı çerçevesinde sunulmaktadır ki bu durum da zihniyet ile bağdaşmaktadır. İnsanların kız çocukları olunca sevinmemeleri, kız çocukların eğitimine önem verilmemesi hem döneme ait sosyolojik yoruma açık kötülük unsurlarıdır hem de çağdaş düşüncede kötüdür.

(...) Zira terbiye-i nisvân hakkında bizce hemen teammüme yaklaşmış olan fikir ve gayret bundan otuz sene mukaddem bu kadar umumi değildi. Kızların yazıp okumaları onların mesturiyet ve mahcuniyete mecbur olmaları kaziyesiyle henüz Tevfik edilemiyordu. "Dostuna name mi yazacak?" itirazı henüz pek kuvvetli olup buna mukabil "Hayır kocasına mektup yazacak" sözü bir zaaf-ı miskinâneneden kurtulamıyordu. (s. 8)

Zevcesi kız doğuranların erkek doğuranlar kadar memnun olmamaları hâlâ kesirü'l-vuku olan ahvâl-i garîbedendir. İki nevi evlat arasında bir fark aranacak olursa "hayırlı evlat" olmaları noktainazarından o fark da hemen yoktur. (s. 9)

Kadının eğitimsiz bırakılması bir kötülük unsuru kabul edilirken, Dilşinas Hanım şahsında *kadına laf anlatmanın güçlüğü meselesi* olumsuz bir sosyal algıyı yansıtmaktadır. Kadının, doğası gereği anlamada yetersiz olduğu savı, bunun bir doğal kötülük olması sorununu da beraberinde getirecektir. Bu meseleyi döneme ait olumsuz ve eksik bir algı olarak kabul etmek daha makul görünmektedir.

Kadın kısmına meram anlatmak biraz güç olur değil mi? Hele kadın Dilşinas Hanım gibi biraz da cahil olursa! (s. 10)

Dilşinas, eğitim konusundaki fikirleri ile eleştirilir. Onun cehaletinin asıl nedeni kendisi değil onun yetiştiği dönemin kadın algısıdır. Dilşinas, bu izleri yok edemez ve kızının eğitimine karşı çıkan, *Ahdiye'yi âsâr-ı cedîde mütalâasından mahrum bırakan* (s.13) tavrı ile eleştirilir. Esasen eleştirilen ise, kızların eğitimine mani olmaktır ve bu da sosyal bir kötülük unsurudur.

(...) Onun nazarında on bir, on iki yaşındaki kızlar âdeta kadındırlar. Hem asıl mesele bunda değil; tahsilin bundan ilerisi o gittikleri mektepte de yok. Bazı eş dost:

-Darümuallimata verilmeli!

Diyorlar. Darümuallimata mı? Allah esirgesin. Dilşinas'ın Darümuallimata giden kızlar hakkındaki nazarı pek fena! Birçok zevzeklerin bilerek bilmeyerek Darümuallimat tâlibâtının serbestlikleri, açık saçıklıkları daha bilmem neleri neleri hakkında söyledikleri masallara Dilşinas Hanım tamamıyla sahihdir diye kail olmuş. (s. 12-13)

Ahdiye'nin yetişmesi ile kurgusal boyut kazanan kadınların eğitimi meselesi, daha genel anlamda alafranga- alaturka eğitim meselesine varır. Alafrangalık, yine ahlaki kötülüğü temsil etmektedir. Ancak yeni fikirler ile eğitim tamamen kötü değildir. Bu anlayışın yine dönem zihniyetine uygun biçimde, Doğu- Batı sentezini sunduğu söylenebilir. Kötülüğün kaynağı Batı ya da Avrupa değildir, geleneklerden, özden, dini ve milli değerlerden kopmaktır ve bu durum da aslında alafrangalığın yani ahlaki kötülüğün tanımı olarak kullanılmaktadır. Böylelikle, eğitime karşı olan tavrı ile eleştirilen Dilşinas, diğer taraftan bir ihtimal olarak alafrangalığın yani ahlaki kötülüğün de önüne geçmiş olur.

Bu halde validesi tarafından ika edilmek istenilen memnuiyet Yalnız Remziye'nin nail olduğu müsaade dâhilinde yetişmiş olsa idi Müslümanlığa dair olan terbiyeden mahrum kalarak sırf yeni fikirler içinde yetişmiş olurdu. Yeni fikirler içinde! Anlıyor musunuz? Bunu pek iyi anlamanızı arzu ediyoruz. O yeni fikirlerin en aşağı dereceleri bile bazı müşkülpesentleri bilhakkın düşündürmektedir. Hâlbuki yeni fikirlerin yüksek dereceleri o kadar müthiştir ki o derecelere varanlara "Müslüman" demek yalnız "Müslüman'ım" diye ikrarlarından dolayı mümkün olabilip tasdikleri araştırılacak olursa hiç de mümkün olmayacağı görülür. "Hafazanallah tanassur etmişler" mi diyeceğiz? O yeni fikirlerde Nasraniyet dahi yoktur. Fikirleri o dereceye tevessü edince

Nasraniyet dahi kalmaz. Bunlara “Avrupalı” demek belki caiz olabilecek ise de sözün doğrusunu söyleyelim ki terakkiyât-ı fikriyyenin o derecesi Avrupa’da mehâsin-i ahlak gayretinde bulunanlar nezdinde de istihsan edilememektedir. (s. 14)

Ahmet Mithat, kötülüğü Batı’da değil, öz değerlerden koparak Batılılaşmada gördüğünü, geleneksel olanla Batılı olanın sentezinin ise kötülüğü temsil etmediğini, Ahdiye’nin eğitimi örneğinde vurgulamaktadır. Bu yönüyle Ahdiye, Râkım kadar belirgin bir başarı ve iyilik timsali olmasa da eski-yeni sentezini başarıyla gerçekleştiren iyi tipler arasındadır.

Bizim Ahdiye yeniyi eskiye meze ederek hakikaten mükemmel bir talim ve terbiye dâhilinde yetiştirmiş bir kız oluyordu. (s. 14)

Romanda, Dilşinas Hanım, Batılı olan her şeyi şeytan işi yani kötülük sembolü kabul etmektedir. Bu bakış açısı da zihniyetle bağlantılı olarak romana dâhil olmuştur ve esasen alafrangalık gibi bu düşünce tarzı da eleştirilir. Sözelimi, müzik konusunda Dilşinas Hanım’ın inkârcı bakışıyla dönemin birtakım kadınlarının sorgusuz kabulcü bakış açısı kötücüdür; ideal olanın eski-yeni sentezi olduğu fikrinden hareketle iyiyi de bu sentezin temsil ettiği söylenebilir. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da Dilşinas Hanım’ın nazarındaki ahlaki kötülüğün, reel bir kötülük kaynağı olmaması, sadece iyi olmayan olarak adlandırılacak bir sabit fikir olarak sunulması, öte yandan şekli Batılılaşmanın bizatihi ahlaki kötülük sembolü olmasıdır.

Muannit Çerkez nezdinde müzikanın şeytan sadası olduğu itikadı öylesine yerleşmiş ki kerpetenler ile söküp çıkarmak kabil değil. (s. 15)

Bizim eski alaturka rakslarımız hanımlar nezdinde dahi şâyân-ı istihyâ görülmeye başladılar ise de alafranga rakslar gereği gibi moda hükmünü almışlardır. (s.16)

Söz konusu eğlence olduğunda yazar, anlatının arasına girerek hem eski hem de yeni eğlencelerdeki ahlaki olmayan durumları eleştirir ve bu durumları rezalet olarak tanımlar. Yani bu defa kötülük, eski- yeni, alaturka-alafranga mukayesesinde tek tarafa yüklenmez; her iki tarafta da ahlaki kötülüğe örnek olarak sunulan haller anılır. Bu bakışa göre mesela eski kına geceleri de yeni alafranga eğlenceler de Karagöz temsilleri de ahlaki kötülükler barındırırlar ve utanç kaynağı olarak değerlendirilirler. Bu durumda bu eğlence biçimlerinin de ahlaki kötülük sınıfına dâhil edildiklerini söylemek mümkündür.

Eski zaman kına gecelerinde “çengi” denilen cemâat-ı rezîlenin “oyun çıkarmak” tabiriyle komedyâ yollu yaptıkları şeyler temasından hakikaten hayâ edilecek rezaletlerdi. Çocuk olduğumuz halde hatırlarımızdan bir türlü çıkamaz. Çenginin birisi erkek kıyafetine girer, dudakları üzerine bir de bıyık resmeder. Yine kendilerinden kızlar, kadınlar ile o kadar rezaletler yapar idi ki o zamanın perdelerinde Karagöz’ün rezaletlerini de geçirdi.

Yeni zamanın kına gecelerini hiç sormayınız. Hele birtakım erkek çalgısı da olursa var ya! Hele kına gecesi esasen kadınlara mahsus olmak üzere tertip olunmuş bulunduğu halde hısımdan, akrabadan, konudan komşudan bazı delikanlılar dahi mücerret uzaktan!... dinlemek için selâmlık tarafında bulunurlar ise var ya! Bunların bazıları hakkında kulaklarımıza o kadar sesler gelmiştir ki ne bilelim ama yalnız Müslüman değil gayrimüslim düğünlerinde dahi ahvalin o türlüleri istibat olunur. “Yeni fikirli” ve “yeni terbiyeli” haniya şu “alafranga” kızlar! Daha evvelce bu kızlardan oldukları halde bilahare kadın olmuş bulunan alafranga hanımlar! Bunların serbesti-i ahrârânesinin bihakkın tasviri emrinde Hüseyin Rahmi’nin o kalem-i pür-iktidarı bile âciz kalır. (s. 18)

Eserde, kötülüğün karşılıksız kalmayacağı yönündeki dinî, içtimaî bir bakış da dikkat çeker. Kâşif Efendi, adaletin ilahi boyutta tecelli edeceğine kanidir. Kötü ve iyiyi birbirinin tam zıddı olarak algılayan dini inanışların hepsinde olduğu gibi, İslami bakış açısının tesiriyle dile getirilen bu görüşte de Yaratıcının mutlak iyiliği fikrini destekler mahiyette iyiliğin hâkimiyetinin, kötülüğün yenilmesinin onun iradesi ile gerçekleşeceğine dair inancın izleri mevcuttur.

Hak Taâlâ mazlumların âhını zalimlerde bırakmaz. (s. 46)

Romanda, kötülük faili rolünü üstlenen Ceylan, kadına dair toplumsal algıdaki fikirleri, kötülük içinde biçimlenmiş kabul eder. Söz konusu kuralların uygulanmasını ayrımcılık olarak görür, bu da onun nazarında tabiata aykırıdır ve bir ahlaki kötülük unsurudur; bütün kadınlar da bu ahlaki kötülüğün maruz kalanlarıdır. Ceylan’a göre ataerkil düzen kötülüğün kaynağıdır. Ceylan’ın dile getirdiği görüşler devri için pek radikal görünse de bu fikirler bugün pek çok toplum tarafından kabul edilen, doğal hallerdir.

Nasıl olur ki bir delikanlıya her şey caiz, her şey mubah olsun da bir kıza hiçbir şey caiz, hiçbir şey mubah olmasın? Delikanlı her gördüğü kadına, kıza göz koyup da bıyık burabilsin de kız, hatta yahut kadın bir hafif tebessüm bile edemesin. Bir erkek için tecviz olunabilen serbestliğin yüz binde birisi bir kadında, bir kıza görülecek olsa mahvolduğu an o andır. Biz, erkek efendilerin adeta eğlenceleri olmuşuz, kalmışız. Bize karşı her hal ve tavırda onlar muhtar, müstahak. Biz? O! Biz eşyadan madut olalım. Hayvandan bile madut değil, nerede kaldı ki insandan madut olalım.(s. 55)

Yazarın, doğrudan bilgi aktarırcasına sunduğu bir kötülük unsuru da Avrupa medeniyetindeki evliliklerdir. Bu serbest evlilikler ve kadının toplumsal konumunun değişmesi yazara göre ahlaki düşkünlüğü, dolayısıyla ahlaki kötülükleri de beraberinde getirmektedir. Ceylan da bu fikirleri savunmakla ahlaki kötülüğün temsilini sürdürmektedir.

İşte Ceylan’ın Nurullah ile musahabesinde “mariage libre” yani “serbest izdivaç”, “ahrarane izdivaç” dediği keyfiyet budur ki izdivaç edecek olan kadın ve erkeğe ebeveynin bile karışmamaları derecelerine varıyor. Zira yirmi bir yaşına kadar ne kızların ne erkeklerin tehhül hususunda salâhiyet-i tâmmeleri bulunmayıp

velilerinin muvafakâtı hâsıl olmayınca tehhül edemiyorlar da onun için bu hürriyete lüzum görüyorlar.

Diğer cihetten nisvânın terâkkiyet-i medeniyeleri yol almış ama ne kadar? Kadınlar meyanında bizzat çalışıp kazanmayan ve yalnız kocasına yâr olup kalan kadınlar bir ekalliyet kadar azalmışlar. Köylerde kadınlar mine'l- kadîm erkeklerle beraber çalışıyorlar ya. Fakat şehirlerde dahi kadınlar evvela fabrikaları doldurmaktan başlayıp yapma çiçek ve dikişçilik gibi sanayii yed-i inhisarlarına almışlar. Daha sonraları postahaneleri, telgrafhaneleri, telefonhaneleri kadınlar doldurmuş. Mağazalarda tezgâhtarlık, veznedarlık hizmetleri ağlebiyetle kadınlara kalmış. Şu son zamanlarımızda kadınlar tabip oluyorlar, avukat oluyorlar, mühendis oluyorlar hatta arabacı oluyorlar. Ey havâic-i hususiyelerini kendileri tesviye eden bu gayretli ve lâtig nev'-i beşer artık erkeklere boyun eğebilirler mi?

Bunun içindir ki el-hâletü hazîhi Paris'te doğan çocukların yüzde otuzu evlâd-ı tabiiyyeden olmak üzere yani bizcesi piç olarak doğuyorlar. Bu evlâd-ı tabiiyye işte bir nevi ahrarane izdivaç demek olan amante ve metreslerin mahsulüdürler. (s. 75)

Kötülüğe dair bir başka bulgu, yine milli ve Avrupai arasında bir mukayese ile yansıtılır; güzel sanatların bazı dallarındaki veya bazı sanat eserlerindeki ahlaki olmayan, ahlaki eksikliklerden dolayı da kötülük unsuru olarak değerlendirilebilecek bir takım motiflerden bahsedilir. Bu motifler, daha ziyade cinsellik veya şehvani arzular ile ilintilidir. Bu şehvani arzuların, yalnız İslamiyet'te değil, diğer tek tanrılı dinlerde ve pek çok inanış biçiminde günah ve şeytan kavramları ile karşılandığı malumdur. Bu anlamda şehvet, büyük günahlar arasında kabul edilse de güzel sanatlardaki bazı motiflerin şehvani arzularla dolayısıyla kötülükle doğrudan bağlantılı olarak ele alınması, genel bir kötülük kavramı içinde değerlendirilmekten uzaktır ancak geleneksel yargılar ve yazarın yaşam görüşü ile açıklanabilir. Bu noktada, burada kötülük unsuru tarifini oluşturan asıl faktörlerin ahlaki olmayan, toplum ahlakına uymayan unsurlardan ibaret kaldığını belirtmek gerekir.

Aman ya Rabbi bu raks görülmeye şayan şeylerdendi. Avrupalılar bizim şark rakslarını beğenmezler. Vücutun bazı aksamı tahrik edilmesine mugayir-i edeb manasını verirler. Biz onların raksında bacak kaldırmak yolundaki evzaa bu manayı vermek istemeyiz Sanâyi-i nefisenin hir cihetinde olduğu gibi raksda dahi muvafık-ı edeb ve mugayir-i edeb cihetler vardır. (s. 93)

“Salon Köşelerinde” kötülük tahlili bakımından Batı ve Doğu’yu, Batılı olan ile milli ve geleneksel olanı farklı bir bakış açısıyla bir arada barındıran bir eserdir. Birey eksenli algılar roman ilerledikçe toplumsal birer muhteva kazanır dolayısıyla kötülük kavramı da milli bir mesele bağlamında, sosyal temelde incelenmeye müsait hal alır.

Şekip’in, içinde yaşadığı âlemi yorumlayışı derinleştikçe, kötülüğü bireysel algılardan çok toplumsal bir mahiyet kazanır. Birlikte eğlenilen salonlarda, her halleri ile farklı ve kazanan adamlar olarak gördüğü Batılı adamların halleri ama daha da önemli olarak Batı zarafeti ile yetiştigi için pek latif bulduğu ve âşık olduğu Miss Lydia’nın

onu önemsememesi, alelade bir aşk acısından öte anlamlar kazanır; milli bir izzetinefis meselesine dönüşür. Şekip, bir anda kendilerinden olmayan herkesi ötekileştiren *o halktan* nefret eder. Ötekileştirme, ötekileştirenin mantığında kötü olana uygulanırken diğer yandan da ötekileştirileni kötülüğe maruz bırakma hali doğurur. Bu noktada Şekip'in hisleri, genel algı ile örtüşse de o da bu tutuma aynı şekilde karşılık vermeyi arzular ki bu bir çeşit intikamdır ve kötülüğün kötülükle ortadan kaldırılması halini doğurur. Bu intikam arzusunda, Türklük vurgulansa da esas olan milli bilinç değil bireysel arzuların doyurulmamasıdır. Bu sebeple ben dilinden biz diline geçilmesi de suçlanan tarafın tüm Batı topluluğu olması da beynelmilel bir kötülük tahliline imkân tanımaz.

O zengin, o kayıtsız adamlar; hayatı arzularına tabi kalmaya, arzularının gerçekleşmesi için her türlü fedakârlıkta bulunmaya kabiliyet hisseden; o zarafetleri, servisleri, bilgileri, mağrur bakışlarıyla dünyayı küçümser gibi duran; her şeyi gördükleri için hiçbir şeye şaşmayan; bir şey beğenmeyen, beğenmeye tenezzül etmeyen bu adamların yanında ben, bizler pek zavallı, pek garip kalıyorduk. Adeta hür insanların yanında zincire bağlanmış esirlere benziyorduk ve bunu şimdi daha feci, daha acı surette hissediyordum. (s. 37)

Şimdi hızlı hızlı yürüyordum. Bütün hislerim, izzetinefism belirsiz bir hakaret altında kamçılanıyor, kanyordu... Nefret ediyordum; o mağrur, o kibirli genç kızlardan... Bizleri kendilerine yabancı, kendilerinden uzak, başka bir âlemden, başka bir cemiyetten, başka bir mayadan sayan o halktan nefret ediyordum! Bütün gençlik gücüm bir araya gelmiş, isyan ediyordu.

Onlara hükmetmek, onlara aşağılayarak bakmak, böyle yapabilecek bir hale gelmek, onların arasında benzersiz biri olmak, onların kibir ve gururunu kırmak arzusu o dakikada bütün hislerimi kapladı. Şiddetle,

“Ben de bu kızın kalbine sahip olacağım!” dedim. “Mutlaka bu kız da beni sevecek, beni görünce kalp çarpıntılarına uğrayacak, beni düşünecek; buradan giderse İstanbul’u, benim vatanımı özleyecek; bu mağrur İngiliz kızının kalbi genç bir Türk’ün sevgisiyle çarpınacak. Mutlaka, mutlaka!.. (s. 39)

Şekip'in âşık olduğu Miss Lydia'nın, kötülük konusunda *salon çevresinden* tamamen farklı bir bakış açısına sahip olduğu ortaya çıkar; aslında ona göre içinde buldukları ortam, salon eğlenceleri ve salon erkekleri kötücüdür; basittir. Bireysel olan her arzu ve acı, milli olanların yanında hükümsüzdür. Lydia'nın kötülüğü algılayışında, toplumu ön plana alan bakış dikkat çekicidir ve aslında bu bakış açısı Şekip'in değişiminin de hazırlayıcısı olacaktır. Üstelik eserin kaleme alındığı yıllar düşünüldüğünde toplumsal ve milli meselelere tamamen duyarsız kalmak da tıpkı gerçek yaşamdaki gibi pek doğallıkla kötücül algılanabilir.

Bana öyle geliyor ki bir erkeğin başka vazifeleri, başka emelleri, başka meşguliyetleri olmalı; bir erkek memleketinin, milletinin büyüklüğüne, şeref ve yükselmesine hizmet etmeli; insanlığa, insanlığın ihtiyaçlarına yardım edebilecek şeyler aramalı, bulmalı...

Bir dakika evvel Şu mağrur İngiliz kızının adeta hakaret eden bakışları altında kanayan kalbimin, isyan eden erkekliğimin ilham ettiği alaycı cümleleri, bu son sözler- bu hakikat dolu son sözler- intikam arzusuyla yarı açık duran ağzıma cezalandırıcı bir tokat gibi iade etmişti. Sanki bütün bir kavmin, asırlardan beri hükmetmiŐ güçlü bir milliyet ve hâkimiyet kaynağının unsur ve ruhu o yumuk, o latif çehrede, o süzgün, o içine girilmez gözlerde, o mağrur, o tenezzül etmeyen bakıŐlarda, sözün kısası o nazik kadın vücudunda özümlemiş de o, bu suretle Őahıslaşan yüceliği, letafeti, büyülü çekiciliği karşısında Şaşkın ve ezilmiş bir gençliğe, bütün bir aldatılmış ve hareketsiz bırakılmış gençliğe, yüksek bir hayat dersi vermek istemişti. (s. 59)

Şekip ise Lydia'dan farklı olarak memleket ve millet için çalışmanın salonlarda fikir üretmekle de mümkün olabileceğini bu sebeple Lydia'nın küçümsediği bu hayatın kötücül olmadığını savunur. Bu fikir ayrılığı, kötülük algısı hakkında değilse de kötülüğün ortadan kaldırılması konusunda bilgi vermesi bakımından dikkate değerdir. Lydia, kötülüğün ortadan kaldırılması için daha aktif ve fiili bir çabayı gerekli görürken Şekip, fikri bakımdan çözümler üretmeyi yeterli gördüğünü ifade etmektedir.

İki fincan çayla bir iki dedikodu arasında memleketimize yarayacak, gençlerimize öğrenme ve yükselme arzusu ilham edecek, kadınlarımızın terbiye ve ilerlemesine hizmet edecek Şeyler bulamaz mıyız, biz de noksanlarımızı gidermekte başarılı olamaz mıyız sanırsınız? Ben zannediyorum ki siz de bu fikirleri; Şu vatan sevgisini, Şu erkeklerin vazifelerini, sorumluluklarını, yerine getirmeye mecbur ve borçlu oldukları hizmetleri, Şu cemiyet içinde, Şu çay masaları etrafında öğrendiniz. Mesele, cemiyete zaman öldürmek için değil, ahlakı düzeltmek, tecrübe kazanmak için girmektedir çünkü... (s. 60)

Bu konuşmanın ardından, mekân birdenbire değişir ve salonlardan çıkar; deyim yerindeyse gerçek İstanbul'a, sokağa döner. Sokakta görülen ise çirkin, çileli ve kötücüldür. İnsanların sefil hayatı, arabacılar Şahsında yansıtılır. Bu hayat, yoksul ve zordur. Bu yönleri ile de halkın, insanların hayatı, evrensel kötülük unsuru sayılabilecek niteliklerle romana girmiştir. Şekip'in ise, kötücül saydığı bu durum için, çok bireysel bir çaba sarfetmenin ötesinde çözüm arayışı ve ümidi yoktur. Meseleye idealist bir bakış açısıyla yaklaşmayan Şekip, bütüncül, köklü ve düşünce temelli çözümlerle kötülüğü ortadan kaldırmayı düşünmez, buna niyetlenmez; onun bulduğu çözüm bir gerçeklik olan kötülüğü engellemek değil bu kötülüğe maruz kalan herhangi biri için geçici bir rahatlama sunmaktır.

Bu bedbaht adamlara, hayatlarını bu kadar güçlükle, bunca elem, ızdırapla kazanmaya çalışan Şu biçarelere, saatlerden beri Şurada geçim derdiyle titreyen Şu namuslu vücutlara bütün acım, bütün sefalet-i kalbimle beraber bir lokma ekmek, bir saatlik istirahat hazırlayabileceğimi düşünerek teselli buluyor ve içlerinden birini, en evvel önüme geleni, çağırarak üzere davranıyordum ki arkamdan boğuk, fena bir ispirto kokusuyla karışık bir ses anlayamadığım –anlatacaklarını anlatmaya birdenbire cesaret bulamadığından anlayamadığım- bir Şeyler murıldanıyor, galiba aşağılık birtakım tekliflerde bulunuyordu. (s. 66)

Şekip, bu manzara karşısında üzüntü duyar ve bu koşullarda çalışmak zorunda kalan insanlara acırken bu sefer kötücül bir durumun ötesinde bir kötülük unsuru ile karşılaşır ve bu karşılaşmanın kötülükle ilişkili olduğu kullanılan ifadelerden açıkça anlaşılır. Bu durum, ilk bakışta Şekip'in saf duygularına bir tezat oluşturmak için kurgulanmış gibi görünse de esasen kötülüğün yalnız görüldüğü kadar olmadığını, daha derinlerde, daha ilerilerde ve daha nitelikli olduğunu göstermek için kullanılmaktadır. Şekip'i, bu kötülük unsurlarıyla birinin karşılaştırması gerekir ki bu kişi de Şekip'in mensup olduğu çevrede bulunmadığına göre, bir anlamda Şekip, basit kötülükten uzak, rafine bir hayat yaşadığına göre, onu, bu kötülükleri göreceği yerlere götürecek kişi sokakta karşılaştığı sefil hayatın içinden çıkacaktır. Bu örnek, çok belirsiz olmakla beraber, ahlaki kötülüğün her yerde yaygın olmasına rağmen bu kötülük biçiminin daha çirkin ve daha basit halleri ile daha gerçek ve izole olmamış bir hayat içerisinde karşılaşılacağı izlenimini uyandırmaktadır. Bu kötülük yolculuğuna rehberlik edecek kişi de fiziksel görünümü kötü ahlakını yansıtır biçimde, yani klasik ve yüzeysel kötülük tiplerinden biri olarak kurgulanmıştır. Üstelik bu şahsın tarifinde, kavramsal olarak en derinlikli kötülük ifadelerinden birine de rastlanmaktadır.

Nefsimde hiçbir zaman yenemediğim bir anlama merakıyla döndüm, o pis herfin kirli çehresine baktım: Bir gözü kör, saçları darmadağın, tıraşı uzamış, bütün vücudundan aşağılı ve alçaklık kokuları yayılan bu şahıs oldukça yeni, kıvrıkcık paltosunun yakasını kaldırmış, ellerini ceplerine sokmuş, donmuş bir kötülük kütlesi gibi, uzun, çürük dişlerinin iğrenç tebessümüyle karşımda duruyordu. (s. 66)

Bu adam, tarifindeki kötücüllükleri doğrulayan bir teklifte bulunur ki bu teklif, henüz çocuk yaşta bir kızını fuhuş nesnesi olarak kullanmakla ilgilidir. Fuhuş, başlıbaşına ahlaki bir kötülük unsuru olarak kabul görünürken, herhangi birini fuhuşa zorlamak; özellikle çocuk yaşta birini fuhuşa dâhil etmek, ahlaki kötülük kapsamında olmakla beraber, hem fiziksel hem de psikolojik acı veren kötülükle de bağdaşmaktadır ve evrensel kabullerle kötücüldür. Fuhuşu, pek çok kötülük biçiminden ayıran bir başka özelliği bu kötülükten maddi çıkar sağlayan bir planlayıcısının olması, aynı zamanda bu ahlaki kötülükten istifade eden bir başka kötülük faileri grubunu ihtiva etmesidir. Bu uç örneğin, toplumsal yapıdaki aksaklık, bozulma, yoksulluk, cehalet, sefalet vs. durumları örneklendirmek için kullanılması yani en nitelikli kötülüklerden birinin seçilmesi, oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca bu bölümler, insanın kötülük üreten bir varlık olarak algılanmasına dair değinmeler de içermekte, yani belirgin biçimde var olan kötülüğün Türk romanında çoğunlukla belirsiz bırakılan kaynağı konusunda insanı adres göstermektedir.

On üç yaşında; daha kimseye çıkmadı, pašam; sizin gibi temiz beyefendimiz olursa, o da hatır için, bir bakınız, çok memnun olacaksınız. (s. 66)

On üç yaşında! Bir masum, henüz bir çocuk! Bir çiçek! İşte hayatın kim bilir nasıl bir darbesiyle soluyor, eziliyor, çamurlara atılıyordu. Sönmek üzere olan bir yıldız görmek... İnsanların bu vahşi, bu yırtıcı, bu konuşan hayvanların kötülükte nerelere kadar vardığını anlamak istedim. (s. 67)

Bu düşünceler eşliğinde ve yine kötülüğe yalnız hissen karşı çıkararak ama onu ortadan kaldırmak, yok etmek konusunda çözüm üretmekten çok uzak bir tavırla Şekip, kötülüğe tanıklık edeceği yolculuğa çıkar. Yanına gittiği bu kız, Şekip'in zihninde, kötülüğe, evrensel bir kötülük unsuru olan cinsel istismara ve fuhuşa maruz kalışı itibariyle bir kurban olarak çizilmektedir; yani Şekip, kötülüğün maruz kalan tarafını belirlemede, genel bakışı yansıtmaktadır. Aslında arabacılarından biri için düşündüğü bir saatlik rahatlamayı da, parasını harcayarak kötülüğü kısa süreliğine duraksatmak suretiyle bu kız için sağlayacaktır.

Şu her türlü kötülükle dolu uçurumun kenarında ürkek ve çekingen boynunu büküp duran şu zavallı çiçeğin, bu on üç yaşında felaketzede çocuğun elinden tutarak bakışlarını birkaç saat için olsun o müthiş, o gözyaşı dolu, o korku dolu manzaradan kurtarmaya muvaffak olduğumu düşündükçe hiçbir şeye yaramayan, hiçbir bela ve felaketin acılarının dindirilmesine yardım etmemiş gösteriş dolu hayatımın en hayırlı işini yapıyorum sandım ve bütün bir kış balolarda, müsamerelerde, tiyatrolarda sarf edilen paraların küçük bir kısmı bu gibi hayır işlerine ayrılrsa insanlık ne büyük facialardan, kötülüklerden kurtulurdu hülyasıyla bir an için oyalandım. (s. 75)

Oysa bu, kötülüğe karşı bir tavır gibi görünse de kötülük karşısında oldukça edilgen bir tavrı göstermektedir. Bu yolculuk sırasında Şekip, kendisine rehberlik eden adamın bir kötülük faili olduğundan çok emin ve ondan gelecek her türlü kötülüğü bertaraf edecek bir dikkatle, *her türlü kötü maksadını mahvetmek için makferlanımın cebinden ayırmadığım ufak revolverini çıkarıp muayene ederek, (s. 68)* ilerlemektedir. Bunu sembolik olarak, kötülüklerin en belirgin biçimde müşahede edileceği bir cehennem yolcuğuna benzetmek belki mümkündür ama bu görüşü derinleştirmek pek de imkân dâhilinde değildir. Bu bölümde bir başka kötülük unsuru olarak şehvet mevcutsa da, bir insanın nesneleştirilmesi ve bu insandan cinsel istismar yoluyla maddi ve manevi fayda sağlamak şeklinde ortaya çıkan kötülüğün aldığı biçim yanında oldukça belirsiz kalmaktadır.

(...)Ben önümdeki murdar herifin ayak izlerini takibe mecbur oluyordum... On üç yaşında bir masumenin en mukaddes, en saygıdeğer bir şeyini kirletmeye alet olmak için acele eden bu murdar, bu kötülük dolu ayaklarının o pak, henüz bakir karları ezerek, kirleterek oraya bıraktığı iğrenç, biçimsiz izlere baktıkça bundan sonra kim bilir ne gibi kötü düşüncelerle bu on üç yaşındaki zavallı çocuğun henüz kirlenmemiş odasına seçirtecek sarhoşların, vicdansızların belki şu kar kadar temiz ve saf olan o vücudu şehvet ve hakaretle kirleteceklerini; hem bunların orada, onun kalbinde, o

masumenin geleceğinde ebediyen silinmeyecek, hiçbir kuvvetle yok edilemeyecek fena bir iz bırakacaklarını düşündüm. (s. 65)

Varılan yer de, Şekip'i oraya götüren adam kadar kötücüdür. Mekân da kötülüğün fiilen uygulandığı yer olarak kötücül özelliklerle çizilmiştir. Bahsi geçen kız Rum'dur, azınlık mensubudur, yabancı kadındır. Ancak gayrimüslim kadının gayriahlâkî çizilmesi klişesi burada görülmez; sözgelimi Urani, sadece bu özelliği ile kurban olmayan bilinçli bir kötülük faili iken bahsedilen kız şahsında kötülük algısının değişimi de dikkati çeker. Şekip, kızın hayatıyla ilgili bulduğu her iz ile beraber ona acır, onun maruz kaldığı kötülükleri daha derinden idrak eder. Öyle ki, kızın ölmüş babasını da bu kötülüğe maruz kalışın bir parçası olarak tahayyül eder. Bu bakış, kötülüğe maruz kalanın korumasız kalmasını da bir sebep olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Bana öyle geliyor ki bu zavallı pederin ruhu, buna; bu pisliklere, bu kötülüklere mani olamayarak ölümün karşı konulmaz pençesi altında yenik düşmüş, bunu, bu pislikleri, bu kötülükleri görmeye mahkûmiyetinden doğan bir ümitsizlikle, bir ruh sıkıntısıyla sanki kabrinde ağlıyor ve ölümden sonraki sahneyi hayalimin kuvvetiyle adeta görür gibi olduğum o sönük, o yalvaran bakışları en tesirli sözlerden daha tesirli, daha açık sonsuz bir sessizlikle bana anlatıyor. "Kızımı kurtar, sakın yavruma dokunma!" diye adeta yalvarıyordu. (...) O felaketlere uğramış gamlı bakışı, bu müthiş faciayı bu odada dolaşanlara, buraya en aşağılık duygularını bastırmaya gelenlere haykırıyor, yalvarıyor, yalvarıyordu. Fakat heyhat! (s. 70)

Oldukça detaylı anlatılan bu süreçte Şekip, kendisini oraya getiren adamın kötülüğünü kızın da anlamasını ümid eder ve içinde bulunduğu durumdan yani kötülüğe şahit olmaktan utanç duyar ve kendisinin bu kötülük faillerinden biri olmadığını ispat etmek ister. Onun için kötülük faili gibi algılanmak, kötülüğün varlığı kadar rahatsız edicidir bu yönüyle Şekip, kötülüğün fikren tam karşısındadır ama onun uygulanışına tam anlamıyla mani olamamanın ötesinde bir parça bencilce yaklaşımı da enteresandır.

Şu zavallı çocuğa karşısında bulunduğu adamın fena kalpli, fena maksatlı bir adam olmadığını acaba anlıyor muydu ki aralıksız, o uzun, o kıvrıkcık kirpikleri belki mahcubiyetinden, belki korkusundan, belki de kalbindeki derin nefret hislerinden gah sararıp gah pembeleşen çehresine doğru uzamakta devam ediyor, o kırgın gözler bir türlü yerden ayrılamıyor, bana bakamıyordu.

Bu kötülüklere, bu vicdani ezen yürekler acısı duruma karşı gönlümün bütün nefret ve iğrenmesiyle inlemek, şu zavallı çocuğa güven vermek, onu teselli etmek istedim. (s. 71)

Sonrasında Şekip, zaten kötülüğünü idrak ettiği hayatı, bir kez de maruz kalanın ağzından gerçekliği ile dinler. Hâlihazırda görülen kötülüklere, bir başka kötülük unsuru olarak kardeşin hastalığı da eklenir. Bütün bunlar, salonların dışından, gerçek hayattan, yoksulluğun doğurgan bir kötülük unsuru olarak belirlediği ve fuhuş gibi evrensel bir kötülük unsurunun biçimlendirdiği sosyal kötülük manzaraları sunar. Bu sosyal

kötülüğü irade edenler kadar ve ondan faydalananlar kadar, ona maruz kalanlar, mecbur olanlar, sürüklenenler bir kötülük toplumu oluşturmaktadır.

O yuvarlak, şeffaf, ateşli gözyaşları hâlâ sürüyor, bana bütün bu feci hayatı naklediyordu. (...) Kardeşine büyük bir sevgiyle bağlı bulunan şu masumenin bütün o faydasız mücadeleyi görerek isyan eden hisleri... Sonra bir hekime, ilaç parasına hissedilen ihtiyaç... Paranın, o uğursuz, o kötülük dolu madenin elde edilmesi için başvurulmuş yollar... Daha sonra o kötü görünümlü, o bir gözü kör, saçları dağınık pis herifin güya koruması altında orada, o ıstırap dolu yatakta çırpınan kardeşinin istirahatı, acılarının dinmesi karşılığında şu masum, şu on üç yaşındaki yavrucuk tarafından gösterilen fedakârlık. (s. 73)

Şekip'in kötülüğü ortadan kaldırmaya yönelik değil, kötülüğe maruz kalanın maruziyetini kısa bir süreliğine engellemek ve olan biteni kadere yüklemek konusundaki tavrı, aslında aşk için söylediklerinde ama onun bütün yaşam biçimiyle de alakalı olarak, kendi ağzından, onun Doğululuğuna dair bir özellik olarak tanımlanır.

(...) İnsanlar için hayatın doğal akışına, kaderin çizdiği yola kendilerini terk etmekten başka çare kalmadığına bütün Doğulular gibi ben de emin bulunuyordum. (s. 79)

Şekip, içinde yer aldığı salon hayatını, git gide daha kötücül bulmaya başlar. Özellikle bu yaşam tarzının kadınlarını, gayriahlâkî ve samimiyetsiz bulur yani onları kötülükle ilişkilendirir. Hatta buralarda tanıdığı kadınlardan hareketle, ahlak ve kötülük bağlamında genel yargılara ulaşmaya çabalar. Bu gayrimüslim yaşantı için seçilen mekân, dönem romanlarının hemen tamamında olduğu gibi Beyoğlu'dur.

Merdiven başından işitilen aşüftecesine kahkahaların ardından yemek salonunun camlı kapısı bir bora şakırtısıyla açılarak yeni gelen Fransız tiyatrosu sanatkârlarından iki aktris ve Beyrutlu olduğu fesinin renginden, kendi renginden, tavır ve kıyafetinden anlaşılan bir gençle Beyoğlu'nda bu gibi âlemlerin ayrılmaz parçalarından bulunan mösyölerden biri içeri girdi. Kadınlar yapmacık neşeler, yorgun edalar, muhteris ve parlak bakışlarla hemen karşımızdaki masaya geçip oturdular. Namuslu kadınlarla bu tür kadınlar arasında sürekli bir çekişme, karşılıklı bir nefret vardır ki son bulması imkânsızdır ve bu, iki sınıfın kadınlarını sonsuza kadar birbirlerine gizli bir gıptayla bakan birer düşman eder. (s. 86)

Nihayet Şekip ve Miss Lydia arasında, asıl mesele konuşulmaya başlanır. Türklük ve Osmanlılığın ne olduğuna dair sorularla başlayan tartışmalarda, zaman zaman kötülük unsurları ile bağdaştırılan bu kavramlar, romanda arka plan oluşturmakla kalmış milli unsurlar olarak dikkat çeker. Lydia'nın bu kavramlar ve Türklerin medeniyet dairesindeki yeri hakkındaki cevaplanması gereken soruları, Şekip'e acı verir. Zira Lydia'ya göre asıl kötü olan, Türkler değil Türklerin milli yansımalarını dünyada belirgin kılmamaları ve dünyada milli özellikleri ile tanınmamalarıdır. Bu konuda da vazifelerini ifa etmeyen insanları bu kötülükten sorumlu tutar. Arka planda kalsalar da bu tartışmalardaki bakış açılarında kötülük algısı ile ilgili değişimler

bulmak mümkündür ve bu tartışmalarda söylenenler bir başka boyutta Lydia ve Şekip'in aşkı için de kötücül bir örtü teşkil etmektedir.

Lydia ateşli ateşli tartışmaya atıldı:

Binbir Gece Hikâyeleri'nden başka ortada bir şey olmadığını, bir kurumda, bir ilim ve sanat toplantısında bir Türk görülmediğini, İstanbul'a gelen yabancıların bazı Rum ve Ermeni ailelerinden başka kimseyle münasebet kuramadıklarını; bu yüzden "Trüklük, Osmanlılık nedir?", "Toplumumuzun medeniyette hizmeti, yeri neden ibarettir?", "Fikirlerimiz, hislerimiz, terbiyemiz, ilerlememiz ne derecededir?" sorularının cevaplarını öğrenmenin, bu hususlarda ciddi bir fikir edinmenin mümkün olmadığını söylüyordu.

"Sizi, Türkleri..." diyordu. "Evvvela Rumlardan, Beyoğlu Frenklerinden sormaya, öğrenmeye mecbur oluyoruz, onların anlattığı gibi öğreniyoruz... Cemiyet içinde genç Türkleri görsek, eğitim derecelerini ve yeteneklerini, bilgilerini takdir etsek, Türklerin –sözüme darılmayın sakın- kültür seviyelerinin çok düşük olduğu hakkında doğmuş olan kanaate, emin olunuz ki bağlanacak çok yabancı bulamazsınız."

(...)

Oooff!... Bu sorular, bu cevapsız bırakılması lazım gelen sorular bana ızdırap veriyor, kalbimin içini kanatıyordu!

(...) Bu sözler aşkımın semasında sanki siyah bulutlar gibi dolaşır dururdu. Artık her şeyi unuttur, düşüncelerimi başka vadilere sürükleyerek yalnız kalbimin taptığı tek şeyi, sevgili vatanımı düşünürdüm. (s. 141)

Şekip, Lydia ve ailesinin İstanbul'dan ayrılma kararına rağmen evlilik teklifinde bulunmaya karar verir ama bu teklifin reddedilme ihtimali onun için birdenbire bireysel bir meseleden milli bir meseleye dönüşür ve bunu bir kötülük ihtimali sayarak teklifinden vazgeçer. Milli olan, şahsi olanın önüne geçer ve milli değerlerle ilgili olası kötücül çağrışımları ve algıları engellemek için Şekip, aşkın psikolojik acı veren bir kötülük unsuru olarak kalmasına rıza gösterir.

Bu çaresiz, bu sefil gözyaşları, gönlümün bütün hilekâr eğilimlerini, ümitsiz aşkımın bütün o mecnunane kararlarını silip götürmüştü. Bir yabancıya karşı Türklüğün şanından olan doğruluktan ayrılmamak... Şu mecnunane evlenme teklifine verilebilecek ret cevabıyla karşılaşmış Türklük namına bir küçüklük yapmış olmamak... Talebim kabul edilmiş bile olsa şu aczim, şu fakir halimle eşim olacak bir İngiliz kızını bahtiyar edememek yüzünden yine Türklüğe, o daima yüce, daima mukaddes ve muhterem görmek istediğim komitemize bir kusur atfına sebep vermemek kararıyla "Hayır!" dedim... Evet! Bir Türk'ün, bir genç Türk'ün terbiye ve anlayışı, medenilik derecesi hakkında bir fikir vermenin asıl zamanı gelmişti. (...) "Mutlaka bir pot kırarlar!" demeye can attığı bir zamanda bir İngiliz kadar soğukkanlılık, bir Avusturyalı kadar terbiye ve nezaket göstererek bu sevdada, bu ince mücadelede Osmanlılığı, Türklüğü her yerde olduğu gibi bütün şan ve şerefiyle muzaffer ve galip çıkarmak lazım geleceği hissi bütün aşkıma üstün geldi ve o dakikadan itibaren mukaddes bir maksada hizmet etmek, aşk ve sevdada gibi geçici, ardı sıra hüsranslar, hicranlar, pişmanlıklar bırakıcı hislere boyun eğerek mecnunca, çocukça hareket edecek yerde bütün o hayalperverliği bir tarafa bırakarak cemiyet içinde Türklüğün bir vahşet örneği değil bir zinet, Türklerin de medeni bir millet olduğunu bir İngiliz kızına, bir İngiliz ailesine karşı ispat eylemek lazım geleceğini düşünerek derhal hareket tarzımı değiştirdim. Zavallı aşkıma, bütün o yeni umutlarımı kendi elimle gömmeye,

Türklüğün şerefi namına kalbimi mahkûm etmeye karar verdim. Artık kendiliğinden Lydia'ya hiçbir şeyi söylemeyecek, aşkla, sevdıyla ilgisi, münasebeti olacak ufak bir imada bile bulunmayacaktım. (s. 148-149)

Bundan sonrasında Şekip, tamamen milli duygularla hareket eder ve Lydia'nın onu yanında istemesini, onu da İngiltere'ye davet etmesini hakaretimiz bulur; kötülük unsuru addeder. Artık Şekip için asıl kötülük, şahsının maruz kaldığı aşk acısı değil milletinin maruz kaldığı aşağılamadır. Lydia, Türklüğü aşağılamasa da, onda da yerleşmiş halde bulunan fikirler, kendi milli değerlerini yüceltirken Şekip'in vatanını terk edip onlarla gidebileceğine inanması, kötülük unsuru olarak algılanır.

Bana, İstanbul'un duvarları arasında kapalı bir esir, hürriyetten yoksun bir aciz ve çaresiz olan bana, Lydia'nın bu teklifi o kadar garip göründü ki izzetinefsimi hakaret edilir gibi yaraladı, kanattı. (s. 151)

1. 2. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Sosyal Temelde Ahlaki Kötülük

“Handan” da, ilk romanlarda hâkim bakış açısına sahip anlatıcının da okuru uyurma amacıyla kurgu malzemesi olarak kullandığı ve kötülük unsuru olarak yansıttığı alafrangalık, genel bir kötülük unsuru olarak tipik örneklerle kötücül yorumlardan uzaklaşır ve mutaassıp çevrelerce kötü kabul edilir. Söz konusu çevrelerce alafranga olan, modernleşen, Batılılaşandır. Oysa bir kötülük unsuru olarak kabul edilen alafrangalık, geleneklerden tamamen kopmayı, derinliksiz, bilgisiz, kültürsüz olmayı, yanlış Batılılaşmayı ifade eder. Böylelikle alafrangalık ile tipeleştirilen kötülük unsurlarından artık uzaklaşıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Bununla beraber Handan'ın ve Neriman'ın birer ferdi olduğu aile, Batılılaşmış bir ailedir. Ailenin Batılı tavırları özellikle halkın bir kısmı tarafından eleştirilir ancak burada bu kadınların tipeleştirilen kötülerden olmadığı dikkat çekmektedir. Roman tekniğinin de etkisi ile bakış açısı, dolayısıyla kötülük algısı daha gerçekçi biçimde kişilere ve onların dünya görüşüne göre biçimlenmektedir. Söz gelimi Refik Cemal ve Server'in de ilk zamanlar haklarında farklı düşündükleri bu kadınlar değil ama bu kadınların Batılı olmakla özdeşleştirilen serbest tavırları mahalledekiler tarafından kötülük unsuru kabul edilmektedir.

O sırayla kısa yeldirmeleri, serbest davranışları, hızlı İngilizceleriyle giden kızlar! Bilir misin, bunların sokakta İngilizce konuşmalarına ben karşı çıkardım da sen: “Kendi aralarında, ne var?” derdin. Komşuların mutaassıp omuz silkmeleriyle yeni dünya kızları dedikleri ve bütün alafranga deliliklerine karşın mahallede hiçbir gence dönüp bakmayan bu kızlara senin bir zaafın vardı. (s. 13)

Alafrangalık kavramı yerine zaman zaman tercih edilen yeni bir kavram, şekli bir modernleşmenin karşılığı olarak kullanılan *snob* sözcüğüdür.

Fakat bir Türk hanımında böyle bir düğün yüzüğü azıcık “snob” değil mi? (s. 22)

Memleketin hali, “Handan”da, belirgin bir kötülük unsurunu karşılar. Refik Cemal, kendisinin ve arkadaşlarının bu kötülük algısını açık ederken, Neriman’ın bu kötülüğün farkında olmayışını haber verir. Halide Edip’in, kadın meselesine bakışından da izler taşıyan bu kurgusal ayrıntı, esasen kadının, savaş ve yıkımla yüz yüze olan bir devletin çöküşü karşısındaki pasif ve ilgisiz duruşunun kötücüllüğü vurgulamaktadır zira kadın, bu haliyle bir ottan, ne kadar latif ve iyi huylu olsa bir çiçekten farklı değildir.

Neriman, müziği çok seviyor, iyi piyano çalıyor, tatlı, durgun bir sesi var. Fakat seninle ve arkadaşlarla o kadar ruhumuzu yakan erkek rüyalarımızla onu ortak görmek bir hayal; o herkes gibi bu memleketin yetiştirdiği bir ruh değil, bir çiçek, bir şey! Memleketin hayatından ne kadar acı, ne kadar siyah, ne kadar yıkılmaya hazır olsa habersiz. Beni o kadar çok meşgul eden bu koskoca, fakat umutsuz şeye onu ortak edemiyorum. Hayatımda Neriman’da tek bulamadığım şey varsa o da bu. Kendisince pek nazari bulduğu bu şeylerle uğraşmamı anlamıyor. Çarkları artık kirden, ihmalden ve kan pıhtılarından dönmek istemeyen ve belki bir gün zordan kırılacak olan bu memleketin makinesini görmüyor. Kendisi yeşil ve sessiz yuvasının dışında bir şey bilmek istemiyor. Anaları, büyük anaları gibi burada sessizce yaşayıp ölümlerinde çevresinde bütün bir ırkın, bütün bir mülkün döküldüğünü, sefaletten, her fena ve çaresiz dertten döküldüğünü duymuyor bile! Bilmem neden bunun aksini istiyorum ben de? Onu hangi kadın bilecekti? Yalnız u öğrenimleri ciddi olan kızların bu noktada daha canlı, daha söz anlatılır olacağını ummuştum. (s. 25-26)

Romanda kadın meselesi, temel izlek olarak kullanılsa da sosyolojik derinliği haiz bir kötülük unsuru olarak kabul edildiğine dair değinmeler vardır. Kadının, memleketin hali ile ilgilenmemesi; bunun temelinde yatan asıl kötücül unsur olarak kadının eğitimsizliği, mutaassıp düşünce ve yaklaşım, kadının erken yaşta evlendirilmesi, kadının maddeleştirilmesi bu değinmeler arasındadır.

Öğrenimi bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç dil biliyor, artık kâtip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendine koca düşünmemesi pek tuhaf; vakti çarçabuk geçecek, yirmi yaşında evlenilir mi hiç? Ben on dördümde evlendim, büyükannem on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlenmiş. (s. 60)

Kadınların toplumdaki yeri ve geleneklerdeki değişim ile Batılılaşma, kötülük algısının değişmesinde de etkili olur. Seviyye Talip’teki hala gibi “Handan”da da teyze, bir kötülük numunesi olarak kabul edilen taassubun uygulayıcısıdır. Handan, bu uygulamaya maruz kalmadığı için, diğerlerinden farklıdır; özellikle milli meseleler konusundaki duyarlılığı, Neriman’ın, eksikliği kadının toplumsal konumu ile ilişkilendirilerek kötücül kabul edilen duyarsızlığının karşısında, bu mutaassıp yetiştirme tarzı içinde biçimlendirilmemesi ile ilgilidir. O halde taassubun doğurgan bir sosyal kötülük unsuru olarak kabul edildiğini söylemek de mümkündür.

Handan'ın erkekten kaçmak zamanı geldiği vakit herkes gibi, bizim gibi kaçmadı. Teyzem, taassubun bütün şiddetiyle çocuklarını en eski dostlarından hatta akrabalarından kaçırdık Handan babasının birçok dostlarıyla hâlâ oturur, konuşurdu. (s. 43)

Handan, Seviyye Talip'e de benzer ancak eleştirilen diğer kadınlardan farklı biçimde toplumsal meselelere duyarlıdır. Onun asıl farkı bu duyarlılıktandır. Bu duyarlılığı kazanması ve bu konuda birikim sahibi olması için de diğer kadınlardan farklı bir eğitime, terbiyeye tabi tutulmuştur. Yani kadının memleketin haline ilgisiz kalması, sorumluluğu kendisinde olan değil; temeli eğitimsizliğe, mutaassıp algılara dayanan, sorumluluğu sosyal algı ve davranış biçimlerinin olan bir kötülük unsurudur. Handan, bazı çevrelerin algısında kötücül olmakla birlikte, bu sosyal kötücül algı dışında yetiştirildiği için farklı ve iyidir; bu durumda asıl vurgulanan Handan'ın değil, onu kötücül kabul edenlerin kötü olduğudur.

Bütün bu dersler ve konferansların Handan'ın mektuplarının birinde dediği gibi onun dimağını açıkça önceden kararlaştırılmış belirli bir noktaya ulaştırmak için verildiği anlaşılıyordu: Memleketin halindeki korkunç düşkünlüğü, fenalığı hissettirmek ve bunun çaresini bulmak için düşünmeye itelemek. (s. 68)

Handan'da doğuştan var olan yatkınlık ve farklılık da böylelikle doğru bir yönlendirme ile millete faydalı olacak biçimde ortaya çıkarılmıştır. O halde memleketin halindeki kötülükten bahsederken diğer basamakta da kadının eğitimsizliğinin veya yanlış eğitiminin kötücüllüğü vurgulanır ve Neriman örneğinde olduğu gibi milli bütüncüllüğü yansıtmayan bu durum yeni bir kötülük unsurunun verisi olarak sunulur.

Kötü bir evlilik yapan ve bu evlilik süresince yaşadığı olumsuzluklarla kadın sorununa sosyal bir yansıma olarak şahsında değinilen Handan öldükten sonra ise romanın başındaki mutaassıp mahalleli düşüncesi yine ortaya çıkar. Handan'ın bu ölümü hak ettiğine ve onun kötü bir kadın olduğuna dair fikirler dillendirilir ki bu bakış açısı da aslında İslami düşünüşe aykırı olan bir kötülük unsuru olarak adlandırılabilir.

-Ölülerinizi hayırla anınız derler. Tanrı, tazenin taksiratını affetsin. Şimdi çocukluğu gözümün önüne geldi. Hani bir bayram Cemal Bey onu nasılsa getirmişti. Yahu nasıl uzun saçlı bir kızdı.

-Cemal Bey'in alafranga kızlarının büyüğü değil mi? İmansızlığın sonu budur efendi! Acımana şaşıyorum. Tanrı ona öbür dünyada yatacak yer verecek mi sanıyorsun? Bütün ömrü gâvur memleketlerinde geçti. (s. 208)

“Gulyabani”, kurgunun bir katmanında doğüstü varlıklar ile oluşturulan kişi kadrosu ile metafizik kötülük unsurlarını barındırıyor izlenimi uyandırır da esas kurgunun, ahlaki kötülük ile ilişkisinin kurulduğu bir romandır. Bu ahlaki kötülük üzerinden de toplumun batıl inançları, korkuları ve bu sebeplerle kötülüğe alet oluşları eleştirilmektedir. Bu bakımdan, hikâyeye bir konakta yaşayan kişilerin başından geçse de

yalnız onların macerası olarak yorumlanamaz. Kötülük kavramı ve algısı sosyal unsurlar ile birleşmiştir.

Cinler, periler ve gulyabaniler; bu korku uyandıran ve doğaüstü olan varlıklar, kötücül özellikler ile anılmaktadır. Onların gerçekleştirdiği söylenen eylemler de birer kötülük örneğidir ancak buradaki asıl kötülük, insanları, bu doğaüstü varlıkları gerçekmiş gibi göstererek manen ve maddeten sömüren kişilerin ahlaki kötülüğüdür. Bu ahlaki kötülüğün mizahi bir üslup ile çözüm bölümüne kadar sürüklendiği romanda kötülük kavramı ile ilgili derinlikli bulgulara ise pek rastlanmamaktadır.

Doğaüstü varlıkların kötülüklerine dair bulgular, kurgunun bir kahramanı olan Muhsine Hanım'ın, gençliğinde başına gelen bir olayı anlattığı iç metinde ortaya çıkar. Muhsine'nin Ayşe Hanım tarafından hizmetçi olmak üzere götürüldüğü çiftlik, bu kötülüklerin merkezidir. Buraya giren herkes de bu kötülüklerle maruz kalır.

(...) Çiftliğin sahibi hanımefendi perilere karıştı, çıldırdı. İç bahçedeki havuzun kenarında her akşam cinler toplanırmış. Hanımefendi gidip onlarla oturur, konuşurmuş. Hanımdan başka gece bahçeye çıkanları periler boğarlarmış. Oraya giden erkek, kadın hizmetçilerden hiçbiri sağ dönmez. Sular karardıktan sonra o yakınlarda kimse dolaşmaz. Kurtları, kuşları bile çarparlar. (...)

Ya çiftliğin eski mezarlığından çıkan gulyabani? (s. 19)

Ancak bu kötülüklerin kaynağı sorgulanamaz bir belirsizlik olarak kabul edilir ve kötülük faillerinin kim oldukları bilinmez. Bu bakımdan insan eliyle gerçekleşmediğine inanılan bir kötülük örneğine inanılmaktadır. Ancak maruz kalanlar ve yapılan kötülükler gerçektir. Bununla beraber kötülüğün asıl ortaya çıktığı vakit olarak gecenin kullanılması, yaygın bir kullanımın örneği olarak yorumlanabilir.

Muhsine, bu eve getirilirken Ayşe Hanım tarafından bu hikâyeler ona anlatılmaz. Artık çiftliğe geldiklerinde de dönmesi mümkün olmaz. Çiftliğin kalfası da onu, kendisine zarar gelmeyeceği konusunda “*Onlar zarar etmeyeceği hiç fenalık yapmazlar*” (s. 26) diyerek ikna eder. Aslında bu söz, bilinçli veya bilinçsiz bir zarar verme halinde bahsedilen varlıkların bu zarara, kötülükle karşılık vereceğinin işaretidir. Bu bakımdan Muhsine, hem o eve hikâyelerden bihaber olarak getirilmesi ile kötülüğe maruz bırakılmış hem de bir silsile halinde ilerlemesi –orada yaşayan insanların itikadınca- mümkün görülen kötülüklerin potansiyel mağduru olmuştur.

Var olduklarına ve kötücüllüklerine inanılan bu doğaüstü varlıkların gelişlerini haber veren bir köpektir ve onun da adı bu kötücüllükle ilişkili biçimde şeytandır. Şeytan, tüm inanışlarca aslında en kuvvetli kötüyü temsil etse dede, burada sadece ismi ve kötülüğün gelişini haber verme özelliği ile sınırlandırılmıştır. Bir başka dikkat çekici husus, çağrışımsal olarak en kötüyü temsil etse de burada şeytanın, diğer kötücül

unsurlarla değil, maruz kalan insanlarla birlikte olması hatta onları uyarmasıdır. Bu bakımdan buradaki şeytanın mutlak kötülük sembolü olarak kullanılmadığı gayet açıktır.

Çünkü şeytan onların geldiklerini sezince hırlar. (s. 29)

Hane halkının, doğaüstü kötücül varlıklarla ilgili en belirgin ortak hisleri korku ve koşulsuz inançtır. Maruz kalınan süreyi bu kadar uzatan, yani aslında kötülüğün sürmesi için gereken koşulları hazırlayan da bu koşulsuz inanç ve korku halidir. Üstelik bu korku ve mutlak inancın neticesinde insanlar, onlar tarafından gelecek kötülükleri hak edilmiş bir ceza olarak algırlar. Bu da kötülüğe razı olmaktır.

Niçin bu kadar titriyorsun? Onları kızdıracak bir kötülük mü yaptın? Bir suçun mu var? (s. 32)

Bu varlıklara ve onların kötücüllüğüne inanmak; kör düşünceyi, batıl inançları işaret eder ki romandaki kötülüğün asıl boyutu da budur. Çünkü aslında ahlaki kötülük örneği olan, faillerine çıkar sağlayan öte yandan masum insanları maruz bırakan bu kötülüklerin sürengenlik ve geçerlilik kazanmasının başlıca sebebi, bu oyunu oynayan ahlaki kötülerden ziyade bu oyuna inanan ve korkuları ile kötülüğü besleyen aynı zamanda kötülüğe maruz da kalan insanlardır. Bu insanların kötülüğü beslemesinin altındaki en önemli sebep ise cehaletleri ve batıl inançlarıdır. O halde, aslında halk arasındaki yanlış ve tehlikeli düşüncelerin yansıması olan batıl inançlar da bir çeşit kötülük unsurudur, sunulan örnekler de sosyal temeldeki kötülük unsurlarının yansımalarıdır. Uğursuzluk getireceğine inanılan bir takım davranışlar ve batıl inançlar ile ilgili en belirgin örneklerden biri, cinlerin, perilerin, gulyabanin kötülüklerinden korunmak için Muhsine'ye verilen nasihatte görülür.

(...) Dinle. Mavili esvap giyme. Uçkurunu Kible'ye karşı bağlama. Kuşağını kördüğüm etme. Yatağını duvar kenarına yapma. Akşamları saç örgülerini çöz. Gözlerini birbiri üstüne yedi defadan fazla kırpm. Seni korkuttukları vakit ayak başparmaklarının tırnaklarını birbirinin üstüne sürt. İki elinle kulak memeni tut. Bir demir bulabilirsen üzerine bas. "Emret ey cin, hazırım" diye bağır. Gönlünü ferah tut, inancın tam olsun. Bir şey olmazsın. (s. 32-33)

Bütün bu gerçeküstü anlatılar ve varsayımlar Muhsine'yi kuşkuya düşürür ve Muhsine, sonuçta ortaya çıkan kötü planı fark eder. Muhsine, kötülüğü öngörür ancak ona maruz kalmadıkça, *kendinde hissedilir bir kötülük görmeyince (s. 38), bir kötülük yapmasınlar da iyiliklerinden de vazgeçtim. (s. 41)* diyerek kötülüğü ortaya çıkarmak için çabalamaz. Buna rağmen asıl hareket noktasını oluşturan ahlaki kötülüğe değinmesi önemlidir. Zira insanları kandırarak biçimlendirmek, korkutmak ve tüm bunları şahsi çıkarlar için yapmak bir kötülük örneğidir.

Yoksa bu cinli köşk her türlü kötü tasarı üstünde benim gibi masum kadınları avlamak için kurulmuş bir tuzak yeri, bir batakhaneye miydi? (s. 37)

Cin, peri, gulyabani, şeytanların *Ahu Babası* (s. 49) gibi bir kişi kadrosu oluşturan bu doğaüstü varlıklar, kötücül özellikleri ile anılmaktadır ama köşkün sakinleri onların bazılarında iyilik de görebilecekleri inancı taşımaktadır. Bu ikilem, kötücül amaçların, bu kılıklara giren ahlaki kötüler tarafından iyilik kisvesi altında gösterilen kötücül amaçlarının da gerçekleşmesinin yolunu açan bir kandırmacadır. Nitekim Muhsine de kendisine görünen bu varlıkların ilkiyle ilgili tereddüde düşer, onun iyiliğine kötülüğüne karar veremez. Yani kesin ve mutlak kötülük, iyilik olarak sunulmakta böylelikle kötülük bir boyut daha kazanmakta ve derinleşmektedir.

Uğradığım şu peri bana Ruşen Abla'nın tarif ettiği çeşitten hangisiydi? İyilikçisi mi, kötülükçüsü mü? (s. 50)

"Benden sana bir kötülük gelmeyeceğine inan." (s. 84)

Bu ikileme ve kandırmacaya rağmen, varlıklarına inanılan bu kimselerin mutlak kötülüğü üstleneni ve en korkutucu, dolayısıyla en etkili olanı romana adını da veren *Ahu Baba*'dır. Bu yönüyle kurgusal gerçekte bir kötü tip olmasa da *Ahu Baba*, Türk romanının, varlığına inanılan ancak gerçek olmayan ilk kötü tipidir. Bu tipin gerçekte bir insan olduğu göz önünde bulundurulursa bu tanım *Ahu Baba* kılığına giren adamın, doğaüstü varlıkları kullanan, onların kılığına giren ilk kötü tip olduğu söylenebilir. Her koşulda bu durum gerçeklikle bağlantısı noktasında esasen gelişme alanının sosyal yaşamdaki batıl inanışların oluşturduğu ahlaki kötülüğü temsil eder.

Cinlerin, perilerin iyilikçi ve kötülükçü çeşitlerinden başka bir de Gulyabani yahut öteki adıyla Ahu Baba, ne olacak? İşte bu pek kötüsü, pek amansız bir bela... Hanımefendinin haykırdığı şu cümleler kulağımdan çıkmıyor: "Defol zebella, haydi mezarlığa git, ölü eti ye, hortlak, leş yiyici... Kemiklerini emmek için kaç delikanlıya kıydın? Benim gül gibi iki hizmetçimi götürdün..." (s. 55)

Muhsine, kötülüğü ve kötülüğün kaynağını zaman zaman sorgulayan bir tavır sergilese de ahlaki kötülüğü üstlenen kişiler tarafından oyuna getirilmek istendiğinde, kötülüğü ortadan kaldırmanın mümkün olmayacağına inanır. Burada, kötülüğün derecelendirilmesi ve en niteliksiz kötülüğe razı olma edimi bir davranış biçimi olarak önemlidir.

(...) Denize düşen yılanı sarılır derler. Böle tehlikeli anlarda kötünün ucuzunu seçmek iyidir derler. (...) (s. 87)

Buna benzer bir davranış biçimi, Muhsine ile Hasan birbirlerine âşık olunca, Muhsine'nin kötülüğe maruz bırakılacağını, periler tarafından cezalandırılacağını öğrendikten sonra, Hanımefendi'nin yardımını reddetmesinde ortaya çıkar. Muhsine, onu kötülüğe maruz kalmaktan kurtaracak ve dolayısıyla iyi sıfatıyla anılacak herhangi bir davranışın, bu davranış sahibini kötülüğe maruz bırakacağı, iyiliğin kötülük

getireceği fikrinden veya korkusundan ve çaresizliğinden hareketle kötülüğe rıza gösterir ve iyiliği reddeder.

Hanımefendiciğim boşuna uğraşmayınız. Hint'ten seksen damacana getirseniz beni kurtaramazsınız. Bana göstermeye çabaladığınız o büyük iyilikten dolayı size büyük kötülükler gelebilir. Bırakın beni boşunlar, öçlerini alsınlar.

Hasan'la olan aşk maceramı geçirdiğim son korkunç geceyi bütün genişliğiyle anlattım. Halin olağanüstü kötülüğünü anlayarak hepsi büyük bir korku içinde kaldı. (s. 133)

Bütün bu oyun, romanın sonunda ortaya çıkar; çiftlikte dönen cin peri dolabının birtakım alçakların maskaralıklarından ibaret olduğu anlaşılır ve hainler cezalarını görürler. (s. 160) Bu süreçte, köşk halkı psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalmıştır ancak sonuçta olağanüstü varlıklara yüklenen ancak bu bakımdan metafizik kötülüğe dair değinmelerden ziyade sosyal temeldeki ahlaki kötülüğü işleyen romanın sonunda, uyandırdığı korku neticesinde oluşan çaresizlik hissi ile kötülüğe razı olmayı içererek nitelik kazanan ahlaki kötülük, mutlaklığını ve hâkimiyetini yitirir ve onun tam zıttı olan iyilik kazanır.

“Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç”ta olası bir doğal kötülük belirgindir ancak esasen daha derinlikli olan kötülük algısının “Gulyabani”de olduğu gibi batı inançlara ve cehalete yüklendiği görülmektedir. Özellikle doğal kötülüğü bir ceza olarak kabul eden toplumsal algı, kötülüğün sosyal temelde sınıflandırılmasına olanak verir. Batıl inançlarla bezenerek mizahi bir üslup ile aktarılan bu ceza algısı, bir bakıma eleştirilen ve sebebi cehalet olarak görülen bir durumu da ifade etmektedir. O halde baskın kötülük unsuru da batıl inançlardır.

(...) *Bedriye Hanım şaşırarak:*

“Bu yerdekiler hangileri a kuzum?”

“Hangileri olacak? Örtülerinin tepelerine yalancı birer iğne iliştirip çarşaflarının eteklerini birer arşın yerlerde sürükleyerek sokaklarda gezen kuyruklular.”(…) (s. 6)

Sen sakla Rabbim, bütün Müslümanları, bu Emeti kulunu da... Kıyamet alametleri... İşte ben yine söylerim bu gökteki kuyruklu, yerdekilerin kötülüğünden ortaya çıktı. Geçen sene Dizdariye taraflarında bir paşanın katırı doğurdu dedilerdi de inanmadıydık. İşte bakınız doğru imiş... Demek ki vakitler yakın... Yapı da pek çoğaldı. İşte bu birkaç şey kıyamet alametidir. Biz büyükbabalarımızdan, analarımızdan böyle işittik. (s. 7)

Avrupalılaştırmış bir tip olarak İrfan Bey, bu hadise ile ilgili bilimsel bilgiyi haiz tek insandır yani adı ile de belirginleştirildiği gibi eğitilmiştir. *İrfan, memleketine faydalı bir adam olmak için cidden çalışır. Fakat memleketimizde en gayretliler için bile ciddi öğrenim hemen imkânsız olduğuna göre bir kısım zamanını böyle bilimsel inceliklerle geçirirdi. (s. 23)* Bu bilgisini, doğal kötülük unsuru olarak kabul edilen kuyruklu yıldız

çarpmasını halktan farklı ve batıl inançlardan bağımsız yorumlamakta ve hatta halkı da bu mesele hakkında bilgilendirmekte kullanır. Bu durum da romanda asıl kötülük unsurlarının eğitimsizlik, cehalet, batıl ve kör inançlar olduğunu desteklemektedir. Eğitimsizlik, temel bir kötülük kaynağıdır ve beraberinde yukarıda sayılan diğer kötülük unsurlarını da getirmektedir. Bu, memlekete ve içinde bulunulan döneme ait bir sosyal kötülük manzarasıdır. Eğitimsizlik ve kör inançlar ilk romanlardan itibaren hemen hemen her eserde olduğu gibi burada da kötülük unsuru olarak mevcuttur ancak burada bu eğitimsizlik, batıl inançlar, vs. gibi eksiklikler belirgin ve nitelikli, bireysel veya toplumsal yeni kötülüklere sebep olmazlar.

İrfan, halka, kadınlara kuyruklyıldız hakkında konferanslar vermeye karar verir ancak bunu bir iyilik olarak yorumlamak pek mümkün değildir zira İrfan, “*İşte tamam, kadınlardan güzel bir öğ almanın sırası geldi*” (s. 30) diyerek bu işe niyetlenir. Amaç iyi değildir ancak sonucun da, nitelikli bir kötülük barındırdığını söylemek zorlama olur.

Etrafındaki ihtiyar, genç bütün kadınları toplayarak birkaç konferans vermeyi kararlaştırdı. Bu konferanslar astronomi hakkında pek sade, halk anlayışına göre pek basit bilgilerle başlayacak, hanımları gittikçe heyecanlandırmak amacıyla gittikçe şiddetlenecekti. (s. 30)

İrfan Bey’in bu konferansları sırasında cehalet ve eğitimsizlik, İrfan Bey’in söylediklerini yanlış anlayan veya hiç anlamayan kadınların durumu da iğneleyici, gülmeceye dayalı anlatılırken asıl kötülüğün, cehaletin, sosyolojik boyutu üzerinde durulur. Halkın algısında doğal kötülüğün kaynağı ahlaki yozlaşmadır. Kötülük hak edilen bir ceza olarak algılanmaktadır ve daha önce de belirtildiği gibi bu durum Tanrısal kaynak sorgulamaları bakımından aslında toplumu biçimlendiren unsurlardan din ile özel anlamda İslamiyet ile bağdaşmamakta, sorgulanamamakta, tahlil edilememektedir oysa İrfan Bey bambaşka bir algı ile kötülüğün kaynağını tamamen eğitimsizliğe yüklemektedir. Bu da kötülüğün menşei konusunda insan odaklı bir yaklaşımı göz önüne sermektedir.

(...) Çünkü insanlar her felakete cehaletleri sebebiyle uğramışlardır ve hala da uğramaktadırlar. İnsanlık daha çocukluk devresinde akıl erdiremediği durumlarda daima batıl inançlara düşmüş işte bundan dolayı gelişme yolunda gecikmiştir. (s. 32)

Açıkça ifade edilmese de İrfan Bey’in bu açıklamaları, kadınlardan almaya niyet ettiği intikamın bir parçası olarak da yorumlanabilir. Bu bilgilendirmenin ardından, dinleyicilerin tamamı ahlaki kötülüklerini itiraf etmeye başlarlar, böylelikle varsayılan ve gerçekleşmesinden korkulan bir doğal kötülük, bir ihtimal, gizli tutulmuş tüm beşeri

kötülükleri ortaya çıkarmanın vesilesi olur. Ortaya çıkan kötülükler, derinlikten yoksun ahlaki kötülük örnekleridir.

Herkes birbiri aleyhinde gizliden gizliye yaptığı kötülüğü, yalancılıkları, fena davranışları kötü yürekliliği, birbirine itiraf ederek, özür diliyordu. İşittiğim sözlerden tüylerim ürperdi. (...) Herkesin birbirine karşı olan itiraflarında ne çirkin bencillikler, ne kötü maksatlar ortaya çıkıyordu. (s. 82)

Ölümün, İrfan'a isimsiz mektuplar yazan kadın tarafından, kötülüğe maruz kalmak karşısında bir çözüm yolu, bir kurtuluş olarak görülmesini yansıtan aşağıdaki ifadeler de kötülük karşısında çaresiz kalmayı ve ölümden daha korkutucu görülen kötülükten kurtulma arzusunu yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Ancak buradaki asıl kötülük algısı, dünyaya kuyruklu yıldız çarpmasına değil, bu dünyada daha özel anlamda bu ülkede kadın olarak yaşamaya dairdir. Yani sosyal sebeplere dayanır.

Haley tehlikesine dair, dehşet verici iddialarınıza ve açıklamalarınıza gelince, bunlara üzölmek şöyle dursun güle güle bayıldım. Hayatın geleceği hakkında genç kızlara üzüntü ve sıkıntı verecek çok şeyler işitiyorum. Ömrü bu kötülük ve sefaletlerini görmektense gençliğin aldatici ilk neşe ve lezzetleri içinde şu dünyadan çekilip gitmek daha büyük bahtiyarlık değil midir? (s. 127)

İrfan Bey, halka verdiği vaazları sonrasında, kim olduğunu gizleyen ve diğer kadınlardan bilimsel meselelere duyduğu ilgi ile ayrılan bu kadınla mektuplaşmaya başlar. Kimliğini gizli tutan bu kadından gelen mektupların ilkinde, kadının toplumsal konumu ile ilgili olarak bir kötülük algısına rastlanmaktadır. Bu kötülük algısı dönem romanlarının hemen hepsinde görülenden daha derinlikli işlenmemiştir. Ancak bu kötücül durum, İrfan ile bu hanımın özgürce bir iletişim kurmalarının önündeki engel olarak da ele alınabilir.

Bu memlekette kızlar için ayıp olmayan ne var acaba? (s. 66)

Memleketimizde biraz serbest davranan kızlara herkes hemen kötü gözle bakıyor. (s. 87)

Memleketimizde kadının her saldırıya katlanmaya mecbur, sağı bir yaratılıştta sayılmasından... (s. 87)

Bir vücudun tembelliğe itilmesinden doğacak fenalıkları anlatmaya gerek yok. Toplumun sağlığından, çocuk sağlığından bahsedildiğini belki duymuşsunuzdur. Ama memleketimizde kadın sağlığına dair hiç söz duydunuz mu? Yoktur... (s. 89)

Kadına şeriatın çizdiği hududun ötesine geçecek derecede birçok emirlerde bulunuyorsunuz. Zavallı her dediğinizi kabul ediyor. Her sözünüze eyvallah diyor. Şu biçimde yetiştirdiğiniz kadını şimdi ne hakla beğenmiyorsunuz? (s. 90)

Bu mektuplaşmaların neticesinde İrfan tarafından yapılan evlilik teklifi artık adının Feriha olduğunu söyleyen ve kötülük algısı roman boyunca diğer tüm kişilerden farklı olarak aktarılan bu kadın tarafından kabul edilir. Aslında evlenmek de onun için kötücül çağrışımlar içermektedir ama bu algı, teklifi kabul etmesine engel olmaz.

Beyefendi;

Benim evlenmeyi bir felaket ve tutsaklık saydığımı bildiğiniz halde mademki bu eziyetime siz katlanmak istiyorsunuz şu büyük cesaretinizden dolayı ben de sizi bu işkenceye layık görüyorum. Başka yazacak şartlarım yoktur... Evimize annenizi gönderiniz... Beni görsün... Adet yerini bulsun. (s. 145)

“Aydemir”de esas kötülük algısı, siyasi unsurlarla biçimlenir ama bu siyasi unsurların sosyal unsurlarla sıkı bir bağı vardır. Bu sosyal kötülük unsurlarından kadın meselesi, romanda değinilen bir kötülük unsurudur ancak milli bilincin eksikliği muhtevasında biçimlenen kötülük kavramı kadar belirgin ve derinlikli değildir. Buna rağmen, bir kadının istemediği biriyle evlendirilmesi, eğitim hakkından mahrum bırakılması, maruz kalanı veya bırakılanı kadın olan bir kötülüğü karşılamaktadır. Özel anlamda bu maruz kalan da aslında Demir ile milli birliği sağlamada yani iyiliği kötülük karşısında galip kılmakta çalışabilecek olan ancak evliliği buna mani olan Hazin’dir. Hazin, hem âşık olduğu Demir’den ayrılması hem milli uğraşların dışında kalması hem de istemediği bir adamla evliliğe mecbur olması dolayısıyla psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalmıştır.

Nevin, iki sene sonra tıbbiyeye girmek için müsabakaya hazırlanıyordu. Hazin de konservatuarın son sınıfında idi ki Nedim Paşa’nın Saray’dan uzaklaştırılmasıyla beraber çıkan ikinci bir irade onları geri çağırdı. Geldiklerinin altıncı ayı Hazin, yine padişahın yeni bir iradesiyle istemediği, sevmediği Neyyir ile evleniyordu. (s. 23)

Vah zavallı Türkler, böyle zorla evlenilir mi? (s. 26)

“Çalığışu”nda, sosyal temelde gelişen kötülük unsurları, Feride’nin, Kâmrân’dan ayrılıp öğretmenlik yapmak üzere Anadolu’ya gitmesi ile görülmeye başlar. Feride’nin zihnindeki Anadolu, idealize edilmiş ve mutlak iyi, kötülükten tamamen arınmış bir yerdir. Bu düşünce ona, öğretmenlik yapacağı günlerin hayalini kurdurur. Burada Feride iyimserdir, kötülüğü yok saymaktadır. Ancak onun bu mutlak iyi hayalleri ve düşünceleri, Anadolu’da karşılaşacağı gerçeğin getireceği kötülükler ile tezat oluşturur. Hayal ile gerçek çatışmasında kötücül olan gerçektir ve Feride, Anadolu ile ilgili fikirlerinde gerçekçi değildir. Hatta genel algıda kötücül kabul edilen yoksulluk, eğitimsizlik gibi haller bile onun bu dışarıdan bakışında kötülük unsurları değildir. Anadolu’nun bu hayali ve mutlak güzelliği biraz da kötülükle özdeşleştirdiği İstanbul’dan ve teyzelerine bağımlı yaşamaktan kurtulması ile ilgilidir. Bu, maruz kalacağı kötülüklerin de onun açısından niteliğini arttıran bir durumdur.

Ah kalfacığım, diyordum, kim bilir gideceğim yerler ne güzeldir. Ben, Arabistan’ı hayal meyal biliyorum. Anadolu herhalde ondan daha çok güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş fakat gönülleri öyle zengin, öyle zenginmiş ki hiçbirisi, değil bir akraba çocuğuna hatta düşmanına ettiği iyiliği başına kakmak müürüvetsizliğinde bulunmazmış. Küçük bir mektebim olacak. Baştanbaşa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime “abla” dedirteceğim. Fakir olanlara, elimle siyah önlükler diyeceğim. (...) (s. 114)

Bu hayallere rağmen Feride'nin kötülük ile karşılaşması uzun sürmez. Öncelikle çalışacağı okulu ararken bilhassa eğitim sistemindeki çöküntü, sisteme ait bir kötülük unsuru, bu sistemdeki yürütücülerin tavırları da birer ahlaki kötülük örneği olarak karşımıza çıkar. Feride, başvurduğu devlet dairelerinde ya yeterli bilgisi olmayan adamlarca yetersiz ve bilgisiz bulunur ya da güzelliği sebebiyle taciz edilir. Her iki durumda da hakarete uğrar ve kötülüğe maruz kalır.

Siyah gün çarşafını çenesi altından iğnelemiş, çini mavi gözlü bir ihtiyar kadını gözüme kestirdim, yanına yaklaşarak halimi anlattım. Acı bir bakışla:

-Meslekte müptedi olduğunuz görülüyor. Nezarete tanıdığınız kimse yok mu? dedi.

-Hayır. Belki bir tanıdık vardır ama bilemiyorum, dedim. Fakat buna ne lüzum var?

Söylediği kelimelere göre âlim bir hoca hanım olduğu anlaşılan mavi gözlü kadın gülümsedi:

-Bunu daha sonra anlarsınız kızım, dedi. Gelin sizi Tedrisat-ı İptidaiye Dairesine götüreyim. Bir kere Müdür-i Umumi Beyefendi'yi görmeye çalışın. (s. 117)

Aman yarabbi! Neler söyleniyordu! Benim gibi kadınlar hocalıktan ziyade sanata heves etmeliymişler. Beyefendinin buyurdukları gibi, istida ile şahadetname arasındaki farkı henüz anlamamış olmama göre hocalıkta muvaffak olacağım esasen şüpheliymiş. Fakat çalışırsam mesela iyi bir terzi olur, hayatımı kazanırmışım. (s. 118)

-Ah bilsen dışarıda ne yaman ibni yamanlar vardır!

Ben saf bir hayretle:

-Efendim o ibni yamanlar dediğiniz adamlar kimlerdir bilmiyorum. Fakat siz de bana onların olmadığı yerde ders bulursunuz, dedim. (s. 119)

Pencerenin kenarında oturan iki yaşlı kâtip, ağız ağza bir şeyler konuşuyorlar, ara sıra yan gözlerle bize bakıyorlardı. Bir tanesi:

-Şahap, evladım, sen bugün fazla yoruldu. Şu istidayı biraz da biz yazalım, dedi.

Kuruyası dilim durmaz ki... Hele biraz sevindiğim vakit...

Hiç münasebeti olmadığı halde:

-Bu dairede arkadaşlar birbirlerini ne iyi koruyorlar, dedim.

Şahap Efendi, kıpkırmızı kesilerek başını eğdi. Acaba bir pot mu kırmıştım? Herhalde öyle olacak... Çünkü ötekiler de gülüşüyorlardı. Ne dediklerini pek iyi duyamadım. Yalnız birinin: "Muallime Hanım hayli pişkin ve mukaşşer" sözü kulağıma çalındı. Bu sözlerin manası neydi? Bu efendiler ne demek istemişlerdi? (s. 121)

Çarşafımın içinde bir yandan titriyor bir yandan da buram buram ter döküyordum. Durmadan elindeki maşayı şakırdatan bir kahveci çırağı öteden:

-Öyledir öyle, diye bağırды, sen evvel Allah nerede olsa ekmeğini çıkarırsın! (s. 147)

Feride, önceden yapılmış bir planın neticesinde Zeyniler adlı köye görevlendirilir. Zeyniler, kimsenin çalışmak istemeyeceği bir yerdir ama Feride'ye çok güzel bir köy olarak anlatılır. Esas amaç, aslında Feride'nin hak ettiği merkez rüştiyesindeki görevi Huriye Hanım'a vermektir. Feride bu görevi bıraksın diye kadın rezaletler çıkarır, müdür de Feride'yi kandırarak Zeyniler'e gitmeye ikna eder. Bu Feride'nin maruz kaldığı planlanmış, ahlaki, iradi ve bilinçli bir kötülüktür. Geliştiği

sosyal temel de esas olarak bürokratik aksaklıkları vurgulamaktadır. Feride ise bu kötülüğe razı olur, onunla mücadele etmez zira henüz neye maruz kaldığının da farkında değildir.

(...) Akşama doğru iş bütün tafsilatıyla anlaşıldı. Maarif Müdürü, Huriye Hanım'ın tarafını tutuyormuş. Nezarete yazdığı tezkerede onun daha kıdemli bir muallim olduğunu ileri sürerek benim başka bir yere kaldırılmamı istemiş. Fakat Nezaret, nedense, beni bırakıp ortağımı ileride açılacak başka bir yere göndermeyi muvafık görmüş.

Dün akşam gelen emir üzerine Maarif Müdürü, Rüştüye Müdiresi ve galiba Huriye Hanımın Rumeli'den bir hemşerisi olan Muhasebe Müdürü geç vakit bir toplantı yapmışlar, beni bir köye atıp yerime Huriye Hanım'ı alıkoymak için plan tertip etmişler.

Huriye Hanım'ın Maarif Müdürlüğü koridorunda benimle karşılaşması evvelden hazırlanmış bir şeymiş. Hatta o ak sakallı hocayı bile mahsus getirmişler.

Maarif Müdürünün sözleri üzerine şık bir Avrupa köyü gibi görmeye başladığım Zeyniler'e gelince, dağlar arasında kuş uçmaz kervan geçmez bir yermiş. Bir seneden beri boş durduğu halde en düşkün muallimler bile oraya gitmeye yanaşmıyorlarmış. (s. 148)

Maarif Müdürü, Feride'yi kandırmak ve Zeyniler'e gitmeye ikna etmek için yalan söyler ki bu ahlaki bir kötülük unsurudur. Bununla beraber müdürün anlattıkları ile Feride'nin Zeyniler'de karşılaştığı manzara hayal-hakikat, iyi-kötü çatışmasını yansıtması bakımından dikkate değerdir. Feride, yine fazla iyimser geliştirilen düşünceler sebebiyle, maruz kaldığı kötülüğü daha nitelikli hissetmiştir.

(...) Buraya bir iki saat mesafede bir Zeyniler nahiyesi var. Havası, suyu güzel, menazır-ı tabiiyesi ferahfeza, ahalisi haluk ve müstakim, cennet gibi bir yer. Orada bir vakıf mektebi vardı. Geçen sene bir hayli fedakârlıkla tamir ve tecdit ettik. Birçok levazım-ı tedrisiye ve ikmal-i nevakısına muvaffak olduk. Mektebin içinde muallimlerin ikametine mahsus iki daire var. Şimdi bir genç muallimin hizmet ve fedakârlığına muhtacız. Gönül ister ki oraya sizin gibi güzide bir hanım gitsin. Cidden iyi bir yer. (...) (s. 144)

İlk bakışta Zeyniler bana hâlâ yer yer dumanları tüten bir yangın harabesi gibi göründü.

Köy deyince gözümün önüne yeşillikler arasında eski Boğaziçi yalılarındaki güvercinliklere benzeyen sevimli, şen manzaralı kulübelere gelirdi. Hâlbuki bu evler, çökmeye yüz tutmuş simsiyah viranelerdi. (s. 155)

Eskilikten delik deşik olmuş kirli kaplamalar, yağmurdan çürümüş, tahtaları sarkmış simsiyah bir tavan, bir köşede içine kırık dökük konmuş ocak, ötede çarpık bir kerevet... Demek bundan sonra hayatım bu odada geçecekti! (s. 157)

Feride için Zeyniler'i ve kalacağı evi daha kötücül yapan unsur ise Zeyniler Kabristanıdır. Ölüm, belirgin bir kötülük unsuru olmakla birlikte Feride'nin hayatında anne ve babanın kaybı şeklinde daha önce tezahür etmiş olsa da ilk kez burada kesin bir kötülük sembolü olarak algılanır. Bu algı, kaynağı sorgulanan veya faili olan bir kötülüğün ziyade yarattığı his ile kötülüğü simgeleyen bir ölüme dairdir. Kabristan ise bu korku ile birleşen ölümün kötücüllüğüne dair yargının somutlaşmış halidir. Öyle ki

Feride bu kabristanı, çocukken dinlediği bir masal ile özdeşleştirir ve ürkütücü, kötücül bulur. Bu hayale göre bu mezarlık aslında kötülüğün, Tanrı tarafından cezalandırılmasının somut bir örneğidir. Bundan başka, Zeyni Baba ve Zeyniler'den duyulan korku, kötülük ile ilişkilidir ancak kutsiyet atfedilen bu kişiler ile ilgili kötücül bir tasavvur söz konusu değildir bilakis Zeyni Baba'dan mutlak bir iyilik faili olarak bahsedilir.

Mektebin arka kapısından mezarlığa girdik, taşların arasında yürümeye başladık.

Bazı Ramazan ve bayram arifelerinde teyzelerim beni Eyüp'teki aile mezarlığımıza götürürlerdi.

Fakat ben, ölümün hazin ve ürkütücü bir şey olduğunu ilk defa bu karanlık Zeyniler mezarlığında duydum.

Taşlar, benim gördüğüm mezar taşlarından büsbütün başka şekildedeydi. Dizi dizi asker safları gibi muntazam, yüksek, dimdik, tepeleri düz, bedenleri simsiyah taşlar. Yazılar okunmuyordu. Yalnız başlarında birer küçük "Ya Rab" kelimesi seçiliyordu.

Küçüklüğümde bir masal dinlemiştim. (...) Tam şehri basacakları gece Allah küçük sultana acımış, karanlıkta sinsi sinsi ilerleyen bu siyah kefenli gece ordusunu taşa çevirmiş.

Bu sıra sıra dizilmiş siyah taşlara bakarken o eski masalı hatırladım. "Sakın burası o korkunç ölüm askerlerinin taşa döndüğü masal memleketi olmasın?" diye düşündüm.

-Bu Zeyniler kimlermiş Hatice Hanım?

-Ben de bilmem kızım, bu köy eskiden onlarınmış. Şimdi mezarlarından gayri bir şeyleri kalmamış. Himmetleri hazır nazır olsun, erenlerdenmiş. Zeyni Baba, bunların en büyüğü. Kimsenin iyi edemediği hastaları buraya getirirler. Ben bir kötürüm kadın bilirim ki buraya sırtta getirdiler ayaklarıyla yürüye yürüye gitti.

Zeyni Babanın türbesi mezarlığın en nihayetinde kocaman bir servinin altında idi. Hatice Hanım, her gece ona üç kandil yakarmış. (...) Türbe, toprağın içine gömülmüş bir mahzendi. Zeyni Baba bu mahzende, yedi sene güneş aydınlığı görmeden çile doldurmuş. Öldüğü vakit mübarek cesedine kimse el sürememiş. Üstüne bir sanduka yapmışlar. (s. 159)

Zeyni Baba, mutlak iyiyi temsil ettiği halde kötücüllük ve ölümle bağı batıl inançlarda da görülmektedir. Kötülüğü getiren değilse de kötülüğü haber veren bir varlık olarak algılanmakta ve onun türbesindeki kandilin sönmesi bir ölüm geleceğinin işareti olarak kabul edilmektedir. Esasen tüm bu batıl inançlar, gerçek bir sosyal kötülük manzarası sunmaktadır.

Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner. (s. 160)

Feride ilkin tüm bunlardan korksa da asıl kötülüğün onlardan değil insanlardan geleceğine kani olur.

Çalığışu, haydi yat artık. Gecenin içinde gizli gizli söyleyen bu seslerden korkma. Onlar ne kadar zalim olsa "Sarı Çiçekleri"ne yetim teyze kızlarını çekiştiren dudaklar kadar sana fenalık edemezler. (s. 161)

Feride'nin Zeyniler'e gelmesinden sonra sosyal temelde gelişen kötülük, bir başka alanda, yobazlık ve bağınaz fikirler olarak ortaya çıkar. Bunların en belirgin örneklerinden biri dolaba kapatma veya tabut cezası bir diğeri de çocuk yaştaki kız ve erkek öğrencilerin bir arada okutulmamasıdır.

Hatice Hanım bu dolabın başka bir vazifesi olduğunu da söyledi. Öteden beri dayakla uslanmayan yaramazları bunun içine hapsederek adam ederlermiş. Muhtarın Vehbi isminde bir küçük oğlu varmış ki hemen bütün zamanını bu sandığın içinde geçirirmiş. Bu çocuk, bir yaramazlık yaptığı zaman kendiliğinden dolaba girer, tabuttaki cenaze gibi sırtüstü yatar ve yine kendi eliyle kapağı kaparmış.

(...)

-Güzel terbiye usulü! Mektepte erkek çocuk da var mı?

-E, var, iki üç tane. Büyücekleri Garipler köyündeki erkek mektebine gönderiyoruz.

-Garipler köyü nerede?

-Şu karşı ağaran kayaların ardında...

-Yazık değil mi çocuklara, karda, kışta oraya kadar nasıl gidip geliyorlar?

-Onlar yola alıştıktır, yağmursuz havalarda bir saate bile kalmadan giderler.

Sade yağmurlu, çamurlu, karlı havalarda biraz zorluk çekiyorlar.

-Peki, niçin onları da burada okutmuyorsunuz?

-Kadın, erkek bir arada okur mu?

-Onları erkekten mi sayacağız?

-Elbette kızım, on ikişer, on üçer yaşında koca delikanlılar. (s. 163)

Feride'nin Zeyniler'de Hatice Hanım ile özellikle eğitim konusunda yaşadığı çatışma aslında eski ile yeninin çatışmasıdır ve bu çatışmada kötücül olan eskidir. Bu algı romanın yazıldığı dönemin zihniyeti ile de ilgilidir.

Büyük fedakârlıklarla meydana gelen levazımdan mühim bir kısmı da beş tane eski biçimli hantal mektep sırası idi. Fakat tuhafı şu ki bunları kullanmaya lüzum görmeyerek dershanenin bir köşesine atıvermişlerdi.

-Neye böyle yaptınız Hatice Hanım? dedim.

-Ben yapmadım eski hocanım yaptı kızım, dedi. Çocuklar, böyle yerlerde oturmaya alışmışlardır. Minare gibi şeyin üstünde adamın zihnine ders girer mi? (s. 164)

Feride'nin, doğrudan içinde yaşayarak gözlemlediği Anadolu'daki kötücüllülerin bir başka önemli olanı ise yoksulluktur. Genel algıda da bir kötülük unsuru olarak değerlendirilebilecek olan yoksulluk veya müreffeh bir hayattan mahrum olma hali bir kötülüğe maruz kalma hadisesidir ve diğer kötücül koşulları da beraberinde getirir. Yansıtılan bu Anadolu gerçeği ya da kötülük unsuru aynı zamanda Anadolu idealizminin yok etmeye çalıştıkları arasındadır. Bu yoksulluk ve cehaletle simgeleştirilen kötülük, ikincil olarak Feride'yi de içine alarak onda da kötülüğe maruz kalma hissi uyandırmaktadır.

Zavallıların kıyafetleri öyle sefil ve perişandı ki hemen hiçbirisinde çorap, potin yoktu. Başları eski püskü bez parçalarıyla sımsıkı kundaklanmış çıplak ayaklarındaki

nalınları şakırdada şakırdada dershanenin kapısına kadar geliyorlar orada nalınlarını çıkararak yan yana diziliyorlardı. (s. 164)

Bu köyün evleri, sokakları, mezarları gibi çocuklarında da siyah bir neşesizlik var. Renksiz dudakları gülmek ne olduğunu bilmiyor, durgun gözleri ağır bir melal içinde ölümü düşünüyor gibi. Ben bile yavaş yavaş onlara benzemeye başlamıyorum mu? Eskiden ölümü ben başka türlü düşünürdüm: İnsan elli sene, altmış sene, hulasa istediği kadar, yorgunluktan bitap düşünceye kadar gezer, koşar, eğlenir. Sonra gözleri tatlı bir uyku ihtiyacıyla mahmurlaşmaya başlar. (...) İşte ölüm denince benim gözümde böyle sevimli ve hemen hemen neşeli bir hayal uyanırdı. Şimdi, onun acı lezzetini, öd ağacı ve servi kokuları içinde dilimle tadıyor, ciğerlerimle kokluyor gibiyim! (s. 169)

Feride'nin Zeyniler'de geçirdiği zaman diliminde ahlaki kötülük katı ve kesin bir bakış açısı ile algılanır ve bu bakış açısının kötücüllüğü de sosyal bir mesele olarak vurgulanır. Sözgelimi erkek öğrencilerin eğitimlerine köyde devam etmeleri, Feride'nin göreve başlamasının ardından tamamen sakıncalı görülür; buna göre Feride ile bu çocukların bir arada bulunması da, gelinlik çağa gelmiş kabul edilen kız çocuklarının başları açık gezmesi ahlaki kötülük örnekleri olarak algılanmaktadır. Öte yandan bu bakış açısı da Feride'ye göre kötüdür. Köyde hâkim olan algının yansıdığı ahlaki kötülüğün en belirgin örneği Feride'nin evlat edindiği Munise'nin annesidir. Munise, üvey annesi tarafından kötülüğe maruz bırakılmaktadır ancak Hatice Hanım'a göre bu kız çocuğu bu kötülüğe rağmen haline şükretmelidir çünkü annesi kötü bir kadındır. Munise'nin maruz kaldığı kötülüğe razı olması gerektiğini savunan bu tavır da pekâlâ kötücül kabul edilebilir. Yine detaylandırılmasa da, kadının terk edildikten sonra maruz kaldıkları da insan onuruna yönelik kötülük unsurları barındırmaktadır.

Hatice Hanım'a dedim ki:

-Anlatışına göre ailesinin hali vakti pek fena değil, niçin bu çocuğa bakmıyorlar?

İhtiyar kadın kaşlarını çatı:

-O kadar baktıklarına şükür, başkası olsa sokağa atardı.

-Niçin?

-Bu kızın annesi fena kadın kızım, aklımda kalmadı, beş yıl evvel mi ne, bir jandarma mülazımıyla kaçtı. Bu kızcağız daha pek küçüktü. Ondan sonra zabıt de onu bırakıp başka memleketlere gitmiş. Kadın dilenince delikanlılar dağa kaldırmışlar, hâsılı kötü oldu gitti. (s. 175)

Munise'nin annesinin, ahlaki kötülüğün temsilcisi olarak görülmesi, esasen Munise'yi bir kötülüğe maruz kalan haline getirir dolayısıyla ona kötü davranan çocuklar, onun ailesinden gördüğü kötü muameleyi hak gören köy halkı, kötülük faileri olarak kabul edilebilir. Munise, belirgin biçimde fiziksel ve psikolojik açıdan kötülüğe maruz bırakılmaktadır ve bu toplu tepki aslında sosyolojik bir kötülük yansımasıdır. Munise, köy halkı tarafından sadece kötü kabul edilen bir kadının kızı olması

dolayısıyla kötülüğü hak ettiği düşünülen bir çocuktur ve elbette ki bu algı evrensel geçerliliği olan bir kötülük yansımasıdır.

O ağır ve korkak tavırlı, durgun bakışlı kızla, yaralı ceylanı kovalayan av köpeklerine dönmüşlerdi. Kara bacaklarının üstünde sert bir çeviklikle sıçırıyorlar, leş kargaları gibi vahşi çığlıklar kopararak etrafında dönüyorlardı. Küçük kıızı kah köşelere sıkıştırarak kah toprakta yuvarlayarak avurtlarını şişirerek suyu yüzüne, yurtık entarisinin yarı açık bıraktığı göğsüne fişkırtıyorlardı. (s. 175)

Bunlara ek olarak, Feride'nin Munise'ye sahip çıkması esasen bir iyilik olsa da Munise'ye yönelik kötücül bakış, Feride'nin bu davranışını da kötülük unsuru olarak değerlendirir ki burada aslında nitelikli bir kötülükten çok, farklı örneklerle eleştirilen kör düşüncenin getirdiği bir kötülük algısı mevcuttur.

Sonradan anladığıma göre, Munise'nin süsü günlerce Zeyniler köyünde dedikodu sermayesi olmuş. Bazıları benim iyiliğimden hoşlanmış fakat birçok kimse de memnun kalmamış. Anası dağlarda gezen bir yılan yavrusuna bu kadar merhamet fazla imiş... Sonra süsün bu derecesini günah sayanlar, çocuğu annesinin gittiği fena yola saptmaya bir teşvik addedenler de olmuş. (s. 177)

Zeyniler'deki okulun kapatılması ile birlikte Feride bir başka yere tayin olur. Okulu kapatmaya gelen ekibin içindeki mühendis, Feride'nin öğretmen olmaya karar verdiği andan itibaren karşılaştığı tiplerden bir tanesidir ve bu yönü ile ahlaken kötüdür. Feride hakkındaki fikirlerini, onun anlamayacağını düşünerek bozuk bir Fransızca ile söylemesi ise bu tavrı çirkinleştiren bir detayı vurgulamaktadır. Ortaya çıkan manzara ise temelini yine sosyal yansımalar olarak yorumlanabilecek devrin aksaklıklarından ve kadın algısından almaktadır.

Talebe sıralarından birine oturarak uzun, ince bacaklarını sallayan mühendis yine o güzelim Fransızcasıyla sırnaştı:

-Bu fevkalade bir parça... Beni bırak da sen git. Bir çare bulup mutlaka yüzünü açtırmalıyım. (s. 202)

Bu vakada, ahlaki kötülüğün farkına vardığını belli etmeyen Feride, yeni görevlendirmesi için gittiği Maarif müdürlüğünde eski bir okul arkadaşı ve onun gazeteci eşi ile karşılaşır. Bu çift, özellikle Fransız olmaları sebebi ile çok saygı görmektedir. Feride ile karşılaştıklarında ona gösterdikleri sevgi ve saygının yanı sıra Feride'nin bir Fransız okulundan yetiştiğinin ve aslında evvelce kendisi hakkında konuşulanların tamamının anlaşılmiş olduğunun ortaya çıkması maruz kaldığı ahlaki kötülüğün faillerine yaşattığı utanç ile karşılık olurken iyi ve hakkı olan bir okula atanmasının da yolunu açarak maruz kalınacak bir kötülüğün de önüne geçmiş olur. Feride adına hakkın, ancak bu yolla kazanılması ise yine sosyal bir kötülük unsurunu, bürokratik aksaklıkları açık eder.

(...)Kıristiyan, benim sırtımda babayani bir çarşafı burada bulunmamı bir türlü aklına sığdıramıyor, kocasına hitap ederek:

-Bilemezsin Piyer, Feride ne enteresan bir kızdır, diyordu. İstanbul'un en asil ailesine mensuptur. O kadar zarif bir zekâsı, öyle güzel karakteri vardır ki... Onu burada görmek beni çok mütehayyir etti.

Arkadaşım beni methederken hem hoşlanıyor hem de utanıyordum.

Ara sıra gözlerim Maarif Müdürüne tesadüf ediyordu. Adamcağız, hâlâ hayretten kendini kurtaramıyordu. Ya o saygısız Nafia mühendisi! Odanın bir köşesine saklanmış beni göz hapsine almıştı.

(...)

Maarif Müdürü kıpkırmızı, yerinden kalkmıştı:

-Matmazel Feride Hanımefendi köy muallimliği için ısrar ediyor fakat ben kendisinin merkezdeki Darülmuallimatın Fransızca hocalığında daha büyük hizmetler yapabileceği kanaatindeyim.(s. 221)

Feride için Zeyniler, olabilecek en kötü köydür ama buradan ayrılmak, köy halkının yaşadığı üzüntü onu da müteessir eder. Buna rağmen onun algısında kötülüğün derecelendirilmesi ve içinde bulunulan koşulların olabilecek en kötü olarak nitelendirilmesi dikkate değerdir.

Yeryüzünde Zeyniler'den daha kötü bir köye düşmek mümkün olmadığını bildiğim halde bu teessür bana da sirayet ediyor. (s. 202)

Feride, köylerde öğretmenlik yapmaya devam ederken bir yandan da insanlara maddeten yardımcı olmaya çalışır ancak onun bu yardımları sömürülür. Hem yoksulluk hem de bu yardımların sömürülmesi sosyal temelde gelişen kötülük unsurlarıdır ve Feride zaten az olan birikimi tükenince bu kötülüğün farkına varır. Pek derinlikli olmasa da iyi nitelikli bir niyetin ve davranışın, kötülük ile karşılık bulması Feride tarafından insanların kötülüklerine bir işaret olarak yorumlanır.

Şimdiye kadar birçok masraflarım olmuştu. Öyle ya, bu kadar zaman açıkta kalmıştım. Sonra yol paraları da epeyce tutuyordu. Fazla olarak bir köy hocasından başka bir şey olmadığını da düşünmemiştim. Etrafımda sefil, aç bir insan gördüğüm zaman ufak tefek yardımlarda bulunmayı vazife bilmiştim. Fakat insanlar, sahi, insafsız mahlûklar. Bendeki yüz yumuşaklığından alınmış cesaretle etrafımda açılan eller hele son zamanlarda o kadar çoğalmıştı ki... (s. 211)

Feride'nin bir başka okula tayin olması gerekliliğinin ortaya çıkması ile birlikte eğitim sistemindeki, devlet işlerinin yürüyüşündeki aksaklık bir kötülük unsuru olarak tekrar ortaya çıkar. Karşılaşılan kimselerin bazıları bürokratik aksaklıklar ile ortaya çıkan kötülüğün mesulleri değilse de uygulayıcıları arasındadır ve bu kimselerin çıkardıkları engeller kaotik bir durumu dolayısıyla çıkmaz bir kötülüğü de simgeler zira belli bir mantık çizgisini izlemeyen fikirlerin doğurduğu kötülük çözümlenebilir değildir. Bu kötülük, ortadan kaldırılamaz ama bir şekilde engellenir. Engellenmenin yolu da azar ve hakarettir ancak aslında kötücül olan bu tavırlar hakkındaki genel algı bunların hak olduğu yönündedir.

Ben ikide birde şaşırdıkça onun öyle bir dudak bükmesi: “Sözde bunlar da hoca!” diye bir hakaret etmesi vardı ki... Yanlış battal edilmiş bir senet boyu için beni neredeyse ağlatacaktı.

Sonra bir mesele daha çıkardı. Bilmem kaç yıl önce bir muallimeye dam tamiri için iki yüz elli kuruş vermişler, onun senedi yokmuş: “Neye bu paranın mahsubu yapılmamış? Senet nerede? Bulamazsan mahkemeye gidersin!” diye ter ter tepiniyordu. (s. 212)

Bu adam, daha sonra Maarif Müdürü tarafından azarlanır yani kötülük kötülük ile ortadan kaldırılmaya çalışılır ve dairenin diğer çalışanları da bu muameleden gayet memnun olur hatta kendini bu durumun sorumlusu hisseden Feride’yi, memurun bu tavrı hak ettiği konusunda iknaya çalışırlar. Ancak sonrasında diğer kâtiplerin sergilediği ikiyüzlü tavır asıl çöküntüyü ifade eder. Yani işi aksatan bir memurun azarlanması ve cezalandırılmasıyla aslında sistemdeki sorun çözülmez dolayısıyla kötülük de süreğenliğini yitirmez.

Bıktım efendim senden, bıktım senden. Bu ne şekilperestlik, bu ne küflenmiş kırtasiyecî kafası. Hakkı var kadının, hakkı var kadının! Sana kaç senelik senedi yaratacak hali yok ya. Aklın ermiyorsa çık git. İstedğin yere kadar yolun açık. Zaten sen gitmezsen ben seni taburcu edeceğim. Hay, vay, derhal yaz istifanı. Yazmazsan adam değilsin.

Eyvah, yüreğime iniyordu. Kâtiplere:

-Aman ben galiba istemeden bir felakete sebep oluyorum. Gideyim, o hiddetle beni görmesin. Belki ağır bir şeyler söyler dedim.

Sarıklı kâtip memnuniyetinden oynayacak haldeydi:

-Yok, hemşire hanım, yok, dedi, aldırış etme. Müstahaktır o terese, ikide birde kendinden daha edepsiz biri çıkıp ağzının payını vermezse rahat etmez, it dişi, köpek derisi. (s. 214)

Feride, bir tesadüfün de etkisi ile merkezdeki bir okula Fransızca öğretmeliğine atanınca, maruz kaldığı kötülüklerin ardından bir hayat döngüsü olarak iyiliğin geldiği fikrine kapılır.

Hayatın, bir felaketten sonra daima bir saadet verdiğini, o güzel darbimeselin söylediği gibi, ayın on beşi karanlıksa on beşi mutlaka aydınlık olacağını bilmiyor değildim. Fakat bu mehtabın bu kadar koyu bir karanlıktan, bu kadar umulmaz bir dakikada doğacağını aklıma getirmezdim. (s. 222)

Yeni görev yerinde, Feride’ye âşık olan Yusuf Efendi’nin ölümünün ardından, kendisi hakkında çıkan dedikodular da Feride’nin oradan ayrılmak zorunda kalması da belirgin kötülük unsurlarıdır. Ancak Feride’nin maruz kaldıkları bu kadarla bitmez; buradan sonra gittiği yerde de ahlaki kötülüğe maruz kalışı sürer. Bu, Feride için tam bir mağduriyet halidir çünkü gittiği kasabadaki erkekler sadece güzel olduğu için ona ilgi duyarlar; Feride’nin davranışları ile bu tavırlar arasında bir sebep sonuç bağı yoktur. Feride, önüne geçemediği bir biçimde kötülüğe maruz kalmaktadır. Bir kısım erkeğin, onun hakkında konuştukları, söyledikleri belirgin bir tacizi ifade eden everensel kötülük

unsurlarıdır ve fiili olarak ahlaki kötülük sınıfına dâhil edilebilecek bu davranışlar, maruz kalan açısından aynı zamanda psikolojik acı veren kötülüğü de ifade eder. Feride'nin algısında artık erkekler kötücüdür ve bu fikrin kaynağı olan ahlaki kötülükle bir bakıma dönemin kadına bakışının da kötücül taraflarını göz önüne sermektedir.

-Zavallı Ferideceğim, sen ne kadar safsın! Gülbeşeker, Ç... erkeklerinin bu güzel rengin için sana koydukları isim.

Ben şaşkınlıktan kekeleyerek:

-Nasıl, ben mi? Demek gülbeşeker dedikleri, o sokak delikanlılarının ekmeklerine sürüp yemekten bahsettikleri... Eyvahlar olsun! Utancımından iki elimi yüzüme kapadım. Demek ben böyle koca bir kasabanın diline düşmüştüm. Ne ayıp Yarabbi!

(...) Bu erkekler, sahi çok fena mahlûklar. Bana burada da rahat vermiyorlar. Yarabbi, artık nasıl insan içine çıkacağım, komşularımın yüzlerine nasıl bakacağım?(s. 259)

Feride, bir mesuliyeti olmadığı halde bu kasabadan da dedikodular yüzünden ayrılmak zorunda kalır ki bu da hemen hemen aynı kötülüğün tekrarıdır. Feride için bu mecburi tayini asıl kötüleştiren ise, *dile düştüğü için* tayin ediliyor olmasıdır. Buna ek olarak gurbet de tekrar eden bir kötülük unsuru olarak Feride'yi maruz bırakanlar arasındadır.

Sözlerinizin hepsi doğru Müdire Hanım, dedim. Kendim de yavaş yavaş farkına varıyorum fakat ne yapayım? Siz artık idareye yazarsınız, bir sebep göstererek beni başka bir yere göndermelerini istersiniz. Bu işte bana edeceğiniz en büyük insaniyet ve müriyyet, asıl sebebi söylememek... Lütfen başka bir bahane bulunuz: "İdaresiz" deyiniz, "elinden iş gelmiyor, cahil" deyiniz, "asi" deyiniz, ne dersiniz deyiniz Müdire Hanım, size hatırım kalmaz yalnız "Şehirde dile düştüğü için istemiyorum." demeyiniz.

(...)

Çalığışu bu dağlardan yine gurbet kokusu almaya başlıyordu. Gurbet kokusu! Bu kokuyu bütün ruhuyla koklamayanlar için ne manasız bir söz! Hayalimde yollar, gittikçe inceliyor mahzunlaşan, bitip tükenmez gurbet yolları uzanıyor kulağımda Çeçen arabalarının o ince, yanık sesli çingirakları ağlıyordu.

Ne vakte kadar Yarabbi, ne vakte kadar? Niçin, hangi emele yetişmek için? (s. 275)

Feride, ayrılmak istediği kasabada, tayini hemen mümkün olmadığı için bir süre daha kalır. Bu süre içerisinde, arkadaşı Nazmiye vasıtasıyla bir davete de konuk olur. Bu davet ahlaki kötülüğü simgelemesi ve sosyal çöküntünün kötücül manzarasını sunması bakımından dikkate değerdir. Öte yandan gördüklerini kötücül kabul eden Feride de bu ahlaki kötülüğün bir parçası yapılmaya çalışılarak ikinci bir kötülüğe maruz bırakılmış olur.

Bir kanepede yan yana oturan Nazmiye ile nişanlısı gittikçe daha ziyade birbirlerine sokuluyorlardı. Yavaş yavaş onlara arkamı çevirdim. Bunlar çok adi ruhlu insanlardı. İki yabancıların önünde sinemadaki o çirkin aşk sahnelerinden birini oynar gibi çekinmeden, utanmadan, baş başa... Evet, bunlar çok adi ve fena insanlardı. (s. 280)

Feride, arkadaşının ve misafir gittikleri yerdeki diğer kişilerin, kendisini dâhil ettikleri eğlenceyi kötülük unsuru olarak algılar ve buna mecbur bırakılınca da bayılır. Bu hadise, onun ahlaki kötülüğe ortak edilme hissinden kaynaklanmaktadır. Kendine gelir gelmez de kötülükten kurtulmak, oradan ayrılmak ister.

Kendime geldikten sonra o araba ile beni şehre götürmelerini istedim. Razi olmazlarsa gece vakti tek başıma yola düşmekten çekinmeyeceğimi söyledim. Çaresiz razi oldular. (s. 283)

Feride'nin kötülüğe maruz kaldığına dair hissiyatına rağmen eğlenceyi tertip eden ve onu da davetliler arasına ekleyenlerden bir genç asker, niyetlerinin kötü olmadığını Feride'ye izaha çalışır. Bu ortam, Nazmiye'nin ve Feride'nin algılarındaki karşıtlık ve bu askerin söyledikleri de kötülüğün algısallığı bakımından önemlidir.

Feride Hanım, dedi, siz bizi çok yanlış anladınız. Emin olunuz ki kimsenin size karşı fena bir niyeti yoktu. Sadece ikram etmek, bir bağ eğlencesi göstermek istemiştik. İstanbul'da terbiye görmüş, sonra mesela birkaç gün evvel arkadaşlarımızdan biriyle konuşmakta bir beis görmemiş bir küçük hanımın bu kadar vahşi tabiatlı olacağını nasıl tahmin ederdik? Tekrar temin ederim ki size karşı fena bir niyet yoktu. Mamafih üzüldüğünüz için sizden af dilerim. (s. 283)

Feride, başına gelenleri müdire ile paylaşınca, bunun Nazmiye tarafından kurgulanan iradi ve bilinçli bir kötülük eylemi olduğu da açığa çıkar. Nazmiye'ye bu planı yaptıran ise ahlaki kötülüğü asıl irade eden Burhanettin Bey'dir. Ahlaki kötülük, bir kez daha geleneklerden uzaklaşmış, serbest yaşam tarzı ile özdeşleşmiş olur, Nazmiye ise Munise'nin *fena kadın* kabul edilen annesinden çok daha belirgin bir ahlaki kötüdür. Feride, daha önce de olduğu gibi kötülüğe maruz kalmıştır ancak planlanan asıl nitelikli kötülükten kurtulmuştur. Bu olay aynı zamanda Feride'nin mutlak bir ahlaki iyi olduğunu da göstermektedir. Diğer taraftan müdirenin, Nazmiye'nin faili olduğu ve olabileceği kötülüklerin önüne geçme çabaları sonuçsuz kalmıştır çünkü Nazmiye nüfuz sahibi kişiler tarafından korunmaktadır ki bu da aslında sosyolojik temelli bir ahlaki kötülüğü ifade etmektedir.

Feride, ben senin bu kadar masum, temiz bir kız olduğunu bugüne kadar anlamamıştım. Seni, daha kendime yakın bulundurmak, daha iyi himaye etmek mümkündür. Yazık! Ah o Nazmiye! Kızım ben birçok şeyler biliyorum. Her şeyi anlıyorum. Fakat dünya öyle bir dünya ki bildiklerinin birçoğunu saklamak lazım... Nazmiye, fena bir mahlûktur. Mektebi onun şerrinden kurtarmak için müracaatlarda bulundum, birçok uğraştım. Fakat beyhude... Onu yerinden oynatmak mümkün değil. Çünkü mutasarrıfından, alay beyinden, tabur imamlarına kadar hesapsız hamileri var. Nazmiye buradan giderse kibar hanımlara kim dalkavukluk edecek? Büyük memurların gizli gizli yaptıkları gece eğlencelerinde kim ut çalacak hatta oynayacak? O Burhanettin Bey gibi azılı mirasyediler senin gibi masum, saf, taze, güzel çocukları nasıl ele geçirecek? Feride, sana tertipledikleri oyunu ben tamamıyla anlıyorum. Bu Burhanettin Bey babasından kalan serveti birçok biçare kadınları iğfal etmek, birçok aile çocuklarını yakmak için israf etmiş bir ihtiyar çapkındır. Bütün Ç...'nin

güzelliğinden bahsettiği bir genç kıızı ele geçirmek onun için bir izzetinefis meselesi oldu. (s. 285)

Feride buradan ayrıldıktan sonra başka bir yerde göreve başlar. Bu yeni görev yerinde de zamanla halk arasında Hayrullah Bey ve Feride hakkında çıkan ve onların ahlaki kötülüğün failleri olduğuna dair söylentiler, onlara atılan iftira ikisini de psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Feride'nin öğretmenlik görevinden istifasına da sebep olan bu dedikoduların yarattığı algı, hem onun hem de Hayrullah Bey'in dünyayı artık kötü bir yer olarak düşünmesine de sebep olur. Bu iftiranın sebebi ise bir başka kötülük unsurunu işaret etmektedir. Feride'nin müdürlük görevine getirilmesi, diğer öğretmenler tarafından hoş karşılanmamış ve çözüm olarak Feride'ye iftira atılmıştır.

Hayata paçavra diyenler meğer ne kadar doğru söylüyorlarmış. (...) Feride, hayata karıştığın üç sene içinde insanların ne mal olduğunu anladın sanıyorsun, değil mi? Nafile, şu altmış seneye yakın hayatımda ben bile anlayamamışım. Ben ki dünyada şenaatin, rezaletin bin türlüüne tesadüf ettim; ben bu kadarını hâlâ ihtiyar kafama sığdıramıyorum. Biz seninle dünyanın en temiz, en iyi iki dostuyuz değil mi? Aylarca senin hasta vücudunu kendi çocuğum gibi kollarımda tuttum, bize ne demişler, ne diyorlar biliyor musun Feride? Mümkün değil, tasavvur edemezsin. Ben senin âşığıymışım, ellerini yüzüne kapama, bilakis başını dik tut. O hareketi yüz karası olanlar yapar, bilakis gözlerime bak, nemiz var birbirimizden çekinecek? Dinle beni Feride, dinle sonuna kadar söyleyeyim. Bu melun iftira, evvela mektepten çıkmış. Arkadaşların ötede beride aleyhimize olmayacak söylemeye başlamışlar. Sebep malum: Kendileri dururken senin müdire oluşun(...) Bu fesat yangını aylardan beri için için yantıyormuş. (s. 336-337)

Hayrullah Efendi, hassas bir dönemden geçen Feride'ye tüm bunları tek seferde anlatır çünkü onun kötülüğe yaklaşımı böyledir. Ona göre, *Bir zehri insan bir kerede yutmalı(dir), ya ölür ya da kurtulur. Zehri şurupla, bilmem neyle karıştırıp içmek pis şey(dir), iğrenç şey(dir). Felaketi ağır ağır haber vermek, testere ile adam kesmeye benzer. (s. 339)*

Feride, mecbur kaldığı istifa ile tamamen yalnız ve çaresiz kaldığını hisseder, bu durum, maruz kaldığı kötülüğü yalnızca üzüntü veren bir durum olmaktan çıkarır, nitelikli bir kötülük haline getirir.

Bu kâğıt parçasına yalnız ömrümün bir parçası değil, gönlümün son bir tesellisini daha gömüyordum. Ne hazin yarabbi, ne hazin... (s. 339)

Bu iftiranın ardından mahalleli, kaymakamlığa şikâyette bulunur ve Feride ile Hayrullah Efendi bu dedikodunun getirdiği kötülüklerin önünü almak için kâğıt üzerinde evlenirler. Feride, Hayrullah Efendi ile kendisini Anadolu'ya gelmek ve Anadolu'da yalnız, türlü kötülüğe maruz kalarak yaşamak zorunda bırakan babasızlığından, ailesizliğinden, yalnızlığından kurtulmuştur ki Hayrullah Bey'in

mutlak iyi bir tip olmasında Feride üzerindeki bu himayesinin payı büyüktür; o, Feride'yi daha nitelikli kötülöklere maruz kalmaktan korumuştur, sosyal baskı ve algının kötücöl etkilerini ortadan kaldırmış sonrasında ise Karman ile kavuşmalarına vesile olmuştur.

“Kıralık Konak”, temel olarak ahlaki kötölük ile ahlaki iyiliğın, yabancı ile yerli olanın çatıştığı bir eserdir. Bir dönemin bitişini, bir neslin son insanların daha ziyade iyi ile bağdaştırmak mümkünken, derinliksiz yeniyi yaşayanları, ahlaki kötölük ile bağdaştırmak mümkündür.

Naim Efendi, ahlaki iyilik bakımından sembol niteliğinde bir tiptir. Bu özellikleri ile kendisinden sonra gelen neslin, çocuklarının ve torunlarının içinde buldukları ahlaki kötölüğü de daha belirgin hale getirir. Bu iki kuşak, toplumsal olaylara da dayanan bir sınıflandırma ile de mukayese edilir. Bu mukayesede ilk neslin, dünyada Türklerle ilgili kötücöl yargıları da ortadan kaldıracak niteliklerinden bahsedilir yani ilk nesil ve onu takip eden ikinci nesil, Naim Efendi ikinci nesilde de yaşamış olmakla birlikte onun kişiliğindeki asıl etki ilk devrin etkisidir, iyidir. Ondan sonra gelen nesil ise keskin kötücöl özelliklerle tanıtılır. Burada dikkat çeken bir başka nokta ise Abdülmecit devrinin iyiliğı, Abdülhamit devrinin kötölüğü getirdiğine dair değinmedir. Ancak bu değinme, siyasi kötölükle ilgili bir yoruma imkân verecek derinlikte değildir, ağırlıklı yorumlar sosyal manzara üzerinedir.

İstanbul'da iki devir oldu: Biri İstanbullu; diğeri redingot devri... Osmanlılar hiçbir zaman bu İstanbullu devrindeki kadar zarıf, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimat-ı Hayriye'nin en büyük eseri İstanbullu İstanbul efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşın Avrupa'nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü. Yaşayış ve giyiniş itibarıyla Şimal kavimlerinden daha sade ve daha düşünceli olan bu millet, duyuş ve düşünüş itibarıyla Akdeniz kıyılarındaki medeniyetlerin bir hulasası şeklinde tecelli ediyordu. Ağır kavuklu, alacalı, kesif Yeniçerilerin demir çarıklarının bu toprakta hani tohum, hangi hava bu çiçeğı veriyordu? Zira, bu beyaz pantolonlu, beyaz yelekli ve lüstrin kaloşlu Türkler, ince bir halattan ibaret endamlarıyla biraz evvelki boğum boğum adamlara hiç benzemiyorlardı. Sultan Mecit devri ricalinin, Halet Efendi muasırlarının çocukları olduğuna kim ihtimal verebilir? Bunlar, boyunlarından ipekli bir mendille boğulmuş solgun benizleriyle onların cebir ve huşunetinden ürkmüş kimseler gibidirler. Hepsi de umumi işlerden çekinir, hiddetlerinde ve hazlarında ölçülü, namuslu aile babaları ve kibar konak sahipleri idiler.

(...)

Sonra redingot devri geldi ve redingotu içinden yarı uşak, yarı kapıkulu, riyakar, adi bir nesil türedi. Bu neslin en yüksek, en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali vardı. Çoğu İkinci Abdülhamit Han devri ricalinden olan bu adamların her biri bir hile ile efendilerinin arabasına binmiş seyisleri andırıyorlardı. Bunların elinde İstanbul'da konak hayatı birdenbire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşayışın, ne düşünüşün, ne giyinişin üslubu kaldı; her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve

soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlakımız, terbiyemiz de rokokolaştı. (s. 11)

Sosyal yaşamın, ahlak algısının, eğlence biçimlerinin değişmesi eskinin yerine köksüz bir yeninin koyulması, toplumsal ve ahlaki bir kötülüğü simgelerken dildeki değişiklik, özellikle Servet-i Fünun edebiyatının dil anlayışı da tüm diğer değişimlerle birlikte yarattığı yabancılık hissi sebebiyle kötücül kabul edilir.

(...) Naim Efendi, yeni sazdan, yeni şarkılardan zevk almak şöyle dursun, son senelerde artık yazılan ve konuşulan Türkçeyi de anlamıyordu. (...) Naim Efendi adeta yeni kıraat dersine başlamış bir çocuk gibi kelimeleri heceliyor, bir cümleyi bin zahmetle sonuna kadar ya tamamlıyor ya tamamlayamıyor veya tamamladıktan sonra da okuduğu şeyin manasını iyice kavrayamıyordu. Vakıa bu, Edebiyat-ı Cedide külliyyatından bir romandı. Naim Efendi ise bütün ömründe hiç roman okumamıştı. Bununla beraber, onun bu kitapta anlayamadığı şey, ne eserin terkihi mahiyeti, ne muharririn maksat ve gayesi idi, doğrudan doğruya kelimelerin manasıdır ki ona müphem geliyor, doğrudan doğruya cümlelerin teşkilindedir ki bir yabancılık, bir gariplik buluyordu. (s. 13)

Naim Efendi Konağı'ndaki değişimler de genel sosyal değişimin bir yansıması olarak kötücüldür ve aslında yalnız bu konağı değil bütün bir sosyal değişimi anlatır. Dolayısıyla bu konak, sosyal yaşama hâkim olan kötülüğün yansıması niteliğinde bir örnektir. Naim Efendi konağında kötülüğün hâkimiyeti, Nefise Hanım'ın ölmesi, onun yerine kızı Sekine Hanım'ın geçmesi ile başlar. Sekine Hanım, bir kötülük faili olmaktan ziyade kötülüğe rıza gösterendir; tamamen kocası ve çocuklarının isteklerine boyun eğer ve asıl kötülük failleri de onlardır.

O öldükten sonra yerine kızı Sekine Hanım geçti fakat Sekine Hanım, hiçbir cihetten annesine benzemiyordu. Tıpkı babası gibi, çekingen, içinden titiz, iradesiz, tembel bir kadındı. Hususiyle kocasının nüfuzuna ve çocuklarının arzularına son derece uyardı. (s. 15)

Bu ailenin içinde Naim Efendi yalnızdır, ötekidir. Onunla özdeşleşen geleneksel hayat ailenin diğer fertleri için kötüdür ve Naim Efendi'nin ötekileştirilmesinin sebebi de budur. Bu bakımdan Naim Efendi, kötülüğe maruz kalmaktadır. Burada kötülüğün algısalılığı ortaya çıkar. Naim Efendi'ye göre -ki hâkim bakış açısı da bunu destekler- kızı, damadı ve torunlarının yaşadığı hayat, ahlaki kötülüğün yansımasıdır; bu topluluğa göre ise Naim Efendi, geleneksel hayat tarzı ile eski ve kötücüldür. Nesil çatışması ile yansıtılan kötülük algısındaki bu farklılıklar, Servet Bey ile Seniha arasında da mevcuttur. Servet Bey, Naim Efendi'yi, ondan sonraki nesle mensup olan Seniha ise hem Naim Efendi'yi hem de pek alafranga olmasına rağmen babası Servet Bey'i iptidai, eski, bu kavramlara kötülük yüklemesi dolayısıyla da kötücül bulur. Öte taraftan Seniha da benimsediği yaşam tarzının ve fikirlerin köksüzlüğü ile sosyolojik boyutta da ele alınan bir toplumsal yozlaşmanın, kötülüğün kişileşmiş halidir, yansımasıdır.

Biraderinin küçük sırlarına pek yakından vakıf olan Seniha ise, babası böyle söylerken çapkın bir tebessümle bıyık altından gülerdi. Zaten bu alaycı genç kız için etrafındakilerin hangi hareketi ve hangi sözü gülünç değildir? Büyükbabasının şahsiyeti, annesinin ahvali şöyle dursun, ekseriya pederi Servet Bey'in efkâr ve harekâtı bile ona iptidai, sakat ve garip görünürdü. Zira bu, Frenklerin asır sonu diye sınıflandırdıkları bir genç kızdı; asır sonu yeni bir nevi içtimai örnektir ki harici ve dâhili yaşayışında hale ve maziye ait her türlü kayıttan azade ve istikbalin henüz hazırlanan cereyanlarına tabidir. (s. 16)

Seniha şikârını bekleyen bir tazı gibi Naim Efendi'nin üzerine atıldı ve kamçıyla kalın ciltli kitabın üstüne birkaç kuvvetli darbe indirerek:

"Büyükbaba, siz hayat kadar bunaltıcısınız!" dedi. (s. 17)

Naim Efendi, konaktaki tüm diğer fertlerin hayatlarında tezahür eden ahlaki kötülüğün farkındadır ama artık ona engel olacak güçte değildir. Naim Efendi, yaşlı, manen yalnız, güçsüz ve çaresiz bir adam olarak iradesini kullanmaktan acizdir. Bu iradi eksiklik sebebiyle bir yandan kötülüğe maruz kalmakta bir yandan da kötülüğe rıza göstermektedir ancak kötülüğe rıza göstermesine rağmen bir kötülük faili de değildir. Kötülüğü görmezden gelmeye çalışır zira karşı durursa hakarete uğrayacağından, yeni bir kötülüğe maruz kalacağından endişe duyar. Bu razı olma hali, kötülüğün süreğenliğine sebep olur ancak Naim Efendi'nin bu kötülüğü önleyecek güçte olmadığı da açıkça belirtilir; onun, ahlaki kötülüğün faileri olan çocukları ve torunları üzerinde bir hükmü kalmamıştır. Aşağıdaki alıntı, Naim Efendi'nin gözünden terbiye eksikliğinden ve çocuk eğitmede, yetiştirmedeki hatalardan kaynaklandığını düşündüğü ahlaki kötülüğü ve otoriteye uymamayı, bu uyumsuzluktaki derinliksizliği de içeren kötülük karşısındaki çaresizliğini anlatması bakımından dikkate değerdir.

"Yavrurum, çocuklarının ahval ve harekâtını hiç beğenmiyorum. Bu Lehli kadın zannederim ki bunlara yanlış bir terbiye verdi. Seniha on sekizine bastı fakat hâlâ sekiz yaşındaki bir çocuk kadar hoppa ve yaramazdır. Cemil daha yirmisine girmedi fakat otuz yaşında bir gencin hayatını sürüyor. O yemekten sonra sizin önünüzde ayak ayak üstüne atıp sigara içmeler nedir? O eve istediği saatte girip çıkmalar nedir? Ne babasını dinliyor, ne seni... Ben ise, doğrusu her şeyi görmezden geliyorum. Ne kıza, ne oğlana ağzımı açıp bir kelime söylemiyorum; maazallah bana karşı da bir itaatsizlik ederler, bir ters cevap verirler diye korkuyorum..." (s. 18)

Konakta, toplumdaki ahlaki çöküntünün bir yansıması olarak sürdürülen yaşam tarzı ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum Naim Efendi ve ailesinin maddi durumunu da kötü etkiler; mülkler peyderpey elden çıkar, servet erimeye başlar. Naim Efendi, içinde buldukları bu ekonomik kötülüğü evde en sevdiği kişi olan Seniha'nın "Büyükbaba çok sefalete düştük değil mi?" (s. 31) sorusu ile Seniha'ya bir eksiklerinin olmadığını söylemesine rağmen aniden idrak eder.

Fakat Naim Efendi, bunu söylemekle beraber, birdenbire, ta içinden bütün eksik şeyleri hissetti ve o güne kadar genişlik ve bolluk içinde yetişmiş kimselere mahsus bir imtinan ile sefalete, zarurete inanmak şöyle dursun hatta bir parça müzayakaya bile

ihimal veremeyen bu ihtiyar adamın kalbine genç kızın bu çılginca suali üzerine ilk defa olarak korkunç bir yoksulluk endişesi düştü. Gerçi, Vefa Hanındaki merhun hissesinden, Çemberlitaş'taki satılık arsasından, Kanlıca'daki yalısından, bir de tekaüt maaşından başka nesi kalmıştı? Bu tekaüt maaşı ise ancak gündelik masrafa yetiştirebilirdi. Hâlbuki Cemil'le Seniha her gün bu paranın iki mislini harcıyorlardı ve her tarafa biraz borçları vardı. (s. 31)

Naim Efendi'nin kardeşi Selma, içine düşülen ekonomik kötülüğü, ahlaki kötülüğe bağlar. Ona göre Naim Efendi'nin kızı, damadı ve torunları ahlaken kötüdür ve onların bu ahlaki kötülükleri doğurgandır; başka kötülüklere de sebep olmaktadır. Selma Hanım'ın ağzından aktarılan bu görüşle aslında Naim Efendi'nin durumun pek farkında olmayan halinin yanında gözlemci bir bakış ile ayırdına varılmış kötülüğü haber vermektedir.

Maşallah... Demek, Seniha'nın akli böyle ciddi şeylere de yetiyor. Ben zannederdim ki, o, ipeğin renginden, sürmenin cinsinden Beyoğlu'nun kaldırımlarında sekmekten ve gençlerle Fransızca şarkılar söylemekten başka bir şey bilmez. Meğer ara sıra evin umuriyle de alakadar oluyormuş. İyi ya, işte sevinin ağabey, sevinin: Torunun, kızından daha akıllı çıktı. "Büyükbaba, çok sefalete düştük değil mi?" Sefalet mi? Hayır kızım, hayır, rezalet demeliydiniz. Öyle bir rezalet ki Kanun'un hazinesi olsa örtemez, İstanbul'un dört köşesinde çın çın ötüyor. Ağabey, ağabey, kuzum sizin kulaklarınız tıkandı mı? Gözlerinize perde mi indi? Bir defa etrafınızı dinlesenize, bir defa etrafınıza baksanıza! Daha şimdiden torununuz olacak yumurcakların şöhreti afaki tuttu. Damadınız delinin biri... Kızınıza gelince, o soylu soplulu budala, fakat şaşıyorum, size ne oldu? Siz ki o kadar ince fikirli, arif, zarif, kılı kırk yarar bir adamsınız. Doğrusu ya, bazı günler size bir sihir ettiklerine inanacağım geliyor çünkü sizin tarafınızdan bu derece vurdumduymazlığa başka bir mana veremiyorum.

(...) Kadıncağz yine bir gün cumbada otururken bir de bakmış ki bizim küçük hanım, iki dirhem bir çekirdek. Peçesini açmış, bir arada yapayalnız. Şişli'ye doğru gidiyor. Şekibe Hanım seslenmek istemiş, fakat sonra, nemelazım belki istemez, demiş. Arabada öyle bir oturuş oturuyormuş ki tarif ede ede bitiremiyorlar. Neyse, yirmi dakika geçmemiş, Şekibe Hanım bir de bakmış ki araba tekrar dönüyor fakat bu sefer içinde bir de delikanlı ile beraber... Esmer, zayıf bir gençmiş... Mutlaka o çapkın Faik olacak... Araba gelmiş, beş altı kapı ötede bir evin önünde durmuş. Şekibe Hanım bu evdekileri de tanıyor, bir İtalyan ailesiymiş. (s. 33)

Naim Efendi, Selma Hanım'ın, ahlaki kötülüğü simgeledikleri için aktardığı davranışları onun kadar kötücül bulmaz. Selma Hanım'ın yabancı bir kadının, bir ailenin evindeki eğlenceyi nakline onun kadar tepki vermez; bu ziyareti ve eğlenceyi o kadar kötücül bulmaz. Bu, aslında onun farklı değer yargılarına sahip olmasından çok ahlaki kötülük olarak değerlendirilen durumlara alışması, dolayısıyla kötülüğü belirgin olarak kavrayamaz hale gelmesi ile ilgilidir. Aşağıdaki alıntıda kötülük konusundaki algısal farklılıklar ve Naim Efendi'nin göremez hale geldiği yansıtılan kötülük, iki kardeşin diyalogunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yabancı olanla özdeşleşen yüzeysel bir kötülük algısından çok onların geleneksel olanla bağdaşmayan ve fazla serbest bulunan

yaşantısına uyum sağlayan, bu yaşantıyı benimseyen Türk ve Müslüman olanların ahlaki çöküntüsü olarak yorumlanan kötülük kavramı da dikkate değerdir.

Naim Efendi, maveradan gelir bir sesle:

“Evet” dedi, “bundan haberim var, Madam Kronski’nin dostlarıdır. Bize daima gelirler. İade-i ziyaret için olacak.”

Selma Hanım, büyük bir hayretle biraderinin yüzüne bakarak:

“Ya... Ne âlâ!” dedi. “Demek bu da alafrangalık icabatından!... Ya bir gece ta sabaha kadar Nedim Paşa’nın kızı Memduha’nın evinde kalışlarına ne derinsiz? Bütün komşular o gece sabaha kadar gürültüden, ahenkten uyuyamamışlar. Bizimkiler, kadın erkek hep bir arada imişler. Bir zaman gelmiş ki mahallenin bekçisi kapıyı vurup, susunuz, bu kadarı da fazla, diyecek olmuş. Zaten komşular, bu hal tekerrür ederse karakola şikâyet edeceğiz diyorlarmış. (s. 34)

Selma Hanım, kötülüğe rıza gösterdiğini düşündüğü Naim Efendi’yi *Öyleyse size olan olmuş ağabey* (s. 35) diyerek suçlar ancak Naim Efendi, kardeşinin düşüncelerine hak vermekle birlikte onun kötülük olarak nitelendirdiği yaşam biçimini kötücül bulmaktan ziyade Selma Hanım’ın kendisini kötümser bulur. Bu tavır, kötülüğü reddetmek, bir savunma mekanizması olarak da yorumlanabilir.

Naim Efendi, hemşiresini bütün söylediklerinde haklı buluyordu. Bununla beraber istiyordu ki tamamıyla haksız olsun ve kendi kendine şöyle diyordu: “Hemşirem, öteden beri her şeyi fena görmeye mütemayildir. Çocukluğunda ne kadar hırçın, ne kadar geçimsizdi! Bu mizacı hâlâ değişmedi. (...) (s. 35)

Öte yandan romana, aslında Seniha, Cemil ve onların alafranga arkadaşları ile aynı kuşağa mensup olan ancak ahlaki düşkünlükler göstermediğinden ahlaki kötülük faili olarak nitelendirmenin mümkün olmadığı, bir bakıma onların karşısında yer alan ve olay örgüsü ile koşut dinamizmiyle ideal genç tipine dönüşen Hakkı Celis dâhil olur. Hakkı Celis, kötünün karşısındaki iyidir. Ona algısında, âşık olduğu Seniha değil ama onun çevresindeki insanlar ve onlarla gelen yaşam biçimi kötücüdür, tiksindiricidir. Seniha’ya duyduğu aşk, ona kötülüğü yakıştıramamasına sebep olmakla birlikte bir yandan da Seniha’nın ona ve aşkına ilgisizliği bu genci psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakmaktadır. O, yalnız Seniha’nın değil, onun dâhil olduğu sosyal çevrenin de küçümsediği ve ötekileştirdiği kişidir.

Hakkı Celis, birdenbire yorgun olduğunu hissetti; kan ter içindeydi ve kalbinde nihayetsiz bir azap vardı. (...) Sonra da için için Seniha’ya kızgındı. Kendi kendine “Beni neden beklemedi?” diyordu. “Başkalarıyla dolaşmayı benimle konuşmaya tercih edişindeki sebep nedir? Bana karşı hiçbir temayülü yok mu? O kadar duygulu, o kadar heyecanlı bir ruh, benim ruhumdan başka kimin ruhuna eş olabilir? Macit Bey benden daha mı zarif? Nazif Bey benden daha mı anlayışlı? Faik Bey’de seviyecek ne var? Bu, ara sıra tuhaflik ettiği ve hikâyeler söylediği için herkesin hoşuna giden bir adamdır.” Hakkı Celis, ondan nefret ediyordu. Seniha’nın etrafındakilerden de tiksiniyordu fakat Faik Bey’e karşı hususi ve derin bir kını vardı. (s. 38)

Naim Efendi'ye göre, Seniha'nın ahlaki kötülükten ve sıkıcı bulunduğu konak hayatının kötücül etkilerinden kurtulmasının tek yolu evlenmesidir; evlilik, kötülüğün karşısına çıkarılan ve onu yok etmesi beklenen bir iyiliktir. Naim Efendi evliliğin görücü usulü olmasından yanadır ve Seniha'yı bu yolla evlendirmek için çabalar ancak onun bu eski fikirleri ev halkına kötücül gelir, onlar tarafından reddedilir. Eski ile yeninin çatışmasını da işaret eden bu hadisede Naim Efendi'ye göre asıl kötücül olan yeni usul evlenmelerdir. Bu evlenmeleri o, ahlaki kötülük unsuru olarak değerlendirir.

“Kızla erkek birbirlerini bulup tanışacaklar, görüşecekler, sevişecekler, aralarında evlenmeye karar verecekler. Neden sonra bu karar ana babaya tebliğ olunacak ve nikâh akdedilecek! Kim bilir, kimi intihap eder?” diyordu. Hususiyle bütün o tanışıp sevişmelerinden sonraki nikâh, ona gayritabiî ve füzuli bir merasim gibi geliyordu. Şüphesiz her şey bu nikâhtan evvel, kimsenin haberi yokken, kendiliğinden olup bitiveriyor ve bu hal, izdivaçtaki meşruiyeti, ahlakıyatı ta esasından mahvediyordu. Oğlan ve kız, karı koca olmazdan evvel, ana babadan gizli âşık ve mâşuka, yani zâni ve zâniye oluyorlardı.

Bir zevk ve huzur yuvası olmaktan ziyade, analık ve babalık gibi kutsi ve insani birtakım vezaifin menbai olan mübarek aile ocağına, evvelce tanışıp sevişmiş bu genç çift, müşterek bir günahın lekesiyle kirlenmiş olarak girecekti.

Naim Efendi kendi kendine:

“Badema, böyle bir çift arasında hürmet-i müteakabile nasıl câri olabilir? O ilk zaaf ve mağlubiyet dakikasının hatırası, ikide bir onları utandırmaz mı? Kadın, erkeğin ne kadar nefesine mağlup, erkek kadının ne kadar mukavemetsiz, ne kadar haysiyetsiz olduğunu düşündükçe bu ondan o bundan akıbet nefrete başlamaz mı?”

Naim Efendi, mutaassıp bir adam değildi; harem ve selamlık usullerinden çoktan vazgeçmişti. Seniha'yı ve kızını erkekler içinde başı açık görmeye çoktan alışmıştı. Fakat bazı yeni âdetleri sadece güzel ve hoş bulmuyordu. Nitekim yeni tarz evlenmeler de ona, fena olmaktan ziyade çirkin ve tatsız geliyordu. (s. 42)

Naim Efendi, aslında artık topluma ve kendi ailesine hâkim olan yeni yaşam düzeni ile gitgide yalnızlaşmış, ötekileşmiş bu yeni yaşam düzeninin getirdiği pek çok olay ile de psikolojik bakımdan kötülüğe maruz kalmıştır. Onun için asıl kötücül olan bu yalnızlaşma, ötekileşme halidir. Onun üzerine eklenen olaylar, ancak artık bu kötülüğü pekiştiren ve kötülüğün niteliğini arttıran unsurlardır. Bu yüzden, ölüm, onun için kötülükten çok kötülüğün ortadan kalkması ile bağlantılı bir bekleyişi ifade etmektedir.

Asrın tepkileri onu ite ite evvela şehirden konağın içine, sonra konağın içinden bu odaya sürükleyip tıkmıştır. Buradan ötesi biliyordu ki artık yoktur ve sevince yakın bir hisle biliyordu ki buranın ötesi ahret denilen sessiz ve ilahi âlemin ilk merhalesidir. Nitekim pek neşeli zamanlarında hoşlandığı bazı kimselerle konuşurken derdi ki:

“Bu oda Azrail'in intizar salonudur.” (s. 107)

Konak, Naim Efendi ile onun ve ondan önceki neslin yani iyi olanın simgesi iken ahlaki kötülüğün kişileşmiş hali olarak kurgulanan Servet Bey ve onun gibiler için konak kötü, apartman iyidir. Bu yaşam tarzı ifadesi daha geniş anlamda bir devir ve

nesil problemidir. Servet Bey ve onun gibilere göre yalnız konak değil onun temsil ettiği hayat ve insanlar da kötücüdür, eskidir, lüzumsuzdur, eksiktir. Ancak, anlatıcının da roman boyunca sezdirdiği üzere asıl kötücül olan, taklide dayalı bir Batılılaşmayı yaşayan, köksüz, yeni ama değerlerinden uzaklaşmış, ahlaki kötülüğe meyyal ve razı Servet Bey, çocukları ve çevresidir. Temsil ettikleri kötülük, ahlaki kötülüktür ve buna ilaveten etraflarındaki kişileri de psikolojik, ekonomik, fizyolojik boyutlarda kötülüğe maruz bırakırlar. Öte yandan, bir yeni devri ve nesli de temsil etmeleri bakımından sosyolojik bir tablonun da örnekleimidirler. Bu tablo da, yaşanan yeni hayat da, yeni ahlaki değerler de kötülük unsurlarıdır. Servet Bey, sevmediği ve esasında eski bulduğu, yeni yaşam tarzına uyduramadığı konaktan taşınma arzusu ve beğenisine uygun olan yeni apartman dairesi ile bu geneli açıklayan bir örnektir. Asıl fikirleri bu yönde olmakla birlikte, içgüveysi olarak yaşamının da kendisi için kötücül bir durum olduğunu ileri sürer. Bu sıkıntının yani maruz kaldığını iddia ettiği kötülüğün sebebi olarak da Naim Efendi'yi gösterir. Naim Efendi'nin tavırlarının kendisini kovmak anlamına geldiğini ifade eder oysa bunu bir bahane olarak karısını ikna etmek amacıyla kullanmaktadır. Servet Bey'in bu bahanesi, planlı bir kötülüğün dışavurumudur ve Naim Efendi hakkında söyledikleri, Seniha'nın evden kaçmasından onu sorumlu tutmasının ardından kötülüğü bir kez daha onun üzerine yüklemesine örnektir.

“Hayatımın sonuna kadar böyle her günümü zehir edemem;” diyordu. “Biraz da müstakil, hür ve kendi fikrime, zevkime göre yaşamak, evimin hakiki sahibi olmak isterim. Gücenme ama bu içgüveyliği canıma tak dedi; son zamanlarda baban da çekilmez bir hale girdi. Anlamıyor değilim beni istiskal ediyor. Her tavrı, her hareketiyle bir an evvel başından defolup gitmemi istiyor.”

“Efendim, tevile ne hacet; işte vaka meydanda. İki aydan beri bana yüzünü göstermeyen bir adamın evinde bundan fazla nasıl oturabilirim? Hem doğrusu, bu evde bir türlü rahat edemiyordum. Senelerden beri bu geniş odalarda altı ay kış bir türlü ısınmanın imkânını bulamadım. Bu ne çok pencere, bu ne çok kapı... Kânunusanide duvarların arasından bile hava işliyor. Nasıl döşesek, ne yapsak nafîle... Daima her tarafında bir sığıntı gibisin. Sana öteden beri söylerim. Şişli'de, o mükemmel ve yeni apartmanlar dururken burada ir göçebe halinde yaşamının manasını anlayamıyorum. Koca evde adamakıllı bir banyo odası bile yok. O hantal hamamı yakmak için üç gün evvel hazırlanmak, üç çeki odun yakmak, ikide birde kazanını sıvattırmak, ikide birde kurnalarını tamir ettirmek lazım geliyor. Bu şeriat dâhilinde ayda bir kere yıkanmak müyesser olamıyor.”

Şişli'nin yeni usul, elektrikli, banyolu apartmanları Servet Bey'i gittikçe çekiyordu. Ara sıra boş vakitlerinde bunlardan birkaçını görmeye gitmek onun için en müstesna zevklerden biri yerine geçti. Doğduğu günden beri aradığı havayı nihayet İstanbul'un bu mahallesinde ve bu yeni evlerde bulabilmişti. (s. 140-141)

Servet Bey, bir apartman dairesine taşınma planını başarıyla uygular; Sekine'yi bu taşınmaya ikna eder. Sekine, Naim Efendi'nin yalnız kalacak olmasını kötücül bulsa

da bu konuda iradesini kullanmaz, kötücül olan halin önüne geçmez, edilgendir. Zira Sekine, *iyiliği budalalık seviyesine varan biçarelerden biri(dir.)* (s. 156)

“Ya siz, baba! Ya siz burada yapayalnız ne yapacaksınız?” (...) Vakıa Canan Kalfa size benden iyi bakar. (...) Ben de her gün size uğrarım. Fakat yine içim razı olmuyor. Babacığım, gözüm arkada gidiyorum, yüreğim parçalanıyor.” (s. 157)

Naim Efendi, konakta yalnız kalmayı, tek başına yaşamayı gerçekten bir kötülüğe maruz kalma hali olarak yaşar. Artık kendi ailesinin yabancı, ötekisi olmuştur ki bu belirgin bir kötülüğe maruz kalma hadisesidir. Öte yandan, kızı, damadı ve torunlarının yeni bir yaşam tarzını benimseyerek onunkinden tamamen zıt bir dünya görüşünün biçimlendirdiği bu yaşam tarzı ile ahlaki kötülüğe sürüklenmeleri zaten Naim Efendi’yi bir süredir hem psikolojik hem de fizyolojik acı veren kötülüklere maruz bırakmaktadır. Sekine ve ailesinin apartmana taşınması, yukarıda da belirtildiği gibi sembolik manaların dışında Naim Efendi’yi, yaşlı ve hasta bir adamı yalnız yaşamak zorunda bırakması ve bu yalnızlığın onda yarattığı etkiler ile daha derinlikli bir kötülük unsuru niteliği kazanır. Bu olay, Servet Bey’in planlı işleyen bir kötülük eylemi olmaktan fazla, geleneksel yaşam kurallarının da, geniş ailenin de konak hayatının da bunlarla bütünleşen ahlaki değerlerin yani iyicil kabul edilenlerin de mağlubiyetidir; çekirdek aile ve apartman hayatı ile gelen bu yeni düzen sadece bu bağlamda değil sosyolojik nitelikleri bakımından da kötücüldür; kötülük henüz galip gelmese ve hâkim olmasa da iyi olanı yıkmıştır. Mesnetsiz, köksüz, taklide dayalı yenilikçilik, geleneksel ahlakı ve hayatı yenmiştir. Özel anlamda bunun maruz kalan tarafı Naim Efendi ise de genel manada tüm toplumdur.

Daima büyük felaket günlerinde metanetini hiç kaybetmeyen Naim Efendi, bu sefer de sonuna kadar vakarlı ve sabırlı kaldı. Hatta işin en garibi Şişli’de tutulan evin altı aylık kirasını bile kendisi vermektен çekinmedi ve göç masraflarının mühim bir kısmını cebinden ödedi. Lakin akşam olup da ilk defa koca evin içinde yapayalnız kaldığını hisseder etmez gözlerinden yaşlar sessizce akmaya başladı; pek acayip bir teessür içindeydi. Adeta, kendi ölümüne ağlayan, kendi yasını tutan bir adam gibiydi. Naim Efendi, bazı müşkül demlerde benliğinde hâsıl olan çiftliğin en marazi bir şekline duçar olmuştu. Kendi kendine, mütemadiyen:

“Hey gidi Naim! Hey gidi Naim!” diyordu. “Bahtın ne kadar karaymış zavallı Naim! Daha ne bekliyorsun? Daha ne duruyorsun? Yetmedi mi? Yetmedi mi?” (s. 144-145)

Naim Efendi için bu yalnızlığın en kötücül yanı ise, kaçışından beri görüşmediği, haberlerini almayı reddettiği Seniha’yı özlemektir.

Zavallı ihtiyar kaç zamandan beri gönlüyle pençeleşmektedir. Seniha’nın hasreti, onun için bütün ömründe duyduğu ıstırapların en büyüğü oldu. (s. 156)

Servet Bey ve Sekine Hanım ile çocuklarının ayrı bir eve taşınması, zaten azalmış olan serveti tükenmeye doğru götürür. Naim Efendi bir kez daha kötülüğe

maruz kalır. Ahlaki kötülük, aileye ekonomik anlamda da kötücül etkiler yapar, doğurgandır. Burada Tanzimat romanından farklı olarak mirasyedilik değil hayatta olanın parasını, servetini tüketme dolayısıyla yalnız şahsı ilgilendiren değil aynı zamanda mülk sahibini ardıl kötülüklere maruz bırakan bir davranış biçimi de dikkat çekicidir.

Hakikaten Naim Efendi'nin mali vaziyeti gittikçe müthiş bir devreye giriyordu. Şimdiden denilebilir ki tekaüt maaşından başka geliri kalmadı. (...) Evin emektar uşağı Hasan, her aybaşı Naim Efendi'nin maaşını almaya gitmek ve her gün bir miktar etle bir iki türlü sebzedden ibaret olan günlük yemek masrafına bakmak için lüzumundan fazla bile geliyordu. (s. 146)

Seniha, bu taşınmanın hemen ardından İstanbul'a döner. İlk zamanlar sürekli ondan gelecek haberleri kollarken milli hisleri uyanan ve milleti, devleti maruz kaldığı kötülükten kurtarmak için eyleme geçmeye karar veren ve tam bir milli bilinç düzeyine erişmemiş olsa da orduya katılan, eski hayalci halinden sıyrılıp gerçekçi ve mücadeleci bir gence dönüşmekte olan Hakkı Celis, onun gelişini gecikmeli olarak haber alır. Seniha ile karşılaşmasında da onun yeni halini kötücül bulur. Hakkı Celis, onlarla aynı nesle mensup olmakla beraber bambaşka bir dünya görüşünün biçimlendirdiği ve iyicil çağrışımlarla sunulan bir hayat yaşamaya başlamıştır. Hakkı Celis şahsında verilen bu değişim, toplum için de genellenebilecek bir kötülükle mücadele azmi ve iyiliğe evrimle olarak yorumlanabilir. Apartmanda yaşamaya başlayan, ahlaki kötülük içinde bulunan insanlar yanında onlarla aynı nesle mensup fakat vatanperver, bireyci değil toplumcu, milli değerlerine bağlı bir grup vardır. Senihalar, toplumun aksak ve hastalıklı yanları ise Hakkı Celisler de sağaltıcı tarafı olma niyetinde ve azmindedir. Kötü ile iyinin çatışması da aslen buradadır. Hakkı Celis şahsında oluşumu aktarılan bu topluluk, bir seferberlik ilanı ile eyleme geçmiştir. Ancak hem onları eyleme geçiren seferberlik hem savaş hem de bu topluluğun kötülükle mücadele için gerçekleşen faaliyetleri derinlikli bir dönem hakikati yansıması olarak değil sadece bir fon olarak kullanılmakta dolayısıyla detaylı bir kötülük tahliline de zemin oluşturmamaktadır.

Vakıa Seniha'dan haber alınabilecek yerlere epeyce günden beri hiç uğrayamamıştı. Seferberlik ilanının ilk gününden itibaren kendini bir mengeneye kaptırması gibiydi. Ahzı asker şubelerinin o dürüst muameleleri bu içli ve hayali genci dört gün zarfında düşünce ve duygudan mahrum mihaniki bir varlık haline sokmuştu. (...) Servet Bey'in evi pek acayip, adeta ihtilaçlı bir sevinç içindeydi. Herkes birbirine karşı fazla neşeli görünmekten korkuyor gibiydi. Seniha, Hakkı Celis'i kendisinden çok yaşlı ve nadir görülen bir teyze tavrıyla karşıladı. Toplanmış, uzamış, ağır ve mağrur görünüyordu. Genç adamın onda şimdiye kadar hiç tesadüf etmediği bir yüksekte bakışı ve alaycı bir tebessümü vardı. (s. 149)

Hakkı Celis için Seniha ile karşılaşmak, içinde bulunduğu durumun, girmek üzere olduğu yolun idrakine sebep olur. Hakkı Celis, bu görüşmenin ardından artık savaşı ve askerliği daha gerçekçi bulmakta, vatan için ölmeyi bir kötülük unsuru değil bir onur olarak telakki etmekte ve tüm bu değişimden önceki haline nefret duymaktadır. Onun fikrinde artık, kötülükle mücadele etmeyen, hayalci, bireyci, eski Hakkı Celis kötüdür. Kötülüğün karşısındaki tek yol, vatan için mücadele etmek, ölmek ve öldürmek pahasına veya normal koşullarda kötülük unsuru kabul edilen bu ölüm hallerini kabullenişle asıl kötülüğü, bireyin değil toplumun ve devletin maruz kaldığı kötülükleri önlemektir. Burada da savaş ve savaşan halkın, devletin, askerinin durumu, esasen belirgin ve evrensel bir kötülük unsuru ile, savaşla, ilgili olsa da bir dekor olmaktan öteye geçmez, detaylandırılmaz. Hakkı Celis'teki değişim ve kötülük algısındaki farklılaşma ise Ateşten Gömlek'in Peyami'sini anımsatır. Tam bir bilinç düzeyine ulaşarak vatanın kurtuluşu ve milleti maruz bırakan kötülüğü ortadan kaldırmak için değil âşık olduğu kadın için savaşa giden ve sonradan bir değişim yaşayan, yani bir anlamda genel ve kapsamlı bir kötülükten ulaştığı bilinç düzeyi, gelişen fikirleri ve değişen kötülük algısı ile kurtulan, iyi olanın savaşını veren bir adama dönüşen Peyami'nin yerine Kiralık Konak'ta Hakkı Celis vardır. Ancak Hakkı Celis'i bu yola sevkeden ideal kadın tipi olan ve kötülüğe maruz kalmasına rağmen onunla mücadele eden Ayşe yerine, ahlaki kötülüğü temsil eden Seniha'nın, Hakkı Celis'in aşkına karşılık vermeyen, on küçümseyen ve onunla alay eden tavırları vardır. Peyami, âşık olduğu kadının mutlak iyiliğinden ve kötülük karşısındaki keskin, mücadeleciliği tavrından etkilenerek bireyciliğinden sıyrılırken Hakkı Celis karşılık bulamadığı ve ahlaki kötülüğünü geç de olsa kabullendiği kadından, Seniha'dan kaçmak, kurtulmak arzusuyla milli bir mücadeleye, kötülük unsuru kabul edilen güç veya güçlerle savaşmaya karar verir.

(...) Hakkı Celis, ancak şimdi, kaç zamandan beri halkın: "Ya gazi, ya şehit!" diye bağırırlarının manasını anlıyordu. Ya gazi, ya şehit! Evet, kendisi de bunlardan biri olmak için hazırlanıyordu. Tevekelli biraz evvel:

"Öyleyse ölüm adamı olurum!" dememişti.

Bu bir hakikatti. Hakkı Celis şimdiden bir ölüm adamıydı. Bu saate kadar askerliğin ölümle bir münasebeti olduğu hiç aklına gelmemişti. Kendini alelade yorucu bir işe ve bir angaryaya çatmış zannediyordu. Meğer bu iş ne mehabetli ve bu angarya ne büyük bir şeymiş! Hakkı Celis, giydiği asker esvabının içinde ilk defa olarak bir kahraman gururunu hissetti; kendi kendine göğsü kabararak:

"Ben bir ölüm adamıyım, ya ölmeye ya öldürmeye gidiyorum!" dedi.

(...)

Meğer kader ona neler hazırlıyormuş da o farkında değildi. Bu cömert kadere karşı ne kadar nankör, ne kadar küçüktü! Hayatın hangi gayesi bir cenge doğru

gidişten daha yüksekti? Bahusus ki onun gideceği cenk, cenklerin en büyüğü, bir cihan cengiydi. Böyle bir cenkte bir küçük zabıt olmak o eski orduların başında bir serdar olmaktan daha ehemmiyetli değil miydi?

Genç nefer:

“Ben bir ölüm adamıyım!” dedi.

Ve ilk defa olarak şair Hakkı Celis’e karşı kalbinde bir nefret uyandı. Loş bir odada saatlerce Verlaine şiirlerini inşat eden ve yamru yumru bir kalemle kirlili bir kâğıt üstünde birtakım topal mısralar sıralayan o cılız, o solgun çocuk neydi? Bu genç askerin topukları demir çivili çarıklerle tırmanmaya hazırlandığı sarp, yüksek ve tehlikeli tepenin yanında, bu solgun benizli çocuğun çıkmak istediği serin ve gölgeli yokuş ne adi bir yerdi!

O tepede al bayrağın çırpınışları, yüz bin kişinin haykırıışları, ateşin söylenişleri, çelik sesleri ve kıvılcımlı dumanlar vardı; bu yokuşta ise birkaç yeşil defne dalından, biraz su şırıltısından ve melül bir ıssızlıktan başka ne vardı? (s. 152-153)

Tüm bu hissi ve fikri değişimleri yaşayan ve milli gayeler ile hareket eden, bireysel anlamda maruz kaldığını düşündüğü kötülüklerle dertlenmek yerine milletin maruz kaldığı kötülüklerle mücadele etmeye karar veren Hakkı Celis için, değişen kötülük algısının bir başka ispatı olarak Seniha’yı sevmek artık kötüdür.

Genç adam bütün gün kendini böyle tahlil etti fakat bir türlü ne olduğunu anlayamadı. Kalbi bir muamma halini aldı. Onun için şüphesiz olan bir şey varsa o da Seniha’yı sevmenin, dünyanın bütün boş, sathi ve şehvani hazlarına mağlup olmaktan başka bir şeye delâlet etmediğidir. (s. 154)

Değişen Hakkı Celis, Naim Efendi’nin içinde bulunduğu durumu ve bu durumun kötülükle olan bağına da gerçekten anlayan tek insandır ve bu onun yeni dünya görüşü ile de gerçekçi bakışıyla da ilgilidir. Hakkı Celis’e göre Naim Efendi’nin durumu çok kötüdür öyle ki *okuduğu romanlarda bile bu kadar trajik bir ihtiyar simasına tesadüf etmemiştir.* (s. 166) Öte yandan Naim Efendi’nin durumunu, yalnız şahsi manada bir kötülüğe maruz bırakılma hali olarak algılamaz, bunu toplumsal bir bütünleştirme ile ve yine kötücül bularak genişletir. Birtakım sosyal ve siyasal değişiklikleri, anlatıcının fikirleri ile de koşut olarak tamamen iyilikçi gayelerle oluşmuş olsalar da sonuçları bakımından ele alır ve kötülük ile ilişkilendirir.

(...)Naim Efendi de yeni başlayan devrin eşiğindeki korkunç hayaletlerden biridir. Hiç şüphesiz arkamızda bıraktığımız mazinin son feryadı ve önümüzde hissettiğimiz uçurumun ilk ürpertisi Naim Efendi’dir. Hakkı Celis’e göre Seniha’nın büyükbabası aynı zamanda hem bir ceza hem de bir cezalıydı. Bir cezalıydı, arkasında bıraktığı âleme karşı; bir cezalıydı, kendisini karşılayan bedbaht ve avare zürriyet önünde. (s. 166)

O kadar necabet ve salâbetle başlayan o büyük Tanzimat cereyanı döne dolaşa, nihayet İstanbul’un ortasına Seniha gibi bir kadınla Faik Bey gibi bir erkek örneği bırakıp geçmişti. Türk dehasının yaptığı bu son medeniyet tecrübesi de gelmiş geçmiş ve gelecek nesillere acı bir imtihan olmaktan başka bir şeye yaramamıştı. (s. 167)

Romanın sonuna doğru, savaş ve savaşın sebep olduğu sosyal hayatı etkileyen kötülükler sürmekte, Naim Efendi giderek yoksullaşmakta onunla birlikte bir sembol

olarak kullanılan konak yıkılmakta, bir devrin sonu gelmekte öte yandan Servet Beylerin evinde eğlence âlemleri devam etmektedir. Genel tabloda ülkenin içinde bulunduğu durumun kötücüllüğü, daha özel olan tabloda Naim Efendi'nin yalnızlığı ve yoksulluğu ile somutlaşan kötülük, eğlencenin sürdüğü apartman dairesindeki yeni hayat ile tam bir tezat teşkil etmekte ve bu hayatın efradının, özellikle Servet Bey ve Seniha'nın, içinde buldukları ahlaki kötülüğü pekiştirmekte, derinleştirmekte ve belirginleştirmektedir. Bu ahlaki kötülükte hem geleneksel ahlak kurallarının tamamen çığnenmesi hem ülkenin içinde bulunduğu savaşın ve savaşın getirdiği kötücüllüklerin tamamen yok sayılması, Naim Efendi'nin ve neredeyse tüm halkın içinde bulunduğu yoksulluğa zıt bir varsıl yaşam tarzı göze çarpmaktadır. Tüm bunların arasında ise bilhassa Naim Efendi'nin durumunun kötücüllüğü öne çıkmaktadır.

“Semtime uğrayan kalmadı.” dedi. “Bir ay var ki ninenin yüzünü görmedim, haftalardan beri teyzen bir kerecik olsun gelip hatırımı sormadı. Bilmem ki onlara ne yaptım evladım? Kabahatim nedir? Burada yalnız başıma çektiklerimi sana anlatamam; diri diri bir mezara gömülmüş gibiyim. Hasan Cenân'ı karşıma alıp konuşmaya mecbur oluyorum. Kimsesizlik o kadar canıma tak diyor...”

“Yalnız kimsesizlik olsa ne ise evladım; ya bu yoksulluk... Geçen gün ekmezsiz kaldım... Yemeği ekmezsiz yedim. Vallahi evladım, bu da başıma geldi... Bazı geceler karalıkta kalıyoruz. Gaza para yetiştirmek ne mümkün? Bir gün Cenân'a dedim ki: ‘Bari yatağımı sokak üstündeki odalardan birine nakledelim, hiç olmazsa caddenin fenerlerinden biraz aydınlık alalım.’ Cenân acı acı güldü ve o gece tabağın içine biraz zeytinyağı koydu, etrafına pamuk ve bez parçaları sıraladı. Ben karanlıkta kalmayayım diye bu acayip kandili yaktı. Çoktandır kahvenin, çayın tadını unuttum. Diyorlar ki Servet Bey'in evinde kemaflı sabık eğlentiler, ziyafetler devam edip duruyormuş!”

Konak Naim Efendi'yle beraber, her gün biraz daha yıkılıp gidiyordu. Vakıa sağı solu yangın viraneleriyle çevrilmiş olan bu evin harici manzarası pek mağmum bir şeydi fakat asıl içine girildikten sonradır ki insanın kalbine korku ile karışık derin bir kasvet çöküyordu. (s. 194-195)

“Nur Baba”da kötülük kavramı, ahlaki çöküntü ve yozlaşma ile olaylaştırılmıştır. Bir Bektaşî tekkesi ekseninde gelişen olaylar, hem toplumsal hem de bireysel manada bilhassa din sömürüsüne dayalı, yer yer planlı ve iradi, yer yer bahaneler ile gizlenen ama varlığından memnuniyet duyulan bir ahlaki kötülüğü yansıtır.

Nur Baba'nın dergâhı, ahlaki kötülüğün merkezi gibidir. Bu dergâha gelenler ise esasen dini gayelerden uzak, ahlaki kötülük failleridir. Burası, mütemadiyen içki içilen, kişilerarası gayriahlâkî aşk ilişkilerinin yaşandığı ve tüm bunların ibadet ile bağdaştırılarak yapıldığı bir yerdir. Bu hali ile dergâh, hem aleni bir ahlaki kötülüğün üzerini örtmekte hem de kaynağını geleneklerden ayrılmaktan alan bir çöküşün sembolü

olmaktadır. Dergâhın halinin kötülüğünü dile getiren, olanlardan rahatsızlık duyan tek kişi ise Nur Baba'nın eşi, Celile Bacı'dır.

(...) Akşamdan beri bacının hemşirezadelerini bin türlü tuhaflıkla deruni kahkahalar içinde kıvrandıran miralay Hamdi Bey ise şimdi yüzünü kamilen onlara çevirmiş ve cinaslarına, nüktelerine, çehresinin şeytani buruşukluklarına maskaralığın en son belagatini vermeye koyulmuştu.

Nur Baba ile Ziba Hanımefendi arasındaki muhavereye gelince, bu her kadehte alevi taravetlenen ateşin, şedit, boğuk bir didişme haline giriyordu.

Ayağa kalkan bacı, hiddetini güç zaptederek yerine oturdu ve raki şişesi boşaldığı andan itibaren muttasıl elindeki kadehi silkmekle meşgul sâkiye dönüp:

-Kuzum Nuriye Hanım, beni yerimden kaldırma! Git, Derviş Çınarı'yi bul da şişeyi bir yerden doldursun, dedi.

Ve bütün oturanlara ayrı ayrı ısrarcı bir nazarla baktı, kendi kendine: "Allah'a emanet! Ne dergâh, ne erkân!" diye mırıldandı.

Bunu yalnız Bacı'nın ta yanı başında bulunan Nesimi Bey işitti ve yavaşça eğilip dedi ki:

-Neden, yine niye sıkıldınız efendim?

-Allah'ı severseniz, siz bari böyle demeyin beyefendi. Siz ki dergâh nedir bilirsiniz, tarikatın erkânına benden ziyade vakıfsınız. Bana söyleyin, böyle meydan, böyle muhabbet nerede gördünüz? Baba kendinden geçmiş, evlatlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu nereye varır böyle? (s. 23)

Kötücül olan değişim ve yenileşme bu defa alafrangalık örneği kullanılarak verilmez; burada bir adabın, bir geleneğin yok oluşu, çöküşü, çürüyüşü vardır. Bu çözülme de bir ahlaki kötülük unsurudur ama değişim ve yenileşme temelinde ele alınan diğer unsurlardan farklıdır. Din, ilk kez belirgin biçimde yozlaşma, toplumsal hayata etkiler ve kötülük bağlamında ele alınmaktadır. Bu meseleyi daha farklı biçimde ele alan diğer eserlerden "Yeşil Gece" ve "Vurun Kahpeye"nin yanında "Nur Baba", dinin yozlaşması ve din alet edilerek yapılanlar ile ortaya çıkan ahlaki kötülüğü merkez olay olarak kullanması bakımından farklıdır. "Nur Baba"da, daha özel olarak tekkenin, dergâhın ve buralarda yaşayan geleneklerin, bir kültürün çöküşü; bahsi geçenlerin ahlaki eksiklikten kaynaklanan kötücüllüklere alet edilişi vardır. Bununla beraber, insanın zaaflarının dizginsizliği üzerine kurulan bu ahlaki kötülüğü doğuran yahut ona eylem imkânı veren, klasik algının pek sık kullandığı gibi yine kadındır. Ancak bu kadını suçlu bulmakla beraber Celile Bacı, ki romanda ahlaki olanın en belirgin savunucusu odur, bir kadını suçlamaktansa önder ve örnek olması gerektiğini düşündüğü kişiyi, Nur Baba'yı bu ahlaki kötülüğün asıl faili olmakla itham eder.

Bacı, ağzını muhatabının kulağına yaklaştırdı ve gözünün ucu ile Ziba Hanımefendi'yi göstererek:

-Ah, dedi, hep bu kadın, Beyefendi, hep bu kadın!

Nesimi Bey, yarı tasdik yarı itiraz eden bir tavırla başını salladı:

-Yok, amma, anne Bacı! dedi; doğrusu kabahati hep ona yüklemek de reva değil. Şu karşının haline bakın: Raif Bey'le Nasib Hanım nerede ise kucak kucağa, dudak dudağa gelecekler.

-Ben onları mazur görürüm; erenler bu derece suimisal olduktan sonra... (s. 24)

Anlatıcının aktardıklarında da kötülüğün asıl kaynağı Nur Baba'dır. Belirgin ve evrensel kabullere göre, dini dayanakları da olan bir kötülük unsuru olarak şehvet, Nur Baba'da ve ona intisap etmiş olanlarda ortaya çıkan tüm ahlaki kötülükler arasında en belirgin ve doğurgan olanıdır.

Nur Baba bu sözleri acı bir istihza şivesi ile söyledi; düşük, siyah bıyıklarının tamamıyla örtemediği müteharrik, ince dudaklı ağızında şeytanca bir tebessüm vardı. Esasen ince bir hatla yekdiğerine bitişik duran kaşlarını daha çok çatıyor, gözleri ise her zamanki şehvet dolu süzgülüğü ile o daimi muammalı bakışını muhafaza ediyordu. (s. 27)

Şehvet, tüm büyük dinlerde en belirgin günahlardan biridir. Dergâhta yaşananlar ve ahlaki kötülük olarak sınıflandırılabilir davranış ve olayların arasında da en belirginleri, şehvani duygular ile yapılanlardır. Dini kabuller ile ilgili bir derinliğe de sahip olan bu kötülük unsuru, şehvet, Nur Baba başta olmak üzere dergâha devam eden pek çok kişide mevcuttur. Bir ibadethane olan dergâhta bu ahlaki kötülüğün bunca yaygın olması ise ironik bir kullanımdır.

Nasib Hanım'ın pembe ve dolgun vücudunda ise, yanındaki adamın gençlik usaresini damla damla emen mahzuz bir behimiyet gözükiyordu; bunun yanında diğer bir kadın daha vardı ki gözlerini korkunç olabilecek kadar sabit ve acayip bir bakışla karşısındaki siyah sakallı adama, Nur Baba'ya dikmiş hareketsiz duruyordu. Bu onun eski meclubelerinden birisi, sofranın sakiyesi Nuriye Hanım'dı. (s. 29)

Nur Baba'nın sevgilisi Ziba Hanım'ın yeğeni Nigar Hanım, dergâha gelmesi istenen bir kadındır. Ancak onun nazarında, aile içinde öğrendiklerinden hareketle Bektaşilik ve Bektaşiler kötücüdür; onlardan uzak durmak, kötülükten de uzak durmak anlamına gelmektedir. Bu, gözlemlerden ve bilgidен ziyade önkabullere ve önyargılara dayanan ancak Nur Baba'nın dergâhı düşünülduğünde bir biçimde gerçekle de örtüşen bir kötülük algısıdır.

(...) Birkaç kereler kendi kendine: "Şu Bektaşiler de ne acayip insanlar!" dedi. Nigar Hanım öteden beri onları acayip görmeye hazırlanmıştı. Babasının ölümüne kadar, bu evde Ziba Hanım vesilesiyle Bektaşilik ve Bektaşiler aleyhine neler söylenmemiş, neler hikaye edilmemişti? Bilhassa onlardan bahsolunurken kullandığı öyle bir tabir vardı ki Nigar Hanım'ı daha küçük yaşlarda adeta nefret ve haşyetle titretirdi: "Kızılbaşlar!" Bu kelime onun için "cadı", "hortlak" vesaire gibi kelimelerin ifade ettikleri cehennemi manalarla doluydu.

Nigar Hanım artık otuzuna yaklaşmış, oldukça zeki, münevver, iki çocuklu bir kadındı. Fakat bu "Kızılbaş" tabirinin ona çocukluğunda verdiği korku hâlâ devam eder, hâlâ Bektaşî denince hatırına Kızılbaş gelir ve bütün vücudu nefretle karışık bir korku ile ürperir. (s. 56)

Bu korkularına rağmen Nigar Hanım, bir gün alelade bir konuşma sırasında Nasib Hanım'a Bektaşî olmak istediğini söyler ancak bu gerçek bir istek değildir. Bu söz dergâhta duyulunca Nigar Hanım'a Ziba Hanım'ın engel olduğu söylentisi yayılır. Zir Nur Baba Nigar Hanım'la ilgilenmekte, Ziba Hanım da onu kıskanmaktadır. Ancak Ziba Hanım, Nigar Hanım'ı engellemediğini ispat için onu bir biçimde o ortama dâhil eder ve iddiasını ispatlar. Nigar Hanım, bu ispat esnasında yaşadıkları ile kötülüğe maruz kaldığını düşünür. Öte yandan Nigar Hanım'ın utanmasına sebep olan konuşmaların ardından dergâhtaki ilişkilerin hiçbir şey olmamış gibi devam etmesi de kötücüdür. Nigar Hanım, Ziba Hanım ve Nur Baba üçgeninde yaşananlar ise hem ahlaki kötülüğü hem de Ziba Hanım ile Nur Baba arasındaki kötücül ilişkiyi vurgulaması bakımından dikkate değerdir. İlâveten, Nur Baba'nın Nigar Hanım'ı dergâha dâhil etme arzusunun ona hissettikleri ile ilgili olması, bir anlamda bu iştirakten şahsi ve açıkça belirtilmese de şehvani bir arzu duyması kötücül bir niyeti de göz önüne sermektedir.

(...) Nigar Hanım, biraz evvelki zelil ve perişan adamın gayet azametli bir tavırla koltuğa yaslandığını ve halasına kadehini doldurmasını gösteren amirane bir işaret yaptığını gördü ve bu garip âlemde her şeyin ne çabuk unutulduğuna hayret etti. (...) (s. 64)

(...)

-Başıma öyle bir iş açtın ki işlere benzemez! Ne vardı, hiç yoktan böyle bir şeyi ortaya salıverecek? Vakıa sana Bektaşî olmak isterim dedim fakat bunu söz olsun diye söyledim... Doğrusu sizlerle bundan sonra gayet temkinli konuşmalı... Ah, şu anda geçirdiğim buhranı bilemezsin Nasib! Demincek içeride nasıl bir hakarete hedef oldum, yok yere zelil bir mevkie atıldım, bilsen... Hep bunlar, itiraf et ki senin yüzünden, senin mübalağan...

-Yok, nafîle yere günahıma girme Nigar! Vallahi sebep ben değilim. Meseleyi bu hale sokan Nur Baba'nın sana karşı hissettiği temayül ve halanın o delice kıskançlığıdır.

-Neler söylüyorsun kuzum Nasib?

-Gördüğümü, işittiğimi, bildiğimi söylüyorum. Evet, Nur Baba seni seviyor Nigar! Bir gün halanla beraber, sana bilmem nerede tesadüf etmiş. Peçen açılmış, yüzünü görmüş. O günden beri dergâhta hep sen, hep senin ismin. Hatta bir defa yalnızdık, o mest idi, yana yakıla bana açıldı. Senin ismini söylerken vallahi yüzümün her bir kılı ayrı ayrı titriyordu. (...) (s. 65)

Öte yandan Nasib'e göre, Ziba Hanım hırs, yalan, hile gibi ahlaki kötülüklerin failidir; tipik bir kötüdür; Nigar'ı kıskanmakta dolayısıyla ona ve hatta sebepsiz yere kendisine ve herkese kötülük etmektedir. Bunu iddia ederken Nasib'in verdiği örnek, kocasından başka bir adamla olan ilişkisine, Ziba Hanım'ın engel olduğuna dair bir inanca dayanmaktadır ki aslen Nasib'in ilişkisi de bir ahlaki kötülük unsurudur. Nasib'in, Nigar'a halası hakkında söyledikleri, genç kadını Ziba Hanım'a kin duymaya

sevkederken Nur Baba'ya yaklaştırmakta; Nigar Hanım kötücül bulduğu için uzak durmaya çalıştığı bir âlemin içine girmektedir.

-Nasib olur şey değilsin!

-A, doğru söylüyorsun kardeş! Benim içim ne ise dışım da odur! Hiç riyadan, yalandan, gizli kapaklı işlerden hazzetmem. Halan gibi...

-Aman ondan bahsetme...

-Bilakis, asıl ondan bahsedelim. Zira görüyorum ki henüz halanın ne mal olduğundan haberin yok. Öğren de bari bundan sonra ona göre hareket et. Dünyada bunun kadar hile ve yalanla yaşayan bir kadın görmedim. O yalan için yalan söyler, hile için hile yapar. Dikkat et, her şeyi bir gösteriştir. O hep gösteriş için yaşar, gösteriş için sever. Ağlaması, gülmesi, her şeyi bir gösteriştir. Bugün seni buraya çağırışı... Baba ile bir odada yalnız bırakışı... Bütün bunlar, herkese karşı muhakkar, yüksek ve civanmert görünmek için... Bugün bu işler arasında bana da ayrıca yapacağını yaptı. Güya Rauf bu akşam burada bulunacaktı, beni çağırırken öyle dedi; şimdi: "Haber gönderdim de gelmedi." diyor. Vallahi yalan! Ne haber gönderen ne de gelmem diyen var. Bunu mahsus beni muazzep etmek için böyle yaptı. Bilir ki kocamdan uzak geçirdiğim zamanları Rauf'la hasretmek benim için şiddetli bir ihtiyaçtır. Allah iyilik versin, bir fena huyu daha vardır; ister ki bütün dünya hep kendisi, hep Ziba Hanımefendi ile meşgul olsun. O da mümkün mü ya? Yüzü çürük bir şeftaliye dönmüş... Bunu kendi de hissetmiyor değil... Onun içindir ki daima gençlere karşı cehennemini bir kin ve hasetle yanar... Hele seni Nigar, hele seni hiç çekemiyor. (s. 67)

Ziba Hanım'a karşı öfke duyan ve onun kendisini utandırarak bir kötülüğe maruz bıraktığını düşünen Nigar, Nasib'in söylediklerinin de etkisinde kalır ve Nur Baba, halasının bir sözü üzerine kendisini kayırınca onun hakkındaki fikirleri kötücüllükten uzaklaşır hatta ona minnet duyar. Bu, bir anlamda Nur Baba ile Nigar'ın ilişkilerinin ilk adımıdır; Ziba Hanım veya Nasib Hanım, hangi amaçla hareket etmiş olurlarsa olsunlar, Nigar bu akşamdan sonra hep uzak durmaya çalıştığı dergâha dâhil olur, yani kendisini bu kimselerden uzak durmakla koruyacağını düşündüğü kötülüğün de içine girer. Sözkonusu kötülük, sosyal temellere dayanmakta ve belli bir toplum kesimini örnekleyen bir grubun içinde ortaya çıkmaktadır.

Nigar Hanım'ı hiç gözden kaçırmayan halası iki genç kadın arasında kendine dair bir bahis geçtiğini sezdi ve yarı sarhoş bir hande ile:

-Nigar, dedi, doğrusu bugün beni çok meyas ettin, erenler senin kabili irşat olmadığını söylüyor.

Genç kadın bu sözlerin manasını anlayamamış gibi taaccüble halasının yüzüne baktı fakat Nur Baba samimi bir hiddet içinde:

-Halanız yalan söylüyor; sözüne zaten itimat etmeyeceğinizi bildiğim için tasrih ve izaha girişmiyorum, dedi ve yana çevrilen öfkeli gözlerini şedit bir tevbih manasıyla Ziba Hanımefendi'ye dikti.

Nur Baba'nın bu hareketi Nigar Hanım'ın hoşuna gitmişti; ona karşı kendini kalben biraz minnettar bile hissetti ve dudaklarının daimi bir tebessümle parlayan yüzünü genç mürşide çevirdi. Mehtabın aksi bu yüze tatlı bir donukluk vermişti. Nur Baba ona hayran, bakakaldı. (s. 69)

Nihayet, Nigar Hanım dergâha tamamen katılır. Nur Baba, onun katılımı ile mutlu ama daha çok, bunu kişisel bir başarı addettiği için, gururludur. Başlangıçta Nigar Hanım'ı şahsi arzuları için dergâha getirmek planında olduğu ve bu planın kötücüllüğü düşünülürse niyete dayalı veya planlı olarak yürüyen kötülük, artık bir eylem halini alır. Nigar Hanım, bu ilk hali ile daha ziyade bir kurban tipini andırmaktadır. Nitekim kendisi de onu bu katılıma sürükleyen sebepleri ve kişileri doğruca tahlil edemez, yalnız Nasib'in *şeytanca* bir planla onu bu yola soktuğunu düşünür. Buna rağmen Nasib'i kötücül bulduğuna dair bir fikir üretmez ve birdenbire kendini bu dergâhın bir üyesi olarak buluverir. Böylelikle Nigar Hanım için kötücül olan artık gerçekleşmiştir.

Nur Baba'nın bin endişe, bin dert, bin zahmet içinde aylarca beklediği bugün, nihayet bütün haşmeti ve debdebesiyle yaklaştı. Genç mürid hayatında bu kadar mühim bir gün hatırlamıyor; o, bu akşam kendi dergâhında yalnız güzellikte ve zenginlikte yekta bir kadının şerefine bir şehri-âyin hazırlamakla kalmıyor, aynı zamanda kendi kudretinin bu nadir ve güzide muzafferiyeti namına da şenlikler yapıyordu. Vakıa bu muvaffakiyet doğrudan doğruya onun kudretinin eseri değildi; beyaz ve korkak bir pervane olan Nigar Hanım'ı yalnız onun nuru değildi ki bu akşam bu cuşişli aşk mahfeline çekiyor. Hayır, Nigar Hanım'ı buraya çeken kuvvetler büsbütün başka, yüzlerce kuvvetlerdir. O kadar ki genç kadın bile kendini iten sebepleri tefrikten acizdi. Vakıa kendi üzerinde tesir icra eden kuvvetlerden birinin Nasib Hanım olduğunu pek iyi biliyordu. Bu kadın ta geçen yazdan beri sevimli ve muzır bir şeytan gibi onu teşvik etmek ve kandırmaktan bir an hali kalmamıştı. Son zamanlarda muhibbelerden birçoğu da ona bu hususta yardıma geldi. Öyle ki Kanlıca'daki yalı adeta bu acayip kimselerin ikinci bir içtima yeri şekline girdi ve Nigar Hanım günün birinde eski dostlarının birer birer etrafından çekilip tek başına bunların içinde kaldığını hissetti. (s. 79)

Tekkedeki kötücüllük, Macit'in hatıra defterinden alıntı olarak aktarılan bölümde gözlemci figürün bakışı ile aktarılmakta böylelikle bir bakıma ahlaki kötülük de teyit edilmektedir. Macit, bu tekkedeki her türlü ilişkiyi, bilhassa Nur Baba'nın tavırlarını ve ona gösterilen hürmetin biçimini yadırgar, kötülüğün yansıması olarak bunları görür. Nigar, tekke âdetlerine ve hayatına uyum sağlamış, bir zamanlar kötücül ve korkunç bulduğu bu insanlar arasında onlardan biri olmuştur ki onun bu değişimi, özellikle vurgulanır. Macit, Nigar'ın, bu kötü insanlar arasında bulunmamasını ister. Macit'in bu isteği ve çabası bu kötülüğü engelleme yolunda bir adım kabul edilebilir. Macit, biraz meraktan biraz da Ziba Hanım'ın ısrarından Bektaşî olmayı kabul eder. Ancak tekkeye girdiği andan itibaren kötücül algıları da oluşmaya başlar. Bilhassa Nigar'ın bu ortamda bulunması ona inanılmaz gelir.

(...) Ağaçların üstünden, ta dipte büyük, ahşap ve boyasız, eski bir köşkün ötesi berisi görünüyor ve bu köşkün üst kadında, tahta direkler üstüne dayalı bir balkondan pembeler giymiş bir adam bize mendil sallıyordu. Nigar ve Ziba Hala mukabele ettiler. Böyle latifleri hiç sevmem; ne ayrılırken ne de buluşurken hissettiklerimi bu gibi

işaretlerle izhar etmek âdetim değildir. Nigar da eskiden buna benzer hareketlerden hiç hoşlanmazdı; o, şimdi, her şeye bilhassa bu girdiğimiz yere pek alışmış görünüyor; bu yerdekilerin hepsini de ayrı ayrı pek iyi tanıyor. Ezcümle biz yürürken bahçenin bilmem hangi köşesinden birdenbire önümüze çıkıveren yarı deli, kolları sıvalı, kulakları küpeli, bir acayip derviş ile adeta şakalaşır gibi konuştu. Biraz sonra bizi karşılamak için dergâhın kapısı önündeki taşlığa toplanmış irili ufaklı, genç ve ihtiyar birçok kadınla Bektaşilere mahsus tavırlarla selamlaştı ve merdiven başında duran, saçları beyaz fakat gözleri sürmeli bir hanımla –bu şeyhin karısı imiş- adeta bir ana kız gibi şefkatle öpüştüler, sarıldılar. Ben ise onun biraz arkasında, kazara bir başka dünyanın mahlûkatı arasına düşmüş gibi sözümü, bakışımı, yürüyüşümü, hareketlerimi şaşırılmış serserim, perişan bir halde idim. Nigar hiç olmazsa kendinden çok aşağı kimseler arasında olduğunu hissetmeli idi. Çünkü ilk nazarda ve o şaşkınlığım arasında görebildiğim simaların hiçbiri bana –muhabbet şöyle dursun- emniyet bile vermedi. (s. 85)

Bütün bu yüzler, bu sözler, bütün bu insanlar, oturduğum odanın havası beni gittikçe daha ziyade bunaltıyordu ve Nigar'ı yanbaşımında rahat nefes alır gördükçe adeta öfkeleniyordum. (...) Meğer senelerce ou anlamaktan ne kadar uzak kalmışım! (s. 89)

Macit, kesin bir istek ve bilinçle gelmediği bu dergâha dâhil olma töreni esnasında, tüm gördükleri ve kötücül bulduklarının etkisi ile kötülüğe maruz bırakıldığını düşünür; yaşadıklarından utanç duyar. Dergâha dâhil edilen kişinin, kurban imajı ile anılması da detaylandırılmayan, fakat kötücül manada algılanabilecek bu kavramın, dini temellendirilmelerden ve kötücül muhteviyatından uzak kullanılması dikkat çekicidir. Macit, tüm bunların belirli kurallar etrafında icra edildiği ancak her ne amaçla bir araya gelmiş olurlarsa olsunlar kötücül bulunduğu insanlar, durumlar ve olaylar içinde bulunmaktan rahatsızdır. Dergâhta asıl kötücül bulunduğu şey, toplumsal, ahlakî kaidelerin hiçe sayılması hatta onların karşısında olunmasıdır. Yani kötülük, onun algısında, genel kabullere çok benzer biçimde iyinin, burada ahlakın, eksikliği veya yokluğu biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ona göre dergâh da bu dergâhta yaşamak zorunda kaldıkları da bu ortamda bulunmak da kötücüldür.

(...) Nasib Hanım bunları anlatırken göz ucuyla arada bir Rauf Bey'e bakıyordu. Ziba Hala genç kadının bütün bu sözlerini her nedense hor gören ve ehemmiyet vermeyen bir tebessümle dinledi. Nigar mütehayyirdi. Odadakiler meyanında Necati Efendi isminde biri:

- Kocan ne ise amma, babana rastgelişin fena Hanım, dedi. Ve herkes gülmeye başladı. Gittikçe Bektaşî dergâhlarının manasını daha iyi anlıyorum: Bunlar muhakkak aile hayatı aleyhine kurulmuş birtakım müesseseler olacak. (s. 91)

Mürşide beş on adım kala birden durduk. Rehberim yine yüksek sesle o karmakarışık hitabelerine başladı. (...) Sözleri ancak nihayete doğru kâmilan merasim mevzuuna girdi ve takriben şu manada birtakım cümleler ihtiva etti:

-Gözü görmez kulağı işitmez bir can, anadan yeni doğmuş boynu bağlı bir kurbanlık kuzu dara geldi. Hacı Bektaş Veli ocağında yanmak diler. Getirdim kabul eder misin? Sual ettim." Vs... Bu kurbanlık koyun bendim (...) (s. 94)

Hakikaten ben bu gece ne çirkin, ne manasız şeyler yaptım! Şüphesiz ki hayatımın bu safhası benim için ister istemez itirafı güç bir macera olacak; bu tuhaf merasimin sonunda hissettiğim zillet, beni kendime karşı işlenmiş bir günahın mücazatu gibi daima, daima tazip eyleyecek. Ben biraz evvel bu elli kişiden mürekkep seyirci halkası ortasında ne idim? Ne vaziyette idim? Hiç şüphesiz bilmeyerek bir sirk ortasında takla atan bir 'clown' kadar gülünç idim. Bendeki bu kuruntu sıra Nigar'a gelince büsbütün kuvvet buldu. Onu da meydanın ortasında, boynunda ince bir iple kırçıl sakallı ince bir adama bağlanmış, ayakları çıplak, saçları perişan, kâh sekerek, kâh yerlere kapanarak kımıldanır gördükçe başımın bilaihtiyar önüme doğru eğildiğini ve yüzümün kıpkırmızı kesildiğini hissediyordum. Genç ve güzel kadınlara gülünç haller hiç yaraşmıyor. Böyle kadınların gülünç olmasında nihayetsiz bir feccat var. (s. 96)

Nur Baba başta olmak üzere dergâhtaki hemen herkesi ahlaken kötücül bulan Macit, Nigar ve onun gibi kadınların düştüğü durumu da iğrenç bulur. Mevkie göre dizilip içki içmek gibi adetleri yadırgamakla beraber ona asıl kötücül gelen şehvete dayalı ahlaki kötülüktür ki bu çeşit kötülüğün failleri arasında gördüklerinden biri, belirgin bir örneği Nesimi Bey'dir.

(...) Nitekim biraz daha aşağıda Nesimi Bey isminde biri daha var ki kendisinin Evkaf müsteşarı olduğu söyleniyor; daha ötede koca bir miralay oturuyor, göğsü açık bir entari giyen ve mücella kocaman başını iki tarafa sallayan bu adam bir askerden daha doğrusu bir insandan ziyade Yunan esatirindeki o yeni yetişmiş bakireleri kovalayan satirlere benziyor; yanı başlarındaki genç kızlarla o kadar meşgul ki etrafını görmüyor. Avurtları mezeler ve gözleri behimi bir parıltıyla dolu, şüphe verici, üstü örtülü tavırlarla kımıldanıp duruyor. (s. 101)

Nesimi Bey'in bu belirgin ahlaki kötülüğüne rağmen Macit kadınların, özellikle Nigar'ın Nur Baba ile fazla samimi bulunduğu ilişkisinden, tavırlarından rahatsız olur. Eksik ahlaktan kaynaklandığını düşündüğü bu kötücüllük, onu, kadında yaratılıştan varolabilecek bir kötülüğe ve ahlaksızlığa eğilimden kuşkulandırmaya götürür. Kadının, yaratılış itibarıyla ahlaki kötülüğe meyyal olduğu fikri esasen doğal bir kötülük unsuru olarak değerlendirilebilir ancak Macit bunu emin olduğu bir yargı olarak değil, temellendirilmemiş, yalnız dergâhta görülmüş örneklerin etkisiyle söylenmiş bir fikir, bir olasılık olarak öne sürer.

(...) Bu beyaz entarili, laubali derviş, Nigar'a neler anlatabilir? Nigar onu saatlerce nasıl dinleyebilir? Bu iki zıddı yekdiğerine birleştiren şey nedir? Kadının gerdanını nasıl bir neşedir ki şuh kahkahalarla dolduruyor? Bir saat geldi ki ağır başı beyaz muhibbemi artık hiç tanıyamaz oldum; bu bütün tavırlarıyla sarhoş, şuh, aşifte bir kadın... Acaba her kadının benliğinde böyle doğmak için fırsat bekleyen rüşeym halinde bir fahişe mi saklıdır? (s. 103)

Macit için kötülük, bunlarla sınırlı değildir; o bir yandan da Nigar'ı bu halde gördükçe psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalır.

Yine hep bir ağızdan şarkı başladı. Bütün seslerin fevkinde mürşidin sesi duyuluyor. Nigar başını eğdi, kendini derin bir vecde bıraktı. Ben ağlamak istiyordum, ruhumda çürüyen, dökülen ve parça parça olan bir şey var. Hisler âleminin bütün o korkunç siyah ve kızıl şeytanları birer birer benliğime doluyorlar. Kin, tikslenme,

ümitsizlik, korku, utanma, vicdan azabı, hayal kırıklığı ve daha bin türlü ıstıraplar, yerlerini bulamayan, isim verilemeyen bin türlü acılar, kıskançlık, hiddet, isyan duyguları... Bütün bunlarla doluyorum. Hayat, mevcudiyetimde baştan aşağı bir haile kesildi. (s. 104)

Nigar, Ziba Hanım'a benzemeyeceğini ispat için bir süre dergâha gitmediği gibi Nur Baba'nın onu davet eden mektuplarına da cevap vermez. Onu dergâha dönmeye ikna için gelen aracı Atiye Hanım, Nigar'ın aşk konusundaki algısını dolayısıyla Nur Baba'nın çağrısına kulak asmayı, onun gençliğine bağlayarak kendince asıl aşkı anlatır ki bu anlatılan aşk, tamamen kötücül, zararlı çağrışımlarla doludur; acı verici, kötülüğe maruz bırakıcıdır. Klasik anlatılarda aşk acısından duyulan zevkten bahsedilse de bu bir tarafından din ve Allah ile de ilişkilendirilen aşk tarifi, klasik anlatılardaki derinlikten yoksun adeta kötücüdür. Atiye Hanım'ın bu konuşması ise esasen Nigar'ı dönmeye ikna etmek için kurgulanmıştır ve Nur Baba'nın baştaki planlarına, Nigar'ı dergâha getirme çabalarına benzer. Bu amaç da bu amacı uygulayan Atiye Hanım da derinliksiz olsalar da kötülük unsuru olarak kabul edilebilirler.

(...) Gönül dediğin Allah'ın evidir. Hiç şakaya gelmez. Ah bu gençlik! Ah, bu cahillik... İnsan zanneder ki muhabbet bir eğlencedir, bir kırışma, iki gülüşme... Ben seni seviyorum, sen beni seviyorsun... Manalı hediyeler, kokulu mektuplar... İşte siz yaştakilerin muhabbetten anladığı şey... Hey gidi muhabbet hey... Muhabbet... Yavrum, bizim bildiğimiz muhabbet, Allah vermesin, zelzele gibi, yıldırım gibi, yangın gibi, sel gibi bir şeydir; bir bela, bir afettir. Bir afettir. (s. 118)

Bu davete rağmen Nigar dergâha dönmez ancak Nur Baba'nın yazdığı mektup onu bir hayli heyecanlandırır. Bununla birlikte Nigar'da dergâhtaki yaşama dâhil olduğundan beri varolan ancak üzeri örtülen kötülüğe maruz kalma ve durumun kötücüllüğüne dair algı, dikkat çekicidir. Bu kötülük algısı ise bilinçli değil sezgiseldir. Bu yönü ile de Nigar'ın iradi biçimde kötülüğe razı olduğunu veya onu engellemediğini söylemek mümkün olmaz.

Zaten bu son birkaç aylık hayatında onun her hareketini ya bir hayal inkisarı ya da bir korku veya bir nedamet takip ediyordu. Benliğinin kökünde zaman zaman siyah bir yılan gibi kıvranan uğursuzlukla dolu bit hissikablelvuku vardı. Her an için kendini bir felakete maruz sanıyordu. Fakat çok sürmüyor, ruhunun bütün bu karanlığı ani bir neşe içinde eriyip gidiyordu. (s. 119)

Nur Baba, Nigar'ın dergâha dönmesi için bizzat çabalar hatta evinin önüne giderek ve her türlü *rezilliği* göze alarak ısrar eder ve sonunda hastalanır. Nigar, bu zamandan sonra dergâha döner ve çok soğuk karşılaşır. Başta Nur Baba olmak üzere herkes, Nigar'ın Nur Baba'yı kötülüğe maruz bıraktığını düşünür ve söyler. Esasen Nur Baba, bu hali ile bir dervişten, mürşitten çok ısrarcı ve takıntılı bir âşık gibi davranmakta ve bencilce olan istekleri karşılanmadıkça kötülüğe maruz kaldığı algısı ile kinlenmektedir ki bu davranış biçimi de bir çeşit kötülük unsurudur. Öyle ki Nur Baba,

Nigar Hanım'ın aşkı ile somut göstergeleri olan bir kötülüğe maruz kaldığını alenen söylemekle birlikte intikam arzusu taşıdığını da yine açıkça belirtir. Nigar'ın, aşkına karşılık vermeyerek kötülük ettiğini düşünen Nur Baba, bu kötülüğü ortadan kaldırmayı değil bir başka kötülükle cezalandırmayı ister. Söz konusu kişinin bir derviş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Nur Baba, bu haliyle fazlasıyla dünyevi hırsları olan bir adam olarak taşıdığı unvan ile tamamen zıt bir tutum sergilemektedir. Bu daha genel anlamda, dinin ve tekkelerin yozlaşmasına ve ahlaki kötülüğe de bir atıf olarak yorumlanabilir.

(Nur Baba) onlar çıktıktan sonra kımıldanmakta büyük zahmetler çeken bir adam iştihazıyla yastıklar üstünde mecalsiz duran başını ağır ağır Nigar Hanım'a doğru çevirerek kirpiklerinin arasından yarı açık gözlerinin ucu ile baktı ve dedi ki:

"-Hanımefendi, nasıl; halimi beğendiniz mi?(...) Kastınız beni öldürmekse, söyleyin!" dedi, ben ölümden korkmam. Fakat bilin ki herhangi bir ateşe öyle körü körüne yalnız da atılmam. Pirim hakkı için yanarım, kavrulurum. Fakat sizi de kül haline, bir yığın kül haline koyduktan sonra...

Nigar Hanım'ın kulakları uğuldadı. Hasta sözüne devam etti:

-İşte, bütün bu dergâh halkı biliyor. Dün sabah avdetimde herkesin içinde öyle bağurdım: Benden alacağı olsun. Onun başına öyle bir bela kesileceğim ki... Bunu şimdi sizin yüzünüze karşı da söylüyorum, sizi ve beni tanıyanların hepsine de söyleyeceğim. Hepsi de şahit olsun. Hanımefendi; benim gibi bir adamın muhabbeti ile eğlenmek bakalım nasıl olurmuş! Bakalım benim kalbim de öyle Macit Bey kılıklı züppelerin kalbi gibi bir çocuk oyuncuğu imiş, ne imiş... (s. 129-130)

Ardından anlatıcı araya girerek Nigar Hanım ve onun gibi kadınlar hakkında malumat verir. Buna göre Nigar Hanım, aşk hususunda Nur Baba örneğinde olduğu gibi erkeğin aslında kötücül kabul edilebilecek davranışlarından, kıskançlıklarından yani aslında bu manadaki bir kötülükten zevk almaktadır. Sonra bu duygu ve fikir tarzını insanın yaratılışı ve Adem ile Havva'nın cennetten kovulması hikâyesi ile açıklar ki kötülük burada, ilk günahı işleyen Havva'nın özelliğidir; Nigar gibi kadınlar da bu günahın ve onun pişmanlığının bir anlamda kötülüğün halihazırdaki temsilcileridir.

(...) Ve içinden kendi kendine: "Aman yarabbi! Beni kıskanıyor! Beni Macit'ten kıskanıyor." diye söylenerek ağlamaya başladı... Fakat bu tatlı bir ağlayıştı. Nigar Hanım gibi yumuşak tabiatlı kadınlar böyle ağlamaktan zevk alırlar. Onlar için erkeğin haklı veya haksız her türlü sitem, her türlü tahakkümü doyulmaz bir lütuftur. Ruhları, erkeğin üflediği işkence ve ceza ateşinde beslenir, büyür. Onlarda ukubet hissi, cinsiyetlerinin ta köküne sarılmış munis ve sevimli bir yılanıdır. Bu yılanın ara sıra başını kaldırıp mevcudiyetlerinde pek esaslı bir noktayı gıcıklaması onlar için derin ve kör bir ihtiyaçtır. Denilebilir ki bu kadınlar hissetmeyerek, bilmeyerek doğdukları gündün beri daima mağlup, daima mahcup kalplerinde, Havva'nın ezeli günahını ve bu günahın ezeli nedametini taşırlar. (s. 130)

Nigar Hanım ile Nur Baba uzunca bir süre aşk yaşarlar. Bu aşk için Nigar, tüm servetini tekke için feda etmekten başka ailesini ve geçmişini de yitirir. Ancak bu kötülüğün sorumluluğu, bu defa Nur Baba'da değil kendisindedir; Nigar bilinçli ve iradi

olarak üstelik kötü sonu önceden sezerek bu hale gelmiştir. Bu bakımdan hem kendisini hem de ailesini kötülüğe maruz bırakandır. Nigar'ın bu hali, bir ahlaki kötülük örneği olarak sunulmaktadır. Nigar da herkes gibi, aradan zaman geçip de gençliğini yitirince gözdeliğini de kaybetmiş, diğer kadınlar gibi olmuştur ancak o buna hâlâ inanmamakta bir başka deyişle maruz kaldığı kötülüğün üzerini örtmektedir.

Fakat Nigar Hanım tekkedeki vaziyeti itibarıyla hiç de bu kadınlardan farklı değildir. Onlar da buraya genç, taravetli ve itibarlı olarak girmişler, bir müddet el üstünde gezdirilmişler, muhabbetlerde Baba'nın yanbaşında oturmuşlar, sonra yavaş yavaş bütün itibarlarını kaybetmeye ve bu hale düşmeye başlamışlar... Bununla beraber Nigar Hanım, hala itibarda olduğuna, hala sevilip arandığına kaildir. Hakikat böyle olmasa bile Safa Efendi'nin torunu ömrünün sonuna kadar bu tekkeyi kendi evi gibi benimseyebilir. Zira kendi buraya gedikli mihman olarak geldiği zaman yıkılmaya yüz tutmuş bir viraneden ibaret olan Nur Baba dergâhının bu şimdiki muazzam konak haline girişi onun sayesinde, onun serveti sayesinde. Bütün tekke, meydan yerindeki halilerine kadar tekkenin bütün eşyası onundur. Gerçi gurur ile beraber bütün görgüsünü ve kibarlığını muhafaza eden Nigar Hanım, bunları asla hatırına getirmez ve Baba'nın muhabbetinden başka hiçbir şeye güvenmezdi. Onu altı yıldır bu dergâhta tutan şey kendi malı olduğunu bildiği bu çatı ile bu eşyalar değildir. Ancak müridin bir niğahi, bir tebessümü, bir sözüdür. (s. 151)

Nur Baba'nın aşkı ve tekke için tüm servetini harcayan Nigar Hanım, diğer taraftan da kötülüğe maruz kalandır. Sonradan kötücül olarak adlandırılabilir davranışları ve ahlaki kötülüğe örnek gösterilecek tutumları, onu dergâha getirmek ve dergâhta tutmak için planlar yapan Nur Baba'nın ilk eyleminden kaynaklanmaktadır. Bundan sonrasında ise Nigar, hür iradesi ile seçtiği yolda kötücülleşir. Ailesinin kaybı ve hatta annesinin kendi sebep olduğu ölümüne üzülmemesi, yuvasını yıkan bir kadın imajı ile birleşerek Nigar'ı bir ahlaki kötülük faili kılar. Bu davranışları ile Nigar, hem kendisini hem de ailesini kötülüğe maruz bırakmış olur. Öte yandan Nigar'ın tüm bu kötücüllüğüne sebep olan, Nur Baba için şehvani duygulardan beslenen bir ilgiye, içten ve hakiki bir aşkla karşılık vermesidir. Aşkın yani aslında kötücül çağrışımları bulunmayan bu kavramın, Nigar'ın şahsında kötülüğe sebep olan bir duyguya dönüşmesi, kendi zaaflarının yanı sıra yanlış bir insana karşı hissedilmesindedir.

Her şeyi bunun için terk etmedi mi? Hani kocası, hani çocukları? Hani annesi nerede? Bunlardan sonuncusu kendisi yüzünden öldüğü vakit kaç gün yas tuttu? Çocukları kendini bir daha görmemek üzere babalarının yanına gittiği vakit kaç saat gözyaşı döktü? Nur Baba, gözlerinin içine bakar bakmaz birdenbire bütün varlığı kamaşmış gibi bir saniyede kendi hayatına dair her şeyi unutmuyor muydu? (s. 151)

Nigar'ın kötücüllüğünün daha şahsi olan sonuçları, bağımlılıklar şeklinde tezahür eder. Ancak onu bu kötülüklerle tanıştıran yine içinde yaşadığı sosel çevredir. Burada edindiği alışkanlıkların her biri birer kötülük unsurudur. Suphi ve Raci'nin, hayatlarını kötü sonlara sürükleyen zararlı alışkanlıkları ve bağımlılıklarına benzer

biçimde ancak farklı bir kaynaktan gelerek ortaya çıkan bu bağımlılıklar aynı zamanda muhteviyatı da farklı olan bir ahlaki kötülüğü yansıtmaktadır. Bu bağımlılık örneklerinde ortak olan yan ise kavramsal olarak aileye, beşeri olarak da aile efradına verdikleri zarardır. Nigar'ın kötülüğe maruz kaldığı şeklinde yorumlanabilecek olan sebep, açıkça Nur Baba'nın artık ona âşık olmayışıdır ki halindeki artan kötücüllüğün de kaynağı budur.

Evet, Safa Efendi'nin torunu her şeyi unuttu. Mazisine dair hiçbir vakayı hatırlamıyor. Sanki hep burada yaşamış, burada doğup büyümüştür. Biçare kadının akıbetini uzaktan tetkik edenler onun alkole düşkünlük neticesi olarak bir nevi hastalıklı hale duçar olduğunu söylüyorlar. Alkol mü? Hâlbuki Nigar Hanım şimdi o kadar çok içiyor ve asabında zerre kadar uyuşukluk, başında zerre kadar sarhoşluk hissetmiyor; keşke sarhoş olabilse, keşke eskisi gibi beş on kadeh rakı ile asabında hiç durmayan bu ihtilacı biraz dindirebilse. (...) Çınarı, onun birkaç derdine birden deva bulmakta ve ona hem başa tatlı bir hülya veren hem de boğazındaki mütemadi gıcığı teskin eyleyen birtakım haplar getirmekte idi. (...) İki günden beri onlardan şiddetle mahrum bulunuyor ve tiryakiliğini bir türlü yenemiyordu. İştihası kesilmişti, asabı alt üst olmuştu, sıkıntıdan çatlıyordu ve öksürüğü o kadar artmıştı ki geceleri uyuyamıyordu. Geceler ise, Nur Baba'nın evde bulunmadığı geceler ise kara, korkunç ve nihayetsiz birer uçurumdu. (s. 152)

Bununla beraber Nigar, bir kurban psikolojisini andırır biçimde içinde bulunduğu kötülüğü kabullenir, ona razı olur ve hatta ondan haz duyar; Nur Baba'nın aşkının bitmesi ve bununla bağlantılı olarak vücuda gelen her türlü kötülük unsuru, onun için birer zevke dönüşür; acı çektiğini kabul eder fakat bu acıdan, kötülükten zevk almaya başlar. Macit Bey, onu bir kez daha kötülükten kurtarmaya çalışır ancak Nigar yeni geliştirdiği bu yargı ile dergâhta kalmaya karar verir. Böylelikle kötülüğün süreğenliği hem maruz kalan hem de eyleyen olan Nigar'ın iradesi ile nihai haline varır.

Nigar Hanım, bu ıstırabın ve bu belanın dışında hiçbir saadetten ve hiçbir selametten zevk bulamayacağını anladı ve kaldı. (s. 158)

Nur Baba, dergâha yeni katılan genç bir kız olan Süheyla'ya âşık olup onunla evlenmeye karar verdiğinde Nigar, çok belirgin biçimde kötülüğe maruz kalandır. Nur Baba, kendisinden bir hayli küçük olan Süheyla ile ve yine tekke ahlakına aykırı bu kararı ile de bir ahlaki kötülüğü simgelemektedir. Öte yandan Nigar, dergâha katıldığından beri geçirdiği tüm yaşamını ziyan etmiş, ömrünü tüketmiş, aşkını kaybetmiş, ailesini yitirmiş, annesinin ölümüne sebep olmuş, bir takım bağımlılıklar geliştirmiş, servetini tüketmiş, dergâhtaki kimseler arasında gülünç hale gelmiş bir kadın olarak hem kendisinin hem de Nur Baba'nın faili olduğu kötülüğün belirgin biçimde maruz kalan tarafıdır.

(...) Nur Baba kendine has olan o sahnevi edası ile:

-Canlar, size bir müjdem var! Gelecek hafta Süheyla ile nikâhımız akdolunuyor, der demez zaten hasta ve bitap olan biçare Nigar, birdenbire nefesinin tıkanıldığını ve kalbinin durduğunu hissetti. (...) Nur Baba gözünün ucuyla ona baktı, “Neyin var Nigar?” dedi. Genç kadın bir kâbustan uyanır gibi silkindi. Karşısındaki adamın sesi ona ta uzaklardan geliyor gibiydi:

-Kim? Benim mi? diye sordu.

(...)Herkes gülüşmeye başladı. (...) Artık meclisin bütün ahengi, bütün çeng ve çegane beyninin içinde korkunç bir kıyametin vaveylası gibiydi. (s. 164)

Nigar, bu vakadan sonra Nur Baba’ya ve tüm dergâha yabancılaşır. Bu yabancılaşma hali de kötülüğün bir neticesidir ve yeni bir kötülük unsurudur. Nigar, halinin sorumlusu olarak Nur Baba’yı görür ve onu, kendisini bilinçli olarak kötülüğe maruz bırakmakla suçlar:

Nur Baba bir defa daha kalkıp gitmek istedi ve bu sefer müracaat ettiği tedbir Nigar Hanım’ı okşayarak kandırmak oldu. Lakin genç kadın karanlığın içinden kendine doğru uzanan elleri geriye itti:

-Bana dokunma demedim mi? Ne acayip adamsın? Dedi. Biliyorum, bu vücut senindir; onu sen yarattın ve sen mahvettin. Sana rastgelmezden evvel o gençti, taze ve taravetli idi. Sana geldikten sonra, senin ellerin altında, senin kolların arasında bütün gençliğini, bütün taravetini kaybetti. (...) (s. 169)

(...) Ara sıra Nur Baba onu تنها buldukça:

-Nigar, Nigar... Sana ne oldu? Vallahi beni dilhun ediyorsun! Diyordu.

O hiçbir şey anlamayan gözlerle Nur Baba’nın yüzüne bakıyor sonra başını öne eğip susuyordu. (s. 171)

Macit, Nigar’a son kez onu dergâhtan kurtarmayı teklif eder. Macit’e göre bu yol Nigar’ı kötülükten uzaklaştırmanın tek yoludur ancak Nigar onun aksine bu yolu kötücül bulur. Böylelikle galip gelen kötülük olur ve Nigar hem kötülüğe maruz kalan hem kötülüğü eyleyen hem bilinçli ve iradi hem de bilinçsiz ve iradesiz kötücüllüklerle biçimlenmiş hayatına devam etme kararı alır; kötülük kesin olarak sürengenleşir.

(...) Macit ona “burada kalacaksın!” dediği andan itibaren gönlüne endişeli bir kasvet çökmüş, burası ona dar ve tehlikeli gelmeye başlamıştı. Hem konuşuyor, hem içinden kendi kendine “Allah göstermesin. Ben burada nasıl kalabilirim? Yeniden eski çehreler, eski isimler, eski sözler... Eski hatıralar...” diye düşünüyordu ve Macit’e göre bir kurtuluş demek olan bu akıbette bütün tahammülünü şimdiden sarsan bir fecaat buluyordu. (s. 177-178)

“Sözde Kızlar”, temelinde yanlış Batılılaşma ve geleneklerden kopmanın yattığı ahlaki kötülüğü merkeze alan bir eserdir. Yaygın düşünüşe uygun biçimde bu eserde de kötülük, iyinin eksikliği; ahlaksızlık veya ahlaki düşkünlük biçiminde tezahür etmiştir.

Mebrure’nin İstanbul’a gelmesi ile başlayan romanda ahlaki kötülük ile ilgili ilk bulgu, oldukça yüzeysel de olsa akrabalarının evine gitmeye çalışan Mebrure ile arabacı arasında ortaya çıkar ve sosyal bir kötülük manzarası sunar. Gece vakti, gideceği adresten kesin olarak emin olmayan Mebrure’ye arabacının bakışı ve ondan istifade etme arzusu kötücüldür. Bununla birlikte, hangi sebeple olursa olsun sadece akşam

vakti yalnız olması ve bir adres araması dolayısıyla bir kadına, onun düşkünlüğünden emin olarak ya da ondan istifade etmek arzusu ile yaklaşmak evrensel nitelikte ve kadın meselesi, insan hakları ile alakalı bir kötülük unsurudur ancak detaylandırılmayan ve derinleştirilmeyen bu kötülük unsuru bir değinmeden ibaret kalır. Arabacının tavrından ve evde kimseyi bulamamaktan korkan, endişelenen Mebrure, burada yalnız cinsiyeti sebebiyle kötülüğe maruz kalır.

Köşkün bütün odaları ıssız... Herkesin yatmış olması genç kızı büsbütün tereddüde düşürdü. Kapıyı çalmaya bir türlü cesaret edemiyor, korku ile etrafına bakınıyor, fena bir vaziyete düşmekten korkuyordu.

Genç kız, ani bir cüret hamlesiyle, titreyen ellerini çingırağa götürdü, asabi bir hareketle parmaklarını çevirdi. Çingırağın sesi, karanlık yolun boşluğunda uzana uzana yürüdü, sonra, derin sükût yine çöktü. Köşkün içinde hiçbir ses yoktu. Kız arabacıya ümitsiz baktı:

-Galiba yoklar...

-Çal bakalım.

Çingırağın keskin sesi yine çınladı, yine sükut, yine köşte hiçbir hareket işitilmedi. Arabacı yere atlayarak kapının önüne geldi, içkinin söndürdüğü fersiz, kabarık, akli gözlerini kızın yüzüne yanaştırarak, kaba, müstehzi fısıldadı:

-Anlaşıldı hanım, döneceğiz, sokakta kalacak değilsin ya... Bizim eve gideriz. (s.

8)

Savaşta babasını yitiren ve ondan haber alamayan Mebrure'nin başına gelenler, ciddi hadiselerdir ve bu hadiselerin her biri belirgin kötülük unsurlarıdır. Öte yandan bu kötülük unsurları, yalnız Mebrure'yi değil tüm toplumu ve devleti de etkilemektedir. Ancak Mebrure'nin sığındığı akraba evinin kızı ve ahlaki çöküntüyü yaşayan sosyal çevrenin temsilcilerinden Nevin, Mebrure'nin anlattıklarına son derece kayıtsızdır ve bu tavrı ile kötücüdür. Nevin'deki kötücüllük, yalnız Mebrure'ye ilgisizliği ile sınırlı değildir; o aynı zamanda bir ferdi olarak mensup bulunduğu devletin ve toplumun da maruz kaldığı kötülüğe ilgisizdir; ona çare aramak bir yana bu kötülüğü, savaşı, işgali ve yıkımı yani evrensel derinlik taşıyan ve tüm bir milleti maruz bırakan kötülük unsurlarını yok sayan, umursamayan bir insan olarak Milli Edebiyat idealizminin reddettiği ve haliyle ahlaki kötülüğü yüklediği bir tiptir. Bu sebeple meseleye yani kötülüğe ilgisizliği, oldukça net bir örnekle aktarılır; Nevin Mebrure konuştuğu sırada bir anda köpeği ile meşgul olmaya başlar. Onun bu tavrında hissedilen umursamazlık ve ilgisizlik bir çeşit değersizleştirir. Nevin, bu özellikleri ile ideal olanın karşısındaki kişi olarak belirirken Mebrure'yi de manen etkileyen bir kötülüğe maruz bırakmış olur; onu ve onun anlattıklarını adeta yok sayar ve bu kötülük unsurlarının yanında çok basit kalan bir hadiseye yönelir. Bu yönleri ile Nevin ve kardeşi Behiç, bu milli ve toplumsal meselelere duyarsızlıkları ile kötücül bir çevrenin sosyal yansımalarıdır.

Mebrure söylenirken Nevin birdenbire ayağa kalktı, kollarını bahçenin bir köşesine uzatarak bağırdı:

-Napolyon! Napolyon! Reste-lâ tranquille!

Sonra Mebrure'ye dönerek nazlı bir öfke ile homurdandı:

-İkidir dikkat ediyorum, yezit hayvan çamları dişliyor, böyle giderse bir sende bütün çamları kurutacak; azgın köpek... (s. 15)

Behiç'in tavrı da Nevin'ininkinden farklı değildir. Behiç ve Nevin bu yönleri ile kaynağını yine alafrangalıktan alan ve bencil, bireyci tiplere dönüşmelerine, duyarsızlaşmalarına sebep olan ahlaki kötülükleri noktasında aynı taraftadır, aynı sosyal çevrenin mensuplarıdır. Behiç de Mebrure'yi dinlerken, esasen toplumun tümü gibi onları da maruz bırakmış olması gereken hadiseye ilgisizdir ya da hadisenin bambaşka yanları ile nezaketen ilgilenmektedir. Yine de Mebrure'nin Behiç'e verdiği cevaptan, ailece ve toplumca maruz kalınan kötülüğün bilgisine ulaşabilmek mümkündür. Burada Mebrure'nin ve milletin içinde bulunduğu hale, yani kötülüğe duyarsızlık, Mebrure'nin tekrar eden sözlerinde ve Behiç ile Nevin'in, o ve anlattıkları ile samimiyetle ilgilenmemelerinde belirginleşmektedir. Mebrure'nin hâlihazırdaki en büyük sıkıntısı, babasından haber alamaması ve onun öldürüldüğüne dair kaygılarıdır. Bu durum Mebrure açısından kötücül olduğu kadar, akıbeti bilinmeyen babası da savaş ile gelen bir kötülüğe maruz kalmıştır. Mebrure, babasından haber alamayışını aktarırken Anadolu'daki duruma da değinir; Anadolu'nun hali yine savaşın sonucu olarak karışıktır, kötücüdür; bu hal, Mebrure'nin babası İhsan Efendi'den haber alınmasını da engellemektedir.

Genç kızın gözkapakları kısıldı ve sesi kederle titredi:

-Hayır, peder yok! Ben muhacirlerle Bandırma'dan geldim. Yunanlılar pederimi Manisa'da yakaladılar, ben Bursa'ya, Hüseyin Bey'in yanına kaçtım. Babam mahpus mu, kurşuna mı dizildi, serbest mi bırakıldı, haberim yok... Bursa'da iken şehri Yunanlılar işgal etti. Hüseyin Bey'in Konya'ya...

Behiç isticalle sözü kesti:

-Pederden haber yok ha? Mağazası?

-Yunanlılar zaptettiler!

-Siz ne yaptınız?

-Müthiş aylar geçirdim. Buraya dün geceyarısı geldim. Nevin Hanım halimi anlatsınlar.

-İhsan Efendi'yi kurşuna dizebilirler mi? Mümkün değil... Haber hiç mi yok? Garip şey... Anadolu'dan sormadınız mı? Etmediniz mi?

-Anadolu karışık... Hangi şehre, hangi kasabaya girseniz muhacir dolu... Müthiş... Belki İstanbul'da Muhacirin Müdüriyetinin malumatı vardır, belki kendisi İstanbul'a kaçmıştır.(...) Bugün Muhacirin İdaresine gidip soracağım, merak beni öldürüyor, ah bir İstanbul'da olsa...

-Evet... ya... elbette...

Sonra hemşiresine döndü:

-Gümüş torban yatak odasının neresinde? (s. 19)

Mebrure, bu evde yaşamaya devam ettikçe ev hayatının doğal akışının hadiselerine de katılmaya mecbur olur. Bunlardan biri de Nevin'in kabul günüdür ve bu kabul günü sosyal bir kötülük manzarası sunar. Bu günün hazırlıkları iki genç kız arasındaki farkı da belirginleştirmektedir. Nevin de henüz belirgin bir davranışı veya eylemi bulunmamakla birlikte ahlaki kötülüğün içindedir. Yapay bir güzellik anlayışı ile fazlaca süslenmesi Mebrure'nin nazarında gayet kötücüdür. Üstelik devam eden savaşın etkileri, Anadolu'nun hali, halkın maruz kaldığı kötülük ve bunların çok uzağında kalan Nevin'in ve Behiç'in davranışlarını ve amaçlarını, bu evdeki yaşayış tarzını daha da belirgin bir kötülük unsuru haline getirmektedir.

(...) O halde ki bütün bu taze kadın vücudunda bir iğne ucu kadar tabii bir yer, suni vasıtaların hücum ve istilasına uğramayan hiçbir cilt noktası kalmadı; tepeden tırnağa kade bedenin her tarafında tabiat ricat etti; boyalar, rayihalı suların altında kendi parlaklığı, kokusu ve rengi uçtu, silinip gitti.

Bu, Mebrure'yi hayrete düşürmedi. O, sokaklarda, böyle ne kadınlara rastlamış, onların küçük birer mürekkep hokkası gibi siyah göz çukurlarına, sarası tutmuş insanlar gibi bembeyaz yüzlerine, dudaklarının çekik ve iğrenç kırmızılığına iğrenerek bakmış, bütün bu zavalluları yol ortalarında durdurarak yüzlerine karşı:

-Yazık, güzelleşmek istiyorsunuz, hâlbuki iğrenç kılıklara giriyorsunuz, yüzünüze bakmak bile insana nefret veriyor! Diye bağırarak ihtiyacı duymuştu.

Nevin, tuvaletini bitirince:

-Haydi, sıra sana geldi, dedi.

Fakat Mebrure'nin tuvaleti, o kadar kısa ve basit oldu ki Nevin, adeta sinirleniyor, bu hali zarafete karşı bir kayıtsızlık sayıyordu. Ne olursa olsun, Mebrure kendi tabii rengini, cildinin parlaklığını muhafaza etti. Nevin'in az giyilmiş, tanınmamış bir esvabı da Mebrure'ye pek yaraştı. (s. 36)

Bu kabul günü, Behiç ve Nevin'in çevrelerinin, arkadaşlarının da ahlaki kötülüğü temsil ettiklerini ortaya çıkarır. Öyle ki Behiç ile misafirlerden Siyret arasında geçen bir konuşma, bu insanlar için ahlaki kötülüğün olağanlaştığının ve nihayet Behiç'in Mebrure hakkındaki kötücül amacının başarıya ulaşacağını, kadına bir cinsel haz nesnesi olarak yaklaşan düşüncenin yani pek çok kötücül fikrin de yansımasıdır. Behiç ve Siyret'e göre Mebrure'nin iyi niyetli yaklaşımları dahi onun ahlaki kötülüğe eğiliminin bir neticesidir ki bu iki arkadaşın kötülüğü normalleştirmesinden kaynaklanan bir düşüncedir.

(...)

Behiç, bu fikre ortak oldu:

-Hakkın var, ben de aynı haldeyim, mamefi bir küçük vaka: Sana Mebrure'den bahsettim değil mi?

-Az buz hatırlıyorum...

-Tamam... Bir kere taarruza geçtim.

-E...

-Reddetti.

-Sonra?

-Dün teniste kolum incindi bahanesiyle ona bir masaj yaptırdım.

-Yaptı mı?

-Tabii...

-Düşer öyleyse.

-Pek düşeceğe benzemiyor. İnatçı fakat nefis ha...

-Görelim şunu be.

-Demim buralarda dolaşıyordu. Nerede ise gelir, belki sana daha mülayim davranır.

(...) Siyret Mebrure'yi gözünün ucuyla süzdükten sonra yüzüde hiçbir çizgi kımlıdanmadan cevap verdi:

-Görünüş mükemmel... Gözleri ve duruşu harikulade... Vücudu da fena değil, kucak dolduracak kadar toplu. (s. 37)

Bu davette hazır bulunan hemen herkes ahlaken kötüdür veya bir biçimde ahlaki kötülüğün içindedir. Sözelimi Nazmiye Hanım, çocuklarına benzer biçimde gayriahlâkî ilişkiler yaşamaktadır ve bu da Mebrure'nin mecburen içinde yaşadığı evi ve ortamı daha kötücül daha tehlikeli bir hale getirmektedir. Herkesin birbiri ile rahatça ilişkiler kurduğu bu çevrede, anne ile çocukların birbirlerini ilişkilerinde fazlaca serbest bırakmaları da ahlaki kötülüğü vurgulayan örneklerden bir tanesidir.

Nazmiye Hanım hülyaları içinde sakit, uysal ve gevşek adımlarla yürüyordu. Salih ısrar etti:

-Beklersin değil mi? Herkes yattıktan sonra şu fıstık ağacının altına damla. Ortalık karanlık, bizi kimse görmez, merak etme...

Nazmiye Hanım, biraz daha hâkim, tekrar etti:

-Korkarım diyorum.

-Canım neden korkacaksın? Hava karanlık dedik a...

-Hayır hayır... Yarın yine Madam Panayota'nın odasına gideriz, orası rahat.

-Öff... Orası da benim içimi gıcıkıyor, yatağın halini görmedin mi? Gelincikler serpilmiş gibi dalga dalga kan lekeleri... Berbat şey... Vazgeç... Sen bu gece in aşağı... Pek canım istiyor, uzun etme!

Nazmiye Hanım sesini çıkarmıyordu. Ret mi muvafakat mi ediyor, cilve mi yapıyor, hakikaten korkuyor mu? Bunları onun ancak gözlerinden anlayabilmek kabilken karanlığın fazla koyuluğu Salih'in keskin gözlerini karartıyordu. Bir iki daha ısrar edince Nazmiye Hanım'ın bir solukta söylediği "gelirim" vaadini aldı. (s. 46)

Bu arkadaş çevresinden herkesin bir diğerine karşı ilgisi veya bir diğeriyle geçmişte yaşanmış ilişkisi vardır. Bu kişilerden biri, Belma, Behiç tarafından kandırıldığını ve yüzüstü bırakıldığını iddia etmekte, aynı şikâyetleri Nevin Siyret için tekrar etmektedir. Her ikisi de Behiç ve Siyret tarafından kötülüğe maruz bırakıldıklarını düşünür.

Nevin'le Belma, Behiç'le Mebrure'yi görmüşlerdi. Onlardan biraz uzaklaşınca Belma dedi ki:

-Görüyorsun ya... Açıkça Mebrure'ye kur yapıyor. Senin verdiğin teminat hep boşa gitti. Behiç'in söyledikleri de yalan, hep yalan, daima yalan... Beni böyle, hurpalandı bir mendil gibi lekeleyerek ortaya attı. Bin vaatten, bin hileden, dalavereden sonra yapayalnız bırakıyor. Behiç'le evlenmezsem ben ne yapabilirim? Beş

seneden beri her gün, her gece bana izdivaç vaat etti. Hâlbuki gözümün önünde türlü türlü kadınlara sataştı, şimdi de Mebrure...

Biraz düşündükten sonra ilave etti:

-Fakat Mebrure'yi kandıramayacak, bu sefer kendisi ona tutulacak ve beni büsbütün terk edecek...

Elindeki mendili didikleyerek, dudaklarını ısırarak yürüyor gittikçe sinirleniyordu. Birdenbire durdu:

-Senin kardeşin çok adi bir adam! dedi.

Nevin de arkadaşına azap veren aynı hislerle Siyret'ten acı acı şikâyet etti. Sert kelimeler kullandı, köpürdü, gazaba geldi ve iki kız vefasız âşıklarından intikam almak için ertesi günden itibaren gezintiler, eğlenceler yapmaya karar verdiler. (s. 49)

Mebrure'nin yanlarında yaşamaya mecbur kaldığı bu ailede fark ettiği ahlaki kötülük, sadece onlara özgü değildir, ayrıca döneme ait, sosyolojik bir kötülüğü de ifade etmektedir.

Mebrure zaten İstanbul'un bu iğrenç ailelerinden bahsedildiğini çok işitmişti fakat bu aileleri böyle adeta pertavsız büyümüş gibi yakından görmemişti. (s. 62)

Nadir, Muhacirîn'deki işlerinde Mebrure'ye yardımcı olmaya başlar. Bir gün, işleri yolunda gitmeyince Nadir'in annesi ile yaşadığı eve giderler. Mebrure için kötülüğün simgesi haline gelen Nazmiye Hanımların evinin karşısına, gelenekleri ve milli hayatı yansıtan, kalmak zorunda olduğu eve tamamen zıt, ahlakın ve iyiliğin simgesi olan bu ev çıkar. Bu aslında iyi ile kötünün, ahlaki olan ile gayriahlakî olanın, milli olanla gayrimilli olanın mukayesesidir. Her iki ev, birer sembol olarak, barındırdıkları insanlar ve bu insanların yaşmaları ile yani sosyal birer yansıma olarak iyiliği ve kötülüğü de işaret etmektedir.

Türbe'den tramvaya bindiler. Nadir'in evi Şehzadebaşı'nda idi. Vefa'ya inen sokaklardan birinde, üç katlı, yüzü kararmış, pencereleri geniş, büyük bir eski Türk evi.

(...) Çırçıplak fakat pek temiz, yokluktaki huzura imrenen bir ruhu dinlendirebilecek bir oda idi. (s. 65)

Nadir, Nevin ve Behiç'in arkadaş çevresinde varolan tüm diğer kötücül tiplerden farklı olduğu gibi onun evi, yaşamı, ilgi alanları da kötücüllükten uzaktır. Nadir'in hayatı, Mebrure'nin özlediği huzuru ve iyiliği ihtiva etmektedir. Mebrure, Nadir'in annesinde gerçek bir anne tipini de bulur; bu anne tipi aslında Nazmiye Hanım'da belirginleşen ahlaki kötülüğün yok ettiği ve iyi olan esas anneliği de belirgin hale getirir. Öte yandan, Hayriye Hanım, Mebrure'nin başından geçenleri dinler; onun için üzülür fakat onun asıl kötücül bulduğu şey, Mebrure'nin Nazmiye Hanım'ın evinde kalmasıdır zira orası bir kötülük yuvasıdır. Hayriye Hanım'ın anlatımı, Nazmiye Hanım'ın ahlaki kötülükteki şöhretini göz önüne sermekte ve Mebrure, Nadir ve Hayriye Hanım arasında ortak bir kötülük algısı ortaya çıkarmaktadır.

(...) Hayriye Hanım, bu hayatın bütün sahnelerini gözlerinin önünden geçirerek başını salladı:

-Büyük felaketler geçirmişsiniz kızım, inşallah bundan sonrası hayırlı olur, pederinize kavuşursunuz. Eğer içimden gelen seslere inanılırsa pederiniz sağdır, İstanbul'a gelecektir, sizi kucaklayacaktır, yine rahat yaşayacaksınız.

Mebrure gözlerini yine yere eğdi. Hayriye Hanım Nadir'e bakarak dedi ki:

-Mebrure Hanım'ın Şişli'deki ailede bulunması ne fena... O ahlaksız insanların arasında bu çocuk nasıl rahat eder?

Nadir tasdik etti:

-Sorma, benim de canımı sıkan bu ya...

Mebrure tevekkülle muzlarını kaldırdı:

-Ne yapayım? Burada bir onlar akrabam... Başka kimsem yok. Bu misafirliğin ne zamana kadar süreceğini de tahmin edemiyorum. Bu kararsızlık da beni müteessir ediyor. Sonumun ne olacağı meçhul... Ben Nazmiye Hanım'ın ve ailesinin bu derece iğrenç olduklarını hiç bilmiyordum. Manisa'da iken bazı dedikodular kulağımıza gelmiş, babam da ben de hiç inanmamıştık. Zaten böyle bir aile tahayyül bile edilemez, o kadar acayip ki, o kadar acayip ki...

Hayriye Hanım güldü:

-Siz onları çarçabuk anlamışsınız. Herkes iç yüzlerini biliyor. Şişli'deki Nazmiye Hanım dediniz mi parmakla gösterirler. Ne cibiliyetsiz insanlarmış, şaştım. (...) (s. 67-68)

Mebrure'nin bu evde tanıdığı, Anadolu hayranı ve Mebrure'nin babası ile de evvelce tanışmış Fahri, romanın iyi kişileri arsındadır ve Mebrure'ye de yardım sözü verir. Mebrure, kendini huzurlu ve yalnız hissetmediği küçük bir çevre edinerek oradan ayrılırken Nadir, onu yaşamakta olduğu evde, o insanlar arasında kötülükten korunması konusunda uyarır ve her zor durum karşısında da yardım sözü verir. Bu insanları tanımak ve dilediğinde onların yardımlarını alabilecek olmak bir zaafa kapılmaktan ve iradesini kaybetmekten, kötülüğe mağlup olup kapılmaktan korkan Mebrure'de kötülüğe karşı bir direnç de geliştirir. Bu yönleri ile bu üç kişi, Nadir, Fahri ve Hayriye Hanım, iyi tipler olmalarının yanında kötülüğün karşısında ona engel olan bir tavır da sergilerler.

Nadir, genç kızı Türbe'ye kadar teşyi etti. Tramvay beklerken kulağına eğildi, dedi ki:

-Tekrar söylüyorum: En fedakâr arkadaşınız olacağım. En müşkül dakikalarınızda bana geliniz. Fikrimi sormadan hiçbir harekette bulunmayınız. Hayatınızın en buhranlı günlerindesiniz. Bir küçük zaaf sizi felakete sürükleyebilir. Bu felaket kelimesine dikkat ediniz, hiç mübalağa etmiyorum, bir küçük zaaf sizi felakete sürükleyebilir. Böyle zamanlarınızda lütfen bu sözümlü hatırlayınız. Ben sizi gelir, her zaman görürüm. (s. 70)

Bu sözlerine rağmen Nadir, Mebrure'nin ahlaki kötülüğe düşmesinden endişe duyar Aslında bu kötülüğe engel olmaya da kararlıdır ancak bunu nasıl yapacağını da bilmez. Yine de Nadir'in bu bakışında kötülüğün gücünü ve Mebrure'nin çaresizliğini, kötülüğe eğimli olma ihtimalini vurgulayan bir yan mevcuttur.

Genç adam kaldırımında yalnız kalınca, bir aralık yerinden hiç kıvıldamadı, tramvayın arkasından bakarak düşündü: Bu kız da bir iki ay sonra sözde kızlar

kafilesine katılacak, babasını unutacak. Madam Panayota'nın Taksim'deki evinin kıymetli müşterilerinden olacak, pembe vücudunun tadını beğendiği gençlere tattırarak mıydı? Bu da olağan mıydı?

Bu felakete elinden geldiği kadar mani olmaya karar verdi fakat elinden de ne gelebileceğini bir türlü kestiremedi. (s. 72)

Nadir'in evine yapılan ziyaretten sonra, Belma'nın da eve dönmesi ile geleneksel yaşama tanıklık edilen, dolayısıyla Nazmiye Hanımların evinin sahne olduğu ahlaki kötülüğü belirginleştiren bir başka semt ve ev romana dâhil olur. Böylelikle kötülük, sosyal çevreler olarak Beyoğlu, Şişli gibi yeni yaşam tarzının ve ahlaki kötülüğün merkezi olarak görülen semtlere yüklenir. Behiç'in kendisini kötülüğe maruz bıraktığını düşünen Belma, ailesi ile yaşadığı eve gittiğinde bu sefer yaşadıklarından pişmanlık da duymaktadır. Bu fikirlerin etkisindeki Belma, Şişli'deki eve bir daha gitmemeye karar verir. Onunla beraber bu ev ziyaretlerine katılan ve ahlaki kötülüğe ortak olan Salih ise Belma'nın yaşadıklarından sonra kesin biçimde Behiç, Nevin ve diğerleri ile görüşmeyi yasaklar. Salih'in tepkisi, kötülüğün önüne geçmek gibi görünse de esasen sürmekte iken ona ortak ve dâhil olan Salih, bu tavrı ahlaki kötülüğün tüm sonuçları ortaya çıktıktan sonra sergilemektedir dolayısıyla bu tavır kötülüğün ortadan kaldırılmasına yönelik değildir. Bir sosyal ortamda gelişen ahlaki kötülük, kendi irade edenlerini, uygulayıcılarını, maruz kalanlarını, âlet olanlarını yaratmıştır.

Salih kız kardeşine yaklaşarak kati emretti:

-Bugünden itibaren, Şişli, Beyoğlu yok... Sana Galata Köprüsünü geçmek yasak. Nazmiye, Nevin, Behiç, Siyret, Miyret kalmadı. Yolda rastgelirsen de hiçbirine selam vermeyeceksin. Seni hiç kimse bir daha Beyoğlu'nda, Şişli'de görmemeli. Böyle bir şey duyarsam çok fena muamele yaparım. Bir tecrübe geçirmek sana müthiş pahalıya mal oldu. Bundan sonra gözünü aç; Sulukule'de dolaş, Beyoğlu'nda dolaşma. Çirkef'e gir, Şişli'deki eve girme. (s. 74)

Salih, kötülüğü yok edememiş fakat ona ortaklık etmiş olmakla birlikte, şimdi o hayatı kendilerine sunanlar ve kendilerini kötülüğe maruz bıraktıklarını düşündüğü bu insanlar için intikam planları yapar. Kötülüğü ortadan kaldırmayı değil, kötülüğü kötülükle cezalandırmayı düşünür ki bu da kötücül bir niyettir.

(...) İşte o kadar, ben o rezalethanenin temelinde bir bomba koymaz, o rezilleri elaleme maskara etmezsem adam sayılmam. Hele o Behiç'e bir numara yapacağım... Bir numara ki hımmm... (s. 74)

Bu intikam arzusuna ek olarak Salih, bu kötülükle ilgili bir sorumluk kabul etmez ama Belma'yı ve babasını suçlar. Ona göre babaları Belma'nın serbestliğine rıza gösterdiği, Belma da bu serbest hayatı yaşarken hatalar yaptığı için kötülüğün sorumluları arasındadır. Babalarının bir önceki akşam eve gelmemelerine kızdığını öğrenen ve ona ilk defa hak veren Belma'ya Salih, asıl kabahatin en başından beri

Belma'yı serbest bırakan babasında ve Belma'nın kendisinde olduğunu açıkça söyler. Ailenin tutumunda varolduğu iddia edilen hata ve eksikler de yine sosyal yansımalarıdır.

-Ne bileyim ben? Herif kızmış işte... Sabrı tükenmiş olmalı. Bizim moruk yeni kafalı görünmek ister ama halis muhlis softadır.

Belma biraz düşündü:

-Hakkı var ama...

-Elbette hakkı var... Seni bu evde hapsedip de sokağa çıkarmasaydı, Şehzadebaşı'nda oyuna göndermeseydi şimdi bu felaketler başına gelmezdi. (s. 75)

Belma ve Salih'in babası Mustafa Efendi, çocuklarını uyarmak için onlarla konuşur. Mustafa Efendi'nin ahlak konusundaki yaklaşımı, çocuklarının yaşadıkları hayatın ahlak anlayışının tam tersidir. Mustafa Efendi'nin ahlak anlayışı, geleneksel yaşam ve din ile biçimlenmiştir ve bu anlayışın dışına çıkan her türlü yaşam biçimini kötücül bulur. Onların nasıl bir hayat yaşadığını yani ahlaki kötülüğü bilmese de ondan kuşkulanan Mustafa Efendi, ait oldukları yeri ve dâhil oldukları yaşamı anımsatır. Bu durumda iki kardeşin hayatı, bu geleneksel yaşamın tamamen dışındadır, onlar ait oldukları yerin ötekileridir; onların asıl kötücüllüğü de ahlaki kötülüğün tamamen maruz kalan tarafı olmaları da bu yüzdendir. Mustafa Efendi'nin konuşmasında bir parça da mahallede söylenenlerin, toplumsal baskının etkisi vardır. İnsanların ahlaki kötülükten konuşmaya başlamaları, bu konuşmanın bir an evvel yapılmasının asıl sebebidir. Denilebilir ki Mustafa Efendi için kötülüğü daha belirgin hale getiren sosyal baskıdır, dile düşme korkusudur.

- (...) Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dini bütün Müslüman, mümin adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim... Evimde oturanlar, benim ekmeğimi yiyenler, tayin ettiğim hatt-ı hareketin haricine çıkmamalıdır. (...) Haftanın iki üç günü eve gelmezsiniz. Nereye gittiğiniz, nerede yatıp kalktığınız belli değil, bu mahallede bakire kızları bakkal dükkânına kadar bile yollamıyorlar, bu kız eve hiç uğramıyor.

-İyi ama baba, Hatice'nin benim yanımdan ayrıldığı yok ki...

-Sen neci oluyorsun? Zındığın birisin... Namaz niyaz yok. Kelime-i şahadet getir desem şaşırırsın. Var mı sana rakı, şarap, karı, çenk ve çigane, hey hey var mı sana para... İşte bu: Dün yine mahkemeden celp geldi. Mübaşir seni arar, zabıta seni arar, mahalle imamı seni arar, bekçi seni arar, bakkal seni arar, kimi mahkemeye, kimi karakola götürmek ister, kimi borcunu ödetmeye çalışır. Sen hayırlı bir mal mısın ki Hatice'yi sahabet edeceksin? (s. 75)

Salih bu sözler ve yüzüne vurulan ahlaki düşkünlüğünün, kötülüğünün karşısında haklarında söylenenleri reddeder; mahalle halkını suçlar; asıl kötü olanların bu insanlar olduğunu söyler. Onun için kötülükten ve onun etkilerinden kurtulmanın yolu yalan, inkâr ve intikamdan yani başka kötücüllüklerden ibarettir.

Şu musibet mahalle halkının laflarına inanıp da evlatlarını azarlama. Biliyorsun ki senin için de ne kötü dedikodu yapıyorlar: "Başındaki sarıktan utanmıyor da mahallenin kızlarına göz atıyor." demiyorlar mı? Hani geçen sene yağlıkçının kızı

Hansa ile seni tramvay yolunda konuşurken gördüler de altı ay dedikodusu bitip tükenmedi mi? Adi bir mesele için polis gelip beni aramış, mahkemeden celp gelmiş, bundan ne çıkar? İmanın alacağına gelince, deyyus herif bizden az para mı aldı? Yüz kuruş için kapının eşiğini aşındırıyor. Köşe başında bir el ense etsem melunun nemrut suratına ineceğim. Senin hakkında geçen sene söylediği laf hala kulağımda... “Mustafa Efendi bizim mahallenin yüzkarası.” demedi mi? (s. 75)

Çocukları ile bu konuşmayı yapsa ve özellikle mahallelinin söyledikleri sebebiyle onları uyarsa da Mustafa Efendi'nin asıl tavrı, kötülüğe karşı değildir. Hatta Mustafa Efendi'nin mahalledeki şöhreti de kötücüdür.

(...) Mustafa Efendi mahallede açık fikirleriyle tanınmış, hovardalığı, müsrifliği, dik kafalılığıyla meşhurdu. (s. 77)

Bu konuşmanın açığa çıkardığı bir başka önemli nokta, Belma'nın asıl asının Hatice olduğunun anlaşılmasıdır. Ancak yanlış Batılılaşma'nın simgesel bir örneği olarak genç kız, bu addan utanmış; bu adı esasen ahlaki kötülüğün ve düşkünlüğün hüküm sürdüğü ancak onun dâhil olmak için çabaladığı ortamlarda kullanmaktan çekinmiş ve kendisine Belma adını seçmiştir. Onun algısında bu geleneksel yaşamı, aileyi, ait olunan asıl yeri çağrıştıran ve onun arzu ettiği hayatla uyuşmayan isim, kötücüdür.

Belma ve Salih'in evden ayaklarını kesmelerine sebep olan hadiseden sonra, Nazmiye Hanımların evinde hayat sakinleşir. Bu değişim, kötülüğün ortadan kalkması değil ahlaki kötülüğün işlenmesine verilmiş mecburi bir aradır ve Mebrure bu sükûnetten çok memnundur.

Aradan on gün geçti.

Bu on gün içinde köşkün hali çok değişti. Hiçbir gün evde oturmak âdetinde olmayan Nazmiye Hanım, sabahdan akşama kadar köşkten ayrılmıyor, çok defalar odasına kapanarak dikmiş dikmekle oyalanıyordu.

Nevin'in Perşembe günleri kabul davetleri kalmamıştı. Resmi dostlarına birer kart göndererek baş ağrılarından dolayı bu davetlere fasıla verdiğini bildirmişti. Mamafiş, annesi gibi evde oturmuyor, öğleden sonra çıkıyor, eve pek geç vakit geliyordu. Yüzünde can sıkıntısı izleri vardı. Sinirli görünüyor, ufak şeylere kızıyor, herkesi tenkit ediyor, pek sevdiği Napolyon'u bile ara sıra dövüyordu.

Behiç kulüpten istifa etmiş, bir daha hiç kumar oynamak istemediğini söylüyor, Siyret geldiği zaman beraber sokağa çıkıyor, gelmediği günlerde de odasına çekiliyor, ne ile meşgul olduğunu hissettirmeyerek saatlerce orada kalıyordu. Köşkte herkese karşı birdenbire pek nazik olmuştu. Annesinin ve kız kardeşinin sinirlerini yatıştırmaya çalışıyordu. Mebrure'ye karşı hürmetkârdı. Genç kızı her zaman dikkatle dinliyor, sözlerine çok ehemmiyet verir görünüyordu.

Mebrure köşkün bu değişiminden pek memnundu. (...) (s. 79)

Köşkteki bu değişimden memnun olan tek kişi Mebrure'dir. Zaten yaşananları ahlaki kötülük olarak kabul eden de odur dolayısıyla bu ahlaki kötülüğün geçici de olsa ortadan kalkması ona huzur verir. Oysa bu yaşam tarzını benimseyen, ondan zevk alan ve onu kötücül bulmayan diğerlerine göre asıl köşkün bu hali kötücüdür. Nevin, bu

algısını her hareketi ile belli ederken Nazmiye Hanım, Mebrure'ye bu düşüncesini açıkça söyler. Bu farklı fikirler, hem kötülüğün algısal farklılığını ortaya koyması hem de yalnızca yaşanan olayların değil bu olayların failleri olan kişilerin de ahlaken kötü olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Kötülük, yalnız köşkte cereyan eden olaylarda değildir; bu kötülük bilinçli olarak irade edilmektedir ve bu sosyal çevrenin fertlerinde artık bir kişilik özelliğidir.

Mebrure bir gün dedi ki:

-Hanımefendi... Böyle sessiz çalışmak ne iyi! Ben bütün hayatımda bu sadeliği özledim. Bu rahata kavuşmak istedim.

Nazmiye Hanım birden canlandı:

-Aman sus kızım... Benim içimi hafakanlar boğuyor. Bu hayattan hiç hoşlanmıyorum. Keşke bazı münasebetsizlikler olmasaydı da ahbablar yine sık sık gelselerdi. Şimdi evin içi mezarlığa döndü. (s. 79)

Nazmiye Hanım, Nevin ve Behiç, bu halin sorumlusu olarak Salih'i görürler. Mebrure ise olaya bütüncül bakar; aslında ahlaki kötülük bu insanların ortak özelliğidir bu ve bu gibi ailelerin hayatına hâkim olan sosyal bir yansımadır ve bu halden bir tek kişi sorumlu değildir. Salih de kötücüdür ama Salih'in tutumu diğerlerini kötülüğe maruz bırakan bir tutum değildir; yaşananlar ahlaki kötülüğün olağan bir neticesidir. Yine de Mebrure bu fikirlerini dışa vurmaz.

-Salih için ne düşündüğünüzü söyler misiniz? (...)

Mebrure bu suale hemen cevap vermedi. Çünkü onun fikri daha umumi idi. Bu eve gelenlerin hepsi hakkında aynı şeyi düşünüyordu. Eğer hakiki fikrini söylemek lazım gelseydi, diyecekti ki: "Bu evin bütün insanları bende fena tesir bıraktılar. Ne yapayım ki aranızda bulunmaya mecburum. Çok şükür birkaç günden beri evde herkes kendi halinde, eski dırılıtlar kalmadı, o hal devam etseydi, hakkınızda fikrim pek fena olacaktı..." (s. 87)

Bu sosyal çevreden, Güzide ile Siyret'in gayriahlâkî bulunan beraberliği ortaya çıkınca, Naciye Hanım, kızının kötülüğe maruz kalmasını engellemek amacıyla çabalar. Esasen bu ahlaki kötülük ortamına dâhil olan Naciye Hanım'ın amacı da kötülüğü engellemek değil, şahsi çıkarlarını korumaktır. Behiç, Siyret ile Güzide arasındaki bu münasebetin kendileri ile ilgili olmadığını söyleyerek bu kötülüğün sorumluluğunu almaz. Güzide'nin de irade sahibi olduğunu belirtir ama esasen Güzide çok genç ve saftır; girdiği sosyal ortamın kurbanıdır; ahlaken düşkünlükler sergiler ancak kötülüğün asıl sorumlusu çeşitli planlar ve heveslerle bu birlikteliğe sebep olan Siyret ve Behiç'tir. Öte yandan Siyret'e âşık olan Nevin için işin kötücül yanı, bu hadisenin Siyret'i kaybetmesine sebep olma ihtimalidir. Bu algısının temelinde bir aşk acısı değil, çevreden söylenecekler yani kendince sosyal baskı addettiği dedikodular vardır.

Nevin'e göre, Siyret ile Güzide arasında olanlar açığa çıkarsa asıl kötülüğe maruz kalan taraf, bu söylentiler sebebiyle kendisi olacaktır.

-Bana ne canım... Güzide on altı, on yedisine gelmiş, aklı başında, iyiyi kötüden ayıracak bir kız... Siyret'le arasında bir kaza olmuş, benim ne dahlim var? (s. 88)

Nevin Güzide'yi kıskandığı için değil elinden Siyret gibi mükemmel bir aşığı kaçıracağı için endişeliydi. Kazara Siyret Güzide'yi nikâhla almaya mecbur kalırsa Nevin, muhite karşı gülünç bir vaziyete düşecekti. Çünkü herkes Kommersiyale Bankasının Siyret Beyi, Sefaret müsteşarı Nafi Bey'in kerimesi Nevin Hanım'ın aşığı zannediyordu. (s. 89)

Siyret, Nevin'in korktuğu gibi Güzide'yi nikâhına almaya karar verir. Bu kararda asıl sebep Naciye Hanım'ın işi mahkemeye götürmesini, yani ahlaki kötülüğü ifşa etmesini engellemektir. Siyret'in bu kararı alma süreci de her iki taraf için kötücül izler barındırmaktadır. Evvela Naciye Hanım ile arasında bir pazarlık geçer ve Siyret şahsi çıkarları zarar görmesin diye Naciye Hanım'ın teklifi kabul eder. Bu detay örnekler, kötülüğün, kişilik özelliği olarak mevcut bulunduğu kişilerin ötesinde, sosyal bir temelde oluştuğunu da göstermek içindir.

-Ne istiyorsunuz hanımefendi, para mı izdivaç mı?

-İzdivaç...

Siyret kayıtsız ve serbest tavırlarını bırakmadan:

-Pekâlâ, dedi, hiçbir kayda, şarta tabi olmadan kızınızı alacağım. Nişan, nikâh, düğün günlerini siz tayin ediniz. (s. 94)

Siyret bu evliliğe kötülüğe maruz kalmamak için razı olmuştur ve bu evliliği para ile çözeceği bir mesele olarak algılar. Bu bakış açısı Naciye ile Güzide'yi de meseleyi de basitleştiren bir tutumdur ve Siyret'in bu fikrine temel olan medeni yasaların yalnız erkeğe haklar tanınmasının dolayısıyla bu davranışta ona bir serbestlik ve güven sağlamasının da bir dönem kötülüğü olarak anıldığını söylemek gerekir.

(...) Behiç de arkasından koştu:

-Ne yaptın Siyret?

-İki yüz lira kaybettim.

-Ne gibi?

-Ne gibi olacak, Güzide'yi boşamak için iki yüz lira kâfi. Bizde bu talak kanunu olduktan sonra izdivaçtan hangi erkek korkar? Zaten bu neticeyi tahmin ediyordum. Naciye Hanım gürültüden hoşlanan bir mahlûktur. Reddetseydim işi mahkemelere sürüklerdi. (s. 95)

Bu olayların ardından ilk bir araya gelişlerinde Nadir, Mebrure'yi Nazmiye Hanım ve ailesinin kötücüllüğü hakkında bir kez daha uyarır ve ona bu kötülüğün içinde yaşamaması gerektiğini söyler. Bu belirgin biçimde ahlaki kötülüğü tanımlamak anlamına gelse de Mebrure'nin buna bir çözüm bulamayacağı da ortadadır; Nadir kötülüğü ve kötülükten kurtulmak gerektiğini takdir eder ancak onun da bir çözüm önerisi yoktur. Bu kurtuluş için, Mebrure'nin babasının sağ olarak bulunması

gerekmektedir ve Nadir ile Fahri'nin buna inancı tamdır. Mebrure'nin yakın zamanda babasına kavuşarak bu kötülükten kurtulacağı fikrini savunan Fahri'nin düşüncesinde, söz konusu ahlaki kötülük bir nesil, bir devir sorunudur; bireysel değil toplumsaldır. Fahri'nin ahlaki kötülüğü toplumsal etkileri ile tanımlaması ve olanları, aslında bir neslin ahlaki çöküşünün, kötülüğünün örneği olarak görmesi kayda değerdir. Önemli olan bir başka taraf ise, Mebrure'nin algısında Behiç'in eskisi kadar kötücül olmayışı, Mebrure'nin Behiç'teki göstermelik değişime inanmasıdır.

(...) *Ben de Fahri gibi düşünüyorum. Pederiniz sağdır, inşallah yakında haber alacağız. Artık bu çirkin aileden kurtulmalısınız.*

(...)- *Çok doğru, hakkınız var, ben de bunlardan iğrenmeye başladım. İçlerinde azıcık itidalini muhafaza eden Behiç var, ona da akıllılık son zamanlarda geldi, eskisi gibi sefahate düşkün bir genç değil... Ötekiler... Anası, kızı, misafirleri, arkadaşları, hep deli, hep ahlaksız... Tam manasıyla ahlaksız...*

(...)

Fahir karyolasından sıçradı:

-Ah Nadir Bey, Nadir Bey, beni coşturacaksınız... Bu ne tereddidir ya Nadir Bey, bu ne çirkef dolu bir kuyunun dibine inmektir? Bu ne baş döndürücü, göz alıcı bir sukuttur ki böyle... Hergün içimizi paraladığı halde yine karşılıklı bir mücadeleye hazırlamakta? Ne yapmalı ya Nadir Bey, dostum, pek müthiş hal, Yarabbi... Tepemizin ucunda bir neslin ahlaki çöküntüsünü görüyoruz, sesimizi çıkaramıyoruz elimizden bir şey gelmiyor, Allah Allah... Bu ne çıldırtıcı bir şey be Nadir Bey... (s. 112-113)

Kötülük karşısında çaresiz kalmaya isyan eden Fahri Bey'e bu konuşmayı yaptıran Nadir'in toplumsal yapıdaki ahlaki çöküntünün sembolü olan *sözde kızlar* hakkındaki konuşmasıdır ve bu konuşmada da vurgulanan, bu kişilerin, bu yaşam biçiminin, ahlaki eksiklikten kaynaklanan kötülüğüdür.

Dönem zihniyetinin bir yansıması olarak Anadolu ve taşra özellikle Mebrure ve Fahri'nin konuşmalarında iyi çağrışımlarla anılır.

Fahri de Anadolu'da rastladığı öz müminlerden, maneviyatı sağlam adamlardan hasretle ve uzun uzun bahsetti. Mebrure ile bir saat kadar hep taşradan, yerlilere mahsus ince ve güzel adetlerden konuştular. İkisi de bahsin hülya verici tadı içinde, müşterek düşüncelerini, müşterek hasretlerini hatırladılar. (s. 115)

Aslında bu, kötücül algının iyi olan ile yer değiştirmesidir. Nitekim Behiç'in düşüncelerinde bu kötücül algıdan da bahsedilir. Ancak dönem zihniyetinin bir yansıması olarak Anadolu ve milli duyarlılıklar ile bu konular ile ilgili Fahri, Mebrure, Nadir gibi isimler, kötülüğün temsilcisi olan İstanbul'daki ahlaki düşkünlüğün ve bu düşkün hayatın insanların karşısına konur, böylelikle kötülüğün karşısında yer alan iyiliği simgelerler.

Romanın sonuna doğru Belma ölür. Bu ölümün sebebi, Batılı yaşam tarzı olarak görülür. Bir komşu kadının: *Hatice... Hatice... Kız... Zavallı kız... Seni tangolar öldürdüler...* şeklindeki ağıtı, Nadir'in zihninde Belma'nın ölümünün ancak bir örnek

oluşturduğu toplumsal çözölmeyi, ahlaki kötölüğü karşılar. Genel algının, memleketin maruz kaldığı tüm kötölükleri de doğurduğu kabul edilen bu ahlaki kötölüğün, Allah tarafından cezalandırılacağı düşünce de dikkate değer bir bulgudur.

Nadir o eziyetli sükütu içinde bu “Tangolar”ın manasını düşündü: Tangolar, halis Türk, dini bütün Müslüman mahallelerinde yeni kadınlara verilen isimdi. Birkaç sene evvel, dekolte bir moda yüzünden işitilen bu isim, memleketin en kibar mahallelerine kadar her yere yayılmış, onlarca pek iğrenç bir sıfat yerine kullanılmış, bugüne kadar unutulmamıştı. Onlarca tango demek, dinini, milliyetini sevmeyen, mahallesine, ailesine isyan eden, ırzını, namusunu satan, her günahı işleyen ve böyle Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya gebertilen melun karı demekti. Onlarca bu memlekette muharebe ve açlık ölümlerine kadar her felaketin; yangınların, koleraların, İspanyol hastalıklarının, kuduzun bir tane sebebi de tangolardı. Onlarca, Allah gâvura acıyor, bu tangolar yüzünden Müslümanlara gazap ediyor, aman vermiyordu. Onlarca bugüne kadar çekilen eziyetler bir şey değildi. Bunun dahası vardı, kim bilir, gökyüzü yekpare kızgın bir bakır gibi tangolu milletin başına çökecek, çoluk, çocuğa kadar ne masumların başlarını bile yakacak, dağılayacak, haşır haşır haşlayacaktı. (s. 179)

“Pervaneler”, siyasi bir kötölük unsurunun, işgalin ortadan kaldırılması ile başlar. Kötölüğün alt edilmesine dair bu hadiselerin naklinden sonra ise işgalin yalnız fiili olmadığı; sosyal, milli, kültürel değerleri de içine alan bir sosyal kötölük unsuru olarak yabancılaşma kavramını ortaya çıkarması dikkate değerdir. Tanzimat romanındaki yanlış Batılılaşma, yabancılaşmaya evrilmiştir ve bu noktada yabancılaşma, milli aidiyetleri yitirme, nitelikli bir kötölük unsuru olarak karşımıza çıkar. Yabancılaşmanın kaynağı “Pervaneler”de Amerikan mektepleridir; yani Avrupa’nın yerini Amerika almış, kötölük ise eğitim vasıtası ile bireyleri topluluklar halinde kendi kültürlerine ve milli değerlerine yabancılaştırma şekline girerek sistematikleşmiştir. Bu sebeple, siyasi etkilerden tamamen ayırmak mümkün olmasa da hâkim olan kötölüğün sosyal temelde geliştiği, asıl etkiyi toplum üzerinde yarattığı söylenebilir.

Bu yabancılaşmanın şahsi örneği ise Doktor Burhan Ahmet’in kız kardeşi Leman’dır.

Bu Amerikan mektebine girenler artık aileleri, muhitleri ve memleketleri için yabancı oluyorlar. Leman da böyle olacak. (s. 19)

Söz konusu kötölük unsuru, başlı başına niteliklidir ancak bu kötölüğün yayılması da yine kötücül çağrışımlar içerir. Bu noktada, kötölüğün yayılmasına uygun zemini hazırlayan devlet ve halk da, bilinçsizce de olsa kötölüğe hizmet etmiş olurlar. Eğitim, bir kötölüğü yaymanın amacı için kullanılır ve aslen iyi olan bir kavram niyet esasınca kötüleşirken, doğru eğitim politikalarının uygulanmaması, yabancı okullar ayarında, yerli ve milli değerleri yaşatan okulların açılmaması ve toplumun küçük bir

örneği olan ailenin bütünü meydana getiren bir parça olarak vazifesini gereğince ifa edememesi, kötülüğün yaygınlaşmasına ve planlanan hali ile gerçekleşmesine, hâkimiyet kurmasına olanak vermiş olur.

(...) O mektebe gidenlerin hepsi ahlakına ve o mektepte geçirdiği müddete göre bir istihaleye uğruyor. Fakat çocukluktan itibaren orada büyüyenler her halde Türklükten sıyrılıyorlar ve Amerikan hayranı oluyorlar. Bu muhakkak.

-O kabahat de bizim. Eğer onlarınki gibi rahat mekteplerimiz olsaydı kimse onları tercih etmezdi. (s. 20)

Leman, bu yabancılaştırmanın bir örneği olarak ele alınsa da esasen bu durumu eleştiren Burhan da yabancılaştırmanın bir başka örneğidir. Türklere ve Türkiye'ye alışamayan, uyum sağlayamayan yabancı bir kadınla evli olan Burhan, zamanla ailesine ilgisizleşmiş, içinde yetiştiği kültürden uzaklaşmış bu yönleri ile özellikle bir ağabey olarak Leman'ın fikrî gelişimine katkıda bulunmak yerine onu ihmal ederek iradi ve bilinçli olmasa da bir kötülüğün faili olmuştur.

Ya kendi evi! Fransız karısı ve ne oldukları belirsiz çocukları gözünün önüne geldi. Leman hangi tesirle, Amerikan nüfuzundan kurtulacak?

-Aile, terbiye... Ah Cemil, nerede o eski Türk ailelerinin sert terbiyesi, nafiz anneliği ve babalığı, dedi. (s. 20)

Bu iki örnekte de görüldüğü üzere bir kötülük unsuru olan savaş, artık bilhassa işgalin de ortadan kalkması ile yarattığı sosyal yıkım ile ele alınmaktadır. Artık Anadolu hareketinin de temelini oluşturan milli bilinci harekete geçirme arzusu ve çabasından çok milli ve sosyal bir hayatın tesisi, kötülükten kurtuluş yoludur. Dolayısıyla kötülük de bu milli değerlerle örülü sosyal yaşamın dışında kalanları kapsayan bir özellik göstermektedir.

Burhan'ın yabancı bir kadınla evli olması annesinin gözünde kötücüdür. Öte yandan Burhan da annesi tarafından anlaşılma halini kötücül bulur. Bunu en basit deyimle kuşak çatışması olarak adlandırmak mümkündür ancak herhangi bir kuşak çatışmasından öte ahlaki ve milli değerlerin yitimini de içeren, anne, oğul ve kız arasındaki bu farklar, yabancılaştırma şeklinde tezahür eden bir kötülük unsurunu meydana getirmektedir.

Annesi sordu:

-Claire nasıl, çocuklar iyi mi?

Burhan karısının ismini duyar duymaz kaşlarını çatı. Çünkü annesinin bir gün kendini de anlayamamış olduğunu hatırladı. Hâlâ sesinde o tenkidi hissediyordu. Fakat çocuklar deyince her şeyi unuttu. Burhan, çocuklarını çıldırması severdi. Bütün huyları gibi evlat muhabbetindeki mübalağalı zaafi da annesine benzerdi.

-Afacanlar her gün büyüyorlar. Anne, görsen Cevat ne güzel bir oyma çerçeve yaptı. İçine grand'mama'nın resmini koyacağım diyor.

-Grand-maman mı?

-Canım sen.

-Aman oğlum, ben haminneyim. Resmim de çıkmaz. O, Avrupa'daki grand'mamasınıninkini koysun... (s. 23)

Burhan ve annesi arasındaki bu çatışmadan daha belirgin olanı, her ikisi ile Leman arasında cereyan eden çatışmadır. Leman, gittiği Amerikan mektebinde milli ve geleneksel değerlerine yabancılaşma şeklinde gerçekleşen, sosyal boyutlar içeren bir kötülüğün içinde iken, Leman'ın bu ahlaki çözümünde azınlıkların etkisi de belirgindir. Rumlar ve Ermeniler, Amerika ve Avrupa menşeli planlı kötülüğün tamamlayıcı, yardımcı unsurları olarak telakki edilmekte; azınlıklar kötülüğe hizmet eden bir grup olarak kabul edilmektedir. Eserde bahsi geçen dönem göz önünde tutulduğunda, daha önce de aynı yazarın "Aydemir" romanında ve pek çok dönem romanında örnekleri görüldüğü gibi azınlıklar, işgal devletleri ve kültürel çöküşe sebep olan Avrupa ve Amerika kötülüğün temsilcisidir. Evrensel ve kesin bir yargı olarak geçerliliği bulunmayan bu kötülük algısı, dönemin gerçekleri ile açıklanabilecek bir düşünüşü, bir bakış açısını ifade eder.

-Leman nerede?

Annesi yaklaştı ve yavaş bir sesle:

-A Burhan, neden bu kız böyle soluyor? dedi.

Bunu söylerken annesi dönerek gözlerini sildi ve orada dikiş makinesinin önünde yayılı duran beyaz çamaşırları toplamaya başladı.

-Matmazel Haykanoş ve Güzin Hanım'la biraz gezmeye çıkmışlardı.

-Bu Haykanoş da kim?

-Mektep arkadaşı, İnekçıyan Efendi'nin kızı.

-Bugün bu kalabalık arasında ne işleri var?

-Canım tenis oynamaya mektebe gittiler, uzağa değil.

-Bebek Koleji'ne mi?

-Evet...

-Fakat anne, bu kızı böyle serbest bırakmanı hiç anlamıyorum.

-Oğlum, Leman çok ciddidir, ne çıkar?

-Bir kere yorulmasını kesinlikle yasakladım. Sonra bu Ermeni ve Rum delikanlıların arasında ne işi var? Evet, öyle, gidip birlikte oynadıkları Rum ve Ermeni çocuklarıdır. (s. 24)

Burhan, kendi şahsi hayatında eski âdetleri uygulamadığı halde bilhassa Leman'ın hayatını bu eski âdetlere göre tayin etmenin uygun olduğunu düşünür. Ona göre Leman'ı kötülükten korumanın tek yolu okuldan ayırmak, evlendirmektir. Zira diplomanın Leman için bir işe yaramayacağına kanidir, çünkü Leman bir kadındır. Bu fikirleri ile tutarsızlığı belirginleşen Burhan, dönem romanlarında işlenmeye başlanan kadın sorunu konusunda mücadeleci ve gerçekçi değildir. Fikirleri, erkek egemen zihniyetin yansımasıdır. Annesi de özellikle Burhan'daki bu tutarsızlıkları vurgulayarak Leman'ın kendi hayatını kazanmak yolundaki fikirlerini destekler ancak Burhan eşitlikçi bir mantıkla hareket etmez ve bu kıyası kabul etmez. Kötülük bir kez daha

algısal farklılıklarla ortaya çıkmış olur. Burada önemli olan Leman'ın içine sürüklendiği ahlaki çöküşün esas sebebinin kadın hakları veya kadın-erkek eşitliği değil genç kızdaki özgürlük hevesinin gerçekçi olmayan temellere dayanması, devletin eğitim politikasından, bir kavram olarak ailenin, toplumsal ve milli kültürü ve bilinci yaşatmadaki eksikliğine varan hatalar zinciridir. Kötülüğü ortaya çıkararak değilse de kötülüğün yayılmasına ve süreğenleşmesine sebep olan da bu hatalar zinciridir. Burhan'ın, kendisi müstesna yeni adetlerce yaşayan insanları kötücül bulan tavrı, yalnız annesi değil babası tarafından da tenkit edilir. İronik biçimde eski âdetleri savunan Burhan, bu eski âdetlerin temsilcisi olan anne ve babası tarafından eleştirilir. Anne ve babaya göre, Burhan'ın yaptığı evlilik ve bu evliliğin aldığı biçim de geleneklere aykırı, dolayısıyla kötücüldür. Bu kötülük algısının da, ahlaki ve sosyal değerlerle ilintili diğer kötülük unsurlarının olduğu gibi dönem zihniyetinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Tüm bu çatışmaları ile bu aile, sosyal çöküşün bir temsilcisi konumundadır.

-Bu da ille mektebi bitirmeyi kafasına koymuş. Çevirmenin ihtimali yok. "On senedir çalışıyorum, bari elimde bir diploma olsun." diyor. Hakkı da var. İşte Cemil! İyi, çalışkan, zeki bir çocuk, istikbali de var. Diplomasız da onu almaya razı.

-Diploma alıp ne yapacak? Evlenecek değil.

-Beyhude oğlum, kız evlenmek istemiyor. Hayatını kazanacakmış. Serbest, hür insan olacakmış, erkekler gibi. Zaten o narin vücuduyla evlenmesi de doğru değil. Henüz yirmi ikisinde... Hele bir yirmi beşini bulsun.

-Anne sen on beşinde evlenmişsin; kızın da haydi yirmi ikisinde evlensin... Daha ne bekliyorsunuz? Bunlar laf, onun maksadı, mümkün olduğu kadar mektebi, yani eğlenceleri, tenisi, dansı, flörtü bırakmamak... Ah, eski âdetlerimiz...

-Sen mademki eski âdetleri seviyordun, bir Fransız'la niye evlendin?

-Benim evlenmemi ve karımı lütfen rahat bırakın. O başka, bu başka...

-Oğlum, şimdiki kızların erkeklerden farkı yok ki! O bizim zamanımızın aptallarına göre imiş.

Burhan, memnun olmayan bir tavırla kalktı.

-Demek Leman'ı muayene edemeyeceğim. Ben gidiyorum.

-Kalsaydın, neredeyse gelir.

O esnada odaya giren babası, gülerek kalın sesiyle:

-Madam cenapları müsaade etmezler ki kalsın, dedi. Sonra dayaktan korkar.

Hey gidi bizim erkekler!

Burhan kâfi derecede sinirlenmişti.

- O da benim bileceğim iş, dedi ve soğuk bir tavırla veda ederek odadan çıktı. (s. 25-26)

Sosyal çöküşün, yani kötülüğün örnekleri arasında gösterilebilecek olan Burhan, diğer yandan aslında milli bilinçten yoksun bir adam değildir. Bu yönü ile nitelikli ve belirgin bir kötü tipten uzaktır. İşgalin sona ermesi, yani tüm milleti maruz bırakan kötülüğün alt edilmiş olması, Burhan için de genel algıdaki mananın aynısını ifade eder. Burhan, iyilik ve kötülük bağlamında, kendi hayatı zaman zaman çelişkiler

barındırsa da toplumun genelinden, hâkim zihniyetin değerlerinden farklı bir düşünceye bağlı değildir. Aşağıdaki alıntı hem Burhan ile Cemil'in hem de hâkim bakış açısının kötülüğün ortadan kalkması karşısındaki iyimser duygu ve düşüncelerini ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir.

İstanbul'un emsalsiz akşamlarından biriydi. Boğaziçi'nin, rengârenk akisli, sarı, pembe, eflatun, mavi hareli, saf, berrak suları üstünde, sayısız kayıklar akar gibi geçiyorlar. Donanma fenerleri, kararmaya başlayan sahilleri bir ziya neşesi içine almışlardı... Her taraf parlaktı. Her taraf şenlik içinde idi, bayramdı. Millet ruhundan doğan, en sevinçli, en neşeli bir bayram... Silah sesleri şarkılara karışıyor ve bundan evvel burada gürleyen gâlip düşman seslerini silmek, temizlemek ister gibi bütün kuvvetleriyle yükseliyorlardı.

Gidenlerin mahkur yüzlerini tasavvur etmek Burhan'a bütün dertlerini unutturdu.

-Cemil, akşam yemeğini bizde yiyelim. Bir şampanya açarız. Bugünden daha mesut bir gün olabilir mi? dedi. (s. 28)

Ne var ki Burhan'ın en mesut gün addettiği, işgalin sona erdiği bu gün, Claire için aynı iyicil anlamları taşımaz. Claire, içinde yaşadığı ülke halkının aksine, işgalin sona ermesini, işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan ayrılmasını kötücül bulur. İşgali destekleyen bu tavrı ile Claire, kötüdür, sınırları kesin çizilmiş tipik bir yabancıdır.

-Ne var yavrum? Ne oldu? Başın mı ağrıyor? Baksana! Yüzünü göstereceğim! İnsan böyle güzel bir günde, kurtuluş bayramında hasta olur mu? Kalk bakalım, Cemil'i de getirdim, şampanya içeceğiz, oradan otomobille sizi gezdireceğim.

Küskün bir ses yastıkların arasından homurdandı:

-Rica ederim Burhan, beni rahat bırak! Bayramınızdan bana ne! Hastayım.

-Nen var? Hem ne demek, sen Türk karısı değil misin? Elbette benim bayramım, senin de bayramındır. Sizin Fransız kanununuzda bile ne derler?

-Of!... Kanunumu da beni de rahat bırak diyorum.

(...)

Cevat, babasının kulağını aradı ve:

-Baba, Maman hasta, Fransızlar gidiyor diye, dedi.

Burhan bir kere irkildi. Sonra gülerek oğlanın kulağını şakayla çekti.

Hiç öyle şey olur mu? Baba Türk, çocuklar Türk olunca anne de elbet Türk olur ve Fransızların gitmesine sevinir.

Çocuk aynı tavırla:

-Fakat baba, görse ne ağladı, ne ağladı... Zabitler adieu demeye gelmişlerdi, onlar gittikten sonra anne yattı. (s. 29)

Claire'nin kötücüllüğü, işgal kuvvetlerini desteklemekle sınırlı kalmamıştır.

Burhan'ın daha evvel fark etmediği bu yabancılık hali, çocuklara, özellikle en sevdiği çocuğu olan Sevda'ya da sirayet etmiştir. Sevda, kötülüğün algısal farklılığına dikkat çeken bir düşünce ile annesinin de işgalin sona ermesinden duyduğu üzüntünün tıpkı babasının sevinci gibi milli hislerle ilgili olduğunu söyler. Türklere ve Türklüğe karşı bir aidiyet geliştirmemiş olan Claire, Burhan'ın hiç farkına varmadığı bir şekilde çocukları da Türklük bilincinden yoksun yetiştirmektedir. Bu örneklerle ve evde

Burhan'ın planladığı kurtuluş eğlencesine iştirak etmemekle birlikte bu eğlenceyi engelleme çabaları ile Claire'nin belirgin bir yabancı-kötücül tip olarak çizimine devam edilir. Claire'de yeni farkına vardığı bu hal, Burhan'da, evliliğinde kötülüğe maruz kaldığı yönünde bir algıya sebep olur.

(Sevda:)

-Baba, Cevad annemin ağladığını söyledi. Peki ama hakkı yok mu? Onun Fransız olduğunu unutmamalı. Sen Fransızlar geldiği zaman ağlarken annem şaşmamıştı, sana acımıştı, sen de haksızlık etme!

Burhan kendine en çok benzeyen kızının yüzüne dikkatle bakıyordu: Dalgın ve şaşkın bir bakışı vardı. (...)

-Sevda, dedi, sen Fransızların gittiğine sevinmedin mi?

Kız kıpkırmızı oldu. Başını öbür tarafa çevirerek:

-Elbet, dedi.

-Daha kuvvetli söyle!

-Elbet baba!

-O halde haydi gelin, hepinize şampanya vereceğim. (...)

Cemil, etrafında dönen olayı anlamadan hissederek rahatsız bekliyordu:

-Hocacığım, mademki Madem hasta; ben gideyim, siz de onun yanında oturun.

Burhan artık gülmüyordu.

-Hayır, bugün benim evimde mutlak surette Müttefiklerin gitmesine sevinilecek, dedi.

(...) Meyve gelince Burhan şampanya istedi. Marika, Madan'ın yatak odasına gitti. Epey bir müddet sonra ellerini ovuşturarak gözüktü:

-Hani şampanya?

-Madem anahtarı nereye koyduğunu bilmiyor.

-Git, bul.

Yine Marika boş geldi

-Madem uyumuş.

Bu sefer anahtarı bulmaya çocukları yolladı. Fakat onlar da boş geldiler. Anahtar bir türlü bulunmuyordu. Yemeğin büsbütün tadı kaçtı. (...) Yarım saat sofrada bir cehennem havası içinde bekleştiler. Oğlanlar, sandalyeler üzerinde uyumuşlardı. Kızlar birbirlerine alttan alta bakıyorlardı. (...) Birden Burhan ayağa kalktı:

-O halde dolabı kırarız!

Ve kilere gitti. Cemil, çekiç sesi dinleyerek zehir tadı alan bu şampanyanın bütün hikmetini düşünürken oğlanlar gürültüden uyanmışlar, ağlaşıyorlardı. Babaları kalkar kalkmaz gizlice annelerinin yanlarına giden kızlar da birden çılgık, feryada başladılar:

-Maman bayıldı. Maman gürültüden bayıldı. Baba! Baba! Bırak, yetiş, yetiş...

Burhan bembeyaz, saç başı perişan, yüzü ter içinde, yanlışlıkla çarpan çekicinin darbesiyle kanayan elinde bir şişe şampanya, içeri girdi. Şişeyi hızla masanın üstüne bıraktı ve bütün bu gürültü içinde başı önünde duran Cemil'in karşısına dikildi.

-Cemil, dedi, ırkına yabancı bir kadınla sakın evlenme! Anladın mı? Öleceğini bilsen yine evlenme!

Cemil, cevabının zulmünü hissetmeden:

-Tabii hocacığım... Elbette! Hiç alır mıyım?

Öbürü kader gibi ciddi, devam etti:

-Yalnız o kadar değil! Ecnebi tesirine kapılmış bir kızla da evlenme! Asla! Bedbaht olmamak istersen, annene benzer, sessiz, hanım hanımcık, uslu, akıllı bir kızcağız al! (...)

Burhan, nutkunu bitirince zincirine giden bir mahkûm gibi hastanın odasına doğruldu. Cemil de, fırsattan istifade ile hemen kaçtı. Şampanya şişesi açık, masanın üstünde duruyordu. (s. 31-32)

Burhan, Claire ile olan evliliğinde, kötülüğün gizlendiğini, işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan ayrılışının akşamında yaşanan olaya dek açığa çıkmadığını düşünür ve bu son kırgınlığını önceki tüm münakaşalarından ayırır. Buna göre Burhan'ın fikrinde yabancı bir kadınla olan evliliğinin asıl kötücül tarafı, Claire'nin milli hislerde Burhan ile ortaklık taşımasıdır. Bir taraftan Leman'ın sağlığı ve yaşam biçimi için endişe duyarken bir taraftan da Claire ile arasındaki bağın zayıflığı Burhan'ı mutsuz eder. Bu yönüyle Burhan, özel hayat kapsamındaki meselelerden kaynaklanır biçimde olaylaşsa da esasen karısında, kardeşinde ve biraz da çocuklarındaki milli bilinç eksikliği sebebiyle, manen acı veren bir kötülüğe maruz kalmaktadır.

Burhan Ahmed, kaç gündür pek bedbindi. Leman'ın zayıf ciğerlerine rağmen mektebe gitmekte ısrar edişi, zaten neşesini kaçırdıkça, Claire'nin geçen gün yarattığı lüzumsuz vak'a onu büsbütün zehirlemişti.

Her vakitki ufak tefek münazaralar gibi bunu da unutmak ve sükûnet bulmak kabil olmuyor, bilakis gün geçtikçe bu hatıra büyüyor ve gözü önünde yeni bir ufuk açılıyordu. Sisli havalarda birden eserek ufku temizleyen rüzgâr gibi o vak'a da ufku meydana çıkarmıştı. Ve bu ufuk... Bir uçurumdu... Şimdiye kadar itiyad sisiyle kapanan derin ve korkunç bir uçurum!.. (s. 33)

Burhan, hâlihazırdaki hayatının temellerini oluşturan kararları verirken tecrübesizdir. Olası kötülükleri fark edememesini de buna bağlar. Gerçek, kötücül olduğu halde, Burhan idealist ve iyimserdir. Bu da onun kötülüğü görememesine sebep olur. İlk gençlik yıllarında Burhan, tüm insanlığın ve dünyanın iyiliğine inanmıştır; bu inancını, gerçek ile karşılaştıktan sonra zamanla değiştirir ve kötülüğün varlığını kabul eder. Şimdi kötücül algılarla andığı Avrupa'da, bilim onu cezp etmiş, Claire ile de bu vesileyle gittiği Avrupa'da tanışmış ve evlenmiştir. Açıkça belirtilmese de Burhan'ın hayatında, bugün kötülüğe maruz kalmak olarak adlandırdığı olay ve durumların temelinde, bu Avrupa macerası vardır.

Meşrutiyet'in ilk senesinde idi. Yirmi beş yaşında mektebi bitirdikten sonra, ümit dolu, heyecan dolu bir kalple kafesi açılmış bir kuş gibi Avrupa'nın fen ve ilim hazinesine koşmuştu. O zaman ne saftı... İyiliğe, safvete, samimiyete, insaniyete ve insanların muhabbetine nasıl inanırdı!

(...) Burhan çok mahcup ve idealist bir gençti. Çocukluktan çikalı ilk tanıdığı kız Claire oldu. Onda bütün kadın güzelliğini, bütün kadın cazibesini, kadın idealini bulduğunu sanıyordu. Hâlbuki sadece bir kadın bulmuştu. (s. 34)

Burhan, hayat tecrübesi eksik olduğu için bir takım hatalar yaptığını ve hayatının bugünkü haline geldiğini, kötüleştikini düşünürken asıl hatasının milliyet fikrinden yoksun olması olduğunu da idrak eder. Ümmetçiliğin milliyetçiliğe göre bir hayli arka planda kaldığı bir tarihi dönemin insanı olan Burhan, milli hislerinin uyanışını geç

yaşadığı için yabancı bir kadınla evlenmekte de bir mahsur görmemiştir. Aralarında din ayrılığının olması onu rahatsız etmez; milliyet farkı meselesini de düşünemez. Oysa tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğundaki halklar arasında da uyanan milliyetçi arzular, zamanla tüm dünyanın karıştığı bir savaşı hazırlamış, tüm memleket savaş ve sonrasında gelen kötülöklere maruz kalırken Burhan'daki milli uyanış ancak gerçekleşmiştir. Bu sebeple, Claire ile evlendiğinde anne babasının itirazlarına itibar etmemiş, bir gün Claire ile millet farkından kaynaklanan kötücül halin onları karşı karşıya getireceğine inanmamıştır. Bu yönü ile Burhan, hakikatten uzak bir insandır ve onu gerçeğe yaklaştıran, milli bilinç olur. Milli bilincinin uyanışı ile yalnız kişisel hayatındaki tercihlerinin kötücüllüğünü fark etmekle kalmaz; sözgelimi azınlıkların da kötücüllüğüne dair fikirler geliştirir, tüm insanları kardeş saymakla hata yaptığına inanır. Esasen tüm insanları ve insanlığı kardeş saymak kötücül bir durumu izah etmekte kullanılamaz ve genel manada mutlak bir iyiliği ifade eder ancak burada Burhan'ın uyanışında azınlıkların da yabancıların da kötücül algılarla ele alınması dönem zihniyeti ile ilişkili bir durumdur.

Şimdi bunu düşünürken, Burhan o zamanki zihniyetinde tuhaf bir noksan fark ediyor: Milliyet noksanı! O vakit, hiçbir zaman milliyet farkını düşünmemişti. Din farkı, âdet, itiyad farkı! Hepsi aklına geldi. Din farkı onun için bir mâni teşkil edemezdi. Claire'nin biraz dindar olduğunu bilmekle beraber buna ehemmiyet vermeyecek kadar kendisini serbest fikirli zannedirdi. İtiyad ve âdetleri de müşterek bir hayatın çabuk eritip bir seviyeye getireceği alışkanlıklar telakki etti. Damarlarda akan, kalpte atan, beyne sıçrayan kanın başkallığını hesaba katmadı.

Bir gün ayrı bir düşünceyle, ayrı bir mefkure ile tıpkı iki hasım gibi karşı karşıya geleceklere, hiç mi hiç aklına gelmemişti... O zamanki Burhan için, insanlar hep kardeşti. Fen, ilim, tıp ve insanlar, hep insaniyete hizmet gayesine yarar vasıtaları. Rumları, Ermenileri kardeşlerimiz; İngilizleri dostlarımız telakki eden politika devrinin tesirlerine kurban olmuştu.

(...)

(Claire ile) Sevinerek İstanbul'a geldiler. Fakat orada onları bir kızılca kıyamet karşıladı. Babası, annesi hatta Nadire, kendisinden on yaş küçük kardeşi bile bir türlü Claire'le evlenmesine taraftar olmadılar.

Burhan, ailesiyle darıldı. Onların bu ısrarlarında gayri şuurî bir milliyet hissini duymadı. Burhan'a göre onlar yalnız mutaassıp, dar bir zihniyetle, ecnebi karısını ailelerine almak istemiyorlardı. Onlarda ihtimal ki biraz bu da vardı. Fakat herhalde ihtiyarlar, sebebini belki izah edemediler, doğru yolu görmüşlerdi. Burhan hepsine rağmen nişanlısıyla evlendi. Bir müddet sonra zâhiren onlar da barıştılar. Fakat hiçbir zaman kalplerinden affetmediler ve yabancı gelini ailelerinden saymadılar. (s. 35-36)

Burhan'ın, iyilik ve kötülük hakkında gerçekçi algılara sahip olması, kötülöklere maruz kaldıktan sonradır. Milletçe maruz kalınan kötülöklere, özellikle savaş ve işgal Burhan'da milliyetçilik fikrini uyandırmıştır. Denilebilir ki Burhan, kötülöğü ancak kötülöğe maruz kaldıktan sonra idrak edebilmekte, kötülöğü öngörememektedir.

Burhan'da milliyetçilik fikrinin uyanması ile beraber, insanlığın kardeşliği fikri de son bulur; önceleri dost veya kardeş saydığı azınlıklar ve Batılı devletler onun için artık kötülüğün temsilcisidir. Ortada kötücül bir sosyal manzara vardır. Bu yargı, genel anlamda çok keskin görünse de dönem zihniyetinin bir yansıması kabul edilebilir. Dolayısıyla Burhan'daki kötülük algısı psikolojik etkilerin yanı sıra sosyolojik etkiler de içerir. Öte yandan, Burhan'da uyanan milliyetçi fikirler iyicil bir yorumla sunulduklarına göre, belirgin bir örnek olmamakla birlikte kötülüğe maruz kalmanın iyilik doğurduğu da eklenebilir.

(...) Fakat seneler, tecrübeler ile gelip geçtikçe, Burhan ilk zamanların şevkinden ve itikadından çok şey kaybetti. Saf ve iyi kalbini bazen susturmak ve insanlara karşı biraz da ihtiyatlı olmak lüzumunu hissetti. Memleketi bedbaht oldukça dünyanın haksızlığını öğrendi. Ve nihayet Balkan Harbi'nden sonra en mutaassıp bir milliyetçi kesildi. Artık Ermeni ve Rum kardeşler(!) bitmişti. İnsaniyet dostu İngilizler, Fransızlar hep ölmüşlerdi. Bedbaht Türklerden başka kalbinde kimseye yer kalmadı. (s. 36)

Ancak Burhan'da, milliyetçilik fikri bağlamındaki bu iyiye evrimle, şahsi hayatı ve daha evvelki tercihleri dikkate alındığında bir ikiliğe yol açar. Hem kendini, hem Claire'yi hem de ailesini mutsuz eden, dolayısıyla nitelikli sayılmasa da psikolojik acı veren kötülüklerle maruz bırakan bu çelişkiler, asıl etkiyi çocuklar üzerinde yapar. Aidiyet kavramı konusunda ikicil algılar edinen çocuklar, bu evlilikten ve anne babalarının tavırlarından kaynaklanan bir kötülüğe maruz kalmış olurlar. Çocuklar, özellikle yabancı tesir altında kalmaları ile bilinçsizce de olsa kötücül kabul edilene dâhil olurlar. Bu yönelimlerinde annelerinin etkisinden bahsetmek gerekse bile esas sorumlu, millet faktörünü göz ardı ederek bir hayat inşa etmeye çalışan ve çocukların milli terbiyeleri ile de yeterince özenle ilgilenmemiş olan; kötülüğü uzun süre görmezden gelen Burhan olarak yansıtılır. Çocukların, annelerinin tarafını daha ağırlıklı olarak kabullerinde esasen kötülük faili olan ancak güç sahibi olması hasebiyle etkileyiciliği de barındıran Fransızların galibiyetinin Türklerin de mağlubiyetinin etkisi vardır. Özgür iradeleri ile seçim yapmak için çok küçük olan çocuklar, kötülüğe maruz kalan iyinin tarafında olmaktansa güçlü olan kötücülün yanında yer almışlardır. Davranışçı yaklaşımın teorisini olumlar biçimde çocuklar adlıkları terbiye, eğitim, görgü neticesinde bu terbiye, eğitim ve görgünün ikicilliği, riyakârlığı nispetinde kötücül kişilik özellikleri geliştirmişlerdir. Bu sebeple çocuklara bu kötücül nitelikleri edindiren anne ve baba da bu kötülüğe hizmet etmişlerdir.

Lakin karısına karşı hisleri hiç değişmedi. O, kendi karısı ve çocuklarının annesi idi. Ona hürmet ederdi. Claire'de gittikçe artan eğlence zevkini, şişmanlayan vücuduna artık yakışmayan süs merakını, çenesi düşüklüğe varan gevezeliğini, hoppalığını,

çocuklar ziyadeleştikçe kaçan evinin intizamsızlığını bile görmemeye çalışıyordu. Hatta çocukların, milliyetçi bir baba ile biraz dindar bir Katolik annenin arasında aldıkları ikiyüzlü terbiyenin vahametini de kâfi derecede anlamadı. Geçer, geçer; büyüyünce sağlam Türk olurlar, dedi.

Kızlar, ne annelerini ne de kendilerini o kadar seven babalarını darıltmamak için iki arada sinsi ve samimiyetsiz olmuşlardı. Annelerine ayrı, babalarına ayrı bir zihniyetle gözükürlerdi. Oğlanlar daha pek küçüktüler. Onlar hislerini gizleyemedikleri için bilakis arada devamlı nifak tohumu gibi iki tarafa müzevirlik yaparlardı. Harb-i Umumi esnasında Claire'in vaziyetinin nezaketini hisseden Burhan, onu teselli ve temin için her şeyi yapmıştı. Fakat Mütareke'den beri iş büsbütün değişti. Etrafını alan Fransızlardan Claire çok memnun oldu. Beş senedir gizlenen Fransızlığı birden inkişaf etti. O arada yaptığı bir Fransa seyahati de bu hissi büsbütün alevlendirdi. Kızlar bile, gördükleri Fransa'ya hayran kaldılar.

Yenilmiş bir babanın memleketinden çok âmir, hâkim ananın vatanını alenen tercihe başladılar. Evlerine birçok Fransız geliyordu. Artık meşhur doktor ve müderris Burhan Ahmed Bey'in evi, bir Fransız muhiti olmuştu. Bundan rahatsız olan Burhan, bir türlü karısını bu muhitten ayıramıyordu. (...) (s. 37)

Claire'ye belirgin bir kötülük yükleyen Fransız yandaşlığı, evini bir Fransız muhiti haline getirmesi aslında genel bir sosyal çöküntünün, yaygın bir ahlaki kötülüğün de örneğidir. Sadece Claire ve onun gibi gayrimüslimler değil, işgal İstanbul'undaki pek çok Türk kadını da bu kötülüğün failleri olmuşlardır. Detaylandırılmadan aktarılan bu eğlence âlemi, sosyolojik boyutlu bir kötülüğün de diğer pek çok devir romanındakine benzeyen bir aksidir. Bu hal, Burhan için ahlaki bir kötülüğü karşılamakla birlikte Claire'yi hoş görmek, kötülüğü kabullenmekten kaçmak için bir yol meydana getirir.

Sonra "yalnız karım mı bu halde?" diyordu, "Bizim Türk hanımları bile bizi üzen, esir eden, başımızı yakan Müttefik zabitlerle ahbab oldular." Ve gözünün önüne mektebi vasıtasıyla Amerikalılarla canciğer olan kardeşi Lemar geliyordu...

Sonra Nadire'yi düşünüyor. Memleketlerinde hiçbir iyi ailenin evlerine almayacağı, menşei meçhul, ahlaki meçhul uydurma zabitlerle sabahlara kadar dans eden Nadire'yi hatırlıyordu. Ve daha ne çocukları... (s. 38)

Burhan, kötülüğü fark etmekle birlikte onu görmezden gelerek kendini rahatlatmayı tercih eder. Kötülüğü kabullenmekten kaçan Burhan için, işgalin kalktığı akşam Claire'nin tavrı, onun kötülüğü tüm boyutları ile kavramasına ve kabullenmesine sebep olur. Bu kabul, Burhan için de ciddi bir kötülüğe maruz kalma halini beraberinde getirir. Kötülük Burhan için artık inkâr edilemez, görmezden gelinemez biçimde ortaya çıkmış, özellikle ailedeki ikiliğin çocuklar üzerindeki tesiri, nitelikli bir kötülük unsuru olarak yıkıcı hal almıştır. Çocukların eğitimleri konusunda baskın olan annenin etkisine karşılık Burhan'ın durumu idrak etmesi ile artık bir mücadeleye dönüşecek eğitim meselesinde galip gelenin anne olması kötülüğün de galip gelmesi anlamını taşır.

Kendi kendini bu teselliler ile avutmaya uğraşırken birden geçen günkü vaka her şeyi yıkıyordu. Fransızlar, dört senedir işgallere, hücumlara rağmen vuramadıkları kati

darbeyi o gün hezimetleriyle indirdiler. Claire artık, alenen onların tarafına geçmiş ve kocasının milliyetini reddetmişti. Birden Burhan kendini yapayalnız, bedbaht ve kimsesiz hissetti. Kendi kendine acıdı.

Felakete bu kadar açılan bir göz, her şeyi görmeye namzettir. Burhan da çocuklarındaki yabancılığı, samimiyetsizliği, iki ruhluluğu ilk defa olarak bütün ciddiyetiyle fark etmeye başladı. Ve kalbinde derin bir yara sefaleti duydu. Bu en acısı idi. Kendisi nasıl olsa sonuna kadar çekecek. Artık hayatı bitmişti. Leman, iyi bir adamla evlenirse belki Amerikalılığı unutturdu. Fakat çocuklar? Kendi çocukları... Onlar nasıl yetişecekler, ne olacaklar? Yarı kara yarı su hayvanları gibi, ikiyezlü, iki milliyetli, iki kanlı insanlar mı olacaklar? Vatan tanımayan, milli terbiye bilmeyen, ebedi serseriler, ebedi bedbahtlar mı olacaklar?

Burhan uzun uzun içini çekti. “Her evliliğin vazife ve gayesi çocuklardır. Ben bunu nasıl düşünmedim?” dedi. Ve bir kere daha Claire’nin resmini eline aldı. Bu saf bakışlı mütebessim kızın bu kadar felakete sebep olması kabil miydi? Kendisine galip gelmesi, çocuklarını elinden alması mümkün mü idi? İkisi müştereken çocukların istikbalini hazırlayacaklarına bilakis iki düşman gibi karşı karşıya geçmiş mücadele ediyorlardı. Ve bu mücadelede annenin galip gelmesi tabii idi. (s. 39)

Hakikaten Burhan’ın çocukları, özellikle en sevdiği çocuğu olan Sevda, annelerinin etkisi altında kalmış ve Türklük bilincinden yoksun yetişmişlerdir. Bu durum Burhan için bir kötülüğe maruz kalma halidir ve hâkim bakış açısına göre de kötücüdür. Denilebilir ki Burhan’ın çocuklarının, erkek egemen toplumların tamamında olanın aksine milliyetlerini anasıl etkilerle tercih etmeleri fakat bundan nitelikli olarak Türklük yerine onlara daha güzel ve daha güçlü olarak aktarılan Fransızlığı tercih etmeleri kötülük olarak sunulmuştur. Bu kötülükte pay sahibi olanlar ise çocuklar iradeden yoksun olduklarına göre Burhan ve Claire’dir. Burhan’ın çocukları, öz kültürlerine yabancı olmaları münasebetiyle kötülüğün etkisinde kalmış olarak tasvir edilmişlerdir ve bu kötülüğün temeli Türk kültürü ve tarihine, milli değerlere ilgisiz ve yabancı olmak hatta onları küçük görmekte yatmaktadır. Öte yandan Burhan’ın, tüm çocuklarına milli bilinç aşılama için öncelikle eğitmeyi uygun gördüğü kızının, milliyet konusundaki düşünceleri ile babasını üzdüğünü gören Sevda’nın, bu üzüntüye mani olmak için çocukça bir arzu ile yalan söylemesi, riyakâr bir tavır içinde olması çocuğun kötücül bir kişilik özelliği geliştirdiğinin de ispatıdır. Aile terbiyesindeki ikilikten kaynaklanan bu kötücül duruma rağmen çocuklar, hiçbir zaman kötülük faili olacak özelliklerle çizilmemiştir zira iradeleini kullanacak yaşta olmamaları da bu kötülükte pay sahibi olamayacaklarını ispatlar. Sevda’nın, Türkleri kötücül kabul etmesinin sebebi, aslında iyi insanlar olduğuna inandığı bu milletin yeterince medeni olmadığını düşünmesidir ki asıl kötüler arasında sunulan Fransa’yı tercih etmesinde, bu medeniyet farkının etkisi yadsınmaz derecededir. Sevda’ya göre,

Türklerin işgale ve savaşın getirdiği türlü kötülüğe maruz kalmasın sebebi de Fransızlar'ın yanında değil karşısında yer almasıdır.

(...) Ah bir kere Sevda anlasa, babasını anlasa, Türklüğü öğrense ve sevse... Elbet kardeşlerine de tesiri olurdu. Fakat onu nasıl çekmeli? Annesinin elinden ve ırkından nasıl almalı?

(...) Sevda babasını teselli etmeyi pek istiyordu. Çünkü anne derecesinde olmasa da babasını da pek severdi. Babasını memnun etmek için elinden geleni yapacak fakat babası ne istiyor? Onu anlayamıyordu. Muttasıl Türkleri methediyor. Evet, hakkı var. Şüphesiz Türkler iyi insanlar, babası ne iyidir. Ve küçük kalbi gururla doluyor. Hatta Büyükbaba bile bağırrsa da yine çok iyidir. Ya Grand'maman... Ne yumuşak...

Lakin bütün Türkler... İyi olmakla beraber daha medeniyet bilmiyorlar. Bunu Maman söylemeden kendisi görmüş ve fark etmişti.

Sonra inkâr edilemez ki Türkiye Fransa ile kıyas edilemez. Orada parlak, güzel caddeler, şehir gibi büyük mağazalar var... Burada bir şey yok. Sonra Fransız zabıtları eve geldikleri zaman ne güzel konuşuyorlar ve dans ediyorlardı. Hem Fransızlar, üç renkli bayrakları ile Almanları yendiler. Fakat zavallı Türkler yenildiler... Çünkü kuvvetli Fransa'dan ayrılmışlardı.

Sevda Türkleri de seviyor. Lakin nasıl ki annesini babasından çok seviyorsa annesinin galip vatanını da babasının mağlup memleketinden daha çok seviyor.

(...) Burhan (...) vatan muhabbetini uyandırmak için çocukların hayalinde o kadar yer tutan ihtişam meclubiyetinden istiane etmek istedi.

Ve ona Türklüğü anlatmaya başladı: Irkın cesaretinden, parlak tarihinden bahsetti. Bütün dünyayı atlarının dört nal yürüyüşü ile fetheden Cengiz'i, Atilla'ı saydı.

Sevda birden haykırdı:

-Biliyorum Baba! Fakat onlar vahşilerdir. Adam kellelerinden ehram yaparlarmış. Atilla Paris'i bile işgale gelmiş. Fakat Saint Genevieve onu dua ile savmış, değil mi? Bana bunları Ma Soeur Madeleine anlattı.

Burhan başını tuttu, başı çatlayacak zannetti. Fakat bir türlü ümidini kesmeye razı olamadı. Bir gayret daha, dedi ve yine anlattı, anlattı: Osmanlı tarihi söyledi. Çocuğun parlak şeylere gösterdiği zaafıtan istifade için gözünün önüne Fatih'i, Selim'i, Süleyman'ı canlandırmaya çalıştı.

Kız yine haykırdı:

-Biliyorum, Soliman le magnifique. Fakat bizim On dördüncü Luis derecesinde değil ki! "Güneş Kral!" Ne güzel isim baba, güneş gibi dünyayı aydınlatmış.

Burhan dolan gözleri ile kızına bakıyordu. Kızı... Kızı?

Sevda, babasının sessizliği üzerine başını kaldırdı. Ve onun yüzündeki nihayetsiz elem ve ıstırap manasını gördü. Yanlış bir şey söyleyerek onu üzdüğünü anladı. Ve korktu... Fakat bu korkuda biraz acımak da vardı. Babasına bakıyordu. Babası kendisinden ne istiyor: Türkleri beğenmek ve sevmek değil mi? O halde babasını üzmemek için Türkleri seviyor ve beğeniyor gözükmeye karar verdi. Zavallı Baba, ne meyas, ne meyustu! Herhalde onun gülmesi ve kendini sevmesi lazım.

-Baba, dedi, Ankara muharebelerini anlat, onları çok seviyorum.

Burhan'ın gözünde bir sevinç kıvılcımı gözüktü. En meyas olacak devirde, bilakis ümide kapıldı. Çünkü inanıyordu, kızının kendisini aldatacağı hiç aklına gelmezdi. Ve o akşam baba ile kız birbirlerinden memnun ayrıldılar. (s. 42)

Burhan'ın kişisel hayatındaki hadiselerle açığa çıkan daha kapsamlı sosyal ve milli temellere dayanan kötülük, Leman'ın dâhil olduğu yaşamda daha belirgin olarak

ortaya çıkar. Leman'ın arkadaş çevresinin önemli bir kısmını oluşturan azınlıklar yine bir dönem yansıması olarak kötücül özellikler ile anılmıştır. Azınlıkları kötülüğe yönelten veya onlara kötülük için fırsat veren durumlar, genel olarak Türklerin ve devletin, hâlihazırda olanlara kadar azınlıklara fazla hoşgörülü davranması ve evrensel bir gerçek olarak milliyetçilik akımının yayılmasıdır. Öte yandan bilhassa Ermenilerin, Amerikan mektebinde destekleniyor olmaları, devletlerarası ve planlı bir kötülüğün işareti olarak yorumlanabilir. Bu imtiyazlar ve Türklerin sosyal hayatında etkili olan kötülük bulguları, dönem yansıması olmakla birlikte asıl etki sosyal temelde de görülse siyasi boyutları belirgin olan kötülük unsurlarıdır. Ermeniler, Amerikalılaştırılan kızlar arasında milli kökenlerine sahip çıkan veya milli kökenlerini yaşamak ve yaşatmak hususunda desteklenen tek topluluktur. Diğer milletlerden gelen öğrenciler ise kendi milletlerine yabancılaşıp öz değerlerini reddederken esasen bir kötülüğe araç olmaktadır. Açıkça söylenmemekle ve bir değinmeden ibaret olmakla birlikte Amerikalılar tarafından, bir yabancılaştırma politikası ile kötülük emellerine alet edilenler arasında Ermeniler, başka bir konuma sahip ve imtiyazlı, milli arzuları kışkırtılan ve bu kışkırtmanın neticesinde bir kötülük planının süreğenliğini sağlamada etki sahibi olan insanlar olarak yansıtılmaktadır. Dönem zihniyetinin etkisi ile oluşan hâkim bakışa ait bu yargı doğru kabul edildiğinde kötülüğün esas mimarı Amerika, kötülüğü besleyen, ona alet olan ve ondan çıkar umanlar da Ermenilerdir ki bu hal her iki toplumu da nitelikli kötüler olarak ele almayı gerektirir.

Haykanoş, mektebin tenis şampiyonu idi. Meşhur Fransız şampiyonu "Suzanne Langlen"inkiler kadar uzun kollarıyla birinciliği kimseye vermezken bu yakında Leman onunla rekabete başlamıştı. Ermeniler hemen, bunu milli bir mesele yaptılar; diğer kızlar da Leman tarafını tuttular.

Bu mektepte Ermenilerin hususi bir mevkii ve geniş imtiyazları vardı. Diğer bütün kızlar için Amerikalılıktan başka bir milliyet bahis konusu olmadığı halde Ermenilik hemen hemen Amerikalılığa yakın bir mevcudiyet sahibi idi. Çünkü mektebin kuruluş sebeplerinden biri de Ermeniliği ve Ermenileri himaye etmektir. (s.46)

Bütün bunlara ek olarak yabancı okullar da Türk devleti üzerindeki ayrımcı ve bölücü politikaları yürürlüğe sokmaları, özellikle Türkler üzerinde, gayrimillî hisler ve fikirler uyandırarak yarattıkları yabancılaşma, aidiyetsizlik algısı ve sosyal çöküntü ile kötülüğün uygulama alanını teşkil eder. Söz konusu kötülük, planlı, iradi, siyasi, sosyal, ahlaki olarak adlandırılabilir nitelikli ve evrensel geçerliliği olan bir kötülüktür. İnsanları, eğitim vasıtasıyla öz kültürlerine yabancılaştırmak, bu yabancılaşma ve daha pek çok alandaki faaliyetler neticesinde bir devletin dağılmasına ve bir milletin bütünlüğünün bozulmasına çalışmak, insanları birer birey olarak bilinçten yoksun

bırakmak, aldatmak kandırmak, çıkar amaçlı kullanmak, kendi milli ve dini değerlerini başka insanlara gizlice ve zorla benimsetmeye çalışmak tüm bunları yaparken planlı ve sistematik bir yol izlemek ve kötücül amacı iyilik kisvesi altına gizlemek nitelikli ve evrensel bir kötülüğü tam anlamıyla karşılar. Denilebilir ki Türk romanında siyasi ve sosyal kötülük bu kadar geniş bir bakış açısı ve karmaşık bir yapıda, yüzeysellikten uzak olarak ilk kez bu kadar gerçekçi kurgulanmıştır. Bu kurgunun altında yatan gerçek hayat ve dönem yansıması ise, yazara yaptığı etki ve bir görüşün, kabulün ifadesi olması bakımından devrin kötülük algısı konusunda önemli veriler içermektedir.

Protestan Amerika'nın, Protestanlığı ve Amerika nüfuzunu genişletmek için, insaniyet ve yardım adı altında Şarka gönderdiği cemiyetlerinde daima birinci gaye ve istinatgâh Ermeniler olmuştur. Çünkü Ermeniler kolaylıkla Protestan oluyorlar, Amerika kültürünü ve nüfuzunu kabul ediyorlar ve Amerika'nın inkişafına muti aletler oluyorlardı. Ermeniler de kendilerine siyasi ve iktisadi menfaatler temin eden bu hayırhahlığı pek faydalı bulmuşlardı. İşte bu müşterek menfaatten "Bizans Kolej" doğdu. Ve İstanbul'un tam karşısında tıpkı müstakil ve hâkim bir devlet gibi Heybeli'nin tepesine yerleşti. Kolejin eski derebeylik köşklerine benzeyen muhteşem binasının himaye kanadında da büyük bir Ermeni kolonisi toplandı. Burası adeta bir Amerika-Ermeni ülkesinin başkenti idi. Türkiye'nin bütün Ermenileri, nasıl hareket edeceklerine dair emirleri buradan alırlar, buradan yardım görürler ve buradan himaye edilirdi.

İsmi Amerika olan bu mekteplerde, gariptir, Amerikan çocuğuna tesadüf edilmez. Müesseseye büyük ücret mukabilinde diğer milletlerin çocuğu da kabul olunur fakat Ermeniler vâsi nispette parasız okutturulur. İşte bunun içindir ki esasen gülünç derecede mağrur olan Ermeniler, koleji bütün manası ile benimserler ve burada kendilerine başkalarının üstün gelmesine tahammül edemezlerdi. (s. 50)

Genel anlamda bütün bir toplumu etkileyen ve Ermeniler hariç başta Türkler olmak üzere farklı milletlerin gençleri üzerinde etkili olan sistematik kötülük, kurgunun başkışilerinden olan Leman üzerinde, kötülük faillerinin arzu ettikleri etkiyi gerçekleştirmiştir. Leman, bu anlamda milli kültürü benimsetmek konusunda ailesinden gelen yetersizlikler de göz önünde bulundurularak hem bir kurban hem de etkiye maruz kaldıktan sonra benimsediği fikirler ve bu fikirlerle gerçekleştirdiği davranışlar ile bir kötülük failidir; kötülüğe teslim olmuş ve kötülüğe hizmet etmiştir. Bunun ilk yansıması, Amerikalılara duyduğu hayranlık, sakin bir kişiliğe sahip olmanın da tesiriyle kendi milli değerlerini müdafaaya gerek görmemek olarak tezahür ederken zamanla bu tavır, milli kökenini beğenmeme, reddetme ve ait olmak istemediği bu millet ve devlet içinde yaşamayı kötücül kabul edip bu yaşantıyı değiştirme, Amerika'ya yerleşme arzusu ve planına dönüşür.

(...) Bâhire'de fitraten yenmek hırsı vardı. Fakat Leman böyle hırslar duymayacak derecede uysal ve sathi idi. Hatta aziz dostu Haykanoş ile rekabete razı olamıyordu. Belki uyuşukluğu buna mani idi. Fakat herhalde Ermenilere karşı Türklüğü müdafaa aklından bile geçmedi.

Amerika ve Ermenilik ülkesi olan bu mektepte zaten böyle bir fikir yaşayamazdı. Türklük burada yoktu. Fakir Türkiye'nin ortasında Amerika zenginliğini, rahatını ve sonsuz zevklerini getirip bir istihza gibi yayan bu mektebin maddi teşkilatı bile genç dimağlar üzerinde Amerika hâkimiyetini tesise kâfi geliyordu. Amerika muhabbeti etrafında birleşen mesela Türk ve Rum kızları, babaları cephelerde karşı karşıya harp ederken hiçbir husumet duymayan arkadaş oluyorlar, Amerikan ibadet ve prestiji karşısında itikatlarını ve milliyetlerini inkâr ediyorlardı. Leman da bunlardan biriydi. (...) (s. 51)

Avrupalıların ve Amerikalıların kurdukları okullar ve cemiyetler, emperyalist bir anlayışla ve yayılcı bir politika ile pek çok çıkar unsurunu barındırır biçimde gayrimillî fikirler ve hisler taşıyan gençler yetiştirmeye yönelik amaçlarında dini de kullanırlar, bu da kötülüğe farklı bir nitelik daha ekler. Din, pek çok toplum için ve pek çok eserde birleştirici, bütünleştirici bir unsur telakki edilirken burada Hıristiyanlığın, farklı milletleri ayırıştırmanın ve bölmenin yolları arasında bir kötülüğün aracı olarak kullanılması dikkate değerdir. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nde de bu cemiyetlerin rahatça planlarını uyguluyor olmaları, sosyal yapıyı istedikleri gibi biçimlendirmeleri, idare zaafından kaynaklanan bir kötülükten de bahsetmeyi zaruri kılar.

İstanbul'da J.C. (Hazreti İsa) Cemiyeti'ni bilmeyen pek azdır. Hele İngiliz ve Amerikan mektebine giden talebeler, muhakkak, oranın içtimalarını, eğlencelerini, balolarını, spor yarışlarını takip etmişlerdir. İstanbul gençliği gibi, fakir bir muhitte J.C. kulüplerinin az bir ücretle hazırladığı eğlencelerden kız erkek, müşterek toplanmalardan, kış müsamerelerinden, yaz gezilerinden, kamp hayatından istifade etmek her halde cazip bir şeydi.

Zaten bu hayırhah kulüplerin lütfundan bu şekilde faydalanan yalnız İstanbullular değil, dünyanın gençleridir. Çünkü J.C. Asya ve Afrika'nın her köşesine ağını kuran, en muazzam ve en başarılı Protestan cemiyetidir. (s. 53)

Kötülüğe işlerlik kazandıran bu cemiyetten bahis sırasında anlatıcı, konu ile ilgili fikirlerini ironik bir dil ile ifade eder. Aşağıdaki alıntı kötülüğün sistematik ve planlı uygulanışının ve iyilik yapıyor gibi görünerek kötülüğü eyleme dökmenin, ki bu da kötülüğü nitelikli hale getiren unsurlardan biridir, bu biçimde ifadesine örnek olmakla birlikte kötülük algısı ile ilgili gerçek bir fikrin kurgu içerisinde yer alması bakımından da dikkate değerdir. Anlatıldığı kadarıyla amacı ve uygulamaları bakımından adı da dikkat çekici olan Bizans Kolej, bir kötülük yuvasıdır.

(...) Oraya gidenler zâhiren insanperverlikten ve hayırhahlıktan başka bir şey göremezler. İngilizce öğrencelerle Amerika edebiyatı okuyacaklar ve eğlenecekler! Maksatları ise "insan yapmak..." Bundan daha iyi ne olabilir? Diğer Hıristiyan cemiyetleri, mesela Katolik papazlar, talebelerini, zâhiren olsun, ne kadar sert ve mutaassıp bir kayıt altına alırlarsa burası aksine o derece geniş, hudutsuz bir serbestî onlarca, "insanlığı inkişaf ettiriyor, insan yapıyor." Bizans Kolej'in terbiye programı da zaten bu değil midir? Onun çocuklara tatbik ettiğini, burası büyüklere, gençlere teşmil ediyor.

Bu şartlar içinde pek tabii olarak cemiyete az zamanda sonsuz aza geliyordu. Ve bu azalar, gerçekten çok geçmeden insan oluyorlar: Serbestliğe âşık, maddi kuvvete âşık, artık hiçbir millet rabitasıyla bağlı olmayan, bütün bağları koparan, muhitlerini yükselten, soğuk bir istihfafla seyreden, serbestinin büyük vatani Amerika'ya hayran, insan yapan Protestanlığa âbid, serbest fikirli insanlar(!) oluyorlar.

Ama bu nevi insanlar, Trklükten çıkıyormuş, milletine yaramaktan başka onu hakir görüyormuş! Doğrusu medeni ve serbest Amerika'da yem hatırı için kapana tutulan avlardan kimse mesul sayılmaz. (s. 54)

Kötülüğün, sistematik, bilinçli ve iradi uygulanması diğer yandan kötülüğün esas irade edeni ve kötülük işçileri diye iki grubu da beraberinde getirir. Kötülüğün esas irade edeni, Amerika ve yukarıdaki amaçlarla kurulmuş cemiyetler ile okulların amaçlarını belirleyenler iken, bu amaçları uygulayanlar, bu cemiyet ve okullarda çalışanlar da kötülük işçileridir. Bu yönü ile kötülük, erki elinde bulunduran bir grup tarafından uygulanan kötülüklere de örnek teşkil eder. Yabancı okulların çalışanları ve azınlıklar, söz konusu kötülüğün diğer parçalarıdır. Öte yandan, bu kötülüğe teslim olanlar, aldatılanlar ve zamanla geçtikleri eğitim neticesinde ona hizmet etmeye başlayanlar da bir başka kötücül grubu meydana getirir. Yabancılaştırılan Türkler de bu gruba dâhildir. Tanzimat'ta Avrupa menşeli bir kötülüğün yansıması olarak yabancı veya hafifmeşrep kadın, eğlence hayatı, köksüz ve bilinçsiz insanlar ile uygulanması söz konusu iken bu sefer kötülüğün irade edeni, din faktörüne zaman zaman rastlansa bile ağırlıklı olarak Amerika'dır ve irade edilen bu kötülük iyiliğin altına gizlenerek, eğitim vasıtasıyla ve sistemli biçimde uygulanmaktadır. Bu özellikler dikkate alındığında, dönem zihniyeti ile doğrudan bağlantılı ancak daha evvelki yabancı algısından ve kötülük kurgusundan çok daha detaylı, gerçeğe desteklenmiş ve nitelikli bir kötülük kurgusu meydana getirilmiştir.

Gerçekten çocuklar mektepte ne yapmış, nereye gitmiş, kimleri görmüş, kimsenin umurunda değildi. Hocaların yegâne korkuları skandaldır. Skandal çıkmasın, mektebin şöhreti lekelenmesin başka aradıkları yoktu. Esasen kendi dinlerinden ve ırklarından olmayan bu yabancı kızların terbiyesi, mantiken hocaları yalnız bir noktadan meşgul ediyordu: Amerika'nın nüfuzunu ve Sâlib'in büyük gölgesini buralara kadar uzatıp yaymak noktasından!

Yoksa oradaki Türk kızları bin bir ahlaklı arkadaşlarla mânen bozuluyorlar, Türk cemiyetine faydalı hayat kaidelerini öğrenmiyorlarmış, bundan hocalara ne? Hatta oradan yetişenler, Türk olmaktan sıyrılıyorlar, Türk muhitinden kopuyor, artık Türk hayatında temessül edemiyorlarmış, tabii surette evlenmeye bile arzuları kalmıyormuş...

Lakin bütün bunlardan mektebe ne? Mektebin maksadı, Sâlib'in gayesi mükemmel Türk yetiştirmek değil ki bunlardan mesul olsun... Sâlip için çalışıyor.

Gerçekten bu uğurda çalışmak için elde birinci vasıta olarak Ermeniler var. Seçilmek ve sevgili millet! Fakat tam bir Hıristiyan, karşısında kabiliyetli ve müsait bir çocuk gördü mü onu irşat ederek Haç'ın şaşası içine çekmekten kendini alamaz. Bu da

tabii “çocuğun saadeti” içindir. Ancak, bu vazife alenen yapılmaz, onun yolu “karanlık ve dikenlerle dopdoludur: Sâlib’in yolu!”

Bu yoldan gitmek isteyen hoca, beğendiği talebe ile arkadaş olur ve arkadaşlığın samimiyeti içinde telkinlerle, ihtimamlarla yavaş yavaş kızı “insanlık” yoluna çevirir. Artık o kız mektebin malı olur. Onu himaye ederler, ona iş bulurlar ve her suretle Amerikalılığa bağlarlar. (s. 59)

Leman ve onun durumundaki diğer kızlar, planlı, sistematik ve erki elinde bulunduran bir güç tarafından uygulanan kötülük karşısında çaresiz durumdadırlar ve bu kötülüğe önce maruz kalıp sonradan onun parçası haline geldikleri için ahlaki kötülüklerden mutlak mesul değildirler. Sistematik olarak uygulanan yabancı kaynaklı kötülüğün yanı sıra devlet politikasındaki hatalarla bu kötülüğün yayılmasına imkân sağlamış olan imparatorluk da eleştirilmektedir. Tüm bunlara göre denilebilir ki Leman ve onun gibiler yalnız kendi hatalarının değil, devletlerarası ve doğurgan bir siyasi kötülüğün de etkisi ile içinde buldukları kötücül duruma sürüklenmişlerdir. Öte yandan yetişkin insanlar oldukları göz önünde bulundurulduğunda bu kızların iradelerini neden kullanmadıkları sorusu sorulmaz, kişiliklerinin ve ahlaklarının etkisine değinilse de karşı koyamayacakları bir kötülükle karşı karşıya kaldıklarına hükmedilir. Bu neslin maruz kaldığı ve âlet olduğu kötülüğün sondaki galibiyeti de muhakkaktır.

Ve Leman gibi, Nesime, Bahire gibi daha kaç kız fakir Türkiye'nin mahrum çocukları. Amerika'nın, bu Protestanlık mabedinde, Hıristiyanlık taassubuna karışan eğlence ve zevk havasında skandal korkusundan başka hiçbir kaidenin tahdit edemediği sonsuz serbestlik içinde onları esaslarından uzaklaştırmayı vazife bilen hocaların nezareti altında bedbaht olmaya hazırlanıyorlardı.

Hepsi bedbaht oluyor! Fakat hepsinin seçtiği yol, ahlakına ve istidadına göre değişiyordu. Kimi Leman gibi eğlence, zevk ve süs perestşikarı oluyor kimi mutaassıp bir hocanın tesiriyle dar kafalı bir Protestan müdafii ve Amerika âbidi kesiliyor; bazıları evlenmeyen bir ihtiyar muallimenin kin dolu kalbine baka baka erkeklerle harbe kalkışıyor, diğer bir kısmı spordan başka bir hayat, adaleden başka bir kuvvet kabul edemez oluyor fakat hepsi birlikte ve beraber Amerika'dan başka dünya tasavvur edemez hale geliyorlardı. (s. 60)

Bizans Kolej'e devam eden bu kızlar arasında Nesîme, diğerlerinden biraz daha farklıdır; kötülük karşısında daha tedbirli ve özellikle azınlıklar konusunda tepkili olan Nesîme'nin bu tavırlarının altında milli terbiye bakımından diğerlerinden farklı bir geleneğe mensup olması vardır. Kötülük karşısında belirgin bir tavır sergilemese hatta yaşadığı ikilik ile farklı bir kötülüğe daha maruz kalıyor olsa da Nesîme, en azından kötülüğü tamamen değilse de bir parça fark edebilmektedir.

(...) Uzakta İstanbul, denizden yükselen mavi sis üstünde tıpkı bulutlar arasında gözüken bir rüya ve emel manzarası gibi vuzuhsuz, devamsız, yalnız hayal renginde bir iki cami ve minareden ibaret olmuştu. Çamların nefti gölgesi ve sakız kokusu altında seyredilen bu manzarada sonsuz bir vuzuh ve istirahat daveti, hiç değişmeyecek bir güzellik ve emniyet sükûnu vardı...

Onlara baktıkça Nesîme'nin yüreği sızlıyordu.

Döndü, Leman'ı aradı... Fakat o, "plateau" kenarından aşağı sarkmış, yolun üstünde duran Mığırđıçyan ile konuşuyordu. Mığırđıçyan, Bizans Kolej'in erkek kısmı talebelerinden bir Ermeni idi. Her gün oraya gelir ve Leman'la flört ederdi.

Nesîme sebebini anlamadan Leman'ın bu tavırlarına bugün sinirlendi.

-Canım Leman, bırak o Ermeni'yi gel buraya...

(...)

Nesîme, bu mavi ahenkten, bu ilahi güzellik huzurundan gözlerini zorla çekti. Başını çevirdi ve dev ölçüleriyle eski Yunan'ın zarif mimarisini taklit eden mektebe baktı. Oranın her tarafında gözüken dev kabiliyetini, servet kudretini, demir yumruk idaresini ve bir nevi her şeyi, herkesi istihfaf etmek gururunu duydu.

Sonra, Marmara'nın mavi hattı üstünde tekkenin siyah şamdanlar gibi sıralanan servilerle tekkenin bahçesini hatırladı... Semahanenin basit, mütevazı ve mütevekkil havasını düşündü. Ve kalbinde bir ikilik faciası, artık sükûn ve saadeti kendisine ebediyen haram edecek bir memnuniyetsizlik, bir vahdet ve safvet noksanı duydu. (s. 66-67)

Bizans Kolej'in eski öğrencilerinden Cemile Hanım, kötücül amaçların kesin bir mahsulü ve ahlaki kötülüğün belirgin bir temsilcisi, yaratılan sosyal çöküşün tipik bir yansımasıdır. Bu bakımdan aslında planlanan kötülüğün de sonuca varmış bir örneğidir.

(...) Rivayete göre, mektep onun şöhretinden, Amerika propagandası yapan gazetesinden, o da kolej vasıtasıyla hâsıl ettiği Amerikalı dostlarından e Amerika sefaretinden istifade edermiş. (s. 68)

Ancak Cemile Hanım'daki nitelikli kötülük, milli bir kurtuluşu değil Amerikan himayesini desteklemesinde ortaya çıkar. Esasen bu da tam bir devir yansımasıdır zira Amerikan mandası ve İngiliz himayesi, bağımsız bir Türk devleti idealini yaşama geçirmeye çalışan Anadolu hareketinden sonra dile getirilen görüşler arasındadır. Bu görüşlerin bir temsilcisi olan Cemile Hanım, belirgin bir kötülük örneği olarak sunulur. Bunlara ek olarak Cemile Hanım, aldığı eğitimin ve kişisel çıkarlarının bir neticesi olarak ortaya çıkan arzuları gereği, azınlıklara özgürlük verilmesi gibi devri için bölücü ve dolayısıyla kötücül kabul edilen fikirleri de savunur. Bu fikirler, aynı dönemde başlayan ve savaş, mütareke, işgal gibi olaylardan ümitsizliğe düşmek yerine farklı bir bilinç devşirerek bağımsızlık mücadelesine girişen halkın duyarlılıklarından tamamen farklıdır. Bu durumda Anadolu hareketi ve bu harekete iştirak eden, teslim olmayı reddeden, bağımsızlık mücadelesi veren halk kötülük karşısındaki mücadeleyi, iyiliği temsil etmekte ve bu durum Cemile Hanım gibi mandacıların, Amerikan yanlılarının kötülüğünü pekiştirmektedir.

(...) O zaman Türklerin hâkimiyet cömertliği ve israfı ile ilan ettikleri "uhuvvet" ve "müsavat" dalâletleri arasında Cemile Hanım ekalliyetlere de hâkimiyet isteyen bir cemiyete dâhil oldu. (...) Ekalliyetlerin menfaati dolayısıyla Amerika taraftarı ve ticaret müdafî idi. (...) Memleketteki eski Alman ve İngiliz taraftarlıklarına mukabil şimdi de bir Amerikan cereyanı başlamıştı. (...) Mütareke ile iş değişti. Damarlarında Türk

kanının alevini duymayan bütün insanlar gibi “Hürriyet” fırkası da Türk’ün hayatından ümidi kesti ve gazeteleri ile Amerika himayesini istemeye başladı.

Fakat o arada Türk yaşamak için dövüştüyordu. Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü; ekalliyet meselesi kalmamıştı; yeni ve genç Türkiye uyanıyordu. Milli hissin en galeyanlı devirleri, hayat-memat günleri idi. Bu esnada, “himaye” kelimesi milleti çıldırtan bir şüphe, bir hakaret şeklinde idi. (s. 72)

Divan edebiyatında çok sık kullanılan imgelerden biri olarak pervanenin, Leman ve Bizans Kolej’de eğitim görerek, misyonerlik faaliyetleri neticesinde milli duyarlılıklardan uzaklaşıp Amerika hayranı olan kızlar için kullanılıyor olması manidardır. Ulaşamayacakları, içinde var olamayacakları bu memleket, ışığa giden pervanelerin, bu vuslatta yok olması gibi onları da yok edecektir. Pervane imgesi ile bilinçsizce teslim olunan bir kötülük vurgusundan da bahsetmek gerekir. Leman ve diğerleri, bu imge çerçevesinde, bir seviyeye kadar sistematik bir kötülük ile zihinleri yıkanarak yönlendirilmiş sonrasında zaten artık değiştirilmesi mümkün olmayan bu fikirleri ile kendi sonları anlamına da gelen mutlak kötülüğü, bilmeksizin ve iyi zannederek tercih etmişlerdir. *Akılsız pervane* göndermesi, kötülüğe dâhil olmada, irade ve bilincin eksikliğini, yokluğunu akla getirir. Cemile Hanım, genç kızlardaki Amerika hayalini teşvik etmesi ve bunu esasen kötülüğe hizmet etme maksadı ile yapmasıyla da belirgin bir kötü tip olma özelliği gösterir.

Daha bir iki cümle söylemeden Cemile Hanım karşısındakinin zihniyetini hissetti. Ve artık onu himayesine almakta bir beis görmedi. Tekrar Nesîme’ye döndü, onu biraz daha ciddi tetkik etmek lazımdı. Onun hakkında kati bir kararını çok geçmeden verdi.

Cemile Hanım’ın kendisine yumuşak muamele etmesiyle Leman’ın bütün ümidi yeniden uyandı. Adeta Cemile Hanım’ı güzel ve sevimli bulmaya başladı. (...)

Kızlar kanatlı gibi oradan çıktılar. İşlerini olmuş zannediyorlardı. Demek nihayet hayalleri hakikat olabilecekti.

Amerika hayatı! Dünyada bundan başka saadet var mı? Nasıl ki dünyada Amerikalılardan üstün insan yoktu...

Akılsız pervaneleri ölüme çeken meşale gibi, Amerikan terbiyesi ve Amerikan aşkı da onları çekiyor; sevinçle ateşin alevine doğru götürüyordu. (s. 73)

Leman ve Nesîme’de kötülük amacına ulaşmıştır. İki genç kız da artık yalnız Amerikan hayranıdır ve kendi milli hayatlarını, düzenlerini, geleneklerini küçümserler. Buna belirgin bir örnek Amerika hayallerinin, yani aslında kötülüğe koşulsuz teslim olacakları anlamına gelen seyahatin ümidine kapıldıkları anda karşılaştıkları milli ve gelenekçi eğitim veren bir okulun öğrenci ve öğretmenleri ile kendi okullarını ve bu okuldaki hayatları mukayese edip aradaki tezadı fark ettikleri anda ortaya çıkan durumdur. Esasen kızların fark ettikleri tezat mevcuttur ancak bu tezadın aslı, kızların zannettiği gibi yoksulluk, zavallılık-ihtişam, güç, kudret esasına değil milli-gayri milli farkına dayanmaktadır. Açıkça söylenebilir ki Bizans Kolej’in karşısına çıkarılan Bezm-

i Âlem, iyiliği simgelemekle birlikte kötülüğü daha kesin sınırlar içinde ortaya çıkarmaktadır.

Adeta yüksek sesle konuşarak sevinç telaşı içinde, hızlı hızlı, Türbe'ye tramvay bekleme yerine giderken, Bezm-i Âlem'in kapısı önünde mektepten çıkan talebelerle karşılaştılar. Bezm-i Âlemliler, üstlerinde kara önlükler, başlarında kara örtü, kollarında ağır çantalar, küçük küçük gruplar halinde gidiyorlardı. Arkadan hocalar çıktı. Koyu tayyörler içinde soluk benizleri görülen, ciddi tavırlı hoca hanımlar...

Nesîme, Leman'a yan gözle mektebin loş avlusunu gösterdi. Leman omuzlarını silkti. İkişi, dudaklarında müstehzi bir tebessümle kızlara bakıyorlardı:

-Ne bücür şeyler! Renkleri de ne sarı! İnsandan başka her şey! Besbelli hapis gibi mekteplerde büyüyen zavallılar! Hiç serbestî ve spor yüzü görmemişler.

-Spor yapıyorlarmış galiba! Fakat biçareler! Bu mekteplerde nasıl spor yaparlar? Hele şu kıyafetlerine bak...

-Hocalar da talebelere benziyor...

Ve ikisinin de gözleri önüne, Türkiye'de Protestanlığı yaymak için namütenahi dolarlarla gönderilen misyonerlerin yarattıkları muazzam mektepler, muhteşem malikâneler geldi. Son zille beraber bahçeye fırlayan, Rum, Ermeni, Bulgar hele Yahudi talebelerin zengin kıyafetlerini düşündüler. Gürbüz vücutlu, al yanaklı hocaları hatırladılar. Daha sonra kalplerini dolduran Amerika!... Gözleri önünde New York'un muazzam hürriyet heykeli yükseldi. Medeniyetin, insanlığın ve eğlencenin vatani büyük Amerika, onları tabii hayatın haricine çeken bir fanus gibi, kalplerinde tekrar parladı. Ve başlarını kaldırarak, Türkiye mektebinde yetişen, Türkiye toprağında büyüyecek ve kök salacak olan küçük kızlarına istihfaf ve merhametle bakıp geçtiler. (s. 74)

Yabancı okul meselesi, bir başka yansımasını Burhan ve Claire'nin hayatında bulur. Kötülüğü geç de olsa fark eden Burhan, annelerinin etkisiyle Türklükten uzaklaştırılarak bir kötülüğe dâhil edildiklerini düşündüğü çocuklarını, Leman vesilesiyle de öğrenmiş bulunduğu yabancı okulların kötücül amaçlarından korumak için Türk okuluna verir. Bu, Burhan'ın, kötülük karşısında, işgalin sona erdiği akşamki duygusal tepkisinden sonra ilk bilinçli mücadelesidir. Diğer yandan Claire'nin amacı artık kesin olarak ortada ve kötücüdür. İşgalin sona ermesi esasen kötülüğün mağlup edilmesi iken ona göre şahsi hayatını şenlendiren eğlencelerin sona ermesi kötülüktür. Derin bir tahlile imkân verir ölçüde olmasa ve Claire Türklük karşıtı olmakla belirgin bir kötülük faili olarak sunulsa da bu konuda yaşadığı üzüntü kötülüğün algısal farklılığını da ortaya koymaktadır.

Claire için hayat, bütün neşesini kaybetmişti. Hangi taraftan baksa; artık kendine yeisten ve mahrumiyetten başka bir hisse göremiyordu. Çünkü bir kere kocasına mağlup olmuştu. İzdivaç hayatında ilk defa olarak Burhan'a istediğini yaptıramadı. Bütün ricalarına, ısrarlarına ve kavgalarına rağmen Burhan iki oğlunu Türk mektebine verdi. (s. 75)

Gerçekten Burhan, bu sefer tam bir Türk inadı göstermişti. O ne söylediyse hepsine Burhan: "Hayır! Artık Türkiye'yi bir Bâbil Kulesi'ne çeviren bu yabancı lisanlı, ecnebi usullü, bin bir milletin mekteplerine çocuklarımı veremem. Şimdiden sonra Türk çocuklarının Türk yetişmesi lazım!" demişti. Tahsil ve terbiye anarşisine nihayet vermeliymiş! Demek Burhan'ın milli gaye, Türk tesanüdü, tahsil birliği ve

intizamı diye bin bir isimli hayalleri için kendi çocukları feda edilecekti. Claire'nin oğulları Fransızca okumayacaklardı. Claire'nin bunu hazmetmesine katiyen ihtimal yoktu. Ve bedbahttı. Hiç şimdiye kadar olmadığı kadar bedbahttı...

Bu kadar bedbahtlığı duymamak için bari biraz avunabilse; herhangi bir eğlence ile vakit geçirebilse... Fakat nerede? Claire her suretle mağluptu: Fransızlar gideli balolar, "soiree"ler, "garden party"ler hep bitmişti. Gidip gelenler kesilmişti. Hayat ağır, sıkıntılı ve yeknesak, acı bir şey olmuştu. "Cine"ler de olmasa çıldırmak işten bile değildi.

(...)

Zaten Claire, öteden beri Türklerle görüşmeye anlaşmaya özenmemiştir. On üç senede Türkçe öğrenmemesi bunun en büyük delili idi. (s. 76)

Yabancı kadın örneğinde dikkat çekici bir örnek Claire'nin tam tersi olan Nesîme'nin büyük kardeşi Sami Bey'in haremi Andree'dir. Bu farklılık gösterir ki yabancı kadın derinliksiz ve tipik bir kötülük örneği olarak ele alınmamaktadır. Yabancı kadını kötücül yapan, Türk milletine ait değerleri benimsememesi ve küçümsemesidir. Bu bakımdan Claire bir yabancı kadın temsili olarak kötülüğü yüklenirken, Andree onun karşısında yer alır. Andree için de Türkiye'ye gelmek psikolojik anlamda bir kötülüğe maruz kalmayı beraberinde getirmiştir. Ancak kendini yabancı hissettiği bu ülkeyi ve insanları tanıma hevesi ile yaşayan ve sanat vesilesi ile bunu başaran Andree, maruz kaldığı kötülükten kimseyi mesul tutmaz ve onunla mücadele etmeyi tercih ederken iyi olandan yana tavrını koyar. Sanatı bu noktada kullanıyor olması "Aydemir"deki Hazin'i ve Hazin'e Demir tarafından verilen görevi de akla getirmektedir. Esasen Andree de Türklüğü benimsemiş değildir, hatta bazı kötücül yorumlarda da bulunur ancak Claire gibi mutlak bir düşman da değildir. Bu yönüyle romanda kötülüğün, Tanzimat romanında sıkça rastlandığı şekilde yalnız tipik örnekler yaratarak değil kişisel derinliklerin katkısı ile daha gerçekçi ve nitelikli ele alındığı söylenebilir.

(...) Claire ne kadar geveze, şekilperest, basit, laubali ve biraz taşralı ise Andree o derece durgun, derin, çekingen ve ince idi. Memleketinde oldukça tanınmış, iyi bir artist ailesinden olup, kendisi de piyanoyu fevkalade maharetle çalan bir sanatkârdı.

(...)

İstanbul'a geldikten sonra yavaş yavaş Andree, yerinden çıkarılmış ve yeni toprağına alışmamış nebatların sarı ve solgun halini aldı. İri, güzel gözlerinde yetişilmez hayallerin elemi belirdi, incelen endamı ile bir hasret heykeline döndü. (...)

İstanbul'a geldikten sonra Andree, Türkleri öğrenmek iptilasına düştü. Fakat yedi senedir İstanbul'da onun hakikaten anladığı ve sevdiği yegâne adam kayınpederi oldu. Aynı dili konuşmayan bu ihtiyar Türk çelebi ile bu genç ve güzel Leh kızı, aralarındaki ırk, tahsil, terbiye, din ve görenek gibi bunca farkların nihayetsiz uçurumları üstünden birbirlerini anlamışlardı. Belki Amir Çelebi bu ince endamlı, yeşil gözlü kızda mukaddes ahengin bir zerresini, dünyevi bir timsalini buluyordu... Lehli kız da onda sanat mefhumunun kemale ermiş bir imanını duyuyordu. Fakat daha doğrusu, ikisi de sanatkârdılar! Esasen sanatkârlar, milliyet farkının, din ayrılığının üstüne

çıkılmış, bedii kanunlardan başka kanun tanımayan, ahenk ibadetinden ve cazibesinden başka rabita kabul etmeyen çocuk insanlar değil midirler?(s. 79)

Bu Türkler tuhaftırlar, ya insanı istihfaf ederler ya taklit. Türkçülerle asıl halk birinci kısımdandır. İkincisi de kozmopolitler. Bir de üçüncüsü var ki onlar sanatkârlar ve fen adamları. Onlar milliyetin üstüne çıkmış, enternasyonal insanlardır.

Andree'nin bu fikirleri esasen bir düşmanlık değil kendince dayanaklar oluşturduğu bir eleştiriyi karşılar. Buna rağmen mutaassıp bir Türkçü olduğunu düşündüğü kocası Sami Bey, Andree'nin bu eleştirilerine öfke duyar. Andree'nin eleştirdiği esas durum, vatanperverliğin ötesine geçen aşırı milliyetçi tavırlardır ki bu düşüncesi ile Andree, devri için kabul görmesi kolay olmayan bir görüşü ifade ederken modern dönemde geçerliliği kabul gören bir görüşü belirtmiş olur.

Sami biraz kızdı:

- Ya, zatiâliniz nasılsınız hanımefendi? Harpten sonra Lehistan ihya olunurken sevincinizden duramıyordunuz. Hâlbuki artistsiniz yahut bu iddiadasınız.

-Ne idim bilmiyorum. Ne olursa olsun, insan vatanını tabii sever. Fakat tabii sevmekle körü körüne gayr-i tabii surette sevmek arasında fark var. Birine "vatanperverlik", öbürüne "chauvin"lik derler. (s. 83)

Andree, Türklere veya Türklüğe düşman değildir ancak onun nazarında asıl kötücül olan Türklerle evlenen yabancıların, milliyetlerini unutmaları, milliyetlerinden vazgeçmeleri yönündeki telkinlere maruz kalmalarıdır. Andree'nin dile getirdiği bu fikrin, yukarıda belirtildiği gibi söz konusu dönemde kabul görmesi pek mümkün değilken bugün evrensel geçerliliği olan bir yargı olduğu söylenebilir. Bir kimseyi milliyetinden uzaklaştırmak, Bizans Koleji'de sistematik biçimde uygulanan bir kötülük şeklinde anlatılırken Andree'nin ifade ettiği biçimde de planlı ve sistematik olmasa da kötücül bir durum olarak kabul edilebilir.

(...) Bir kere kökünden kopan nebat gibi, bir türlü toprağa tutunamıyorum. Farkına varmadan ikinci vatanıma da biraz alışmışım. Orada iken kalbim sızlamaya başladı. Ve duramadan tekrar geldim. Fakat artık anlıyorum ki biz, Türklerle evlenen ecnebler, tabii insanlar şeklinden çıkıyoruz. Her insanın bir memleketi, bir kökü olur. Bizim hiçbir tarafta kökümüz olamıyor, iki toprak arasında havada duruyoruz, topraksızlıktan köklerimiz sızlıyor.

Sâmi, ciddi bir surette sordu:

-Bütün bu meselede kocalarınız ne oluyor?

- Ne mi oluyor... Bizi tutmaya çalışan destekler oluyorlar... Onlar tuttukça ne ise ne, ayakta duruyoruz... Fakat bir tutmayacakları gün gelirse... O zaman... İşte o zaman, müthiş... (s. 84)

Sami'nin ailesinin mensup olduğu tekke, Nur Baba'dakinden farklı olarak çöküntünün ve kötülüğün sembolü değildir bilakis, iyinin, milli ve dini köklerin ayakta kalan bir örneğidir. Bu yönüyle kötücül etkileri ile yansıtılan sosyal çevrelerden farklı

olarak, toplumun bir kesiminde söz konusu kötülüklerden etkilenmeden kalmış bir zümreyi de ortaya çıkarır.

Ayin, bu manzara karşısında ve bu servilerin altında oluyordu. Dünya ve binlerce senedir ibadet eden insanlar, bundan daha güzel, daha muhteşem ve ilahi bir mabet görmemişlerdi. Bu mabedin mavi fağfur kubbesi, gökyüzü; kandilleri de ay ve yıldızlardı.

Andree ve misafirleri yaklaştıkları zaman, dervişler sema kalkmışlardı. Mavi billurdan çıkar gibi soluk olan ayın ziyası altında beyaz dervişler, kâh hayal gibi görünerek kâh servilerin şeffaf siyah gölgeleri arasında kaybolarak dönüyorlardı. Ruhlarının savleti ve niyâzi neyde inerken, onlar kolları yükselmeye hazırlanan kuş kanatları gibi açılmış, boyunları teslimiyetle bükük, gözleri kapalı, tennurelerinin etekleri etraflarında müselles birer hale olmuş, ruhlarına çekilip döne döne Allahlarını arıyorlar. (s. 88)

Sami, Burhan ve Andree, bu manzaranın etkileyiciliği ve ibadetin verdiği huzur konusunda aynı his ve fikirlere sahiplerdir. Öte yandan kötücüllüğü bir kez daha vurgulanan Claire, Burhan'ı utandırır şekilde, bu ayini içeriğinden ve anlamından tamamen bağımsız, bir oyun gibi algılamakta ve izlemektedir.

Andree böyle düşünürken Burhan karşısında oturan ve tiyatro seyrederek gibi mütebessim bir çehre ile bakan karısını görmemek için gözlerini kapıyordu. (s. 89)

Claire'nin bu ayin karşısındaki duyarsızlığı ve yabancılığı kötücül bir durumu karşılarken, Andree, bundan daha kötücül bulunduğu bir hali nakleder. Ailenin kızı Nesime de esasen ait olduğu bu hayata yabancıdır. Bu yabancılık, Nesime'nin sürüklendiği kötülüğün de bir ispatı olarak yorumlanır. Buna rağmen Sami, Nesime'den ziyade kendileri ile yeterince ilgilenmediği gerekçesiyle babalarını suçlar, bu kötülükten onu mesul tutar. Andree ise eksik bırakılan eğitim konusunda Sami ile hemfikir olmasına rağmen bu kötülüğün sorumlusu olarak Sami ve Nesime'nin babasını görmez.

Sonra çok feci bir şey anlatır gibi geçen gün küçük Nesime'nin büyük devran esnasında babasının manzum adımlarına bakarken, birden hayretle:

-Yenge, ne kadar tangoya benziyor, dediğini hikâye etti.

Andree sözlerinde hep samimi idi. Bir sanatkâr olarak bedii her güzelliği takdis ediyor ve anlamayana hiddetleniyordu. Sami:

-Doğrusunu istersen Andree, bu kabahat babamda, ben böyle şeylerden anlamam. Fakat babam biraz bizimle meşgul olsaydı bu derece yabancı kalmazdık, dedi.

Andree, yine tenkit edici vaziyetiyle:

-Baban gibi bir şairin böyle senin gibi riyaziyeci, Nesime gibi Protestan zihniyetli çocukları olması ne gariptir. Mamañih içinizde babana en yakını yine Nesime'dir. Fakat o da sufi ruhunu nedense bu ahenk tekkesinde doyuramıyor ve gidiyor Amerikalıların muhitinde tatmine çalışıyor. Ben buna bir nevi fisk diyeceğim: Güzelliği alıştığı muhitte değil, alışmadığı suni, gayritabiî şekilde aramak... Lakin yine hakkın var. Bu çocukla uğraşan olmamış. O derece ki eve gelmek istemiyor. Burada oturmaktansa mesela elinde Bible, J.C.'ye kâtibe olmayı tercih ediyor. Hatta tuhaftır,

kendi memleketinin güzelliklerini bile dost gözlerle değil, yabancı bir nazarla, tıpkı harikuladeli arayan Amerikalı gözleriyle seyrediyor. (s. 90-91)

Sami de kız kardeşinin durumu konusunda endişelidir fakat onun korkuları Burhan'ınki kadar keskin değildir. Burhan, Claire'nin davranışlarının, çocuklarındaki değişimi fark etmiş olmanın da etkisiyle kötülüğü daha net olarak kabul etmekte; bu kötülükten dolayı da acı çekmektedir. Burhan'a göre kötülüğü bu kadar nitelikli kılan, kardeşinin planlı ve doğrudan kendi iradesi ile amacını gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Leman ve Nesime'nin hali ağabeyleri için artık temel bir sosyal ve milli meseledir. İki arkadaşın hemfikir oldukları bir başka nokta ise kızkardeşlerinin Amerika'ya gitmeleri halinde onları tamamen kaybedecekleridir.

Sami, Burhan'a döndü:

-Doktor, dedi, söylememeye karar vermiştim fakat dayanamayacağım. Bizim hemşirelerin yaptıklarından haberin var mı?

Burhan'ın yüreği hopladı:

-Ne olmuş?

-Kendi kendilerine işlere kalkmışlar. Mr. Cox'un İstanbul'a gelmesinden istifade ederek, onun tarafından Amerika'ya gönderilmeyi kurmuşlar. Cemile Hanım'a müracaat etmişler. Müdireye rica etmişler ve bu Çarşamba Cox'a "presenter" edileceklermiş.

Burhan bembeyaz oldu:

-Haberim yoktu, dedi.

-Tabii benim de yoktu. Fakat Nesime bir şeyi gizleyemez; hemen bugün Andree'ye anlatmış.

Burhan hiçbir şey söylemedi. Başı dönüyordu. Kardeşinin bu hakareti, kendisine bir hıyanet gibi ağır ve acı gelmişti. Hıyanet: Hem ailesine hem memleketine! Hiç şüphesiz hıyanetti. Annesine, babasına, kardeşlerine haber vermeye lüzum görmeden gizli kurnazlıklarla, yalvarmalarla, tenezzüllerle, yabancı bir adamın himayesine girip, minnettari olacak surette, onun sayesinde Amerika'ya tahsile gitmeye kalkışmak, onun ekmeğini yemeye razı olmak... Bütün bunlar ne tuhaf, ya Rabbi ne tuhaf şeylerdi... Hem ne için? Bu zilletler ne için? Hepsi Türkiye'de yaşamaktan kurtulmak için...

-Sami bu kızlar bir de Amerika'ya giderlerse artık bizim için ölmüş olacaklar.

Sami de aynı şeyi düşünmüştü:

-Dünyanın en yabancısı bir Amerikalının parasıyla geçinmek onlara nasıl ağır gelmeyecek? Hayret ediyorum... Bize ne kadar uzak, ne kadar yabancı olmuşlar da haberimiz yok. Türklük nedir? İzzet-i nefis nedir? Millet aşkı nedir? Vazifesi nedir? Hiç anlamıyorlar. Henüz milliyetin çağırın ve bağlayan sesini kalplerinde duymamışlar. (s. 92)

Kötülüğe artık tamamen teslim olmuş olan Leman, oldukça basit ve yüzeysel dertlerle, havai arzularla yaşamaktadır. Savaş ve sonrasında tüm millet gibi onun ailesini de maruz bırakan kötülükler oldukça nitelikli ve ortadayken, Leman'ın tek derdi kendisini zengin zanneden arkadaşlarına karşı mahcup olmamak için bir eğlencede giymek üzere yeni bir elbise alamamaktır. Aşağıdaki alıntı Leman'ın bu yüzeyselliğini

göstermekle beraber doğurgan bir kötülük unsuru olarak savaşın, sosyal ve ekonomik etkilerini de yansıtmaları bakımından önemlidir.

Leman'ın derdi elbise idi!... Bunu nasıl öbürlerine söylesin? Herkes onu zengin biliyor. Babasının on parasız bir emekli miralay olduğu söylenir mi?

Fakat maalesef hakikat bu! Babası kızına bir elbise bile yapamayan zavallı bir adamdı...

Lakin, lakin elbise lazım... Hem de muhakkak, görülmemiş, yepyeni ve iyi terzi elinden çıkma bir elbise lazım... Onsuz olmaz!

Bir haftadır buna çare arıyor. Kaç kere babasını yokladı ise annesinin gayretine rağmen babası avaz avaz bağırarak iktifa etti:

-Hanım, hanım, beni harp zengini mi zannettin? Ben mütekeait bir zabitim! Anladın mı? Hesap bilmiyor musunuz a canım? Yoktan anlamıyor musunuz? Ne ile, ne ile yapayım? Evi bile rehin ettik... Nemiz kaldı? Kız, mektebi bitirmeden önce bizi bitirdi... Keşke vermeseydik! İşi uzatmayınız, vallahi alırım... Mektepten alırım! (s. 96)

Bizans Kolej'de tertiplenen eğlencede Leman'ın en büyük arzusu, eğlenceye katılacağını duyduğu bir zabitle tanışmak ve flört etmektir. Leman, bu yabancı askerlere hayranlık beslerken, onları kendi hayatı için de bir kurtuluş ümidi olarak görür. Ancak gerçek, Leman'ın sandığından çok farklıdır. Zabıtların hiçbiri Leman'ın sandığı gibi önemli kimseler değildir. Böylelikle Leman, kötülüğü fark etmeyerek hatta kötülüğü iyilik zannederek bir kez daha ona teslim olur. Esasen sosyal çöküşün bir yansıması olan bu ortamda, Leman'ın zabitle flört etme ısrarı ve onlar hakkındaki gerçekdışı algısı ahlaki bir kötülüğü de işaret etmektedir.

Memleketlerinde, sosyal mevkii olmayan birçok ecnebi zabıtlar, Türkiye'de, elbiseleri sayesinde kendi kolonilerine ve oradan da bizim cemiyete kolaylıkla nüfuz edebiliyorlar. Ve az zamanda şımararak kendi meziyetleri hakkında sonradan görmüşlerin zaafıyla pek büyük fikirler ediniyorlar. Fakat bu bahriyeli henüz pek yeni gelmişti. Daha mevkii sahibi olmadığı gibi Türk hanımlarıyla da tanışmamıştı. Onun için, Leman'ın kendisine iltifat etmesini büyük bir nimet, memleketine dönüşte iftiharla anlatılacak bir mesele zannetti... (s. 108)

Leman'ın çok arzu ettiği ve çok keyif aldığı bu flört onun en çok istediği şeyin gerçekleşmesini engeller. Leman zabitle dans ederken Nesime, Amerika'ya gitmek için ön şart olan tanışmayı gerçekleştirir. Esasen Leman'ı sevmesine rağmen yetiştirilmesindeki esikliklerin ve güzel olmamasının da etkisi ile Leman'ı zaman zaman kıskanan Nesime, onu beklemeden Mr. Cox'a takdim edilmiş, böylelikle kendince bir intikam almıştır. Nesime'nin yaptığı yalnız aralarındaki ilişki ve amaç birliği dikkate alındığında kötücüdür ama nitelikli bir kötülük örneği değildir. Bununla beraber Leman için bu maruz kalınabilecek kötülüklerin en büyüklerinden biridir.

-Seni Cox'a "presenter" etmek için Doktor Pratts çok aradı ve bulamadı, dedi.

Leman felaketin bütün vü'satını önce anlamadı:

-Ya sen... dedi.

-Ben "presenter" oldum, ben meşgul değildim!

-Aaa!

Nesime hiç şüphesiz fena bir kız değildi fakat bedbahttı. Saadetten mahrum her insan gibi onun da hırçın ve iyi olmayan dakikaları vardı. Zaten annesiz büyüyen bu çocuğun, iyi kötü bütün huyları hatta temeyyüz etme hırsı bile bedbaht ve bises olduğu için inkişaf eden bir teselli ihtiyacından, üşüyen kalbini avutmak lüzumundan doğuyordu.

Sakin ve küçük saadetlere bir türlü razı olamayan muhteris Nesime için güzel olmamak üzüntüsü onu hayatında en çok harap eden bir teessürdü.

(...) Fakat yine öyleyken bazen arkadaşlarının, hele Leman'ın etrafını alan flörtleri gördükçe kalbi, sevilmemiş, şımartılmamış, ehemmiyet verilmemiş insanların hırçınlığı ile sınırlıyordu. O zamanlar içinden ani bir hiddet, deli ve gür bir isyan kaynayarak taşardı.

İşte böyle bir dakikasında Leman'a o darbeyi vurmuştu.

(...) O anda Nesime'nin zihninden birkaç fikir geçti: Önce, Cox'a takdim edilmek fırsatını kaçırmaya gelmezdi. Bu kadar entrikalar içinde bir daha ele geçmesi şüpheli bir ümitten hemen istifade etmek lazımdı. İkinci olarak şimdi Leman'la birlikte içeri girseler Mr. Cox da tıpkı o zabıt gibi ve herkes gibi Leman'ı görünce kendisini ihmal edip unutmuyacak mıydı? Leman'ın yanında çirkinliği büsbütün meydana çıkan Nesime'yi seçmeye imkân kalacak mıydı?

Hâlbuki Leman'ın her şeyi vardı: Ailesi, annesi, güzelliği... Ve aşkı... Bir de üstelik Nesime'ye zarar vererek Amerika'ya giderse... Ya kendisi?

Nesime bu derece haksızlığa tahammül edemedi. Belki biraz düşünseydi bu fikrinden vazgeçerdi fakat acele karar vermek mecburiyeti ile hemen Leman'ı arar gibi sağa sola bakındı sonra yapıpazı asi bir tavırla müdirenin odasına Cox'un yanına girdi. Reveranstan sonra müdireye yaklaştı:

-Leman'ı bulamadım. Demin bir bahriyeli zabitle geziyorlardı, bahçeye çıkmış olacaktı, dedi. (s. 110)

Bu hadise, Leman'ın Amerika'ya gitme ümidini kırarken Nesime ile de arasını bozar. Kendisini teselli etmeye çalışan Nesime'yi bile isteye kırar, hakir görür. Kötülüğe maruz kaldığını düşünen Leman, intikam arzusu ile kötücül bir davranış sergilemektedir.

-Aman Leman, nasıl olsa sen yarın öbür gün evleneceksin...

Bu söz üzerine Leman'ın hiddeti büsbütün arttı:

-Git de sen evlen! Babanın müritlerinden biri merhameten seni alır.

Nesime'yi bundan daha feci surette incitmek kabil olamazdı. (...) Leman, kendi menfaatine dokununca unutmayı ve affetmeyi bilmez derecede kinci idi. Ümidinin böyle mahvolması onu hiddetten çıldırttı. Günlerce ağladı, hastalandı, sinirlendi, Nesime'ye yapmadığını bırakmadı.(s. 111)

Leman, Amerika'ya gitmenin yolunu, artık flört ettiği zabitle evlenmeye bağlar. Öte yandan Burhan, Leman'ı içinde bulunduğu kötülükten kurtarmanın çaresi olarak onu mektepten alıp Cemil'le evlendirmek niyetindedir. Burhan, Sami ve Andree, Leman ve Nesime'yi kötülükten kurtarmak için çareler ararken onların eğitim aldığı okulu da görme ihtiyacı duyarlar. Bu okuldaki bir sahne, Türkleri ötekileştiren, düşman olarak algılayan ve temelde din birliğine dayanan fikirlerle ortaya çıkan kötülüğü ve bu kötülüğün sebep olduğu sosyal çöküntüyü göz önüne serer:

Daha uzun etnografik müzeye gittiler. Orada da Ermeni, Rum, Rus, Bulgar, Sırp her yerin, her memleketin bir eseri olduğu halde Türk olarak hiçbir şey yok... Daha doğrusu birkaç Türk "hesab işi" çevreleri, Antep halıları var lakin onların da isimleri "Ermeni işi" olmuş. Türk etiketi altına alınacak bir şey bulamamışlar! Ne bir Türk seccadesi, ne bir antika çini, ne bir yaldızlı cilt, ne bir Fatmacığın taze çiçeğe benzeyen oyası, ne bir arşın bürümcük... Nasıl ki öbür taraflarda Selçukluların köprüleri, köşkleri, Bursa'nın Yeşil'i, Edirne'nin Selim'i, İstanbul'un Süleymaniye'si unutulmuşsa burada da yine Türk inkâr edilmişti. (s. 118)

(...) Amerikalıların dar Hıristiyan kafalarında mümkün değil, Türklere yer olamıyor. Amerikan! Bulamazlarsa Ermeni, sevgili millet! O da olmazsa Rus, Bulgar, ne olursa olsun tek Hıristiyan olsun! Yalnız Hıristiyan... Daima Türk'ü inkâr etme sistemi. Memleketlerine gelip her şeyinden istifade ettikten sonra medeniyetini, hayattaki, tarihteki mevkiini, sanattaki varlıklarını inkâr etmek usuldü. (s. 120)

Burhan ve Sami'ye göre bu okul *pervaneleri çeken, çeken ve yakan bir fanustur.* (s. 121) Bu okul ve cemiyetlerin sosyal, siyasi ve ekonomik çöküntüye sebep olmakla Türkiye'ye kötülük ettikleri de bu kötülüğün maddi ve manevi boyutları da iki arkadaşın konuşmasında açığa çıkar. Bu, aslında genel bir nitelik arz eden dönem gerçeğinin doğrudan edebi esere yansımadır. Bahsedilen kötülük unsuru bir ülkenin bağımsızlığın hiçe sayılması gibi nitelikli ve evrensel örnekleri de içermektedir.

Memleketimiz içinde ayrı bir devlet gibi, bizi tanımadan, bizim kanunlarımız haricinde, kendi hâkimiyetleriyle, kendilerine mahsus teşkilatla, muhitleriyle, medeniyetleriyle, hatta sokaklarıyla, tenviratıyla, apayrı, karışmaksızın yaşıyorlar. Ve böyle yaşayarak, memleketlerinin kudret ve nüfuzunu daha müessir yapacaklarını hesap ediyorlar. (...) Oturdıkları sandalyeden yattıkları yataklara, oturdukları binaların taşlarına, giydikleri elbiseye, yedikleri yemeğe, tatlıya ve meyveye kadar Amerika'dan getirterek yaşadıkları Türkiye'ye on para vermiyorlar. Dilimizi öğrenmiyorlar, paralarına kıymadıkları gibi zamanlarını da bize vermeye kıymazlar. (s. 121)

Mektebi zanlarından daha çok kuvvetli ve muzır bulan Sami ve Burhan kardeşlerinin Amerika'ya gitmesini istemediklerini okul yönetimine bildirirler. Bu durum, özellikle planı istediği gibi ilerleyen Nesime'de bir hayal kırıklığına neden olur ve Nesime ağabeyinin kendisini bilinçli olarak kötülüğe maruz bıraktığını düşünür. Bu fikir de gösterir ki Nesime, geri dönüşü olmaz biçimde sistematik olarak uygulanan kötülüğün esiri ve bir parçası olmuştur.

Ağabey, ağabey, beni bedbaht etmekten ne zevk alıyorsun? Ne hakla, ne hakla elimden bu son ümidimi de çalacaksın? Sen mesutsun, rahatsın, hayatını istediğin gibi yaptın; bırak beni, benimle uğraşma! (s. 123)

Nesime, ağabeyi ve babası tarafından Amerika'ya gitmesinin engellenmesi karşısında pes etmez; okuldaki ilgililerle görüşür ve Amerika'ya gitme planını tekrar yürürlüğe koyar. Nesime, ağabeyi ve babasının onu kötülükten korumaya yönelik tavırlarını doğru algılayamamış, iyi ile kötüyü ayırt edememiş ve şahsi felaketini kendisi hazırlamıştır. Bu konuda okuldaki görevlilerin ona yardımcı olmaları, Nesime'ye iyilik gibi görünürken genel planın uygulanmasının bir parçası olan bu tavır, esasen kötülüğün kendisidir. Bu sonuçla birlikte galip gelen de sistematik olarak işletilen ve amacına ulaşan kötülük olur.

Amir Çelebi, kızının Mr. Cox hesabına Amerika'da okumasını menetti. Sureta Amerikan Koleji mağlup oldu. Fakat tesirleri ve gayeleri mağlup edilemedi. Çünkü bu haberi alır almaz hiddetten kendini kaybeden Nesime, sınıksız kısılan dişlerini açmadan doğru Miss Jones'e gitti ve J.C.'ye bir kontrato ile kendini bağladı. Amerika seçtiği avını kolay kolay bırakmazdı. (s. 127)

Bizans Koleji'nin kötücül maksadının galibiyeti, şahsi örneklerden öte genel manada da kendisini göstermektedir. Bu kolejlere arkalarındaki cemiyetler millete, milli bütünlüğe, bir milletin gençlerine zarar veren kötülük faillerinin idaresindeki kurumlardır. Söz konusu kötülük, tüm bulgularda ortaya çıktığı üzere nitelikli, sistematik ve planlıdır.

Hocalar gayeden başka her şeye lakayt, Amerikalılık çarkının iyi işlemesine yüksekten nezaret ediyorlardı... Filhakika çarklar pek iyi işliyorlar ve gaye artık yolunu tutmuş yürüyordu. Marmara'nın ortasında kolej, İstanbul'un zarafetiyle eğlenen korkunç bir değirmen gibi mütemadiyen dönüyor, içine düşmek felaketine uğrayan Türk kızlarını alıp terbiye çarkları arasında evire çevire Türklükten sıyrıyor; biraz Amerikan rengine, biraz kozmopolit şekle sokuyor, memleket için ölmüş, hayat için muzır, şahısları için bedbaht birer mahlûk yaparak ortaya fırlatıyordu. (s. 128-129)

Nesime gibi Leman da Amerika'ya gitmenin bir yolunu bulma çabasındadır. Bunun için tek mümkün yol, Jack ile evlenmek ve Amerika'ya yerleşmektir. Leman için Amerika'ya gitmenin bir aracı olan Jack da Leman'ı memleketine götürmenin bir övünç vesilesi olacağı kanaatindedir. Yani ikili arasındaki ilişki gerçek bir aşk değil birbirlerinden gizlenen amaçların gerçekleşmesi için kurulmuş riyakâr bir birlikteliktir ve bu yönü ile belirgin olarak kötücüldür. Bu ilişkideki kötülüğü pekiştiren bir başka yöne ise, Leman'ın kendi milleti ve devletini kötülüğe maruz bırakan bir güç grubuna dâhil olan bir askeri sevmesidir. Bu, onun asıl kötücül temelini oluşturan milli duyarlılık ve bilinç eksikliğini, bir kez daha ortaya çıkarmış olur. Nesime de Leman da geç kalınmış olsa da aileleri tarafından kötülükten korunmak istediklerinde iyi ve kötü arasındaki tahlili doğru yapamamış ve bir aldanişla ama mücadele ederek kötülüğe giden yolu tercih etmişlerdir.

Leman için aldığı terbiyenin mantıklı neticesi Jack Peterson'un aşkı oldu.

Jack'ın aşkı, bir Türk kızının, memleketini parçalayanlardan bir zabite olan günahkâr aşkı, acaba gerçekten samimi ve ciddi miydi? Hiç olmazsa önüne geçilmez bir ihtiras olmak mazeretine malik miydi?

Gerçekte Leman için bu aşk, her şeyden evvel, bütün hayatın gayesine, istikbal emellerine götürecek bir yoldu. (...) (s. 132)

Leman'ın aşkı Peterson'un da işine geliyordu. (...) Türkiye'den dönerken bir kız götürmeyi, adeta bir harp ganimeti kazanmak, hatta bir Türk şehri fethetmek gibi şöhretine faydalı görüyordu. (s. 134)

Leman ailesine hiçbir şeyden bahsetmedi. Zorluğun o taraftan geleceğini biliyordu. Fakat her şeye baş tutmaya azmetmişti. O da kendini bir kahraman görüyordu. Hepsi, o mekteplilerin hepsi, ayrı ayrı emellerle, ayrı ayrı yollardan fakat tek bir tesirle aynı neticeye geliyorlardı. Biri gafil bir neşe ile diğeri korkak bir

tereddütle fakat hepsi gururla, memleketlerini, ailelerini terk etmeye, onlara hıyanet etmeye hazırlanıyorlardı... Ailelerine ve Türk cemiyetine karşı nankör ve hain olacaktı.

Hayatın, bir gün olup elbet başına şiddetle indireceği bir günahın belki onlar asıl mesulleri değillerdi fakat herhalde kurbanı olacaktı. Tabii hayattan koştukları için dünya üstünde bir enkaz parçası gibi sürüneceklerdi. (s. 135)

Leman'ın, Jack ile ilişkisi bir tesadüf neticesinde ortaya çıkar. Burhan, Leman'ı sonunun kötücüllüğü konusunda uyarmaya çalışır fakat muvaffak olamaz. Muvaffak olamayınca da kardeşinin tavrı karşısında azap çeker. Leman, artık milli hislerini ve aidiyet bilincini tamamen yitirmiş bir yabancısıdır. Kötülük, hâkimiyetini kesin olarak kurmuştur.

(...) Leman, Leman, uçuruma, simsiyah bir felaket uçurumuna gidiyorsun. (...) Vah zavallı! Sen orada kendin ne olacaksın ondan haberin var mı? Onlara benzemeye uğraşan feci bir enkaz! O serseri Peterson'dan hakaret gören, sefalet içinde sürünen, kimbilir daha hangi ıstıraplar içinde çırpanan, yaşamak için ağlayarak uğraşan, merdud bir parya olacaksın...

Düşün... Hangi meçhul hayat için memleketini, anneni, temiz istikbalini ve sıcak yuvanı bırakıp gidiyorsun? Namusumuzu lekeliyorsun...

-Rica ederim Peterson'un aleyhine bir şey söyleme! Hem ben bir Türk'ten çok Amerikalı oldum... (s. 153)

Leman söylediğini yapar ve Jack ile Amerika'ya gider. Annesi ise bu kötülükten Burhan'ı sorumlu tutar.

Ah!... Burhan!... Allah'tan bul!... Hep senden öğrendiler, dedi ve oraya yıkıldı. (s. 157)

Leman, tıpkı Burhan'ın söylediği gibi bir kötülüğün içine gitmiştir. Jack'in, zengin olduğunu söyleyerek kandırdığı Leman, sefil bir hayatın içine düşer. Maruz kaldığı kötülük, maddi boyutuyla sınırlı değildir; Jack'in ailesi, Leman'ı bir düşman telakki etmekte bu da Leman'ın maruz kaldığı kötülüğü, hem maddi hem de manevi acı veren bir niteliğe büründürmektedir. Esasen Leman, Burhan tarafından tam da bu manzara ile karşılaşacağı konusunda uyarılmıştır yani Burhan'ın kötülük konusundaki öngörülerini doğru çıkmıştır. Leman, bu durumda kötülüğe kendi tercihleri ile sürüklenmiş olur. Bununla beraber ailesini de bir kötülüğe maruz bırakmıştır. Öte yandan Leman'ın durumunu öğrenince onu derhal affeden ve dönmesini isteyen anne ve babası, Leman'dan bir daha haber alamayınca aslında kendilerinin de pay sahibi olduğu sosyal kötülüğün sadece bir örneği olan Leman'ın kötücül sonundan kesinlikle Burhan'ı sorumlu tutarlar.

Nihayet gerçek ortaya çıktı. Leman'ın Amerika'dan bir mektubu geldi. Ve bu ilk mektup bir felaket haberi idi. Muhayyel servetin şaşası ve fabrikaların dumanlı faaliyeti yerine onu çoğu zaman bacası tütmeyen bir fakir evin düşmanlık dolu havası karşılamıştı.

İhtiyarlar yıldırımla vurulmuşa döndüler. Hiddetleri, infialleri, hepsi eridi. Hemen geri dönmesini kızlarına yazdılar. Fakat ondan sonra artık Leman'dan bir satır bir şey almadılar. Ne mektup, ne haber, hepsi kesildi...

Bu azap ve işkence çılgınlığı içinde ömründe birinci defa olarak annesi sessiz itaatinden çıktı ve kocası ile birleşerek Burhan'a hücum ettiler. Eğer o bir Hıristiyan kadınla evlenmeseydi Leman da bu felakete düşmezdi dediler. Kızlarının korkunç sükütu karşısında meraktan çıldırıkça ikisi de Burhan'ı mesul tutmaya başladılar. (s. 158)

Başlangıçtaki eksiklerine ve hatalarına rağmen Burhan, kötülüğü fark eden ve onunla mücadele eden bir adamdır. Buna rağmen romanın kesin kaybedenleri arasında onu da saymak gerekir; hem anne babası hem kız kardeşi hem karısı hem de çocukları Burhan için acı veren varlıklar haline dönüşürler ve esasen Burhan da böylelikle nitelikli kötülükler maruz kalır. Leman hadisesinden sonra, çocuklarının terbiyesi dilediğince ilerlemeyen Burhan, yeni doğan bir çocuğunu kaybeder ve Claire de Burhan'ın yanında yer almak yerine başka adamlarla flört etmeye, eğlenmeye başlar. Claire'nin bu son davranışı onun artık belirgin bir ahlaki kötü olduğunu da sosyal çevrede sürmekte olan kötücüllüğü de göz önüne serer. Tüm bunlar neticesinde Burhan da artık kendini kesin olarak kötülükten sorumlu tutmaktadır.

(...) Şimdi Burhan, omuzları çökmüş adeta bir ihtiyardı. Bazen günlerce odasına kapanıyor ve çocuklarıyla işinin haricinde kimseyle görüşmüyordu.

(...) Kocasına inat olarak Claire, onun bunun kendisiyle flört etmesine razı oluyor ve büsbütün havaileşiyordu. O arada, beklenen beşinci çocuk doğdu ve bir iki gün yaşadıktan sonra öldü. (...)

Burhan'ı yavaş yavaş acı bir kanaat eritmeye ve mağlup etmeye başladı: Bütün dürüstlüğüne, bütün çalışmalarına rağmen hayatta fenalaktan başka bir şey yapamamıştı. Ve ilânihaye cemiyete bir kötülük aleti olmak tehlikesinde idi. (s. 160)

Burhan için artık tek ümit, çocuklarını milli gereklerce yetiştirmektedir. Aksi takdirde, yetiştirdiği çocuklar sebebiyle Türklüğe zarar veren bir kötülük faili olacağı fikrini geliştirir. Şahsi hayatının kurtuluş ümitleri tükenen Burhan milli ve sosyal değerleri kötülükten kurtarmak için bir vatandaş olarak görevini ifa etme gayretine girer.

(...) Yetişilmez büyük emeli çocuklarına milliyetlerini sevdirmektir. (...) Burhan son bir nevmîdi' den pek korkuyordu. Kendisi için hayati bir ehemmiyeti haiz olacak bir tecrübede insanlık ve Türklük hissiyle vermeye mecbur olduğu bu terbiye vediasını vermekte eğer muvaffak olamazsa artık kendisinin bir daha kalkamayacak derecede düşeceğini hissediyordu. O zaman, o zaman Türk cemiyetine zarar veren muzır bir insan kalacaktı... Ebediyen... (s. 161)

Ancak Burhan'ın bu ümidi de boşa çıkar; Sevda babasını memnun etmek için Türklüğü ve İslamiyet'i benimser görünmesine rağmen aslında annesinin milliyetini ve dinini tercih etmiştir. Burhan, kötülük karşısında bir kez daha çaresiz kalmıştır ya da kötülük bir kez daha galip gelmiştir.

(...) Mektup ateş harflerle Burhan'ın beynine yapışmıştı

Rahipler mektebinde Hıristiyan çocukların çoğu kere yaptıkları gibi günahlarını affettirmek için İsa'ya yazılmış bir tazarrunâme idi. Burhan okuyamadı... (...) Ölen yalnız kızının milliyeti miydi? Bütün emekleri, ümidi, gayesi ve bütün hayatının eseri hepsi bitmişti. Artık bundan sonra ne evladı, ne ailesi, ne kanından kimsesi, ne de onu muzır insan olmaktan kurtaracak bir dayanağı, bir ümidi, hiçbir şeyi kalmamıştı. Doktor Burhan Ahmed ölmüştü... (s. 167)

Nesime de Leman'a benzer şekilde gizlice yürüttüğü planı ile memleketinden kaçır. Akıbeti belirsiz olan Leman'dan sonra Nesime de farklı bir yoldan fakat aynı kötülüğün neticesinde, değişmez biçimde aynı kötülüğe teslim olmak üzere aynı belirsizliğe doğru yola çıkar.

Kız, yanan başını pencereye yaklaştırdı ve dışarı baktı. Önünde simsiyah dalgalı, uçurum gibi korkunç bir deniz var. Maziden insanı telafisiz surette ayıran kara ölüm perdesi gibi bir deniz...

Ve bu denizde vapur, devamlı, dev solumalarıyla ilerliyor, koşuyor, koşarak onu götürüyor... Oraya, tanımadığı, o meçhul yeni dünyaya... Bilmediği o yeni insanların arasına, ocaksız, yuvasız ve sevgisiz hayata! Gurbet!

Gurbet! Ya daha sonra? Bu gurbette, bu yabancı insanlar arasında, bir lokma ekmek için, yaşamak hakkı için mücadeleler... Kim bilir nasıl izzet-i nefis yaraları... Belki hakaretler... Şüphesiz gözyaşları... Daha sonra... Muhakkak ebedi pişmanlık...

Nesime kalbini dolduran bütün ümitlerin eridiğini duydu... Onu uçurup götüren bütün hülyaların kanatları kırıldı...

Ve oraya, beyaz yastığın üstüne, yaralı bir pervane gibi düştü... (s. 176)

“Kırık Hayatlar”da, romanın adını oluşturan bu tamlama, kötülüğe maruz kalanların, kötülükle iç içe yaşayanların hayatları için yani sosyal bir çevreyi ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla henüz romanın adında, sosyal yaşamı kapsayan kötücül bir göndermenin bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Mesleki ve sosyal konumu itibarıyla bu *kırık hayatların* birinci elden tanığı olan Ömer Behiç, hastalık, yoksulluk, ahlaki düşkünlükler gibi pek çok değişkenle kötüleşen bu yaşam biçimi ile kendi aile hayatı arasına kesin çizgiler çekmek direncindedir. Ömer Behiç'in aile hayatına kötülüğü sokmamaya yönelik, zaman zaman gerçeklikten uzaklaşan bu tavrı, roman boyunca, mücadele edildikçe teslim olunan bir yeni kötücül hali de beraberinde getirir.

Çevresinde böyle birçok, türlü acılarıyla, üzüntüleriyle, sayısız gözyaşlarıyla, iniltileriyle Kırık Hayatlar, yardımsız, hasta, kimi iyileşmeyecek yaralarla kemirilen, kimi bilinmedik ağularla gizli gizli çürüyen yaşamlar vardı. Onlar, bu yaşamların arasında kendi aile yaşantılarının diri ve güçlü mutluluğunu daha belirgin duyarak, kendilerini düşünen bir tatla, mutluluklarını isteklendirici bir içki yudumlarcasına, damla damla, süze süze, kendilerinden geçmiş, baygın yaşıyorlardı. (s. 35)

Yoksulluk, Ömer Behiç ve ailesinin dışında bulunduğu, sosyal bir yansıma olduğu da söylenebilecek bir yaygın kötülük unsurudur. Buna benzer bir başka kötülük unsuru, ahlaki düşkünlük, kötücül bulunan eğlence hayatı ve gayri ahlaki aşk ilişkileridir. Aile bunun da dışındadır. Devrin genel sosyal yapısındaki mevcut kötülük

unsurlarını göz önüne seren bu iki temel kötülük unsuru, dışarıdan gözlemlenerek Vedide ve Ömer Behiç'in fikirleri ile aktarılır. Bu iki insanın hayatı, toplumun büyük kısmında etkili olan kötülük unsurlarından tamamen yalıtılmış haldedir. Bu kötülükten yalıtılmış mutlak iyi hayat, çatışma temelinden de yoksundur ve kurgunun ilerisinde doğacak çatışma, bu iyinin karşısına ailenin hayatına dâhil olacak kötülüğün çıkması ile sağlanır. Yoksulluk ve hastalık ile ortaya çıkan kötülük, Ömer Behiç'in görüşünden anlatılırken yine bir dönem yansıması olarak romana giren ahlaki kötülük Vedide'nin bakışından sunulur. Böylelikle, olaylar halinde başkişilerin hayatını belirlemeyen bu kötülük unsurları, kötülük konusunda bir devir panoraması çizer.

(...) *Vedide:*

“Ne güzel giysiler! Nasıl yapıyorlar bilinmez ki... İki iğneyle böyle güzel şeyler yaratmak? Kimlerdi bunlar?”

“Veli Bey'in kızları!”

Bu ad Vedide'yi çok şaşırttı. İstanbul'un bir zamanlar çok ünlü bir ailesinin son çocukları olan bu iki kız, annelerinin elinde kalan küçük zenginlik kırıntılarını terzilerle arabacılara verdikten sonra ilişkileri ancak bir bahar mevsimi süren nişanlıların bir inceliği olarak Beyoğlu ahırlarından sağlanana arabalarla gezinti yerlerini dolaşmakla tanınmışlardı. Vedide:

“Ne yazık!” dedi.

Genç kadın, onlar için uzaktan bir acınma duyardı. Çoğunlukla bu yaşamın nasıl yönetilemeyen, önüne geçilemeyen, başlangıcında tertemiz sanılarak çekinceli bir sonuca varacağı hesaplanmaksızın akışını değiştirmeye gerek görülmemiş olaylardan çözümlenmeden kaçacak kadar küçük küçük nedenlerin sonunda artık gücüne karşı konamayacak birikiminden ileri gelmiş acınmaya değer düşkün bir yaşam olduğuna; kurbanları, nasılsa önem verilmeyerek en sonunda iyileştirilemeyecek kadar korkunçlaşan hastalıklara yakalanmış insanlar gibi, savunmaya gereksinli zavallılar olduklarına; o canlı bir namusu andıran kadınlığının güzel yüreğiyle yargıya vararak, ikiyüzlü kınamalarla Tanrı'nın bağış ve acımasından uzak tutulan bu mutsuzlara kalbini sızlatan derin bir duyarlılıkla acırdı. (s. 63)

Bir başka sosyal kötülük unsuru, Ömer Behiç'in sonradan sevgilisi olacak, ahlaki kötülükten sorumlu tutulacak Neyyir'in ailesinin yaşamında ortaya çıkar. Ömer Behiç, Neyyir'i tanıdıkça aile hakkında bir takım yargılara varır. Vardığı bu yargılar ailenin bir bütün olarak ahlaki kötülük içinde bulunduğu ilişkindir. Öte yandan bu ailenin kabulünde gösterilen toplumsal ikiyüzlülük de sosyal bir kötülük unsuru olarak ele alınmaya müsaittir. Bu aile, Melih Bey Takımını andırır ancak ne Neyyir, Bihter gibi derinlikli bir karakterdir ne de aile ve ahlaki kötülük romanın merkezinde yer alır.

Demek bu aile, namus ve saygınlık alanıyla yasadışı cinsel ilişki uçurumu sınırlarının birbirine değen bir noktada yaşıyordu. Üstelik birincisinden çok ikincisinin girmişti. Yalnız arada bir ayrıcalık vardı: Toplumun danışıklı döğüşüklü yaşamında o yalan ve ikiyüzlülük üzerine kurulmuş görgü yarasında birincisine bağlanma hakkını yitirmemişti. Veli Bey'in karısı ve kızları toplumca az çok oldukları gibi tanınırken ta

aile başkanının yaşamından beri başlayan bir göz yummayla, İstanbul'un kibar çevresinden silinmemiştir. (s. 171)

Neticede, sosyal hayat, Ömer Behiç ve Vedide'nin aile hayatını da etkiler, değiştirir, biçimlendirir; sosyal hayata hâkim olan kötülüklerin tamamen uzağında kalmak mümkün olmaz. Ömer Behiç'in Vedide'yi Neyyir ile aldatması birey temelinde, çiftin küçük kızları Leyla'nın hastalığı doğal kötülükle ilişkilendirilmeye müsait kötülük unsurları olarak sosyal temeldeki kötülüğün önüne geçerler fakat ailenin yaşadığı yıkımların ilkinde hâlihazırdaki sosyal ortamın etkisi ve Leyla'nın hastalığı ile aile hayatının bir sosyal kötülük manzarası olarak sunulan kırık hayatlara bir süreliğine de olsa benzemesi sosyal temeldeki kötülük ile de bağdaşmaktadır.

“Dudaktan Kalbe”, belirgin bir kurban tipi olarak düşünülebilecek Lamia'nın yaşantısı ile kötülük bağlamında ele alınabilecek bir eserdir. Daha çok birey temelinde incelenmeye müsait kötülük unsurlarına ek olarak, Lamia'nın maruz kaldığı kötülüklerin temelinde cinsiyetinin bulunması, belirgin olmamakla birlikte toplumsal yargıların da etkisi ile çerçevesi çizilen kadın sorununa bir değinme olarak yorumlanabilir; bu bakımdan kadının toplumdaki yeri de bir kötülük unsuru olarak ele alınabilir.

Öte yandan yalnız Lamia değil, Kenan da meşhur bir sanatçı olana dek sosyal koşullarla bağlantılı kötülüklerle karşılaşır. Kenan'ın maruz kaldığı kötülükler arasında bir tanesi, Reşat Nuri'nin hemen her romanında rastlanan devlet daireleri ve kurumlarındaki çarpıklıkları işaret eder. Sosyal çöküntünün hem sebepleri hem de sonuçları arasında kabul edilebilecek bu çarpıklıkları, döneme ait bir kötülük unsuru olarak değerlendirmek mümkündür.

Bir müdür efendi, bir nümayişte koluna, beline mektebin kırmızı yeşil kurdelasını takmadığı, sokakta talebe taburunun önünde bağıra bağıra marş söyleyip kumanda vermekten imtina ettiği için Kenan'ı azlettirmişti.

Başka bir müdür de oğluna yaptığı sünnet düğününde Kenan'ın keman çalmamasına darılmış, beş on gün sonra “muallim-i mümaileyhin vatanperverane millet şarkularla vicdan-ı şebabı tehyiç edeceği yerde fenni terbiye prensiplerine mugayir birtakım malâyâniyât ile izaa-i evkat ettiğine” dair bir şikâyet raporu yazmıştı. Maarif müdürü raporu, ayyaşlığıyla maruf müfettişe havale etmişti. Kenan bu tahkikat gününü de unutulmaz hatıralar arasına nakletmişti. (s. 34)

Lamia'nın Kütahya'da iken evlendiği Kemal Bey'in yeğeni Doktor Vedat'ın Kütahya'ya gelmesi, yeni bir kötücül olayı hazırlarken bir başka kötülüğün de neticesi olarak sunulur. Vedat, Kütahya'ya sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgün olayı devrin siyasi ve sosyal kötücüllüğünün bir yansımasıdır ancak detaylandırılmamış, değinmelerle aktarılmıştır.

(...) Beni buraya üç beş arkadaşla beraber sürgüne gönderdiler dayı... (...) Hâsılı, edebiyatçıların en büyük facia olarak tasvir ettikleri sürgün seyahatini biz bir düğün alayına benzettik... (s. 173)

“Vurun Kahpeye” adlı eser, Türk edebiyatının en belirgin kurban tiplerinden birinin hayatı etrafında oluşturulduğundan kötülük problemi bağlamında dikkate değer bir eserdir. Söz konusu kurban tipi, romanın mutlak iyiliği temsil eden ve mutlak iyiliğinin karşılığında mutlak kötülüğe maruz kalan başkişisi Aliye’dir. Esas olarak Aliye’nin hayatını biçimlendiren olaylar ise devrin siyasi ve sosyal ortamı ile doğrudan ilgilidir.

Romanda iyi insanlar güzel, kötü insanlar çirkin çizilerek henüz eserin başından olayların ilerleyişinde bu kişilerin kazanacakları nitelikler belirtilmiş olur. Aliye, mutlak iyiliği sembolü olan bir kurban tipi iken, onun tam karşısında Aliye’yi kurban edenler vardır. Bu insan topluluğu, Müslümanlığı kendi maddi çıkarları için istismar eden yobazlardır.⁹⁶

Aliye, anne ve babasını kaybetmiş kimsesiz bir öğretmendir. Bu bakımdan onun hayatında kötülüğün etkilerinin yıllar öncesine dayandığı söylenebilir. Öğretmen olduktan sonra Aliye, herkes İstanbul’da görev yapmak için mücadele ederken gönüllü olarak Anadolu’ya gelir. Aliye, Anadolu idealizminin gerçek bir temsilcisidir; onun Anadolu’ya gelişi pek çok akranı gibi bir hevesten ibaret kalmaz; hakiki bir hizmet arzusu ve milli ideale ulaşır. Yola çıkış amaçları farklı olsa da bu yönleri ile Aliye ve Feride benzer insanlardır. Detaylı bir dönem manzarası olarak sunulmasa da daha önce pek çok dönem romanında olduğu gibi idealist olmayan insan, devlet dairelerindeki ve bürokrasideki çürümüşlük zihniyeti yansıtan sosyal kötülük unsurları olarak anılabilir.

(...) Son senesinde ateşli ve genç bir muallimenin “Anadolu’da çalışınız” telkinini herkesin bir moda diye sadece bahsedip münakaşa yürüttüğü bu fikri, ruhuna yakıcı ve müspet bir emel olarak işledi. (...) Maarifin koridorlarında iş bekleyen yorgun ve meyus yüzlü muallimelerin taşra hizmetinden, vebadan ürker gibi kaçan, İstanbul’da bir yer bulabilmek için her zillete katlanan tavırlarına istihfafla bakardı. (s. 20)

Aliye’nin tayin olduğu Anadolu kasabasında da eğitimin işleyişindeki aksaklıklar genele hâkim olan kötülüğün bir örneği özelliğindedir. İşleyişteki aksaklıklara ek olarak eğitimin ahlaki düşkünlük ve kötülükle iç içe anılıyor olması, ahlaken düşkün insanların öğretmenlik görevinde bulunmaları söz konusu kötücüllüğün çok belirgin örnekleridir.

Aliye hademeden gideceği mektep hakkında malumat almaya çalıştı. Neharî idi; muallimeler ev tutup oturuyorlardı. Ev bulmak kabil miydi? Hademe, tek çapaklı gözünü kısarak düşündü, genç kıza baktı, eşrafın oğulları, yeni Maarif Müdürü’nün

⁹⁶ A. Yalçın, , a. g. e., s. 177.

evinden Cuma günleri taşan dümbelek seslerini, koltuğunun altında taşıdığı beyaz suyu, giden muallimenin macerasını düşündü. Bunların hepsini unutmak için sordu:

-Ortalık İstanbul'da nasıl gidiyo?

Merdivenlerden hayli ters bir ses, biraz da iknaya çalışır bir ısrarla diyordu ki:

-Siz o kadının namussuz olduğunu, ahalinin istemediğini mazbata etmeniz lazım.

Kalın ve hoş bir erkek sesi:

- Nasıl idek efendim, karının bir kötülüğünü gozumuzla gormedik. Bühtân olma mı?

-Nasıl bühtân? Ben gördüm ya! Muhasebecinin karşısında sabahlara kadar içip şıkır şıkır oynadığını ben gördüm ya! (s. 22)

Aliye, içinde bulunduğu ortamdaki kötücüllüğü fark eder. Bu bakımdan, olay örgüsünün bütünü dikkate alındığında bir kurban tipi olan ve mutlak iyiliği temsil eden Aliye, saf bir kadın olarak çizilmemiştir; Aliye, kötülüğün farkına varan ve kötülükle mücadele etme azmi taşıyan bir kadındır, onu kurban tipi yapan kötülüğün farkına varamaması ve ona karşı koymaması, aczi, saflığı değil; karşısındaki kötünün nitelikliliği, kuvveti ve kullandığı dini söylemlerle halkı kötülüğü eylemeye ikna etmesidir. Aşağıdaki alıntı, Aliye'nin kötülük ile karşılaştığı andaki fikir ve hisleri ile taşrada belirginleşen, kadına bakıştaki sığ ve kötücül etkileri ifade etmesi bakımından dikkate değerdir. Aliye'nin durumu, belirgin olmamakla birlikte devrin kadın sorununu ve bu sorundaki kötülüğü vurgulayan bir özellik taşımaktadır. Ancak dikkat çeken nokta, Aliye'nin mektepte yalnız kalmasının karşısında duran Ömer Efendi'nin romanın genelinde kötü değil iyi tipler arasında yer almasıdır. Bu durumda anlaşılır ki Aliye'nin barınma meselesinde asıl kötücül olan bakış açısı ve niyet Maarif Müdürününkidir ve Kantarcılar'ın varlığı kötülüğün varlığı ile eşdeğerdir. Ömer Efendi ise olası bir kötülüğü engellemiştir. Bu olay üzerine Aliye, kızlarını yakın zamanda kaybeden ve Aliye'yi onun yerine koyan ve yine mutlak iyiliği temsil eden Ömer Efendi ve Gülsüm Hala'nın yanında yaşamaya başlar.

Müdür Bey'in tebessümü, kör hademenin garip sırtışı onda bir tehlike hissi, niçin olduğunu bilmeden siper alan manevi bir ruhiyat yapmıştı. Müdür ona mektepte kalmayı teklif ettiği zaman Ömer Efendi oldukça endişeli:

-Eksük etek... Nasıl oluu? Yanında Gantarcıları'ın Hüseyin'in evi de...

Müdür tehevürle atıldı:

-Sizinki taşra zihniyeti... Bu İstanbullu medeni hanımlar yalnız evde de yatar, ne zannediyorsunuz? Bu yaşta yapayalnız taşraya çıktıktan sonra...

Aliye Kantarcılar'ın bir tehlike olduğunu, Maarif Müdürü'nden olanca şiddetiyle öğrendiğini hissettiği için derhal Ömer Efendi'nin tarafına geçti.

-Buranın namuslu ve ihtiyar bir ailesi içinde bana bir oda bulmak kabil olur mu? dedi.

-Ben bizim eve bir danışam, belki bizim eve alırız.

-Ömer Efendi, kendine işte kiracı da buldun.

Müdür Bey, küçük bulanık gözlerini kırptı. (s. 24)

Ömer Efendi'nin bu atağı ve kötülüğü sezmedeki başarısı ile Aliye, kasabada maruz kalabileceği ilk kötülükten kurtulmuş olur. Maarif Müdürü, daha önceki öğretmenlere oyun oynadığının belirtilmesi ile planlı ve iradi bir kötülük faili olarak yerini sağlamlaştırır. Bu kişinin sözkonusu göreve sahip olması ise sosyal yapıya hâkim olan kötülüğün bir örneğidir. Böylelikle kasabada, iyi ve kötü kesin sınırlar ile birbirinden ayrılmış halde ortaya çıkar ve Aliye, iyinin tarafında yerini alır.

Bu sahneden Ömer Efendi, Gülsüm Hala'ya bahsederken gözleri yaşla doluyordu.

-Tasvir gibi bir kız, bizim irahmetli Emine'yi andım, demişti. O ırz düşmanı papaz zıfatlı müdür gıza hemen goz attı... Gız öyle aslan yürekli ki...

Nihayet Gülsüm Hala'yı ikna etti ve karı koca beraberce daireye Aliye'yi getirmeye gittikleri zaman gözleri ateş gibi yanıyor, dişleri sımsıkı, kediden kaçan küçük bir fare gibi müdürün odasında bir köşeye sıkışmış buldular. Müdür, bütün hile, kuvvet ve kudretine rağmen öteki muallimlere oynadığı oyunu Aliye'ye derhal oynamayı münasip görmemiş, bu defa ahaliden mazbata isteyecek bir vaziyete düşmeden emelini yerine getirmeye karar vermişti. (s. 24)

Aliye'nin göreve başlaması ile birlikte fiziki ve sosyal çevre bağlamında yeni kötülük unsurları açığa çıkar. Daha açık bir deyişle fiziki ve sosyal bakımdan kötücül bir çevre çizilir. İlk olarak ortaya çıkan, okuldaki fiziki koşulların ve eğitimin niteliklerinin bir yönetim eleştirisi olarak da yorumlanabilecek aktarımıdır. Bu çevredeki kötücüllük, aynı zamanda Milli Edebiyat zihniyetinin de yansımasıdır. Ancak bu tablo, çevre/mekân-insan bağınu kuvvetli biçimde sunmaktan çok kötücül bir dekor hazırlamakta kullanılmaktadır. Bu kötücül dekorun insanları olarak Hatice Hanım, Aliye'nin tam karşısında yer alan ve öğretmen niteliklerinden yoksun olmasının yanında ahlaki kötülüğün de sembolü olan bir kadın olarak çizilir. Bu ahlaki kötülüğün diğer ortağı da Maarif Müdürüdür. Her iki kişi de sosyal çöküntünün sembolleridir.

Mektebin pis ve karanlık toprak avlusunda kokusuna mani olamadığı kırık kapılı helâ, Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olan ikinci muallime Hatice Hanım'ın rastıklı kaşları, elinden düşmeyen sigarasından sapsarı olan kınalı elleri, sonra bu kadının eski saraylarda yeni bir gözdeye karşı ihtiyar ve günü geçmiş gözdelelerin mübalağalı tabasbuslarıyla karışık gayzları... (s. 26)

Sosyal ortamın en önemli yansıması ise çocuklardır. Toplumun bir örneklemini olarak kabul edilebilecek öğrenci topluluğu da söz konusu toplumdaki kötücüllüklerin yansımasını barındırır. Öğrenciler arasında sosyoekonomik düzeye göre belirlenmiş bir ayırım bulunmakla beraber kötülüğün önemli bir yansıması olarak kız çocuklarının bu çevredeki konumları gösterilebilir. Özellikle eşraf çocukları, ailelerinin birer kopyası olarak sunulur; kötülüğü kendilerine hak gören insanlar olarak yansıtılan bu grup, ekonomik ve sosyal koşulların kendilerine sağladığı avantajlar neticesinde imtiyazlı bir gruba dönüşmüştür. Aliye de bu çocukları sevmez. Öte yandan söz konusu kişilerin

çocuk oldukları göz önünde bulundurulduğunda yanlış eğitim ve eksik aile terbiyesinin onları kötücül davranışları taklide vardığı söylenebilir. Ancak bu çocukların, iradelerini kullanma noktasında birer yetişkin gibi kabul edilemeyecekleri göz önünde bulundurulduğunda, kötücüllüklerinde kendi irade ve niyetlerinden öte onları yetiştirenlerin hatalarından bahsetmek daha gerçekçidir. Ancak bu çevrenin kötücül çocukları, böyle bir derinlikle anlatılmaz; onlar ailelerinin kötücüllüğünün vücut bulmuş yeni fertleri olarak ve sosyal kötülüğün yansıması kabul edilerek sunulurlar. Kız çocukların ezildiği, sosyal ve ekonomik koşullara dayalı bir hiyerarşinin kişilere sahip olmadıkları haklar tanıdığı bu çevre, mevcut toplumun bir yansımasıdır ve Aliye, yeni yaşam yeri olan kasabayı, bu küçük topluluktan hareketle çözümler; kötülüğü ve iyiliği buna göre tahlil eder. Bu tahlille beraber aslında çocukların arasında da bir ayrım yapar; onların bir kısmını sever, bir kısmını sevmez. Uygulamada öğrenciler arasında bu ayrımı yapıp yapmadığına dair bulgu yoktur ama idealist bir öğretmen ve mutlak iyi bir insan olarak sunulan Aliye'nin öğrencilere karşı bu tutumunun gerçekçi ve derinlikli bir duygu durumu olarak değil kötülük ve iyilik hakkındaki ayrımın delili olarak sunulduğu söylenebilir.

(...) Bazen konuşan, çok zaman makine gibi sıralara yapışık hasta ve soluk yüzleriyle oturan, İstanbul'un serbest ve yaramaz çocuklarının yüzlerine benzemeyen yağlı, küçük, püskülsüz fesleriyle kız çocuklara tahakküm eden erkek çocuklar, gözünün önünden gelip geçiyordu. Kızlar o kadar acınacak, silik idiler ki Aliye üzerinde yalnız merhamet izleri bırakıyorlardı. Fakat oğlanlar daha müteceviz, daha canlıydı ve oldukça kasaba halkını temsil eden sınıflara garip bir surette bir benzeyişleri vardı.

Evvvela kasaba esnafının çocukları vardı. Bunlar sinnen en sağlam ve en çocuğa benzeyen sınıftı. Ekserisinin yuvarlak kırmızı yanakları, yanık yüzleri, siyah gözleri vardı. Yalınayak, yamalı şalvarlarla gelirlerdi ve diğerleri gibi burunları akardı ve elleri simsiyahtı. Buna rağmen Aliye onları en çok sevmiştii.

Bunlar da öteki erkek çocuklar gibi kızların fırsat buldukça saçlarını çekiyor ve dövüyorlardı. Fakat kendi kız kardeşlerini, hatta kendi sınıflarından olan kızları ötekilere karşı himaye ediyorlardı. Muallime Hatice Hanım bu sınıfa hiç ehemmiyet vermez, ders saatinde ekseri sigarasını yakar, sakızını çiğner, önlerine yazı meşki diye attığı ezeli bir besmele, herhangi başını kaldıracak olursa: "Seni kör olasıca piç!" diye üstüne saldırırdı.

Adedi az olmasına rağmen imtiyazlı iki sınıf çocuk, eşraf çocuklarıyla memur çocuklarıydı. Eşraf çocuklarının ekserisi cılız, fena bakılmış, sümüklü, kirli fakat mütehakkim ve ahlaksızdı. Hepsinin cebinde bir tabaka tütününü var. Hemen hepsi Hatice Hanım'la karşılıklı sigaralarını yakarlar, avluda çömelirler, hem sigara dumanlarını savurur, hem evlerinde olan biteni anlatırlardı. Bu karnı şiş, nefesi kokan, yarı sakat, marazlı çocukları Aliye sevmemiştii.

Küçük ve alil vücutlarında öyle marazi ve vaktinden evvel yetişmiş bir cinsiyet ve sefahat ve bunu öyle mürai bir şekilde örtmeleri ve öyle mutlak surette çalışmaktan kaçan tembel bir halleri vardı ki herhalde eşrafın müstakbel varisleri uzun senelerin damla damla biriktirdiği servet için çok tehlikeli görünüyorlardı. Bunların karşısında

bir de bunlarla tahakküm ve kibarlık yarışı eden süslü, büyük memur çocukları vardı. (s. 27-28)

Aliye'yi zor durumda bırakan kişiler, ilk zamanlar çocuklarına okulda imtiyaz tanınmasını isteyenlerdir. Bunların başında, çok belirgin iki örnek olarak Maarif Müdürünün eşi ile Uzun Hüseyin Efendi vardır. Bu iki insan, belirgin ahlaki kötü tiplerdir; istekleri de doğrudan kötücül amaçlar ve eylemlerin gerçekleşmesi arzusunu barındırmaktadır. Her ikisi de ait oldukları sosyal tabakanın kötülüğünü yansıtır. Öte yandan ortaya çıkan durum da bir sosyal kötülük unsurudur. Maarif Müdürünün eşi ayrıcalık isteyen ve bir öğretmen olarak Aliye'ye saygı göstermeyen tavrıyla yüzeysel olarak sunulur ancak Uzun Hüseyin Efendi, nitelikli bir kötü olarak çizilir.

(...) Bununla beraber onu en çok müşkülata maruz bırakan Maarif Müdürü'nün hanımı olmuştu. Çocuğuna müstesna muamele yapılmasını talep ediyor, Aliye'ye:

-Hoca parçası, kocamın hepiniz halayığınızı, istersek hemen azlederiz, diye bar bar bağıryordu. Tehlikesini sonra anladığı bir sahne daha vardı ki o da Kantarcı Hüseyin Efendi'nin büyük oğlu Uzun Hüseyin'in mektebe gelişi idi. (s. 29)

Uzun Hüseyin Efendi, okula adeta bir baskın düzenleyerek kurguya dâhil olur. Ancak onu önemli kılan, roman boyunca süregelen hale gelen kötücüllüğüdür. Uzun Hüseyin Efendi, sosyal bir yansıma olarak ifade ettiği kötülüğün yanında, Aliye ile ilgili arzularının ortaya çıkmasından sonra yaptıkları ile de planlı ve iradi kötülüğün faili konumundadır.

Halide Edip'in en etkili kötü kahramanı kasaba eşrafından Uzun Hüseyin Efendi'dir. Uzun Hüseyin Efendi de kriminal bir tiptir. O kadar iticidir ki Aliye gibi Meryem ikonalarına benzeyen, zengin bir ruh dünyasına sahip genç kız zaten ona ilgi duyamaz.⁹⁷

Uzun Hüseyin'in kurguya dâhil olduğu ve kötülüğünü doğrudan yansıttığı aşağıdaki vaka, Aliye'nin kötülük karşısındaki kararlı tavrını göstermesi bakımından da ayrıca dikkate değerdir. Uzun Hüseyin ve Aliye arasında cereyan eden olay, iyi ile kötünün de karşı karşıya gelmesi demektir.

Birdenbire dershanenin kapısı vurulmadan bir darbe ile açılmış, önde günlerden beri yan pencereden mektebi gözetleyen adam, sapsarı ve hadîd bir sima ile elinde küçük Sabri içeriye dalmıştı. Donuk siyah gözleri parıl parıl yanıyor; biraz çatık ağzı çok çirkin bir takallüs içinde haykırıyordu. Onun ne dediği anlaşılmadan Aliye daha kudretli bir hiddetle kapıya doğru yürüdü. Asker babasının sağlam iradesinden tevariüs ettiği sükunla ve kuvvetli bir sesle:

-Siz kimsiniz, ne hakla kapıyı vurmada giriyorsunuz?

-Ben Kantarcuların Hüseyin Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyin Efendi'yim. Siz ne hakla bir eşraf çocuğuna sui muamele ediyorsunuz?

⁹⁷ A. g. e., s. 180.

Uzun Hüseyin Efendi, ekseriyetle olduğu gibi İstanbul'da Hukuk Fakültesine senelerce devam etmiş, nispeten dürüst İstanbul lehçesi fakat mebzul Mecelle tabiratıyla konuşuyordu. Muallime Hatice Hanım, Sabri'nin elinden tutup evine iade ettiği zaman pencereden mektebi gözetleyen Hüseyin Efendi feveran etmiş, "Ben o kahpeye gösteririm," diye evinden fırlamış, o hızla yukarıya çıkmış, içeriye dalmıştı. (...)

-Sen kim oluyon garı, diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz.

Aliye'nin pembe yüzü, dudakları kadar kızardı. Onun da muhitinin, düşüncelerinin, tahsilinin biriktirdiği cinsiyetinin şerefini muhafaza etmek için toplanan azim ve arzusu galeyana ediyordu. Fakat ne bir zaaf, ne gözyaşı ne de korku gösterdi. Alev yanakları ve alev gözleriyle kendi de hayret ettiği sakın fakat biraz birdenbire kalınlaşan boğuk bir sesle:

-Şimdi buradan dışarı çıkın Efendi, dedi. Kasaba demek siz demek değilsiniz. Ben Anadolu'ya çocuklarını okutmak için geldim. Bu kasabada sizin gibi terbiyesi eksik adamların yüzünden kalamazsam başka yere gider, vazifemi yaparım. Çıkınız ve beni Maarif Müdürü'ne şikâyet ediniz. Fakat ben de bir kadın mektebine hususi odasına girer gibi hem de söylediğini bilmez bir tarzda gelen sizi şikâyet edeceğim. Haydi, çabuk, şimdi!

Bunları söylerken yavaş yavaş gözleri Hüseyin Efendi'nin gözünde kapıya doğru yürüdü. O kadar kuvvetli, o kadar ince, genç vücudu, sıhhati ve tevazünü ile Hüseyin Efendi'den daha kavi menekşe gözleri öyle alev içindeydi ki Hüseyin Efendi süratle çekildi. Aliye tamamıyla kapıyı kapadı. Bir şey olmamış gibi çocuklarla meşgul oldu. (s. 32-33)

Kasaba halkı, Aliye ile fazlasıyla alakadar olur. Kasaba erkeklerinin çoğunun Aliye ile ilgili arzuları, pek çok kadının Aliye'ye düşmanca duygular geliştirmesini beraberinde getirmiştir. Aliye ile ilgili söylenenlerin bir kısmı toplum yapısındaki mevcut ahlaki kötülüğü yansıtmaktadır; hatta evvelki eylemleri ile zaten birer kötülük faili olan bu adamlar Aliye için de tehdittir. Bunlara ek olarak, romanda yobazlığın ve nitelikli kötülüğün sembol ismi Hacı Fettah Efendi de sahneye çıkar. Onu sahneye çıkararak da Aliye'ye duyduğu düşmanlıktır.

(...) Aliye bir melek gibi, o, şimdiye kadar kasabaya gelen eksik eteklerin, bu Kantarcıların Uzun Hüseyin ile Maarif Müdürü yüzünden uğradığı belaları bilmiyordu. Onların ne Allah'tan korkuları ne de Peygamber'den utanmaları vardı. (...) (s. 34)

(...) Evvela kasabanın yerli kadınlarının muhabbetini kazanmıştı. Mektepte çocuğu olan her ana, ona büyük bir muhabbetle sarılmıştı. Fazla olarak Hüseyin Efendi'nin muhitindeki ihtiras ve biraz da inzicap onu Ömer Efendi'den Allah'ın emriyle istemesine müncer olmuş ve Aliye derhal reddetmişti. Bundan sonra sıra ile eşraf oğullarının taleplerini birer birer reddedişi ona çok iyi bir isim yapmıştı. Tabii bu Maarif Müdürü'nün ümitlerini kabartmış, ötede beride Aliye'nin kendisine âşık olduğu için gençleri reddettiğini söylemişti. Bu, yerli kadınlarla muhabbetlerine mukabil, memur hanımlardan ona karşı pek kuvvetli bir husumet uyandırmıştı. Bir zaman geldi ki bütün kasaba leh ve aleyhinde yalnız Aliye ile alakadar, yalnız Aliye'yi konuşuyordu. Hatta Aliye, Yunanlıların İzmir'i işgali kadar heyecanlı bir mevzuuydu. (...) Yalnız bütün kasaba halkını vaziyet ve hayatıyla alakadar etmeye muvaffak olan bu kadın

Uzun Hüseyin Efendi'ye muadil belki daha tehlikeli bir düşmanı, Hacı Fettah Efendi'nin şahsında peyda etti. (s. 35)

Romanın devamını getiren olaylar, zaman zaman sosyal kötülüklerle bağlantılı olsa da doğurgan olan bir siyasi kötülüğün etkisinde gelişmiş bu sebeple ortaya çıkan toplumsal manzara da siyasi kötülüğün neticesi olarak sınırlanmıştır.

“Yeşil Gece”, toplumsal ve dini temellere dayanan kötülük unsurları ile dikkat çeken bir romandır. Din sömürüsü, eğitim sistemindeki ve bürokratik düzendeki aksaklıklar, medrese-mektep çatışması gibi olay ve durumlar, kötülüğü yansıtmada kullanılan başlıca örneklerdir.

Romanın başkişisi Ali Şahin Efendi, medresede yetişmiş fakat medrese eğitimi sırasında yaşadıkları ile bu kurumlardaki bozulmayı ve kötücüllüğü görerek öğretmen olmuştur. Bu bakımdan medreselerin kötücül yanları, eski eğitim sisteminin kötülüğü temsil eden özellikleri, ana kahramanın gözlemlerine dayalı olarak realist bir üslupla sunulmaktadır. “Yeşil Gece”, dayandığı temel fikirler ve başkişisinin nitelikleri bakımından aynı dönemin romanı olan “Vurun Kahpeye” ile kötülük problemini ele alış bakımından koşut bir eserdir.

Çok farklı sebeplerle de olsa Ali Şahin Efendi de “Çalığışu”ndaki Feride gibi veya idealleri bakımından benzeştiği Aliye gibi, Anadolu’ya gitmeye gönüllüdür ve Maarif müdürlüğünde yaşananların işaret ettiği toplumsal sorun, eğitim sistemindeki ve devlet kurumlarındaki çöküntü ortak bir kötülük unsurunu işaret etmektedir. Ali Şahin Efendi ile ilgilenen şube müdürü Basri Bey’in nazarında yeni tip öğretmenler de yeni düzen de kötücüdür. Oysa roman boyunca asıl tenkit edilen eski tip eğitim ve onu sürdürme gayretindeki insanlardır. Bu bakımdan Basri Bey’in, romanın yansıttığı ideolojinin karşısında yer alan, kötücül denecek kadar nitelikli değilse de olumsuz bir tip olduğundan ve esas olarak bir sosyal kötülüğü temsil ettiğinden bahsedilebilir. Basri Bey’in sözleri akla iki başlı eğitim sisteminin yarattığı iki farklı dünyayı ve bu dünyaların artık birbiri ile uzlaşma kabul etmez insanlarını getirir. Eğitim reformlarının iyiliği temsil ettiği romanda, bu değinme eskinin doğurgan kötücüllüğüne ilk işarettir. Öte yandan Basri Bey’i sözlerinde tamamen haksız bulmak mümkün değildir zira yeni öğretmenlerin çoğu, gayriahlâkî yolları da deneyerek İstanbul’da görev yapmanın mücadelesini verir; Anadolu’dan kaçır. Milli bir uyanışın en hareketli zamanlarının zihniyetini yansıtan bu dönem eserlerinde, söz konusu tavır da bir başka sosyal temelli kötülüğü simgeler. Bu tavrın karşısında ise, iyicil ve idealist bir tip olarak Ali Şahin

Efendi yer alır. Romanın aşağıdaki bölümü, ondaki iyiliği, milli hisleri, görev ve sorumluluk bilincini, idealist duruşu vurgular.

Basri Bey, birdenbire çıldırmış gibi masaya bir kuvvetli yumruk indirdi ve avaz avaz bağırmaya başladı:

-Allahım, bu Darülmualiminlileri beni kudurtsunlar diye mi halkettin? Bu kaçınıcı bu? Düünden beri hiç değilse otuz kişi geldi. Söyleye söyleye dilimde tüy bitti. İstanbul yok. Ya tayin edildiğiniz yere gideceksiniz ya istifa, anlaşıldı mı?

(...) Devlet, bu adamları yıllarca yedirip içiriyor, giydirip kuşatıyor. Cenab-ı Hakk'ın Hazreti Âdem aleyhisselamı topraktan halkedebilmesi gibi hiç yoktan âdem suretine sokup ortaya çıkarıyor. Ve her birini liyakatlerinin on kat fevkinde müsteyfa maaşlarla evlâd-ı memleketi tenvire memur ediyor. Gel gelelim daha kendileri gaflet uykuları içinde. Kendi âdem olmayan nasıl âdem eder? (...) Bunlara liyakatleri fevkinde vazife verilir. Fakat heyhat ki, efendim nerede, ben nerede? Hiçbirisi tayin edildiği yerden memnun olmaz. İstanbul da İstanbul diye asılır. (s. 6-7)

Basri Bey'in, dinlemeden isteğini bildiğini varsaydığı kişi, Ali Şahin Efendi'dir ve ona göre genelin kötülük algısının aksine asıl kötücül olan Anadolu'yu tercih etmemektir. Bu sebeple tayini İstanbul'a çıkan Ali Şahin Efendi, Anadolu'ya naklini ister.

Beyefendi hazretleri, dedi, sözleriniz zan ve tahmin buyurduğunuzdan çok daha isabetlidir. Taşradaki memuriyetlerin en kötüsü fikr-i âcizanemce İstanbul'dakilerin en iyisinden daha iyidir. (...) Bendeniz taşraya değil İstanbul mekteplerinden birine tayin edildim. Şikâyetimin asıl sebebi bu... (s. 9)

Ali Şahin'in ısrarla Anadolu'ya gitme sebebi, burada kötülükle mücadelesinde diğerlerinden daha başarılı olacağına dair inancıdır. Ali Şahin, gericilik, din sömürüsü ve softalar tarafından uygulanan eski tarz eğitimi kötülük unsuru olarak kabul eder. O, bu sistemin içinden çıkmış ve sistemdeki kötülüğü ilk elden gözlemlemiş biri olarak, bu düzeni ve bu düzenin insanlarını bildiğini dolayısıyla onlarla ancak kendisinin mücadele edeceğini düşünerek bu göreve talip olur.

Duanız berekâtiyle istediğimden âlâ bir yere gidiyorum. İzmir'deki Sarıova'ya. Sokakları kırmızı evliya kandilleriyle, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağı... Hasan Cemal'i tayin etmişlerdi. Kabul etmedi. Mamefiş çok isabet oldu. Hasan Cemal, ateşli bir inkılâpçıdır. Fakat softalarla uğraşacak yaratılıştaki bir genç değildir. Softa ile ancak softa uğraşabilir. Talih yardım ederse yakında Sarıova belediyesini bazı fuzuli masraflara sokacağım. (...) Sokaklarda türbe kandillerini söndürteceğim. (...) (s. 11)

Şahin Efendi'nin eski hayatından tanıdıklarına dair bazı bilgilerde, sosyal ve dini temellerde gelişmiş kötülük unsurlarına dair değinmeler mevcuttur. 31 Mart ayaklanmasının, gerici nitelikleri ile dönem zihniyetinde kötücül kabul edildiği dikkate alınırsa Şahin Efendi'nin eski tanıdıklarının da bu ayaklanmaya dâhil olan kötülük faileri olduğu söylenebilir. Bu durum, Şahin Efendi'nin içinde yetiştiği medrese hayatının kötücüllüğünü işaret etmek için kullanılmış izlenimi uyandırmaktadır.

Nuruosmaniye'deki eski ders şeriklerinden Zeynel hocaya rastgeldi. Somuncuzade medresesinde dört sene arkadaşlık etmişlerdi. Zeynel hoca, Karadenizli koyu mutaassıp bir softaydı. Otuz bir martta şeriat uğruna şahadet şarabını içmesine bıçak sırtı kalmıştı. Bereket versin tam zamanında bir yolunu bulup İstanbul'dan kaçarak darağacından yakayı kurtarmıştı. (s. 14)

Şahin Efendi, babasının da etkisi ile geldiği medresede inançla ve azimle çalışır. Ancak medresede eğitim verenlerin de eğitim alanların da dini konulardaki aşırıya varan tutuculukları onda bir hayal kırıklığı yaratır. İçine girdiği dünyada, insan daimi olarak potansiyel kötülüğü barındırdığına inanılan bir varlıktır. Ancak kötülüğün asıl izi, Tanrı tasavvurunda ortaya çıkar. Burada öğretilen Tanrı, daima cezalandıran bir Tanrı'dır bu yüzden ona duyulan, sevgiden çok korkudur. Esasen bu düşünüş, kötülüğün sorumluluğunu Tanrı'ya yükleyen yaklaşımların da hareket noktasıdır ve dinler, bu düşünceye özgür irade teorisi ve cezanın bu dünyada değil ahrette verileceği fikri ile karşı çıkmışsa da pek çok kutsal metinde, cezası bu dünyada verilen kötülük durumlarına ve eylemlerine dair hikâyelere rastlanmaktadır. Bu bakımdan Şahin Efendi'nin yaptığı sorgulamalar, kötülük problemi noktasında metafizik bir derinliğe yaklaşmıştır. Onu, medrese hayatından soğutan da bu sorgulamalar neticesinde yaygın bir kötülük unsuru olarak rastladığı yobazlık, çıkarıcılık ve samimiyetsizliktir. Bu yolla verilen eğitimin yetiştirdiği yeni insanlar da aynı kötücül düşünce ve özellikleri haiz olarak yetişir. Öte yandan, bu yobaz düşüncenin, kör inanç biçiminde dini halka tamamen korkuya dayalı anlatarak kendi çıkarlarını teminde bu sağlam inançtan istifade etmesi belirgin bir kötülük unsurudur. Aynı zamanda bu kör inançlar, yalnız romanın yazıldığı dönemin değil, geçmişin ve bugünün de toplumsal ve dini temelli en yaygın kötülük unsurları arasında gösterilebilir, bu bakımdan gerçek hayatın da belirgin bir yansıması oldukları söylenebilir.

(...) O babasının daima dediği gibi bir gün dünyayı gölgesi altına alacak yeni yeşil sancak gönüllülerini bambaşka tasavvur etmişti. Fakat bunların çoğu sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için, esnaf çıraklığına girer gibi medreseye girmiş köylü çocuklarıydı. Tarlada toprakla uğraşacaklarına burada İzhar ve Kudurî ezberleyeceklerdi. Dağda koyun güdecekleri yerde şehirlere insan sürüleri gütmeye hazırlanacaklardı. Fakir taraflarına gelince, bu da dağdaki çobaninkinden pek farklı değildi. Kaba ve iptidai bir dünyaları vardı: Karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan, onun üstünde çivi çivi takılmış yıldızlar altında insan sürüleri; her birinin iki omzunda iki hafiyeye melek oturmuş durmadan ne yaptıklarını, ne düşündüklerini yazıyor. Sonra bunların hepsinin üstünde kullarını bu jurnallere göre keyfince asıp kesen, mesela kadınlar sokakta yüzlerini açıyor diye tarlalara dolu, şehirlere taş yağdıran çatık yüzlü bir Tanrı; günah işleyenleri yakmaya mahsus bir ocak ki bir deliği açık kaldığı zaman yeryüzü sıcaktan kavruluyor. Bir cennet ki içinde İstanbul çarşıları gibi yiyeceğe, içeceğe dair yok yok. Yalnız şu farkla ki orada alışveriş para ile değil, Allah'ın sevgili kulları diz dize oturmuş gece gündüz dua ve ilahi

okumakla meşgul; ara sıra ibadete fasıla vererek çeşit çeşit nimetler yiyorlar; huriler, gılmanlarla sefa sürüyorlar; sonra yine dua ve ilahi... (s. 20)

Yobazlığın ve gericiliğin etkisinde, dini şahsi amaçlara âlet etmek, belirgin bir kötülük unsurudur. Bunun en belirgin ve tipik faili de Zeynel Hocadır. Onun düşüncesinde cehennem, metafizik kötülüğü açığa vurur şekilde detaylandırılmıştır. Bu bakımdan onun inançları ve fikirleri, kötülüğü Tanrı'nın sorumluluğunda gören düşüncelerin dayanak noktalarını da teşkil etmektedir. Zeynel Hocanın kötücüllüğü, yalnız inançlarında ortaya çıkan metafizik kötülük bulguları ile sınırlı değildir; o, aynı zamanda kendi inançlarını hekese uygulamayı görev edinmiştir ve bu yönü ile bir kötülük failidir. Cezayı hak ettiğine inandığı kimselere, yani onun gibi olmayan herkese, bu cezayı Tanrı'nın vermesini beklemeksizin kendisi vermekten yanadır. Bu, onun kendisinde kendisi gibi olmayanlara kötülük etme hakkının bulunduğu dair bir inanca dayanır, bu hakkı ona veren de *halis Müslüman* olmasıdır. Zeynel Hocanın, özellikle kadınlar hakkındaki fikirleri, kötülüğü doğaları gereği kadınlara yükleyen, cinsiyetçi ve ayrılıkçı temellere dayanır ve bu bakımdan bir başka kötülük unsurunu işaret eder. Kadının, dinin yanlış yorumlanmasına dayanarak kötülüğe maruz bırakılması, daha önceki romanlarda da, kendisine yer bulmuş, özellikle “Vurun Kahpeye”, bu konuyu merkeze almıştır. Burada da Zeynel Hocanın annesinin, eşinden yediği dayak sonucunda ölmesi vahşet içeren bir kötülük unsuru olmakla beraber en az bu durum kadar kötücül olan bir başka bulgu Zeynel Hocanın, babasını haklı bulması ve annesinin sadece kadın olması gerekçesiyle bu ölümü hak ettiğini düşünmesidir. Bahsedilen kötülük unsurlarının tamamı nitelikli, derinlikli ve evrenseldir bununla beraber belirli bir sosyal çevrenin hayatını yansıtır.

Bununla beraber Zeynel hocanın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemine vardı. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlara kaynar katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymak gibi işlerle meşguldü. Buna mukabil cennet hayali onda pek müphem ve iptidai kalmıştı. Bu günahkar dünyanın ahalisinden kaç kişi cennete gidebilecekti ki kudret uzun uzadıya hazırlık yapmak külfetine lüzum görmüş olsun...

(...)

Onun fikrinde insanlar yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeyden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldürler. İnsan denen mahlûkun dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateşti. Hele kadınlar... Sokakta yanından süslü bir kadın geçtikçe küfrederek sataşmak onun âdetiydi.

Annesi bir gün babasından dehşetli bir dayak yedikten sonra ölmüştü. Bunun için babasına kabahat bulmaz:

-Kim bilir? Kadın milleti bu... Eksik etek. Ne kabahat etti ki babam terbiyesini verdi. Amma eceli gelmiş... Öldü... Ne yapalım? derdi.

Elinde olsa Mecelleye: “Kadın, erkekten can davası edemez!” diye bir madde ilave edeceğini sık sık tekrar ederdi.

Ramazanlarda cerre çıkardı. Dolaştığı köylerde öyle vahşi bir şiddetle cehennem cezalarından bahsederdi ki saçlı, sakallı erkekler titrer, çocuklar ağlardı.

Şeriata mugayir bir şey gördüğü zaman isyan etmeyi, bir günah işleyenleri sade Allah'a havale etmeyerek dövmeyi, gâvura eli eriştiği yerde fenalık etmeyi, halis Müslüman'ın vazifesi bilirdi. (s. 23-24)

Zamanla Şahin'in fikirleri daha farklı bir boyuta geçer; o artık kendisine din diye anlatılan şeyden kuşku duymaya başlamıştır. Bu kuşkular, ilk sorgulamalar kötülüğün kaynağı meselesi ile itikadın çatışmasını da beraberinde getirir. Zaman zaman, kötülüğün tamamen yok olması için ilahi kaynaklı bir kötülükten medet umar; iyiliğin yeniden tesisi için böylesi bir mutlak kötülüğe dayanan yıkıma ihtiyaç olduğunu düşünür. Ancak kötülüğün ezeli varlığı ondaki kuşkuları diri tutar. Bu kuşkular ona azap vermekle birlikte Şahin Efendi, aslında derinlikli bir kötülük sorgulaması yapmaktadır. Üstelik onun bu düşünceleri yalnız İslamiyet'le değil dünya üzerinde var olmuş tüm dinlerle ve inanç sistemleri ile ilgilidir. Yani kötülük ve din, kavramsal boyutta ve derinlikli olarak sorgulanmaktadır. Daha önce rastlanmayan bu sorgulama, kötülüğü derinlikli bir bulgu haline getirmektedir. Söz konusu sorgulamaların, kötülük probleminin ele alınışındaki felsefi yaklaşımlarla ilişkili olması da bir başka önemli husustur. Şahin Efendi'nin kuşkuya düştükten sonra düşündükleri, kötülük problemini ele alan hemen her sistemin sorduğu sorulara cevap bulma çabasına dayanmaktadır ancak Tanrı'nın varlığını ve mutlak iyiliğini sorgulamayı da barındıran bu sorgulamalar neticesinde varılan net bir sonuç olmadığından bu akımların herhangi biri ile doğrudan bir bağlantıdan bahsedilemez.

Ancak yeryüzünü baştan başa yıkacak bir kan ve ateş tufanı idi ki yolsuzluklara bir nihayet verecek, Müslümanlığı ilk saflığına icra edecekti. Fakat öteden beriden eline geçen tarih kitaplarını okudukça anlıyordu ki geçmiş zamanların da şimdiki zamanlardan kalan yeri yoktur. En eski tarihlerden beri din, daima ordunun geçtiği yerlerde ebedi bir yeşil gece hüküm sürmüştür.

(...)

Şahin Efendi'nin zihninde korkunç sualler uyanıyordu.

Bir kanun ki ebediyen fena tatbik edilir, cins cins suiistimallere, zulümlere alet ve vesile olur, o kanunun doğruluğundan ve vâzının yüksek kudretinden şüphe etmek caiz olmaz mıydı? Tarihte mabuttan bol bir şey görünmüyordu. Hepsinin ayrı dini, peygamberi, ayrı ayrı ayinleri vardı. Hepsinin taraftarları kendi mabutlarının hakiki mabut, diğerlerinin hurafe ve yalan olduğunu iddia etmişlerdi. Şu halde hepsinin de insan icadı, insan hayalinin mahsulü olması mümkün değil miydi? Bu takdirde ruhun ebedi hayatından ümit kesmek lazım gelmez miydi?

Buna benzer daha birçok sualler birer birer zihninde uyandıkça genç softa dehşetten çıldırıyor, içine bir habis ruh hulul etmiş de onu çıkarmak istiyormuş gibi başını hücrenin soğuk taşlarına vurarak tövbe ve istiğfar ediyordu. Şüphe, fena bir kurt gibi Şahin Efendi'nin ruhunu kemirmeye, masum itikadını yavaş yavaş yıkmaya başlamıştı. (...) (s. 29)

Bu sorgulamaların sonunda vardığı sonuçlar Şahin Efendi'nin medresede daha fazla kalmasını imkânsız kılar. Memleketine gittiği zaman gördüğü manzara, kötülüğün boyutlarını da göz önüne serer; Şahin Efendi'nin tanıklık ettiğinden çok daha fazlası medreselerden yetişmiş din sömürücüleri tarafından tüm memlekette tatbik edilmiş kötülük örnekleri olarak karşısına çıkar. Medreseden ayrılması ve inançlarının sarsılması ile idealini yitiren Şahin Efendi, kötülüğü ortadan kaldırmak ve iyiliği tesis etmek için yeni bir ideal aramaya da bu zamanda başlar. Bu yönü ile Şahin Efendi, kötülükle mücadelede ısrarcı ve azimlidir. Mevcut kötülük unsurları ise kısmen “Nur Baba”da, ağırlıklı olarak “Vurun Kahpeye”de yani dönem romanlarının çoğunda ele alınan din temelli kötülük unsurlarının daha derinlikli ve detaylı halidir. Dinin sömürülmesi vasıtasıyla kurulan kötücül düzen ve bu düzeni besleyen eski eğitim, yeni Türkiye'nin kuruluşunda da başlıca mücadele alanlarından biri olmuştur. Bu bakımdan kötülüğün gerçek bir sosyal yansıma olarak romana girdiği de açıktır.

Medreselerin yeşil gecesi, yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirdi ki?

Şahin Hoca, üç aylar gelince omuzlarında heybeleriyle Anadolu yollarına dökülen cer hocalarını kimi beyaz, kimi yeşil başlı sürü sürü baykuşlara benzetiyordu.

Evet, zavallı memleket asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu.

Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi. (s. 37-38)

Şahin Efendi'yi medresenin karanlığından, yobazlıktan ve gericiliğe ait olmaktan kurtaran yaptığı kötülük sorgulamaları ve şahit olduğu sosyal kötülük manzralarıdır. Bu, Şahin Efendi şahsında bir yol göstermedir; mevcut kötülükten kurtulmanın yolu kör inançtan sıyrılmak ve sorgulayan insan olmakla mümkündür.

Şahin Efendi içi artık mücadele edilecek kötülük bellidir. Dinin sömürülmesi, Anadolu'nun geri kalmışlığı, yobazlık, gericilik, eski eğitim sistemi onun mücadele edeceği ve değiştirmeye çalışacağı kötülük unsurlarıdır. Bunun için kullanacağı vasıtayı da nihayet seçer ve Darülmuallimine girerek öğretmen olmaya karar verir. Bu, kötülüğün çözüm yolunun yeni eğitim sisteminde olduğunun da ifadesidir.

Medrese tahsili gerçi ondaki itikadı söndürmüştü, gaye-i hayali yıkmıştı. Fakat uzun müddet bir büyük emelin ateşiyle yanmış ruhunda yaşadığı müddetçe silinmeyecek bir iz bırakmıştı. Mutlaka yine bir şey bulup inanmak, büyük bir emele gönül bağlamak, hayatını bir maksada vakfetmek ihtiyaç ve istidadı... (s. 37)

Meşrutiyetin ikinci senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılmıştı. Gazeteler “Muallim ordusu” tabirini sık sık kullanmaya başlıyorlardı. Bu ordunun harbiyesi sayılan Darülmuallimine rağbet ziyadeydi. (s. 38)

Şahin, sınavda başarılı olarak bu okula kayıt yaptırır. Ancak kötülüğün merkezi olarak gördüğü medreseden sonra iyiliğin tesisi için çabalayacak insanların eğitim verdiği ve aldığı bir yer olarak tasavvur ettiği bu okulda da umduğunu bulamaz. Buradaki belirgin kötülük unsurları da sarıklılar ve fesliler arasındaki çatışma ile buradan yetişen neslin yeterli derecede birikimli ve idealist olmamasıdır. Söz konusu çatışma, Türk romanında ilk örneklerden itibaren görülen eski-yeni çatışmasının farklı bir varyantıdır.

Mektepte medreseden gelen sarıklılarla fesliler arasında bir anlaşmazlık vardı. Softalar, sivil mekteplerden gelen talebeyi çekemiyorlardı. Onlar da sarıklıları taassupla, irtica ile itham eder, olur olmaz bahanelerle softalara çatarlardı. Hatta bazen iki taraf arasında boğaz boğaza kavgalar bile oluyordu. (s. 40)

(...) Doğrusunu söylemek lazım gelirse onun Darülmuallimindeki fesli talebeyi de pek gözü tutmamıştı. Birçoğu cahillik ve kabiliyetsizlik bakımından sarıklı talebeye taş çıkartıyordu. (s. 41)

Bununla beraber Şahin Efendi, bir öğretmen olarak yetişirken eğitimi, kötülükle mücadele etmenin yolu olarak kabul eder ve verilecek eğitimin niteliğini de tasarlar. Ona göre eğitimin kötülük karşısında başarılı olabilmesi için tamamen ve sadece bilimsel temellere dayanması gerekir. Dini kanaatlere dayalı bir eğitim, şahsi çıkarlara alet edilmeye müsait olduğundan kötülüğün de ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bilimsel temellere dayanmayan ve zamanla kötülüğün yerleşmesine hizmet etmeye başlayan eski usul eğitim, medreseler aracılığı ile yaşatılmış, uygulanmıştır. Bu sebeple Şahin Efendi, mevcut kötücül durumun sorumluluğunu da medreselere ve onların eğitim sistemine yükler. Din sömürüsü merkezli olan kötülük, yoksulluk ve cehaletle birleşerek doğurgan ve yaygın hale geldiğinden farklı örneklerle, farklı durum ve olaylarla kendini göstermektedir.

(...) En iyisi şu ki çocuklara yalnız müspet bilgileri öğretmekle iktifa etmeli. Bu nevi bilgileri iyi hazmetmenin neticesi olarak insanda doğacak kanaat hiç şüphesiz kanaatlerin en iyisidir. (s. 43)

Bunlar, hep meteliksizliğin, hep memleketi asırlardan beri karanlığa ve kana boğan yeşil gecenin eserleri. Bu dertlere müspet bilgiden gayri çare olmaz, diyordu. (s. 47)

Göreve başlamak için Sarıova'ya gelen Şahin Efendi'nin, bu kasabada fark ettiği ilk şey, medreseden ayrılmasına sebep olan ve mücadele etme gayreti ile ona öğretmenliği tercih ettiren yobazlık ve gericiliktir. Bu kasabada da her yerde olduğu gibi maddi ve manevi güçleri elinde toplayanlar, halkı sömürmekte böylelikle güçlerini ve kötülüğü devam ettirmektedir. Bununla beraber, devlet dairelerinin işleyişi de bir başka

kötülük unsurudur. Hatta eğitim sistemindeki kötülüğün sebepleri arasında elde ettikleri güç ile nüfuzlarını sağlamlaştıran yobaz din adamları vardır. Bunların tipik örneği, kötülüğü fiziki özelliklerine de yansıyan ve Şahin Efendi'nin karşısında yer alan Hafız Eyüp Efendi'dir. Böylelikle iyiliğin tesisi, kötülüğün alt edilmesi için mücadele etmeye kararlı, bilimsel eğitim yanlısı Şahin'in karşısına kötülüğün süreğenliği ve gücü korumak amacındaki yobaz din adamı tipi Hafız Eyüp Efendi çıkar.

(...) Arkasından birisinin, kebekli keçilerin öksürmesine benzeyen bir sesle kesik kesik güldüğünü işitti. Başını çevirdi. Köşedeki kocaman koltuğun içinde kaybolmuş minimini bir hoca gördü. Kıvırcık köse bir sakalı, renksiz bir yüzü vardı. O kadar renksiz bir yüz ki gözleri zaman zaman parlak bir ateşle yanıp sönmese insan onu ölüm halinde bir hasta sanırdı.

(...)

Şahin Efendi karşısındaki kılıksız softanın kasabanın en korkunç gizli kuvvetlerinden biri olduğunu derhal hissetmişti.

Yazihanesinin biraz evvel kilitlediği çekmecelerini bir kere daha muayene eden, tok bir sesle kâtibine emirler veren vükela tavırlı, dev vücutlu maarif müdürü, onun oyuncuğundan, bir kuklasından başka bir şey değildi.

(...)

Ahalinin yarıdan ziyadesi sarıklıydı. Otuz Bir Mart'tan sonra İstanbul'da birdenbire miskinleşen softalar burada meydan kahvelerinde, medrese önlerinde, çarşı sokaklarında azgın oğul arıları gibi kaynaşıyordu. (s. 49)

Ali Şahin Efendi, kazaya geldiği zaman tanıdığı memurların ve eşrafın yeniliklere açık olmadıklarını görür. Herkes kendi kozasını oluşturmuş ve herkes birbirini kabullenmiştir. İdadi müdürü, Galatasaray mezunu ılımlı bir meşrutiyetçidir. Kasabanın ileri gelenlerinden olan Cabir Bey, İttihatçıların fikirlerini benimsemiştir. Birtakım yeni fikirleri olmakla birlikte, bu yeni fikirleri sadece bazı toplantılarda heyecanlı nutuklar halinde ifade etmektedir. Bunun dışında yapılacak hiçbir olumlu işe soyunmamakta, yardımcı olmamaktadır.⁹⁸

Buradan anlaşılır ki Şahin Efendi, kötülükle mücadelesinde yanında güçlü kimseleri bulamayacaktır. Şahin Efendi'yi kaba sofu zanneden idadi müdürü, ona uzunca bir nutuk verdikten sonra Şahin Efendi'nin maksadının Türkçülük ideolojisi ile bağlantısını görür ve bundan endişe duyar. Bu vaka, Şahin Efendi'nin mücadelesine destek bulamayacağının kanıtı gibidir. Medreselerde yetişenler de yeni mekteplerden yetişenler de kötülük karşısında Şahin Efendi'nin mücadelecisi tavrını benimsemezler zaten ilk grubun kötülük algısı da tamamen farklıdır. Öte yandan anlaşılır ki Türkçülük, devirde tehlike arzeden bir fikir akımı olarak algılanmakta, bu akımı savunmak kötülüğe maruz kalma tehlikesi doğurmaktadır.

⁹⁸ A. g. e., s. 171.

İdadi müdürü, Şahin Efendi'nin sözüne yanlış mana vermiş, onu meşrutiyet aleyhtarı bir kaba sofı sanmıştı. Galatasaray'dan yetişmiş bu yeni fikirli zat, eski kafalı olması lazım gelen meslektaşına, kırıp gücendirmeden bir iki nasihat vermek istedi. (...) İdadi müdürü Şahin Efendi'ye meşrutiyetin faydaları ve asri terbiyenin lüzumu hakkında uzunca bir konferans verdi.

Hoca onu büyük bir dikkat ve alaka ile dinledikten sonra gülümsedi:

-Merak buyurmayınız. Çocuklara yalnız müspet ve faydalı şeyler öğreteceğim, dedi. Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathi ve zararsız bir şekilde geçeceğim. Hurafelerle, İsrailiyat ile mümkün mertebe mücadele edeceğim. Mesainizde size naçiz bir muavin olacağım. Zat-ı âliniz, şüphesiz, zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle, istifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık Cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim.

İdadi müdürü birdenbire afalladı, adeta korktu:

-Aman birader, ne söylediğinizi biliyor musunuz? dedi. (s. 53)

Şahin Efendi, ilk izlenim olarak yalnızlığını fark etmiş olmakla birlikte kötülükle sistemli bir mücadele ve kötülüğü kaldırmakla yetinemeyip iyiliği tesis etmek için aydınlardan oluşan bir ekibe ihtiyacı olduğunun da farkına varmıştır ve amacını açıkça belli etmemekle birlikte bu ekibi kurmak için çalışmalara başlamıştır.

Şahin Efendi, idadi müdürüne bu sözleri bir maksatla söylemişti. Sarıova'da yapmak istediği büyük inkılabı tek başına başaramayacağını biliyordu. Münevver müttefiklere ihtiyacı vardı. Burada elbet yeni fikirli fen adamlarına, mühendislere, doktorlara, iyi tahsil görmüş memurlara, milliyetçi genç muallimlere tesadüf edecekti. Sarıova'ya gelir gelmez bu münevverleri arayıp bulmak, onları aynı maksat etrafında toplamaya çalışmak programının başında yazılıydı. Bu gibi arkadaşların adetçe az olması da pek ehemmiyetli değildi. Ne istediğini ve ne yapacağını bilen sekiz, on münevver insan, karanlık fikirli, karanlık maksatlı hesapsız cahil sürülerini dilediği gibi sevk ve idare edebilirdi. (s. 54)

Zaman geçtikçe Şahin Efendi, kasabada kendisinden yana olanlar ve olabilecekler ile karşısında yer alanları net olarak belirler. Bu, aslında kasabada safların netleştiğinin de ifadesidir ve iyilik ile kötülüğün mücadelesi olarak sunulur. Bu arada bir çocuğun ölümü, hem münferit bir kötülük unsuru hem de softaların sebep olduğu bir cinayet olarak kurgulanmıştır. Remzi adlı çocuk, Şahin Efendi'nin mektebinden alınarak eski usul ile kendisini eğitecek olan Hafız Rahim Efendi'ye emanet edilir ve bu zamandan sonra sıhhati bozulmaya başlar. Şahin Efendi'nin çabalarına rağmen çocuğun babası, onu Hafız Rahim'in tedarisinden geçirmekte kararlıdır. Ancak fiziken ve ruhen maruz kaldığı baskı ve yediği dayaklar neticesinde Remzi, hafız olduğu akşamdan üç gün sonra ölür. Bu ölüm, aktarıldığı haliyle, yobazlığın ve bağınazlığın bir insanlık suçuna, cinayete sebep olmasıdır. Ölen, iradesi dışında gelişen olaylar sebebiyle kötülüğe maruz kalmış olan bir çocuk olduğundan bir kurban tipi de yaratılmış olur. Bu kötülükten sorumlu olan softalar ise, yine dini alet ettikleri açıklamaları ile kendi suçları olan bu ölümü Allah'ın takdiri diye geçirirler.

Allah sekizde verdiğini dokuzda almaz. Üç gün sonra küçük hafız vefat etti. Mahallenin ve yerli zenginlerin yardımıyla bir muazzam cenaze alayı yapıldı. Kasabanın bütün uleması, eşrafi, büyük memurları, ihtiyar imamın harap ve fakir evinin önünde toplandı. Bu şeref, pek az ana babaya nasip olurdu. İhtiyar imam, evinin karşısındaki viranenin duvarı dibine çömelip sessiz sedasız ağlayacağına secde-i Rahman'a kapanmalı, ellerini göğe kaldırıp Cenab-ı Hakk'a hamd ve şükretmeliydi. Küçük hafız, bir cennet kuşuydu. Hıfzını dinlettiği gece bütün günahlarını affettirmiş, melekler sınıfına girmişti. Bu denî dünyanın meâsî ve seyyiatıyla tekrar kirlenmemesi için Cenab-ı Allah onu yanına çağırmişti. O cennet kuşunun arkasından ağlamak... İsyân ve günahların en büyüğüydü. Küçük hafız, babasına, anasına, kardeşlerine cennet bağlarında köşkler hazırlamaya gitmişti. Onun şefaati sade anasına babasına değil şu mahallenin dar sokaklarını dolduran cemaat-i müslimin umumuna şâmil olacaktı. Küçük hafız, bir şehit, ihtiyar imam şehit babasıydı. Evet, saadetin, şerefînin bu mertebesini Allah kaçta kaç kuluna nasip ederdi? (s. 99)

İmam, söylenenlerle sükûn bulsa da Remzi'nin annesi bu ölüme isyan eder, oğlunun ölümünden, dini eğitim için ısrar eden softaları sorumlu tutar. Zihniyetin yansıttığı gerçek de bu olduğuna göre burada doğru yolu seçen annedir. O, kötülüğü görmüş, tanımış ve çekinmeden söylemiştir. Elbette bunu yapmasında evladını kaybeden bir anne olarak yaşadığı acının, maruz kaldığı kötülüğün de etkisi büyüktür.

(...) Kadın çıldırılmış gibiydi:

-Evladım. Evladımı öldürdüler. Katiller, diye haykırıyordu.

(...) Cenaze alayı ağır ağır yoluna devam etti. Ahaliden (bazıları) bu isyana kızmıştı fakat ekseriyet kadına acıyordu:

-Kadındır. Cenab-ı Hak kusuruna bakmaz inşallah...

-Anadır, ne yapsın yüreği yanıyor... (s. 100)

Remzi'nin ölümünden sonra, Şahin Efendi, kötülüğün sorumluluğunu kendileri de dâhil olmak üzere, yobazlara bu kadar geniş hareket alanı veren tüm halka yüklerken bir yandan da kötülükle mücadelede ve iyiliğin tesis edilmesinde, hareketinin noksan parçalarından birini bulur. Bu eksik parça kadındır. Şimdiye kadar tasavvurunda yer almayan kadın, uzun zamanlardan beri kötülüğe maruz kalmış olmasının yanında kötülükle mücadelede de samimi bir gayretle çalışacağına inanılan bir varlık olarak değerini bulur. Kadının toplumsal hareketteki yeri, kötülüğün yenilmesinde en önemli adımlardan biri olacaktır. Kadının toplumsal konumu ve kadın sorununa da bir değinme olan bu fikirler, dönem zihniyetinin de doğrudan yansımasıdır.

Kadının hakkı var Rasim, dedi, çocuğu el birliğiyle biz öldürdük. Sen... Ben... O... Hepimiz...

Rasim hayretle onun yüzüne bakıyordu. Emir Dede başmuallimi devam etti:

-Evet Rasim... Kadıncağızın hakkı var. Katil bizleriz... Sen... Ben... O...

Cenazenin arkasından giden şu cemaat. Kimimiz bu cinayete doğrudan doğruya iştirak ettik. Kimimiz taassubumuz, cehlimiz, belâhatımız yahut cesaretsizliğimiz sebebiyle sükût ettik. Yavrucacağızı tam büyüyeceği, taze bir çiçek gibi açık hava ve güneş içinde açılacağı bir yaşta ağır bir yükün altında ezdik öldürdük... Sıhhati yerinde olsaydı belki böyle maddeten ölmeyecekti fakat o zaman da zekâsı ölecekti. Müebbeden alil ve serserem

yaşayacaktı. Evet, Rasim, bu biçareyi –nice emsali gibi- el birliğiyle biz öldürdük. (s. 101)

-Kadın çok büyük kuvvet... Ben ki kadını hiç tanımamış, düşünmemiş bir adamım... Ben bile ihtiyar, alil bir ananın tesirinden kendimi kurtaramadım. Bugünkü felaketlerimizde belki onu asırlarca ihmal etmiş, ezmiş, cahil bırakmış olmamızın da bir dereceye kadar tesiri var. Küçük hafızın anası belki tahsilce, fikirce bugünkü cenaze alayını teşkil eden üç, beş yüz erkeğin hepsinden daha aşağı bir seviyede... Fakat bizim şüpheli ilmimiz, bulanık aklımızdan bir türlü anlayamadığımız hakikati o dertli ana yüreğiyle buldu çıkardı. Bize katiller diye haykırdı... Kadının hakkı var. Biçareyi el birliğiyle biz öldürdük. Kimimiz cehlimiz, belâhatımızla, kimimiz mücrim kayıtsızlığımız, korkak sükûtumuzla... (s. 103)

Bu hadiseden sonra Remzi'nin babası küçük oğlu Bedri'yi de Hafız Rahim'in eğitimine verir. Şahin Efendi, Bedri'nin de bir kötülüğe maruz kalması endişesi ile babayı iknaya çalışsa da başarılı olamaz. Bu, kötülüğün fark edilmediği ve bu sebeple süregelenleştiği bir örnektir. Ancak Şahin ile Necip'in mücadelesi ve annenin de ısrarıyla baba, geri adım atar; sonra gelen tepkiler üzerine çocuğu mektepten alır. İyilik ile yer değiştirmese de kötülük bir süreliğine engellenmiş olur. Öte yandan Şahin Efendi'nin mücadelesini öğrenen Hafız Eyüp, onun aleyhinde dinsizlik suçlaması ile bir kampanya başlatır. Bu, bir kötülük tipi olarak Hafız Eyüp'ün ilk açık eylemidir; niyet ve amaç itibarıyla da kötülük unsurudur. Hafız Eyüp'ü Hacı Fettah'a yaklaştıran sadece yobaz ve kötülükçü bir tip olması değil aynı zamanda kötücül amaçları için doğrudan fiili gerçekleştirmek yerine, aldattığı halkı vahşet işçisi olarak kullanmasıdır.

Eyüp Hoca, nihayet beklediği fırsatı ele geçirmişti. Emir Dede başmuallimi aleyhine korkunç bir hareket başladı.

Evvela mektebe memleket eşrafından ve talebe velilerinden beş, altı kişilik bir heyet geldi. Bunlardan Hacı Emin isminde biri:

-Müslüman memleketinde salyangoz satılmaz... Biz çocuklarımızı mektebe dinlerini, diyanetlerini öğretsinler diye gönderiyoruz... Ne idüğü belirsiz heriflerin evlatlarımızı dinsiz etmesine razı olamayız, diye bağırılmaya başladı. (s. 108)

Bu baskının ardından, kasabanın ileri gelenleri ve softalar, Şahin Efendi'yi Maarif Müdürüne şikâyet ederler. Amaç, buldukları bu fırsat ile ondan tamamen kurtulmaktır yani yapılan bir kötülük eylemidir ve Şahin Efendi hakkında bu maksatla söylenenler bilinçli şekilde planlanmış iftiralar, yalanlardır. Bu da kötülüğe bir nitelik eklemektedir.

Başmuallim Şahin Efendi Emir Dede mektebini berbat etmişti. Çocuklarda din, tahsil, terbiye, ahlak kalmamıştı. Talebeye türlü muzır telkinatta bulunuyordu. Çocuklarının günden güne avareleştiğini gördükçe evliya-i etfalın yürekleri kan ağlıyordu. Hatta mektepteki muallimlerden bir kısmı bile bu adamdan şikâyetçi idi. Ne çare ki ağızlarını açıp kimseye bir şey söyleyemiyorlardı. Nihayet bu adam, hıfza başlamak için mektebi terk etmek isteyen bir talebeyi iblisane birtakım desiselerle kandırarak fikrinden döndürmüş, başındaki sarığı enva-i hakaretle söküp atmıştı. Bu, böyle devam edemezdi. Durmadan halkın din hislerini tahrik ve rencide etmekle eğlenen

bu adamın icabına bakılmıyordu. Sarıova ahalisi bunu “Bilcümle hukukun kefilî bildiği diyanetperver hükümetinden, kemalî hulûs-ü suziş ile istirham” ediyordu. (s. 110)

Şahin Efendi, Maarif Müdürünü, kendisini cezalandırmaması konusunda ikna eder. Ancak halktaki infial, softaların da kışkırtmaları ile kötücül bir seyir izler. Karanlığı ve kötülüğü yok etme gayesi ile hareket eden Emir Dede mektebi, halk arasında bir kötülük yuvası olarak kabul görmeye başlar. Kötülük, asıl etki alanı olarak cahil bırakılmış halkı seçmekte ve sosyal temeller üzerinde hem kötülüğe maruz bırakılma, hem bunun farkında olmama hem de irade edilen kötülüğü uygulama biçimlerinde biçimlenmektedir.

Emir Dede mektebi halk gözünden düşmeye, içindeki çocuklara dinsizlik, ahlaksızlık, Farmasonluk propagandaları yapılan şüpheli bir yer olarak görülmeye başlamıştı. (s. 117)

Eyüp Hoca partisi, Bedri meselesinden bütün kuvvetlerini toplayarak tek cepheden hücum etmiş, bunda muvaffak olamayınca tâbiyeyi değiştirmişti. Şimdi, bütün gayret ve faaliyetini mektebin ufak tefek kusurlarını, ihmallerini toplamaya, küçük küçük hücumlarla Şahin Efendi'nin müdafaa kuvvetini aşındırmaya çalışıyordu. (s. 129)

Şahin Efendi, kötülükle mücadelede belirlediği ve baştan beri bağlı kaldığı ilkelerden vazgeçmeden mücadelesini sürdürür; böylelikle Hafız Eyüp'ün, Şahin Efendi'nin kötülüğüne yönelik açık hücumları arzu ettiği etkiyi yaratmaz. Son olarak bir fahişeyi, yardıma muhtaç bir kadın kılığında Şahin Efendi'nin yanına yollar ancak bu konuda faydalanmak için kışkırttığı Afif Hoca, işin aslını öğrenip planı uygulamaktan, kötülüğe âlet olmaktan vazgeçince bu kötücül plan da amaca ulaşmaz.

(...) Beni “Senin başmuallim mektebe kadın getiriyor. Hepimizi godoş yapıyor.” diye kışkırtıyorlardı. Sonradan biri Şahin Efendi'nin bu işte kabahati yok. Onun ayağını kaydırmak için karıyı başkaları gönderiyor.” diye kulağıma bir şeyler fısıldadı, içimi dürttü. Derken bu gece bana uğradılar. Kim olduklarını sorma, söylemem. “Şahin Hoca mektebe kadın almış. Baskın yapacağız, sen de bulun.” dediler. İlk önce inanır gibi oldum; kanım kafama çıktı. Lakin sonra: “Sakin bu da bir oyun olmasın?” diye şüpheye düştüm. Derken aralarında biri “Hoca, şu zındığı kaldırırsak başmuallimlik senindir! Sen de bu işte bir parça gayret göster!” deyince ayaklarım suya erdi. Ben, akidesi bütün Müslüman'ım Şahin Efendi. Ben, bu ekmekten yemem. “Siz onun gibi bana da oyun oynuyorsunuz, ayıptır, günahdır” diye bağırmaya başladım. Kızdığım zaman babamı gözüüm görmediğini bildikleri için korkup çil yavrusu gibi dağıldılar. Derken bastonumu alıp mektebin yolunu tuttum. İçimde biraz şüphe var idiyse de onu da senin bu sözlerin defetti. Mesele bu Şahin Efendi, gayri nasıl istersen öyle yap! (s. 140)

Başarısızlığa uğrayan bu plandan hemen sonra kasabada bir yangın çıkar. Yanan yer halkın kutsal kabul ettiği Kelâmi Baba türbesidir. Yobaz ve gerici softalar, bu yangının bir işaret olduğunu, dinsizliğin yayıldığı kasabanın halkına bir uyarı olduğunu telkin etmeye başlarlar. Sömürülen dini duyguları ile halk söylenenlere inanır. Bu hadise belirgin ve sosyal bir kötülük unsuruna dönüşür. Kötülük, halkı galeyana

getirmek ve kötücül maksatlar için kullanmak şeklinde tezahür eden ve ilk küçük çaplı isyandan çok daha nitelikli ve olası kötülöklere müsait ikinci ayaklanma girişimi ile ortaya çıkar. Halkın yangın gecesini gösterdiği tepki de kötücüldür ve büyümesi ile meydana çıkabilecek olası nitelikli kötölükleri işaret eder. Kötölükten sorumlu tutulanlar, ahlaksız bulunan kadınlar ve gençler ile açıkça söylenmemekle birlikte dinsizliği yaymaya çalıştığı düşünülenlerdir. Bu konuda kötölüğün sorumluluğunu yüklediği düşünülen kişiler klasik bir algıyı yansıtmaktadır.

Sonbaharda bir gece Sarıova'da tüyler ürperten bir olay oldu. Sabaha doğru yangın toplarıyla uyanan ahali Kelâmi Baba türbesinin yanmakta olduğunu dehşetle görüyordu. (...) Hâsılı Kelâmi Baba türbesi hükümet üstünde bir hükümetti. (...) Kasabayı düşman şerrinden, zelzele, yangın, su basması gibi bütün afetlerden koruyan da o idi. Biraz evvel uzaktan onun kandillerine karşı ellerini açtıktan, kendilerini onun himayesine ısmarladıktan sonra uykuya dalanlar türbeyi ateş içinde görünce adeta çıldırıldılar. Alevler kızarmış mezarlık servilerinin heybetli çerçevesi içinde dehşet saçan bu yangın karşısında Sarıova'dan korkunç bir haykırış yükseldi. Sokaklara dökülen, pencerelere üşüşen, damlara çıkan ahali ağlayıp bağırişiyor, minarelerde salalar veriliyordu.

Bu yangın, Sarıova'nın büyük bir felakete uğrayacağına işaret etti. Kasabada gündün güne artan dinsizlik ve ahlaksızlık karşısında Kelâmi Baba artık gazaba gelmişti. Belki daha sabah olmadan yangının aksiyle kızıllaşan bulutlardan bir yıldırım yağmuru başlayacak, yahur bir zelzele şu dağları kasabanın üstüne yıkacaktı. Gecelik entarileriyle sokağa fırlayan ahali, karanlıkta, dalgalı insan dereleri halinde kol kol türbeye doğru akıyordu.

(...)

Şahin Efendi, ömründe bu kadar dehşetli bir manzara görmemişti. Ahali tekbir getiriyor, kadınlar pencerelerde: "İki gözüm bizi kimlere bırakıp gidiyorsun?" diye bağırişiyorlardı. (s. 143)

Camiler artsız arasız dolup boşalıyor, ahali tövbe istiğfar ediyordu.

Temiz ve süslüce çarşıyla sokağa çıkan kadınlara, kahvelerde iskambil oynayan gençlere ağır sözlerle sataşmakta idi.

Hükümete karşı da yine gizli bir hoşnutsuzluk başlamıştı. Kabahat hep memleketi idare edenlerdeydi. Kadınların bu kadar açılıp saçılmasına, gençlerin eğlence ve kumarla vakit geçirmelerine göz yummak bir Müslüman hükümetine yaraşır mıydı? Kelâmi Baba artık Sarıova'dan elini eteğini çekmiş kasabayı yetim bırakmıştı. Bakalım artık memleketi kim koruyacaktı? (s. 144-145)

Türbeyi dinsizlerin yaktığına (s. 145) dair bir söylenti çıkar ve olayla hiç ilgisi olmayan Nihat Efendi bu yangının sorumlusu olarak hapsedilir. Esasen yangının, bir kasit eseri olarak çıkarıldığı ve Şahin Efendi ile arkadaşlarına, onu destekleyenlere bir gözdağı olduğu açıktır. Bu kötölüğü irade edenler, suçu masum birine yükleyerek irade ettikleri ve eyledikleri kötölüğe bir başka gelişme alanı daha eklemiştir.

Nihat Efendi'nin kötölüğe maruz kalışının sembolik hadisesi, hapsedilmek için götürülürken maruz kaldığı muameledir. Esasen yapılan plan gereği verilen ifadelerle hakkında kuvvetli şüpheler var gibi görünse de masum olan bu adam, hakkındaki

hüküm verilmeden suçlu ilan edilmiş, tüm halk önünde hakarete uğramıştır. Her iki olay da insan onuruna hakareti içermesi ve masumiyet karinesinin ihlali olduklarından belirgin ve evensel kötülük unsurlarıdır. Bu manzara aynı zamanda yobazlığın ve gericiğin dini nasıl bir kötülük kaynağına çevirdiklerinin de belirgin örneğidir. Linç edilmek istenen Nihat Efendi'yi bu vahşetten Komiser Kazım Efendi kurtarır.

(...) Nihat Efendi'yi merasimi mahsusa ile hapishaneye getirmek için bir alay tertip edilmişti.

Bu alay kimler tarafından, ne zaman hazırlanmıştı? Bu belli değildi. (...)

İşin asıl feci tarafı Muallim Nihat Efendi'nin başına kırmızı kese kâğıdından bir külah giydirmişler, külahın ucuna iki boynuz takmışlardı.

Tenekelerin dayanılmaz gürültüsü arasında ahali, bir ağızdan: "Türbe yakanın hali budur he he hey!" diye bağırıyor, etraftan muallime yumurtalar, domatesler atlıyordu.

Sokaklarda, kahvelerde bekleyen ahali de vahşi seslerle ulumaya başladı.

Şahin Efendi'ye hayatının ezeli kâbusu olan "Yeşil Gece"si hiçbir zaman bu kadar karanlık ve feci; insanlar bu kadar korkunç ve zalim görünmemişti.

(...)

Sokaktaki kalabalık, alayı durduracak hale gelmişti. Hiç durmayan teneke patırtıları, "Türbe yakanın hali budur hey hey!" sesleri arasında "Kelâmi Babamız bizi affet!" diye yükselen bir feryat halkı büsbütün kudurttu. Şimdi yumurtalar, domatesler kâfi gelmiyor, ahali ona tükürmek ve tokat atmak için birbirini eziyor, birbirinin üstünden atlıyordu. (s. 154-155)

Kötülüğün sorumluluğu yalnız Nihat Efendi'ye değil Şahin Efendi ve arkadaşlarına da yüklenmek istenir ancak Komiser Kazım Efendi'nin bir ize rastlaması ile Nihat kurtulur, Sarıova'dan ayrılır. Şahin Efendi, pek çok insan toplumsal baskı ve kötülüğe maruz kalma korkusu ile Nihat Efendi'nin yanında durmaktan çekinirken, kötülükle mücadelede şimdiye kadarki en net ve açık tavrını sergilemiş ve onun bu çabaları da Nihat Efendi'nin mutlak bir kötülüğe maruz kalmasını engellemiştir. Ancak olayın asıl faileri meydana çıkmadan savaş patlar. Böylece süregelen kötülük ve iyilik çatışmasına yeni ve devletlerarası nitelikte, bir milletin tamamını hedef alan bir başka kötülük unsuru eklenir. Savaş, dönem romanlarının çoğunda olduğu gibi arka plan oluşturmakta kullanılmamış, olayların devamında sosyal bir manzara çizerek merkezde yer almıştır. Savaş, olay örgüsünün sonunu getirecek bir hadise olmakla birlikte kötülükle mücadele edenleri kötülüğe razı olanları, kötülükten kaçanları ve kötülüğe hizmet edenleri göz önüne sermiştir. Softalar, eşraf, kasabanın ileri gelenleri ve halkın büyük çoğunluğu ya kaçmış ya kötülüğe razı olmuş ya da kötülüğe hizmet etmiştir. Kötülükle mücadele edenler ise Şahin Efendi ve Necip gibi, roman boyunca bu mücadeleyi başka kötülük merkezlerine karşı yürütmüş, yeni, iyi ve doğrunun temsilcisi olan kimselerdir. Şahin Efendi'nin bu mücadelede benimsediği yol onun Makyavelist

mantığına uygundur. Şahin Efendi, köye gelen düşman kuvvetlerine onlardan biri imiş gibi davranır ancak aslında onlarla mücadele eder.

Cumhuriyet Döneminin ilk dönem romanlarından olan “Yaprak Dökümü”, temel olarak toplumun bir kısmındaki sosyal çöküntünün, Ali Rıza Bey ailesindeki yansımalarının romanıdır. Romanın temelinde ahlaki kötülük yer almakta ve Ali Rıza Bey ailesinin kötülüğe teslim olmaya varan yıkımı işlenmektedir. Sosyal etkilerin yanı sıra ekonomik güç yoksunluğunun da kaynak teşkil ettiği bu yıkım, belirgin ahlaki kötülük örneklerini ihtiva etmekle birlikte Ali Rıza Bey’in ideal olarak yaşattığı, bağlı kaldığı ve çocuklarına vermeye çalıştığı tüm iyicil değerlerin de yıkımı anlamına gelir. Bu bakımdan roman, mutlak iyinin mutlak kötüye mağlup olması ile sona erer.

Ali Rıza Bey, ahlaki değerlere kusursuz bağlılığı, dürüstlüğü ve haysiyeti ile tanınan bir iyilik sembolüdür. Kötülükle etkin bir mücadele yürütmemekle birlikte, kötülüğü kendi yaşantısına sokmama çabası ve kötülüğü görmezden gelmeye katlanamaması belirgin özellikleridir. O, kötülüğün karşısında iyiliği yaşatarak bir mücadele yürütür.

Romanda kötülükle ilgili ilk bulgu, ekonomik güçsüzlüğü açığa vurur; roman boyunca işlenen pek çok ahlaki kötülüğün temelinde de bu ekonomik sıkıntılar vardır. Savaştan çıkmış ve yeni bir devlet yapısı oluşturmuş bir ülkede yaşanması olağan karşılanacak bu sıkıntılar, belli bir çevrede, sosyal bir yıkıma sebep olmuştur. Sosyal değişimin de doğru algılanamamasının getirdiği sonuçlar ile birleşen ekonomik sıkıntılar ahlaki kötülüğü doğurmuştur. Burada, kötülüğün failleri bireylerdir; bu bireylerin ortak özellikleri ise kolay yoldan kazanmak istedikleri paralarla kendilerine özentisi ve eğlence üzerine kurulu bir yaşam inşa etme, rahat yaşama arzularıdır. Bu yaşam için her yolun mubah sayılması, esas ahlaki kötülüğün hareketini başlatır. Söz konusu sıkıntılar, potansiyel ahlaki kötülüğün eyleme geçmesine yol açmıştır.

Ali Rıza Bey, bilhassa iş çevresinde karşılaştığı bu ahlaki kötülük unsurlarının tamamen dışındadır ve hatta bu ahlaki kötülüğün tam karşıtı olan insanı temsil eder. Oysa yeni nesil, ki ahlaki kötülük failleri roman boyunca istisnalar dışında bu nesilden çıkar, Ali Rıza Bey ve onun neslinin benimsediği ahlaki değerleri boş ve lüzumsuz bulmaktadır; onlar için esas olan nefisleri ve isteklerine hangi yoldan olursa olsun ulaşmaktır. Ali Rıza Bey’in temsil ettiği iyinin ve bu iyi değerlerin kutsiyetinin yeni nesilde bir anlam taşımaması kötülük algısındaki bu temel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bahsedilen kötülük unsurları ile ilgili ilk bulgular Ali Rıza Bey’in

birlikte çalıştığı insanların hayatlarında ve iş çevresinde açığa çıkar ve genel bir sosyal kötülük manzarası olarak sunulur.

(...) *Anam, ihtiyar kadın... Kardeşler: Allahın iki biçaresi... Ben böyle çıkışınca ister istemez yelkenleri suya indiriyorlardı. Fakat canavarın büyüğüne, yani kendime nasıl laf anlatırsın? Yaş otuzu buldu... Sıhhatim, kuvvetim yerinde... Arsız bir tabiatım var... Ne görsem içim çeker... Yiyecek görürüm isterim, elbise görürüm isterim... Fazla olarak bunları başkaları kadar kendimde de hak bulurum. İş böyle olunca içimde kopacak kıyameti varın siz düşünün...*

Karanlık kış akşamları delik tabanımdan giren çamurun soğuğu ciğerime işlemiş, alacaklı dükkânların önünden geçmeyeyim diye sokakları dolana dolana evime giderken omuz başımdan lüks otomobiller geçer. Bunların içindekilerin bir kısmını tanıyorum. Eğlenmeye, avuç dolusu para yemeye gidiyorlar. İçim şöyle bir burkudur, kendi kendime sorarım: “Bunların hepsi benden değerli insanlar mı? Onlar, böyle alabildiğine yaşayıp giderlerken ben, niçin köpek gibi sokaklarda sürüneyim? İstediyimi yiyip giymeyeyim? Canımın çektiği kadını bir kere koynuma almayayım?”

Böyle yıllarca, senelerce kendi kendime çekiştikten sonra nihayet şu neticede karar kıldım: “Babam fazla namuslu bir adammış... Bir babanın çocuklarına bırakacağı en kıymetli miras temiz bir isimdir.” der gidermiş... Temiz bir isim, bir miktar dünyalıkla beraber olursa âlâ fakat züğürt evlatlarda ancak bir, nihayet iki göbek dayanabilir. Her neyse babam iyi etmiş, kötü etmiş o ayrı bahis... Fakat etrafımızdaki zenginlerin hepsi koltuklarında çek defterleriyle analarından çıkmadılar ya... Allahın kafalarına koyduğu izanı “ebcet” gibi ölüye, diriye yaramaz şeylerle sarf edeceklerine yerine sarf etmişler, yüklerini tutmuşlar. Mademki pek beyinsiz, eşek gibi bir şey olmadığını iddia ediyorsun. Elini kolunu bağlayan yok ya! Dilenci gibi boş yere sızlanacağına sen de talihini bir tecrübe et... Muvaffak olursan ne âlâ... Olamazsan: “Ne yapalım; elimizden geleni yaptık ama olmadı” der, kabahati kör talihe yükler geçersin. (...) Onun için “ya devlet başa, ya kuzgun leşe” dedim, kendimi bu kafileden yani “Altın Yaprak Anonim Şirketi”nden dışarı attım... Aranızdan ayrılalı bir ay var mı? Belki yok bile... Çulu derhal düzeltiltim değil mi?

Yerinde doğrulmuş, fantezi ipek çoraplarını, yeni gömleğini gururla göstererek gülüyordu:

-Mamañih fena bir şey mi yapıyorum? Kimsenin malına, hayatına, ırzına mı dokunuyorum? Katiyen... Sadece Havyar hanında bir komisyoncunun yanında çalışıyorum... Onun hesabına gümrükten mal çekiyorum. Şimdilik ehemmiyetsiz bir maaş, yine nispeten ehemmiyetsiz bir anafor... Fakat Allah bereket versin, gül gibi geçiniyorum... (s. 6-7)

Bu sözlerin sahibi olan konuk, söz konusu sosyal çöküşü, Ali Rıza Bey ve neslinin ahlaki kötülük olarak değerlendirdiği değişimi, Dünya Savaşı'nın tüm dünyadaki olağan etkisi olarak yorumlar. Bu açıdan yaşananların, savaşın doğurgan bir kötülük unsuru olduğuna bir değinme olduğu da söylenebilir.

Bilhassa Büyük Muharebe'den sonra bütün dünyada bir garip uyanıklık oldu. Şimdi insanlar artık sizin zamanınızın insanları değil. Gözlerin açılması, emelleri, hırsları arttırdı. Kimse artık kendi halinden memnun olmuyor. Bu cereyan neticesinde eski ahlak kaidelerinin yıkılıp değişmemesine nasıl imkân görürsünüz? (s. 9)

Bu konuşmalar, Ali Rıza Bey'de olumsuz bir etki yapar ve ona kendi ailesini düşündürür. Tanıklık ettiği ahlaki kötülüğün, bir nesil davranışı olarak tanımlanması ve

olağan karşılanması, kendisinin sahip olduğu ahlaki değerlerin geçerliliğini yitirdiğine dair savlar, Ali Rıza Bey’de bu ahlaki kötülüğün kendi çocuklarını da etkisi altına alabileceği endişesini uyandırır ve romanın ilerleyen bölümlerinde, Ali Rıza Bey’in bu endişesi, kendini gerçekleştiren bir kehanet gibi gerçeğe dönüşür.

(...) *Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız âhir ömrünüzde size feci bir yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler.*

(...)

Bütün hayatını çocuklarına iyi fikirler ve iyi bir ahlak vermeye sarfetmişti. Acaba yeni zamanların bu havası onları da saracak, ihtiyar babaya bu son deminde bir yaprak dökümü mü seyrettirecekti? (s. 10)

Ali Rıza Bey, kızlarının arkadaşı olan Leman’ı, eski öğrencisi ve şirketin müdürü Muzaffer Bey’den ricacı olarak işe aldırır. Ancak Leman ile Muzaffer Bey arasında gayriahlâkî bir ilişki başlar. Leman’ın annesinin yardım istemesi üzerine Muzaffer Bey ile konuşan Ali Rıza Bey, ahlaki kötülüğü tüm açıklığı ile görür ve buna göz yumamayı şirketten ayrılır. Onun ahlaki kötülük karşısındaki bu tavrı esasen ailesindeki yıkımı başlatacak olayların da yolunu açar; kötülük karşısında gösterilen tavır kötülük silsilesini doğurur. Yine Ali Rıza Bey’i, yaşadığı çağın adamı olmaktan çok uzakta gösteren bir düşünce bu bölümde açığa çıkar; Ali Rıza Bey, meselenin çözümü için Muzaffer’in de Leman’ın da ideal ve ahlaki olanı benimseyeceğinden eminken insanlarda iyiliğin esas olduğunu düşünmektedir. Bu bakımdan Ali Rıza Bey’i zaman zaman kötülük karşısında fazla temiz bir adam gibi gösteren algı da açıklanmış olur.

Hakikat şu idi:

Müdür Muzaffer Bey, baştan çıkarmış... Leman on gün evvel: “Adada bir arkadaşımın düğününe davetliyim, üç dört gün gelmeyeceğim” diye annesinden izin almış... Bir hastanede çocuk düşürmüş! Dün bir deri bir kemik halinde eve getirip bırakmışlar... Annesine her şeyi olduğu gibi söylemiş.

(...)

-Hemşire hanım... Size “merak etmeyin” diyemem. İşin nereye varacağını şimdiden kestiremiyorum. Fakat elimden geleni yapacağım. Benim tanıdığım Muzaffer Bey, insan bir çocuktur. Bir genç kızın göz göre göre mahvolmasına vicdanı razı olamaz. Umarım ki Leman’ı nikâhına alır. Yaptığı fenalığı tamir eder... Müteessir olmayın... İnsanlarda iyilik asıldır.

(...)

-Beyefendi, emin olun, size yalan söylemiyorum. Leman, zannettiğiniz gibi masum bir kız değildi... Önüne gelenle düşüp kalkıyordu. İsterseniz bunu size de ispat edebilirim. Hatta doğacak çocuğun babası olduğum da şüpheli idi. Fakat her nedense belki de mevkiim sebebiyle, o şeref öteki babalardan ziyade bana layık görülmüştür. Ah, Ali Rıza Bey, dünya keşke sizin bildiğinize benzeseydi! (s. 19-21)

Bu vaka üzerine şirketten ayrılan Ali Rıza Bey, bunun böyle geçimini nasıl sağlayacağına dair bir plan yapmamıştır. Eve gittiği vakit *ahlakından şüphe etmediği*

(s.27) oğlu Şevket'in işe başladığını öğrenir. Şevket, babasının işten ayrılma kararını doğru bulur ancak Hayriye Hanım, kocasının bu kararını hoş karşılamaz ve ona kötü davranır. Hayriye Hanım'a göre Ali Rıza Bey'in işten ayrılması kötücül sonuçlar doğuracaktır ve ortaya çıkacak ahlaki kötülüğün sorumluluğu da bu sebeple ona ait olacaktır. Hayriye Hanım'ın Ali Rıza Bey'e olan tavrı kötücül olarak değerlendirilebilir zira Ali Rıza Bey de bu tavırlar neticesinde psikolojik acı veren kötülüğe maruz kaldığını düşünmektedir ancak olaylara bakış açısı, Ali Rıza Bey'inki ile karşılaştırıldığında daha gerçekçidir.

Hanım, bana bak! dedi; bugün öyle bir muamele ediyorsun ki ölsem unutmayacağım... Yazık sana.

Hayriye Hanım, ikinci defa olarak döndü, en şiddetli azarlardan ziyade tesir edeceğine emin olduğu bir hüziin ve samimiyetle:

-Niçin böyle söylüyorsun, Ali Rıza Bey? dedi, seni işiten bir rütbe filan almışsın da seviniyorsun zanneder. Şirketten aldığın yüz on beş lira ile zaten kıt kanaat geçiniyorduk. Bugün onu da elinden kaçırdığını söyledin. Bu, bizim için açlık demektir... Sevinip boynuna mı sarılmalydım? Sen de biraz insaf et...

Ali Rıza Bey, lakırdı bulamayarak gülünç bir surette birkaç kere yutkundu:

-Evet ama namus... dedi, namusu kurtardık!

(...)

-Ali Rıza Bey, insaf et. Bunca yıllık karınım. Bana ahlaksız bir kadın gözüyle bakarsan hem ayıp hem günah olur. Ben de senin kadar namuslu bir insanım fakat ben senin yerinde olsam çocuklarımla hatırı için buna göz yumardım.

Ali Rıza Bey bu sözler üzerine ateş kesildi:

-Ne dedin bakayım, ne dedin? Bir daha söyle... Böyle bir şeye göz mü yumardın? Yazık... Yazık sana!

Diye bağırılmaya başladı. Hayriye Hanım, gözlerini tavana kaldırdı. Sonra aynı sakin hüziinle devam etti:

-Evet, Ali Rıza Bey! Sen ne dersin de. Onların hatırı için ben her şeye katlanırım. Çünkü ekmezsiz kalırsak onların namusu tehlikeye girer.

(...)

-Çıldırılmışsın hanım, benim çocuklarımla öyle melekler ki...

-Onu ben de inkâr etmiyorum. Çocuklarımız şimdiki halde melek gibi çocuklar... Fakat bir yandan da zihinlerini çok açtık... Dediğim gibi her şeyi görüyorlar, istiyorlar. Bu hal ile ilerde de melek gibi kalacaklar mı? Kalsalar da içlenmeyecekler mi? Sen, şimdiye kadar dışarıda çalışıyordun, evinin içini, çocuklarını pek yakından görmüyordun. İşte sana haber veriyorum bey. Çocuklarımız için tehlike var. Benden günah gitti. (s. 32-33)

Ali Rıza Bey işten ayrılınca eşinin ve kızlarının ona karşı tavırları değişir; evde Ali Rıza Bey'in sözü eskisi gibi dinlenmez, ona eskisi gibi saygı gösterilmez. Bu, Ali Rıza Bey için bir kötülüğe maruz kalma halidir. Bu sebeple evden uzaklaşma ihtiyacı hissederek gezintilere çıkar ve zamanla, önceleri kötücül mekânlar olarak gördüğü kahvelere uğramaya başlar. Burada tanıdığı insanların tamamı, Ali Rıza Bey'in yaşadıklarına benzer olaylarla karşılaşmışlardır; yani maruz kaldıkları kötülük bu

insanların ortak noktasıdır. Bu gezintiler, Ali Rıza Bey’de başlayan değişimin ilk belirtileridir. Ali Rıza Bey, maruz kaldığı psikolojik acı veren kötülükten kurtulmak için daha evvelki fikir ve davranışlarından feragat etmeye başlar. Bu aslında onda zamanla kötülüğü görmezden gelmeye başlayacak hareket tarzının ilk örneğidir.

Ali Rıza Bey, öteden beri kahvelerin, gazinoların baş düşmanı idi. Memurluğu zamanında mütemadiyen: “Nedir bu miskinhaneler efendim? Elimde kuvvet olsa bunların hepsini kapatırım!” diye söylenmişti.

(...)

Nihayet anladı ki kahve işsizlikten ve aile dirliksizliğinden doğan ıstıraplara karşı sığınılacak tek köşedir. O da olmasa mütekaaitler için ölmekten başka yapılacak iş kalmayacaktı. (s. 40-41)

Zamanla evdeki ortam iyice bozulur ve evin kızları Fikret, Leyla ve Necla’nın hırçınlıkları başlar. Bilhassa Leyla ile Necla, güzelliklerine güvenmenin de verdiği şımarıklık ile ailenin gerçekleştirmeye muktedir olmadığı taleplerde bulunurlar. Evleri, onlar için artık bir cehennemdir; bu evde bu hayatı yaşamaya mecbur kalmak onlara göre kötülüğe maruz kalmaktır. Kızların taleplerinin sonu, Ali Rıza Bey’in ömrüncü karşı durduğu ahlaki kötülüklerin gerçekleşmesine sebep olacak ortamı tesis edecektir. Fikret’in tepkisi ise, ailenin Leyla ve Necla’ya gösterdiği hoşgörünün ve onlar için yapılan harcamaların diğer aile efradına haksızlık etmek şeklinde gelişen bir kötülük eylemi olduğunu düşünmesinden kaynaklanır. Evdeki bu karmaşanın nedeni, evin geçimini sağladığı sürece otorite olarak kabul edilen babanın bu gücü yitirmesidir. İyi olanla birleşen güç kaybolunca kötülüğün karşısında durmak da imkânsızlaşır.

Fikret de öteki kızları da bildiğinden ne kadar başka insanlarmış! Kavga yavaş yavaş şeklini değiştiriyordu. Leyla ile Necla, asıl istediklerini açık açık söylüyorlardı; ne hakla kendilerini eve kapatmışlardı? Herkesin kızları istedikleri yerlerde, istedikleri insanlarla gezip eğlenirken kendileri niye bu cehennemde çile dolduruyorlardı?

Evin adı artık cehennem olmuştu. Onlar da genç değil miydiler? İnsan içine çıkmak, sosyetelere girmek, dansetmek istemezler miydi? Gençlikleri geçiyor sayılırdı. Bu gidişle sonları ne olacaktı? Babaları kendileri için bir şey hazırlamış mıydı? Ev, delik deşik bir gemi gibi günden güne batıyordu. Böyle zamanlarda herkese başının çaresine bakma hakkı neden verilmiyordu? Üstlerindeki baskıyı kaldırmak zamanı gelmiş de geçiyordu. Kendi başlarına bırakılırlarsa belki birer hayırlı koca bulur, canlarını kurtarırlardı. Böyle zamanlarda kimin kapısını çalıp “Evlenecek kızınız var mı?” diye soruyorlardı? (s. 50-51)

Leyla ile Necla’nın evdeki bu başkaldırısından sonra Şevket’in bir kadına âşık olduğu ve onunla evlenmek istediği ortaya çıkar. Ali Rıza Bey’e göre aşk, *hali vakti yerinde, işi gücü yolunda olan birtakım insanların bilerek ve isteyerek başlarına satın aldıkları bir dertti(r)*. (s. 53) Bu sebeple Şevket’in âşık olmasına da şaşırır. Ancak Ali Rıza Bey’i asıl şaşırtan Şevket’in âşık olduğu kadınla arasındaki münasebetin

gayrimeşru ve gayriahlâkî olmasıdır. Bu bakımdan Şevket de bir ahlaki kötülüğe iştirak etmiştir.

Şevket bankada daktilolardan biriyle sevişmiş... Bu kocalı bir kadınmış... Bir zaman gizli gizli ötede beride buluşmuşlar... Nihayet, iş meydana çıkmış... Kadın, kocası tarafından sokağa atılmış... Şimdi arından bankaya geleliyormuş... Şevket'le evlenmezse mutlaka intihar edecekmiş. (s. 54)

Ali Rıza Bey, bu evliliğin gerçekleşmesi durumunda Şevket'i ölmüş farzedeceğini söylese de zamanla ikna olur. Artık kötülük karşısındaki tutarlı tavır, zedelenmekte ve yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Evlilikle ilgili diğer kavga, evin kızları arasındadır; Fikret, kadının ahlaken kötü olduğu iddiasıyla bu evliliğe karşı çıkarken Leyla ile Necla hayatlarının hareketleneceği umuduyla bu evliliği desteklerler. Bu kavga, ahlaki kötülüğe kesinlikle kaşı çıkan Ali Rıza Bey ile Fikret'in durumunu berraklaştırırken Leyla ile Necla'nın bir vakittir ortaya çıkmış olan ahlaki kötülüğe eğilimlerini de vurgular.

-Ne söylüyorsun Ali Rıza Bey?

-Gayet erkekçe bir söz kadını... Oğlum böyle bir şey yaparsa onu ölmüş farzederim. Bir evladım vardı; Allah elimden aldı, derim, bağrıma taş basarım... Maalesef bence yapılacak bir şey...

(...)Ev, tekrar iki partiye ayrılmıştı. Fikret, bu izdivaca şiddetle aleyhtardı. Bir kere yenge sıfatıyla aralarına girecek kadın, başından türlü maceralar geçmiş, şüpheli bir insandı. Sonra evdeki sefalet ve para sıkıntısı büsbütün artacaktı. Leyla ile Necla'ya gelince, onlar, Şevket'in evlenmesini delice istiyorlardı. Ne olursa olsun bu kadınla beraber eve biraz yenilik ve eğlence girecekti. Babası gibi eski kafalı Şevket, karısının teşvikiyle mutlaka değişecekti. (s. 55-56)

Karısının, namus üzerine söyledikleri ile bu evliliğe razı olan Ali Rıza Bey, hiç değilse sessiz sedasız bir şekilde bu evliliği gerçekleştirmek ister çünkü bu evlilik ona göre *nasılsa olmuş bir felaketin tamiridir.* (s. 59) Buna rağmen pek çok masrafı da girerek yeni moda bir düğün tertip edilmesinin önüne geçemez. Onun asıl kötücül bulduğu ise, oğlunun evlendiği kadın yani Ferhunde'dir. Ferhunde, gerçekten bir ahlaki kötülük failidir, ahlaken düşkün kadınların da tüm tipik özelliklerini gösterir. Daha genel anlamda Ferhunde, ailenin yıkımını hızlandıracak ahlaki kötülüğün, sosyal bir çevreyi yansıtan temsilcisidir ve zamanla aynı sosyal yaşam izlerini Ali Rıza Bey'in evine de taşır. Bununla beraber Ferhunde, kötülüğün tek sorumlusu değil, açığa çıkmak için bekleyen kötülüğün eyleme geçeceği ilk hareketini hazırlayan kişidir.

İşin asıl fena tarafı Ali Rıza Bey'in gelini Ferhunde'yi de gözü tutmaması idi. İhtiyar adam, onu ilk gördüğü günü unutamıyordu. O, namusu temizlendiği, iyi bir aileye kabul edildiği için sevincinden ağlayan mahcup ve mütevazı bir kadıncağızla karşılaşacağını zannediyordu. Hâlbuki bilakis gayet yüksekte atan, kendisinde tükenmez haklar gören küstah, hafif, şumarık bir mahlûk buldu. (s. 60-61)

Bu genç kadın, zeki olduğu kadar da hilekâr ve cesurdu. Birkaç gün içinde idareyi eline aldı ve eve tek başına hükmetmeye başladı. (s. 63)

Ferhunde'nin eve gelmesinden sonra bu evdeki hayat tamamen değişir, tıpkı Leyla ile Necla'nın istedikleri gibi bir eğlence yaşamı başlar. Bu eğlence düşkünlüğü, zamanla zaten bozuk olan aile ekonomisinin iyice çöküşe geçmesine sebep olur. Bir yandan ahlaki kötülük, Ferhunde, Leyla ve Necla üçgeninde kendisine bir uygulama alanı bulurken bir yandan da aslında temel sebep olan yoksulluk, çok daha belirgin bir kötülük unsuruna dönüşür.

Şevket'in büyük bir sıkıntı içinde olduğu görülüyordu. Bazı sabahları, annesine masraf parası bırakmadan çıkıyor, ara sıra kapıya gelen alacaklılara kendisini yok dedirtiyordu. Ev halkı tekrar birbirine düşmüştü. Kimi gün Ferhunde sinirlenip haykırıyor; kimi gün Leyla ile Necla intihara kalkıyor, kimi gün Ayşe ağlıyordu.

(...)

Sefalet son dereceyi bulmaya başlamıştı. Bazen evde ateş yanmadığı, tencere kaynamadığı günler oluyordu. Dolabında daima gizli reçelleri, kutu sardalyaları olan Ferhunde müstesna olmak üzere herkes eline geçirdiği zeytin, peynir, pastırmayla bir köşede karnını doyuruyor, pek soğuk havalarda kapsız yorganlara sarılıyordu. (s. 69)

Bütün bu yoksulluğa rağmen davet gecelerinde bu sıkıntılar yokmuş gibi davranılması, aile fertlerinin birbirlerine gösterdikleri ikiyüzlü tavırlar da ahlaki kötülüğün örnekleri arasındadır. Bunlardan en fazla azap duyan da bu kötülüklere tahammül etmek hatta iştirak etmek zorunda bırakılan Ali Rıza Bey'dir. Hayriye Hanım, Leyla ile Necla'ya bu eğlencelerde hayırlı birer kısmet çıkacağını söyleyerek Ali Rıza Bey'i de bu davetlere dâhil eder. Ancak bu eğlencelere, tamamen ahlaken düşkün, kötücül insanlar katılırlar. Bu da aslında kızların bu davetlerde evlenebilecekleri temiz insanlarla tanışma ihtimallerinin olmadığı anlamına gelir.

Misafirlere karşı bu ne iğrenç sahtekârlıktı: Ali Rıza Bey, kızlarını biraz evvel kuliste itip kaktıkları ihtiyar bir aktörü perde açılınca rol icabı öpüp koklamaya başlayan tiyatro kızlarına benzetiyor, hem onlardan hem kendinden öğreniyordu. Ne yapsın ki birçok şeyler gibi buna da tahammül etmeye mecburdu. Bu mesut aile komedisini oynamak suretiyle davetliler arasında çocuklarına belki bir koca avlayacaktı. Yalnız, şu evine girip çıkan bu alay alay erkekler içinde insana benzer tek bir çehre görünmüyordu: Yirmişer, yirmi ikişer yaşında terbiyesiz, cahil, küstah mahalle çocukları... Kimi kumardan, kimi kadından, kimi büyük borsa ve ticaret manevralarından, kimi yediği veya beklediği büyük miraslardan hayret verici bir yüzüzlükle bahseden çeşit çeşit serseriler... Yıprak, kokainci, şişkin, ayyaş çehreleri... Sırf gafil kız çocuklarını kandırmak için aileler içine sokulmuş ihtiyar tilkiler... (s. 71)

Evde olup bitene katlanamayan Fikret, hiç görmediği bir adam, araçlar ile onu istediğinde düşünmeksizin bu evliliği kabul eder. Mecbur kalınarak yapılan bu evlilik kötücül görünse de Fikret'in kötülükten kurtulmak için bulduğu tek çıkar yol budur. Fikret, ayrıca Ali Rıza Bey ile yaptığı ayrılık konuşmasında evde hâkim olan ahlaki kötülükten babasını sorumlu tuttuğunu da belirtir, kendisinin kötülüğe maruz bırakıldığı

algısı ile hareket eden Fikret'in evliliği kabul etmesinin sebeplerinden biri de anne ve babasının kendisine haksızlık ettiğine inanmasıdır.

Açık konuşalım baba, dedi. Bilirsin ki ben, pek öyle kafasız bir kız değilim. Annem gibi, kardeşlerim gibi fakir düştük, parasız kaldık diye sana darılmak hiçbir zaman aklımdan geçmedi. Buna mukabil onlara gösterilen zaafı affedemedim ve edemeyeceğim.

Şevket fena çocuk değil. Ancak ne çare ki yularını o soysuz kadına kaptırmuş. Leyla ile Necla ne yaptığını bilmeyen iki çılgın... Annem, koyun gibi nereye çeksen oraya giden bir zavallı. O kadar çırpındım, çırpındım: "Baba, gözünü aç. Bunlar evi bir felakete sürükleyecekler." dedim. Aldırmadın, yabancı gibi köşeye çekildin, sade darılıp surat asmakla iktifa ettin. Sen erkekçe hareket edeydin bunlar olmazdı. Belki müteessir olacaksın ama göz önünde olan bir hakikati saklamaya hacet yok... Bu gidiş, iyi bir gidiş değil. Doludizgin bir uçuruma gidiyoruz. Baktım kimseden imdat yok... Ben, bari kendimi kurtarayım, dedim. (s. 73)

Fikret'in ayrılırken yaptığı uyarılar, Ali Rıza Bey'de kötülüğü ortadan kaldırma azmi oluşturur. Bunun için Leyla ile Necla'yı bir an evvel evlendirmeyi amaç edinir. Böylelikle kendi kızlarını, içine düştükleri ahlaki kötülükten kurtaracağına inanır. Ancak yaşadıkları ev artık bir ahlaki kötülük merkezi olmuştur, sosyal bir kötülük çevresinin mekânı olan bu evin kızları Leyla ile Necla'nın da düzgün insanlarla tanışıp evlenmeleri zordur.

Bir yanda evin sakat döşemelerini çökertircesine dans edilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyeye tünelerken horoz gibi kanat çırpıp ötüyorlar yahut yerlerde dört ayak üstü yürüyerek çifte atıyorlar, el şakırtıları, kahkahalar arasında eşek taklidi yapıyorlar, avaz avaz anıyorlardı. Fakat Ali Rıza Bey, bu alabildiğine eğlenmek ve delilik etmekten başka bir şey istemiyor gibi görünen insanlar arasında türlü türlü entrikalar ve facialar yakalamakta gecikmezdi. Gizli gizli yahut yüzüstü bir açıklıkla sevişenler, birbirini aldatanlar, kıskananlar, baştan çıkarmaya çalışanlar... Bir gece bir kadının birdenbire bayıldığı görülüyor, bir başka gece iki sarhoş biraz hava almak bahanesiyle bahçeye çıkarak birbirlerinin başını yarıyordu. (s. 80-81)

Kazanılan para evde yaşanan hayata yetmeyip borçlar da artınca ev rehin gösterilerek emniyet sandığından borç alınır ancak bu gelen para da tamamen fuzuli giderlere harcanır. Bir zaman sonra Şevket tevkif edilir. Şevket, çalıştığı bankayı dolandırmış, aldığı paraları ödeyemeyince de hapse mahkûm edilmiştir. Böylece ekonomik çöküş gerçekleşmiş olur. Yoksulluk doğurgan bir kötülük unsuru olarak ahlaki kötülüğü tetiklemiş ve bu iki kötülük unsuru birbirinden beslenerek sonuçta ekonomik çöküntüyü getirmiştir. Ayrıca Ali Rıza Bey'in, ahlakına en çok güvendiği çocuğu Şevket, hırsızlık yapmış, kötülüğe karşı duramadığı gibi âlet olmuş hatta bir kötülük faili olmuştur.

Maalesef vaziyetim senin zannettiğinden biraz daha kötü... Bankaya ait mühimce bir parayı harcadım. Tekrar yerine koymadan müfettişler geldiler. Hoş bu

gidişle onu beş senede de yerine koyamayacağımı da biliyordum ya... İnsan bir kere şaşırmaaya görsün... Hasılı, pis bir vaziyet oldu. (s. 97)

Şevket'in hapse girmesinden sonra Ferhunde tamamen özgürlüğünü ilan eder ve evdekilere karşı tüm saygısını bir tarafa bırakır, dilediğince yaşar. Bu yaşam elbette ahlaki kötülük üzerine kuruludur. Ali Rıza Bey, *bütün fenalığın gelinleri Ferhunde'den geldiğini* (s. 100) düşünmesine rağmen ona Şevket'in emaneti olduğu için iyi davranır. Buna rağmen Ferhunde, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma ihtimali doğduğu anda evden ayrılır. O, bir sosyal çevrede hâkim olan kötülüğü Ali Rıza Bey'in bir zamanlar korumaya çalıştığı bu evde de hâkim kılmış bunun ardından da kötülüğün süregelenleştiği hayatına devam etmiştir.

Senelerden beri sabrettim fakat artık sefalete tahammülüm kalmadı. Bir daha evinize dönmek mecburiyetindeyim. Şevket'e söyleyin, beni mazur görsün. Bir insanlık eder de kolayca ayağımın bağıni çözerse minnettar olur ve başımın çaresine bakarım... (s. 102)

Ferhunde, bu nitelikleri ile tipik bir ahlaki kötüdür. Esasen evin felaketinden mesul tutulan Ferhunde'dir ama o eve gelmeden çok önce başlayan başkaldırıları gösterir ki Ferhunde, potansiyel haldeki kötülüğü açığa çıkarmıştır, kötülüğün biricik sorumlusu değildir.

Bir zaman sonra, orta yaşlı bir Suriyeli olan Abdülvehhap Bey, Leyla'ya talip olur. Aile bu evliliğe onay verir; Leyla da özellikle Abdülvehhap Bey'in zenginliği sebebiyle bu evlilik kararından memnundur. Ancak kısa bir süre sonra Abdülvehhap Bey, Leyla'nın sokata arkadaşları ile konuşmasını bahane göstererek nişanı bozar. Esasen bu bir oyundur ve adam Necla'ya talip olmuştur.

Nihayet nişanlısından Ali Rıza Bey'e bir haber geldi:

Leyla sokakta birtakım uygunsuz insanlarla konuşmuş; fazla olarak nişanlısına karşı da onları müdafaa etmiş. Namuslu bir erkek bu hale tahammül edemezmiş. Ali Rıza Bey'i pek sevdiği için eğer küçük kızı Necla Hanımı verirlerse maalmemnuniye kabul edermiş!

(...)

Son vakada Leyla'yı beyhude yere itham etmişlerdi. Kızcağızın hiç kabahati yoktu. Bu dargınlık, sırf Leyla'yı baştan atıp Necla'yı almak için icat edilmiş bir bahane idi. Hem de hayvancasına, iptidai bir bahane! (s. 110)

Necla, ailesinin karşı çıkmasına rağmen bu teklifi kabul eder ve Abdülvehhap Bey ile evlenerek Suriye'ye gider. Necla, Abdülvehhap Bey'i sevdiğinden değil arzu ettiği hayatı yaşayabileceği için bu evliliği kabul etmiştir fakat Suriye'de karşılaştığı manzara tüm ümitlerini boşa çıkarır. İlk anda Leyla terk edilerek kötülüğe maruz kalmış olsa da asıl kötülüğe maruz kalan Necla'dır. Necla bir iki kez ailesinden yardım ister fakat Ali Rıza Bey, Necla'ya yardım etmeyi reddeder; yeni düzenini benimsemesini tembih eder. Böylece Fikret ve Şevket'ten sonra Necla da evden ayrılmış olur, yaprak

dökümü devam eder. Bu üç kardeşin üçü de, evden ayrılışları neticesinde kötülüğe maruz kalmışlardır, üçünün de kurtuluş ümitleri boşa çıkmıştır.

Necla, Beyrut'ta hayalindeki sarayın yanında bir tavuk kümesi gibi kalan küçük bir eve indi.

Mermer merdivenlere dizilmiş sinema uşakları yerine bir entarili kayınbaba ile iki ortak ve bir alay çocuk tarafından karşılandı.

Üçüncü ortak dokuz ay evvel ölmüştü. Necla bu kadının yerine geldiği için ondan kalan iki çocuğa analık etmek vazifesi de tabii ona düşüyordu.

(...)

Ali Rıza Bey, bu mektupla artık kapısının Necla'ya kapalı olduğunu açıkça anlatıyordu. Fakat genç kadın, ne kadar bunalmış olacak ki bu istiskale kızmıyor, üst üste gönderdiği mektuplarda "Beni kurtar yoksa kendimi öldüreceğim, kanıma girmiş olacaksın!" diye feryat ediyordu. (s. 118)

Babasına, sonraları Necla'yı kurtarması için ricalarda bulunsa da kendisini terk eden adamla Necla'nın evlenmesi, Leyla için psikolojik acı veren bir kötülüktür. Leyla bunun neticesinde bir sinir hastalığı yaşar. Tedavi sonrası kendini toparlayan Leyla, ailesinin iyileşme döneminde gösterdiği müsamahayı artık kendisinde bir hak görmeye başlar ve serbest bir yaşam sürer. Sonunda, Leyla'nın bir avukatın metresi olduğu, adam eşinden boşanamadığı için evlenemedikleri ortaya çıkar. Ali Rıza Bey, şimdiye kadarki ahlaki kötülükler anlayış göstermişse de bu ona göre bir namussuzluktur ve her türlü kötülüğün üzerindedir. Bu sebeple Leyla'yı evden kovar, böylece *yaprak dökümü* küçük Ayşe dışında tamamlanmış olur. Kötülük neredeyse tamamen hâkimiyetini kurmuştur.

Leyla iki aya yakın zamandan beri çoluk çocuk sahibi bir avukatın metresiydi. Haftada iki gün Üsküdar iskelesinde buluşuyorlar ve otomobil ile Haydarpaşa'da bir randevuevine gidiyorlardı. (s. 120)

(...) Ayşe'nin elindeki ışık, Leyla'nın gözüne çarpıyor, onun alay ve hakaretle burkulan boyalı ağzını, etraflarındaki kara çember içinde nefretle küçülen gözlerini Ali Rıza Bey'e, bir öldürme hissi verecek tarzda parlatıyordu.

İhtiyar adam, birdenbire sopasını yakalayarak:

-Defol... Şimdi evimden çık!

Diye bağırdı. Leyla, bu defa, biraz ürkek, kapıya doğru geriledi:

-Zaten dur desen de duran kim? Lanet olsun senin evine! diye cevap verdi. (s. 123)

Leyla'nın, bir avukatın metresi olduğunu öğrenerek onu evden kovan Ali Rıza Bey, hastalanır, felç geçirir. Leyla, avukatın imkânları ile bir apartman dairesinde rahat bir hayat sürmektedir. Hayriye Hanım, vakanın üzerinden biraz zaman geçince Ali Rıza Bey ile Leyla'yı barıştırmaya çalışır ancak Ali Rıza Bey Leyla'yı affetmez. Bunun üzerine Hayriye Hanım'la kavga ederler ve Hayriye Hanım Ayşe'yi de alarak Leyla'nın yanına yerleşir. Ali Rıza Bey Fikret'in yanına gider fakat Fikret'in de mutlu ve rahat bir hayatı yoktur, o da babasına bakamaz. Adapazarı'ndan döndüğünde Ali Rıza Bey'in hastalığı tamamen ilerler, Leyla ile Hayriye Hanım, onu hastaneden Leyla'nın apartman

dairesine taşırlar. Ali Rıza Bey, şiddetle karşı durduğu tüm ahlaki kötülükleri benimsediği bir hayata başlar. Bu yıkım aslında yalnız Ali Rıza Bey'in değil onun ve neslinin temsil ettiği değerlerin de yıkılmasıdır. Böylelikle roman, kötülüğün mutlak hâkimiyeti ile sona erer.

Ali Rıza Bey'e bu apartmanda güneşe ve denize karşı güzel bir oda hazırlamışlardı. İhtiyar adam, rahata ve bol yiyeceğe kavuşunca az zamanda düzeldi. Elinde bastonuyla evin içinde dolaşüyor, dilinin tutukluğuna bakmadan Leyla'nın papağanına lisan dersi vermeye uğraşıyordu.

Hatta ara sıra avukatın apartmanında arkadaşları şerefine tertip ettiği eğlentilerde bulunuyor, kâh sıcak ve şık mutfakta meze hazırlayan Hayriye Hanım'a yardım ediyor kâh artık on beşinde güzel bir kız olan Ayşe ile beraber bazı kadınlarla gülünç dans yapmaya kalkarak meclisi neşelendirdiği oluyordu.

Evde oturmaktan sıkıldığı vakit onu tertemiz giydiriyorlar, açık bir arabaya bindirerek hava almaya gönderiyorlardı.

Ali Rıza Bey, o günlerde bayram elbiseleriyle bayram beşiğine binmiş çocuklar kadar neşelidir. Yalnız sokaklardaki kalabalığın içinde ara sıra eski kahve arkadaşlarından bazıları ile göz göze gelmese... (s. 134-135)

“Fatih ve Harbiye” geleneksel olanla olmayanın temel çatışmasını işler; bu çatışma eski- yeni çatışmasının zamana ve zamanın değerlerine göre derinleşmiş halidir. Romanda Fatih, Müslüman İstanbul'u, geleneksel ve milli olanı simgelerken Harbiye, Batılı ve geleneklerden kopuk, gayrimillî olanı simgeler. Romanda temel gelgiti oluşturan iki genç, Şinasi ve Macit de bu değerleri simgelerler; Şinasi Fatih'le, Macit Harbiye'yle özdeşleşir. Neriman ise hem Fatih ile Harbiye'nin temsil ettiği hayatlar arasında hem de Şinasi ve Fatih arasında tercihte bulunmaya çalışan, iki dünya arasında kalmış bir araf insanıdır. Aynı şekilde Darülelhan'da Şinasi alaturka müzik bölümünde Macit ise alafranga müzik bölümünde eğitim almaktadır. Neriman ise alaturka müzik eğitimi almakla birlikte bu durumdan hoşnut değildir ve okulun alafranga kısmına geçmek istemektedir. Hâkim olan algıda kötücül olan, Harbiye, Macit ve onların temsil ettikleri iken bunların tam karşısındaki Fatih ve Şinasi iyilerdir. Neriman ise Harbiye'deki hayatı tercih ettiği zamanlar sergilediği davranışlar bakımından ahlaki kötülük ile bağdaştırılsa da Fatih'te kendi öz yaşamını tercih etmesi ile tipik bir kötü olmaktan uzaklaşır, iyiyi seçer. Bu bakımdan romanda, kötülükle ilgili bulguların temelinde sosyal değişim ve değerlerin kaybı düşüncesi yatmaktadır.

Romanın başında, uzun zaman boyunca, artık ailelerinin ve mahallelinin onayladığı bir ilişki yaşayan Neriman ile Şinasi'nin arası Neriman'ın geçirdiği değişim sebebiyle açıktır. Esasen Neriman, tamamen değişmiş değildir fakat yaşamakta olduğu hayattan da bunalmıştır. Yeni tanıdığı hayat, ona kendi hayatından daha etkileyici, daha güzel görünür. Bu sebeple iki hayat arasında bir karar verme aşaması geçirmekte; babası

ve Şinasi'nin bütünlediği hayatından tamamen kopamazken yeni hayatı beğenmekle birlikte her şeyiyle benimsemiş değildir. Bu sebeple aslında geçirdiği değişimden dolayı ahlaki kötülük ile bağlantısı kurulan Neriman, arada kalmışlığı ile bir değerler çatışması ve kötülükle mücadele evresi geçirmektedir. Neriman'daki bu çelişkiler ona bir karakter derinliği de vermektedir.

Romanda evvela Neriman'ın eski ve geleneksel olan, kendisinin de içinde bulunduğu her şeyden nefret etmesi ile kötücül bulgular elde edilir. Neriman, gece Macit ile beraber bir eğlenceye katılmış ve eve çok geç gelerek babasını kızdırmıştır. Uyandığı zaman hatırladıkları ahlaki kötülüğü simgeleyen yaşam tarzının anlatımını içermesi bakımından dikkate değerdir.

*Neriman ertesi gün geç uyandı ve yatağın içinde saatlerce kaldı. Evin her günkü hayatına başlamak cesaretini kendinde bulamıyordu. Geceye ait hatıralar da onu serbest bırakmıyor(...)*du.

Başında bir ağrı. Gözleri açıldıkça kamaşıyor ve kendiliklerinden yarım kapanıyor. Göz kapaklarının aralığından içeriye sızan gündüz ışığının tamamıyla aydınlatamadığı loş bir zemin üstünde hem Maksim salonu gözünün önüne geliyor. Kuytu köşelerde renkli abajurlar. Sarışın bir kadın başı... Bir zil sesi... Çığlıklar ve sıçrayışlar, alkış, damakta acı bir köpük lezzeti, parlak, sarı bir etek, bir zenci sesiyle daima karışarak hafızaya musallat olan fokstrot nağmesi ve kulağının içinde çalan bir cazbant...

(...)

Masanın beyaz örtüsü üstüne bir kokteyl damlası düşmüştü. Kokteyl... Bu kelimeyi ilk defa dün gece işitti. Kokteyl... Çok yabancı kelimelerin zihne takılan lâfzî garabetleriyle Neriman bunu da kendi kendine tekrar ediyordu: Kokteyl, kokteyl... Kıpkırmızı elbiseli kadın ve erkek... Saat kaç? Herkes sallanıyor. "İsterseniz bir kokteyl daha için!" diyor Macit. Kokteyl ve hep o zenci sesiyle karışık cazbant.

Macit'le akşam altıda, Löbon'da buluşmuşlardı. Ondan sonra gece yarısına kadar geçen şeyleri süratle ve muntazaman hatırlıyor. Macit'in girdiği birçok masrafa rağmen o kadar yalnız ve baş başa kaldıkları halde, hiçbir çapkinca hareket yapmamasını düşünüyor ve Macit'in ince, uzun elleri, hafif manikürlü parmakları gözünün önüne geliyor. "İnce bir adam" diye düşünüyor ve Macit'te tenkit edilecek hiçbir şey bulamıyor... (s. 18-19)

Geceleyn Maksim'de, sonra otomobille dönerken, hele karanlık sokaklara girince ve yokuşu inerken duyduğu korku, içinde yeniden canlanıyordu. Yine kalbinde çarpıntı... Artık aklına hep Şinasi geliyordu. (s. 20)

Neriman'ın, hâkim bakış açısının kötücül bulduğu bu hayata özentisi kendi yaşadığı hayatı sıkıcı bulmasından kaynaklanır. Burada Neriman'ın kötülük algısının farklı olduğu söylenebilir, yaşadığı çevrenin ahlaken kötü buldukları, Neriman'a hoş bir hayatın usulleri olarak görünmektedir.

(...) *Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kim bilir neler*

söylemiyorlar? İnsan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hali nedir? Adam başına aşçı ve kahve... Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek... Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi... İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi... En adi eşyayı öyle biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşka... Dönüp bakmazlar... Yürümesini, giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım... O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz, incecik, tırnaklarının üstünde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemençe çalarmış. Böyle elini parçalayan sazı parçalamalı. Hiç telin kenarına tırnak sürtülen saz görülmüş müdür? Her işimiz acayip... Nefret ediyorum. (s. 26)

Neriman'ın, Beyoğlu sembol olmak üzere Batılı semtlere bakışı olumludur; ona göre burada sürdürülen yaşam güzeldir. Şinasi ise Neriman'ın düşündüklerinin tam aksini düşünür, ona göre bu semtler, kötülük merkezidir. Neriman'ı Şinasi'den uzaklaştıran aslında kötülük algıları arasındaki bu farklardır. Şinasi, bu fikirleri ile Neriman'ın babası Faiz Bey'e benzer. Neriman'ın derdi ise, biraz dâhil olduktan sonra çok sevdiği hayattan aldığı keyfi bu adamlara anlatamamaktır.

Bir gün Şinasi'yle bu itriyat mağazalarından birinin camekânı önünde durmuşlardı. Neriman'daki arzuları sezen Şinasi demişti ki:

-Bu camekânlar kim bilir kaç Türk kızını baştan çıkardı ve çıkaracak? (s. 30)

Okul çıkışlarında biraz da Macit'le karşılaşma umuduyla sık sık Beyoğlu'na giden Neriman, bir gün Macit'ten bir balo daveti alır ve o günden sonra bütün isteği bu baloya katılmak olur. Ancak Faiz Bey'in maddi durumu kötüdür ve Neriman'ın masraflarını karşılayacak durumda değildir. Burada yoksulluk da bir kötülük unsuru olarak belirir. Neriman bu sebeple babası için de üzülür ama bir yandan da tanıdığı yeni hayatın içinde olmak ister. Neriman'ı ahlaki kötü tip olmaktan çıkararak ve ona bir karakter derinliği katan da yaşadığı bu gelgitlerdir.

Balo! Neriman Löbon'dan çıkıp Fatih'e gelinceye kadar hep bunu düşündü. Balo! Muhakkak gitmeli. Fakat izin meselesi, para meselesi, tuvalet meselesi, Şinasi meselesi... Onu en çok para meselesi düşündürüyordu. Babasına tekrar nasıl müracaat edebilir? Daha bir ay evvel, yeni mantosunu, yeni iskarpinlerini yaptırmak için babasını ne büyük fedakârlıklara sevketti: Fatih'teki ev rehine konmuştu ve bu ağır faizli borcu ödemek için babası her ay tekaüt maaşının bir kısmını ayırmaya mecburdu. (...) (s. 33)

Öte yandan Şinasi, Neriman'ın yaşadığı değişim sebebiyle kendisinden uzaklatığının farkındadır ve bu onun için de psikolojik acı veren bir kötülüktür. Ancak Şinasi, hayatının genelinde olduğu gibi bu konuda da kötülük karşısında aktif bir tavır göstermez.

Nihayet muvaffak olamayacağını anlayarak geriye döndü. Fakat aczini anlayınca birdenbire isyan etti. Hayatının bütün felaketleri, bazen bir torbayı bile yerinden kaldıramayacak kadar iradesiz olmasından geliyordu. (...) (s. 35)

Neriman, baloya gitmeyi istemekle beraber babasının durumunu anlamakta ve onun için üzülmemektedir. Neriman'ın, Fatih ile ilgili algısı, babasının durumunu idrak etmeden öncesinde ve sonrasında farklıdır. Ona tamamen kötücül görünen Fatih, babasının düştüğü durumu fark etmesinin ardından huzurlu bir evin semtine dönüşür. Yani Neriman ahlaki kötülüğe teslim olmuş değildir, ahlaken kötü de değildir, tüm kötü sözlerine rağmen babasını sever ve onun için üzülür ama bir yandan da diğer hayattan vazgeçmek istemez. Neriman'ın bu bocalamalarında annesini kaybetmiş olmasının da etkileri göze çarpar. Bu bakımdan annenin ölümü doğurgan bir kötülük unsuru olarak romana girer. Neriman'ın kötülük algısındaki değişimler önemlidir.

Arka sokaklarda helvacıların sesleri hâlâ uzanıp gidiyordu; menhus, meşum sesler Hastalığa, ölüme ve bunlardan daha korkunç, yüzleri karanlıkta kalan ve hüviyetleri meçhul bir takım felaketlere ait kokular uyandırıyor. Neriman bu seslerde annesinin ölümünü, babasının ihtiyarlığını, muhitinin sefaletini hatırlatan, bütün hayatında gördüğü ve duyduğu matemlerin hepsini, istikbalin sakladığı elemelerin hepsini sezdiren derin, gayet derin ve ruhun en muhkem, en mücehhez taraflarına bile bir anda giren keskin, bayıltıcı bir keder duyuyordu ve bu sesler bitip tükenmiyordu. Biri uzaklaşıp kayboldukça, köşe başında yükselen bir yenisi ötekini takip ediyordu ve ağır, hazin bir ses kervanı halinde, arkası kesilmeden, sıra sıra geçiyorlardı. (s. 40)

Yan gözle Şinasi'ye baktı. O, Neriman'ın cevap vermekte gecikmesinden meyus gibiydi. Öne doğru eğilmiş başı derece derece kalkıyordu ve sanki gururuyla aynı seviyede yükseliyordu. Nerima bu kadarına tahammül edemedi. Kendi kendine cevap veriyordu: "Niçin mi? Çünkü ben artık bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis, iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka anlıyor musun? (s. 67)

Neriman birdenbire meyus oldu. Bu kadar ince hesap yapan babasına yeni bir kıyafet masrafı nasıl teklif edecekti? Fedakârlık nöbeti babasında değil, kendisinde idi. Utandı. Bütün emellerinden vazgeçmeyi düşündü. Bir daha Macit'in yüzünü görmemek, köprüünün öte tarafına geçmemek, baloya değil, sinemaya bile gitmemek ve ömrünün sonunda yapayalnız kalan babasının başucundan ayrılmayarak onun bütün arzularını yerine getirmek... Hatta Neriman, buna karar bile veriyordu. (...) (s. 42)

Bütün gece neşeli geçti. Neriman bu mahallede, bu evin içinde, bu gaz lambası, bu ihtiyar adam, bu dökülmüş sıvalar, bu eğrilmiş korniş ve çatlamış eski atlas perdeler karşısında, bu yeni silinmiş küflü tahta kokuları arasında insanın mesut olabileceğini görüyordu ve bu evde geçen neşeli günlerini hatırladı. Şinasi de koca olarak bu eve gelebilir ve herkesin paylaştığı müşterek bir saadet içinde Neriman vicdan azabı duymadan mesut olabilirdi. Fakat ne idi ara sıra Neriman'ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyor? (s. 43)

Neriman, bu düşüncelerine rağmen kendini, Macit sayesinde dâhil olmaya başladığı hayatın tesirlerinden bir anda kurtaramaz. Neriman'ın bu çelişkilerinde ailesinden gelen etkilerle toplumun yaşadığı değişimin etkileri vardır. Bu bakımdan Neriman, kötülüğe doğuştan meyilli değildir, içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak

kötücül bulunan bir takım etkisi ile bu arada kalmışlığı yaşamaktadır. Bu noktada “Lozan Sulhu”nun, Neriman’da başlayan asrileşme hevesini tüm topluma yaydığı ifade edilmesi, dolayısıyla kötücül bulunması dikkate değerdir zira Lozan, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yaptığı barış antlaşmasıdır. Daha önceleri Osmanlı devletinin politikalarına karşı çıkışlar romanda bir yansıma olarak görülürken Milli mücadele de cumhuriyet de iyimser algılarla anlatılmıştır. Bu sebeple burada derinleştirilmemiş, sadece adı anılmış olsa da kötücül bir algının varlığı dikkat çeker. Neriman’ın yaşadığı ikilem ise Türk romanında başından itibaren görülen eski-yeni çatışmasından ve bu çatışmanın birer tip yerine bir çelişki olarak tek karakterde anlatılmasından başka bir şey değildir.

Lozan sulhundan sonra, resmi Türkiye’nin de kanunla herkese kabul ettirdiği bu asrileştirme, Neriman’ın ruhunda gizli gizli yaşayan bu iştihaya en kuvvetli gıdasını vermişti. Akraba ve arkadaşlarından, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul’un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda müeyyidesini bulmuş oluyordu.

Bütün bunlar Neriman’da, anadan babadan gelen tesirleri tamamıyla gidermiş değildi. Genç kız, iki ayrı medeniyetin zıt telkinleri altında gizli bir deruni mücadele yaşıyordu. (s. 56)

Neriman’ın değişimini ve kötülüğe yaklaşmasını zaten fark etmekte olan Faiz Bey ve Şinasi, Neriman’ın geçirdiği bir sinir buhranı sonrasında Şinasi ile Neriman’ın evliliklerini bir an önce gerçekleştirme kararı alırlar. Onlara göre Neriman’ı, ahlaki kötülükten kurtarmanın tek yolu budur. Şinasi, Neriman’ı seviyor olsa da evliliği bir görev gibi kabul eder ve Faiz Bey’in aksine evliliğin Neriman’ı kötülükten tamamen kurtaracağından emin değildir.

Faiz Bey ona izdivacı teklif ettiği vakit, Şinasi bunu bir vazife olarak kabul etmişti: bu evlenmenin bütün fena ihtimallerini düşünmüş ve göze almıştı. (s. 89)

(...) Herkes evleneceğimize o kadar emin ki... Vazgeçersem umumun hayreti beni utancımından öldürebilir. (s. 95)

Şinasi’nin düşüncesi gerçeğe daha yakındır zira Neriman, asıl istediğinin bu hayattan kurtulmak olduğunu, Şinasi’nin ise bunu gerçekleştiremeyeceğini, bu sebeple bu evliliğe pek gönüllü olmadığını söylemektedir. Buradan anlaşılır ki Neriman’ı asıl cezbeden bir erkek, Şinasi ya da Macit değil, onların sunabilecekleri yaşam biçimidir. Çünkü o ait olduğu sosyal çevreyi değiştirme arzusundadır. Neriman’ın bu değerlendirmesinin belirgin olmasa da kötücül bir yanı bulunmaktadır.

Beni asıl sinirlendiren şey, bu semtte, bu evde, her şeyden mahrum yaşamaktır. Şinasi de beni bundan kurtaramayacak, o da benim arzularımı anlamıyor. (s. 80)

Varsayılan kültürel ve sosyal çöküntünün, Neriman gibi pek çok kadının yeni yaşam tarzına hevesli olmasının, bunların sonunda ortaya çıkan ahlaki kötülüğün

temelinde medeniyet kavramının yanlış anlaşıldığı yahut hiç anlaşılmadığı fikri dikkat çeker. Roman kişilerinden Ferit'in, konu hakkında söyledikleri, medeniyetin, özellikle kadınlar tarafından sadece bir çeşit gösteriş olarak algılandığına dair yorumlar, kötülüğün ortaya çıkış sebebi olarak sunulmuştur. Kadına bakış açısının olumsuzluğu açıkça belirgin olan bu yorumlarda kötülükle ilgili, temsil edilen dünya görüşünü yansıtmak dışında bir derinliğe tesadüf etmek mümkün değildir. Öte yandan medeniyet fikri konusunda, Neriman örneğinden hareketle Türk kadınının algısını şekilde bir yenilenmeden ibaret saymak ve bu kadının karşısına medeniyeti gerçekten idrak eden örnek olarak İngiliz kadınını koymak dikkate değerdir. Tüm bunlarla beraber Ferit'in kadına bakış açısının, sadece cinsiyeti esas alan, bireyi ve tüm sosyal etkileri göz ardı eden nitelikleri sebebiyle gerekçi olmadığı ve kötücül izler taşıdığı görülmektedir.

-Evet, dedi, bizde medeniyet fikri, bir kültür meselesi olarak anlaşılmaz. Hele kadınlar bunu bir fantezinin hududu içinde görüyorlar. Fakat bence bu daha iyi...

-Neden?

-Kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur. Bunlar, hakiki medeniyetçilerden daha bahtiyardırlar: Şekillerle iktifa ederler ve renklerin değişmesi onları eğlendirir. Fakat hakiki terakkiye inanan, kültür sahibi bir İngiliz kızın sukut-ı hayalini düşün! Her şeye vasil olmuş fakat hiçbir şey bulamamıştır. İçlerinde intihar edenler var. Bu daha fena... Zira onlar için medeniyet, cazip bir renkler âleminden ibaret değildir. Onlar bütün ümitlerini insanlığın muhteva olarak tekâmülüne bağlamışlar ve büyük harp misaliyle de aldandıklarını anlamışlardır. Onlar ideal sahibidirler, bizinkiler fantezi düşkünü, onların aldanişi daha korkunçtur. (s. 94)

Ferit ötekilere döndü:

-Gördünüz mü? diye bağırdı. Medeniyet kadının gözlerine hitap eder. Kadınların çoğu ellerinin zarif bir hareketi için piyano çalarlar ve musiki onlar için güzel bir pozisyondan ibarettir.

-Hayır! diye itiraz edildi. Hakiki musikişinas kadınlar var.

-Bestekârlar çok azdır, adeta hiç derecesinde.

Mahut münakaşa: Kadın ne derece yaratıcıdır? (s. 114)

Balo ile ilgili fikir almak için akrabalarının yanına giden Neriman burada dinlediği bir aşk hikâyesinin kötücül sonundan çok etkilenir; bu hikâyede kendi macerasının izlerini bulur. Neriman bu andan sonra kesin olarak değişir, bu hikâye onun için bir uyanış olur. Kurduğu özdeşim, onu kendisinin ve Şinasi'nin kötücül sonunu görmeye yönlendirmiş, Neriman'ın eski ve öz hayatına tepkisi bir anda son bulmuştur. Bu, iyiliğin, ahlaki kötülük karşısındaki zaferidir. Hatta Neriman, hayran olduğu Macit'in samimiyetsizliğini bu vakadan sonra fark eder. Macit, onun için de artık kötüdür.

Bugün ilk defadır ki Neriman'ın şüpheleri yatışmaz bir şiddetle ayaklandı. Macit'i hakiki hüviyeti içinde yakaladığını zannediyor ve o güne kadar fasılasız aldatıldığını anlıyordu. Haykırmak, haykırmak veya ağlamak ihtimallerinin meddücezri

içinde Neriman bir müddet çırpındı. Artık Macit'i düşünmüyor ve ruhunun neresine gizlendiğini anlamadığı bir çeşmeden içine zehir doluyordu. (s. 107)

Kalbi ısınmaya başladı. Babasını sevindirmek arzusu onun bir an için boşalan içini yeniden dolduruyordu. Kim bilir ne memnun olacak! (s. 109)

Neriman, baloya gitmeme ve tamamen eski huzurlu yaşantısına dönme kararıyla eve vardığı vakit, Ferit Beylerdeki toplanmayı haber alır ve oraya gider. Yukarıda Ferit'in kadınlar hakkında söylediklerine ek olarak Şinasi'nin de kendisini hedef alan açıklamaları, değişmeye kesin olarak karar vermiş Neriman için ağır bir darbe olur. Hep yakındığı ve bir kötülük unsuru olarak değerlendirdiği anlaşılmama hali bir kez daha ortaya çıkar ancak bu sefer daha ağır bir etki yapar zira Neriman kararını açıklayıp takdir görmeyi beklerken pek çok olumsuz fikir ile itham edilmiş, düşüncelerini ve kararlarını açıklamaya fırsat bulamamış sadece tenkit edilmiştir. Bu durum da onun için psikolojik acı veren bir kötülük unsurudur. Neriman, bu hale uzun süre tahammül edemez ve isyan eder; Neriman'ın bu isyanı, tüm iyi niyetine rağmen kötücül ve basit algılanmasına yöneliktir.

-Siz bir alçaksınız: Sen ve babam ve sizin gibi düşünenlerin hepsi. Hiçbiriniz beni tanıyorsunuz! Ben de artık sizi tanıyorum, artık aranızda bulunmayacağım, hiç, hiç... Ve gidiyorum, şimdi gidiyorum, anladınız mı? Ben züppeyim, sahteyim, cahilim, ben sükût etmişim, anlıyorsunuz değil mi? Ben... (s. 121)

Neriman bu isyanının ardından bir buhran geçirir ve sonrasında aldığı kararları babası ile Şinasi'ye açıklar. Böylelikle, hem Neriman hem de bir zamandır ondaki değişim sebebiyle sıkıntıda olan Faiz Bey ve Şinasi rahata erer. Denilebilir ki kötülük bu romanda hâkimiyetini kuramamıştır, sonunda kazanan iyiliktir. Neriman ahlaki kötülüğe meylettiği bir dönem yaşamakla birlikte, derinlikli bir karakter olarak yaşadığı bocalamadan, iyi olanı idrak ve tercih ederek kurtulmuştur. Romanın sonunda bu iyiliğin hâkimiyeti Faiz Bey'in okuduğu kitabın cümleleri ile netleştirilir.

"Harp bitti. Maktuller harp meydanında yatıyor. Bütün çığlıkları, ıstırap ve kin çığlıkları sustu. Her beşeri kasırgayı takip eden sükût, bütün bu şeylerin ne kadar boş olduğunu ne iyi gösterir." (s. 127)

"Yaban", daha belirgin olarak siyasi kötülük unsurları ile biçimlenmiş, sosyal unsurlar da bu siyasi kötülüğün neticesi olarak sunulmuştur ancak romanda bazı kötücül manzaralar, sosyal temelli kötülüğün belirgin ve evvelki örneklerden ayrı yansımalarıdır. Anadolu halkının, milli his ve heyecandan mahrum olması, gerçekleri idrak edememesi, kötülüğü fark edip onun karşısında duramaması süregelen bir kötülüğün ifadesidir ve bu kötülüğün kaynağında cehalet ile yoksulluk vardır. Cehalet ve yoksulluğun doğurgan birer kötülük unsuru olarak süregelen hale de gelmesinde ve netice olarak Anadolu halkının milli duygularında bir çöküntüye sebep olmasında, insanları

yalnız kendi çıkarlarını koruma çabasına sevketmekte sorumluluk, şimdiye kadar yürütülen politikalar sebebiyle devlette ve aydındadır. Halk, bu kötülük unsurlarından korunmadıkça ve bunlara maruz klamaya devam ettikçe, kötülük pek çok alanda da kendisine uygulama alanı bulmuştur. Bu kötülük unsurlarından bir başkası, “Yeşil Gece”de eserin merkezine yerleşen, “Vurun Kahpeye”de olayların akışında temel hareketlerden birini oluşturan din sömürüsüdür. “Yaban”da da eğitimsiz ve yoksul halkın inandığı Şeyh Yusuf Efendi, din sömürüsüne dayalı kötülüğün başlıca failidir. Halk, Şeyh Yusuf Efendi’nin her sözüne ve onun mucizeler yarattığına inanırken, bilinçsizce de olsa kötülüğü beslemektedir. Şeyh Yusuf Efendi ise, köylüyü hem manen hem maddeten sömürmesi yönü ile belirgin bir kötü tiptir. Bu sömürde dini kullanıyor olması da söz konusu kötülük unsurunu daha nitelikli ve derinlikli kılar. Şeyh Yusuf Efendi, insanların inançlarından ve inanma duygularından istifade ederek çıkar elde ederken temel bir insanlık suçu da işlemektedir.

-Şeyh Yusuf geldi beyim, Şeyh Yusuf.

-Bu Şeyh Yusuf da kim oluyor?

-Mübarek, büyük bir adam... Her yıl gelir, duasını alırız. Hastaları okur üfler.

Bize güzel öğütler verir. Yol gösterir. Başı sıkıda olanları selamete çıkarır.

-Hangi tarikattan bu şeyh?

-Bilmem beyim, o kadarını gayri bilmem.

-Peki, bu adamın şimdiye kadar size ne iyilikleri dokundu?

-Çok beyim.

Fakat bu iyiliklerin bir tanesini sayamadan, yalnız esrarlı bir tavırla başını sallıyor.

-Yalnız, muhtarın karısını iyi edemedi.

-Ya Salih Ağa'nın oğlunun kamburunu düzeltebildi mi?

-...

-Ya Bekir Çavuş'un kızı Zehra'nın gözlerini açabildi mi?

-...

-Ya şu meczup Memiş'in aklını başına getirebildi mi?

(...)

-Gelelim öğütlerine... Neymiş bakalım onlar? (...) Sen anlat bana Zeynep Kadın.

-Nasıl anlatayım ki?

O da işin içinden çıkamıyor... (s. 68)

Ahmet Celal, Şeyh Yusuf Efendi’nin yanına giderek onun kötülüğünü yüzüne vurur ve bu hareketinden sonra yalnız şeyh değil tüm köy halkı ona düşman olur. Şeyh Yusuf Efendi de bir tip olarak, kötülüğü dış görünüşüne yansımış kişiler arasındadır. Ahmet Celal, onun halka verdiği zararı, ettiği kötülüğü bir işgal subayınınkinden farklı görmez. Farklı yollar ve niyetlerle de olsa her ikisi de halkı sömürme ve halka kötülük etme noktasında ortaklırlar.

(...) Muhtarın evinde, Şeyh Yusuf'un oturduğu oda tıka basa insan dolu. O, köşede bir hasır üzerine bağdaş kurmuş, oturuyor. Sirtında eskiden yeşil olduğu belli

bir cüppe var. Üstü başı, sakalı o kadar kirli ki –yanına yaklaşmaya hacet yok- kapıdan itibaren bir teke gibi kokuyor.

(...)

-Merhaba Şeyh Efendi...

(...)

-Merhaba merhametten gelir. Sen kim oluyorsun da bana merhamet edeceksin?

Hemen Muhtar söze karıştı.

-Kusura bakma, yabanın biridir, dedi.

Ben, tek elimin yumruğunu, bir anda, hem Şeyhin, hem Muhtarın suratına savurmak ihtiyacını güç zaptediyordum. Yarı gülümseyerek, yarı dişlerimi sıkarak dedim ki:

-Sen yalnız merhamete değil, terbiyeye de muhtaçsın.

Dişsiz ihtiyar teke, bu sözüm üzerine, insana hayret veren bir çeviklikle yerinden fırladı. Kapının bir kenarında duran pabuçlarını koltuğunun altına almasıyla dışarıya uğraması bir oldu.

Herkes arkasından koşuyor. Hatta Mehmet Ali bile.

(...)

Benim için bu bunak Türk şeyhinin, İstanbul'daki İngiliz subayından farkı nedir? Her ikisinin ruhu ile benim ruhum arasındaki uçurum aynı derecede derin ve karanlıktır. Bu da onun gibi, beni kamçı ile dövecek ya da etimi bir zindanda çürütmekten zevk duyacak.

Şu anda burada bulunacağıma, Londra'da bir mutaassıp Protestan rahibinin evinde olsaydım aynı istiskali görmeyecek miydim? Aynı hüznü, aynı elemi, aynı yabancılik ve kimsesizlik hissini duymayacak mıydım?

Şeyh Yusuf, benim yüzümden bu yıl köyü çabuk terk etti. Fakat giderken gördüm. Köylülerden aldığı hediyelerin yükü altında hem kendisinin, hem eşeğinin beli bükülmek raddesine gelmişti. Her ikisi de birbirinin ardı sırası sendeleye sendeleye gidiyorlardı.

Şeyh Yusuf gitti fakat zehrini köyde bıraktı. (...) (s. 68-69)

Anadolu insanının kötücül veya kötülüğe razı olan, kötülüğün bilincine varmayan tavrının temelinde eğitimsizlik, yoksulluk gibi siyasi unsurlarla bağdaşan kötülük unsurları yer almakla birlikte coğrafya da başlı başına belirleyicidir. Ahmet Celal, tüm kötümser zamanlarında, yeni tanıştığı bu coğrafyayı kötücül görür ama algısı zamanla, bu coğrafyada yaşamının kötülüğü beraberinde getirdiği yönünde değişir. İnsanlara gelişme ve refah imkânı sunmayan bu coğrafya da kötülüğün kaynaklarından biridir. Öte yandan, Anadolu'nun bir de düşman tarafından işgal edilmiş olması onu artık tam bir cehenneme çevirmiştir. Bir mekân için kullanılabilir en kapsamlı kötülük tarifi de budur. İlaveten, insanın gelişiminde, ilerleyişinde, ahlaki, toplumsal ve dini değerleri yorumlayışında, yaşayışında coğrafya önemli bir faktördür. Bu sebeple Ahmet Celal'in, kötülüğün ana kaynağı olarak gördüğü cehalet ve yoksulluğun yanına zaten başından beri kötücül algıladığı tabiatı, çevreyi, coğrafyayı da eklemesi akılcıdır.

Ben bu manzarayı seyrederken eski Türklerin niçin hep Rumeli'ye uzanmak istediklerini manasını anlıyorum.

Anadolu'nun ortası, asıl anavatanın göbeği tuzlu göllerden, kireçli topraklardan ibaret bir çorak ülkedir. Burada Türk milleti, çölde Beni İsrail'i andırır. Şimdi ise bir

cehennem çemberi onu, her tarafından kuşatmıştır. Bütün bereketli ve zengin toprakları çepeçevre elinden alınmıştır. (s. 87-88)

Ahmet Celal, Anadolu halkında kötücül bulduğu durumla ilgili olarak Türk aydınını da sorgular. Ona göre Türk aydını da tıpkı devlet gibi halkı, bu kötülüklerden uzak tutmak, kurtarmak için bir yol bulmuş, çabalamış değildir. Bu sebeple, şimdi milli hislerden yoksunluk şeklinde tezahür eden kötülüğün temelinde, coğrafya, dini sömürüler, yoksulluk, eğitimsizlik, devlet politikalarındaki hatalar ve eksikliklerle beraber aydın sınıfın halka yönelmeşi de vardır. Bu bakış açısı hem Milli Mücadele edebiyatının hem de Cumhuriyet döneminin ilk evresinin zihniyetinin ayrılmaz parçalarındandır. Bu sebeple aydın-halk kaynaşmasının sağlanması bir çözüm yolu olarak görülür ve eserlerin pek çoğunda Anadolu idealizmi işlenir. “Yaban” da, bu çatışmadan doğan sonuçları en kötücül yanları ile işleyen bir eser olarak, zihniyetin izlerini taşır.

Türkiye'nin aydın sınıfı gerçekten bu toplumun kaynağı mıdır? Eğer öyle ise, bu Salih Ağalardan, Bekir Çavuşlardan, bu İsmaillerden, bu Zeynep Kadınlardan bende bir şey bulunması gerekmez miydi? Oysa ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınum. Onları tiksirmeden, şefkatle sevmesini biliyorum ve bu sevgim onlara da geçiyor. (...) (s. 90)

Zamanla köyde tamamen yalnızlaşan Ahmet Celal, bu yalnızlık ve ötekilik hissi ile tamamen kötülüğe maruz kalan insanın algılarına sahiptir. Esas olarak, Ahmet Celal'in durumu psikolojik acı veren kötülüğe de bir örnektir çünkü o bir yandan memleketin kurtuluşu ümidini taşımakla birlikte maruz kalınan kötülüğün farkındadır ve bundan dolayı acı çeker, bir yandan da Anadolu, karşısına hayal ettiği ve yücelttiği Anadolu olarak çıkmamış, halk onu bir türlü arasına kabul etmemiştir. Ahmet Celal, yerleştiği köyde salt kendi kişiliğine değil, milleti ve ülkesi için savaşmış bir gaziye gösterilmeyen saygıdan da mustarıptır. Kötücül bir eylemi, bir tavrı olmadığı halde yaşadığı bu yalnızlık ve ötekilik gerçekte de bir kötülük unsurudur.

Şimdi yalnızım, büsbütün yalnızım. Bu akşamdan itibaren tek kolumla her işimi kendim göreceğim. Yemeğimi kendim pişireceğim, odamı kendim süpüreceğim. Belki günün birinde köylü kadınları arasında çamaşırımı yıkattırarak bir kimse bulamayıp kendim yıkamak zorunda kalacağım. Bu ıssız, engin Anadolu bozkırının ortasında bir ikinci Robinson Crusoe oldum. Oturduğum evin ıssız bir adadan farkı yok. (s. 134)

Ahmet Celal'in en kapsamlı ve en derinlikli kötülük tarifi, bundan sonra yaptığıdır. Artık kendi şahsını ve yalnız köy halkını değil, bir bütün olarak aydınları ve halkı, aynı kökten gelen bu iki farklı zümre arasındaki uyumsuzluğu, kaynaşmazlığı, kötülüğün kendisi olarak kabul eder. Hayal-hakikat çatışması, İstanbul'daki aydının düşündüğü Anadolu ile gerçek Anadolu arasındadır ve gerçek kötücüdür. Anadolu halkı, pek çok kötücül niteliği ve eylemi ile anılırken halkın bu durumunun esas

sorumlusu olarak kabul etmeye başladığı aydınlar, kötülüğün sebebi olarak anılır; kötülüğü aydınlar irade edip uygulamadıysa da kötülüğü irade edenlere ve uygulayanlara karşı programlı ve kuvvetli bir mücadelenin yürütülmemiş olması, kötülüğün süregelenleşmesi ve yayılması aydınların sorumluluğunda görülür. Aşağıdaki alıntı, bu düşüncenin, bu kötülük algısının ve buna ek olarak pek çok ahlaki kötülüğün en belirgin ve detaylı örneğidir.

Bu kaynaşma için bize cihanın baştan başa tutuşması bile yetmedi. Bu ayrılık bizi mahşer gününde bile bir araya toplayamadı.

Mütarekenin ilk günlerinde bana bir tanıdık diyordu ki: “Ne bu zırhlılardan, ne bu ordudan, ne sokak başlarındaki bu makineli tüfeklerden korkuyorum. Beni korkutan şey, kendi aramızdaki anlaşmazlıklar, kendi aramızdaki nifaklardır. Bizi asıl bu mahvedecek.” Ben, içimden diyordum ki bu adam, bu hükmü hep İstanbul’a göre veriyor, karışık ve bulanık bir şehrin halkının huyunu bütün millete malediyor. Asıl vatani, asıl milleti, Anadolu’yu hesaba katmıyor. Orası buradaki nifaklardan ve pisliklerden arıdır. Orası benim gözümde, ıstırapın en özlu alevlerinde kaynayıp pişmiş bir hayat mayasıyla yoğrula yoğrula kutsallaşmıştır.

Bu ülkede temiz yürekli, duygulu ve candan insanlar vardı. Zenginlerin kapısı fakire açık ve gurbet yolları sonunda mutlaka sıcak bir yurda ulaşıktı. Orada, bütün kadınlar ana, bütün kızlar kardeş ve bütün çocuklar evlattı. Oranın taşı arkadaş, yoksulluğun derecesi bence malumdu. Fakat bu maddi yoksulluğun içinde manevi varlık bulacağımı sanıyordum.

Şimdi ne görüyorum? Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçacağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Burada bıyıklarını makasla kırdı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gencinin kafası taş altında ezildi. Burada, yüzü düşmana dönük, nice vatan mücahitleri savundukları kimselerin eliyle arkadan vuruldu. Burada milli timsalin, milli bağımsızlık sembolünün yolu kaç defa kesildi ve kaç defa oturduğu şehrin etrafı isyan silahlarıyla çevrildi. Burada ben, vatan delisi, millet divanesi; burada, ben harp malulü Ahmet Celal, yapayalnızım.

Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitleleri için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı; nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı; işletemedin. Onu hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kılığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi bitti. Şimdi elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabii ayaklarına batacak. İşte her yanın yarılmış bir halde canıyor ve sen acıdan yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey senin kendi eserindir, senin kendi eserindir. (s. 135-136)

“Ayaşlı ile Kiracıları”, Cumhuriyet’ten sonra başlayan sosyal değişimleri, Ankara’da odaları kiralanmış bir apartmanın sakinleri şahsında anlatır. Bu apartmanda

süren yaşamın kişilerinin hemen hepsinin kötücül bir yanı vardır ve bu kişiler bir toplum panoraması oluştururlar. Bu bakımdan kişiler şahsında anlatılan kötücül durumları, toplumun genelinin yansımaları olarak da kabul etmek mümkündür. Bu durumda ortaya çıkan kötülük unsurları temelini sosyal yaşamdan almaktadır.

Apartman, konaktan sonra Türk toplum hayatına giren meskendir. İmparatorluğun çöküşü ve Cumhuriyetin ilk döneminin yaşam alanıdır. Romandaki apartmanda ise, kişiler, kendilerine ait dairelerde değil, bir dairenin odalarında yaşarlar. Bu yönüyle apartman daha çok bir pansiyonu andırmaktadır ve kişilerin hayatı da iç içe geçmiştir. Dolayısıyla kişilerin hayatlarındaki kötücüllükler arasında da kesişme noktaları mevcuttur.

Yeni yapılmış büyük bir apartmanın dokuz odalı bir bölümünde oturuyoruz. Bu bölümü Ayaşlı İbrahim Efendi adında biri tutmuş, isteyenlere oda oda kiraya veriyor. (s. 9)

Anlatıcının, apartmandaki odasına yerleşmesinden sonra tanıdığı ilk kişi, evin hizmetlerine bakan Halide'dir. Halide, çok belirgin olmamakla birlikte kötülükle iç içe bir hayattan gelir. Kimsesiz ve yoksul bir kadın olan Halide, bu iki durumun etkisi ile kötülüğe de maruz kalır.

Halide'nin anlattığına göre ufak yaşında Ezirgan'da kocaya varmış. Sonra muhacirlikte kocası ölmüş. İstanbul'da bir topçu kaymakamı bunu yanına almış. İki sene onun yanında kaldıktan sonra hastalanmış, hastaneye yatırmışlar. Bir daha topçu kaymakamının evine dönmemiş.

Bir ebe hanım, "Seni kocaya veririz" diye bunu evine götürmüştü. Bir zamanlar da onun yanında kalmış, evlendirecekler diye beklemiş. Sonra bakmış ki evlendirecekleri yok, yalnız çalıştırıyorlar; bir arkadaşı ile sözü bir edip kaçmış, buraya kadar gelmişler. O zamandan beri burada hizmetçilik edip geçiniyormuş. Yüzüne baktım. Bu kız kaç yaşında olmalı ki bunu muhacirlikte kocaya vermiş olsunlar? Yalan söylüyor ama varsın söylesin! (s. 13)

Anlatıcının, bir sabah baygın bulunduğu Halide, yanlarında kaldığı ailenin oğlu tarafından hamile bırakılır fakat ne bu genç onunla evlenmek ister ne de Halide onun metresi olmayı kabul eder. Halide'ye göre en büyük ahlaki kötülük metres olmaktır; Cemile'yi de imam nikâhları olduğu için hoş görür. Halide, çocuğunu doğurmak istemez, hatta düşük yapmak için pek çok yola başvurur fakat başarılı olamaz ve kendisine zarar verir. Halide'nin çocuğu düşürmek için yaptıkları birer kötülük unsuru olarak değerlendirilebilir fakat Halide'yi buna zorlayan da içinde bulunduğu açmazdır. Bu bakımdan aslında doğurgan bir kötülük unsuru olarak kimsesizlik, Halide'nin hayatında başka kötücül etkiler de yaratmaktadır. Çocuk dört aylık olduğundan çocuğu tıbbi yollarla da aldırılmaz. Bu hamilelik, onun algısında ahlaki kötülüğün bir sonucu

değildir; kendisinin sorumlu olmadığı bir vakadır ve asıl kötülüğe maruz kalan da Halide'dir.

“İki gözüm,

Gönderdiğin kadına baktım, bizim mütehassıs arkadaşlara da baktırdım. Çocuk dört aylık kadardır. Düşürmek için anasının içtiği türlü pisliğe, türlü süprüntüye aldirmayarak, yerinde oturmaktadır. İyi bakılmak ister. Hastanede kalmak istemiyor. Ben kanı kesmek için ilaç verdim. Çocuğu düşürmek için bana yalvardı. Bundan evvel de bir çocuk düşürdüğünü söylüyor. (...) (s. 36)

-Müdür ne yapacak? Sen başına geleceği gebe kalmadan evvel düşünmeliydin.

-Gebe kalmadan düşünmedim mi? Söyledim, diyorum ya! Kadın kısmının elinde ne var?

-Seni zorla dağa kaldırmadılar ya, olmaz diyeydin.

-Söylemek kolay! Hasta oldum, bana bir kış baktılar. Tek başına yaşamak kolay mı?

-Ha, çocuğun babası o maliyedeki adam mı?

-O ya, olmaz olaydı!

Maliyedeki efendi ona bir kış bakmış, ama bedava değil! Bana onun için bu adamı soruyormuş! Meğer bu hanım, o hayır seven adamın çocuğunu karnında taşıdığı için onu düşünüyormuş. (...) (s. 37)

-Koca nereden bulunur, dedi, alıyorlar mı? “Halide Hanım metres oturalım, sonra nikâh ederiz,” diyorlar. İşte bir odacı var, Erzincanlı imiş, peşim sıra dolaşıp duruyor. Metres gideyim mi?

-İşte gitmişsin ya, buna da git!

-A a? Ne zaman gitmişim?

-Karnındaki çocuğun babası nikâhlın mıydı?

-Olmasın. Başıma bir kaza geldi. Metres oturmam ya.

-Ne farkı var?

Halide yüzüme baktı, alay edip etmediğimi anlamak istedi. Anlıyorum ki birinin kapatması olmak, birinden nikâhsız bir çocuk almaktan daha ağır, daha çok ağır. Halide böyle düşünüyor. Ama bunun niçin olduğunu anlayamıyorum!

-Ne farkı var olur mu? Ben açıktan geberirim gene elin kötü karıları gibi metres oturmam. Elin itlerinin eğlencesi miyim? (s. 38)

Halide, çocuğunu hiçbir zaman sevmez, çocuğun doğmadan ölmesini ister. Bu bakımdan Halide, olumsuz bir anne örneğidir. Ahlaki kötülük olarak değerlendirilebilecek davranışları bulunmakla beraber bunların sebebi olan kimsesizlik ve yoksulluk da onu bu yola iten kötülük unsurlarıdır. Buna rağmen, hâlâ kendince bir ahlak ölçütü taşıması kayda değerdir. Onun asıl kötü tarafı çocuğuna olan kinidir. Çocuğun babası, Rasim, bir oda tutar ve Halide'ye çocuk doğuncaya kadar bakmaya söz verir. Ancak bu, Halide'yi içine düştüğü kötü durumdan kurtarmaz zira çocuğu doğduktan sonra çalışıp geçinmesi mümkün değildir.

Halide karnına bir yumruk attı.

-Ne yapıyorsun, deli misin? dedim.

-Geberemedi ki kurtulayım, dedi, hayırlı bir şey olsa şimdiye kadar ölürdü.

-Ben senin gibi hain ana görmedim, dedim. (s. 83)

Halide gidiyor; geldi benim elimi öptü, ağladı. Ben de onun yüzünden öptüm, okşadım, para verdim, onu avutacak iyi sözler söyledim, gitti. Arkasından acıdım. Kimse yarın ne olacağını bilmez ama bu zavallılar büsbütün karanlığa saplanmış gidiyorlar. (s. 96)

Anlatıcının apartmanda tanıdığı ikinci insan, İstanbullu, yaşlıca bir hanımdır. Bu kadın, Ayaşlı'nın üvey kızı Faika'nın kocası Fuat'ın annesidir. Bu kadının konuşmalarından Fuat'ın tutarsız ve tembel bir adam olduğu, kötücül özellikleri olduğu anlaşılır. Fuat, annesine kalan mal varlığını tükettiği gibi kendisine ve ailesine de hâlâ düzgün bir hayat inşa edememiştir.

Kadın, kızlarını okutmuş, yazdırmış, adam etmiş. Oğlunu da okutmak istemiş ama Fuat okumamış. “Şoför olacağım.” diye tutturmuş. Elde ne varsa satmış savmışlar, kadının gümüş zarfları, gümüş kemeri, bir çift zümrüt küpesi de gitmiş. Bunlarla Fuat'a az kullanılmış bir otomobil almışlar. “Bari bir işe yarasa!” İki hafta geçmeden otomobil bozulmuş. Hadi tamire. En sonunda da Büyükdere yolunda bir hendeğe düşmüş, hurda yerine satmışlar. O zaman Fuat'ın elinde şoför kâğıdı bile yokmuş. Bu hanım gitmiş, eşe dosta yalvarmış, çalışmış, kırk lira da para yedirmiş, şoför kâğıdı almışlar. Sonra Fuat, “İş buldum, Balıkesir'e gidip şoför olacağım!” demiş, çıkmış, gitmiş. O zaman bu hanım çok söylemiş, “Ben sana şoför kâğıdını gitsin, yabanın memleketlerinde sürünsün diye mi aldım?” demiş. Amma Fuat dinlememiş. (s. 15)

Şoför Fuat'ın annesi, sosyal değişmeden de memnun değildir. Ona göre yeni nesil kadınlar kötücüdür; kadın gibi değildir. Kadınların kötücüllüğünden bahsetmesinin sebepleri arasında nitelikli ahlaki kötülük unsurları bulunmaz ama sosyal değişime ayak uydurmak, yenileşmek ona göre bir kadını kötü yapmak için yeterlidir. Bu kadının bakış açısı, kötülüğün algısal farklılığını da vurgular. Eskinin sembolü addettiği şahsına göre kötücül olanlar, genel anlamda kötülük unsuru olarak adlandırılacak bir nitelik taşımazlar. Hatta kadının özgürleşmesi, kötülüğün iyilik ile yer değiştirmesi olarak kabul görürken ona göre, gücü elinde bulunduranların, sözcülemi polisin kadının özgür davranışlarına müdahale etmiyor olması kötülük unsurudur. Oysa onun savunduğu düşünce, insan özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik bir kötülük unsurudur.

O tazeleri sorma. Hepsi düzgün, boya güzeli. Ben genç oldum, ihtiyar oldum, bu yaşa kadar rastık nedir, düzgün nedir, bilmem. Bir cahillik edip süs yapacak olsak, eve gelince hemen yüzümüzü gözümüzü yıkarız, babamız görüp de bize darılmasın diye. (...)

Ama yalnız başkalarınınkiler mi? Değil. Benimkiler de... Bacak kadar çocuklara söz geçmiyor. Benim kızlara o kadar söyledim, “Şu saçlarınızı ben ölüncüye kadar olsun kesmeyin,” dedim. Dinletemedim. O canım saçları görseydiniz! Oturdum, hep ağladım. Amma güzel oluyorlar mı? Hepsi maskaraya dönüyorlar. Ben hiçbirini beğenmiyorum!

Allahın bildiğini kuldan ne saklayayım? Bana sorsanız, ben artık kadın kalmadı, diyorum. Niçin mi? Şimdiki kadınların hepsi birer erkek Fatma! Sokak bunlar için, kalem bunlar için, tiyatro, sinema bunların. Gitmedikleri neresi var? Amma kabahat kimde? Gene erkeklerde. Bizim zamanımızda bir kadın dar çarşafıyla sokağa çıksa polisler çarşafını yırtarlardı. Bir kadın, bir erkek bir arabaya binemezlerdi. (s. 16-17)

Anlatıcının Faika ile tanışması ile anlaşılır ki metreslik bir sosyal kuruma dönüşmüştür; bu da ahlaki çöküntüyü ifade eden bir kötülük unsurudur. Daha evvel, “Yaprak Dökümü”nde karşılaşılan bu durum, “Ayaşlı ile Kiracıları”nda pek çok insan tarafından olağan karşılanır. Halide’nin, rahat yaşamına imrendiği Cemile’den başka, Faika’nın ablası da zengin birinin metresidir. Öte yandan Faika ile Fuat’ın evliliği de kötücüdür; kendi çocuklarına bakmayan bu çift, geçimlerini de ağırlıklı olarak Faika’nın ailesinden gelen paralarla sağlarlar.

Faika Hanım, şoför Fuat’la evleneli bir buçuk sene olmuş, bu bir buçuk sene içinde Faika bir çocuk doğurmuş, birini de yakında düşürmüş. İlk doğurduğu çocuk Faika’nın anasının yanında bakılıp büyütülüyormuş. Faika’nın bir de ablası var ki, hatırlıca ve paralıca birinin metresi imiş. Bu hanım Faika’ya benzemiyor, çok güzel bir kadın. Çok temiz de giyiniyor. Faika’nın üstü başının düzgün olması da kocasının parası ile değil; anasından, ablasından, üvey babasından aldığı paralarla giyiniyor, kocasına da para veriyor. (s. 18)

Faika, aslında akıllı bir kadındır ancak annesi ve sonraları ablası, kocası, üvey babası sebebiyle kötülük faili olmuştur. Faika da Turan kadar olmamakla birlikte cilveli bir kadındır. Öte yandan, açıkça söylenmese de Fuat’ın da, Faika’nın da cinsel yolla bulaşan bir hastalıkları olduğu, arkadaşı olan anlatıcıyı o evden kurtarmaya çalışan Fahri’nin sözlerinden anlaşılır.

-Hangisi, o şoförün karısı mı? Onlar karı-koca hasta, Behiç bakıyor. Allah cezasını versin, hepsi hasta. (s. 123)

-(...) Onu burada herkes tanır. Siz gene benden duymuş olmayın, ne çok beyler gelirler. Buranın en temiz, en kibar yeri orasıdır.

-Faika’nın annesi ev mi işletiyor?

-İşletiyor ya! Ama Allah aşkına siz gene benden duymuş olmayın. Faika Hanım duyulduğunu hiç istemez. (s. 128)

-(...) Bırak canım, üvey babasını sever, anası ev işletir, onu da iyi koca ister mi?

-İstemezse Fuat iyi mi? Onu da iyi kadın ister mi? Anası o yoldan gelme, kız kardeşlerini İstanbul’da herkes bilir. Fuat da işte o yoldan gelme! Faika fena da onlar iyi mi?

-İşte iyi ya... İki ev yanacağına bir ev yanmış.

-Bilmem... Ben Faika’yı severim, iyi kızdır. Faika buna varmazdı, anasından kurtulmak için vardı ama olmadı işte. O zaman bunlar iki kardeş barda çalışıyorlardı. Hep analarının kötülüğü! (s. 130)

Faika, ahlaki kötülük ile ilişkili olsa da daha çok bir kötülüğe maruz kalan tipi andırır. Ailesi sebebiyle maruz kaldıklarına, Fuat’ın metresiyle birlikte yaşaması ve onu terk etmesi ve hatta ona şiddet uygulaması da eklenir. Bu sonuncusu, Faika’yı hem manen hem maddeten kötülüğe maruz bırakır. Üstelik derinlikli işlenmese de kadına yönelik şiddet şeklinde adlandırılan bir kötücül boyutu daha vardır. Böylece Fuat’ın çizimi de kötücül bir tip olarak tamamlanır.

(...) Ziyet kahve getirdiği zaman sordu:

-Akşam olanları işittiniz mi? dedi.

-İşitmedim, ne olmuş?

-Fuat karısını dövdü. Az daha gözünü çıkarıyordu. Ama siz benden duymuş olmayın. Faika Hanım sizin duyduğunuzu istemiyor. Siz sorarsanız yalan söyleyecek!

-Bu da tuhaf! Sen bilirsin ne olacak?

-Kızı çok fena dövmüş. Ben olsam bir gün bile durmam, ayrılırım! (s. 217)

Anlatıcı, zamanla, şimdi bir sefarette tercümanlık eden eski konsolos (s. 19)

Şefik Bey, kısa boylu, karısı gibi ufak tefek, açığız olduğu gözlerinden belli bir genç olan Fuat ve kendisini tanıdığını söyleyen, ağabeyinin eski ahbabı Hasan Bey ile tanışır. Bu insanların her birinin hayatında ya kötülük failliği, ya ahlaki kötülük ya da kötülüğe maruz kalma hadisesi belirgindir. Sözgelimi Hasan Bey, bir mübadele mağdurudur. Devletin, kendilerine yerleşmeleri için gösterdiği yerin sürekli değişmesi sebebiyle bürokratik aksaklıktan meydana gelen bir çöküşün, bir kötülük unsurunun maruz kalan tarafıdır. Sürengen hale gelen bu aksaklık, dönemin bürokratik işleyişine de bir eleştiri getirir.

-Ne o, sen Samsun'da değil misin?

-Değilim ya; o zaman bize Samsun'da yer verdilerdi ya, sonra "Yanlış oldu" dediler, bizi Ayvalık'a kaldırdılar. Oyun, oyuncak yoldaşım! Bir yol gene caymasınlar da ben razıyım. Ben o Samsun'u kendim de istemiyordum. (s. 25)

Anlatıcı, nihayet evi kendilerine kiralayan Ayaşlı ile de tanışır. Ayaşlı, tipik bir kötü değildir ama kötücül yanları vardır. Ahlaki ve sosyal çöküntü, onun davranışlarını etkilemekle birlikte, özellikle gençliğinde cinayetin veya yanlışlıkla birinin ölümüne sebep olmanın da yer aldığı pek çok kötücül eylemin içinde yer almıştır.

Ayaşlı, babasının sağlığında bir aralık Kastamonu'da medresede, birkaç zaman da rüştiye mektebinde okumuş, babası ölünce, anası alıp kendini köye götürmüştür. Ayaşlı köyde baskısız kaldı, anasını dinlememeye başladı. İçti, haşarılık etti, en sonunda bir düğünde bir kadının, bunun tabancasından çıkan bir kurşun ile yaralanıp ölmesi yüzünden beş sene hapse mahkûm ettiler, hapse koydular. (...)

Ayaşlı, beş ay hapisten tutsak kaldıktan sonra dört arkadaşıyla bir gece dağa çıktı. O zaman kendisine Battalın İbrahim diyorlardı. İki yahut üç yıl, Kastamonu, Çankırı, Bolu arasında dağda gezdi. Çoklarının evlerini basıp paralarını aldı. Para için çocuklarını dağa kaldırdı. Yolları kestiği oldu. Köylülerin işlerine karıştı. Birinin, parasını, malını bir zorbanın elinden alıverdi, bir dul karıya biraz para verdi, iki köy arasında çok eskiden kalma bir bataklık kavgasını bitirdi, kendisince oralarda hükümet eder oldu ama bu her gün korku içinde, tetik yaşamak da onu yordu, usandırdı. Valinin biri bunu dağdan indirmek istiyordu. "Gelsin, teslim olsunlar, suçlarını bağışlatayım," diye haber yolladı. Vali yiğit bir adam diye anılıyordu, ona güvendiler, teslim oldular. Suçları bağışlandı. Ayaşlıyı zaptiye çavuşu yazdılar. (s. 32)

Anlaşıldığı gibi Ayaşlı, kötücül eylemlerde bulunsa da kötü bir tip değildir; hatta dağda kaldığı süre boyunca halka yardımını da dokunmuştur. Aftan yararlandıktan sonra bir daha dağa çıkmayan Ayaşlı, bir zaman otelcilik yaptıktan sonra bu apartman dairesini insanlara kiralamaya, bir yandan da bir ortak ile eskici, koltukçu dükkânı

işletmeye başlar. Ayaşlı, bu özellikleri ile kötücül yanları bulunan ama kötülük tipi olarak anılamayacak bir adamdır. Oysa anlatıcı Ayaşlı'yı belirgin bir kötülük tipi olarak algılar:

Ayaşlının yaradılışının en göze çarpan yeri, parayı kazanırken başka, yerken başka adam olmasıdır. Parayı kazanırken Ayaşlı, serti haydut, aldatıcı, acımaz bir adamdır.

Kazanmak için bu haksızlıkları yapmak da doğru olduğuna inanır, yalansız, dolansız alışveriş olur mu? Doğru alışverişi sen yapsan başkaları yapmaz. O kazanır, sen ağzını havaya açarsın, der. (s. 33)

Romanda ahlaki kötülük, İffet Hanım ve Abdülkerim Bey ile Turan Hanım ve Hâki Bey çiftlerinin yaşamlarında örneklenir. Fethi Naci bu konuda Hâki Bey de Abdülkerim Bey de gözleri önünde karılarının kendilerini aldattıklarını bilirler de seslerini çıkarmazlar! Bunlar, öyle sanıyorum, Türk romanında yeni çıkan “koca” tipleri⁹⁹ der.

Daha önce iki çocuğu doğumdan hemen sonra ölen İffet Hanım, son çocuğu Turhan'ı sevmez, onu bir ceza gibi görür. Turhan, anne ve babasının eksik ve yanlış terbiyesi, özellikle annesinin sevgisizliği ile son derece aksi, yaramaz ve huysuz bir çocuk olarak yetişmektedir. Aslında ailenin ve kendisini tanıyan diğer insanların fikirlerinin aksine çocuk kötü değil kötülüğe maruz kalandır. İffet Hanım ise, olumsuz bir anne ve eş tipidir; çocuğundan olduğu gibi eşinden de hoşlanmaz. Abdülkerim Bey'in pasifliği ve kötülüğü umursamaz tavrı bu ailenin kötücül özelliklerini bütünler.

İffet Hanım üç çocuk doğurmuş, bunlardan ilk ikisi yaşamamış, ölmüş, üçüncü çocukları, Turhan Mukimüddin adında, hasta suratlı, ağlamış suratlı bir oğlan, sağ, yanlarında. Ağlamadığı, huysuzluk etmediği saat yoktur.

Bu ana-baba, çocuk büyütmek, terbiye etmek nedir, hiç bilmiyorlar: Rahatsız, çelimsiz, keyifsiz olan çocuk, büsbütün densiz, huysuz edecek ne varsa hepsini yapıyorlar. Anası çocuğa darılsa babası okşuyor, anası çocuğa kızarsa babasına çatıyor, babası kızınca çocuğu dövüyor. Bu yüzden çocuk, anası babası için çekilmez bir ağrı, sancı, bir hastalık, bir baş belası olmuş kalmış. İkisi de çocuktan korkuyorlar. Oğlan ağlamaya başlayınca anasının eli ayağı soğuyor, sinirleri çekiliyor, o da ağlamaya başlıyor.

Kadın yalnız çocuğundan değil, kocasından da bezmiş.

-Koca isterler, kocaya varırlar, anlasam bu koca neye yarar, diyor, bir geçinmek değil mi? Adam çamaşır yıkar gene geçinir. Hiç olmazsa çocuk doğurmaktan da kurtulur.

(...)

Kocası sinsî, kurnaz, tilki bir adam... Bir kere olsun sevişmemişler. Bu karılığın, kocalığın bir eğlencesi yok. Evlendikten birkaç ay sonra gebe olduğunu anlamış, yedi aylık bir çocuk doğurmuş. Çocuk birkaç saatten fazla yaşamamış. Hastalık, hekimler... Çekilmez işkencelere katlanmış.

⁹⁹ Fethi Naci, a. g. e., s. 26

Aradan birkaç ay geçtikten sonra ikinci çocuk... Anasının sütü yok. İnek sütü, emzik... Çocuk hasta. Hekimler besleyemiyorsunuz diyorlar. Nasıl beslemeli? Çocuk da o kadar sevimsiz ki anasının bile görececek gözü yok. Ne olacak? Üç aylık iken bu çocuk da ölüyor. Bir acı? Kocasını hekimler hasta buluyorlar, bakıyorlar, ilaç alıyor. Hastalık nedir? Bilmiyor. Biraz sonra bu üçüncü çocuk doğuyor. Babası adını Turhan Mukimüddün koyuyor. Bir süitana tutuyorlar. Bir Habeş karısı... Çocuğu büyütüyor. İstanbul'da anasının evinde iken biraz daha rahattılar. Buraya gelip bir odaya sokulunca oğlan büsbütün çekilmez bir bela oluyor. (s. 48-49)

Apartmana sonradan İskender Bey adlı bir fabrikatör taşınır. Bu tip de Cumhuriyet'ten sonra ortaya çıkan, kısa yoldan zengin olmayı hedefleyen iş adamı tipidir. İskender Bey sevimlidir, naziktir ama o da ahlaki kötülükleri ile anılır ve romanın sonunda hapse girer.

İşte anlatıcının ve diğerlerinin Turan Hanım ve Hâki Bey çiftiyle tanışmaları İskender Bey vasıtasıyla olur. Turan Hanım, kocasını küçük görür, başka erkeklerle birlikte olur ve Hâki Bey bu duruma ses çıkarmaz. Bu çiftin ama özellikle Turan Hanım'ın en belirgin kötücül yönleri ise kumar alışkanlıklarıdır. Turan Hanım, bu alışkanlığı, tanıştıktan sonra apartmanın diğer sakinlerine de yayar. Bir akşam, anlatıcı da herkesle beraber Turan Hanımların odasına gider. Böylece kötülük ortamı yerinde gözlenir. İlk ortaya çıkan, Turan Hanım'ın ahlaki kötülük olarak değerlendirilebilecek hafif davranışlardır; Turan Hanım anlatıcıya kur yapar.

Bu sözler nedir? Beni gördükten birkaç akşam sonra benimle senli benli oldu. Bana açıkça sarkıntılık ediyordu! Ben Turan Hanım'ın şımarık çocuğu, gözdesi oluyorum! Ben erkek kalmak isterim, sulantı bana düşer ama beceremiyorum, odasından da ayırlamıyorum. (s. 105)

Turan Hanım, anlatıcı ile arasında bir ilişki tesis etmeyi başarır. Bir gün onun odasına gelir ve birlikte olurlar, bu birliktelik sonraları da tekrarlanır. Bu Turan Hanım'ın irade ettiği ve olağan saydığı bir ahlaki kötülük iken, anlatıcı da bu kötülüğe iştirak etmektedir.

(...)

-Ben bu diken göremiyorum...

-Ben görüyorum, bak şurada!

-Yok, öyle değil, gözlerim bulanıyor.

Güldü, elini çekti.

-Sinirlendim, çıkaramayacaksın. Gel, oturalım şuraya, biraz dinlen...

İki saat geçti. Kalktı yanaya baktı, saçlarını düzeltti.

-Kıymık gene acıtıyor mu? diye alay ettim.

-Arsız... dedi, kalk kapıyı sen aç, bak dışarıda kimse yoksa ben geçeyim.

Gitti. Arkasından düşündüm: Demek böylesi de oluyormuş! Yalnızlığında bu kadın ne utanmaz bir şey!

İnsanı çıldırtıyor ama bir kadın için çok değil mi? Kadınlara utanmak yaraşılıyor. Ben Turan gibi çılgın kadın ne ondan evvel ne ondan sonra görmedim. (s. 106)

Hâki Bey, Turan ile anlatıcı arasındaki münasebeti bilir; bu bir ahlaki kötülük örneğidir ancak adam bu ilişkiye dolayısıyla kötülüğe göz yumar, hatta Turan'a göre, nezaketi gereği onları yalnız bırakmaya çalışır ki bu davranış onun da taraflarından biri olduğu bir ahlaki kötülüğü ortaya çıkarır.

(...) *Biraz konuştuktan sonra bizi Turan'la yalnız bıraktı.
-Allah rahatlık versin, ben uykudan ölüyorum, dedi, gitti.
Kocası gidince Turan yatağıma sıçradı, boynuma sarılarak:
-Görüyorsun ya, nazik adam! Bizi yalnız bıraktı. (s. 127)*

Anlatıcı, içinde bulunduğu ahlaki kötülüğün farkındadır ama bu ahlaki kötülük, bir yanı ile ona zevk verdiği ve Turan ile Hâki çifti bu durumu yadırgamadıkları için kendisini bu kötülüğün sorumlusu olarak görmez. Yine de Faika hakkında yapılan bir konuşmada, bu üçlü arasında da ahlaken kötü bir ilişki yaşanmıyormuş gibi davranılması, onu şaşırtır, anlatıcı, yaşanmakta olan ahlaki kötülüğün gizli kalması gerektiğini, hiç değilse kendi aralarında böyle bir ilişki varken başkalarının aynı sebeple eleştirilemeyeceğini düşünür.

Turan bunları nasıl vicdan rahatı içinde söylüyor! Odada üçümüz varız. Üçümüzün de birbirimizi bilmemiz lazım! Hadi tutalım ki Hâki bilmiyor, Turan'la ben de bilmiyor muyuz? Oturduk, biz namuslu insanlar, zamanın kötülüğünden, ahlak düşkünlüğünden, yana yana şikâyetler ettik. Faika'ya, ablasına acıdık, Ayaşlıya, Fuat'a kızdık... Böyle konuşmak da bir ihtiyaç mı? Bilmem, belki o çekiştirdiğimiz adamlar da bizim gibi oturup ortalığın ahlaksızlığından şikâyet ederler! (s. 140)

Anlatıcının evleneceğine dair çıkan bir dedikoduyu konuştukları bir gün Turan'm, ilişkilerini yalnız Hâki Bey'in değil herkesin bildiğini söylemesi anlatıcıyı şaşırtır; o aralarındaki ahlaki kötülüğün bu kadar yaygın şekilde bilinmesine rağmen nasıl dile getirilmediğine hayret eder. Turan'a göre ise eğlenmek değil evlenmek bir hadisedir; bu sebeple ikisi hakkında kimse konuşma ihtiyacı hissetmez, bu da kötülüğün olağanlaşması anlamına gelir. Diğer yandan Turan, söz konusu ahlaki kötülük örneği davranışlarını belirgin bir doğrallıkla savunması bakımından ahlaki kötülüğü içselleştirmiş bir kadın tipidir.

-Yanlış var, bugün eğlenmek mesele değil, evlenmek bir hadisedir. Eğlenmek dedikodusu çıkarsalar seninle benim aramda çıkarırlar! Hiç işitiyor musun?

-İşitmedim.

-Gördün mü? Neden? Çünkü mesele değildir.

-Belki bilmiyorlar!

-Çocuksun... Öğle karanlığında buraya girip kapıyı kapıyoruz! Mızrak çuvala sığar mı?

-Bunu Hâki de biliyor mu dersin?

-Bilir, bilmez olur mu? Ama kibar adamdır, sesini çıkarmaz, yiğittir o...

-Bari alay etme!

-Niçin alay olsun, gece gündüz tepemde nöbet beklese daha mı iyi? Sonra onu boşamaya kalkarım! Yaaaaa... Hem o seni çok sever, kaç kere bana seni methetti. Ben başkalarıyla olmaya kalkışmayayım da o senden çekinmez.

-Tuhaf söylüyorsun. Hâki çok acı tecrübeler geçirmişe benziyor!

-Yok, o kadar da değil ama sen de benim ilkim değilsin ya! Ben akıllı kadın olmayı severim, acıklı şeylerden hoşlanmam. (s. 154)

Turan bir zaman sonra ayrı bir ev tutar ve bu evi kumarhaneye çevirir. Turan'ın apartmandan taşınmasından sonra anlatıcı ile olan ilişkisi de kesilmiş olur. Turan, yalnız anlatıcı ile değil, apartmanda tanıdığı hemen herkes ile ilişkisini keser. Yalnız bu ahlaki kötülüğün kendisinin değil, örneklerinden yalnız birinin sona ermesi anlamına gelir. Öte yandan Turan, yasadışı ve gayri ahlaki bir yoldan para kazanma amacı itibarıyla da kötücül bir eylemin içindedir.

Anladım, bir kumar evi açacak. Kumarı hem kendi seviyor, hem de kârlı buluyor, kocasıyla Avrupa'ya gitmekten bile vazgeçiyor.

Aradan çok geçmedi, bu ev tutuldu, döşendi, hazırlandı. Bir akşamüstü bankadan geldiğim zaman Turan'ın odasını boş, kapısını da açık gördüm.

Turan giderken, beni evine çağırdı:

-Sen vaktin oldukça sabahları bana gelirsin. Gel ama! Başka eve çıktım diye beni unutma!

-Peki, dedim ama çağrışın soğukluğu buz gibi damarlarımdan aktı.

Turan da çağrışının pek soğuk kaçtığını anladı, tamir etmek istedi.

-Bu cuma gelir misin? Seni bekleyeyim mi? dedi.

-Bu cuma için söz veremem, dedim.

-Eh, ne zaman istersen... Sen misafir değilsin ya...

Karşılık yok! Böylece ayrıldık. Tabii gitmedim, bir daha da Turan'ı görmedim. (s. 167)

Anlatıcıyı, bu apartmandaki hayattan ve özellikle Turan'dan kurtarmak isteyen arkadaşı Doktor Fahri, kötülüğü fark eden, onu ortadan kaldırma gayreti taşıyan, samimi ve iyi ahlaklı bir adam olarak çizilir.

-Kim, Turan mı? Ben onu severim mi sanıyorsun?

-Sevmezsin, alışırısın oğlum.

-Hiç alışmam, ben karının utangacından hoşlanırım.

-Öyleyse bu akşamki kızı al. Vallahi al. (...) (s. 111) (...) Benim bildiğim odur ki sen hemen o evden çıkmalısın. (s. 123)

Turan Hanım'ın asıl kötücül etkisi İffet Hanım ve Abdülkerim Bey'in hayatları üzerinde olur. İffet Hanım, Turan Hanım'ı tanıdıktan sonra, kumara, içkiye alışır, giyimini kuşamını değiştirir, zamanla erkeklerle de flörtleşmeye başlar; Turan Hanım'ın bir kopyası gibi davranır. Yeni tanıdığı bu yaşam biçiminde dilediğince davranmaktan onu meneden çocuğu ve kocası, artık gözünde tamamen küçülür, fırsatını bulup onlardan kurtulmak ister. Turan Hanım, böylelikle, İffet Hanım'daki potansiyel ahlaki kötülüğü eyleme geçirir. Üstelik İffet Hanım'da uyandırdığı yeni hevesleri kötücül amaçlarla kullanır, çıkar elde eder.

İçlerinde en çok kaybeden Abdülkerim’le karısı... İffet Hanım o zamana kadar hiç kumar oynamamış, kendini tutamıyor, her oyuna giriyor, her oyunda veriyor.

Kocası da onun gibi, ikisi de veriyorlar, ikisinde de oyuna karşı derin bir tutkunluk başlıyor. İffet Hanım, yalnız kumarı değil, içkiyi de bu odada öğreniyor. Likör, sıcak şarap, tatlıdır, iyidir derken bir akşam Hâki, İskender’in odasında ona rakı da içiriyor. İffet Hanım konuşmayı, eski tavırlarını bırakmayı, kendini idare etmeyi de Turan Hanım’dan öğreniyor. İlk Turan bana yarenlik ettikçe gözlerini dört açıyor, Turan’ın kocasının görüp görmediğini, işitip işitmediğini anlamak istiyor, koluyla Faika’yı dürtüyor, anlamıyor, utanıyor, dedikodu etmek istiyordu. Aradan çok zaman geçmedi, Turan Hanım’a sık gelen bir gence,

-Enseme kolonyayı sen sürsene, demeye başladı.

Bu dersleri karısı ile birlikte kocası da almış olmalıdır ki Abdülkerim de karısına hiç bakmaz, onun söylediklerini işitmez, pişkin bir adam oldu!

İskender’le Turan Hanım zavallı adamcığı her gece araya alıp güzelce soyuyorlardı. (s. 65)

Bürokratik aksaklıklara yöneltilen eleştirinin ve bu aksaklıkların sosyal temelde gelişen kötülük unsurları olarak kabulünün önemli örnekleri arasında Hâki Bey ile Hüseyin Bey de vardır. Şefik Bey ise vaktinden erken emekli edilmiş sonra emeklilik hakkı elinden alınmış bir eski diplomattır. Bu bakımdan kötülüğe maruz kalmış gibi görünse de düzenini kurmuştur, pek hasis olmakla birlikte parası vardır. Hâki Bey, bir şekilde derdini anlatmış ve kötülüğe maruz kalmaktan, haksızlığa uğramaktan kurtulmuştur ancak Hüseyin Bey, haklı olduğu bir davayı yitirince, gerçek ortaya çıkmayınca bir adalet mücadelesine girişir ancak ne yaparsa yapsın derdini anlatamaz. Onun amacı kazanç elde etmek değil haklı olduğunu kabul ettirmektir. Hüseyin Bey’in bu arayışı aslında kötülük karşısında verilen bir mücadeledir.

Hüseyin Beyi bu işte didinmeye, uğraşmaya teşvik eden şeylerden biri mezhebi, öteki de kendini çok haklı görmesi, hakkın yerini bulacağına inanmasıdır. Her gün dilinde bu sözler dolaşıyor.

-Bir haktır, diyorum, hak yerde kalmaz, ortaya çıkar, diyorum. Hak yolunda çalışmak sevaptır. Benim hakkım olduğunu bir gün herkes görecek; o zaman isterlerse hepsi onların olsun. Ben mal âşıklısı değilim. Bana vali “Geç” dedi, bir sözle geçtim. Gene de “Haklısın ama bırak.” desinler bırakayım. Yoksa hakkımdır, bırakmam. Bu memleket boş değil, elbet bir gün beni anlayacak biri çıkar, diyor. (s. 80)

Bürokratik aksaklıkların kurbanlarından biri olan Hasan Bey’e ilerleyen zamanlarda inme iner. Bu sırada Hasan Bey’in işi de hâlâ çözülebilmemiş değildir. Hasan Bey, bu hastalıktan kurtulamaz ve ölür. Bu ölüm derinlikli işlenirse de bir kötülük unsurudur.

On gün kadar iyi gittikten ve bizi umutlandırdıktan sonra Hasan Bey, bir gece birdenbire bozularak, uzun süren bir can çekişme devresi geçirip bir ikindiüstü öldü.

Kızı, ben, Ayaşlı yas içinde kaldık. (s. 190)

Hasan Bey’in ölümü, bir kötülük unsuru olmakla beraber bir iyiliğe vesile olur.

Anlatıcı, Hasan Bey’in hastalığı sırasında Ayvalık’tan çağrılarak gelen kızı Selime’ye

âşık olur ama Selime'yi, kalmaya ikna edemez. O gittikten sonra aşk, anlatıcı için psikolojik acı veren bir kötülük unsuruna dönüşür. Ancak bir zaman sonra Selime ile tekrar irtibata geçen anlatıcı, onu Ankara'ya çağırır ve Selime ile anlatıcı evlenirler. Bu düğün ile aynı anda Fahri ve Melek de evlenirler. Bu iki evlilik, roman boyunca işlenen ve kötücül nitelikler barındıran olumsuz evlilik örneklerinden sonra ideal ve iyi olanı örnekler. Böylelikle, sosyal çöküntüden kurtuluşun yolu, iyi ve doğru yollarla kurulan ailelerden iyi bir topluma gidiş olarak sunulur. Bu evlilikle beraber anlatıcının yaşadığı mesken de değişir. Romanın başından beri yaşadığı apartman dairesinde, sonu kötücül gelmeyen tek insan da anlatıcı olur.

İffet Hanım bir süre tedavi görür, eski hastalıklarına ek olarak Turan vasıtasıyla dâhil olduğu hayatta o da cinsel yolla bulaşan bir hastalık kapmıştır. Bu hastalık halleri kötülük unsurudur ancak sorumlulukları İffet Hanım'a aittir.

(...) Baba çalışıyor. İffet Hanım'ı ortaya çıkarmak istiyor ama ilkin bir kere kadın hasta... İyi oldu diye gittiler, hastaneden çıkardılar. Hiç de iyi olmamış. Hekimler yeniden ameliyat yapacaklarmış. (s. 199)

Yine apartman sakinlerinden Şefik Bey bir cinayete kurban gider ama cinayet çözülmez, Halide kendine düzenli bir hayat kuramaz, Hüseyin Bey'in davası sonuçlanmaz ve adam yine boş bir ümitle evine döner, Abdülkerim ve Fuat ahlaki kötülüğe tamamen teslim olurlar, Faika terk edilir, İffet hastalanır, Hasan Bey ölür, İskender tutuklanır. Yalnız Turan hâlâ ahlaki kötülüğün kazanç sağlar, kumar evinde iyi para kazanmaya devam eder ve müreffeh bir hayat sürer, kocası Hâki de Avrupa'ya gider.

Anlatıcının değişken algılarla hem iyi hem kötü taraflarını anlattığı fakat Faika'nın hikâyesini dinledikten sonra kesin olarak kötücül bulduğu Ayaşlı, romanın sonuna doğru iyicil özellikleri ile anılır. Bilhassa Hasan Bey'e duyduğu sevgi ve bu sevgideki samimiyet, onun insancıl ve iyi yanını vurgular.

Hasta olalıdan beri Hasan Bey'e gösterdiği sevgi ve dostluk Ayaşlıyı bana sevdirdi. Eskiden de onu sevmezdim desem yalan olur. Ayaşlı haydut adamdır, sert adamdır, zor zamanda kendisine güvenilir adamdır, sevgisinde kendisince iyi bildiği şeylerde kuvvetli, canlı bir adamdır. Ahlak telakkileri herkese uymaz. Onun bu tarafına bakmamalı... (s.185-186)

Ayaşlı çok yaşlı ve düşkün adam değildi ama ömrü azmış. Bir gün soğuk almış, birkaç gün içinde de ölmüş. (...) İmama vasiyeti varmış, para da bırakmış. Onlar da getirmiş, Hasan Beyin yanına gömmüşler. (s. 256)

Bu adamda iyi ve kötü en uç örneklerle ve keskin sınırlarla birbirinden ayrılmış şekilde varlığını sürdürür. Öyle ki bu her iki özellik üzerine kurulu davranışlarından her ikisi de çok belirgin olmak üzere ayrı ayrı çok iyi bir tip ve çok kötü bir tip çıkarılabilir

ama Ayaşlı, bu ikisinin bütünleştiği bir adam olarak ne iyi ne de kötü bir karakterdir. Ayaşlı da romanın sonunda ölür ve yine Hasan Bey'e duyduğu dostça sevginin bir göstergesi olarak vasiyeti üzerine onun yanına gömülür.

“Ankara”da göze çarpan sosyal temelli kötülük unsurları çoğunlukla toplumsal bir manzara sunar ve siyasi kötülükle bağlantılıdır. Selma Hanım, kocası Nazif Bey'in Ankara yolunu tutmasıyla, zorlu ve uzun bir yolculuğun ardından Ankara'ya gelir. Bir İstanbul kızı olan Selma Hanım, Ankara'daki ilk zamanlarında buradaki yoksulluktan, sefaletten, pislikten, bakımsızlıktan son derece rahatsızdır. Öte yandan, tamamen yalnızdır ve bu yalnızlık içinde Ankara ona daha da kötücül görünmektedir. Ancak bu kötücüllük, Selma Hanım'da bir milli mücadele aleyhtarlığı hüviyetinde değildir. Zaten ilerleyen zamanda Selma Hanım'ın bu kötücül algısının değişmesi de Milli Mücadeleye ve yeni kurulan Cumhuriyetin kalkınma hamlelerine iştiraki ile olur. Selma Hanım'ın Ankara'da karşılaştığı ilk manzaranın yaşayan örneği ev sahibi Ömer Efendi ve ailesidir. Ömer Efendi, kardeşleri ile birlikte ticaret yapar, zengindir ama yoksulluk ve sefalet içindeki hayatını hiç değiştirmemiştir. Öte yandan iki karısı olan Ömer Efendi'nin şahsında kadına şiddeti görmek de mümkündür. Bu aile, belirgin kötülük faillerinden müteşekkil değildir ama geri kalmışlığın en göz önündeki örneğidir. Bu geri kalmışlık ve yoksulluk, kadının tamamen sosyal hayatın dışında bırakıldığı ve hak sahibi olmadığı, şiddete maruz kaldığı bir yaşam biçimiyle birleştiğinde kötülük unsuru olarak kabul edilebilir. Selma Hanım'ın temsil ettiği yaşam tarzının tam karşısındaki örnek olan bu ailede özellikle Halime, bu kötülüğün maruz kalan tarafını belirgin biçimde ifade eder.

Selma Hanım, Ömer Efendi'nin ikinci karısını sevimli buluyordu. Bu kadına belki güzel bile denilebilirdi. Üç yıldan beri evli ve biri emzikte, öbürü kucakta iki çocuk anası olduğu halde yüzünde henüz buluğa ermemiş bir şımarık çocuk ifadesi vardı. O, bu ifadeyi ihtimal ki öne doğru uzanmış çenesiyle yuvarlak yanaklarından alıyordu. Çünkü zavallı Halimeciği ne bu evde, ne de bu dünyada şımartacak kimse yoktu. Ömer Efendi'nin uzak akrabasından bir öksüz kız sıfatıyla bu eve girdiği günden beri bir an işten ve dayaktan baş alamamış, bir an güler yüz görmemiş, tatlı söz işitmemişti.

Ömer Efendi'yle evlenişi de bir garip olmuştu.

Ne tel, ne duvak... Bir akşamüstü mahallenin imamı gelmiş, nikâhlarını kıyıvermişti. Halimecik üstüne bir temiz entari geçirmek imkânını bile bulamamıştı. Mutfak kapısının aralığından Ömer Efendi'nin amcaoğlu Vehbi'ye vekâlet verirken hayretten donmuş bir halde idi. Aynı zamanda aynı kapı aralığından kocası olacak adamın geçtiğini gördü. Yüzü her vakitkinden daha sert ve mağmumdu. Zavallı Halimecik kendini tutamamış:

-Bu iş sahi mi Ağam? diye bağırıvermişti.

Ve Ömer Efendi, Halime'ye hemen o akşam, imam gittikten sonra ilk kocalık dayağını atmıştı. (s. 27)

Ömer Efendi ailesinin kadınları, Selma Hanım'a yardımcı olmakla beraber onu yadırgarlar. Özellikle Ömer Efendi'nin annesi, yavaş yavaş değişmeye başlayan kadın tipini eleştirir, kötücül bulur. Bu insanlar ile Selma Hanım'ın temsil ettiği zümre arasında derin bir ayrım vardır. Birinci grup, diğerlerinin hayatını başka bir dünya olarak kabul eder, kötücül bulur. Eleştirinin ve yadırgamanın yalnız erkeklerden değil kadınlardan da geliyor olması manidardır zira bu durum kadının, toplum içindeki kötücül konumunun farkında olmadığını da ifadesidir.

Ömer Efendi'nin annesi, bu eski hikâyelerden günün dedikodularına geçiyordu:

-Şimdiki kızlar hiç durur mu? Vallahi gâvuru sevseler gene bildiklerini derler, ne ana dinlerler, ne baba... Geçen gün imamın kızı tutturmuş, ille saçlarımı İstanbul modası kestirecem diye... Babası "Hele bir kes, kafanı da kör bıçakla ben keserim," demiş. Yapar mı yapar. Bizim imam zorludur. Gençliğinde katil maddesinden on beş sene hüküm yedi."

"Hangi imam bu? Ben onu gördüm mü?"

"Aha bizim Halime'nin nikâhını kıyıveren. Her akşam kapımızın önünden geçer, bir boz eşek üstünde..."

"Hanım nine, saç kestirmek o kadar fena bir şey mi?"

"Sus kızım, Allah göstermesin... Biz öyle şey bilmeyiz. Yabanlar istediğini yapsın. Onlar bugün burada ise yarın orada... Her memleketin kendine göre bir tutumu var. Bak kaç yıldır ne bet ne bereket kaldı. Düşman aha şuracığa kadar geldi, çattı." (s. 46)

Biz, iki yıldır ne Çankaya'ya ne Keçiören'e varamıyoruz. Yalnız erkeklerimiz gidip gelir. Bizimki görse de bir şey söylemez ki... Ara sıra şundan bundan işitiyoruz. Çankaya'da kısa fistanlı, çorapsız karılar, saçı başı açık dolaşırlarmış... Gece oldu mu erkeklerle bir arada oturup ahenk ederlermiş. (...) (s. 48)

"Hayvanla mı gittiniz oraya?"

"Evet."

"Hiç utanmadın mı?"

"Neden utanacakmışım? Hayvana binmek ayıp mı? Siz binmiyor musunuz?"

"Hee, biniyoruz, biniyoruz emme... Ne bileyim ben... Senin için öyle dediler..."

"Ne dediler? Ne dediler bakayım?"

"Utanmıyor dediler." (s. 67)

Her tarafın bir yangın ertesini veya bir talan sonunun manzarasını (s. 33)

andırdığı Ankara'da Selma Hanım da Nazif Bey de bu yoksun ve yalnız hayattan mustarıptir. Bu çift, Ankara'ya yüksek bir milli şuur ve irade ile gelmemişse de Ankara, özellikle Selma Hanım için bir milli ümidin simgesidir. Dolayısıyla Ankara'da yaşadıkları bu yalnızlık, ötekilik halini doğurur ki bu bir kötülük unsurudur. Bununla beraber, kötülük, bu ötekilik üzerine kurulu değildir. Kısa zaman sonra Nazif Bey'in arkadaşı Murat Bey ve ailesi ile görüşmeye başlayan çift, yalnızlıklarından bir parça kurtulurlar. Bu aile birlikteliklerinde tanıtılan insanlar dikkate değerdir zira Kurtuluş Savaşının bitmesinden sonra, Milli Mücadele Ankara'sının bu idealist ve milliyetçi

kişileri, geleneksel kadınları, bambaşka insanlara dönüştürler ve ahlaki, sosyal bir kötülüğün temsilcileri olurlar.

Selma Hanım'ı yadırgayan yalnız Ömer Efendi'nin ailesi ve Murat Beylerin evinde karşılaşılan ve yobaz tipi olarak sunulan iki mebus değildir. Murat Bey'in ailesinin kadınları da bir parça kıskançlığın tesiri ile Selma Hanım'ı eleştirirler. Kadınlardan gelen bu eleştiriler, toplumun diğer kesimlerinden gelenlere göre daha kötücüdür.

Hendeğin kenarına kadar gelen ev sahipleri, Nazif Bey'in haremının bu cüretine hayran hayran bakıyorlardı. Murat Bey kız kardeşinin omzuna vurup:

"Gördün mü bir kere? Bak ne kolaymış," dedi.

"Aman ağabey, hiç de yakışmıyor doğrusu... Görmedin mi, binerken etekleri ta diz kapaklarına kadar sıyrıldı?"

"Kocasını da maşallah hiç aldırış etmiyor."

"Onun pek ehemmiyeti yok ama Şeyh Emin'le Nuri Hoca'ya rastgelirlerse iş kötüdür."

Büyük hanım suratını asıp somurttu ve dudaklarının arasından bir dua gibi şu sözler döküldü:

"Büyük söyleme kızım. Allah ıslah etsin, Allah ıslah etsin..." (s. 53-54)

Selma Hanım ile bu ziyaretler sırasında tanıştığı Binbaşı Hakkı Bey arasında, at gezintisi sırasında geçen bir konuşma, Türk kadınının Milli Mücadele'deki rolü hakkında fikir verir. Esasen, aydınların ideal kadın tipi olarak tasavvur ettikleri de budur. Bu düşünceyi temsil eden ise Hakkı Bey'dir. Selma Hanım, henüz bu fikre tam anlamıyla iştirak etmemekle birlikte İstanbul'da bir kötülük unsuru olarak sürekli bahsedilen Anadolu taassubunun çehre değiştiren Ankara'da yıkılmaya başladığının ayırındadır. Hakkı Bey'in ise İstanbul hayatına ve işgal İstanbul'unun kadınlarına dair soruları, dönemin pek çok romanında kötülük unsuru olarak sunulan yabancı zabitlerle birlikteliği, ahlaki kötülüğü işaret eder. Böylelikle Ankara ve İstanbul hayatları arasına da kesin bir çizgi çekilmiş olur.

Genç kadın dişi bir gülüşle:

"Hah, bir bu eksikti, dedi. "Bu gidişle siz beni yavaş yavaş harp meydanlarına doğru sürükleyeceksiniz."

"Neden olmasın? Anadolu ordusunda asker kadınlar da yok mu? Vatan hizmeti Türk kadınına yalnız evlerinin çatısı altında mı bekliyor?"

Binbaşı Hakkı Bey, yine sertleşiyor, ukalalaşıyordu. Selma Hanım, hemen bahsi değiştirdi:

"Gözlerime inanamıyorum," dedi. "Ben bir külotla bir at üstünde Ankara kırlarında dolaşayım! Böyle bir şey bizim için İstanbul'da bile kabil değildi. Hâlbuki orada hep Anadolu'nun taassubundan bahsederler."

"İstanbul hanımları bizi bir alay vahşi mi sanıyorlar? Bir gün muzaffer oluruz da İstanbul'a gireriz diye kim bilir kaç züppe hanımın yüreği hopluyordur?"

"Öyle demeyin beyefendi..."

Hakkı Bey genç kadına doğru eğilerek donuk ve endişeli bir sesle sordu:

“Söyleyin bana, denildiği gibi, sahiden orada, Türk hanımları ecnebi zabitleriyle dans mı ediyor?” (s. 62)

Selma Hanım ve Nazif Bey, Murat Beyleri ve Hakkı Bey’i bir gün yemeğe davet ederler. Bu yemek, Selma Hanım’ın ideal kadın örneği imajını kuvvetlendirmekle beraber, ev sahipleri tarafından çok yadırganan bir ahlaki kötülük olarak algılanır. Ömer Efendi ailesinden üç kadın, gizlice pencereden bu yemeği izlerken Ömer Efendi’ye yakalanırlar ve dayak yerler. Bu onların hayatında olağan bir hadisedir oysa bir sosyal kötülüğü örnekler. Selma Hanım bile, aslında kabullenmediği ve kötücül bulduğu bu olayı, kadınların tepkisizliği üzerine normalleştirmiştir. Bu dayak olayına en belirgin tepkiyi Hakkı Bey verir; ona göre Ömer Efendi’nin yaptığı bir kötülük eylemidir ve aynı usul ile cezalandırılmalıdır. Ancak bu kötülüğü ortadan kaldırmanın yolu, maruz kalanın ve diğer herkesin ortak tepkisinden geçmektedir zira Ömer Efendi de tek örnek değildir. Bu sebeple, bu vakaların, kadının sosyal konumunun yenilenmesi ihtiyacı ile hâlihazırdaki kötücül muamele ve algıyı ifade etmekte kullanıldığı söylenebilir. İlaveten, Ömer Efendi’nin bu hadiseden sonra Nazif Bey ve Selma Hanım’ı evden çıkarmayı düşünür ancak maddi zarara uğrama endişesi ve Nazif Bey’in karşısında rahat konuşamaması sebebiyle vazgeçer. Ömer Efendi, tüm bu yönleri ile de kötücül bir adamdır.

Ömer Efendi, şimdi, uzaklaşan ve hiç şüphesiz, kadınları odaya tıktığı için derinden gelen bir sesle, iki üç pat küt arasında bir:

-Deyivirin, orada ne işiniz vardı ha? Deyivirin...” diye bağıırıyordu.

Buna kadınların yalnız bedenleri cevap veriyordu.

Hakkı Bey öfkeden dudaklarını ısırmağa başladı:

“Vay insafsız herif, vay...” diye söyleniyordu. “Kadın dövmek, kadın dövmek... İşte, bu havsalamın alacağı bir şey değildir. İçimden ne geliyor bilir misiniz? Şimdi bizim neferi çağırarak, bu adamı bir ağaca bağlatıp kalın bir sopa ile canını çıkarıncaya kadar pataklamak...”

Selma Hanım:

“Merak etmeyin beyefendi;” dedi. “Kadınlar bu dayaktan o kadar şikâyetçi değildirler. Haftada en az bir defa bu rejime tabidirler. Artık alışmış olacaklar.” (s. 71)

Romanın ikinci bölümünde savaş bitmiş ve yeni bir hayat tarzı herkesi etkilemiştir. Selma Hanım, bu bölümde, Kurtuluş Savaşı sırasındaki azmine, milliyetperverliğine, cesaretine hayran olduğu Hakkı Bey ile evlidir. Ancak Hakkı Bey, askerlikten emekli olmu; bir şirkette çalışmaya başlamıştır. Çiftin evi yalnız adıyla değil, mimarisıyla de, yaşam tarzıyla da eskinin tamamen terk edildiği yeni bir yaşam alanıdır. Hakkı Bey ise artık Selma Hanım’ın tanıyıp hayran olduğu, evlendiği adam değildir. Ankara’daki bu yeni muhit, işgal İstanbul’unu hatırlatır bir hayata sahne olmaktadır. Bu sebeple romanın bu ikinci bölümündeki hâkim kötülük unsuru sosyal ve

ahlaki çöküş ile milli gayelerden kopuş üzerine kuruludur. Hakkı Bey, bu kötücül değişimin en tipik örneklerinden biridir. Selma Hanım'ın Hakkı Bey'den soğuma sebebi de bu değişimdir. Selma Hanım, bu hayata iştirak etmiş görünse de milli his ve arzular hâlâ içindedir ve bunlar için çalışmak ister. Bu bakımdan kötülüğe henüz teslim olmuş değildir.

Lakin şu dakikada yanında yatan adam o adam mıdır? Buna bin şahit ister. Nazif ne kadar eski Nazif değilse Miralay Hakkı Bey de o kadar eski Hakkı Bey değildir. Selma Hanım'ın bu Hakkı Bey'e, ikide bir "Nerede o tunç rengin? Nerede o çelik gövden? Nerede o sert ağzın? O koyu kumral bıyıkların?" diye soracağı geliyor. (s. 98)

Kurtuluş Savaşı sırasında, Avrupalı devletlerin tamamını düşman olarak gören, onlar tarafından kurulduğu iddia edilen medeniyeti reddeden, küçümseyen, Avrupa'yı bir kötülük merkezi olarak gören ve yıllardır Türklerin Avrupalılaşmak için verdiği çabayı hata olarak değerlendiren Hakkı Bey'in kötülük algısı tamamen değişmiştir. Onun için kötücül olan Avrupa ve Avrupalı olma çabası, şimdi hayatının yegâne gayesi olmuştur. Bu bakımdan romandaki en kötücül değişimin Hakkı Bey'de meydana geldiği söylenebilir. Selma Hanım'ın, tanıdığı ilk anda *alafranga bir salon zabiti* olarak tanımladığı Hakkı Bey, zaferden sonra, evvelce kadınlara nazik davranmak dışında hemen hemen hiç ortaya çıkmayan bu yönü ile varolur.

(...) Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dansetmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu. (s. 106)

Hakkı Bey, bu değişen hayatın eğlence âlemlerinde, büsbütün başka bir adama dönüşür. Daha önce aleyhinde bulunduğu her şeyi zevkle yapma başlar. Hakkı Bey, ilkin kötülüğün, ahlaki ve sosyal çöküşün bu çöküşün zamanla devlete sirayet edişinin bilincindedir ve savaştan sonra kötülüğün bu boyutu ile de mücadele etmek lazım geleceğini düşünür. Ancak savaş bittikten sonra kötülük algısı tamamen değişen Hakkı Bey, eleştirdiği eski alafranga tiplerden farksız bir adam olur. Onun değişim, yenileşme diyerek savunduğu yeni yaşamı, aslında yalnızca taklitten ve yapmacıktan ibarettir ve bu bakımdan ahlaken kötüdür. Hakkı Bey, milli mücadeleyi savaştan sonra bir kenara bırakmış, önceleri savunduğu gibi kültürel, sosyal, siyasi hayatta millileşmeyi, yenilenmeyi yürütmek yerine Avrupalı gibi yaşamayı ve davranmayı amaç haline getirmiştir.

(Selma Hanım):

"Vallahi kıskandığım için değil," diyordu. "Bir kadın karşısında senin gibi kırılıp dökülen bir ecnebiye rastgelmiyorum. Demek ki bu saray merasimperdazlığı ya pek eski zamanlara ait bir şey olacak ya da..."

Hakkı Bey:

“A hanım,” diyordu, “Bir defa ben Avrupa’da bulunmuş bir adamım. (Harbi Umumi’de bir kere Almanya’ya gitmişti.) Sonra da Avrupa adap ve muâşeretine dair ne kadar kitap görürsem okuyorum. Artık benim yaptığının doğruluğundan şüphe edilir mi?” (s. 117)

Murat Bey ve ailesi de sosyal değişimi yanlış algılayıp ahlaki çöküntüye sürüklenen grup arasındadır. Özellikle Murat Bey, tamamen Batılı olma özentisi içinde yaşayan bir karikatüre dönüşmüş ve tüm çevrenin alay ettiği, dışladığı bir adam olmuştur. Bu sebeple o ve ailesi de kötülüğün içinde yer alırlar hatta Selma Hanım, Murat Bey’in ölen annesinin bu günleri görmediği için şanslı olduğunu düşünür. Bunlara ek olarak Murat Bey’in para kazanması, zenginleşmesi de bir nevi savaş sonu fırsatçılığı sayılabilir ve kötülük örneği olarak adlandırılabilir.

Düşününüz ki bu yarışa Murat Bey’in ailesi bile karıştı. Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüt işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul’da, kâh Avrupa’da dolaşmakta bulunan Murat Bey, şimdi Kavaklıdere’de, kuleli, verandalı, konfor modernli büyük bir köşk içinde asri hayatın bütün zevklerini sürmeye başlamıştı. (s. 106)

Selma Hanım’ı bu yeni hayata iştirakiyle en çok şaşırtan, Murat Bey’in evinde karşılaştıklarında kendisine içeri girmediği için düşmanca bakan Şeyh Emin’dir. Tıpkı “Yeşil Gece”nin Hafız Eyüp’ü gibi, bu taassup simgesi adam da yeni düzene ayak uydurmuştur. Selma Hanım’ın karşılaştıkları arasında en rahatsız edici değişim, tam bir ahlaki kötülük örneğine dönüşen bu adamdır.

Selma Hanım ürkerek ve kekeleyerek:

“Hayır, tanımıyorum,” dedi.

Yaşlı zat, cıvık bir sarhoş gülüşüyle güldü:

“Murat Bey’in bağında tanıştık ya,” dedi. “Beş yıl oluyor. Emin Bey, Şeyh Emin. Hâlâ tanıyamadın mı?”

Bereket Hakkı Bey, karısının imdadına erişti, Selma Hanım’ın müşkül bir vaziyette kaldığını hissederek söze karıştı ve Şeyh Emin Efendi’nin koluna girerek uzaklaştılar. Kalabalığın içinden Şeyh Emin’in yüksek sesle şunları söylediği işitiliyordu:

“Yahu bıraksaydın, şu hanımla bir toka etseydim. Biz dans bilmiyoruz. Bari bunu yapalım. He, heh, heh... Bari bunu yapalım.” (s. 118-119)

Selma Hanım, bu yeni hayatı ve eğlenceleri, Hakkı Bey’in de isteği üzerine ustalıkla sürdürür ancak tam olarak benimseyemez. Bu eğlencelerin birinde kulağına çalınan konuşmanın bir kısmının, tam olarak onun fikirlerini dile getirdiğini fark eder. Konuşan kişi, Kurtuluş Savaşı sırasında Murat Bey’in evinde bir araya geldikleri Neşet Sabit’tir.

“Demin, otelin merdivenlerinden çıkarken tuhaf bir baş dönmesi hissettim. Bana öyle geldi ki, ayağımı bastığım her basamak, halkla benim aramdaki uçurumu bir parça daha derinleştiriyor. (...)” (s. 113)

Selma Hanım, kendisini bu yeni hayatın içinde eğreti hisseden Neşet Sabit'e ilk zamanlar acır; görünürde herkesin hayatına bir rahatlama gelmiştir, yaşam şartları iyileşmiştir oysa Neşet Sabit'in hayatında böyle bir iyiye gidiş söz konusu değildir.

Neşet Sabit bunları anlatırken kendi halinden memnun görünmekle beraber, Selma Hanım ona acıyordu. Herkesin hayatına az çok refah ve saadet getiren bütün bu inkılâp yıllarından onun hissesine hiçbir şey düşmemiş olması gerçekten acınacak bir talihsizlik değil miydi? (s. 122)

Oysa Neşet Sabit, bu hayatı kendi isteği ve iradesi ile reddeder. O hâlâ ideal bir milli kalkınmanın peşindedir ve yeniliğin, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik değişimin ve yeniliğin gerçek bir inkılâplar silsilesi ile tüm halka müreffeh hayatlar sağlayacak koşulların da tamamlanması ile mümkün olabileceğini savunur; bu sebeple yalnız gösteriştten ibaret kalan bu yeni eğlence hayatını küçümser, kötücül bulur. Bu fikirleri ile Neşet Sabit, Anadolu idealizminin tarifini vermektedir. Kendisi, henüz bu idealizm yolunda kötülükle mücadelenin ilk evresindedir. Bu düşünce Cumhuriyetin ilk yıllarındaki devrimci anlayışın aslı ile de bağdaşmakta, kötülüğün tamamen yok edilmesi, cepheden sonra, bahsedilen alanlardaki yeniliklerle sağlanmaya çalışılmaktadır. Yenişehir ahalisi ve her akşam eğlenmek için salonları dolduranlar ise bu hareket ve idealizmin tamamen dışına çıkmış olmaları, bu yeni hayatın ve müreffeh yaşamın yalnız belli bir seçkin kitle yaratması ancak halka ulaşamaması sebebiyle bir çöküntü ve kötülük manzarası oluştururlar.

“Bilmem, belki de sizin anladığınız tarzda bir inkılâpçı değilim. Ben inkılâbı hiçbir zaman hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadım. Hele bir konfor ihtiyacı, bir konfora eriş cehti manasına hiç alamıyorum. Şüphesiz içimizde yeni bir hayat hamlesiyle çatlayan şey yeni bir şekle vücut verir, yeni yeni bir kabuk bağlar. Fakat bu safhada artık bir inkılâptan bahsedilemez. Burada artık muayyen bir hayatın kalıpları vardır. Biz, sanki inkılâbımızın böyle bir safhasına geldik mi sanıyorsunuz? Yok, canım, bu gördüğümüz şeyler, bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz, bunlar hep birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu da çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memleketteki hayat şartlarının küçük bir ekalliyet lehine değil bütün bir millet lehine değişmiş olması gerekirdi. (s. 123)

Neşet Sabit, eleştirilerini devam ettirirken bu yeni oluşan sosyal sınıfın kötücüllüğünü bir düşünce sistemi içinde dile getirir. Selma Hanım, zaman zaman bu eleştirilerden rahatsız olmakla birlikte Neşet Sabit'in bu eleştirileri, onda hâlihazırda arka planda kalan milliyetçi fikir ve hareket isteğini ateşlendirir. Neşet Sabit, kendisinin eleştirdiği ve kötücül bulduğu bu ortamdaki mevcudiyetini ise aydınlara mahsus bir çeşit kötü alışkanlık olarak tanımlar. Ona göre bir piyes oynanmakta ve kendisi de bu piyesi seyretmektedir. Bu katılım, Neşet Sabit'e kötülüğü ve çöküntüyü gözlemleme imkânı vermekte dolayısıyla Neşet Sabit'in yargıları ve düşünceleri gerçekçi bir

muhteva kazanmaktadır. Bu, kötülüğün yerinde gözlemlenerek doğrudan doğruya dile getirilişidir. Bu kötülük unsuru, içinde halkla kaynaşamayan bir sözde aydın zümresini de barındırır oysa amaçlanan yenilik ancak bu kaynaşma ile mümkün görünmektedir; Anadolu idealizmi esas itibarıyla budur. Öte yandan Neşet Sabit bir ötekidir ve Selma da bu çöküntüyü sindiremeyen bir birey olarak onun sözlerinin etkisi ile zamanla onun gibi bir ötekiye dönüşür.

“Anarşist mi? Amma yaptınız ha... Anarşist ben miyim? Hayır, hanımefendi, anarşistin el âlâsı sizlersiniz. Sizin muhitinizdeki insanlardır. Çünkü cemiyet harici ve cemiyete rağmen yaşayan müfrit ferdiyetçilersiniz. Ben ise cemiyetin içinde kaybolmuş bir adamım.”

(...)

“Ne acayip insansınız. Hem bu muhitlerin ve bu muhittekilerin aleyhinde bulunursunuz hem de buralardan ve bunlar arasından eksik olmazsınız.”

Neşet Sabit güldü:

“Bu bir entelektüel ‘vice’i, dedi. “Hatta buna bir nevi snobisma da diyebilirsiniz. Nasıl ki bazı kibar, zarif ve monden kimseler köy ve kır hayatına kavuşmaktan ve orada kaba saba bir ömür sürmekten zevk alırlarsa ben de bunun aksine içinde yaşadığım âlemin zıttıyla temas etmekten marazi bir zevk duyuyorum. Bu âlem, benim şahsiyetimi hırpalayarak, sarsarak kuvvetlendiriyor. Sizler beni, her gün bir parça daha kendi içime itiyorsunuz. Bütün gülünçlükleriniz...” (...) “Sözün kısası: Siz bir piyes oynuyorsunuz, ben seyrediyorum. Tıpkı Molière’den mesela bir *Précieuses ridicules* komedyasını seyreder gibi...” (s. 124-125)

Bu eğlence âlemlerindeki, bir başka ahlaki ve sosyal çöküş yani kötülük manzarası ise Neşet Sabit’in bakış açısından aşağıdaki gibi yansıtılır. Neşet Sabit, kötülüğü kavrayışı, adlandırışı ve onunla mücadele yöntemi ile dönem zihniyetini ve hâkim bakış açısını karşılar. Onun kötülük tarifi, Türk romanında daha önce de sıkça rastlanan bir ahlaki kötülük ve düşkünlük manzarasından hareketle oluşturulan sosyal çöküş, milli hedeflerden uzaklaşma, halktan kopma, toplumcu değil bireyci olma, devrimi ve yeniliği şekilden ibaret sanma gibi belirgin ve geçerli unsurların birleşmesinden oluşur. Türk aydını, sosyolojik temellere dayanan bu kötülük problemini henüz çözebilmiş değildir. Bu bakımdan yaşanmakta olan dönemi, kendisinden öncekilerden ayıran ise milli bir bağımsızlık savaşının ardından çoğu bu bağımsızlık mücadelesine bir alandan katkı sağlamış insanların yozlaşmasından ortaya çıkan daha nitelikli ve derinlikli bir kötücüllüğü barındırıyor olmasıdır. Bu değişim, yeni inşa edilmeye çalışılan bir sosyal düzenin hazırlığı ve yolu değil, çöken bir ahlak algısının neticesidir.

(...) Ve Selma Hanım’ın salonlarında gördüğü tipler birer birer gözünün önünden geçti. Briçte kadına çıkışan kartoloz herifin dazlak kafası, kadının kızıl cadı tırnakları, eşikte muttasıl dansa davet bekleyen genç kızların firıl firıl araştıran gözleri, zoraki bir zendostluk tavrıyla dolaşan ihtiyar bir büyükelçinin yüzündeki işmizazlar,

favorili ve geniş paçalı delikanlıların büfe başında kafa tütsüleyip güzel ve genç kadınları cıvık bir tebessümle gözden geçirişleri, Hakkı Bey'in reveransları, el öpüşleri; bütün bunlar genç adama şimdi kötü bir tiyatro sahnesinin üstünde görülen şeyler gibi sahte, yapmacıklık, iğreti ve uydurma geliyordu. (s. 135)

Neşet Sabit Bey, bakış açısından mevcut kötülüğün manzarası çizildikten sonra, kötülüğü ortadan kaldırmanın da yolları belirtilir. Kötülük tanımlanmıştır, varlığını sürdürmektedir ancak bu sosyal ve ahlaki kötülükten kurtuluş da Milli Mücadele'nin devamıdır; esasını teşkil eden gayelerden biridir. Bu konular arasında en dikkate değer olanı, özellikle Kurtuluş Savaşı'nda cephede ve cephe gerisinde bu mücadeleye dâhil olan Türk kadının, yeni toplum yapısındaki yeridir. Türk romanında kadın probleminin temelleri, bir kötülük unsuru olarak esaret ve cariyelik meselesinden, pek çok sosyal hak özgürlükten mahrum olma haline, bilhassa Halide Edip'in romanlarında vurgulanan medeni algıdan ve eşitlikten yoksun olmaya dayanır. Bu romanda, artık bu kötülük probleminin çözülmesi için gereken koşullar sağlanmıştır, ilaveten Cumhuriyet'in en belirgin ve köklü değişikliklerinden biri kadınlara tanınan haklarla ilgilidir. Oysa bu seçkin zümre, ezelden bir kötülük problemi olarak gelen kadın hakları sorununu, köksüz ve kötücül bir serbestlik algısının ötesine taşıyamamaktadır ve asıl kötücül olan da budur. Bu anlamları ile bahsedilen düşünceler, "Fatih Harbiye"de, kadının medeniyet algısının şekilden ibaret olduğuna dair konuşmaları akla getirir fakat o kadar keskin ve derinliksiz, tipik değildir. Milli hareket, kadından ve kadının sosyal hayata dâhil olmasından, yeni bir düzenin inşasında aktif rol oynamasından yana bir beklenti ve ümit taşımaktadır; yani söz konusu haklar, yalnız kadın hakları sorununu ortadan kaldırmaya yönelik değil, genel bir ahlak ve sosyal hayat inşasında kadınlardan memleket namına fayda görmeye de yöneliktir. Bu sebeple, kadın haklarının yanlış anlaşılması da bu hakların hiç olmaması kadar belirgin bir kötülük unsurudur. Öte yandan bu düşünceye göre Batılılaşma, medenileşme, modernleşme, Tanzimat'tan beri yanlış anlaşılmakta, Batı'dan sadece kötülükler alınırken Batılılaşma hamlesi bir taklit ve özentiden öteye geçmemektedir. Bu, milliyetçi fikirler ekseninde verilen mücadelenin mutlak iyi bir sonuca ulaşmasının önündeki en büyük engeldir zira milliyetçi unsurlar, bu Batılılaşma hareketinde göz ardı edilmektedir. Hâkim bakış açısı, milliyetçilik unsurundan yoksun ve yalnız şekilde kalmış bir Batılılaşma çabasını yenileşme ve gelişme olarak kabul etmez; bu olsa olsa bir sosyal çöküştür, kötülüğün egemenliğidir; ne tek başına eski ve yıpranmış olan ne de tek başına köksüz bir yenileşme bu kötülükten kurtuluşu sağlayabilir; aslolan, Batılı olan ile milli olanı sentezlemektir. Bu bakımdan Neşet Sabit'in bakış açısından, değişen bu zümrenin hayatına dair dile

getirilen bu fikirler, devrin gerçek bir sorununa yine devirde egemen olan gerçek aydın bakışını simgeler. Haliyle eleştirilen fikirler de özellikle milli sorumlulukların yerine getirilmeyişini de barındırmaları bakımından sosyal ve ahlaki kötülük unsurlarıdır.

(...) *Türk kadınları çarşaf ve peçelerini işe gitmek, çalışmak için daha kolaylık olur diye çıkarıp atacaklardı. Onlar için cemiyet hayatına atılmanın manası yalnız bu çeşit salon cemiyetlerine karışmak olmayacaktı. Evet, Türk kadını, hürriyetini dans etmek, turnaklarını boyamak ve Rua de la Paix'in kanunlarına esir bir süslü kukla olmak için değil, yeni Türkiye'nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı. Ve Türk erkekleri, garplılaşıma hareketini Tanzimat beyinin garpperestliğiyle, alafrangalılığıyla bir tutmayacaktı.*

Milliyetçi Türk garpcısı için Garpcılığın en karakteristik vasfı Garplılığa Türk üslubunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık. Garplılaşıma, muayyen bir hayat prensibidir. Bu prensip, ancak milli isteğin, milli kültürün ve nihayet milli ahlakın hizmetçisi, emirberi olmak şartıyladır ki yaratıcı ve kurucu rolünü ifa edebilirdi. Garplılık namına Garbın "vice"lerini almakta, yarın öbür gün Garp medeniyetinin yıkılıp çökmesine sebep olacak unsurları, bu taze, arı vatan topraklarına taşımakta ve aşulamakta ne mana vardı? Biz Garp namına Garpta hüküm süren çürümüş bir sınıfın istihlak ve istihsal şartlarını kendimize göre tatbik uğraşmaktayız. Tıpkı tehlikeli bir ilacı kendi kanına aşulayan bir bilim fedaisi gibi... Fakat bu korkunç tehlikenin sonunda bari büyük bir hakikat ayan olsa... Hayır. Bu korkunç tehlike, Selma Hanım'ın evindeki lüks kadar, bu caddenin ortasındaki lambalar kadar faydasız ve beyhudedir. (s. 135-136)

(...) *Onun milli idealine göre vücut bulması lazım gelen yeni Türk cemiyetinin üslubu ne bu kerpiç duvarlar arasında bir örümcek gibi yaşayanlardan ne de iğreti bir dekor içinde kurulmuş kuklalar gibi zıplayanlardan örnek alabilirdi. Türk inkılâbının vakarlı ve ahenkli ruhu, kendine layık ifadeyi çok daha canlı, çok daha şahsiyetli bir mimaride aramaktadır. (s. 139)*

Selma Hanım'da, milli oluşum içinde faydalı bir rol sahibi olmak fikri zamanla derinleşir; yaşadığı hayatı tamamen kötücül bulmaya başlayan Selma Hanım, bir işe yaramak, çalışmak ister. Kadının yenileşmesi, giyinip süslenmekten ve dans edip eğlenmekten ibaret değildir. Çalışmak, yeniliği tesis etmede, kalkınmada, gelişmede, aydınlanmada rol almak, hem yeni kadın tipinin inşası için gereklidir hem de milli bir sorumluluk, bir vazifedir. Zira kadın haklarının temelinde de bu vardır; kadının erkek ile eşitliği, aynı haklara sahip olmakla beraber görev ve sorumluluklarda da eşitliği şart kılar ki eşitliğin asıl manası da budur. Bu bakımdan Selma Hanım'ın bu alandaki mücadelesi de tıpkı savaş sırasındaki hizmetleri gibi bir kötülükle mücadele örneğidir. Öte yandan bir kadın olarak, gerçek kadın haklarını idrak etmesi ve bu bilinçle, milli hislerle ortaya çıkan mücadele azmi, onu olumlu ve ideal bir kadın olarak olgunlaştırır.

"Hayatımı kazanmak için değil fakat bir şeye yaramak için. Bizi yalnız süsleyip dans ettirmek için mi açtınız? Yalnız buna yarayan bir kadının hürriyetinin ne kıymeti var?" (s. 152)

Selma Hanım kocasına "Çalışmak istiyorum. Fakat hayatımı kazanmak için değil," derken, bunun tamamıyla tersini düşünüyordu. Bilakis, onca, kadının hürriyeti

demek hiçbir hususta erkeğine muhtaç olmaması, ondan bir şey beklememesi, ona tabi bulunmaması idi. Selma Hanım, her şeyden evvel, bu tufeyli vaziyetinden, bu lüks eşya halinden kurtulmak istiyordu ve Hakkı Bey'i kendisine bağlayan gönül bağlarının gevşediğini hissettikçe bu hal ve vaziyet ona dayanılmaz bir nikbet gibi görünüyordu. (s. 153)

Selma Hanım, bu düşünceler ile Hakkı Bey'den ayrılır. Romanın, Cumhuriyetin onuncu yılının kutlamaları ile başlayan üçüncü bölümünde Selma Hanım, aynı idealleri paylaştığı Neşet Sabit ile evlidir ve *büyük bir kız müessesesini idare etmektedir. (s. 175)* Selma Hanım'ın bu yeni hayat biçimi gösterir ki kendi yaşamında, kötülükle ettiği mücadeleyi kazanmış ve daha geniş satıhtaki kötülüğü yok etme, iyiliği tesis etme mücadelesinde aktif olarak yer almıştır. Bu süredeki değişim, Selma Hanım'ı büsbütün başka, dirayetli, mücadeleci, dayanıklı, derinlikli, ideal Türk kadını haline getirmiştir.

(...) Fakat milli irade dinamizmasının boş yere bir çırpınmadan sonra idrakli ve müteaddî bir kudret haline inkılâp ettiği şu son üç dört yıl esnasında Selma Hanım'ın hassasiyeti öyle bir olgunluğa ermiş ve sınırları öyle bir çelik tel sağlamlığı almıştı ki burada ancak ezeli bir ahenge göre akort edilmiş bir heyecanın musikisi duyulabilirdi. (s. 173)

Hayatının Yenişehir'de geçen evresini *tiksinerek hatırlayan (s. 177)* ve salon kadınlığından tamamen uzaklaşan Selma Hanım için artık en büyük zevk, *halk içinde ve halkla beraber eğlenmektir. (s. 177)* Öte yandan, Selma Hanım'ın da fiilen katıldığı yenileşme çabası, iyi olanın tesisi, başarı ile devam etmekte; kalkınma hamleleri başarıya ulaşmakta; Cumhuriyetin onuncu yılı coşku ile kutlanmaktadır. Geneli kapsayan bu iyicil sonuçlar, yalnız şekil bakımından Batılılaşan Yenişehir çevresine ve gericilere rağmen başarı ile sürmektedir. Bu başarının, kötülüğü planlı ve iradeli biçimde ortadan kaldırmakta olduğu açıktır; aydın, halk ve devlet, ortak emeller ile hep arzu edilen bütünleşmeyi yakalamıştır. Bu noktada, işçi sınıfının Avrupa'daki emsallerinden çok daha müreffeh olmasının bildirilmesi de ayrıca dikkate değerdir. Esas olarak Yakup Kadri'nin bu örnekte, kendi devletçi iktisat fikirlerinin tesiri ile bir kötülük unsurunun kökten yok edilışinden bahsettiği söylenebilir. Ona göre bu kötülüğün tamamen ortadan kalkması, Türkiye'de bir işçi sınıfının oluşmaması, tüm içilerin memur olması ile mümkün kılınır. Bunun gerçek ve iyicil bir fikir olduğu meselesi de, gerçekliği de tartışmaya açıktır, bu bakımdan bu görüşü, yazarın idealinin yansıması olarak değerlendirmek, bir kötülük problemi veya unsuru olarak değerlendirmekten daha doğru olur.

Nice kötü âdetler, gayrimilli cereyanlar, tereddidi ve irtica unsurları, bu sayede yeni Türk cemiyetinin bir köşesinde barınmaz oldu. (s. 181)

Türk işçileri, Türk mühendisleri, Avrupa'daki arkadaşları gibi bedbaht da değildiler. Eski Roma'nın esir sürüleri gibi bin bir mihnet ve cefa altında, bin türlü

mahrumiyetle ruhları ve suratları ekşimiş, içkiden, açlıktan bütün insani faziletlerini kaybetmiş Avrupa proletaryasının sefalet ve felaketinden Türkiye’de eser görülüyordu. Türkiye’de işçiler birer devlet memuru idi ve yüreklerinde bir devlet memurunun haysiyetini, vakarını, mesuliyetini taşıyorlardı. Başlarında patron diye bir bela yoktu. Kimsenin esiri değildiler. Yalnız memleketin hizmetçisi olduklarını ve alınlarından akan terin vatan topraklarına bereket getirici bir rahmet gibi yağdığını biliyorlardı. Onun için, her biri, insana harp safhalarındaki neferler gibi birer kahraman heybetinde görünüyorlardı. (s. 183)

Bir idealin insanları haline gelen Selma Hanım ve Neşet Sabit’in evlilikleri de ideal bir evlilik. Bu evlilik kalıplaşmış örneklere uymaz, hem Selma Hanım, hem de Neşet Sabit, milli gelişmeye ve kalkınmaya hizmet etmeye devam ederlerken bu görev ve sorumluluğu kendi hususi hayatlarından ve evliliklerinden yukarıda tutarlar. Aslında toplumun yapı taşı olarak kabul edilen bu ideal aile örneği, yeniden biçimlendirilen toplumun nitelikleri hakkında da fikir verir. Bu evlilik örneğinde olduğu gibi yaşanmayan evlilikler, kötücül algılanmaz ama kötülüğün yerine iyiliğin tesisi için çabalayan bu insanların evliliği en iyi örnek olarak sunulur.

Zaten bu karı koca arasında aşk ateşinin, aşağı yukarı on yıldan beri, hiç kararmaksızın daima aynı kuvvetle yanmakta devam edişini her şeyden ziyade bu ayrılıp buluşmalara borçlu idiler. İhtimal ki bunlar da başka çiftler gibi daima bir çatı altında, daima yan yana, burun buruna birer kümes mahlûku hayatını sürselerdi şimdiye kadar gönüllerindeki cila çoktan aşınmaya yüz tutardı. Fakat her iki tarafın bu kendini ara sıra verişi, bu arzu ve iştihak fasılları, bu daima lirik bir şevk içinde yaşayış imkânı onların kalbine zaman üzerindeki bu zaferi temin etmişti. (s. 184)

Selma Hanım, bir zaman sonra yaşlandığı ve eski güzelliğini yitirdiği için azap çeker. Onu rahatsız eden bir başka durum, artık meşhur bir oyun yazarı, yönetmeni ve edebiyatçı olan eşi Neşet Sabit ile genç bir oyuncu ve ideal bir genç kız olan Yıldız arasındaki samimi bulduğu münasebettir. Ancak Selma Hanım’ın her iki endişesi ve üzüntüsü boştur zira bu ideal evlilik, birbirlerine duydukları sevgi, devam eder. Bu sebeple Selma Hanım’ın gerçek milli ideallere yönelmesi ve mücadelesini yürüteceği yolu doğru tercih etmesi, onu şahsi hayatında da başarıya ve mutluluğa ulaştırmış olur. Roman, Cumhuriyetin yirminci yıl kutlamaları ile sona erer. Eserin yazıldığı tarih dikkate alındığında bu altı sene sonraki kutlamalarda Mustafa Kemal Paşa hayattadır ve inkılâplar, yenilik ve kalkınma hamleleri devam etmektedir. Aydın, halk ve devlet kaynaşmış, Cumhuriyet, genç yaşlı herkes tarafından, bütün halk tarafından benimsenmiştir ve milli his ve fikirler ışığındaki mücadele coşku ve kararlılıkla sürmektedir. Bir temenni olarak değerlendirilebilecek bu son, gerçek hayatta da Cumhuriyetin idealinin başarıya ulaşacağına ispatı olarak sunulur. Bu bakımdan romanın, birinci bölümünde karşılaşılan, bağımsızlığın yitirilmesi tehlikesi ve savaş gibi unsurlarla ifade edilen kötülük unsurlarının da ikinci bölümünde karşılaşılan sosyal ve

ahlaki çöküntüyü ifade eden kötülük unsurlarının da hâkimiyet kuramadığı; üçüncü bölümde aktarılan çağdaşlaşma ve kalkınma hamleleri ve milliyetçi fikirlerin uygulamada da başarıya ulaşması ile yani kötü olanın yerine iyi olanın tesisi ile sona erdiği; kötülük, belli zümreler arasında devam etse de memleket genelinde kötülüğün egemenliğini yitirdiğini söylemek mümkündür. Tüm bu aktarılanların gerçek hayat ve zihniyet ile olan bağları da ayrıca dikkate değerdir.

“Kuyucaklı Yusuf” toplumcu gerçekçilik akımına bağlı bir eser olarak kötülüğün, daha ziyade sosyal temelleri ile incelenmeye müsait olduğu bir manzara sunar. Romandaki belirgin kötülük unsurları sosyal nitelikleri ile ön plana çıkar. Özellikle devlet kurumlarının işleyişindeki aksaklıklar, parayı ve dolayısıyla gücü elinde bulunduran kişilerin ahlaki kötülüğüne ek olarak bu kişilere tanınan imtiyazlar, kötülüğü örneklediren kurgu parçalarıdır.

Roman nitelikli bir kötülük unsuru olan cinayet ile başlar ancak bu cinayetin detayları sunulmaz. Yalnız, eşkıyalar tarafından işlenen bu cinayet nitelik bakımından sosyal temellere dayanır. Bununla beraber cinayet, sebebi ve içeriğinden çok, öldürülen ailenin oğlu ve romanın başkişisi Yusuf’un hayatını belirlemesi ile önemlidir. Buna rağmen evrensel kabullere uygun ve nitelikli bir kötülük unsuru olarak cinayet, romanda ilk olarak bu hadisede meydana çıkar. Bu cinayetin faileri olarak sunulan eşkıya modeli de kötülüğü eyleyen bir grubu ifade edecek biçimde romana girer fakat derinlikli biçimde ele alınmaz.

1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın’ın Nazilli kasabasına yakın Kuyucak köyünü eşkıyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler. (s. 21)

Bu cinayete tanık olan Yusuf, görevliler gelene kadar anne babasının ölüsünü bekler ve henüz çok küçük olmasına rağmen bu cinayeti soğukkanlılıkla karşılar. Bu olayın öldürülen anne ve baba dışındaki belirgin kurbanı Yusuf’tur; o, bu cinayete tanıklık etmekle psikolojik olarak kötülüğe maruz kalmakla birlikte bu cinayetin sonrasında kimsesiz bir çocuk olarak da kötülüğe maruz kalır. Bu olayda Yusuf’un kötülük karşısında gösterdiği tavır, onun güçlü bir karakter olarak çiziminin ilk halkasıdır. Yusuf, ailesini öldüren eşkıyalar ile mücadele etmiş ve bu mücadelede yara da almıştır ancak Yusuf, yaralanması ve ölümü kabullenışı itibarıyla, vaka yerine gelen görevlilerin algısının aksine, kötülüğe maruz kalan algısını taşımaz.

“Odaya girdiğimde anam daha canlı idi. Debeleniyordu. Hemen eşkıyanın üstüne atıldım, azıcık boğuştuk ama anacağım depreşemez oldu ben de yakasını bıraktım, döğünürken parmağım kesilmiş. Çok acıdı, çok acıdı ama şimdi biraz hafifledi...”

İleri doğru uzattığı sağ elinden kanlı paçavralar düştü. Başparmağının kopuk bir et parçası halinde aşağı sallandığını görünce hepsi hayret dolu bir ürperme geçirdiler.

Doktor, ölülerin üstüne yorganı tekrar çekerek çocuğun yanına geldi, kopuk parmağı tamamen kesti ve eli yıkamaya, sarmaya başladı. Çocuk bu esnada hayret veren bir itidal ve lakaytlık gösteriyor, yalnız ara sıra şiddetle dişlerini sıkıyor ve sapsarı kesiliyordu. Bu dayanılmaz acı hamlelerinden sonra sanki zaafını göstermiş olmaktan ve siyah gözlerini nemliyen yaşlardan utanmış gibi soluk ve çok ince dudaklarına bir tebessüm geliyordu. (...)

(...)

Müddeiumumî çocuğa döndü:

“Bunları sen mi yatağa koydun?”

“A-ah... Zaten yataktalardı. Ben başlarını yastığa getirdim, yorgancağızı üstlerine çektim. Uyusun fıkarcıklar gayri. Ne yapalım? (s. 24-25)

Kaymakam Selahattin Bey, kimsesiz kalan Yusuf'u yanına alır. Bu, kötülüğü yok etmeye değilse de kötülüğe maruz kalanın durumunu düzeltmeye yönelik iyicil bir tavırdır fakat kaymakamın karısı Şahinde Hanım tarafından kabul görmez. Onun nazarında Yusuf, daima ve tipik olarak kötüdür, ahlaksızdır; Yusuf'un daima kötülük edeceğine inanan Şahinde Hanım'ın Yusuf'a bu bakışının ve önyargılarının temelinde, kötülük için yeterli gördüğü köy kökenli olma durumu belirgindir. Yusuf, ilk vakadan itibaren ne kadar güçlü çiziliyorsa Şahinde Hanım da romana dâhil olduğu ilk andan itibaren kötücüdür.

Kaymakamın karısı Şahinde Hanım, eve bir “köylü piçinin” getirilmesinden hiç de memnun olmadı ve bunu çocuğun yanında bağıra bağıra söylemekten de çekinmedi. (s. 27)

“Sen bilirsin fakat bu ahlaksız mahalle piçi hep böyle kopuklukta devam ederse ben kızımı alır giderim; sen sevgili Yusuf'unla otur ondan sonra...” (s. 35)

Şahinde Hanım, roman boyunca özellikle ahlaki kötülüğün temsilcisi olarak kullanılır. Oadaki kötülüğün temellerinin yanlış aile terbiyesine bağlanmış olması kötülüğün kaynağı konusunda dikkate değerdir. Şahinde, yaratılış gereği veya bir kişilik özelliği olarak kötü değildir; ailenin hatalı tutumları onun kişilik gelişimini olumsuz etkilemiş ve Şahinde, evlendikten sonra ailesinin baskısı ortadan kalkınca, ahlaki düşkünlükler ve kötülükler sergilemeye başlamıştır. Kötülük, kadına yüklenen bir olağan özellik değil, yanlış eğitimin ve kapalı aile yapısının bir neticesidir. Bir değinmeden ibaret olmakla birlikte, Şahinde, sosyal bir kötülük unsuru olarak da kabul edilebilecek kız çocuklarına bakış açısının kötücüllüğünü ve onların eğitilmesindeki hataları örnekler.

(...) Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabii arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeye mecbur olan genç kız, gayet tabii olarak sinirli ve manen bozuk bir mahlûktu. Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı halde, ne anasının, ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi

gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi? (s. 29)

Selahattin Bey, Edremit'e tayin olduktan sonra yavaş yavaş Anadolu'daki tüm memurların ve devlet görevlilerinin yaşayışına alışır, evinde ve Şahinde ile fazla vakit geçirmez. Okula ve okul hayatına, diğer çocuklara uyum sağlamakta sorunlar yaşayan Yusuf ise bu yanı ile bir ötekidir ve bu durum da bir kötülük unsurudur. Yusuf'un ötekiliğinin temel sebebi yine köylülüğü, şehirlilere ayak uyduramaması olarak gösterilir. Bu bakımdan kır-kent çatışması da sosyal bir kötülük unsurunun yansımasıdır.

Hakikaten ne yaparsa yapsın, kiminle arkadaş olursa olsun, alışamıyordu bu şehirlilere vesselam... Kendisini mütemadiyen yabancı ve ayrı buluyordu. Onların işlerine akıl erdiremiyordu. (s. 47)

İlk bakışta, bu çatışmanın sebebi Yusuf'un algıları ve yabancılık hissi gibi görülse de onun şehirli tabir ettiği insanların kötücül eylemleri, Yusuf'u bunların karşısında duran ve iyicil çizilen bir karakter olarak ayırmakla birlikte, ötekilik algısını da destekler. Özellikle sosyal ve ekonomik koşulların yarattığı ayırım, belirgin sınıf farkları olmamakla birlikte yoksullara ve köylülere reva görülen kötücül muamele, insan haklarına aykırı davranışlar ihtiva eden kötülük unsurlarını ortaya çıkarır. Bu, aynı zamanda genel bir toplum eleştirisi olarak da yorumlanabilir. Bu toplumsal temelli kötülük unsurlarına yoksulluk da ilave edilebilir. Yusuf, bu genel davranış biçiminin tam aksi istikamette davranarak hem onlardan biri olmadığını ispat eder hem de iyicil karakterini pekiştirir. Öte yandan, ona göre şehirlilerin yoksul işçilere kötü muamele etmeleri anlaşılabilir değildir; Yusuf'un bu fikrinin temelinde herkesin eşit haklara sahip olarak yaratıldığı inancı yer alır bu bakımdan onda kötülük fikri Tanrı ile değil insan ile özdeştir.

Yusuf, işçilerin dilini de herkesten iyi anlıyordu. Bazı mal sahipleri, kadınların yanlarında getirdikleri emzikli çocuklarına meme vermelerine bile müsaade etmezlerken Yusuf onların biraz yorulduğunu görür görmez derhal işi bıraktırırdı. Bu zavallıların halini mukadder telakki etmekle beraber, onlara çok acıyordu. Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocukları ile gülünç bir ücret mukabilinde çalışmak için kasabanın sokaklarından zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi onun merakını çekiyordu. (...) (s. 46)

Sonra bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmaya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fıkara yaratmıştı; bunda kimsenin kabahati yoktu fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazadeleri de fıkara yaratsaydı? Öyle ya, mademki hepsini Allah yapıyordu... O zaman kendilerine aynı muamelenin yapılmasını isterler miydi? (s. 47)

Romanın belirgin kötü tiplerinden Şakir, kasabanın en zengin ailelerinden birine mensuptur ve babası Hilmi Bey ile birlikte kötülüğü irade eder, planlar, uygular. Bu baba oğul ahlaki düşkünlüğün de her türünün temsilcisidir. Zaten Şakir, belirgin olaylar meydana gelmeden önce de bir kötülük tipi olarak tanıtılır. Şakir'in, olayların akışını etkileyen kötücül davranışlar silsilesinin ilk örneği bir bayram günü Selahattin Bey'in kızı Muazzez'e sarkıntılık etmesidir. Bu, onun genel ahlaki kötülüğünün bir örneği olmaktan öte romanın gidişatını belirler. Söz konusu olay, Yusuf'un Şakir'e düşmanlığını netleştirdiği gibi niteliği bakımından evrensel ve cinsiyetçi bir kötülük unsurudur.

Bu sırada yandaki salıncağ durdu ve oraya bu sefer iki yeni müşteri bindi. Bunlardan biri Hacı Rifat'ın İhsan, öbürü de fabrikatör Hilmi Bey'in oğlu Şakir'di. Yusuf'un derhal yüzü bozuldu. Bu Şakir, yaşının on sekizden fazla olmamasına rağmen kasabada herkese yaka silktirmiş bir çocuktur. Ayyaş, hovarda, ahlaksız bir şeydi. Babasının kazandığı parayı Rum orospular veya İzmirli oğlanlarla yiyor, etmediği rezalet bırakmıyordu.

(...)

Hacı Rifat'ın İhsan salıncağa bindikten sonra Yusuf'u gördü, başıyla ve elleriyle selamladı. Sonra sallanmaya başladılar. Biraz hızlanınca Şakir, dört tarafa çarpılır oldu, belli ki fena halde sarhoştı. İhsan onu biraz doğrultmaya uğraştı. Fakat birdenbire silkinerek "Haayt!" diye bir nâra attı. Saçları yüzüne dökülerek kolan vurmaya başladı. Yusuf sapsarı kesilmişti. Şakir bütün çehresine yayılan pis bir sarhoş gülüşüyle yanındaki salıncağa, Muazzez'e bakıyor, başının şaşkın hareketleriyle, iki tarafa uçan salıncağı takibe uğraşıyordu.

Birdenbire başındaki oyali yemeniyi çıkararak tam yanı başından geçen Muazzez'in salıncağına fırlattı. (s. 52-53)

Şakir'in, kendisine benzeyen insanlardan kurulu çevresi, hem devlet yetkilileri hem de halk tarafından kabul görür çünkü onlar zengindir ve bu zenginlik onlara bir dokunulmazlık kazandırmıştır. Şakir ve çevresinin bu sebeple kazandığı güç de kötücüdür, onlara bu gücün verilmesi de toplumsal çöküntüyü işaret eden bir kötülük unsurudur. Özellikle bu tip insanların, nüfuzlarını kullanarak yaptıkları evlilikler, evlendikleri kadınların tamamını bir kötülük kurbanına dönüştürmesi bakımından yaygın bir kötülüğü karşılamaktadır. Bu durum, bir insan hakları ihlali ve kadın problemi örneği olarak da değerlendirilebilir.

Şakir'in kendisine benzeyenlerden ibaret bir partisi vardı. Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü parayı bolca oynatıyorlardı. (s. 55)

(...) Hovardalıklarından, daha ziyade mazur gören bir teessüfle bahsederler, "Biraz yaşlanınca uslanırlar, ne diyeceksin, delikanlılık!" derlerdi. Fakat bu delikanlıların çoğunun yaşı kırkı aşkındı. Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamayacakları kız yoktu. Adeta bütün eşraf aileleri arasında ezelden beri mevcut, değişmez bir mukavele vardı ve buna harici şeklin değişmesine, vaziyetin tamamen başka olmasına rağmen daima riayet ediliyordu. Bunun için bunların herhangi bir talebini reddetmek akla gelmez ve 15-16 yaşındaki temiz, güzel kızcağızlar

bu saçı kırarmaya başlamış, manen ve maddeten çürümüş, on parasız sefihlerin kucağına atılırdı. Ekserisi pis birtakım hastalıklarla malul olan bu heriflerin evleri bundan sonra dışarıdan pek belli olmayan ve şiddetle saklanan faciaların yuvası olurdu. Şehir kızlarını bu felaketten biraz olsun koruyan, bu adamların orospular arasında yaşayarak evlenmek arzusunu pek seyrek duymaları ve daha bu hayattan yorulup kız istemeye vakit kalmadan ya bir tabanca kurşunu ile yahut da bir hastalık neticesinde ölmeleri idi. (s. 56)

Şakir'in kurduğu bu çevrenin belirgin simalarından biri de Hacı Etem'dir. Esas güç sahibi ve kötülüğü irade eden Şakir'dir ama Hacı Etem de kötülüğü besleyen, kötülüğü uygulayan, planlayan, kötülüğe hizmet eden bir başka tiptir. Roman boyunca olayların akışını etkileyecek kötülükler silsilesinde onun da bu yönde payı vardır ve o da henüz olaylar meydana gelmeden, Şakir gibi, kötü bir tip olarak tanıtılır.

Bu Hacı Etem, 24 yaşlarında, güzel ve kurnaz bir çocuktur. Anası, babası yirmi sene evvel hacca giderlerken dört yaşındaki Etem'i de beraber götürdükleri için ismi böyle kalmıştı. Pek hali vakti yerinde olmadığı halde, herkesten iyi giyinir, herkesten paralı gezerdi. Bu bolluğun İhsan ve Şakir gibi birkaç zengin ve hovarda arkadaştan çıktığı ve Etem'in bunlara dalkavukluk ettiği, hem de eğlencelerine her iki cinsten mahlûklar tedarik edip getirerek bazı ufak hizmetler gördüğü söylenirdi. Fakat bunlar Etem'in kabadayılığına, fiyakasına ve itibarına hiç de halel vermiş değildi. O yine yemenili fesini kaşına eğerek dolaşır, her yerde riayet görürdü. (s. 54)

Şakir, Muazzez ile evlenmek ister ama Yusuf onun bu amacının önünde engeldir. Bu sebeple Şakir öncelikle Yusuf'a zarar vermek ister diğer yandan babasının da iştirakiyle hazırlanan bir kötülük planını uygulamaya koyar. Öncelikle Şakir tarafından tecavüze uğrayan Kübra ve annesi aracılığıyla Yusuf'a bir oyun oynamak isterler ama anne kız, Yusuf'tan gördükleri iyiliğe karşılık Hacı Etem tarafından Şakir'in isteği üzerine planlanan bu kötülüğü gerçekleştirmez. Böylelikle irade edilen kötülüğün ilk hamlesi başarısızlığa uğrar ancak Hacı Etem'le girdiği mücadelede Yusuf bıçaklanır ki bu da bir kötülük unsurudur ancak detaylı ve asli kötülükler arasında değildir. Bu vaka, ayrıca Kübra ve annesinin de Şakir ve onun gibilerin kurbanlarından olduğunu, bir başka kötülük unsurunu açığa çıkarır. Şakir'e bütün bu kötülükleri eyleme gücünü veren de zengin olmasıdır; bu vurgu sosyal yapıdaki çöküntünün kötülüğe kaynaklık ettiği fikrini de güçlendirir.

(...) Hacı Etem, söyle bakayım ne diye geldin buraya? Haber almaya geldin değil mi? İşler nasıl gidiyor, yolunda gidiyor mu diye haber almaya geldin! İşler hiç yolunda değil Hacı Etem! Dolapları iyi çeviremedik. Belayı bu delikanlının başına sardıramadık. Ne yapalım, daha sizin kadar kansız olmamışız. Daha bu işlerin acemisiyiz. Öyle öldürecek gibi ne yüzüme bakıyorsun? Yok, bana kızma! Benim hiç kabahatim yok! Ben belki işi sonuna kadar götürürdüm fakat şu kızı görüyor musun? O dayanamadı. O kahpeliği bu kadar ileri götüremedi. Her şeyleri meydana vurdu. Kızım beni utandırdı. Anasına ders verdi. (...) Allah bunu yanınıza bırakır mı zannediyorsunuz? Bu çocuğun âhı sizi iflah eder mi? (...) Bu delikanlıya bir şeycikler yapamayacaksınız. Hiç olmazsa bunu bize yaptıramayacaksınız. Kasabanın meydanına

çıkıp ümmeti Muhammed'e bağıra bağıra her şeyleri söylerim, her şeyleri diyorum, anlıyor musun? Helbet bize de inanan iki Müslüman bulunur. İsterseniz ondan sonra bizi öldürün, yapmadığımız bir bu kaldı, onu da yapın! (...)

Kadın sözünü bitirmeden Hacı Etem birden kolundan yakaladı, kıvırdı ve iki büklüm olup bağırarak kadına şiddetli bir tokat yaptırdı. Kübra keskin bir feryat kopararak yerinden fırladı ve o tarafa koştu fakat Yusuf daha evvel koşmuş, bir eliyle herifi boğazından yakalamıştı. Yumruğunu vurmak için öbür elini kaldırdı, birden iki eli de havaya kalktı, bir inilti çıkardı, sallandı ve arka üstü yere yıkıldı. (s. 67-68)

Kötülük planının bu parçası ile koşturularak, Selahattin Bey, bir kumara dâhil edilir ve sarhoşluğunun da etkisi ile ödemesi mümkün olmayan paralar kaybeder ve sonrasında kaybettiği paralar için kendisine senet imzalatılır. Burada Selahattin Bey'in de kötücül alışkanlıklarından bahsedilebilir ama esas olarak eylem, planlı ve iradi kötülük niteliği taşıması bakımından dikkate değerdir. Yine kumar ve alkol düşkünlüğünün bu esas kötülüğü besleyen ahlaki kötülük unsurları olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Selahattin Bey, rakının tesiriyle kendini şaşırması, cebindeki bütün parayı verdikten başka Hilmi Bey'e de elli altın borçlanmıştı. Hiç kendini bilmez gibi oynuyor, bütün acemi kumarbazlarda görüldüğü gibi asabi ve çılgın bir oyunla talihi kendine çevirmek istiyordu. (...) Böylece ziyarı, akli başında olduğu zaman düşünmekten bile korkacağı bir miktara çıkıyordu.

Bütün parayı alan Hacı Etem'di.(...) Hilmi Bey de hiç ses çıkarmadan, dudaklarının kenarında donup kalan kibar bir gülüşle kaybediyor ve Selahattin Bey'in önü boşalıp zavallı adam bitkin, sarı bir halde iskemlenin arkasına yaslanınca:

"Ben vereyim beyefendi!" diyerek önüne bir avuç lira koyuyordu.

Hulusi Bey e diğerleri (ceza reisinden maada) bu işte bir sakatlık olduğunu sezmiş gibiydiler. (...) Oyun sabah ezanları okunurken bitti. Selahattin Bey, kendisine Hilmi Bey'in uzattığı bir avuç parayı eliyle ve bitkin bir tavırla iterek:

"Yeter!" dedi.

Yerinden kalktı ve kalkarken iskemleyi devirdi, kapıya doğru birkaç adım gittikten sonra döndü:

"Size borcum ne kadar?"

Hilmi Bey masanın üstündeki tütün paketini aldı, arka tarafındaki dağıntık rakamları topladı ve:

"Üç yüz yirmi lira!" dedi. (s. 73-74)

Selahattin Bey, hiç istememekle birlikte bu borcun etkisi ve Şahinde'nin de ısrarı ile Muazzez'i Şakir'e vermeye yaklaşır ancak Yusuf'un beraberinde getirdiği Kübra ve annesinin anlattıklarını işitince kötülüğü daha açık olarak kavrar. Borcun ödenmesi ise Selahattin Bey'in imkânları ile mümkün değildir. Yusuf'un arkadaşı ve Muazzez'e de âşık olan Ali, bu borcu öder ve Muazzez'le evlenmek istediğini söyler. Yusuf ve Selahattin Bey bu evliliğe mecburen razı olur. Burada, Şakir ile evlendiği takdirde maruz kalacağı kötülükten kurtulan Muazzez, sevdiği insan yani Yusuf tarafından, babasının borcunu ödediği için Ali ile evlendirilecek olmayı kesin bir kötülüğe maruz kalma olarak algılar. Gerçekten Muazzez, başkalarına ait hataların

bedelini ödeyen bir kurbandır ve bu yönüyle daha nitelikli bir kötülükten kurtulsa da psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalmaktadır. Muazzez'in maruz kaldığı kötülüğü Yusuf'a yansıtmasının ardından açıkça olmasa da Yusuf ve Muazzez birbirlerine aşklarını itiraf ederler.

Bir kerevetin üzerinde serili duran yatağa yan yana oturdular. Muazzez derhal, mukaddime yapmadan:

"Ağabey, beni kaçaya sattınız?"

Yusuf afalladı ve kızın yüzüne baktı.

Muazzez tekrar etti:

"Daha doğrusu beni kaçaya sattın?"

"Ne demek istiyorsun?"

"Ne mi? Bugün annem hepsini anlattı... Babamın borcundan tut da..."

"Peki, ne olmuş? Nesi var Ali'nin? Beğenmedin mi?"

"Bunu bana sormak şimdi mi aklınıza geldi? Kimseyi beğenmediğim yok fakat ben Ali'ye de gitmem bunu da bilmiş olun!"

(...)

Ve gözlerini uzun müddet onun gözlerinden ayırmadı. (...) Yusuf'un ellerini avuçlarının içine alarak:

"Kimi istiyorum, anladın mı?" dedi.

Yusuf alt dudağını ısırarak ağır ağır başını salladı:

"Anladım!"

Muazzez ilk defa Yusuf'un iri kahverengi gözlerinde yaşlar parladığını gördü. (s. 111-112)

Aralarındaki sevginin açığa çıkmasına rağmen Yusuf, Ali'ye söz verdiği için Muazzez'i bu evliliğe ikna etmeye çalışır. Ancak olayların akışını tamamen değiştiren asıl sıçrama burada yaşanır. Ali, bir düğünde Şakir tarafından öldürülür. Romandaki bu ikinci cinayet, ilkinden çok daha detaylı ve derinlikli bir kötülük unsuru olarak işlenir. Yusuf'un hayatı, henüz başında bir cinayet ile değişmişken, bu ikinci cinayetle başka bir yola sapar; onun hayatını genel olarak bu iki kötülük unsuru biçimlendirir. Ali'nin Şakir tarafından öldürülmesi onu bir kurban tipi yaparken Şakir'in kötülüğünü daha da nitelikli hale getirir. Daha evvel de belirtildiği gibi cinayet, bütün bu detayların dışında evrensel geçerliliği olan bir kötülük unsuru olarak da varlık gösterir.

Bütün bunlar, tabancanın çıkıp havaya sıkılması ve sonra Ali'ye doğru uzanması bir nefes alımı kadar zamanda olmuştu ve birçokları ancak silah sesi üzerine başlarını o tarafa çevirdiler.

Ali kurşunları yiyince başın geri atmış ve oturduğu kütükten aşağı, toprağın üstüne süzülürmüşü. (s. 129)

Şakir, bile isteye Ali'yi öldürdüğü halde, Hacı Etem'in de gayretleri ile suç âletinin ortadan kaldırılması, şahitlerin de ilk ifadelerini değiştirmeleri sonucu aklanır. Herhangi bir vicdani rahatsızlık duymayan Şakir'i, bu cinayetin cezasından kurtaran da yine sosyal ve ekonomik konumunun ona sağladığı imtiyazlar ve halkın, devlet görevlilerinin bu imtiyazlı hali olağan bulan yaklaşımlarıdır. Böylelikle kötülük süregelen

hale geldiği gibi bilinçli veya bilinçsiz, halk tarafından da beslenir. Şakir'in, bilinçli ve iradeli olarak gerçekleştirdiği kötülük eyleminin cezasından bu şekilde kurtulması da sosyal yapıyı temel alan bir başka kötülük durumudur. Özellikle devleti temsil eden görevlilerin, gerçeği bildikleri halde vakanın Şakir lehine değişmesine seyirci kalmaları kötülüğü daha da nitelikli hale getirir; bu kişiler görevlerini hakça ve adilane yerine getirmedikleri gibi kötülük karşısında da onu görmezden gelmek dışında bir tavır sergilemezler; yetkilerine rağmen kötülüğe âlet olurlar. Bunların arasında avukat Hâmi Bey'i ayırmak gerekir zira o mesleğini zaten kötülüğü yasal olmayan yollarla aklayarak çıkar elde etmek şeklinde uygulayan bir başka kötücül tiptir. Ancak Selahattin Bey'in borçlanması örneğinde de görüldüğü gibi, özellikle Anadolu'da esas güç ve nüfuz sahipleri, Şakir ve Hilmi Bey gibi parayı elinde bulunduranlardır. Bu cinayet vakası ve Şakir'in aklanması, genel yapıdaki bu çöküşün ve kötülüğün yalnızca bir örneğidir. Yazarın yansıttığı bu durum, kötülüğü kurgulama, yansıtma ve temellendirme yöntemi, onun toplumcu gerçekçi sanat algısını da yansıtmaya bakımından dikkate değerdir.

Muhakeme uzun sürmedi. Zaten Şakir, tevkifinin haftasında müstantik tarafından serbest bırakılmıştı. Bu bir haftanın da ancak gündüzlerini, onu da müdür odasında oturup cigara içmek ve nizamiye kapısının yanındaki küçük bahçede aşağı yukarı dolaşmak suretiyle hapisanede geçirdi. Geceleri evine bırakılıyordu. Güya gizli olarak yapılan bu müsaadeyi kaymakam, müddeiumumî ve ceza reisine kadar herkes biliyor ve bir şey demiyordu. Çünkü başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların akli bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Bey'in oğlunun şahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Bey'in oğlu adam öldürse bile onlarla bir tutulamazdı. (s. 134-135)

Şakir'in avukatı Hâmi Bey, oldukça zengin ve Hilmi Bey'le de uzaktan akrabaydı. Meslektaşları arasında biraz tuhaf bir şöhreti olan bu adam kasabanın en çok iş yapan dava vekiliydi. Keskin ve gür bir sesi, kandırıcı bir mantığı vardı. Aldığı davaların hemen hemen hepsini kazanıyor fakat bunun için bazen pek temiz denemeyecek yollara saptığı oluyordu. Onun fikrinde nasıl harpte kazanmak için her vasıta meşru ise, adalette kazanmak için de mümkün olan her çareye başvurmakta beis yoktu. İfade değiştirmek, cürümü başkasının üstüne atmak, yalancı şahit bulmak, beş on kuruş mukabilinde bir zavallıya "Bu işi ben yaptım!" dedirtip o işi asıl yapmanı kurtarmak gibi şeyler, Hâmi Bey'in her gün tatbik ettiği ince usullerdi. (s. 136)

Bütün bunlar olurken Selahattin Bey'de bir hastalık yavaş yavaş kendin göstermeye başlar. Hastalık, her durumda bir kötülük unsurudur; Selahattin Bey'in hastalığı ise insani hata ve eksiklerden meydana gelen bir kötülük unsurudur; tercih ettiği yaşam biçimi onu yavaş yavaş öldüren bir hastalığa yakalanmasına sebep olur ki bu kötülük unsurunun sebebi de maruz kalanı da Selahattin Bey'dir. Dünyadan ayrılmak, ölmek gibi endişeleri, hayattan büyük beklentileri hiç olmamış Selahattin Bey, bu hastalığı fark ettikten sonra yalnızca Muazzez'i düşünür. Şahinde'nin ahlaken

kötü olduğunun ve kendi ölümünden sonra Yusuf'un bu kadınla birlikte yaşamayacağını bilincinde olan Selahattin Bey, Şahinde, Muazzez'i ahlaki kötülüğüne ortak etmesin diye ölmeden evvel kızını evlendirmek, böylece olası bir kötülüğü engellemek ister.

Otuz yaşından beri kendini azar azar hissettiren ve onu gitgide uzun yol yürümekten, merdiven çıkmaktan menetmeye başlayan ve bazen, rakıyı fazla içtiği zamanlar, ona sıkıntılı bir gece geçiren bu hastalık birdenbire artıvermişti. Kendisi evvelce bunu ciddiye almıyor, büyükçe yorgunluk ve heyecanlardan sonra herkeste görülen bir haldir, diyordu. Son senelerde, Edremit'te, hayatı oldukça sakin geçtiği ve evi yokuşsuz bir yerde olduğu için tamamen unutmaya başladığı bu arıza, birkaç ay evvel birdenbire, bir gece yarısı, müthiş bir çarpıntı ve yürek sıkıntısı ile onu yatakta yakalamış, bir daha bırakmamıştı. (s. 140)

Fakat Şahinde'ye bir türlü güvenemiyor ve kızını onun eline bırakıp gideceği için biraz da telaş ediyordu. Ne olurdu, artık hiçbir işiyle alakadar olmak istemediği bu dünyadan bu işi de temizleyip gitseydi? (s. 153)

Muazzez, Yusuf'un kendisini sevdiğini anlamış olmakla beraber, bunu sürekli gizlemesinden, yok saymasından rahatsızlık duyar. Bu süreç, Muazzez için bir kötülüğe maruz kalma aralığıdır. Yusuf'la dilediği gibi konuşamayan ve zamanla evde bunalarak annesi ile gezmeye gitmeye başlayan Muazzez'in, evvelki vakalar hiç olmamış gibi annesi ile Hilmi Beylerin bağına gitmesi yani kötülüğün artık bir ihtimal halinde ilerlemesi, Yusuf'u eyleme geçirir. Esasen Şahinde, hâlâ Muazzez'i Şakir ile evlendirmek için planlar yapmakta, kendi kızını mağdur edecek olmasına aldırmandan kötücül bir plana iştirak etmektedir. Yusuf, Muazzez'in annesiyle bağda olduğunu duyunca oraya giderek Muazzez'i kaçıır ve Burhaniye'ye götürür. Burada evlenen Muazzez ve Yusuf, Selahattin Bey tarafından ikna edilerek Edremit'e dönerler. Selahattin Bey, böylelikle ölmeden önce Muazzez'in Yusuf ile evlendiğini görerek rahatlar ve Yusuf'u da kaymakamlıkta işe başlatır. Bu noktada kötülüğün, tamamen değilse de bu aile için geçici olarak engellendiği söylenebilir. Bu rahatlamaya Ali'nin ölümünün olanak vermiş olması ise dikkate değerdir; bu kötülük unsuru, Yusuf ve Muazzez için bir iyiliği beraberinde getirmiştir. Bu evliliğin mutsuz ettiği tek aile ferdi Şahinde'dir; Yusuf ve Muazzez'in evlenmesi, onun maddi çıkar umuduyla kızını Şakir'le evlendirme planlarını bozmuş diğer yandan evlerine geldiği ilk günden beri birbirlerini hiç sevmedikleri Yusuf'la, Selahattin Bey'in ölümünden sonra da ona muhtaç olarak ve bir arada yaşama zorunluluğunu getirmiştir.

Şahinde bir felaket saydığı bu hadise karşısında korkusundan ağzını açmıyor, kızıyla olsun, damadıyla olsun pek az konuşuyordu. Evde bulunduğu zamanlar artık büsbütün nadirdi ve Yusuf onun yüzünü görmediğine müteessir değildi. Yaşlandıkça düzgüne merak saran, saçlarını acayip otlarla boyayan, kaşlarına çatma rastık çeken ve

ahbaplarıyla dostluğu yavaş yavaş dedikodulu bir hal almaya başlayan bu kadın, hatta hiç eve gelmese daha iyi olacaktı. (s. 192-193)

Selahattin Bey'in hastalığı, savaşın başladığı sıralarda ölümle sonuçlanır; bu ölüm hem bir başına kötülük unsurudur hem de evin ekonomik çöküşünü hızlandırmış, onun ardından gelen ahlaki çöküşü hazırlamıştır, yani doğurgan bir kötülük unsurudur.

Selahattin Bey'in ölümünden sonra kasabaya atanan yeni kaymakam İzzet Bey, kötü bir tiptir ve gelir gelmez Hilmi Bey ve Şakir ile onların çevresine dâhil olur. Romanda açıkça söylenmese de anlaşılır ki bu insanların yaptıkları bir plan sonucunda Yusuf'un görevi değiştirilir, tahsildar olan Yusuf böylelikle evinden uzun sürelerle ve sıkça ayrı kalmaya başlar. Öte yandan kazandığı para da artık ailenin geçimine yetmemektedir. Böylelikle Şahinde'nin, ahlaki kötülüğü uygulama alanı değişir; artık evde konuk kabul etmeye, onlardan bu hizmetler karşılığında para almaya başlar ve Muazzezi de yavaş yavaş bu âlemlere, içkiye alıştıırır. Selahattin Bey'in ve Yusuf'un korktuğu olası kötülük, bu şekilde gerçek olmaya başlar. Şakir'in ve annesinin de iştirakleri ile Selahattin Bey'n evi artık bir kötülük yuvasına dönüşür ve burada yaşanan ahlaki kötülüğün tek kurbanı da Muazzez olur.

Başka akşamlar bu kadehler arttı. Böyle gecelerde Şakir'in annesi ile Şahinde Hanım çok kere birbiri arkasına odadan çıkıyorlar ve uzun müddet görünmüyorlardı. Bir kere Şakir, babasına gözleriyle çıkanları gösterip manalı manalı gülerken Muazzez bu bakışı yakaladı fakat bir şey anlamadı. Şahinde ile bu kadın arasındaki münasebetin şekli onu hayrete düşürüyordu.

Muazzez içinde bulunduğu hali hep kendine tabii göstermeye çalıştı. Yusuf'a bir şey belli etmiyor ve bundan biraz da korkuyordu.

Fakat bir akşam Şakir Beyler yanlarında uzun boylu, sarışın bir adamla birlikte geldiler. Annesi bu yeni misafire çok itibar etti. Eliyle mezeler hazırladı. Edremit harbin ilk mahrumiyetlerini duymaya başlarken Şahindelerin evinde eskisinden daha güzel ve bol yeniyordu. Muazzez ancak sofrada ve birkaç kadeh içtikten sonra bu misafirin yeni kaymakam olduğunu öğrendi. Şaşkın şaşkın onun yüzüne baktı. Demek babasının yerine bu çıyan suratlı adam gelmişti?

Bu çıyan suratlı adam bir müddet sonra sarı dişlerini gösterip sırtarak Muazzez'in yanağını sıktı. Başı dönen ve alnını avucuna dayayarak uyuklar gibi sallanan genç kadın başını kaldırıp yanındakine baktı ve sinek kovalar gibi elini salladı. Gitgide coşan kaymakam, onu oturduğu yerden çekip kucagina almak istedi. O zaman Muazzez ayağa kalkarak odadakilerin yüzlerine aptal gözlerle baktı, sallana sallana dışarı çıkıp odasına gitti ve yatağına serildi. (s. 250)

Muazzez, artık kendi hayatında da hâkim olmaya başlayan bu ahlaki kötülük konusunda irade sahibi olmadığı gibi, kötülük karşısında da bir tavır göstermez. Olanları Yusuf'a anlatmaktan korkması, evlerinde süren bu yeni yaşamın kötücüllüğünün farkında olduğu şeklinde yorumlanabilir ama Yusuf tarafından da dile getirilen düşünceye göre Muazzez, bu kötülüğü idrak edecek, kendini bu kötülükten koruyacak güçte olmadığından annesinin sonra da Şakir'in planlı kötülüğünün kurbanı

olmaktadır. Muazzez, aslında fark ettiği bu kötülük karşısında fazlaca aciz çizilmekte ama bir yanıyla ahlaki kötülüğe teslim olmaya da direnmektedir. İşleri çok yoğun olduğu için evinden neredeyse daima uzak kalan Yusuf ise olanların farkında değildir. Şakir ise, Muazzez’i bu ahlaki kötülüğe sürüklemekten artık onu kendisi için isteyen biri olarak değil, onun yalnız düştüğünü görmek isteyen ve bu yolla Yusuf’tan intikam almaya çalışan biri olarak haz duyar.

Yeni kaymakam ise daimi misafirler arasına girmişti. Yavaş yavaş vahşiliği azalan Muazzez’e uzun aşk konferansları veriyor, onu maaşının yarısını yutan hediyelere boğuyordu. Şakir bu hallere garip bir hazla bakıyordu. İçinde bu anda hâkim olan his Muazzez’e karşı duyduğu istek değil, Yusuf’a karşı duyduğu kindi. Bir kere başkasının olan bu kızı nasıl olsa elinde farz ediyor fakat onun kucaktan kucağa dolaşmasının Yusuf için ne acı bir talih olduğunu düşünerek gülüyordu. İşte eninde sonunda bu yabanın Yusuf’undan yediği yumruğun acısını çıkarmıştı. Bu kıza bir zamanlar yan bakmasına müsaade edilmemişti ve bugün onu saatlerce hırpalıyor, kucağına alıyordu. Zamanı gelsin daha ileriye de gidecek hatta kendisine verilmeyen bu kızın ortalığa düştüğünü de görecekti. (s. 253-254)

Yusuf, Muazzez’deki değişimi fark edip, kasabada da bazı dedikoduları duyduktan sonra Muazzez’i kendine uydurmaması konusunda Şahinde’yi uyarır. Muazzez henüz on beş yaşındadır ve kötülüğün farkında olmadığı gibi annesi sebebiyle sürüklendiği bu kötülükte irade sahibi değildir dolayısıyla suçsuzdur. Yusuf, bu sebeple Muazzez’i bir kez daha kaçırmaya karar verir ve o zamana kadar karısını bu eğlencelere dâhil etmemesi için Şahinde’yle konuşur. Yusuf’un bu çabaları, kötülüğü önlemede işe yaramaz ve evdeki eğlenceler devam eder. Bir akşam, beklenmediği saatte dönen Yusuf, evde tertiplenen eğlencelerden birine denk gelir. Karşılaştığı manzara tam bir ahlaki kötülük manzarasıdır. Yusuf, Şakir ve Hacı Etem’e meydan vermeden ateş eder ve lambanın kırılmasıyla kararan odada karşılıklı ateşlenen silahlardan bir zaman sonra tüm sesler kesilir. Ancak Şakir, Etem ve diğerlerinin ölüp ölmediği de belli değildir. Yusuf, başından beri suçlu bulmadığı ve bir kurban olarak algıladığı Muazzez’i alarak kaçar fakat odadaki çatışmada vurulan Muazzez ölür. Bu ölüm, Muazzez’in kurban olarak portresini tamamlar, Yusuf ise bu ölümden sonra bir kez daha kimsesiz kalır. Muazzez’in ölümü Yusuf için maruz kalınan psikolojik acı veren kötülüklerin en niteliklisidir. Diğer kötü tiplerin ise akıbetleri kesin olarak belirtilmemiştir. Romanın sonunda Muazzez, Şakir’in arzu ettiği ve planladığı gibi bir ahlaki kötüye dönüşme de ölümü itibarıyla kötülüğe maruz kalmış olur.

Yusuf kapıyı itip eşikte belirince bütün odadakiler evvela hareketsizce birbirlerine baktılar. Kaymakam boynunu sağa, sola ve öne doğru kıvıldatarak ayılmaya çalıştı. Hacı Etem ve Şakir birbirlerine göz kırptılar. Şahinde titreyerek

iskemleye sarıldı ve fal taşı gibi açılan gözlerini Yusuf'a dikti. Ut çalan adam çalgısını yanı başına bırakarak kapıyı gözlemeye başladı.

Muazzez'i bırakan candarma zabiti bir eliyle kalpağını düzeltiyor öbür eliyle de yakasının çengelini takıyordu.

(...)

Yusuf lambanın sönmeden evvel verdiği dalgalı ve kırmızı aydınlıkta karşı sedirde oturan Şakir'in cebinden tabancasını çıkardığını görmüş ve kendisi de kamçıyı bir kenara fırlatarak gocuğunun cebinden nagantını çekmişti. Daha kendini toparlamaya vakit bulamadan karşısında bir alevin parladığını gördü ve sağ kulağının dibinden vinlayarak geçen kurşun arkasındaki duvara saplandı.

O zaman Yusuf da ateş etmeye başladı. (...) (s. 276)

En ufak bir kımıldama olduğunu zannettiği köşeye ateş ediyordu. Silahında kurşun kalmadığını anlayınca bir an durdu. Karanlık odada en küçük bir hareket bile yoktu. Ya herkes ölmüş yahut korkudan bir köşeye büzülmüştü. (...)

(...)

"Muazzez!"

Aynı mırıltı cevap verdi:

"Yusuf!"

"Gel, gidelim!"

"Götür beni Yusuf!" (s. 277)

(...)

Kazdığı çukurun başına çömelerek kucağındaki ölüyü koklamaya başladı. Yüzü korkunç bir hal alıyor, kuru gözleri parlayacak kadar dışarı fırlıyor ve çamur içindeki elleri asabi hareketlerle Muazzez'in soğuk vücuduna sarılıyordu.

Bu sırada gocuk kaydı ve genç kadının vücudu ortaya çıktı. Sol omzunda boğazına yakın bir yerde kan pıhtıları birikmiş ve elbisesini ta aşağılara kadar boyamıştı.

(...)

Yusuf bir oraya bir de önündeki toprak yığınının baktı. Dişlerini ve yumruklarını sıkı, dudaklarını ısırıldı. Buna rağmen gözlerinden yanaklarına doğru iri damlalar yuvarlanmaya başladı. (...) Bir kere daha dönüp geriye baktıktan ve ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi salladıktan sonra atını ileriye dağlara doğru sürdü.

İçindeki bütün yıkıntılara, bütün kederlere rağmen başını yere eğmek istemiyordu. Matemini ortaya vurmaktan tek başına yükleneyecek ve yeni bir hayata doğru yürüyecekti. (s. 282-283)

"Üç İstanbul" da, romanın başkişisi Adnan'ın, siyasi kötülük unsurlarının baskın olduğu yaşamının dışındaki şahsi alanlarda, sosyal bir çöküşün izleri ve ahlaki kötülük örnekleri görülür. Adnan'ın annesi veremdir ve yavaş yavaş ölmektedir. Buna rağmen Adnan'ın annesi ile yeterince ilgilenmiyor olması bir kötülük örneği sayılabilir. Adnan'ın annesinin ve daha pek çok insanının yakalandığı, verem başta olmak üzere bu hastalıkların altında yatan sebepler, yoksulluk, olumsuz yaşam koşulları ve bakımsızlıktır. O halde bu hastalık tek başına belirgin bir kötülük unsuru olmanın yanı sıra sosyal ve ekonomik kötülük ile de beslenmektedir. Nitekim Adnan, annesine gereken bakımı sağlayamadığı gibi onu götürmesi salık verilen Heybeliada'da da yerleşecekleri bir yer tutacak parayı temin edemez. Annesinin ağırlaşan hastalığı ile

koşut olarak, en belirgin özelliği yoksulluğu olan yani doğurgan bir kötülük unsurunun maruz kalanları arasında sayılabilecek arkadaşı Kadri de kanser olur. Kadri'nin hastalık günlerinde Adnan, onun karısı olan, yüzündeki Halep çıbanı izine tutulduğu Zehra ile bir ilişki yaşar. Adnan ve Zehra arasındaki bu ilişki bir ahlaki kötülük örneğidir. Kadri, hastalıktan öldüğünde ise Adnan'ın Zehra ile ilgili tüm hisleri de yok olur ve Adnan Zehra'dan ayrılır. Adnan'da kadınlara olan bu düşkünlük roman boyunca devam eder ve Süheyla ile Belkis örnekleri dışındaki ilişkilerinin hemen tamamı, bir hayat kadını olan Filareti ile olandan başlayarak ahlaki kötülük örnekleridir. Siyasi ve sosyal kötülük unsurları ve bu unsurları barındıran olayların cereyan ettiği konaklar ve çevresinin dışında kalan halk yaşamından sunulan örnekler, çoğunlukla ahlaki kötülüğü, şehveti, sapkınlığı barındırır. Bir de bütün bunların dışında kalan bir yaşam vardır ama bu yaşam Adnan'ın annesi, Maliye Nazırının evi gibi örnekler dışında detaylandırılmaz. Ağırılık, ahlaki kötülüğü örneklendiren çevrelerdedir. Bu çevre içinden, Adnan'ın da bir dönem münasebette olduğu Macide, ahlaki kötülüğü temsil eden bir kadın tipi olarak romanın kötülüğü yüklenen kişileri arasındadır. Ancak Macide'nin, tüm inanç sistemlerinin günah kabul ettiği, dolayısıyla bu bağlamda kötülük unsuru olarak kabul edilebilecek şehvet ve fuhuş ile özdeşleşen kötülüğü, romanın ana örgüsü üzerinde diğer ahlaki kötülük örneklerinden çok daha belirgin bir etkiye sahiptir. Macide ile Adnan'ın, kimsenin bilmediği, Adnan'ın ise Macide'nin düşürdüğünü sandığı çocuk aslında hayatta kalır ve Adnan, romanın sonunda, bu çocuğun idamı için verdiği mücadele sonunda başarılı olur. Ancak o zaman kendi oğlunun idamına sebep olduğunu fark eden Adnan için bu kötücül vaka, ilerleyen hastalığının son dönemini hızlandırır.

“İçimizdeki Şeytan”, bir yandan Ömer ile Macide arasındaki çoğunlukla tesadüflerle gelişmiş aşkın seyrini anlatırken bir yandan da Ömer ve arkadaşları şahsında dönemin sözde aydınlarının eleştirisini sunar. Bu bakımdan bulguların ağırlıklı olarak sosyal temelde gelişen kötülük unsurları olduğunu söylemek mümkündür.

Roman, Cumhuriyet'in ikinci nesil aydınlarının bohem hayatını; onların iç çelişkilerini ve toplumla olan çatışmalarını ele almaktadır.¹⁰⁰

Ömer'in arkadaş çevresini oluşturan sözde aydınların ve başta Nihat olmak üzere amaçları için kötücül de olsa her yolu mubah sayanların fikir ve davranışları, sosyal yaşamı örneklendiren ahlaki kötülük unsurlarıdır. Romanın bu tarafındaki

¹⁰⁰ Yunus Balcı, *a. g. e.*, s. 248.

kötülük unsurlarının siyasi ve sosyal temellere dayandığı, ahlaki düşkünlüklerden de izler taşıdığı söylenebilir.

Sözgelimi Nihat, kendisini tüm insanlardan üstün görerek onlara hükmetme hakkına sahip olduğunu iddia eder. Bu hükümranlığı sağlamak için de çoğunlukla kötülükten istifade etmekten çekinmez; kötücül yollara başvurur. Nihat'ın düşüncesi başlı başına bir kötücüllük içerir.

Gördün mü? Derhal sapıtıyorsun. Hayatta hiçbir şey, uğrunda ölmek için istenmez. Her şey yaşamamız için olmalıdır. Hatta biraz ileri gideyim, kendi yaşamamız için... Sen kafanın içindeki yokluğa o kadar saplanmışsın ki derhal uğrunda can feda edecek bir şey arayarak ikinci bir yokluğa dalmak istiyorsun! Yaşamak, herkesten daha iyi, herkesten daha üstün yaşamak, insanlara hâkim olarak, kuvvetli, belki de biraz zalim olarak yaşamak... Dünyada bundan başka istenecek ne vardır? Hayatını bu gayeye vakfet, görürsün, nasıl birdenbire canlanacaksın! (s. 53)

Ömer, kendinden başka birine belirgin bir kötülük etmemekle beraber, sözde aydınlarla dolu riyakâr ortamı ve insanları doğrudan eleştirmez. Onun yaptığı, kendisinin de bir kenarından ilişik olduğu bu ortama bir özeleştiri getirmektir. Ona göre, bu aydın çevrenin kötülük unsuru addettikleri karşısında yaptığı, sadece konuşmaktır; gerçek bir kötülük mücadelesi hiçbir zaman verilmediği gibi konuşulanlar da aslında gerçek ve derinlikli fikirlerden ziyade göstermelik laflardır. Bu bakımdan Ömer'in bu özeleştirisinin bir sosyal kötülük unsurunu işaret ettiğini söylemek mümkündür.

İstanbul'dan ayrılma istemiyoruz fakat senede kaç defa kütüphaneye gideriz? Üç beş cadde ile bir o kadar kahveden başka ne biliriz? Fikir hayatı, fikir hayatı diyoruz... En kabadayımız bile gevezelikten başka ne konuşuyor? Kahve münakaşalarıyla zihnimizi inkişaf ettirdiğimizi sanmakla pek akıllıca yaptığımıza kani değilim... Bizi buraya asıl bağlayan bir alışkanlıktır... Biz burada maksatsız yaşamayı ve boş beyinle dolaşmayı tatlı bir meşgale haline getirmek yolunu keşfetmişiz. Hepimizi İstanbul'a bağlayan sadece bu... Burada insan, kafasını zerre kadar işletmeden, mütefekkir bir kimse olduğuna inanmak ve buna başkalarını da inandırmak imkânına malik... Bu şehrin ve buradaki muhitlerin dayanılmaz cazibesi işte bundan ibaret... (s. 168-169)

Yoksulluk, süreğen ve doğurgan bir kötülük unsuru olarak bu romanda da karşımıza çıkar. Ömer ve Macide'nin zaten pek köklü olmayan ilişkilerinin bir türlü sağlamlaşmamasının, Ömer'in kötücül olana meylinin artmasının, nihayet Ömer ve Macide'nin ayrılmasının en belirgin sebebi yoksulluktur. Ömer zaman zaman bu kötülük unsurunu ortadan kaldırmak için daha yüksek gelirli bir işe girme girişimlerinde bulunsa da başarısız olur ve bunun için de gerçek bir mücadele vermez. Ömer'in bu kötülük unsurundan kurtulmak için en sık başvurduğu yol, borç almaktır. Bu borç alma hali, Ömer için Macide ile hayatlarını birleştirdikten sonra psikolojik acı veren bir kötülük unsurunu da beraberinde getirir. Ömer, parasızlıktan da sürekli başkalarından borç alarak yaşamaktan da azap duyar. Bir gün, girdiği bir ucuzluk mağazasında,

Macide'ye bir çift çorap alamaması sebebiyle yaşadığı acı, bir çift çorabı yanlışlıkla kirlettiği ve çorabın parasını ödeyemeyeceği için cebine koyarak mağazadan kaçması ve hırsızlık ile suçlanmaktan duyduğu endişe, maruz kaldığı bu psikolojik kötülüğün en canlı sahnelerinden biridir.

(...) Elinde tuttuğu çorabın koncu, terli parmaklarının arasında yağlanmış ve lekelenmişti. Büyük bir telaşa düştü: “Ya bu lekeleri görürler de çorabı bana aldırarak isterlerse!” diye korkuyordu. Etrafına bakındı. Satıcı kızlar müşterilerle ve müşteriler de önlerindeki mallarla meşguldü. Bu alakasızlıktan istifade ederek yağlı tarafları görülmeyecek şekilde içeri kıvrıma çalıştı. Bu esnada, nasıl olduğunu düşünmeye vakit kalmadan, bu uzun, ipekli ve yumuşak cismin avucu içinde büzülüp kaybolduğunu farketti. Eli yorgun bir halde aşağı doğru sallandı. Bütün vücudunu ani bir ter kaplamış ve her tarafı titremeye başlamıştı. (...) Avucundaki şeyi süratle tezgahın üstüne bırakıp dışarı fırlamak istiyor, bütün iradesine rağmen buna muvaffak olamıyordu. (...) Tam elini kaldırırken birisinin bileğinden yakalayacağını: “Nedir bu avucunuzdaki?” diye soracağını zannediyordu. (...) Ömer bütün iradesiyle bir hamle yaptı ve avucunda çorap bulunan sağ elini pantolonunun cebine sokarak ağır adımlarla diğer kısımlara doğru ilerledi. (...) Kapıya doğru yaklaştıkça adımlarını hızlandırdı. Sokağa çıktığı zaman adeta koşuyordu. (...) Kalbinin çarpıntısı dayanılmayacak kadar artmıştı, arkasında ayak sesleri duydukça hızlanıyordu, nihayet ara sokaklardan birine saptı ve adamakıllı koşmaya başladı. (...) Parmakları sıkılmaktan ağrımaya başlamıştı. Yavaşça kolunu kaldırdı ve bej rengi bir kadın çorabının konç kısmının bir karış uzunluğunda avucundan fırladığını ve sallandığını gördü. (...) Bir iki adım kadar duvardan açılarak kolunu gerdi ve avucundaki yumuşak maddeyi yukarıya doğru fırlattı. Top halindeki çorap havada açılarak yüksek bahçe duvarının üstüne kadar çıkmış fakat orayı aşamayarak tepede kalmış ve sokağa doğru sallanmaya başlamıştı. Ömer, bu son irade cehdinden sonra daha fazla dizlerinin üzerinde duramadı ve oraya, araları çamurlu taşların üzerine çökerek biraz evvel çaldığı ve şimdi duvarda hafif hafif iki tarafa uçan çorabın altında gözlerini kapadı. (s. 173-174-175)

Ömer, kendisine bunu yaptıranın, doğurgan bir kötülük unsuru olan yoksulluk ve içinde kötü eylemlerde bulunmaya sebep olan meyil olduğunu düşünerek, kendini rahatlatır. Böylelikle kötülüğün sorumluluğu da kötücüllük de Ömer'e ait olmaktan çıkacaktır fakat Ömer'in bu bakış açısının gerçekçi olmadığı ortadadır zira yoksulluğunda da Ömer'in kabahati vardır, içindeki kötülük de esasen doğrudan iradesi ile bağlantılı kararları kapsar. Bu sebeple Ömer, aslında kötülük karşısında bir savunma mekanizması geliştirmiştir.

Fakat benim ne kabahatim var? Ben hangi fena maksadın kurbanıyım sanki? Hiç... Bir kere parasızlığın büsbütün tesirsiz olduğunu nasıl söylerim? Her şeyin başlangıcı o... Sonra içimdeki bu melun şeytan... Her şeyi imkânsızlığı nispetinde bana cazip gösteren, beni olmayacak şeylerin hasretiyle kavuran bu korkunç his... (s. 178)

“İçimizdeki Şeytan”ın en canlı insanlarından biri, Veznedar Hafız Hüsametdin Efendi'dir. Yıllarca herhangi bir ahlaki kötülüğe sapmadan çalışmış ve ailesini geçindirmiş olan Hafız Hüsametdin Efendi, kayınbiraderi tarafından kandırılır; onu hapisten çıkarmak için kasadan iki yüz lira alır. Kayınbiraderinin ödemediği bu parayı

Hafız Hüsamettin Efendi'nin de ödemesine imkân yoktur. Bu olaydaki asıl kötülük faili, Hafız Hüsamettin'in kayınbiraderidir; kötülüğü o irade etmiş, Hafız Hüsamettin de ona inanarak uygulamıştır. Ömer'in faili olduğu en önemli kötülük eylemi, Hafız Hüsamettin Efendi'nin kandırılarak ortak edildiği kötülükten istifade etmesi; onun içine düştüğü kötülükten maddi çıkar sağlamasıdır. Ömer, bu kötülük eyleminde kendi iradesini kullanır ama arkadaşı Nihat'ın yönlendirmelerinin de etkisinde kalmıştır. Hafız Hüsamettin Bey, içinde bulunduğu duruma bir çıkış yolu bulamadığı için kaçmaya karar vermiştir; bu yönüyle Hafız Hüsamettin Bey, kötülük karşısındaki çaresizliği temsil eder; kötülüğe alet olur ve sonra kötülüğü ortadan kaldıramadığı için kötülükten kaçır. Bu kaçış, ahlaki olmayabilir ancak Hafız Hüsamettin Efendi'nin, asıl sorumlusu bir başkası olan kötülüğe alet olduğu için daha fazla kötülüğe maruz kalmaktan kaçması oldukça insani bir durumdur. Ömer, Hafız Hüsamettin Efendi'ye daima kötülüğün yanında iyiliğin de var olduğunu hissettirmiş fakat son davranışı ile bu yaşlı adamın iyiliğe olan inancını da yok etmiştir. Ömer'in tehditlerini dinleyen Hafız Hüsamettin Bey, ona istediği parayı verir, böylece kötülük eylemi gerçekleşmiş olur ancak asıl dikkate değer olan Hafız Hüsamettin Bey'in, kötülüğün hâkimiyetine dair yaptığı konuşmadır.

"Aferin evlat, iyi yetişmişsin!" dedi. (...) "Zamanını da iyi intihap ettin... Maalesef seni boş çeviremeyeceğim. Mademki iki esnaf karşı karşıyayız, açıkça konuşalım. Dün gelsen metelik alamazdın, seni tekme ile kovardım. Yarın gelsen beni bulamayacaktın. Şeytan sana fısıldamış herhalde... Mübarek olsun... Ben bu işe daha fazla dayanamayacağım... (...) Kasada epeyce para var, bir miktarını, daha doğrusu yüklenebildiğim kadarını alıp eve çocuğun nafakası olarak bırakacak, ondan sonra da başımı alıp gidecektim. Şeytan nereye çağırırsa oraya... Bu dünyada başka türlü olmak neye yarar? Dünyayı bizim kayınbirader gibi adamlar istila etmiş... Benim gibi bir âcizin debelenmesi fayda verir mi? Beş çocukla bir kariyi süründürmeye ne hakkım var? Sen şimdi bu sözlerinle benim kararımı takviye ettin... Sana teşekkür borçluyum evlat... Bana bu dünyanın hakikaten suratına tükürülmeye bile değmez olduğunu ve bu dünyada suratına tükürül(mey)ecek bir tek ama bir tek insan bile bulunmadığını sağlam bir şekilde ispat ettin. Böyle biri mevcut olsa o sen olurdun ve şimdi buraya gelinceye kadar içimde bir şüphe vardı. Şu kâinata belki bir de iyi taraf vardır fakat görmek bize nasip olmuyor diyor ve seni düşünüyordum. Bir daha teşekkür ederim... Beni boş hayallerle avunmaktan, yaptığıma pişman olmaktan kurtardın. Ben de kendimi, adam tanır bir şey zannedirdim. Senin suratına bakınca melanet dolu ruhunu göreceğime yüreği çarpan bir insan görüyordum. Nah, bunak kafa... Al şu iki yüz elli lirayı, beni kimseye ihbar etme. Yarına kadar sükut hakkı olarak veriyorum. Ondan sonra istersen İsrâfil'in borusunu al da eflake ilan et... Vacibtaâla polis olup gelse beni bulamayacak. (...) Şimdi arabanı çek... Namussuz insan suratı seyretmek istemiyorum. Kendim kendime yeterim... Durma... Defol! Defol! (s. 231-232)

Ömer, çalmaya mecbur kaldığı kadın çorabını Macide'ye götüremediği gibi, Hafız Hüsamettin Efendi'den aldığı parayı da eve götüremez, harcayamaz. Uzun

zamandır, planları için lazım olduğunu söylediği ve Hafız Hüsamet'tin'den tehdit yoluyla almasını istediği parayı Nihat'ın kapısının altından atarak kaçar. Yani kötücül bir eylem gerçekleştirmiş olsa da bunun sonucunu ve eylemin niteliğindeki kötülüğü idrak eder, kötülükten elde ettiği kazancı içine sindiremez.

Eleştirilen çevrenin belirgin isimleri, fiziksel olarak da çirkinlerdir ve bu çirkinlik onlarda hayata karşı da bir kin uyandırmıştır. Bu noktada, kötücül kişilerin fiziksel olarak da çirkin çizilmelerinde klasik bir yolun benimsendiği söylenebilir ancak bu sefer çirkinlik, doğrudan kötülüğün yansıması olarak değil, kötücül kişilik oluşumunun sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Bunlardan İsmet Şerif, çirkinliğinin sebebi olan yaraya, babasının kahramanlığı ile ilgili bir hikâyeye uydurmuş, ancak gerçeğin bu hikâyede anlatılanın tam aksi olduğu sonradan ortaya çıkmıştır.

Balkan Harbinde babasıyla beraber Edirne'de bulunurlarken serseri bir mayın parçasının boynunda açtığı bu oldukça büyük yara İsmet Şerif'in hayatının en mühim hadisesi idi. Bu onun en büyük romanına mevzu olmakla kalmamış, bölümüyle Edirne'den bir çıkış hareketi yaparken kahramanca şehit olduğunu söylediği babasıyla beraber karakterinin ve kafasının teşekkülünde en mühim rolü oynamıştı. (s. 56-57)

Bu kişilerden bir diğeri çevresinde yardımseverliği ile anılmak için tanıdığı herkese sürekli iyilik yapmak, yardımda bulunmak çabası gösteren ve olağanüstü bir çirkinliğe sahip olan Hikmet Bey'dir.

Darülfünunda Şark dillerinden birini okutan Hikmet Bey, muhitinde, insanı korkutacak kadar mükemmel olan çirkinliği ve yüzü ile tezat teşkil ettiği rivayet edilen huyları ile meşhurdu. Minimini bir suratın yarısını kaplayan iri ve biraz sola mail burnu, bir cilt hastalığını yeni atlatmış gibi pul pul derisi ve hele o küt parmaklarının ucundaki yarım santimden daha kısa, etlere gömülmüş ve kubbelenmiş tırnaklarıyla karşısındakine ilk verdiği his gözlerini kapamak arzusu olurdu. (s. 151)

Ancak Hikmet Bey'deki, bu herkese iyilik etme arzusunun, gösterişten ibaret olduğu, Ömer'in anlattığı bir olaya verdiği tepkiden anlaşılır. Kandırılarak bir kötülüğe ortak edilen ve maruz bırakılan Hafız Hüsamet'tin Efendi'nin hikâyesini dinleyen Hikmet Bey, bu adamın mutlak kötülüğüne kesin olarak karar verir. Ömer, böylece Hikmet Bey'in asıl yüzünü görmeye başlar. Burada Ömer tarafından yapılan evrensel iyilik tarifi de dikkate değerdir; buna göre iyilik, sebebi kendi içinde olan bir eylemdir, gerekçelere dayanan, kişiye yönelik olan iyilik ise mutlak bir iyilik değildir.

"Çoluk çocuk sahibi adam... Bu yaşa kadar temiz kalmış..." diye beylik sözlere başladı. Profesör onun lafını kesti:

"Böyle alçak herifleri müdafaa etme! Kafalarını ezmeli onların!"

Ömer içinden:

"Bütün iyiliğine rağmen ne kadar anlayışsız..." dedi. Sonra yüksek sesle ilave etti:

"Müşkül vaziyette kalan bir insan için böyle hükümler verilir mi? Asıl iyilik, tanımadıklarımıza yaptığımız iyiliktir, hâlbuki biz bütün hüsnüniyetimizi dostlarımıza

saklayıp bunların dışında kalanları bir çırpıda ve kısa bir hükümle fena addediyoruz...” (s. 157)

Bu çevre içerisinde Nihat, diğerlerinden ayrılır. Bilhassa Nihat’ın fikirleri, gençlerden istifade etme, kötülükten yarar sağlama, insanlara hükmetme arzuları, para hırsı, kadına bakış açısı kötücüdür. Nihat, bir zamandır Ömer’in bir kısmını tanıdığı bir kısmını ise tanımadığı insanlarla eyleme geçmeye de hazırlanır. Nihat, amacına ulaşsa ve planını gerçekleştirse yapacakları, gücü elinde bulunduran bir grubun uyguladığı kötülük örnekleri olacaktır. Bu yönü ile Nihat, aslında eleştirilen bir sosyal çevrenin temsilcisi olmakla birlikte romanda bir derinliğe sahip olarak çizilen kötü kişiler arasında gösterilebilir.

(...) Kadın bir oyuncaktan başka nedir? Erkek, tam manasıyla erkek ol... Erkek sert, haşin, aciz hislere yabancı, sadece kuvvete tapan mahlûktur. Dünyaya bizim gibi insanlar kendi kafalarında tasavvur ettikleri şekli vermeli ve koyun sürüsünden farkı olmayan halk ise sadece tabi olmalıdır. (s. 182)

(...) Gençlik bizimle beraber fakat fakir! Çok kere bu kitapları bedava vermeye mecbur oluyoruz... Mecmualar ayda hiç olmazsa birkaç yüz lira eritiyor. Hâlbuki susamayız... Düşmanlarımız var... İnsaniyet, hak, adalet gibi sözlere dayanarak gençliği zehirlemek isteyen cereyanlarla mücadeleye mecburuz. Bunların hepsi para ile olur... (s. 184-185)

Ömer ve Macide, bir akşam Profesör Hikmet’in davetlisi olarak bir eğlenceye katılırlar. Bu eğlencenin aldığı hal, sosyal bir ahlaki kötülük manzarası sunar. Yüksek fikirlerden bahseder gibi görünen insanlar, gecenin sonuna doğru asıl kötücül kişiliklerini gösterirler. Hepsinin ortak noktası, sözde aydınlık rollerinin yanı sıra ahlaki düşkünlükleridir. Macide, bu ortamı çok yadırgar ve Ömer’in o akşam Ümit’le yaklaşması, Macide’yi yalnız bırakması zaten kendisinden bir hayli uzaklaşmış bulunduğu Ömer’den biraz daha soğumasına sebep olur. Ömer, yaptığının kötü olduğunun farkındadır ancak kötülüğün karşısında durmak için de bir irade göstermez. Bu tutumuyla da kötülüğü besler.

Onu gayet iyi anlıyordu. Karısının yanında başka bir kızı kucağına yatıran, sonra birdenbire, beş on kuruş borcunu düşünerek söz söylemekten utanan... Karısını yollarda unutan fakat aynı kadını canını verecek kadar çok seven... Şu anda ismini duyduğu zaman nefret ve tiksinden bayılacak hale geldiği bir adamla ertesi gün sırf yüzü tutmadığı için kol kola gezen... Hislerini belli etmemek için, şakaya, ciddi olmayan hücumlara kaçarken hakiki hislerini unutupveren Ömer... (s. 281)

Macide ile Ömer’in aralarındaki soğukluğun bir başka sebebi, Ömer’in Macide ile Bedri’yi aralarında bir ilişki olduğunu iddia ederek suçlamasıdır. Bedri, Macide’nin Balıkesir’de iken müzik öğretmenliğini yapmış, hatta o zaman da Bedri’nin Macide’ye ilgisi dedikodu konusu olmuştur. Bedri, Macide’yi hâlâ sevmektedir ancak bunu hiç dile getirmemiş, ikili arasında da ahlaki kötülük unsuru kabul edilebilecek herhangi bir olay

cereyan etmemiştir. Ancak Ömer, dünyada ve insanlarda asıl hâkim olanın kötülük olduğu inancından ve kendi davranışlarında oraya çıkan kötülük eğiliminden hareketle karısını ve arkadaşını suçlar, onlara hakaret eder. Bu olay hem Bedri hem de özellikle Macide'yi psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Macide için bu kötülük tekrar eder; kendilerine para yardımında bulunduğu için Bedri'nin hasta ablası tarafından da ziyaret edilerek, benzer iddialarla suçlanır. Özellikle Ömer'in, Bedri'nin ablası ile aynı fikirleri taşıyor olması ona ayrıca azap verir.

(...) Azizim bu ne fedakârlık? Ben bir insanda bu kadar iyilik bulunabileceğine inanayım mı? Belki başka zaman inanırdım... Fakat bugün... Bugün inanmak mümkün mü? Bir insan, diğer bir insana kötülükten başka ne yapabilir? Kimi kandırıyoruz? Bana öyle riyakâr gözlerle bakmayın! Masum tavırlar beni deli ediyor. Ben de sizin gibi masum suratlar almasını bilirdim... Ama bu suratın arkasında ne saklı olduğunu da biliyorum. Anlıyor musunuz? İnsan dedikleri mahlûkun bütün çirkef taraflarını artık gördüm. Burun buruna nefesini koklayarak gördüm. Hiçbir evliya benim karşımda maskesini muhafaza edemez. Sen Bedri, sana hiçbir fenalık yükleyecek değilim... Olduğumuz gibisin... Fazla bir tarafın yok. Ama karşımda böyle fazilet heykeli gibi durma. Masanın üzerine koyduğun üç yeşil kağıt sana bu kadar cesaret vermesin. Anlıyor musun? Karanlık odalarda baş başa oturduktan sonra bu saf çocuk çehreleri gülünç oluyor. Siz ne dersiniz küçük hanım? Bunları pek ustaca mı buluyorsunuz? (s. 213)

Macide farkında olmadan Ömer'den biraz uzaklaştı. Güç zaptettiği bir isyan sesi ile, sesi titreyerek:

(Bedri'nin ablası) bana biraz evvel senden dinlediğime benzer şeyler söyledi. (...) Fakat görüşlerinizin bu kadar yakın oluşu beni deli etti. Onu dinlerken, aklımın alamayacağı kadar bayağı iftiralarıyla ezilirken gözümün önünde hep sen canlantıyordun. (s. 225)

Ömer, bu olayların ardından Nihat ve arkadaşları ile birlikte tutuklanır. Burada iki farklı kötülük unsurundan bahsetmek gerekir.

Nihat ve arkadaşları, fikirlerini yaymak için yasadışı yolları tercih etmişler ve yabancı bir güç odağının kötülük işçiliğini yapmışlardır. Bu son olayla Nihat'ın bir kötülük faili olduğu; amacının ve eylemlerinin kötücüllüğü de kesinleşir. Bu kötülük siyasi ve sosyal temellere dayanır. Grubun tamamına yakını tutuklanır ancak Profesör Hikmet, bazı tanıdıklarının devreye girmesi ile kendini kurtarır. Bu imtiyaz da ikincil bir kötülük unsuru olarak ele alınabilir.

Nihat ve etrafına topladığı delikanlılar, gençlik, gayesizlik, bilgisizlik yüzünden ve biraz da külah kapmak arzusuyla, birtakım mecmualar, broşürler neşretmeye, memleket ve millet sevgisini inhisar altına alıp etrafa küfür ve iftira yağdırmaya başlamışlardı... Bunu biliyorsunuz... İlk zamanlarda muayyen bir hedefi olmayan, sırf yolunu bulamamış birtakım heyecanların gayri tabii şekilde feveranı intibainı bırakan bu neşriyat, son günlerde sistemli bir hal aldı. Bu, herkes gibi benim de gözüme çarptı. Münakaşalarını eskiden kahvelerde, vapurlarda, yollarda bağıra bağıra yapan, fikirlerini alenen söylemeyi ve icabında yumrukla müdafaayı bir kabadayılık addeden bu kahramanlar, birdenbire nedense esrarengiz bir hüviyet aldılar. Kahvede ikisi üçü

bir araya gelince baş başa verip fısıltı halinde konuşuyorlar, bir münakaşada fikirlerine kuvvetli bir hücum yapılırsa, hasımlarına cevap vermeyerek: “Zamanı gelsin, biz sana dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririz!” demek isteyen emin bir gülümseme ile iktifa ediyorlar ve nihayet şimdiye kadar mahiyetleri tamamen anlaşılamayan birtakım maceraperest ve esrarlı heriflerle düşüp kalkıyorlardı. Bunlardan biri Nihat’ın yanında gördüğümüz o tatar suratlı herif de mevkıflar arasında... Neyse fazla tafsilat vermeye hacet yok... Bu coşkulu gençler, bir kısmı bilerek, bir kısmı bilmeyerek mükemmel bir ağın içine düşmüşler. Kendi fikirlerimizi söylüyoruz ve yazıyoruz zannederken yabancı ve barbarca kanaatlerin tercümanı, zavallı birer oyuncuğu olmuşlar. Kendilerine telkin edilen yalancı ve sinsî dünya görüşünü müdafaa edeceğiz derken kendilerinin, milletlerinin ve insanlığın kuyusunu kazdıklarını bilmemişler. Ve nihayet başka bir devlet hesabına hizmet denilebilecek kadar ileri giden işlere girmişler. Ele geçen vesikalara nazaran memlekette kendilerine muhalif bildikleri insanların listeleri yapıp perde arkasında kalan esrarlı ellere verilmiş. (...) (s. 303-304)

Nihat ve arkadaşlarının girişim ve faaliyetlerine getirilen eleştiri Bedri’nin ağzından sunulur. Böylelikle Bedri, iyiliği temsil etmeyi sürdürdüğü gibi kötülüğü gören, anlayan ve ondan uzak duran bir adam olarak çizilir. Ayrıca Bedri, kendilerine aydın süsü veren ama başkalarının fikir ve amaçlarının işçiliğini yapan bu insanların aksine gerçek bir aydındır. Bu sebeple Ömer’in bu çevre ile ilgili görüşleri bir özeleştirî özelliği taşıırken Bedri’nin görüşleri dışarıdan birinin eleştirileridir, kötülük tespitidir.

Olayın kötülükle ilgili diğer tarafı Ömer’in tutuklanmış olmasıdır ancak suçsuzluğu anlaşılan Ömer tahliye edilir. Ömer, tutuklu kaldığı süre içinde kendisi ile yüzleşir ve onunla beraber kalmasının Macide’ye zarar vereceğini, onu süregelen bir kötülüğe maruz bırakacağını düşünerek ondan ayrılmaya hatta onu, iyiliğinden kuşku duymadığı Bedri’ye emanet etmeye karar verir. Burada kötülükle ilgili asıl önemli bulgu, Ömer’in kötücül davranışlarından sorumlu tuttuğu *içindeki şeytanın* aslında olmadığını kabul etmesi ve insandaki kötülüğün sebebi olarak, kötülüğü yıkarak onun yerine iyiliği tesis edecek olan iradenin ve azmin eksikliğini görmesidir. Ömer’in bu yaklaşımı, kötülüğün varlığına veya sebebine dair bir kaynağı bulma, tespit etme anlamına gelmez. Bu yaklaşımda, kötülüğün ortaya çıkmasında insanın onu engelleyecek gücü göstermediği gibi beslediği fikri açıktır. Bu düşünceler, aynı zamanda Ömer’in, kendi durumuna ve kötülüğe daha gerçekçi bakmaya başladığının ifadesidir. Ömer, kötülüğün ve kendi kötücüllüğünün asıl sebeplerini idrak ettikten sonra değişmeye karar verir ancak bu değişimin nasıl ve ne zaman gerçekleşeceğini bilmediği, kendine de fazla güvenmediği için Macide ile yollarını ayırmayı daha uygun bulur. Ona göre *Macide’yi bu hayata böyle bir hayata iştirak ettirmek cinayettir.* (s. 319) Böylelikle onu kendisinin sebep olabileceği kötülüklerden de koruyacağını düşünür. Yine Ömer’in iyilik ve kötülük kavramları konusundaki fikirleri dikkate

değerdir; Ömer, iyiliği kötülüğün mutlak yokluğu olarak kabul eder ve insandaki potansiyel kötülüğü iyiliğin önündeki engel olarak kabul eder, bu sebeple onun asıl değişimi kendisinde var olduğunu düşündüğü bu potansiyeli yok etmekle mümkün olacaktır.

(...) İyilik demek kimseye kötülüğü dokunmamak değil, kötülük yapacak cevheri içinde taşımamak demektir. Bende bu fena cevher fazla miktarda mevcutmuş. (s. 316)

(...) Böyle günübürlük bir fikir hayatının tabii bir neticesi olarak tezatlarla, manasızlıklara hatta edepsizliklere düşüyordum. İsteyip istemediğimi doğru dürüst bilmediğim fakat neticesi aleyhime çıkarsa istemediğimi iddia ettiğim bu nevi söz ve fiillerimin daimi bir mesulünü bulmuştum: Buna içimdeki şeytan diyordum, müdafaasını üzerime almaktan korktuğum bütün hareketlerimi ona yüklüyor ve kendi suratına tüküreceğim yerde, haksızlığa, tesadüfün cilvesine uğramış bir mazlum gibi nefsimi şefkat ve ihtimama layık görüyordum. Halbuki ne şeytanı azizim, ne şeytanı? Bu bizim gururumuzun, salaklığımızın uydurması... İçimizdeki şeytan pek de kurnazca olmayan bir kaçamak yolu... İçimizde şeytan falan yok... İçimizde aciz var... Tembellik var... İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden daha korkunç bir şey: hakikatleri görmekten kaçmak itiyadı var... (s. 316-317)

“Çamıcadaki Eniştemiz”de olayların merkezinde yer alan kişi, yalnızlığı ve anlaşılmaz bir insan olması bakımından Fahim Bey’i andırır ancak ondan farklı olarak bu eniştede bazı kötücül yanlara rastlamak mümkündür. Romanın ise genel olarak kötülük problemi konusunda veri sunduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Enişte, bir yanı ile Batılılaşmış yahut Batılı gibi davranmayı adet edinmiş, diğer yanıyla ise Doğulu kalmıştır. Bu yönü ile Türk toplumunda ve toplumun bir yansıması olarak Türk romanında sık karşılaşılan, arada kalmış bir karakterdir. Anlatıcıya göre ise, ondaki Batılı yanlar iğretidir, ona ait değildir ve bu sebeple kötücüdür. Onda asıl iyi olanlar Doğulu olanlar, ona ait olanlar, muhafaza edilenlerdir.

Üstünde yeni ve alafranga ne varsa âdi ve çirkindi. (...) Fakat Garplı bir tarzda giyinmesini bilmeyen bu Şarklının kullandığı Şarklı ve eski şeylere bakarsanız hakkında fikriniz değişirdi. Bunların hepsinin bir mücevher kıymetinde olduğunu görürdünüz. (...) (s. 19)

Bir eski zaman adamı olan fakat tam bir tip de sayılamayacak Enişte’nin köşkünün yer aldığı Çamlıca, anlatıcıya göre eski, ihtişamlı ve güzel zamanların birtakım değişikliklerle fakat hâlâ yaşamakta olan mekânı, simgesidir. Çamlıca’nın bu tasvirinden anlaşılır ki, anlatıcı, Çamlıca’nın tanık olmadığı o devirlerini özlemekte de yaşanan değişimi kötücül bulmaktadır. Çamlıca’nın özlenen zamanları, aynı zamanda bir devri, bir dönemi de ifade eder. Bu semti iyi yapan yanlardan biri de İstanbul’da o zaman tamamen milli kalmış olan hemen hemen tek yer olmasıdır. Buradan dolaylı olarak şehirdeki yabancı ve azınlık varlığının ve pek çok semtteki hâkimiyetinin kötücül

bulunduğu sonucuna varılabilir. Bu bakış açısı bir eski özlemidir ve sosyal, siyasi değişimlerin kötücüllüğü algısını akla getirir.

Yazık ki o zamanlar bile Çamlıca'nın inhitat devrinde olduğu söylenirdi ve yaşlı hanımlar bizlere "Çamlıca'nın asıl civcivli zamanı Sultan Aziz devrindeydi! Çamlıca'yı asıl o zaman göreliydin!" derlerdi. Biz ancak bağbozumuna yetişmiştik. Filhakika bütün eski köşklerin şimdi ihtiyarluktan çöktükleri meydandaydı. (...)

Daha, Çamlıca demek, bütün Osmanlı devrinin son ihtişamları demektir. (...)

O zaman Çamlıca'nın bir cazibesi daha tamamen milli olmasıydı. Filhakika Büyükkada ve sefarethaneleriyle Tarabya, bir hayli ecnebi yatakları ve şehrin başka yerlerine nispetle, âdeti yabancı mahalleleriydi. Hatta Bebek bile, yadırgatan yabancıları daha az sayıda ve Hıristiyanları daha az şamatacı olmakla beraber, yine az çok böyleydi. Fakat Çamlıca, tamamen Türk ve Müslüman bir muhitti. (s. 26-27)

Anlatıcının, İslamiyet'in tam ve doğru anlaşılmasından, yanlış yorumlanmasından ve İslamiyet'ten önceki inançların, ritüellerin İslam'la karıştırılarak sürdürülmesinden doğan dini ve sosyal temelli kötülük unsurlarına değinmesi dikkat çekicidir. Bu batıl inançların bir kısmı Enişte'de de vardır fakat aynı zamanda sosyal bir manzarayı da sunmaktadır.

O zamanlar dindar olduklarını söyleyen ve İslamiyet akidelerini taşıyan niceleri arsında ta İslamiyet'ten evvelki putperestlik zamanlarından kalmış ve ondan İslamiyet'e de sızmış bir itikat âleminin bütün hurafelerine ve şeytani tesirlerin mevcudiyetine inananlar ve o eski karanlık asırlar içinde gibi yaşayanlar çoktu. Öyle ki o zamanlar dine karışan bu hurafelere bilhassa ümmi kadınlar arasında birçokları inanırlardı. Ve gariptir ki bunların hudutlarını iyi tasrih edememek, vuzuhla bilememekle beraber, bir kısmının, kendisini din âlimi addeden hacı eniştemizin kanaatlerine de sirayet etmiş olduğu görülüyordu. (s. 38)

Dönem gerçeğinin bir yansıması olarak siyasi ve sosyal temelli kötülük unsurlarına ancak değinme olarak rastlanmaktadır. Bu değinmeler, daha çok, bir dönem arka planı oluşturmaktadır ve Abdülhamit devri ile ilgilidir. Bu kötücül durum, dönemi yansıtan pek çok romandaki gibi, oluşan kuşku ve kaygı ortamını, sansürü, baskıyı yansıtır fakat derinlikli işlenmeye müsait değildir.

O zaman bütün böyle roman meraklıları içlerinde en meraklılarından birinin de Sultan Hamid olduğunu bilirlerdi. Ve deli eniştemiz, Yıldız Sarayı'nda, kendi hususi mütercimlerine tercüme ettirdiği kim bilir daha nasıl katmerli cinayetli, insanın nefesini kesecek adar meraklı, akıl şaşkırtacak kadar şeytani romanlar okuyor diye, ağzı sulanarak, düşünün, Yıldız Sarayı'ndaki o her zaman o kadar çekindiği, korktuğu Sultan Hamid'i, kendisinin okuyamadığı bu romanlar yüzünden kıskanmaya bile cesaret ediyordu. (s. 61)

Bütün istibdat devirlerinde olduğu gibi, herkes sözlerinin hatıra getirebildiği manaların tehlikesinden çekindiği o vehimli günler ve gecelerde yemekler hazır bir bahis mevzuuydu. (...) (s. 64)

O zamanlarda kendi mevkiinde bulunanların tekmil hayatlarına hâkim olan his Yıldız korkusuydu. (s. 130)

Yine devre ait sosyal ve siyasi kötülük unsurlarının birer olay şeklinde nakledilmesi ile ortaya çıkan diğer örnekler şunlardır:

-Duydunuz mu? Sadrazamın oğlu Cavit Bey, gündüzün köprüde Adalar iskelesi üstünde bir Arnavut tarafından katledilmiş! Arnavutlar bununla evvelce katledilmiş olan Gani Bey'in intikamını almak istemişler.

-Seniha Sultanın kocası Damat Mahmud Paşa, sultandan olan iki oğlu Sabahattin ve Lütfullah beylerle, Paquet kumpanyasının bir vapuruna binerek Marsilya'ya kaçmışlar! Oradan Paris'e giderek Jön Türklere iltihak etmişler!

-Üsküdar kumandanı ve Selimiye kışlası muhafızı Ali Şamil Paşa kendi adamlarına Göztepe'de şehremini Rıdvan Paşa'yı katlettirmiş.

-Selimiye kışlası ve Üsküdar muhafızı Ali Şamil Paşa, Yıldız'a çağrılmış ve tevkif edilerek Trablusgarp'a nefyedilmiş.

-Türkçe ve Fransızca birkaç sabah ve akşam gazetesi ve renk renk kağıtlı birkaç mecmua neşriyle herkese sataşan, nazırlara kadar musallat olan ve korkusunu Sultan Hamid'in etrafındakilere kadar salan gazeteci Baba Tahir, sahte beratlar tanzim ederek nişan satmaya da kalkışmış, tevkif olunmuş ve gazeteleri kapattırılmış!

-Nişan taciri gazeteci Baba Tahir on beş sene küreğe mahkûm olmuş!

-Serhafiye Ahmet Celalettin Paşa firar etmiş!

(...) (s. 136)

Gerçek hayatın bir yansıması olarak romana giren bir başka örnek, 31 Mart ayaklanmasıdır. Ayaklanma sonrası İstanbul'un durumu ise bir sosyal ve siyasi kötülük manzarası olarak sunulur.

İstanbul 31 Mart'tan sonra hakikaten karışık günler geçiriyordu. Bu emniyetsiz zamanlarda biz de acaba ne diye, herkes gibi ötede beride dolaşırdık? Şimdi hatırlayınca en ziyade hayretime sebep olan şey sokaklarda silahların güya kendi kendine patladığı ve kör kurşunun sanki kendine kurban aradığı o günler ve gecelerde yanımızda bu kadar korkan eniştemizle, niçin böyle dolaştığımızdır. (...) Hayat eniştemiz kadar çılgınlaşmıştı. Askerler sokakta geçerlerken silahlarını havaya boşaltıyorlar, Meşrutiyeti istemiyorlar, yok, istiyorlar, Ahmet Rıza Bey'i istemiyorlardı. Büyükada'ya gezinmeye ellerinde baston gibi silah taşıyarak giden askerler vardı. Müthiş bir kargaşalık ve karışıklık günleri yaşıyor ve sarih hiçbir şey anlamıyorduk. (s. 162-163)

Bu sosyal ve siyasi kötülük unsurlarının bir başka önemli örneği, yine dönem gerçeğinin yansıması olarak romana giren Birinci Dünya Savaşı fakat özellikle Çanakkale'deki muharebeler ve İstanbul'un işgali ihtimalidir. Savaş, nitelikli ve belirgin bir kötülük unsurudur ancak detaylandırılmadığı için derinlikli bir tahlile müsait değildir. Bütün bunlarla beraber, esas olarak sosyal hayattaki etkisi ile yansıtılan savaş sebebiyle ortaya çıkan yoksulluk, hayatın her alanındaki türlü kötücüllükler savaşın doğurgan bir sosyal kötülük unsuru olarak ele alındığının da ispatıdır.

(...) Umumi harp başlamıştı. Vesikalı bir yoksulluk devri hüküm sürüyordu. Aranan hiçbir şeyi bulmak mümkün olmuyor ve bulunan şeylere de parayı yetiştirmek imkânı kalmıyordu. Düşman donanmalarının Çanakkale Boğazı'ndan geçerek ve düşman askerlerinin de geçidi karadan zaptederek İstanbul'a girmelerinden korkuluyordu. İstanbul ve limanı kaç kere de tayyare ve denizaltı hücumlarına uğramıştı. Bütün bu hadiseler ve felaketler silsilesi tabii onun hayatında da birçok teessürlere ve korkulara sebep oluyordu. (s. 164)

“Misikinler Tekkesi”, anlatıcının yaşadığı ortamı yansıttığı bölümleri itibarıyla belirgin sosyal kötülük manzaraları içermektedir. Anlatıcı, sürgün ve askerlik yıllarından sonra gittiği İzmir’de dilencilik yaparak kısa zaman içinde hem rahat yaşamasına yetecek kadar para kazanır hem de çoğunlukla kendisi gibi insanların yaşadığı Tamaşalık’ta itibar elde eder. Tamaşalık’ta süren hayat da yoksulluğun doğurgan bir kötülük unsuru olarak insanların hayatlarını belirlediği bir sosyal kötülük manzarası sunar. Ayrıca, emek sarfetmeden ve iş veya hizmet üretmeden bir gelir elde etme yolu olan dilencilik, bizzat anlatıcı tarafından da kötücül bulunmasına rağmen burada adeta kurumlaşmış yani bir anlamda kötülük olağanlaşmıştır. Sözgelimi bu dilencilerden birinin, kendine bir faaliyet alanı belirlemesi ve buranın hâkimi olması, yazılı olmayan kurallarla işleyen dilencilik müessesesinin ve onun oluşturduğu kötülük manzarasının belirgin bir örneğidir.

Şeyh Abdu'nun bu semtte bir nevi derebeylik idaresi kurduğunu o gün öğrendim. Adil adam olduğu için, başkalarının toprağına geçmez fakat kendi sınırlarına girenleri de affetmez ve onlara karşı bir nevi kan davası güdermiş. (s. 59)

Şeyh Abdu'nun, bu kuralı ihlal ettiği gerekçesiyle dövdüğü ve İstanbul’daki bir yalının eski hizmetkârı olan Mesule Bacı, olaydan sonra anlatıcı ile birlikte kalmaya başlar. Bir bayram günü düşerek yaralanan İsmail de annesi tarafından terk edilince evin fertleri arasına girer. İsmail’in annesi belirgin bir ahlaki kötülük örneği sunar. Evlatlık edinildiği ailenin oğlu tarafından kandırılan ve hamile bırakılan bu henüz çocuk yaştaki anne, aslında bu ilk vakada kötülüğe maruz kalandır. Bir zaman sonra, para kazanmanın yolunu bulamayınca ise fahişelik yapmaya başlar. Fuhuş, belirgin bir ahlaki kötülük unsurudur ancak bu genç kadın, tipik bir ahlaki kötü olarak değil, yaşadıklarının etkisi ile, yoksulluk ve kimsesizlik sebebiyle buna sürüklenmiş ve nihayet kötülüğe teslim olmuştur. (s. 65) Annesi tarafından bir daha aranmayan İsmail, bundan böyle anlatıcın himayesinde yaşamaya devam eder. Aslında onun İsmail’i himayesine alması, kötülüğe maruz kalması muhakkak olan bu çocuğu kötülükten kurtarmak ve korumak anlamına gelir ve belki anlatıcının bu davranışı onun en belirgin kötülükle mücadele eylemidir.

Mesleğinin yani dilencilüğün ilk zamanlarında *insana secde etmemek için Tanrı’ya başkaldırmış şeytanın melun gururundan bir ufak sızıntı* (s. 66) hissedilen anlatıcı, kazancı biraz daha yoluna girince hatta *memur kazancını geçmeye başlayınca* (s. 66) yavaş yavaş yaptığı işten manevi bir acı duymayı da bırakır; kötücül olanı olağanlaştırır, bunun için haklı gerekçeler bulur. Esasen yaptığı işte, daha önce Nur-i İrfan mektebinde kendisi tarafından irade edilmeyen ama uygulanan eylemlerde olduğu gibi insanların duygularını sömüren bir yan vardır ve asıl kötücül olan budur. Anlatıcı

bu kötücül yanı artık işinin gereklerinden biri olarak görmekte ve dilencililiği zaman zaman hayat şartlarının mecbur bıraktığı bir yol olarak telakki etse de bir yaradılış özelliği olarak kabullenmekte, böylece onu kötülük unsuru olarak algılamaktan da uzaklaşmaktadır.

(...) Hem aslını ararsan insan, yaptığı işten utanmamalıdır. Asıl gururu buradadır. Hem yap; hem utan; yani, layık olmadığı bir şerefe hak iddia et! Hem yiyeceksin; hem peygamber olacaksın! Nerede bu bolluk? Asıl ayıp olan bu! (s. 72)

Dediğim gibi, dilencilikte merhamet başta geliyor. Sanatın bütün inceliği o damarı yakalayıp derin derin sızlatmaktadır. Tıpkı büyük şairler vesairede olduğu gibi. Fakat büyük şair olmak gibi büyük dilenci olmak da yaradılış davasıdır. (s. 73)

Anlatıcı İzmir’de geçirdiği zaman içinde bir ev alıp burada yerleşecek kadar para kazanır; *İzmir işgalden kurtulur fakat korkunç bir geçim sıkıntısı başlar. (s. 77)* İşgalin sona ermesi, Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması, halkın ve memleketin maruz kaldığı kötülüğün yenildiğini gösterir ancak yoksulluk yine süregelen bir kötülük unsuru olarak mevcuttur. Anlatıcının parasının olduğunun bilinmesi, bu koşullarda bir soygun tehlikesi oluşturmaktadır. Buna ek olarak, *Mesule Bacı’nın kötü terbiyesi, yumurcağa izzetinefis denilen hastalığın tohumunu atmıştı(r). (s. 79)* İsmail’in, babası yerine koyduğu anlatıcının dilencilik yaptığını öğrenmesi ve bundan utanması, anlatıcı için manen acı veren bir kötülük unsuruna dönüşür ve İsmail’e bu sebeple hınç duyar; onu yatılı bir okula vererek yanından uzaklaştırmaya karar verir. Aslında İsmail’i utandıran şey, anlatıcının, dilencililiğe başladığı ilk zamanlarda sorguladığı ve kötücül bulunduğu taraftır. Ancak o, zamanla bu tarafları olağanlaştırmış; bu vesileyle para kazanmış, yaşamış ve ailesinden gelen etkilerle dilencililiğe zaten meyyal olduğuna, dilenmenin utanılacak bir yanı olmadığına kendini inandırmıştır. İsmail’in, onun dilenci olmasından utanması, biraz da bunları aklına getirerek onu kızdırır ve üzer. Bu iki temel sebep, anlatıcının, Mesule Bacı ve İsmail’i de alarak İstanbul’a göçmesine sebep olur.

İstanbul’a giden anlatıcı burada eski arkadaşı Talat ile karşılaşır. Talat’ın kalabalık bir ailesi vardır ve karısı da hastadır. Kazandığı para bu aileyi geçindirmeye yetmez. Yoksulluk burada da bir kötülük unsuru olarak karşımıza çıkar. Burada, Reşat Nuri’nin hemen tüm romanlarında bir değinme olarak da olsa rastlanan bürokratik aksaklıkla devlet dairelerindeki çürümüşlük, Talat’ın işinde de ortaya çıkar. Bu durumu devre ait bir sosyal kötülük unsuru olarak değerlendirmek mümkündür.

Tekkelerin aptalı vardır ya... İşte ben de dairelerin aptalıyım... Vur abalıya... Zaten bütün dairelerde böyledir. Bütün daire uyur; ayakta işe yarar bir tek adam vardır; belki de yaradılışı icabı, nasılsa işlemeye başlamış bir zavallı adam... Bütün işi ona yüklerler. Geçen gün gördün halimi... Yıl on iki ay böyledir. Hep bana, hep bana! (s. 104)

Talat, arkadaşının dilendiğini öğrenince açıkça söylemese de bir daha onunla görüşmek istemez; onun yaptığı işi kötücül bulur. Aslında İsmail'in utanç duyduğu bu duruma Talat da farklı tepki vermemiştir ama anlatıcı, bunu sezdiği halde gücenmez, bu sefer manen acı duymaz. Yalnız arkadaşının hislerini açıkça söylememesini kötücül bulur. Bu noktada kötülüğün niyet esasına dayanmasına yapılan vurgu dikkate değerdir.

-Muhakkak görüşelim, dedi.

-Olur, haydi uğurlar olsun, diye cevap verdim.

Evet, bu dakikada Talat'ın niyeti kötüydü. Fakat bilmem neden, sınıf gayretinin bizi pek uzun zaman ayıramayacağını hissediyordum. (s. 107-108)

Anlatıcı, bu hissinde haklı çıkar ve Talat'ın kötü niyeti eyleme dökülmez; Talat ve anlatıcı görüşmeye devam ederler.

Anlatıcı, o kışı İstanbul'da, çeşitli devlet dairelerinde dilenerek geçirir. Burada geçirdiği zaman, yaptığı işin ahlaki olup olmadığı konusunda sorgulamalar da yaptığı bir dönemdir. Gözlemlerine dayanarak, aslında küçük veya büyük herhangi bir çıkar için hemen hemen herkesin gayriahlâkî tavırlar geliştirdiğini, ahlakın noksanlığından kaynaklanan kötücül özelliklere sahip olduğunu ifade eder. Ahlakın eksikliğinden kaynaklanan bu kötülük anlayışı, çok kabul gören bir görüştür. Ancak üzerinde durulması gereken asıl husus, niyet ve iradeden sonra eylemin niteliğidir ki anlatıcı da bu kısımda diğer insanlardan ayrılır. Zira o, kötü olanı eylemekte ve bundan maddi çıkar elde etmektedir. Bununla beraber, bir kötülük derecelendirmesi yapar ve dairelerdeki dilencililiğini daha nitelikli bulur. Bu insanları düşünerek kendini teselli eder, zira dilenmek onun için artık bir mecburiyettir ve kötülüğü idrak ettiği noktada onu sürdürmek ve yaşamına da devam edebilmek için bir savunma mekanizması geliştirir.

(...) Yalnız buradaki çalışma tarzım bana sokaktakinden ahlaksız görünüyor. Sokaklarda gölge gibi daima sessiz dolaştım. Burada konuşmak mecburiyeti var. Söylediğim kelimelerden açık bir mana da çıkmasa onlarla birtakım insanları aldatıyorum. Kendimi mesela, ilacını alamayan bir hasta gibi göstermek –yalan ufak ve zararsız da olsa- bir nevi dolandırıcılık değil midir?

Fakat bunun üzerinde pek fazla durmayarak kendimi teselli ediyorum:

-Evet, bunun bir ahlaksızlık olduğu muhakkak... Fakat mademki bir dairedeyiz o halde pek fazla ince eleme, bak etrafına... Merdivenleri koşa koşa çıkan şu geç kalmış memur da biraz sonra efendisine vapuru kaçırdığını yahut hastasına ilaç almaya gittiğini söylemeyecek mi? (...) (s. 110)

Anlatıcının, kötülüğün ve kendi eylemindeki kötü tarafın farkında olarak yaptığı bu gözlemler aynı zamanda sosyal bir manzara sunar ve bu manzarada gayriahlâkî, kötücül unsurlar dikkat çeker. Dairelerdeki memurlarla kurduğu özdeşimle kendini rahatlatmaya çalışan anlatıcı, adliyede gördükleri ve öğrendikleri karşısında ise kendini

ve diğ er dilencileri masum görür. Yine bu gözlem de kötücül bir sosyal manzara sunmaktadır ve özellikle paranın hem kötülüğ ün sebebi hem de kötülüğ ten kurtulmanın ç areesi olarak görülmesi genel ve hâkim bir ahlaki kötülüğ havasını da sezdirmekte, yoksulluğ u da doğ urgan bir kötülüğ unsuru olarak ö rneklendirmektedir.

Türlü türlü alacak verecek davaları; hırsızlık, dolandırıcılık, boşanma davaları; her biri bir ayrı hikâye olan cinayet davaları... Kirli ç amaş ırlar ortaya seriliyor, birçok insanlar bütün sakatları, kusurları ve sefaletleriyle önümüzde ç ırılç ıplak soyunuyorlar. Evet, her biri ayrı hikâye olan davaların hemen hepsinin altında para... Onu hep başkasının kesesinden, gırtlakından sökmek için sonu gelmez bir boğ uş ma...

Bu muhakemelerin meraklı olduğ u kadar düş ündürücü tarafları da var. Birçoklarını dinlerken bizimkilerin sokakta avuç aç ış larını ne kadar temiz, asil ve namuslu buluyorum. (s. 111)

Daire dilenciliğ inden (s. 113) iyi kazanç elde eden anlatıcı, bu parayı kazanmak için hilelere baş vursa da belli bir ahlaki seviyeyi muhafaza etmeye ç alış ır. Ö rneğ in kendisine gelen yalancı şahitlik teklifini kötücül bulur ve kabul etmez (s. 112); dilenen diğ er insanlar gibi insanları tehdit ederek, onlara ş antaj yaparak para almaya ç alış maz. (s. 120) Esasen bütün bunların varlığ ı kötücül sosyal manzaranın ö rneklemeğ idir. Bu ö rnekler arasında, bir müessese haline gelmiş dilenciliğ in, özellikle çocukları kullanmak için yaptıkları, romanda karşılaşılan en nitelikli kötülüğ unsurunu iş aret eder. İnsanların acıma hislerine yönelmek ve bu vesile ile maddi çıkar elde etmek için herhangi bir insanın ve özellikle savunmasız bir çocuğ un vücut bütünlüğ ünün bilinçli olarak bozulması, onlara iş kence edilerek verilen zararlar, bütün bunların üzerine travmatik sonuçlar doğ urması muhakkak olan psikolojik acılar, nitelikli ve evrensel, vahş et içeren kötülüğ unsurlarıdır.

Çocuklar! (...) benim zamanımda çocukların en makbülleri görünür bir sakatlığ ı olanlardı. Bunlar, orasından burasından delinip deş ilmiş yahut kopmuş vücutlarıyla, hırdavatç ı eş yası gibi, kaldırımlara serildiğ i zaman uyandırdıkları merhamet ve para büyüktü.

Simsarların böylelerini Anadolu'da ailelerinden satın almaya çıktıkları, hatta bazılarının küçükken gözlerini çıkardıkları, vücutlarının bir zararsız azasını kopardıkları söylenirdi. (s. 121)

Çocukların maruz kaldığ ı ve onları dilenmeye mecbur eden tüm kötülüğ unsurları doğ urgandır. Bu kötülüğ lerin sebep olduğ u diğ er kötülüğ unsurlarının baş ında ölüm gelir ve bu ölüm pekâlâ bir doğ al kötülüğ unsuru olarak değ erlendirilebilir. Mesuliyeti bir baş ka insanda olsa da maruz kalan aç ısından bakıldığında irade söz konusu değ ildir ve bu çocuklar birer kurbandır.

(...) Haş aratın doğ uş u gibi ö lümleri de sürü iledir. Hele böylesi soğ uk gecelerde Azrail amcanın tırpanı durmadan iş liyor. (s. 124)

Ortaya çıkan diğer kötülük ise hayatta kalan çocukların bu yaşadıklarının ardından farklı kötülüklerin failleri olarak yetişecekleri gerçeğidir. Bu da kötülüğün sürengeliği anlamına gelir. Burada kötülük karşısında gösterilmeyen iradeden de bahsetmek gerekir zira çocuklar bu irade ve güçten yoksunlarsa da onları bu hayatı yaşamaktan kurtaracak bir sistemin mevcut olmaması ayrı bir kötülük durumu ortaya çıkarır. Esas sosyal kötülük de bu iradesizlikten ortaya çıkar.

Yaşlı gecelerde kapı eşiğine başını koyarak uyumuş çocuk (...) iki buçuk sene sonra sokakta rastlayacağım kelepçeli hırsızın, peynir sardığım gazetede resmini görecekğim tığ gibi katil güzelinin o olmadığından hiçbir zaman emin olmayacağım. O kadar da çabuk yetişir biçareler! (s. 124)

İsmail'in, anlatıcıdan utanması ile başlayan kırgınlık, kızgınlık ve küskünlük onun yatılı bir okula vermesi ile soğumuştur. Mesule Bacı, bu ayrılıktan anlatıcıyı sorumlu tutmakla birlikte Talat'ı ikna ederek İsmail'i görmeye gittiğinde İsmail'in ona *gelme, utanıyorum* (s. 161) demesi, anlatıcıya bu kötülüğün devam ettiğini anlatır ve bu davranışı Mesule Bacı'ya karşı bir vefasızlık olarak kabul eder. Bunun dışında İsmail, gayet başarılı bir öğrencidir ve kendisini geliştirmeye devam etmektedir. Yalnız okulda biraz asidir. Bu asiliğinin sebebi ise aslında kendi maruz kaldığı kötülüklerden çok başkalarının maruz kaldıklarıdır. Bu bakımdan İsmail'in, kötülükle mücadele eden bir insan olarak yetiştiği söylenebilir.

Hem efendim, ben kendim için kavga etmiyorum ki... Ben çalışıyorum, hocalarımı sayıyorum, ne diyebilirler bana? Hatta seviyorlar bile... Başkalarına yaptıklarına dayanamıyorum. Başkaları için... (s. 167)

Bununla beraber İsmail, yaz tatillerini çeşitli bahaneler üreterek anlatıcının yanında geçirmez bir süre sonra da girdiği sınavı kazanarak burslu okuma hakkı elde eder. Anlatıcı, bütün bunların İsmail'in onun parasını istememesinden kaynaklandığını bildiği için manen acı veren bir kötülüğe maruz kalır. O, bütün kızgınlığına ve kırgınlığına rağmen İsmail'i fazlasıyla sevmekte ve ona layık olmaya çabalamaktadır. Bu acı, İsmail'in kendisinden utandığını bildiğini açık eden bir cümlede belirgin olarak görülebilir ve bu bakımdan anlatıcı, psikolojik acı veren kötülüğe maruz kalandır. Bu acı, dilenmeyi İsmail ondan utanana kadar ve hatta ondan sonra onur kırıcı bulmayan anlatıcının, şahsi hayatındaki en önemli psikolojik kötülük faktörüdür.

İsmail, dedim, ben senden değil, sen benden, benim gibi bir adamın yardımından kurtuluyorsun. İşte ben buna seviniyorum.

Dediğim gibi, İsmail'in sözümdeki zehri anlayacağını ummuştum fakat bu kadar kuvvetle değil! (s. 171)

İsmail, bir zaman sonra Bursa'ya, yeni okuluna gider; anlatıcı dilencililiği bırakır, oturduğu evi satın alır ve müreffeh sayılabilecek bir yaşam sürmeye başlar. Bir

zamanlar ondan para almaya utanan yahut onun parasını almayı onursuzluk kabul eden (s. 157) Talat, ailesi tarafından maruz bırakıldığı kötülükler ve ekonomik çöküntü neticesinde dairede çalışamaz olunca daireden emekli edilir ve anlatıcının evine yerleşir.

Talat, şimdi artık bizimle beraber yaşamaktadır. Epeyce zamandan beri tekaüttür. Oğullar, kızlar birbiri ardınca yetişip ötede beride evlendikçe üstündeki yük hafifler gibi oluyor fakat çok geçmeden onlar, kuyruklarında çifte çifte kabaklarla tekrar ona çullanıyorlardı. Nihayet öyle bir zaman geldi ki bütün kabile, çeşit çeşit derterli, kavgaları ve rezaletleriyle onun başına çöktü. Üstelik hasta kadın da ağlaya inleye ortada kalıyordu. (s. 193)

Talat'ın bu olanlardan sonra garip davranışlar sergilemesi ve alay konusu olması bir çeşit psikolojik hastalık olarak kabul edilebilir ve Talat bu yönüyle kötülüğe maruz kalan bir adamdır, onu maruz kaldığı kötülükten kurtaran da anlatıcıdır.

Talat artık pusulayı iyice şaşırmişti. Dairede işe güce bakmıyor, zaman zaman gözlerini sımsıkı yumup ağzını, yüzünü çarpıtarak kendi kendisiyle konuşuyor, ötüyor gibi acayip sesler çıkararak etrafındakileri kendine güldürüyordu. (...) Böyle olunca daire, onu vaktinden birkaç sene evvel tekaüt etmeye mecbur oldu. (s. 202)

Romanın sonunda, tahsilini Avrupa'da tamamlayan, yüksek gelirli bir işte çalışan, iyi bir aile kızıyla evlenen İsmail'in, baba dediği anlatıcıyı affetmesi ve anlaması ve hatta ondan özür dilemesi ile kötülük değil iyilik kazanır. İsmail'in bu davranışı, hayatındaki pek çok sıkıntıya rağmen en büyük acıyı onun kendisinden utanması ile yaşayan anlatıcıyı da maruz kaldığı kötülükten kurtarmış olur.

-Benim babamı hor gördüğüm zamanlar oldu, dedi. Fakat mevki, şeref, para itibarıyla hiçbir eksikliği olmayan birçok kibar insanların, hatta büyük insanların ufak bir geçim sıkıntısına düştükleri, kendilerinde olandan daha fazlasına göz diktikleri başkalarının otomobilini, mevkiini kıskandıkları zaman gözlerini belerterek "Açız!" diye ağladıklarını gördükten sonra...

Çocuğuma bakarken gözlerim kamaşıyordu. Hakiki gurur, hakiki asalet, bildiklerimizden ne kadar başka bir şeydi.

İsmail bir aralık bana:

-Baba sen bir şey düşünüyorsun, dedi.

-Bu kadar vakalarla bir gün gene bedbaht olmaktan korkuyorum, diyecektim fakat kendimi topladım. Bu sefer ben, onun ellerini dudaklarıma götürerek:

-Sadakalarımın en muhteşemini ben, senden aldım İsmail, dedim. (s. 208)

"Huzur"da kötülük ile ilgili bulgular, soyut ve somut, şahsi ve içtimai olmak üzere gruplandırılabilir. Soyut bulguların başında farklı bir açıdan sunulan Doğu- Batı çatışmasında köksüzleşmesi itibarıyla kötücül bulunan yenileşme, çeşitli motiflerle çizilen sosyal ve siyasi manzaralar başı çeker. Bunlara, Mümtaz'ın, diğer motiflerden ayrılan ve daha belirgin olan acıları, tereddütleri, çıkmazları, ölüm saplantısı ile Nuran'ın bir aile özelliği olarak kendisinde var olduğuna inandığı mutsuz aşka sebep olan özne inancı da eklenebilir. Somut bulgular arasında Mümtaz'ın anne ve babasının ölümleri, savaş, göç, Macide ve İhsan'ın çocuklarının ölmesi, Macide'nin hastalığı,

Nuran'ın aldatılışı ve terk edilişi, Suat'ın intiharı, Mümtaz ve Nuran'ın ayrılıkları, İhsan'ın hastalığı ve İkinci Dünya Savaşı belirgin örneklerdir.

“Huzur”da sosyal kötülükle ilişkili ancak soyut bulgular sunan bölümler, yeniden şekillenen Türkiye'nin izlemesi gereken yol ve değişmez Doğu- Batı çatışması ile ilgilidir. İhsan ve Mümtaz'da ağırlıklı olarak ifadelerini bulan görüşler, eskiden ve milli olandan kopmadan yenileşmek, Batının kendine has değerlerini taklit etmemek şeklinde özetlenebilir. Bu algıda, dinin de toplumu bütünleştirici bir unsur olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla kötülük, bu çizilen yolların tam tersi olarak kabul edilir. Burada, yoksulluğun ve sefaletin de nitelikli hale getirdiği mevcut sosyal manzaranın kötücüllüğünden de bahsetmek gerekir.

Ara sıra tıpkı caddedeki insanları ite kaka geçen hususi otomobiller, lüks arabalar gibi, bu yıkık, bir tarafı çarpılmış, pencereleri süsleyen sardunyalara varıncaya kadar sefaletin kemirdiği evlerin yanı başında beyaz ve tahinî boyalı eski bir konak yavrusu, mazideki zenginliğin, hayatın çiçeği lüksün, hâlâ şaşırtıcı bir artığı gibi görünüyordu. Onların da çoğu boyasızdı. Açık, penceresiz perdelerden bu mazi artıklarıyla hiç uyuşmayan biçare başlar uzanıyordu. (s. 188)

Bilmem tam dindar mıyım? Herhalde şu dünyaya çok bağlıyım. Fakat ne Allah ile kulunun arasına girmek isterim ne de insan ruhunun büyüklüğünden, imkânlarından şüphe ederim. Kaldı ki bunlar milli hayatın kökleridir. Bak, kaç gündür İstanbul'da, Üsküdar'da geziyoruz; sen Süleymaniye'de doğmuşsun, ben Aksaray'la Şehzade arasında küçük bir mahallede doğdum. Hepsinin insanlarını, içinde yaşadıkları şartları biliyoruz. Hepsi bir medeniyet çöküntüsünün yetimleridir. Bu insanlara yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel, onlara hayata tahammül etmek kudretini veren eskilerini bozmak neye yarar? Büyük ihtilaller bunu çok tecrübe etti. Netice olarak insanı çıplak bırakmaktan başka bir şeye yaramadı. Bırak ki her yerde, en zengin ve müreffeh cemaatlerde bile, hayat bir yığın artıklarla, yarı yolda kalmışlarda doludur. (s. 190)

Maziyi ihmal edersek hayatımızda ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkinin içine ister istemez sokacağız. O, kendisinden gelmemiz lazım gelen bir şeydir. Bu devam fikrine bir vehim de olsa muhtacız. Kaldı ki, dün doğmadık. En çetin realitemiz budur. Sonra hangi köklere gideceğiz? Halk ve halkın hayatı bazen bir hazine bazen de bir seraptır. Uzaktan namütenahi bir şey gibi görünür. Fakat yaklaştın mı beş on motifin ve modanın içinde kalırsın yahut doğrudan doğruya bazı hayat şekillerine girersin. Klasik, yahut yüksek tabaka kültürü, ondan birçok yerlerde kopmuşsun... ve zaten sıkı sıkıya bağlı olduğun medeniyet yıkılmış. (s. 251)

1. 2. 3. Siyasi Temelde Ahlaki Kötülük

1. 2. 3. 1. Tanzimat Romanında Siyasi Temelde Ahlaki Kötülük

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı romanda bir siyasi kötülük unsuru olarak savaş çok kısa ve yüzeysel olmakla birlikte kendisine yer bulmuştur. Ordu da, eğitim, sosyal hayat, bürokrasi, yabancı meselesi gibi eleştirel yaklaşılan bir unsur olarak romana dâhil olmuştur. Bu sefer, ortada bireysel veya toplumsal olmakla sınırlandırılmayacak toplumlararası, devletlerarası yani kitlesel, iradi ve güce dayalı bir kötülük vardır. Bahsi geçen savaş, 1878 Osmanlı-Rus savaşıdır. Bu savaşta Mansur da

cephededir. Burada yaşadıklarını, mektuplar vasıtası ile bildirir. Romanın bu kısmı detaylandırılmayan olaylardan müteşekkildir dolayısıyla muazzam bir kötülük unsuru olarak değerlendirilebilecek savaş derinlemesine işlenememiştir. Savaş başlı başına bir kötülük unsurudur. Zaten Mansur'un gözünden aktarılan sahneler de bunu destekler niteliktedir ancak Mansur, bunca kötülüğe rağmen, bir dava adamı olarak, gösterilen kahramanlıklardan bir lezzet alır. Savaşın anlatıldığı bölümlerde, kötülüğe dair bir başka bulgu, yabancı askerlere yüklenmiştir. Savaşta, sağlık görevlileri cepheden yaralıları toplar ve yaralılara müdahale ederken onlara ateş edilmez. Oysa Hilal-i Ahmer bayrağı açıldığı halde düşman, hasta bakımı yapılan yere saldırmaktadır. Savaş, vahşet kavramı ile de ilişkilendirilebilir. Ayrıca devletin yani yasal erkin de ordunun da söz sahibi olduğu bir durumu karşılar; bu bakımdan, olumsuz olmakla birlikte, medeniyetin de bir parçasıdır. Reemstma, vahşetin uygulanışında kötülüğü iradesi ile kararlaştıranlar ve onu aldıkları emir ile uygulayanlar arasında bir ayırım yapar ki bu ikinci grubu vahşet işçileri olarak adlandırır. Onların aldıkları emirleri uygulamaları da bu kurallar sistemini oluşturan düzenin, yani uygarlığın bir gereğidir. Bu bağlamda, savaşta kötülüğü irade eden, devletler ve bir alt basamakta ordu iken emirleri yerine getiren askerler ikinci kavram ile karşılanır. Sebeplerin haklılığına veya haksızlığına değinilmeksizin yapılan bu tanımlama sebepler göz önünde bulundurulduğunda elbette maruz kalanları da beraberinde getirecektir. Romanda, haklı sebeplerle düşman karşısında mücadele eden böylelikle aslında kötülüğe maruz kalan da Osmanlı Devleti'dir. Karşı taraf düşmandır, vahşeti irade eden ve uygulayandır.

Mansur'un sürgüne gider gibi gittiği Anadolu, aslında güzel ve iyinin sembolü iken çöküntünün de sembolü haline gelen ve iyi özelliklerini yalnız saltanat ve hilafetin merkezi olarak koruyan İstanbul'un karşısına saf, temiz ve iyi nitelikleri ile neredeyse bir ütopya olarak çıkar. Bir bakıma Mansur ve Zehra'nın ideallerinin uygulama alanı da burası olmuş, bu ikilinin gayretleri ve romanın tezine uygun olarak eğitim ile Anadolu'da bir yaşam modeli kurulmuştur. Aslında bu bölümde, vurgulanan bir başka gereklilik de kurtuluş için aydın ve halk kucaklaşmasının sağlanmasıdır. Tüm bunlar ve bunlara ek olarak kötülüğü yenecek asıl güç olarak eğitimin, Arap coğrafyasını da kapsayacak şekilde yaygınlaşması için gösterilen çabalar Türk-İslam birliğini sağlamanın yani ideali gerçekleştirmenin yollarıdır.

Roman boyunca, devletin iyiliği için uğraşan Mansur, bu çabalarının karşılığını alamaz hatta kötülüğe de maruz kalır. Aslında Mansur, roman boyunca doğrudan veya dolaylı olarak kötüyeye maruz kalır ama daima bir çözümle meselenin haline çalışır.

Burada, öne çıkan siyasi kötülük unsuru, Mansur'un, romanın başında da muzır bulunması endişesi duyduğu yazılarının, aslında devleti kötülükten kurtarmak için harekete geçtiği sırada, yani bu yazıları yayımlattığı zaman kendi felaketine sebep olmalarıdır. Bu da devletin ve ordunun işleyişindeki aksaklıkların, çözüm konusundaki farklı algıların neticesidir. Nihayet Mansur'u ölümle sonuçlanacak sürgünlere gönderen de, orduda casuslukla suçlanmasına sebep olan da bu durumdur. *Vükelanın garba manasız taklitlerinden faydaya intizar edemem. Mazarratlarından korkarım* (s. 352) diyen Mansur, her ne kadar, padişaha yazdığı mektuplara hakikati ortaya çıkarsa da hastalıktan kurtulup idealinin sembolü olan İstanbul'a dönemez. Yine de bu son, idealin bir kısmının gerçekleşmesi bir kısmının ise gerçekleşmesine olan inanç ve gerçeğin anlaşılması sayesinde kötücül değildir. Mansur ölse de ideal yaşamaktadır ve onun gerçekleşmesi ümidi ile inancı vardır. Dolayısıyla kişisel hayatları ehemmiyetsiz bırakan dava, iyi yolda ilerlediğine göre, son da kötü değil iyidir.

1. 2. 3. 2. Servet-i Fünun Romanından Milli Edebiyat Romanına Siyasi Temelde Ahlaki Kötülük

“Seviyye Talip”in sonundaki, toplumsal ve milli meselelere ilgili kısımlar siyasi kötülük bağlamında ele alınabilir. Memleketin içinde bulunduğu hal, kötülük ve vahşet kavramlarının tanımlayabileceği niteliktedir. Çok belirsiz de olsa, bir benzeri “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı eserin sonunda yer alan savaş gibi “Seviyye Talip”in sonundaki karışıklıklar, ayaklanmalar da devlet ile insanın çatışmasını içinde barındırmaktadır.

Bütün yurt, içini kanlara boyayan, ayaklanmalar, azgın vahşiliklerle çırpınıyor. Şehir, birbirinin boğazına atılan insanlıktan canavarlığa yuvarlanmış bir takım varlıklara sahne olmuş. Hep top, tüfek, ateş ve kan, daima kan... (s. 126)

“Jön Türk”, yazarı tarafından “milli, içtimai, siyasi roman” sıfatları ile sunulur. Bu sebeple tespit edilen kötülük unsurlarının sosyal ve siyasi boyutlarının daha baskın olması beklenmektedir. “Jön Türk”te, sosyal kötülüğün, “Felâton Bey ile Râkım Efendi”de de olduğu gibi yanlış Batılılaşma, geleneksel ve milli değerlerden kopma şeklinde genellenmesi mümkündür. Öte yandan, daha doğurgan olan kötülük unsuru siyasi temellere dayanmaktadır. Yani sosyal kötülük, pek çok durumda siyasi kötülüğün neticesidir. Romanda kötülüğe dair ilk bulgu, toplumsal yaşamı ilgilendiren bir mesele ile ilgili olarak ortaya çıkar. Konak, Türk sosyal hayatının bir parçası ve gelenek ile bağdaştırılan geniş ailenin, imparatorluğun güçlü zamanlarının simgesi kabul edilirse bu değerlerin kaybı, konak hayatının sonlanması ile karşımıza çıkmaktadır. “Kiralık Konak”taki gibi bir nesil çatışması ve çöküntü olarak sunulmasa da siyasi kötülüğün

sonucunda ortaya çıkan sosyal çöküşü ifade eden bir kötülük unsuru olarak konakların yok olması gösterilebilir.

Konak kalmadı ki yavrusu olsun. Eski zamanlardan kalma koca koca konaklar bir yangında yandıkça arsaları parça parça satılarak mahalleler teşkil eyledi. Yanmayanları da verese tarafından evvela enkazı bu ticaretle iştigal edenlere satılıp yıkıldıktan sonra arsaları kezalik yeniden yeniye mahalle olmak üzere parça parça satıldı. (s. 5)

Bununla beraber, kalan konaklar yani geleneksel hayatın izleri de bir bir yok olmakta, yabancı olanla, alafranga ile yer değiştirmektedir. Aslında değişimin aslı yaşam biçimindedir ve bu değişim olumlu karşılanmamaktadır. Bu sebeple bu değişimin de aslında alafrangalığın bir yansıması olması itibarıyla bir çeşit kötülük unsuru olarak kabul edilebileceğini söylemek mümkündür. Burada, alafrangalık meselesi tek başına ele alınmamakta, eski-yeni çatışmasının bir parçası olarak da sunulmaktadır.

Eski divanlar, minderler kaldırılmış. Yerine köşeler, kanepeler, koltuklar, sandalyeler konulmuş. Yatak odaları, karyolalar, komotlar, gece servisleri falan ile doldurulmuş. Aynalı dolaplar, lavabolar dahi unutulmamış. Alaturkadan kâmilen çıkarılıp alfranga edilmiş vesselam. Yalnız binanın eski usul-i mimaride yapılmış olması hâlâ kaybolamayarak yeni iltizam olunan alafrangalık ile bu usulün arasındaki nispetsizlik erbâb-ı vukufun gözlerine batıp duruyor. (s. 6)

“Jön Türk” te, devre ait siyasi kötülük unsurları Nurullah’ın tutuklanmasından sonra daha belirgin hale gelir. Bu kötülük unsurlarının bazıları sosyal nitelik de taşırlar fakat kötülüğün ortaya çıkması için gerekli ortam siyasi bir yapıyı işaret ettiğinden baskın olan kötülük siyasi temelde ele alınmaya müsaittir. Baskın yapılan eve veya bazı insanların ceplerine hile ile yasak yayın sokmak, insanlara iftira atmak ve düşünce sebebiyle gerçekçi bir soruşturma yapmaksızın mahkûmiyet kararı vermek devlet eliyle uygulanan kötülük örnekleridir. Nitelik bakımından evrensel olan bu kötülük unsurları diğer yandan devrin siyasi koşulları ile doğrudan ilişkilidir.

Güya hafiyelerimiz şunun bunun paltolarının cebine yavaşça evrak-ı muzırta sıkıştırıp badehu tevkif ediyorlarmış. Bir hane basıldığı zaman dahi beraberinde götürdükleri matbuat-ı muzırrayı orada bulmuş olmak üzere getiriyorlarmış. (s. 180)

“Bir murdar hafiyede merhamet ve mürüvvet mi olur?” sual-i müteâccibesini iratta isticâl buyurmayınız. Çocuklarıyla görüşmüş olduğumuz için bunların ahvalini pek iyi bilenlerdeniz. Bunlar kendilerini iki sınıfa taksim ederler. Birinci sınıfı asıl en murdar hafiyelerdir ki gezip dolaştıkları yerlerde veyahut hazır buldukları mehâfilde bir zerre işitseler onu kubbe kadar büyütüp jurnal ederler. Hiçbir şeyi görüp işitmeseler işkembe-i kübrâdan uydururlar. Masumlar aleyhine iftira bunlar için eser-i mahâret sayılır. Böyle gördükleri bir adamın cebine veyahut ber-takrîb hanesi içine evrak-ı muzırta ve dinamit ve bomba gibi eşya-ı memnu koymak işte bunların hüneridir. Bazen hafiyelerin duçar-ı kahr ve temdir olmaları da bu edepsizliklerinin meydan-ı vuzuha çıkmasındandır. Diğer sınıfı kendilerini asıl esdikadan adederler. Bu edepsiz takımından onlar dahi müteneffir görünürler. Fakat hangilerinin hakayık-ı hususiyyesi tetkik olunursa birinci sınıfa az çok aidiyetleri yine tebeyyün eder. (s. 185)

Hafiyelerin en bayağı sınıfında bazı erazili biliriz ki hiçbir para maaşı olmadığı halde birçok zavallı ve hatta esnafı tehdidât-ı daimeleri altında bulundurarak gül gibi geçiniyorlardı. Hele duçar-ı tehdit olanlar Ermenilerden olursa var ya! (s. 188)

Dönem gerçeği ile ilgili kabul edilebilecek bir başka kötülük unsuru, rüşvet ve yolsuzluktur. Bu ikisi, her dönem ve her koşul için geçerli olan evrensel ve reel kötülük unsurlarıdır. Romanda da, siyasi kötülüğün neticesinde gerçekleşen toplumsal ahlaki çöküntüyü dolayısıyla ahlaki kötülüğü simgelemekte ve Feyzullah Efendi şahsında aktarılmaktadır. Feyzullah Efendi yalnız hafiyeye, rüşvetçi, hileci değil aynı zamanda hile ile suçladığı kişilerin suçsuzluğunu ispata çalışır gibi davranan, mağduru, kötülüğe maruz kalanı kurtarmaya çalıştığı izlenimi uyandırmaya çalışan biri gibi davranması ile samimiyetsizdir ve çıkarıcıdır.

O daire mektupçuluğunun tensîk-ı maâşat kararnamesince maaşı beş bin kuruş iken bütçe açığına mahsuben zam edile edile on sekiz bin kuruşa kadar vardırılmıştır. “Masarîf” namıyla bâb-ı zabtiyeden ve kendi daire-i mensubesinden ve saireden ve saireden çektiği paraların hesabını ancak kiramen kâtibi bilir. (s. 181)

İşte Feyzullah Efendi bu ikinci sınıf hafiyelerden maduttur ki hüsn-i hâline merhamet ve şefkatine şahit aransa yüzlercesi bulunur. Evvela aleyhlerinde jurnal verilmiş olan bazı kimseleri konağa celp ile verilmiş olan jurnalın muhteviyatı serapa yanlış olduğunu bildiği halde güya sahit imiş de kendisi merhameten affediyormuş ve bazı tenbihât-ı hayr-hâhâne ile biçareyi affeder. Bunun üzerine alınız “Feyzullah Efendi hazretleri olmasa idi mahvolmuş gitmiş idim” sözlerine geniş bir yol!

Bazen aleyhlerine jurnal verilen biçareler tevkif olunduktan sonra jurnalın kizbi Feyzullah Efendi hazretleri tarafından meydana çıkarılarak o biçare mağdur halâs edilir. Hâlbuki jurnal yaptırın yine kendisi idi. Bu tedbirden dahi Feyzullah Efendi hazretleri “mağdur kurtarıcı” şöhretini arttırır. (s. 186)

Olayın kötülüğe maruz kalan tarafları ancak bütün bunlar olup bittikten ve Nurullah Akka’da kalebent edilmeye mahkûm olduktan (s. 190) sonra söz konusu suçlamanın Ceylan’ın iftirası ve hafiyelerin oyunu olduğunu, yani kötülüğün faillerinin kimler olduğunu, *bir meluna kurban olduklarını zihinlerinde bulabildiler. (s. 192)*

Nurullah’ın cezasını çekmek üzere gönderildiği Akka’da geçen olaylar sırasında, jön Türklüğün değil, dönemde jön Türklüğe bakış açısının, hâkim bakış açısı tarafından kötü kabul edildiği daha belirgin bir hal alır. Bu döngüde, jön Türk olan veya jön Türk olduğu iddiasında bulunulan insanlarla onların fikirleri kötülük kaynağıdır oysa esas kötülük, bu kişileri kötülük kaynağı olarak görmek ve onları cezalandırmaktır. Bu da evrensel bir siyasi kötülük unsuru kabul edilebilecek düşünce suçunu işaret etmektedir.

Refiklerinin birisi an-asıl Mısırlı Rıfki Bey (...) Avrupa’dan gelen jön Türk matbuatını gerek Antalya dâhilinde ve gerek bilâd-ı dâhiliyede neşrettiğinden dolayı on beş sene müddetle kalebentliğe mahkûm edilmiş ve her nasılsa pek tehlikeli bir müfsit! (s. 198)

“Salon Köşelerinde”, bireysel ve sosyal temelde kötülük unsurları sunmasının yanı sıra, olay örgüsünün sonunda bir siyasi kötülük manzarasını da açığa çıkarır. Şekip,

romanın sonuna kadar tamamen arka planda kalan esas kötülük unsurunu açıklar. Bu kötülük unsuru, vatanın içinde bulunduğu haldir ve onun çok kötücül bulunduğu bireyci aşk acılarından daha niteliklidir. Bu hissiyat ve düşünüş bir anda ortaya çıkmış değildir ama gizli kalmış veya tutulmuştur. Çok belirsiz olmakla beraber bu milli hislerin açığa çıkarılmaması, bir mücadele içine girilememesi de dönem gerçekleri olan istibdad ve sonrası ile ilişkilendirilebilir. Şekip ve onun gibiler, kendi vatanlarında bunun için kendilerini esir gibi hissetmektedir. Bu durum da bir siyasi temelde gelişen, maruz kalanı ise halkın tamamı olan bir kötülük unsuru kabul edilebilir ancak derinleştirilemez.

Evet, Lydia, büyük bir elemim, size anlatamayacağım bir derdim var. Vatan... Vatan mahvoluyor... Bizi insanlıktan ayırıyorlar... Bizi esaret zinciri altında inletiyorlar. Bütün bu zavallı millete hatıra gelmez zulümler ediyorlar. (...) Çektiğimiz esareti, cefaları, zulümleri, manevi işkenceleri, çöküntüyü anlattım. (s. 152-153)

Şekip'in asıl işkencesi, en belirgin ifadelerle kötülüğü dile getirilen vatanın halinden çok vatani, bu kötülüklerden kurtaracak bir yol bulamamak, bir eylemde bulunamamak bu sebeple de bu kötülük karşısında çaresiz kalmak, kötülüğe boyun eğmek, rıza göstermektir. Bu hisler, kötülük kavramını da psikolojik olarak derinleştirmektedir. Lydia'nın, Şekip ve onun gibilerin bu kadar çaresiz olabileceğini kabullenmeyişi ve onlara bir mücadelecilik kimliği atfetmesi ise Şekip'te hiçlik algısına sebep olur. Bu bakımdan romanın bu kısmı, derecelendirilmiş bir kötülüğe maruz kalma halini yansıtmaya sebebiyle dikkate değerdir.

"Hayır!" dedi. "Hayır... Aksine siz, her şeyi ihya etmek, memleketinize, vatanınıza yeniden hayat vermek için, batıl fikirleri, beni mahvetmelisiniz. Siz ve sizin gibiler yaşamalısınız. Düşününüz ki yalnız siz ve sizin gibiler vatanınızın ümidisiniz. (s. 157)

O vakit, büsbütün yerlere geçmek, büsbütün yok olmak, bu maksatsız, emelsiz, bu sefil, bu esir hayatla hür ve medeni insanlar içinde yaşamamak istedim ve bu genç kızını beni bir hürriyet savaşçısı, bir kahraman derecesine yükselten bu muhterem kadını huzurunda diz çökerek itiraf etmek, "Ben bir hiçim! İşe yaramaz bir adamım... Adi bir esirim!" diye haykırmak istedim. (s. 158)

Son olarak bütün bu hislerle beraber esarete, çaresizliğe atfedilen kötülük ile Şekip ve Lydia ayrılır. Ancak Şekip'in memleketinde kalmasının, kötülüğü ortadan kaldırmaya herhangi bir fayda sağlamayacağı da belirtilir, roman bu bakımdan kötülüğün hâkimiyetinin süreceği izlenimi ile biter.

Lydia, minimini elinde ellerimi sıkarak: "Umut, umut; sebat ve metanet!..." diyor ve korkunç bir istibdadın zinciri beni olduğum yere mihliyor... Kalkınmaya, nura, ışığa, medeniyete doğru bir adım atmama engel oluyordu.

Şimdi her şey, her şey, aşkım, ruhum, gençlik emellerim, bütün varlığım, bütün umutlarım benden kaçıyor, beni ebedi bir hüsrana, ebedi bir sefalet ve perişanlığa

mahkûm ediyordu. Ve uzaktan Lydia'yla Wilson mendillerini sallıyorlar... Aşk ve hürriyet bana kucakını açıyordu... Fakat heyhat... (s. 159)

1. 2. 3. 3. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Romanında Siyasi Temelde Ahlaki Kötülük

“Handan”da, toplumsal etkileri ile yansıtılan siyasi içerikli kötülük unsurlarının başında gelen memleketin halinin, bu kötü halin açıkça konuşulamamasının da kötücüllüğünün vurgulandığı pasajlarda aktarılması dikkate değerdir. İstibdat devri, kötülük unsuru olarak kabul edilen haller hakkında fikir beyan etmenin tehlikeli olduğu bir siyasi kötülük unsuru olarak gerçek dünyadan kurgusal dünyaya girmiştir. Artık romanlarda, devre ait kötülüklerde, devletin veya erki elinde bulunduran bir grubun uyguladığı kötülüklerin varlığı da dikkat çekmektedir. İstibdadın, jurnalciliğin, hafiyeliğin kötülük unsuru kabul edilerek romana girmesi sonucunda ortaya çıkan bu durum, milli duyarlılıkların hâkim olmasıyla, memleketteki kötü gidişaa son vermek için yollar aramaya başlanmasıyla devam eder. Kötülüğe karşı bu tavır alış, özellikle romanların erkek kahramanlarında fark edilir.

Bugünlerde İstanbul'un bütünü havasında artan basınç ve tecessüsü adeta omuzlarımda hissedecek bir hal buluyordum. (s. 28)

İçerden hararetili hararetili bir konuşma, Sultan Hamit'in zulmü, Rus, İngiliz politikası gibi konular bana korkunç gelen bir cesaretle sofaya aksediyordu. Çevreme bakındım. Cemal Bey, bu zulümden pek çok şikâyet eder. (s. 29)

Bu karanlık ve talihsiz memleketin bir ucundan bir ucuna dolaşarak benden önce gelen büyük ve güzel ruhların insanlara mirası olan şeyleri memleketimin insanların ruhuna akitacağım ve ruhum bütünü istekleriyle ve kabiliyetleriyle memlekete dökülecek. (s. 30)

Handan, devrin pek çok kadınından farklı olarak, yalnız toplumsal alanda değil siyasi alanda da fikir beyan edebilecek durumdadır ve mevcut siyasi ortamın kötücül bir algı ile yansıtıldığı gayet açıktır. Handan'ı, siyasi ve sosyal meseleler konusunda eğiten kişi, Nazım'dır. Nazım, Handan ile evlenmek ister ama bu evlilik isteği, memleket için hayalini kurduğu değişimlerin gerçekleşmesinde Handan gibi bir kadına ihtiyaç duymak ile ilgilidir. Handan bunu eksik bulur, çünkü bu söylemin içinde onun istediği aşk yoktur. Dolayısıyla Handan'a göre, Nazım'ın bu sözleri psikolojik acı veren bir kötülüğü işaret etmektedir. Buna ek olarak, Nazım'ın memleketin kurtuluşu için önerdiği yol da Handan'ın nazarında kötüdür çünkü kötülüğün kötülük ile defini içermektedir. Nazım, amaçtaki nitelikten yola çıkarak izlenecek yolun kötücüllüğünü önemsemeyen bir bakış açısına sahiptir ve Handan'ı da bu kötücül yola ortak etmek ona göre bu amacın, çarenin bir parçasıdır. Yani Nazım, nitelikli bir kötülüğün faili değildir, memleketi kurtarmak için seçtiği mücadele yolu kötücül unsurlar içermektedir. Handan

ve Nazım arasında bu konuda geçen konuşma, memleketi kurtarmak için izlenecek yolda yapılacaklar hakkında, iki farklı görüşü içermesi ve kötülüğün algısallığını vurgulaması bakımından dikkate değerdir.

-Handan Hanım, ben sizinle evlenmek istiyorum. (...) Önce mesleksiz ve parasız bir adam olduğumdan hayatıma bir arkadaş istemeye kendimde bir hak görmüyordum. Fakat sizi inceledim, gördüm ki siz mesleğe, paraya değil hayata, fikirlere, büyük amaçlara arkadaş olacak kızlardansınız. Onun için size bu akşam söylemeye cesaret ediyorum.(...) Biliyorsunuz ya ben bir sosyalist, bir ihtilâlcı, ben hayatı belli olmayan bir şeyim. Hatta yarın bir bomba atmam, öbür gün tevkif edilmem ihtimali var. Ben size bunu söylerken yalnız benim hayatıma seyirci kalacaksınız diye söylemiyorum. Memlekette belki büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş, kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?

Ben Nazım'ın gözlerinde ateşli ve kanlı bir rüya ile belki olmayacak, belki de biraz vahşi görünen bu şeyleri dinlerken altüst oluyordum. Fakat dikkat ediyor musun Neri? Bana ileri sürdüğü evlenmede eksik bir şey vardı: Beni amacıyla evlendiriyordu, beni kendiyile değil! Ne bir etkileyici söz, ne bir şefkat bakışı! (...)

-Ben size daima söyledim Nazım Bey. Ben amacınızı büyük buluyorum. Fakat amaca gideceğini yolu beğenmiyorum. Ateş, kan, kurşun, hayır, hayır. Beni ateş, kan ve ölüm yapanlardan olmaya razı edemezsiniz.

-Bu ateşler, kanlar bütün bir milleti diri diri gömmeye karşı olursa?

-Peki, diyelim ki amacınıza ben de katıldım. Fakat bu amaca katılmakla hayatınıza katılmak hiç gerekmez. Bir arkadaş, bir kardeş fakat eşiniz, hayır!

Nazım'ın gözlerindeki hülyalar uçu, sarardı. Şimdi şaşkınlık ve kızgınlık vardı.

(...)

Ben ona duygularımı anlatamayacağımı hissettim, sustum. Fakat kalbimde bir şey yıkılmıştı. Bu beklediğim aşktan o kadar uzak, o kadar sert ve korkunç yüzü bir şey ki. (s. 70-71)

“Aydemir”, adını romanın başkişisinden alsa da merkezde Türkçü-Turancı tezleri işleyen bir romandır. Dolayısıyla nitelikli kötülük bulgularının neredeyse tamamı, bu tezlerle uyumlu olmayan unsurlardan oluşmaktadır.

Demir'in âşık olduğu Hazin, İstanbul'da yaşar ancak milli meselelere de duyarlıdır. Hazin, Anadolu ve İstanbul ile sembolleştirilen iki taraftan birine tipik olarak ait değildir. Anadolu'nun içinde bulunduğu durumun kötülüğünü özetlerken İstanbul'un yaşam tarzını da eleştirir, kötücül bulur. O da İstanbul'da yaşar, fiili bir mücadele içinde değildir ancak İstanbul'da yaşanmakta olan ve sosyal kötülüğü yansıtan, siyasi kötülükten beslenen hayata da dâhil değildir. Böylelikle İstanbul'un, “Kiralık Konak”ta, “Nur Baba”da, “Sözde Kızlar”da olduğu gibi yaşam tarzındaki kötülük unsurlarını barındırdığı kabul edilse de İstanbul, bu yaşam tarzından ibaret bir kötülük yuvası olarak algılanmamaktadır. Demir'in algısında ise kötülük, sosyal ve siyasi boyutlarda, milli bir içerikle biçimlenmektedir. İstanbul'da eleştirilen yaşamı biçimlendiren gayrimillî fikirler kötücüdür. Ancak Anadolu da tam ve mutlak iyiliği temsil etmekten uzaktır zira orada da duygular eksiktir, milli bilinç oluşmamıştır. Kötülük, ilk bakışta

sosyal bir manzara olarak yansiyorsa da bu kötülüğün asıl sebebi de çözüm yolu da siyasidir. Kötülükten kurtuluşun yolu, bir bütün halinde fikirlerin ve duyguların hareketlendirilmesinden geçmektedir. Yani söz konusu olan kötülük karşısında yapılması gereken, bilinçli ve planlı bir mücadele, bir eylemdir. Bu eylemin adının Türk birliğini sağlamak olduğu da henüz eserin başında açıkça ifade edilmektedir. Bu eylemin başarıya ulaşması da tez elden kötülük unsurlarının yok edilmesine ve iyiliğin hâkim kılınmasına bağlıdır.

Türklerin birliğini doğuracak milletin uyanışı burada, Türkiye’de başlayacak, doğru! Bunun için de İstanbul’un fikir sefaletini, Anadolu’nun duygu sefaletini tedavi etmek lazım. (s. 14)

Hazin ile Demir’in kötülük algıları farklı değildir ancak kötülüğün kaynağı konusunda farklı düşünürler. Bu farkı dile getiren Demir’in fikirleri, kötülüğün kaynağı ve sebepleri ile kötülüğün ortadan kaldırılmasına yönelik teorik bir altyapı barındırması bakımından ilk olma özelliği gösterir. İlk ve doğurgan kötülük, bir kavram olarak kötülüğe süreğenlik kazandırmaktadır. Sürmekte olan kötülüğü mutlak olarak yenmek için bu ilk kötülüğü yani kaynağı yok etmek gerekmektedir. Burada ilk eserlerden itibaren kötülüğün en önemli kaynağı, sebebi olarak görülen cehaletin, sebepten ziyade sonuç olduğu üzerinde durulur. Kaynaklık eden ve süreğenliğe sebep olan ilk kötülük unsuru ise sermayedir veya daha doğru bir deyişle sermayesizliktir, ekonomik yetersizliktir. Anadolu’da ve İstanbul’da kötülük unsuru olarak adlandırılan her durumun sebebi de sermaye meselesi olarak yorumlanır. Sermaye meselesi olarak yorumlanan bu kötülüğün çözümünün de hükümette olduğu belirtilir.

Lakin bu mesele zannettiğiniz gibi yalnız bir cehalet, bir maarif meselesi değil Hazin Hanım. Bu daha ziyade bir sermaye meselesidir. Ben bütün bu milli sefaletin kökünü, kaynağını fakirlikte buluyorum; cehalet de ondan geliyor, hastalık da, ziraatın iptidai bir şekilde kalışı da ve bunun neticesi olarak köylünün borçlanması, faiz altında ezilmesi de... Hatta memurların rüşvet alması, küçük sınıfların ölmesi, büyük sanatın doğmaması, ticaretin bakkallıktan ibaret kalması... Bütün bunlar öyle bir silsile ki fakirlikle başlar fakirlikle biter... Mektep, ilim, muallim, doktor, ilaç, sağlığı koruma, hulasa ilim ve fen ancak müreffeh bir muhit içinde yaşayabilirler. Hepsinin boş bir avuç, aç bir mide karşısında ne tesirleri olabilir? Fakirlik, fakirlik! Anadolu’nun öldürücü hastalığı budur ve buna çare bulmak da maalesef sizin, benim elimizde değil Hazin Hanım. Bu hükümetin vazifesidir. (s. 15)

Bu bakımdan devletin bu kötülük unsurunun etkisindeki payından da dolaylı olarak söz edilebilir. Devletin, kötülüğü ortadan kaldırmak için yapacakları sıralanır; kötülüğe çözüm yolları önerilir. Bu çözüm yollarının neticesinde, yani ana kötülük unsuru ortadan kaldırılınca, tali kötülüklerin halkın kendi arayışları neticesinde çözümleneceğine, ortadan kaldırılacağına dair fikir beyan edilir. Kötülüğün kaynağı yok

edildikten sonra, maruz kalınan diğer kötülüklerin ortadan kaldırılmasının yolunun maruz kalana öğretilmiş veya bu imkânın maruz kalana sağlanmış olacağı belirtilir. Aşağıdaki alıntı, kötülük unsuru tarifi veya örneği teşkil etmekten öte, kötülüğü sınırlandırma ve çözüme noktasında fikirler içermesi bakımından dikkate değerdir. “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı eserdeki ideolojik faktörler ile benzeşen bu tezler, daha detaylı ve niteliklidir.

Hükümet sermaye bulmalı, demir yolları, su yolları yapılmalı, ziraat, sanat, ticaret, emlak bankaları tesis etmeli ve bütün bu sermayeler Anadolu'nun içine bol bol akmalı. Her köylü bundan yararlanmalı. Bununla hayvanını, tarlasını, mahsulünü düzeltip para kazanmaya başlamalı. Para, servet! İşte Anadolu'nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin yegâne çaresi... Köylü, servet sahibi olunca o, emin olunuz kendiliğinden doktor arayacak, kendiliğinden mektep isteyecek, mektepte hak ve vazifesini öğrenecek ve istediğimiz gibi bir Türk olacak! (s. 15)

Kötülüğe maruz kalanlar yalnız Anadolu/Türkiye Türkleri değildir; Doğu ve Kuzey Türkleri de kötülüğe maruz kalmaktadırlar. Anadolu için sıralanan çözümlerin gerçekleşme ihtimali daha yüksekken, milli bir anlayışın bununla yetinmeyeceği, bu kadar iyileşmenin tüm Türkler için milli birliği sağlamak, mutlak iyiliği tesis etmek için yeterli olmayacağı ve kötülükle asıl mücadelenin, diğer coğrafyalarda yaşayan Türkler için de maruz kalma halini ortadan kaldırmakla sürmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu, doğrudan Turancılığın ideolojik yansımasıdır. Burada çok daha nitelikli bir başka kötülük unsuru olarak bağımsızlıktan mahrum bırakılmak söz konusudur. Böylece ortaya bir yabancı algısı çıkar; bu yabancı, bağımsızlıktan mahrum bırakandır yani kötülük failidir. Eserde bu yabancı, kötülük faili, dönem gerçeklerinin de etkisi ile Rusya'dır ve devlet eliyle uygulanan kötülük ilk kez milli aidiyetleri yok etme biçiminde ayrıntılı olarak örneklenmektedir. Bu kötülüğün örneklendirilmesi esnasında din kavramının da milli unsurlarla bir tutulması da kötülük karşısında, milli bütünlüğü sağlamada dinin de bağdaştırıcı olarak ele alınmakta olduğunun ifadesidir.

(...) Zira biz, çok şükür, kendi memleketimizde kendimiz efendi olarak yaşıyoruz. Sefalet çeksek de eziyet görsek de yine kendi sefaletlerimizi, kendi eziyetlerimizi çekiyoruz. Hâlbuki Şark Türkleri, Şimal Türkleri, onlar orada koruyucu bir hükümet elinde değil, yok edici bir düşman ayağı altında eziliyorlar ve onları ezen düşman akıllı, medeni... Onları mantıkla, hesaplama ve bir gaye ile eziyor: Temsil... Temsilin Rusya'da aldığı şeklin şiddet ve kuvveti başka hiçbir memlekette görülmemiştir. (s. 15)

(...) Bu Türklüğü boğan bir Rus tufanıdır. Bundan başka dini, milli, medeni bütün vasıtalarla da Türklerin Ruslaştırılmasına çalışılıyor. Mektepler Ruslaştırılıyor. Mescitler Ruslaştırılıyor ve netice olarak dimağlar Ruslaştırılıyor. Rus lisesinden çıkan, sefil Rus zabıtları arasına karıştırılan yarı bilinçsiz Rus muhibbi Türkler yok mu? Ah! İşte bunlar, Rus Türklüğünün en öldürücü azası bu zavallılardır. Çarlık, bu cahillerden birisini bütün Rusya Müslümanlarına müftü yapmaktan bile çekinmedi. Din, Rusya Müslümanlarının bugün mevcut en kuvvetli zırhları, en metin kaleleridir.

Milletin Ruslardan gördüğü eza, hakaret de pek müthiştir. Mesela Rusya'da ekseriya şu levhaya tesadüf edersiniz: " Buraya domuz, köpek, Tatar ve Yahudi'nin girmesi memnurdur." Vapurlarda, trenlerde onlara, mahkûmlara edilmeyen muameleler yapılır. Türkler kirli, pis hayvan koğuşlarıyla seyahate mahkûmdurlar. (s. 16)

Bu kötülüğe maruz kalanlar, kötülük karşısında çaresiz ve kadercidirler ancak bu tavırları ile eleştirilmezler; çünkü kötülüğü uygulayan bir güçtür, uygulanan kötülük devlet eliyle uygulanan siyasi bir kötülüktür. Bu sebeple çözüm, milli bir birlikten ve siyasi mücadeleden geçmektedir.

Onlar bu haksızlıkları nasıl evvelden affeden bir sükûnet ile telakki ederler. Emirlere, kumandalara nasıl mütebessim bir tevekkül ile itaat ederler. Öyle ya! İsyân, mukavemet neye yarar? Mademki düşman efendi olmuştur, mademki hayatları, malları, sevdikleri zaten onun elinde esirdir ve kalpleri bu zillet ile inlerken boyunları sessiz, şikâyetsiz kaderin hükmü önünde eğilir. (...) Milliyet fikri, kardeş sevgisi görülmezse mahv mukadderdir. (s. 16)

Türklük, bu kötülükler karşısında bir kurtarıcı motifini temsilen kullanılmaktadır. Türkler, yalnız kendi milletlerini değil tüm dünyayı kötülükten kurtaran kahramanlar olarak ifade edilmektedir.

Hem Türklük yalnız cihangirler, kahramanlar değil, insanüstüler de yetiştirmiş bir millettir. Mesela Odin! Bugüne kadar baki bir dinini tabiat perestliğinin kuvvet, şecaat, zekâ ve irfan mabudu Odin! O, Karadeniz sahillerinden Fin iline akın etmiş bir Türk Beyi idi. (...) Dünyanın o zamanki kanlı zulmetleri üstüne inmiş bu ziya, bu nur, bir Türk'ün zekâsından indi. (s. 18)

Bütün bu özellikleri dolayısıyla kötülüğü ortadan kaldırmanın, iyiliği yalnız memlekette değil dünyada egemen kılmmanın tek yolu, Türk medeniyetinin izinden gitmek olarak kabul edilir. Ancak dünyaya bu iyiliği egemen kılmak için önce Türkler üzerinde etkili olan kötülük unsurlarını ortadan kaldırmak gerekmektedir. Burada, kötülüğün maruz kalanları olarak tüm dünya insanlarını düşünmek, evrensel bir bakışın izlerini taşımaktadır; bu evrensel iyilik tesisinin ilk aşaması ise, Türklüğü kötülükten kurtarmaktır.

Bir miller yerine bütün insanlığı düşünmek daha büyük bir hakikattir. Buda da bunu emrediyor fakat asrımızın medeniyet derecesi insanîyetin umumunu aynı şefkat, aynı muhabbet, aynı düşünce altına almaya müsait değildir. Biz bu zamanda yaşayanların seviyesine göre saadet arıyoruz ve bunu zamanımızın hakikati olarak kabul edeceğiz. Birkaç asır, belki on asır sonra bu hakikat değişecek ve o zaman saadet bütün beşeriyeti ihtiva edecek. Kardeş olmak için insan olmak kâfi gelecek. Hatta mahlûk olmak... Fakat o hakikati bulmak için cemiyetimizin, medeniyetimizin yoluyla yürümek lazım. Zamansız hiçbir hakikat yaşayamaz. Onun için şimdilik Türklük saadetini düşünmekle iktifa edeceğiz. Türkistan'da, Anadolu'da, İstanbul'da hep buna çalışmamız icap ediyor. (s. 19)

Demir, Türklüğü diriltmek ve kötülüğü sonlandırarak iyiliği hâkim kılmak çabalarında sanata ve sanatkâra da görev düştüğünü belirtirken eski medeniyetlerde şairlerin, sanatkârların dini önderler olmalarını, bu görevin o dönemlerdeki yansıması

olarak görür. Orta Asya Türk Uygarlığındaki Şaman inancının da bu görüş ile bağdaştırılması dolayısıyla milliyet fikrinin Orta Asya'daki temellerine dayandırıldığını söylemek de bu bakımdan mümkün görünmektedir.

(...)Sanatkârlar Allah'ın en sevgili kullarıdır. Allah onlara ulûhiyetinin bir pırlıtısını verir ve onlar bu kudretle kimsenin yapamadığını yaparlar, göremediğini görürler. Bunun için değil mi ki uzak mazilerde şairlere peygamber demişler. Siz sanatların kuvvetiyle çalıştıkça her gün elinizin altından bir ruh uyanacak, her uyanan ruh ile milletimizin kalbi daha kuvvetli çarpacak ve bir gün Türklük dirilecek... (...) Benim isteğim de bundan başka bir şey değildir: Sanat ve aşk ile Türklüğü diriltmek... (s. 19)

Hazin'in evlendirildiği Neyyir, Meşrutiyetle gelen fikirleri benimseyen, sarı gözlü, sarı bıyıklı genç ve güzel bir zabittir. (s. 25) Hazin'in bir kötülüğe maruz kalmasında payı olsa da kötü bir tip olarak çizilmez. Hatta Hazin tarafından sevilmediğini bilmek de onun için bir tür kötülüğe maruz kalış olarak yansıtılır. Neyyir, diğer yandan da savaşa yani kitlesel ve devletler eliyle uygulanan bir kötülüğe maruz kalır. Ülkesi için savaşan bir asker olarak, Turancılık tezini işleyen bir romanda Neyyir'in kötü bir tip olduğunu söylemek mümkün değildir. Neyyir'in, savaşta aldığı bir yara neticesinde ölmesi ve daha kapsamlı olarak memleketin savaş sebebiyle yaşadıkları, üzerinde derinlemesine durulmayan ama belirgin siyasi kötülük unsurlarıdır. Bunlara ek olarak hayatta kalan askerlerin maruz kaldıkları ve mağlubiyetten duydukları acı da kötücüdür.

Neyyir artık dönüyordu, Trablusgarp muharebesi bitmişti. Öksüz kalan zavallı ülkemizin ateşli kumları üstüne askerlerimiz kendi kanlarıyla bulanmış bir örtü çekerek meyus ve mahcup avdet ediyorlardı. Neyyir de onların içindeydi. Bütün harp esnasında kahramanane çalışmış hatta şan ve şerefle bir de öldürücü yara kazanarak dönüyordu. (...) Hazin onu daha uzaktan görür görmez bu hakikati bütün fecaatiyle anladı. (s. 58)

Hazin, Neyyir'in savaşa gitmesinden ve aldığı ölümcül yaradan kendisini sorumlu tutar, bir kötülük faili olarak görür. Neyyir'e ilgisiz kalmasını, Demir'e duyduğu aşkı bir kötülük unsuru olarak algılar. Neyyir bir birey olarak ele alındığında Hazin'in bu fikirlerinin doğruluk payı bulunabilir ancak burada esas olan kötülük, siyasi temelde oluşan savaştır.

Elleri ateş gibi yanıyordu. Hazin'in kalbi sınırsız bir merhametle sızladı ve onun verdiği bakış gücüyle hislerinin günahını gördü. Eğer o, Neyyir'i sevseydi şüphesiz ki o böyle ölüme koşarak gidip onu bulmayacaktı. Neyyir'i kendisi ölüme göndermişti. Evleneli dört senedir, o, ne hakla kocasını ihmal etmişti? Ondandır nefret ediyor değildi fakat onu görmüyordu. Onu unutmuyor, duymuyordu bile! (s. 59)

Hazin'in şahsi hayatında kötülüklerle maruz kalmasının altında yatan neden de babasının siyasi ortam sebebiyle yaşadıklarıdır. Bu noktada Meşrutiyet, özellikle Nedim Bey'in algısında, gücü elinde bulunduran bir topluluk tarafından uygulanan, siyasi bir

kötülük unsuru olarak değerlendirilmektedir. Esasen, bu erk sahibi grup, Meşrutiyeti, kötülüğü ortadan kaldırmak için kullanır ancak kötü kabul edilenler ortadan kaldırıldıkça yerlerine iyiler koyulmaz; kötülük yerini başka bir grup tarafından uygulanan kötülüğe bırakır yani aslında siyasi kötülük süregelenleşir.

Aradan çok geçmemişti ki Meşrutiyet ilan olundu. Lakin bu Nedim Paşa'nın tasavvur ettiği mutedil bir Meşrutiyet değildi. Bilakis, yıldırım süratiyle gelen bu Meşrutiyet bir tayfun gibi bütün Osmanlı mülkünü alt üst ediyordu. Bütün eski şeyler yıkıldı, eski fikirler reddedildi. Eski politikalar beğenilmedi. Herkes, yeni fikirler, yeni emeller, yeni tasavvurlar besliyordu. Nedim Paşa'nın biraz ihtiyar usluluğu, bu kadar yeniliklerden korktu. Her şeyin yıkıldığını görünce yerlerine iyi şeylerin bina edilmesini bekledi. İntizarı uzadıkça korkuları artıyordu. (s. 24)

Demir'in, kötülüğü yok edecek mutlak iyilik olarak tasavvur ettiği Türk birliği/Turan, Osmanlılık fikri ile bağdaşmaz. Osmanlılık, imparatorluk yapısının devamını ve Osmanlı üst kimliğini öngörür dolayısıyla milliyet fikri tüm unsurları etkileyebilecek ve beraberinde dağılmayı getirebilecek bir etkiye sahiptir. Nitekim kurgusal alanda değil, gerçekte de imparatorluk yapısının dağılmasında, milliyetçilik fikrinin payı büyüktür. Bunun iyi veya kötü olarak adlandırılması, bakış açılarına göre farklılık gösterecektir ancak kurguda da milliyetçilik fikrinden kaynaklanabilecek yeni durumların, ayrışmanın ihtimal olarak sunulması kötücül bir duruma işaret eder. Buna rağmen Demir, imparatorluk bünyesindeki unsurların, milliyet fikrini zaten önceden edindiklerini düşünür ve ayrılığa muhakkak gözüyle bakar. Bu yönü ile Demir'in algısında da Osmanlı Devleti'nin politikası kötücüdür. Azınlıkların emelleri ve devletin buna karşı koyamayacak şekilde yürüttüğü faaliyetler de dolaylı olarak kötülük unsuru kabul edilir. Tarihi gerçekliğe bakıldığında da haklı çıkanın Demir olduğunu söylemek mümkündür. Demir'in öngördüğü ve gerçekleşmesinden önce sonuçlarına çözümler, karşılıklar aradığı kötülük, ihtimalden çıkıp gerçeğe dönüşecektir. Bu fikirleri, dolayısıyla milli bağlamda farklı kötülük algılarını yansıtmaları bakımından, Nafiz Bey ile Demir'in aşağıdaki diyalogu dikkate değerdir.

-Maksadınız ne?

-Türk milliyetperverliği.

-Osmanlı politikasına muhalif misiniz?

-Evet!

-Fakat Türklük diye ortaya bir mesele atmaktan korkmuyor musunuz? Osmanlı İmparatorluğu içinde böyle milliyet cereyanları uyandırmak tehlikeli değil mi? Onlara milliyet misali vermez miyiz?

-Onların misale ihtiyaçları olduğunu görmüyorum. Kulüpleri, kiliseleri, cemiyetleri, mektepleri, lisanları, birbirine yardımları, milliyetlerine olan muhabbetleri, taassupları, bilakis onların bize misal olabileceklerini gösteriyor.

-Fakat biz, milletin reisleri, böyle bir misal vermemeliyiz. Hem bütün o saydıklarınız ehemmiyetli şeyler değil ki. Emin olunuz, bütün bunlara rağmen, biz

onları iyi tuttukça onlar gayet Osmanlı kalır. Onların istediği Meşrutiyet ve eşitlik idi. Onu da temin ettik.

-Bu kadarla iktifa edeceklerini hiç zannetmiyorum. Bence Meşrutiyet onları Osmanlı yapmayacak, bilakis bizim uyuduğumuz bunca seneden beri onların hiç durmadan topladıkları milliyet kuvveti, önünden isdibdad setinin kalktığını görür görmez bütün hızı ile memlekete hücum edecek ve ekseriyet teşkil edecekleri yerde onları bizden ayıracak. (s. 30)

Bunlara ek olarak Hazin'in dile getirdiği bir düşünce de tarihi gerçekliği yansıtmaktadır ve kötülüğe dair bir öngörüü barındırmaktadır. İngiltere'nin kurtarıcı gibi görülmesi fikrine karşı çıkan Hazin, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu kötü durumda onların payı olduğunu iddia eder. Hazin'e göre *İngiltere dostumuz değildir. (s. 33)*

Hazin ve ailesinin yaşadığı Yeşilköy' e giden Demir, yol boyunca gördüğü gayrimillî unsurların hâkimiyetinden, yabancılaşmadan rahatsızdır. Demir'in nazarında bu durum bir kötülüğü karşılamaktadır. Mansur'un İstanbul'u ilk gördüğünde kapıldığı fikirleri anımsatan bu sahnede, kötülüğün hâkimiyeti bir başka maruz kalma halini de beraberinde getirmektedir. Bütün bunlar yaşanırken neşeli olmak gerçek olamayacak bir duygu durumudur.

Musikisi ağlamaya, sevinç sayhaları feryada benzeyen bu memlekette, neşe yaşamıyor demektir. O halde bu riyakâr sevinçler neden?

Kalkan trene atladı. Başını pencereden çıkardı. Önünden kalkan manzarayı seyre daldı. Buradan her geçişte gözleri beyhude yere beş asırlık Türk hayatının bir eserini arardı. Mahallelerinin isimleri bile sanki Türk hâkimiyeti ile istihza ediyordu. Mavi denizin beyaz sahilini kirleten çürük siyah iskeleler üzerine kurulmuş salaşlardan başlayan bir iz ta surun muazzam ve elan muhkem duvarlarının üstüne tırmanan yeşilliklere varıncaya kadar her şey düşmanın ölmeyen, unutulmayan ruhunu söylüyordu. Her adımda mağlubun galibe hükmettiği gözüküyordu. Demir, meyus içini çekti ve görmemek için başını çevirdi. Bir kere daha göğsü azim, hudutsuz, sınırsız milliyet muhabbetiyle şişti. Kalbi sanki bu kadar büyük bir aşka tahammül edemeyecek gibi sızladı. (s. 36)

Demir, Hazin'i İstanbul'da bırakarak milli emeli için yola çıkar; bu onun zihninde kötülüğü yenmek için yapılan bir yolculuktur. Zaten Hazin ile bir aşk yaşamaları mümkün değildir çünkü Hazin evlidir. Hazin, Demirin gidişinden sonra büyük acılar çeker; bu acılar psikolojik acı veren kötülük örnekleri olarak da kabul edilebilir ancak Demir, bir kötülük faili, bir maruz bırakan değildir; Hazin de bunu böyle algılamaz. Demir'le gidemediği için üzülür ancak Demir'in daha önce çıktığı seyahat, inandığı dava, Hazin ile evlenmek için bir girişimde bulunmayışı, Hazin'i Neyyir ile evlenmeye mecbur bırakan süreci de hazırlamıştır. Bu noktada Demir, milli amaçları ve faaliyetleri sebebiyle kötülük faili kabul edilmez ama onun ilk yolculuğu, iki aşğın kavuşmasının da önünü kapatmış, Demir'i de Hazin'i de aşk acısı olarak

adlandırılabilir fakat genele hâkim olan siyasi kötülüğün yanında oldukça niteliksiz kalan psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakmıştır.

(...) *Siz Türkistan'a gittiniz. Ve bu sefer... Bu sefer... (...) Söyleyecekti... Kalbinin bütün acılarını Demir'in önüne artık dökenecekti. (...) Tekrar avdet ettiğiniz zaman duyduğum sevinci zannetmem ki hayatımda bir daha tadabileyim fakat ben artık çok büyümüştüm... ve... ve...*

Yine sustu. Demir kendi kendisine Hazin'in cümlesini tamamladı. Ve... Hazin evlenmişti. Kalbi büküldü. Sanki acı, bir burğu halinde orayı deliyordu. Bu, daima söylenen teşbihin bütün kuvvetini anladı. Niçin, niçin o zaman Hazin'i almamıştı? Ve hayatını kırdığına, mahvettiğine, bu telafi edilemez felakete şimdi bir isyan duydu. Umutsuz bir hiddetle titredi. Niçin, niçin Hazin'i almamıştı? İşte görüyordu. Bu akı unutamayacaktı ve geçmiş cesaretsizliğinin hicranını, yeisini, matemini son nefesine kadar bir cehennem azabı gibi sürükleyecekti. (s. 42)

Buna rağmen milletin felaketlerini yakından görüp anlayan Demir, önemli olanın beşeri aşk değil millet aşkı olduğunu düşünerek yolculuklarına devam eder ve aslında verdiği acı ile onun için bir kötülük unsuruna dönüşen Hazin'e duyduğu aşktan vazgeçer; milletin iyiliği için şahsının kötülüğe maruz kalmasına razı olur. Çünkü Demir, milletin maruz kaldığı kötülükleri ortadan kaldırmadan, milli emeline ulaşmadan şahsi emellere ulaşmaya çalışmayı ihanet olarak değerlendirir. Hem Demir'in hislerini ve gitme gerekçesini, hem Hazin'in mutlak iyiliğine dair inancını, hem Türklerin içinde bulunduğu durum sebebiyle yaşadığı acıları şeklinde örneklenen kötülüğü hem de kötülüğe maruz kalan insanların durumunu yansıtmaya bakımından aşağıdaki satırlar dikkate değerdir.

(...) *Ve onların bazen hissiz, bazen hayata namüstahak, bazen iktidarsız, kuvvetsizlerin haksızlığıyla daima haksız, eski adaletin ender şimşeklerinin temizlediği lakayt ve aciz bir hayatı sürüklüyorlar.*

Ve ben, onların hepsinin zilletini, meşakkatini, hicabını bir tek vücudumda cem ederek asırların kaldıramadığı bir yeisle inliyor, acıların öldürücü sızlarıyla hiçkırarak ağlıyordum. Ya Rabbim, ne oldu, o Altın ordular, o şanlı geçitler, o zaferler, o ulvi mefkûreler! Saçlarımı yolarak bedbaht millete bir ümit arıyordum. Ruhum, onların geçmiş asaletlerine olduğu kadar şimdiki zillet ve felaketlerine de inleyerek secde ediyordu.

Hiçbir fakirin çekmediği azaplarla kıvrandım. Küre-i arzın tasavvur edemeyeceği ıstırap ve elemelerle ağladım. Kendini kaybeden başımda milletimi serbest ve mesut görmek arzusundan başka his kalmadı. Sefaletlerin, elemelerin hepsini geçerek azabın en kara delilerine kadar indim ve orada Nirvana'yı bulmuş bir fakir gibi ben de istikbalin tulsımını buldum ve yükselmeye başladım. Bir ümit arkasından, bir ziya arkasından, istikbal semasının mavilikleri içine çıktım ve Türk birliğini gördüm.

Lahuti emelim doğmuştu. Bu emelin semavi saadetleriyle nura gark olmuş, ziya sarhoşu artık uçuyordum. Türklüğün en uzak istikballerine, arzunun en ilahi ümitlerine henüz hiçbir beşeri rüyanın göremediği yüksekliklere kadar uçtum ve gelecek bir hayata, şüphesiz yaşayacağım bu müstakbel cennetin birkaç dakikasını ebedi bir aşkla o gece yaşadım.

(...)

Kaçtım çünkü günahkâr oluyordum... Çünkü artık emelime hıyanet edecektim. Çünkü siz fenalığı bilmeden iyiliği öğretmek için dünyaya geldiğiniz halde siz benim ezeli ıstıraplar, namütenahi acılardan sonra bulduğum cennetten, kendini unutmak, kardeşlerine hayatını vermek cennetinden beni kovuyordunuz. Evet, kaçtım, çünkü artık kendime emniyetim kalmamıştı. (s. 51)

Hazin, Demir'in ayrılığı ile kötülüğe maruz kalmış olsa da bu kötülük onu iyiye yönlendirir. İyi de ifadesini Türklük bilincini inşa etmekte bulur. İstanbul'daki faaliyetleri ile Hazin, burada ulaşabildiği insanlara milli bilinci aşlar, okullar açar yani kötülük karşısında sistematik bir mücadele yürütür ve kadının toplum hayatında, milli mücadelede yeterince yer almayışının kötücül kabul edilmesi sebebiyle kadınları bu faaliyetlere dâhil etmeye çabalar. Hazin'in bu çalışmaları sosyal hayatın bir yansıması olmakla birlikte, etkili olan siyasi kötülükle de fiilen mücadele etmek anlamına gelir.

Uzun bir beyin yorgunluğundan sonra duyulan maddi faaliyet arzularıyla kendisini ezen bu elim rehavetten kurtulmak, bu rüyalar ve azaplarla dolu uyusukluğu silmek istedi; Türklük üstüne muhasebeler yaptı, taraftarlar topladı, cemiyetler yaptı, gazeteler çıkardı, Türklük muhabbeti yaydı. Türklük cereyanı oldu. Türk müdafileri çıktı.(...)

(...)Bizdeki mekteplerin hemen hepsinin hedefi kız öğretmenler yetiştirmektir. Hâlbuki cemiyetin, yalnız kız öğretmen suretindeki mürebbiyeye değil her terakki sahasında her günkü yaşayışta kadına ihtiyaç vardı.

(...) Artık umutsuz aşkı, tesellisiz elemeler, vatanın yaralarıyla sızlayan kalbinin heyecanları aynı gayeyi bulmuşlardı. Mektep! Demir'e veremediği hayatını onun emeline veriyordu. Türk kızlarının nura can atan dimağlarına Demir'in ulvi ümitlerini yağdırırken duyduğu zevki ihtimal ki aşkı veremezdi. (s. 57-58)

Demir, Türkistan'a gittiğinde kötülük manzarasını kendi gözleri ile görür. Çektiği acı sebebiyle onun yaşadıkları psikolojik acı veren kötülüğe örnektir ancak burada esas kötülük unsuru bir topluluğun bir başka topluluk veya otorite tarafından bağımsızlığından yoksun bırakılmasıdır; evrensel niteliktedir ve siyasi temellidir. Öte yandan, Demir için bu kötülük unsurlarını daha nitelikli hale getiren, eski zamanların müreffeh ve müstakil yaşantısının sona ermiş olmasıdır. Bu hal için *kaderin kara yazısı* ifadesi kullanılsa da kaderin kavramsal olarak kötülük bağlamında derinleştirildiğini söylemek mümkün değildir.

Harzemşahlarının o mağrur payitahtlarının çinili, nakışlı enkazı yanında "Ürgenç" in bugünkü siyah çamur kulübeleri, kaderin kara yazısı gibi, kızıl kumun üstüne Türk tarihinin elim bir sayfasını yazarlar. (s. 64)

Sinsi, yükselmeye başlayan zulmet bir kere daha her şeyi örttü ve köhne Ürgenç tekrar zavallı ve karanlık bir baykuş yuvası oldu. (s.65)

Bağımsızlıktan yoksun bırakılmak, milli niteliklerin yaşatılmasına olanak bırakmaz. Dolayısıyla aslında doğurgan ve süreğen bir siyasi kötülüğe de kaynaklık etmektedir. Din, burada da bütünleştirici ve milli bir unsur olarak algılanmaktadır. Milli

kabul edilen diğ er unsurlar gibi dinin de özgürce yaşanmasına izin verilmez. Bu algıda, İslamiyet de Türklüğü temsil ve ilan eder bir unsur olarak yer almaktadır.

Ya bizim mescit ne olacak? Dedi.

İzin vermiyorlarmış!

Bu cümle, hepsinin başına bir yumruk gibi indi ve yine bir şey söylemeden uzun uzun düşündüler. İstedikleri ne idi? Türk boynu semaya gösteren minareler, Türk büyüklüğünü tehli l eden muazzam camiiler değil, mazlum ırklarına ağlayacak küçük bir mescit, ezilen maneviyatlarının cerihalarına ilahi bir teselli verecek fakir bir mabet. (s. 66)

Türkler, kendilerini bu durumdan kurtaracak birini beklemektedir ki bu kurtarıcı zaten bu emelle oraya gitmiş olan Demir'dir. Demir, kendisini tamamen iyiliğe adanmış, kötülüğü yenmeye azmetmiş, tüm dünyevi ihtiraslardan uzaklaşmış bir derviş gibi anlatılır. Bu bakımdan aslında o da mutlak bir iyilik örneğidir. Hastaları iyi eder, okullar açar, milli bilinci oluşturmak ve milleti maruz kaldığı kötülüklerden kurtarmak için örgütlü bir mücadelenin mimarı olur.

Demir'in, iyiliği hâkim kılma çabalarında, referans olarak İslamiyet'tin yanında Buda'nın felsefesinin kullanılması da dikkat çekicidir. Budizm'in, Demir'in kötülüğü yok etme çabalarına kaynaklık oluşturan görüşlerinden biri, aynı zamanda dünyada kötülüğün varlığına ve hâkimiyetine de işaret eder. Ancak bu ümitsiz veya karamsar bir tavrı değil, iyilik için her şeye rağmen mücadele etmeyi barındıran bir tavrı da beraberinde getirir. Bu çabada kötülük de iyilik de milli bir algının ötesinde, tüm insanlığı kapsayan evrensel kavramlar olarak kullanılmaktadır.

"Bu dünyada cefa ve elem den başka bir şey yok... Bütün insanların zincirlerini kırarak dört ulvi hakikati ve bütün insanları kurtaracak sekiz çareyi öğre tmeliyim." Buda bu ulvi kararı verir vermez kemale erdi ve dünyanın elemine nihayet vereceğim, dedi. (s. 71)

Demir, Türkistan'da emeli için uğraşırken, şahsi hayatından ve arzularından tamamen arınma gayreti içindedir zira Demir'e göre bunlar, milli emellerin, kötülüğü ortadan kaldırıp yerine iyiliği inşa edecek çalışmaların önünde engel teşkil etmektedir. Buna rağmen Hazin'in aşkından da vazgeçemez; Neyyir'in öldüğünü duyar; Neyyir bu ölüm ile bir zavallı, bir kurban, bir kötülüğe maruz kalandır ama öte yandan Hazin de Neyyir'in ölümünden sonra artık serbesttir yani Demir ile Hazin'in kavuşmasının önünde bir engel kalmamıştır. Bu durum Demir için kötüdeki iyidir ancak bu aşkın, milleti kötülükten kurtarma görevine zarar verme ihtimali henüz ortadan kalkmış değildir.

Demir, Neyyir'in öldüğünü duymuştu. (...) "Zavallı Neyyir" dedi, "Biçare!" "Hazin artık serbest!" dedi. (...) "Hazin serbest, Hazin benim olabilecek!" Birlikte ne

iyi çalışacaklardı. Oh, ona ne muhtaçtı, ne muhtaçtı. Onunla, onunla! (...) Fakat istemeye hakkı var mıydı? Büyük emele hıyanet olmaz mıydı? (s. 72)

Demir, Hazin'i daha önce nasıl bıraktığını düşünerek acı çekip düşüncelerinin ilk deminde bu sefer onunla birlikte olmaya karar verse de sonradan hem Hazin'in istediği aşkın bu olmayacağına bilinci ile hem de büyük emeline ihanet etme korkusu ile aşk acısına yani psikolojik acı veren kötülüğe razı olur ve siyasi kötülüğü ortadan kaldıracak daha kapsamlı bir iyilik için bu kavuşmadan vazgeçer. Öte yandan, Demir'in Hazin'den istediği Nazım'ın Handan'dan istediği ile aynıdır. Ancak Demir, bunu bir bencillik olarak görür. Çünkü bu, onu da Hazin'i de büyük emel için çalışmaktan alıkoyacak, onları bu emele hıyanet etmeye vardırarak, hâkim siyasi kötülüğün süreğenliğine sebep olacaktır.

(...) Hâlbuki burada Hazin, kadınların kalbinden milliyet yolunu bulurdu. Onlara milliyet sevgisi öğretirdi. (s. 72) (...) O olmadan onu ne mi yaşatmış? İşte kendi kendisini emele hıyanet ederken yakalıyordu. Demek Hazin, mefkûreye birlikte çalışacak, onun muhabbetini millete çevirecek sevgili bir yardımcı olmayacaktı. Arkadaşı değil, maksadı, gayesi olacaktı. Ondan başka bu hayatta neyin değeri var?

Oh! Günah! Günah işliyordu. Aşk, heyhat, ne çabuk hodbin ve nankör yapıyormuş! Hayır, bu aşktan kaçmalı, aşktan kaçmalı! Hayır, bu aşk günah olacak! (s. 74)

"Bütün bir ırka muhabbet besleyen beşeri aşkın önünde eğilir mi?" diyordu. (s. 76)

Bir milletin hürriyetinin elinden alınmasının yanında beşeri bir aşk acısının hükmü olmayacağını kabul eden Demir, Hazin'in, kavuşamamaları sebebiyle kötülüğe maruz kaldığını düşünmez; onun için asıl kötülük Türklerin başına gelendir. Türk birliğini sağlama gayesindeki Demir, iyiliğin egemenliğini kuracağına güvenle ve iyi olanın faydalı olan olduğu fikrinden hareketle kendisine ihtiyaç duyulan yerde, Türkistan'da emeli için çalışmayı uygun görür. Bir anlamda kendini milli davaya adar.

Türklerin esaretinden yani devlet eliyle uygulanan sistematik ve nitelikli kötülükten sorumlu tutulan güç Rusya'dır. İyiliği, aşamalı olarak tüm insanlık için tesis etmek gerektiğine inanan ve kardeş halklar fikrinden bahseden Demir, tüm Rus halkını, söz konusu kötülüğün faili olarak görmez ama devlet politikasını uygulayanlar bu kötülüğün işçileridir. Bu bakımdan, kötülüğün insanlarla tiplendirilmesinden çok kavramsal olarak yansıtıldığı romanın en belirgin kötü tiplerinden biri olarak ismiyle de kötücüllüğü vurgulanan Karadiken'in adını anmak gerekir. Oysa mutlak iyiliğin temsilcisi olan Demir, insanı temel alan iyilikçi yaklaşımı ile ona da yardımını esirgemez; onun kötülük faili olmasını, kötülüğe maruz kalmasına, hiç iyilik görmemesine bağlar ve Karadiken'e iyilik göstererek onu kötülük faili olmaktan

kurtaracağına inanır. Bu, Demir'in kendisine olan güveninden ziyade mutlak bir iyiliğe inancını ortaya koyar. Bu ilişki, belirgin bir iyi kötü çatışmasını da yansıtmaktadır.

Buhara'nın en ahlaksız bir Rus hafiyesi olan Karadiken hummanın ender fasılları arasında Demir'i başucunda gördükçe kirli kalbinin zehirli kinleriyle daima onu sokmaya çalışıyor, akciğer örtüsünün iltihabının verdiği sancıyı, Demir'den yediğini tahayyül ettiği bir darbenin tesiri zannediyor ve Demir'i en fena küfürlerle kovuyordu. (s. 77)

Demir, onun hiç iyilik görmemiş olduğunu anlıyor ve hangi elemeler, hangi felaketlerle güreşirken fenalığın bu siyah uçurumuna düşmüş olduğunu tefekkür ediyor, onun ruhunu kaplayan hissizlik yeisini silmeye çare arıyordu. (s. 78)

Demir, Türkistan'da büyük emeli için çalışırken, imparatorluk da kötü zamanlar yaşamaktadır. Halk, savaşlarla otoriteye bağlı sistematik, siyasi kötülüklerle maruz kalmaktadır. Hazin, bütün bir milletin maruz kaldığı kötülükleri bir mektubunda Demir'e aktarır. Buna göre kötülüğe maruz kalış, sadece ilk katmanda görünenle, savaşla, sınırlı değildir; öte taraftan milletin ve devletin düştüğü bu durumdan duyulan utanç da geçmişin değerlerine sahip çıkamamış olmak da psikolojik acı veren kötülüğü yansıtan durumlardır. Hem bir bütün olarak halk olarak hem de halkın maruz kaldıklarının tek tek fertler üzerinde yarattığı acılar, kötülüğün aldığı sosyolojik ve psikolojik boyutları ifade eder. Bir başka utanç sebebi, milli duygulardan uzak askerlerdir ki bu askerler de tali kötülük işçileridir. Böylelikle Hazin'in tarif ettiği tablo, çok boyutlu ve nitelikli bir kötülüğün de tarifi olarak yorumlanabilir.

Siz gideli buradaki Türkler, en bedbaht zamanlarını yaşadılar. Bir senedir bizim için her yeni gün, yeni bir felaket yüküyle geliyordu.

Bulgar İstanbul'un kapısına dayanmıştı. Topların sesi Fatih Türbesi'ni inletirken kaçan askerler, namusunu unutan zabıter, izzet-i nefis bilmeyen millet – kutsiyeti mahvolmuş vatanda çiğnenen ecdat kabirleri- her şey yüzümüzü sefalet ve mahcubiyetle karartıyordu.

Bütün memleketi baştan başa uzun bir matem feryadı titretiyordu; her ferdin ağlayacak bir acısı vardı. Buzlu bir kasırga tahribatıyla esen bu korku ve felaket rüzgârı, bütün yuvaları yıkmış, beyaz ve sarı saçlı başları bükmüş, gençleri biçip yatırmıştı.

Bu esnada bütün millet ezilmiş ve umutsuz, semasını kaplayan bu zulmetler içinde, ölen itikatlarının matemini arasında kendi maneviyatını ve mevcudiyetini baki kalacak yeni bir istinatgâh ihtiyacı hissetti. (s. 80)

Tarif edilen kötülüğün yok edilmesi, Hazin'e göre de milliyetçilik fikrinin harekete geçirilmesi ile mümkündür. Hazin, konuda ümitlidir. Ona göre milliyet fikri, cahil kesim denen halkta zaten yok olmamıştır; onlar yaratılışlarına yüklenen mutlak bir iyilikle milli hislerini daima duyar ve yaşatır; böylece bilgisizlikleri sebebiyle eleştirilse de milli hisleri yaşatmaları ile söz konusu kötülükten sorumlu değildir. Burada ilk kez toplumsal kötülük, cehalet veya eğitimsizlikle bağlantılı bir unsur olmaktan çıkmış; milli hislerin yokluğuna dayandırılmıştır. Devletin ve milletin maruz kaldığı

kötülüklerin sorumlusu cahil halk değil, münevver kesimdir. Kötü, cahil olan değil münevver olandır çünkü bilgiyi elde etmiş ama milli hislerini yitirmiştir. Burada elbette kavramsal değil zamana, sosyal ve siyasi koşullara bağlı bir mukayese yapılmakta ve iyi-kötü algısı, mukayeseye göre söz konusu durum için biçimlendirilmektedir. Kötü kabul edilenin, iyinin hâkimiyeti için gereken ilk gücü doğuracağına inanılır.

(...) Sizin bu kadar zamandır ibadet edici olduğunuz milliyet güneşi herkes için de doğmuştu; cahil kısım onu zaten hiç unutmamıştı... Dimağıyla bilmiyordu fakat bilmeden hissediyordu. O, bu emeli asırlardan beri meçhul ve fitri bir halde, iradesiz olduğu gibi cebri bir kuvvetle kanında ve ruhunun meçhuliyetinde saklamamış mıydı? Onu yaşatan, onu ecdadında bağlayan kuvvet, bu emeli de onda korumuştur. Münevver kısım... Onlar karanlık emelleri ruhlarında hissedecek kadar saf kalmamışlardı. Mefkûrelerinde bile irade, düşünce, hesap, menfaat ve tesir vardı... Fakat herhalde yeni emel, bizim emelimiz, onarın hesaplarının çirkinliğini bile örtecek kadar ziyadadır.

Görüyorsunuz ya Demir Bey, bir kere daha nur karanlıklardan doğdu. (s. 81)

Dönemin diğer pek çok romanında, milli bütünlüğün, kötülüğü ortadan kaldıracak kuvvet olarak yansıtıldığı söylenebilir ancak bu milliyetçilik anlayışı daha çok Türkçülük fikrine dayanmaktadır. Burada ise milliyetçilik fikrinin kapsamı genişletilir, ümmet fikri ile de desteklenen bir Turan, ırk birliği anlayışı savunulur. Türkçülük, bu düşünce uyarınca elbette kötü değildir, iyidir ancak eksiktir; mutlak iyilik ırk ve din bütünlüşmesi ile sağlanacak olan Turandır. Bu yüzden ki Demir, müstakbel Türkiye'nin, maruz kaldığı kötülüklerden tamamen kurtulacağına inanır ancak bu onu mutlu etmez çünkü Türkler için mutlak iyilik, kötülüğün zulmünden topyekün kurtulma, bu kadarla sınırlı değildir. Bu kurtuluş tüm Türkler için ve hatta insanlık için sağlanmalıdır ve Demir, iyiliğin daha fazlası için, şahsi bir paye beklentisinden uzak, mücadele etmeye karardır. Bu mücadelesinde dervişane bir adam olarak tanıtılan Demir, anavatan olarak, diğer coğrafyalarda yaşayan Türkler için mücadele etmeyen zihniyeti de eleştirir.

Demir, artık çok yaşamayacağını anlıyordu. Herkes İstanbul'da sevinirken, bir hakikat bulmakla iftihar eder ve pür galeyan iken o, orada ta uzaklarda, Türkistan'ın beyaz zulmetlerinde, anavatanı tarafından unutulmuş, yalnız ve yoksul beş senedir her gün yeni bir köyden yeni bir sefalet muhitine şifa ve ümit dağıtarak dolaştıktan sonra şimdi artık sönmek üzere olan hayatının son pırıltılarıyla müstakbel ırk birliğinin ilk ocağını yakmak için Semerkant'a geliyordu. (s. 81)

(...) Demir, müstakbel Türkiye'nin muazzam cephesinin parlak ve meşhur mimarı olmayacaktı. O, faydasız şerefleri bırakarak buraya ırk saadetinin temel taşlarını taşımaktan elleri kanayan karanlık bir işçi olmaya gelmişti. O, ırk birliğinin saadetini anlatmaya gelmişti. O, Türklere kendi kendilerini kurtarmayı öğretmeye gelmişti. (s. 82)

Demir, iyiliği tüm insanlık için tesis etmek gayesi güden ve bunu insan olmanın, medeniyetin gereği gören bir adam olarak, Türkleri kötülüğe maruz bırakan güçleri de

düşman algısıyla karşılaşmaz. Mazlumun, zulmü yenip gücü eline geçirince zulmetmemesinin kötülükle mücadelenin aslı olduğunu düşünür. Bu, mutlak iyiyi ifade eden ve kötülüğü kötülükle karşılaşmayı reddeden ve bu yönüyle aslında semavi dinlerin ilahi adalet kavramına sığınan, kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi anımsatan bir yaklaşımdır ve ancak bu yaklaşım kötülüğün süreğenliğini engelleyecek niteliktedir. Kötülüğe ve iyiliğe dair bu evrensel bakış, teorik anlamda Demir’de bu kavramlar hakkındaki derinlikli fikirlerin yansımasıdır ve örneği daha evvel bir başka roman kişisinde görülmemiştir.

-Bir kere Rus’un ezildiğini göreceğiz miyiz? Biz hâkim o esir, biz efendi o köle olacak mı?

-Hayır, Ali, böyle düşünme... Bunu isteme... Bugünü görmeyeceğiz ve görmememiz insaniyet namına daha iyidir. Mazlumların hâkim oldukları gün zalimler kahredilmeyecek. Onlar da serbest ve memnun kalacaklar. Çünkü bizim aradığımız, mazlumla zalimin vaziyetlerini değiştirmek değil, bu ilelebet iki tarafı da yıkarak perişan edecek nihayetsiz bir işkence olurdu.

Biz insaniyetin saadetini arıyoruz: Biz de mesut olalım, onlar da olsun. Eğer onlara zulüm ile ceza vermek istiyorsan aldanırsın oğlum zira emin olalım ki zulüm yapmak, zulüm görmek kadar işkencelidir. Mağdurlar bedbaht olur; fakat iyi kalabilirler. Hâlbuki zulüm yapan zalim oluyor. Bundan daha büyük mucizat olur mu? Hayır, hâkim olmak, zalim olmak istemiyoruz. Bir zaman gelecek ki mağdur milletler, hâkim milletlerin elinden kurtulunca ikisi de birer serbest ve bahtiyar millet olacaklar. (s. 90) (...) Elbet insaniyeti yükselten iyilikle zekâ kuvvetinden maada bütün kuvvetlerle istihza edilecek bir zaman gelecek. Kuvvete hak vermek, ceylan yiyen bir kaplanın mantığına girmektir. Elbet artık vahşi hayvan olmaktan kurtulacağız. (s. 91)

Demir, Turan için mücadele ederken, başardıkları ile bazı güç sahiplerini de rahatsız etmeye başlar, zamanla yalnızlaştırılır, ötekileştirilir, öldürülür. Yani mutlak iyiyi kurmak için gösterdiği çabalar onun kötülüğe maruz kalması ile son bulur. Demir’in yandaşlarından Ahmet, insanların Demir’i hastalığa terk etmesini, Demir’in iyiliklerini karşılıksız bırakmasını *Ah Türkler ah* (s. 93) diyerek andığı milletine bir sitem olarak ifade eder. Ancak Demir, karşılaştığı tavrı, kötülüğe maruz kalmak olarak yorumlamaz, şahsı adına bir beklentisi yoktur ve bu sebeple Ahmet’in, kızgınlıkla Türkler aleyhine söylediklerini kötücül bulur, kendince insanların tavrının haklı olduğunu, yine sermayeye dayandığı gerekçelerle açıklar.

Ahmet bu akşam pek bir bedbinsin lakin millet aleyhine söz söyleme. Yarını düşünemiyorlar diyorsun. Bugünü temin edenler yarını düşünür. Bizim zavallı Türkler, bugün aç, sefil, mustaripken bugünü bitirip bitiremeyeceklerine emin değilken yarını nasıl düşünebilirler? Oh! Onlara söz söyleme, onlar kadar fedakâr, mütevekkil, itaatlı bir millet yoktur. (s. 93-94)

Demir’in bu düşüncelerine karşın, Ahunt Ömer’in kışkırtmaları, halkı Demir aleyhine kışkırtır. Ahunt Ömer, belirgin bir kötülük faili olarak ortaya çıkarken, iyilik

ve kötülüğü özgür iradeleri ile tayin edemeyen halk, eleştirilmez çünkü henüz bu seviyeye ulaşmamışlardır.

“(…) Bazı müfsitlerin halkı lüzumsuz düşünceler ve muzır teşebbüslerle doğru yoldan çıkardıklarını duydum.” (s.96) diyen Ahunt Ömer, halkı “iyi zannettikleri şeylerin altında ne kadar kötülükler saklı olduğunu düşünme” (s. 97) noktasına getirerek Demir’ karşı kışkırtmakta yani planlı ve iradi bir kötülüğün parçası haline getirmektedir.

Demir ise, zarara uğradığı halde kötülüğe maruz kaldığını düşünmekten uzaktır çünkü bir mutlak iyilik temsilcisi olarak kişisel tüm arzularını yenmiştir. Aslında böylelikle, yani Demir’in algısında kötülüğe maruz kalma fikri oluşturamadıkça kötülük de iyilik karşısında tam bir galibiyet alamamış olur. Onun için asıl kötülük, kişinin mutlak iyilikten vazgeçmesidir.

Çocuklarım, bir gün gelecek beşerin saadetini insanların muhabbetinde ve kendini unutmakta bulacaksınız. O gün cennete ermiş olacaksınız. Artık sizin için orada durdukça elem, keder, hodbin ıstıraplar ve arzular kalmayacaklar. Lahuti bir sükûnet içinde olacaksınız. Fakat size vasiyetim: Oradan sakın dönmeyiniz. Bu felaketlerin en feciidir. (s. 107)

Bir kötülük unsuru olarak savaş, Demir Türkistan’daki çalışmalarını sürdürürken Türkiye’nin de başına gelir. Böylelikle yine devletler eliyle uygulanan sistematik ve siyasi bir kötülüğün varlığı anılmıştır. Daha nitelikli bir kötülük unsuru ise Rus hükümler altındaki Türkistan’daki gençlerin, aynı millete mensup oldukları Türkiye Türklerine karşı savaşa mecbur kılınmasıdır. Burada bahsedilen savaş, kitlesel etkiye sahip bir kötülük unsuru ve kaynağı olan Birinci Dünya Savaşı’dır ancak bu savaşın kitlesel boyutundan değil Türkleri maruz bırakan kısmından söz edilmekle iktifa edilmektedir.

Başımıza gelenleri duydun mu Han? Rusya senin memleketine harbe kalkmış. Sen demiyor muydun ki Sultanın Türkleri de bizim kan kardeşlerimizdir. Bize kardeşlerimizi vurduracaklar. Hâlbuki şeyhülislam cihat ilan etmiş. Biz cihada gidemeyerek melun olacaktan başka İslam ve Türk kardeşlerimize mi tüfek kaldıracamız? (s. 108)

Demir, bu savaşa değilse de savaşta Türklerin karşı karşıya getirilmesine bir çare bulmaya niyetlidir. Ancak bunun için halkın örgütlü mücadelesi gerekir. Devlet tarafından irade edilen ve uygulanan bu siyasi kötülüğe, Demir’in tek başına karşı koyabilmesi mümkün değildir. Bu kötülüğün karşısında durmak için doğru zamanda uygulanacak ve kimseyi daha belirgin bir kötülüğe maruz bırakmayacak bir plana uymaya karar verirler. Böylece, görünürde Rusya, Türkistanlı gençleri savaşa göndermiş olur.

Semerkant gençleri, bazen birer birer, ekseriya kafile kafile, tabur tabur muharebeye gidiyorlardı. Annelerin gözyaşları artık dinmeyecekti. (s. 110)

Devlete karşı isyan, olumsuz çağrışım değerine sahiptir, kötücüdür. Ancak romanda isyan, esir bir halkın mücadelesi olarak gerçekleştiğinden kötülük unsuru olarak anılmaz. Aslında, bu isyan Demir'in zannettiği gibi bir bağımsızlık mücadelesi değildir; Ahunt Ömer ve yandaşlarının, Demir için hazırladıkları bir tuzaktır. Kötülük, planlı bir biçimde iyilik kisvesi altına saklanarak ortaya çıkmaktadır.

İsyan? Demek nihayet isyan yaptılar. Onlar dışarıda hayatlarının oyununu oynarken sizin burada işiniz ne? (s. 111) Ahalinin saffetinden istifade eden birkaç hoca onları isyana teşvik ettirdi. Ah hele Ahunt Ömer... Bu isyanın müşevviki Han'ı faraz ederler ümidiyle halkı nasıl körükledi...(s. 112)

Bu isyan, aslında kötülüğü ortadan kaldırmak amacıyla ortaya çıkmış görünse de hem isyan eden bilinçsiz halkı hem de Demir Han'ı kötülüğe maruz bırakmış olur.

Ahunt Ömer, tutuklanır ve ölüme mahkûm olacağı kesindir. Ömer'in karısı Demir'den onu kurtarmasını ister.

Sen onun kusurlarını bağışla ve onu kurtar. (s. 113)

Demir, Hazin'e kavuşma arzularından vazgeçerek ama son nefesine kadar onu bekleyerek canı pahasına Ahunt Ömer'i kurtarır. Ahunt Ömer, kötü bir tiptir ancak Demir, yapacağı bu iyilik ile onun canını kurtarmakla kalmayıp onu kötülükten de kurtaracağını düşünür, bunu da büyük emelin bir parçası olarak görür. Ayrıca bu kendini kurban ediş ile Ömer'in ölümü dolayısıyla kötülüğe maruz kalacak olanları da kötülükten saklayacağına inanır. Demir için bir davranış biçimi haline gelen kötülüğü iyilikle karşılamak burada da karşımıza çıkar.

Filhakika Ahunt çok fena idi fakat zavallı çocukları öksüz, belki de aç ve sefil kalacaklardı. (s. 113)

Ahunt'u kendinden başka kimse kurtaramayacaktı.

Kendisiyle belki de emele hizmet edecek en büyük kuvvet mahvolacaktı. Buna mukabil Ahunt ile emel ne kazanıyordu? Belki muzır bir muhalif... Lakin lakin acaba Ahunt sevinçle, minnettarlıkla iyi olmaz mıydı? (...) Şüphesiz iyiliği görerek öğrenir ve takdir eder. (s. 114)

Demir, kendisini biraz da iyiliğe mecbur hisseder yani kendi kötülüğüne biraz sosyal konumu biraz da diğerkâmlık sebebiyle gönüllü olur.

(...) Ve " Benim elimden bir şey gelmez" demek için ağzını açtı fakat:

-Merak etmeyiniz Hanım, Ahunt'u kurtaracağım, size vaat ediyorum, diyebildi.

Demir başka türlü söyleyemedi. (s. 115)

Nihayet Demir Ahunt'un suçunu üstlenir, *Ahunt Ömer'in beraatin ve Demir'in idamına karar verilir. (s.116)* Demir, kararından vazgeçecek durumda değildir ancak kendi kendisini kötülüğe maruz bırakmış, kurban etmiştir. *Bu hüküm (...) Demir'i nedamet azaplarıyla mustarip eder. (s. 116)* Buna rağmen idam edilirken Ahunt Ömer'i

af dilerken görerek kötülüğü iyilik ile değiştirmek konusunda dilediğini başarmış olduğunu anlamak ona haz verir.

(...) *Demir'in baktığını görünce gayriihtiyarî iki ellerini ona uzatarak yere kapandı, başını topraklara sürdü. Bir zaman öyle durduktan sonra iki elini ona uzatarak yere kapandı, başını topraklara sürdü. Bir zaman öyle durduktan sonra yüzünü kaldırdı, elleriyle Demir'den af diledi. Demir, hayatı pahasına kazandığı günahkâra en müşfik tebessümünü gönderdi. (s. 121)*

Demir için ölmek bir kötülük unsuru değildir; Hazin'e kavuşamamış olmak ve büyük emelin belirsizliği onu rahatsız eder. Onu son nefesinde psikolojik acı veren kötülüğe maruz bırakan düşünceler bunlardır. Buna rağmen, yetiştirdiği gençlerin artık Türk birliğini sağlayacağına güven duymak, maruz kaldığı bu kötülükleri hafifletir.

-Çocuklarım, bugün biz öleceğiz fakat emelimiz artık yaşayacak. Yaşasın emel, yaşasın Türkler! (s. 119)

Demir ve diğer arkadaşlarının ölümü, devlet veya otorite tarafından uygulanan siyasi kötülüğe örnektir. Bu idamda en belirgin kötücül taraf da budur. Öte yandan Demir'in Hazin'i bekleyişi ve ona kavuşmadan ölmesi de bir kötülüğe maruz kalma biçimini ortaya koyar. Ayrıca Demir'in ve arkadaşlarının ölümü, halk üzerinde onların hep diledikleri etkiyi yapar, milli hisleri uyandırır, böylelikle kötülükten, tesis edilmek istenen asıl iyilik doğar.

Etrafa bir daha baktı... Yok... Yok... O zaman acı bir aceleyle başını kendisi ilmeğe geçirdi. Altından sandalyeyi çektiler... Orada asılı kaldı... Elan etrafa bakıyordu. Yavaş yavaş gözkapakları ağırlaştı. (...) Artık Demir yoktu...

Aynı sükûnetle, aynı vakarla Hasan, Şakir ve on iki Aydemirler şehit oldular. O zaman medhuş duran ahali hangi tesirle uyandı, felaketin hissini nasıl anladı? Hepsi birden etraflarına müntakim bir nazarla bakiştılar sonra yine hepsi birden bir tek gibi çıkan bir sesle gürleyerek haykırdılar:

-Yaşasın Han Demir, yaşasın Türkler, yaşasın Turanlılar! (s. 122)

Demir'in ölümü ile en belirgin kötülüğe maruz kalan, ölümünden önce ona yetişemeyen, kavuşamayan Hazin olur. Hazin bu acıdan kurtulmak için kendini öldürmeyi düşünse de bu fikirden vazgeçerek hem Demir'i hem de Demir'in büyük emelini yaşatacak uğraşlar içine girer. Böylelikle eserin sonunda Demir, idam edilerek kötülüğe maruz bırakılmış olsa da onun mutlak iyilik tesisinin ilk ve en önemli adımı olarak gördüğü milli bilinci oluşturma görevi başarıyla tamamlanmış, iyiliğin yolu açılmış olur.

Acı bir hicran, elim bir nedamet Hazin'in yeisini büsbütün çıldırtıyordu. (s. 124)

Ölsem kurtulur muyum diye düşündü. (s. 125)

Senin sevgili ve mukaddes mezarın üzerine yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler. Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım. (s. 127)

O artık ıstıraplarının, hodbin dünyasının fevkinde mukaddes ve parlak bir kâinat, bir matem ve mutluluk kâinatı bulmuştu. Hayatın ve ölümün üstünde Demir'e kavuşmuştu. (s. 128)

Dönem zihniyetine uygun olarak milliyetçi tezleri işleyen ve kötülüğü milli unsurlara zarar veren olay, kişi ve durumlara yükleyen bir başka eser “Ateşten Gömlek”tir. Kötülüğün bu romanda asli olarak siyasi temelde geliştiği, ancak bununla bağlantılı olarak sosyal ve bireysel yansımalar halinde ortaya çıktığı söylenebilir.

“Ateşten Gömlek”te ilk belirgin kötülük unsuru, savaş ile ilgilidir. Savaş, evrensel ve nitelikli bir kötülük unsurudur. Eserde söz konusu savaş I. Dünya Savaşı’dır ve I. Tekil anlatıcının ifadeleri de savaşın kötücüllüğünü vurgulamaktadır. Bununla beraber anlatıcı için henüz milli hislerin etkisi ile savaşın kötücüllüğü veya mensubu bulunduğu devletin savaşa girmesinin kötülüğü arasında bir bağ yoktur. O daha ziyade, şahsi sebeplerle ve sıkıntılarla savaşın bir kötülük unsuru olarak değerlendirmesini yapmaktadır.

(...) Esasen bütün milletlerin kudurmuş gibi boğaz boğaza, milyonlarca insanı parçalamalarını manasız buluyordum. Hele bizim harbe girmemiz bütün bütün canımı sıkıyordu. Fakat uzun harp seneleri bende yeni bir his yapmadı. Birkaç defa resmi işler için Almanya'ya gittim, geldim. Harp, siyasi kâğıt yığınlarını çoğalttı, o kadar, hayli sefalet, açlık filan da oldu. Fakat biz bunu duymadık. (...) (s. 19)

Savaş, milletin başına gelmiş bir felaket olarak değerlendirilir ve bu kötülükten devlet sorumlu tutulur. Bu yönüyle savaş, devlet eliyle uygulanan siyasi kötülüğün en belirgin ve somut örneğidir. Savaşın sorumlu tutulan devletten kasıt ise daha çok yönetim biçimi ile ilgilidir, kötülüğün sorumlusu roman kişilerinden Cemal’e göre, imparatorluktur. Bununla birlikte savaşa evrensel bir kötülük unsuru olarak bakılmadığı ve savaşın toplumsal bir maruz kalmanın etkisi ile kötücül yorumlarla değerlendirildiği söylenebilir.

Başımıza gelen felaketi yükleyecek yer arıyordu. Nihayet kendi kendine: “Cumhuriyet olsak başımıza bir felaket gelmezdi.” diyordu. (s. 23)

Savaş, tüm sonuçları ve sebep oldukları ile süregelen bir kötülüğü karşılamaktadır. Savaşın tüm milli çıkarların aleyhine olan bir mütareke ile sonlanması ile kötülüğün niteliğinin artmasını ifade eder zira kötülük yani savaş yerini daha nitelikli olan kötülüğe yani işgal ve esarete bırakmaktadır.

Mütarekeden birkaç gün sonra üçümüz Babiâli'den beraber indik. Sokaklar o kadar sessiz, herkesin yüzünde kendini ta içine çekmiş öyle somurtkan, öyle ketum bir şey var ki! Halk o kadar harpten bıkmıştı. Niçin şimdi sevinmiyor? Harpte akan beyhude kanları mı, yoksa Mütarekenin İstanbul'da karıştıracağı, saçacağı dâhili çirkefi, deşilecek eski, kokmuş yaraların akitacağı cerahati mi düşünüyor?

(...) Cemal, ellerini cebine koydu, kaşları çatık, rengi sarı, deniz kenarına doğru yürüdü. İhsanın yüzü daha sarı fakat daha kapalı görünüyordu. İkimiz de gittik. Sahile

beyaz köpükleriyle gelen firuze gibi yeşilimtırak ve hain rengi ile Boğaziçi suları üstünden, artık düşmanımız olmayan muzaffer ecnebi bayraklı demir zırhlılara baktık. (s. 28)

Savaş ve sonuçları, Cemal ve İhsan tarafından milli, toplumsal bir algıyla ve hem psikolojik hem de sosyolojik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu tavır karşısında anlatıcı yani Peyami, savaşı yalnız kendi üzerinde bıraktığı etkileri ile alması yönüyle bir ötekidir, bu ötekilikten kendisi de rahatsız olur. Bu ötekilik hissi, onda milli heyecanların başlangıcına da işarettir. Toplumsal tavır, milli olanı korumak ve kötülükten kurtarmak ile iyiliği tesis etmek gayesini benimsediğine göre bu tavra iştihak eden Peyami'nin de topyekûn maruz kalınan bir kötülüğe duyarsız kalmaktan vazgeçeceğini söylemek henüz bu satırlarda mümkündür. Hatta Peyami, milleti için savaşmayı manasız ve kötü bulan düşüncelerini de terk eder.

Ben, o an kendimi yabancı ve mukaddes bir dinin münkiri hissettim. Bir yabancı hürmetiyle sahile doğru gittim ve ilk defa olarak onların yaptığı ezeli şeyi yapmamış olmanın mahrumiyetini duydum. Yara, kan, ölüm bana cazip ve erişilmez bir azametle görüldü. Hatta bu muzaffer demir gemileri arkamdaki üç adamdan küçük ve tatsız buldum. (s. 29)

Mütareke yıllarında savaşta maruz kalınan maddi kötülüklerin sonu gelmiş olsa da bu kötülüklerin sebep olduğu yeni kötülük unsurları ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Peyami'yi ve milliyetperver olan herkesi en rahatsız edeni, tüm dünyada Türklerin kötücüllüğüne dair oluşturulan, Türkleri ötekileştiren algıdır. Mazlum, zalim gibi gösterilmekte dolayısıyla aslında kötülük reddedilmektedir. Bu sosyolojik ve psikolojik boyutlu bir kötülük unsuru olmakla birlikte yine savaş gibi devlet/otorite tarafından uygulanan bir siyasi kötülük biçimidir. Planlı, sistematik ve iradi olması bu kötülük unsurunu nitelikli hale getirmektedir. Derinlikli olarak ele alınmasa ve sadece adının anılmasıyla yetinilse de güncelliğini sürdüren bir mesele olarak "Ermeni kıtali"nden bahsedilmesi ile ilginçtir.

Dünyanın bütün insanlığı birdenbire alnımıza kötü, karanlık bir damga yapıştırmıştı. Ermeni kıtalinin yapan ve medeniyet düşmanı Almanlarla teşriki mesai eden medeniyet düşmanları bizdik. Zalim, barbar ve insaniyetin ortadan kaldırılması lazım gelen insanlar bizdik. (s. 31)

"Aydemir"de Meşrutiyet ile yetinmeyeceği düşünülen azınlıklar, "Ateşten Gömlek"te ayrılıkçı fikirleri ile anılırlar ve bu fikirler de kötücül kabul edilir. Milli birlik ve kurtuluş çabalarının başladığı bir dönemde gayri milli unsurların farklı planlarının kötülük unsuru olarak kabulü bir dönem yansıması olarak da ele alınabilir.

(...) Yalnız içimizde, ırkan Türk olmadığını Mütarekeden sonra gelen bir nevi ilhamla anlayanlar bu işe dâhil olmuyorlar; onlar Ermeni ve Rum kardeşleriyle beraber... Onlar da başka bir propaganda oyununda... Her evde, her içtimada bundan bahsediliyor. (s. 32)

Yine dönemle ve zihniyetle bağlantılı olan bir diğer unsur ittihatçılıktır. *Şişli'de Hanım propagandasını yürüten 'Rodoslular'* grubundan bir kadına göre ittihatçılar belirgin kötülük failleridir. Bu yaklaşım, kötülüğün algısallığını ve dönemdeki farklı fikir hareketlerini yansıtmaya açısından dikkate değerdir.

(...) Kendisi şiddetle ve samimiyetle İttihatçı düşmanıdır. Bu ihtirasında bazen insani bir samimiyet vardır. Vapurda, salonda, her yerde aynı facia tavrıyla konuşur. İster iki kişilik küçük bir oda, ister yüz kişilik bir içtima salonu olsun daima aynı vaziyet, aynı ses. Otomobilde giderken keskin ve güzel yüzünü yandan bazen görürüm; hep aynı ihtizaz ve ihtilaçla belki içinden İttihatçılara lanet eden, onlara makineli bir çekiç gibi mütemediyen vuran nutku bir an durmaz. (s. 33)

Bütün şifahi zulmüne ve gadrine rağmen (s. 33) bu kadının etrafında bir hanım hareketi oluşur. Bir başka hanım hareketi, Türk Ocağı çevresinde müteşekkildir ve onun da karşısında sözde asil kadınların oluşturduğu bir hareket yer alır. Siyasi kötülüğü ortadan kaldırmak için meşru siyasi otoriteyi yetersiz görmenin neticesinde çeşitlenen bu oluşumlar, yine kötülüğün algısal farklılıklarını ve farklı fikir hareketlerini, bu fikir hareketlerinin herhangi birine mensup olanların diğer hareketleri kötücül bulmasını yansıtır. Ancak özellikle Türk Ocağı etrafında biçimlenen hareketinin diğer hanımlarca alaturka bulunarak küçümsenmesi, asıl kötücül fikirlerin o hareketlerde olduğuna dair bir değinme olarak yorumlanabilir. İyiliğin tesisine ve kurtuluş mücadelesindeki muvaffakiyete en yakın görülenler bu genç kadınlardır. Bu hareketler arasında, İtilaf Devletleri taraftarı olanlar ise belirgin olarak kötülüğü üstlenirler.

Köprü'nün öbür tarafında da bir hanım faaliyeti vardır, orada daha genç, daha yeni bir kadın unsuru, Darülfünunlular, genç muallimler, genç şairler çalışır. Onlar bu tarafla meşgul değildir. Kendi taraflarında da genç olmayan kadın unsuruna pek ehemmiyet vermezler. Yalnız şekli muhafaza için pek genç olmayanları zaman zaman aralarına çağırırlar, Darülfünun salonunda, Türk Ocağında fesli, çarşafli daimi bir faaliyet vardır. Ne genç, ne pembe dudaklı, ateşin gözlü talebeler, ne uzun ökçeli zarif muallimler vardır. Fakat ne yapsalar bu taraf için hepsi yaya ve alaturkadır. Onlar bir gün sefaretlerden birine Türk davası lehine bir muhtıra gönderseler bu taraf hemen en köhne Hariciye memuru hanımlarından en şık ve en iyi Fransızca söyleyenlerine kadar mükemmel bir muhalif bir muhtıra yapar, gönderirler. Bunlar, Türkiye'nin asil kadınları diye imza ederler, her zaman İtilaf Devletleri'ne sadık kalan, Alman aleyhtarı kadınlar o pespaye mahlûkların dediklerini siyasi notalarla tekzip ederler. (s. 34-35)

Romana, savaşın gerçeğine, kötülüğüne bizzat maruz kalmış bir kişinin dâhil olması Ayşe'nin kocası ve çocuğunun katlinin ardından İstanbul'a gelmesinden sonradır.

Kötülüğün, milliyet bağlamında, kavramsal açıdan ve tüm halk adına ele alınmasından başka, doğrudan bireysel bir maruz kalma ile, Ayşe'nin kocasının ve çocuğunun Yunan askerleri tarafından öldürülmesi kurgusuyla, örneklendirildiği görülmektedir. Bu olay, işgalden, bağımsızlığın yok edilmesinden, savaştan ve savaşın

kaybeden tarafı olmaktan, milli olanın yok edilmesi çabasından daha evrensel, doğrudan insan varlığına yönelik, mutlak, dönem gerçeği ile de doğrudan ilgili bir kötülük unsurunu işaret etmektedir.

Peyami, dedi, Mukbil Bey'i Yunanlılar parçalamış, oğlu Hasan'a bir kurşun isabet etmiş, ölmüş. Ayşe Hanım yaralı imiş, çiftlikten, İzmir'de bir İtalyan aileye iltica etmiş. (s. 37)

Bu vakada Mukbil Bey ve Hasan kötülüğe doğrudan maruz kalanlardır. Ayşe de, ailesini kaybederek dolaylı, yaralanarak doğrudan bir kötülüğe maruz kalmıştır ve bu kötülük hem psikolojik hem de fiziksel açıdan maruziyete sebep olmuştur. Bununla beraber, hayatta kalan Ayşe'nin Yunan askerinin tecavüzüne uğrama ihtimali Cemal için ölümden daha kötücüdür. Kötülüğün, algısal farklılıklarla derecelendirildiği ve saf bir milliyetçilik anlayışı bağlamında ele alındığı bu durum, cana değil insan ve millet onuruna kastı içermesi bakımından asli bir kötülük unsuru olarak algılanmaktadır.

Ve gece on ikiye kadar Cemal kloroform almış gibi yüzünde acayip bir maske ile uyumuş gibi kıvıldamadı. Sonra birdenbire konuşmaya başladı. Ne Mukbil Bey'den ne de zavallı küçük şehitten bahsetti. Çirkin, mahuf bir düşüncenin zulmü altındaydı. Şimdi hala tekrara mütehammil değilim, kulağıma fısıldıyordu. Ben de aynı fısıltı ile:

-Yok, Cemal, bunu düşünme, Ayşe ölür de bu olmaz, yemin ederim, yemin ederim, görmüş gibi bunu bilirim diyordum. (s. 38)

Ailesini kaybede Ayşe'nin bizatihi milli harekete dâhil olması kadar mühim vakalar olarak, gerçek hayattan kurguya yansıyan Sultanahmet ve Fatih mitingleri olay örgüsüne dâhil olur. Bu mitingler, milli bilinci vurgulamının yanında kötülüğe rıza göstermemenin ve kötülüğe karşı mücadele vermenin belirgin örnekleri olarak kullanılmaktadır. Gayet tabii ki kötülüğün temsilcileri ve failleri işgalciler, kötülüğe maruz kalan ve kötülüğü ortadan kaldırmak için mücadele eden de Türklerdir.

Perşembe günü Ayşe gelecek, cuma günü meşhur Sultanahmet mitingi olacaktı. Mizahi bir oyun gibi başlayan propaganda birdenbire kanla, ateşle takdis edilmiş, Avrupa nazarında kendisini terbiye etmek isteyen insanlar gibi değil, zalimlere haykıran mazlumlara benzemeye başlamıştık. Fatih mitingi gelmiş geçmişti. Frenk mahafili İstanbul galeyanını henüz ciddiyetle telakki edip etmemekle mütereddit görünüyordu. Öyle ya, silahsız, ordusuz bir milletin yeisinden ne çıkar?(s. 39)

Dönem gerçeği ile koşut diğer kötülük unsurları İstanbul'un işgali ile ilgili detaylarda sunulur. Azınlıklar, İngilizler ve özellikle küçümsenerek anılan Yunanlar, bu kötülüğün failleri olarak görülmektedir.

Ben vapura çıkmadım. Rıhtıma dayandım; şapkalı palikaryaların kahkahalarını, alaylarını içimde katılaştıran bir şeyle seyrederek bekledim. Araba bulmak belki kabil olmayacaktı.

Zavallı Ayşe'yi İstanbul Türk kadınlarının Ermeni, Rum kondüktörler, Ermeni, Rum, İngiliz polisleri ve hafiyeleri ile işkence edildiği bu tramvaya nasıl bindirecektik?(s. 39)

İşgal, belirgin bir siyasi kötülük unsurunu yansıtmaktadır; asıl kötülük savaşta ve sonuç olan işgaldedir ancak bütün bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan azınlıkların düşmanca tutumları da nitelikli bir kötülük örneği olarak sıkça anılmaktadır. Kötülük derecelendirilmekte ve nitelik bakımından en kötülükçü olanın azınlıkların durumu olduğu vurgulanmaktadır. Burada azınlıklar ile işgal devletlerini birleştiren unsur Hıristiyanlık olarak ele alınmış, milli-gayrimilli çatışması, Müslüman-Hıristiyan olarak genişletilmiştir. Maruz kalanlar Müslümanlar, kötülük failleri de Hıristiyanlardır. Öte yandan, kötülüğe niyet, tüm Hıristiyanlarda mevcuttur ancak bunların bir kısmı fail olup olmamak noktasında, kişisel endişeler ile henüz kesin tavır almamıştır.

(...) Müslümanlar harikulade sessiz, fakat muzlim görünüyorlar. Hıristiyanların hepsi endişeli, müteceviz olup olmamakta, Müslümanların bu haliyle istihza edip etmemekte müteredit görünüyordu. Bütün deşilen çıbanlar arasında en koyu cerahat yerli Hıristiyanların velveleli zaferlerinden, arkalarını İngiltere ve Fransa'ya vererek, Türk2e yağdırdıkları gayzdan akıyordu. Bunun için Osmanbey önünde tramvaya binerken kalabalık şayanı dikkatti. Fakat biz teferruatı göremiyorduk. Önümüzde sessiz yürüyen sakat kollu Ayşe'yi ve onun alameti olduğu bütün buradan bir millet faciasını düşünüyorduk. (s. 41)

Buna rağmen kötülük, milletlere değil hükümetlere yüklenir. Zira savaş da savaşın sonuçları da kötülük tasnifinde millet eliyle değil devlet veya gücü elinde bulunduran bir grup tarafından uygulanan kötülükler olarak anılmaktadır. Ancak maruz kalan millettir. Türk milletinin maruz kaldığı bu kötülüğün müşahhas örneği ise Ayşe'dir.

(...) "Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımız olmuştu." Üç zabıt Ayşe'nin elini öptüler. Onun hayatındaki faciayı mutlak duymuşlardı. O da minarelerdeki siyah bayrakların uyandırdığı huşuu, vecdi uyandırıyor. Milletın başına gelen kanlı zilletin, acı matemın canlı ve müşahhas âlemi bu sakat Ayşe oluvermişti. (s. 45)

Aslında Ayşe'nin şahsında bir kötülük unsuru olarak kullanılan olay, savaşın ve işgalin geneli ile beraber İzmir'in işgalidir. Salime Hanım'ın *ittihatçıların günahını böyle masum kadınlar ödüyor* (s. 48) diyerek andığı Ayşe'den, bir İngiliz muhabirine olayı, *İzmir faciasını* (s. 49) nakletmesi istenir. Ayşe, bu bilgilendirmeyi yapmak istemez ama romana yansıyan genel zihniyete göre kötülük faili olan İngilizler, Salime Hanım'a göre kötücül değildir. Böylelikle bir başka kötülük unsuru olarak İngiliz hayranlığı, özellikle devletleri, memleketi işgal eden bir millete duyulan hayranlık ve onlara bağlanan kurtuluş, terakki ümidi ortaya çıkar. Bir başka bakış açısına göre kötülüğün asil failleri işgal kuvvetleri değil ittihatçılardır.

Hanımefendi, affedersiniz. Evvela sizi rencide etmek istemedim fakat memleketi bu hale sizin beyleriniz, paşalarınız getirdi. Bu gün felaketten kurtulmak için medeni memleketlerin teveccühünü, merhametini celbetmek lazım. Bizim de vaktiyle kocalarımızı, kardeşlerimizi köprü başlarında astılar ne yapalım? (s. 49)

Bahsedilen İngiliz muhabiri tam bir kötülük faili, bir kötü tip olarak çizilir. Bu kötülük failinin tanıtılması esnasında İngiltere'nin emperyalist politikası da derinleştirilmemiş olsa da belirgin bir kötülük unsuru olarak anılmaktadır.

(...) *Mütekebbir, kendi ile dolu, müstehzi, zaferi başına sıçramış, daima kendi kını için "yerli" tabir ettiği müstemleke halkını, çizmeleri altında ezen İngiliz İmparatorluğu'nun müstemleke zalimlerinin en cahil ve en aşağı enmuzeci. (s. 50)*

Mr. Cook adlı bu muhabirin, Türklere ve Türk devletinin uyguladığı politikalara kötülük unsuru olarak bakması da Türklerin affedilmeyeceğini söylemesi de Türkleri küçümsemesi de kötücül tavrıdır. Bu suçlamalar karşısında Salime Hanım'ın milli bir tavrıdan farklı olarak kötülüğün kaynağını karşı tarafta görmeyip İttihatçılara yüklemesi, İngiliz'in tavrından çok farklı değildir. Çanakkale Cephesindeki savaşın da bir kötülük unsuru olarak yalnız adı anılmaktadır. Tüm dönem romanlarında maruz kalan açısından yani Türkler açısından ele alınan bu savaş, yabancı muhabirin gözünde, Türklerin İngilizleri maruz bıraktığı bir kötülüktür. Haşmet Bey'in Salime Hanım, kötülüğün sorumlusunun Türkler ve Türk devleti değil İttihatçılar olduğunu belirten sözlerine karşılık tipik bir Türk düşmanı refleksi ile muhabir, sorumluluğunu Türklere yüklediği çeşitli kötülük unsurlarından bahseder.

-Nafile Madam, İngiltere sizleri affetmeyecektir. Çanakkale'de altmış bin İngiliz öldürdünüz, diyordu.

-Onları biz öldürmedik; ittihatçılar öldürdü. Mister Cook, biz harp istemedik. İngiliz dostluğunu elde etmek için her fedakârlığa razıyız.

Bunu Salime Hanım söylüyor.

Haşmet Bey sükûnla:

-Affedersiniz hanımefendi, harpte memleketini müdafaa eden, dövüşen yalnız İttihatçılar değildi, dedi.

Mister Cook gözünde kurnaz bir lem'a ile:

-Yani siz kolonel, İttihatçı olmadığınızı mı anlatmak istiyorsunuz? Hep aynı terane, paşalarınızdan kadınlarınıza kadar... Harp ilan edildiği zaman nerede idiniz? İngiliz esirlere niye fena muamele ettiniz? Ermenileri niye kestiniz? İngilizler gibi büyük bir millete nasıl karşı çıkıyorsunuz? Bu kadar sene İngilizlerin parasını, kanını, zamanını israf ettiniz. İngiltere sizi asla affetmeyecektir. (s. 51)

İngiliz muhabire, sözlerinin cevabını, kötülüğe maruz kalan en belirgin roman kişisi olan Ayşe verir. Ayşe'nin sözleri İngilizlerin kötücüllüğünü vurgulaması bakımından dönem zihniyeti ile uyumludur.

-İngilizler aflarını talep edenlere versinler Mösyö, affi zalimler değil mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi ne de esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri hangi milletle harp edilir de mağlup olduğu zaman ona katil denir?(s. 52-53)

İngiliz muhabirin ırk üstünlüğü esasına dayalı yorumu bugün de geçerli olan evrensel bir kötülüğe dairdir.

İngiliz kanyla Türk kanı bir mi Madam?(s. 53)

Ayşe, İngiliz muhabir ile diyalogunda Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup tarafında yer alan Osmanlı Devleti'nin, Türklerin maruz kaldığı kötülüğü, bu kötülüğün faillerinin işgal devletleri olduğunu açıkça ve gözlemlerine dayanarak ifade eder. Kötülük savaş ile sonlanmamıştır, savaşın bir kötülük unsuru olarak detaylı anlatımına rastlanmamaktadır ancak savaşın sonucunda maruz kalınan işgal ve milli değerlerin yok olması ihtimali kötülüğü üstlenmektedir.

Siz bizden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları, katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihi şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silahsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemediyen bu vahşi sürüden kaçışıyor. Elleri bağlı masum kafileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak, küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki küçük dudaklarından "anne" diye bir şikayet bile çıkmadı. (s. 53)

Ayşe, bireysel anlamda bir felaket yaşamış olsa da onun endişeleri toplumsal, milli gerçeklerle ilişkilidir. Peyami'nin annesi ise bir İngiliz yandaşı olarak daha kişisel endişeler taşımaktadır. Bu durumda Ayşe ile bir tezat teşkil eden bu kadın, bilinçli bir kötülük faili olmasa da Ayşe'nin İstanbul'a gelmesi ile başlayan değişime, milli olana yönelmeye tahammülü yoktur. Bu tavırları ile aslında iradi olmasa da kötülüğü kabullenmekte ve onun devamına, süreğenliğine rıza göstermektedir. İlginç olan ise, Ayşe'nin bu bakış açısında kötülükçü olarak görülmesidir.

Bütün bunlar esansında benim ev hayatımda da bir tebeddül vardı. Salime Hanım, kocasının dostları, bizim salonu birer birer terk etmişlerdi. Bu, annemi endişeye düşürüyordu. Evimizin İngilizler tarafından tarassut edildiği, benim tevkif edilmem lakırdıları. Malta'ya sevk edilen ittihatçılar annemi korkutmuştu. Bizim fazla ileriye gittiğimize, etrafında setleri aşan coşkun hayatın, Ayşe'nin vücuduyla doğduğuna kani olmuştu. Açıkta açığa izhar etmemekle beraber, Ayşe'nin ve Cemal'in bizde daha ne kadar kalacaklarını düşünüyor, beni sıkıştırıyordu. Ayşe "İzmir kızı" unvanını aldığı meşhur günden bir hafta sonra, annem beni ve İhsan'ı yakalamış bu meseleyi açmıştı. Cemal henüz gelmemişti, Ayşe odasında idi. Serbest serbest konuşuyor, bir daha kan sergüzeştine milleti atacak hiçbir şeye taraftar olmadığını, ihtiyarlığında evi ve şahsı etrafında velvele istemediğini söylüyordu. Hele Şişli hayatında mevkiini kaybetmeye, salonunun bir merkez olmadığını görmeye hiç mütehammil değildi. (s. 55-56)

Savaş, işgal, gayrimilli unsurların milli unsurlara baskı kurması gibi tüm belirgin kötülük unsurları devletler eliyle uygulanan kötülüklerdir. İradeyi kullananlar hükümetler, uygulayanlar ise bu kötülüğün işçileridir. Savaşta mağlup olmanın ve bağımsızlığın tehlikeye girmesinin sorumluluğu da hükümete yüklenir. Peyami'nin

kurgunun dış katmanında anımsadığı *İstanbul'daki son yazın ağır ve meşum günlerinin sıcaklığı ve yorgunluğu*(s.58) bu yüzdendir.

İstanbul'da son günlerde oldukça mühlik bir hava esiyordu. İngilizlerin İstanbul'u işgali ağızdan ağza söyleniyordu. Meclis kendini emin bulmuyor, Padişahın oyunu anlaşılıyordu. Hep filan gün filan papaz yahut filan paşa Saray'ın arka kapısından girmiş çıkmış, İngiliz sefareti kâtiplerinden Mister filan Şişli'de siyasi beyanatta bulunmuş gibi dedikodular vardı. (s. 63)

Bütün bunlar olurken milli mücadele de hazırlık evresindedir. Ayşe, Cemal ve İhsan gibi bu mücadelenin destekçisidir ve kötümser değildir. Yaşadığı kayıplara ve maruz kaldığı kötülöklere rağmen Ayşe, kötölöğe boyun eğmeyen, milli değerlere bağlı, vatan için mücadele azmini haiz ve bu yönleri ile milli tezler açısından ideal bir kadındır. Şikâyet etmek veya kötölöğe boyun eğmek yerine kötölöğü ortadan kaldırmak için bilinçli bir mücadeleye dâhil olmayı tercih eder. Tüm bu özellikleri ile Ayşe, Peyami'nin âşık olduğu kadına da dönüşmektedir.

Ayşe her gün bana yeni ve şayanı hayret bir kadın görünüyor. On sene evvel adı Ayşe, kendi vilayetli diye evlenmekten korkarak Avrupa'ya kaçtığım bu kadının bizim Avrupa taklidi kadınlardan daha ziyade şahsiyeti var. Fikri terbiyesi nümâyışkar olmayan selim ve basit hayat görgülerinden alınmış hakikatlerle, biraz okumuş ve lisan bilir bir kadın. Beni en çok hayrete sevkeden şey onun hayat tarzı. İki odalı evinde yapayalnız oturuyor. Mahallede yegâne tanıdığı sebzevatçı Zeynep Kadın. Siyah esvabının yaması ikiye aştı. Elinde daima bir dantel veyahut dikiş çalışıyor. Elindeki parayı İzmir'e ait addettiği için hayatının büyük bir kısmını ders vermekle, dantel yapıp satmakla çıkarıyor. Haftada üç dört gün ders veriyor ve dinlenmek veyahut eğlenmek için İzmir muhacirlerinin çocuklarına çorap örüyor. Ders verdiği evlerde kimse onun hakiki hüviyetini bilmiyor. Kocasını Harb-i Umumi'de şehit olmuş dul kadın zannediyorlar. Çok basit ve sessiz olduğu için kimsenin nazarı dikkatini celbetmiyor. Bu mesainin haricinde İzmir'de başlayan milli hareketle, Cemal'in arkadaşlarının mücadelesiyle meşgul. Onlar her fırsat buldukça mektup yazıyorlar. Bütün bu kudret, kabiliyet ve vatan kadınının muntazam hayatı ve fedakârlığı ortasında onu insana bir çocuk gibi sevmeyi ve himaye etmeyi telkin eden bir cazibesi var. Hayatın fena taraflarını İstanbul'un mücadele ettiği çirkin ve kirli şeyleri görmüyor. (...) (s. 59)

Hâlihazır ve geçmiş arasında iki katmanlı zamanın kullanıldığı kurguda bir kötölük unsuru da hâlihazırda romanda anlatıcı rolünü üstlenen Peyami'nin hastalığında ortaya çıkar. Bu hastalık da savaş ile bağlantılıdır; kötölük kötölöğü doğurmuştur. Ancak bunun öncesinde de Peyami bir hastalık geçirir, milli maruz kalmalara sebep olan kötölüklerin yanında daha az nitelikli olsa da bu hastalık, üstelik salgın hastalık, bir kötölük unsurudur. Peyami, bu hastalık esansında hissettiklerini, milletin başına gelen kötölökle koşut imgeler vasıtasıyla ifade eder. Bu hastalık sırasında Peyami'ye asıl azap veren hastalığın kendisi değil Ayşe'nin durumudur.

Martın yirmi beşinde kendime gelir gibi olmuşum. İhsan'la döndüğüm son akşamın sabahı kırk derece hararetle uyandım. Hastalığımı belli etmemeye ne kadar uğraştımsa muvaffak olamadım. Üç gün kadar doktorlar bunu İspanyol nezlesi diye

teşhis ediyorlardı. Esasen bir haftadır kırıklık hissediyordum. Buna İstanbul'dan döndüğüm gece aldığım soğuk inzimam edince enflüanza olduğumu zannettim. Ayşe'nin yalnızlığını, kimsesizliğini ne derin bir azapla düşünüyordum. Fakat bu azap uzun sürmedi. Hastalığım ağır bir tifo imiş. İrademi, benliğimi hararetim aldıktan sonra ne oldu, bilmiyorum.

Ne garip bir hastalıktı. İçinde uzun bir yatak olan bir tayyarede müthiş bir suretle mütemadiyen İstanbul'un üstünde uçuyordum. Kalbimi vücudumdan ayıran bu sürat içinde gözümü kapamaya çalışıyorum. Fakat uçtuğum tayyarenin üstündeki boşlukta bir İngiliz tayyare filosu dolaşiyor ve tam karnımın üstüne bir bomba atmaya çalışıyordu. (...) Bir defa bulutlar arasında Mister Cook'un çıplak başı, uzun bıyıkları, sarı kocaman dişleri meydanda, küçük gözleri kan içinde bana baktı. Galiba haykırdım. (s. 67)

Bu hastalık sırasında, Meclisi Mebusan kapanır; mebusların bir kısmı Malta'ya sürülür, pek çok insan da artık başlamakta olan Milli Mücadele için Anadolu'ya geçer. İngiliz işgali fiilen başlar. Bu durumda kötülükle beraber kötülüğü ortadan kaldırmak için verilen mücadele de faaliyete dökülmüş olur. Hâlâ hasta olan Peyami, olan biteni Ahmet Ağa'dan öğrenir. Ahmet Ağa ile Peyami'nin diyalogu, Ermenilerin Doğu Anadolu'da birer kötülük faili gibi çalıştıklarının ve İngilizlerin İstanbul'u işgalinin etkilerinin kurguya dâhil edilmesi yani kötülüğü, maruz kalanlar açısından ortaya çıkarması bakımından dikkate değerdir. Ermenilerin, işgalci sıfatıyla anılan İngilizlerden daha kötücül tanımlandığını da belirtmek gerekir. Ahmet Ağa, Ermenilerin, Ayşe de Yunanların doğrudan kötülüğe maruz bıraktığı iki roman kişisidir. Ahmet Ağa, Ayşe'den farklı olarak öfkelidir; onun nazarında asıl kötülük faillerinin kötülüğe maruz kalanlarmış gibi gösterilmesi ve bu algıyı yayan Avrupa da işlenen kötülük kadar niteliklidir.

Ahmet Ağa güya beni yoklamak için geldiği gün ne kadar sevindim. Onun ne kadar gâvur düşmanı, nasıl Erzurum'da Ruslarla gelen Ermenilerin bütün Erzurum'la kendi çocuklarını, karısını öldürdükten sonra Türk'ün ocaklarını söndüren Ermenileri mazlum bir millet diye gösteren Avrupa'ya gayzını bilirdim. Tıktım, doldurdum. Onu Ayşe'ye gönderdim. Ayşe'nin, Türk'ün zalimlerine isyan etmiş bir kadın olduğunu, İzmir felaketini anlattım. O andan itibaren o, Ayşe'ye ait en küçük bir işin en heveskâr bir hizmetkârı oldu. Ertesi sabah beni görmeye tekrar geldiği vakit heyecanımdan ölüyordum. Nefes alır gibi dedi ki:

-Ayşe Hanım'ın evini ilk işgalde İngilizler Gedikpaşa'da silah aramak bahanesiyle alt üst etmişler. Ayşe Hanım oradan gitmiş. Gedikpaşa'da çok Ermeni, Rum esnaf olduğu için derin tahkikat yapamadım. (s. 68-69)

İstanbul'un işgali, bireyin değil toplumun, milletin maruz kaldığı belirgin bir kötülük unsuru olarak hastalığı sebebiyle olaya tanıklık edemeyen Peyami'ye Ayşe tarafından yazılan mektupta anlatılır. Bu, İstanbul halkının ve aslında başkenti işgal edilen bir devletin maruz kaldığı en nitelikli kötülük unsurudur.

İstanbul iki gündür zavallı İzmir gibi. On altı Mart Salı sabahı İstanbul garip bir hisle uyandı. Sokaklarda mütemadi ayak sesleri, telaş, gidiş geliş var fakat kimse

konuşmuyor. İstanbul'un bu kadar sustuğunu bir de miting günü görmüştüm. Fakat o gün havada korku yoktu. Salı günü öyle tutulmaz, melun bir korku hissi vardı ki saat dokuzda Zeynep geldi. Gece yarısı işgal başlamış olduğunu, sabahleyin İngilizlerin kafile kafile insanları muhafaza altında yürüterek zırhlılarına taşıdıklarını, Hilaliahmer'i basıp hayli tahribat yaptıklarını ve Nuruosmaniye'de göz tabibi Esat Paşa'yı tahkirle, hatta gecelik ile götürdüklerini, hafif de yaralı olduğunu söyledi. Sokaklarda alay alay İngiliz askeri dolaşıyordu. Başımı örttüm, Zeynep'le beraber ne olduğunu anlamak için sokağa çıktım. Harbiye Nezaretinin meydanında üniformalarıyla büyük küçük rütbeli bütün nezaret zabitanı ayakta duruyorlar. İstiklalimizin bir nevi âlemi olan Harbiye Nezareti kapısından İngiliz bahriyesi giriyordu. Ne hicap, ne zilletle dolu gün... Mutlak ayakta bekleyen bu zabitler bir gün bu zillet ve bu hakaretin hesabını sormalıdırlar. Çünkü şimdiye kadar daha küçük şeyler için kaç defa dövüştülerdi. (s. 70)

(...) Arkadan, Darülfunun'un önünden geçtim. Direklerarası'na doğru sokaklarda küçük kan izleri vardı. Bir hamala sordum. Gözleri kan içinde, bıyıklarının telleri ayağa kalkmış, etrafına bakınıyordu. Onuncu Fırka'da nöbet bekleyen neferleri İngilizler süngülemişler, içeriye girmiş, yatakta uyuyan mızraklı neferleri de birer birer yatakta vurmuşlar. Kapıda nöbetçi, İngilizlere "yasak" demiş. Sadece nöbet beklediği yerden sağ iken düşman geçirilmez olduğunu her Türk askeri gibi o da biliyormuş. Ben orada iken tahta tabutlar içinde İstanbul'un ilk istiklal şehitlerini defnetmeye götürüyorlardı. Yere yatıp kan izlerini öpmek istedim. Öyle azım ve büyük bir şeydi ki... O gün Yusufpaşa'daki ders verdiğim eve kadar gittim. Sokaklar perişandı. Birçok evlerden İngiliz neferleri girip çıkıyorlardı. Benim ders verdiğim eve bitişik bir evin kapısının üstü delik deşik. Evde yalnız kadın olduğu için kapıyı açmaya korkmuşlar, muharebe oluyor gibi hücumla, ateşle içeri girmişler. Evde beş altı yalnız genç kız varmış, feci şeyler olmuş. İstanbul da zavallı İzmir'in akıbetine benziyor. Minarelerde mitralyözler var. Sokak içlerinde tahliye ettirmek istedikleri eski İstanbul evlerinde kadın figanları duydum. Dinledim, korkudan ziyade isyanla haykırıyorlardı. (s. 71)

Bütün bu kötülüklerden kurtulmanın, iyiliği kötülüğe hâkim kılmanın umudu olarak, adı açıkça anılmamakla beraber, Mustafa Kemal ilk kez Türk romanında yer alır.

O gece Zeynep'le sabaha kadar oturduk. Biçare kadın hep Anadolu'daki Paşa'nın gelip İstanbul'u kurtaracağını söylüyordu. Kim bilir, belki... Sabahleyin sokak İngiliz üniformalı askerlerle doldu. Karşıdaki eski türbenin içinde ve harap tekkede, sokakların kaldırımları altında bomba arıyorlardı. İngiliz azametinin haşmetli silahlarının, donanmasının korktuğu bu silahsız ve mağlup Türk milleti ne korkunç ve büyük milletmiş! (s. 71)

Ayşe'nin mektubunda anlattıkları işgalin de dışında, insani haklara tecavüz eden evrensel ve belirgin kötülük örnekleridir. Bu kötülüğün asıl failleri İngilizler olsa da Ermeniler ve Rumlar bir kez daha kötülük ile ilişkilendirilirler. Azınlıklar olarak bu iki halk, kötülük işçileri gibi tanımlanmaktadır. Ermeniler, Rumlar devlet eliyle uygulanan kötülüğün faileri olmasalar da ahlaki kötülüğün, düşmanlığın sembolü olurlar; bu tavırları ile alenen küçük de görülürler. Onların tavırlarının kötücül bulunmasının ardında daha ziyade nankörlük, ihanet gibi kavramlarla açıklanabilecek işbirlikçi tavırları vardır. İlaveten, Ermenilerin bakışında Türklerin kötücüllüğü de

yansıtılmaktadır. Ancak asıl kötülüğün Türklerde olmadığı, önceki ifadelerle zaten sabittir.

Nihayet bizim eve de geldiler. Çarşaflandım, kapıyı açtım. Bir Ermeni tercüman, bir küme İngiliz askerine tercümanlık ediyor. Ağzı kulaklarına kadar açık, öyle muzaffer sırtıyor ki zavallı uşak Ermeni'yi, hatta bize isyan ederken severdim fakat İngilizlere uşaklık ederken küçük bir şey!

-İngiliz askeri evinizi istiyor, hemen çıkmalısınız, dedi. Benden korku ve isyan bekledi. Taş gibi idim. Kapıyı açtım, bir şey söylemeden yukarı çıktım, bir bohça yaptım, çıktım, yürüdüm. Kendilerinden daha kibirli olana tahammül edemeyen İngiliz zabıtları bilmem utandı mı? Biri arkamdan yürüdü. Bozuk bir Fransızca ile daha bazı eşya almama müsaade edeceklerini söyledi. Cevap vermedim. Tercüman haykırıyordu:

-Lisan bilmez, cahil karı gitsin, nezakete alışkın değildir. Allah'ım! İngiliz kadınına hakaret etti diye (bir) Hintliyi İngilizler dört ayak hayvan gibi yerde yürütmüşlerdi. Türk kadınının azametini çekemeyenlere, yerde süründürenlere karşı ordumuz aynı ihtirasla ceza etmeyecek mi? Kadınına hakareti, bayrağına hakaret gibi düşünmüyor mu? (s. 72)

(...)

-Biz İzmir'i almaya yemin ettikti, bakın İstanbul'u bile kaybediyoruz, dedi.

-Borcunuzu birden ödersiniz dedim. Sonra konuştum. Dün üniformasıyla bana gelirken sokaklarda Ermeni, Rum çocukları büyüklü küçüklü hücum etmişler, taşlamışlar. (s.73)

Sadece bir değinmeden ibaret olsa da Padişah da kötülük faili olarak anılır; kötülükten sorumlu tutulur.

Halam, darılma ama bizim Padişah'a benziyor. İngilizlere uşak olmayan herkesten vazgeçmiştir. (s. 73)

İstanbul işgale uğrarken Anadolu'da da durum henüz kötüdür veya öyle yansıtılmaktadır. Anadolu'dan hayli haberler geliyordu. Gazeteler çok fena şeyler yazıyorlar. Hepsi doğru mu? (s. 75) Bu haberlere rağmen, Ayşe, İhsan, Cemal gibi gençler kötülükle mücadele için Anadolu'ya geçmeye niyetlenirler. Ayşe'nin aşkı ile milli bilince eren Peyami de onlara katılmak ister. Artık o da *ateşten gömleği* sırtına geçirmiştir. Bu, hâkim zihniyete göre iyicildir ancak Peyami'nin annesi, oğlunun Anadolu'ya geçmesine, milli mücadeleye katılmasına razı olmaz. Bu sebeple, milli emellerin gerçekleşmemesi için değil Peyami'nin hayatında kötülüklerin hâkim olmasını diler, beddua eder.

Dilerim Allah'tan, için yanmaktan kurtulmasın. Dilerim Allah'tan, ömrün açlıktan, sefaletten başka bir şey görmesin! (s. 78)

Anadolu hareketine katılmak için çıkılan yolda, *Ayşe'nin feci hikâyesi* (s. 80) herkesi etkiler. Aslında kesin birer kötülük unsuru olan savaş, işgal, katil Ayşe'ye verdiği güç ile nu ıstıraplarına teslim olmaktan, yani maruz kaldığı psikolojik acı veren kötülüğün etkisinin derinleşmesinden kurtarır, kötülük karşısında mücadele etmesini sağlar. *Ayşe artık hiç o eski, sessiz ıstırap heykeli değildir. (s. 85)*

Devlet eliyle uygulanan kötülüğün bir örneği, Anadolu'da, köylerde jandarmanın yaptıklarıdır. Oldukça yüzeysel olarak bahsedilen bu durum, aksayan bir yönetimin ve maruz kalan halkın ifadesidir. Aslında kötülük kimden gelirse gelsin kötülüğe maruz kalan hep halktır.

Eski jandarmanın zulmünden daha fena değil ya diyecek oldum. (s. 120)

Anadolu hareketine katılma ortak paydasındaki grupta Mehmet Çavuş ile İhsan arasında bir tatsızlık yaşanır zira Kezban İhsan'a Mehmet Çavuş ise Kezban'a âşiktir. Mehmet Çavuş, İhsan'a düşman olur ancak onun bu kininin altında zabitleri kötücül kabul etmesi de vardır; ona göre harp okulundan mezun olan askerler kötülük failleridir.

(...) O askerlere, bilhassa erkâniharplilere hiç itimat etmiyordu. Onlardan öyle galiz, öyle çirkin ithamlarla bahsediyordu ki... (...) Mutlak Mehmet Çavuş'u çabuk tatmin etmek lazımdı yoksa bir felaket muhakkak görünüyordu. (s. 125)

Kurgusal zamanın ilerlemesi ile dönem gerçeğinin bir başka yansıması ordu ile düzensiz kuvvetlerin çatışmasıdır ve bu çatışma kötücüdür. Aslında temel ve kapsamlı bir siyasi kötülük karşısında güç birliği etme niyetindeki birlikler arasında zamanla asıl siyasi kötülük unsuruna karşı mücadeleyi sekteye uğratabilecek bir başka kötücül mücadele gerçekleşir.

Ertesi gün İhsan avdetinde ordu ile gayri muntazam kuvvetler arasındaki ihtilafın olanca gayzı ve ateşi ile meydana çıktığını söyledi. Ordu onları tepelemeden yaşayamayacağını söylüyordu. İhsan'dan itibaren her zabıt, hatta her nefer Yunan taarruzu kadar orduya rakip olan ihtilal kuvvetleriyle alakadardı ve İhsan beni olanca kuvvetiyle kolumu tedavi ettirmek ve dinlendirmek için Eskişehir'e göndermekte ısrar ediyordu. (s. 130)

Mehmet Çavuş, İhsan'dan intikam almak için bir plan yapar, dini kullanarak halkı kışkırtır ve İhsan'ı öldürmeye azmettirir. İhsan ölmez, kurtarılır ama halkın isyanı, İhsan'ı linç etme girişimi kötülük unsurları olarak ortaya çıkar. Mehmet Çavuş'un başlattığı bu küçük isyan, bilinçli, iradi ve planlı olması bakımından nitelikli bir kötülük unsurudur ve bu kötülüğün asıl faili, irade edeni halk değil Mehmet Çavuş'tur. Söz konusu kötülük bir halk isyanına ve kıyıma dönüşerek nitelikli hale gelse de asıl vurgu, doğurgan siyasi kötülüğün karşısındaki mücadele birliğine zarar verilmesindedir.

(...) İşte beş süvari, elli kişi arasından taşlar, küfürler, sopalar ve tırpanlar fırlıyor ve bu cehennemi gürültü arasında iki süvarinin hendeğe atıldığını görüyorum ve arkamızda korkunç ayak sesleri var. Ne derin ve yer altından gelen bir gürültü, evet, köyün önündeki siyah küme bir insan kasırgası gibi geliyor, buradakiler süvarilerin işini bitirmişler, koşuyorlar ve biz kudurmuş bir insan kütlesi arasındayız. (...)

-Bıyıklarını görüyor mu?

-Alın aşağı!

-Gebertin!

-Boğazlayın!

Bum bum iki tarrâka, sonra kudurmuş bir halk ve mütemadiyen havada vızlayıp giden taşlar, insan dalgası ve bunun üstünde, ufukta kandan bir tepsi gibi kayıp ovanın altına giden güneş.

(...)

-Aslan gibi delikanlı be! Bizim Çanakkale’de zabitimizdi. Bir hücumla koşardı hepimizin içi deprenirdi. Bu Hamza Bey keratası da kim oluyor?

-O Mehmet Çavuş yok mu, hep yaptıran o.

-Bizim köylü de eşek gibi be!

(...)

Parmaklığın bu tarafında ihtirasla, nefretle, müstekreh bir takallüsle Mehmet Çavuş beş on kişiye mahbesin kapısını kırıp İhsan’ın işini tamamlamaya teşvik ediyor. Nahiye müdürünü, jandarmaları boğazlamışlar da bu pis, bıyiksız oğlanı ne bırakıyorlar? Bu da Halife düşmanı, din düşmanı, hemen gebertmeli.

Her nasılsa bu on kişilik köylü zümresi akşamki galeyan ve cinayetle sonra düşünüyorlar. Mehmet Çavuş istediğini yaptıramıyor. (s. 133)

Sonunda bu isyan bastırılır ve kötülüğün kıskırtıcısı Mehmet Çavuş asılır. İdam da kötücüdür ancak burada Mehmet Çavuş’un idamı, kötülüğü ortadan kaldırmak şeklinde olaylaşmış; gerekli ve haklı bir ceza gibi görülmüştür.

Köyü temizledik, dedi. Bizim üç neferin gömüldüğü yerde Mehmet Çavuş’u astık. (s. 138)

Peyami, anlatısının bundan sonrasına Sakarya’yı *asıl facia ve son perdeyi* (s. 139) anlatmak niyetiyle devam eder. Peyami’de milli uyanış Ayşe’nin aşkı ile koşut olarak gelişir; milletin maruz kaldığı kötülükle savaşmaya bu sayede karar verir. Ancak Peyami için, bu yolda başına gelenlerin, maruz kaldıklarının Ayşe tarafından bilinmemesi azap vericidir, kötüdür. Peyami, cephede bacaklarını kaybeder; bu, savaşın doğrudan birey hayatında bıraktığı kötülük izlerinin bir örneğidir. Bununla beraber, Sakarya Savaşı, kötülükle mücadele için çıkılan yolun, Milli Mücadelenin önemli bir safhası olarak ve çok boyutlu siyasi kötülük karşısındaki en belirgin mücadele olarak romana girer. Her savaş gibi bu savaş da kötücüdür ancak kötülüğün yok edilmesi için, bağımsızlığın kazanılması için, bu savaşın getireceği kötülüklerle razı olunmakta; kişisel hayatı etkileyen kötülüklerle maruz kalmak, büyük amaç gözetilerek önemsenmemektedir. Önemli olan, milleti maruz kaldığı kötülükten kurtarmaktır.

(...) İçimde çaresiz bir arzunun acısı var. Ayşe benim İzmir yolunda bacaklarımı bıraktığımı bilmedi.(...) Sakarya’nın ötesinde bacaklarımla gövdemi top ayırdığı günlerde Ayşesiz ve boş seyyarda yatarken Haşmet Bey kulağıma eğildi:

-Senin bacaklarını Gökçepınar mezarlığına gömdüreyim, dedi. Ben acı acı güldüm ve dedim ki:

-Benim hayatım böyle şairane şeylere hiç de müsait değil. İzmir yolunda çekilen mihnetin korkunç yekûnu arasında benim bacaklarım, hatta kafam kaç para eder? (s. 155)

Sakarya Savaşı, kötülüğün karşısındaki zaferin ilk safhası, Milli Mücadelenin başarısının ilk evresi görüldüğünden kötücül özelliklerinden daha baskın olarak iyi

yönleri ile ele alınır, hamasi bir bakışla yorumlanır. Detaylı bir savaş anlatımı sunulsa da kötülük tahlili ile bulgu pek azdır.

Biliyorum ki bu Türk'ün hayatında bir dönüm yeridir. Sakarya'dan sonra hayatımız başka bir safhaya girecek.

(...) –İnler, Katrancı, Çambaklı!

Bence “Ayşe” kelimesinden sonra insanların telaffuz ettiği en kuvvetli iki kelime bunlardır. Bu Sakarya'da henüz büyük ateş başlamadan evveldi. İki ordu, iki pehlivan gibi karşı karşıya vaziyet alıyordu. (s. 159)

Akşamları karşıki yamaca gidip küçük köye bakıyorum. Karargâhın önünde sinema müzikalarını hatırlatan havalar çalıyor. Sol tarafımızda kızaran bulutlarda derin derin top sesleri gürlüyor; esmer ışıktaki İsmet Paşa'nın sakin uzaklara bakan başını görüyorum. Bazen Başkumandan da orada... Fakat onun başı keskin ve kati hareketlerle kıvılcıyor, elleriyle bazen ufuktaki dağları gösteriyor, mutlak harpten bahsediyorlar. İki kumandanı da yakından görmedim ve seslerini işitmedim. Ben kimim ki? Zabit vekili Peyami...

Müzikâ nöbet çalarken bütün Sakarya bana muazzam bir sinema şeridi gibi geliyor. Müzikâ çalıyor, film takılıyor, dönüyor, Sakarya karanlık içinde kıpkırmızı akıyor.

Artık ikinci haftanın sonlarındayız. İki ordu da soluyor, gözleri ateş gibi yanıyor ve dizlerine kadar kan içinde yürüyorlar. Hangi tarafın başı daha sağlam? Hangi taraf bu kan içinde gözü dönmeden, gözleri kararmadan yumruğunu hasmının başına indirecek? (s. 161)

Savaş, romanın sonunda detaylı sahnelerle betimlenir. Böylelikle romanda kötülük bağlamında ciddi bir ağırlığı olan savaş, muharebe anı ile aktarılmış olur. Sondaki zafere ve iyiliğe, kötülüğün mağlubiyetine inanç tamdır ancak savaş her yönü ile bir vahşeti de yansıtmaktadır. Buna rağmen savaşanlar için bu vahşet, kötücül değildir; onlar kahramanca vatani savunmanın hissiyatı ile kötülüğü değil iyiliği görmektedir. Dolayısıyla korkuları da yoktur. Kötülük onların ruhaniyetleri üzerindeki harap edici etkisini yitirmiş, hükümsüzleşmiştir.

İşte mitralyöz tıkırtıları... İşte top, işte kurşun vızıltıları... İşte mütemadiyen yere serilen atlı ve yaya askerler. Hâlâ korkmuyorum. Ne garip şey! Harpte yegâne korkunç şey insanın korkusu galiba... Hezimet ve ricat olmayan yerde meğer korku yokmuş. Harp ne basit bir şey... (s. 207)

(...) *Yunanlıların tenvir tabancaları harp sahnesini güzelleştiriyor. Top ve mitralyöz düellosu, bomba harbi olanca şiddetiyle devam ediyor. Karadağ'ın eteğine avcıya yayılan, tırmanan gölgeler, yeşil ve kızıl ziyanın inikâsıyla yanıp sönüyorlar. Hareket kızışmış, sedyeler sık geçiyor. Hep o yeşil ve kızıl ziyaların ani tutuşması, avcı hatlarında biçilmiş gibi diş diş avcuların yere serpildiğini görüyoruz. Fakat harp devam ediyor, devam ediyor.*

Yunanlılar dağın tepesinde kayadan bir terasta tahassun etmişler. (s. 209)

Artık içerdiği vahşet bakımından taşıdığı kötücüllüğü ile beraber Türk askerinin ve halkının kahramanca mücadelesinin bir yansıması olarak da aktarılan bu savaş esnasında romandaki akışı etkileyen en belirgin kötülük örneği, İhsan'ın ölmesidir.

Kayanın tepesinden onların ortasında son taburun bakiyesinden kalmış kahramanlar var. Orada gırtlak gırtlığa dövüşüyorlar. İhsan arkasına haykırıyor:

-Kayanın tepesine, asker! Kayanın tepesine!

Kızıl bir tenvir tabancası askere İhsan'ı kayaların birine sarılmış, yükseğe atlarken gösterdi. Bir yaralı, şehit kümesi içinde, arkada askerin canı gırtlığında haykırıyor, tamamen kendinden geçmiş, "Allah, Allah, Allah, Allah!" Bombalar ve mitralyöz ateşi bir avuç turmananların üstünde. (...) Bir an İhsan'ı kayanın tepesinde ayakta gördük. Ay tamamen çıkmış, Karadağ'a beyaz ağını örmüş. Gırrr... Bir yaylım ateşi, sonra duruluyor. Hepimiz kayaların dibindeyiz. O kendine kollarını açan ve koşan siyah kardeş kütlenin kucığına dibinden kopmuş bir ağaç gibi devriliyor. (s. 210)

İhsan ile aynı akşam Ayşe de vurulur; o da şehit olur. Bu ölümler Peyami'de yarattığı acılar itibariyle kötülük unsuru sayılabilir ancak Milli Mücadelenin iki gönüllüsünün ölümü ya da şehit olması genel bakış açısından kötücül değildir. Yine de Ayşe'nin ölümünde, İhsan'ın ölümü sebebiyle duyulan acının bir payı olduğuna dair küçük bir değinme mevcuttur.

Topla yaralandı. Hemen şehit oldu. Tutamadık. Kumandan Bey şehit oldu demişlerdi. Sıhhiye bölüğünden bir sedye ile çıktı. Sonra yolda yaralı bir neferin yarasını sararken vuruldu. (s. 213)

Anlattıkları tükenince Peyami de ölür. Ancak Peyami'nin anlattıklarının gerçekliği doktorlar tarafından saptanamaz. Böylelikle iç katmanda, Peyami'nin gözlemci ve kahraman olarak anlattıklarının gerçekliğine dair bir kuşku ile roman sonlandırılır ancak elbette ki bu ihtimal söz konusu anlatıdaki kötülük unsurlarını ortadan kaldırmaz. Roman boyunca asıl belirleyici olan, siyasi temelde ortaya çıkan doğurgan ve nitelikli kötülüklerdir. Açıkça anlaşılmaya ya da eleştirilmeye de çeşitli idari zaafılar önce önce savaşa, ardından işgale sonra yeni bir savaşa sebep olmuştur. Baştaki siyasi kötülük, sonrasında da aynı temelde gelişen nitelikli kötülük unsurlarını doğurmuştur. Şahsi hikâyelerin hemen hemen tamamında, olayların akışının belirlenmesinde de bu siyasi kötülük unsurları merkezde yer alır. Ayşe'nin ideal kadın tipine dönüşmesinden Peyami'de milli bilincin uyanmasına, İhsan ve Ayşe'nin karşılıklı aşkıdan aynı akşam şehit olmalarına kadar her belirgin sıçramada temel sebep bir yanı sıra bu siyasi kötülüğe dayanır. Savaş, öncesi ve sonrasıyla arka plan değil, bireylerin hayatını da doğrudan yönlendiren bir kötülük unsurudur ve detaylıdır, merkezdedir.

"Çalıkuşu"nda sadece arka planı kurmakta kullanılsa da bir siyasi kötülük unsuru olarak savaştan bahsetmek gerekir. Feride, Ç... kasabasından İzmir'e oradan da Kuşadası'na tayin olup gider. Bu sırada epeydir başlayacağından bahsedilen savaş da başlar. Savaş, belirgin bir kötülük unsuru olarak romanda mevcuttur; yarattığı kötücül etkilerden de bahsedilir ancak esas olarak Feride'nin hikâyesinin bir kısmına arka plan

oluşturur. Yalnız bu arka planı oluşturan savaş, “Ateşten Gömlek”te olduğundan daha az da olsa kötücüllüğü derinleştirilen ve dönem gerçeği ile bağlantısı kurulan evrensel bir kötülük unsurudur.

Bir zamandan beri etrafımda bir muharebe sözü dolaşıyordu. Hayatımı mektebe vakfettiğim için kulak bile vermiyordum. Bugün kasaba birbirine girdi. Muharebe başlamış.

Muharebe başlayalı on beş gün oldu, hastaneye her gün kafile kafile yaralı geliyormuş. Mektebe bir neşesizlik çöktü. Küçüklerimden birçoğunun orduda babaları, kardeşleri var. Biçareler, tehlikeyi şüphesiz bilmiyor fakat hissediyorlar. Üzerlerine büyük adamlar gibi bir mahzunluk çöktü. (s. 305)

Esasen Anadolu’ya da idealist bir amaçtan çok sadece bireysel manada maruz kaldığı kötülüklerden kaçma maksadı ile giden ve ancak Anadolu’yu görüp tanıdıktan sonra memlekete hizmet etme fikri ile hareket eden Feride, bu savaş konusunda da bilinçli ve ilgili sayılmaz. Onda bu kötülük karşısında mücadele eden tavır da ancak bu kötülüğün içinde kendisini bulması ile ortaya çıkar. Daha önce Zeyniler’de karşılaştığı Doktor Hayrullah Bey ile hastaneye çevrilen okulda karşılaşan Feride, o vakitten sonra hastabakıcılık yapmaya başlar. “Ateşten Gömlek”teki Ayşe gibi yeni ve ideal kadının sembolü olarak tasavvur edilmese de kötülüğe karşı mücadele eden bir birey, bir vatandaş ve bir kadın olarak çaresizce kötülüğe razı olan veya kötülük ile ilgilenmeyen pek çok diğer insandan ayrılır ve savaş ile savaşın sebep olduklarını, yani ana kötülük unsuru ile onun doğurduğu yeni kötülük unsurlarını da şahsi gözlemleri ile tanır, bilir.

Bir aydan beri Hayrullah Bey’in yanında hastabakıcıyım. Muharebe devam ediyor, hastaneye gelen yaralı kafilelerinin arkası kesilmiyor. İş o kadar çok ki... Bazı geceler eve bile dönemiyorum. (s. 308)

Sonuçlarındaki kötücüllüğe doğrudan şahit olunan savaş, bütüncül bir algıyla değil, şahsi ve hatta tesadüfe dayanan hikâyelerle işlenmektedir. Feride’nin, Ç...’de konuştuğu, hatta bu davranışı ile Burhanettin Bey’e de cesaret verdiği İhsan Bey, yaralı olarak onun görev yaptığı hastaneye gelir. İhsan, hem yaralanması, hem yüzünün aldığı şekil, hem de âşık olduğu kadın olan Feride’ye bu halde görünmek ile iki boyutlu bir kötülüğe maruz kalmış olur. Feride, kendisini ahlaki kötülükten koruduğu için de minnettar olduğu İhsan Bey’in, maruz kaldığı kötülüklerin ile terbiye edilerek, hakiki bir iyi insana dönüştüğünü düşünür. Bu sebeple, kendisini kötülükten kurtaran bu adama borcunu, bir iyilikle ödemek ister ve maruz kaldığı kötülüğün telafisi olarak cephedeki ölümü arzu eden İhsan Bey ile evlenmek istediğini söyler. Bu fedakârca bir davranış olarak görünse de sadece kötülüğü hafifletecek bir yol olarak ele alınabilir ancak mutlak kötülüğü yok edecek mutlak iyilik olarak düşünülemez.

Yüreğimde, sürgüne gönderilen adi bir sokak kadını zilletiyle elimi suçsuz yüzüme kapayarak şehirden çıkıyordum. Dünyayı baştan başa bir zulüm, kendimi o zulme baş eğmekten başka çaresi olmayan bir sefil gibi gördüğüm o günde beni müdafaa ettiniz, mesleğinizi, istikbalinizi tehlikeye koymak hatta belki ölmeyi göze almak müriyyetini gösterdiniz. (s. 311)

Üniformam mı efendim? Evet, şimdi ümidim yalnız onda. Yüzümü, o bu hale getirdi. Uğradığım felaketi tamir etmek kudretini onda görüyorum. (...) Gayet sade Feride Hanım, anlaşılmayacak şey değil. Bir nizamiye zabiti gibi geriye döneceğim. Bombanın yarım bıraktığı iş tamam olsun, ben de kurtulayım. (s. 315)

-İhsan Bey, dedim, siz o muvaffakiyetsizliğe uğradığınız vakit mağrur, hodkâm bir erkektiniz. Elem, ümitsizlik kalbinize bu inceliği vermemişti. O vakit, mesleğinizi çiğneyerek belki ölümü göze alarak bir küçük kıızı, hakir bir iptidaiye hocasını müdafaa etmişsiniz. Sonra bunlardan hepsinden mühim olarak bugünkü kadar, -artık saklamayınız, derdinizi anlıyorum- bugünkü kadar bedbaht değildiniz. Niçin o biçare iptidaiye hocası ömrünü sizin saadetinize vakfetmesin? (...) İhsan Bey, ben sizinle evlenmeyi rica ediyorum, kabul ediniz, göreceksiniz, sizi ne kadar mesut edeceğim, ne kadar mesut olacağız... (s. 316)

Ancak İhsan Bey, Feride'nin ona acıyarak yapmak istediği bu fedakârlığı kabul etmez bilakis bu evliliği kabul etmeyi bir düşkünlük, yeni bir kötülük unsuru olarak kabul eder. Siyasi kötülüğün en belirgin maruz kalanı olarak sunulan İhsan Bey, Feride'nin sırf bu sebeple ona acımasını, onunla evlenmek istemesini maruz kaldığı asıl kötülükten daha kötücül bularak reddeder. Zaten değişen, vatani için mücadele eden, iyi niteliklerle donanmış ve mücadelesinden mağrur bir askere dönüşen İhsan Bey'in de bu vakitten sonra Feride'nin sadece ona iyilik etmek için sunduğu aşkı tahlil edememesi ve sadaka olarak değerlendirdiği bu aşkı kabul etmesi ancak bir kötülük unsuru olabilir ve bu sebeple de reddedilir.

Feride Hanım, beni, ümitsiz bir alile karşı duyulmuş bir merhametten başka saiki olmayan bu aşk sadakasını kabul edecek kadar düşmüş, bitmiş bir adam mı sayıyorsunuz? (s. 318)

“Kiralık Konak”ta siyasi kötülük, dönem gerçekleri ile bağlantılı olarak romana girer. Naim Efendi, siyasi hayattan ziyade siyasi hayat hakkındaki eleştirilerin vardığı noktayı, gazetelerde yazılanları, adil bulmadığı suçlama ve yargılamaları kötülük unsuru olarak değerlendirirken Servet Bey, kötülüğün kötülükle ortadan kaldırılması olarak adlandırılabilir olan bu tutumları tabii kabul eder hatta daha keskin ve tek bir kötülük ile tamamen yok edilmesini savunur. Burada, pek belirgin işlenen bir kötülük unsuru kabul edilemeyecek istibdat devri sansüründen sonra, özgürlüğü hakaretimiz yazılar kaleme almak olarak görenlerin kötücüllüğünün Naim Efendi'nin şahsında vurgulanması öte yandan bu kötücüllüğün Servet Bey şahsında savunulması ve bunların devir gerçeğinin yansımaları olmaları kötülük algısı bağlamında dikkate değerdir. Zira

Naim Efendi ve Servet Bey'in kişilik özellikleri ile yansıtılan iyi-kötü algıları, pek tabii onların fikirleri için de uyarlanabilir bir nitelemedir.

“Efendim her şey iyi fakat bu gazeteler pek ileriye varıyorlar.” diyordu. “Memlekette, hiçbir şeye karşı hürmet hissi bırakmadılar; Padişaha, vükelaya karşı en kaba elfazı istimalden çekinmiyorlar. Hayatı umumiye derken herkesin hayatı hususiyesine de tecavüze başladılar. Geçen gün Erenköy’ünde Hasip Paşa’yı ziyaret etmişim; biçare adam öyle bir tehevür içinde idi ki haline acıdım; meğer Tanin gazetesi müşarünileyhin nezareti esnasında da birçok ihtilaslar ve suiistimaller vuku bulduğundan bahsediyormuş hâlbuki...”

Damadı Servet Bey, sinirli bir hareketle sözünü kesti:

“Hâlbuki... Yok, efendim, bir rejim gidip yerine diğer bir rejim geldi mi tabiidir ki bu rejimin adamları öbür rejimin adamlarından hesap soracaklar. Bahusus, yıkılan idarenin nasıl bir idare olduğunu siz herkesten iyi bilirsiniz.”

Naim Efendi bir çocuk gibi utandı:

“Hiddet buyurmayınız efendim,” dedi. “Bendeniz hesap sorulmasın demedim... Hâşâ. Yalnız düşününüz bir kere... Vicdanınıza müracaat ederim. Hasip Paşa hazretlerinden nasıl hesap sorulabilir? Bu kadar mübarek bir zat... Sizi temin ederim ki beş parası yoktur. Zevcesinin servetiyle geçinir.”

Servet Bey kabili hitap olmayan kişilerce konuşanlara mahsus bir iç sıkıntısıyla:

“Efendim;” dedi. “Memlekette bir mahkeme ve bir adalet kapısı var. Hasip Paşa mahkemeye çekilir, adalete teslim edilir, eğer masum ise ne âlâ, değilse... Giyotin efendim, giyotin temizler... Yalnız namussuz kafaların değil, fakat eski kafaların hepsi de kesilmelidir.”

Naim Efendi, son cümledeki bu vahşi imayı hissetti fakat kendinde cevap vermek kudretini bulamadı, gözlerini yere indirdi, derin derin düşündü. (s. 19)

“Kıralık Konak”ta derinlikli bir siyasi kötülük unsuru olarak yer almasa da Abdülhamit devrinin kötücül bir değinme ile romana girdiği görülür. İmzasız mektup yazmak, onursuz bir davranış olarak değerlendirilir ve bu kötülüğün kaynağı olarak jurnaller, daha genel anlamda Abdülhamit yönetimi gösterilir.

İftira deyiniz, tezvir deyiniz... Abdülhamit devrinin bu millete terk ettiği anane-i ruhiye... (s. 75)

Bir detay olarak Meclisi Mebusan’ın kapatılması, toplumsal ve siyasi menşeli bir kötülük unsuru olarak anılır, Belkıs Hanım ve eşinin Paris’e gitme sebebi bu olaydan sonra gerçekleşmesinden endişe duydukları siyasi olaylardır. Böylelikle, derinlikli bir tahlile imkân vermese de Meclis-i Mebusan’ın kapatılması da bir kötülük unsuru olarak anılmış olur. Savaşın geleceğinin de bir ihtimal olarak sunulması, ülkenin içinde bulunduğu durumun kötücüllüğünü vurgulasa da meselenin Belkıs Hanım tarafından ele alınışı tamamen bireyseldir, hatta devletin ve milletin maruz kaldığı, kalacağı bu kötülük unsurları ona Paris’e gitme yolunu açtığı için iyiliğe sebep olmuş gibi algılanır. Çiftin Paris’e gitmesi de kötülükten kaçmak, şahsi kaygılar ile hareket etmek olarak tanımlanabilir ki bu durum ahlaki kötülüğü simgeleyen yaşamları ile bu insanlara özgü bir davranış olarak görülmektedir.

(...) “Bize, hele bana, kahır yüzünden lütuf oldu.” dedi. “Biliyorsun ya, Mebusan’ı kapattılar. Birkaç güne kadar zannederim Kamil Paşa sadarete geçecekmiş. Bey, ‘O zaman halimiz yaman olacak’ diyor. Ortalık da o kadar karışıkmiş ki... Daha ziyade karışacakmış... İster istemez harp olacak diyorlar. Kocam düşündü, taşındı; kapağı Avrupa’ya atmaktan başka çare bulamadı. Hem de bana ne vakitten beri vaadi vardı. (s. 116)

Konakta yaşanan ve Seniha’nın sebep olduğu bu kötücül dönem bir başka kötülük unsuru olan savaş ile koşut yaşanmaktadır. Toplumsal bir maruz kalma hali yaratan bu kötülük unsuru detaylandırılmaz, bir dekor olarak kullanılır. Yalnız burada kötülük yalnız savaşın kendisinde değil özellikle savaşın sonrasındaki mağlubiyette ve savaşın insanlar üzerinde manen ve maddeten yarattığı etkilerdedir.

Vakit geçti ve devir İstanbul’un en fena devirlerinden biriydi. O meşum bozgunun sonrasındaki payitahta dökülen aç, çıplak hasta kafillerini şimdi Çatalca’nın yaralıları takip ediyordu. Gecenin ilk karanlığı çöker çökmez Sirkeci garından itibaren şehrin muhtelif taraflarına doğru uzanan sokaklarda birtakım başlar, kanlı yüzler, sarkık kollar taşıyan ve birer tabuttan hiç fark edilmeyen araba dizilerinden başka bir şey görülüyordu. Her kalpte, bu arabaların sayısına göre son huduttaki mukavemete dair ümitler azalıyordu. Herkes birbirine: “Bugün, yarın!” diyordu ve ufuklarda geceleri bile top sesleri hiç dinmiyordu. (s. 131)

(...) Zaman türlü türlü şayialara müsaitti; Balkan Harbi bitmiş, sulh akdedilmişti. Vücudunun en kuvvetli uzvu kesilmiş Türkiye’de için için hummalı bir devir başlamıştı. Her yerde birtakım suikast veya ihtilal tertibatından bahsediliyor, bir kısmı Avrupa’ya kaçan muhaliflerin er geç iktidar mevkiine gelecekleri söyleniyordu.

Çatalca’daki asker İstanbul üzerine yürümeye hazırmış. Birçok genç zabıtlar, “Mutlaka Nâzım Paşa’nın intikamını alacağız!” diyorlarmış. Kıbrıs’ta bulunan Kâmil Paşa’nın İngiltere’ye müracaatı üzerine büyük devletler tabanca ile mevkii iktidara gelen bir hükümeti tanımamaya karar vermişlermiş. (s. 137)

Savaş ve özellikle İstanbul’un, halkın, milletin, devletin maruz kaldığı mutlak kötülük Hakkı Celis’in bakış açısından aktarılır. Hakkı Celis durumun kötülüğünü keskin biçimde belirler. Savaşmaktan ve milletini, devletini maruz kaldığı kötülük unsurlarından kurtarmaktan heyecanla bahseden Hakkı Celis, şahit olduğu yaşamları, insan davranışlarını bilhassa ahlaki kötülükleri gördükçe amacını, milli gayesini ve kendisi için kötülükle mücadele anlamı taşıyan savaşa katılmayı da sorgulamaya ve bu sebeple ölmeyi anlamsız bulmaya başlar. Kötülüğün böylelikle yıkılamayacağını düşünmesi bir yanda Seniha ve çevresindekilerin yaşadığı hayat varken kendi gibi olanların vatan için savaşarak cephede ölmesini de adaletsiz ve kötücül bulur. Ancak yeni biçimlenen bu fikirleri ile Hakkı Celis için her yol, kötücül sona çıkmaktadır. Aşağıdaki alıntı Hakkı Celis’in kötülük algısını ve esasen kutsal bulduğu mücadeleyi toplumsal adalet ve kötücüllük bakımlarından irdelemesi ve özellikle İstanbul’un savaş yıllarındaki kötücül halini yansıtmaya bakımından dikkate değerdir.

Harbin başından beri bir haile perdesiyle örtülen İstanbul'un ta derinliklerinden çıkan bu boğuk boğuk sesler, bu çılgınca vaveylalar, bu at ve araba gürültüleri yalnız bir büyük zehrin sefahat veya sefaletine ait bir şey söylemiyordu. Hakkı Celis'in gözleri bu perdenin arkasında utançtan, yoksulluktan daha büyük bir haile görüyor; Hakkı Celis'in kulakları bu istimdat ve istihkar seslerinin maverasında daha suzişli bir feryadın aksisedasını duyuyordu.

(...) Bazen bir türbe önünde, bazen bir camii kapısında durup içi korkuyla dolu etrafını saran bir sükûtu dinliyordu. Biraz ötedeki kanlı gürültünün bu sükûta hiç tesiri yoktu. Bu sükût ikliminin kapısında o kanlı gürültü hiç şüphesiz her şeyden mukaddes olan bu sükutu muhafaza etmek içindi; zira bu sükut dünyanın en ulu evliyalariyle en kahhar cihangirlerinin uydukları son uykunun yegane bekçisiydi.

Ve bu ikinci defa idi ki şanlı ve mübarek uyurların uykusu tehlikeye giriyordu. Hakkı Celis iki üç yıl evvel yine bu sokaklardan (...) geçiyordu. (O zamanlar) Seniha'ya mı seviyordu? Bu sevda neydi? Kim içindi? Bu sevda milli ideal diye birkaç seneden beri ağızdan ağza dolaşan ve kısmen sahte olan müphem ve sarî duygu muydu? Hakkı Celis o kadar süslü ve muattar Seniha'nın yerine şimdi millet denilen şeyi, o koyu, karışık varlığı mı seviyordu? Genç adam millet denilince Naim Efendiler gibi müstehaselerle Senihalar ve Faik Beyler tarzında sefil iştahlı yaşarları hatırlıyordu. Millet, ona bazen kilometrelerce toprak üzerinde yığılmış bir kocaman ceset halinde görüldü. (...) Evet, bu genç adam, istemeyerek, bilmeyerek, Naim Efendi hıçkırıklarında devam etsin ve Seniha Almanyalı, Avusturyalı zabitlerle rahat rahat çay ziyafetleri verebilsin diye bir hafta sonra Çanakkale'ye, hayatına doymadan ölüme gidecekti. (...) Hayır! Hayır! Millet denilen şey, Naim Efendi gibi müstehaselerle, Senihalar ve Faik Beyler gibi sefil iştahlı insanlardan mürekkep bir varlık değildi. Bunlar milletin çürüyen ve dökülen tarafıydı. Ve havaya kalkan sekiz yüz bin kılıç; işte bu kangren olmuş uzvu kesip atmak içindi. (s. 174-175)

Hakkı Celis'in Servet-i Fünununkini andıran sanat anlayışı da bu fikrî ve kalbî değişimin ardından farklı bir yöne kayar, milli bir edebiyatı savunmaya başlar.

Mensup oldukları milletin itikatlarını, gazalarını, hezimetlerini, elem ve neşatını terennüm eden o büyük halk ve millet şairleri benim için daime mübarektirler. (s. 180)

“Sözde Kızlar”da Mebrure’yi çaresizliğe sürükleyen ana kötülük unsuru, siyasi temelde oluşmuştur ve Nevin’in sorusu üzerine ortaya çıkar. Nevin’in annesine göre Mebrure ve annesi zavallıdır; bu acıma ifadesi de esasen Mebrure gibi bir zihin için kötücüdür. Öte yandan ortaya çıkan asıl kötülük unsuru, toplumsal ve siyasi altyapısı olan bir anlam taşımaktadır. Tıpkı “Ateşten Gömlek”in Ayşe’si gibi Mebrure de savaş mağdurudur. Savaş, özel anlamda Mebrure ve ailesi üzerindeki etkileriyle ele alınmakta fakat yine yalnız bir fon oluşturmak için kullanılmakta; belirgin ve evrensel kötülük unsuru olan savaş, derinleştirilmemektedir. Yunan işgali ve savaş, dönem gerçeği olarak kurguya girmiştir ve bu yönü ile bu kötülük unsuru tarihi bir altyapıyı da esere taşımaktadır. Mebrure’nin maruz kalan algısının yanında kötülük gerçek ve milli bir yorumla ele alınmaktadır.

Ne zamandan beri merak ediyordum. Sizden haber almayı bir senden fazla oldu. Annem geçende bahsediyor, “zavallılara ne oldu?” diyordu. Manisa’da olmadığınızı öğrendik.

Mebrure derin bir nefes alarak cevap verdi:

-Evet, Yunanlılar girdikten sonra casus diye babamı yakalamak istediler fakat babam bunu duyunca bize haber vermeden ortadan kayboldu. Mağazasını ve beni arkadaşlarından birine bıraktı hâlbuki Yunanlılar babamın arkadaşını da yakaladılar, mağazamızı zaptettiler. Beni de tevkif edeceklerdi, kaçtım, güç halle binlerce zahmetlerden sonra Bursa'ya gittim. Merhum annemin üvey dayısı Hüseyin Bey'in yanında kaldım, Hüseyin Bey de... (s. 15)

Mebrure, savaş ve işgal sırasında belirgin kötülük unsurları ile karşılaşmıştır ve bunların etkisinden henüz kurtulamamıştır. Devam eden kötücüllüklerin başında ise babasından haber alamayışı gelmektedir. Bununla beraber Mebrure için savaşın getirdiği kötülükler, yalnız bireysel yaşamını etkilemesi ile ele alınmaz. Türk halkının hali de yani kötülüğe toplumsal maruz kalış da onu etkiler, üzer; Mebrure, gerçekçi bir bakış ile durumun kötülüğünü teslim eder. Onun algıladığı ve bir dönem gerçeği olarak romana giren bu savaş ve sonrası, hem psikolojik hem de sosyolojik boyutları olan bir siyasi kötülük unsurudur. Nevin ve Behiç'in bu kötülük unsurunun her iki etki alanını da ilgiye değer bulmayışı, yalnız Mebrure'ye değil, ülkelerine ve halklarına da lakayt kalmaları bu iki insanın ahlaki kötülük ile yavaş yavaş belirginleştirilen kişiliklerini vurgulamanın da bir ifadesidir.

(...) Nevin'e doğru giderek başını eğdi:

-Ne dersiniz? Vaziyetim fena değil mi? Dünyada bir tek babam var, onun da ne olduğunu bilmiyorum, ya şimdi, dağ başlarında, Yunanlılar tarafından işkence görüyorsan, ya kurşuna dizilmişse... Hihhh...

Sıkı sıkı gözlerini yumdu, dudaklarını ısırды, sonra rüyalı bir uyanışla titreyerek gözlerini açtı ve:

-Belki de belki de İstanbul'da... (...) Bursa'da ne çektim, ne çektim, hele iki ay... Of müthiş, müthiş...

-Bir kaza mı oldu? Bir taarruza mı uğradın?

Mebrure'nin yüzündeki ve boynundaki etler kuvvetli bir müdafaa şiddetiyle gerildi:

-Yok... Değil fakat babamı kaybetmek, ne olduğunu bilmemek, mağazanın zaptolunuşu, Bursa'ya giderken, Bursa'da çektiğim sefalet, parasızlık, hastalık, ümitsizlik, memleketin hali, Türk ahalinin başına gelmiş felaketler, her şehirde, her köyde çılgılık, gözyaşı, bin şey... Nasıl, nasıl anlatayım? (s. 20)

Savaş, bir kötülük unsuru olarak Mebrure'yi başka kötülüklere ve şimdi kötücül olduğunu düşündüğü bu ortamda yaşamaya mecbur etmiştir. Ancak bunun dışında savaş, detaylı ve derin bir kötülük unsuru olarak değil ancak bir arka plan olarak kullanılmaktadır. Savaşın bahsinin geçmesi, diğer yandan Mebrure'nin misafir olduğu evde yaşayan ve bu eve konuk olan insanların ilgisizliğinin, savaşla, halkın ve ülkenin haliyle hiç ilgilenmeyip kendi içlerinde ahlaken düşkün bir hayatı sürdürmelerinin kötücüllüğünü vurgulamak içindir. Konuklar arasına yeni katılan Nadir'in verdiği haber,

Mebrure dışında kimseyi geçekten ilgilendirmez ve bu yönleri ile Nadir ile Mebrure, bu ortamdaki diğer kişilerden ayrılırlar.

Nadir'in resmi yüzünde ansızın tebessümler birikti, gözleri parladı. Genç adam, herkese ayrı ayrı birer baş selamı vererek koltuklardan birine oturdu, yüksek sesle dedi ki:

-Haberiniz var mı? Yunanlılar Bursa mintikasında taarruza geçtiler.

Mecliste bir sükût...(...) Nadir, gözlerine dolan ağır düşüncelerle devam etti:

-Beyoğlu'nda Yunan heyet-i askeriye binası kapısında tebliğ asılı. Memleket için tarihi saniyeler başladı.

Mebrure ansızın ayağa kalktı ve Nadir'e yaklaştı:

-Affedersiniz beyefendi, taarruz ne zaman başlamış acaba?

-Evvelki gün öğleden evvel, saat on yirmi beşte ağır topçu harekâtı, yani tam taarruz.

(...) Nevin, kılçıklı, pürüzlü, ince sesiyle bu sükûtu dağıttı:

-Nadir Bey, bazen sana öyle bir ciddilik gelir ki ortalığı da susturursun... Demin ne güzel eğleniyorduk. Bu bahisleri bırakalım artık...

Nadir istihza ile hiddeti birleştiren garip bir yan bakışla sordu:

-Hani bahisler?

-Öyle ya nedir bu? Harp, taarruz, topçu bilmem nesi... Biz erkânıharp değiliz ya... Bunları halletmek bize mi düşer?

-İyi ama Nevin Hanım, harekât-ı harbiyeyi müzakere ederek kararları ittihaz edelim demedim, hepimizi tehdit eden bir tehlikeyi sadece haber verdim.

-Onu hükümet adamları düşünsünler.

-Biz de düşünmeliyiz.

-Hiç de değil. Üstümüze vazife olmayan şeylere ne karışalım? Hele kadınların bu işlere hiç aklı ermez. (s. 51-52)

“Damga”da siyasi kötülükle ilgili bulgular, anlatıcı yani İffet ile Celal’in, ortadan kaldırılması konusunda görüş beyan ettikleri ve niteliği konusunda hemfikir oldukları kötülükten bahsetmeleri ile ortaya çıkar. Ancak dönem gerçeğinin bir yansıması olan bu siyasi kötülük unsuru, arka plandadır; derinleştirilmiş veya geliştirilmiş değildir. İffet’in siyasi kötülük konusunda Celal’e hak vermesi, onunla aynı fikirleri paylaşması, bir yanıyla bağlı olduğu aile geleneği ile çatışmaktadır. Bu durum, İffet’in ailesinin daha evvel İffet’in seçtiği arkadaşları küçümseyen seçkinci tavırları ile ortaya çıkan ve ayrımcılığa dayanması sebebiyle kötücül olduğu söylenebilecek genel görüşleri içerisinde, bir öteki olarak yaşayan İffet’in yalnızlık ve yabancılık bağlamında aile içerisinde de manen kötülüğe maruz kaldığı yorumuna vardırılabılır.

Celal ile pek samimi arkadaş olmuştuk. Onda ateşli, pervasız bir ihtilâlcî ruhu vardı. Bir saray adamının çocuğu olduğumu düşünmeden bana hürriyetten, meşrutiyetten bahsediyor. Padişahın haksızlıklarını, hafiyelerin fenalıklarını anlatıyor Namık Kemal'in şiirlerini okuyordu. O zamana kadar etrafımda başka sözler işitmiştim. Bana büsbütün başka fikirler vermeye çalışmışlardı. Sonra, bu isyan, aileme ait birçok kalp rabitalarımı, sevgilerimi kaçıracaktı. Böyle olduğu halde, Celal'e pek kolay hak vermiştim.

Aşk romanlarıyla beraber, hürriyet kavgalarına, ihtilâllere dair gizli kitaplar da bulup okuyordum.

Arkadaşımla aramızda bir fark vardı: O bu işlerin, kanla, ateşle düzeltilmesini bekledi. Ben nikbin hayalperestliğimle her iki taraftan müsamaha ve fedakarlık ümit ederdim. İhtimal, ezilmesini istediğim tarafta kendi ailemden, sevdiğilerimden birçok kimse bulunduğu için... (s. 19)

İffet'te bu siyasi fikirler geliştikçe, sarayda önemli görevlere gelmiş bir aileye mensup olmaktan utanç duyar. Genel zihniyeti yansıtır biçimde, herhangi bir vilayette çalışkan bir memur olmak isteğindeki İffet için artık babasının da temsil ettiği grup ve anlayış kötücüdür ancak o, bu kötülükle aktif biçimde mücadele etmez.

Paşa babam, imtihanlardan sonra beni, Muzaffer gibi hünkâr yaveri yazdıracağını söylüyordu. Benim gözüm Mülkiyede yahut Hukuk mektebinde idi. Saray adamı olmaktan öğreniyordum. Mümkün olursa vilayetlerden birinde çalışkan, namuslu bir memur hayatı geçirecektim. (s. 19)

Siyasi kötülükle ilgili bulgular, daha çok İffet'in Celal ile arkadaşlığı neticesinde fikirlerinin değiştiği döneme denk gelen okul yıllarında ortaya çıkmaktadır. İffet, bu siyasi kötülüklerin maruz kalanı ya da faili değildir ancak çevresindeki pek çok insanın devlet veya erki elinde bulunduran grup tarafından uygulanan siyasi içerikli kötülükler maruz kaldığının tanığıdır. Siyasi içerikli bu hadiseleri, kötülük unsuru olarak tanımlamanın sebepleri insanların adil bir yargılama sonucu değil keyfi gerekçelerle tevkif edilmesi, suçlamaların imzasız mektuplar ve dedikodulardan başka dayanaklarının olmaması ve baskının, temelde fikir özgürlüğünü kısıtlayan, pek çok kesimi kapsayan genel bir uygulamaya dönüşmesidir.

Bu siyasi kötülük örneklerinden biri, okuldaki genç bir öğretmenin tutuklanması ile ortaya çıkar. Burada siyasi kötülüğe maruz kalan Vecdi Bey isimli öğretmendir. Bu hadise kötülük niteliği kazanan uygulamaların kesin bir örneği olma özelliği taşımaktadır.

Hiç unutmam; soğuk, yağmurlu bir kış sabahı idi. Mektepte birdenbire heyecanlı bir havadis çıkmıştı. Vecdi Bey isminde genç bir muallimimizin o gece tevkif edildiğini söylüyorlardı. Kabahatinin ne olduğu belli değildi. Sınıfa çıkacağımız vakit Celal'i kolundan tuttum:

-Sen ne diyorsun Celal? Vecdi Bey'i acaba niçin tuttular? dedim.

O, biraz tuhaf bir tavırla cevap verdi:

-Galiba Mâbeyine bir imzasız mektup göndermişler. Vecdi Bey'in bazı büyük talebelere meşrutiyetten bahsettiğini söylemişler.

(...) İsyân ve teessürden sesim titreyerek:

-Bu alçaklığı kim yaptı acaba? dedim. (s. 20)

Vecdi Bey'in bir iftiraya uğrayarak tutuklanması, onu gerçek bir maruz kalan yaparken İffet de onu ihbar ettiğine dair bir dedikodu dolayısıyla psikolojik acı veren bir kötülüğün maruz kalan tarafı olur. İffet'in maruz kaldığı kötülük, sebep olmadığı ve

gerçekleşmesinden üzüntü duyduğu bir olayın sorumluluğunun üzerine yüklenmesi ile ilgilidir ve bu suçlama da kötücüdür. Gerçekte, Vecdi Bey ile ilgili İffet'in bilgisine başvurulur, bunun sebebi İffet'in Halis Paşa'nın oğlu olmasıdır. Ancak İffet, onu sorgulayanlara Vecdi Bey'in aleyhinde söz söylemeyi, kötülüğe alet olmayı reddeder.

Muallim Vecdi Bey, talebeye “meşsedetkârane telkinler”de bulunuyormuş... “Melekhaslet padişahımız aleyhinde bazı kâfir-i nimet hainle tarafından yazılmış yazıları okuyormuş... Talebeden biri, “Şiar-ı nimetşinasînin pek celi bir bürhanı olmak üzere hâdise-i müessifeyi” imzasız bir mektupla Mâbeyn-i Hümayuna arzetmiş... Genç yaver açıkça söylememekle beraber, mektubu benim yazmamdan şüphe ediyordu. Hakkı da vardı. Sarayın en sadık bendegâhından Halis Paşa'nın oğlu değil miydiniz?

Durduğum yerde gözlerim bulanıyor, dişlerim kilitleniyordu:

-Bilmiyorum... Bu mektubu kimin yazdığını tahmin edemiyorum dedim.

Yaver Bey sözüme inanmış gibi göründü; sualin tarzını değiştirdi:

-Bu Vecdi Bey hakkında tabii bildikleriniz vardır. Ara sıra arkadaşlarınıza

Meşrutiyetten, Kanun-i Esasi'den bahsederdi değil mi?

Bu defa isyan ettim:

-Bilmiyorum, niçin başkasına sormuyorsunuz?

Bu cevap genç yaveri kızdırdı, asabiyetini zapta çalışarak beni tehdit etti:

-Efendimizin selamet-i hümayunlarına taalluk eden bir meselede malumatınızı katmetmek size yaraşmaz... Paşa pederiniz, bu tarzda cevap verdiğinizi haber aldığı zaman sizden hiç memnun olmayacaktır.

Bu tehdit beni kudurttu. Nasıl oldu, nasıl cesaret ettim, bilmiyorum. Hemen hemen ihtiyarım hilafına, dudaklarımdan şu kelimeler dökülüverdi:

-Ben hafiyeye değilim Yaver Bey... (s. 21-22)

İffet'in, kötülüğün karşısında duran ve ona alet olmayı reddeden bu tavrına rağmen ihbarı yapanın kendisi olduğu hakkındaki dedikodu yayılır ve İffet, Vecdi Bey'in tevkifinden sorumlu tutulur. Bu suçlama İffet'i kötülüğe maruz bırakmıştır. İffet'in bu durumdan sorumlu tutulması, yalnız onunla konuşulması ile değil babasının konumu ile de ilgilidir. Siyasi temelde gelişen kötülük, şahsi hayatları da etkileyecek şekilde doğurganlaşır ve gelişir.

(...) Celal'i gördüm. Bir köşeye dayanmış kitap okuyordu. Yanına koştum:

-Celal, alçaklar beni ne kadar sıktılar... Bilsen neler sordular, dedim.

Arkadaşımın ellerini tutmak istiyordum. O biraz geri çekildi. Gözlerimiz birbirine tesadüf etti. Birdenbire yüreğim burkuldu. Celal'in bakışında bir tuhaflık vardı. (...)

-Kimden umuyorsun Celal? Bu alçaklığı acaba kim yaptı? dedim.

Arkadaşım cevap vermedi. Başını kitabın üstüne eğdi.

Gözlerimle, sesimle yalvararak sualimi tekrar ettim. O vakit Celal, asabi bir hareketle silkindi; acı bir istihza ile:

-Kim yapacak? Ben yaptım... Benden başka kim yapar? dedi.

Yüzüme bakmadan jimnastikhaneye doğru yürüdü.

Olduğum yerde donmuş kalmıştım. Hakikati artık bütün acılığıyla anlıyordum. Sade yaver değil mektep arkadaşlarım da benden şüpheleniyorlardı. (s. 24)

İffet'in bu hadiseden sonra okula gitmek istememesi üzerine, babası Halis Paşa'nın ona söyledikleri, kötülük ve niyet arasındaki bağı ifade etmesi bakımından

önemlidir. Bir eylemin kötülük olarak nitelendirilmesi için gerçekleştiren kişi tarafından irade edilmiş olması en genel kabuldür. Halis Paşa'nın fikri de bu yöndedir; niyet ve amaç kötücül olmadığı sürece eylem de kötücül değildir. Kötülük faili olduğu düşünülen insanın vicdani rahatlığı, kötülüğü irade etmemiş ve eylememiş olması, diğer insanların bu konudaki algısından daha önemlidir.

İnsan için, her şeyi söylerler... Ne çıkar? Elverir ki vicdanı temiz olsun... İhtimal... İhtimal değil muhakkak bana da öyle diyorlar... Allaha ant içerim ki ben... Hafıye değilim İffet... (s. 26)

İffet'in fikirleri, okul yıllarında biçimlenmiş ve siyasi kötülük hakkındaki algısı da bu fikirlere göre oluşmuştur. Ona göre artık babasının, ağabeyinin ve diğer aile fertlerinin takip ettiği yol kötücüldür. Esasen çocukluğundan beri bu ailenin genel yapısına uyum sağlayamayan bir öteki olan İffet, ailesini, özellikle ağabeyini, zihniyetin yansıması olan siyasi kötülüğün sorumluları arasında görür. Söz konusu siyasi kötülük unsuru, devrin baskı unsurlarına ilişkindir ve bu kötülüğün karşısına milletin irade ettiği bir değişiklik, özgürlük koyulmaktadır.

Eniştem Muzaffer'i uzun uzun methetti, ailemizin onunla iftihar ettiğini söyledi. Herkes tabii hak veriyordu.

Fakat eniştem hata yaptı, bana dönerek:

-Bak İffet, dedi, kardeşinden ibret al! Yaşın daha müsait... Gayret edersen sen de onun gibi olursun...

Sesinde merhametle karışık bir istihfaf vardı. "İbret al!" derken "ıslah-ı hâl et!" demek istiyor gibiydi.

Eniştemden ara sıra böyle sözler işitmeye alışmıştım. Fakat nedense o dakikada bana fena tesir etti. Mağrur, sakın bir suretle cevap verdim:

-Ben böyle millete faydası dokunmayan şerefsiz işlere girmeyeceğim!

Eniştem kıpkırmızı kesildi. Sert bir şeyler söylemek istiyordu fakat kendini zaptetti. Sadece:

-Teessüf ederim İffet... Halis Paşa'nın oğlundan böyle çocukluklar beklemezdim, dedi.

Cevap vermedim. Salonu sıkıntılı, ağır bir sükut hüküm sürüyordu. Bu defa da ağabeyim ihtiyatsızlık etti:

-Bilmem bu muzır fikirleri nereden alıyor? Vallahi ben akıbetinden korkuyorum...

Yine dayanamadım:

-Sen kendinden kork ağabey... Millet kıyamete kadar uyuyacak mı sanıyorsun?

(...)

-Bu çocuk ailemizi perişan edecek... Bunda hain bir Jön Türk ruhu var! (...) (s. 27)

İffet'in okuldan ayrılmasına sebep olan ve siyasi kötülük konusundaki tavrı keskinleştiren ihbar hadisesinin aslı bir yıl sonra ortaya çıkar. İffet'ten af dileyen Celal meselenin aslını anlatır. Bu özrün ardından İffet'in manen maruz kaldığı kötülük sona

erer ve hatta arkadaşına kavuşmuş olmaktan dolayı sevinç duyar; ailesinin içindeyken pekişen yalnızlık ve ötekilik gibi kötücül hislerden kurtulur.

Celal yanıma kadar geldi, ayakta durdu:

-İffet Bey, size bir şey söylemek istiyorum, dedi.

Ayağa kalktım, yine yüzüne bakmadan: "Buyurun" dedim.

-Geçen sene size karşı haksız bir muamelede bulundum. Hakikat sonradan meydana çıktı. Vecdi Bey'i jurnal eden onun yerine göz diken bir muallimmiş. Mektupla sizden af dileyecektim, olmadı. Beni affediniz!

(...)

Ölünceye kadar dost ve kardeş kalacağımızı birbirimize vaat ederek ayrıldığımız zaman içimin bütün zehri akmıştı. Artık kendimi yalnız hissetmiyordum. (s. 29)

Sonunda, genel algıya uygun biçimde kötücül kabul edilen İstibdat devri sonlanır ve Meşrutiyet ilan olunur. Artık kötünün yerini iyi almıştır. Genel resim, kötülüğün yenildiğini, iyililiğin hâkim olduğunu gösterse de bu genel resimden memnun olmasına rağmen İffet'in şahsi hayatı Meşrutiyet'in ilanından dolayı duyduğu mutluluğu zedeler; bütün bir milleti kötülüğe maruz bıraktığını düşündüğü istibdat yıkılmıştır ancak yeni düzenin de başta babası olmak üzere ailesini kötülüğe maruz bırakma ihtimali bulunmaktadır. Bu da siyasi kötülüğün bir başka örneğidir.

Meşrutiyetin ilanını Karamürsel'de haber aldım. Damlacık çiftliğinde şiddetli bir göğüs nezlesinden yatıyordum. Halam beni üç gün zor zapt edebildi. Dördüncü gün hasta hasta vapura bindim.

Nihayet istediğim olmuştu. Mamafih ümit ettiğim kadar sevinemiyordum. Babam, kardeşim, bütün öteki akrabalarımız saray mensubu idiler. Onlar ne olacaktı?

Vapur yanaşırken rıhtımdan bir nümayiş kafilesi geçiyordu. Kalabalık mızıkalar, "Yaşasın Hürriyet!" diye haykıran sesler, dalga dalga bayraklar aklıma başımdan aldı. Bunlar benim senelerden beri çocukluk, gençlik rüyalarımı dolduran şeylerdi. İçimde ancak mucizeler karşısında durabilecek raşeler, sarsıntılarla kafiye karıştı. Şahsımı, varlık hissini kaybetmiş, coşkun bir selin içinde bir damla su gibi kendimi bıraktım. Yürüdüm, yürüdüm, ta bir köşe başına kadar, kahrolmalarını Allah'tan istediğim müstebitler içinde Halis Paşa'nın ismini işitinceye kadar... (s. 30)

İffet'in bu korkularının, endişelerinin bir kısmı gerçekleşir. Ancak dikkat çekici olan Halis Paşa'nın ve diğer aile fertlerinin yeni düzen tarafından cezalandırılmalarının birer kötülük unsuru olarak yansıtılmamasıdır. Bununla beraber, İstibdat devrinden ve onu takip eden Meşrutiyet'in ilanından, yaşanan sürgünlere kadar tüm bu siyasi kötülük ile ilgili bulgular, dönem gerçeğinin dolayısıyla dönemdeki hâkim kötülük algısının da yansımasıdır. Kötücül olan istibdat iken onun karşısında Meşrutiyet vardır ve Meşrutiyet ile gelen cezalar gerçek ve nitelikli kötülük unsurları olarak değerlendirilmez; daha çok İffet'in aile bireylerinin şahsi hayatlarında sebep oldukları kötücüllükler ile işlenir. Bütün bu insanlar arasında Halis Paşa, vakur duruşu, firar etmektense tevkif ve

sürgüne razı oluşu, olan biteni olağan karşılaması ile diğerlerinden ayrılır; kötülüğe maruz kaldığı algısına kapılmaz.

Konak perişan bir halde idi. Büyük ablam, hasta yatıyordu. Kalfalar başlarına çatkılar çatmışlardı. Vakayı bana da anlattılar:

Hürriyet ilan olunduğu gün, eniştem galiba Mısır'a kaçmış... Paşa babama da firar teklif etmişler; razı olmamış. Ben gelmeden bir gün evvel sokaktan bir nümayiş kafilesi geçmiş... "Kahrolsun Halis Paşa!" diye bağırılmışlar, birkaç camı kırmışlar... İki saat sonra paşa babam tevkif edilmiş. Nerede olduğu malum değilmiş.

(...)

Aradan iki gün geçti. Konak, karantinalı evlere dönmüştü. Akrabadan, ahabptan kimse kapımızı çalmaya cesaret edemiyordu. Üçüncü gün Mahmut Efendi geldi, paşa babamdan haber getirdi: Polis dairesinde tutuklu imiş... Galiba Midilli'ye süreceklermiş...

(...)

Paşa babamı görmek kolay olmadı. Zavallı Mahmut Efendi (...) birçok kimselere yalvardı. Nihayet babamın yanına gitmemize izin çıktı.

(...)

Babam küçük bir odada, demir karyolasının üstüne yarı uzanmış, sigara içiyordu. Mahmut Efendi, ağlayarak ellerine sarıldı. Paşa babam bilakis gülüyor:

-Dünya bir mütemadi inkılâp dünyasıdır... Esef etme Mahmut Efendi, diyordu.

(s. 31)

Midilli'ye sürgüne giden Halis Paşa'ya İffet, gönüllü olarak eşlik eder. Sakin bir yaşam sürdürdükleri iki buçuk yılın ardından Halis Paşa, *bir kış sonunda zatürreeden ölür.*

(s. 33)

Bu ölümün ardından Mahmut Efendi, Halis Paşa'nın haksızlığa uğradığı, kötülüğe maruz bırakıldığı yolundaki görüşlerini İffet'e sunar. Halis Paşa, Meşrutiyet yanlılarının eleştirdiği insanların tipik özelliklerini taşımasa da sadece karşı çıkılan dönemde, karşı çıkılan adamlarla aynı görevlerde bulunduğu için sürülmüş; böylelikle de belirgin bir kötülüğe maruz kalma örneği oluşturmuştur. Bu durumda siyasi kötülüğün faili olmakla suçlandığı kişiler tarafından siyasi kötülüğe maruz bırakılmış da olur. Ancak bu algı, Mahmut Efendi'nin fikirleri ile sınırlıdır, Halis Paşa veya bir başkası tarafından dile getirilmiş değildir.

İffet Bey, dedi. Ben Müslüman bir adamım, yalan söylemem. Paşa babanıza çok haksızlık ettiler... Halis Paşa namuslu bir adamdı. Bir karıncaya bile zararı dokunduğunu istemezdi. Padişahın ısrarlarına rağmen Zaptiye Nezareti'nde üç haftadan fazla kalmamıştı. Bir kusuru kalendermeşrep olmasıydı. Olayların akışına karşı durmanın beyhude olduğuna inanır, işi cereyanına bırakırdı. (...) (s. 33)

Azınlıkların kötücül özellikler ile anıldıkları bir dönemde kaleme alınan "Damga"da, bu kötücül algıdan bahsetmek mümkün değildir. Bilakis İffet'in İstanbul'a döndükten sonra yerleştiği pansiyonun sahibi vaktiyle *kibar konaklarına çok girip çıkmış iyi bir Ermeni kadını* (s. 35) olarak tanıtılır.

Arka plan oluşturmada kullanılan devre ait siyasi kötülükler ve bu kötülüklerin sonuçları, içinde bulunduğu durum sebebiyle İffet'i ilgilendirmez. Hatta İffet, bir zaman sonra, insanların bu siyasi kötülükler sebebiyle acı çekmelerinden zevk duymaya başlar. Bir kötülüğe maruz kalan olarak İffet'in, başkalarının da kötülüğe maruz kalmalarından zevk duymaya başlaması kötücül bir duygu durumu ve eğilimi işaret etse de İffet esasen bu hislerindeki kötücüllüğün farkındadır ve eyleme geçmeyen bu haz duyma hali, irade ile gerçekleştirilen bir kötülükten daha ziyade zoraki toplumsal yalıtılmışlığın ve ötekileştirilmenin verdiği bir intikam arzusunun yansıması olarak yorumlanmaya müsaittir.

Sami Beliğ, o zamanın en azılı muhaliflerindendi. "Hukuk-i Millet" gazetesinde her gün zehir gibi acı makaleler yazıyordu.

Politika işlerini artık merak etmiyordum. Fakat muvaffakiyetsizlik beni yavaş yavaş titizlendirmeye başlamıştı. "Hukuk-i Millet" in sert hücumları hoşuma gidiyordu. Başkalarının, bilhassa mesut insanların ezildiğini, ıstırap çektiğini görmekten, gizli intikam zevkleri duymaya başlıyordum. (s. 83)

İffet, Celal Bey'in girişimleri ile Hukuk-i Millet gazetesinde işe başlar. Bu gazete, devrin siyasi koşullarının kötücüllüğünü vurgulaması bakımından dikkate değerdir. Sami Beliğ, oldukça açık ifadelerle hükümetin kötülüğünü vurgulayan yorumlarını dile getirir ki arka planı oluşturan siyasi kötülük unsurlarının bu yansımaları önemlidir. Hukuk-i Millet, yayın hayatında sıkıntılar yaşamaktadır. Bu sıkıntıların temel sebebi hükümet politikalarına muhalefet etmektir. Belirgin ve detaylı bir kötülük tahliline veya basın özgürlüğünün kısıtlanmasına dair baskın unsurlar barındırmasa da bu durum, siyasi kötülüğün bir neticesi ve yeni bir kötülük unsuru olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, hükümetten para alarak, Sami Beliğ'in iddia ettiği kötülükleri açıklamayan gazeteler kötülüğü örtbas etmektedir, bu yayın anlayışı da yine ahlaki ve siyasi bağlamda değerlendirilebilecek bir kötülük unsurudur. Sosyal ve siyasal çöküntü, detaylı olmasa da belirgin kötülüklerin temel sebebi olarak romana yansımaktadır.

-Azizim, sizi Celal Bey methetti, dedi. Hemen işe başlarsınız. Şimdilik muhbirlik açık... Pek öyle fazla para vermiyoruz ama ne yapalım? Biz hükümetten para alan rezil paçavralardan değiliz. Bu işin ecri vardır. Mamefihi isterseniz size mesul müdürlüğü de verelim. Beş on kuruş fazla alırsınız.

-Muhbirlik bendenize yeter, dedim.

Sami Beliğ Bey gülüyordu:

-Hukuk-i Millet mesul müdürlüğü de kazalı iştir ha... Bir kere divan-ı harbe düştün mü berbat bir iştir. Mamefihi siz mesul müdür olamazsınız, şimdi aklıma geldi. (s. 84)

Sami Beliğ Bey İffet'in hikâyesini bilmekte fakat bunu pek çok insandan farklı olarak önemsememektedir. Onun için önemli olan kötülüğün niteliği ve sebepleridir.

İffet Bey'in hırsızlığa mecbur kaldığı algısından hareketle İffet Bey'i değil, onu buna mecbur eden şartları ve bu şartları dikkate almaksızın İffet Bey'in cezalandırılmasını kötücül bulur. Bu yönüyle Sami Belig, İffet Bey'in suçunu bireysel temelde değil sosyal ve siyasal temelde ele almakta ve kötülüğün kaynağı olarak sosyal-siyasi koşulları görmektedir. Bu bakış açısını, İffet'in durumu için doğru kabul etmek mümkün olmasa da doğrudan bir dönem yansıması olarak kabul etmek mümkündür. Öte yandan Sami Belig Bey'in kötülük karşısındaki bu tutumu İffet'e işi kabul ettirir, evvelki tecrübelerindeki algılarından uzaklaştırır.

Beş yüz kuruş için mahkûm oldu diye adamı medeni hukuktan mahrum ederler. Hakları yok mu? Var. Hem de yerden göğe kadar var. Teres bizim gibi iş başına gelip, milletin iradesini eline alıp beş yüz binler çalmak varken, beş yüz kuruşa neden tenezzül edersin? Bir de utanmadan medeni hukuk istersin ha! Beş yüz kuruş çalan herifin kasaptan kemik çalan köpekten ne farkı var? Böyle bir suç insanlık şerefine aykırıdır. Seni medeni hukuktan değil beşeri hukuktan mahrum etmek lazımdır. Ah azizim, bu dünya garip bir kör dögüşüdür. Altta kalanın canı çıksın!

Sami Belig Bey, bir zaman daha böyle karmakarışık şeyler söyledi. Kâh bana hitap ediyor, kâh meddah gibi nazırların ağısından konuşuyordu.

O gece uzun uzadıya düşündüm. Başmuharrir, tok sözlü, garip bir adamdı. Hatta biraz da deliydi. Fakat fena bir adam değildi. Herhalde benim hakkımda pek fena bir fikri de yoktu. Öyle olsa, hizmetine almak ister miydi? Hem görülüyordu ki nereye gitsem, günahımı yüzüme vuracaklardı. Mademki kendimi öldürmeye cesaretim yoktu her türlü hakarete boyun eğmeye mecburdum.

Ertesi günden itibaren Hukuk-i Millet gazetesinde çalışmaya başlıyordum. (s. 85)

Daha evvel işlediği bilinen hırsızlık suçunun bir başka gazetede haber olmasıyla işten ayrılmak zorunda kalan İffet'in maruz kaldığı kötülükleri, bilhassa yoksulluğunu pekiştiren bir unsur da siyasi kötülük unsuru olan savaştır. Arka planda kalan ve sosyal hayata etkileri ile bir kötülük unsuru olarak kullanılan savaş, İffet'in daha da yoksullaşmasına sebep olur. Düştüğü bu durum İffet'teki iyilik-kötülük algılarını da derinden etkiler. Aşağıdaki alıntı İffet'in kötülüğe bakışını, kötülüğün hâkimiyetini kabullenişini, insanlık onurundan feragat etmedikçe rahat bir yaşam süremeyeceğine dair algısını dolayısıyla her ne olursa olsun muhakkak ya maddi ya da manevi kötülüğe maruz kalacağına dair fikirlerini ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir.

Gazeteden ayrıldıktan sonra dört buçuk ay boştta kaldım. İstanbul'da kimse sefaleti, açlığı benden fazla tanımadı.

Muharebenin en fena günleriydi. Kardeşimin sadakası kuru ekmeğe bile yetmiyordu. Birçok geceler aç yatıyordum.

Gururum, isyanlarım sönmüştü. Aç hayvanlar gibi yemek ve ölmek hırsından başka duygum kalmamıştı. İş bulmak için hemen hemen dileniyordum. Zillet, hakaret bana tesir etmez olmuştu.

Bu dört buçuk ayda hayatın acı bir sırrına daha erdim: Mahrum insanlar zannederler ki para ve mevki sahibi olmak için utanmamak, zillate tahammül etmek

lazımdır. Boş hayal... Mazlum bir tevekkülle her şeye baş eğmek, muvaffakiyet için kafi gelmiyor. Baş eğmenin, etek öpmenin de bir usulü, bir sanatı var. Zilleti kabul edeceksin. Ben insanlığımın vekarından feragat ettikçe, sade zebun, zavallı bir adam oluyordum. Sadık köleden ziyade, mağlup düşman esirleri gibi görünüyordum. Yardımlarını istediğim kimseler ya beni ehemmiyete layık görmüyorlar ya fazla çekingen halimden şüpheleniyorlardı. (s. 97)

Bir kötülük unsuru olarak savaş, Celal'in daveti ile Konya'ya giden İffet'in burada geçirdiği zamanda, yine bir arka plan olarak ve yüzeysel biçimde karşımıza çıkar. Bu savaştan asıl etkilenen Anadolu'dur ve küçük, bireysel hikâyeler, savaşın ortaya çıkardığı kötülükleri vurgulamak için kullanılır. Buna rağmen, Anadolu, İffet'e iyi gelir; sosyal yaşamdaki büyük etkileri ile belirgin bir kötülük unsuru olan savaş, İffet'in şahsi hayatında maruz kaldığı kötülüklerin sonlanması karşısında onu fazla müteessir etmez. Hatta kendi yaşantısında karşı karşıya kaldığı kötülükler karşısında daima edilgen bir yaklaşım gösteren İffet, kötülüğe maruz kalanlara yardımcı olmaya başlar. Böylelikle kendi adına kötülükle hiç mücadele etmemiş olan İffet, başkaları adına kötülükle mücadele eder. İyilik etmek için birilerinin kötülüğe maruz kalması gerekmektedir ve bu sefer İffet maruz kalan tarafta değil iyilik eden taraftadır; maruz kalanların ortak özelliği ise dönem gerçeğinin bir yansıması olan savaşın neticesinde, kötülükle karşılaşmış olmalarıdır. İffet'in yaptığı iyiliklerin en belirgin örneklerinden biri, kimsesiz kalan bir göçmen çocuğa sahip çıkarak onu İstanbul'daki bir yatılı okula kaydettirmesidir. Gittiği yerlerde saygı gören İffet, *damgalanmadan* önceki vakitlerine döner.

Harbin asıl acısı Anadolu yollarında duyuluyordu. Trenlerde birçok asker ailelerine, topraklarından sürülüp çıkarılan göçmenlere, memleketlerinde ölmeye giden yaralı askerlere tesadüf ediyordum. İyilik etmek için daima bir vesile çıkıyordu. (s. 101)

"Pervaneler", bütün milleti ilgilendiren bir kötülüğün sona ermesinin anlatılması ile başlar. Söz konusu kötülük unsuru, savaş sonrası İstanbul'un işgalidir. Belirgin bir kötülük unsuru olan ve esasen siyasi ve sosyal temellere dayanan işgal, Anadolu hareketinin başarıya ulaşması ile ortadan kalkmıştır. Böylelikle romanın henüz başında nitelikli bir kötülük unsurunun yer aldığını söylemek mümkündür ancak bu sefer kötülük hâkim olan değil, yenilen, alt edilendir. Devir romanlarının pek çoğunda arka plan veya temel izlek olarak kullanılan savaş ve işgal, bu defa kötücüllükleri detaylandırılarak aktarılmamaktadır. Kötülük, iyilik ile mağlup edilmiştir. Dolayısıyla "Pervaneler" in bu kötülük unsurunu zaman bağlamında farklı bir boyutta ele aldığı söylenebilir.

Gidenler "Müttefikler" idi. Müttefik orduların telaşı sokaklara kadar dökülmüştü. İşgal ettikleri büyük binaların önüne sandıklar yığılmış, kapılarında daha

şimdiden Türk askerleri nöbet bekliyor. Denizin üstü harp gemileriyle rıhtım arasında karınca gibi işleyen kayıklar, mavnalar, istimbotlar ile kayınıyordu.

Fakat tuhaftır, kaçmaya çok benzeyen bu heyecanlı hareketlerin en bariz eseri, tesadüf edilen ecnebi askerlerin asıl yüzlerinde okunuyordu. Nerede, o eski tahakküm ve gurur neşeleri? Şimdi hallerinde, uyuşuk ve korkak bir zavallılık, umulmadık yerden kafasına yumruk yiyenlerin yüzüne çöken aptal, hayrete benzer bir miskinlik vardı.

Buna mukabil Türkler, taşan, dökülen, sokakları dolduran bir sevinç tufanı, bir zafer sarhoşluğu içinde idiler. (s. 18)

“Vurun Kahpeye”, kuvvetli sosyal kötülük unsurları içermesinin yanında siyasi kötülük bağlamında da nitelikli örnekler sunar. Romada sosyal ve siyasi kötülük unsurları iç içe geçmiştir ancak özellikle Kuvayı Milliye'nin faaliyetlerinin ve Anadolu'daki işgalin romana dâhil olması ile birlikte, sosyal yansımalar da siyasi kötülüğün bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yansımaların en belirginini, yobazlık ve gericiliğin bu siyasi kötülük unsurlarını fırsat bilerek kendisine uygulama alanı bulmasıdır.

Romanda Hacı Fettah Efendi, nitelikli ve çok boyutlu bir kötülüğün fail tipi olarak kurgulanmıştır. Dini kendi çıkarları için kullanan, moral değerlerden yoksun bir adam olan Hacı Fettah, gerici ve yobazdır; Kuvayı Milliye'nin de aleyindedir. Bu aleyhtarlık, onun en belirgin kötücül yanını ifade eder ki temelinde de diğer kötücül özellikleri yatar. Söz konusu dönem dikkate alındığında Anadolu hareketinin ve Milli Mücadelenin karşısında olmak en belirgin kötülük unsurları arasındadır. Böylelikle romanın zaman ve mekân olarak arka planı da Anadolu'daki işgaller ve işgalcilere karşı yürütülen mücadele ile kurulur. Yani romanda olay örgüsünün içinde geliştiği zaman ve mekân gerçek hayatın doğrudan yansımasıdır. Asıl aksiyon, işgal ve Kuvayı Milliye güçlerinin mücadelesi çerçevesinde kasabada yaşananlar sırasında bilhassa Aliye'nin şahsi macerasının da eklenmesi ile ortaya çıkar. Gerçek bir dönem kötülüğü olarak Anadolu'nun işgali ve bu kötülükle mücadele eden Kuvayı Milliye'nin aleyhinde eylemlerde bulunan bir kesim halk, belirgin kötülükler ve kötülük failleridir. İşgalcilerle işbirliği içinde olan insanlar, milli duyarlılıktan ve ülküden yoksun olarak kendi çıkarları uyarınca davranmaları da göz önünde bulundurulduğunda, işgalcilerden de daha kötücül olarak yorumlanabilir. Bu kişilerin başında, halkı da kışkırtan konuşmaları ile Hacı Fettah Efendi yer alır. Hacı Fettah Efendi, tüm yönleri ile kötülüğe hizmet eden, iyiliğin karşısında bulunan çıkarıcı bir yobaz tiptir. Yine bu kötücül grubun diğer üyeleri, evvelce ahlaki kötülük temsilcileri olarak tanıtılan Maarif Müdürü, Uzun Hüseyin gibi adamlardır. Bu grubun tam karşısında Aliye ve Tosun Bey gibi Kuvayı

Milliye yandaşları ve mücadeleçileri yer almaktadır. Bu gruplaşmanın da çok belirgin bir iyi-kötü karşılaştırması sunduğu pekâlâ söylenebilir.

Aliye meselesine kasabada ancak Yunanlılar'ın ilk hareketiyle Kuvayı Milliye'nin çarpışması aynı derecede bir kuvvetle hisleri tahrikte rekabet edebildi. Memleket derhal ikiye ayrıldı. Hemen herkes Yunanlıları istememekte müttefik olmakla beraber, bir kısım aynı derecede Kuvayı Milliye'ye aleyhtardı. Hele Maarif Müdürü gibi İstanbul Ferit Paşa hükümetine bağlı olanlar bir de şahsi korkularla titriyordu. Eşraf, Kuvayı Milliye'nin bir nevi Bolşeviklik ve eşrafın mallarını alıp halka dağıtacak bir şey diye telakki ettikleri için endişedeydiler. Hele Yunanlıların mütemediyen ilerlemesi, Kuvayı Milliye'nin ordusuz günleri, onları bütün bütün yeni mukavemet kuvvetine aleyhtar yapmıştı. Bütün bunlar arasında Aliye de güzelliği ve gençliği haricinde bir şahsiyet oluvermişti. O, çok coşkun bir ruhla çocuklara milli marşlar öğretiyor, her yerde memleketi alan yabancıların şiddetle aleyhinde bulunuyor, çocukları ellerinde bayraklarla sokaklarda, biraz halkla mektebi karıştıran milli heyecanla dolaştırıyordu. Bu, tabii olarak ona kuvvetle bir Kuvayı Milliye taraftarlığı rengi veriyordu.

İşte kasabada işler bu merkezde olduğu günlerde bir hadise onun karşısına hayatında iki büyük amil olan simaları, Hacı Fettah Efendi ile Tosun Bey'i çıkardı.

Bu, bir cuma günü ve Cuma vakti oldu. O, çocukları toplamış, bayrak, şarkı hepsi tamam, tabur halinde gezmeye çıkarmıştı.

Aynı zamanda da cuma namazından sonra Hacı Fettah Efendi halkı meydanda toplamış, yüksek sesle Kuvayı Milliye aleyhine vaaz ediyordu.

-Bıyüksızları, gâvurlar gibi yakalık takanları, din düşmanı olanları istemeyiniz! Onlar ki ellerine kudret geçer geçmez mukaddesatı çiğner, kadınlarımızın örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkâr ederler. Onları istemeyiniz! Ey ahali onların kanı kâfirlerin kanı gibi helaldir. (s. 36-37)

Aliye, Milli Mücadele yanlısı eylemleri sebebiyle Hacı Fettah Efendi tarafından hedef gösterilir. Romanın sonunda recmedilerek vahşice katledilen Aliye, henüz olay örgüsünün başlarında bu tehlike ile karşılaşır. Hacı Fettah Efendi, din sömürüsü yoluyla Aliye ve onun gibiler için kötülük çağrısında bulunur. Hacı Fettah Efendi, hitap ettiği kalabalığa Aliye'yi hedef gösterir ve katli vacip olanlar sınıfına dâhil ederken nitelikli bir kötülük eyleminin planlayıcısı, irade edeni konumundadır. Halk ise bu durumda, eylem henüz gerçekleştirilmediyse de Reemsta'nın tabirince vahşet işçileridir. Aliye, genel kurban tiplerinden farklı olarak pasif bir tutum içinde değildir, bilakis kötücül bulduğu ile, hâkim bakış açısının kötülük algısı ile Aliye'ninki aynıdır, mücadele eden bir ideal tiptir. Onun kurban olması, kötülüğün mutlak güce erişmesi karşısında ona karşı koyacak güce sahip olmayışındandır.

Aliye çocukların başında kasabanın son dar sokağından meydana çıkıyordu. Karşısında kasabanın beyaz minareli eski ve güzel camii göz kamaştırıcı, göğe dayanmış, eski bir kabartma gibi duruyor; önünde koyu bir kütle, Hacı Fettah Efendi'nin güneşte bütün hususiyetiyle meydana çıkan kır sakallı sarı ve hud'a ile taassup bayrağı gibi kendi sözleriyle gaşyolmuş başına bakıyorlardı. (...) Halk ne düşünüyordu? Eğer onlar Hacı Fettah Efendi ile iseler kendisi de emin değildi. O kendini Hacı Fettah Efendi'nin "bıyüksızlar, yakalıksızlar" diye tavsif ettiği ve

“kanlarının helal” olduğunu söylediği sınıftan addediyordu. Bu kalabalık dönüp kendisini taşılayacak gibi geliyor, arkası ürperiyor, elleri soğuyordu. (...) Çocukları geri çevirecek mi ileri yürütecek mi bir türlü karar veremiyordu. Gözleri kararır gibi olduğu bir anda idi ki iki ses birden duydu. Sağından, duvarın arkasından bir baş uzandı, sarı, keskin, iştiha ile gazyla, fitne ve hile dolu uzun bir baş.

-Gördün mü eşraf evladına hakareti, gördün mü Kantarcıların Hüseyin’i beğenmemeyi? Nihayet benim ayağıma, benim kollarımın arasına yalvara yalvara düşeceksin

(...) Fettah Efendi birdenbire kısık sesinin en ateşli ve gazlı kuvvetiyle bağıırıyordu:

-Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremler Müslümanların kalbini fesada vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel’undur, bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz. Eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayın yoksa Cenabı Hakk’ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır. (s. 40)

Kalabalığın galeyana gelmesine ve Hacı Fettah Efendi’nin kötücül emrini yerine getirmesine mani olan, kasabalı Kuvayı Milliye aleyhtarlarının korktuğu Kumandan Tosun Bey’in, küçük bir birlikle o anda kasaba meydanına varması olur. Halkı dağılmamaları konusunda uyararak Tosun Bey, onlarla konuşur. Bu arada Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi’nin kötücül planlarının detayları da ortaya çıkar. Tosun Bey’in yanında gerçek fikirlerini açık etmeyen bu adamlar, Yunanlıların kasabaya girmesi durumunda, Ömer Efendi ile zaten kötülüğüne ikna oldukları Aliye’yi feda etmeye niyetlidirler. Hatta Aliye’nin, ahlaki kötülüğe meyyal olduğu intibamı uyandırmak için Tosun Bey ile aralarında bir münasebet olduğuna dair dedikodular da yayarlar. Öte yandan, bir Kuvayı Milliye askeri olarak fiziken ve ruhen tam bir iyi tip olarak çizilen Tosun Bey, tesadüfen de olsa Aliye’yi nitelikli bir kötülükten kurtarmış olur.

Tosun Bey çetesi, kasabanın muhtelif evlerinde ağırlandığı zaman Tosun Bey’in kendisi Ömer Efendi’nin evinde misafir edildi. Ömer Efendi’nin biraz Kuvayı Milliyeci tanınması, biraz da evinin buna müsait olması, eşrafa bu kararı verdirdi. Kantarcıların Küçük Hüseyin Efendi her ne kadar bu güzel ve tehlikeli kumandanı Aliye’nin olduğu eve misafir etmemek için uğraştıysa da muvaffak olamadı. Hacı Fettah Efendi bu gürbüz delikanlıların atların üstünde boş ovada dolaşmalarına rağmen Yunanlılara karşı muvaffak olacaklarına inanmıyordu. Bu şüphesini Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi’ye de ihsas etti. Ömer Efendi zaten Kuvayı Milliyeci tanınmıştı. Bir gün Yunanlılar girerse ve Kuvayı Milliyeci ararlarsa zaten doğruluğu ve iyiliği ile göze batan Ömer Efendi’yi köpeklerin ağızına atıverirlerdi. Hem bu kadınlar her yerde kadınlara saldırıp duruyorlardı. Herkesin namuslu ve yerli kızlarını buna maruz etmektense işte İstanbul’dan gelmiş, kimsesiz belki de hakikat kahpe olan Aliye’yi Tosun’un önüne atıvermek müreccahtı. Onun şimdiye kadar erkeklere yüz vermemesi filan hep ağızıydı. Namuslu olsa yüzü açık gezer miydi?

Böylece Tosun, Ömer Efendilere misafir olmadan evlatlığı Aliye ile münasebetleri uydurulmuş, galiz teferruatla kasaba içinde Fettah Efendi'nin himmetiyle yayılmıştı. (s. 41)

Ömer Efendi, Tosun Bey'i Hacı Fettah Efendi'nin kötücül amaçları konusunda uyarır. Tosun Bey, Hacı Fettah Efendi'nin Kuvayı Milliye aleyhinde propaganda yaptığını, Yunanlılara taraftar olduğunu, Aliye'yi linç ettirmek istediğini öğrenir ve bu konularda tahkikat yapar. Bu yönüyle Tosun Bey, kötülüğün her hali ile mücadele eden ideal bir vatanperver genç tipidir. Tosun Bey'in şahsında örneklenen ancak bütün Kuvayı Milliyecilerin ortak özelliği olarak sunulan, kadını dini baskıların ve yobazlığın tesirinden kurtarma emeli, Halide Edip'in hemen her romanında rastlanan kadın sorunu değinmelerinden biridir. İyi temsil eden taraf olarak Kuvayı Milliye, bu konuda da ideal olanı düşünür ve uygular; milliyetperver, açık fikirli, taassuptan kurtulmuş kadın, kör bir inanışla ahlaki kötülüğün sembolü olarak görülmekten çıkar. Böylelikle Aliye'nin de Kuvayı Milliyecilerin ideal Türk kadını tasavvurunu yansıttığı söylenebilir. İyi ve kötü, bu konuda da kesin olarak ayrılır. Tüm nitelikleri ile ahlaki kötülüğü yansıtan muallime Hatice'nin, Hacı Fettah Efendi ve onun etkilediği halkın nazarında kötülük timsali kabul edilmemesi, yadırganmaması ise ayrıca dikkate değerdir. Hacı Fettah Efendi ve onun gibiler, inançları ve düşünceleri itibarıyla değil çıkarları gereği hareket ettiklerinden esasen hiçbir inanç ve düşüncenin kötücül bulamayacağı Aliye'ye düşman olurken ahlaki kötülük örneği olan Hatice Hanım'ı yadırganmazlar çünkü aralarında bir çıkar çatışması yoktur. Bununla beraber Hatice Hanım da ahlaken kötü olmasına rağmen Aliye'yi Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi'nin düşünceleri doğrultusunda kötü ilan etmekten geri durmaz.

-Hacı Fettah Efendi için dediklerimi unutma ha! Bu, dün siz gelirken bıyıksızları, yakalıklıları öldürün diyor, Yunanlılara taraftarlık ediyor, ümmeti Müslüman'ı birbirine düşürüyordu. Mahalleye, namuslu bir kızı, az daha yüzü açık diye parçalattıracaktı. Bunların yok edilmesi lazımdır demişti. (...)

Mektep tertemizdi. Hatice Hanım'ın sınıfı sallana sallana "Elif-lâm-mim" suresini bir ağızdan bağırarak okuyorlar. Hatice Hanım da masa başında beyaz başörtüsü altındaki rastıklı kaşlarını çatmış yine sallana sallana dinliyordu. Tosun Bey'i yerlerden temenna ederek kabul etti. Mektebe yaptığı hizmetlerden, kendisine İstanbul'dan mütemadiyen gönderilen çoluk çocuk muallimelerin açık saçıklıklarından, hoppalıklarından, kabiliyetsizliklerinden bahsetti:

-Efendim, benim sınıfımda her çocuk namaz surelerini bilir. Hiç olmazsa Amme cüzünün sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, milliyetsizlik öğretiyorlar. Ben dokuz yaşında kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Hâlbuki İstanbul'dan yeni gelenler kendi yüzleri açık geziyorlar. Şimdi on üç yaşında bâligalar saçlarını açıyorlar. Artık bunların terbiyesi sayenizde inşallah verilir de...

Tosun Bey mektebin her tarafını kartal gözleriyle arıyordu. Herhalde bu çocuklardan bazısını dün görmüştü. O genç kız acaba bir talebe mi? Hatice Hanım'ın lakırdılarını işitmeden dinledi, sonra sordu:

-Siz yalnız başınıza mı burada çalışıyorsunuz?

-Hemen hemen öyle efendim... İstanbul'dan yeni bir hoca geldi ama söz beynimizde... Dün çarşıdan çocukları yüzü gözü açık geçirmiş, halkın taassubuna dokunmuş, galiba hücum etmişler, bugün hasta imiş gelmedi.

Kuvayı Milliye kumandanlarının müşterek ve bariz bir hususiyeti vardı. Çavuşundan paşasına kadar içlerinden yeni bir şeyler isteyen, herhalde hiç mutaassıp olmayan, mühim bir surette yeni kadına taraftar olan bir şey vardı. Tosun Bey Hatice Hanım'a sert sert baktı:

-Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Din de peçe demek değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni hoca hanıma yüzü açık diye kasabanın hücumu hiç hakkı yoktur. Çocukları İstanbul usulü güzelce okutan herhangi bir hoca hanıma birisi yan gözle bakarsa biz onun terbiyesini... (s. 46-47)

Tosun mektepten herhalde çok fena bir zihniyetle çıkıyordu. Dünkü kalabalık, menekşe gözlü, güzel ve açık yüzlü kimsesiz İstanbullu muallimeye sataşmış demek... Ömer Efendi'nin Hacı Fettah için söyledikleri haklıydı. O pis Hacı Fettah Efendi'ye gösterecekti. (...) (s. 48)

Tosun Bey, kasaba halkından Kuvayı Milliye için destek ister. Halkın bir kısmı yardıma gönüllü iken bu az sayıdaki insanın dışında kalanlar yardımda bulunmak istemezler. Bunların başında da Hacı Fettah Efendi gelir. Milletın ve ülkenin maruz kaldığı kötülük, bu insanların umurunda değildir yani bu kişiler iradelerini topyekûn maruz kalınan bir kötülük karşısında kullanmaktan yana değillerdir. Onların düşündükleri yalnız kişisel çıkarlarıdır ki bu milli duyarsızlıkları ile her biri birer kötülük faili olarak yansıtılmaktadır. Hacı Fettah Efendi, bu fikirler doğrultusunda Tosun Bey'in yardım talebine karşı çıkar. Onun, milletin değil yalnız kendisinin maruz kalma ihtimali olan kötülüğü engellemekle yetineceğine dair sözleri, kötücüllüğünü pekiştirir. Bu itirazı, Hacı Fettah Efendi'nin Tosun Bey tarafından cezalandırılmasına sebep olur. Hacı Fettah Efendi'nin hapsedilmesi, kötülüğün ortaya çıkmasını da bir süre önlemek anlamını taşır.

-Ağalar, memleketimize düşman girdi. Ne mal, ne ırz ne de can bıraktı. Bizler düşman kovmak için dağlara çıktık. Tabii olarak henüz memleket resmi hazinesinden bizi besleyemez. Bilirsiniz ki ben fukara ahaliden ne para alır ne de maiyetime aldırırım. (...) Gücünüz neye yeter söyleyiniz.

Ağaların kimi öksürdü, kimi yutkundu, Fettah Efendi'nin küçük gözleri zehirle doldu fakat kimse söz söylemedi. (s. 49)

-Hâşâ, diye haykırdı. Benim değil beş bin lira, beş lira verecek iktidarım yoktur. İhtiyarım, akşama içecek çorba bulamıyorum. Beyler canımı almak istemezler. Hem bu kasaba otuz bin lira nasıl verir? Yunanlıların buraya geleceği malum değil ya. Beyler bizi Allah'a bıraksın, gitsin, biz muhafaza istemiyoruz. Lazım gelirse biz kendi kendimizi muhafaza ve müdafaa ederiz.

Ahali korkuyla fakat ümitle birbirlerine bakındılar.

Tosun Bey'in yüzünde hiçbir tahavvül yoktu. Yine bıyıklarını eliyle çekmeye çalıştı. Yine sükûnla kimseye bakmadan:

-Hacı Fettah Efendi Cuma günü meydanda Kuvayı Milliye'nin kanı gâvurlar gibi helaldir; Yunanlıları isteyiniz onları istemeyiniz diye beyanatta bulunmuş, bunu bana söyleyenlerden üç dört kişi burada mevcuttur. Türklerin vatanını Yunana vermek, kendilerini birbirlerine kırdırmak isteyen Hacı Fettah Efendi isterse pis parasını Yunana versin, onun parasına hiçbir mücahit dokunmaz, fakat kendisine cezasını vereceğiz, dedi. (...) Selim, Hacı Efendi'yi alın muhafaza edin, hükmümü sonra vereceğim. (s. 50)

Halkın, Kuvayı Milliye'ye yardım etmek istemeyişinden, Hacı Fettah Efendi gibi dini sömürenlerin, yobazların etkisi ile kolaylıkla galeyana gelmesinden anlaşılır ki uğruna mücadele verilen Anadolu ve halk, İstanbul'daki aydınların ve Kuvayı Milliye güçlerinin gördüğü gibi, saf, temiz, mücadelecisi ve mutlak iyi değildir. Köylünün, Milli Mücadele konusundaki algısı kötücüdür; dolayısıyla eylemleri de kötücüdür. Bununla beraber halkın, bu kötülüğe Hacı Fettah Efendi tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Bu duruma halk, bilinçsiz bir yığından fazlası değildir. Bu konuda "Vurun Kahpeye" adlı eserin, Anadolu gerçeğini kendisinden önceki eserlerden farklı yansıttığı söylenebilir. Bu eserde kötülük ile mücadele eden, kahraman ve iyi niyetli bir halktan çok, yönlendirmeye açık, kötücül, bilinçsiz bir yığından bahsedilebilir. Halide Edip'in çizdiği bu halk, kimi yönlerden eleştirilir.

Aliye, yeni eğitim tarzının temsil ettiği, öğretmenlik yeminine ölünceye kadar sadık, idealist bir öğretmen olarak anlatılırken çevresindeki diğer insanlar bütünüyle romandaki gelişmelerde ya silik ya da hiç etkisi olmayan kimselerdir. Hele bir recm olayı verilmiştir ki bu recm olayında halk kendilerine kötülük eden, mallarına ve arazilerine el koymak isteyen kötü insanlara alet olacak kadar saf kimselerdir. Adeta bir figüran gibi hareket ederler. Kasaba halkı bir saray yosması kadar makyaj yapan, sigara içen, kasabanın maarif müdürü ile aralarında ilişki bulunan Hatice öğretmene hiçbir şey söylemez, Aliye öğretmeni ise taşıyarak öldürür.¹⁰¹ Tosun Bey'in gelmesinden sonra Aliye ile ikisi hakkında başlayan dedikodular devam eder. Aliye, bu dedikoduların neticesinde ahlaken kötü bir kadın tipi olarak düşünülür. Aliye hakkındaki dedikoduların asılsız çıkması ile halk, bu durumdan rahatsız olur. Çünkü bu durumda kötülüğünden bahsedilecek bir öğretmen ve kumandan da ortadan kalkar. Halkın tek isteği paralarını korumak, Kuvayı Milliye'ye vermemektir. Yani asıl rahatsızlıkları Aliye'nin ahlaken kötü olması ihtimali de değildir. Bu sebeple gerçeğin ortaya çıkması, halkı, para yardımında bulunmak istememe sebeplerini yok ettiğinden

¹⁰¹ A. Yalçın, *a. g. e.*, s. 178.

adeta üzer. Halk, kötülüğün karşısında değil kişisel çıkarlarının peşindedir ve bu yönü ile kötücüdür.

(...) Celsenin başında en kaba ve ölçüsüz sözlerle Aliye'ye sövdüler. Birçok muhayyel ahlaksızlıklarından bahsettiler. (...) Bu aralık eşraftan Nazif, şayanı hayret bir şey söyledi. Kendi ailesi Ömer Efendi ailesiyle içli dışlı idi. Aliye'nin Tosun Bey'in yanına hiç çıkmamış olduğunu hatta Tosun Bey'in Aliye'yle aynı evde olduğunu bilmediğini anlattı. Bu Aliye lehinde kuvvetli bir takdirden ziyade kadrini küçültecek bir tesir yaptı. Kendi keselerini sıyanet için Aliye'nin işvebaz ve ahlaksız olmasını tercih edeceklerdi. (s. 53)

Nihayet Aliye, halktan kimselerin de araya girmesi ile Hacı Fettah Efendi'nin salıverilmesine sebep olur. Aliye, bunu tamamen iyi niyeti ile ve kendini kasaba halkının bir ferdi olarak gördüğü için yapmıştır ancak aslında halkın nazarında o daima bir ötekidir; daima kötülükle suçlanan ilk insandır. Buna rağmen Hacı Fettah Efendi'nin serbest kalmasını sağladığı için halk ona minnet duyar. Halk bir kez daha kötülükten yanadır; Aliye iyi olduğundan değil onların isteğini yerine getirdiğinden ona minnet duyarlar. Aliye, halkın bu isteğini yerine getirmekle aslında kendi kötücül sonunu da hazırlar; Hacı Fettah'ın kötülüklerinin cezasız kalması, onun diğer kötücül eylemlerine olanak verir. Aliye'nin sayesinde serbest kalan Hacı Fettah Efendi ise halk kendisinin serbest bırakılmasını sağladığı için minnet duyarken Aliye'den daha şiddetle nefret eder. Hacı Fettah'ın nazarında iyiliğin karşılığı kötülüktür.

Tosun Bey'le Ömer Efendi ayrıldığı zaman eşrafın hepsinde Aliye'ye minnet hissi vardı. Yalnız Hacı Fettah Efendi'nin gayzı ve kini eskisinden çok fazla idi ve Kantarcılar'ın Küçük Hüseyin Efendi'nin beyninde bir hançer vardı. İkisinin birden zihninde bir fikir hâkimdi: Tosun'un hareketinden (...) kasabasındaki Yunan kumandanı haberdar etmek, Tosun'un on beş gün sonra gelip Aliye'yi almasını menetmek. Hacı Fettah Efendi Kuvayı Milliye'ye karşı uyanan teveccühe, bulanık gözlerinde çirkin bir ziya ile baktı:

-Bizden para almamasını bir kahpenin nüfuzundan mı biliyorsunuz? Yunanlılar ilerliyor, Tosun Bey kaçacak delik arıyor. İşte şuraya yazıyorum on günden evvel Yunan kuvvetleri bu kasabaya girmezse bana Hacı Fettah demeyiniz! (...) Meydandaki camiye kadar baş başa, dünyadan habersiz, korkunç planlarını yaparak yürüdüler. Camiin önünde Fettah Efendi kollarını aptes almak için sıvarken ay ışığında nihayetsiz beyaz ve bomboş uzanan meydana baktı. Bulanık ve çapaklı gözleri kan içinde gülüyordu. İhtiyar dudaklarının arasında dökük dişlerinden siyah ve boş ağız çirkin bir delik gibi açılıyordu:

-O kahpeye şeriat burada cezasını verecek! Hele sen, yarın sabah erken gel; hangimizin (...) kasabasına tebdil gideceğini kararlaştıralım. (s. 63)

Hacı Fettah Efendi, Uzun Hüseyin ile beraber Yunan karargâhına giderek Aliye'yi, Tosun Bey'i ve Kuvayı Milliye yandaşlarını şikâyet eder. Özellikle Aliye hakkında söylenenlerde, kadın ile kötülük kavramlarının bağdaştırılması ve şeytan sembolünün kullanılması dikkate değerdir. Aliye, Uzun Hüseyin ve Damyanos tarafından ise bir haz nesnesi olarak düşünülür; Uzun Hüseyin, vatana ihanetinin

neticesinde Aliye'ye sahip olmayı ister. Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin, milli duyarlılıktan ve aidiyet hislerinden yoksundur üstelik şahsi çıkarları için milli çıkarları gözden çıkarmakta beis görmezler ki bu onları nitelikli kötüler yapmak için yeterlidir. Anadolu hareketinin ve Milli Mücadelenin arkasındaki fikir hareketlerinin bir ideal haline geldiği ve zihniyeti oluşturduğu söz konusu dönemde, gayrimilli düşünce ve eylemler de en belirgin kötülük unsurları olarak kabul edilebilir. Bu belirgin kötülüklerin failleri de tipik kötüler olan Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin'dir. Aslında onlar, Yunanlılardan kurtuluş umarken bu ordunun çıkarları için kullanıldıklarından ve sonrasında bir anlam ifade etmeyeceklerinden haberdar değillerdir.

(...) *Hacı Fettah Efendi kendisine kasabanın en mühim adamı süsü veriyor, kasabanın efkârını Yunan lehine kendisinin çevirmiş olduğunu söylüyordu. Sonra Tosun Bey'in kuvvetlerinin adedini, ne suretle Yunan karargâhını basmak, ilerlemesine mani olmak için hangi köprüyü atmak istediğini anlattı. (...) Damyanos (...) bazı sualler sormak istiyordu. Acaba kasabada Yunan aleyhtarı kimse yok muydu?*

Hacı Fettah Efendi'nin yüzü deruni bir kasırğa ile karıştı, ayağa kalktı, sağa sola baktı, sonra sesi kapalı koridorlardan geçen fırtınalar gibi hışıltılı ve esrarlı bir kuvvetle:

-Nasıl olmaz? Ömer Efendi var ki Tosun Bey'i evinde misafir eder, Kuvayı Milliye için canını feda eder. (...) Bu Ömer Efendi'nin bir de İstanbul'dan gelmiş bir evlatlığı var, bir muallime kız.

Damyanos tercüman vasıtasıyla sordu:

-Güzel mi?

-Nasıl güzel mi? Şeytanı baştan çıkarır, kasabayı öyle bir fesada verdi ki... Delikanlılar bıçak bıçağa geldiler. Tövbe estağfurullah, bizim gibi adamlar bile her gün beş vakit Cenabı Hakk'a namazlarımızda şerrinden kurtulmak için dua etmesek içimizi karmakarışık yapar. Bu kadının şeytandan gelen güzelliğinden başka öyle de sihir yapmakta mahareti var ki... Kasabaya gelen Tosun Bey'i bir gecede kendisine bent etti. Bunu Çorbacı, mutlak meydanda ateşte yakmalı, yoksa bu hiç...

Hüseyin Efendi, Hocanın işaretle laf anlamadığını görünce cüppesini eliyle çekti, burnu çarpılmış, ağzı köpürüyordu:

-Çorbacıya söyle tercüman efendi, Yunanlılar kasabaya gelirse bu kız benim hakkım olacak. Kumandan ne isterse yaparım. Biz oranın en büyük eşraftıyız, Kumandana ikram ederiz, Kumandana canla başla hizmet ederiz fakat bu kız benim olmalı...

(...)

Kumandan yalnız kaldığı zaman cam gözü yerinde sağlam gözü sağa sola dönüyor, ellerini ovuşturuyor, geziniyordu.

-Şeytanın kızı, bütün kasaba bunun için altüst; çok güzel, artık korku, tembellik yok...

(...) Diyavolo, korie diyavolo (şeytanın kızı) diyordu. O akşam Damyanos, karargâhı ile Yunan karargâhı umumisi arasında mütemadi bir telefon ve telgraf muhaberesi geçti, bütün Damyanos kıtaatı süratle harekete geçiyordu. (s. 70-71)

Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin'in ziyaret ettiği Yunan karargâhı da tipik bir kötülük yuvasıdır. Kötülük konusunda tipik örneklerin fazlalığı bir yandan kötülük problemini de yüzeyselleştirmektedir. Söz gelimi Yunan ordusu ve akşamları çok içer,

geç yatar ve sabahları da öğleye kadar uzanırdı (s. 65) diye tanıtılan Damyanos, her yönü ile o kadar kötü çizilir ki derinlikli bir tahlil olasılığı yoktur zira çizilen tipler belirgin, keskindir ve insan gerçekliğinin dışına çıkmıştır. Bu tipik kötülerin de yine zihniyet yansıması olduğu söylenebilir ancak romanın genelinde görülen, iyi ile kötünün en uçlardaki kullanımı burada da dikkat çekmektedir.

Binbaşı Damyanos, müfrit bir milliyetperverlik istila şeklinde tecelli ettiği zamanlarda yetişen çok umumi ve bütün ruhun ifadesi olan bir insan örneğiydi. O, milliyetperverliği Yunan olmayan her şeye saldırmış zanneden en iptidai, hatta Balkanlarda bile modası geçmeye başlayan dar bir zihniyetle görür ve kendi mefkûresini nutuklarıyla da kendi ırkından olmayanların bilhassa Müslüman olanların Yunan tebaası olsalar bile malı, canı Yunanlıların bir hakkı olduğunu telakki ederdi.

Onun Anadolu seferinde kanaatleri, nokta-i nazarları vazıhtı: Her Türk'ü imha, her Türk'ün malını Yunan'a mal etmek. İşte bunun için Damyanos, maiyetiyle Yunanistan'a hırsız ve katil bir sürü Yunan vatandaşı yetiştiriyordu. O, kanaat getirmişti ki ne kadar adama öldürmek ve çalmak için saha temin ederse o kadar yeni milliyetperverlik taraftarları ve fedakârları çoğalacaktı. Bunda da tabii her hırsız ve adi adam gibi kendi yaptığı ve yapacağı cürümlere iştirak etmiş adamların adedini çoğaltmak ve şahsını korumak isteyen iptidai bir tahaffuz planı vardı.

Damyanos (...) "Ey Elenler, azminizin düşmanı olan Türkleri öldürünüz, Türkiye'yi alınız. (...)

Damyanos Yunan âmâline hizmet eden Türkleri de nihayet ortadan kaldırırdı. (s. 66-67)

(...) Çok içtiği akşamlar İstanbul Rumlarından beraber taşıdığı genç Eleni'ye: "İster muvaffak olalım ister olmayalım, seninle bütün ömrümüzü Paris'te geçirecek kadar para yaptım, yaşasın milliyetperverlik amma da para getiriyormuş!" derdi. (s. 68)

Olay örgüsü ilerledikçe Aliye'nin ideal bir tip olarak çizimine ve mutlak iyilik vurgusuna devam edilir. Aliye, yalnız milli duyarlılıklarla değil dini duyarlılıklarla da beslenmiştir. Ayrıca Aliye'nin, sonuna kadar sadık kaldığı yemin, adanmışlığın da ifadesidir ve sonradan recmedilerek öldürülen Aliye'nin bir kurban olduğu algısını güçlendirir. Hacı Fettah Efendi'nin, şeytan sembolü ile bütünleştirdiği Aliye, onun tarifinin tam zıttı olarak vurgulanır ki bu iyicil vurgu Hacı Fettah'ın kötülüğünü de pekiştirir. Böylelikle kötülüğün dine değil, dini sömürenlere yüklendiği de açıklığa kavuşur. Bu duyarlılıkların halk nezdinde Aliye'yi bir iyilik timsali yapamaması ayrıca dikkate değerdir.

Bu Dede'nin derin yüzü, güzel sesi onu Allah'a temas eden bir aziz vecdiyle sarsmıştı. Hâlbuki bu güzel camiin durduğu meydanda daha kaç gün evvel başka bir adam, vazifesi kutsal olan bir din adamı ona cehennem ve azap dakikaları yaşatmıştı. Nasıl olur da bu kadar beşeri, bu kadar merhamet ve iyilikle dolu bir dinden Hacı Fettah Efendi o kadar kâbusa benzeyen bir azap ve işkence çıkarıyordu? (s. 75)

Kasaba, Hacı Fettah Efendi'nin Yunan karargâhını ziyaretinden kısa bir süre sonra işgal edilir. Hacı Fettah Efendi, çeşitli hilelerle Yunanlıların gelme ihtimaline

karşı yerini sağlamlaştırdığından bir anda kasabada bir güç merkezine dönüşür; kötülüğe hizmet ettiği halde iyiliğin tesisi için uğraştığı intibamı uyandırır. Oysa asıl niyeti hâlâ kötücüdür, bilhassa Aliye ve onun gibileri ortadan kaldırmak için planlar yapar ve bu planları uygular yani Hacı Fettah, dini sömürmesinin yanında niyet ve irade bağlamında da nitelikli ve planlı bir kötülüğün temsilcisidir. İlginç bir nokta ise dini sömüren biri olarak Hacı Fettah Efendi'nin, kötücül amaçlarına hizmet için dini kullanmasına rağmen inançlarında samimi olmasıdır.

(...) Ahlaki bir temizlik yapmaya karar vermişti. Bu zampara herifleri de kahpeleri de gebertecekti fakat evvela bu günahkâr kadınların güzellerini Yunanlılara teslim ederek Yunanlıların (gözünde) kendi itibarını arttıracak sonra bu karıları şeriatın emrettiği cezayı millete taştıtırarak yaptırarak ve bu suretle Allah'ın rızasını kendi üzerine celbedecekti. Kim bilir, Yunanlılar yerleştikten sonra bir daha Hacca dahi gidecekti. (s. 82)

Kasabanın Yunanlılar tarafından işgali, gerçek bir kötülük unsurunun ve devrin sosyal-siyasi-askeri yapısının romanda arka plan olarak tezahürüdür. Bu işgal, halkın tamamını olumsuz etkiler ancak Aliye ve Gülsüm Hala, Ömer Efendi kasabada olmadığı ve Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin'in kendileri üzerindeki kötücül planlarını sezdikleri için ayrıca tedirginir. Kasabadan kaçmak lazım geldiğini düşünmelerine ve Uzun Hüseyin'in yardım teklifine rağmen bu adama güvenemedikleri için evlerinde kalırlar; kaçmayı kendileri denemeye karar verirler. Uzun Hüseyin'in, bu işgal sırasında yalnız kalmış Aliye'den istifade etmeye çalışması onun da kötücüllüğünün niteliğini arttırır.

(...) Aliye yan gözle o isli yarım aydınlıkta onu tetkik ederken her zamandan fazla sarı yüzünü kirli iştilahlarla gergin siyah gözlerini ihtiras ışıklarıyla yana buldu. Herhalde kasabadan kaçmak lazımdı fakat bu Hüseyin Efendi ile değil. Bir onu başından savsa kolayını bulup Gülsüm Hala ile kaçacaktı. (s. 85)

Hacı Fettah Efendi, Yunanlılar kasabayı işgal ettiğinde kötülük planının bir üst merhalesini uygulamaya koyar. *Damyanos'un karargâhına kendi evi gibi girip çıkan, dostlarına atıfet, düşmanlarına bela ve nikbet saçan* (s. 87) Hacı Fettah, çıkarları uyarınca Yunanlılara hizmet eder ancak halka onları kurtarmak için böyle davrandığını söyler. Ahlaki kötülüğün nitelikli bir örneği olarak kabul edilebilecek bu davranış, aynı zamanda vatana ihanet suçudur ve böylelikle çok boyutlu bir kötülüğü de karşılar. Öte yandan Yunanlıların kasabayı işgalinin sorumluluğunu Aliye'ye yükleyerek, sonunda onu cezalandırmanın da yolunu yapmaya devam eder.

Bu Aliye kahpesinin güzelliği bize bu Yunan belasını getirdi. Onun evini muhafazaya aldırıyor, anladınız mı? Yunanlı, Yunansız bu kahpeyi inşallah bu meydanda şeriatın cezasıyla cezalandıracağız. (s. 86)

Yunan kuvvetlerinin kasabaya girmesi ile kötülük yaygın bir uygulama alanı bulur. İşgal ve savaş suçları, evrensel kötülük unsurları olarak romana girer. Bütün bunların yanında Aliye, tüm kötücül planların nesnesi olarak kullanılmaktadır. Hacı Fettah Efendi'nin onu ortadan kaldırma gayreti, Uzun Hüseyin'in ona sahip olma arzusunun yanında Damyanos da Aliye'yi maddi çıkarları için kullanır. Esasen duydukları, onda Aliye'ye karşı bir meyil ortaya çıkarmıştır ama Uzun Hüseyin Efendi'den daha fazla para alabilmek ve bir Türk kızına bağlanarak bir takım çıkarlarını zedelememek için evini kaçmasın diye korumaya aldırıldığı Aliye ile görüşmez. Bu da Hacı Fettah Efendi'nin planının sonundaki mutlak kötülüğü erteler zira Aliye kumandan ile henüz görüşmediğinden Hacı Fettah, halkı onu cezalandırmaya ikna edemez.

Yunanlılar gireli iki haftayı geçmişti. Zulüm ve gazap en fena devrini yaşamış, sükûn kesbediyordu. Kumandan ve maiyeti ne alabilecekse almışlar, artık işi pek ayağa düşürmeden sükûn teminine çalışıyorlardı. Bazen geceleri hâlâ uzak ve تنها sokaklardan kadın çığlıkları geliyor, hâlâ herkesin yüzünde yalnız Türk halkında görülen derin bir tevekkül ile içlerindeki galeyani, ıstırapı örtüyorlardı.

Fakat Hacı Fettah Efendi, muradına tamamen erememişti. Ömer Efendi bütün taharriyata rağmen meydana çıkmamış, Aliye'ye istediği gibi kahpe damgasını basabilmek için Kumandan onunla görüşmemişti. Uzun Hüseyin Efendi cehenneme zincirlenmiş bir zebani gibi her gün Aliye'nin Kumandanın eline geçmesi ihtimaliyle azap içinde dolaşıyordu. O, birkaç defa Kumandanla kadın oynatıp içki içerken ilk karargahtaki vaadini hatırlatmış Aliye'nin kendisine teminini istemişti. Fakat her defasında Kumandan kanlı gözleriyle gülmüş:

-Şeytanın kızı, bakalım kimin olacak? demiş ve lakırdıyı değiştirmişti. Hâlbuki rakı âlemlerinde olmadığı akşamlar o, Aliye'nin evi etrafında bir deli gibi dolaşıyordu.

Damyanos, hayalinin mütemediyen meşgul olduğu bu mahpus kızı, kasabadaki işi bittikten sonra görmeye karar vermişti.

O, bir defa için başladığı servetin son haddini bulacaktı. Daha elinde oynadığı birkaç eşraf, bilhassa Kantarcılar vardı. Kantarcıları tamamen soymak için Aliye'nin bir yem gibi elinde fakat uzakta kalması lazımdı.

Hem bu İstanbul Türk kızları şeytan gibi, büyü yapan, insanın aklını altüst eden mahlûklardı. İsteddiği parayı elde etmeden, ahalinin bir kısmını ortadan kaldırmadan bir Türk kızına kalbinde zaaf başlarsa işi yarım kalacaktı. Öldürecek, çalacak, zengin olacak, sonra bu servet ve ihtişama bir Türk kızı konacaktı. Hele bu kızın lakırdısı olurken yüzü korkunç bir takallüsle perişan olan Kantarcıların Hüseyin'in parasını kendi rızasıyla almak için bu kız bir ay daha uzakta kalmalıydı. (s. 88-89)

Bütün bunlar olurken Aliye de vakaların sonunda kendisinin kötülüğe maruz kalacağını sezer, hisseder. Bu, Aliye'nin vahşi bir katil yöntemi ile gelen sonunun kaçınılmazlığını da vurgular. Aliye'ye göre millet, mutlak olarak kötülüğe maruz kalmıştır ancak onun kötücül sonu, bireysel sebeplerden kaynaklanacak ve kendisi sonunda bir kurban olacaktır.

O, kasabanın üstündeki daimi kâbustan başka, deruni ıstıraplardan, yeislerden en büyüğünü geçiriyordu. Şimdi kadınlık hayatının, muhayyilesinden ve kalbindeki ancak iki hafta süren saadet ve inkişafın bir mazi olduğu, şahsi hayatını yaşamadan

mukadder olan faciaya kurban olacağı hissi vardı. (...) Yüreğinde bin bir keder vardı fakat biliyordu ki bu keder bir felaketti. (...) (s. 90)

Damyanos, kendini engellemeye çalışmasına rağmen Ömer Efendi'nin yakalanmasından sonra karargâha gelen Aliye ile tanışır ve o andan itibaren de Aliye'ye sahip olmak ister. Ömer Efendi'yi serbest bırakır, mektebi Aliye'ye iade eder. Bütün bunlar, Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin'in planlarını sekteye uğratar. Öte yandan Ömer Efendi ve Aliye, kötülük ve kötülüğün uygulayıcıları karşısındaki tavırlarını muhafaza ederler, kendilerinden Tosun Bey ve Kuvayı Milliye ile ilgili bilgi sağlamaları istenince bu teklifi şiddetle reddederler. Ancak Aliye'ye ilk görüşte âşık olan Damyanos, daha önce tanıdığı kadınların hiçbirine benzemeyen bu genç kız karşısında çaresiz kalır; hatta kendisine büyü yapıldığını düşünür. Esasen Damyanos'un aşkı da Aliye için kötücüdür ama bu kötücül aşk, kısa süreliğine de olsa kaynağı Hacı Fettah olan mutlak kötülüğü engeller.

Bu katil ve zalim Damyanos, bu her Türk'ü, dişi, erkek bir kaplan inceliği ve vahşetiyle imha eden Damyanos şimdi bir Türk kızın elinde iradesi çürümüş bir biçare, en düşkün ve zebun bir hırsla rikkati müzic eden acayip bir aşk kurbanı olmuştu. İlk defa şahsi menfaat ve emniyeti için Yunanlılık namına etrafında bir tehlike duyuyordu. Bu kıızı kendi Yunanistan'a gönderebilse... (...) Damyanos'un karanlık kalbine kimse elinde kızgın bir demir sokarak böyle oynamamıştı. Fakat bu kızın verdiği azapta ne tatlı, şimdiye kadar ne hissetmediği bir çeşni vardı. (s. 108-109)

Aliye'nin Damyanos ile görüşmesinin ardından, onun evine yaklaşmayan halk, birtakım isteklerini iletmek için Aliye ile konuşmaya başlar. Halk, burada da kişilikli insanlar topluluğundan ziyade, kötülük karşısında sinen, aldatılmaya müsait, zaman zaman kötülüğe hizmet eden ve çıkarlarını kollayan bir yığındır, kötücüdür.

Ertesi gün mektebi Aliye'ye teslim ettiler ve o geceden itibaren Aliye'nin evinin önünden geçmeye korkan komşular birer birer gelmeye başladılar. Hepsi onun boynuna sarılıyor, derdini anlatıyor, sürgündeki kocalarını getirmek, garaz ve mefsedet yüzünden uğradıkları beladan kurtulmak için Kumandana söylemesini rica ediyorlardı. Aliye hepsini reddediyordu. Kumandana bir şey rica etse Kumandanın nüfuzu altına girecekti. (s. 109)

Damyanos, Aliye'yi elde etmek için Ömer Efendi'yi tutuklatarak Atina'ya gönderir. Ancak Aliye, buna rağmen Damyanos'un teklifini kabul etmez. Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi'den Ömer Efendi için yardım isteyen Aliye her ikisinin de kötü muamelesi ile karşılaşır. Bu konuşmalar sırasında Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin'in söyledikleri, kendilerinin nitelikli kötülüğünü pekiştirirken Aliye için tasavvur ettikleri kötülük planını, kötü niyetlerini de göz önüne serer.

Sizi hiç sevmeme ihtimal yoktur Kumandan; hiçbir şey mukabilinde, hatta babamın, nişanlığımın ve memleketimin selameti mukabilinde bile sizi sevemem. (s. 121)

Nihayet Aliye, birdenbire Fettah Efendi'nin önüne kadar gitmiş, diz çökmüş, menekşe gözlerinde zorla ve sırf Ömer Efendi'nin selameti için toplanan şefkatini

verdiği tevazu ile Ömer Efendi için Hacı Fettah Efendi'nin yardımını istemiş ve yalvarmıştı.

Genç kızın bakir gözleriyle, titrek ve samimi sesiyle sarsılan ihtiyar, şeytani igvâatın tesirine atfetti ve daha şedit bir kinle ve gayzla Aliye'yi Ömer Efendi'nin üç güne kadar salben idam edileceğini bu sabah Kumandandan duyduğunu ve Aliye'nin bu felaketten mütenebbih olmasını, tövbe ve istiğfar etmesini, yüzünü Müslüman kadınları gibi örtüp artık erkekleri günaha sevk eden gençliğini, güzelliğini kapamasını tavsiye etti. Onun da siyah bir delik gibi dişsiz açılan ağzında iki mutaassıp hud'akâr gözlerinde şeriatı Yunan eliyle bile olsa Ömer Efendi gibi, Aliye gibi imansızları tedibine bütün ruhuyla şehrayin yaptığını gösteren ayetli, hadisli nutku Aliye'nin kalbini delik deşik etti. İhtiyarda öyle bir kuruluk, bütün insaniyete, hatta dinde melce ve istinat aramanın boş bir hayal olduğunu gösteren öyle hain ve müstehzi bir gadir vardı ki Aliye evvela ağzını açıp Hacı Fettah Efendi'nin temsil ettiği her şeye lanet etmek arzusunu duydu. Sonra kendi de nasıl olduğunu tayin edemeyeceği bir fikir teselsülü ile mevlit akşamını hatırladı. Hayır, din bu değildi, bu çirkin ve galiz Hacı Fettah Efendi'nin temsil ettiği şey değildi. (...) Aliye ayağa kalktı. Gözlerindeki yaşlar kurumuştu. İnayetsiz bir istihkar ve istikrahla:

-Sen Kâbe'den gelen bir hacı değilsin, sen şeytanın yeryüzünde bir nevi elçisisin, dedi. Ve Fettah Efendi daha derin bir gayz ve kendinden geçen bir şiddetle onun arkasından:

-Sen İblisin halis kızısın. Yakında nâ-pâk vücudunu şeriat ateşiyle temizleyeceğiz, diye haykırdı ve Aliye çıkarken genç ortaklar bir ağızdan yumruklarını sallayarak:

-Kahpe, kahpe, diye onu teşyî' ettiler. (s. 126)

Uzun Hüseyin'in muamelesini daha da kötücül yapan, Aliye'ye zorla sahip olmaya çalışmasıdır. Bu davranış, kadına ve insanlık onuruna yönelik bir hakarettir evrensel bir kötülük unsurudur. Uzun Hüseyin'in amacının gerçekleşmemesi, kötülük üzerine yaptığı pazarlığın bozulması onda Aliye'ye karşı sonsuz bir kin uyandırır ve Uzun Hüseyin, Aliye'nin kötülüğünü, Aliye kötü olduğu için değil onun kötücül amacına hizmet etmediği, onun arzularını doyurmadığı için ister. Hacı Fettah Efendi'de dinin sömürüsü ve yobazlık ile beslenen kötülük Hüseyin Efendi'de zorbalık ve şehvet ile beslenmektedir. Aliye ise bütün bu kötülüklere yalnız kendi gücü ile karşı koymaya çalışır, Damyanos vasıtasıyla Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin'i cezalandırmak tenezzülünde bulunmaz çünkü bu durum, kötülüğün yok edilmesine sebep olacak olsa da kötülüğe hizmet etmeyi beraberinde getirmekte, dahası şart kılmaktadır.

Aliye Hacı Fettah Efendi'nin evinde hissettiği azap ve istikrahtan çok fazla bir iğrenme duydu. Karşısında bu uzun burnu gittikçe iştiha ile çarpılan, uzun, yosunlu dişleri, soluk ve çirkin dudakları arasında manidar ve kibirli bir tebessümle sırtan, bulanık gözleri en bayağı bir şehvetle perdelenen bu adam, onda nihayetsiz bir tikslenme yaptı. Hüseyin Efendi belagatiyle ikna edemeyip de daha mutaarrız vaziyete geçtiği zaman Aliye ömründe unutamayacağı bir feveranla Hüseyin Efendi'nin sıksa vücudunu öyle bir itti ki rakı ile, sefahatle, en çirkin ve en yorucu bir eğlence hayatıyla zaten mütereddi ve bin bir hastalığın sahibi olan vücudu yıldırılmanmış gibi pencereye kadar fırladı. Karısı, elinde kahve fincanı kapıyı açtığı zaman Hüseyin Efendi pencerenin kenarına çarparak yaralanan kafasının kanını siliyordu. Yüzü öyle kindar ve korkunç

bir nefretle mütekallisti ki kadın içeriye girip girmemekte tereddüt ediyordu. Fakat Aliye, kendinin olmayan garip ve boğuk bir sesle Hüseyin Efendi'yi tahkir ediyordu:

-Ben, diyordu, babamı böyle kurtarmak istesem sana niye geleyim? Sen ne kadar olsa bir Türk ve Müslüman'sın diye geldim. Sen, Damyanos'tan çok fena, daha çok kâfirsın. Eğer ben fena bir kadın olsam hepinizi Damyanos'a söyler, şu meydanda astırırım.

Aliye odadan selam vermeden giderken Uzun Hüseyin Efendi'nin ağzından köpükler geliyor, acayip bir sara nöbetiyle bar bar bağıyordu. O da tıpkı ötekiler gibi Aliye'ye "İblisin kızı! Kahpe, kanını içeceğim!" nakaratını hezeyan arasında tekrar ediyordu. (s. 128-129)

Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin, Aliye'ye tam bir düşmanlık besleyerek halkı ona karşı kıskırtmaya devam ederler ve halkta yavaş yavaş birtakım kuşkular uyanmaya başlar. Bu kuşkular, Aliye'nin kötücül sonunun da yaklaşması demektir.

(...) Fakat bütün bu günler arasında uzak fakat müthiş bir tehlikenin alametlerinin belirmediğini görmüyordu. Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi'yi hain bilen halk, onlar etrafında Yunan aleyhtarı diye yapılan telkinata kapılıyor, Aliye'nin şüpheli bir mahlûk olduğuna dair bu iki adamın gece gündüz neşrettiği masallar, ahalinin aşağı tabakasında, tesirini çok az bile olsa göstermeye başlıyordu. (s. 142)

Bu olaylardan sonra kısa bir süreliğine köye gelen Tosun Bey'in hayatı tehlikeye girer. Tosun Bey'in hayatının tehlikeye girmesi, Yunanlılarla yürütülen mücadelenin de tehlikeye girmesi anlamına gelir. Bu sebeple Aliye, zor bir görev üstlenir; Damyanos'a evliliği kabul ettiğine dair yalan söyler. Böylelikle Tosun kurtulacak ve Yunanlıları alt etmek için verilen mücadele başarıya ulaşacaktır. Aliye'nin planı başarıya ulaşır; Damyanos ona inanır, Tosun Bey evden çıkma fırsatı bulur ve Yunanlıları bozguna uğratar. Bu anlamda Aliye'nin yaptığı fedakârlık, milli hislerini şahsi hislerinden üstün tuttuğunu da gösterir ama esas sebep Tosun'a duyduğu aşktır. Aliye, kendi kötülüğüne razı olarak milletin maruz kaldığı kötülüğün ortadan kaldırılmasına hizmet eder ki bu onun zaten taşımakta olduğu adanmışlık duygusu ile de yakından ilgilidir.

Ne uzun ve korkunç dakikalar, ne ebediyet gibi geçmeyen sabit anların mütemadi işkenceleri vardı. Aliye, Damyanos'un odasında bir koltuk üstünde, karşısında milletin katilinin mutlak saadetini kendi dinmeyen sönmeyen acılarının pahasıyla ödüyordu. O, çiçek gözleri ve çiçek dudaklarıyla Damyanos'a gülerken kulakları hep cephanenin atıldığını bekliyor, hep sakin, dilsiz gecenin esrarını dinliyordu.

Ne kadar saat, ne kadar yıl, ne kadar asır gelip geçti bilmiyordu. Fakat nihayet, nihayet işte ilk tarakka, işte karargâhın pencerelerini sarsan, bütün kasabayı cehennemi sesiyle yırtan, tazyiki ile camları parça parça eden ilahi muvaffakiyet! Cephane atılıyor, cephane atılıyordu!

Sonra büyük bir panik, kaçıran askerler, birbirine giren karargâh ve Damyanos'un neferler arasına kadar giren paniği teskin için kostuğu kargaşalık dakikaları ve bütün askerlerle, ahaliyle koşan Aliye... Sabah, titrek, beyaz ışıklarla kasabanın zulmetini dağıtıyor ve horozlar öterken Aliye, Gülsüm Hala'nın kolları

arasında bir ölü gibi küskütük, kaskatı, bir daha uyanmayacakmış gibi baygın yatıyordu. (s. 165-166)

Öte yandan savaşın insanlık suçu olarak barındırdıkları, Yunanlıların mağlup olmaları ile birlikte yaptıklarında açıkça görünür; yağma, talan ve katliam son dereceye varır. Bu bağlamda denilebilir ki roman, savaşın Anadolu'da yarattığı zulmü canlı sahnelerle aktarmıştır. Haliyle bu kötülük unsurları, gerçeğin kurgudaki yansımalarıdır ve evrensel niteliktedir.

Harp meclisi çok süratle ve çabuk neticelendi. Türk ordusu Afyon'a muzafferden girmişti. Yunan işgali altındaki Türk kasabalarından bu hakikat çok itina ile saklanıyordu. Damyanos'un kuvvetleri bir müdafaa için hazırlanıyor hem de ordunun dahilde selameti için yerli ahaliyi çok sıkı bir göz hapsi içinde tutuyorlardı. Her kasabadaki asker bozulduğu takdirde Türklere azami zararı vermek, kasabayı yakmak ve geniş ölçüde yağma yapmak için teşkilat yapmıştı. (s. 161-162)

(...) Bu yeni hadise üzerine Damyanos, erkânıharbiyesiyle yeni bir karar almaya zaman bulamadan bekledikleri Türk taarruzu başladı. O zaman bütün fecaati ve facia kudretiyle kasabanın felaketi başladı. Dağılan ve inzibatı tamamen yok olan Yunan askeri baştan başa kasabayı yağmalamaya ve yıkmaya başladılar. Kasabanın üstünden muazzam ve kızıl bir ateş dalgası her şeyi sarıyor, yalıyor, yutup geçiyordu. Bu ateş dalgası arasında insanlar kaçışıyor, boğuşuyor, yanyıyor, kıyamete benzer bir vaveyla ile çığırıyorlardı. (s. 167)

Aliye'nin Tosun Bey'i ve Türk taarruzunu tehlikeden kurtarmak için Damyanos'a oynadığı oyun, zaten halkı onun aleyhinde kışkırtmaya devam eden ve kısmen başarı sağlayan Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin'in kötücül planlarının işlemesine de olanak vermiş olur. Yunanlıların bozgunu yakındır, Türk ordusu başarılar kazanarak ilerlemektedir. Bu halde, memleketin kötülükten kurtulmasına mukabil Aliye'nin hayatı kötülüğe teslim olmaktadır. Kötülüğün hâkimiyeti konusunda bu iki ilerleyiş arasında tam bir tezat görülmektedir.

Yunanlıların kasabadan çekilmesi ile hapiste olan Hacı Fettah Efendi, işgal boyunca Yunan yandaşlığı yaptığı halde Yunan aleyhtarı olarak kabul görür ve bu, ona kötülüğü irade etmede ve uygulamada ihtiyaç duyduğu tüm koşulları sunar. Böylelikle bir vahşet örneği olan Aliye'nin recmedilmesi vuku bulur.

Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin şeriat uğruna kurban ettirdiği, Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi'nin milliyet namına parçalattığı ilk hain kahpeydi. Yunan kumandanının karargâhında son gece görülen bu İstanbullu kahpenin etinden, kemiğinden bir zerre bırakmamak için Hacı Fettah Efendi'nin din ve millet namına ikna ettiği halk ahdedti. (...) Bütün kasabanın ufuklarında iki ses, çirkin, fakat muhteşem bir ahenkle karışıyordu:

-Vurun kahpeye, vurun kahpeye!

(...)

-Kahpeyi daha söyletiyor musunuz? Dün akşam Damyanos'un koynundan çıktı. Dün bizi hapse attırdı. Yunan zabitleriyle cümbüş eden, dinini, milletini aşağılayan bu karıyı söyletmeyiniz. Bunu dinleyenler kâfirdir. Vurun, vurun, vurun kahpeye vurun!

Kafasını, hâlâ söz söyleyen dudaklarını parçalayın, erkekleri baştan çıkararak haram saçlarını parçalayınız, yolunuz, vurunuz! (...)

(...) Aliye tamamen kendinden geçmiş, alnından, boynundan, çıplak omuzlarından sızan kanlar, mosmor ezilen çıplak vücuduyla ölümün, zulmün, gayzin ve fenalığın kendisini takip edemeyeceği hudutlara yaklaşıyordu. (...) Aliye'nin bakir ruhu, bir pıhtı olmuş, ezilmiş bir et peltesi olan vücudundan uçtu. (s. 173-174-175)

Aliye'nin, az sayıdaki vatandaşın engellemeye çalışmasına rağmen halk tarafından linç edilmesi nitelikli bir kötülük unsurudur ve kitlesel cinayet örneğidir. Sosyolojik olarak incelenmeye müsait bu cinayetin temelinde cehalet, kişisel çıkarlar, yobazlık ve din sömürüsü ile tün bunların sonucu olarak ortaya çıkan ötekileştirme yatar. Aliye, bu hadiseden sonra tam bir kurbandır. Kötülüğü asıl irade edenler Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi'dir ancak halk da vahşet işçileri olarak bu kötülüğü sorgusuz sualsiz eylemleştirmiştir. Kötülüğe bu gelişme alanını veren ise çok daha genel ve doğurgan olan siyasi kötülüktür. Bu yönüyle bir kitlesel kötülük örneği olarak linç, Türk romanında ilk kez ve belirgin biçimde karşımıza çıkar. Üstelik bu linç, Aliye'nin kurban edilmesi ile sonlanmamış Hacı Fettah Efendi'nin dinsiz ve günahkâr addettiği başka kadınları da kapsayarak genişlemiş ve bir katliama dönüşmüştür. Aliye'yi ve diğer kadınları halka linç ettiren Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi, daha sonra, kurulan İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp idam edilirler. Onların halkı kışkırtarak şeriatı uyguladıkları iddiasıyla gerçekleştirdikleri cinayet, yasal yollardan yapılan bir yargılama ile karşılanır.

Kasabaya bir ay sonra gelen İstiklal Mahkemesinin muhakeme ettiği adamlar arasında Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi vardı. Hiyanetleri sabit oldu ve kadınları öldürdükleri yerde günahlarını ip üstünde ödediler. (s. 178)

Bu yargılama ve ceza ile kötülük karşılıksız kalmamıştır denebilir ama Aliye'nin bir kurban olması da değiştirilemez bir sonuç olarak vuku bulmuştur. O halde, kötülüğün, kötülük planının irade edildiği biçimde uygulandığı ve amacına ulaştığı, kötülüğün hâkimiyetini kurduğu söylenebilir. Ancak kötülükle mücadele, tıpkı tarihi gerçekte cephedeki mücadelenin ardından başlayan Anadolu idealizminde görüldüğü gibi eğitim vasıtasıyla devam eder. Tosun Bey, Aliye'nin anısını yaşatmak için bir eğitim neferi olmaya karar verir. Bu, Tosun Bey'in şahsi hayatında, canını borçlu olduğu hatta biraz da bu sebeple öldürülen Aliye'ye karşı bir vefa borcu iken daha genel manada, ülke ve milletin hayatında da yaygın bir kötülük unsuru olan cehalet ve yobazlıkla mücadele ederek kötülüğün süreğenliğini engellemek anlamına gelir.

Hud'anın, hiyanetin timsali olan Hacı Fettah Efendi ile Hüseyin Efendi'nin Aliye'yi ebediyen bir kahpe gösterebileceği bu aziz topraklarda, Aliye'nin masumiyetini, büyük hayatını, fedakârlığını halka öğretmek için ikinci cihadını açmaya yemin etti. (s. 180)

“Hüküm Gecesi”, devir gerçekliği ile doğrudan ilgili, hatta pek çok özel adın gerçeğin birebir yansımaları olarak kullanıldığı bir eserdir. Eserde tenkit edilen pek çok konunun da gerçekliği dikkate alındığında bu romanın devrin kötülük algısına özellikle siyasi kötülük hakkında sunduğu bulgular ile ışık tuttuğu söylenebilir.

İttihat ve Terakki Fırkasının faaliyetlerini anlatan romanlar, bir neslin siyasi tercihlerini, bu tercihlerin toplum hayatına yansıtılması sırasındaki aksaklıkları ele alırlar. Bu bakımdan yalnız edebi bir nitelik taşımayıp aynı zamanda sosyal bir tecrübeyi de ifade ederler.¹⁰²

Romandaki iki mücadele alanı İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasından müteşekkildir. Roman, İttihat ve Terakki aleyhtarı olan gazeteci Ahmet Kerim’in hayatı etrafında şekillenir. Yani romanın başkahramanının bakış açısına göre kötülük, İttihat ve Terakki ile özdeşleşmiştir. Romanda Ahmet Kerim’in iç dünyası, özel hayatı ve kendi iç hesaplaşması bir noktada yazarın kendi hayatı ve görüşleridir. Bu bakımdan “Hüküm Gecesi”nde Ahmet Kerim ve onun özel hayatına çok müdahale vardır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Ahmet Kerim, kaderi dışında yazarın kendisidir.¹⁰³ Bu sebeple Ahmet Kerim’in siyasi kötülüğü yansıtan fikirleri yazarın bakış açısını da temsil etmeleri bakımından ayrıca dikkate değerdir. Öte yandan Ahmet Kerim, tam anlamıyla Hürriyet ve İtilaf taraftarı olarak tanımlanamaz. Yani mutlak kötünün karşısına koyulmuş mutlak iyi yoktur. Hatta Ahmet Kerim, bu sebeple zaman zaman iktidarı hak eden tek kuruluşun, İttihat ve Terakki olduğunu da düşünür fakat partinin kötücül özelliklerini anımsayarak bu yargısından vazgeçer.

(...) Kahramanlarla evliyalardan başka hiç kimse milletlerin başına geçmeye layık değildir. Şu halde aleyhinde bulunduğu İttihat ve Terakki’yi herhangi bir partiden çok iktidar mevkiine yakın saymak gerekiyordu. Çünkü yeryüzünde hiçbir siyasi kuruluş kendi bağrından bu kadar çok evliya ve kahraman çıkarmamıştır. “Merkezi Umumi” feragatin örneği olan kişilerle dolu idi. Hükümet hep fedakâr inkılâp erlerinden meydana gelmişti. Gerçi, Enver ve Niyazi gibi adlar şimdiden masallara karışmış, her biri bir köşede duruyordu. Fakat yeni Türkiye’nin üstünde hâkim olan yine onların ruhu idi. Şu halde?

Ahmet Kerim birdenbire sendeledi. Lakin yine aynı hızla kendini topladı. “Öyle ama bunların hepsi düzme, hepsi düzmeci!” dedi. İktidara geçer geçmez hepsinin foyası meydana çıkıyor: İşte Talat Bey! İşte Mahmut Şevket Paşa! Bunlardan biri, daha düne kadar, alçakgönüllü ve fedakâr bir halk adamı idi. Nazır olur olmaz hemen değişti. (...) (s. 26-27)

Doğrudan gerçek ve siyasi kötülük unsurlarının yansımaları, Ahmet Kerim’in sert tenkitler yazan bir gazeteci olması sebebiyle İttihat ve Terakki tarafından tehdit edilmesi

¹⁰² A. g. e., s. 59.

¹⁰³ A. g. e., s. 61.

ile devam eder. Tehdit ve suikast, erki elinde bulunduran kişi veya gruplar tarafından uygulanan kötülük unsurlarıdır, evrenseldir. Bu örnekte, bir de siyasi temellere dayanan kötülük unsurları olma özelliğini eklemek gerekir. Buna ek olarak Ahmet Kerim'in, İttihat ve Terakki'yi bir kötülük unsuru kabul eden bakış açısı yazarın fikirleri ile birleşerek sunulur. Bu düşünceye göre İttihat ve Terakki, tüm kadroları ile kötülüğün kaynağı, irade edeni ve uygulayıcısıdır. Bu kötülüğün maruz kalanı ise millet ve memlektir. Yani İttihat ve Terakki'nin iyilik namına yaptıkları, kötülüğü doğurmaktadır ancak Ahmet Kerim niyetin de kötücüllüğüne inandığından eylemi bilinçli kötülük kabul eder. Romanın İzmir suikastı girişimi sonrası İttihat ve Terakki kadrolarının dağıtılmasından sonra yayımlandığı da dikkate alınırsa bakış açısı, dönem zihniyetine de uygundur.

(...)“Bu çıkan adam, İttihatçıların hafiyesidir. Adını bilmiyorum fakat kaç kere Merkezi Umumi kapısından girerken gözlerimle gördüm. Siz gelmezden önce, masanızın üstünde karıştırmadığı kâğıt kalmadı. Dikkat edin Ahmet Kerim Bey, dikkat!”

Hemen bütün öteki yüzlerde tasdik ve tekit belirtileri... Ahmet Kerim, politikacılığın bu bayağı dedikodu tarafını hiç sevmezdi. Politikacılığın bu çeşit görünüşleri gerek kendi lehine, gerek kendi aleyhine olsun ona sonsuz bir tiksinti verirdi. Zaten İttihat ve Terakki teşkilatında en çok sevimsiz, kaba ve utanç verici bulunduğu şey bu demagogca militanlıktan, bu cinayet romanlarının kişilerine mahsus tavırlardan, hareketlerden, bu dört tarafı çamurlu fesat ve iftira sisteminden, bu kokuşuk “suizan” ve “suikast” havasından başka ne idi? Memleketi soluk alınmaz bir hale sokan ve bütün vatandaşları enginde yolunu şaşırılmış, zahiresi tükenmiş bir geminin yolcuları gibi birbiri üzerine saldırtan, herkesin muhayyilesini cehennem hayalleriyle yakıp kavuran ve Türkiye’de her çeşit asil, yüksek geçin yollarını tıkayan sebepler ve amiller hep bu ahlak fesadından, bu dört yanı çamurlu siyaset sisteminin, bu tavırların, bu hareketlerin, bu demagogca militanlığın kayıtsız ve şartsız hüküm sürüşünden ibaret değil miydi? (s. 39-40)

Ahmet Kerim, İttihat ve Terakki aleyhtarı olmakla beraber, bu partiye muhalefet eden kişi ve toplulukları, belirgin olarak ifade edilmemiş olsa da Hürriyet ve İtilaf Fırkasını da eleştirir. İttihat ve Terakki, mutlak kötüdür ancak onun karşısına çıkan, kötülüğü ortadan kaldırma iddiasında olan da iyinin temsili değildir, iyi değildir. Muhalif gücün taşıdığı kötücüllük, yenilik düşmanlığı ve gericiliktir. Gericiliğin ve yenilik düşmanlığının, romanın ele aldığı ve yazıldığı dönemler dikkate alındığında belirgin kötülük unsurları olması olağandır ancak ağırlıklı olarak üzerinde durulan kötülük unsuru, İttihat ve Terakki'dir. Ahmet Kerim, iki keskin yanın varlığından, İttihat ve Terakki'ye muhalif olmakla diğer güç grubuna dâhil olmaktan sıkıntı duyar zira onun kötücül yanları da kendisini rahatsız eder. Yazıları ile yaptığı muhalefet, potansiyel bir kötülüğün eyleme dökülmesine sebep olacak niteliktedir. Bu sebeple İttihat ve Terakki aleyhtarlığının, bilerek veya bilmeyerek diğer kötücüllüğü

desteklediğini düşünür. Söz konusu siyasi ve sosyal durum, bir çıkmazı yansıtmaktadır ve her iki yanıyla, derecelendirildiğinde bir yanı, İttihat ve Terakki yanı, ağır bassa da kötülük ile ilişkilidir.

(...) Memleketi ikiye ayıran İttihat ve Terakki aleyhtarlığı altında bir inkılap ve bir yenilik düşmanlığı gizlenmektedir. Gerçi, muhalifler arasında hiç kimse bunu itirafa cesaret edemiyordu fakat muhalefet akımı bütün kuvvetini, bütün manasını halkın ruhunda şuursuz halde yaşayan bu gericilik duygusundan alıyordu ve Ahmet Kerim bilerek veya bilmeyerek bu karanlık duygunun günün birinde canlı bir fikir ve yayılan bir hareket haline gelmesine uğraşıyordu. (s. 47-48)

Bir suikasta kurban giden Ahmet Samim, öldürülmeden önce tehdit edilir, hakkında karalama kampanyaları düzenlenir. Bunlardan en dikkat çekici olanı, Ahmet Samim'in gazete patronu olan Kozmide Efendi'nin azınlık gruplarından birine dâhil olması ve Ahmet Samim'in bu sebeple vatan hainliği ile suçlanmasıdır. Azınlıklara bakış, zaten kötücüdür ancak burada kötülüğe maruz kalan, hak etmediği suçlamalar karşısında psikolojik olarak yıpratılan Ahmet Samim'dir. Ancak asıl kötücül olan nokta farklıdır. Azınlıkların elde ettikleri haklar ve sahip oldukları güç, milli olanı zedeleyen bir kötülük unsuru olarak kabul görmektedir fakat azınlıkların bu gücünü besleyen, siyasi iradenin kendisidir; Ahmet Samim değildir. Böylelikle bir kez daha İttihat ve Terakki, kötülüğün kaynağı olarak ortaya çıkar. Siyasi ve sosyal çökşün eşiğinde olan bir ülkede basın araçlarının, gayrimilli tavırları ile kötülen azınlıkların elinde bulunuyor olması bir başka kötülük unsuruna delalet eder. Kötülüğün bir başka yansıması da kendileri tarafından verilen haklar neticesinde, azınlıkların elde ettikleri gücün sorgulanması yerine bu güce karşı duramayacak ve bu gücün elde edilmesinde payı olmayan Ahmet Samim'in kötülükten sorumlu tutulmasıdır.

(...) Lakin ne çare ki o adam her kim ise Ahmet Samim'i en can alacak yerinden vurmuştu. Çünkü bu "Rumlardan para alma" söylentilerinde gerçeğe uyan bir nokta vardı. Herkes gibi Ahmet Samim de pek iyi biliyordu ki başyazarı olduğu gazetenin sahibi Kozmide adında bir Rum'du. Nitekim Sabah gazetesinin sahibi de Ermeni'dir. Lakin bu Kozmide Efendi aynı zamanda bir Osmanlı mebusu idi. (...) Şu halde ona bu hakları, salahiyetleri verenler nasıl oluyor da onu, yalnız Ahmet Samim'in yanında gördükleri vakit "Vatan haini! Alçak! Casus! Yunanlı!" diye bağırmaya başlıyorlardı? Bu sui zanın neresinde samimilik vardı? Kaldı ki gazetenin bütün sayıları ortadadır. Bunların hangisinde Türk milletine ve Türk vatanına ihaneti gösteren, ufacık bir fikraya, ufacık bir işarete rastlanabilirdi? Samim, Ruamluk, Ermenilik ve Yahudilik davaları gibi politik cereyanlara karşı o kadar titiz davranırdı ki hatta bazen gazetenin ilan sayfasına belki o unsurlar lehine bir propaganda mahiyetini taşıyan bir satır sıkıştırılmış diye kendisiyle hiçbir ilgisi olmayan idare memurunun masasındaki kâğıtlara bile elini uzatır, bunları birer birer okur ve incelerdi. (s. 55)

Samim'in hükümet nazarında tehlike haline gelmesi ve öldürülmesine karar verilmesi sadece vazifesi ile ilgilidir. Samim, ortaya çıkması istenmeyen belgeleri,

olayları açığa çıkarmış bu sebeple hakkında ölüm kararı verilmiştir. Bu, planlı bir kötülüğün ifadesidir ve esasen kötülüğün açığa çıkmasını engellemek için gerçekleştirilme amacı bu kötülüğün niteliğini arttırmaktadır.

(...) Hele o günlerde en çok göze batması ve hükümetin kızgınlığını en çok harekete geçirmesi lazım gelen biri varsa o da Ahmet Samim'di. Çünkü o sıralarda gerek "Divanı Harbi Örfi"nin, gizli işkence usulleri kullandığına dair belgeleri ortaya atan, gerek Soma- Bandırma demiryolu imtiyazı işinin içyüzünü açığa vuran tek gazeteci o idi. Şu halde, bu çeşit mektupların her vakitten ziyade ona gönderilmesi lazım gelirken etrafını kuşatan ağır sessizlik ancak bir suikast başlangıcına işaret olabilirdi. (s. 58)

Suikastın, dönemde yaygınlaştığını ve normalleştiğini gösteren bir örnek, Drec mebusu Tahsin Bey'in sözlerinde örneklenir. Bu, aynı zamanda, mevcut padişahın iradesi ile değilse de geçmiş padişahların, özellikle Abdülhamit'in ve hâlihazırdaki yönetimin, zamanında insanlık suçlarının, insan hakları ihlallerinin ve siyasi kötülüğün süregelen hale geldiğinin de ifadesidir. Aşağıdaki alıntı, bu kötülük unsurlarını yansıtmakla beraber Abdülhamit devrinin kötücüllüğüne de değiniyor olması bakımından dikkate değerdir.

Tahsin Bey o Arnavut beylerinden ki kol yerine martin, el yerine altıpatlar tabanca ve beyin yerine bir avuç barut taşırlar ve bu patlayıcı maddelerle doğup birlikte ölürler. Bundan başka Tahsin Bey, uzun süre Abdülhamit'in silahşorluğunu etmiş bir adamdı. Şu halde emir ile insan öldürmenin en tabii vazifelerden biri olduğuna o kadar inanmıştır ki İttihat ve Terakki adamlarından biri aleyhinde konuşulurken V. Sultan Mehmet gibi deryadil ve derviş yaratılışlı bir padişahın devrinde yaşadığını unutup birdenbire oturduğu yerden fırlar: "Vallahi Zat-ı Şahane emir buyursalar keratayı bir dakikada yok ederim!" diye bağırdı. (s. 66)

Erki elinde bulunduran bir grup tarafından uygulanan siyasi kötülük unsuru olarak suikast, temelini gerçek bir olaydan alan, gazeteci Ahmet Samim'in öldürülmesi ile romanda kendine yer bulur. Ahmet Samim, uzun zaman boyunca İttihat ve Terakki tarafından tehdit edilmiş bir muhaliftir. Bir zaman sonra bu tehditler sona erer ve Ahmet Samim öldürüleceğini anlar. Suikaste kadar geçen sürede Ahmet Samim'in yaşadıkları da siyasi güç tarafından kurulmuş bir korku imparatorluğunun yarattığı baskının, psikolojik şiddetin bir kötülük unsuru olduğunun ispatıdır. Kötücül sonu tahmin etmek zor değildir zira gerçek hayatta da söz konusu dönemde siyasi kötülüğün işleyişi kurgudaki ile hemen hemen aynıdır. Bu bakımdan Ahmet Samim, otoriteye muhalefet ettiği için susturulmak istenen ve nihayetinde susturulan bir gazeteci olarak evrensel ve nitelikli bir kötülüğe maruz bırakılmış, cezalandırılmış, kurban edilmiştir. Bu ölüm, en az iki taraftan ele alınmalıdır. Öncelikle bir cinayet işlenmiş, bir insan öldürülmüştür ki bu başlı başına bir kötülüğü yansıtır. Öte yandan Ahmet Samim, bir düşünce suçlusu olarak bu cezaya uğramıştır; tercih edilen yol da, muhalefeti ortadan kaldırma yöntemi

ve amacı da, gücü sağlamlaştırmak için gösterilen çaba da doğrudan kötülük unsurlarıdır. Niyet, plan ve iradenin kötücüllüğü, zaten bir kötülük eylemi olan suikastı ya da cinayeti daha nitelikli hale getirmektedir. Öte yandan basın özgürlüğü ve insan hakları sorunu olarak ele alınabilecek bu örnek, siyasi iradenin hem kurgusal zamanın hem de gerçek zamanın hâlihazırda ve sonrasında, bu coğrafyada daima ortaya çıkardığı bir kötülük unsurudur; bu örnek ile Türk romanında belirgin biçimde ilk kez kendisine yer bulmuştur.

(...) Samim, o gelip geçici ağız sıklığını şöyle bir yana atıp her zamanki açık sözlülüğüyle cevap vermek zorunda kaldı:

“Vallahi azizim,” dedi, “ben artık geceleri şurada burada dolaşmaktan korkuyorum. Siz buna ister evham, ister endişe deyiniz. Gözüm yıldız artık... Bu adamlar beni mutlaka öldürecekler.”

“Ne o? Yine bir tehdit mektubu mu?”

“Hayır, hayır! İşte asıl bundan şüpheleniyorum ya! Çok zamandır artık ne tehdit mektubu gönderiyorlar ne de sokakta arkamdan yürüyorlar ne de bundan birkaç ay önce sık sık olduğu gibi başımı belaya sokmak için bana çatmak manevrası yapıyorlar. Bu sessizlik, bu ağır davranış ispat ediyor ki iş ciddiye binmiş, artık göz korkutma usulünü bırakmışlar ve işe geçmeye karar vermişlerdir. İki gözüm Kerim, iki gözüm Kerim, sen de ayağını denk al!” (s. 49)

Gerek Samim’in korku ve endişeleri ile gerek Ahmet Kerim’in fikirleri ile sezdirilen, duyurulan, sebepleri açık edilen suikast gerçekleşir; Samim ölür. Bu, siyasi temelli kötülüğün bir insanlık suçu olarak eyleme dökülmüş halidir ve belirgin, nitelikli, evrensel bir örnektir. Buna ek olarak, Samim’in cenazesi ile ilgili işlemler de suikastı gerçekleştirenlerin irade ettiği biçimde ilerler. Yani kötülük, işlevini ölüm ile tamamlamaz. Kötülüğün bu süreğenliği, insan onuruna yönelik bir hakareti de taşımaktadır. Öte yandan bu cinayetin de evvelkiler gibi karanlıkta kalacağı düşüncesi, cinayeti çözmesi beklenen güç grubunun, suikastı gerçekleştiren güç gurubu ile arasındaki organik bağ da karmaşayı ve yaygın haldeki kötülüğü karşılamaktadır.

Kurşun tam ensesinden girip boynundan çıkmış! Ah, görseniz ne hazin şey! Parmak kalınlığında bir parça kan bıyıklarının üzerinde, şimdiden kapkara pıhtılaşmış, kalmış. Yüzünde, vurulduğuna dair başka hiçbir işaret yok. Tabiatıyla üstü başı çamur içinde... Yüzükoyun düştüğü için... Düşer düşmez herif arkasından bir kurşun daha sıkılmış... Fazıl Ahmet Bey, yalnız bir kurşun sesi duyduğunu söylüyormuş. Zavallı korkudan kendini kaybetmiş. Fırıncı dükkânına dar atılmış! Hani Bahçekapı’daki şu ünlü Rum poğaçacı yok mu? İşte vaka, tam onun önünde olmuş. Karşı köşede polis karakolu var. Artık siz düşünün. Hiç kimse hiçbir şey görmemiş, işitmemiş! Bu olur mu? (s. 73) (...) Acaba Hasan Fehmi’nin katili gibi bunu da örtbas mı ederler? Kim bilir, belki o da bu da aynı adamdır. (s. 74)

Samim’in ölümü, bir başka açıdan daha kötülüğe sebep olur; bu da geride kalanlara yaşattığı acı ve korku ile ilgilidir. Özellikle Ahmet Kerim, bu cinayetten çok etkilenir ve durumu, bütün kötücüllüğü ve gerçekliğiyle görür. Samim’in öldürülmesi,

planlı bir kötülüğün sonucudur. Ahmet Kerim'in, Samim'in katillerinin ona dost kalacaklarını söyleyip sonra suikast düzenlemelerini düşünmesi de katillerin kötücüllüğünün bir başka cephesidir. Bu katiller, irade ettikleri ve uyguladıkları kötülükten zevk alırlar. Bu fikirler ile tüm insanlığı da bu kötülükten sorumlu tutan Ahmet Kerim, insanın doğasında kötülüğün bulunduğuna dair yargılara varır ki bu düşünceler kötülük problemi açısından yüzeysel ve kalıplaşmış olsalar da dikkate değerdir.

Bu adam şu saatte acaba nerededir? Acaba ne yapıyordur? Ellerini memnurlukla ovuşturarak gülüyor mu? Yoksa bir telefonun başında, cinayeti örtbas etmek için öteye beriye emirler vermekle mi uğraşıyordu? Kim bilir belki de "Arş! Yoksa hepinizi posta ederim." Diyen sert ve keskin sesli zabiti de o göndermiştir. Ahmet Kerim'in tüyleri ürperdi. Bu adam, Samim'in elini sıkıp "Dost kalacağız!" dediği anda mutlaka bu gece olacak şeyi de biliyordu. O anda Samim onun gözünde çoktan öbür dünyanın sırrına atılmış boş ve tehlikesiz bir nesne idi.

Ahmet Kerim, bu ihtimali düşünürken, insandaki kötülük ve açlık kabiliyetinin çoğu zaman, ne kadar sınırsız bir genişlik alabildiğine şaşıyordu ve ilk defa olarak, kötülük alanında insan ona canavardan daha müthiş bir mahlûk gibi görünüyordu.

Şu dakika yalnız İttihat ve Terakki'nin, yalnız Osmanlı Devleti'nin, yalnız bu memleketin değil bütün insanlığın düşmanı kesilmişti. (s. 76)

Samim'in cenaze töreninin, suikastı yapanlar tarafından tertip edilmesi ve İttihat ve Terakki muhalifi diye tanınan insanların cenazeye katılmaktan çekinmeleri, Ahmet Samim'in nazarında bu insanları da kötücül yapar. Kötülüğün karşısında durmayan, onunla mücadele etmeyen, kötülüğün yarattığı korku ile sinen insanlar, gerçekten kötülüğün yayılmasına, sürmesine ve güçlenmesine sebep olurlar bu bakımdan Ahmet Kerim'in algıları geçekçidir. Ona göre kötülük karşısında sessiz kalan insanlar, kötülüğe maruz kalmayı da hak etmiş olurlar. Tüm bunlar olurken Ahmet Kerim'in, kötülükle mücadelede tek vasıtası olan yazılarına da ara vermesi gerekir zira bir kötülük unsuru olarak sansür, çalıştığı gazetenin kapatılmasına sebep olmuştur.

(...) Neredeydi o muhalif mebuslar, o korkusuz hizip liderleri, neredeydiler? Bütün onlar ki karanlıktan uzanan sinsi elleriyle Ahmet Samim'i arkasından tehlikelere doğru itip dururlardı? Dün akşam, bir fırıncı dükkânının önünde patlayan tek kurşun bütün bu orduyu dağıtmış ve her birini bir yana kaçırmıştı. Ahmet Kerim, hiç değilse muhalefetin bu bozgunundan halka haber vermek, hiç değilse çevredeki misli görülmemiş korkaklık havasından şikâyet etmek ve hürriyeti kendi kanları pahasına zorla almasını bilmeyen milletlerin hürriyete layık olmadıkları gerçeğini bir kere daha en güçlü sesiyle bu ikiyüzlü, vefasız halkın yüzüne çarptıktan sonra artık sonuna kadar susmak istiyordu. Yazık ki Ahmet Kerim, bu son dileği de gerçekleşmeden önce susmak zorunda kalmıştı. Çünkü bu hengâme arasında bir de Nidayı Hakikat gazetesinin kapatılması hadisesi olmuştu. (s. 80)

Ahmet Kerim'de, Samim'in öldürülmesinden sonra artan kötümser fikir ve algılar, onun iyilik ve kötülük hakkındaki algılarını da derinden etkiler; yaşadığı

dünyada kötülüğün hâkim olduğu, bu kötülük karşısında iyiliğin hükmünün olmadığı dolayısıyla iyi olmaya gerek olmadığı düşüncesi gelişir. Bir bakıma Ahmet Kerim'deki bu düşünceler, güç ile birleşen kötülüğün ortaya çıkardığı bir başka maruz kalma hadisesi, yarattığı psikolojik şiddetin bir neticesidir ve kötülüğün doğurganlığını ortaya koyar.

(...) Ahmet Kerim'de zaten pek zayıf olan iyilik-kötülük mefhumu Samim'in ölümünden sonra büsbütün kaybolup gitmiş ve ahlaki prensiplerin estetik duygular yanında hiçbir mana taşımadığı hayata ancak bu duygular açısından değer verileceği inancı gelmişti. Onca, dünyada yalnız güzel ve çirkin vardı. (s. 85)

Azınlıklarla ilgili kötücül algı, dönem romanlarının pek çoğunda olduğu gibi Hüküm Gecesi'nde de zaman zaman kendini gösterir. Ahmet Samim ve Ahmet Kerim'in eğlence âlemlerinden tanıdığı Despina, Samim'i öldürenin hükümet olduğunu söylemekle yani yaygın kanıdaki kötülük kaynağını belirtmekle birlikte kendi milli kökenini savunur; Osmanlı olduğunu reddeder. Despina'nın savunduğu milliyetçilik, tüm dünyada o dönemde yaygın olan fikirlere dayanır; vatandaşlığı değil milli kökeni esas alır. Bu, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasına sebep olan akımdır ve esasen kötülüğün algısal farklılığı bağlamında ele alınmalıdır. Bu sebeple, Despina'nın milli kökenini savunması değil, üstün tutması ve bu bağlamda vatandaş olarak bağlı olduğu Osmanlıyı reddetmesi bir kötülük unsuru olarak sunulur. Despina'nın söylediklerini hâkim zihniyette kötülük unsuru yapan bir başka düşünce ise Türkleri istilacı, işgalci olarak yansıtması, esas olarak dönemde çok yaygın olarak kullanılan Yunan idealinin temelindeki hakları talep ve iddia ediyor olmasıdır. Bu bakımdan söz konusu kötülük unsurunun, devlet politikasına, başarısız olan Osmanlılık akımına, milli duyarlılığın Türklerde geç uyanmasına, azınlıklara verilen haklara bir eleştiri getirdiği de rahatlıkla söylenebilir. Söz konusu tüm kötülük unsurları, gerçeğin birebir yansıması oldukları ve dönemdeki kötülük algısını yansıttıkları için de ayrıca dikkate değerdir.

(Despina):

“Ne dersin, şu Samim'i vuran adam bulunmayacak mı?” dedi. “ Sen ki kardeşisin, bu işi böyle bırakacak mısın? Benden saklama! Bizim gazeteler hepsini yazıyorlar. Samim'i öldürten hükümettir diyorlar. Çünkü, o ki vurmuştur, işini tamam polis gözünde yapmıştır. Ah, vire, pek yazık oldu. Pek yazık oldu. Yüreğim yanyor, ona kıyanı bulsaydım dişlerimle, tırnaklarımla parça parça ederdim. Zaten sizde kan yok vire! Haydi oradan! Bizim Yunanistan'da böyle bir şey olsaydı dünyanın altı üstüne gelirdi.”

“Ne diyorsun Despina! Sen Yunanlı mısın? Sen Osmanlı değil misin?”

“Allah göstermesin! Neden Osmanlı olacağım?”

“Senin nüfus kâğıdın yok mu?”

“Var ama ona ne bakıyorsun? Benim gibi daha pek çok Yunanlıların da hamidiye kâğıdı var. Ondan ne çıkar? Biz kilisede gideriz, siz camide gidirsiniz. Bizim dilimiz urumcadır. Sizin diliniz Türkçedir.”

“Fakat sen burada doğdun, burada büyüdün. Anan baban da mutlaka burada büyümüşlerdir.”

“Doğru, doğru ama burası neresi? Sen onu söyle bakalım? Sen istorya okumadın mı vire? Burası eskiden bizim memleketimizdi. Siz geldiniz, onu bizim elimizden aldınız. Nasıl ki Atina’yi, Patras’ı ve bütün Yunanistan’ı almış idiniz; sonradan biz onları geriye aldık şimdi de burasını alacağız. Öyle gülmesine! Bak göreceksin nasıl alacağız! Beklim hatta beş seneden, on seneden sonra değil fakat mutlaka bir gün alacağız. Hem inşallah sen ve ben sağ iken bu işi göreceğiz.”

“Vah Despina vah! Sen demek ki benim düşmanım imişsin de haberim yok.”

“Neden düşmanın olacağım vire? Korkma, ben o zaman seni korurum. Zaten iyi Türklere hiçbir şey yapmayacağız. Fakat kötülerini hep keseceğiz. O zaman Samim’in öcünü de ben alacağım. İstemez misin? Ne komitesi diyorlar ona ha, İttihatçı, ittihatçı komitesinin bütün üyelerini...”

“Yok, istemem, istemem Despina!” (s. 89-90)

Ahmet Kerim’in, temiz Türk mahalleleri ve kızlarını özlediğini Despina ile olan konuşmasından sonra öğreniriz. Bunun sebebi Ahmet Kerim’in bir zamandır evinin önünden geçtiği, camının altında dolaştığı, gördüğü küçük bir işaretinden, işittiği bir tek sestem mutlu olduğu Samiye Hanım’a aşkıdır. Ahmet Kerim, Samiye’ye âşıktır ancak Samiye’nin ağabeyleri ittihatçıdırlar, bu onları doğrudan kötülük faili yapar. Hatta bu kişilerden Selim Necati, evin içinde melek gibi bir adamken dışarıda tipik bir kötüdür. Bu kötülüğün sebebi kişiliği değil ittihatçı olmasıdır.

İşte Ahmet Kerim’in bilinmeyen sevgilisi böyle bir adamın küçük kız kardeşiydi. Gerçi Selim Necati evde büsbütün başka bir kişilik sahibidir. O yaşa gelmiş hiçbir oğul anasına bu kadar saygılı olamaz ve hiçbir ağabey kız kardeşini Selim Necati kadar şefkatle sevemezdi. Dışarıda bin fitne, bin ikiyüzlülük ve bin bir türlü ahlak fesadı içinde yaşayan bu adam, evinden içeriye girerken bu hüviyetini çamurlu galoşlarıyla birlikte evin kapısı önünde bırakırdı. (s. 96)

Siyasi ortam yavaş yavaş değişmekte, muhalefet sesini yükseltmeye başlamaktadır. Bunu kötülükle mücadele etme girişimi olarak adlandırmak mümkünse de Ahmet Kerim’e göre, bu muhalefet de ikiyüzlüdür, kötücüdür. Onu bu fikirlere iten Samim’in öldürülmesinden sonra muhaliflerin kendi canlarından duydukları korku ile sinmiş olmalarıdır.

Memlekette muhalefet yavaş yavaş başkaldırıyordu ve bu sefer bütün muhalif akımların kaynağı Meclisi Mebusan’dı. O ana kadar, her biri kendi başına hareket etmiş olan muhalif mebuslar, artık belli bir parti etrafında birleşmek lüzumunu duymuşlar hatta bu yolda Ayan Meclisinde de kendi fikirlerini destekleyen bazı yüksek şahsiyetlerle temasa geçmişlerdi. (...) (s. 101)

Buna rağmen İttihat ve Terakki hâlihazırda bir güç ve kötülük odağıdır. Uygulanan kötülüğün etki alanı yaşanmakta olan zamanla sınırlı değildir, geleceği de kapsar. Hatta bu kötülüğü daha nitelikli hale getiren yaygın ve süreğen olmasıdır.

Üstelik kötülük unsurları da cinayet, suikast, siyasi karmaşa gibi örneklerin ötesinde iyiliğin, bir daha tesis edilmesi çok zor biçimde engellenmiş olmasıdır. Çocuklar ve gençlerin, kötücül bulunan bu politikaya alet edilmeleri ve eğitimin bu amaçla kullanılması da belirgin kötülük örnekleridir; kötülüğün iyilik kisvesi altında gizlenerek uygulanması da planlı ve iradi bir kötülüğü işaret eder.

İttihat ve Terakki'nin ettiği kötülükler yine Ahmet Kerim'e göre yalnız bundan ibaret değildi. Gençlikte ideal namına bir şey bırakmamıştı. Mekteplerde, daha küçükken bel kemiği kırılmış ve beyni uyuşturulmuş çocuklardan bir nesil yetiştirmeye çalışıyordu. Bu gidişle vatan ve hürriyet aşkı bir nevi İttihatçılık taassubu halini alacak, vatanperverlikle komitacılık aynı manayı ifade edecekti. (s. 115)

İttihat ve Terakki'nin işlediği cinayetler devam eder; siyasi suikastlar, özellikle bazı belge ve bulguları açıklama amacındaki gazetecileri hedef alır. Ahmet Samim'in öldürülmesi kadar detaylı işlenmemekle birlikte aynı özellikleri haiz bir başka kötülük unsuru da Zeki Bey'in öldürülmesidir.

İşte, Zeki Bey bu sahadaki ihtisas ve itibarına dayanarak Sada-yı Millet'te çok gizli işlerle dolu, bir sıra polemikler yayınlamaya başlamıştı. Bunun elinde ayrıca bazı kimseleri suçlayıcı birtakım vesikalar da bulunduğu söyleniyordu. Fakat zavallı adam, bunları yayınlamaya vakit bulamadı. Onu da bir akşam Samim gibi evine giderken karanlıkta arkasından vurdular. (s. 128)

İttihat ve Terakki, yalnız bu insanlar için değil ülkenin geleceği ve siyasi yapının, rejimin devamı için de tehlikeli görülür; bu da İttihat ve Terakki'nin bir kötülük odağı olarak kabulünü güçlendirir. Güç sahibi olan bir grubun, bu gücü elinde bulundurmak ve nihai karar mercii olmak konusunda yaptıkları, kötülüğü belirgin biçimde barındıran her eylem, başlı başına birer kötülük eylemidir. Bununla beraber söz konusu örnekler, gerçek hayatın yansıması olarak aktarılmakta bu sebeple devrin siyasi kötülük algısını da yansıtmayı sürdürmektedir.

İttihat ve Terakki bu kargaşalığın içinden son bir hamle ile kurtulmaya çalıştı. Bu hamlenin adı 35. maddedir. 1908 inkılâpçıları artık kendi keyiflerine boyun eğmeyen Millet Meclisi'ni dağıtmak için padişahı bir sopa gibi kullanmak istiyorlardı. Kanunu Esasi'nin 35. maddesi değiştirilirse padişah lüzum gördüğü vakit Meclisi Mebusan'ı kapatabilecek ve böylece 35. madde Demokles'in kılıcı gibi daima Mebusan Meclisinin başı üzerinde sallanacaktı. İşte 1908 inkılâpçılarının muhalefeti susturmak için buldukları silah, meşrutiyet rejimi için böylesine tehlikeli bir silahtı. (s. 129)

İttihat ve Terakki, bir güç ve kötülük odağı çizilirken onun karşısında yer alan muhalefet de iyinin temsilcisi değildir; kötücüllük, amaç ve izlenen yolun nitelikleri konusunda muhalefetin İttihat ve Terakki'den çok farkı yoktur. Bu da kötülüğün yaygın biçimde tüm ülke sathında hâkim bir siyasi yapı ile işlendiğini göstermektedir. Muhalefetin eleştirilmesinin en önemli sebeplerinden biri, De Molene'nin görüşlerini

şiddetle savunuyor olmaları oysa söz konusu ismin Türkler hakkındaki kötücül algılarıdır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının dayandıkları düşünceleri, Yakup Kadri bu kadar derinlemesine olmamakla birlikte ele alır ve tenkit eder.¹⁰⁴Bu bakımdan aslında Ahmet Kerim şahsında Yakup Kadri hem İttihatçıları hem de İtilafçıları ülkenin içinde bulunduğu siyasi kötülüğün failleri olarak değerlendirir ve eleştirir.

(...) Bunun gibi birkaç istifa mektubu daha inkılâp ruhu adına olan ayrılık cereyanını esasından rezil etmeye yetecekti. Bereket versin ki İttihat ve Terakki kabalıkta ve budalalıkta muhalefetle yarışma halindeydi. Bu tarafın yaptığı yanlış hemen öteki tarafın yanlış örtüyor. Birinin yaptığı gaf, ötekinin gafıyla silinip gidiyor ve sövüşmeden, dövüşmeden fesat ve fitneden göz gözü görmüyordu. (s. 130)

İttihat ve Terakki'nin iktidardan devrilmesi *muhalefetin zaferi* şeklinde verilir. Eleştirilmesine ve kötücül taraflarının vurgulanmasına rağmen bir kötülük derecelendirmesi yapıldığında muhalefet, İttihat ve Terakki'den daha az kötüdür. Ancak mevcut koşullarda İttihat ve Terakki'nin hızlı düşüşü, kötülüğün tümden yok olması anlamını da taşımaz. Yapılabilecek en uygun yorum güç ile birleşen kötülüğün, bu gücün bir kısmını yitirmesidir. Bu da kötülüğün uygulama alanının daralması gibi bir sonuç doğurabilir. Doğabilecek bir başka sonuç, kötülüğün bir başka güç tarafından irade edilecek fakat ne olursa olsun süregelenleşecek olmasıdır.

Bu uzun ve kızgın yaz sonlarında İttihat ve Terakki'nin çözülmesi, yüksek dağ başlarındaki ezeli karların eriyişi gibi bir şey oldu. İttihat ve Terakki denilen bu katılaştırmış ve sağlam buz kitlesini şurada bir küçük ırmak, ötede serseri bir sel, beride bir incecik su haline çeviren sıcaklık ne müthiş bir ateşten çıkıyordu! (s. 141)

Bütün bu harekette, yeni bir idarenin, yeni bir fikrin, yeni bir dileğin doğuşunu gösteren hiçbir belirti yoktu.

Hâlbuki Ahmet Kerim'in son hadiseler arasında istediği, aradığı, beklediği şey böyle bir belirtiydi. Yalnız İttihat ve Terakki hükümetinin yıkılmasıyla hiçbir hedefe erişilmiş olmuyordu. Ahmet Kerim onun yerine gelecek hükümetin ne getireceğini bilmek istiyordu. Yüksek, asil ve ideallere susamış bir neslin susuzluğu onun nabızlarında vuruyordu. Bu nesil her doğan güne "Bana fikrim için ne getirdin? Ruhum için ne getirdin?" diye sormaktadır. Bir zamanlar bu gençlik için hürriyet tatlı bir rüya idi. Fakat bu tatlı rüyadan 31 Mart sabahının kanlı ve çamurlu gürültüsüyle uyandığı günden beri bir sarhoş mahmurluğu içinde kıvranıp durmaktadır. (s. 143)

Acaba eski Abdülhamit silahşorlarının iktidar mevkiine getirecekleri nasıl bir hükümet olacaktı? Ahmet Kerim bunu kendi kendine sormaya bile lüzum görmüyordu. Her şey iktidarın birtakım aciz ve kötürüm paşaların eline geçeceğini söylüyordu. Çünkü İtilaf ve Hürriyet cephesi çoktan bozulmaya yüz tutmuş; orada herkes kendi başına ayrı bir parti kesilmişti. (s. 144)

Ahmet Kerim'in, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilgili fikirlerinden anlaşılmaktadır ki bu yeni parti, zamanla en az İttihat ve Terakki kadar kötülüğün temsilcisi haline gelir.

¹⁰⁴ A. g. e., s. 64.

Bu durumda, genel manzarayı daha kötücül hale sokan bir taraftan da bahsetmek gerekir. Bu parti, muhalefette iken İttihat ve Terakki, gücün ve kötülüğün odağı kabul edilmektedir. Dolayısıyla muhalefetin iddiası, bu kötülüğü yok etmeni yolu olmaktan geçer. Bu haliyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kötülükten kurtuluş adına tüm memleket için bir ümit olarak görülür. Ancak iktidara geldikten sonra kötülük bir başka güç odağına geçmiş olmakla hem süreğenleşir hem de kötülükten kurtulma ümidinin yok olması ile kötülük hâkimiyetini kurar. Bu siyasi kötülük unsurlarının maruz kalan tarafı ise daima millet ve memleket, halktır. Öte yandan kötülüğü besleyen de yine bu kötülüğe maruz kalan halktır.

Belki başka yerlerde, belki başka milletlerin bağrından fıskıran başka türlü hayatlar vardır. Ahmet Kerim, bu hayatların nasıl olabileceğini hayal bile edemiyordu. Çünkü bu akşam, kendi milletinin, kendi memleketinin şairleriyle, âlimleriyle, muharrirleriyle bütün bir milletin ve bir memleketin manevi iflasına şahit olmuştu ve bu bir derece kendi varlığının iflası gibiydi.

Ahmet Kerim, bu kötü duygularla bitkin tiyatrodan çıkarken kalabalığın içinden biri kulağına eğildi:

“Türkiye son günlerini yaşıyor. Artık bizden hayır gelmez!” dedi. (s. 165- 166)

Üst üste gelen savaşların da yıkıcı etkisine ek olarak azınlıkların ve gayrimüslimlerin talepleri ile dağılma sürecine giren imparatorluk yapısı içerisinde, Meşrutiyet yönetimi gereğince iktidara gelen hükümetlerin de kötülüğü irade eden ve eyleyen yapıları, içten ve dıştan bütün ülkenin ve halkın bu kötülüğe maruz bırakılması demektir. Bu bakımdan doğrudan gerçeğin yansıması olduğu da göz önünde bulundurulduğunda bu durum, sosyal ve siyasal temelli, nitelikli bir kötülük unsuru olarak kabul edilebilir. Devam eden kargaşadan yani kötülükten kurtuluş çaresi olarak görülen kişi ve gruplar, oluşumlar ise zannedildiği gibi iyiliği tesis edecek amaç, niyet ve kudrette değildir. Dolayısıyla seçilmek üzere halkın, aydınların önüne koyulmuş yolların tamamı, aslında nitelik farkları taşıyacak olsalar da aynı kötücül sona varacaklardır. Bunun bir örneği de Kâmil Paşa’dan beklenen kurtuluş hamlesidir ancak bu beklentinin boş bir ümit olduğu, dönemin gerçek hayattaki dünya politikasından verilen ve Osmanlı/Türk devletinin kötücül sonunu getirme gayesi taşıyan bir yol haritası ile hareket eden İngiltere örneğinde görülür. İngiltere ve amaç ortakları, kötülük temsilcileridir ancak halkı bu konuda aldatarak kendi iktidarını sağlamak isteyenler de milli duyguları sömürmek usulü ile şahsi çıkar temin eden kötülük tipleri kabul edilebilir.

(...) Bu resimde Osmanlı devlet adamının Kraliçe ile yan yana oturduğu ve Kral’ın elini samimi bir jestle ihtiyar vezirin omzuna dayamış olarak ayakta durduğu görülüyordu. Kâmil Paşa’nın bir an önce iktidar mevkiine gelmesini isteyen takım bu

resmi kopya ettirip yüzlerce ve binlercesini halka dağıtarak “ İşte bizi kurtaracak adam budur!” demek istiyordu. Hâlbuki o sıralarda İngiliz politikasına bel bağlamak, Bulgar süngüsünün ucundan şifa dilenmek gibi bir şeydi. Zira her şey bu devletin Moskof İmparatoruyla birlikte Balkan ittifakının başlıca desteği ve belki de düzenleyicilerinden biri olduğunu ispat ve ilan ediyordu. (s. 180)

Büyük devletler tarafından kışkırtıldığı düşünülen ayaklanmalardan biri de Arnavutluk ayaklanmasıdır. Böylelikle yalnız Anadolu ve İstanbul’da yaşayan azınlıklar dışında bir grubun ayrılıkçı, dolayısıyla kötücül bulunan eylemleri romana girer. Bu eylemler, devlete değil millete yüklenen bir kötülük algısı ile karşılanması bakımından dikkate değerdir. Öte yandan gerçek yaşam ve devletin hâkimiyeti altındaki unsurları kaybederek parçalanma süreci, doğrudan gerçek hayattan romana yansıyan siyasi kötülük unsurlarıdır.

“Arnavutların yaptıkları alçaklıktan haberiniz var mı?”

Herkes önüne bakakaldı. Öbürü farkında olmadı.

“Bizim askerlerimizin silahlarını ellerinden alıp kendilerini de İşkodra’nın dışına sürüyorlarmış.”

Yine herkes önüne bakıp susuyordu:

“Ben buna şaşmam, bu milletten zati bunu beklerim. Cinayet, hıyanet ve kancıklık dediler mi ben Arnavut milletini hatırlarım.” (s. 184)

Ahmet Kerim’in algısında kötülük, daha kapsamlı bir düşünüşle belirmiştir. Savaş, geçmiş ve hâlihazırdaki etkileri ile ele alınır. Bu bakımdan savaş, planlı ve iradi bir kötülük unsurudur ve tarafları Avrupa ülkeleri ile Balkan ülkeleridir. Haçlı Seferlerinden itibaren Avrupa bu kötülük unsurunun birincil irade edeni ve eyleme geçireni olmuştur. Bu sebeple kötülüğün asıl sorumluluğu da bu devletlere aittir. Öyle ki Balkanlar’daki karışıklığın devam ediyor olması bile Avrupa devletlerinin henüz savaş aşamasına gelmemiş kötülük planlarından daha kötücül değildir. Zira bu devletleri, kötülüğü işleme konusunda yönlendiren, onları vahşet işçisi olarak kullanan da Avrupa’dır. Hıristiyanlığın birleştirdiği Avrupa devletleri, başta İngiltere, güç ve kötülük odağıdır. Bu yönüyle, bahsedilen kötülük unsurunun devletlerarası bir nitelik taşıdığını, erki elinde bulunduran grupların hem insanları hem de devlet yapılarını etkileyecek biçimde kötülüğü irade ettiğini söylemek mümkündür. Bu kötülük unsurunun detaylandırılmasında ve derinleştirilmesinde de dönem zihniyetinin etkili, yaşanan savaş ve işgallerin belirleyici olduğu söylenebilir. Ahmet Kerim, bütün bunları düşünürken Türk olmaktan utanır, çünkü bahsi geçen kötülüğün en belirgin maruz kalan tarafı Osmanlı Devleti ve Türk halkıdır. Yalnız Ahmet Kerim’in bu utancı, milli bir bilinçten yoksun olması ile değil milli hassasiyetlerinin üst seviyede olması ile ilgilidir. Ahmet Kerim’in, daha ziyade kötülüğe maruz kalacak kadar güçsüz olmanın utancını yaşadığı söylenebilir. Bu bağlamda Türk milletinin başına gelenleri bir hatanın neticesi,

bir ceza olarak ele alması da dikkate değerdir. Ancak Ahmet Kerim'in bu konuda sorduğu sorular belli bir derinliğe ulaşmaz yani dayandığı temel mantık esas alındığında bir milletin cezalandırılması doğal kötülük yorumunu mümkün kılabilecekken Ahmet Kerim'in sorularında ortaya çıkan manzaeada böyle bir yorumda bulunmak pek mümkün görünmemektedir.

Ahmet Kerim artık Türk olmaktan utanıyordu. Bu zavallı millet, yeryüzünde böyle bir cezaya uğramak için acaba ne yapmıştı? Ne günah işlemişti?

Heyhat, onun bir Hıristiyan çoğunluğu karşısında bir Müslüman azınlığı olmaktan başka kusuru yoktu. Vücutları fenni aletlerle, takımlarla silahlanmış olduğu kadar ruhları bir sürü efsane kuruntuları ve yillanmış kinlerle sarılmış olan Avrupalılar, ilk Haçlı Seferi adımı olarak etrafımızdaki azgın köpeklerini bizim üzerimize saldırıyorlar ve bunun karşısında ortaçağ feodallerinin bir sürgün avı seyreidiği gibi neşe ve ferahlık duyuyorlardı.

Bütün devletler arasında hele İngiltere'nin, asil yürekli insanlara her vakitten daha insanlık dışı, daha vahşi bir görünüşü vardı. Sanki her İngiliz, bir hortlamış Gladstone idi ve o ıslak adanın sisleri arasından bize kırmızı yüzlerinin ortasında beyaz dişlerinin hain parıltılarıyla sırıtıyorlardı. Ve bu dişlek düşmanların Türk milletine açtığı savaş, Bulgarların zincirleme cinayetlerinden daha vahşi, daha amansızdı. Bu bakımdan Balkan İttifakının kanlı çemberi Avrupa diplomasisinin tuzağından çok daha az korkunç görünüyordu. (s. 193-194)

Milletin ve devletin maruz kaldığı kötülüğün ve içinde bulunduğu kötücül durumun sembolü, İstanbul olarak karşımıza çıkar. İstanbul, bu haliyle kutsal metinlerde anlatılan, Tanrı'nın gazabına uğramış şehirlere benzetilir. Sodom ve Gomore'nin adı anılarak yapılan bu benzetmede dikkat edilmesi gereken husus, kutsal metinlerin, bu şehirlerin içinde buldukları ahlaki kötülük neticesinde cezalandırılmış olduklarını anlatıyor olmasıdır. Bu durumda Ahmet Kerim'in benzetmesinin altındaki düşünce de İstanbul ile özdeşleşen bu halin bir ceza olduğudur. Ancak bu durumda kötülüğün hak edilmişliği fikrine veya cezanın bir doğal kötülük unsuru olduğuna hükmedilebilir. Her iki durum hakkında da yeterli bulgu olmadığından bu tahlili derinleştirmek mümkün görünmemektedir ancak kötülük bulgusu olarak İstanbul'un hali dikkate değerdir.

Fakat ya Rabbim; bu nasıl bir İstanbul'du? Ahmet Kerim, onu neresinden baksın tanıyamıyordu. Bu şehir, belinin orta yerinden ikiye ayrılmış bir bedeni andırıyordu. Burada geceler kör, günler topaldı. Sokaklarda geliş ve gidiş hemen hemen durmuş gibiydi. Karaköy köprüsü bu acıklı ıssızlığın ortasında birtakım süfli su mahlûklarının didiklediği bir uzun timsah cesedine benzetilebilirdi. Örfi idare kararıyla herkesin erkenden evine sokulmak zorunda kaldığı bu gurbetli akşamlarda karşılıklı kuleler, sanki yutacak canlı et bulamadığı için hüznün ve melale dalmış iki dev anasıdır. Zira bu şehirde her şey o kadar dehşet verici birer heyula gibi görünüyordu. Ahmet Kerim kendi kendine:

"İşte Sodom burası, Gomore burası" diyordu.

Gerçekten Tanırının gazabına uğramış eski beldelerin nasıl bir manzara göstereceğini tasarlamak için o zamanki İstanbul'a bakmak yeterliydi. (s. 198)

Bu karmaşanın ortasında Ahmet Kerim tutuklanır. Tutuklanma sebebi düşünce suçudur. Adil olmayan bir yargılama ile tutuklanan Ahmet Kerim, kötülüğe maruz kalmış bir gazetecidir. Bu tutuklama, sansürden daha ileri boyutta bir kötülüğü karşılar ve devrin siyasi yapısının bir baskı ve cezalandırma yapısına dönüştüğünü işaret eder. Ahmet Kerim'in tutuklanması ve hüküm giymesi belirgin bir siyasi kötülük unsurudur. Bu kötülük unsurunun, bir insanı, düşünceleri sebebiyle, haksız yere özgürlüğünden mahrum bırakma noktasında, insan hakları suçu olarak değerlendirilmesi de ayrıca dikkate değerdir. Düşünceleri ve yazıları dışında herhangi bir muhalif eylemin içinde yer almayan Ahmet Kerim, kendisini mahkûm eden siyasi iradenin kötülük olarak adlandırdığı herhangi bir eylemde de bulunmamıştır. Bu sebeple Ahmet Kerim'in durumu siyasi, kapsamlı, nitelikli bir kötülüğün adaletsizlik şeklinde tezahür eden ve insan haklarını ihlal eden örneği olarak sunulur demek mümkündür. Kötülüğün, derinlikli olarak sunulması bakımından da bu örnek dikkate değerdir.

Gerçekten bir insan için hürriyetten daha tatlı bir şey yokmuş. İnsan haklarının en kutsalı hürriyetmiş. Ahmet Kerim, bunu şimdiye kadar felsefi veya edebi bir sözden ya da tehlikeli bir hayalden ibaret sanmış, düzenli bir cemiyette yaşayan bir fert için hürriyetin pek de lüzumlu olmadığını düşünmüştü. Meğer hürriyet, yemek, içmek, soluk almak, ağlamak ve gülmek kadar tabii ihtiyaçlardan biriymiş. Ahmet Kerim bu ihtiyacı ilk defa olarak kendi etinde, kendi kemiğinde duyuyor ve bütün varlığı güneşe doğru dal budak salan bir ağaç gibi kollarını hürriyete, bu görünmeyen sevgiliye doğru uzatıyordu.

(...)

İşte, Ahmet Kerim, hürriyetinden yoksun olduğu dakikadan beri kendisinde bir şeyin kırıldığını, bir ışığın söndüğünü ve bütün uzviyetinin bir an içinde yüz yıl savaşmış gibi ihtiyarladığını ve bu hal karşısında yavaş yavaş kalbinin derinliklerinden bir isyan sesinin yükseldiğini duyuyordu. Bu adamların onu kendi istek ve iradesi dışında böyle zorla sürükleyip götürmeye ne hakları vardı? Ahmet Kerim bir adam mı öldürmüştü? Bir eve kundak mı sokmuştu? Birinin malını mı çalmıştı? Hayır, hayır; Ahmet Kerim bunların hiçbirini yapmamıştı. Ahmet Kerim, düşündüklerini yazmıştı. Ve bütün suçu bundan ibaretti. (s. 212-213)

Ahmet Kerim, ilk tevkifinin ardından muhaliflerle beraber bir takım faaliyetlerde bulunmaya başlar; bu faaliyetler onun algısında artık kötülükle fiili mücadeledir. Zaman zaman muhalif hareketin içindeki kötücüllüğü seziyor olmakla beraber yine de bu mücadelenin içinde yer almayı sürdürür. Onun için asıl kötülüğe maruz kalış da bundan sonradır. Özellikle onu, kötülükle mücadele addettiği bu muhalif hareketin içinde yönlendiren, teşvik eden Sırrı Bey'in, aslında İttihat ve Terakki'ye hizmet ettiğini, hafiyelik yaptığını öğrenen Ahmet Kerim, haberdar olmadığı pek çok faaliyetin suçu, kendi üzerine yüklenince karşı koyamayacağı, mücadele edemeyeceği

bir kötülük ile karşı karşıya kalır. Bu yönü ile Ahmet Kerim, siyasi kötülüğün gayet belirgin bir kurbanıdır. Ahmet Kerim’i mahkûm eden makamlar ve özellikle hafiyelik ettiği anlaşılan Sırrı Bey de belirgin kötülük failleridir.

Ahmet Kerim, bir çırpıda her şeyi olduğu gibi anlattı ve hikayesine yalnız şu sözleri ilave etti:

“Görünüşe bakılacak olursa her şey aleyhimdedir. Fakat işin içyüzü başkadır beyefendi. Sizi temin ederim ki bu adamların ne yapmak istediklerinden hiç haberim yoktu. Hatta bunu anlamak için son derece emek harcayan arkadaşım Sırrı Bey’in de bu konuda benden çok bilgi sahibi olduğuna ihtimal vermiyorum.”

Cemal Bey, şeytanca bir tebessümle güldü:

“Sırrı Bey; Sırrı Bey’i işe neden karıştırıyorsunuz? Onun bize çok hizmeti olmuştur” dedi.

Ahmet Kerim, içinde bulunduğu şartların tüm ağırlığını unutup:

“Nasıl, Sırrı Bey mi? Nasıl, nasıl!” diye haykırmaktan kendini alamadı. Cemal Bey öfkeli bir tavırla odanın içinde gezinmeye başladı.

Sonra yine eski yerine geldi, durdu. Parmaklarıyla sakalını taradı. Her haliyle müthiş ve kati bir karar almak üzereyim demek istiyor gibiydi. Lakin Sırrı Bey hakkındaki bu iğrenç gerçeğe erdiği saniyeden beri sanki donakalan Ahmet Kerim üzerinde bütün bu dramatik pandomimanın hiçbir tesiri olmamıştı.

Cemal Bey masanın başına oturdu. Bir şeyler yazdı. Sonra ağır, vakarlı ve hemen hemen koruyucu bir sesle Ahmet Kerim’e şunları söyledi:

“Ahmet Kerim Bey, vaziyetiniz çok vahimdir ve cezanız bu ölçüde ağır olacaktır. (...)” (s. 257-258)

(...) Devrin kötülükleri, politikanın hayhuyları, birtakım ihtiraslardan, hasetlerden, kinlerden, kızgınlıklardan meydana gelmiş kaotik bir âlemin bütün o boşuna kaynaşmaları hangi şeytani cazibelerle onu bu rahat ve temiz kucaktan kendi sert ve haşın göğsüne çekti? (...) (s. 259)

Gerçek hayatın doğrudan yansıması olarak romana giren bir isim de Ziya Gökalp’tir. Ziya Gökalp, Ahmet Kerim’in cezasının hafifletilmesinde etkilidir; ölüm cezasının sürgüne çevrilmesi için Cemal Bey’i ikna eder. Bu bakımdan Ahmet Kerim’in maruz kalacağı nihai kötülüğü engellemiştir. Bunu yapmaktaki amacı, Türkçülük cereyanının yayılması ve uygulanmasında Ahmet Kerim’in faydalı olacağı fikridir. Pek öne çıkarılmasa da Türkçülük, siyasi kötülüğün nihai çözümü olduğu algısı ile, yeni bir fikir olarak ortaya çıkar.

Ziya Gökalp (...) kudretli Merkez Kumandanına sokulup:

“Ahmet Kerim için çok teşekkür ederim.” dedi. “O genç günün birinde bize lâzım olacaktır. Türkçülük cereyanının gönüllü hadimlerinden biridir.”

(...)

Kendi hakkında bu kısa konuşmanın yapıldığı sırada Ahmet Kerim, sürgün yolunu çoktan boylamış bulunuyordu. (s. 279)

Ahmet Kerim’in sürgüne yollanması fakat Ziya Gökalp’in Türkçülük akımının yayılması ve uygulanmasında onun faydalı olacağına dair sözleri, Ahmet Kerim’in hâlihazırda bir kötülüğe maruz kalmış olsa da bu kötülüğün onun için nihai olmadığı

algısını uyandırır; Ahmet Kerim için bu kötülük, belirsiz bir gelecekte de olsa etkisi ortadan kalkacak bir durumu karşılar. Böylelikle romanın Ahmet Kerim'in mutlak kötücül sonu ile bitmediği söylenebilir.

Alemdar Yalçın'ın, yazarının milli bir romantizme yönelerek kaleme aldığını söylediği “Dikmen Yıldızı”, İzmir'in işgalinden sonra Ankara'ya yerleşen Yıldız ve ailesinin hikâyesidir.¹⁰⁵ Sosyal ve bireysel temelde örneklere rastlanan bölümleri varlığına rağmen, bütün bunların sebebi ve temeli, esas nitelikli kötülük, siyasi temelde oluşmuştur.

“Dikmen Yıldızı” da “Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç”takine benzer biçimde, olası bir kötülüğün anlatıldığı, heyecan uyandırmaya yönelik bölümleri ile dikkat çeker. Nişanlısı Murat'ın, gizli bir görevle düşman hatlarına gönderilmesinden sonra ölüm haberinin duyurulması ile ruh sağlığını yitiren Yıldız'ın zihninde kurgulanan kötülük, belirgin bir vahşet örneğini karşılar. Öte yandan, Yıldız'ın muhayyilesinde var olan bu kötülük unsuru dışında gerçeğin yansıması olarak Türk milletinin içinde bulunduğu durum ve savaş, romanın içinde geliştiği tarihi dekoru oluşturur.

Roman, muvazenesini kaybeden Yıldız'ın, savcıya ulaşarak anlattıkları ile kötülük hakkındaki ilk bulguları sunar. Olayın ilk gelişim halkalarında, Yıldız'ın sözlerinin doğruluğu veya yanlışlığı kesin olarak belli değildir. Bu sebeple anlattıklarının da kendi zihninde kurguladığı kötücüllükler olduğu net olarak anlaşılmaz. Savcıyı beklerken Yıldız ile odacı arasında geçen muhavere de bu kötülüğün ilk izleri görülür. Aynı zamanda sona ermek üzere olduğu umulan, milletçe maruz kalınan kötülük de henüz romanın başında kendisini gösterir.

(...) Benim derdimi sorma. Ben savcı beye bir cinayetten haber vereceğim.

-Katillik midir dediğin?

-Evet, katillerden bahsedeceğim. Katilleri haber vereceğim.

-Gelince sana Müddum beği gösteririm. Bu katillik kime olmuş?

-Bana, bana!

-Vi! Sana yazık değil mi? Ortalıkta millet muharebesi var, İzmir'i alacağız. Bu sırada millet kadınına katillik olur mu? (...) (s. 9)

Yıldız'ın savcıya anlattıkları vahşet içeren nitelikli kötülük unsurlarıdır. Gerçek olmadıkları sonradan anlaşılacak olsa da söz konusu hikâye, kötülük kavramı çerçevesinde belirgin bir örnektir.

- Bir cinayet mi dediniz?

¹⁰⁵ A. g. e., s. 209.

-Evet, esrarengiz, merhametsiz, vahşi bir cinayeti haber vermeye geldim. Daha doğrusu hapsedildiğim, zincirlendiğim yerden kaçtım. (...) Çok rica ederim, odaya kimse girmesin; benim buraya geldiğimi görürlerse mahvolurum. Hatta mümkünse kapıya silahlı bir jandarma koyunuz, korkuyorum savcı bey! Korkuyorum! Sezildiği anda mahvolurum. Zavallı yavrucuğumu parçalarlar, ben sırtlanlardan daha vahşi insanların esiriyim! (s. 10-11)

Yıldız'ın bu girizgâhtan sonra anlatmaya başladığı kötülük, çocuklarından birinin ve kocasının öldürülmüş; kendisinin de hapsedilmiş olmasıdır. Burada tafsilatıyla anlatılan kötülüğü derinleştiren, içerdiği vahşettir.

(...) Çocuğumu benden hem çaldılar, hem boğdular, sonra çocuğumun babasını öldürdüler! Hayret etmeyiniz. Çocuğumun babasını sicimle boğdukları ve gömdükleri yeri de size gösterebilirim. Belki çocuğumu da oraya gömdüler.

Şimdi kızımı da çalacaklar. Lohusalıktan kalkıncaya kadar beni ilaçla uyuttular, odadan çıkarmadılar. Soranlara İstanbul'a gitti diyorlar. Hâlbuki ben evde mahpusum, esirim, hem evin bodrumunda hazırladıkları penceresiz bir yerde... (...) (s. 15)

Yıldız'ın bu kötülükten sorumlu tuttuğu kişiler, annesi, babası ve evin çalışanları ile kendisine âşık olduğunu bildiği Nedim'dir. Böylelikle Yıldız'ın savcıya anlattıkları ile ortaya çıkan kötülük, planlı bir eylem olarak yansıtılır. Yalnız bu cinayetin sebebi ile ilgili bir bilgi, Yıldız tarafından gerçekçi, ikna edici şekilde sunulmuş değildir. Ancak Yıldız'ın ifadelerinde, zihninde, anne ve babası başta olmak üzere cinayetten sorumlu tuttuğu insanlar, canavarca hislerle insan öldürmüş, nitelikli kötülük failleridir.

Beyefendi! Dikmen Yıldızı bir İzmir kızıdır. Şu soğuk kış gününde bağırında cehennem alevleri taşıyan güzel İzmir'in kızı...

(...)

Babası Kamil Bey, dünyanın en iyi insanıydı. Bundan on beş ay öncesine kadar...

Annesi, Denizli denilen cennetin meleklerinden birisiydi. On beş ay var ki şeytan oldu.

Evimizde büyüyen akrabalarımızdan kimsesiz Nedim delikanlıların en civanmerdi idi. Murad'ı sicimle boğduğu gece yarısına kadar.

İhtiyar Süleyman Çavuş'un mert ellerinde ben büyüdüm fakat sefil ellerinde yavrum boğuldu.

(...)

Yine nefesim kesiliyor, beynim gözlerimden eriyip boşalıyor. Zannediyorum ki içim boşala boşala delinmiş bir çocuk balonuna döneceğim. O zaman beni gömmeyecekler bile Savcı Bey! Gömmeyecekler bile... Çünkü o kadar derin kinleri var. Bir aile ananesine kurban ettikleri biricik kızlarını öldürdükten sonra gömmeyi bile tenezzül sayacaklar. (s. 18)

Yıldız'ın hikâyesinde, geri dönüş tekniği ile Ankara'ya gelmelerine sebep olan olay da anlatılır. Bu olay, belirgin bir siyasi kötülük unsuru olarak dönem romanlarının çoğunda tesadüf edilen İzmir'in işgalidir.

(...)

-Bir sabah, pek erken bir sabahtı... Yenikale tarafından dumanlar belirdi. Bir filo geliyordu. Balkondan babama seslendim. Babam geldi, baktı ve sapsarı kesildi.

-Yıldız! dedi. Bunlar düşman gemileridir, bugün İzmir ölüyor Yıldız! (s. 19)

Savaşın sebep olduğu yıkım, genel bir manzara olarak detaylandırılmaz daha çok bireysel acılar ve yıkımlar ile aktarılır. Bir kötülük unsuru olarak savaşın, kişiler üzerindeki etkileri, devletin ve milletin maruz kaldığı kötülükten daha baskın olarak sunulur. Bu kişilerin başında da Yıldız gelir. Bununla beraber Yıldız, kendi şahsi acılarının yanı sıra onunla aynı durumda olan diğer insanları düşünerek avunur. Bu, bir kötülüğe topyekûn maruz kalma halidir ve travmatik durumlar, bu topluluk psikolojisi ile daha kolay atlatılmaktadır. Yıldız da nişanlısı Murat için endişelenirken bu düşünce ile rahatlar. Onun kötülükle mücadele için seçtiği yol, diğer insanlarla özdeşim kurmaktır zira maruz kalınan kötülük bir başına engelleyemeyeceği niteliktedir ve bu sebeple bu kötülük unsurunun yarattığı acıya dayanmak için, toplulukla kaynaşmak suretiyle bir savunma mekanizması geliştirir.

Bir gün akluma geldi. Allah Allah dedim. Sevişen yalnız biz ikimiz miyiz? Bütün cephelerde gençler ve geride kızlar, kadınlar var. İki tarafta, bütün göğüslerin altında birer kalp çırpınıyor. (s. 24)

Yıldız'ın anlattığı hikâyeye, ailesinin katil olduğunu iddia etmesi, savcı için sarsıcı bir durumdur. Kötülüğün kendisinden çok faillerinin şaşkınlığını yaşayan savcı, ailenin takip edilmesini ister. Yıldız'ın anlattığı kadarıyla savcı, ailenin suçlu olabileceğini dikkate alır ve onları da dinlemek ister hatta bu kötülüğün faileri olduğuna ikna olmuş gibidir. Savcının aileyle konuşması daha sonra kötülüğün gerçek boyutu ile ortaya çıkmasını ve çözüm yolunun bulunmasını da sağlayacaktır. Savcı, henüz yalnız Yıldız ile konuşmuşken olayı bir töre cinayeti, cezası olarak adlandırır. Ancak bu yargı, gerçek dışı olduğundan bir kötülük unsuru olarak töre cinayetinden bahsetmek mümkün değildir. Aşağıdaki alıntı, Yıldız'ın anlattığı hikâyenin savcıyı ne kadar etkilediğini ve genç kadının kurguladığı ve maruz kaldığına inandığı kötülüğü ifade etmesi bakımından önemlidir.

Vaziyet aşağı yukarı açıktı. Dava başı meydanda idi. Dikmen Yıldız ile Murat sevişiyorlar, babası vermiyor. Yıldız, yıldızsız bir gecede Murat'la kimseye sormadan evleniyor. Törelere çok bağlı ailenin bundan haberi oluyor. Ve akliselim çığırından çıkıyor. Fakat çocuğun neden ikisi değil de biri? Buna bir ihtimal vardır: Çocuğun birisini ortadan kaldırmakla zavallı güzel kız bu hale gelirse sonra ikincisini yok etmek, Yıldız'ın tabii ölümünü temin etmektir. (...) Ortada törelere bağlılığı hastalık derecesinde bir aile, bir aile rezaletine maruz kalıyor. Bu faciaya sebep olanlardan birisini ortadan yok ediyor. Eserlerinden birini de kaldırıyor. (s. 31-32)

Soruşturmaya başlayan savcı, öncelikle Murat'ın akıbetini öğrenmekle işe başlar. Aldığı bilgi, Murat'ın kötücül bir sona uğradığı yönündedir.

Hava Yüzbaşı Murat Efendi, altı ay önce ölmüştür. Geniş bir bilgi veremeyiz. Askeri sırdır. (s. 33)

Bu bilgi, savcuyu Yıldız'ın anlattıklarına inanmaya yaklaştırır zira olayların sırası, edinilen bilgiler, Yıldız'ın anlattıkları ile tutarlılık göstermektedir. Yıldız'ın bir sinir hastalığı yahut bir depresyon geçirdiği ve bu hikâyeyi kurguladığı göz önünde bulundurulursa, söz konusu tutarlılık bir parça gerçek dışı bulunabilir. Bir sağlık problemi yaşamasına ve bunun sonucunda ailesini katillikle suçlamasına rağmen Yıldız, naklettiği hikâyeyi tutarlı kılmakta ve inandırıcı olmakta çok başarılıdır. Bu durum kötülüğün süregenleşmesine sebep olabilecek kadar tehlikelidir.

Bir evrensel kötülük unsuru olarak savaş, merkezdeki olay değildir ancak bir arka plandan da daha detaylıdır. Savaşın kötücüllüğü ise anılara dayanarak ve geri dönüş tekniği ile sunulur. Bununla beraber, olay örgüsünü oluşturan asıl sebep savaştır ve bu yönüyle doğurgan bir siyasi kötülük unsurudur. Savaşın etkilerinin anlatıldığı bölümlerden biri, Yıldız'ın anılarında ortaya çıkar. Yanında kadınlar ve çocuklarla bir mağaraya sığınmak zorunda kalan Yıldız, bu mağaranın savunmasını da başarıyla yaparak insanları ve kendisini kurtarmayı başarmıştır. Bu bakımdan Yıldız, hâlihazırdaki hadisenin öncesinde, milletçe maruz kalınan kötülükle fiilen mücadele etmiş bir kadın olarak, dönem romanlarının çoğundaki kadın tiplerinden farklıdır.

Genç kadın ağır adımlarla eski yerine oturdu. Ve tane tane söylemeye başladı.

-Birbiri üstüne iki ateş ve ölüm baskını... Bulduğumuz cephe yer yer yarıldı. Cephemizden sanki bir tarla tırmığı geçti. Gire çıka, ala vere, yana söne zaten Aydın'ın Aydın denecek hali kalmamıştı. Bu sefer yediğimiz darbe pek fena sarstı. Arkaya çekilen erkeklerimiz geride bir toplanış için buhran geçiriyorlardı. Kaybedecek vakit yoktu. Ancak silahlılar geriye gidebiliyorlardı. Biz kadınlar, çocuklar çaresiz bir vaziyette kalmıştık. Hareket edebilecek ne vasıtamız, ne takatimiz vardı. (...) Bütün kirpilerin dipleri kıpkırmızı, bütün gözler ve dudaklar kupkuru... Her tarafta bir sessizlik... Bu sessizlik en büyük acıyı veriyor ve en büyük felaketleri söylüyor. Biz kadın, kız ve çocuk on altı kişilik bir kafile olduk. (s. 36-37)

(...)

Bir ses ve iki kurşun cevap verdi. Ben de iki kurşunla yol gösterdim. Birkaç dakika sonra her ağacın arkasından, her kayanın köşesinden efeler, askerler, zeybekler çıktı. Mağaranın yirmi altı uzun asra bedel olan yirmi altı gününden sonunda kurtulmuştuk.

Babamın yaralandığını Kütahya'da ve Bursa'nın düşüşünü Eskişehir'de haber aldık. Birisinin yarası çabuk geçti fakat Bursa'nın acısı hâlâ kalplerimizde Nilüfer gibi çağlıyor. (s. 50-51)

Yıldız'ın anılarından anlaşılır ki Kurtuluş Savaşı zaman zaman birliklerin bozulması ve düşmanın işgal alanını genişletmesi, kazanılan toprakları geri alması ile devam etmektedir. Kötülük, tamamen yenilinceye kadar, etki alanını genişletmekte, verdiği zararı arttırmaktadır. Bu kötülüğün ortadan kaldırılması, bir anda ve kolay olmasa da mücadele umutla devam etmektedir. Millet, kötülüğü yenmedeki azminin temelinden çıkan isim, Mustafa Kemal'dir. Romanda gerçek algıyı yansıtır biçimde

Mustafa Kemal, kötülüğün yenilmesi için verilen mücadeleni mimarı kabul edilir. Belirtmek gerekir ki kötülük, Yıldız'ın iddialarındaki vahşetten farklı olarak doğrudan gerçeğin yansımada da derinlikli bir bulgu olarak kendini göstermektedir.

Bu cenaze evi vatan mıydı? O cenaze Türkün tarihi miydi? Mağarada iken kalbimde kutsal bir kuvvet vardı. Tükenmez bir kaynaktan fişkıran, köpüren, tek mavzerle bir ordunun taarruzunu bekleyen bir kuvvet... Fakat bugün; bu esmer havayı yırtan lokomotif düdüğünü işittiğim ve kompartımanın köşesinde sarsıldığım dakika sandım ki kalbim bir taraftan yırtıldı ve içimdeki tükenmez kuvvet sızmaya başladı.

(...) Artık bu çağlayan kaplan sesi ile hepimiz ağlıyorduk. Bir gıcırta, bir sarsıntı ve nihayetsiz gözyaşları... Fakat içimizdeki korku silinmişti, artık içimizde kin, ıstırap, hamle ihtiyacı vardı. (...) Orada Mustafa Kemal ve bu gönüllerde bu yaş varken nereye gitsek yolun sonu Akdeniz'e çıkar. (s. 60-61)

(...) Öyle şeyler ki ya kahkaha ile ağlamalı ya hıçkırıklarla gülmeli. Hiçbiri anlamıyordu ki milli hamle, milli mücadele mazlum bir milletin kaynayan benliğinden taşmıştır. (s. 85)

Yıldız'ın anlattıklarından, Nedim'in Yıldız'a olan karşılıksız aşkı sebebiyle psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kaldığı anlaşılır. Nedim için maruz kalınan bu kötülüğü daha nitelikli kılan ise Yıldız'ın ona karşı tavrıdır. Ancak Nedim, Yıldız ile Murat'ın aşkına şahit olmaktan da çok mutludur; onların kavuşmaları Nedim'e bir düşmanlık duygusu vermez çünkü onun asıl üzüntüsü bir başka kadına duyduğu aşktan kaynaklanmıştır. Yıldız, ancak onu hatırlattığı için görmeyi, yanında bulunmayı istediği, böylece onu anılarında yaşatmaya çalıştığı bir idealdir. Nedim'in, aşkı kötücül bulmasının sebebi, sevdiği kadının Türk olmamasıdır. *Bir ecnebiyi sevmek bedbahtlıktır. Bir ecnebi tarafından terk edilmek bin bedbahtlıktır.* (s. 92) diyen Nedim için Yıldız'ın ona soğuk davranması, aşkına saygı duymaması, hislerini ve arzularını tahlil edememesi ilk aşk yarasının üzerine eklenen yaralardır ve belirgin psikolojik kötülük unsurlarıdır.

(...) Beni daima yanlış hislerle, fena zanlara mağlup olarak inciten Yıldız! Kati surette bilmelisin ki senin hakkında iyilikten başka hiçbir fikrim yoktur. (...) Bu felaketli feci aşkın itirafına sen sebep oldun Yıldız. Ben hayatımı bir mezar yapmış ve aşkıma oraya elimle gömmüştüm. Beni o kadar incittin, öyle kırdın ki işte hepsi sızlıyor Yıldız! (...) Hâlbuki sen feci bir kötü fikirle en kötü vicdanlı insanlara layık muamelelerle beni perişan ediyorsun. (s. 89)

Savcı, Yıldız'ın anlattıklarının doğruluğunu araştırmak için hemen hemen suçlu olduğuna inandığı aile ile görüştüğünde Yıldız'ın babası Kamil Bey, Yıldız'ın anlattıklarını kendisine nakledilmeden savcıya aynı ifadelerle söyler. Bu sözler, Yıldız'ın muhayyilesinde yaşanan kötülüğün bir özetidir. Kızı tarafından cinayetle itham edilen ve diğer yandan da kızının yaşadığı buhrana şahit olan bir baba olan Kamil Bey de bu anlamda psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalmaktadır. Kamil Bey, Yıldız'ın anlattığı hikâyeyi aynen naklettikten sonra ise gerçeği açığa çıkaracak ilk

hamleyi yapar; Yıldız'ın yanında taşıdığı ve canlı gibi ilgilendiği bebeğin bir oyuncak olduğunu ortaya çıkarır. Böylelikle Yıldız'ın, bilinçsizce sayılabilecek surette ailesini maruz bırakma ihtimalini ortaya koyduğu kötülük, gerileme evresine girer.

-İzah edeyim, dedi. Çünkü Murat'ı ben, Nedim ve Süleyman bir İngiliz sicimiyle boğduk. Cesedini Kocakaya'nın sonundaki derin çukura gömdük. (...) Yalnız bu kadar da değil beyefendi! Bu cinayetin alt tarafı da var. Ondan sonra kızım nihayet loğusa oldu. İkiz evlatlarından birisini de boğduk! Onu da babası Murat'ın yanına fırlattık! Doktor Ali Bey bana yardım etti. Jandarma Kumandan vekili ile Murat'ın bir sınıf arkadaşının bundan haberi var!

Tekrar kapandı. Tekrar omuzları sarsıla sarsıla ağlamaya başladı.

(...) Savcı ne söyleyeceğini bilmiyordu. Bu feci, heyecanlı, işitilmemiş bir itiraftı. Hem Kamil Bey söze meydan vermeden tekrar başladı:

-İkinci çocuğu da boğacağız! Kendisini de Ali'nin yardımıyla kapadığımız zindanda yavaş yavaş öldüreceğiz!

Durdu, ayağa kalktı, savcıya dönerek sordu:

-Bütün bunları Yıldız size söyledi değil mi? Yıldız bizim cinayetlerimizi haber verdi değil mi? Kurtardığı yavrusu hâlâ kucagındadır değil mi?

(...) Savcı kundağın peçesini kaldırdı. Baktı ve hayretle kumandana gösterdi. Kundağı çözdüler. Şimdi birbirlerine bakiştılar. Savcı çıplak bebeği belinden tutup kaldırdı. Bu alçıdan ve balmumundan yapılmış bir bebektir! (s. 106-107-108)

Aile ile savcının görüşmesinden sonra bahsedilen ve vahşet unsurları ile detaylandırılan kötülüğün, Yıldız tarafından kurgulandığı açıkça ortaya çıkar. Kötülük gerçekte yoktur, Yıldız'ın hayalindedir fakat öte yandan gerçek ve belirgin bir kötülük unsuru ortaya çıkmıştır o da Yıldız'ın yaşadığı acılar sebebiyle yakalandığı ruhsal hastalıktır.

Savcı beyefendi, Yıldız'ın bütün anlattıkları doğrudur. Hatta belki noksandır. Yıldız, ideal bir Türk kızıdır. Onun mağaradaki kahramanlığını orada günlerce titreyen ağızlarından işitmelisiniz. İyi bir eğitimi, kuvvetli bir karakteri var. Çok metindir. O benim kızım değil, arkadaşım, dostum, yoldaşım, fikir ortağımıdır. Nasıl oldu Yarabbi! Nasıl oldu bu? Çelikten bir dimağ böyle sarsılır mıydı? Sarsılmalı mıydı? Cinayet, işte böyle sabit fikir halinde birdenbire ortaya çıktı. Uzunca bir baygınlıktan sonra gözlerini açtığı zaman hepimiz katil olduk ve bizden evlatlarını istedi. Doktor imdadımıza yetişti. Ona iki bebekle bir lohusaya lazım gelen bütün eşyayı aldık. (s. 110)

Yıldız'ın hastalığının sebebi, Murat'ın kayıp olması ve öldüğünün söylenmesidir. Esasen Yıldız dışındakiler de Murat'ın gizli görevi hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen hayatta olup olmadığından emin değillerdir. Bu varsayımlara göre, aslında nitelikli bir kötülüğe maruz kalan Murat'tır ancak Yıldız'da bu ölümün etkisi çok belirgin bir kötülüğe maruz kalma hali olarak ortaya çıkar. Yıldız, bütün insanların çok sevdiği, halkın hayranlık duyduğu, dönemin ideal kadın tipidir. Bu sebeple, Yıldız'ın hastalığının duyulması, bu insanları psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Bu detay, yüzeysel bir kötülük unsuru sunar, varılacak asıl yorum Yıldız'ın

ideal kişiliğidir. Yıldız'ı idealleştiren ise, siyasi kötülük karşısındaki mücadelecî tavrı ve sahip olduğu milli bilinçtir.

Bir sevgi ve hürmet çerçevesinde Yıldızın ölümü bu kadar ateş ve acı vermezdi. Onun sağalmasına dua eden, başı peştamallı, ihtiyar kadınların göğüsleri içinden birer parça et ve saadet kopmuş gibiydi. (s. 124)

Yıldız'ı kötülükten kurtarmak için yapılanlar, Yıldız'ın tasavvurunun ve zannettiğinin aksine nitelikli iyilik örnekleridir. Kendi ailesi, doktor, evin çalışanları ve Murat'ın babası, bu iyiliği irade eden ve uygulayanlardır. Murat'ın babasının, Yıldız'ın akıl sağlığına kavuşmasındaki payı ise diğerlerininkinden daha belirgindir zira Yıldız'ın iyiliğini tesis etmeye uğraşanlar arasında, kendisini kötülüğe maruz bırakmakla suçlamadığı bir o vardır. Murat'ın babası Yıldız'ı, iyileşmesi için faydalı olacağı söylenen seyahate ikna eder. Yaşlı adamın aşağıda alıntılanan konuşmaları, kötülük probleminde dair klasik görüşleri, elemelerin terbiye edici olduğunu söylemesi, dini ve toplumsal pek çok kabulle de uyumludur. Ancak onun Yıldız'da uyandırmaya çalıştığı asıl heyecan, milletle ve milleti kötülükten kurtarma azmi ile ilgilidir. Aynı zamanda Yıldız'da eskiden var olan, kötülüğe topyekûn maruz kalmanın, diğer insanların acılarının etkisini, iyileştirici olarak uyandırmak ister. Bu konuda söyledikleri arasında, Cumhuriyet devrimlerinin yerleştirmeye çalıştığı pek çok fikrin yanı sıra saltanatın kötücüllüğüne dair evrensel kabullerle uyumlu fikirler dikkat çeker. Saltanat, her nerede olursa olsun insanların temel haklarının ve hürriyetlerinin ihlal edildiği evrensel bir siyasi kötülük unsuru kabul edilir. Abdülhamit'in ve istibdadın açıkça eleştirildiği örnekler dışında ilk kez padişah ve saltanat, bir kötülük kaynağı olarak yansıtılmaktadır. Kötülüğün iyilikle bir arada yaşandığı asıl merkez, bir sembol olarak işgal altındaki başkent İstanbul'dur.

(...) Elemelerin aynı zamanda iyilik verici bir kuvveti vardır. (...) İstanbul'a gidelim. İstanbul'un has yerinde oturalım. Mesela Aksaray has İstanbul'dur, Üsküdar, Beşiktaş, Eyüp has İstanbul'dur. Oralarda kendi ıstıraplarımızı gölgede bırakan, kendi kaybolmuş sevgililerimizin acılarını hiçe indiren ne ıstıraplar, ne acılar duyacağız. (...) Orada düşmanların ve düşmanlıkların her çeşidini göreceğiz. Papazlaşan softalara, softalaşan züppelere, züppeleşen kart prenseslere ve prensesleşen sokak artıklarına rastlayacağız. Bir vatanın, bir milletin nasıl batırıldığına şahit olacağız. (...) İstanbul sokaklarında dolaştıkça dişlerimizi gıcırdata gıcırdata, kahkahalarla güle güle, herkese, her tarafa "biz saltanat düşmanınız!" diyeceğiz. Hiçbir ferdin, hiçbir kayıt ve şartla hiçbir milletin sırtına ağır bir taht yükletmeyeceğini anlatacağız. Şaşarım o gafil milletlere ki hâlâ ciğeri çürümüş imparatorların hayalini görürler.

Niçin ve ne hakla hükümdar? Niçin ve ne hakla baskı? Milletim, ülkem, devletim diye milleti, ülkeyi, devleti kahve ocağı gibi kullanmak isteyenlere lanet olsun! Ben pırasa, sen terlik, o saksı, öteki av köpeği değildir ki bir sahibimiz olsun. Ben bir şahsın veya bir hanedanın tebaası!.. Hayır Yıldız! Ben kendimin tebaasıyım. Kendi saltanatımın hükümdarıyım. Hükümdarlığın bir tohumu vardır, adına zorbalık derler.

Tarihleri baştan başa tetkik et göreceksin ki en büyük imparator, cihanın rahminden zorba olarak dünyaya fırlamıştır. (s. 137-138-139)

Bu seyahat ve özellikle Murat'ın babasının anlattıkları, söyledikleri, yaptıkları Yıldız'ın hastalığı yenmesini, akıl ve ruh sağlığını geri kazanmasını sağlar. Yıldız zamanla Murat'ın acısına alışır, bebeklerinin gerçek olmadığını kabullenir, ailesini cinayet ile suçlamaktan vazgeçer. Bu da kötülüğün mağlup edilmesi anlamına gelir.

Beybaba! Bunları nereden uydurmuşlar? Taştan bebek olur mu? Murat'ı niçin boşsunlar? Yoksa ben budalalaştım da herkes benimle alay mı ediyor? İyileşmeye başlayan bir hasta ile böyle şaka olur mu? (s. 199)

Nihayet hastalığından tamamen kurtulan Yıldız, Ankara'ya döner ve Milli Mücadele de onun sağlığına kavuşması ile koşut olarak başarıya ulaşır. Yani iki koldan ilerleyen iki nitelikli kötülük, verdikleri zarara rağmen ortadan kaldırılmıştır. Hem Yıldız, hem de Türk halkı, maruz kalınan kötülüklerin devrini, biri ailesinin yardımı ile diğeri kendi topyekûn mücadelesi ile bitirmiştir.

Düşman başkumandanı bütün genelkurmayı ile esir oldu. Gazi'nin tek lambalı toprak damında boynu bükük bir gölge halinde çay içiyor. (s. 231)

Halkın hamlesi hakkın hamlesidir. Halkın hamlesi Mondros'tan başladı, Sevr'den geçti, Murat Dağlarından atlayarak İzmir'de Kordon'a dayandı. (s. 262)

Romanın sonunda, bütün bunlara ek olarak Murat'ın hayatta olduğu ortaya çıkar. Bu bakımdan roman, kötülük unsuru olarak sunulan her ne varsa hepsinin alt edilmesi, iyilik ile yer değiştirmesi ile yani kötülüğün değil iyiliğin hâkimiyetini kurması ile son bulur.

“Yeşil Gece”de dine dayalı sosyal temelli kötülük unsurları, siyasi kötülük unsurları ile birleşir. Abdülhamit istibdadının yaşandığı yıllarda, bu görüşlere muhalefet edebilecek insanlar da tamamen sinmiştir, dolayısıyla kötülükle mücadele edecek kimse yoktur. Öte yandan sosyal ve siyasi kargaşa, din temelli bu kötülüğün arka planda kalmasına ve böylelikle kendisine uygun mecra bulmasına, kötülüğün süreğen hale gelmesine sebep olmuştur. Ali Şahin Efendi, bu insanlardaki kötücüllüğü fark eder. Onun algısında kötülüğe maruz kalanlar yalnız bu adamlar tarafından cezalandırılanlar değildir, kötülük asıl yıkıcı etkisini din üzerinde yapmaktadır. Yani bu adamlar dini bir düzen tesis etmek iddiasında iken aslında dine en büyük zararı vermekle de kötülükten mesuldürler. Roman boyunca onlarla mücadele edecek olan Ali Şahin'in bu kötülük algısı, gerçekçi temellere ve gözlemlere dayandırılması bakımından önemlidir.

Evet, bir gün bütün cihanı gölgesiyle kaplayacak yeşil sancağın gönüllüleri bunlar mıydı? Bu ordudan çapul ve bozgundan gayri ne ümit edilebilirdi? Vah zavallı Müslümanlık!

(...) Evet, yeşil ordunun kumandanlarının da gönüllü neferlerinden kalır yerleri yoktu. Onlar da dini ve ilmi menfaatlerine alet etmiş kimselerdi. Onlar da softalar gibi

amansız bir ekmek kavgasına tutuşuyorlar, durmadan birbirlerini yiyorlardı. Aralarında birbirlerinin namusuna, canına kastedercesine rekabetler vardı.

Bir zamanlar anlaşılmaz dillerini bir ibadet huşuu içinde dinlediği nice heybetli dersiamlar vardı ki genç softa sonradan saray kölesi, Abdülhamit casusu olduklarını öğrenmişti. Hatta evlatları demek olan medrese talebesi de dâhil olduğu halde sürdürdükleri insanın, söndürdükleri ocağın had ve hesabı olmadığını ağızdan kulağa söylerlerdi. Bunlar öyle adamlardı ki bir padişah selamı, üç beş liralık bir ihsan için Allah'ı da Peygamberi de tereddütsüz satarlardı.

Müderreslerin arasında gerçi kendi yağlarıyla kavrulan mütevazı adamlar da vardı. Fakat zaman çok nazikti. Abdülhamit istibdadının en korkunç seneleriydi. Adamcağızlar gölgelerinden ürkerler, dışarıdan ziyade içerideki ulema arkadaşlarının bir tekmesine uğramak korkusuyla ağızlarını açmazlardı. (s. 27)

Ali Şahin Efendi, medrese hayatının düşündürdüklerinin etkisi ile zamanla bazı şüphelere kapılır. İlk zamanlar, kötülüğün esas sorumlusunun aynı zamanda halife olan padişah olduğunu düşünür. Bu düşüncesi, halkın içinde bulunduğu durumdan ve düşüncelerinden de beslenmekte yani aslında kolektif bir algıya da dayanmaktadır.

İstanbul'da ve cer mevsiminde dolaştığı Anadolu ve Rumeli köylerinde gördüğü, işittiği şeyler ona saray hakkında kafî bir fikir vermişti. Bir zaman sonra hükmetti ki bütün bu facianın mesuliyeti, günahı peygamber vekiline, yeşil ordunun zalim, korkak başkumandanına aittir.

Müderreslere, ulemaya eskisi kadar kabahat bulmuyordu. Hele medreselerdeki çömezler onun gözünde büsbütün beraat ediyordu. Bütün kabahat halifedeydi.

Genç softada bütün olgun fikirler ve kanaatler mutlaka fiile inkılâp etmek ihtiyacını duyardı. Bu zamanlarda Abdülhamit'e karşı bir isyan hareketi başlamış olsaydı Şahin, mutlaka önde yürür ve yeşil bayrağın gölgesinde şehit olurdu. (...) Halife-i Resulallah olan adam zalim ve ahlaksızdı. (s. 28)

Romanda siyasi kötülükle ilgili değinmeden ibaret kalan bulgular bir İttihatçı olarak tanıtılan Cabir Bey'in, savaştan ve Avrupalı güçlere karşı koymak için İslam birliğinin tesis edilmesi gerektiğinden bahsetmesi ile ortaya çıkar. Balkan Harbi, bir kötülük unsuru olarak çok yüzeysel de olsa bir vahşet manzarası şeklinde Cabir Efendi'nin konuşmasında kendini gösterir ancak Şahin Efendi, Cabir Efendi'nin de kendisine amacında yardımcı olamayacağını anlar zira onların kötülük algıları ve kötülüğü ortadan kaldırma çareleri farklıdır; amaç birliği etmeleri bu sebeple imkânsızdır. Cabir Efendi, bir Hıristiyan topluluğu olarak gördüğü düşmana karşı İslam birliği oluşturarak mücadele etmeyi savunur. Bu yönüyle onun kötülük algısı, daha klasik bir devletlerarası kötülüğü işaret etmektedir. Şahin Efendi ise milliyetçiliğin gelişmesi, yobazlığın sebep olduğu karanlığın kaldırılması ile kötülüğün yok edilebileceğini aksi takdirde bitmez bir mücadele içinde bütün milletin her iki koldan kötülüğe maruz kalmaya devam edeceğini düşünmektedir.

Cabir Bey, Balkan muharebesi facialarından bahsediyordu:

-Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kasaphanelerine döndü. Ak sakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu...

Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçı bitmemiş çocuklarını dışarı... Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere... Yaktı ateş üzerinde koyun kebabı kızartır gibi... Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları. Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, barsaklara basmadan... Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine... Derelerden akardı Müslüman kanları köpük köpüğe...

Şahin Efendi bu akşamki merasimle Balkan faciası arasındaki rabıtaı bir türlü kavramaya muvaffak olamayarak dinliyordu. Cabir Bey, daha bu tarzda bazı tasvirlerden sonra yavaş yavaş maksada girdi.

-Uyanalım artık bu gaflet uykularından. Açalım gözlerimizi... Bu muharebe, değildir iki millet muharebesi... Bu muharebe salıp ile hilal, Hıristiyanlık ile Müslümanlık muharebesidir. Sanır isek ki bu muharebe bu kadar ile bitmiştir, bırakacaktır kafir yakamızı... Çok hata ederiz. Hazırlanır can düşmanlarımız gizli gizli... Gönderir Balkanlara hesapsız top, tüfek, süngü... Ama biz de hayvan sürüleri değiliz ki boğazlatalım kendimizi eli kolu bağlı... Yakacak içimizdeki ateş-i hamiyet, yakacak Avrupa'yı Romalı Arşimet'in makineli aynaları gibi cayır cayır... Millet açmıştır gözünü... Anlamıştır dostunu düşmanını. Toplandı. Avrupa Hıristiyanları yaptı bir ehl-i salıp ordusu. Yapacağız biz de Hilal ordusu... Açacağız yeşil bayrağı. Çağıracağız âlem-i İslam'ı altına... (s. 56)

Şahin Efendi, kendisine destek olacaklarını umduğu İdadi müdürü ve Cabir Efendi konusunda hayal kırıklığına uğrasa da ümitsizliğe teslim olmaz, kötülükle mücadele azmini korur, bunun için zamana ihtiyacı olduğunu düşünerek sabırlı davranmaya karar verir. Ona göre kötülük, ancak böyle sabırlı ve sistematik bir mücadelenin sonunda iyilik ile yer değiştirebilecektir. Şahin Efendi'nin kötülüğü otadan kaldırmak konusunda mümkün olduğunca sabırlı ve tedbirli davranması, onu yalnız ortadan kaldırmakla iktifa etmeyip kötülüğün yerine iyiliği tesis etmeden elde edilecek zaferin, kötülüğün kesin olarak mağlubiyeti olmayacağını düşünmesindedir.

Bir kötü bağdan mahsul almak için dünya kadar emek sarfediyoruz. Yeni bir nesil yetiştirmek için beş, on sene beklemişiz çok mu? (s. 57)

Şahin Efendi'nin geldiği vakitlerde kasabadaki eski-yeni ayrımı da belirgin bir hal almıştır. Yenilik taraftarları iyiliği üstlenirken kötülük, romanın başından itibaren olduğu gibi dini çıkarlarına alet edenlere, yobazlara, gericilere yüklenir.

Şahin Efendi Sarıova'ya geldiği zaman kasaba efkâr-ı umumiyesi ikiye ayrılmıştı.

Bir yanda müderris Zühtü Efendi başta olduğu halde yeniler, techeddüt ve inkılâp taraftarları, öte yanda onları dinsizlikle itham eden, 31 Mart yulğunluğundan hâlâ kurtulamadıkları için pek açıktan açığa muhalefete cesaret edemeyerek gizli gizli homurdanan eskiler. Sayı bakımından ekseriyet bunlarda idi fakat öte tarafta da hükümet ve fırka kuvveti vardı. Mutasarrıfından, belediye reisinden başlamak üzere bütün hükümet memurları, jandarma, polis, bütün belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, mühim tüccarlar ve esnaf yenilik taraftarıydı. (s. 59)

Şahin Efendi, kasabanın ileri gelenleri arasında kötülükle mücadelesinde amaç birliği edeceği birini tanımaz. Yalnız, muallimlerden biri olan Rasim Efendi ile

mühendis Necip, mücadele yollarının farkına rağmen kötülük algısı konusunda onunla aynı fikri paylaşırlar. Böylece Şahin Efendi'nin kötülükle mücadele etmek için bir ekip oluşturarak planlı hareket etmek gerektiğine dair düşüncelerinin uygulama evresi de başlar.

Rasim Efendi de Necip de Şahin'e göre daha sivri dilli, niyetlerini ve fikirlerini açıkça söylemekten çekinmeyen kimselerdir. Bu bakımdan Şahin Efendi'nin, kötücüllüğüne inanılan gruptan biri gibi görünerek yürütmeye çalıştığı mücadeleyi benimsemezler ancak uygulamada birlikte hareket etmeye dikkat ederler.

Rasim Efendi aralarında geçen bir konuşmada Şahin Efendi, düşüncelerini ve kötülük algısını doğrudan anlatır; çözüm için mücadele edeceğini söyler. Şahin Efendi'nin kötücül buldukları ve değiştirmeye çalıştıkları, medrese eğitimi, bu eğitimin yaydığı düşünce, dinin sömürülmesi ile meydana gelen yobazlık ve gericiliktir. Bunlara ek olarak Şahin Efendi Türkçülük akımı dışındaki cereyanları, Osmanlıcılık ile İslamcılığı çağını doldurmuş düşünceler olarak kabul eder. Bu sebeple bu akımların belirlediği yolların sonu kötücül olacaktır. Dolayısıyla Şahin Efendi'nin algısında, daha önce dile getirdiği gibi saltanat ve hilafet içi boşalmış kavramlardır, Meşrutiyet ve İttihatçılar ise yetersizdir, kötücüdür. O, bunların yerine Cumhuriyeti ve Türkçülük akımının belirleyeceği yeni bir düzeni, bilimsel temellere dayanan eğitimi getirmek gerektiğini savunur. Kötülük unsurlarını besleyen dini etkileri de ortadan kaldırmak gerektiğini düşünür. Burada, kötülüğün sosyal, dini ve siyasi bir içeriğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Devlet de, dini sömürenler kadar olmamakla beraber kötülüğün sorumluluğunu üstlenen kurum olarak yansıtılır.

-Bu yenilik eskilik meselesi bir neci danışıklı dövüş. Medreseyi islah etmek demek eski şekliyle yaşamasına imkân kalmayan softayı kuvvetlendirmek, daha yeni aletlerle silahlandırmak demek değil midir? Ben Sarıova'da softalığı bilfiil işbaşına geçmiş görüyorum. Çömezliğim zamanında bütün dünyayı gölgesine alacak bir "Yeşil ordu" hayal ederdim... Teceddütperver, milliyetperver bir fırka katib-i mesulünün Asya'nın, Afrika'nın, Okyanusya'nın bilmem nerelerinden gelecek mücahitlerine ve Allahın yardımına dayanarak teşkil etmek istedikleri "Hilal" gönüllüleri ordusu hakikatte benim "Yeşil ordu"dan farklı mıdır? Cabir Bey'le Zühtü Efendi belediye ziyafetinde İslam ittihadından bahsederken coşan, ağlayı bağırsan insanları sen de gördün. Ben, işin pek ince ve âlimane taraflarını bilmem ama dünyayı "Müslim", "Gayrimüslim" diye ikiye ayıran insanlara "Teceddütperver", "Milliyetperver" olduğunu göğsünü döve döve temin ederken ya aldanıyor ya aldatıyordu ki netice itibarıyla hepsi bir hesaba gelir. "İttihad-ı İslam"ı emel edindiğini fırkası namına söyleyen sözüm ona milliyetperver katib-i mesul ile müderris Zühtü Efendi arasında ne fark vardır? Korkum şu ki Sarıova'nın büyük, küçük bütün memurları, bütün nüfuzlu, kuvvetli ve münevver adamları yeniliği ve milliyeti hep böyle anlıyorlar. Hepsi müderris Zühtü Efendi'nin emeline körükörüne alet olan oyuncaklardır. Hakikaten kasabayı

idare eden odur, softalıktır... İki gün evvel gözünle gördün Rasim. Ana dili derslerimizi programa “Türkçe” diye yazdığım için Maarif Müdürü az kaldı beni mektepten kapı dışarı ediyordu. Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, “Lisan-ı Osmani” yerine “Türkçe” dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükümete milliyetperver denir mi? (...) (s. 60)

Şahin Efendi, kasabada zamanla bir güven kazanmaya başlar. Onun amaca ulaşmak için seçtiği yol, asıl maksadını gizleyerek kötülükle mücadele edeceği ortamı yaratmaktır. Bu yönüyle Şahin Efendi, makyavelist bir tutum sergilemektedir. Makyavelizm, siyasal amaca ulaşmak için her türlü ahlaksızlığın yapılabileceği savı şeklinde tanımlanır. Tanımın devamı şöyledir: İtalyan düşünürü, Il Principe adlı yapıtıyla ünlü Niccolo Macchiavelli (1469-1527)’nin adından türemiştir. Yapıtında devletin gücünü dinden değil ulustan, töre bilimden değil pratikten alması gerektiğini savunan Macchiavelli, devleti yaşatmak için her türlü kötülüğün yararlı ve iyi olduğunu ileri sürmüştü. “Bütün büyük işleri sözünde durmayanlar, yalancılar, arkadan vurucular, acıma duymayanlar başarmışlardır.” diyordu. Günümüzde de genellikle siyasette ve özellikle her türlü girişimde amaca ulaşmak için bütün araçların meşru olduğu savı *Makyavelizm* savıyla anılır.¹⁰⁶ Kötülüğü ortadan kaldırmak için kötücül veya gayriahlâkî yolları tercih etmek de kötücüdür fakat görüldüğü gibi kötülük problemi konusunda böyle bir kabul de mevcuttur. Makyavelizmin bu düşünce pratiği, Ali Şahin’in izlediği yolu birebir karşılamaktadır. Zamanla Necip de bu düşünce ile Ali Şahin’e destek verir. Necip’in karakteristik özelliği olarak sunulan açıksözlülüğü ve korkusuzluğu, bu tavrı ile çok bağdaşmaz ama Ali Şahin, niteliği tartışmaya açık olmakla beraber kötülük konusunda açıkça belirtilmeyen fakat uygulamada fark edilen bir felsefeyi benimsemiş olması ile derinlikli bir karakterdir. Öte yandan Şahin Efendi’nin, kötülükle mücadelesinde amaç birliği ettiği insanların, fen adamları olarak tanımladığı gruptan çıkması, yeni bilimsel eğitim sisteminin oluşturmaya çalıştığı nesli temsil etmesi de Şahin Efendi’nin düşüncesinin doğruluğunu destekleyen dikkate değer bir bulgudur.

Şahin Efendi, yeni bina için hükümete, fırkaya, belediye reisine ve meclisine, yerli zenginlerden başlıcalarına müracaat etmişti. Onlar, evvela bu işi mühimsemek istememişlerdi. Hatta bazıları “Emir Dede” başmuallimini ilk önce pek fena karşılamışlardı. Fakat Şahin Efendi, büyük bir gayret ve kurnazlıkla teşebbüslerine devam etmiş, kimine Allahtan, kimine ilimden, kimine millet ve hamiyetten bahsetmişti. (s. 67)

-Yalnız o planı namusumuzla kabul ettiremediğimiz için hile ve fesat tarikine sapacağız... Heriflere bir oyun oynayacağız. Gösterişi itibarıyla bu resmi ceffelkalem kabul ederler ya yüzde yüz... Olsa olsa mühendis Kerim itiraz eder. Ona da dalavereyi

¹⁰⁶ Orhan Hançerlioğlu, *a. g. e.*, s. 240.

anlatırım. “Ulan bu kadar yıllık arkadaşsınız. Bu haltı yersen vallahi yağcının evine zamparalığa gittiğin gecelerden birinde peşine takılır, baskın tertip eder, seni softalara recmettiririm” diye tehdit ederim. (s. 69)

Ali Şahin Efendi ve Necip, mücadelelerinin bir parçası olarak yeni bir eğitim kurumu için bir proje hazırlarlar. Belediye meclisi, projeyi kabul eder ama bu sefer de softaların bir engelleme çabası ile karşılaşılır çünkü yeni binanın inşası için eski medresenin yıkılması gerekmektedir. Bu karşı çıkışta, batıl inançlar ve yine dinin kullanılması ile insanların inançlarının sömürülmesi belirgin kötülük unsurları olarak ortaya çıkar. Bu, küçük çapta bir gerici ayaklanmadır ve hâkim zihniyete göre de kötülük unsurudur. Bu küçük çaplı isyan, özellikle Rasim’de kötülüğün süreğenliği endişesi yaratır ve iyiliğin tesis edileceğine dair inancı zayıflatır.

Vakayı duyan işini gücünü bırakıp koşuyordu. Medresenin önü yarım saat içinde mahşer yerine dönmüştü. Softalar, yine azgın ve coşkun, tabur tabur dolaşıyorlar, ihtiyar kadınlar, çocuklar heybetten ağlaşıyorlardı. Ortada nereden çıktığı belli olmayan bir şayia dolaşmaya başladı. Güya medresede himmeti hazır, nazır olsun, evliyadan büyük bir zat yatıyormuş... Softalar bir zamandan beri sabahlara kadar derinden derine tekbir ve ilahi sesleri işitiyorlar, karanlık taşlıklarda yeşil nurların parlayıp söndüğünü görüyorlarmış. Veliyullah bir haftadan beri her gece Örfi Baba’nın rüyasına giriyor, “Kemiklerimi nâpak ayaklara çiğnetmeyin. Kasabayı başınıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim.” diye bar bar bağıryormuş. Hem himmeti hazır, nazır olsun sade Örfi Dede’ye değil, daha başka kimselere de görünüyormuş.

(...)

Mutasarrıf Müfit Bey, araba ile medreseye geldi; softalara uzun boylu nasihatler etti. Gittikleri medreselerde fevkalade rahat edeceklerine dair teminat verdi. Fakat onlar bir türlü lakırdı anlamıyorlar: “Hükümete karşı boynumuz kıldan ince... Medreseyi yıktırın... Biz buradan çıkmayız. Enkaz altında parçalanıp şehit olmak, huzur-ı ilahiye alınımızın akıyla çıkmak isteriz.” diye direniyorlardı. (s. 72)

Rasim, derin derin içini çekiyor:

-Bunlarla başa çıkmaya imkân yok. Korkum şu ki memleket daha birkaç yüz sene bu yobazların elinden kurtulamayacak, diye mırıldanıyordu. (s. 77)

Savaşla ilgili siyasi kötülük bulguları, özellikle kasabanın Yunanlılar tarafından işgalinden sonra belirginleşir. Evvelce düşmanca bir tepkilerinden bahsedilmeyen Hıristiyanlar, işgalin ardından çeşitli haklar talep ederek Türk ve Müslüman olanların karşısında yer alırlar. Yunan askerleri, bu halklar arasında çıkan ihtilaflarda açıkça adaletsiz bir tutum sergiler ve Türkleri cezalandırır, küçük düşürür, öldürür. Bu tavırlar, çeşitli insanlık ve savaş suçlarını ihtiva etmektedir. Yunan zulmü olarak adlandırılan bu hadiselere en belirgin örnek Necip’in katlidir.

Yunanlılar Sarıovalılara bir türlü emniyet edemiyorlar, ikide bir, sokak başlarını tutarak gelen geçenin, kahvelerde, dükkânlarda oturanların üstünü yokluyorlardı.

Ahali bu merasime alışmıştı. Askerler yanlarına geldiği vakit mazlum bir tavırla ayağa kalkıyorlar, kollarını kaldırıyorlardı.

Bu vaziyet Necip’e birdenbire en büyük işkencelerden daha acı göründü. (...)
Mühendis, yaralanmış gibi kıvrınarak:

-Bu çok feci... Bu zillete dayanılmaz, diye inledi.

Sıra onların masasına gelince arkadaşları ayağa kalktılar. Çarpık çeneli, çil yüzlü bir nefer onların yan ve arka ceplerini yokladı. Sonra Türkçe olarak Necip'e:

-Haydi kalksana... Ne oturuyorsun? dedi.

Mühendis cevap vermedi.

Tabiatını bilen arkadaşlarından biri heyecandan tıkanarak onu kolundan tuttu:

-Aman Necip! dedi.

Necip sert bir hareketle silkindi. Çarpık çeneli asker kızdı:

-Hey sana söylüyorum... Türkçe anlamaz mısın? dedi.

Necip, boşanmış bir zemberek gibi yerinden fırladı, saniyesinde neferin yüzünde müthiş bir tokat şakladı. Yunanlılar, mühendisin üstüne atılmak istediler fakat o, bu defa yandaki masanın üstünde duran nargileyi boğazından yakalayarak bir başka askerin başına indirdi; nargile parçalandı, nefer yıldırımla vurulmuş gibi iskemlelerin arasına yığıldı.

Bir anda kahveler, çarşı birbirine girmişti. Ahali birbirini ezerek, masaları, sandalyeleri devirerek kaçıyor, demir dükkân kepenkleri şangırtılarla iniyordu.

Necip, bu defa başka bir nargile yakalamıştı. Yunanlılar içinde can çekişen arkadaşlarını bırakarak açıldılar. Mühendis belki bu kargaşalıktan istifade ederek kaçmak ümidiyle belki de şaşkınlıktan cami avlusuna doğru koştu. Fakat kapıdan içeri girerken ayağı bir taşa takılarak elinde nargilesiyle yüzüstü gitti ve bir daha kalkmadı. İlk şaşkınlıktan sonra kendilerini toplayan jandarmalar hep bir arada arkasından koşular, tekmeler, süngü ve dipçik darbeleri altında bir anda öldürdüler. (s. 214-215)

Şahin, Necip'in ölümü ile perişan olur ama kendi yöntemince kötülükle mücadeleye devam eder; Yunanlılardan biri gibi görünerek, askere ve savaşan devlete destek verir. Esir alınarak Yunanistan'a götürülmüş olsa da Yunanlıları samimiyetine inandırdığından savaş sonunda ölümden kurtularak mutluluk ve ümit ile Sarıova'ya döner. Hafız Eyüp, Cabir Bey gibi her devrin adamları, bu yeni düzende de kendilerine sağlam mevkiiler tutmuşlardır. Bu durum, aslında kötülüğün şekil değiştirdiğini fakat ümit edildiği gibi yok olmadığını gösterir. Ancak asıl kötülük, Şahin Efendi'nin hikâyesinde meydana çıkar; yeni Maarif Müdürü, Şahin Efendi'yi bir hain olarak görür ve ona hakaret eder. Bu, Şahin Efendi için maruz kalınabilecek en nitelikli kötülük unsurudur. Aliye gibi Şahin Efendi de kötülükle mücadele ederken düşmanla işbirliği yapar gibi görünerek canını tehlikeye atmış fakat anlayamamıştır. Aliye, bunun sonucunda öldürülmüş, Şahin Efendi ise kötülük faili addederek ömrünü onlarla mücadeleye adanmış insanlardan biri olarak kabul edilmiştir. Aliye'nin sonunun bu noktada mutlak bir kötülükle geldiğini söylemek daha uygundur zira Şahin Efendi maruz kaldığı kötülük karşısında bir çözüm yolu olarak Ankara'ya gitmek için yola düşer. Bu demek olur ki Şahin Efendi kötülüğe maruz kalmıştır ancak kötülüğün mutlak hâkimiyetini engellemek için bir ümit de hâlâ vardır.

Genç Maarif Müdürü keskin bir tahakküm ve asabiyetle sözünü kesti:

-Herhalde şu işgal zamanında sarık sararak Yunan hizmetine giren Şahin Hoca olmayacaksınız. Çünkü bu müfsit softa ne kadar yüz­süz ve gabi olsa Sariova'ya ayak basmaya cesaret edemez sanırım. (s. 222)

Yol burada dörde ayrılıyordu. Sariova'dan çıkarken nereye gideceğini kararlaştırmamıştı. Karanlıktan bir ilham bekler gibi uzun uzun ileriye baktı. Nihayet: "Şu ortadakini tutarsam beni zaferin ve inkılâbın doğduğu yere götürür. Orada derdimi nasıl olsa anlatırım." dedi. Bu ümit, ona bütün neşesini ve bedbinliğini iade etti. Bohçasını, kitaplarını, testisini tekrar eline aldı. Şimalden esmeye başlayan serin rüzgâra karşı pardösüsünün yakasını kaldırarak yola düştü. (s. 223)

İşgal İstanbul'undaki ahlak düşüklüklerini anlatan romanların en tanınmış "Sodom ve Gomore'dir".¹⁰⁷ Bu bakımdan romanın, siyasi ve sosyal kötülük unsurlarının yanı sıra ahlaki kötülüğü merkeze aldığı söylemek mümkündür. Ancak doğurgan olan, diğerlerinin ortaya çıkması için zemini hazırlayan kötülük unsuru siyasi zeminde gelişmiştir. Romanda, her bölümün başında yer alan epigrafların ihtiva ettiği kötülük bulgularının, kutsal metinlerden alınmış olması da ayrıca dikkate değerdir. Bu epigraflardaki kötülük unsurları roman merkezinde işlenen olaylar değildir ama romanın olay örgüsü ile bu metinler arasında kötücüllük yönünden bir bağ kurulmuştur. Metinlerdeki kötülük bulgularının din ile olan bağlantıları da kötülüğün daha derinlikli olmasına yol açmıştır. Zaten Sodom ve Gomore, ahlaki kötülüğün ve bu ahlaki kötülüğe karşılık verilen ilahi cezanın sembolüdür. Bu iki şehir ile işgal altındaki İstanbul'un kötücüllüğü özdeşleştirilmiştir. İlk alıntı, ilahi kaynaklı bir kötülüğü ve bu sembol şehirleri işaret etmesi bakımından önemlidir.

"Diyarınız harap olmuş ve şehirlerini ateşe yanmıştır. Tarlalarınızı ecnebler önünüzde yiyorlar ve ecnebler tarafından harap edilmiş bir viranedir ve Sahyon kızı bağda olan kulübe gibi, hıyar tarlasında bulunan hayme gibi, muhasaraya alınmış şehir gibi kalmıştır. Rabbülcünud bize cüz'i bir bakiye bırakmasaydı biz "Sodom" gibi olur idik, "Gomore"ye benzer idik. ("Ahdi Atık" Eş'iya 7, 8, 9) (s. 7)

Roman, İstanbul'u işgal eden kuvvetlerin, burada kurdukları eğlence hayatının bilgisi ile başlar. İşgal, başlı başına nitelikli bir siyasi kötülük unsuru iken İstanbul'da bu yabancılar ile başlayan yeni hayat da ahlaki kötülüğün simge örneklerini barındırmaktadır. Kötülüğü daha nitelikli hale getiren ise İstanbul'da yaşayan Türklerin, bu eğlence hayatına dâhil olmalarıdır. Sami Bey ailesi bu insanlar arasındadır. Sami Bey'in eski alafrangalığının doğurgan bir kötülük unsuru olmasının yanı sıra, eşinin ahlaken düşkün olması ve ailenin birtakım çıkarları gözeterek yabancı askerleri evlerine davet etmeleri belirgin ahlaki kötülük unsurlarıdır. Ailenin kızı Leyla da anne babanın kötücül etkilerini almış ve hâlihazırdaki ortama uyum sağlamıştır bu yönüyle o da bir ahlaki kötülük failidir.

¹⁰⁷ A. Yalçın, *a. g. e.*, s. 108.

Bu ev Nişantaşı'nda yeni bir apartmanın ikinci katıdır. Captain G. Jackson Read, ev sahibinin ismini pek iyi hatırlamıyor fakat kızının küçük ismini dilinden düşürmüyordu: "Leyla! Leyla!" diyordu ve bunu her söyleyişinde ona Frenkçede bir çiçek isminin sesini veriyordu. Bunun içindir ki Captain'e: "Nereye gidiyorsun, nereden geliyorsun?" diye sorulduğu vakit "Lililerden geliyorum; Lililere gidiyorum!" demeyi kafi buluyordu. Zaten bu evde Leylâ'dan başka enteresan hiç kimse yoktu. Ana, hâlâ gençlik taslayan ve kızlarıyla rekabet eden kart işvecilerden biriydi. Baba, Düyunu Umumiye'nin eski yüksek memurlarından Sami Bey adında bir alafranga emekli tipi idi. Beyoğlu muhitindeki geniş münasebetleri sayesinde Captain G. Jackson Read'i tanımış ve ikinci, üçüncü görüşlerinde onu evine davet etmeyi çıkarına uygun bulmuştu. (s. 13)

Sami Bey, Tanzimat devrinin meydana attığı o biçim alafranga Türklerdendir ki Türk'ten başka her milletin gücüne inanırlar ve Türkiye'ye ait meselelerin mutlaka başkaları tarafından halledilebileceği fikrindedirler. (s. 316)

Leyla'nın dayısının oğlu Necdet ise İstanbul'daki işgalin artından ortaya çıkan yeni yaşamdan rahatsızdır, bu yaşamı kötücül bulur. Necdet'in algısında bu yaşamı kötücül yapan, yalnız barındırdığı ahlaki kötülük değildir. O, bu durumu aynı zamanda siyasi ve sosyal temelleri olan bir kötülük unsurunun sonucu olarak görür. Söz konusu siyasi ve sosyal kötülük, bu ahlaki kötülükten çok daha nitelikli ve doğurgandır. Toplu katliamlar, insan onuruna hakaret, milli değerlerin ve devletin haklarının ihlali şeklinde tezahür eden olaylar, evrensel kötülük unsurları olarak değerlendirilir.

Leylâ'nın dayısının oğlu Necdet mutaassıp bir İngiliz düşmanı idi. (...) Bu duygunun Mütareke'den sonra özellikle bir Türk aydınının kalbinde derhal milli bir kin haline çevrilişmesi için ortada sebepler yok değildi. 1920 senesindeyiz. Lloyd George siyaseti bize çoktan yapacağını yapmıştır. Taraf taraf Türk milletinin bütün nefes alma deliklerini tıkamıştır; İzmir'i bir kanlı et parçası gibi Yunanlıların önüne atmıştır. İstanbul'da işgal kuvvetleri fertlerinin halka reva görmediği cefa ve zulüm kalmamıştır. Bu memleketin aydın ve vatansever sınıfına karşı ise adeta ilk insanların yırtıcı mahlûklara ve ilk Amerika kolonilerinin kırmızı derililere uyguladıkları "kitle halinde yok etme" sistemini kullanmıştır. Gerçi bugünlerde, Türk milletinin uğurlu kuvvetlerini darmadağın eden dişlek siyaset çarkı bir parça durmuş görünüyordu fakat "Namert Albion"un yarına neler hazırladığını kim tahmin edebilirdi? (s. 22)

Kötülüğün Necdet'in algısından sunulan hali, dönem zihniyetini yansıtmakla birlikte daha gerçekçidir. Ahlaki kötülüğü, işgal kuvvetleri ile olan münasebetinde destekleyen Sami Bey ise savaşın sebep olduğu siyasi ve sosyal kötülük konusunda, onurlu ve milli duygulara dayalı bir hassasiyet göstermez; aynı durumda Türklerin de aynı kötülükleri eyleyeceğini söyleyerek milletin ve devletin maruz kaldığı kötülüğü haklı ve doğal karşılar.

Sami Bey ukalaca başını sallıyor:

-Harp bu, harp... Kim bilir biz galip gelip de bir mağlup memleketi işgal etseydik neler yapmazdık? (s. 25)

Necdet ile aralarında eskiye dayanan bir ilişki bulunan Leyla, İstanbul'un işgalinden sonra tesis edilen eğlence hayatına dâhil olur ve yabancı zabitlerle flört etmeye başlar. Bu davranış, özellikle memleketi işgal edilen bir kadının, milliyetçi bir

düşünceden yoksun hareketi olması itibarıyla ahlaki kötülük örneği sayılır. Öte yandan, bu ahlaki kötülük, söz konusu ilişkilerdeki çarpıklık ve düşkünlük alametleri ile de yalnız şehvani duygulara dayanan bir başka kötülük unsuru ile desteklenmekte ve Leyla, bu yaşamdan keyif alması dolayısıyla bu kötülüğün faileri arasında yer almaktadır. Ancak bu, Leyla'nın içinde taşıdığı kötülüğe eğilimden çok aile terbiyesinin eksikliği veya toplumdaki genel ahlaki çöküş ile açıklanabilir. Bu anlamda Leyla, içinde bulunmaktan çok keyif aldığı bu kötücül hayat içinde ahlaki kötülük faili olarak görülmekle birlikte aslında kendisini bu hayata hazırlayan faktörlerin etkisi ile bir kötülük kurbanı da sayılabilir. Daha arka planda ise Leyla'nın ahlaki kötülüğü, Necdet için bir azap haline gelir; Necdet'in azabı Leyla'nın milli duyarlılıklardan tamamen bağımsız bir düşünüşle, ahlaki kötülüğün içinde olması ve kendisine duyulan aşkın samimiyetsiz olduğunu düşünmekle ilgilidir.

-Bu işi anlamak için çok dikkat etmek bile lüzumsuz, Leyla kendini hiç yoktan öyle bir afişe ediyor ki... Sözde Captain Jackson Read'le flört etmek bir marifet, bir şerefmiş gibi... Adam sen de... Bizim kolejde budala, kaba bir Ermeni kızı var. Âlemin eğlencesidir. O bile Jackson Read'in flörtü oldu. Bir gün daha başka zabıtlarla beraber Koleje gelmişlerdi; dans ediliyordu. Jackson Read gidip gidip bu kıızı dansa davet etmesin mi? Ondan sonra artık bana bir tikslenme geldi. Adeta bu Jackson Read denen adamdan kaçmaya başladım.

Necdet:

-Lakin bu telefon konuşması hâlâ devam ediyor, dedi.

Gerçi içerdeki sesler artık bir telefon konuşması hududunu ve şeklini çoktan aşmıştı. Sanki karanlık bir alkovda durmadan sıkıştırılan, gıdıklanan ve öpülmek istenen bir kadın vardı ve bu işitilen sesler doğrudan doğruya onun cinsiyetinin derinliklerinden gelen haykırışlardı. (s. 29)

Fakat işte Leyla geldi. Küçücük, yuvarlacık göğsü kalp çarpıntısından titremektedir. Belki bir parça da utanmış ve şaşkındır. Kime doğru gideceğini bilemiyor, odanın ortasında kırıp duruyor. Annesi sordu:

-Neydi o kızım?

-Hiç, Madam Jimson'un evinden... Akıllarına esmiş, Captain'le beraber bana telefon ediyorlar. Bir bonjour demek istemişler.

-Aman kızım bu ne uzun bonjour? Az daha bonnenuit olacaktı...

Bu esnada Necdet ayağa kalktı, saatine baktı:

-Sahi, bonnenuit vakti gelmiş, bana müsaade, dedi ve herkesi selamladıktan sonra Leyla'nın yüzüne bakmaksızın fildişinden bir maske halini alan çekik, solgun ve sert bir yüzle çıktı, gitti. (s. 30)

Necdet için Leyla ile olan ilişkisi, bir kötülüğe maruz kalma hali yaratmakta ve Necdet Leyla'nın davranışları karşısında acı duymakla beraber ondan ve flörtünden intikam almak istemektedir. Bu istek, kötülüğü kötülük ile ortadan kaldırmak, kötülüğe kötülükle karşılık vermek olarak adlandırılabilir. Ancak Necdet'te bu düşünce eyleme dönmez; Necdet kötülük faili olmaz. Necdet'in, maruz kaldığı kötülükten kurtulmak için bulduğu bir başka çözüm yolu da intihardır; ölüm fikri, ölümden daha kötücül

bulunandan kurtuluş olarak karşımıza çıkar ki bu yaygın bir kullanımdır. Ancak Necdet, bu intihar fikrini de uygulamaz.

Necdet şu anda tek samimi ve mantıklı hareketin intihardan başka bir şey olmayacağını düşünüyordu. (...) Necdet, “İşte ben, içimdeki kıyameti içime sığdırmaya yeterli güçte değilim; ya ben onu boğacağım ya o beni boğacak!” diyordu.

Sonra birdenbire her hissi, her düşüncesi duruyor, kalbinde kendisine bu büyük elemi veren mahlûka karşı bir onulmaz öfkeyle baş başa kalıyordu. Neden biraz evvel ta yanından geçerken salonun kapısı önünde yüzüne bir tokat aşketmedi? Neden karnının ortasına bir tekme atmadı? Neden o telefonda konuşurken yavaş yavaş arkasından yanaşıp da sanki şaka yapıyormuş gibi ellerini boğazına geçirip onu sıkı sıkı boğmadı? Eğer bunlardan birini yapmış olsaydı şu dakikada kim bilir ne sakin, ne rahat bir adam olacaktı?

Dışlerinin arasından: “Orospu, orospu!” diye mırıldandı. “Mutlaka bir gün elime düşeceksin.” (s. 34)

(...) Şu dakikada Captain G. Jackson Read karşısına çıksaydı... Necdet, bu akşam kendisini her kötülüğü yapmaya güçlü buluyordu. (s. 38)

Bununla beraber, Necdet'in, acısını unutmak için gittiği ve kötücüllüğünün farkında olduğu Beyoğlu, yabancıların ve onlarla birlik halinde eğlenen azınlıklar ile bu gruba katılan Türklerin ahlaki kötülüğünün merkezi konumundadır. Beyoğlu'ndaki hayat, tüm ahlaki kötülere bir araya toplar ancak bunların arasında azınlıklar, özellikle kötücüdür. Diğer dönem romanlarında da görüldüğü gibi onların yaptığı, hainlik olarak yorumlanır; azınlıklar kötülüğe fırsat verenler, kötülüğü destekleyenler ve besleyenler olarak anılır.

İşte biraz ötedeki masada birtakım hayta gençler civık civık gülüşüyorlar, kadınlara bakıyorlar. İçlerinden biri yanındakinin viskisini yavaşça kendi bardağına döküyor, öbürü işin farkına varıp arkadaşının omzuna bir yumruk indiriyor. Sonra baş başa verip birbirlerine sırdaşça bir şeyler fısıldıyorlar. Necdet bunların haftalıklarının bir kısmıyla eğlentiye çıkmış birtakım Rum mağaza çırakları olduğuna bir an şüphe edebilir mi?

Karşısında, tam kendi masasına karşı masada kenarları bağa çerçevesi büyük ve yuvarlak gözlüklerini zeytin renkli, kalın kaşlı, yontulmamış ilkel yüzü üzerinde tek medeniyet ve zarafet alameti gibi taşıyan şu tıraşlı ve şişman adam mutlaka ticaretle meşgul bir Ermeni'dir. Belki şu dakikada kendisini birdenbire zengin edecek en kolay ve karanlık vurgun şekillerinden birini aklından geçirip durmaktadır. Acaba birtakım düzme belgelerle İngilizlere müracaat edip Türklerden birinin malına sahip mi çıksam, yoksa Anadolu'da milli hareketi gözetlemek ve ihbar etmek bahanesiyle bir şebeke kurmak bahanesiyle “Intelligence Service”nin örtülü ödenek kısmından bazı paralar mı sızdırsam diye düşünüyor. (s. 41)

İngiliz zabıtlarıyla dolu localardan birinin bitişiğinde türlü şaklabanlıklarla dikkati çekmeye çalışan bir Yahudi ailesinin gülünç, adi ve sırnaşık halleriyle boş yere zihnini meşgul etmeye çalıştı. (s. 43)

Necdet'in Leyla ile arası gitgide iyice bozulur. Acı çeken Necdet, arkadaşları ile eğlenmek için Beyoğlu'na gittiği bir gece, milli onurunu aşağılayan bir hadise yaşar. Bu hadise, işgal altındaki İstanbul'da yaşayan Türk halkının maruz kaldığı keyfi ve kötü

muameleye de örnektir ve insanlar mücadele edemedikleri bu kötülüğe katlanmayı öğrenmişlerdir. Bu bakımdan kötülük, yaygın ve süreğen bir hal almakla birlikte normalleşmiş, olağanlaşmış, sıradanlaşmış olur. Öte yandan bu hadise, romanda kötülüğü özellikle üstlenen İngilizlerin, bilinçli kötülük eylemlerinden birini ve Türklere bakışlarındaki düşmanlığı, kötücüllüğü de ifade etmektedir.

(...)

-Dostum, Captain Winter, başınızdaki fesinizi çıkarmanızı istiyor.

Necdet hayretle baktı:

-Ne hakla? Lütfen sorar mısınız? dedi.

(...)

Tercümanlık vazifesini üstlenen İngiliz sanki Necdet'i ısırarak istiyormuş gibi çenesini öne doğru uzattı:

-Dostum Captain Winter, sualinize "Bir galip hakkıyla!" cevabını veriyor, dedi.

Sonra bir müddet, uzun bir müddet kelimeleri bulmakta güçlük çekiyormuş gibi içinden homurdandı, homurdandı ve bir okuma kitabını hecelemeye çalışan haylaz mektep çocuğu ağırlığı ile şu sözleri ilave etti:

-Hem, hem bir Türk'ün bir İngiliz'e sorar sorması iğrenç bir küstahlıktır... Bu da benim tarafımdan...

Necdet'le Cemil perişan, şaşkın ve hazin bir bakışla baktılar. Cemil yavaşça dedi ki:

-Adam sen de bunu da sineye çekiver. Aldırma... Hem de görüyorsun sarhoşturlar... dedi. (...) Böyle zamanlarda bu gibi hadiseleri tabii saymalı. Ne yaparsın, bir devirdir bu; geçecek. Mutlaka günün birinde geçecek. Hem bunlar iyice sarhoş azizim, ne yaptıklarını, ne söylediklerini bilmiyorlar... (s. 80-81)

Bu olaydan sonra, Leyla'nın hatırı için onunla eğlencelere katılmaya razı olan Necdet'in, tahammül etmeye çalıştığı İngilizlere düşmanlığı tazelenir. Necdet'in İngilizler hakkındaki his ve fikirleri normal koşullarda düşmanca ve kötücül bulunabilir ancak içinde bulunulan koşullar, İngilizlerin İstanbul'u işgali ve halka karşı tavırları Necdet'i bu hislerinde haklı kılan gerekçeler olarak sunulur.

İşte bu gecenin ertesi günü Necdet her zamandan ziyade İngiliz düşmanı olarak uyandı. Birkaç zamandan beri Leyla'nın sinsi ve devamlı işveleriyle yumuşamaya başlayan kını yeniden dikilmişti. Bir İngiliz elini sıkmak, bir İngiliz'le ahbablık etmek ona yapılması tüyler ürpertici bir alçaklık gibi geliyordu. (s. 89)

Necdet'i, aşkından istifade ederek kandıran, işgal kuvvetleri ile yaşadığı eğlence hayatına devam eden Leyla'da, ahlaki kötülük zamanla derinleşir. Leyla, artık pek çok tavrı ile benzemek için çok çaba sarfettiği İngilizlerden biri gibi yaşamaktadır. Bu yaşam, ahlaki kötülük ile iç içe olmasının yanı sıra Leyla'nın kendi özünü ve milli değerlerini inkâr etmesi ile sürdürülmektedir ki Leyla'daki doğurgan kötülüğün bu aidiyet sorunu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Leyla'da gittikçe artan kötücüllük, yalnız anne babasının ve Necdet'in değil aynı zamanda Jackson Read'in ilgisinin de etkisiyle açıklanır.

Kadınların kıskançlığı ona gittikçe daha küstah bir gösteriş, bir nispet ve caka satma arzusu veriyordu. Bu sahada İngilizlere mahsus övünmeyi, züppeliği o derece ileri götürmüştü ki nihayet babası Sami Bey bile kızına ara sıra, “Artık bu kadarı da fazla!” demek mecburiyetini duyuyordu. Bazen bir çay davetine elinde kamçısı, ayaklarında çizmeleriyle Amazon kıyafetinde at üstünde gitmek, bazı bir İskoç çobanı kılığına girip sözde uzun bir dağ gezisine çıkmak, bazen de bir haşarı oğlan tavrıyla elleri ceplerinde, ıslık çalarak caddelerde dolaşmak Leyla'nın hoppalıklarına ancak hafif birer misal teşkil edebilirdi. Zira genç kızın ara sıra gece yarısından çok sonra eve zilzurna sarhoş döndüğü de olan hadiselerdendi.

(...)

Leyla'yı bu kadar şımartan, bu kadar baştan çıkararak yalnız ana babanın zaafı, Necdet'in körü körüne tapınması değil hepsinden çok Captain G. Jackson Read'in sıcaklığı gittikçe artan hayranlığıdır. (s. 92)

Necdet, İngilizlerden nefret etmesine ve Leyla'ya son derece kızgın olmasına rağmen, ondan vazgeçemediği ve Leyla, her defasında kendini affettirmeyi başardığı için onunla bağıni koparmaz ve onunla beraber çeşitli davetlere katılır. Bu davetlerde Leyla'nın, Jackson Read ile flörtleşmesi alışıldık bir kötülük unsuru halinde varlığını sürdürürken, davete katılan insanların her birinde ayrı kötülük unsurları keşfetmek mümkündür. Söz gelimi bu davete katılanlar, işgal ettikleri bir ülkede, o ülkenin halkına hakaretamiz davranmayı kendilerinde hak görece kadar kibirlidir oysa kendileri ya savaş fırsatçıları ya da doğrudan işgal ile bağlantıları olan kötülük failleridir. Bu insanlar tarafından kötülüğe maruz bırakılanlar ise elbette Türklerdir.

(...) Bunlardan kimi bir amiral, kimi bir general karısı idi; kimi de şarka ilk defa seyahate çıkmış bazı Amerikalı milyarderler idi ve bunlar taşıdıkları unvanlarla o kadar gurulu idiler ki etraflarında dolaşan insanlara ve hele Türklere bakarken adeta bir hayvanat bahçesinde acayip kuş kafeslerini seyre çıkmış kimselerin tavırlarını andırıyorlardı. (s. 103)

Boğaziçi, Boğaziçi olalı hiç böyle bir gece görmemiştir. (...) fakat kesin sükun çemberi içinde kadınları delirten şeylerden erkekleri tutuşturan şeylere kadar “mâsuva”nın bütün hummalı tezahürleri bir coşkun selin anaforları halinde sabaha kadar aktı durdu.

Gerçi bu gecede baştan sona kadar herkes terbiyeli, dürüst ve düzenli görünmesini bilmişti. (...) Lâkin buna rağmen Major Will'in salonları, caz denilen barbar musikinin ahenginde iki kızın Sodomcu sarmaşmalarından iki rahip arasında bir kan dökümüne kadar her çeşit ihtiraslı hadiselere sahne oldu. (s. 115)

Bu eğlencelerin birinde Necdet, Leyla ve Jackson Read arasında geçen bir hadise de kötülük unsuru kabul edilebilir. Leyla, Necdet ile nişanlı olduğu halde, Jackson Read ile flört ederken bir ahlaki kötülük örneği sergilemiş olur. Öte yandan, daha önce bahsedildiği gibi milli bir duyarlılıktan yoksun olması da kötücüdür. Bütün bunlara ek olarak Necdet'i terk etmemesi, bunun yerine çeşitli oyunlarla kandırarak yaşamak istediği hayata geniş olanaklar yaratması ve onu bir başkası ile flört ederek aldatması ahlaki kötülüğü işaret eder. Necdet, bir türlü engel olamadığı bu kötülüğün

maruz kalan tarafıdır. Davetin olduğu akşam, kendine hâkim olamayarak Jackson Read'e saldırır; böylece ikili arasındaki husumet açığa çıkar. Ancak bu kavganın da maruz kalanının Necdet olma ihtimali yüksektir zira Jackson Read ahlaken kötü olmakla beraber güç sahibi olan gruptandır. Necdet'i kendisi ile bir tutmadığı için onunla düello yapmayı reddeden Jackson Read –ki Necdet tarafından teklif edilen düello Türk kültüründe yoktur- onu ancak cezalandırabileceğini söyler fakat Necdet'ten çok kendi itibarını düşünerek Leyla, bu cezaya da mani olur.

(...) Hadise o kadar açık ki... İşte Leyla'nın yüzü; işte Jackson Read'in yüzü! Bunlar yarım saat önce iki hırsız gibi bahçeye sığılmışlardı. Biraz sonra arkalarından Necdet de çıkmıştı. (...) Bahçenin ta nihayetinden fısıltılar geliyordu. Genç adam durdu, dinledi. (...) Hiç şüphe yok Leyla ile Jackson Read baş başa konuşuyorlardı. (...) Gece yarısı, hem böyle bir gecenin yarısından sonra, karanlık ve تنها bir köşeye çekilen bir genç kızla bir genç adam ne konuşabilirler? (s. 121)

(...) Necdet olduğu yerden bir pars gibi sıçradı. Seslerin geldiği yere doğru atıldı.

-Kim bu? Ne var? Ah, Necdet!

Fakat İngiliz zabiti bir anda Necdet'in bileklerinden yakalamıştı ve onu kuru bir dal gibi bütün kuvvetiyle sarsmaya başlamıştı. Bu, birkaç dakika süren bir sessizliğin başlangıcı oldu. Birbirini tutmaz birtakım sözler... (s. 122)

-Captain, Necdet'ten bir mektup aldınız mı?

İngiliz zabitinin yüzü dumanlandı. Gözlerinde vahşi bir şimşek çaktı. Sert ve keskin bir sesle:

-Evet, küstahça bir mektup... dedi.

Leyla gözlerini yere eğdi.

-Düşününüz beni düelloya davet ediyor. Beni, beni... Captain Jackson Read'i ... Bu hatıra gelir şey mi? Demek ki beni kendisiyle eşit sayıyor. Hah, hah; bu ne süret, bu ne cüret!

Leyla İngiliz zabitinin bu mütecaviz sözleri karşısında birden irkildi.

-Affedersiniz, Captain; benim bir yakınımın bahsettiğinizi unutmayınız! dedi.

-(...) Hayır, ben onu ancak cezalandırabilirim. Bunun içindir ki onu yalnız kulağından tutup İngiliz polisine vermekle yetineceğim.

(...)

-Yapamazsınız. Çünkü arada ben varım. Benim namusum, benim haysiyetim var. Bütün bunları ayak altına itemeyecek kadar nazik ve terbiyeli olduğunuzu ümit ederim. (s. 146)

Necdet ile Jackson Read'in kavgasından sonra Leyla da Jackson Read de ilişkilerini gözden geçirirler. Leyla, her ne olursa olsun daima Necdet'e bağlı kaldığını fark eder. Ancak Necdet'e dönmek, onun için kötücüdür çünkü ona dönerse çok keyif aldığı bu eğlenceli hayattan mahrum kalacaktır. Esasen bu hayat, ahlaki kötülüğün kendisidir ve Leyla, Necdet'i tercih etmekle bu ahlaki kötülükten daha fazla zarar görmeden kurtulabilir fakat Leyla, yaşamakta olduğu hayattan vazgeçemez ve böylelikle kötülükten kurtulma şansını da yitirmiş olur.

Lakin Leyla için bu kısa ve ateşli buhran manevi bir uyanıklık başlangıcı olmuştur. (...) Kendi kendisine: “Demek ki bunu hiç sevmemişim; hiç sevmemişim. Hep öbürüne bağlı kalmışım; öbürünün olmuşum,” diyordu. (...) Captain Jackson Read’den vazgeçip tamamıyla Necdet’e dönmek, mükellef ve muhteşem bir konaktan çıkıp üç odalı küçük bir eve göçmek gibi bir şeydi. Ve Leyla’nın kibri böyle bir feragatte bulunmasına asla müsait değildi.

Bununla beraber genç kızın yüreğinde ses veren gerçeği nasıl susturmalı? (...) Captain Jackson Read’in şu kaba ve bayağı davranışı karşısında kesin olarak kırılan hayalinin onarılmasına artık imkân kalmamıştır. Leyla’nın içinde bir şey donmuştur. Leyla Jackson Read’den soğumuştur. (s. 149)

(...) Bu kendini beğenmiş, soğuk İngiliz zabitiyle bu züppe ve havai Türk kızı şimdiye kadar bütün manasıyla bir monden flört kahramanlarından başka bir şey olmamışlardı. Onun içindir ki Leyla, etinin tabii susuzluğunu gidip Necdet’in kucığında yatıştırmıştır ve bu suretle Necdet onun için bir çeşit kötü iptila yerini tutmuştu. (s. 150)

Diğer yandan Jackson Read de Leyla’ya fazlaca bağlandığını düşünür ve âşık olup olmadığını sorgular. Fakat ne olursa olsun, Jackson Read için, Leyla ile ciddi bir ilişki tesis etmenin imkânı yoktur zira Leyla bir Türk kızıdır. Bu ilişkinin, İngiltere’de hoş karşılanmayacağını bilir, hatta mesleki kariyeri için de olumsuz olacağını düşünür. Bu bakımdan Jackson Read, Leyla’yı, esas olarak çıkarlarının zedeleneceği ve yakın çevresinin onayını alamayacağını düşündüğü için istememesi gerektiğine karar verir. Burada ortaya çıkan bir başka kötücül durum, Jackson Read’in ailesi başta olmak üzere Türklerin, İngilizlerin aşağılamasına maruz kalmalarıdır ki bu da ırkçı temellere dayanan evrensel bir kötülük unsurudur. Öte yandan Jackson Read’in annesi şahsında, Mukaddes Kitaba dayandırılan yorumlarda Türkiye’nin ve Türklerin, ilahi bir ceza olarak kötülüğe maruz bırakıldıklarının düşünülmesi dikkate değerdir.

Captain Jackson Read’in İstanbul’da bir Türk kızına kapıldığı ve onun birçok rezaletlerinin kahramanı olmaya katlandığı haberleri Londra’da yayılacak olursa vaziyetinin pek çok güçleşeceğine şüphe yoktur. Özellikle bütün Jacksonlar için bu müthiş bir darbe olacaktır.

Jackson ailesi ki İngiliz geleneklerinin en bağlı, en mutaassıp kor mensuplarından biridir. Atalarının meziyet ve faziletleri Kraliçe Elizabeth devrinin menkıbeleri arasına karışmış ve bu ailenin içinden hiçbir ferdin yabancı ırktan ve yabancı mezhepten herhangi bir kimseyle cinsi münasebete girdiği şimdiye kadar hiç işitilmemişti. Bunlara göre –bir Türkle şöyle dursun!- bir İrlanda katolisiyle hatta bir İskoçyalı ile veyahut eski bir konformist mezhebinin dışındakilerin herhangi biriyle münasebet kurmak mutlaka affedilmez bir günah sayılırdı.

Böyle bir aile için artık Türk sevgisinin ifade edeceği mana nedir, tayin olunamaz! Jackson Read, ateşli bir Mukaddes Kitap okuyucusu olan annesinin hayalinde Türkiye’nin ifade edebileceği manayı düşünüyor: Annesinin gözünde Türkiye’nin bir Sodom ve Gomora’dan, bir Babil’den, bir Ninova’dan farkı olmasa gerekti. Zira Mukaddes Kitapta isyanlar ve günahları dolayısıyla Allah’ın gazabına uğramış ülkelerin her bahsi geçtikçe ihtiyar kadın başını ukalaca sallar: “ Mutlaka şimdi Türkiye de böyle bir şey olacak!” derdi. (s. 132)

Bir zaman sonra Captain Jackson Read, Şehnaz Sultan ile bir ilişki kurar. Leyla, bunu öğrendikten sonra Jackson Read'e kötü davranmaya başlar; ikilinin arası zaman zaman açılrsa da ilişkileri, flörtleri yine devam eder. Bununla beraber her iki adam da Leyla'nın kendileri gibi herhangi birini rakip kabul etmeyeceğinin farkındadır ama ona olan düşkünlüklerinden de kolay kolay kurtulamazlar. Böylece anlaşılır ki tüm bu gönül ilişkileri birer ahlaki kötülük örneğine dönüşmüştür ve hatta bu ilişkiler ağı içerisinde önceleri kötülükte mücadele etme çabasında olan Necdet, zamanla kötülüğe teslim olmuştur.

(...) Hatta bir defa at gezintisi sırasında Leyla kendini tutamadı, yan gözle Jackson Read'i süzerek:

-Çoktan size dikkatli bakmamıştım, dedi. Zavallı dostum, meğer ne kadar değişmişsiniz; tıpkı bir Osmanlı paşası gibi yağ bağıyorsunuz.

Ve Jackson Read'in karşılığını beklemeden bir kahkaha salıverdi, atını ileriye sürdü. İngiliz zabiti, yolun ortasında bir sille yemiş gibi kalakaldı. (...) Leyla bu sözü surf hakaret maksadıyla söylemişti. (s. 170)

Bütün bu işlerden hâlâ hiçbir şey anlamayan biri varsa o da Necdet'ti. Hadiselere acı bir hayretle baktığı oluyor ve bunlar ortasında Leyla ona bir Sfenks kadar anlaşılmaz görünüyordu. Captain Jackson Read ile Şehnaz Sultan arasındaki ilgiyi herkes gibi Leyla da işitip öğrenmiştir. Buna rağmen hangi kuvvet ona hâlâ Jackson Read'in gündelik ziyaretlerini kabul etmek, onunla saatlerce baş başa kalmak, onunla تنها kırlarda uzun at gezintilerine çıkmak arzusunu veriyordu? Gerçi kendisi Leyla'yı rakibiyle paylaşmaya razı olmuştu. Fakat Leyla gibi kibirli, dik kafalı, kıskanç bir kızın herhangi bir adam tarafından yarım bir sevgiyle sevmeye hiçbir zaman boyun eğmeyeceğini pekiyi biliyordu.

Evet, kendisi de seyrek görülen bir ortaklığı kabul etmişti çünkü başka türlü yapmasına olanak yoktu. Leyla onda bir düşkünlük olmuştu. Leyla ihtiyacı, Leyla ihtirası onun derisi içinde uluyan bir hayvandı. Ne akıl ve anlayış, ne de irade bu hayvanı tutmaya ve yaklaştırmaya güçlü değildi. Tabiatın bir sürü mantıksız, kör, zalim, çirkin, iğrenç ve ahlakdışı kanunlarına nasıl boyun eğiyorsak Necdet de bu aşk kanununa öyle boyun eğiyordu. Onunla artık hiçbir mücadeleye girişmek istemiyordu. Zira kendi nefsiyle ne zaman mücadeleye giriştiyse mutlaka rezil olarak utançlı çıkmıştır ve günün birinde kendi kendine "Mademki," demiştir, "hadiselerin önüne geçemiyorum, bırakayım hadiseler beni alıp sürüklesin." (s. 171)

Necdet, Leyla'nın evlenme arzusunu geri çevirir, bu evlilik ona kendisini kötülüğe maruz bırakacak bir hadise olarak görünür. Bu olayın ardından Leyla, Necdet ile görüşmeyi reddeder. Diğer yandan Jackson Read'in Şehnaz Sultan ile olan ilişkisi sebebiyle onunla da bağları kopar; kendisini tamamen ahlaki kötülüğe teslim eder. Zamanla eski çevresinden hiç kimse kendisi ile görüşmemeye başlar hatta tertiplemediği bir davete katılmadıkları için Leyla, bir sinir krizi de geçirir. Leyla, kendi hataları ile kötücül sonuna doğru ilerler; o, artık pek çok insanın gözünde sembolleşmiş bir ahlaki kötülük failidir.

Bu esnada, Anadolu hareketinden iyi haberler gelmektedir. Necdet, son zamanlarda tüm ümidini Kurtuluş Savaşına bağlamıştır; bir kötülükler şehri haline gelen İstanbul'un kurtuluşunun tek çaresi olarak bu zaferi görür. Arka planı oluşturan ve işgal İstanbul'undaki ahlaki kötülüklerden çok daha kapsamlı biçimde tüm halkı kötülüğe maruz bırakan savaş, sona ermek üzeredir, bu aynı zamanda kötülüğün de ortadan kaldırılacağı zamanın yaklaşması anlamını taşır. Ayrıca savaşın zaferle sonuçlanması ve İstanbul'un işgalden kurtulması da sembolik bir kötülük yuvası olarak anlatılan bu şehirdeki kötülük düzeninin yıkılması demektir.

Necdet, Anadolu mücadelesinden gelecek zafer haberini beklerken asıl dikkati Anadolu halkına yönelir; asıl kötülüğe maruz kalanlar ve kötülükten kurtulmak için çabalayanlar, mücadele edenler bu insanlardır. İstanbul'daki yaşam, ahlaki kötülüğün memleket sathında hâkim olmadığının da göstergesidir. Böylelikle İstanbul'daki kötülük unsurlarının ve kötülük faillerinin karşısına iyiliği temsilen, Anadolu hareketi ve Kurtuluş mücadelesi veren insanlar konur.

(...) Orada, bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada, buranın Madam Jimsonlarına, Leylalarına, Major Willerine, de Rochepierrelerine, Azize Hanımlarına, Nerminlerine, Fanny Moorelarına, Orhan Beylerine, Captain Marlowlarına karşılık babaları savaşa gitmiş yavruların beşiğini sallayan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu'ya dair son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mest hisseden fakir vatandaşlar vardı. (s. 209)

(...) Yoksa orada bir şafak mı sökmeye başladı? Size bahsettiğim şu çağda Sodom'un üzerine Allahın ateşi orada mı yağacak? Ne vakit o yerden külhan dumanı gibi bir duman çıktığını göreceğiz? Bu kutsal ateşin Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lut'un karısı gibi bir tuz heykeli olacağımı bilsem gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım. (s. 210)

Anadolu hareketi zafere doğru ilerledikçe yani Türkler için kötülükten kurtuluş ümidi arttıkça işgal İstanbul'undaki zulüm ve kötülük de artar. İtilaf kuvvetleri tarafından uygulanan bu kötülük unsurları, iradi, bilinçli ve planlı olmalarının yanında insanlık suçu olmaları bakımından tüm savaşlarda sergilenenlerle ortaklık gösterirler. Fakat işgal devletleri tarafından irade edilip uygulanan bu kötülüklerden daha nitelikli olanı, bazı Türklerin de bu kötülüklere ortak olmasıdır.

(...) İtilaf kuvvetleri zulmün, haksızlığın en son derecesine varmışlardı ve bu zulüm önünde öncülük eden ve bu zulmü alkışlayan soysuzlaşmış Türkler göze carpmakta idi. (s. 282)

Necdet, artık İstanbul'da yalnız Leyla aracılığı ile girdiği hayatın ahlaki kötülüğünü değil milletçe maruz kalına kötülüğün izlerini gözlemekte ve asıl azabı

bundan duymaktadır. Bu manzara karşısında psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz kalan Necdet, iyimserdir; Anadolu hareketinin başarıya ulaşacağına ve bugünün kötülük faillerinin muhakkak cezalandırılacağına inanır. Necdet'in bu inancında, Allah'ın Türklere bu mücadelede yardımcı olacağı imanı da dikkat çeker; tüm epigraflarda, romana adını veren ve İstanbul ile özdeşleştirilen Sodom ve Gomore şehirlerinin hikâyelerinde bahsedilen ilahi cezanın tam aksine haklı olanın mücadelesinin ilahi bir yardım ile başarıya ulaşacağı fikri belirgindir. Bu fikirler, İslamiyet ile ve Allah'ın mutlak iyiliği, adilliği, kudreti ile de örtüşmektedir.

(...) Şer kuvvetlerinin altında ne vakte kadar bütün iyi, güzel ve asil şeyler ezilip durmakta devam edecektir? (...)

(...) Necdet başı sıkıya gelince veya içindeki isyan duygusu böyle taştıkça Anadolu'yu düşünürdü. Bu, onda bir müminin ezeli adaleti bekleyişi, ezeli adaleti çağırışı gibi bir şeydi. "Bir gün, bir gün mutlaka gelecekler, bu çamuru, bu kokuşmayı silip süpürecekler." derdi. Mutlaka bir gün zalimlere cezalarını, mazlumlara tesellilerini verecekler fakat ne vakit? Bir ay sonra mı? Bir yıl sonra mı? Yoksa... Hayır, hayır, Necdet bunun aksini düşünemiyordu. Hiç bir iman sahibi Allah'tan ümidini keser mi? İşte Necdet de Anadolu'dan böylece ümidini kesmiyordu. Hele Sakarya zaferinden sonra onda bu ümit büsbütün kuvvet bulmuştu. (s. 284)

Nihayet beklenen zafer gelir, kötülük yenilir. Böylelikle kötülük failleri de bir bir ortaya çıkar, cezalandırılır. İstanbul'un işgali neticesinde işgal kuvvetleri ve İstanbul'daki Türklerin bir kısmının yaşadıkları ahlaki kötülüğü sembolize eden hayat ve savaşın genel manasıyla kötücüllüğü bu zaferin ardından genel bir manzara olarak şöyle çizilir:

(...) Bir kısmı cezayı muhakkak bilen günahlılardır. Bu kadınlar da mukaddes vatan kapısının anahtarlarıyla bir oyuncak gibi oynayan ve namuslarını yok pahasına yabancılara satan birtakım beyinsiz mahlûklardır.

Ya o mağrur, ya o küstah, ya o her biri bir firavun kadar korkunç, dehşetli itilaf zabitleri! Onlar, bir esirler karargâhında bir yığın harp esirine döndüler. Dün, işgal ettikleri şehirde şimdi sarılı ve hapis gibiydiler. Hepsine bir dağınıklık, bir süflilik geldi. Pantolonlarının ütüsü bozulmaya, düğme ve kordonlarının parıltısı sönmeye başladı. Otomobillerinin borusu ötmez oldu ve bütün harp esirleri gibi yüreklerine canlarının ve mallarının kaygısı düştü. Zira onlar İstanbul'u yalnız manevi ve ahlaki bir iflasa doğru sürüklemekle kalmamışlardı; aynı zamanda iktisadi kaynaklarını da sömürüp durmuşlardı. Mülk ve akar paylaşmasında Ermenilerle ortak olan, çeşitli tarz kaçakçılarla, Rum piratlarıyla el ele veren; şehrin çeşitli yerlerinde yangın mallarını yağma eden ve rüşvet karşılığı milliyet satan, adam kaçırان, haksız veya arabozuculuklarıyla dava kazandıran bu itilaf zabitleri dört senenin içinde pek çok zengin olmuşlar ve yüklerini tutmuşlardı. (s. 298-299)

Roman, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması, İstanbul'un işgalden kurtulması, kötülük faillerinin cezalandırılması ve İstanbul'da ahlaki kötülük üzerine kurulan yaşamın bitmesi ile son bulur. Leyla, romanın sonunda tam bir kaybedendir. Bu sebeple sonu kötücüdür ve bu son kendi iradesi ile seçip yaşadığı ahlaki kötülüklerin doğal

neticesidir. Necdet'in, Leyla'ya olan tüm aşkı, sevgisi ve saygısı tükenmiştir. Bu sebeple Leyla, bir kurtuluş ümidi olarak Necdet'i görmeye gittiğinde Necdet, onu kabul etmez ve bu son görüşme Necdet'te, onu uzunca bir müddet kötülüğe maruz bırakan aşkının tükendiğinin, böylece onu maruz bırakan kötülüğün de son bulduğunun ispatıdır.

Bu kilitli ağız Leyla'nın bütün ümidini bir anda kırıvermişti. Kolları kesildi, vücudu elastikiyetini kaybetti ve genç adamın kucagında kaskatı bir heykel gibi kaldı.

Necdet bu heykeli sedirin üzerine bıraktı ve gitmek için ayağa kalktı; tokmağını sessizce çevirdiği kapının aralığında bir hayal gibi süzüldü.

Bu son öpüşten dudaklarının üstünde kalan şey kimyevi bir maddenin yavan tadı idi... (s. 324-325)

“Yaban”, başkışisi itibarıyla ötekilik halini, sosyal ve siyasal manada Anadolu'nun işgalini ve Kurtuluş Savaşını, uğruna mücadele edilen Anadolu halkının, bu milli mesele ve mücadele karşısındaki duyarsızlığını kötülük unsurları olarak sunar.

Romadaki ilk bulgu, sosyal ve siyasal temeller üzerine konumlandırılan bir savaş sonrası manzarasıdır. Savaş, Türkler lehine sonuçlanmış olsa da savaş sırasında olanlar ve savaşın sonunda memleketin ve halkın maruz kaldığı manzara, kötülük unsurlarıdır. Savaş, erki elinde bulunduran bir gücün irade ettiği kötülükler arasında en belirgin ve yaygın olarak göze çarpan örnektir. Burada bir ayırım üzerinde durmak gerekir. Sonuçları itibarıyla Türk halkı için de kötülükçü etkiler ortaya çıkaran savaş, bir bağımsızlık mücadelesi olduğundan, savaşın bu mücadeleyi veren tarafı yani Anadolu hareketini yürüten Mustafa Kemal ve kuvvetlerinin uygulamaları, kötülük unsuru olarak değil, kötülükle mücadele, kötülüğü sonlandırma hareketi olarak yorumlanır. Burada asıl kötülük failleri, savaşı irade eden, başta İngiltere olmak üzere büyük devletler, Birinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasındaki tutumları ile eleştirilen Osmanlı İmparatorluğu, belirgin olarak işlenmese de bu işgali savunan ve çıkar elde etmeye çalışan azınlıklar ile büyük devletlerin destekleri ile Anadolu'yu işgal etmiş olan Yunanlılardır. Hâlihazırdaki mücadele de Yunan ve Türk kuvvetleri arasında geçmektedir. O halde kötülüğün sorumluluğu, yukarıda sayılan güçlerdedir ve kötülük, devletlerarası bir siyasi uygulamadır. Kötülüğe maruz kalan tarafında halk yer alır; daha tüzel olarak devlet ve memleket de egemenliğin yitirilmesi, işgale uğrama gibi örneklerle kötülüğe maruz kalmaktadır. Bu bakımdan Anadolu hareketinin yürüttüğü silahlı mücadele, genel manası ile savaştan ayrı tutulur; kötücül değil kötülüğü ortadan kaldırmaya yönelik bir irade olarak ele alınır. Öte yandan halkın bir kısmı, kendi milleti ve memleketinin durumu karşısındaki duyarsızlığı ile kötülüğe alet olmaktadır. Ancak halkın bu duyarsızlığının temelindeki sorun, derin olarak işlenmemekle birlikte

aydınların Anadolu'yu aydınlatmakta geç kalması olarak sunulur. Ahmet Celal, Anadolu halkının bu hali karşısında derin bir hayal kırıklığı yaşarken, fikirleri ve hisleri itibarıyla da bir “Yaban”, bir öteki olarak kabullenilir. Bu kabul de belirgin bir kötülük unsuru olarak karşımıza çıkar.

Roman, “Tetkik-i Mezalim Heyeti”nin çalışmaları sırasında, Ahmet Celal’in güncesinin bulunması ile başlar. Heyet, adından anlaşılacağı üzere, savaş sırasında maruz kalınan kötülükleri, uygulanan zulmü araştırmaktadır. Yani kötülüğün varlığı ve eylemi muhakkaktır. Savaş kazanılmış, böylece en üst sıradaki kötülük unsuru ortadan kaldırılmış ise de kötülük yaygın biçimde ve geniş bir alanda uygulanmıştır. Bu uygulamalar, ortak özellikleri savaş ve insanlık suçu olarak adlandırılacakları nitelikler taşımalarıdır.

Sakarya Savaşı'ndan sonra düşman orduları Haymana, Mihaliççik ve Sivrihisar bölgelerini, bize, yer yer ateş yığınlarıyla örtülü ıssız ve engin bir virane halinde bıraktı. O afetlerden arta kalmış halkın, bu taş yığınları arasında, ilk insanlardan farkı yoktur. Bunlar, yarı çıplak halde dolaşiyor, alevin kararttığı harman yerinde toprağa, çamura karışmış yanık buğday ve mısır tanelerini iki taş arasında ezerek öğütmeye çalışıyor; adı bilinmez otlardan, ağaç köklerinden kendilerine bir nevi yiyecek çıkarıyor ve bir yabancının ayak sesini duyunca her biri bir yana kaçıp bir kovuğa saklanıyordu.

İşte, Garp Cephesi Kumandanlığının gönderdiği “Tetkiki Mezalim Heyeti” o viranelerde, taşlar altında kömürleşmiş insan kemiklerini araştırırken, bu kitabı teşkil eden yazıları, arasından yırtılmış ve kenarları yanmış bir halde buldu. Köylülerden bunun sahibinin ne olduğunu sordu. Kimse, onun nereye gittiğini bilmiyordu. Bununla beraber, onun iki, üç yıl hep bu köyde oturduğunu ve son felaket gününe kadar burada kaldığını söyleyen de kendileri idi. (s. 33)

Romanın bundan sonrası, Ahmet Celal’in köye geldikten sonra tutmaya başladığı günlük olarak kurgulanmıştır. Ahmet Celal, *Cihan Savaşında* kolunu kaybetmiş ve emir eri Mehmet Ali'nin daveti üzerine bu köye gelmiştir. Köyün durumu ve Ahmet Celal'in hisleri belirgin bir kötülüğe maruz kalma haline işaret eder; ona göre bu köyde yaşamak, yavaş yavaş intihar etmekten farksızdır; burada geçirilecek zamanın sonu, ölüm kadar kötücüdür. Üstelik bu kötülük hali, bilinçli, iradeli ve süregendir. Ahmet Celal'in Bu hislerinde ülkenin hali, katıldığı savaşta kolunu kaybetmesi, yaşadığı depresyon da etkilidir ancak bu köydeki hayat, onu bu hislerden uzaklaştırmak ve kötümserliğini iyimserlikle değiştirmek için taşıdığı umutları da söndürür.

(...) Ben burada diri diri bir mezara gömülmüş gibiyim. Hiçbir intihar bu kadar şuurlu, bu kadar iradeli, bu kadar sürekli ve çetin olmamıştır. (s. 34)

Ahmet Celal, gazi olmadan evvel de kötümser bir bakış açısına sahiptir fakat savaştan sonra kötülük algısı daha kapsamlı hale gelir; yaşadığı coğrafya ve bir kavram olarak insan, onun için tamamen kötücüdür. Bilhassa bir tür olarak insanın temelinde, kötülüğün bulunduğunu düşünüyor olması dikkate değerdir. Bunun herhangi bir

yaklaşımına bağı kurulmamıştır ama Ahmet Celal'in, insanın doğasında kötülüğün bulunduğunu kabul eden yaklaşımlara yakınlığı da gayet açıktır. Öte yandan, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olarak kabul edilen ve insanı kötülük karşısında da sorumlu kıldığı düşünülen akıl, Ahmet Celal'e göre, insanın kötücüllüğünün en temel sebebidir.

(...) Zaten, Cihan Savaşı'nda kolumu kaybetmezden önce bütün şiir kabiliyetimi, bütün sade dilliğimi kaybetmiş bulunuyordum. Korkunç, iğrenç ve yalçın gerçek "parmaklarının ucundaki kan ve alınının ortasındaki çamurla!" çoktan bana görünmüştü. Biliyordum ki toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir. Biliyordum ki insan hayvanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır. Evet, bilhassa en sevimsiz olanıdır.

Bunu eşekler, mandalar, keçiler ve tavuklar arasında yaşamaya başladığım günden beri daha iyi anlıyorum, daha iyi görüyorum.

Bu yaratıkların sadelikleri, samimiyetleri, içgüdülerindeki doğruluk ve isabet bütün kusurlarını unutturuyor. İnsan içgüdüğü ise bozuktur. Onun için, doğruyu eğriden, çirkini güzelden, faydalıyı faydasızdan ayırmasını bilmez ve akıl denilen bir cehennem aletinin hükmü altında gülünç, kaba, sersem ve patavatsız kıvranır durur. Gene onun için hareketleri aksaktır, sesi ahenksizdir, neşesi yavan ve iğredir.

Gördüm, gördüm. Medeni insanların hepsi benim önümde bir geçit alayı yaptılar. Racine'lerin, Voltaire'lerin, Fransızları; Bacon'ların, Shakespeare'lerin İngilizleri; ve hünerli İtalyalılar ile yıldırım zaptetmişlerin çocukları hep kendilerine mahsus kılıkları, kıyafetleri, renkleri, konuşma ve gülüşmeleriyle benim önümden geçtiler. Ne terbiye görmemiş, ne galiz, ne iğrenç, ne çirkin bir goril sürüsü...

Bunlar yırtıcı ve barbar bile değildiler. Gaspettikleri şeylerle avurtları şiştiği vakit ve kendi aralarında oynaşırken bana, tarife sığmaz bir gönül bulantısı, bir ruhtan tırmalanır duygusu, bir derin kasvet gelirdi. (s. 35-36)

Ahmet Celal için insan da yaşanan zaman da kötüdür ancak bu kötülüğü onun için daha nitelikli hale getiren, yaşamaya başladığı köydeki insanların umursamaz ve duyarsız tavırlarıdır. İşgal İstanbul'unda kalamayarak Anadolu'ya gelen Ahmet Celal, böylelikle kendisini manen acı verecek kötülükten korumuş olacağını ümit etmiş olsa da yaptığı fedakârlığın, vatansever duygularının bu köyde fark edilmemiş olması onun için bir başka kötülük unsurudur.

Lakin bu köyde de hiç kimse kolsuz olduğumun farkında değil... Oysa burada isterdim ki farkında olsunlar. Zira ben sağ kolumu onlar için kaybettim. İstanbul'da zilletim olan şey burada şerefimdir. (...) (s. 37)

Köylüler, Ahmet Celal'e alışamaz; onun her davranışını yadırgarlar bu durum da Ahmet Celal için bir başka kötülük unsurunu doğurur. Bu kötülük unsuru, evvela yalnız bırakılmışlık olarak ortaya çıkar daha sonra tam bir ötekilik haline döner. Ötekileştirme veya ötekili hali de evrensel bir kötülük unsuru kabul edilir. Ahmet Celal'e bu ötekiliği daha acı duyumsatan şey ise, köylülerin, onun kendileri için yaptığı fedakârlığı fark etmiyor, önemsemiyor olmalarıdır.

Gerçi, köye geldiğim ilk günden beri daima herkesten ayrı bir durumdayım. Gözle görünmez bir çember, bir nevi karantina kordonu beni aralarına karışmak istediğim bu küçük insan kümesinden ayırıp duruyor. Ne yapsam bu çemberi yaramıyorum. Zaten, korkunç engin bir ıssızlıkta çepeçevre çevrilmiş bir köyün içinde benim etrafımı ayrıca bir ıssızlık sarmış bulunuyor. (s. 38)

En basit, en sade, en tabii hareketlerim onlara, bir sirk ortasında, bir soytarının taklak atışları, sıçrayışları, yuvarlanışları kadar tuhaf geliyor. (s. 39)

Ahmet Celal, bir aydınlık vazifesi olarak köy halkını düşman hakkında bilgilendirmek ister. Onun bu konuşmalarında, devletin ve halkın maruz kaldığı, işgal kuvvetlerinin irade ettiği, İstanbul hükümeti ile padişahın engelleyemediği kötülük, detaylı biçimde açıklanır. Bu yönüyle kötülük, pek çok boyutu ile işlenmiş olur. Savaş, işgal ve bunların birer doğurgan kötülük unsuru olarak beraberlerinde getirdikleri diğer kötülük unsurları, dönem gerçeğinin de doğrudan yansımaları olarak dikkate değerdir.

Onlara İstanbul'un dört devletin askeri işgali altında olduğunu, İzmir'in ta Bursa'ya kadar Yunanlılar tarafından istila edildiğini, Adana'dan henüz Fransızların el çekmediğini, Urfa'da, Antep'te kanlı olaylar cereyan etmekte olduğunu haber veriyor ve her birinin yüzüne ayrı bir dikkatle bakıyordum. (...)

(...) İşte Mehmet Ali bilir; İstanbul'da ne padişahın, ne devletin, ne hükümetin beş paralık itibarı kaldı. (...) Ahaliye ise yapılmadık cevir kalmadı. Memleketin büyüklerini, akıllı adamları alıp Malta adasına sürdüler. Kimseye ağız açtırıp söz söyletmiyorlar. Herkesi, olur olmaz sebeplerden haraca kesiyorlar. (...)

Bunların tecavüzünden ne karlarımızın ırzı, ne çocuklarımızın canı, ne din, ne iman, hiçbir şeyimiz kurtulmadı. (...)(s. 45-46)

Ahmet Celal, çizdiği bu kötücül manzaranın ardından, kötülük ile mücadele eden ve kötülükten kurtulmanın yegâne çaresi olarak görülen Mustafa Kemal'den ve onun başlattığı Anadolu hareketinden bahseder. Bu bahiste de yine dönem gerçeğinin doğrudan yansımaları görülür.

(...) Mustafa Kemal isminde büyük bir adam, bir büyük kumandan, İstanbul'dan çıktı Anadolu'ya geçti. Erzurum'da, Sivas'ta, milleti başına topladı. "Hükümet, devlet görevini yapmıyor. Biz kendi kendimizi koruyacağız. Düşmana karşı koyacağız." dedi. Şimdi onun adamları taraf taraf Yunanlılarla, Fransızlarla dövüşüyor. Hepsi öyle kahraman kişiler ki... (s. 46)

Ülkenin ve halkın maruz kaldığı kötülüklerin, bu köy halkında hiç teessür uyandırmaması, Mustafa Kemal tarafından başlatılan hareketin onları milli bir heyecana sevketmemesi ve hatta tek endişelerinin askere alınmak olması da kötülüğü işaret eder. Ahmet Celal için de bu duyarsızlık, maruz kalınan kötülüklerin hepsinden daha azap vericidir. Burada karşılaşılan Anadolu insanı, kötülük karşısında topyekûn mücadele eden, onurlu, kararlı, kahraman olarak tanıtıldığı hamasi söylemlerle övüldüğü metinlerdekenden çok daha farklıdır ve kötücüdür.

(...) Hiçbirinde ne hayret, ne dehşet, ne de alelade bir alaka izine tesadüf etmedim. Ateşin içinden henüz çıkmış olan Mehmet Ali bile artık bunları geçmiş zamana ait bir masal gibi dinliyordu.

(...)

Gene yüzlerine bakıyorum. Bu işleri, tuhaf bile bulmuyorlar. (...) Ve destanî kıssalarla onları heyecana getirmeye çalıştım. Çanakkale’de bulunmuş olan Mehmet Ali, Mustafa Kemal adını hatırlıyor. Ona göz ucuyla baktım. Başını yonttuğu söğüt dalından kaldırdı. Benden tarafa döndü:

-Beyim, Allah vere de bizi tekrar askere almasalar, dedi.

Bu, benim köydeki en hüzünlü günüm oldu. (s. 46)

Köyün belirgin tiplerinden biri Salih Ağa’dır. Salih Ağa, duyarsızlıktan kaynaklanan kötücüllükte tüm köy halkı ile ortak olmakla beraber, adil olmayan yollardan kendisine bir servet yaratmış olması da ondaki ahlaki kötülüğü vurgular. Öte yandan Salih Ağa’daki bu kötülük unsurları onun fiziksel görünümü ile de bütünleşir.

(...) Eğer bunlardan birinin başparmağı ovulmakta ise Salih Ağa’nın canı bir şeye sıkılmış demektir. Eğer bunlardan biri ayakkabıyı parmaklarının ucunda hafif hafif oynatmakta ise biliniz ki keyfi yerindedir. Çıplak tabanlarını sizin yüzünüze karşı uzatıyor ve hareketsiz duruyorsa, emin olunuz ki yeni gaspettiği bir lokmanın hazım devresini geçirmektedir. Fakat sizin hakkınızda bir fesat kurmakla meşgulse, bu ayaklar, iki büklüm onun altında saklıdır. (s. 47)

Ahmet Celal’in kötücül algıları, tabiatın tasvirine de yansır. Bu köy ve civarında coğrafya, yaşanmakta olan bütün kötülüklerle uyumludur. Bu çevre, kötülüklerin yaşama geçmesi için gerekli olan ortamı sunmakta imiş gibi çizilir. Ayrıca çevrenin vurguladığı kaba gerçek ile Ahmet Celal’in köye geldikten sonra karşılaştığı; idealize edilen, hayallerinde yaşayan Anadolu’dan çok farklı olan gerçekle de uyumludur. Bu manzara o kadar kötücüldür ki Tanrı, burayı insanlara ancak bir ceza için sunabilir. Bu sebeple Ahmet Celal, Nuh Tufanı’nı anar ki burada bir değinmeden ibaret kalsa da dini temelde kaynağı bakımından sorgulamaya açık olarak işlenebilecek bir kötülük unsurundan bahsedilebilir.

Burada ise yalnız gerçek; çıplak, çirkin, kaba, yalçın gerçek! Boz toprak dalgaları, alabildiğine uzuyor. Yeknesak ovayı ikiye bölen Porsuk Çayı şiddetli bir zezelenin açtığı bir uzun, bir yılankavi yarık gibidir. Hiç suyu görünmez. Ta yanına gittiğiniz zamanda bile, o suyun cana can katan serinliğini ve rengini bulamazsınız. Boz topraklar orada çürümüş ve pıhtılaşmış sanılır. Elinizi bir soksanız günün hangi saatinde ve hangi mevsiminde olursa olsun bir cerahat gibi ılıktır.

Ve tepeler... Ve tepeler birer urdur. Ve bütün ufkun çevrelediği âlem, ancak bu ıstırap manzarası ile canlı görünür.

Boş ve lüzumsuz feza içinde hiçbir kuşun geçtiğini görmedim.

Allah, insanları intihaba davet için, o büyük Tufan cezasını tertip zahmetine katlanmamalı idi. Nuh’un ümmetini böyle bir toprak üstünde bu çıplak tepelere çevrilmiş yere bırakmalı idi. (s. 48-49)

Zamanla Ahmet Celal’in, Anadolu’nun bu köyündeki yalnızlığı artar; köylüler geçen zaman içinde onu aralarına almak, ona alışmak yerine ondan uzakta kalmayı tercih ederler. Ahmet Celal için bu tam bir ötekilik haline dönüşür ve onu psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Ahmet Celal, yalnızlığın verdiği sıkıntının yanında,

dışlanmışlıktan azap duyar; bir gün bu insanların, kendisini de ortak değerler taşıyan bir bütünün parçası olarak kabul etmelerini ümit eder. Sonunda vardığı genelleme Türk aydınının, Türk halkı içinde yalnız kaldığıdır ki aydın ile halk arasındaki bu kopukluk, sonraları aydın ile halkın bütünleşme çabası, Anadolu idealizmi, dönem romanlarında sıkça ele alınmaktadır. Bu durum, Ahmet Celal için geçerli olan haliyle sınırlı bir kötülük unsuru olmaktan çok siyasi temellere dayanan sosyal bir problemi ifade etmektedir.

-Kadınlarınız niçin yalnız benden kaçıyorlar?

-Yabansınız da ondan beyim.

Bu “yaban” lafı, beni önce çok kızdırdı. Fakat sonra anladım ki, Anadolulular, Anadolu köylüleri tıpkı eski Yunanlıların kendilerinden başkasına “barbar” lakabını vermeleri gibi her yabancıya yaban diyorlar.

Bir gün... Bir gün onlara ispat edebilecek miyim ki ben bir “yaban” değilim? Benim damarlarımdaki kan onların damarlarında işleyen kandır. Aynı dili söylemekteyiz. Aynı tarihi ve coğrafi yollardan, hep birlikte gelmişizdir. İspat edebilecek miyim ki aynı Allah’ın kuluyuz? Aynı siyasi mukadderat, aynı sosyal bağlar, bizi kardeşlik, evlatlık, analık babalık üstünde bir yakınlıkta birbirimize bağlamıştır.

Lakin hangi sözlerle, hangi seslerle? Gündelik hayatın ufak tefek ihtiyaçlarını bile ancak ifadeye güç bulabiliyorum. Nerede kalmış ki onlarla bu kadar genel konular üzerinde konuşacağım?

Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk “entelektüel”i, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.

(...)

Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında aynı derin uçurum var mıdır? Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngiliz’le bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür. (s. 55-56)

Ahmet Celal köyde yalnızlıkla ve ötekilikle mücadele ederken Birinci İnönü Zaferinin haberi ulaşır. Bu zafer haberi, onun için büyük bir sevinç kaynağıdır; ümitlerinin yeniden uyanmasıdır. Bu zafer ile Ahmet Celal’de kötülüğün ortadan kaldırılacağına olan inanç tazelenmiştir. Buna rağmen köyün muhtarının, Anadolu hareketinin değil Yunanlıların gücüne ve kazanacağına inanması, Yunanlıların işgali ilerletmesinin sebebi olarak, esasen bir kurtuluş mücadelesi veren Mustafa Kemal ve ona bağlı kuvvetleri, Kuvayı Milliye’yi görmesi, kötüyü iyi, iyiyi kötü kabul eden algı bir kötülük unsuru olarak ortaya çıkar. Gerçeğin bilinmemesinin yanında, bir Türkün, kendi bağımsızlığı için yürütülen mücadeleyi, Yunan kuvvetlerini kızdıran ve ilerlemelerine sebep olan bir hareket olarak değerlendirmesi, sosyolojik boyutları da olan bir kötülük unsurudur. Anadolu halkı arasında bilinçli olarak yayılan bu söylentiler, kötülüğün genişlemesine de olanak vermektedir ve burada kötülüğü süreğenleştiren, kötülüğün etki alanını genişleten tüm unsurlar siyasi temellere dayanır.

Ahmet Celal, muhtarın düşüncelerine şiddetle itiraz eder fakat bir başka duyarsızlık örneği, bir başka kötülük unsuru da Mehmet Ali'nin yeniden askere alınma endişesi olarak karşısına çıkar.

Birkaç gününü kasabada geçirmeye giden muhtar, birtakım havadisler ve birtakım yeni fikirlerle geri döndü. Gerçi bana pek açılmıyor. Fakat ben, bana söylediklerinin arkasında söylemek istemediklerini keşfediyorum. Ve bazı yarım cümlelerini, başkalarından işittiklerimle tamamlayarak kafasının içindeki şeylere nüfuz ediyorum.

Ona göre Kemal Paşa'nın açtığı yol, çıkmaz bir yolmuş. Hem de çok tehlikeli imiş. Çıkmaz bir yolmuş çünkü padişah kendisiyle beraber değilmiş. Padişah, düşmanla çoktan barış yapmış. Sonra "Avrupa" diye bir kraliçe varmış. O işe karışmış. "Ben sizin müşkülünüzü hallederim." demiş.

Tehlikeli bir yolmuş. Çünkü düşman yalnız İzmir'de çoğunup otururken Kemal Paşa'nın ettiklerine kızıp daha ileriye varmış. Bursa'ya kadar gelmiş. Nihayet geçen gün İnönü'ye dayanmış.

Öfkeden tir tir titreyerek:

-Onları püskürttük, hem de döve döve diyorum.

Muhtar, sinsî bir tebessümle, kırçıl sakalı arasından gülümsüyor. (...)

(...)

Nihayet çok yalnız kaldığımı hisseden Mehmet Ali, mahcup mahcup bana yaklaşıyor. (...) Birden soruyor:

-Beyim bizi gene askere alacaklar mı?

-Olabilir.

-Nasıl olabilir beyim? Bizi terhis etmediler mi? (s. 60-61)

Mehmet Ali'nin korkusu gerçek olur; kısa bir zaman sonra Mehmet Ali'yi askere almak için köye gelirler. Mehmet Ali, herhangi bir milli heyecan taşımadığından birliklere katılmak istemez. Ondaki milli his yoksunluğu da, bir kötülük unsuru olarak sunulmaktadır. Öte yandan Mehmet Ali'nin askere alınması, annesi Zeynep Kadın'a göre kötücüdür. Ancak bu kadının asıl endişesi milli hislerle ilgili olmadığı gibi oğlunun başına savaşta bir şey gelmesi ile de ilgili değildir. Zeynep Kadın için Mehmet Ali'nin tekrar askere gitmesinin kötücül yanı, işlerin yoğun olduğu zamanda iş göreceklenden birinin eksilmesidir. Bu, bir anne tepkisinden farklıdır ve yine kötücüdür. Öte yandan, daha evvel Mustafa Kemal'in ve Anadolu hareketinin aleyhinde konuşan Muhtar, kaypak bir tavırla Mehmet Ali'ye askere gitmesini telkin eder; bu da onun kötü bir tip olarak çizimini destekler. Bütün bunlar, hayal edilen ve kahramanlığı vurgulanan, milliyetperver Anadolu insanının aksine, kendi çıkarlarını milletinkinden üstün tutan, dahası milliyet fikrinden yoksun insanlardan meydana gelen bir kötülük manzarası oluşturur.

Muhtar, jandarmalar, Mehmet Ali ve kendisiyle beraber çağrılmış bir iki kişi kapının önünde toplanmış duruyorlar. Mehmet Ali'nin yüzü bembeyazdı. Bana bakıyor fakat hiç tanımıyor gibi.

Nihayet ta yanına yaklaşıp ne olduğunu sorunca mahzun ve küskün önüne baktı:

-Ben sana dimedim mi idim? İşte... diye mırıldandı ve elinin tersiyle bana jandarmaları, muhtarı gösterdi.

Muhtar, iki jandarmanın ortasında, artık köylülükten çıkmış, bir hükümet memuru gibi duruyor. Kendisine verilen damgalı ve matbu kâğıtları dikkatle gözden geçiriyor. Hepsini birer birer heceliyor.

(...)

Mehmet Ali ile arkadaşlarının yirmi dört saate kadar behemehâl Eskişehir'de olmaları gerekiyor.

-Mehmet Ali kolunu benden tarafa uzatarak:

-Hiç yetişilir mi? İşte beye sorun, dedi.

Mehmet Ali'nin asi bir hali var. Onun bu tarafını görmemiştim.

Muhtar bütün resmi otoritesini takındı:

-Nasıl yetişemezmişsiniz? Pekâlâ yetişirsiniz, dedi.

Mehmet Ali burnundan soluyordu.

(...)

Mehmet Ali'ye dedim ki:

-Memleketin senin gibi usta askere çok ihtiyacı var. Bugün gidip cephede vuruşmazsan, yarın burada, kapının önünde vuruşmaya mecbur kalırsın. Her vakit söylüyorum. Düşman şuracığa geldi. Hem bu şimdiki askerlik senin bildiğin gibi değil. Millet, kendisi savaşıyor. Angarya yok. Sonra emin ol çok sürmez. Bir çarpışmada her şey hallolacaktır.

Zeynep Kadın atıldı:

-Öyle ama şimdi tam iş zamanı... Hep öyle yaparlar. Bebelerimizi tam iş zamanında alırlar. (s. 74-75)

Ahmet Celal, yürütülmekte olan Kurtuluş Savaşı'nı, Anadolu'nun maruz kaldığı doğurgan ve süreğen kötülük unsurlarından kurtulmanın tek yolu olarak benimser. Bunun öncesinde, Osmanlı Devleti'nin Sevr Antlaşması ile kabul ettiklerini, devletin ve milletin yok olma sürecinin başlangıcı dolayısıyla kötülük unsuru kabul eder. Bu kötülük algısı doğrudan dönem gerçeğine dayandığı gibi hâkim algıyı da yansıtmaktadır. Ahmet Celal, kötülükten kesin olarak kurtulmamayı ölümle eşdeğer tutar; maruz kalınabilecek daha nitelikli bir kötülük yoktur; bu sebeple verilen mücadele, kötülüğe karşıdır ve kişinin kendi menfaatini gözetme hakkı yoktur. Ancak maruz kalan, önce de, şimdi de hep halktır. Kötülüğü bilip tanıyamayan da halktır. Romanda kötülüğü asıl derinleştiren de sadece belirgin unsurları barındırması değil Ahmet Celal aracılığı ile bu kötülüğün kaynağını oluşturan siyasal ve sosyal çöküşün sorgulanmasıdır.

(...) İstiklal Mücadelesinin "ya ölürüz ya kurtuluruz" parolası işte, bundan ileri geliyor.

Gerçekten bunun ikisi, ortası olmaz. Türk milleti ya bu çemberi yarıp geçecektir yahut da burada ölmeye razı olacaktır.

Ölmeye razı olmak... Şimdiye kadar hangi milletten bu kadar ağır bir şey istenmiştir? Ama içimizden bunu kabule hazır insanlar çıkıyor. Geçen gün, aldığım İstanbul gazetelerinde okudum. "Sevr Muahedesi" esas itibarıyla kabul edilmiş. Damat Ferit hükümeti onu imzaya üç kişi yolluyormuş. Bu üç kişiden biri de Rıza Tevfik'tir. O

Rıza Tevfik ki bize Türk folklorunun zevkini veren ilk adamdır. Türk halkına bu hıyaneti reva görmesinin sebebi ne? Niçin bir yaşlı Şaman heyetine girip bu arık topraklarda milletin ıstırabını terennüm etmiyor?

Yazıklar olsun seni sevmesini bilmeyenlere; ey gamlı ülke... Seni sevip, senin sessiz dramın içinde gömülüp gitmekten korku çekenlere! Taşın, toprağın ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir! İnsan, senin göğsünde ya destanî bir kahramanlığa erer ya da en ilahi mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine varır. (s. 88)

Ahmet Celal, Anadolu hareketi ve Ankara'daki meclis ile ilgili iyi haberler aldıkça moral bulur. Mücadelenin yalnız savaşıyla ilgili kısmı, cephe tarafı değil genel idare ile ilgili kısmı da iyiye doğru ilerlemektedir. Anadolu hareketi köylüye kötü anlatılsa da yapılan işlerin iyiliğinin duyulması, kötülüğün de iyilik karşısında uzun süre varlığını sürdüremeyeceğinin ilk işaretleri arasındadır. Buna bir de cepheden gelen güzel haberler eklenir. Kötülük, genel manada yavaş yavaş ortadan kaldırılırken Ahmet Celal'in yaşadığı köyde, bütün milleti ve ülkeyi ilgilendiren bu kötülük-iyilik meseleleri hemen hiç yankı bulmaz.

-Aylıklar muntazam çıkıyor mu memur efendi?

-Aylıklar, hiçbir zaman bu kadar muntazam çıkmamıştı. Ayın otuzu oldu mu hemen bordrolar hazırlanıyor. Bir imza edip almak kalıyor.

Milli hükümetin bu başarısını duyunca sevinçten yüreğim hopluyor.

-Her şey buna göre... Ben Kalecik'ten Ankara'ya üstümde iki bin lira emanet parayla geldim. Yolda kâh yaya yürüdük, kâh açığa yattık. Elhamdülillah kılıma dokunan olmadı. Her taraf güven içinde...

Yüreğim bir defa daha sevinçten ağzıma geliyor. Güya bütün asayiş, düzeni sağlayan benmişim gibi bir gurur ve iftihar duyuyorum. Memura köylüleri göstererek:

-Bir de bunlar her şeyin kötüye doğru gittiğini söylerler. Hep uğursuzluktan, bereketsizlikten bahsederler, diyorum. (s. 97)

Yürütülen kötülük mücadelesini, Kurtuluş Savaşı'nı, Dünya Savaşı'ndan ayıran en önemli özellik milli bir temele dayanmasıdır. Ahmet Celal'in köyünde bu milli duyarlılık görülme de bilhassa savaştan subaylar, Dünya Savaşındaki yılgınlığı üzerlerinden atmış ve zafere inanmışlardır. Milliyetçilik fikri, kötülük karşısında yürütülen mücadelenin ateşleyicisi olarak kabul edilir. İstanbul hükümeti ve işgalci devletler, milli hisler ve fikirlerle yürütülen bu mücadele karşısında, daha üstün imkânlarla sahip olsalar bile mağlup edilecektir; yani milletin ve memleketin maruz kaldığı kötülük, varlığının farkına varmış millet tarafından alt edilecektir. Ahmet Celal'in bu bakış açısı, yine dönem zihniyetinin ve gerçeğinin doğrudan yansımasıdır.

Bu iyimser fikirler ve kararlı mücadele, yavaş yavaş sonuç vermeye başlamıştır. Böylelikle, kötülüğün etkileri daha devam edecek olsa da mutlak ve öncelikle yok edilmesi gereken kötülük, yenilmek üzeredir. Bu iyiye gidiş, Ahmet Celal'deki hayal-hakikat çatışmasını bir anda tersine çevirir, onu iyiliğin hâkimiyetine tekrar inandırmaya başlar.

Bunlar, artık benim bildiğim Cihan Savaşı subayları değildir. Bazılarıyla tanışmakla beraber onlarda eski ruhtan, eski kafadan bir belirti bulamıyorum. Bunlar, bir ordunun alelade subayları olmaktan ziyade yeni bir mezhebin öncüleri gibidir. Cihan Savaşı'nda her biri bir şeyden şikâyetçi idi. Hepsi devletin siyasetini tenkit ederdi. Hepsi canından bezgin görünürdü. Şimdi ise tartışma bile kabul etmiyorlar. "Mutlaka yeneceğiz" diyorlar. (s. 98)

(...) Bir akşam yatsı ezanından önce Muhtar benim kapımı vurdu:

-Efendi, efendi, sana kasabadan bir acans getirdim, al oku, dedi.

-Nasıl, iyi bir haber mi?

-Al oku; çok iyi diyeler. Savaşı kazanmışız.

Ellerim titreyerek, kirli, buruşuk kâğıt parçasını lambaya doğru uzatıyorum. İkinci İnönü Zaferi... Yüreğim ağzıma geldi. (...) (s. 120)

İşte Anadolu'nun dediği, işte İstanbul hükümetinin söylediği... Memleketin havası bu kadar trajedi ile yüklü olmasa insan bu hale gülebilir. (...) (s. 121)

Kurtuluş Savaşı'nın başarılı ilerleyişine rağmen, Eskişehir Kütahya muharebeleri kaybedilir. Kurtuluş Savaşı'nın bu yegâne mağlubiyetinin öncesinde ve daha kuvvetle sonrasında, Yunan kuvvetleri, halkı, Kurtuluş Savaşı'nı yürüten Mustafa Kemal ve ona bağlı birliklerin saltanat ve hilafet düşmanı olduğunu söyledikleri, köylülere zarar vermeyeceklerini iddia ettikleri kâğıtları uçaklardan atarak mücadeleden menetmeye çalışırlar. Bu, planlı ve bilinçli bir ana kötülüğün belirgin bir unsurudur; hem halkı kendi ordusuna karşı kışkırtmayı hem de kötülüğü gizleyerek veya iyilik gibi göstererek kötücül amaca ulaşma çabasını içerir. Ahmet Celal'in yaşadığı köyün halkı ise, düşman işgali ile karşılaşacak olmayı, milli bir mesele telakki etmekten çok, kendi çıkarları ekseninde düşünürler. Bu davranış biçimi kötücüdür ama zaten bu yönüyle tanıtılmış köy halkının tepkisi olarak artık olağanlaşmıştır.

Kara haber bulutları bütün göğü kapladı. Zaten buna ne hacet... Gün geçmiyor ki üç dört düşman uçağı başımız üstünde uçmasın. Bir defasında o kadar alçaktan geçtiler ki kanatlarının altındaki mavili beyazlı rengi bile göründü. Bir başka defa yere birtakım kâğıtlar attılar. Bu kâğıtların bir tanesi benim elime geçti. Diyordu ki: "Eskişehir, Kütahya'yı aldık. Yarın, öbür gün buralara kadar geleceğiz. Sakın yerinizden, yurdunuzdan olmayınız. Biz size kötülük etmeye gelmiyoruz. Halife ve padişah bizimle beraberdir. Biz sizi Kemal'in çetelerinden kurtarmak için geliyoruz."

(...)

Salih Ağa arsız bir tebessümle sırıtıyor:

-Ben işittim. Aldıkları, yedikleri şeylerin hep parasını verirlermiş.

-Bir defa verir, iki defa verir. Sonra nereden verecek? Asker bu, gittiği yerde altın kesmiyor ya...

Hiç kimse Bekir Çavuş'u dinlemiyor. Hepsi Salih Ağa'nın tarafını tutuyor.

-Gelip de kırk yıl kalacak değiller ya! Belki bir gün, belki iki gün, sonra göçüp giderler.

Bekir Çavuş:

-Bir söz vardır, diyor, "Askerin geçtiği yerde ot bitmez." Göçer ama bize bir şey bırakmaz. Önümüz kış. Bize bir şey bırakmazlar.

Ben bir kenardan, yüreğim boğazıma tıkanmış bir halde, milli bir felaketin arifesindeki bu basit, bu aşâğılık konuşmaları dinliyorum. (...) (s. 152-153)

Muharebe, bir süre köyün yakınlarında devam eder. Bu, köyün maruz kalacağı işgalin, en belirgin kötülüğün de yaklaşması demek olduğu halde onlar, umursamaz tavırlarını devam ettirirler. Öte yandan, Kurtuluş Savaşı'nın başarısızlığa uğrama ihtimali de yine başlı başına bir kötülük unsurudur. Ahmet Celal, artık çok yakınlarına gelen muharebeyi, kutsal metinlerde anlatılan, Tanrı tarafından kötülüklerinin karşılığı olarak cezalandırılan halkların hikâyelerine benzetir. Ahmet Celal'in, daha önce Anadolu'nun kötücüllüğünü anlatmada kullandığı Nuh Tufanı değinmesinden sonra bu benzetme de dini temenlede sorgulamaya müsait fakat yüzeysel bir kötülüğü işaret eder.

Ve o uzaktan gelen gürültüler, bu manzaraya korkunç bir heybet veriyor. Sanki bir kıyametin yaklaştığına şahit olmaktayım. Tevratî efsanelerde türlü türlü tarifleri okunan ilahi ukubetlerin, ilahi gazapların bir tanesi de sanki şu anda vuku bulmaktadır. (s. 173)

Köy halkı, bir zaman bu manzarayı bir eğlence gibi seyrederek. Kötülüğün henüz hiç farkında olmadıkları gibi Ahmet Celal'in sözlerine inanmazlar, onları uyarma çabasını karşılıksız bırakırlar. Hatta Salih Ağa, bu top atışlarının, uçak gürültülerinin köyü kargalardan arındırarak bir iyilik yaptığını bile iddia eder ki bu çok tipik bir farkındasızlık veya umursamazlık örneğidir. Öte yandan Yunan uçakları kâğıt atmaya devam eder; bu kâğıtlarda yine birtakım yalanlarla halkı Mustafa Kemal'in ordusuna karşı kıskırtmak ve özellikle dini kullanarak Anadolu halkının olası tepkilerine mani olmaya çalışmak göze çarpan kötülük unsurlarıdır. Bir başka kötülük unsuru ise düşman ordusunun ilerleyişidir. Ama tüm bunlar arasında yine asıl vurgulanan, halkın kötülük karşısındaki tepkisizliği ve milli duygulardan yoksunluğu olur.

Uçakların gelişi geçişi köylüyü eğlendiriyor. Hepsi sırtını duvara dayayıp, ağızları bir karış açık seyrediyorlar. (...)

Bir gün, Bekir Çavuş'a verdiğim söze rağmen kendimi tutamadım:

-Ayıptır, düşman böyle seyredilmez, dedim.

Kümenin içinden bir ses:

-N'olacak? Bize dokunmuyor ki, dedi.

Bunun üzerine keyifleri bozulmuş insanlar gibi homurdanarak dağıldılar. İçlerinden yalnız Salih Ağa pabuçlarını sürükleyerek benden yana geldi. Sırıtarak ve biraz da hışmımdan korkarak:

-Sen öyle diyon emme, bunların bize faydası oldu. Görmüyon mu, hiçbir yanda kargalardan iz kalmadı. Harman yerinde tahılı hep yirlerdi. (s. 178)

Bir gün uçaklar gene kâğıt atmaya başladılar. Sanki havadan kudret helvası yağıyormuş gibi kapışan kapışana... Alan bir süre kağıdı okumaya çalışıyor, sonra beceremeyip katlıyor, katlıyor ve bir muska gibi kuşağının içine yerleştiriyor.

Bazısı gidip imamı buluyor:

-Okuyuversene bakalım ne diyor?

İmam hecelelemeye başlıyor:

-“Muhterem Anadolu ahalisi, Kemal çeteleri mahvolmuştur. Adım adım bütün şehirleri, kasabaları zaptettik. Şimdi Ankara üzerine yürüyoruz. Sakın bize karşı

düşmanca harekete kalkışmayınız. Biz sizi, Halife tarafından kurtarmaya geliyoruz.” (s. 179)

Bu olayların ardından Ahmet Celal ile Bekir Çavuş arasında geçen bir konuşma, milliyet fikri ile ilgili genel kanaati yansıtmaya bakımdan dikkate değerdir. Anadolu hareketinin çıkış noktası milliyetçilik iken, Anadolu halkı milliyet kavramından habersizdir. Eksikliği onları kötücül kılan milliyet fikri, topyekûn maruz kalınan kötülükten kurtulmanın hareket noktasını da oluşturmaktadır. Ancak halk, bu fikre yabancıdır; onlar kendilerini Türk değil Müslüman olarak adlandırırlar. Zaten hem yerli din adamları hem de Yunan kuvvetleri tarafından inançlarının sömürülmesine, kötülüğe alet olmaya bu denli meyilleri de kendilerini Türk değil Müslüman olarak tanımlamalarındandır. Genel olarak Osmanlı Devleti'nin çöküşünde de rol oynayan milliyetçilik akımı, Türkler arasında da geç yaygınlaşmakla pek çok siyasi ve sosyal kötülük unsurunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak Türkçülük cereyanı ve uyanan milli hisler, kötülükten kurtuluşun yolunu açmıştır. Bu köyün halkında ise başından beri varolan duyarsızlığın temel sebebi, milliyet fikrinden ve hissinden tamamen bihaber olmalarıdır. Onlar Türk değil Müslüman'dır; bu sebeple Kurtuluş Savaşı'nın temel mantığını anlayamazlar, bu mücadeleye destek olmazlar ve düşmanın varlığından rahatsız değillerdir.

(...) Bekir Çavuş:

-Biliyorum beyim, sen de onlardansın emme...

-Onlar kim?

-Aha, Kemal Paşa'dan yana olanlar...

-İnsan Türk olur da nasıl Kemal Paşa'dan yana olmaz?

- Biz Türk değiliz ki beyim...

-Ya nesiniz?

-Biz İslâmız, elhamdülillah... O senin dediklerin Haymana'da yaşarlar. (s. 181)

Nihayet köy, düşman işgaline uğrar. Bu ilk işgalde, Yunan ordusu ilerlemeye devam etmektedir. İşgal başlı başına bir kötülük unsurudur ama insanlık suçu olarak henüz çok belirgin örnekler içermemektedir. Düşman işgalinin sebep olduğu en belirgin kötülükler, köylüyü maddeten sömürmeleri ve özellikle kadınların kişilik haklarına, vücut bütünlüklerine yönelik kötücül tavrıdır. Bu işgal ile köyde psikolojik acı veren kötülüğe en fazla maruz kalan kişi ise gerçeği ve kötülüğü idrak edebilmiş tek insan olan Ahmet Celal'dir ve karşı koyamayacağı bu kötülük karşısında evine kapanarak olan biteni hiç görmemeyi tercih eder.

İki, üç gündün beri bizim köy bir düşman kıtasının işgali altındadır. Gerçi, bütün erat köyün içinde oturmuyor. Fakat subay ve komutan nevinden amirlerin her biri bir ev zaptetti. Subay ve komutan diyorum. Fakat bir tanesi müstesna, ne yüzlerini gördüm, ne

rütbelerinin ne olduğunu biliyorum. Olandan bitenden Emeti Kadın vasıtasıyla haber alıyorum. Hemen odamdan hiç çıktığım yok. (s. 187)

(...) Sesimi artık bir fısıltı gibi hafifleterek:

-Irza, namusa da dokunuyorlar mı Emeti Kadın?

-Şimdilik pek o kadar değil. Bazı karılara sarkıntılık ederler emme ben görmedim. Bizim Zeynep Kadın'dan işittim. (s. 192)

Yunan kuvvetleri, kaldıkları süre boyunca köy halkını sömürür, onlara Rumca yazılı kâğıtlar vererek aldıklarının parasını daha sonra ödeyeceklerini söylerler ve köyden hiçbir şey ödemediği ayrılırlar. Onlara yol göstermek için yanlarına katılan, yani kötülük faillerine yardım ve hizmet eden Salih Ağa da imam da köye eli boş dönerler. Diğer yandan halk, Yunanlıların gelişine de işgale de hemen hiç ses çıkarmaz; onlar için kötülü hâlâ sattık zannettikleri malların paralarını alamamış olmaları ile sınırlıdır.

Salih Ağa, yüzüme dümanca diyebileceğim bir hışımla bakarak:

-Sen görürsün, dedi.

-Ben ne göreceğim? Sen göreceğini görmüştün, işte... Samanını, arpanı yediler, bitirdiler. Seni önlerine katıp günlerce yürüttüler. Eline de beş para vermediler. (s. 195)

Ancak düşmanın köye gelmesinin asıl kötülüğü barındırana, bozguna uğradıktan sonraki kaçışları sırasındadır. Bu kaçış sırasında her eylem, irade edilen ve bilinçle gerçekleştirilen, her biri başlı başına nitelikli, insanlık suçu olan kötülük unsurlarıdır. Köyün ve köylünün kötülükle asıl tanışması, kötülüğe asıl maruz kalışı bundan sonradır fakat diğer yandan Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşmış, geneli kapsayan kötülük yenilmiştir. Bu zafer, yine de kötülüğün tamamen ortadan kalkması anlamına gelmez; kötülük roman boyunca anlatıldığı gibi Anadolu halkının cehaletinde, umursamazlığında, yoksulluğunda ve bunun kaynaklarında yatmaktadır. Düşmanı yenmek, kötülüğün öncelikli olanını ortadan kaldırmaktır fakat süreğen hale gelen diğer kötülük unsurları da mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Bu düşünce ve hareket biçimi Cumhuriyet ideolojisinin doğrudan yansımasıdır.

Bozguna uğrayıp kaçan düşman kuvvetlerinin köydeki ilk kötülük eylemi, Ahmet Celal'in de zaman zaman arkadaşlık ettiği çocuk yaştaki çoban Hasan'ın sürüsüne el koymak için dövülmesi ve ardından ölümü ile olaylaşır. İşkence ve vahşeti de içeren bu cinayet, özellikle kurbanın bir çocuk olması, evrensel ve nitelikli bir kötülük unsurudur.

-Yetişin, yetişin, bizim oğlanı öldürüyorlar!

Hemen yerimden fırladım. Emeti Kadınla beraber koşmaya başladık. İşkence yerine vardığımız zaman küçük Hasan'ı artık dövülecek ve hırpalanacak tarafta kalmamış bir halde yolun kenarında bulduk. Bu faciyanın failleri, eski Truva kahramanları gibi çobansız kalmış sürüyü paylaşıyorlardı. (s. 203)

(...) Ben ayakta, Hasan'a, bundan sonra göreceğimiz faciaların bir küçük başlangıcı gibi bakıyordum. Yüreğim birçok endişelerle dolup boşalıyor, kendi kendime,

*“Bunlar hepimizi helak etmeden ve bu köyü yakıp yıkmadan çekilip gitmezler.”
Diyordum. (s. 204)*

(...) İki, üçü birden Hasan'ın yattığı yatağın çarşafını öyle bir el çabukluğuyla çektiler ki aman demeye vakit kalmadı, zavallı çocuk yere yuvarlandı. Cansız bir cismi düşüşünden çıkan sağır, boğuk bir ses: Güm... (s. 208)

Ahmet Celal, defterinin bundan sonrasında ne ile karşılaşırsa karşılaşsın *bu milli facianın* (s. 211) barındırdığı tüm kötülük unsurlarını muhakkak anlatma gayretindedir. Hatta o, artık çok kızdığı köylüyü bile, birlikte maruz kaldıkları bu kötülük karşısında affeder; defteri bulacak, okuyacak insanların da köylüğü kötü görmemelerini, onları bağışlamalarını diler.

Ondan ricam şudur ki burada bana yabancı muamelesi ettikleri, beni kendilerinden sanmayıp daima manevi bir ezaya mahkûm kaldıkları için köylülere bir öfke başlamasın. Onları ben küçük sığırtmacın ölüsünün başında affettim. Ve bu umumi facia anında hepsine, hatta Salih Ağa'ya bile hakkımı helal ediyorum. Bunların hiçbiri ne yaptığını bilmiyor. (s. 211-212)

Yunan askerlerinin, bozguna uğradıktan sonra köye ikinci kez gelişlerinde yaptıklarının tamamı, vahşet içeren ve insanlık suçu olarak tanımlanan kötülük unsurlarıdır. Yukarıda örneklenen cinayete ek olarak köy halkı ile alay etmeleri, insanlık onuruna yönelik bir hakaret olarak kötülük unsurudur. Buna ek olarak, bütün köyü yakıp yıkmaları, köylünün varına yoğuna el koymaları da yalnız manevi değil maddi anlamda da kötülük eylemleri gerçekleştirdiklerinin kanıtıdır.

Etrafımızı çeviren düşman askerlerinin halimizle alay eder gibi bir tavırları vardı. Kimi süngüsünün ucu ile kadınlardan veya çocuklardan herhangi birini korkutuyor, kimi nişan alacak gibi tüfeğini şunun bunun üzerine çeviriyordu. İşte çığlıklar hep bir ağızdan o zaman kopmaya başlıyordu. (s. 213)

Bu alaylardan ve maddi zarardan daha nitelikli bir kötülük unsuru ise Yunan askerlerinin köyün kadınlara yönelik tavırlarıdır; askerler kadınları taciz eder ve kadınlara tecavüz eder. Bu, her bakımdan, her zamanda evrensel kabullere göre nitelikli bir kötülük unsurudur ve insan hakları suçudur.

Zeynep Kadın bir nevi cezbe halinde idi:

-Mal gittikten, yiyecek, içecek kalmadıktan sonra canın ne hükmü olur? Şimdi de namusumuza, ırzımıza el uzatmaya başladınız. (...) (s. 218)

Yavaş yavaş dil şakaları el ve ayak şakalarına çevriliyor. Zavallı kadıncağızlar, zavallı kızcağızlar yegâne korunma çaresini birbirine sokulmakta buluyorlar. Sokuldukça sıkışıyorlar. (...) Alacakaranlık, bu facianın üstüne yavaş yavaş bir kara tül perde gibi iniyor. (...) Fakat işte ikinci bir çığlık... “Nedir? Ne oluyor?” demeye kalması, kumemizden bir parçanın, bir vücuttan uzuv gibi zorla koparılarak sürüklendiğini gördüm. (...) Köylüler tarafından çıt yok. Bu sözleri, öbür taraftan, kahkahalar, iğrenç ve vahşi kahkahalar izliyor. Sonra gene bir homurtu, bir fısıltı... (...) (s. 225-226-227)

Ahmet Celal, bütün bunlar olup biterken subaylarla konuşup bir çözüm bulmaya çalışır fakat başarısız olur. Bu yönüyle, köyde kötülükle mücadele etmek için hâlâ

çalalayan bir o vardır, bir de Zeynep Kadın zaman zaman sesini yükseltir. Ahmet Celal'in öteden beri âşık olduğu fakat onu beğenmeyip Mehmet Ali'nin kardeşi İsmail ile evlenen Emine de Yunan askerlerinin tecavüzü tehlikesi ile karşı karşıyadır. Köyün tüm kadınlarını değilse de hiç değilse Emine'yi kurtarmak isteyen Ahmet Celal, bir zamandır kendisini beğendiğini sezdiği Emine ile konuşmadan anlaşır ve ikili, bir kargaşa anından istifade ederek mezarlığa doğru kaçmaya çalışır. Bu kaçış sırasında ikisi de vurulur. Emine'nin yarası, yola devam etmesine mani olur; Ahmet Celal, onu bırakarak yalnız kaçar ve romanın sonunda her ikisinin akıbeti de belirsiz kalır.

(...) Akşam karanlık basınca Emine'yi alıp gideceğim. (...) O kadar hafiflemiş, o kadar hafiflemiş ki onu bir kuş gibi taşıyacağımı tahmin ediyorum.

Eğer bunu yapmayacak olursam iş işte geçecektir. Bu gece, düşman askerleri, gündüzün peyledikleri güzel kızların ve genç kadınların hep üstlerinden geçeceklerdir. Yaptıkları fecaatler ancak bununla tamam olacaktır. Zira hiçbir katliam bunsuz yapılmamıştır.

Yakıp yıkarken hayvanileşen insanlar, ateşle, talanla teskin edemedikleri kötü hırslarını, nihayet hayvanlığın en yüksek ifadesi olan cebri temellükle yatıştırırlar. Zaten cinayet bundan başka bir şey midir? Bir adamın kanına girmek, bir kadının ırzına geçmek, bunlar hemen hemen eş manalı tabirlerdir. (s. 223)

(...) Gene düşe kalka koşmaya başladık. Bize düşman askerleri kaçan köylülerin arkasından kovalıyor gibi geliyor. Bunların her biri delice her yana kurşunlar yağdırıp duruyor.

Birden Emine'nin sendelediğini hissettim. Benim "Ne var? Ne oldu?" diye sormamla onun: "Vuruldum!" demesine vakit kalmadı ben de sağ böğrümde tuhaf bir darbe duydum. (...) İkimiz birden mezar taşlarının arasına düştüğümüz vakit, artık ne bende, ne onda kıpırdayacak mecal kalmamıştı. (s. 228-229)

(...) Meğer asıl facia bundan sonra başlıyormuş.

Emine'ye:

-Kalk, dedim.

Bir türlü yerinden kımlıdayamadı. Sol bacağı, hiçbir hareket yapacak halde değildi. Yavrucak ne kadar gayret ettiyse olmadı:

-Davranamirim, davranamirim, diye inliyordu.

Bize gene yalnız yol göründü. Bu defteri Emine'ye teslim edip tek başıma, yarı aç, yarı çıplak ve böğrümde kanım sızarak bitmez tükenmez uzaklara doğru yürüyeceğim... (s. 231)

"Ankara", üç ana bölüme ayrılmıştır ve romanın başkışisi Selma Hanım, bu bölümlerin her birinde bir başka adamla evlidir; her üç bölümde de farklı yaşam biçimleri ele alınır. Romanda baskın olan kötülük unsurlarının nitelikli örnekleri siyasi temelde gelişmiştir. Sosyal yansımalar ile de bu siyasi kötülük unsurları birleştirilmiştir.

Roman, Milli Mücadele Ankara'sında başlar. Kurtuluş Savaşı'nın bütün hızıyla devam ettiği bu yıllarda Ankara, yoksul, gelişmemiş, bakımsız bir yerdir ama işgal İstanbul'undan sonra pek çok milliyetçi insan için burası bir idealin adıdır. Ankara, milleti ve memleketi topyekûn kötülüğe maruz bırakan savaş ve işgallerin sona ermesi

ümidini simgeler; bu yönüyle bir kötülükle mücadele merkezidir. Ankara'ya gelenler de yalnız kötülükten kaçmak için değil, kötülükle mücadele etmek için buraya gelmişlerdir.

(...) *Hele son zamanlarda, ecnebi işgali altında bir zindan haline giren İstanbul'da, bir kaçış ve kurtuluş parolası gibi kulaktan kulağa fısıldanan, her fısıldanısta gözlerde bir ümit ve intizar ışığı parlatan o gizliliği kendisine esrarlı bir cazibe veren Ankara kelimesi, ideal Ankara'nın adı, zihinde bir hayal ülkesi olarak yaşayan bu yeri adeta bir masal iklimi haline sokmuştu. (s. 17)*

Bazı milliyetçi gazeteler, "Türk milletinin kalbi Ankara'da çarpıyor." demekle çok doğru bir vakıyı ifade etmiş oluyordular. Bu bir edebiyat değil, bu bir mecaz değil, bu aka ak, karaya kara demek gibi reel bir şeyi ifade ediyordu. (s. 18)

Selma Hanım ve eşinin yerleştiği evin sahibi Ömer Efendi ve kardeşlerinin hayatında ortaya çıkan belirgin bir ahlaki kötülük, ortaya çıkma koşullarını o dönem gerçeklerinde bulan savaş fırsatçılığı, harp zenginliğidir; dolayısıyla siyasi temelli bir ahlaki kötülük örneğidir. Ancak bu aile, çok para kazanmakla birlikte yoksul ve sefil hayatlarında hiçbir değişiklik yapmaz; bu sebeple ailenin bu ani zenginlikleri de yadırganmaz. Sürdürmeye devam etikleri yaşam, zenginliklerini gizlemek için değildir; alışageldikleri hayattan daha iyisini düşünemezler. Bununla beraber Ömer Efendi ve kardeşlerinin para kazanma yolunun siyasi kötülükten beslenen bir ahlaki kötülük örneği olduğu ortadadır.

Büyük Kavga'nın iptidalarında üç kardeşten biri Veysel Efendi, bir tüccarın yanında çalışıyor; öbürü Ömer Efendi, köyler arasında gezginci manüfaturacılık yapıyor; üçüncüsü Hüseyin de Dereboyu'nda tabaklık ediyordu. Ankaralılar arasında hiç kimse bunların adını sanını bilmediği için Büyük Kavga'nın ikinci yılı birdenbire ne gibi işlerle zengin oluverdiklerini hatırlamaz. Hatırlasa bile bunda şaşılacak bir şey bulamayacaktı. Zira Büyük Kavga'da cephe gerisini tutanlardan birçoklarının yalnız Ankara'da değil, memleketin her bucağında böyle hiç yoktan servet ve samana konuverişleri en tabii hadiselerden biri halini almıştır. (s. 28)

Selma Hanım ve Nazif Bey'in, Ankara'da yaşadıkları yalnızlık sebebiyle sıkça gittikleri Murat Bey'in evinde karşılaştıkları Binbaşı Hakkı Bey'in, siyasi kötülükle ilgili fikirleri dikkate değerdir. Selma Hanım'ın ilk anda *alafranga bir salon zabiti* (s. 39) olarak nitelendirdiği Hakkı Bey, bu kibar ve zarif özelliklerinin yanında kaba ve sert bir asker kişiliği de barındırır. Hakkı Bey'in Avrupa ve Avrupalılar hakkında söyledikleri, özellikle dikkate değerdir. Savaşın devam ettiği yıllarda cephede görev yapan bu asker, Avrupa'yı bir kötülük temsilcisi olarak görür. Ona göre, Hıristiyanlığın birleştirdiği Avrupa, topyekûn bir düşmandır, kötülük failidir. Hakkı Bey'in siyasi kötülüğe dair bu fikirleri, savaş sonrasında tamamen aksi bir istikamette değişeceği için de ayrıca önemlidir.

"Siz şuna gâvur eli deyiveriniz. Topunun da Allah belasını versin! Biz, bir ehlihalip hareketi karşısındayız. Kimden kime şikâyet edeceğiz? Hangisinin aleyhine hangisiyle anlaşmak mümkündür? Hepsi aynı kurt sürüsü," dedi.

(...)

“Avrupa medeniyeti. Bu, Avrupalının uydurduğu yüz bin yalandan biridir. Yuf bize ki kendimizi bildiğimiz günden beri bu yalana bir nas gibi inanmışız. Yalan, yalan, yalan... Avrupa bir yurtıcı kuşlar yuvasıdır ve onun karşısına ancak tepeden turnağa kadar silahlanmış olarak çıkar. (...) (s. 41)

Bu evde karşılaşılan diğer iki simge isim ise Şeyh Emin’le Nuri Hoca’dır. Bu iki isim yobazlığın ve gericiliğin, tutuculuğun örnekleridir ve savaş bittikten sonra bu insanlara yönelik bir mücadelenin yürütülmesi gerektiği, bu insanların ve temsil ettikleri düşüncelerin kötücül bulunduğunun bir kanıtı olarak sunulur. Şeyh Emin ve Nuri Hoca ise, onlar gelince içeri kaçmayan Selma Hanım’a düşmanca bakışları ile kötücüllüklerini vurgulamış olurlar.

“Hanımefendi bunlar bizim meclisin en koyu mutaassıplarındandır. İntihap dairelerinde de öyle bir nüfuzları var ki kimse ses çıkaramıyor. Adeta herkese terör yapıyorlar.”

Binbaşı Hakkı Bey hiç istifini bozmadı:

“Kara terör, kara terör,” diye söylendi. “Bizim düşmanımız yalnız Avrupa değil, bunlar da... Bir gün bunlarla da çarpışmak lazım gelecek...”

Genç kadın nihayet işi anlamıştı. Fakat kalkıp gitmekte gecikmişti. Hocalar on beş yirmi adım ötede duruyorlardı. İçlerinden biri:

“Gelebilir miyiz Murat Bey?” diye seslendi. Ev sahibi onlara doğru isteksiz birkaç adım atarak:

“Şüpheli mi var? Buyurun, buyurun. Yabancı yok.” dedi. “Akraba ve taallukat bir arada oturuyorduk.”

Gelenler, Selma Hanım’ı şüpheli ve düşman gözlerle süzüyorlardı. Biri kırçıl ve uzun, öbürü kuzguni top sakallı idi... (...) (s. 42-43)

Selma Hanım, Binbaşı Hakkı Bey ile yaptığı at gezintileri sırasında, Mustafa Kemal Paşa’nın mütevazı evini görür. Bu, sıradanlığı, gösterişsizliği bir zihniyetin ve dönem koşullarının yansıması olarak özellikle vurgulanan evi görmek, Selma Hanım’ı çok heyecandırır. Selma Hanım, bu evi gördükten sonra Ankara’ya da Milli Mücadeleye de daha farklı bakar; bu, onun milli uyanışındaki samimiyeti ve harekete geçme azmini simgeleyen bir andır. Selma Hanım, bu değişim ile kötüden iyiye değilse de iyiden daha iyiye yönelir.

(...) Binbaşı Hakkı Bey atını durdurdu ve eliyle o görülen binayı işaret ederek:

“İşte Paşa’nın evi burası...” dedi.

Selma Hanım’ın yüreği ağzına geldi. Gerçi Milli Hareket başının Ankara’da ne kadar sade yaşadığını biliyordu fakat bu sadeliğin derecesini kendi gözleriyle ölçerken bir mucize karşısında gibi hayret ve heyecana düşmüştü. Ne? Bütün dünyanın kendisinden bahsettiği adam, bu kayaların dibindeki taştan kulübede mi oturuyor? Genç kadının gözleri önünde Londra’da Westminster Sarayı’nın, Paris’te Elysee’nin, Washington’da Whitehouse’nin resimlerde gördüğü muazzam ve muhteşem silüetleri tecessüm etti. Bunların yaldızlı tavanları altında, belki şu dakikada, şu kulübede oturanın adı söyleniyordu. Bu kulübenin sahibi mi? Mustafa Kemal Paşa şüphesiz o bile değildi.

(...)

Selma Hanım'ın gözünde bu manzara, adeta alegorik bir mahiyet alıyordu. Öyle ki yüreğine ancak mübarek abideler önünde hissedilen bir huşu çöktü. Bir müddet başını önüne eğip daldı ve başını tekrar kaldırıp etrafına baktığı vakit her yanı değişmiş buldu. Genç kadın bütün Ankara'yı şimdi başka türlü görüyordu. (s. 64-65)

Selma Hanım, yeni tanıştığı Neşet Sabit Bey'in konuşmalarının ama bilhassa Hakkı Bey'deki sert ve mücadeleci asker tavrının etkisi ile Milli Mücadelede aktif rol almaya karar verir. Onun bu kararı ile beraber siyasi kötülük de daha belirgin bulgular sunmaya başlar. Selma Hanım'ın bu kararı bir özenti değildir, ondaki milli mücadele azmi, Mustafa Kemal Paşa'nın evini gördükten, Ankara'daki hayatı tanıdıktan, Hakkı Bey'in azmini ve Neşet Sabit'in coşkusunu hissettikten sonra eyleme dökülür; Selma Hanım, kötülükle bilfiil mücadele etmek ister. Selma Hanım şahsında ideal Türk kadını özellikleri olgunlaşmaktadır.

"Muharebe ne vakit başlayacak?"

"Pek yakında. Bu hafta içinde mutlaka bir taarruz bekliyoruz."

"Beni de cepheye alın, beni de... Ne olur?"

Hakkı Bey genç kadını ilk defa görüyormuş gibi baştan aşağıya süzdü:

"Sahi ister misiniz, size, Eskişehir hastanelerinde bir vazife bulalım?" dedi. (s.

83)

Selma Hanım, düşman saldırısı başlayınca Eskişehir'e gider. Savaş, bir siyasi kötülük unsuru olarak en belirgin delillerini bu kısımda gösterir. Öte yandan Selma Hanım, artık yalnız fikrî bakımdan değil fiili olarak da kötülüğün karşısındadır. Ancak Selma Hanım'ın Eskişehir'deki vazifesi uzun sürmez; düşman şehri tehdit etme başlayınca Ankara'ya gönderilirler. Buraya kadar yalnız adı geçen savaş, bu bölümde detaylı ve derinlikli olmasa da genel bir manzara çizecek kadar kötülük bulgusu sunar.

Binbaşı Hakkı Bey'in tahmin ettiği gibi düşman hafta sonunda bir umumi taarruza geçti. Selma Hanım, bundan bir iki gün evvel kocası Nazif'in ve bütün Ankara'daki ahbablarının itirazlarına rağmen Eskişehir yolunu boylamıştı. Orada, askeri hastanede kendisine bir hastabakıcılık vazifesi verildi. Fakat genç kadın, o kadar tehalkle atıldığı bu vazife başında üç dört gün ya kaldı ya kalmadı; bir sabah müthiş bir yaralı ve hasta asker kalabalığı ile dolu, mahşer gibi bir trenin içinden çıkageldi. Avurtları çökmüş, gözlerinin etrafı kararmıştı.

"Ne oldu? Ne var? Ne gördün?" diyenlere açık bir cevap vermiyor:

"Bilmem, bilmem ne oldu... Evvelki gece müthiş bir tayyare hücumu vardı. Ertesi gün bize 'Haydi toplanın, Ankara'ya gideceksiniz.' dediler." (s. 84)

Savaşın sonuca doğru ilerlerken şiddetini arttırmasıyla ve Eskişehir-Kütahya muharebelerinin kaybedilmesiyle, cephe gerisindekilerin bir kısmı, daha güvenli bulunan yerlere göçerken Ankara'da kalanlar, çeşitli sahalarda mücadele ederler. Ömer Efendi gibi kimilerinin yaşamlarında ise henüz hiçbir değişiklik yoktur. Milli Mücadelenin bu evresinde Selma Hanım, Ankara'dan ayrılmayı reddederek Cebeci Hastanesinde görev yapar. Nazif ise, korku içindedir ve düşmanın gelme ihtimaline

karşı Kayseri'ye kaçmayı düşünür. Nazif'in, milletçe maruz kalınan ve mücadele edilen bu kötülük karşısındaki tavrı, Selma'yı ondan soğutur. Nazif ve Selma artık iki ayrı dünyanın insanıdır ve bu çiftin arasındaki fark, kötülük algıları ile kötülük karşısında birinin gösterdiği mücadelecî tavra rağmen diğerinin korkup kaçarak yalnız kendi hayatını kurtarma arzusudur. Böyle bir anda Selma, milli hislerle hareket ederken Nazif, kötülüğün gerçek boyutlarını kavrayamaz veya kavradığı halde umursamaz, kendisini düşünür. Nazif, bu yolla bir kötülük eylemi gerçekleştiriyorsa da kötülüğe rıza gösterecek ve ondan kaçacak kadar edilgendir.

Selma Hanım, kocasından ne kadar uzak olduğunu, onu ne kadar sönük, ne kadar şahsiyetsiz ve mıymıntı bulduğunu asıl bugün anlıyordu. Onun ütülü ve tozsuz pantolonundan, beyaz gömleğinden, saçlarının o intizamlı taranışından ve yumuşak, pembe cildinden tiksiniyordu. (s. 86)

Genç kadın içinden "ne istihfaflı bir tavsiye" diye söylendi fakat üç dört gün sonra boşalan Ankara'nın içinde onun için yegâne teselli yeri Cebeci Hastanesi oldu. (s. 87)

(...)

Zaten Ankara'da Selma'nın düşündüğü tarzda yaşamayanlara artık yer kalmamıştı. Evlerinde, kendi köşelerinde, eski çeşit hayatlarına devam edenleri, ihtiyarlardan, alillerden, çocuklardan ayırt etmenin imkânı yoktu. Bunlar cemiyet harici gibi bir şey olmuştu. Önceleri merhamet ve himaye ile geçinip gitmekte idiler, yavaş yavaş ihmale uğramaya başladılar. Hele, Kayseri'ye son kafileler gittikten sonra artık bunlara kimse dönüp bakmaz oldu. Selma Hanım hiç değilse bunlardan olmadığına ve bunlardan görünmediğine şükreliyordu. (...) Nazif, Murat Bey'e sokulur:

"Söyle Allah aşkına; yarına öbür güne bir tehlike varsa biz de yola çıkalım," derdi. (s. 88)

(...)

O saatte ev sahipleri çoktan yatmış uyumuşlardır. Nazif, bunların tevekkülüne şaşardı. Hakikaten bu yerli Ankaralılar, vaziyetten telaş ve endişe etmek şöyle dursun, hepsi en normal zamanlarındaki gibi gündelik işleriyle sakin sakin meşgul oluyorlar ve ara sıra top seslerini işitince başlarını kaldırıp yan gözle birbirlerine bakıyorlar:

"Acep bu bizim topların sesi mi, onlarınkinin mi?" diye soruyorlardı. (s. 89)

Nazif, Selma'nın Ankara'da kalmak konusundaki ısrarlarına bir süre boyun eğse de sonunda korkusu galip gelir ve Kayseri'ye kaçar; Selma ve Nazif'in ayrılıkları da böylece gerçekleşir. Selma, artık tamamen milli bir ideale bağlı, kötülüğün muhakkak yenileceğine inanan ve bu hisler ile bu mücadelenin merkezi olarak gördüğü Anadolu'yu, Ankara'yı seven, benimseyen bir kadına dönüşmüştür.

(...) Nazif'in sinir tahammülü artık son haddine gelmişti:

"Yarın sabah mutlaka yola çıkmalısınız; artık seni dinlemem." dedi.

Selma Hanım: "Ben hastalarımı nereye bırakırım?" deyince:

"Öyle ise ben seni bırakır giderim. Canımı pazarda bulmadım ya!" diye haykırdı.

Genç kadın hiç sesini çıkarmayarak önüne baktı. O dakikadan itibaren bu karı koca arasında adeta manevi bir boşanmanın ilk hükmü yazılmıştı. Bu devir, Selma Hanım için yalnız kocalık bakımından değil, fikirce, hisçe bütün benliğine şamil bir

inkılâbın kaynağı oldu. Nazif'ten ayrıldıkça Ankara'ya, Ankara'nın ifade ettiği milli manaya bağlılığı artıyordu. (...) (s. 90)

“Sinekli Bakkal”, sosyal ve siyasi arka plan olarak Abdülhamit devrini kullanır; dönemi konu alan pek çok romanda olduğu gibi Abdülhamit ve baskı yönetimi kötülüğün belirgin unsurları olarak karşımıza çıkar. Ancak bu kötülük unsurları, romanın merkezinde değildir; Rabia'nın hayatı ekseninde gelişen romanda kişilerin, doğrudan veya dolaylı yollardan bu unsurlarla ilişkisi kurulur. Bunun dışında kesin ve katı kuralları olan bir din anlayışı ile zaman zaman değinilen kadın sorunları da kötülüğün örneklendiği alanlardır. Genel olarak nitelikli ve derinlikli kötülük unsurlarından ziyade sosyal ve siyasi temellerde oluşmuş belirgin ve yaygın kabule uygun kötücül örneklerle karşılaşılır. Roman kişilerinin de bir iki tip dışında kötülük konusunda belirgin taraflar olmadığı hatta çoğunlukla çelişkili, karmaşık ruh ve zihin durumları sergiledikleri söylenebilir.

Selim Paşa, roman boyunca kötücüllüğü vurgulanan Abdülhamit'in ve onun idaresinin bir parçasıdır. Abdülhamit'in zaptiye nazırı olan Selim Paşa, kötülüğü irade etmekten çok padişah tarafından irade edilen kötülüğü, devletin bekası adına uygulayan bir kötülük işçisi olarak çizilir. Selim Paşa'nın kişiliğinde, siyasi hayatının oluşturduğu taraf keskin ve kötücül; şahsi hayatının oluşturduğu taraf ise hoşgörülü ve iyilikseverdir. Selim Paşa ile uygulamalarına atıfta bulunulan Abdülhamit ve baskı rejimi ise döneme ait siyasi ve sosyal kötülük unsurları olarak kabul edilebilir. Selim Paşa'nın oğlu Hilmi, babasının ve onun temsil ettiği düzenin, anlayışın tam karşısında yer alır; bu sebeple baba – oğul, adeta birbirine düşman olmuştur. Devlete ve saltanata körü körüne bağlı Selim Paşa'nın oğlu, babasının en büyük tehlike olarak gördüğü Genç Türklük akımı ile bağlantılıdır. Bunlar, doğrudan devrin genel siyasi yansımalarıdır; Abdülhamit ve onun irade ettiği baskı rejiminin kötülüğü de açıkça vurgulanmaktadır.

Sakallı, Selim Paşa'dır. Zalim bir hükümdarın Zaptiye Nazırı sıfatıyla vazifesi hem müşkül hem de naziktir. Boş zamanında sigara iskemlesi, köşelik, sandal ağacından arka kaşağısı yapar, kaşağular bilhassa zariftir. Bunun haricinde bir iptilası yoktur. Resmî Selim Paşa'dan nefret eden halk onun hususi hayatı hakkında söyleyecek bir şey bulamazlar. (s. 21)

(...) Onu üzen, düşündüren şey oğlu Hilmi ile kocası Selim Paşa arasındaki fikir tezadı... Paşa tamamen eski zaman adamı... Samimi ve kendi ölçülerine göre namuskâr... Saltanatı, ilahi bir hak diye tanır ve padişaha muhalif olan –kim olursa olsun- akrep gibi ezmeyi zaptiye nazırının vazifesi telakki ederdi. Onu en çok çileden çıkararak şey; “Genç Türklük” lakırdısıydı. En keyifli olduğu akşam, mutlak bir Genç Türk'e sopa attırdığı, işkence ettiği, vapura koyup sürdüğü günün akşamıydı. (s. 22)

Selim Paşa ile Hilmi arasındaki çatışma, devre ait siyasi kötülük unsurlarının Hilmi tarafından dile getirildiği kısımları içermesi bakımından dikkate değerdir. Hilmi,

Abdülhamit'i, onun idaresini ve ona, bu idareye hizmet edenleri kötücül bulur. Bununla beraber Hilmi, bir yenilik yanlısıdır, kötü gidişatın en önemli sebebi olarak eskiye ve geriliğe saplanıp kalmayı görür. Selim Paşa ise muhafazakâr bir yapıyı, eskiyi temsil eder. Selim Paşa'nın konuşmalarında ifadesini bulan bir başka kötülük unsuru, yine doğrudan gerçeğin yansıması olarak romana giren kapitülasyonlardır. Yabancılara tanınan bu imtiyazlar, devletin bağımsızlığına yönelik bir engel olması itibarıyla siyasi kötülük unsurudur fakat bahsinin geçmesi dışında derinlikli olarak ele alınmamıştır. Hilmi'nin, Batı'yı üstün tutan, gelişmişliğin merkezi olarak kabul eden algısı, mevcut yönetimin ve halkın içinde bulunduğu durumun kötücüllüğü ile birleşir. Bu fikirlerle Hilmi, babasının tam karşısında yer alır; baba oğul arasındaki bu çatışma da bir eski-yeni çatışması olarak yorumlanabilir ve kötülüğün hâkim bakış açısı tarafından eski olana yüklendiği söylenebilir. Hilmi, eskiyi temsil eden ve padişahın kötücül iradesinin uygulayıcısı olan babasından tiksindir; bu algıda Selim Paşa, bir kötülük işçisidir. Hilmi'nin fikirlerini desteklemek için andığı Ziya Paşa, Selim Paşa'nın nazarında padişaha karşı geldiği için bir kötülük sembolüdür. Öte yandan, Hilmi'nin, kadınlarla, kadınların sosyal konumuyla ve toplumdaki kadın algısı ile ilgili sözleri de bu durumu bir kötülük unsuru olarak kabul ettiğini gösterirken milli ilerlemede kadının bu durumunun da değiştirilmesi gerektiğine dair inancı, Halide Edip'in tüm romanlarında bir kötülük unsuru olarak varlık gösteren kadın sorununa değinmeler olarak yorumlanabilir. Pek çok alandan, pek çok konuya dair kötülük unsurları içeren bu konuşma, hem devre ait kötülük unsurlarını hem de kötülüğün algısal farklılıklarını ifade etmesi bakımından önemlidir.

(Selim Paşa):

-Hakiki musiki mi dedin? Eğer kapitülasyonlar olmasa mızıkacıları da seyircileri de enselerinden yakalayıp Beyoğlu kaldırımalarına fırlatırım. Şimendifer düdüğü gibi öten bir sürü yarı çıplak, hayâsız, kart Frenk karısı... Saraya tutulmuş gibi gözleri evlerinden uğruyor, bir alay mart kedisi gibi çığırıyorlar. Toptaşı saz çalmaya, şarkı söylemeye kalksa bu işi biraz daha adamakıllı yapardı.

(...)

Hilmi babasını işitmemiş gibi kendi kendine:

-Garbı garp yapan musikileri... Onlarda hayat var, fen var...

-Bizimkilerin ne kusuru var?

-Halkın tembelliği uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük bir sefahate dalmaları hep bu bizim inleyen, ağlayan musikimizin tesirinden. Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti...

-Kadınları bu bahse sokma. Bizimkiler, herhalde Frenk karılarından daha edepli, daha hanım... Onların erkeğinde de karısında da ben yüzüzlükten, açgözlülükten başka bir şey görmedim.

Paşa durdu, öksürdü, sonra köpiürdü:

-Bir Müslüman milletin ananesini, medeniyetini neden her vesile ile tahkir ediyorsun?

-Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim. Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı, mamureler, kâşanelerle dolu; mülkü İslam baştanbaşa virane...

-Kâşaneleri başlarına yıkılsın. O imansız padişah haini herif gibi sen de medeniyeti kâşane, mamure zannediyorsan sana yuf!

(...)

Sabiha Hanım içini çekti. Oğlunun kolunu okşadı:

-Niçin babanın zıddına basıyorsun evladım? Seni hiç incitmemiş bir baba, bir gün bir fiske vurmadı, bir dediğin iki olmuyor...

-Keşke babam her gün dayak atan soyundan olsa... Keşki evimiz konak değil bir kulübe olsa... Debdebe var, dârât var fakat babamdan utanıyorum anne anlamıyor musun utanıyorum. Kanlı katil bir padişahın zulüm aleti... Düşündükçe yere geçiyorum. (...) Devleti çeviren çarklar sakat; cemaat hayatı çürümüş, kadınlarımız...

Annesi sözünü kesti:

-Kadınlara neden bir düziye hücum ediyorsun?

-Niçin etmeyeyim? Sade zevke, çocuk doğurmaya mahsus birer alet... Hangisine insan diyebiliriz? Zincirleri altın bile olsa kendileri birer esir... (...) Milletın yarısı öbür yarısının hayvaniyetini doyurmakla meşgul. (...) (s. 31-32)

Hilmi Bey'in arkadaşlarından, Abdülhamit aleyhtarı Şevki Bey, katı din anlayışı karşısında hoşgörüsü ile iyiyi temsil eden Vehbi Dede'nin fikirlerini de zararlı bulur. Ona göre, Vehbi Dede'nin iyilik ve kötülük hakkındaki, dini bir bakış açısını da yansıtan fikirleri, halk tarafından her hadiseyi Allah'ın takdiri olarak yorumlamaya, kötülüğün sebebini ve sonuçlarını sorgulamamaya varacak etkiler doğurabilir. Şevki Bey, Abdülhamit'in devrilip yeni bir düzen kurulmasından yanadır. Ancak Vehbi Dede'nin fikirlerinin, halkta kötülük algısının tamamen yok olmasına ya da ilahi gerekçelerle açıklanmasına sebep olmasını, amacına aykırı bulur ve bu sebeple tasavvur ettiği toplum düzeninde, bu fikirlere ve bu fikirlerin sahibi olan insanlara yer olmaması gerektiğini savunur. Peregrini, Şevki'nin, ideal düzenini dikkate alarak ortaya attığı bu görüşlere katılmaz; ona göre Vehbi Dede gibi adamlar, halka ruhani bir iyilik sunmaları bakımından faydalıdır. Ancak Şevki Bey, bu görüşü kabul etmez, onun ideal düzeninde kötülük olmayacağı için, bu ruhani iyiliğe de ihtiyaç olmayacaktır; bu bakımdan Vehbi Dede'nin fikirlerini sakıncalı ve zararlı bulan Şevki'nin kötücül olmadığı ama kötülük problemi konusunda gerçekçi bir yaklaşıma da sahip olmadığı söylenebilir. Dikkat çekici olan bir başka nokta da Peregrini'nin, toplum ve fert hakkındaki görüşleri ile Türk toplum yapısını, düşünce ve duygu dünyasını bu yenilikçi gençlerden daha gerçekçi tahlil ediyor olmasıdır. Hilmi Bey ve arkadaşları, kötülükle mücadele etme azmindedir fakat düşüncelerinin ve eylemlerinin temellerinin yeterince sağlam ve gerçekçi olmaması, bu mücadelenin başarıya ulaşmasının önündeki engeller olarak kabul edilebilir. Öte yandan, Şevki'nin kötücül kabul ettiği baskı unsuru, kendi

idealinde tasarladığı devlette de halkı ve devleti kötülükten koruma namına vardır; esasen farklılıkları zararlı telakki eden bu anlayış, eleştirilen düzen ile aynı kötücül özelliği göstermektedir.

(Peregrini):

-Herhalde Vehbi Dede'yi gelecek hafta gene davet et Hilmi Bey, çok cazip adam. Çaldığı hava şimdiye kadar zaptettiğim şark melodilerinin en güzeli.

Şevki:

-Tehlikeli unsurdur; diye mırıldandı.

-Niçin Şevki Bey?

-Bence imam, bizim memleketimiz için Dededen daha az zararlıdır. Dervişin felsefesindeki uyuşturucu, uyutucu zehir imamın cennet, cehennem masallarından daha çok tehlikeli... İmam sadece batıl itikatların doğurduğu bir sürü masalı tekrar ediyor, Dede iyilik, kötülük arasındaki farkı kaldırıyor. İyiyi, fenayı tablolarında boya diye kullanan sanatkâr bir Allah mefhumu çıkarıyor. Bunun mantikî derecesi ne oluyor, bilir misiniz? Bu itikat, insanları zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr, lakayt yapar. Mesela bizim Kızıl Sultan'ın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor diye ahaliye bir itikat gelse... Bu istibdat rejimini devirmek için arkamızda kaç adam buluruz? Bence en evvel bu memlekette tekkeleri kaldırmalı.

-Sen müstakbel bir devletin banisi gibi konuşuyorsun, Şevki Bey... Dedenin devletle hiç münasebeti yok. Onun sahası ferdin ruhu... Kendisine mahsus açlığı, susuzluğu, tecessüsleri, muammaları olan ruh! Eğer insanlar sade zâhirî bir devletin birer küçük parçasından ibaret olsalar dünya bir nevi karınca, arı cemaatine döner. Dedenin sizin temsil ettiğiniz müstakbel Türk rejimi ile hiç alakası yok. (...) Bu mihnet ve zulüm dünyasında ferdin ruhu bazen sulha, güzelliğe, teselliye muhtaçtır. Bunu da ancak sırrî kuvvetler verebilir.

-İyi kurulmuş bir devlet makinesinde hiçbir fert teselliye muhtaç olamaz. Aciz, hayali, bilhassa düşman ruhları Vehbi Dede gibi sırrîlerin muzır felsefesi yaratır. Bizim kuracağımız devlette ne zulüm ne de mihnet olacak... Devletimizin sıhhatini, muvazenesini bozacak her kuvvetin kafasını ezeceğiz.

Galip ayağa kalktı:

-Abdülhamit de başka türlü düşünmüyor, monşer, dedi. (s. 46-47)

Romanda olay örgüsünü şekillendiren kişiler ile gayet canlı bir hayat kurulduğu söylenebilir ama öte yandan dönemin sosyal ve siyasi hayatı da belirgin bir arka plan oluşturmakta ve bu arka plan esasen dönem gerçeğini yansıtmaktadır. Bu sosyal ve siyasi arka planda en belirgin kötülük unsuru, Abdülhamit ve onun kurduğu baskı yönetimidir. Sansür, sürgün, cezalar, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, ölümler, hafiyelik, jurnaller, memleketin siyasi varlığının tehlikede oluşu, kuruntular, kuşkular, korkular, işkence gibi unsurlar, Sinekli Bakkal semtinin hayatını doğrudan etkilememekle birlikte hep aynı temel kötülük unsurunun yine kötücül örnekleri, sonuçlarıdır.

(...) Galip diyordu ki:

-Beni dinleyin çocuklar. Bu bin senelik Karagözü zamana uyan kıyafetlerle yenileşirsek... Mesela kızıl sultanı ve avnesini perdeye çıkarsak, cinayetlerini, rezaletlerini teşhir etsek memlekette ihtilal olur mu dersiniz?

Cücenin gözleri evlerinden fırladı:

- *Galip Bey, padişaha dil uzatma, yoksa hepimizin derisini diri diri yüzerler, içine saman doldurur kuruturlar.*

Tevfik çenesin kaşdı:

-*Nafile üzülyyorsun Râkım. Bu zamanda değil büyüklerin taklidini yapmak, insan kendi karısının taklidini yapsa sürüyorlar. Ben İstanbul'da yaşamak, İstanbul'da ölmek istiyorum. (s. 68-69)*

Bu sözlerine rağmen Tevfik, Karagöz oynatmaya başlayınca, yeniden kurguladığı tipler ile devrin eleştirisini yapmaktan da kendini alamaz. Tevfik'in yansıttığı ve çoğunlukla değiştirdiği tipler ile eleştirdiği, kötücüllüğünü göz önüne serdiği devir de yine Abdülhamit devri ve bu devrin insanlarıdır. Dönemde sansürün ve sürgünün yaygınlığı dikkate alındığında Tevfik'in de siyasi kötülüğe maruz kalacağı açıktır. Tevfik'in oyunlarına yansıyan bu sosyal hayat ise doğrudan kötülüğü karşılar.

Oyun eski oyundu ve her vakit padişahın ömrüne dua ile başlar dua ile biterdi. Kâğıt kuklaların kıyafetlerinde de zahiri bir tahavvül yoktu. Fakat ruhları değişmişti. Mesela "Mirasyedi", o ananevi aptal züppe, küçük bey değildi. Dalkavukları parasını alıp onu maskara etmiyorlardı. Tevfik'in "Mirasyedi"si becerikli ve kurnazdı. Parası hiç tükenmiyordu.

Abdülhamit'in mürteşi, azılı büyük memurlarından pek farklı değildi. Hatta vaktiyle Gelibolu mutasarrıfı olan zamanın Dâhiliye Nazırı Zati Bey'e benzemiyor değildi. Arnavut rolüne çıkan kâğıt kukla zamanının Tüfekçi başısını çok hatırlatıyordu. Kıyafet, üslup, ifade hep eski fakat semboller yeni idi. Yalnız bunu o kadar sanatkâr bir karışıklıkla, mantığa sığmaz vakalar arasında gösteriyordu ki onu yakalayıp şunun bunun karikatürünü yapmakla itham etmek çok müşküldü.

Halk sınıfına mensup örnekleri Tevfik doğrudan doğruya açık ve realist bir ifadeyle yaşatıyordu. Zahiren mutî, dalkavuk, büyüklerin yüzüne gülüyorlar, arkalarından alay ediyorlar, terzil ediyorlar; kalplerinde adalet hissinden doğma bir isyandan ziyade kıskançlıktan vücuda gelen bir gayz ve gızet... Daha ziyade menfi sahalarda söyleyen, yaşayan Abdülhamit devrinin halkı... (s. 78)

Tevfik'in oyununda tipleştirdiği kişi, Dâhiliye Nazırı Zati Bey, gözden düşmeye başlayan Selim Paşa'nın yerini almaktadır. Zati Bey, tipik bir ahlaki kötüdür; Tevfik Zati Bey'i, anlatmaya dilinin varmadığı eğlence âlemleri düzenlenen Gelibolu'dan tanır, bu sebeple onun oyunda sergilediği, gülünçleştirdiği ahlaki kötülüklerin tamamının faili olarak Zati Bey, gerçek bir kötülüğü simgeler.

Tevfik tifoya tutulur ve bir süre hasta yatar; henüz tam iyileşmeden, bakkala bir hafiye gelir. Tevfik, İmam İlhami Efendi tarafından Zati Beye ulaştırılan bir mektupla jurnallenmiştir. Hafiye, Tevfik'i alarak Zati Bey'e götürür. Bu jurnal hadisesi, İmam İlhami Efendi'nin kötülüğünü vurgulamakla birlikte şikâyet edilenler arasında Selim Paşa da vardır. İmam İlhami Efendi, mektubunda bu iki ismi de kötüler ancak asıl hedef Zati Bey'in Gelibolu'dan tanıdığı Tevfik'tir. Tevfik ile ilgili suçlamalar, onun Selim Paşa'nın adamı olması ve oynattığı oyun ile ilgilidir. Zati Bey, Tevfik'i cezalandırmaya

karar verir ve bunun için bir yol arar. Zati Bey'in bu tavrı, planlı bir kötülük eyleminin habercisidir. Zira Tevfik, Selim Paşa'nın adamı olmadığı gibi oynattığı oyunda yaptığı eleştiriler de ifade özgürlüğü kapsamındadır. Bu bakımdan Tevfik, aslında siyasi bir kötülüğe maruz kalmakta, bu vakayla devrin sosyal ve siyasi hayatına dair genel bir yargı olarak anlatılan kötülük unsurları örneklenmektedir.

Tevfik, Selim Paşa'nın adamı imiş. Hilmi ve avenesi dükkânın üstündeki odada toplanırlarmış... Bunlar okumaya değmez. Tevfik, Kabasakal kıraathanesinde meddahlık ederken yepyeni bir "Mirasyedi" hikâyesi söylüyormuş. Bu yeni "Mirasyedi"nin Zati Bey olduğu herkes tarafından söyleniyormuş. "Gelibolu bahçelerinde safa" diye öyle sefahat ve gılgizet sahneleri yaratıyormuş ki...

Bunu Zati Bey hiç beğenmedi. Tevfik'i mutlaka mahvetmeye karar verdi. Fakat nasıl? Eski padişahlar devrinde olduğu gibi dilediği ferdi asmak, boğdurmak kudretini haiz bir vezir olmak için ömrünün on senesini fedaya hazırды fakat bu artık mümkün değildi. (s. 106)

Zati Bey, Tevfik'in Selim Paşa ile olan yakınlığından istifade etmek ister; ona hafiyelik etmesini teklif eder fakat Tevfik, bu teklifi kesin olarak reddeder. Bu örnek, Zati Bey'in kötücüllüğünü vurgulamakla birlikte dönemde yaygın hale gelen bir başka kötülük unsurunu, hafiyeliği de bir kez daha göz önüne serer. Öte yandan Tevfik'in reddettiği hafiyelik, onun onurlu duruşunun ve iyiliğinin bir ifadesi olarak kabul edilebilir. Zati Bey, Tevfik'e dilediği cezayı vermek için uygun zamanı kollamaya karar vermekle beraber oyun konusunda da kendisini uyarmakla yetinir; Tevfik'e Karagöz oynamak yasaklanır ki bu da döneme ait bir başka kötülük unsuru olan sansürü örnekler. Zati Bey, elinde bulundurduğu siyasi gücü, kötücül amaçları için kullanmaktadır.

Zati Bey'in gözleri manalı manalı Tevfik'e baktı:

- Eskisinden daha çok gelsinler, söylesinler, önlerine dökül, ağızlarını ara, bana gel ne söylediklerini haber ver. İhya olursun be Tevfik...

-Hafiyelik edeyim diyorsunuz beyim, bu iş elimden gelmez.

-Vay, bizim eski soytarının burnu ne kadar havada...

-Estağfurullah beyim. Ben, ben öyle şeyler yapamam.

Kurbağa, sümüklüböcek, domuz yemek teklif edilince nasıl bazı adamların midesi dönerse –hatta en büyük lokantalarda ve altın tabaklarda- hafiyelik teklif edilince de midesi bulanan adamlar vardır. Tevfik bunlardandı. O kadar istikrahı duydu, o kadar zaafının, aczinin, hastalığının tesiriyle bu istikrahi arttı ki birdenbire çocuk gibi ağlamaya başladı. (s. 108)

-Ben saraya gidiyorum. Sana, senin iyiliğin için bir daha söyleyeyim: Karagöz oynamak, meddahlık etmek filan yok... Bir daha şikâyet gelirse sen bilirsin... (s. 110)

Selim Paşa, bu jurnalden sonra kendi oğlunun da zanlı olarak yer aldığı bir soruşturmayı yürütmeye başlar. Selim Paşa'da, padişaha ve devlete bağlılık, görev bilinci her şeyin üstündedir; bu sebeple ne bir başkasına ne de kendi oğluna, padişaha karşı yürüttükleri bir mücadelede imtiyaz sağlamaz; bu yönüyle Selim Paşa, onurlu bir

devlet adamıdır. Diğer yandan, onun koşulsuzca bağlı olduğu padişah, kötücül kabul edilmektedir; bu bakımdan Selim Paşa, aslında kötülüğü sorgulamayan ve kötülüğe hizmet eden bir adamdır; Reemsta'nın tabiri biraz değiştirilerek söylenirse kötülük işçisidir. Soruşturmayı titizlikle yürüten Selim Paşa, hava değişimi için Beyrut'a giden oğlunun suçsuzluğuna ikna olmak üzereyken bir akşam Tevfik'in tevkif edildiği haberini alır. Hilmi Bey ve arkadaşları, şüphe çekmeyeceği düşüncesi ile Tevfik'i kadın kılığına girerek bazı yasaklı yayınları postaneden alması için görevlendirmişler fakat işin ciddiyetinde olmayan Tevfik, postaneden çıkınca yakalanmıştır. Bu, Tevfik için başı başına bir kötülüğe maruz kalma hadisesidir. Selim Paşa ise oğlunun kötücül bulduğu bu hareketin içinde yer almasının yanı sıra bu işlerle hiç ilgisi olmayan Tevfik'i kullanması itibarıyla onu korkak ve onursuz bulur; hem oğlunun padişah aleyhtarlığının fiile dökülmesi, hem Tevfik'in kurban edilmesi hem de Hilmi'nin mertçe olmadığını düşündüğü hareketi, Selim Paşa için kötülük unsurudur. Ancak diğer yandan, söz konusu eylem suç olmakla birlikte, dönemin siyasi ve sosyal açıdan romanda ele alınış biçimi düşünüldüğünde, aslında Selim Paşa'nın kötülük unsuru olarak değerlendirdiği bu vakalar, kötülüğe karşı yürütülen mücadelenin parçalarıdır. Kötülük, bu noktada tamamen algısal farklılıklara göre nitelik kazanmakta ve fikirlerle beraber metotlar kötülük tahliline dâhil olmaktadır. Yayınların yasaklanması, sansür ve baskıyı açığa çıkarır, kötücüdür; Hilmi Bey ve arkadaşlarının kötülüğü ortadan kaldırmak amacıyla izledikleri yol da özellikle Tevfik'i kurban etmeleri bakımından kötücüdür. Hilmi, namus kavramı ekseninde Tevfik'i kurtarmanın çarelerini düşünse de başta Şevki olmak üzere arkadaşları, böyle durumlarda ferdin kötülüğe maruz kalmasının davadan vazgeçmeye sebep olacak kadar önemli olmadığı kanaatinde dir.

(...) Bu son merak paşanın tasvip ettiği meraklardan olacak ki güldü. Muavini gülmedi:

-Mesele daha çok ciddi paşam... Herifi kadın kıyafetiyle Fransız postanesinden çıkarken yakaladık. Üstünde koca bir paket muzır evrak...

Selim Paşa, midesine yumruk yemiş gibi içinde bir baygınlık duydu. Beyrut'tan aldığı şifrelerin uyandırdığı ümit artık solmuştu. O, zihninde bütün vakayı hakikatten pek uzak olmayan şekilde tespit ediyordu. Hilmi, bu biçareyi davet etmiş, köpüklü şey dedikleri şampanyayı içirmiş. Sonra ne söylemişse söylemiş, muzır evrak kaçırmaya ikna etmişti. Ah sefil oğlan... Bir soytarının arkasına saklanmaya tenezzül eden, korkak, zelil erkek... Selim Paşa, izzetinefsine bu kadar büyük bir darbe yiyeceğini hiç hatırına getirmemişti. Hilmi hain olabilir... Sürülür... İdam bile edilir. Bunların hepsi baba kalbini parçalayabilir. Fakat oğlunu korkak bilmek, zelil bilmek... Buna benzer ıstırap taşıyan bir baba bu kubbenin altında mevcut değildi.

İçindeki bu acı şeylerin tesirini Rânâ Bey, paşanın yüzünde sezmedi. Bilakis o iş saatlerindeki yavuz, uyanık zaptiye nazırı oluvermişti.

-Otur Rânâ Bey, vakayı başından anlat.

-Malum ya, Fransız postanesinin önünde adamlarımız var. Biri de şu mahut kestaneci... Oraya daima süslü hanımlar girip çıkıyorlar. Fakat siz emir verdiğiniz için memurlar dokunamıyorlardı. Bu defa yeldirmeli, eski biçim giyinmiş, uzun boylu bir kadın girmiş. Bu kıyafette kadının ecnebi postanesine girmesi memurun zihnini gıcıklamış. Fakat belki küçük hanımlardan birinin dadısı diye bir şey yapmamışlar. Kadın çıkınca kestanecinin önünde durmuş. Kestane almış. Ellerinin kılları nazarı dikkati celbetmiş. Sonra para çıkarmak için eteğini kaldırınca ayaklarında erkek kundurası görmüşler. Derhal peşine düşmüşler. Tenha bir sokakta sarkıntılık bahanesiyle başörtüsünü çekmişler. Örtü ile beraber saç da ellerinde kalmış. Bugün akşama doğru zaptiyeye getirdiler. Evraka bir göz attım, mühim... (s. 117-118)

Vaziyetin çirkinliğini bir türlü hazmedemeyen Hilmi, kendi kendine söylüyor gibi: "Namus, namus..." diye başladı. Fakat Şevki'nin eli bir kaplan çevikliğiyle ağzını kapamış ve dişlerinin arasından adeta Hilmi'ye söver gibi: "Büyük maksatlar mevzuubahis olurken ferdin namusu kuru bir gururdur." demişti. (s. 127)

Tevfik, tutuklandıktan sonra işkenceye maruz kalır fakat ona bu işi yaptırانların Hilmi Bey olduğunu söylemez. Tevfik'in bu tavrı, Selim Paşa'nın kendi oğlunda görmek istediği onurlu tavidir. Tevfik, kendisine duyulan güveni boşa çıkarmaktansa kötülüğe maruz kalmayı tercih eder. İşkence ve tecrit, birer insanlık suçu olarak bu kısımda göze çarpan kötülük unsurlarıdır ve siyasi güç kötülüğü irade edip uygulamaktadır.

Tevfik'in kıyafeti perişan, fakat hâlâ kadın esvabının bakiyesini muhafaza ediyor. Yüzünde düzgün, allık, sürme birbirine girmiş, gözlerinden çenesine uzanan iki müsavi siyah, kırmızı, beyaz yol var –gözyaşı izleri- yanakları, burnu, gözlerinin etrafı mor, siyah çürüklerle dolu, içleri her zaman bir kadın kadar yumuşak kestane rengi gözleri, ömründe ilk defa gülmeyi unutmuş gibi şaşkın ve donuk. Arkasındaki siyah yeldirmenin aşağı kısmı parça parça, her tarafında çamur, omuzlarında biraz da kan lekeleri görünüyor. Onu tanıyor mu? Anlıyor mu? Bunları kestirmek kabil değil.

Tevfik'in içini dışını perişan eden, aklını alan bu vaziyetinde Selim Paşa, "Göz patlatan"ın imzasını tanıdı. (...) (s. 119)

Tevfik, Hilmi ve arkadaşlarının ismini vermediği için onları ağır bir cezadan kurtarır. Bütün bu sorgu sürecinde Sabiha Hanım, Tevfik'in Hilmi'yi ihbar etmemesi için dua eder. Bu tavır, aslında Tevfik'in kötülüğe maruz kalmasını, onu bu kötülüğe maruz bırakan eylemin asıl irade edeninin açığa çıkmaması, dolayısıyla Tevfik'in kurban edilmesi demektir. Burada Sabiha Hanım, kötülük karşısında bir sorgulamaya meydan verecek derinlikten ziyade oğlunun kayıtsız şartsız, her durumda iyiliğini isteyen ve bunun için başkalarının kötülüğe maruz kalmalarına göz yuman bir anne tipidir. Ona göre, Tevfik, zaten kötülüğe maruz kalmıştır ve ceza alacaktır; buna Hilmi'yi de dâhil etmek ancak daha fazla insanın kötülüğe maruz kalması anlamına gelir. Sabiha Hanım, bu tavrı ile oğlunu da etkiler. Hilmi, zaten Tevfik adlarını vermediği sürece itirafta bulunmaya kesin olarak karar vermiş değildir. Ancak annesinin

ve arkadaşlarının tepkisi, onda namus ve kişisel rahat arasındaki tercih çelişkisini de ortadan kaldırır.

Ve kadın derhal anlamıştı. Padişah, devlet, vazife diye bir sürü kuru lafa bağlanan bu adam kendi oğlundan şüphe ediyordu. Ah, paşanın bu şüphesini eğer Sabiha Hanım paylaşmış olsa neler, neler yapacaktı! Fakat şimdi içinde öyle bir korku vardı ki... Beş vakit namazında Tevfik'in şeriklerini ele vermeden ölmesi için... Dili tutulması için ne derin bir ihtirasla Allah'a yalvarıyordu. (s. 123)

(...) Fakat hâlâ canlı ve genç kalan ela gözlerindeki ıstırap ve korku Hilmi'nin yüreğini didik didik ediyordu. Ve anasını bu dakikadaki kadar derin bir rikkatle sevdiğini hatırlamıyordu.

Ondan namusunu şahsi felaketine tercih etmesini talep eden bu anaya o kadar düşkün, p kadar düşküncü ki...(s. 124)

Nihayet Rabia ve Râkım da Tevfik'in durumunu haber alır ve onu görmeye giderler. Rabia, bu olayda dolaylı olarak kötülüğe maruz kalan taraftır. Babasını görebilmek için Selim Paşa'dan yardım isteyip reddedilmesi ise onda Paşa'ya duyduğu sevgiden bir şeyler eksiltir; Rabia ilk kez görev adamı olan Selim Paşa ile karşılaşmış ve onun bu yanındaki kötülüğü müşahede etmiştir. Selim Paşa'nın bu halini gördükten sonra da babasının başına gelenleri duyduktan sonraki perişan halinden sıyrılır; yeniden mücadeleci Rabia olur. Ancak Selim Paşa'yı bir daha uzun süre görmez, konağa da gitmez. Rabia'nın, bir kötülük yuvası olarak kabul ettiği zaptiyeden çıkarken yanında getirdiği bohçayı ve Tevfik'i emanet ettiği adamın aslında işkenceci Muzaffer olması ise ilginç bir karşıtlığı vurgular.

Göz patlatan Muzaffer, bütün özellikleri ile tam bir vahşet işçisidir; kendisine verilen görevi sorgulamaz; görevi, kötülüğü araç olarak kullanmak ve erki elinde bulanların istediği bilgileri almaktır. Muzaffer bir işkence uygulayıcısıdır; kötülüğü irade etmez, sorgulamaz fakat uygular. Muzaffer'in, Tevfik'i konuşturmak için onca işkenceyi uygulamasının ardından onu ziyarete gelen Rabia'ya ve işkence harici zamanlarda Tevfik'e iyi davranan neredeyse tek insan olması ironik bir kötülük manzarası oluşturur.

Koridorda cüce onu değil o cüceyi sürükleyip götürüyordu. Zaptiye Nezareti ona bir korkulu rüya hissini veriyor, bir ayak evvel bu rüyadan kurtulmak istiyordu.

Adeta içini yakan acının sebebini bile unutmuş gibiydi. Kapının önünde arkasından biri seslendi:

-Bohçayı bırak hemşire, Tevfik tütün diye kıvranıyor, bir saat evvel tabakamı önüne boşalttım.

Kız yıldırım gibi döndü, bohçayı uzattı. İnsanları birer işkence aleti olan bu zebani yurdunda bir tek insana benzeyen adam bu şişman adamdı. Rabia'nın bal rengi gözleri ona minnetle baktı:

-Babama iyi bak, e mi kardeşim?

Tabii bakacaktı. “Göz patlatan” Muzaffer –maznunlara yalan, doğru yukarıdan gelen emirle, muayyen cürümler itiraf ettirmek vazifesinin haricinde- herkesi hoşnut etmeye çalışır bir adamdı. (s. 126)

-Rabia Hanım Selim Paşalara gidiyor mu?

-Gitmiyor. Aleyhlerinde de söyletmiyor. Dün paşa kâhyasını yolladı. Aylık bağlamak istedi. Bizim kız kabul etmedi. (s. 143)

Soruşturma neticesinde Tevfik ve suçu ispat edilmemekle birlikte Hilmi Bey, Şam’a sürgün edilirler. Bu ceza, suçun tüm delilleri ile ortaya çıkması halinde uygulanacak olandan daha hafiftir fakat suç diye kabul edilen eylemin nitelikleri düşünüldüğünde bu ceza, devrin şartlarını yansıtan bir siyasi kötülük unsurudur.

Tevfik Şam’a sürülüyordu. Şehirde serbest bırakılacaktı. Paşa memnun oldu. Fakat onu öteki sürüden ayıran atıfetin nereden geldiğini merak etti. İkinci mabeyinci:

-Padişah oğlunuza karşı aldığınız bitaraf vaziyetten mahzuz oldu. Hem vicdanınızı müsterih kılmak hem de Hilmi Bey’in muzır edebiyata karşı nâbeca hevesini kırmak için bir çare düşündü. (...) Padişah, Hilmi Bey’i, Şam vali muavinini tayin buyurdular. Tabii fahri bir muavinlik... Hilmi Bey bir zaman için şehirde ikamete mecbur... Padişah sizi memnun etmek için yakında gençliklerine atfettikleri bir kusuru affedecek, başka bir memuriyete tayin buyuracaklar... (s. 133)

Geçen zamanda, affedilmeleri beklenen Hilmi’nin Avrupa’ya kaçtığı ve Tevfik’in ona yardım etmek suçundan yeni bir sürgün ile cezalandırıldığı haberi gelir. Tevfik bir kez daha Hilmi Bey için kötülüğü göze almıştır. Bu vaka, başta Rabia ve Sabiha Hanım olmak üzere Tevfik ve Hilmi’nin yakınlarını psikolojik acı veren bir kötülüğe maruz bırakır. Öte yandan Hilmi’yi, fikirlerini serbestçe ifade edemediği için Avrupa’ya kaçmaya mecbur bırakan ve Tevfik’i de Hilmi vasıtasıyla olumsuz etkileyen baskı ortamı yine bir siyasi kötülük unsuru olarak yansıtılmaktadır. Ancak padişahın, tahttaki otuz birinci yılında olduğu bilgisi, otuz üç yıl süren istibdat devrinin, yani tüm memleketi etkileyen sosyal ve siyasi kötülük egemenliğinin de sona yaklaştığının ifadesidir.

Osman’ın yanına çömeldi. Anlattı. Sabiha Hanım’ın hastalığına aldıkları fena bir haber sebep olmuş. Hilmi, yazı Lübnan’da geçirmek için validen izin almış. Tevfik’le beraber ailesini götürmüş. Fakat oradan Avrupa’ya kaçmış. Bir Fransız vapurunda ona yer temin eden, kadın kılığında vapura kaçırılan Tevfik imiş. Zavallı Sabiha Hanım, az daha kederinden ölüyormuş. Çünkü Hilmi’nin cülusta affedileceğinden eminmiş... miş, miş...

-Baban da kaçabilmiş mi?

-Hayır.

Rabia’nın eski, çarpık tebessümü. Kaçmak şurada dursun Tevfik’i Hilmi’yi kaçırdı diye Taif’e kalebent yollayacaklarmış. Çarpık tebessüm daha derin. Zehir gibi acı...

Osman doğruldu. Kolları siyah bohçayı sarmak istedi.

-Ne vakte kadar senin baban Hilmi’nin yüzünden ceza göreceksin? (s. 245-246)

Selim Paşa, bu olayın ardından vazifesinden istifa eder ve Hilmi'nin ailesini almak üzere Lübnan'a gider. Bu istifa, Selim Paşa'yı, Abdülhamit'in hizmetinde bulunması dolayısıyla taşıdığı kötücüllükten de kurtarır.

Romanın sonunda, siyasi kötülük ortamı sona erer. Meşrutiyet'in ilanı ile Abdülhamit devrilmiş, romanın arka planını oluşturan siyasi kötülük de sona ermiştir. Bu vaka ile Tefvik de kötülükten kurtulur, İstanbul'a döner. "Sinekli Bakkal", hem canlı bir yaşam örneği olarak sunulan hayatın insanları için hem de daha arka planda kalan, tüm ülke ve halk için kötülüğün ortadan kalkması ile sona erer. Yine de özellikle siyasi kötülüğü sona erdiren ihtilalin kötücül tasviri dikkate değerdir.

Temmuz ayında 1908 ihtilali oldu. Kör bir gazap borası gibi esti. Asırların kurduğu müesseselerin köklerini söktü. Ağaç devirir gibi zalim devirdi. Öyle bir kargaşalık oldu ki kim kimdir, ne nedir ayırt edilmez oldu.

Ve eski rejimin sürgünleri vapur vapur gelmeye başladılar. Bu vapurlardan birinde Tefvik de vardı. (...) Nihayet limana girdiler.

İstanbul şehri kollarını açtı, şevk içinde kahramanlarını sardı. Ve Tefvik, İstanbul'u görür görmez bir çocuk gibi ağlamaya başladı.

(...)

Osman kolundan çekti:

-Kalabalıktan çıkalım.

-Rabia nerede?

-Torununu süslüyor... Ana oğul Sinekli Bakkal kahramanını bekliyor.

-Torun... Torun...

Tefvik'in gözlerinden iki yaş yanaklarına damladı. Vehbi Dede dedi ki:

-Hayal takımına bir çocuk ilave edersin, Tefvik! (s. 294-296)

"Kuyucaklı Yusuf'ta, siyasi bir kötülük unsuru olarak Yusuf ve Muazzez'in evlenmelerinin hemen ertesinde ilan edilen seferberlik, başlayan savaş gösterilebilir. Savaş ve seferberlik belirgin kötülük unsurlarıdır ancak arka plan oluşturmak için bile çok yetersiz kullanılmış; ekonomik koşulların daha da kötüleşmesi dışındaki etkilerine yer verilmemiştir. Yusuf, küçükken kopan parmağı sebebiyle askere alınanlar arasında değildir. Bu sebeple bu aile için yaşam, olağan düzeninde devam eder zaten halk da henüz savaşı tam anlamıyla idrak edebilmiş değildir.

"Üç İstanbul'da siyasi ve sosyal ortam, İstanbul'un ve İstanbul ile birlikte bir devletin, toplumsal değerlerin ve ahlakın çöküşü ise kötülüğün doğrudan ifadesidir. Yani siyasi kötülük doğurgan biçimde sosyal kötülüğü de getirmiştir. Romanın her üç döneminde de en belirgin şekilde yer alan başkişisi, Adnan'dır. Romanda yansıtılan ilk dönem olan İstibdat yılları, içerdiği siyasi baskı ve sansür ile daha önceki romanlarda olduğu gibi bir kötülük unsuru olarak sunulur. Abdülhamit, bu kötülüğün irade edeni, o ve yandaşları da uygulayıcılarıdır. Bu bakımdan İstibdat, bu romanda da genel kanıya uygun biçimde siyasi kötülüğün ifadesi olarak kullanılmıştır. Bu dönemde, roman

kişilerinin asıl toplanma yeri, Hidayet'in konağıdır. *Hidayet*, 27 yaşında, bâlâ rütbeli ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet adamlarındandır. Gündüz saraydan para alır, gece saraya söver.

Cağaloğlu'ndaki antika eşyalarla dolu konağında, lakırdı ederken hususi tavırları olan adamları toplardı. (...) Kendi gibi ehemmiyetli adamları saraya curnal ederdi: Fakat bu curnaller "lâyihalarım!"dır. Haklıydı: Çünkü bu curnallerde Avrupa mütefekkirlerinin, hukuk adamlarının da adı geçer ve insan bu kâğıtların bazı yerlerini eliyle kapayıp yalnız bir kısmını okursa lâyiha sanırdı. (s. 15)

Hidayet bu yönleri ile baskın olan kötülüğe iştirak eden, onu besleyen biridir. Ondaki diğer kötücül yan, konağının doğrudan yansıttığı, samimiyetsiz, riyakâr ve ahlaken düşkün yaşam tarzıdır. Adnan, bu dönemde biraz da yazmakta olduğu "Yıkılan Vatan" romanının etkisi ile Hidayet'in konağına devam edenler arasındadır hatta Hidayet ile aralarında bir yakınlık da vardır. Yoksul bir genç olan Adnan, Hidayet'in kötücüllüğünü anlatanlara inanmaz, kendi gördükleri üzerinde de pek durmaz. Bu yönüyle kötülüğü fark eden ama idrak etmekten ve kötülük karşısında tavır almaktan kaçan bir adamdır. Özellikle Hidayet'in kendisine sağladığı özel derslerin bazıları, siyasi görüşleri sebebiyle ona utanç kaynağı gibi görünür ama bir yandan da paraya muhtaçtır. Bu sebeple, Hidayet'in söylediği yalanları, onun jurnalciliğini görmezden gelir. Sözelimi Adnan, hafiyeye olduğu gerekçesiyle onursuz bir adam saydığı, kötücül bulduğu Erkânıharp Müşiri'nin kızına ders vermek istemez veya böyle görünür; ancak paraya muhtaçtır ve Hidayet'in ısrarı ile bu dersi almayı kurar. Bu tavır, kötülük karşısında gösterilen samimi bir tavır değildir. Adnan, fikir düzeyinde kötülüğün karşısında olsa da yaşam şartları ve gerçek devreye girince uygulamada bu mücadelecilik tavrından eser kalmaz. Öte yandan tüm yoksulluğuna rağmen, namuslu bir adam olması sebebiyle Maliye Nazırının kızına vereceği özel dersten para almamayı da düşünecek kadar heyecanlı olan Adnan'ın, bir kötülük mücadelecisi olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Hidayet, pişkin adamdı. "Bir düşün Adnan. Bana bir cevap ver." demişti. Ve o gün bu teklife sinirlenen Adnan, Erkânıharp Müşirinin hafiyeliğinden ve başka şeylerinden tarih hocasının şerefine ne zarar geleceğini Moiz'le çok düşünmüşlerdi; sonra, bunu, Adnan Raif'e sormuş, Raif cevap vermemiş, kısa sakalını sinirli sinirli çekmiş, başını sallamıştı. Bu baş hareketi hem kabul et, hem etme manasına gelebilirdi. Adnan bu kafa şifresini birinci manaya almıştı ve bugün bu hocalığı evvela reddedecek, Hidayet ısrar edecek, nihayet o da kabul edecekti. (s. 37-38)

(...) Adnan buna sevinmişti. Maliye Nazırı namuslu adamdı. Onun kızına, o, parasız da ders verirdi. (s. 41)

Adnan, Hidayet'in yüzüne öfkeyle bakıyordu: Bu Erkânıharp Müşiri'nin ne kadar korkunç bir saray adamı olduğunu İstanbul'da bilmeyen yoktu. Adnan onun konağına nasıl giderdi?

Fakat bu isyan, Adnan'ın yalnız gözlerindeydi. İçi çoktan mağluptu ve Hidayet'in uzun bir ricasıyla hocalığı kabul etti. (s. 150)

Adnan'ın, kötülüğü reddeden bu tavrı, onu, kötülükten çıkarları için istifade eden bir adamdan ayırır. Yoksulluk, burada yine belirgin ve doğurgan bir kötülük unsurudur. Aksaray'da veremli annesiyle yoksul bir hayat süren muhacir Adnan'ın, romanın bu ilk bölümünde, kötülükle olan bağlarının temelinde genel olarak bu yoksulluk durumu yatar. Bu kötülük unsurunun diğer maruz kalanları, arkadaşları Tevfik Hoca ve Moiz'dir. Mevcut siyasi kötülüğe dair düşüncelerinin birleştirdiği bu insanlar, Hidayet'in konağındaki diğer hemfikirlerinden farklı olarak yoksullukta da ortaktırlar. Ortak bir kötülük algısının birleştirdiği bu insanlar, Adnan ve arkadaşları ile Hidayet'in konağına devam edenlerin tamamı, kötülük karşısında mücadele etmezler, yalnızca konuşurlar ve bu konuşmalar bu adamların gerçek aydınlar olmadığını ortaya koyar. Bu sebeple kötülük karşısında birleşen söz konusu kalabalık, bir başka kötücül durumun da şahıs kadrosunu kurar. Bu insanların, kaypak ve riyakâr tutumlarının kötücüllüğüne rağmen bir kısmının konuşmak dışında eyleme geçememelerinde baskının ve bu baskı tarafından yaratılan korku ortamının da birer kötülük unsuru olarak payından bahsetmek gerekir. Bu kadroya hiçbir zaman gerçek anlamıyla dâhil olmayan fakat aynı kötülük algısını paylaşan *Abdülhamit'in kanı ile abdest alsa, oğlunun cenaze namazını kılmaya razı* (s. 52) Dağıstanlı Hoca ile Şair Raif ise, kötülük karşısında gösterdikleri tutum ile roman boyunca iyiliği muhafaza ederler.

Bu ilk dönemde kötülükle ilgili bulgular, ya dönem gerçeğini yansıtan siyasi; ya da yukarıda bahsi geçen insanların içinde buldukları ahlaki ve sosyal unsurlardır.

Hidayet Bey'in konağında yaşanan bir tartışma, hem İstibdat devrinin kötücül algısını hem kötülüğü irade ettiği kabul edilen Abdülhamit'i, hem de devletin giderek hızlanan çöküşünü ve egemenlik hakları üzerindeki yabancı baskıları ve azınlıklara tanınan imtiyazlardan doğan mecburiyetleri, kötülük unsuru olarak sunar. Türkçülük algısının yansımalarını taşıyan bu kötülük unsurlarını dile getiren ise Adnan'dır.

(...) Adnan büsbütün öfkeleni ve Nail'e: "Memleketi taksim mi ederlermiş? Memleketin zaten neresi benim? Ereğli'de kömür Fransız! Haydarpaşa'da demir Alman! Yalnız Yemen'de dökülen kan Türk! Üstünde ölüp altında gömülecek kadar bir toprak; bu mu memleket? Elçi tercümanlarının çiğnediği leşe siz Osmanlı İmparatorluğu mu diyorsunuz? 'Maliyeyi düzeltelim!' Bunu padişah baş başa kiminle düşünüyor? Sadrazamla mı? Hayır! Alman baştercümanı Testa ile! Ermeni İhtilalinde yirmi beş Ermeni'yi Osmanlı Bankası'ndan çıkarmaya Sultan Hamit kimi gönderiyor? Zaptiye Nazırını mı? Hayır! Moskof baştercümanı Maksimof'u! Siz ne diyorsunuz Nail Beyefendi? Hangi devlet; hangi imparatorluk? Diyarbekir'de bir Türk, bir Ermeni'nin nasırına bassa devletler Galata'ya bir düzine karakol gemisi gönderiyor. Avrupa hariciye nazırları vilayetlerimize dâhiliye nazırımız kadar karışıyor. Sonra da 'Avrupa

bizi taksim etmez, çünkü Sultan Hamit padişahdır!’ diyorsunuz. Demek ki Abdülhamit’ten korkuyorlar?”

Nail’in sefaret müsteşarlığını çekemeyen Hariciye Mümeyyizi Burhan eğlendi: “Nail Beyefendi’nin hakları var” dedi, “Efendimizden Avrupa korkar!”

Adnan bu alaya sevindi, hitabet edebilecekti: “Vallahi Avrupa Efendimizden korkar mı bilmem fakat Efendimiz eskiden Moskof çarından korkuyordu, sonra elçisinden korkmaya başladı, şimdi tercümanından korkuyor. Zaten neden korkmuyor ki? Sahilden korkuyor; kalem sesinden ayak sesine kadar her gürültüden korkuyor; gazeteden reçeteden korkuyor; kendi karyolasından korkuyor; kendi hafiyesinden korkuyor; öperken çocuğundan, çocuk yaparken karısından korkuyor... Korkacak kimse bulamazsa aynada kendisinden korkuyor... Abdülhamit sağ kaldıkça Osmanlı İmparatorluğu masrafsız batacaktır, Avrupa para ve asker harcamayacaktır; onun için bizi taksim etmiyorlar!” (s. 88-89)

Adnan’ın, bu konuşmasının yansıttığı Türkçü fikirler dışında açıkça söyledikleri de mevcuttur ve bu gösterir ki Adnan tarafından temsil edilen görüşün –bu görüş daha sonra İttihat ve Terakki olarak muktedir olacaktır- kötülükten kurtulmanın çaresi olarak gördüğü yol, Türkçülüktür. Bu bakış açısının da kötülük algısının da dönem gerçeğini yansıtması dikkate değerdir. İstibdat devri ve Abdülhamit’in uygulamalarını kötülük unsuru olarak değerlendiren, devletin egemenlik haklarının zayıfladığını ve çöküşün yaklaşmakta olduğunu düşünen aydınların savunduğu Türkçülük akımı, bir kurtuluş yolu olarak kabul görmüş; Osmanlılık ve İslamcılık akımlarının engelleyemeyeceği düşünülen kötülük, bu milliyetçi çarelerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Uygulamada, romanda da İttihat ve Terakki döneminde bahsedilen kötücüllüklere ve I. Dünya Savaşı sonundaki yıkıma, mütarekeye rağmen, Adnan’ın savunduğu Türkçülük akımı, kendisi tipik bir temsilcisi olmasa da, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerini atan fikir akımı olacaktır. Adnan’ın, bir mücadele içinde bulunmamakla birlikte fikir olarak ve biraz heyecanla savunduğu, yegâne kimlik olarak kabul ettiği Türkçülük akımının ve Türk kimliğinin, henüz İstibdat döneminde kötülüğün çaresi olarak yansıtılması, gerçek hayattan da izler taşıyor olması dikkate değerdir.

Adnan da ayağa kalktı: “Ben taş devrinde Türk, tunç devrinde Türk, altın devrinde Türk olmak isterdim. Bütün hilkat devirlerinde Türk, devirsiz hayatlarda Türk, hayatsız devirlerde Türk! Türk doğmak, Türk ölmek! Türk, Türk, Türk... (s. 111)

Adnan’ın bu fikrilerine rağmen toplumda Abdülhamit’e karşı tepki yaratan olaylardan biri, dini temellidir. Buhari’nin bir kitabının yakılması ve zamanla bu kitap yakma hadisesinin Kuran’ın yakıldığı şeklinde bir söylentiye dönüşmesi, Adnan ve onun gibi düşünenlere göre kötücüdür; insanlar, devlet yıkılırken tepki göstermemiş, kötülüğe seyirci kalmış ancak dini bilgiler içeren bir kitabın ve Kuran’ın yakıldığına dair söylentiler, Abdülhamit’e duyulan düşmanlığı ve kızgınlığı açığa çıkarmıştır. Ancak burada kötülük algısı farklıdır; Adnan ve onunla hemfikir olanların nazarında,

Abdülhamit'in sorumlu olduğu kötülükler devletin çöküşüne neden olacağını düşündükleridir; egemenlik haklarının kısıtlanması, yabancılara ve azınlıklara tanınan imtiyazlar, toprak kayıpları, baskı, sansür, hafiyelik, korku ve endişe ortamı gibi, tamamen Abdülhamit ve onun yönetimi ile özdeşleştirilen kötülük unsurlarını kapsar. Oysa insanların gösterdikleri tepki, herhangi birine yöneliktir ve sadece dinî duyarlılığa dayanır; Abdülhamit ve onun yönetiminin kötücül tarafları ile bağlantısı kurulmaz; hatta bu insanlar, mevcut kötülük unsurlarının farkında bile değillerdir. Dolayısıyla Adnan'a göre bu tepki, manasız ve mantıksızdır; esas kötülük, onların işaret ettikleri örneklerdedir. Buhari'nin yakılmasına ve yalnız bu olaya tepki gösterenleri kötücül kabul etmelerinin nedeni de bu insanların gerçeğin farkında olmamaları ancak temelsiz bir dinî duyarlılıkla hareket etmeleri ve kötülükle mücadele edecek kadar kötülüğü idrak edememiş olmalarıdır. Onların desteği alınmadıkça, Adnan ve onun gibi düşünenlerin mücadelesi de eyleme dökülemeyecektir. Onların savundukları Türklük fikri, cemiyette, halka henüz inkişaf etmemiştir; kötülükten kurtuluş yolu, bu bilinç oluşmadığı için kapalıdır; Türklük ve millet fikrinin yerinde henüz din vardır.

Adnan, düşüne düşüne Laleli'ye inmeye başladı: Demek ki Abdülhamit Buhari'yi yakmasaydı Şarkî Rumeli'yi düşmana muharebesiz veren adama hâlâ kızmayacaktılar. (s. 59)

Haldun Dağıstanlı Hoca'ya kızmış, uyuyan Tevfik Hoca'yi azarlıyordu.

"Padişah Buhari'yi yaktıysa ne çıkar? Yakar a! Her yer zaten yangın yeri! Ben olsam hamamları değil, fırınları da din kitaplarıyla ısıtırdım. Herif memleketi yakıyor, bir şey demiyorsun. Şarkî Rumeli'yi veriyor, Mısır'ı veriyor, Bosna'yi, Hersek'i veriyor. On padişahın aldığı bir padişah verdi; aldırıyor, uyuyorsun. Hoca! Hoca! Fennin çelik dişi dinin çürük kafasını delik deşik etti. Sinan kalfanın kubbesi altında Allah'ı arayan bir sen kaldın, bir de Kör Hafız! Asır, tek din, tek mabet asrı! Benim Allah'im ne senin Allah'ındır ne mahalle imamıninki! Benim kubbemin kandillerini kozmoğrafya yakar seninkini evkaf kayyumu! (s. 103)

Tepkileri ortaklık gösterse de Adnan ile Haldun'un dini algılayışları farklıdır. Haldun, dini bütüncül bir kötülük unsuru kabul ederken onu bilim ile değiştirmek gerektiğini söyler. Adnan ise inançsız olmasına rağmen dini bütünleştirici bir sosyal unsur addeder. Sözgelimi romanında ikiye ayırdığı İstanbul'un bir tarafı tamamen yabancı iken bir tarafı Müslüman İstanbul'dur ve iyiliği yüklenen tarafın Müslüman İstanbul olduğu, Beyoğlu'nun bir çöküş simgesi ve kötülük yuvası sembolü olarak ele alındığı açıkça meydandadır.

Camilerinin kurşun kubbelerinde fetih ordularının miğferleri duran İstanbul! Bir devin ufka yuvarladığı bir dağ: Süleymaniye Camii! Altında bir millet ayağa kalkıyor gibi duran kubbe! Süleymaniye'nin bu kubbesi ufuktan sökülmelidir ki İstanbul ne kel, ne uyuz bir topraktır anlaşılın... Sonra bu minareler: Gökyüzünü madalyon bir ayna

parçası gibi tutan, birer kız kadar narin minareler! Bunların ucuna her fetih bayrağından takılan bir hilâl! İstanbul Süleymaniye yapıldığı gün bizim oldu!

Adnan romanına kendi İstanbul'unu bu duygularla yazıyordu. Dinsizdi fakat bu camilerle konuşur, bu mermerlerde sayfalar çevirirdi. Bir de ikinci İstanbul:

Beyoğlu! Damarsız, kansız bir toprağın ayağa kalkmasını andıran bu beyaz binalar! Çamurun bayramlık elbisesini giydiği, taşın sonradan görme olduğu bu caddeler! Panayır tiyatrolarına benzeyen bu evler! İçinde Konyalı Rum'un, Antepli Ermeni'nin komita oynadığı odalar! Bu yerde en korkak gözler, bir şapkanın gölgesinde, korkunç olur ve bir şapkanın altında bu sokaklarda Samatyalı Şarلمانlar, Tatalı Venedik Dojları dolaşır. Bu tahta bıçaklar, bu mukavva bombalar, Moskof bayrağının altında durduğu gün demirdir, alevdir. Şebinkarahisarlı kadar alaturka dalavereye akli eren bu yerli Frenk! Eski ter ve ekşi lavanta kokan bu kokona! Sonra bu konsolos medeniyeti! Sonra bu vatansız sokaklarda, bir damla ecdat kanı gibi Cuma günleri bises dolaşan bayrak! Sonra yüzünü ağyar gözlerinden dizlerinin arasına gizleyen dul kadınlar gibi bu yıkık Kamerhatun Camii! Beyoğlu, fethedilemeyen İstanbul'dur. (s. 60-61)

Adnan, önce ders vermeye gittiği Maliye Nazırı'nın kızı Süheyla'ya, ardından da Erkâniharp Müşirinin kızı Belkıs'a âşık olur. İdeal bir genç kız olan Süheyla da Adnan'a âşıktır ve babası da onun Adnan ile olan evliliğini destekler ama Adnan Belkıs'ı gördükten sonra Süheyla ile evlenmekten vazgeçer. Belkıs ise bir miralay olan Hüsrev ile evlidir ve tipik bir üst tabaka kadındır; Süheyla Adnan'a âşıkken Belkıs ona ancak yoksul olduğu için acır. Adnan için Belkıs'a duyduğu aşk, bir kötülük unsurudur ancak Adnan'ın kararsız davranışları sebebiyle üzdüğü Süheyla da onun sebebiyle kötülüğe maruz kalır. Adnan, Meşrutiyetin ilanından sonra Belkıs'la evlenir ancak aralarında gerçek bir yakınlık hiçbir zaman kurulmaz; Adnan, Belkıs'ın aşkına hiçbir zaman sahip olamaz ve maruz kaldığı psikolojik kötülük süreğen hale gelir. Hatta denilebilir ki Adnan'ın Süheyla ile değil Belkıs'la evlenmesi, onun hayatındaki en belirgin kırılma noktalarından biridir; ömründe ilk ve son kez müreffeh bir hayata sahip olduğu Meşrutiyet yıllarında, Adnan'ın yaptığı bu evlilik, değişen siyasi ve sosyal şartlara ek olarak onun mali çöküşünü hazırlayan sebepler arasındadır ve bu bakımdan da kötücüdür.

İstanbul'un ikinci dönemi, Meşrutiyet'in ilan edildiği, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açıldığı, İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu yıllardır. Adnan ve arkadaşları maruz kaldıkları siyasi kötülük olan sürgünden dönmüş; güç ve iktidar, onların da üyesi olduğu İttihat ve Terakki'ye geçmiştir. Böylelikle, romanın ilk bölümündeki hâkim kötülük unsuru olan Abdülhamit istibdadının ortadan kalktığı söylenebilir. Ancak bu dönem de, kötülüğü kaldırdıktan sonra mutlak iyiliğin tesis edildiği bir dönem olmaz. Fırka, henüz iktidara geldiği ilk günlerde, savunulan ilkelerle alakaları olmayan, her devrin adamlarını da içine alır; Hidayet, Sakallı Vasfî, Süleyman gibi kötücül tipler, şimdi İttihat ve Terakki'ye katılmıştır. Sürgün, dönemin siyasi ve

sosyal yaşamının yansıması olarak romana tali bir kötülük unsuru olarak girer ve sürgünden dönen Adnan, İttihat ve Terakki'deki değişimi de şaşkınlıkla karşılar.

Adnan sürgünden döndüğü gün, İttihat ve Terakki'nin merkezinde arkadaşlarıyla konuşurken, açılan kapıdan elinde birtakım kâğıtlarla bir odaya giren sakallı bir adam gördü; inanmadı: "Ya bu adam Sakallı Vasfi değildir ya bu cemiyet İttihat ve Terakki değil." dedi. (s. 365)

İttihat ve Terakki'nin iktidara geldikten sonra sürgüne gönderdikleri arasında, Abdülhamit devrinin önemli adamlarından Erkânıharp Müşiri de vardır. Yeni iktidar, eski düzenin adamlarını aynı yöntemlerle cezalandırır; tevkif eder, sürgüne gönderir yani kötülük unsurları aynıdır; irade edenler, maruz kalanlar ve gerekçeler değişmiştir. Erkânıharp Müşirinin sürgüne gönderilmesinden sonra, bir devri ve bu devrin üst tabakasının hayatını simgeleyen Mermer Yalı ve başta kızı Belkıs olmak üzere ailesi de bir değişime maruz kalır. Hem sosyal konumları bakımından hem de mali yönden bir çöküşle karşılaşan ailenin yardımına, Belkıs'a olan aşkı sebebiyle Adnan koşar. Ailenin avukatlığını üstlenen Adnan için bu vaka, onu Belkıs'a yaklaştırdığı, ailenin maaşlı çalışanı gibi görülen öğretmenlik algısından kurtardığı için iyidir.

Müşir, bu hüznün kollarına dayanarak, bir zaman arkasında yürüyen polislerin şimdi ortasında sendeleyerek, Adliye, Harbiye koridorlarında dolaştı; Tevkiyhane'de, Bekirağa Bölüğü'nde, Polis Müdürlüğü'nde yattı, kalktı. Bir gün bir vapura bindi, sürgüne gitti.

(...)

Müşir gittikten sonra ailesi yine Mermer Yalı'da kaldı çünkü buna oturmak denemezdi. Belkıs'la anası yalının bir köşesinde, iki bohça gibi, boyunlarını bükmüşüleri. Eskiden altından çarklarıyla paranın şimşekleri içinde parlayan yalı şimdi zembereği sökülmüş saat gibiydi; göğsünde kara talihin iki parmağı, saadet günlerinin son dakikasına yapışmış kımıldamıyordu.

İnkılâptan sonra avukatlığa başlayan Adnan, artık Belkıs'ın hocası değildi, ailenin avukatıydı. İcra işlerini bedava takip ediyordu. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyetinin kolunu bükemediği daire olan Adliye, Adnan'dan korkmadı; Mermer Yalı'ya da haciz koydu. (s. 370-371)

Adnan, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinden sonra hızla zenginleşir ve hep arzu ettiği refaha, paraya kavuşur. Aldığı davaların hemen hemen hepsini kazanan Adnan için bu servet, adilane yollardan elde edilmiştir ama onun farkında olmadığı gerçek, bu dönemin sosyal ve siyasi temelli bir kötülük unsurunu ortaya çıkarır. Davaların Adnan'a verilmesinin sebebi, neredeyse bütün kurumları İttihat ve Terakki'nin ele geçirmesi ve Adnan'ın İttihat ve Terakki içinde mühim bir yeri olması sebebiyle avukatlığını yaptığı davaların kazanılıyor olmasıdır. Mermer Yalı'nın haczedilmesinde de değinilen bu durum, gücü elinde bulunduran grubun irade ettiği bir siyasi kötülüğü karşılar.

Bu dönemde kötülük algısının maruz kalan açısından biçimlendirildiğinin en belirgin örneği, Belkıs'ın tavırlarında ortaya çıkar. Belkıs, babasının sürgüne gönderilmesinden sonra İttihat ve Terakki'yi asla bağışlamaz. Hüsrev'den boşanan ve Adnan'la evlenen Belkıs, Adnan'a da daima muhafaza ettiği ezici bir kibarlık gösterir ve bu bakımdan bu evlilik, artık zengin olduğu için Belkıs'ın karşısında ezilmeyeceğini düşünen Adnan için bir psikolojik kötülük unsuruna dönüşür.

Uzaktan bakanlar “sevişiyorlar” sanıyordu. Fakat Belkıs kocası Adnan'ın eve gelen arkadaşlarından mustarip: “Bir kadına hâkipayiniz diyorlar, ayak ayak üstüne atmaktan utanıyorlar.” Bunların köylü nezaketlerinden, taşra kokan terbiyelerinden Belkıs rahatsızdı. (s. 391)

Bu izdivacın iki cehennemi vardı: Biri yatak odasıydı. En heyecanlı dakikada Belkıs hemen başlayıp biten et itaatiyle Adnan'ın oluyordu; sonra yataktaki erkeği tanımayan bir kadın aynada giyiniyordu.

İkinci cehennem de akşam yemekleriydi. Yemek masasında her akşam Adnan'a bir ıstırap mukadderdi. Bir akşam sofrada beyaz örtüye Adnan'ın çatalından yemek damladı. Belkıs: “Adnan bize biraz Sultan Süleyman'ı, biraz Sultan Selim'i anlatsan” dedi.

Bu lakırdıda Adnan'ın tarih hocalığı, fıkarcılığı vardı. Adnan, karısına kırmızı gözlerle baktı. Bu gözlerde de Belkıs'ın babasının hırsızlığı, vatansızlığı, bayraksızlığı vardı. (s. 393)

Adnan, hayatının bu evresini yaşarken, kendilerini siyasi fikirleri yanında bir kötülük unsuru olarak yoksulluğun birleştirdiği Tevfik Hoca ve Moiz de artık zengin olmuşlardır. Yalnız kazandığı serveti namuslu yollardan elde ettiğine inanan ve gerçekte kendi payı olmadan gelişen bir siyasi kötülük unsurundan da mesul tutulamayacak olan Adnan'a göre, bu iki eski arkadaşın servetlerini elde etme yolları gayriahlâkîdir. Böylelikle Tevfik Hoca ve Moiz'in ahlaken kötüleştikleri söylenebilir. Onlar da dönemin kötücüllüklerinden beslenerek, fırsatçılık ile zengin olan kesime dâhil olmuşlardır. Bu sebeple Adnan, iki arkadaşından uzaklaşır ama aynı şekilde iki eski arkadaşı Dağistanlı Hoca ile Şair Raif de, Adnan'daki değişimi ve onun dâhil olduğu İttihat ve Terakki'nin eylemlerini kötücül buldukları için ondan uzaklaşırlar.

(...) Zaten Moiz hâlâ Selanik'teydi fakat Moiz için çok fena bir şey duydu; İstanbul'da fena tanınmış, zengin bir Musevi'nin kızıyla Selanik'te evlenmişti. Mektuplarını aylardan beri cevapsız bırakıyordu. Avukat Tevfik Hoca da artık pis adamdı: Ona selam veren kirleniyordu. Adnan bu iki eski dostundan kaçırıyordu. Başka iki eski dostu da ondan kaçırıyordu: Dağistanlı Hoca ile Şair Raif... (s. 377)

Moiz'in, İstanbul'a döndükten sonra savaş fırsatçılığı yaparak zengin olduğu anlaşılır. Öte yandan Moiz'in karısı Raşel de romanın tipik ahlaki kötülerinden biridir. Adnan, daha evvel arkadaşı Kadri'nin karısı Zehra ile yaşadığı gibi Moiz'in karısı Raşel ile de gayriahlâkî bir ilişki yaşar ancak Raşel'in girmek istediği sosyal hayata daha uygun vasıtalar bulması sebebiyle bu ilişki kısa sürer. Moiz, karısının başka erkekler ile

ilişkiler kurduğunu bilir, kendisinin de metresleri vardır ve bu kötücül ilişkiler ağı, onlar için olağan hale gelmiştir. Bu ahlaki kötülük unsuru, sosyal yaşama da artık hâkim olan ahlaki düşkünlüğü örnekler.

Adnan, İttihat ve Terakki mensubu olmanın sağladığı koşullar ile çok zengin olur. Bu esnada Birinci Dünya Savaşı devam etmektedir. Savaşın ilk zamanlarında, Hidayet’le aralarında geçen bir konuşmada, Ermenilerin kötücüllüğünden bahseden, kaybedilen toprakların zaten bir zamandan beri Osmanlılara aidiyet hissetmeyen unsurlara ait olduğunu söyleyen Adnan, zamanla, yeni yaşam biçiminin etkisi ile bu meselelerden uzaklaşır. Savaş, evrensel bir siyasi kötülük unsuru olarak romana girer ancak kötülük tahliline imkan verecek kadar derinleştirilmez. Buradaki kötülük daha çok İstanbul’da bu savaşın adeta yok sayılıyor olması, Adnan gibi bir zamanların heyecanlı Türkçülerini bile artık fazla ilgilendirmiyor olmasıdır.

Büyük servetler Hugo’nun eserleri gibi tezat doludur! Para maddi mesafeyi azaltırken, manevisini çoğaltıyordu. Adnan istediği yere beş dakikada giriyordu, her istediği şey beş dakikada cebinde, midesinde, kollarındaydı. Fakat memleketin felaketleri ondan kaçıyor, uzakta duruyordu; İstanbul’un kapısında üst üste yığılan genç ölüleri, Çanakkale’de balya balya şehitleri –sanki Çin’de vebadan ölenlerden uzaktan seçemiyordu. (s. 408)

(...) Adnan da servetine dikkatle bakmaktan vazgeçiyor, çok zengin adamlar gibi onun da gündüzleri, gece vakalarıyla doluyordu: Uyku, içki, oyun, kadın... (s. 410)

Adnan, servetini İttihat ve Terakki vasıtasıyla elde ettiğine dair sözleri işittikten sonra cemiyetle olan bağlarını zayıflatır, kendisine teklif edilen görevleri reddeder. Bunu yaparken savunması, parayı namusuyla kazandığını herkese gösterme isteğidir. Belkıs’ın akrabasından Naşit ise, ahlaken kötü bir adam olmakla birlikte kötülüğü öngörmekte oldukça başarılıdır. Naşit’in, Belkıs’a yaptığı bir uyarıda, hem savaşın hem de Adnan’ın kötücül sonu doğrudan gerçek ile özdeş olarak ifadesini bulur.

Naşit, “Bak Belkıs” dedi; “işte kendisinin yüzüne karşı söylüyorum, ben namusun bu derecesini anlamam. Hepimiz görüyoruz, bu muharebe çıkar yol değil ve yine hepimiz göreceğiz, bir kış daha geçmez, İtilaf askerleri Galata rıhtımındadırlar. Memleketin ne kadar adamı varsa küpünü doldurmakla meşgul. Kocanın bütün arkadaşları Karun’a döndü. Hâlbuki memlekete bir hal olursa seninkinin İsviçre’ye kadar kaçmak için bilet parası yok. Hep aynı nakarat: Namus! Namus! (s. 430)

Romanda, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili en belirgin kötülük unsuru ise Sarıkamış harekâtıdır. Hakkındaki tartışmalar halen devam eden Sarıkamış, zaten başlı başına bir kötülük unsurudur. Ancak romandaki yansıma, Sarıkamış’ın, Enver Paşa’nın hatası olduğu yönündeki görüşe uygundur. Bu bakımdan, Sarıkamış, Enver Paşa’nın hatalarının ve yanlış kararlarının sonucunda gerçekleşen bir kötülük unsuru olarak anılır. Sarıkamış, doğrudan gerçeğin yansıması olan bir siyasi kötülük unsurudur ve

Adnan'ın bu konudaki bilgisizliği, duyarsızlığı ile Dağıstanlı Hoca'nın Sarıkamış harekâtında oğlunu kaybetmenin acısına dayanamayarak ölmesi kötülüğe yapılan kurgusal eklemelerdir.

Odaya Binbaşı Ö... L... Bey girdi.

Sarıkamış'tan dönen bu zabıt Dağıstanlı Hoca'yı görünce sarardı.

Adnan'a, "Artık işin sır tarafı kalmadı. Size her şeyi söylemeye geliyorum Bey." dedi.

Boyuna anlatıyordu: 32 bin kişi olan Dokuzuncu Kolordu, Sarıkamış muharebesinin sonunda 247 kişiydi. Bu 247 nefer de dört gün daha harbettir. Sonra...

Zabıt sustu. Dağıstanlı Hoca'ya göz ucuyla baktı çünkü bu 247 nefer de şehit olmuştu. Dokuzuncu Kolordu kalmamış, adı mağlup olmuştu. 32.000 askerden bir tek kişisi kalmayan Dokuzuncu Kolordu'da bir nefer de Dağıstanlı Hoca'nın oğluydu. Hoca 247 kişinin ne olduğunu soracaktı. Oğlu 31.753 ölünün mü arasındaydı? Yoksa 247 dirinin mi? Utandı, sormadı...

Binbaşı Adnan'a gözlerini dikti, "Bey," dedi: "Asker karlı arazide yirmi beş kilometre yürür. Hâlbuki askeri Sarıkamış Harbi'nde Enver Paşa kırk beş kilometre yürüttü."

Adnan elifi üç kere uzatarak: "Caaanım efendim" dedi, "Marne muharebesinde Alman askeri günde altmış kilometre yapmıştı."

Binbaşı, "Bey, Bey" dedi; "Türk askeri Allahuekber Dağı'nda yürüdü; Alman askerleri Marne Meydanı'nda..."

Binbaşı sustu. Adnan'ın gözlerinin içine baktı: "Allahuekber Dağı'ndan ahret görünür, Marne'dan Paris! Sarıkamış bize 90 bin ölüye mal oldu. Bu ölüler Şark vilayetlerinin yayla çocuklarıdır: Uzun boylu, geniş omuzlu ölüler! Emin ol Bey, Pamir yaylasında bu kadar gürbüz Türk yetişmemiştir. Az millet Allah'ına bu kadar dinç ölü göndermiştir."

(...)

Adnan, hiç sevmediği Enver Paşa'nın ne yaptığını (...) sordu. Binbaşı içini çekti, "Ne mi yaptı? Kaçtı!" dedi. "Kızaktan otomobile kadar bütün nakil vasıtalarına binerek kaçtı!" (s. 472-473)

İstanbul'un üçüncü devri başladığında, Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş, İngilizler İstanbul'u işgal etmiş ve Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. İttihatçıların bir kısmı kaçmış, bir kısmı da sürgün edilmiştir. Adnan, Belkıs'ın kocası olarak savaş yıllarında kendisi üzerinden zengin olan Naşit'in konağına sığınır. Bu devrin konağı da Vahdettin kadar İngilizlerin adamı olan Naşit'in evidir. (s. 511) Böylelikle siyasi kötülük, en nitelikli halini bulur. Devletin yıkımı ile koşut olarak Adnan'ın ve Belkıs'ın da yıkımları gelir. Belkıs, Adnan'ı terk ederek bir Rus prensine kaçır. Ancak bu prens, Belkıs'ın zannettiği gibi zengin ve soylu değildir; bir zaman sonra yoksullaşır ve Adnan'la olan evliliği süresince, ait olduğu hayatın kadını olmaktan hiç uzaklaşmayan Belkıs, kötücül bir değişim geçirir; hem psikolojik hem de fiziksel şiddete maruz kalır. Prens, kumar ve morfin bağımlısıdır ve Belkıs'ı satarak para kazanmayı düşünecek kadar da ahlaken düşkündür. Belkıs ve prens, bu bölümde ahlaki kötülüğün en belirgin örnekleridir.

Prens kumar oynamak için bir aralık Belkıs'ı satmayı düşündü. Ucuza verecekti. Fakat Belkıs sefaletten şişmanlamıştı; bütün saadeti bir nevi yemek yemekten ibaret kalan acayip fıkarcılık içinde şişen kadındı. (s. 513)

Bu şiddet ve sefaletten kurtulmak için, çalışmak üzere New York'a kaçan Belkıs, burada da umduğunu bulamayınca intihar eder. Belkıs'ın ölümü, mesuliyeti kendisine ait olan bir kötülük unsurudur ancak süregelen haldeki siyasi kötülük, bunun için gerekli koşulları hazırlamıştır.

İzmir'in işgali ile simgelenen çöküş, Adnan'ın uzun zamandan beri samimiyetle alakadar olmadığı devletin çöküşü, memleketin ve milletin siyasi kötülüğe maruz kalışdır ve Adnan'ın kötülükten kurtuluş ümidi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkması ile başlayan Kurtuluş Savaşı'dır. Kötülüğün ortadan kaldırılmasına dair bu algı, hem hâkim bakış açısını hem de dönem gerçeğini yansıtmaya bakımdan dikkate değerdir.

Adnan odaya kapanyor, derdini konuşamayanların derin gözleriyle duvara bakıyor, düşünüyordu: İnkıraz altı rakama sığmıştı: 15 Mayıs 1335

Üç gün sonra Adnan'ın baktığı duvarda 19 Mayıs 335 durdu. Rakamın altında ehramlaşan duvar, memleketi kurtarmaya Anafartalar'dan başlayan Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığının tarih yaprağıydı. (s. 519)

Adnan, elde ettiklerinin tamamını yitirmiştir; işgal İstanbul'unda Adnan yeniden yoksuldur ve artık yalnızdır; arkadaşlarının bir kısmı ölmüş, bir kısmı kaçmış savaştan ve işgalden istifade ederek durumunu kurtaranlar, işgalcilerle işbirliği yapanlar ise ondan uzaklaşmıştır ve Mütareke yıllarının İstanbul'undaki bu genel görüntü bir kötülük manzarasıdır. Adnan, önce Kurtuluş Savaşı'na katılmak için; ardından meclise girmek, mebus olmak için ömrünün sonuna kadar davet bekler ama bu davet gelmez. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşır ama bu defa siyasi ve sosyal temelli kötülüğün ortadan kalkması ile Adnan'ın şahsi hayatındaki kötülüğün ortadan kalkması özdeşleştirilmez.

Adnan, yıllardan beri kendisine âşık Süheyla ile evlenmiş yeniden avukatlık yapmaya başlamıştır. Ancak bir zamanlar bütün davaları alan Adnan'a, artık neredeyse hiç dava gelmez; Süheyla evi ve Adnan'ı geçindirir ve bu durum Adnan için bir psikolojik kötülük unsuruna dönüşür. Bu esnada Adnan, annesini öldüren hastalığa, vereme yakalanır ve uzun süre bu hastalığı reddeder. Hastalığı sırasında aldığı bir dava, onu bir süre hayata bağlar. Sözkonusu dava, Adnan için mesleğine ve hayata geri dönmek demektir. Ancak bu davanın sonucunda, yıllar önce gayriahlâkî bir ilişki yaşadığı Macide'nin düşürdüğünü sandığı, cinayetle suçlanan ve aslında suçu pek de sabit olmayan oğlunun idamına sebep olmak, onun için yeni bir yıkım olur. Bu çocuk, bir zamanlar Adnan ve Belkıs'ın konaklarında uşak olarak da çalışmış olan Ahmet'tir.

Reis, zabıt kâtibine, “Kararı okuyun!” ve Benli Ahmet’e “Dinleyin!” dedi. (...) Reis, “Heyet, senin idamına karar verdi; bu kararı bir hafta içinde temyiz edebilirsin.” dedi.

(...) Jandarmalar kelepçeyi bileğine geçirdiler; katil, iki çıplak süngünün ortasında mahkemeden çıkarken Adnan dağ gibi oğlunun arkasından uzun uzun baktı, mahkemeden çıkan halkın gürültüsü içinde bir hıçkırık kayboldu. (...) (s. 679)

Benli Ahmet, idama mahkûm edilse ve Adnan oğlunun ölüm cezası almasına sebep olduğunu düşünerek ölse de Cumhuriyet’in ilanı üzerine çıkan afla Benli Ahmet’in cezası on beş sene küreğe çevrilir. (s. 704)

Adnan’ın bir oğlunun idam cezasına çarptırılmasından sonra Süheyla’dan olan oğlu Salim doğar. Ancak Adnan’ın uzun zamandan beri reddettiği, artık iyice ilerlemiş olan hastalığı, yaşadığı üzüntünün de etkisi ile son evresine girer ve Adnan ölür. Adnan’ın cenazesi ise bir başka kötücül durum olarak sunulur; Naşit tarafından cenazesinde vatan hainliği ile suçlanan (s. 700) Adnan, ancak on kişinin katıldığı bir törenle defnedilir. Bu ölüme, Süheyla’dan bile daha içtenlikle üzülen tek kişi ise Adnan’ın eski dostu Şair Raif’tir. Adnan sürgündeyken annesinin cenazesini de kaldıran Şair Raif, cenazeye katılanlar da dâhil olmak üzere roman boyunca bahsi geçen ve nitelikli-niteliksiz kötücüllükler barındıran, kötülükler irade eden ve gerçekleştiren herkesin aksine, daima mutlak iyiliği muhafaza ve temsil eden bir tiptir. Adnan ise, pek çok siyasi ve sosyal etkinin de yanı sıra, kendi kötücül sonunu kendisi hazırlamıştır.

“(...) Vaktiyle şu Adnan Bey nezle olsa bütüin Beyoğlu duyardı. Hâlbuki cenazesinde ölü de dâhil olarak on kişiyiz!” dedi. (...)

Dar sokaklarda bu on kişi de yoktu. Cenazede yedi adam kalmıştı: Ağladığını görmesinler diye tabutun çok ilerisinde yürüyen Şair Raif; ağladığı uzaktan belli olsun diye bir düziye mendilini yüzüne kapayan Dilaver (Direklerarası’nın Don Kişot’u Dilaver), bir de simit yiyerek cenazeye uzaktan koşan Aksaray’ın meczup Çıplak Ahmet’i... (s. 702)

“Sürgün”, Refik Halit Karay’ın kendi hayat macerasından da izler taşıması bakımından kötülük kavramı ve dönem gerçeği bağlarının kuvvetli olduğu bir romandır. Roman, sadece adıyla bir kötülük unsurunu dile getirir. Sürgün, kim tarafından irade edilirse edilsin, kime uygulanırsa uygulansın, maruz kalan açısından daima bir kötülük unsuru olarak kabul görür ve siyasi temellidir. Romandaki sürgün, Hilmi Efendi’nin sürgünü, aslında siyasetle herhangi bir bağı olmayan bir adamın maruz kaldığı siyasi bir kötülük unsuru olarak yansıtılır. Hilmi Efendi’nin sürülmesine sebep, tartıştığı genç bir komiserdir ve bu komiserin önemli bir mevkii elde etmesi sonucunda Hilmi Efendi Suriye’ye sürülür. Bu sebeple, Hilmi Efendi’nin sürgünü, haksız yere ona verilmiş bir ceza olarak nitelikli bir kötülük unsuruna dönüşür. Hilmi Efendi, tam bir kötülüğe maruz kalan algısı ile sürgün karşısında ölümü bir kurtuluş olarak tasavvur eder ancak

herhangi bir intihar girişiminde bulunmaz; ölümün doğallıkla gelmesini ve onu sürgünden kurtarmasını bekler.

(...) *Ege Denizi'nde mevsim fırtınalarını yerken Hilmi Efendi, bir aralık ümide kapıldı. "Galiba batacağız." Diyordu, "kurtulacağım." (s. 7)*

Sürgünün doğurgan bir kötülük unsuru olarak ilk bakıştaki etkileri ve sebep olduğu diğer kötücüllükler, kimsesizlik, yoksulluk, memleket özlemi ve aileden ayrı kalmaktır. Emekli bir asker olan Hilmi Efendi, memleketin yeni yapısı ile de uyuşamaz, *memleket de artık onun yabancı olmuştur.* (s. 7) Hilmi Efendi açısından bu da bir kötülük unsurudur. Ancak hem parasızlık, hem ailesinden ayrılmak ya da ailesini yalnız bırakmak hem de gurbete dair hisler daha belirgin olan kötülük unsurlarıdır.

(...) *Karısı ile kızının evde yatak yorgan satıp savarak vapura getirdikleri otuz yedi liradan geriye kalan on altı Türk kâğıdı Suriye parasıyla ancak bir Osmanlı altını tutuyordu. Vapurdakilerden tahkik edip öğrendiği bu borsa oyunu ümitsizliğini arttırdı. "Zahir eller ilinde dileneceğim," diye düşündü; gözlerinin yandığını, dolduğunu, nemiendiğini fark etti. (...) Nereye inecekti? Hangi dilden konuşacaktı? Ne ile nasıl yaşayacaktı? (...) (s. 8)*

On sekizine yeni basmış olan Seher'in vapurda kara gözlerinden pıtrak gibi yaşlar dökerek boynuna sarıldığı zamanı, ayrılık sahnesini düşündü; kenardaki genç memurun ona nasıl çapkıncasına baktığı, sırttığı gözünün önüne gelerek İstanbul sokaklarında, terütaze, iratsız, akarsız, cahil bir anne elinde bıraktığı kızının akıbetinden korktu. Oynakça demeye cesaret edemiyordu ama biraz hoppalığını sezdiği, üzüldüğü Seher, gurbette içinin en belli başlı derdi olacaktı. (s. 10)

Hilmi Bey, Beyrut'ta bir zaman tamamen yalnız kaldıktan sonra Çopur Apti adlı birine rastlar. *Bir aralık sivil polis memurluğu etmiş, Sinop'a sürülmüş, tekrar polisliğe girmiş, inatçı, yılmaz bir muhalif, bir "Hürriyet ve İtilaf"çı (s. 19) olan Çopur Apti'nin hayatını da siyasi olay ve değişimler belirlemiştir ancak onun hayatında bu olayların bir kötülük unsuru olarak etkileri belirgin değildir. Hilmi Bey sürgünle bir haksızlığa uğrarken Çopur Apti'nin sürgünü, eylemlerinin neticesinde gelen bir ceza telakki edilir. Onun nazarında ise kötücül olan *görüyor musun? (...) İttihatçılar bize neleri kaybettirdiler? (s. 20) dediği İttihat ve Terakki partisi üyeleri kötülük failidir. Çopur Apti, Hilmi Efendi'yi kaldığı yere götürür ve ona bir iş bulur. Böylelikle Hilmi Efendi, sürgünün ilk kötücül etkilerinden olan yalnızlıktan onun sayesinde geçici olarak kurtulmuş olur. Çopur Apti'nin birlikte kaldığı adamlar, yalnız İttihat ve Terakki'yi değil Kurtuluş Savaşı'nı da, yeni Türkiye'yi de kötücül bulurlar. Hilmi Bey ise politikadan, siyasetten hoşlanmayan tutumu ile onlardan ayrılır, zaten onların aksine siyasi bir sebeple değil şahsi bir cezalandırma arzusunun neticesi olarak sürülmüştür ve bu adamlardan rahatsız olur.**

Dördü de ölesiye, öldüresiye politikacıydılar; her şeyi fenaya yoruyorlar, her işten kötü neticeler, muvaffakiyetsizlik bekliyorlardı. İzmir zaferinden fayda ummuyorlar, sulh konferansının lehte haline imkân görmüyorlardı. Daim Bey:

“Sevr Muahedesi ni mumla arayacağız!” fikrindeydi. Apti ise bu fikri tamamlıyor:

“Öpüp başımıza koymak isteyeceğiz ama yağma yok!” diyordu. (s. 26)

Hilmi Bey ise birlikte yaşadığı bu insanlar gibi Kurtuluş Savaşı'na ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne aleyhtar değildir. Hilmi Bey'in, politikadan anlamasa da milli bir duyarlılıkla ve eski bir asker olması sebebiyle, özellikle Kurtuluş Savaşı'nı yürüten askerlere hakaret edilmesine, onların eleştirilmesine müsaade etmemesi, kötülük algıları farklı olan bu insanların uzun süre bir arada yaşamalarına mani olur.

“O asker Yunan'ı denize döktü; ecnepleri memleketten dışarı attı, devlete istiklal kazandırdı. Lozan'da murahhaslarımız Lord Curzon'a laf söyletmiyorlar, hep askerlerimiz sayesinde...” diye başladı, ağzını açtı, gözünü yumdu. (s. 32)

Çopur Apti'nin kendisine bulunduğu işin bozulmasından sonra bir inşaatta çalışmaya başlayan Hilmi Efendi, onlarla kaldığı odadan da taşınır. Yeni işvereni, Boğos Ağa, Anadolu bir Ermeni'dir. Azınlıklar, özellikle Milli Mücadele dönemi romanlarında kötücül özellikleri ile anılmaktadır. Burada ise, Hilmi Efendi'nin de aslında pek muhabbet beslememesine rağmen özellikle Ermeniler, onun dilinden anlayan, onunla Türkçe konuşan, ona yardımcı olan insanlar olarak, Hilmi Efendi'nin sürgündeki gurbet acısını, kimsesizlik hissini azaltırlar. Öte yandan Boğos Ağa gibi örnekler, maruz kaldığı bir başka kötülük unsuru olan yoksulluktan kurtulması için de ona imkân verirler. Buna rağmen Hilmi Efendi, değişen coğrafya ve şartlar itibarıyla kendini yakın bulunduğu Ermenilerle ilgili fikirlerini, onların Anadolu'da sebep olduklarını kötücül bulmaya devam ederek değiştirmez. Öte yandan Hilmi Efendi, memleket hasretini bir kötülüğe maruz kalma hali olarak yaşamakla ve bu durum neticesinde Ermenilerle kötülüğe maruz kalma noktasında birleşmekle birlikte, devletin selametini şahsi selametlerine tercih ederek, bu kötülüğe razı olacak kadar vatanperver bir adamdır.

Beyrut'a geldiği zaman Ermenileri sevmeyen Hilmi Efendi, şimdi, surf Türkçe konuştukları ve memleket hasreti çektikleri için hep bu cemaat ile düşüp kalkıyor, yiyip içiyor, gezip tozuyordu.(...)

Fakat Razuk'un Antep'e dönmesi için hükümetin Avrupa'ya karşı yenilmesi, boyun eğmesi lazım geldiğini düşünen Hilmi Efendi içinden, arkadaşına acılamakla beraber, “Rabbim o günü göstermesin!” derdi. Gurbette Türklere pek sokulgan, cana yakın duran bu milletin Anadolu'da ne kadar şımarık bir vaziyet aldığını bildiği için aralarındaki uçurumu görüyor, bazı bazı bir yadırgama duyuyordu. (s. 62-63)

Hilmi Efendi'nin maruz kaldığı bir başka kötülük unsuru, hastalıktır ancak bu hastalık bir kötülük unsuru olarak derinleştirilmez. *Kuvvetli bir tifoyu atlatan (s. 66)* Hilmi Efendi, Boğos Ağa'nın da yönlendirmesiyle Beyrut'ta sürgün olan fakat müreffeh

bir hayat yaşayan Şehzade Keramettin'in yanına yerleşir. Hilmi Efendi, bu aile ile geçirdiği zamanlarda, yoksulluk ve yalnızlık gibi iki temel kötülük unsurundan kurtulsa da bu ailenin sürdürdüğü yaşam tarzı, ahlaki kötülük unsurlarını ortaya çıkarır. Bu ahlaki kötülük unsurları, en belirgin halde şehzadenin iki kızında ortaya çıkar. Kurallara bağlı bir hayattan sonra bu yeni hayatın verdiği özgürlük, ahlaken kötücül bir yaşama geçmeyi beraberinde getirir. Bu bakımdan bu kızlar, Hilmi Efendi'nin kızı Seher'i anımsatır.

Bir zamandan beri iki genç sultan, gündüzün Beyrut'a inip öte beri alma eğlencesine, böyle gece kaçkınlıklarını da zammemişlerdi. Ufak tefek, çelimsiz, lenfatik kızlardı; göğüs kemikleri içeri çökmüş, omuzları dar, kolları ve bacakları etsiz, burunları irice fakat sevimliydi. İkide bir bademcikleri şişer, ateşler içinde yanarlar, sapsarı kalkarlar, boyanırlar, güç yutkunur halde sokağa can atarlardı. Birdenbire yabancı bir şehre, açık saçık, kayıtsız kontrolsüz, ne harem ağası ne saray hademesi, sereserbest düşüvermenin, herkese benzeyivermenin zevkini sürüyorlardı. Etraflarında yerli zengin delikanlılar peydah olmuştu; Osmanlı hanedanından kız almak velev ki bu hanedan düşmüş de olsa yine yarı damat sayılmak isteyen elkap ve rütbe düşkün gençler... (s. 75)

Şehzade Keramettin Efendi'nin sürgündeki bu konağında göze çarpan ve kızların nitelik bakımından kesinleşmeyen ahlaki kötülüklerinden daha belirgin olan kötülük unsuru ise savurganlık ve israftır. Bu iki kötü alışkanlık, ailenin mali çöküşünü de beraberinde getirir yani ekonomik anlamda da bir kötülüğe sebep olur. Bu sonuca varılmasa bile savurganlık ve israf zaten belirgin kötülük unsurlarıdır. Bu kötülük unsurlarının en canlı örneklerinden biri, konakta hüküm süren hayata ek olarak Şehzade Keramettin Efendi'nin eşlerinden birinin davranışlarında ortaya çıkar.

Büyük kızın anası esmer güzeli; tıknaz, azametli ve görülmemiş derecede müsrifti; müsrif ve cimri... Her gün yeni bir pudra kutusu açar, hem yırtarak, parçalayarak açar, döke saça sürünür, kalanını kaldırır, pencereden dışarı atardı; ipeği kaçan çorapları da köşkün etrafındaki çam dallarına fırlatırdı... Kalfalar istifade etmesin diye! (s. 81)

Aile, ekonomik yönden çökünce, Hilmi Efendi'den de gizleyerek Mısır'a göç eder. Böylece Hilmi Efendi, onun hayatında sürgünden sonra süregelen hale gelen iki kötülük unsuru olan yoksulluk ve yalnızlık ile tekrar karşılaşır. Şehzade Keramettin Efendi, bu göçü Hilmi Efendi'den gizlerken bilinçlidir ve bu kötücül eylemden, doğası gereği haz almaktadır.

(...) Onda da hükümdar aileleriyle diktatör ruhlarında rast gelinen bir eziyetten zevk alma ihtiyacı vardı; birini kolundan tutup yükseltmek, yükseltmek, görmediklerine nail etmek, iltifat ve muhabbetlere boğmak, sonra birdenbire, ne veriyse çekip almak, çöktüğünü görmek... (s. 91)

Bu ayrılığın, Hilmi Efendi için kötücül bir başka tarafı âşık olduğu kalfa Suzidil'den ayrılmaktır. Suzidil'in eğer kendisi isteseydi yanında kalacağını bilen Hilmi

Efendi, zamanla onun yokluğundan en az sürgünde olmak kadar acı duymaya başlar. Böylece Hilmi Efendi'nin maruz kaldığı kötülöklere ona manen acı veren bir aşkı da eklemek gerekir. (s. 98)

Sadece sürgünde olması sebebiyle bir öteki olarak zaten kötülüöe maruz kalmakta olan Hilmi Efendi, Beyrut'a vardığından beri, yoksulluktan evvel bu ötekilik ve yalnızlık hissini azaltacak çareler aramıştır. Bu bakımdan onun için en nitelikli kötölük unsurunun bu ötekilik ve yalnızlık hali olduğunu söylemek mümkündür. Hilmi Bey'de bu hisleri kuvvetlendiren şey, Beyrut'ta ve buradan sonra gittiöi Şam'da varlığını duyumsatan Arap milliyetçiliöi ile farklı dinlerin tesiridir. Hilmi Bey, özellikle Türk olması sebebiyle fazlaca kendisine hissettirilen bu durumu, aynı zamanda sosyal ve siyasi yönden de kötücül kabul eder.

(...) Beyrut'ta iki senedir yaşadığı muhiti bir türlü benimseyememişti; gözlerini taş binalara, muntazam parke caddelere alıştıramamış, şehri saran Hıristiyanlık ve melezlik havasına ısınamamıştı. (...) Şam'da azılı bir Arapçılık şımarıklığı hüküm sürüyor, kendilerini bir boyunduruktan kurtulduk sananların ülkesindedir ve idraksiz düşmanlarla çevrilidir. (s. 103)

Hilmi Bey, Şam'da Boşnak İhsan adında biriyle tanışır. Boşnak İhsan, Hilmi Efendi'nin Suriye'ye geldikten sonraki tüm hareketlerinin izlenmiş ve kaydedilmiş olduğunu anlatır. Boşnak İhsan'ın haber verdiği bu izleme ve kayıt altına alma hadisesi, özel yaşamın ihlalini barındıran bir kötölük unsurudur. Aynı zamanda yasadışı bir örgütlenmeyi de açığa vurur ve bu da bir başka kötölük örneöidir.

(...) Boşnak İhsan ve arkadaşları bir komite halinde gizli işler çeviriyorlar, bir yerden para bulmuşlar, bir ümit peşindedirler. (s. 107)

Hilmi Efendi, Boşnak İhsan vesilesiyle memleketteki karısından ve kızından da haber alır. Aldığı bu habere göre, henüz Beyrut'a gelirken duyduğu endişeler, uzun zamandır haber alamadığı karısının bir mektubunda haber verdiği belirtiler, gerçek bir ahlaki kötölüöe dönüşmüştür; Seher, bir aktörle birlikte yaşamaya başlamıştır. Boşnak İhsan ise bu hadiseyi, Türkiye'de yeni kurulan düzenin sebep olduöu bir kötölük unsuru olarak değerlendirir; ona göre Hilmi Efendi'nin kızı, siyasi ve sosyal bir kötölüöün, dini esaslara dayamayan bir yönetimin kurbanıdır. Söz konusu ahlaki kötölükten, Hilmi Efendi'yi çalışmalarına katmak suretiyle istifade etmeye çalışan Boşnak İhsan'ın, irade faktörünü dikkate almayan bu düşüncesi de yine kötölüöün algısal farklılığını ortaya koyar. Öte yandan kızının bir aktörle yaşadığı haberini alan Hilmi Efendi, bir kez daha psikolojik acı veren bir kötölüöe maruz kalır; kızının ahlaki kötölüöe sürükleneceöine ölmüş olmasını tercih eder; ona göre ahlaki kötölük ölümden daha kötüdür.

“... *Kerimesi Seher'in Kâni isminde seyyar bir tiyatro kumpanyası aktörüyle tanışıp beraber yaşamakta olduğu...*”

Hilmi Efendi masaya bir yumruk indirdi; sonra elini kalbinin üstüne götürdü; “Ah!” diye inledi ve taş kesildi. (s. 112)

(...) Artık şüpheyi, tereddüdü bırak da el ele verelim, beraber çalışalım. Memleket, din, ahlak kurtarılmaya muhtaç! Bak şu kızının başına gelen felakete... Sebebi ne? Dinsizlik, ahlaksızlık değil mi? (s. 113)

(...) Ah, keşke kızıl hastalığına tutulduğu zaman, henüz saf, masum, bir dilim yavruryken, iğrenç lezzetlere kapılmadan, tertemiz ölüvermiş olsaydı. (s. 115)

Bu olaydan sonra Hilmi Efendi'nin bir kalp rahatsızlığı olduğu ortaya çıkar. Bu hastalık, insani hata ve eksiklere dayanıyor görünse de Hilmi Efendi'nin kendi iradesi dışında gelişen çeşitli kötülöklere maruz kalmasının da etkisi belirgindir.

Hilmi Bey'in tanıştığı İrfan, bir aile mirası meselesi yüzünden Suriye'dedir ve bu mesele çözüldüğünde Hilmi Efendi, onun Halep'teki evinde yaşayacaktır. İrfan'ın Halep'e gitmesi, romandaki en belirgin sıçramaya zemin hazırlar. Öncelikle Halep, bilhassa Hilmi Efendi için, *Türkçe konuşulması, Türk sazından ve sözünden bahsedilmesi* (s. 150) sebebiyle Beyrut ve Şam'da maruz kaldığı yabancılık ve ötekilik hissinden kurtulmanın ümidini taşır. Bu sebeple bir an evvel Halep'e taşınmak ister. Bu taşınma arzusu ise Hilmi Bey'in sonu olur zira orada bir şarkıcı olarak karşılaştığı kızı Seher, ahlaki bir kötülüğün temsilcisidir ve zaten hasta olan Hilmi Bey bu sebeple ölür. Bu bakımdan, siyasi bir kötülük unsuru olan sürgün, Hilmi Bey'i, siyasetle bir ilgisi olmamasına rağmen kötülüğe maruz bırakmış ve bu kötülük süregelenleşip doğurgan bir hal alarak sonunda siyasi hiçbir bağ kurulmayan bir ölümlle Hilmi Bey'in sonunu hazırlamıştır.

“Miskinler Tekkesi”nde Meşrutiyetin ilanı, derinlikli ve detaylı olarak anlatılmasa da anlatıcının hayatında kötücül bir değişimin başlangıcı olur. Meşrutiyet, burada siyasi ve sosyal yanından ziyade, anlatıcının ve ailesinin hayatı üzerindeki etkileri ile ele alınmıştır; genel anlamda bir kötülük unsuru değildir fakat bu insanlar Meşrutiyet sebebiyle zarara uğramıştır. Konaktaki yaşam sona ermiş, bir memuriyete yerleştirilen anlatıcı da işinden uzaklaştırılmıştır. Bu yolla onun, aslında hiç ilgisi olmadığı halde siyasi bir kötülüğe maruz kaldığını söylemek mümkündür.

Ben yaşta olanlar Meşrutiyet inkılâbının nasıl bir hengâme olduğunu iyi hatırlarlar.

Sokaklarda imamlarla papazların sarılıp öpüştüğü, mızıka ve nutuk gürültüsünden ürken atların dükkânlara girdiği o ana baba günlerinden birinde caddemizin üst başından bayraklı ve davullu bir nümayiş alayı koptu ve biraz sonra bizim konağın kapısına dayandı. Dayım, dedikleri gibi, kafası ezilecek bir hafıye miydi? İnsanın alacası içinde olduğuna göre, belki evet... Fakat nümayiş yapanlar da bu meselede benden fazla birey bilmediklerine göre, belki de hayır... Muhakkak olan şuydu

ki, yukarıdan kopan dalga, yolunun üstünde başka bir konağa tesadüf etmediği için, çaresiz bizimkine çarpıp kırılmıştı. (s. 31)

Gelelim imdi bana! Evkafta her şey ağır yürür, derler. Benim oradan yürütülmem de öyle oldu. Evvela kimsenin bana ses etmediğine bakarak epeyce ümitlere kapılmıştım. Fakat inkılâptan birkaç ay sonra yapılan meşhur tasfiyede ilk sokağa atılanlardan biri ben oluyordum. (s. 32)

Anlatıcı, işinden uzaklaştırıldıktan sonra bir süre Darülfünundaki derslere devam eder ve burada bir siyasi oluşumun içinde yer alır. Yalnız onun bu siyasi oluşuma dâhil olması kendi iradesi ve fikirleri ile yaptığı bir tercih değildir. Çevresindeki insanların yönlendirmesi ile Ahrar fırkasına katılan anlatıcı, Otuz Bir Mart olayından sonra sürgün edilir. Burada Otuz Bir Mart ayaklanması ve sürgün, devre ait siyasi kötülük unsurlarıdır ve anlatıcı bir kez daha aslında irade etmediği fakat dâhil olduğu ve gücü elinde bulunduran grup tarafından kötücül olarak nitelenen eylemi sebebiyle siyasi kötülüğe maruz kalır. Burada sürgün edilenlerin tamamının değil, yalnız Ahrar fırkasının faaliyetlerinde payı bulunmayan anlatıcının sürülmesinin siyasi bir kötülük unsuru olarak yansıtılması dikkate değerdir. Anlatıcının, kötülüğü irade etmediği açık olmakla birlikte, kötülüğü öngöremediği ve kötülük karşısında da irade gösteremediği meydandadır.

Küllî aybından başka bir de politika mı? Doğru! Fakat bu, benim politikanın ne olduğunu bilmeyişimden ileri gelmemiştir. İnsan, denize girmeye taraftar olmayabilir. Fakat adamı, hele benim gibi hiçbir zora karşı koymaya kudreti olmayan iradesiz bir adamı sağından solundan iterlerse...

(...) Ortada İttihatçılar ve Ahrar diye iki fırka vardı. Benim kismetime kara koyun, yani Ahrar düştü ve bir daha çıkmamak üzere yerin dibine battım.

Dediğim gibi benim politikacılığım sadece herhangi bir rüzgara karşı mukavemetimin sıfır olmasından ileri geliyordu. (...)

(...) Bunun içindir ki, Otuz Bir Mart'tan sonra arkadaşlarım itibarlarına göre derece derece darağacına ve hapse giderlerken ben, sadece üç sene kadar bir zaman için Sinop'ta sürgüne gönderiliyordum. (s. 36)

Balkan muharebesine doğru İttihatçılar düşünce (s. 36) İstanbul'a dönen anlatıcı, burada Nur-i İrfan mektebinde çalışmaya başlar. Bu okul aslında genel bir kötülük manzarası sunar. Gerçek bir eğitimin verilmediği bu okulda, çalışanlar da maaşlarını alamamaktadır. Anlatıcı ise, henüz çocukken kendisinde ortaya çıkan bir eğilimle yalvararak, bu okul için çevreden yardımlar toplamakla görevlendirilir. Bu yapılan, bir dolandırıcılık eylemidir ve nitelikli kötüdür. Arka planı oluşturan Birinci Dünya Savaşı ve özellikle Çanakkale muharebeleri siyasi ve sosyal kötülük unsurları iken, okul yönetiminin burada şehit olanların çocuklarını okula kaydederek çevreden toplanan bağışları arttırma gayreti ve hatta çocukların yardım toplama adı altında dilendirilmeleri, mevcut kötülüğü daha nitelikli hale getirir. Bu, doğrudan çocukların

sömürülmesidir ve evrensel bir kötülük unsurudur. Diğer yandan halk da, milli ve insani duyguları sömürülmek suretiyle aldatılmakta ve bu da bir başka kötülük olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak bunlardan maddi kazanç elde ediliyor olması ise kötülüğün planlı ve iradi olarak gerçekleştirildiğini gösterir. Anlatıcı, kötülüğünün farkında olduğu ancak karşı çıkmadığı ve hatta uygulayıcısı olduğu bu bağış işinden zarar görmez çünkü yine sadece bir kötülük unsuru olarak adı anılan Sarıkamış'tan sonra, askere alınır.

Gitgide mektebin işlerinden daha başka kokular da almaya başlıyordum: Umumi Harbe girmiştik. Çanakkale'den neşesiz haberler geliyor, İstanbul'daki sıkıntı gün geçtikçe artıyordu. İşte bu sıralarda mektebe büyük merasimle beş kadar parasız şehit çocuğu aldık. Fakat buna mukabil, her gün başka çocukları kırmızıya boyanmış teneke kutularla sokakta iane toplamaya gönderiyorduk. Sonra iş daha ziyade büyüdü. Mektebin kâatibi sıfatıyla redingotumun yakasına bir kurdele takarak ve saat hesabıyla kiralanmış bir arabaya bindirilerek beni bazı dükkânlar ve ticarethanelerden iane toplamaya gönderiyorlardı. İlk ciddi dilencilik talimimi ben bu dolaşmalar esnasında yapmışımdır.

Sayısını tasrih etmediğim şehit çocuklarının "Nur-i İrfan" ocağına nasıl geldiklerini, bu yavruları nasıl bağrımıza bastığımızı anlatıyor, onlar için para ve erzak topluyordum. (...)

Bu bir dilencilik değil miydi? Keşke yalnız öyle olsa... Fakat bizim aynı zamanda bir sahtekârlık ve dolandırıcılık yapmadığımızdan emin olamıyordum. (s. 44)

Benim o zaman, bir türlü içinden çıkılamayan bir askerlik meselem vardı. (...) Nihayet, galiba Sarıkamış'tan sonra kafamı artık göremeyecek derecede sıkıştırdılar ve "Yarın sabah beş günlük yiyeceklerle birlikte gelersin." diye bir emir verdiler. (s. 44-45)

Önce sürgün yıllarında, ardından askerliği sırasında ve sonrasında yazısının güzel olması sebebiyle rahat eden ve bu yolla para kazanan anlatıcı, katır tepmesi sonucu sağ elinin kırılması ve sakat kalması ile bu yoldan para kazanma ümidini de yitirir. Başından itibaren, Meşrutiyetin ilanı ile ailenin dağılması, kendisinin işsiz kalması, karşı koyamayarak katıldığı Ahrar fırkasına üyeliği sebebiyle sürgüne yollanması, para kazanmak için çalışmaya mecbur kaldığı okuldaki dolandırıcılık faaliyetlerine iştiraki, askere alınması gibi sebeplerle düzenli bir hayat kuramayan ve git gide daha kötücül bir durumla karşılaşan anlatıcının hayatı, son olarak bu sakatlık ile geri dönüşü olmayan biçimde değişir. Artık elinden başka hiçbir iş gelmeyen anlatıcının yazı yazarak da para kazanması mümkün değildir ve dilencilğe de bu sebeple başlar. Dilenciliği onurlu bir kazanma yolu olarak görmese de hayatta kalmak için başka çıkar yolu kalmadığına dair bir savunma zemini oluşturur.

(...) Üstelik tek geçim vasıtam olan parmaklarım da o zamandan sonra işlemez olmuştur. (s. 46)

Önce Konya'ya giden anlatıcı, memleketin kötücül manzarasını burada daha iyi idrak eder. Savaşın kaybedilmesi ve mütarekenin imzalanması siyasi bir kötülük unsuru

olarak burada da mevcuttur fakat yine yalnız arka planı oluşturur ve sosyal ve siyasi temeldeki etkilerinden ziyade anlatıcının hayatındaki etkileri ile işlenir.

(...) Suriye'deki bozgun, içerdeki mütareke bozgunuyla karışıyor, memleketi barınılmaz bir hale getiriyordu. Bu sefer Türkçe yalvararak, Türkçe dilenerek ve dayak yiyerek yeni bir yolculuk, kâh hastalanıp günlerce kendimi kaybederek, kâh eceli gelmeyen için en iyi ilaç olan büyük sefaletle iyileşerek bir zaman daha sürüntüş... (s. 47)

Konya'dan hastalığı sebebiyle İzmir'e giden anlatıcı bir süre hastanede bir süre de eski tütün deposunda misafir edilir. Devre ait belirgin bir siyasi kötülük unsuru olarak İzmir'in işgalinden de bahsetmek gerekir. Ancak bu işgal de ancak arka plan kurmada kullanılır. Dilencilige İzmir'de devam eden anlatıcının buradaki günleri anlatılırken de işgale dair siyasi ve sosyal kötülük unsurlarından fazla bahsedilmez.

Yunanlılar tarafından yeni işgal edilen İzmir, kargaşalık içindeydi. Bununla beraber ben halde olanları büsbütün sokakta bırakmıyor, Kâtipoğlu taraflarında bir eski tütün deposunda misafir ediyorlardı: Adam başına bir ot minder ve günde bir öğün çorba... Ne yapalım, buna da Allah bereket versin. (s. 47)

"Baba Evi"nde, iyi bir durumdan kötü bir duruma düşen ailenin yaşantısı, ülkede meydana gelen siyasi ve sosyal olaylarla belirlenmiştir. Bunlar arasında en belirgin kötülük unsurları, Milli Mücadele dönemine aittir. Ancak bu kötülük unsurları romanın esas çatısını oluşturmaktan ziyade sosyal ve siyasi arka planı oluşturmada kullanılırlar. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması, nihai olarak kötülüğün yenilmesi anlamına gelse de savaş sırasında maruz kalınan kötülükler, evrensel kötülük unsurları olarak kabul edilebilir. Bu kötülük unsurlarının sonuçlarından biri olarak aile, yaşadıkları yerin, Adana'nın işgale uğraması ihtimali üzerine buradan Konya'ya göç etmek zorunda kalır.

Düşman uçaklarının ara sıra gelip şehre bomba attığı Milli Mücadele günlerimizde beni bu okuldan aldılar.(...)

Sonra "Düşman geliyor!" dediler. Caddeye bakan evimizin önünden, gittikçe çoğalan sedyelerde, sargıları kanlı, yüzleri toz toprak, kan içinde, gözleri yumuk, inleyen askerler geçmeye başladı. (...) (s. 5)

Göğün kül renkli bulutlarla sımsıkı olduğu bir sabahı. Babaannem, annem, halalarım, ben ve Niyazi düştük yollara... Babaannem geniş kalçalarıyla, önümüzde, çatık kaşlı, sinirli ve hırçın yürüyordu. Eşyalar daha önceden sevk olunmuştu. İstasyona geldik... Mahşer gibiydi... Millet tren bekliyordu, millet düşmandan kaçıyor, sabırsızlanıyordu. Gelip geçenler, gelip gidenler... Kıyamet... Bütün bu kaynaşma içinde çocuklar, çarşafli kadınlar, bıyığı düşmüş, sakalı uzamış insanlar, yalınayak askerler ve bir ufkun kurşuniliğinden öbür ufkun kurşuniliğine uzanan donmuş tren rayları... (s. 6-7)

Aile Konya'ya göçmüş, anlatıcının babası ise Ankara'ya gitmiştir. Konya'da kaldıkları sürenin hatıraları içinde en belirgin kötülük unsuru, 1920'de Konya'da yaşanan ve gerçek hayatın doğrudan yansıması olan Delibaş isyanıdır. Tüm nitelikleri ile ve özellikle Milli Mücadele'ye karşı olması sebebiyle bir kötülük unsuru

sayılabilecek bu isyan, derinlikli ve detaylı bir tahlile olanak sağlamaz. Kuvayı Milliye güçleri tarafından bu isyanın bastırılması kötülüğün ortadan kaldırılması anlamına gelse de yöntem ve uygulama bakımından yeni bir kötülük manzarası sunar.

Birdenbire bir isyan içinde bulduk kendimizi yahut da bana öyle geldi. Keçe külahlı poturlu insanlar, yerlere kaba kaba basarak koşuyorlar, “ İstemezük, biz bu hükümeti istemezük!” diye bağışıyorlardı.

(...)

Bir gün işittik ki, asiler, valiyi ahıra bağlamışlar. Bir başka gün, Alâettin Tepesi’ni işgal eden asilerin, bir genç subayı ensesinden kesip annesinin dizine yatırdıkları haberi yayıldı. “Şeriat isterük, biz bu gâvur hükümeti istemezük, dinsizleri istemezük, şeriat isterük!” Sürüklenen insanların çığlıkları ve dinmek bilmeyen silah sesleri... Kapılar kırılıyor, insanlar boğazlanıyordu. (s. 10)

Atıllar geçiyordu, atlılar... Parlak güneşin altında, kabalakları, kalpakları, koca kca bıyıklarıyla atlılar geçiyordu. Sonra “istemezük”ler... Elleri arkalarında bağlı, poturlu, keçe külahlı, şeriat fedailer... Derken yük arabaları... Yük arabalarında, enselerinden kesilmiş, kanlı cesetler... O gün o kadar bağırdım ki, sesim kısıldı, hastalandım... (s. 11)

“Huzur”da kötülük ile ilgili bulgular, soyut ve somut, şahsi ve içtimai olmak üzere gruplandırılabilir. Soyut bulguların başında farklı bir açıdan sunulan Doğu- Batı çatışmasında köksüzleşmesi itibarıyla kötücül bulunan yenileşme, çeşitli motiflerle çizilen sosyal ve siyasi manzaralar başı çeker. Bunlara, Mümtaz’ın, diğer motiflerden ayrılan ve daha belirgin olan acıları, tereddütleri, çıkmazları, ölüm saplantısı ile Nuran’ın bir aile özelliği olarak kendisinde var olduğuna inandığı mutsuz aşka sebep olan özne inancı da eklenebilir. Somut bulgular arasında Mümtaz’ın anne ve babasının ölümleri, savaş, göç, Macide ve İhsan’ın çocuklarının ölmesi, Macide’nin hastalığı, Nuran’ın aldatılışı ve terk edilişi, Suat’ın intiharı, Mümtaz ve Nuran’ın ayrılıkları, İhsan’ın hastalığı ve İkinci Dünya Savaşı belirgin örneklerdir.

Roman, İkinci Dünya Savaşı’nın ilan edilmesinden bir gün önce başlar ve her yerde herkes tarafından bu savaş konuşulur. Savaş, nitelikli kötülük unsurlarının en belirgin örnekleri arasındadır. Burada ise bu kötülük unsuru henüz vuku bulmamış ancak varlığını duyurmuştur. Bu savaş, öngörülen bir kötülüktür. Öte yandan dünyada, modern zamanda, kötülük probleminin yeniden ele alınmasına, yorumlanmasına sebep olan iki hadiseden biri de bu savaştır. Doğal kötülük sorgulamalarında Lizbon Depremi bir kırılma noktası iken insan tarafından gerçekleştirilen kötülük ile ilgili tüm sorgulamalarda en esaslı kırılma noktasını İkinci Dünya Savaşı ve özellikle bu savaşta, toplama kamplarındaki uygulamalar, Nazi Almanya’sı, Hitler ve diğer siyasi, askeri güç sahiplerinin eylemleri oluşturur. Bu bakımdan, tüm dünyada kötülük problemi bağlamında farklı bir döneme geçilmesine sebep olan bu savaşın, Türk edebiyatında ilk

kez anılıyor olması dikkate değerdir. Bu evrensel kötülük unsuru hakkında fazla derinlikli bulguya ulaşılmaz çünkü savaş, romanın sonunda yeni ilan edilir ancak tarihi gerçek dikkate alındığında kötülüğün kazandığını söylemek mümkündür. Roman boyunca da çeşitli ortamlarda, olası bir savaşın etkileri ve sonuçları farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedir. Savaş, gerçekleştiği sıradaki etkileri ile değil de henüz başlamadan, tarihi gerçeğin göstereceği kötülüğü tespit edecek kadar nitelikli ve derinlikli fikirlerle olmasa da, kötülüğü öngörülen bir unsurdur.

Hakikatte harbin patlamak üzere olduğuna emindi. “Dünya gömlek değiştireceği zaman hadiseler sakınılmaz olur.” Albert Sorel’in bu cümlesini, son yılların vaziyetini daima beraber konuştukları İhsan sık sık tekrarlardı. (s. 17)

Herkes neşesizdi, herkes yarını, büyük kıyameti düşünüyordu. (s. 21)

İşte, senelerdir konuşmuşlardı. Herkes, her yerde, her fırsatla senelerce bunları konuşmuştu. Her türlü fikir söylenmiş, her ihtimal yoklanmıştı. Şimdi bütün insanlık en korkunç realite ile karşı karşıyaydı. (s. 52)

Savaşın kötücüllüğü, gerekli olup olmadığı üzerinde yapılan tartışmalar ve konuşmalar arasında savaşın kötücül niteliğinden çok sebebine yönelik bir fikir, yoksulluğun yalnız insanların ferdi yaşamlarında ya da toplumsal satıhta bir manzara olarak sınırlı olmadığını ülkeleri savaşa sürükleyen doğurgan bir kötülük unsuru olarak ele alınması bakımından önemlidir.

Ona göre Alman iktisadiyatı berbat bir haldeydi. Harp mukadderdi. (s. 145)

Elbette değmez... Fakat bir liman meselesi değil ki... Arkasından ne geleceği belli değil. Sonra, orta yerde, hakikaten bir Nazi meselesi, bir tagallüp, bir tasallut var! Bu herif insanlığa musallat... (s. 350)

(...) Alın bugünkü Nazi sadizmini... Yarının bütün bir mazohist edebiyatını, yer altı edebiyatını şimdiden onların kuvvete ibadetinde okur gibiyim. (s. 377)

İhsan da savaşı bir kötülük unsuru olarak kabul eder ve bu yolla gelecek değişimin iyi olmayacağını öngörür. Savaş kötüdür, kötücül bir yoldur ve iyiliğin tesisini bu yoldan sağlamak mümkün değildir; bu kötülük ancak başka kötülük unsurlarını doğuracaktır. Üstelik yalnız savaş değil, gücü elinde bulunduran grupların kötülüğü bir metot olarak benimsediği her uygulama, amaç ne olursa olsun kötülük eylemidir. İhsan’ın, insanın iyiliğine veya kötülüğüne dair düşünceleri ise kesin bir tanım ile karşılanamaz zira o insanlıktan ümit kesmemiştir ama insana da güvenmez. Kötü olan, genel bir kavram olarak insanlık değil, fertler ve bu fertlerin oluşturduğu toplulukların eylemleridir.

İnsanlıktan ümit kesilir mi? Yalnız harpten iyi şey ummuyorum. Medeniyetin yıkımı olacaktır. Ne harpten, ne ihtilallerden, ne de halk diktatörlerinden bir şey çıkacağını umuyorum. Harp Avrupa’nın, belki dünyanın mutlak felaketi olacaktır. Ve kendi kendine söyle gibi konuşmasına devam etti:

İnsanlıktan ümit kesmedim fakat insana güvenmiyorum. (s. 93)

İhsan'dan sonra Orhan'ın savaş hakkındaki fikirleri dikkate değerdir. Orhan, savaşı mutlak olarak kötücül bulur ve *fena bir şeyden iyi bir şey doğmaz!* (s. 351) diyerek bu kötülük unsurunun doğurgan ve süreğen bir hal alacağını, sonrasında ancak yine kötülüğü besleyeceğini ve getireceğini söyler. Çıkacak bir dünya savaşının ise, Türkiye'yi ilgilendirmeyeceğini, bu savaşın Avrupa'nın daha önceki kötücül eylem ve niyetlerinin neticesi olan bir kötülük unsuru olduğunu düşünür. Öte yandan Avrupa, onun nazarında Osmanlı Devleti'ne ve halka yaptıkları ile de zaten kötülüğün failidir.

Ben inanmıyorum. Ve onların meseleleri için kan dökmek hoşuma gitmiyor. Avrupa tehlikede imiş... Bana ne! Biz tehlikedeysen o düşündü mü? Balkan Harbinde bir kere felaketi önlemeyi aklına getirdi mi? Asırlardır bize soğukkanlılıkla ameliyat yaptılar. Kestiler, biçtiler. Birkaç asırlık topraklarımızdan ot gibi söktüler. Sonra pirinç tarlasına havuç eker gibi yerimize başka milletler ekildi. Bunları yapan Avrupa değil miydi? Hitler'i, bugünün meselelerini Avrupa beslemedi mi? (s. 350)

Mümtaz ise, savaşla ortaya çıkan kötülüğün süreğen olarak ve tüm zamanları, tüm insanları kapsayarak devam edeceği fikrindedir. Ona göre, kötülük daima bir şekilde ortaya çıkacak asla tamamen yok olmayacaktır. İnsanın asıl başarısını, ölümle de özdeşleştirdiği kötülüğün bu süreğenliğine rağmen yaşamayı sürdürmesinde bulur. Kötülüğün süreğenliğine dair bu bakış açısı ile Mümtaz'ın, daha kötümser bir algısının olduğunu söylemek mümkündür.

(...) Çünkü meselelerin halledileceğine inanmıyorum. Daima öleceğiz ve öldüreceğiz. Daima bir tehdit altında kalacağız. Ben trajedinin kendisini seviyorum. Asıl büyüklük, ölüne şuuruna rağmen gösterdiğimiz cesarettir. (s. 94)

Öte yandan bu kötülük süreğen de olsa, Mümtaz'a göre bazı durumlarda bir başka kötülüğü engellemek için kullanılabilir. Yani mecbur kalınırsa savaşmak tek çare olabilir. Orhan'ın aksine Mümtaz, kötülüğün kötülükle ortadan kaldırılabilceği fikrindedir ve onun için kötülüğe maruz kalanın kim olduğunun önemi yoktur.

-İyi ama bize, başkalarına üst üste yapılan bu şeyler artık bir sona ersin, diye düşünülebilir! Ve ermeli de!

-Bunu harp ile mi önleyeceksin?

-Mademki taarruz var, elbette harple... (...) (s. 350)

Nihayet romanın sonunda savaş ilan edilir, böylelikle öngörülen kötülüklerin eyleme döküleceği ortam da hazır hale gelir. Bu genel kötülük hâkimiyeti, İhsan'ın hastalığının iyileşme evresine girmesi ve Mümtaz'ın kendi içindeki mücadelenin sonlanması, iradesini yaşamaktan yana kullanması ile kötülüğün şahsi hayatlardaki yenilgisi ile tezat oluşturur.

(...) Yan pencerelerin birinde bir radyo Hitler'in o gece verdiği hücum emrini tekrarlıyordu. (s. 391)

Mümtaz'ın hayatını belirleyen olayların başlıcaları, hayatının ilk yıllarında meydana gelmiştir. Bu olaylar babası ve annesinin ölümüdür ve her ikisi de siyasi ve

ana bir kötülük unsurundan doğmuş tali kötülük unsurlarıdır. Mümtaz'ın babasının ölümü bir cinayettir ve bu bakımdan nitelikli bir kötülük unsurudur.

Mümtaz'ın babası, S... 'nin işgali gecesini, oturdukları evin sahibine düşman olan bir Rum tarafından ve onun yerine öldürülmüştü. (s. 22)

Olayın meydana geldiği vakit, siyasi ve sosyal kötülük unsurlarının da hem millet üzerinde hem de fertlerin şahsi hayatları üzerinde belirleyici etkilerini gösterdiği yıllarla tekabül eder. Savaş, burada hayatı kökten değiştiren bir kötülük unsurudur. Mümtaz ve annesi, savaşın içine kadar girdiği bu şehirden kaçmaya mecbur kalırlar. Bu onların şahsi hayatlarında olduğu kadar tüm toplum üzerinde de etkilidir ve bir kötülük manzarası sunar. Kötülük manzarası yalnız şehirde sınırlı kalan savaşla sınırlı değildir; göçe mecbur kalan halk savaşın doğurduğu bir başka kötülüğe daha maruz kalmıştır ve bu göç de ayrı bir kötülük manzarası oluşturmuştur.

(...) Bu iki ışık altında gölgeler büyüyor, küçülüyor, top sesleri arasından annesinin çığlığı kazma seslerine karışıyor. (...) Şehir alabildiğine yanıyordu. (...) Bir an sonra tek tük şarapnel parçaları bahçeye düşmeye başladı. Sonra şehirde büyük, bendini yıkmış sularınki gibi bir uğultu başladı. Bu her türlü sestem bir mahşerdi. Bir adam bahçenin çitinden içeriye atladı. Şehre giriyorlar, diye bağırdı. (...) (s. 23)

(...) yüzlerce insanlık, acayip, perişan, mustarip kabileye katılmışlardı. (s. 24)

S... 'nin üstünde muharebe oluyor. Yarın akşama kadar vaktiniz var. Fakat çok gecikmeyin, arkadan büyük kalabalık geliyor. (s. 25)

Mümtaz ve annesi bu göçten sonra Akdeniz'de yer alan A... 'ya, uzak bir akrabalarının yanına yerleşirler. Ancak bu kötülükten kurtuluş anlamına gelmez zira S... 'de hayatlarının bir tarafını yakan humma burada da vardı(r). (s.30) Yerleştikleri yer, İtalyanların işgali altındadır. İşgal de, savaşın sebep olduğu bir kötülük unsurudur yalnız bu seferki örneği çok nitelikli ve derinlikli bulgular içermez. Burada kötülük, vatanın işgal edilmiş olması ve İtalyan askerlerinin şımarık davranışları ile ilgilidir. Kurtuluş Savaşı'nın henüz sürmekte olduğunu gösteren bu hadise, A... 'daki İtalyan işgali, gerçek hayatın yansıması olan siyasi ve sosyal kötülük unsurlarıdır.

(...) Arsız İtalyan neferleri işsizlikten kapıların önündeki çocuklarla saatlerce oynuyorlar, Caromio diye onları çağırıyorlar, fırınlara ev hanımlarının yaptığı baklava börek tepelerini taşıyorlar, biraz arsızlık edip de azarlandığı zamanlarda pek mahcup olmuş gibi başlarını eğiyorlar ve arka sokaktan dolaşarak gelmek için sırta sırta uzaklaşıyorlardı. (s. 30)

1.3. METAFİZİK KÖTÜLÜK

1. 3. 1. Türk Romanında Kötülüğe ve Kötülüğün Kaynağına Dair Sorgulamalar

“Handan”da romana adını veren başkişi, pek çok konuda olduğu gibi, Tanrı, din, inanç gibi konulardaki düşüncüsü ile de farklıdır. Onda çocukluğunda oluşan Tanrı

anlayışı, korkuya dayalıdır ve hiçbir kötülüğün affedilmediği, hataların hoş görülmediği katı bir yaklaşımı karşılamaktadır. Temeli, korkudan ziyade sevgiye dayandırılan Tanrı yaklaşımı ise bu tahayyülün karşısında yer alır. Bu anlayış, pek çok defalar kötücül kabul edilen ölümü de, Allah'a, sevilen ama kaybedilmiş insanlara kavuşmanın bir yolu, bir vuslat olarak kabul eder. Temeline sevgiyi alan yaklaşım İslamiyet'le bağdaştırılmaktadır. Bu bağdaşım, kötülüğün İslamiyet ve Yaratıcı bağlamında ilk belirgin ele alınışdır ve derinlikli verilen sunmasa da metafizik kötülük değilse de kötülüğün bu sınıfına dair fikirler ve sorgulamalar Türk romanında ilk kez gerçek anlamda bu bölümlerde kendisine yer bulmuştur. Ayrıca, burada İslamiyet'in korkulara dayalı olarak yanlış öğretilmesi de bir kötülük unsuru olarak kabul edilir; açıkça söylenmese de taassubun bir neticesi olarak görülür. Oysa bu mutaassıp düşüncenin karşıtlarından Selim Bey'in tavrı bu konuda da örnektir.

Selim Bey, çoğu zaman ölen karısından ve ona kavuşmak için ölümü nasıl beklediğinden söz eder. Onun dinden söz edişini pek severim. Onun inandığı Allah hiç de benim çocukluğumda söyledikleri gibi bu kadar çok insana bu kadar çok ceza eden Tanrı'ya benzemez. Çocukluğumda tasarladığım Tanrı, "kadir-i mutlak" surette günahları, sevapları tartardı. Korkunç olan adaletine hiç de acıma karıştırmazdı. (...) İşte İslamlık, Selim Bey'in İslamlığı: Kimseyi cennetten kovmuyor. Kimseye ama kimseye işkence etmiyor. Aylarca gecelerim, cehenneme gidecek milyonlarca insanların işkencesi hayaliyle nasıl karanlık bir dizi acuların kâbusu olmuştu. Ne kadar yanmış, ağlamıştım. Hatta çok zaman namaz kılariken Tanrı'ya, beni başkaları yerine hiç kurtulamamacasına yaksın da onları kurtarsın diye yalvarmıştım. Şimdi Selim Bey'i dinlerken bütün insanlığın kapısını açan bir dine bağlılık duygusu geliyor. Hepsi, günahkârlar ve sefiller, hepsi, hepsi yanmaktan kurtulacak. Ne güzel, ne güzel bir iyilik bilme ile doluyum. (s. 46)

"Gulyabani"de, kötülüğün algılanması ve kötülük faillerinin sorgulanması bağlamında Muhsine'nin düşünceleri, kötülüğün kaynağını soruşturan görüşleri yansıtmasa da dünyada vuku bulan kötülüğün karşılığının sorgulanması bakımından dikkate değerdir. Burada Muhsine'nin sorgulaması, insanlar için dinlerde kesin kabul edilen öte dünyaya ait bir takım cezaların ve ödüllerin, konakta yaşadıklarına inanılan ve birer kötülük faili oldukları kabul edilen cin, peri, Gulyabani, vs. için geçerli olup olmadığı ile ilgilidir. Temel mesele, kötülüğün karşılıksız kalıp kalmayacağıdır. Dinler ve inanç sistemleri, bu dünyada gerçekleşen kötülüklerin öte dünyada karşılık bulacağını, ilahi adaletin tecelli edeceğini söyler ama elbette karşıt görüşler de mevcuttur. Ancak, bu görüşler insanlar için geçerlidir. Buradaki varlıklar ise zaten eylemleri ile bu dünyaya ait olmadıklarından bu değerlendirmeye dâhil edilmezler. Bu varlıklar, ahlaki kötülüğün temsili olarak sunulduklarından yani aslında bir iç kurgunun

parçaları olduklarından fazla kişileştirmiş ve kötülüğün karşılığı konusundaki bir sorgulamaya dâhil edilmiştir.

Peri olsunlar, Gulyabani olsunlar. Ne olurlarsa olsunlar. (...) Kadıncağıza bu kadar eziyet günahdır. Bu cinler, Ahu Babalar için yarın ahrette sorgu sual yok mudur? Bunlar cennete cehenneme gitmez mi? Yaradanım mademki bunlara can vermiş, elbette işleri için de bir sınır, ödül, ceza tayin etmiştir. (s. 64)

“Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç”ta, İrfan Bey, kuyruklu yıldız olayı ile ilgili yaptığı açıklamaların bilimselliğinin yanına dini tanımlamalar da ekler. Bunların arasında kötülüğün dünyadaki varlığı ve kaynağı konusundaki sorgulamalarda bahsolunan kaza kavramı da vardır. Ancak, İslami bakış açısına uygun biçimde kaza, kötülüğün kaynağı olarak görülmemiş, derinlikli olarak ele alınan bir kavram olarak kullanılmamıştır; bu sebeple kötülük bağlamında sorgulanabilir değildir.

Şu geçirdiğimiz hayatta ismine “kaza” dediğimiz kötü bir tesadüf vardır ki bunun hafif olsun, ağır olsun başına gelmedik hemen kimse yok gibidir. Bu kazanın bazen uzayda da gerçekleşmesi mümkündür. (s. 43)

“Aydemir”de Hazin, Demir’in onunla paylaştığı fikirlerdeki iyilik-kötülük algısını Budizm ile bağdaştırır. Kötülük karşısında takınılan tavrı yansıtan bu algı iyilik ve kötülük meselesi ile ilgili teorik bilgi ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir.

Buda, “hayatın ıstıraplarından kurtulmak için hayatın rabitalarını, arzularını, ihtiyaçlarını eksilterek kendini unutmalı” diyordu. Demir de böyle yapmıyor muydu? “Daima tazelenecek ezeli bir hayatın ebedi cefalarından kurtulmak istiyorsanız, kardeşleriniz olan mahlûkatın cümlesini seviniz çünkü serbestlik şefkatin bir meyvesidir. Fakat fazilet, şefkat, merhamet esasen birer iyilik değerlerdir. Onlar, nefis sevgisini unutturacak, mahvedecek birer vasıtadırlar.” (s.55)

“Kırık Hayatlar”da Ömer Behiç’in gayriahlâkî bir ilişki sebebiyle yaşadığı bocalama, kötülüğe alet olma ve kötülüğünden utanma çıkmazları içinde, bir yandan Leyla’nın hastalığı ile de mücadele ederken hastanede karşılaştığı kırık hayatların manzarası karşısında, kötülükle ilgili düşünceleri, yargıları dikkate değerdir. Ömer Behiç’in, kötülüğe bu sorgulayıcı yaklaşımı, evrensel bir nitelik taşır ve bununla birlikte İslami bakıştan da izler barındırır. Tanrı, doğal kötülük olarak tanımlanabilecek hastalıklardan mesul değildir, bilakis bu kötülükler karşısında sınımlanacak tek güçtür. Buna rağmen Ömer Behiç, kötülüğün neden varolduğuna dair bir sebep bulamaz ve bu noktada yaptığı sorgulamalar Türk romanında şimdiye dek karşılaşılmamış derecede derinlikli kötülük yorumlarını içermektedir.

(...) Burası somut ve soyut insanlık duygularının en korkunç, en iğrenç bir sergisiydi. Tüm insanlığı bir inilti ve çığlık, bir haksızlık ve eziyet, bir yas ve çöküş karışıklığı içinde gösterirdi. (...) Burada (...) insanlığı en illetli, en sakat, en iğrendirici yanlarından görür ve yaşam onun gözünde bir yanından girilip öbür yanından çıkılincaya dek insanları acımasız bir üzüntü ve acı dizisi altında eze eze, sıkıştırma sıkıştırma, sürü sürü gönderen bir “işkence” geçidi gibi uzanır giderdi. (s. 282)

Yüzyıllardan beri çok acı denemelerinin sıkmacında sıkışıp kalan insanlık, boş çığılıktan başka bir şeye güç bulamamış, bir sinir atılımıyla bu kemiklerini kırıp ezen cehennem aracının kollarını parçalayarak onun yerine içinde kendine göre küçük bir cennet yaşamı geçirilecek bir yuva yapamamıştı? Ve işte insanlık hep böyle yoksul ve acılı yaşamıştı. (s. 285)

Bu dizelge bitmez tükenmez değişiklikleriyle gözüniün önünden geçirdi. İnsan yaratılışının ne kadar kötü, çirkin, bayağı, pis, uyuşuk hastalıkları varsa burada Ömer Behiç'e korkunç olaylarını öykülendirirlerdi. (s. 289)

“Sinekli Bakkal”daki Peregrini, inancını yitirmiş eski bir Hıristiyan din adamı, Vehbi Dede de İslamiyet’te hoşgörü ve sevgi esasına dayanan bir anlayışın sembolü bir derviştir. İkili arasında geçen ve şeytanı, dolaylı olarak kötülüğü merkeze alan bir konuşma, farklı dini bakış açılarından veriler sunar. Peregrini, bir dinsiz olarak şeytanı, fikirlerini cesurca ve doğrudan söylediği için takdir etmek gerektiğine inanır. Şeytanı, ayrı bir güç olarak kabul eden bu bakış açısı, iyilik ve kötülüğü de ayrı kuvvetler olarak benimser; inanç ile ilimi karşıt kabul eder. Vehbi Dede ise, ilhamını birlik felsefesinden aldığı düşünüşüyle, Allah’ın ve şeytanın ayrı birer kuvvet, iyilik ve kötülüğün bu kuvvetlerin aracı olduğu fikrine katılmaz ki onun bu düşüncesi İslamiyet’i, daha belirgin biçimde de tasavvuf düşüncesini yansıtır. Kötülük problemi konusundaki bu tartışma, derinlikli bir örnektir.

Peregrini diyordu ki:

-İnsanı ilk defa ilim ağacının yemişini yemeye sevk eden Şeytan değil mi? O olmasa, insan sadece yiyen, içen, iki ayak üstünde dolaşan bir mahlûktan ibaret kalırdı. Tecessüs her bilginin anahtarı, bu anahtarın ilk sahibi ve bize bu anahtarı veren de Şeytandır.

(...)

Piyanist devam etti:

-Hiç olmazsa Şeytanın cesaretini tasdik et, Dede Efendi. Fikir cesaretinin piri odur. Hâlik’in gazabına ilk isyan eden, cennetin nimetlerinden, refahından atılmayı ilk göze alan hep odur. Yeryüzüne ilk ateşi, gökten çalıp getiren Promete’den tut da bütün filozoflara, bütün büyük ihtilâlcilere, hatta benim gibi kilisesine isyan eden âdi bir adamın bile piri odur. Bak, Şeytan için ne güzel bir parça besteledim.

Ellerini havaya kaldırdı ve piyanoya indirmeden evvel “Cennette namdar bir melek olmayı, fikir hürriyeti namına feda edenin şerefine” dedikten sonra bir çılgın gibi parmakları piyanonun üstünde dolaşmaya başladı.

Rabia’ya öyle geldi ki çaldığı havada kâinatın bütün şeytanları, ifritleri başıboş, hürriyetle sarhoş bağırıyorlar, çığırıyorlardı.

Sarışın Galip ellerini çırpı:

-Bu memlekette halkı düşünmeye alıştırmak için Şeytana tapmayı öğretsek nasıl olur üstat?

Şevki homurdandı. O daima Galip’in sözünü ağzına tıkarı:

-Sakin üstadı taklit edeceğim diye bizim halka Şeytandan bahsetmeye kalkma; seni Zuhuri koluna çıkmış zannederler.

-Monşer, sen de ne söylesem alay edersin. Bir de Vehbi Dede’ye soralım. O, öteki hacılara, hocalara benzemez. Ne dersin Dede Efendi? Terakki için Şeytanın namını ilâ edelim mi?

Dede tatlı tatlı güldü:

-Bence Şeytan ve Allah diye kâinatta iki kuvvet yoktur. Hepsi, her şey bir tek hakikatin, bir tek kudretin görünüşü... Cüz'ü fertlerden en muazzam güneşlere kadar; insandan göze görünmeyen böceklere kadar hep bir tek yaratıcı kudretin eseri. İyi kötü, güzel çirkin, Allah, Şeytan bunlar icat edilen isimler... Hepsinin arkasında kendi kendini halketmiş olan ve mütemadiyen halketmekte olan bir kudret var... O, o... Kâinat denilen perdeye gölgelerini aksettirmek için yaratmak fîline devam eden Hâlik... Adı Allah, Rab, ne olursa olsun. Nurunun en parlak, en ezeli olduğu bir yer, sırrının mâkesi bir tek şey vardır: Aşk! (s. 44-45)

“İçimizdeki Şeytan”da, kötülüğün kaynağı konusundaki bazı fikirler, metafizik kötülüğe değinmeler olarak yorumlanabilir. Ömer’e göre, onun ve tüm insanların içinde kötülüğü besleyen, irade eden, kötülüğe haklı gerekçeler uyduran bir taraf vardır; bu taraf *içimizdeki şeytandır*. Ömer böylelikle, insanın doğasında bulunduğu çoğunlukla inanılan bir iyi-kötü çatışmasına değindiği gibi kötülüğü yine insana fakat insanın özgür iradesinden çok içinde kendiliğinden var olan kötücül arzu ve düşüncelere bağlar. Ancak Ömer’in yaptığı kötülüklerin sorumluluğunu yüklediği bu *şeytana* rağmen, kendisinden başka birini kötülüğe maruz bıraktığı da genel anlamda söylenemez.

“Miskinler Tekkesi”nde anlatıcının simsarlar tarafından kaçırılan, zorla dilendirilen veya yaşam koşulları sebebiyle dilenmeye mecbur olan çocukların oluşturduğu sosyal kötülük manzarası karşısında yaptığı sorgulama kötülük problemi konusunda dikkate değerdir. Anlatıcının, Tanrı inancı kesin değildir ve çocukların başına gelene de doğal kötülük gözüyle bakmaz. Ancak bu çocukların ve onların yetişkin hallerinin, öte dünyada diğer insanlarla aynı kıstaslara göre cezalandırılacakları fikrini de adil bulmaz zira onlar, bu dünyada zaten kendi hataları haricinde kötülük faili olmaya itilmektedir. Esasen bu algı, çocukların bu maruz kalışlarını doğal kötülük olarak kabul etmeyi beraberinde getirebilir. Anlatıcıya göre ilahi adalet, bu insanlar için öte dünyada tecelli etmeli ve söz konusu kötülükler cezalandırılmamalıdır. Dini sistemlerin çoğu, anlatıcının bu düşüncelerini gerçekleşmesi kesin olan geçekler olarak değerlendirmektedir.

(...) Fakat dedikleri gibi bir Allah varsa ve gene dedikleri gibi bazı kullarından hesap sormak onun âdetlerindense cevabım hazırır: “Bu sakat dilenciye gelinceye kadar çalınacak başka kapılar vardır büyük saltanatlım... Önünde kral kıyafetiyle kapıcılar bekleyen kapılar, önünde tüfekli jandarmalar bekleyen kapılar ve daha niceleri, niceleri...” (s. 123)

SONUÇ

Kötülük kavramının, antik çağdan bugüne temel nitelikleri çok fazla değişmemekle birlikte, farklı bakış açıları ile ele alındığı, tanımlandığı, sınırlandırıldığı görülmektedir. Kötülük, çoğunlukla maruz kalanın algısından tanımlanır ve kötülüğün nitelikleri ile eyleme dökülmüş biçimleri hakkında yine çoğunlukla görüş birliğine varılır. Kötülüğün yorumlanışındaki farklılıklar, onun kaynağını ve sebeplerini sorgulamanın neticesinde ortaya çıkar.

Antik çağdan itibaren kötülüğün kaynağı konusunda geliştirilen sorgulamalar Felsefenin yanında Teolojiyi bu tartışmanın merkezlerinden biri haline getirmiş ve kötülüğün Tanrı'nın yokluğunun, mutlak kudretli ve iyi olmadığının delili olarak kullanılmasının yanı sıra özgür irade teorileri ile kötülüğün merkezindeki varlığın insan olduğu da savunulmuştur. Bu sebeple, kötülüğün tüm dünyada kabul gören, nesnel ve tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Ancak kötülüğün nitelikleri konusunda ortak kabullerden bahsedilebilir.

En temel şekilde doğal, ahlaki ve metafizik olarak gruplandırılan kötülük kavramı modern düşüncede, akıl ve haz kavramlarıyla birleşmesi sonucunda daha somut ve derinlikli yorumlarla şekillendirilmiştir. Lizbon Depreminin ve Auschwitz'de yaşananların, yapılanların kötülük kavramını ve tanımını değiştirdiği; meselenin ele alınmasındaki kırılma noktaları olduğu rahatlıkla dile getirilebilir.

Kötülüğün kavranışı konusunda Batı ile Doğu düşünce dünyası arasındaki farklılıkların asıl sebebi, Batı düşüncesinin ve inancının, ilk günah kavramına ve müstakil bir güç olarak şeytana dayandığı görüşlerinin karşısında Doğu'da özellikle İslamiyet ile biçimlenen, hikmet ve irade kavramlarına dayanan, kaynağı fazla sorgulanmayan bir kötülük algısının yer almasıdır. Batı'da meselenin ele alınışı, Kant'tan sonra aklın, kötülüğü biçimlendiren değişkenlerden biri olarak kabul edilmeye başlanmasıyla değişir ve kötülük, yansıdığı sanatsal alanlarda da daha derinlikli bulgular sunar. Özellikle sanat eserinde, hazzın kötülükle birleşmesinin ve kötülükten geçici bir süre ile de olsa zevk almanın karşısına, Doğu'da vicdani kaygılarla kurgulanan eserler konur ve bu sebeple kötülük bulguları fazla derinleşmez. Zira bu yapıda kötülük müstakil bir kavram olarak da derinleşmez; sanatkâr, kötülük karşısında vicdanen iyinin yanında durduğunda, onu desteklediğinde sanatsal açıdan kötülüğün yorumlanabilirliği de tehlikeye girer. Bu sebeplerle Batı edebiyatında kötülüğün ve kötücüllüğün, daha geniş ve derin, sorgulamaya müsait bir çalışma sahası oluşturduğu da söylenebilir.

Türk Edebiyatı, geleneksel temellerinin yanında on dokuzuncu asırdan itibaren başlayan yenileşme ve Batılılaşma süreciyle, Batı'nın sanat ve düşünce dünyası ile de ilişkiler kurmaya başlar. Bu dönemde çeviriler yoluyla Türk Edebiyatına giren yeni türlerden biri de romandır. Tanzimat devrinin şartları dikkate alındığında, teknik aksaklıklar bir yana, romanın, sosyal ve siyasi hayatı birebir yansıtan, halkı eğitmeyi amaçlayan bir tür olarak Türk Edebiyatındaki varlığını kurmaya başladığı söylenebilir.

Doğu'nun klasik hikâyeleri, duyuş ve düşünüş biçimlerinin yanı sıra Batı'nın tekniği, fikirleri ve türleri ile birleşen başlangıç devri romanlarında kötülük, klasik ve yaygın kabullerle biçimlenmiş bir kavramdır. Genel olarak “öteki”ne yüklenen kötülük, toplum ahlakının dışında kalanı kapsar. Öte yandan sosyal zemini doğrudan yansıtır; toplumsal kabulleri ve davranış biçimlerini de “iyi” kabul eder. Sözelimi Tanzimat romanında yanlış Batılılaşma, alafrangalık, geleneklerden uzaklaşma, eğlence ve kadın düşkünlüğü, babanın ve annenin kaybı, yabancı kadın meselesi, esirlik ve cariyelik kurumu gibi örnekler kötülüğü kurgulamada sıkça kullanılan unsurlardır. Bu örneklerin her biri dönem gerçeklerini karşılar. Yazar, toplum ahlakı ile bağdaşmayan olay, durum ve kişileri kötülüğü kurgulamakta kullanır. Bu bakımdan Türk romanında kötülüğün varlığı, ötekilik algısına dayalı olarak ortaya çıkar.

Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'ta görücü usulü evlilik, kadın sorunu gibi meselelerin yanı sıra başkışilerin mutlak iyiliklerini pekiştirmekte kullanılan kötülük, iyi olanın iradesinin etkisizliğini ve kurban edimini akla getirir ancak bu yorumu derinleştirmek mümkün olmaz. Bunun yerine, bilmeksizin evlenen ya da evlendirilen baba-kız uç bir örnekle kötülüğü karşılarken daha çok bireysel maruz kalışlar ve yüzeysel algılar kötülüğü temsil eder. İntibah ve Sergüzeşt, esirlik ve cariyelik meselesini bir insan hakları sorunu olarak yansıtırken odağa alınan yine birey ve onun hikâyesidir. Bu sebeple, para karşılığı alınıp satılan, özgürlüğünden ve en temel insani haklarından mahrum bırakılan insanların, kötülüğe maruz kalmalarının temelini oluşturan esaret meselesi yerine Dilber ve Dilaşub'un kötücül tesadüflerle ve insanların müdahalesiyle sonlanan acıklı hayat hikâyeleri anlatılır ve böylece kötülük derinlikli bir kavram olamaz. Bu dönem romanında, kötülük ve iyiliğin iki zıt kutup olarak kabul edildiğini ve melek kadar iyi tiplerin karşısına günahkâr kötü tiplerin çıkarıldığını söylemek mümkündür. Ancak melek kadar iyinin karşısındaki şeytan gibi evrensel bir kötülük tipini karşılamaz. Burada Mahpeyker'e ayrı bir ifade alanı açmak gerekir zira Türk romanının ilk şeytani kötü tipi odur. Mahpeyker yüzeysel bir kötü tiptir ancak onunla

vücut bulan kötülüğün en belirgin niteliği şeytani olmasıdır. Mahpeyker, cennet bahçesinde (Çamlıca'da) karşılaştığı Ali Bey'e yasak meyveyi veren Havva'dır.¹⁰⁸

Mahpeyker, Türk romanının kötü tipleri arasında şeytanilik bağlamında söz söyleme olanağı vermesi bakımından ayrı bir yere oturur. Ancak romanlarda, mutlak iyinin karşısına daima mutlak ve şeytani bir kötünün çıkarıldığını söylemek mümkün değildir. Sözgelimi Felâton Bey, tipik olarak roman kötüsü rolünü taşırken, zararı ağırlıklı olarak yalnız kendisine dokunan Felâton'un şeytani ve derinlikli bir kötülük faili olduğu söylenemez hatta romanın sonunda sevdiği kadın tarafından dolandırılan Felâton, ahlaki eksikliği sebebiyle roman boyunca kötülüğü temsil etmesine rağmen kötülüğe de maruz kalır. Bu sebeple Felâton'un sonu Mahpeyker'inki gibi mutlak kötü değildir; yazar-anlatıcının vicdani tavrından sıyrılmayarak kötülüğü hak ettiğini söylediği Mahpeyker, romanın sonunda ölürken Felâton böylesi bir mutlak kötülüğe maruz kalmaz; İstanbul'dan bir göreve atanarak ayrılır ve deyim yerindeyse ıslah olmaya gider. Burada Batı'dan gelen kadın ve şeytanilik bağının açık bir etkisi olduğunu söylemek zorlama olabilir ancak yazarların tavırları ve vermek istedikleri dersler ile kurgu kişilerinin kötülüklerinin niteliği onların sonundaki kötülük payını da belirler. İyinin mükâfatlandırılması, kötünün cezalandırılması aynı zamanda Romantizmin etkisini de ortaya koyar fakat böyle bir genellemeye varılamaz zira aynı romanda mutlak iyi Dilaşub'un da sonu kötücüdür.

Tanzimat romanında Mahpeyker başta olmak üzere ahlaki düşkünlüğü, toplumsal normlara uymayan yaşamı, baştan çıkarmayı ve şehveti simgeleyen kadınların, kötülüğü yüklenen tipler olduğu görülmektedir. Babanın ölümü ile ortaya çıkan otorite eksikliğinin ahlaki düşkünlüğe ve kötülüğe meyyal hale getirdiği erkek roman kişileri, kötülüğü bu kadınlarla ilişki kurarak eyleme dökerler. Şehvetle birlikte haz, kötülüğe nitelik kazandırırken hazzın biçimlendirdiği kötülük ayrıntılandırılmadığından örnekler derinlik kazanmaz. İntibah'ın Ali'si, Araba Sevdası'nın Bihruz'u, Zehra'nın Suphi'si ve kısmen Felâton Bey bu erkek tipinin temsilcileridir. Onlardaki ahlaki düşkünlüğü bir kötülük eylemine dönüştüren kadınlar, Periveş, Urani ve Polini ise Ali Bey'i ve onunla birlikte annesi ve sevdiği cariyesinin de hayatını kötülüğe sürükleyen Mahpeyker kadar derinlikli olmasa da şehvetten kaynaklanan bir şeytani kötülükle özdeşleştirilirler. Bu kadınların ikisi yabancıdır, diğer

¹⁰⁸ Bu konu, kutsal kitaplar ve Batılı düşünce ile ötekilik algısı bağlamında Aslı Güneş'in "Melek 'Biz', Şeytan 'Öteki' adlı makalesinde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Makale için bk. Kitap-lık dergisi, YKY, S.103, s.73.

ikisinin kötülüğünün tezahür ettiği nokta ise yine Batı ile ilişkilidir; geleneklerle ve toplumla bağdaşmayan ahlaki kötülük simgesi bu kadınlar, şeytanilik bağlamında ötekinin yerli temsilcileridir. Sözgelimi Zehra da kötüdür; planlı, bilinçli ve iradi olarak kötülüğü eyler, uygular ama asla ahlaki düşkünlük göstermez; şeytani bir tipe dönüşmez. Bu bakımdan, Zehra'nın intikam arzusuna ve bu arzu saikiyle uyguladığı/uygulattığı kötülüklere rağmen Suphi'nin sonunun mutlak kötü olmasını asıl hazırlayan, şeytani kötülüğü üstlenen Urani olur. Bu örnekler, kötülüğün ağırlıklı olarak kaynağını kadında bulduğunu, erkeklerin ise kötülüğe sürüklenen tarafta yer aldıklarını gösterir. Bu kötülüğe sürüklenmeyi hazırlayan ana etmen, söz konusu genç erkekleri kötü kadınlarla ilişki kurmaya iten eksiklik, babanın ölümü, yokluğu veya Felâton örneğinde olduğu gibi ahlaki değerlerinin noksanlığıdır. Ali ile Suphi'nin hayatları mutlak kötülük ile sonlanırken Bihruz ve Felâton'un ıslah olarak kötülükten kurtuldukları veya en azından buna niyetlendikleri görülmektedir. Bu klasik ağın içinde Sergüzeşt, başkişilerinin iyi ahlakı sebebiyle müstesna bir örnektir. Sergüzeşt'te kötülük şeytani bir kadına ve onun kötülüğe sürüklediği bir erkeğe değil esarete ve onun sonucunda gelen sosyal sınıf ayrımına yüklenir. Bütün benzerliklere ve farklılıklara rağmen, dönem romanlarının hemen tamamında kötülükle ötekilik algısının, kadınlı şeytaniliğin çoğunlukla bütünleştiğini; otoriteden uzaklaşan, hayatını idare etmesini sağlayacak babayı kaybeden genç ve tecrübesiz erkeğin, aldığı hazla kötülüğe teslim olduğunu; esirliğin, cariyeliğin, kadının sosyal konumunun, geleneklerden uzaklaşmanın, yanlış Batılılaşmanın, mirasyediliğin, eğitimsizliğin, gösterişçiliğin kötülüğü çeşitlendirdiğini ve kurgusal örnekler bireysel hikâyelerle anlatılsa, toplumsal manzaralar sadece fon olarak kullanılsa da kötülük unsurlarının sosyal hayatla ve dönem algısıyla bağıntılı olduğunu söylemek mümkündür.

Aynı dönemde Turfanda mı yoksa Turfa mı adlı eserin, siyasi ve sosyal kötülük bağlamında örnekler sunması bakımından ayrı bir yere sahip olduğunu da belirtmek gerekir ancak savunulan siyasi ve sosyal tezlere rağmen tipik kötülük algısının bu eserde de varlığı muhakkaktır.

Yine tüm eserlerde, toplumu biçimlendirme ve eğitime çabalarının iyi ile kötünün ayrımını keskinleştirdiğini ve kötülüğü yüzeyselleştirdiğini söylemek mümkündür. Öğüt veren yazar-anlatıcı, bu amaçla iyi ile kötü arasındaki farkı belirginleştirmekle yetinmeyip kötülüğü doğurgan örneklerle kurgular. Kötülük, yalnız kişiler bağlamında kötüyü cezalandırıp iyiyi ödüllendirmek suretiyle doğurganlaşmaz; Fitnat'la değinilen kadın sorununda ve görücü usulü evlilikte, Dilber ve Dilaşub'da vücut bulan esaret ve

cariyelik örneklerinde, Zehra'nın kıskançlık ve intikam arzusu ile yaptıklarında, Mansur'un, hayatını düzeltmeye ve iyi olanla değiştirmeye vakfettiği sosyal ve siyasi aksaklıklarda, kötülüğü üstlenen duygu, düşünce ve durumların da beraberinde kötülüğü getirdiği görülmektedir.

Servet-i Fünun yıllarından Milli Edebiyata kadar, roman tekniğindeki ilerlemenin de etkisi ile kötülük bağlamındaki örneklerin önceki örneklere nispeten derinleştiği söylenebilir. Ancak bu örneklerde de vicdani bakış açısı etkili olduğundan nitelikli bir kötülük kavramından bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Bu yıllarda özellikle Servet-i Fünun zihniyetine bağlı olan Halit Ziya'nın romanlarında bireyin esas alındığı; dolayısıyla kötülük kavramının da zaman zaman sosyal ve siyasi izler barındırmakla beraber birey temelinde örneklendiği görülmektedir. Mai ve Siyah'ta hayal-hakikat çatışmasının hakikat tarafında belirginleşen kötülük, romanın başkışisi Ahmet Cemil'in hayatının kötü gidişatıyla koşut olarak artan karamsarlığı ile hâkimiyet kurar. Babanın ölümü, bu eserde de kötülükler silsilesinin başlangıcıdır ancak Ahmet Cemil, Tanzimat oğullarından farklıdır; babasını kaybetmek onu ahlaki kötülüğe sürüklemeyi amaçlamaz ama onu, annesini ve kız kardeşini yoksulluk gibi doğurgan bir kötülük unsuru ile karşı karşıya getirir. Esasen sosyal çağrışım ve manzaralarla işlenmeye müsait bir kötülük unsuru olarak yoksulluk, Ahmet Cemil'in hayatında bireyin maruz kaldığı psikolojik acılarla varlık gösterir. Yoksulluk, somut verilerden çok Ahmet Cemil'i hak ettiğini düşündüğü hayattan menettiği, sevmediği işlerde çalışmak zorunda bıraktığı için kötücüdür. Yoksullukla bağlantılı olabilecek tek somut ve nitelikli bulgu ise yaşanan maddi sıkıntıların da etkisi ile evlenen ve maruz kaldığı kötülüklerle rağmen kocasından ayrılamayan İkbâl'in öldürülmesinde, Ahmet Cemil'in de elinde kalan son varlık olan evi kaybetmesinde olaylaşır. Romanda Ahmet Cemil'in genel olarak kötülük karşısında teslimiyetçi bir tavır takındığı, esas nitelikli kötülüğü idrak etmekte geciktiği, idrak ettikten sonra ise çaresizliğine inanarak kötülüğe rıza gösterdiği görülmektedir. Dönemin edebi ve sosyal hayatıyla bağlantıları belirgin olan eserin başkışisi de Servet-i Fünun'un genel özelliklerini bu bağlamda taşıması bakımından sosyal bir yansıma olarak değerlendirilebilir. Böylelikle ortaya çıkan insan tipi, kötülük karşısında mücadeleci değil teslimiyetçidir ve kötülüğün süregelenleşmesine olanak tanır. "Salon Köşelerinde"ki Şekip'te de kötülüğü idrak etmesine rağmen ona engel olamayacağına dair geliştirdiği inanç sebebiyle aynı teslimiyetçi tavır görülür. Romanların erkek kişilerinde, kötülüğe sürüklenme, kötülüğü irade etme veya

kötülüğün tam karşısında yer alma şeklinde belirginleşen tutum, kötülük karşısında çaresiz kalma, kötülüğe rıza gösterme ve teslim olma şeklinde değişir.

Ahlaki kötülüğün birey temelindeki yansımalarını sunan “Aşk-ı Memnu”nun Bihter’i, şeytanilikten uzak fakat derinlikli bir kötülük failidir. Onu tipik kötü kadınlardan ayıran, aşkı arayan mutsuz bir kadın olarak kötülüğe sürüklenmiş olması ve kötülüğü eyleyken bile vicdanıyla mücadele içinde olmasıdır. Bihter, eylemindeki kötülüğün farkındadır; kötü olan o değil yaşadığı yasak aşktır. Bu bakımdan Bihter, sözgelimi Mahpeyker gibi ölümü hak ettiği yönlendirmesi ile intihar etmez; onun intiharı içinde bulunduğu kötülüğe tahammül edememekle ilgilidir. Bu bakımdan Bihter’in kötülük ve kadın bağlamında ortaya çıkan ilk gerçek derinlikli karakter olduğu söylenebilir.

“Seviye Talip”in bu dönemde, zihniyetten bağımsız olarak, hikâyeyi birey temelinde anlatsa da kadın sorununu bir kötülük unsuru olarak işaret etmesi, “Mürebbiye”de ahlaki çöküntünün ve yabancı kadın meselesinin yanı sıra geleneklerden uzaklaşma, alafangalık gibi Tanzimat zihniyetiyle ortak kötülük unsurlarının işlenmesinin bu tarih aralığındaki kötülük algısını çeşitlendirdiği görülmektedir. Jön Türk’ün, siyasi ve sosyal bağlamda incelenmeye müsait kötülük bulguları, özellikle II. Abdülhamit döneminin edebi esere kötülük unsuru olarak yansıyan uygulamalarını ilk kez romanın merkezinde örneklendirmesi ve Ceylan ile şeytani kötülük arasında kurulan bağ bakımından önemlidir.

Servet-i Fünun yıllarının başlamasından Milli Edebiyata kadar geçen sürenin eserlerinde zaman zaman sosyal ve siyasi bağlamda yorumlanmaya müsait kötülük örnekleri görülsede bireylerin hikâyeleri kötülüğü kurgulamada esastır. Kötülük, Tanzimat romanlarına göre belli miktarda derinlik ve nitelik kazansa da iyi ve kötü yaygın biçimde hâlâ zıt kutuplardır ve kötülük iyiliğin yokluğu halinde ortaya çıkar. Kötülük vicdani bir bakış açısı ile ele alınmaya devam eder. Buna rağmen, kötülük tiplerinin azaldığı; kötülüğün bireyin iç dünyasında ve algısında tanımlanmaya başladığı da görülmektedir. Özellikle ahlaki kötülükle ilgili yapılan sorgulamalar, kötülüğün bir problem olarak düşünölmeye başladığının da ilk izleridir. Ancak bu düşünce pratikleri, kötülüğün sanat eserindeki derinliğine ait olmanın gerisinde, kötülüğün kaynağı meselesinde sınırlı kalmıştır. Sorgulanan kötölülük çeşidi de doğal veya metafizik değil ahlakidir.

Milli Edebiyatın başlaması ile birlikte –zihniyetten bağımsız örnekler müstesna– kötülük, ağırlıklı olarak sosyal ve siyasal bağlamda ele alınır. Burada da kötülük

ötekilik algısı ile yorumlanır. Bu ötekilik algısı da sosyal ve siyasi yansımaları barındırması ve böylelikle dönemin kötülük algısını sunması bakımından dikkate değerdir ancak kötülüğün kavram veya problem olarak önceki örneklerden çok farklı ele alındığı, derinleştirildiği söylenemez.

Bu dönem romanlarında kötülük, çoğunlukla toplumsal ve ahlaki değerlerin kaybı, savaş, işgal, İttihat ve Terakki'nin eylemleri, Anadolu halkının duyarsızlığı, dinin sömürülmesi, yobazlık, gericilik, milli duygulardan yoksunluk, bürokratik işleyişteki aksaklıklar, aydın ile halk arasındaki kopukluk, devletin yıkılması, yeni düzenin getirdiği yozlaşma ve çöküntü gibi unsurlarla kurgulanır. Eserlerin hemen hepsinde kötülüğü üstlenen, milli olmayan yani öteki olandır.

Savaş, belirgin ve evrensel bir kötülük unsuru olarak dönem romanlarında çok kullanılır ancak çoğunlukla bir arka plan oluşturmanın ötesinde işlev kazanmaz; derin ve nitelikli kötülük manzaraları sunmaz. Savaş, daha çok ahlaki çöküntünün, işgalin, devletin yıkılmasının, yoksulluğun ana sebebi olan doğurgan kötülüktür.

Dönemin ilk romanlarında kötülüğün birey ve toplum temelinde yansıdığı görülür. “Gulyabani” ve “Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç”ta rastlanan -ihtimal olarak kalsa da- doğal ve metafizik değinmeler barındıran kötülük, bu değinmelerin yanında toplumsal eleştirileri de barındırır; eğitimsizlik, batıl inançlar, cehalet kötülüğü üstlenen unsurlar olarak karşımıza çıkar. “Handan” yer yer siyasi ve sosyal kötülüğe dair izler taşısa da temelde kadın sorunu ile bağlı kurulan bir konuyu birey ekseninde anlatır. Kötülüğün, “Aydemir”den sonra, dönem zihniyetine uygun biçimde siyasi ve sosyal derinlik kazanmaya başladığı söylenebilir. Kötülük, Türkçü ve Turancı fikirler temelinde biçimlenir ve yorumlanır. Böylelikle kötülük, örnekler bağlamında derinleşse ve nitelik kazansa da ötekilik ve vicdanilik bağlarından kurtulamaz. “Aydemir” ve “Ateşten Gömlek”, savaşın belirgin bir kötülük unsuru olarak merkez olay olarak kullanıldığı eserler olmaları sebebiyle dikkate değerdir. Evrensel bir kötülük unsuru olarak savaş, insanlık suçu kapsamına giren örnekleri, birey ve toplum üzerindeki etkileri ile detaylandırılır ve böylece kötülük de nitelikli hale gelir. Yine de nitelik, bulgularla sınırlıdır; kavramın kökleştiği söylenemez.

Kiralık Konak, Sözde Kızlar, Sodom ve Gomore, Yaprak Dökümü gibi romanlar, toplumun bir kesimindeki ahlaki çöküntüyü tipik örneklerle bir kötülük unsuru olarak sunarlar. Burada kötülüğü üstlenenler, öteki olanların yanı sıra ötekileşenlerdir. Bu eserlerde kötülük, kişilerin ötesinde sosyal bir manzardır. Bununla beraber anlatıcı, kötüyü ilan etmese de açıkça belli eder ve meseleye yine vicdani

yaklaşır. Buna rağmen örneklerin zaman zaman haz ve akıl unsurlarının eklenmesi ile derinleştiği görülmektedir. Kötülüğü eyleyenler, kötülüğün içinde bulunanlar akıl ve iradeleri ile kötüyü seçmiş ve kötülükten haz alarak onu devam ettirmiştir. Sodom ve Gomore'de, kutsal kitaplardan yapılan alıntılarla kötülüğün Batıdaki örneklerine yakın şehvet, haz, şeytanilik ve akıl unsurları ile biçimlenmesi dikkate değer bir derinliktir fakat kişilerin kurgusunda tiplerin ötesine geçilmemiştir. Yine yapılan kutsal metin alıntılarının, Kuran-ı Kerim'den değil Tevrat ve İncil'den alınması kötülüğün Batı ve Doğu düşüncesindeki farklılığını akla getirirken kötülük örneklerinin derinliğini de açıklar. Söзде Kızlar ise, Behçet'in kendi çocuğunu diri diri gömerek öldürmesi ile vahşete dayanan bir kötülüğü içerir ve Türk romanının en nitelikli kurban tiplerinden birini ortaya çıkarır. Ne var ki doğal kötülük kapsamında bu kurban edimi sorgulanmaz ve yüzeysel kalır. Nur Baba, sosyal çöküntüyü iyinin kötüye dönüştüğü bir örnekle, yozlaşmayla bütünleştirerek bir dergâhın etrafında sunması bakımından, Pervaneler ise Avrupa devletleri ile Amerika'nın planlı ve sistemli bir yolla, eğitim aracılığıyla milli ve toplumsal değerleri yok etme gayretleri ile kurgulayarak anlatması bakımından özgün örneklerdir. Nur Baba'da kötülükle birleşen haz ve detaylandırılmasa da cinsellik kötülüğü derinleştirirken, Pervaneler'de sistemli olmasının yanında devlet eliyle uygulanması bakımından güç ile birleşen kötülük özellikle kurgulanmıştır ve derinliktir. Yine her iki eserde iyi olanın kötü olanla yer değiştirmesi veya inanç, ibadet, eğitim gibi iyilik unsurlarının kötülük amacıyla kullanılması meseleyi yüzeysellikten kurtarmak adına önemlidir.

Çalıkuşu, Anadolu'nun kötülük bağlamında inceleme yapmayı mümkün kılacak şekilde romana girmesi bakımından önemlidir. Yobazlık, duyarsızlık, batıl inançlar, kadın sorunu, yoksulluk, ahlaki çöküntü, bürokratik aksaklıklar, geri kalmışlık ve son olarak savaş belirgin kötülük unsurları olarak ortaya çıkar. Aynı unsurlar, Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye adlı eserlerde daha derinlemesine işlenir zira bu iki romanın başkişileri de kötülük olarak adlandırılan bu unsurlarla mücadele için yola çıkmışlardır. Bu bakımdan kötülük algısı dönem gerçeğinin doğrudan yansımasıdır ve ötekilik ekseninde biçimlenmiştir. Aliye, kötülükle mücadele eden ve bireysel değil milli ve toplumsal gayelerle yola çıkan bir ideal tip olarak yobazlığın ve gayrimilli unsurların kurbanı olurken kötülük de pek çok unsurun birleşmesi ile vücuda gelen derinlikli ve nitelikli bir bulguya dönüşür. Ali Şahin Efendi, makyavelist fikirleri ile kötülük problemi bağlamında derinlikli bir karakterdir ve mücadele ettiği kötülük Aliye'nin mücadele ettikleri ile aynıdır. Ali Şahin, Aliye kadar tipik bir kurban olmaz ama kötülüğü ortadan

kaldıramadığı gibi kötülüğe maruz da kalır. Böylece kötülükle mücadele etmede yanlış yollar tercih ettiklerine vurgu yapılan bu kişilerin şahsında ve başlarına gelenlerde kötülük daha nitelikli bulgular sunar. Bu eserlerin her birinde savaşın ve işgalin arka planı oluşturan ve kötülüğün ortaya çıkacağı zemini kuran doğurgan kötülük unsurları olması da dikkate değerdir. Aliye ve Ali Şahin Efendi'nin desteğini arkasına alamadığı halk, Yaban'da kötücül özellikleri ile anılır. Halkın dini inançlarının ve hassasiyetlerinin sömürülmesi de halkın buna müsaade etmesi de halkla bütünleşemeyen bir öteki olan Ahmet Celal'in nazarında kötücüdür. Bununla beraber sürmekte olan Milli Mücadeleye duyarsız kalmak, yoksulluk, cahillik, kişisel çıkarların önemsendiğini gösteren basit örnekler kötülüğü kurgulamakta kullanılır. Aydın ile halk arasındaki uzaklığı da bir kötülük unsuru olarak sunması bakımından dikkate değer olan Yaban'da ötekilik, özellikle Yunan askerlerine yüklenen kötülüğün temel hareket noktası iken, Ahmet Celal'in köydeki yalnızlığının temelinde de köy halkının milli mücadeleye destek vermemesinin temelinde de sahip oldukları ötekilik algısı vardır. Yaban'da bu tipik öteki algısının savaşın doğurduğu kötülük unsurları arasında insanlık suçu kabul edilebilecek örnekleri de aslında zihniyeti de yansıtacak biçimde Yunan askerlerinin doğal davranışları olarak açıklanması kötülüğün yüzeysel örneklerini sunar. Ankara'da savaşın taşıdığı nitelikli kötülük bulguları savaş esnasında sıradan halkın duyarsızlığı ile birleşerek sunulur böylece siyasi ve sosyal temelde kötülük iç içe gelişir. Diğer yandan, savaşın kazanılmasından sonra, milli bir mücadele yürüten kesimin ötekileşmeye başlaması, bir sosyal sınıf halinde çöküşü de kötülüğün toplumsal algıda biçimlendiğini gösterir. Bu defa ahlaki çöküntü, işgal İstanbul'unda değil Milli Mücadelenin merkezi olan Ankara'dadır ve kötülük bağlamında bu iki sosyal çöküş manzarası arasında fazla fark yoktur. Aynı dönemi anlatan Dikmen Yıldızı, kötülüğü doğrudan devrin zihniyetini yansıtır biçimde sosyal ve siyasi dayanaklarla yorumlar ve tipik kötülük örnekleri barındırmanın ötesine varamaz. Söz konusu eserlerdeki kötülük algısının tamamen ötekilik fikri ile belirlendiği, kötülüğü üstlenen her unsurun aynı zamanda dönemde eleştirilen aksaklıklar olduğu, kötülük algısının dönemin bakış açısını ve sosyal-siyasi manzarasını sunduğu söylenebilir. Fatih- Harbiye, sosyal çöküntüyü kötülük unsuru olarak kurgulayan bu örneklerin arasında belirgin bir Doğu-Batı ayrımı yapması ve aidiyet hislerinin sorgulanması bakımından dikkate değerdir ancak kötünün tarafı yine gayet açık olarak belirtilir ve nitelikli ahlaki kötülük unsurları kurgulanmaz.

Bu dönemde yayımlanan Damga, Akşam Güneşi, Kırık Hayatlar, Dudaktan Kalbe, Bir Kadın Düşmanı adlı romanlar zaman zaman sosyal kötülük manzaraları sunmakla beraber birey temelinde gelişen ahlaki kötülük örnekleri içerirler. Kırık Hayatlar'da Leyla'nın hastalığı ve ölümü doğal kötülük bağlamında derinleştirilmeye müsaittir ancak dini kabullerin etkisi ile kötülüğün böyle bir derinlik kazanmadığı görülür. Yine aynı romanda Ömer Behiç'in Bihter'e benzer biçimde kötülüğe karşı koyma ile teslim olma ve teslim olunan kötülükten haz alma bağlamında yaptığı sorgulamalar kötülüğün düşünsel anlamda derinleştiğini düşündürür. Bir Kadın Düşmanı'nda doğuştan gelen bir özellik olan ve kişinin yaşamını olumsuz yönde etkileyen çirkinlik olgusu da doğal kötülük sorgulamasına müsaitken yüzeysel olarak çizilmiştir.

Hüküm Gecesi ve Üç İstanbul sundukları sosyal kötülük manzaralarının ötesinde siyasi kötülüğü örneklendirmeleri bakımından önemlidir. Bu iki eserde de kötülüğün ele alınmasında genel kabullerin dışına pek çıkılmadığı görülür. II. Abdülhamit devri, İttihat ve Terakki, her iki romanda da tipik bir kötülüğü üstlenirken esasen kötülük algısı alt metinde yapılan eleştiriyi gerekçelendirmenin ötesine geçmez. Sinekli Bakkal da Cumhuriyetten sonra yayımlanmasına rağmen II. Abdülhamit yönetimini, kötülüğün kaynağı olarak yansıtan eserler arasındadır.

Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet romanının ilk evresinde, toplumda yaşanan ahlaki çöküntü, sosyal temelde gelişen bir kötülük unsuru olarak çokça işlenir. Toplum ahlakındaki çöküşün, kötülükle bağı yine ötekileşme olarak algılanmasındadır. Bu noktada özellikle savaş ve işgal İstanbul'undaki örneklerde kötülüğün nitelik kazandığı da söylenebilir. Buna çok benzeyen bir sosyal kötülük manzarası Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan değişimin romana yansımaları ile ortaya çıkar. Ayaşlı ile Kiracıları'nda ve Ankara'nın ikinci bölümünde savaşın kazanılması ve sosyal yapıda meydana gelen değişimler bahsedilen kötülüğün romana yansıyan örnekleridir. Her iki örnekte de tıpkı önceki örneklerde olduğu gibi sosyal temelleri olan bu kötülüğü, köksüzleşen, gelenekten bağlarını kopan, Batıyı taklit eden yani ötekileşen kişi ve gruplar üstlenir. Bu bakımdan kötülüğün sosyal hayatı ve algıyı yansıtmanın dışında kavramsal bir derinliğe ulaşmadığı da ortadadır.

Kuyucaklı Yusuf, kötülüğün yorumlanması noktasında Toplumcu Gerçekçiliğin etkilerini de taşıması bakımından feodal güç sahipleri ile halkın, sosyal ve ekonomik değişkenlerle arasına çizilen sınırın ve gücü elinde bulunduran grubun faili olduğu kötülükleri işlemesi ile farklı bir yere sahiptir.

İçimizdeki Şeytan'da kötülük, metafizik anlamına yaklaşacak şekilde sorgulanır. Ömer'in yaptığı sorgulamalar, insanın içinde kötülüğün doğuştan var olduğuna dair inanç ve bu inancın değişimine sebep olan akıl yürütmeler doğrudan kötülüğün bir kavram olarak ele alınması sebebiyle dikkate değerdir. Kötülük, böylelikle romanda kavramsal bir derinlikle ve felsefî bir sorgulamayla kendine yer bulur ancak kötülük yine sadece insan iradesine bağlı bir kavram olarak sınırlandırılmıştır. Romanda eleştirilen aydın topluluğu da açıkça olmasa da kötülükle ilgili bir sosyal manzara sunar.

Fahim Bey ve Biz ile Çamlıcadaki Eniştemiz kötülük bağlamında fazla bulgu içermemekle birlikte romanların başkışilerinin kötülükle çağrışımsal olarak bağlantılı görülen yönleri toplumun kötülüğü öteki algısına dayandırdığı yaygın kanaati örnekler.

Sürgün, doğurgan kötülüğü siyasi temelde gerçekleşen ve romana adını veren unsura yükler fakat romanın asıl sıçramaları birey temelinde gelişen ahlaki kötülükle gerçekleşir. Devlet eliyle uygulanan kötülüğün bir örneği olarak yorumlanabilecek sürgün ise kaynağı bakımından sorgulanmaya müsait derinlik taşımaz. Benzer şekilde Miskinler Tekkesi de siyasi kötülüğü doğurgan bir unsur olarak kullanır ancak sosyal bir çöküş manzarası sunan bir kurum haline gelen dilencililiği bireysel hikâyelerle anlatır. Baba Evi de ailenin kötücül sonunu hazırlayan ana olayı siyasi kötülük unsuru olarak sunar ancak kötülük, yoksulluk ve aile bağlarının anlamını yitirmesi ile örneklenir.

Huzur, kötülüğü bireyin iç dünyasındaki karmaşanın yanı sıra siyasi ve sosyal bulgularla birleştirerek sunar. Geri dönüş tekniği ile aktarılan ve Türk romanına çokça konu olmuş imparatorluğun yıkılışından yeni bir devletin kuruluşuna kadar yaşanan olayların yanı sıra kötülük algısının Batı düşüncesinde yeniden yorumlanmasına sebep olan İkinci Dünya Savaşı'na yer vermesi bakımından Huzur, bu olayları merkezinde işlemese de anarak kötülüğe yeni bir bakış açısı getirir. Romanda yenileşmenin başlamasından beri devam eden Doğu- Batı çatışması ve yenileşmenin nasıl gerçekleşmesi gerektiği soruları da yine çok derinleştirilmemekle birlikte klasik, tipik algıların uzağında kötülük yorumları barındırır.

Sözde Kızlar'dan itibaren ele alınan eserlerin, Cumhuriyet dönemi romanları olmalarına rağmen kötülük kavramının, Cumhuriyet romanında yerini yeniden ve farklı bir algıya dayanarak inşa etmesini sağladıklarını söylemek mümkün görünmemektedir. Cumhuriyetin ilk dönem romanlarında kötülük siyasi ve sosyal bağlamda örnekler bakımından aslında zengindir ancak yeni rejimin aksaklıkları kötülük tahliline olanak verecek şekilde eleştirilmez böylece kötülük de kavramsal bir derinlikten uzaklaşır. Yine Cumhuriyetin ilk dönem romanları, zihniyet bakımından Milli Edebiyattan çok

farklı değildir. Bu durum, kötülük algısının ayrı bir dönem düşüncesi oluşturacak kadar değişmediğini de gösterir. Bu bakımdan Milli Edebiyat romanı ile Cumhuriyetin ilk dönem romanları arasında konu, algı ve zihniyet bakımından bir devam çizgisi oluşturan benzerlikler ve ortaklıklar, kötülük algısının ve bulgularının da Milli Edebiyattaki örneklerini devam ettirdiğini söylemeyi mümkün kılar. Cumhuriyet romanında başlayan çeşitlilik, ilk örneklerde belirgin bulgular sunmaktan uzaktır ve ancak Milli Edebiyat ile bir bütün halinde ele alındığında kötülük konusunda bütüncül bir algıdan bahsetmek mümkün olur. Zihniyetten bağımsız örneklerin kötülük kavramını yorumlamaya dair getirdiği yenilikler ise kendilerinden önceki eserlerle değil sonraki eserlerle bütünleştirilerek ele alınmaları halinde bütüncül algılara müsait bulgular sunar. Bu bakımdan kötülük bağlamında Cumhuriyet romanını, 1940'lerden sonra, Milli Edebiyat konu ve algılarının azalmasının ardından, bu yıllardan sonrasını kapsayacak biçimde farklı bir değerlendirme alanı olarak ele almak daha uygundur.

Genel bir deyişle Türk romanında kötülüğün ötekilik algısından hareketle kavrandığı ve kavramın Batıdaki derinlikle sorgulanmadığı görülür. Anlatıcının vicdan ile birleşen bakış açısı, kötülüğü akıl ve haz ile derinleştirmenin önüne geçer. Böylece kötülük bizatihi kurgulanan bir kavram olamaz; daha çok iyiliğin yokluğu ve karşıtı olarak kullanılır. İslami düşüncenin de etkisi ile müstakil bir güç olarak kabul edilmeyen kötülüğün algısı, sanatçıların neredeyse tamamının, geleneksel bakış açılarının, İslami düşüncenin ve toplumsal ahlakın belirleyici değerlerinin etkisinde kaldıklarını gösterir. Yine aynı sebeplerle Türk romanının 1950'ye kadar olan döneminde karşılaşılan örneklerin büyük çoğunluğu ahlaki kötülükle ilgilidir. Doğal kötülük, kaynağının sorgulanması durumunda, Tanrı'nın yokluğunun veya mutlak iyi ve muktedir olmadığının delili olarak kullanılmaya müsait olduğundan İslami ve geleneksel düşünce bu sorgulamayı imkânsız kılar. Bu sebeple Türk romanında doğal kötülük, düşünce dünyasının tam bir yansıması olarak kabul edilebilecek şekilde oldukça yüzeysel örnekler halinde ortaya çıkar ve sorgulanmaya müsait değildir. Öyle ki olay değil ihtimal olarak ele alındığında bile kötülüğün kaynağı üzerinde fikir üretildiği söylenemez. Aynı şekilde metafizik kötülük, Türk romanında kendisine çok az yer bulur. Temelini insanın ve varlıkların sonluluğu fikrinden hareketle ortaya çıkan sorgulamalardan ve kötülüğün varlık nedenini bulma çabalarından alan metafizik kötülük, ancak oldukça basit sorgulamalarla örneklenmiştir. Bu iki alandaki örneklerin azlığına zıt biçimde derinliği ve nitelikleri bakımından modern düşüncedeki karşılığıyla bağdaştırılmaya fazla imkân vermese de ahlaki kötülük çok sayıda örnek ve unsurla

kullanılmıştır. Bu ahlaki kötülük unsurlarının hemen tamamı dönem zihniyetini ve algısını yansıtır. Özellikle sosyal ve siyasi temelde ortaya çıkan ahlaki kötülük örnekleri deyim yerindeyse doğrudan dönemin ve toplumun kötülük algısını yansıtır. Bu sebeple kötülük bizatihi kurgulanan bir kavram değildir. Ahlaki kötülük örnekleri fazladır ama kötülük üzerine kurgulanan, haz ve akıl ile kötücüllüğü birleştiren bir roman yoktur. Bu bakımdan Türk duyuş ve düşünüşünde Batı felsefesi ve inançlarından farklı olan ilke ve metotların iki medeniyetin kötülük algıları arasındaki temel farkı da ortaya çıkardığı söylenebilir. Kötülükle ilgili doğrudan söz söyleyen, yorum yapan, sorgulayan sanatkar ve aydınların yok denecek kadar az olması, oldukça geniş ve öznel bir kavram olan kötülüğün fazlasıyla örnek sunmasına rağmen sanatsal bağlamda bir derinliğe ulaşamadığı görülür. Türk romanının başlangıcından 1950 yılına kadar olan örnekleri arasında kötülüğü kurgulayan bir eser verilmemiştir.

Buna rağmen kötülük düşüncesinin tamamen yüzeysel olduğunu söylemek de doğru olmaz zira kavram sanatsal yorumla genişletilmemiş olsa da kötülük unsuru olarak adlandırılan pek çok örnek evrensel kabullere uygun niteliklerle kurguya dâhil edilir. Kötülüğü anlatmak, Türk romanında bir amaç olmamıştır ancak sosyal ve siyasi eleştirilerin, okura verilen öğütlerin, benimsetilmeye çalışılan fikirlerin kurgulanmasında kötülük, iyiliğin karşısına koyulan kabulüyle bir araç olarak kullanılmıştır.

Romanlarda kötülüğün örneklenişi ve yorumlanması neredeyse değişmez biçimde eserin oluştuğu dönemi yansıtır. Bu bakımdan Türk romanındaki kötülük algısı sosyal ve siyasi hayatın da yansımasıdır. İlk romanlarda oldukça tipik ve yüzeysel olan kötülük bulguları zamanla derinlikli hale gelmiş ama her dönem romanında kötülük, ötekinin üzerinden sunulan belirgin örneklerle birleşmiştir. Toplumsal ve genel algı kötülüğü ötekine, “biz”den olmayana yükleyebilir ancak sanat eseri kötülüğü derinleştirme ve kurgulama imkânına sahiptir. İncelenen döneme ait örneklerde, Türk romanının bu imkânı kullanmadığı ve dolayısıyla Batı’daki örnekleriyle koşut derinlikte kötülüğü kurgulayamadığı görülmektedir. Kötülük algısı, sanatta da ötekilik algısının ötesine geçememiş ve toplumsal bakış açısını yansıtmış; “biz”e ait olanın iyiliği temsil ettiği fikrinden hareketle kötülük “biz”den olmayana yüklenmiştir. Bu da kavramın yorumlanışındaki ilk yaygın kanaatleri, kötülüğü iyiliğin yokluğu olarak kabul eden ve çoğunlukla dini temellere dayanan düşünceyi anımsatır. Bu sebeple Türk romanında kötülüğün, toplumsal algıyı örneklemenin ve temsil etmenin dışında İslami düşüncenin etkisinden sıyrılmadığı ve özellikle doğal ve metafizik bağlamda yorumlanabilecek

örnekler sunmadığı görülür. Vicdanın etkisinden aklın etkisine yönelemeyen bakış açısı, kötülüğü müstakil bir güç olarak görmemiş ve kurgulamamıştır. Türk romanı, kötülük unsurları bakımından zengin fakat kötülüğün kavramsal derinliği ve niteliği bakımından zayıftır; kötülük, kurgunun üzerinde geliştiği bir temel izlek olarak kullanılmamıştır.

KAYNAKLAR**İncelemeye Konu Olan Romanlar:**

- Adivar, Halide Edip, (2008). *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul.
- Adivar, Halide Edip, (1984). *Handan*, Atlas Kitabevi, İstanbul.
- Adivar, Halide Edip, (1967). *Seviyye Talip*, Atlas Kitabevi, İstanbul.
- Adivar, Halide Edip, (1943). *Sinekli Bakkal*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.
- Adivar, Halide Edip, (2007). *Vurun Kahpeye*, Can Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Mithat Efendi, (Tarih Yok). *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, Yurttaş Kitabevi, İstanbul.
- Ahmet Mithat Efendi, (2003). *Jön Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ali, Sabahattin, (1982). *İçimizdeki Şeytan*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Ali, Sabahattin, (1982). *Kuyucaklı Yusuf*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Esendal, M. Şevket., (2006). *Ayaşlı ile Kiracıları*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Gündüz, Aka, (1974). *Dikmen Yıldızı*, Toker Matbaası, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1976). *Akşam Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1978). *Bir Kadın Düşmanı*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1975). *Çalığışu*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1983). *Damga*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1994). *Dudaktan Kalbe*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1994). *Miskinler Tekkesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1993). *Yaprak Dökümü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, R. Nuri, (1990). *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gürpınar, H. Rahmi, (2011). *Gulyabani*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Gürpınar, H. Rahmi, (2011). *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Gürpınar, H. Rahmi (1986), *Mürebbiye*, Atlas Kitabevi, İstanbul.
- Hisar, A. Şinasi, (2005). *Çamlıcadaki Eniştemiz*, YK Yayınları, İstanbul.
- Hisar, A. Şinasi, (2005). *Fahim Bey ve Biz*, YK Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (2011). *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (1978). *Hüküm Gecesi*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (2003). *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (2011). *Nur Baba*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (1972). *Sodom ve Gomore*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (1987). *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karay, R. Halit, (2009). *Sürgün*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Kemal, Orhan, (2012). *Baba Evi*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Kuntay, M. Cemal., (2006). *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Murad, (2008), *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, IQ Yayınları, İstanbul.
- Nabizade Nazım, (2001). *Zehra*, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul.
- Namık Kemal (2001). *İntibah*, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul.
- Recaizade Mahmur Ekrem, (2001). *Araba Sevdası*, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul.
- Safa, Peyami, (2000). *Fatih-Harbiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Safa, Peyami, (2000). *Sözde Kızlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Safveti Ziya, (2011). *Salon Köşelerinde*, Tema Yayınları, Ankara.
- Samipaşazade Sezai (2001). *Sergüzeşt*, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul.
- Şemsettin Sami, (1999), *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tanpınar, A. Hamdi, (1999). *Huzur*, Dergâh Yayınevi, İstanbul.
- Tek, M. Ferit, (2002). *Aydemir*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Tek, M. Ferit, (1998). *Pervaneler*, Fener Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, H. Ziya, (1978). *Aşk-ı Memnu*, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya, (1976). *Kırık Hayatlar*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.

Uşaklıgil, H.Ziya, (1977). *Mai ve Siyah*, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul.

Teorik Eserler ve İncelemeye Yardımcı Olan Diğer Kaynaklar:

Akçay, Ahmet Sait, (2007, Mart). “Edebiyatımızda Kötücül”, *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 69-73.

Akı, Niyazi, (1960). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Üslup*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

Aktan, Deniz, (2007, Mart). “Modernite/Modernleşme ve İki Kötücüllük”, *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 94-99.

Aktaş, Aliye, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak). “Aile İçi Şiddet”, *Doğu Batı*, Sayı: 43, 151-161.

Aktaş, Şerif, (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Aktaş, Şerif, (2000, Mayıs, Haziran). “II. Meşrutiyet Sonrası Romanlarında Siyasi Temalar, Eskinin Tenkidi, Yönetim Sisteminde Düzensizliğin Ortaya Konulması”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 110-122.

Akurgal, Emre, (1998). *Türkiyenin Kültür Sorunları*, Bilge Yayınevi, İstanbul.

Akyüz, Kenan, (1997). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Altunok, Gülbanu, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak). “Şiddetin Eleştirisi Olarak İtidar: Arendt ve Foucault”, *Doğu Batı*, Sayı: 43, 51-75.

Alver, Köksal, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 254-272.

Alver, Köksal, Çağan, Kenan, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Üç İstanbul ya da Bir Çözülüştür Zayıf Halkaları”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 600-608.

Andaç, Feridun, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Romanın Yüzyılı”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 100-104.

Arık, Şahmurat, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Cumhuriyet Öncesi Türk Romanında Değerler Çatışması”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 300-310.

Aslan, Nihayet, (2007). *Türk Romanının Oluşumu*, Phoenix Yayınları, Ankara.

Aslan, Pelin, (2007, Mart). “Refik Halit Karay’ın Kadınlar Tekkesi’nde Her Şeye Rağmen İyilik”, *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 90-94.

Atay, Oğuz, (2012). *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ateş, Ali Osman, (1995). *Kur’an ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yayınları, İstanbul.

Aytaç, Gürsel, (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Ayhan, Ömer, (2007, Mart). “Türk Edebiyatının Yumuşak Karnı: Kötülük”, *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 78-82.

Aytür, Ünal, (1997). *Henry James ve Roman Sanatı*, DTCF Yayınları, Ankara.

Ayvazoğlu, Beşir, (2000, Mayıs, Haziran). “Huzur Nasıl Keşfedildi?”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 166-168.

Badiou, Alain, (2006). *Etik- Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, (çev: T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

Baki, Hayati, (2000, Mayıs, Haziran). “Tanzimat Edebiyatında Roman”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 83-88.

Bal, Metin, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak). “Rousseau ve Şiddetin Kaynağı Olarak Eşitsizlik”, *Doğu Batı*, Sayı: 43, 87-99.

Balcı, Yunus, (2000, Mayıs, Haziran). “Batılılaşma Açısından Roman-Aydın İlişkisi ve İlk Dönem Romanlarında Aydınlar”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 133-140.

Balcı, Yunus, (2008). *Tanpınar, Trajik Bir Şair ve Şiiri*, 3F Yayınları, İstanbul.

- Balcı, Yunus, (2002). *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, KB Yayınları, Ankara.
- Balcı, Yunus, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Türk Romanında Aydın Sorunu”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 286-300.
- Banarlı, N. Sami, (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Barthes, Roland, (2005). *Romanın Hazırlanışı I*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Bataille, Georges, (1997). *Edebiyat ve Kötülük*, (çev: A. Sönmezay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baudelaire, Charles, (1999). *Kötülük Çiçekleri*, (çev: E. Alkan), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, Jean, (1998). *Kötülüğün Şeffaflığı*, (çev: I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, Jean, (2004). *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*, (çev: O. Adanır), Doğu-Batı Yayınları, Ankara
- Bernstein, Richard, (2002). *Radikal Kötülük*, (çev: N. Erdoğan, F. Deniztekin), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Bourneur, Roland, vd., (1989). *Roman Dünyası ve Roman İncelemesi*, (çev: H. Gümüş), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Broch, Hermann, (2006). *Edebiyat ve Felsefe*, (çev: A.Sarı), Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.
- Camus, Albert, (2010). *Başkaldıran İnsan*, (çev: T. Yücel), Can Yayınları, İstanbul.
- Camus, Albert, (1993). *Düşüş*, (çev: Y. Tura), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Camus, Albert, (2006). *Sisifos Söyleni*, Çeviren: T. Yücel, Can Yayınları, İstanbul.
- Cebeci, Lütfullah, (1985). *Kuran'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Challaye, Felicien, (1984). *Dinler Tarihi*, (çev: S. Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Çabuklu, Yaşar, (2006). *Uzam ve Kötülük*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Çankaya Gaye., Nahum Alber, (haz.) (2008). *Spinoza-Blyenbergh Kötülük Mektupları*, İstanbul.
- Çetin, Nurullah, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “II. Abdülhamit Dönemi Türk Romanı 1878-1908”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 39-60.
- Çetin, Nurullah, (2006). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Edebiyat Otağı, Ankara.
- Çetin, Nurullah, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Tanzimat Döneminde Türk Romanı 1860-1878”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 25-39.
- Çetişli, İsmail, (2000, Mayıs, Haziran). “Bir Neslin veya Bir Şairin Romanı: Mai ve Siyah”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 318-334.
- Çetişli, İsmail, (2008). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çetişli, İsmail, (2004). *Memduh Şevket Esendal*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çetişli, İsmail, (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çıkla, Selçuk, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 104-124.
- Degen, Hans, (1999). *Anarşizmin Bugünü*, (çev: N.Ozan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Demiray, Kemal, vd. (1981). *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- Demirci, İbrahim, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Romanımızın 27 Yılına Bakış 1923-1950”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 65-74.
- Devellioğlu, Ferit, (1993). *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Yayınevi, Ankara.
- Dino, Güzin, (1951). “Tanzimat’tan Sonra Gerçekçiliğe Doğru”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/3, 181-188.
- Dino, Güzin, (1978). *Türk Romanının Doğuşu*, Cem Yayınları, İstanbul.

- Dostoyevski, F. Mihayloviç, (1969). *Karamazov Kardeşler*, (çev: E. Altay), Altın Kitaplar, İstanbul.
- Dupont, Florence, (2001). *Edebiyatın Yarattığı*, (çev: N. Sevil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dürder, Baha, (1971). *Roman Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eagleton, Terry, (1998). *Eleştirinin Görevi*, (çev: İ. Serin), Ark Yayınları, Ankara.
- Eagleton, Terry, (2012). *Kötülük Üzerine Bir Deneme*, (çev: Ş. Bezci), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ecevit, Yıldız, (2006). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Emil, Birol, (1984). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci, (1983). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Erhat, Azra, (1982). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Evin, Ahmet, (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Fethi, Naci, (2007). *100 Yılın 100 Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Finn, Robert, (1984). *Türk Romanı*, (çev: T. Uyar), Bilgi Yayınları, Ankara.
- Forster, E. Morgan, (1982). *Roman Sanatı*, (çev: Ü. Aytür), Adam Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund, (1983). *Cinsiyet Üzerine*, (çev: A. Öneş), Say Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund, (2004). *Psikanaliz Üzerine*, (çev: A. Öneş), Say Yayınları, İstanbul.
- Gariper Cafer, Küçükcoşkun Yasemin, (2009). *Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım*, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- Girard, Rene, (2003). *Şiddet ve Kutsal*, (çev: N. Alpay), Kanat Yayınları, İstanbul.
- Girard, Rene, (2012). *Kültürün Kökenleri*, (M. Yaman, A. Er), Dost Yayınları, Ankara.
- Göçgün, Önder, (2007). *Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi*, Nisan Kitabevi, Ankara.
- Göçgün, Önder, (1993). *Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Eserlerinde Şahıslar Kadrosu*, KB Yayınları, Ankara.
- Gökberk, Macit, (1985). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gökçek, Fazıl, (2000, Mayıs, Haziran). "Tanzimat Dönemi Roman ve Hikâyelerinde Kadın-Erkek İlişkilerinin Düzenlenişi ile İlgili Bazı Tespitler", *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 126-133.
- Grillet, A. Robbe, (1981). *Yeni Roman*, (çev: A. Bezirci), Yazko Yayınları, İstanbul.
- Gülendam, Ramazan, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). "Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış", *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 310-320.
- Gümüş, Tolga, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak), "Ortaçağ Avrupa'sında Şiddet: Toplumsal Değişim ve Şiddetin Yeniden Yapılanışı", *Doğu Batı*, Sayı:43, 31-51.
- Günay, Ünver, (1996). *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Basımevi, Kayseri.
- Gündüz, Osman, (2000, Mayıs, Haziran). "Meşrutiyet Dönemi Romanında Geleneksel Hikâyeden Gelen Unsurlar", *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 92-98.
- Gündüz, Osman, (1997). *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Güneş, Aslı, (2007, Mart). "Melek 'Biz', Şeytan 'Öteki'", *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 73-78.
- Güngör, Erol, (2010). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan, (1999). *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hick, John, (1985). *Evil and the God of Love*, McMillan, London.
- Hume, David, (1998). *Din Üstüne*, (çev: M. Tunçay), İmge Yayınevi, Ankara.

- Hume, David, (2010). *Doğal Din Üstüne Söyleşiler*, (çev: Ö. K. Öymen), Say Yayınları, İstanbul.
- İrzık Sibel, Parla, Jale, (2004). *Kadınlar Dile Düşünce-Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İssı, A. Cüneyt, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). "Türk Edebiyatının Romanla Tanışması", *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 20-25.
- Jameson, Fredric, (2004). *Biricik Modernite*, (çev: S. Oğuz), Epos Yayınları, Ankara.
- Jameson, Fredric, (2005). *Kültürel Dönemeç*, (çev: K. İnal), Dost Yayınları, Ankara.
- Jameson, Fredric, (2008). *Modernizmin İdeolojisi*, (çev: K. Atakay, T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Jung, C. Gustav, (2005). *Dört Arketip*, (çev: Z. A. Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Âlim, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Türk Romanı", *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 60-65.
- Kaplan, Mehmet, (1976). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Ramazan, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). "Aşk-ı Memnu Evinde Bir Yabancı Adam", *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 572-583.
- Kaplan, Ramazan, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). "Köy Romanı", *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 280-286.
- Karaca, Alaattin, (1991). "Ahmet Midhat Efendinin Jön Türk Adlı Romanı", *Ankara Üniversitesi Türkojoloji Dergisi*, 9/1, 121-140.
- Karakaş, Tahir, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak). "Nietzsche'nin Şiddeti", *Doğu Batı*, Sayı: 43, 75-87.
- Karpat, Kemal, (1971), *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Kavlak, Ahmet, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak). "Terör ve Meşru Terör", *Doğu Batı*, Sayı: 43, 221-233.
- Kızılkaya, Hüseyin, (2004). *Anasoyluluktan Günümüze Kadın*, İlya Yayınevi, İzmir.
- Kitâb-ı Mukaddes*, İstanbul, 1993.
- Korkmaz, Ramazan, (1997). *Sabahattin Ali –İnsan ve Eser-*, YK Yayınları, İstanbul.
- Köksal, Hüseyin, (2000, Mayıs, Haziran). "Yakup Kadri Romanlarında Cumhuriyet Öncesi Tarihsel Dönüşüm Çerçevesinde Toplum ve Birey", *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 250-267.
- Kristeva, Julia, (2004). *Korkunun Güçleri*, (çev: N. Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kristeva, Julia, (2007). *Ruhun Yeni Hastalıkları*, (çev: N. Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Levinas, Emmanuel, (2012). *Tanrı, Ölüm ve Zaman*, (çev: I. Ergüden), Dost Yayınları, Ankara.
- Link, Luther, (2003). *Şeytan, Yüzü Olmayan Maske*, (çev: E.Ergün), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lucy, Niall, (1997). *Postmodern Edebiyat Kuramı*, (çev: A. Aksoy), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lukacs, Georg, (1985). *Roman Kuramı*, (çev: S. Umran), Say Yayınları, İstanbul.
- Liotard, J.François, (1997). *Postmodern Durum*, (çev: A. Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara.
- Mackie, J. Leslie, (Apr., 1955). "Evil and Omnipotence," *Mind*, New Series, Vol. 64, No. 254., pp. 200-212. <http://www.ditext.com/mackie/evil.html>.
- Manafov, Rafiz, (2007). *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Mardin, Şerif, (24 Kasım 2000). "Hayal Gücümüz Sansürlü", *Milliyet*.

- McCloskey, H. John, (1974). *God and Evil*, Nijhoff, The Hague.
- Messaide, Gerard, (1998). *Şeytanın Genel Tarihi*, (çev: I. Ergüden), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Miyasoğlu, Mustafa, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Roman ve Şehir Kültürü”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 369-382.
- Miyasoğlu, Mustafa, (1998). *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna, (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna, (1983/1990/1994). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, C. I-II-III, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Morton, Adam, (2006). *Kötülük Üzerine*, (çev: Z. Okan), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Narlı, Mehmet, (2007). *Roman Ne Anlatır*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Necatigil, Behçet, (1983). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Neiman, Susan, (2006). *Modern Düşünce Kötülük*, (çev: A. Sargüney), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Okay, Orhan, (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, Orhan, (2000, Mayıs, Haziran). “İlk Romanlarımız Üzerine Bazı Dikkatler”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 82-83.
- Oktay, Ahmet, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Siyasal Roman Üzerine”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 272-276.
- Oktik, Nurgün, (2007-2008, Kasım, Aralık, Ocak). “Bireysel Bir Şiddet Olarak İntiharın Sosyolojik Açılımı”, *Doğu Batı*, Sayı: 43, 199-221.
- Önertoy, Olcay, (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil, Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, KB Yayınları, Ankara.
- Özdemir, Cihan, (2000, Mayıs, Haziran). “Roman Nedir?”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 6-11.
- Özdemir, Metin, (2001). *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Kitaplığı, İstanbul.
- Özgül, M. Kayahan, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Romanın Hikayesi”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 10-20.
- Özkök, Seher, (2007, Mart). “Selma ve Gölgesi: Gotik Sakini femme fatale’in Patriark’a Tehdidi”, *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 82-90.
- Özön, M. Nihat, (1985). *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Veysel, (2007, Mart). “En Güzel Şiirler Kötülükten Çıkar: Türk Şiirinde Yarı-Kötücüllük”, *Kitap-lık Dergisi*, Sayı: 103, 99-106.
- Parla, Jale, (2005). *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parla, Jale, (2006). *Babalar ve Oğullar –Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri-*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parlak, Betül, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Öznel ve Toplumsal Anlamlandırma Aracı Olarak Roman”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 248-254.
- Peck, M. Scott, (2003). *Kötülüğün Psikolojisi*, (çev: G. Talay), Kuraldışı Yayınları, İstanbul.
- Plantinga, Alvin, (1974). *God, Freedom and Evil*, Wm. B. Eerdmans Publishing, Michigan.
- Reemtsma, J. Philipp, (1998). *Vahşeti Kavramak*, (çev: E. Ateşman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Russell, J. Burton, (2000). *İblis Erken Dönem Hıristiyan Geleneği*, (çev: A. Fethi), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Russell, J. Burton, (2001). *Lucifer Ortaçağda Şeytan*, (çev: A. Fethi), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

- Russell, J. Burton, (2001). *Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan*, (çev: A. Fethi), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Russell, J. Burton, (1999). *Şeytan Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük*, (çev: N. Plümer), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Safa, Peyami, (1993). *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Sarıçiçek, Mümtaz, (2000, Mayıs, Haziran). “Huzur Romanının Kuruluşunda Yerli ve Yabancı Tesirler”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 235-241.
- Sarup, Madan, (2004). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev: A.Güçlü), Bilim-Sanat Yayınları, Ankara.
- Sayın, Zeynep, (1994). *Kötülük, Tekilcilik, Postmodernizm*, MitoS Yayınları, İstanbul.
- Scheler, Max, (2004). *Hınç*, (çev: A. Yılmaz), Pusula Yayıncılık, İstanbul.
- Solok, C. Kudret, (1979). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C. I-II-III, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Stevick, Philip, (1988). *Roman Teorisi*, (çev: S. Kantarcıoğlu), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Şakar, Cemal, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Yaşamın Kıyısında Bir Sokak: Sinekli Bakkal”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 595-600.
- Tanör, Bülent, (2002). *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. Hamdi, (2001). *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tanpınar, A. Hamdi, (2005). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tarakçı, Gülsüm, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “İki Roman Örneğinde Milli Roman”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 497-510.
- Taylan Necip, (1998). *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Tekin, Metin, (2002). *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Thilly, Frank, (2002). *Yunan ve Ortaçağ Felsefesi*, (çev: İ.Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul.
- Timur, Taner, (1991). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Topallı, Fikret, (2008). *Seri Katiller*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tökel, D. Ali., (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Niyet Boyutundan Kurmacayı Okumak: Yazarın Niyeti Romanın Oluşumu”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 200-238.
- Tunalı, İsmail, (2008). *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tural, Sadık, (2004). *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara.
- Tural, Sadık, (2000, Mayıs, Haziran). “Roman Teorisi Üzerine Düşünceler”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 11-23.
- Turinay, Necmettin, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). “Fahim Bey ve Biz Romanı Etrafındaki Spekülasyonlar”, *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 608-616.
- Uçman, Abdullah, (2000, Mayıs, Haziran). “Fahim Bey ve Biz’i Yeniden Okumak”, *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, 278-281.
- Ülken, H. Ziya, (1994). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Watzlawick, Paul, (1996). *İyideki Kötü*, (çev: T. Kurultay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Wellek, Rene. vd., (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (çev: A. E. Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Werner, Charles, (2000). *Kötülük Problemi*, (çev: S. Umran), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Wieviorka, Anna, (2006). *60 Yıl Sonra Auschwitz*, (çev: I. Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Yalçın, Alemdar, (2006). *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı I, (1920-1946), II (1946-2000)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yaran, C.Sadık, (1997). *Kötülük ve Theodise*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Yasa, Metin, (2003). *Tanrı ve Kötülük*, Elis Yayınları, Anlara.
- Yazır, E. Hamdi, (2005). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- Yetiş, Kazım, (2002, Mayıs, Haziran, Temmuz). "Türk Romanında Aile", *Hece*, Sayı: 65- 66-67, 276-280.
- Yılmaz, Durali, (1997). *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yuva, Gül, (2011). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, YK Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

27. 02. 1984 tarihinde Giresun'da doğdum. İlk ve ortaöğrenimimi İstanbul'da tamamladım. 2005 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden, 2006 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programından mezun oldum. 2007 yılından itibaren Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında doktora öğrenimimi sürdürmekte; Milli Eğitim Bakanlığı kadrosunda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak çalışmaktayım.